

VLAAMSE
REGIONALE
INDICATOREN

VRIND
2011

Vlaamse overheid

VLAAMSE
REGIONALE
INDICATOREN

VRIND
2011

Vlaamse overheid

VRIND IS EEN UITGAVE VAN DE STUDIEDIENST VAN DE VLAAMSE REGERING.

De Studiedienst van de Vlaamse Regering (SVR) is een agentschap binnen het domein Diensten voor het Algemeen Regeringsbeleid van de Vlaamse overheid.

Hij verricht op wetenschappelijk onderbouwde en onafhankelijke wijze studies over demografische, sociaal-maatschappelijke en macro-economische thema's, vertrekkende vanuit een beleidsrelevante vraagstelling.

De Studiedienst heeft tevens een coördinerende rol op het gebied van de monitoring van de algemene omgeving voor het Vlaamse beleid.

Hij heeft een ondersteunende rol ten aanzien van andere beleidsdiensten die vragen hebben over statistiek, survey, monitoring, beleidsevaluatieonderzoek en toekomstverkenningen als techniek en bij praktische vraagstukken.

De Studiedienst is tevens de draaischijf voor vraag en aanbod van openbare statistieken over Vlaanderen.

VRIND is ook te raadplegen via de website (www.vlaanderen.be/svr).

U kunt daar eveneens andere publicaties van de Studiedienst van de Vlaamse Regering downloaden.

De reeksen uit deze publicatie en de metadata zijn daar terug te vinden via de rubriek Cijfers.

STUDIEDIENST VAN DE VLAAMSE REGERING

Boudewijnlaan 30 bus 23, 1000 Brussel

Tel. 02 553 52 07

Fax 02 553 58 08

E-mail svr@dar.vlaanderen.be

Bestellingen

<http://publicaties.vlaanderen.be>

Telefonisch via gratis nummer 1700 (elke werkdag van 9 tot 19 uur).

Depotnummer: D/2011/3241/240

ISBN-NUMMER: 9789040303173

EAN: 9789040303173

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Josée Lemaître, administrateur-generaal

GRAFISCHE VORMGEVING EN OPMAAK

Prepress Drukkerij Bosmans, Lommel

Creatieve Pers, Turnhout

DRUK EN AFWERKING

Drukkerij Room, Sint-Niklaas

Dit rapport is gedrukt op chloorvrij milieuvriendelijk papier.

WOORD VOORAF

Voor u ligt de 19de editie van de Vlaamse Regionale Indicatoren (VRIND). VRIND wordt jaarlijks opgemaakt in opdracht van de Vlaamse Regering. De basis van elke editie vormt een set van indicatoren voor de verschillende bevoegdheidsdomeinen van de Vlaamse overheid. Het regeerakkoord en de beleidsnota's van de ministers vormen de basis voor de indicatorenset. Bij aanvang van de legislatuur wordt telkens gezocht naar indicatoren die het best het vooropgezette beleid en de mogelijke effecten er van in beeld kunnen brengen. Noch het beleid, noch de omgeving waarin deze opereert, is statisch. Keuzes worden in de loop van een legislatuur scherper gesteld en wel eens bijgestuurd. Dit kan gebeuren vanuit effectiviteit- of efficiëntieoverwegingen maar soms zijn het de veranderde maatschappelijke en economische omstandigheden die een bijsturing vereisen. Dit houdt ons bij de les en zorgt er voor dat jaarlijks de set van indicatoren opnieuw wordt bekeken en – waar nodig – bijgestuurd.

Dit gebeurt in een jaarlijkse overlegronde. Het zijn uiteindelijk de beleidsraden - waar de minister en zijn administratie samen zitten - die de indicatorenset definitief vastleggen. De Studiedienst van de Vlaamse Regering zelf doet jaarlijks suggesties zowel naar invulling van de indicatoren op basis van nieuwe beschikbare data als naar een mogelijke invalshoek voor de presentatie van de indicatoren.

Eigen aan een monitor zoals VRIND, is het systematisch en periodiek opvolgen en presenteren van ontwikkelingen die voor het beleid relevant zijn. Het opbouwen van reeksen is daarbij belangrijk. Ze laten toe de ontwikkelingen te beschrijven en aan te geven in welke richting deze ontwikkelingen gaan. Als het beleid duidelijke keuzes heeft gemaakt, kan nagegaan worden of de vastgestelde evolutie in de juiste richting gaat en de beoogde doelstelling al dan niet in zicht komt. Beschrijvingen op zich verklaren niet waarom ontwikkelingen zich voordoen. VRIND kan dus zeker niet opgevat worden als een evaluatie-instrument van het beleid van de Vlaamse overheid.

De vastgestelde ontwikkelingen verklaren veronderstelt een grondiger analyse waarbij rekening wordt gehouden met de vele spelers die deze ontwikkelingen mee beïnvloeden en sturen. De verschillende steunpunten kunnen hierbij een rol spelen. Zelf investeert de studiedienst in het zoeken naar verklaringen voor sociaalmaatschappelijke fenomenen. Daarvoor werd een nieuw instrument ontwikkeld met name “De Sociale Staat van Vlaanderen”. In de lente 2011 verscheen een 2de editie waarbij gezocht werd naar verklaringen voor verschillen in opvattingen en gedragingen van Vlamingen in vergelijking met andere Europese landen.

Indicatoren – het woord zegt het zelf – geven een indicatie aan. Vooral voor maatschappelijke effecten is het dikwijls afwegen hoe effecten het best kunnen opgevolgd worden. Belangrijk daarbij is dat de indicatoren gedragen worden door alle betrokken partners en de resultaten eenduidig kunnen worden geïnterpreteerd. In vele gevallen moet men zich tevreden stellen met een indicator die een of ander aspect opvolgt en bij benadering iets zegt over een mogelijk resultaat of effect. Gebrekkige statistieken of ontbrekende meetinstrumenten kunnen daar voor zorgen.

De structuur van deze editie loopt parallel met deze van vorig jaar. De beleidsdomeinen werden ondergebracht in 5 clusters. Voor elke cluster zijn telkens een aantal markante vaststellingen opgesteld. Ze dienen als smaakmaker om verder in de hoofdstukken te gaan snuisteren.

VRIND is een coproductie. Naast medewerkers van de studiedienst is een prominente rol toebedeeld aan de beleidscellen van de departementen en wordt daarnaast een beroep gedaan op circa 200 medewerkers uit de Vlaamse overheid, de wetenschappelijke steunpunten en andere instellingen. Hun medewerking is noodzakelijk om tot een kwaliteitsvol en onderbouwd product te komen. We willen hen hier uitdrukkelijk voor bedanken.

Luk Bral
VRIND-coördinator

MEDEWERKERS

MEDEWERKERS STUDIEDIENST VAN DE VLAAMSE REGERING

PROJECTCOÖRDINATIE	Luk Bral
EINDREDACTIE	Luk Bral, Myriam Vanweddingen, Karolien Weekers
DWARSDOORSNEDE VRIND 2011	Luk Bral, Veerle Beyst, Peter De Smedt, Jo Noppe, Karolien Weekers
ALGEMEEN REFERENTIEKADER	
<i>Sociaal-culturele context</i>	Luk Bral
<i>Macro-economische context</i>	Thierry Vergeynst
<i>Demografische context</i>	Edwin Pelfrene, Martine Corijn
TALENT, WERK, ONDERNEMEN EN INNOVATIE	
<i>De lerende Vlaming</i>	Isabelle Erauw (O&V), Dirk Festraets
<i>Werk en sociale economie</i>	Myriam Vanweddingen, Jo Noppe
<i>De open ondernemer</i>	Thierry Vergeynst
<i>Innovatiecentrum Vlaanderen</i>	Peter Viaene (EWI), Michaël Goethals
INZETTEN OP EEN WARME SAMENLEVING	
<i>Cultuur</i>	Guy Pauwels
<i>Sport</i>	Guy Pauwels
<i>Toerisme</i>	Pieter De Maesschalck
<i>Media</i>	Marie-Anne Moreas
<i>Gezondheid</i>	Dirk Smets
<i>Zorg</i>	Dirk Moons
<i>Diversiteit, inburgering en integratie</i>	Jo Noppe
<i>Inkomen, armoede en sociale uitsluiting</i>	Jo Noppe
GROEN EN DYNAMISCH STEDENGEWEST	
<i>Ruimtelijke ontwikkelingen</i>	Greta Sienap
<i>Wonen</i>	Greta Sienap
<i>Stad en platteland</i>	Hilde Schelfaut, Luk Bral
<i>Milieu en natuur</i>	Veerle Beyst
<i>Energie</i>	Dirk Smets
<i>Landbouw</i>	Dirk Smets
SLIMME DRAAISCHIJF VAN EUROPA	Veerle Beyst, Pieter De Maesschalck
SLAGKRACHTIGE OVERHEID	
<i>Vlaamse overheid</i>	Dirk Festraets, Dirk Moons, Pieter De Maesschalck
<i>Lokale en provinciale besturen</i>	Dirk Festraets, Dirk Moons
<i>Internationaal Vlaanderen</i>	Myriam Vanweddingen
FOCUS VRIJWILLIGERSWERK	Luk Bral
TECHNISCHE EN ADMINISTRATIEVE ONDERSTEUNING	Fatma Akkaya, Guy De Smet, Nancy Jadoul, Daniel Luyckx, Naomi Plevoets, Charly Potloot, Erik Roebben, Georneth Santos, Lieven Van der Elst, Karina Van De Velde
CARTOGRAFIE	Greta Sienap

MEDEWERKERS UIT DE VLAAMSE OVERHEIDS- EN ANDERE INSTELLINGEN

TALENT, WERK, ONDERNEMEN EN INNOVATIE

De lerende Vlaming

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Isabelle Erauw

ADSEI: Essin Fehmieva, Anja Termote

AgODI: Peter Bex, Ann Lips, Lise Van Proeyen

AHOVOS: Nele Coghe, Aron De Hondt, Katelijne Janssens

AKOV: Willy Parent

ETNIC: Philippe Dieu, Catherine Lefèvre

O&V: Veronique Adriaens, Anton Derks, Isabelle Erauw, Liës Feyen, Franky Lava, Dries Moorkens, Miekatrien Sterck,

Guy Stoffelen, Leen Vandeputte, Raymond Van de Sijpe, Ann Van Driessche, Johan Vermeiren, Geert Vermeulen

SERV: Hendrik Delagrance

Steunpunt Studie en Schoolloopbanen: Jan Van Damme, Georges Van Landeghem

Syntra Vlaanderen: Gert Franssen, Raf Raymaekers, An Van de Ven

Universiteit Gent: Inge De Meyer, Nele Warlop

VGC: Bert Vangoidtsenhoven

VLIR: Koen Hostyn

VSAWSE: Kim De Paepe, Anja Wagemans

Werk en sociale economie

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Faiza Djait

SERV-STV Innovatie & Arbeid: Stephan Vanderhaeghe

Steunpunt WSE: Stijn Braes, Wim Herremans, Wouter Vanderbiesen

VDAB: Luc De Kinder, Geert Demulder, Stefaan Gekiere, Martine Keuleers, Paul Poels, Steven Schietecatte, Bart Van Schel

WSE, afdeling Werkgelegenheidsbeleid: Raf Boey, Willem De Klerck, Faiza Djait, Ryfka Heyman, Marleen Jacobs,

Erik Samoy, Patricia Vroman

De open ondernemer

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOREN: Pascale Dengis, Koen Jongbloet

EWI: Peter Viaene

FIT: Christophe Verhaeghe

IV: Wannes Carlier

Innovatiecentrum Vlaanderen

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Pascale Dengis

EWI: Pascale Dengis, Koen Waeyaert, Peter Viaene

ECOOM: Koen De Backere

INZETTEN OP EEN WARME SAMENLEVING

Cultuur

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Justine Sys

ADSEI: Philippe Dewint, Vincent Coutton

CJSM: Justine Sys, Wim Bogaert, Andy Vandervoort, Christine Van de Steene, Maarten Vandekerckhove, Bart Dierick,

Marina Laureys, Elke Demeulenaere, Trees De Bruycker, Cindy Vanhove

Cultuurnet: Carlo Dieltjens

Sport

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Justine Sys

Bloso: Paul Eliaerts, Hervé Van der Aerschot

CJSM: Christine De Brouwer, Astrid Vervaet, Nancy Barette

KUL: Jeroen Scheerder

Toerisme

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Koen Jongbloet

IV: Koen Jongbloet, Christel Leys

Steunpunt Buitenlands Beleid, Toerisme & Recreatie: Bart Neuts, Louise Derre

Toerisme Vlaanderen: Vincent Nijs

Media

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Justine Sys

ADSEI: Patrick Lusyne, Peter Boonants

Belgacom: Jan Margot

CIM: Rikkert Van Loo

CJSM: Johan Bouciqué, Justine Sys

Elektronisch Nieuwsarchief Vlaanderen: Julie De Smedt

European Broadcasting Union: Lieven Vermaele

Fonds Pascal Decroos: Ides Debruyne

IAB Belgium: Patrick Marck

Mediatrix: Marie-Anne Stevens

National Newspublishers Survey: Jan Drijvers

Raad voor de Journalistiek: Flip Voets

Telenet: Luc Vanfleteren

UGent: Erik Dejonghe

Var: Geert Vansant

Vlaamse Regulator voor de Media: Marijke Dejonghe, Dirk Peereman

VMMa: An Volckaert

VRT: Philippe Cieters, Wouter Quartier

Gezondheid

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Joost Bronselaer

Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid: Heidi Cloots, Herwin De Kind

Vereniging voor Alcohol- en andere Drugproblemen: Hilde Kinable

Zorg

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Joost Bronselaer

WVG, Kenniscentrum: Joost Bronselaer

WVG, Team Eerstelijns en Thuiszorg: Ilse Goossens

Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid: Herwin De Kind

Agentschap Jongerenwelzijn: Johan Peeters

Kind en Gezin: Bea Buysse

VIPA: Christophe Cousaert

Steunpunt Algemeen Welzijnswerk: Gerard Van Menxel

Federatie Tele-Onthaaldiensten in Vlaanderen: Jose De Kesel

Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap: Jeroen Boel, Dankwart Kleinjans

Diversiteit, inburgering en integratie

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Gijs Martens, Annemie Degroote (ABB)

Agentschap voor Binnenlands Bestuur, Team Inburgering: Joke Vispoel, Tom Van Canneyt, Annemie Degroote

Agentschap voor Binnenlands Bestuur, Team Integratie: Kobe Debosscher

Inkomen, armoede en sociale uitsluiting

ADSEI: Patrick Lusyne

WVG, afdeling Welzijn en Samenleving: Frank Van den Branden, Tom D'Olieslager

GROEN EN DYNAMISCH STEDENGEWEST

Ruimtelijke ontwikkelingen

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Stijn Vanacker
Agentschap Ondernemen: Birgit Bastiaensen, Idris Peiren
Monumentenwacht Vlaanderen vzw: Anouk Stulens
Onroerend Erfgoed: Piet Geleyns
RWO, Kennis en Informatie: Jean-Paul Beys
RWO, Ruimtelijke Planning: Isabelle Loris, Peter Willems
Steunpunt Ruimte en Wonen, Ruimtemonitor: Thomas Verbeek
Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed: Luc Van Havere

Wonen

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Stijn Vanacker
RWO, Agentschap Wonen Vlaanderen: Gunther Gysemans
RWO, Inspectie: Hubert Bloemen
RWO, Woonbeleid: Lize Haagdorens, Veerle Geurts, Eva Debusschere
Vlaams Overleg Bewonersbelangen vzw: Swa Silkens
Vlaams Woningfonds: Stoffel Adriaensens
Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen: Peter Van Den Bosch

Stad en platteland

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Gijs Martens, Stefaan Tubex (ABB)
ABB: Stefaan Tubex, Annelies Jacques

Milieu en natuur

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Ludo Vanongeval
ANB: Jeroen Nachtergaele, Gudrun Van Langenhove
INBO: Heidi Demolder
LNE, afdeling Land en Bodembescherming, Ondergrond, Natuurlijke Rijkdommen: Katrien Oorts
LNE, afdeling Milieu-, Natuur- en Energiebeleid: Ludo Vanongeval
MIRA-team: Johan Brouwers, Bob Peeters, Line Vancraeynest, Myriam Bossuyt
OVAM: Marijke Cardon, Ilse De Win, Maarten De Groof, Els Gommeren
VLM: Els Lesage
VMM, IRCEL: Frans Fierens

Energie

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Ludo Vanongeval
LNE, afdeling Milieu-, Natuur- en Energiebeleid: Ludo Vanongeval, Kris Rongé
VITO: Kristien Aernouts, Kaat Jaspers
VMM, MIRA-team: Johan Brouwers
VREG: Sarah Van Kerckhoven

Landbouw

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Jonathan Platteau
LV, afdeling Monitoring en Studie: Els Demuyne, Jonathan Platteau, Tom Van Bogaert, Dirk Van Gijsegem

SLIMME DRAAISCHIJF VAN EUROPA

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Bart Van Herbruggen

ADSEI: Rudy Sprengers, Krist Omev

BIVV: Ankatrien Boulanger

FOD MV: Gilles Labeeuw

Infrabel: Veerle Van Dessel

LNE: Tania Van Mierlo

MOW: Bart Van Herbruggen, Jan Pelckmans, Anneleen De Smedt, Ward Poelmans, Annick Seghers, Stefaan Hoornaert

NMBS : Luc Antonus

SERV: Dirk Neyts

VMM-MIRA: Caroline De Geest

SLAGKRACHTIGE OVERHEID

Vlaamse overheid

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOREN: Lucas Huybrechts, Gijs Martens, Ivo Van den Bossche

BZ: Gijs Martens, Thomas D'Haenens, Kaat Matthys

DAR, afdeling Communicatie: Marijke Vrijders, Brigitte Rombaut

Dienst Wetsmatiging: Marijn Straetemans

FB: Henk Goossens, Lucas Huybrechts

Vlaamse Infolijn: Karl Vogels

Vlaamse Ombudsdienst: Johan Nootens

Lokale en provinciale besturen

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Gijs Martens, Katie Heyse (ABB)

ABB: Petra Desmedt, Gerd Dottermans, Katie Heyse, Ann De Saedeleer, Stefaan Swaels

Dexia: Anne-Leen Erauw

FB: Kenny Van Cauter

Internationaal Vlaanderen

DEPARTEMENTALE COÖRDINATOR: Koen Jongbloet

IV: Simon Calcoen, Koen Jongbloet, Jurian Van Parys

FOCUS: VRIJWILLIGERSWERK

SVR: Pieter De Maesschalck, Ann Carton

Vlaams Steunpunt Vrijwilligerswerk: Eva Hambach, Michèle Weiss

INHOUDSOPGAVE

DWARSDOORSNEDE VRIND 2011	15
Duurzaamheid	16
Gelijke kansen	19
Opvolging Vlaams regeerakkoord 2008-2011 in vogelvlucht	21 23
ALGEMEEN REFERENTIEKADER	25
1.1 Sociaal-culturele context	25
Tevredenheid	25
Tijdsdruk	26
Zorgen	28
Sociale contacten	28
Toekomstverwachtingen	29
Maatschappelijke problemen	29
Politieke betrokkenheid	30
Politiek actief	31
Vertrouwen in de overheid	32
Tevredenheid voorzieningen	33
1.2 Macro-economische context	36
Welvaart	36
Economische ontwikkelingen	38
Bedrijfstakingen	40
Ranking	43
1.3 Demografische context	45
Stand van de bevolking	45
Loop van de bevolking	49
Samenlevingsvormen	52
Bevolkings- en huishoudensprojecties	53
CLUSTER TALENT, WERK, ONDERNEMEN EN INNOVATIE	57
2.1 De lerende Vlaming	59
Kerncijfers	59
Kansen geven aan talent	65
Naar een goede start op het werk	76
Internationalisering	77
Investeren in onderwijs	79
2.2 Werk en sociale economie	85
Situatie Vlaamse arbeidsmarkt	85
Activerend arbeidsmarktbeleid	95

2.3	De open ondernemer	105
	Ondernemen	105
	Internationaal ondernemen	112
2.4	Innovatiecentrum Vlaanderen	120
	O&O intensiteit	120
	O&O overheidskredieten	122
	Menselijk potentieel	124
	Output	126
CLUSTER INZETTEN OP EEN WARME SAMENLEVING		129
3.1	Cultuur	133
	Globale participatie en aanbod	133
	Sociaal-cultureel werk	135
	Kunsten en Erfgoed	146
	Economische cijfers	153
3.2	Sport	158
	Sportparticipatie	158
	Kwaliteitsvol aanbod en begeleiding	162
	Topsport	166
	Gezond sporten	168
	Economische aspecten	169
3.3	Toerisme	171
	Vlaanderen als bestemming	171
	De Vlaming op vakantie	177
3.4	Media	178
	Onafhankelijkheid, pluriformiteit en kwaliteit	178
	Mediaparticipatie	190
3.5	Gezondheid	197
	Gezondheidsdoelstellingen	197
	Mortaliteit en morbiditeit	205
	Zwangerschap en geboorte	209
	Zorgaanbod	210
3.6	Zorg	213
	Algemeen welzijnswerk	213
	Kinderen en gezinnen	215
	Jeugdzorg	219
	Personen met een handicap	221
	Pleegzorg	224
	Ouderen	225
	Zorgverzekering	227
	Investerings	227
3.7	Diversiteit, integratie en inburgering	230
	Vreemde bevolking	230
	Samenleven in diversiteit	233
	Inburgering als opstap naar integratie	235
	Woonwagenbewoners	238

3.8	Inkomen, armoede en sociale uitsluiting	241
	Welvaartsverdeling en armoede	241
	Sociale uitsluiting	251
CLUSTER GROEN EN DYNAMISCH STEDENGEWEST		257
4.1	Ruimtelijke ontwikkelingen	259
	Ruimtegebruik	259
	Ruimtelijke planning	262
	Onroerend erfgoed	266
4.2	Wonen	271
	Nieuwbouw en vastgoedmarkt	271
	Betaalbaarheid van het wonen	274
	Ondersteuning eigendomsverwerving	275
	Ondersteuning huurmarkt	278
	Woningkwaliteit	281
	Lokaal woonbeleid	284
4.3	Stad en platteland	287
	Demografische ontwikkelingen	288
	Ruimtelijke ontwikkelingen	292
	Wonen	294
	Economie en tewerkstelling	296
	Milieu	300
	Sociale aspecten	301
	Stedelijkheid en overheid	305
4.4	Milieu en natuur	308
	Water	308
	Bodem	310
	Lucht	311
	Klimaatverandering	313
	Biodiversiteit	313
	Afval- en materialenbeleid	316
	Vermesting	319
	Gezondheid	320
	Houding en gedrag	322
4.5	Energie	325
	Efficiënt energieverbruik	325
	Energieopwekking	326
	Energiearmoede	329
	Elektriciteits- en gasmarkt	330
	Elektriciteits- en gasnetwerk	331
4.6	Landbouw	333
	Landbouwstructuur	333
	Economische aspecten	335
	Sociale aspecten van de landbouw	337
	Landbouw en milieu	339
	Landbouw- en plattelandsontwikkelingsbeleid	340
	Visserij	345

CLUSTER SLIMME DRAAISCHIJF VAN EUROPA	347
Personenvervoer	349
Logistiek	354
Vlot verkeer	361
Veilig verkeer	363
Milieuvriendelijke mobiliteit	366
CLUSTER EEN SLAGKRACHTIGE OVERHEID	373
6.1 Vlaamse overheid	375
Financiën	375
Vlaams overheids personeel	381
Overheidscommunicatie & reguleringsmanagement	383
6.2 Lokale en provinciale besturen	390
Financiën	390
Personeel	404
6.3 Internationaal Vlaanderen	407
Buitenlands beleid	407
Internationale samenwerking	410
FOCUS VRIJWILLIGERSWERK	415
Profiel van de vrijwilliger	416
De waarden van de vrijwilliger	419
Vlaanderen in Europees perspectief	420
Inschatting trends binnen het vrijwilligerswerk	421
Ter afronding	425
AFKORTINGEN	427
LIJST VAN FIGUREN	431

DWARSDOORSNEDE VRIND 2011

VRIND 2011 is de tweede editie in de huidige legislatuur. De structuur van de vorige editie, grotendeels geïnspireerd op de indeling van het Vlaamse regeerakkoord 2009-2014 en de doorbraken van Vlaanderen in Actie, is daarom behouden. De beleidsdomeinen zijn in 5 clusters gegroepeerd. In een inleidend hoofdstuk worden globale sociaal-culturele, macro-economische en demografische ontwikkelingen geschetst, waarbinnen het beleid tot stand moet komen.

In de eerste cluster komen onderwijs, arbeidsmarkt, ondernemen, wetenschap en innovatie aan bod met verwijzing naar de doorbraken 'De lerende Vlaming', 'De open ondernemer' en 'Innovatiecentrum Vlaanderen'. Een tweede cluster onder de doorbraaktitel 'Inzetten op een warme samenleving' beschrijft de ontwikkelingen op het vlak van cultuur en jeugd, sport, toerisme, media, gezondheid, zorg, diversiteit, inburgering en integratie, inkomen en armoede en sociale uitsluiting. De derde cluster 'Groen en dynamisch stedengewest' spitst zich toe op de ruimtelijke en ecologische aspecten met hoofdstukken over ruimtelijke ontwikkelingen, wonen, milieu, landbouw en energie. In deze cluster is ook een hoofdstuk rond stad en platteland toegevoegd dat ruimer is opgevat dan de ruimtelijke en fysieke aspecten. Mobiliteit en logistiek vormen een afzonderlijke cluster 'Slimme draaischijf van Europa'. Een laatste cluster belicht 'Een slagkrachtige overheid' en dit zowel op Vlaams als lokaal niveau. In deze cluster is er ook aandacht voor internationale aspecten.

2011 is het Europees jaar van het vrijwilligerswerk. Een uitgebreide focus over het vrijwilligerswerk in Vlaanderen in een Europees perspectief sluit dan ook deze VRIND af.

Zoals in vorige edities is de selectie van de indicatorenset gebeurd in nauw overleg met de verschillende departementen en door de beleidsraden goedgekeurd. Het regeerakkoord, de beleidsnota's van de Vlaamse ministers en het Pact 2020 vormden de basis voor de selectie. In totaal worden in deze editie circa 700 indicatoren gedocumenteerd en beschreven.

De clustering van de beleidsdomeinen is maar een van de verschillende mogelijkheden om ontwikkelingen in Vlaanderen in beeld te brengen. Transversale thema's zoals gelijke kansen en duurzaamheid worden doorheen deze domeinen behandeld en niet in een afzonderlijk hoofdstuk. Beide invalshoeken worden hieronder in overzichtstabellen kort toegelicht met verwijzingen naar de diverse hoofdstukken.

Vervolgens worden ook de doelstellingen uit het Vlaamse regeerakkoord nog eens op een rijtje gezet en geïllustreerd met verwijzing naar VRIND indicatoren doorheen de publicatie.

Om de ontwikkelingen goed te interpreteren kan een zicht op enkele belangrijke gebeurtenissen uit de betrokken periode helpen. Vandaar dat ook, om af te sluiten, een selectie van dergelijke gebeurtenissen op een tijdlijn 2008-2011 worden weergegeven. Er wordt gebruik gemaakt van het recentste datamateriaal zoals beschikbaar op het ogenblik van de redactie.

Het Vlaamse regeerakkoord stelt dat een slagkrachtig, coherent en geïntegreerd Vlaams beleid voor Brussel noodzakelijk is. Voor de gemeenschapsmateries zijn daarom ook Brusselse cijfers opgenomen. Waar mogelijk en relevant worden Vlaamse Gewestcijfers vergeleken met cijfers voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Dit komt vooral aan bod in hoofdstuk 4.3 Stad en platteland waar trouwens ook het Vlaams strategisch gebied rond Brussel wordt vergeleken met andere gebieden.

Duurzaamheid

In het Vlaamse regeerakkoord en het Pact 2020 staat duurzaamheid centraal en in alle beleidsdomeinen zijn hiervoor hefboomen voorzien. Daarnaast keurde de Vlaamse Regering op 29 april 2011 de hernieuwde strategienota duurzame ontwikkeling goed. Vanuit 6 transities, dit zijn grote maatschappelijke veranderingsprocessen, kijkt deze **Vlaamse Strategie Duurzame Ontwikkeling** (VSDO) hoe de langetermijnvisie 2050 voor een duurzame maatschappij vorm kan krijgen. De transities zijn: energie, mobiliteit, wonen en bouwen, voedsel, materialen en gezondheidszorg.

In deze VRIND-editie is een set van indicatoren terug te vinden die kan gekoppeld worden aan de hernieuwde strategienota. De onderstaande selectie is geïnspireerd op een voorstel van omgevingsindicatoren voor de her-

nieuwde VSDO van het Steunpunt Duurzame Ontwikkeling (Bruyninckx e.a. 2011). Het voordeel van de keuze om volgens de 6 transities te werken, is dat specifiek daar wordt ingezet waar de grootste uitdagingen liggen. Als er geen recente cijfers voor een indicator beschikbaar zijn, wordt een alternatieve indicator voorgesteld (*). Sommige indicatoren zijn onderdeel van een index. Dit is bijvoorbeeld het geval bij eco-efficiëntie (figuur 4.151 landbouw; 5.2 personen- en goederenvervoer). Waar een expliciete doelstelling is voorzien, is deze opgenomen. De doelstelling kan betrekking hebben op het regeerakkoord, het Pact 2020 of voorkomen in domeinspecifieke planningsdocumenten. De inschatting geeft aan in welke richting de indicator evolueert en of een vooropgestelde doelstelling al dan niet haalbaar is.

In vergelijking met de andere gewesten of Europese landen kent Vlaanderen voor het merendeel van de geselecteerde indicatoren een ontwikkeling in de goede

Omgevingsindicatoren duurzame ontwikkeling

Hoofddimensie / Transitie	Indicator	Figuur	Inschatting
Sociaal	Inkomensongelijkheid (gini-coëfficiënt)	3.243	
Economisch	Beschikbaar inkomen per inwoner	3.235	
Ecologisch	Broedvogelindex*	4.98	
Energietransitie	Bruto binnenlands energieverbruik	4.124	
	Energie-intensiteit van de economie	4.124	knipperlicht
	Broeikasgasemissies	4.97	
	Aandeel hernieuwbare energie	4.130	
	Energiearmoede	4.132, 3.250	
Mobiliteitstransitie	Modale verdeling personenvervoer	5.8	
	Modale verdeling goederenvervoer	5.25	
	Broeikasgasemissie van personenvervoer over de weg	5.49	
	Broeikasgasemissie van goederenvervoer over de weg	5.50	
	Aantal verkeersdoden*	5.40	
Transitie wonen en bouwen	Energieprestatiepeil	4.38	
	Problematische woonsituatie	4.36, 4.37	
	Woonquote	4.27	
Voedseltransitie	Energiegebruik in de landbouw	4.125	
	Druk door gewasbescherming	4.151	
	Consumptie groenten en fruit *	3.162	
	Areaal biologische landbouw*	4.156	
Materialentransitie	Materiaalproductiviteit	4.111	knipperlicht
Transitie gezondheidszorg	Verloren potentiële jaren*	3.170	
	Ziekenhuisbedden/artsen*	3.180, 3.181	
	Fysieke activiteit*	3.161	

* alternatieve indicator bij gebrek aan recente data.

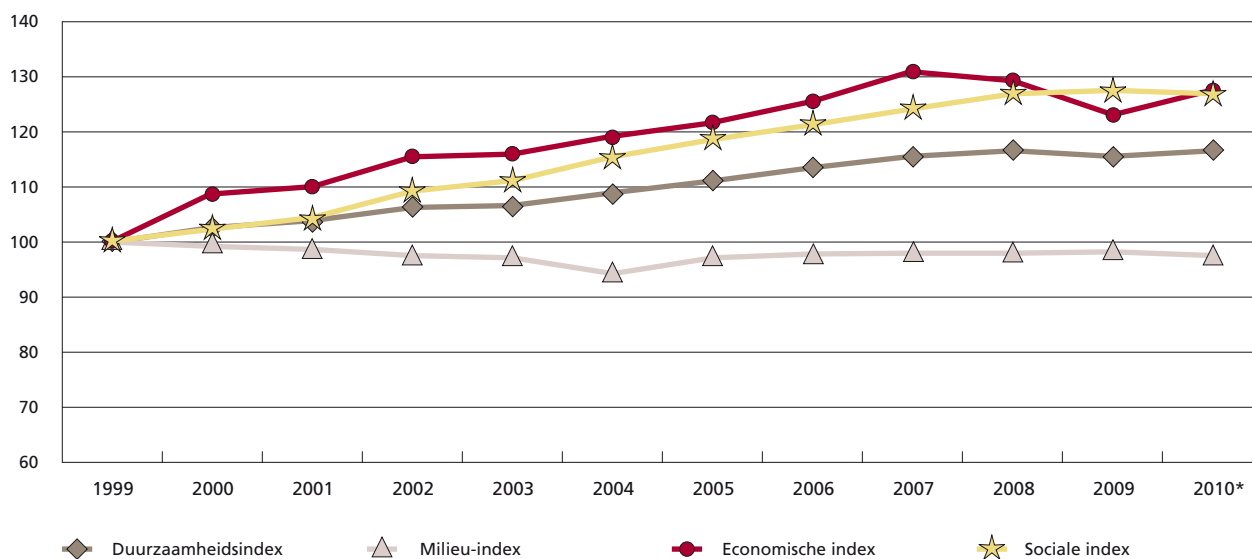
Bron: Bruyninckx, H., M. Bussels & Bachus, K. (2011). *Omgevingsmonitor DO 2011. Onderzoeksnota in het kader van een Kortetermijnopdracht van het Steunpunt Duurzame Ontwikkeling*. Leuven: KU Leuven / HIVA.

Legende

	Doelstelling gerealiseerd of haalbaar
	Goede richting
	Stabiel of middenpositie
	Eerder in tegengestelde richting of doel moeilijk haalbaar
	Negatieve ontwikkeling, verder van doel

Duurzaamheidsindex

Indexen van duurzaamheid, van 1999 tot 2010, index 1999=100.

Evolutie van de duurzaamheidsindex, van 1999 tot 2010, index 1999 = 100.
* Voorlopig cijfer op basis van schattingen voor een aantal indicatoren.

richting of heeft het een gunstige positie. Wel gaat het soms over een geleidelijke of beperkte toename of is de toename nog relatief recent (figuur 4.111 materiaalproductiviteit; 5.49 en 5.50 ontkoppeling milieudruk en economische ontwikkeling). Daarnaast duiden sommige recente cijfers op een aantal knipperlichten (figuur 4.124 energie-intensiteit, 4.111 materiaalproductiviteit) en blijft de ecologische dimensie (figuur 4.98 broedvogelindex) een belangrijk aandachtspunt. Voor de volgende jaren zijn belangrijke inspanningen nodig om de gewenste transitie verder te ondersteunen. Zo is het aantal verkeersdoden (figuur 5.40) zeer hoog in vergelijking met andere Europese regio's.

Een selectie van indicatoren laat toe om de evolutie op het gebied van duurzaamheid over een langere periode na te gaan. Het bbp per inwoner en de arbeidsproductiviteit zijn opgenomen voor de economische index; de levensverwachting voor vrouwen bij geboorte, de verkeersdoden en de vroegtijdige schoolverlaters voor de sociale index en het opgehaald huishoudelijk afval, de elektriciteitsconsumptie van huishoudens en de broeikasgassen voor de milieu-index. Voor de 8 indicatoren wordt telkens de evolutie bekeken ten opzichte van 1999.

Naast 3 indices voor de duurzaamheidsprincipes is ook een globale **duurzaamheidsindex** berekend. Op basis van de 8 indicatoren samen kan men stellen dat de duurzaamheid tussen 1999 en 2008 is toegenomen, gevolgd door een kleine terugval in 2009. Door de financieel-economische crisis kenden de economische indicatoren een achteruitgang tussen 2008 en 2009. In 2010 was er terug een herstel. De sociale indicatoren blijven het goed doen

al is de sociale index wat gedaald in 2010. De gebruikte milieu-indicatoren wijzen eerder op een stagnatie dan op een grote vooruitgang. De broeikasgasemissies mogen dan al afgenomen zijn, de elektriciteitsconsumptie van de huishoudens is toegenomen en de afvalzak blijft goed gevuld.

Genderverschillen

	Indicator	Situatie	Figuur	Situatie meest positief voor
Sociaal-culturele context				
	Levenstevredenheid	algemene tevredenheid ligt bij vrouwen iets lager; vrouwen iets minder tevreden over hun gezondheidssituatie, inkomen en beschikbare vrije tijd	1.2	M
	Zorgen maken	vrouwen maken zich meer zorgen, behalve over de politiek	1.8	M
	Belangrijkste maatschappelijke problemen	top 5 van belangrijkste problemen grotendeels gelijk, milieuvervuiling bij vrouwen belangrijker, vreemdelingen bij mannen belangrijker	1.14	
	Politieke machteloosheid	bij vrouwen duidelijk hoger	1.19	M
Demografische context				
	Leeftijdspiramide	overwicht van vrouwen bij de oudere leeftijdsgroepen	1.45	V
	Levensverwachting bij geboorte	ligt nog steeds duidelijk hoger bij vrouwen, al neemt het verschil af	1.52	V
	Levensverwachting op 65 jaar	ligt nog steeds duidelijk hoger bij vrouwen	1.52	V
De lerende Vlaming				
	Keuze onderwijsvorm secundair onderwijs	meisjes duidelijk in de meerderheid in ASO en KSO, jongens in de meerderheid in BSO en TSO; verschillen in BSO en KSO nemen toe	2.2	
	Hoger onderwijs	aan hogescholen en universiteiten meer vrouwen dan mannen, maar meer mannen in economische en wetenschappelijke richtingen	2.11-2.13	V
	Scholingsgraad	meer vrouwelijke hooggeschoolden, vrouwen vaker een diploma hoger onderwijs van één cyclus en mannen vaker een universitair diploma	2.15	V
	Onderwijsprestaties	meisjes zijn veel beter in leesvaardigheid, jongens sterker in wiskunde	2.23	
	Schoolse vertraging	vooral in secundair onderwijs hebben meisjes minder vertraging, verschil neemt af	2.24	V
	Problematische afwezigheden	in het voltijds onderwijs is er geen verschil, in het deeltijds zijn meisjes vaker afwezig	2.26	M
	Vroegtijdige schoolverlaters	ligt bij meisjes aanzienlijk lager	2.27	V
	20-34 jarigen met diploma hoger onderwijs	vrouwen scoren beduidend beter	2.30-2.31	V
	Participatie levenslang leren	ongeveer gelijk	2.33	=
	Participatie volwassen onderwijs	ligt veel hoger bij vrouwen	2.34	V
	Deeltijds onderwijs	veel meer jongens dan meisjes	2.40-2.41	M
	Ondernemersopleiding	deelname van mannen en vrouwen ongeveer gelijk	2.38	=
	Erasmusstudenten	meer vrouwen dan mannen	2.43	V
Werk en sociale economie				
	Werkzaamheidsgraad	ligt veel lager bij vrouwen, verschil neemt wel af	2.61-2.63	M
	Deeltijdarbeid	ligt veel hoger bij vrouwen	2.66	M
	Tijdelijke arbeid	ligt hoger bij vrouwen, maar verschil verkleint	2.67	M
	Atypische arbeid	vrouwen doen meer weekendwerk; mannen meer nacht-, avond- en ploegenarbeid	2.68	
	Werkbaarheidsgraad	ligt lager bij vrouwen	2.69	M
	ILO-werkloosheidsgraad	geen verschil, hogere werkloosheidsgraad van vrouwen verdwenen	2.71-2.72	=
	VDAB-werkloosheidsgraad	geen verschil, hogere werkloosheidsgraad van vrouwen verdwenen	2.75	=
	Niet-werkende werkzoekenden	iets minder vrouwen dan mannen	2.77	
	Werkzaamheidsgraad naar gezinssamenstelling	hoe meer kinderen, hoe minder vrouwen actief zijn op de arbeidsmarkt, bij mannen geen verschil naar aantal kinderen	2.80	M
	Deeltijdarbeid naar gezinssamenstelling	hoe meer kinderen, hoe meer vrouwen deeltijds werken, bij mannen geen verschil naar aantal kinderen	2.81	M
	VDAB-trajectwerking	ondervertegenwoordiging van vrouwen in de trajectwerking	2.84	M
	Loopbaanonderbreking en tijdskrediet	ligt veel hoger bij vrouwen	2.93	M
	Sociale economie	groot overwicht van vrouwen in de invoegbedrijven (dienstencheques), ondervertegenwoordiging in de andere werkvormen	2.96	
De open ondernemer				
	Ondernemerschap	ligt lager bij vrouwen	2.100	M
Cultuur				
	Deelname verenigingsleven	mannen zijn meer actief lid dan vrouwen, verschil verkleint als geen rekening wordt gehouden met sportverenigingen	3.2	M
	Deelname sociaal-cultureel werk	ligt veel hoger bij vrouwen	3.6	V
Sport				
	Lidmaatschap sportclub	ligt lager bij vrouwen; bij vrijwilligers en bestuursfuncties is verschil nog veel groter	3.68, 3.71, 3.77	M
	Topsportscholen en topsportstatuten	ligt veel lager bij vrouwen	3.87	M

Gelijke kansen

Het Vlaamse gelijke kansenbeleid richt zich op het bestrijden van achterstellings- en uitsluitingsmechanismen die veroorzaakt worden door gender, seksuele oriëntatie en ontoegankelijkheid.

Momenteel wordt in opdracht van Gelijke Kansen Vlaanderen gewerkt aan twee indicatorensets: één over **genderverschillen** en één over de situatie van **personen met een handicap**. Mogelijk kunnen de resultaten van deze indicatorensets gepresenteerd worden in de volgende editie van VRIND. In wat volgt wordt enkel aangegeven op welke plaatsen deze twee thema's in de volgende hoofdstukken aan bod komen.

De houding tegenover holebi's en hun sociale situatie komt dit jaar niet aan bod in VRIND. In de SCV-survey van 2011 zijn hierover wel een aantal vragen opgenomen. Deze gegevens zullen echter pas eind 2011 beschikbaar zijn.

Het Vlaamse integratie- en inburgeringsbeleid ten slotte vormt strikt genomen geen onderdeel van het gelijke kan-

senbeleid. Het behoort tot de bevoegdheid van de minister van Inburgering en Integratie. Voor een bundeling van de gegevens over de evolutie van de vreemde bevolking, discriminatie-ervaringen en de maatschappelijke positie van vreemdelingen kan hoofdstuk 3.7 geraadpleegd worden.

In het overzicht over wat er over gender in deze VRIND te vinden is, wordt telkens een korte beschrijving gegeven van de bestaande situatie aangevuld met een aanduiding of de situatie het meest positief is voor mannen (M) of voor vrouwen (V). Dat kan uiteraard enkel bij die indicatoren waarvan duidelijk is dat ze op een positieve of negatieve manier bijdragen tot iemands leefsituatie.

Ondanks een duidelijke vooruitgang van vrouwen op tal van domeinen in de voorbije decennia, blijft hun sociaal-economische positie overwegend minder goed dan die van mannen. Dit ondanks het feit dat vrouwen inzake opleiding en vorming sinds enige tijd een voorsprong hebben opgebouwd tegenover mannen. Vrouwen zijn minder aan het werk, werken meer deeltijds en tijdelijk, in minder kwaliteitsvolle en minder leidinggevende jobs. Zij stappen

Gendersverschillen (vervolg)

Gezondheid				
Roken	vrouwen roken minder vaak	3.150	V	
Alcoholgebruik	overconsumptie minder vaak bij vrouwen	3.153	V	
Gebruik cannabis	ligt lager bij vrouwen	3.156	V	
Ongevallensterfte	ligt veel lager bij vrouwen	3.159	V	
Zelfdoding	ligt veel lager bij vrouwen	3.164	V	
Doodsoorzaken	verschillen in voornaamste doodsoorzaken vooral in leeftijdsgroep van 40 tot 69 jaar: bij vrouwen borstkanker, bij mannen zelfdoding en longkanker	3.168		
Vermijdbare sterfte	ligt iets hoger bij vrouwen	3.169	M	
Verloren potentiële levensjaren	ligt lager bij vrouwen	3.170	V	
Zorg				
CAW	grote verschillen naar soort hulpverlening	3.184		
Bijzondere jeugdbijstand	iets minder meisjes dan jongens	3.201	V	
Uitkeringen zorgverzekering	veel meer vrouwen dan mannen	3.218	M	
Diversiteit, inburgering en integratie				
Houding tegenover vreemdelingen	vrouwen iets negatiever tegenover vreemdelingen	3.227	M	
Nieuwkomers	iets minder vrouwen dan mannen	3.230	M	
Inkomen, armoede en sociale uitsluiting				
Armoederisicopercentage	iets hoger bij vrouwen	3.239	M	
Subjectieve armoede	geen verschil	3.239	=	
Materiële deprivatie	geen verschil	3.239	=	
Achterstallen	geen verschil	3.239	=	
Landbouw				
Tewerkstelling	veel meer mannen dan vrouwen	4.146	M	
Slagkrachtige overheid				
Topfuncties Vlaamse overheid	streefcijfer van 33% vrouwen haalbaar tegen 2015	6.12	M	
Middenkader Vlaamse overheid	streefcijfer van 33% vrouwen haalbaar tegen 2015	6.12	M	
Personeel lokale besturen	iets meer vrouwen dan mannen maar groot verschil naar soort overheid: veel meer vrouwen bij OCMW, veel minder bij politiezones en autonome gemeentebedrijven; vrouwen vaker contractueel en deeltijds	6.51	M	
Focus vrijwilligers				
Vrijwilligerswerk algemeen	geen verschil	7.1	=	
Soort vrijwilligerswerk	mannen meer bestuursfuncties, vrouwen meer hulpverlening en verzorging	7.4		

veel meer dan mannen (tijdelijk) uit de arbeidsmarkt om zich met de zorg om de kinderen bezig te houden. Ook hun inkomenssituatie is minder goed dan die van mannen. Mogelijk zorgt dit er voor dat de algemene levensvreedenheid bij vrouwen iets lager ligt en dat vrouwen zich meer zorgen maken.

Op vlak van gezondheid scoren vrouwen dan weer beter. Hun levensstijl is op verschillende vlakken een pak gezonder dan die van mannen, al vormt lichaamsbeweging en sportparticipatie in het algemeen hierop een uitzondering. Dat vertaalt zich nog steeds in een duidelijk hogere levensverwachting bij vrouwen, al neemt de voorsprong tegenover mannen wel enigszins af.

Wat sociale participatie betreft, is het beeld eerder diffuus. Mannen zijn meer lid van verenigingen, maar vrouwen doen vaker zelf aan cultuur en zijn vaker actief in het sociaal vrijwilligerswerk.

Ook over de situatie van personen met een handicap zijn in de verschillende hoofdstukken van deze VRIND gegevens opgenomen. Een beschrijving van de voorzieningen voor en de vraag naar zorg van personen met een handicap is opgenomen in hoofdstuk 3.6. De afbakening van de doelgroep is niet zo eenvoudig. 17% van de volwassen Vlamingen geeft aan hinder te ondervinden in de dagelijkse activiteiten door een langdurige ziekte, aandoening

of handicap. Het is uiteraard zo dat niet al deze personen ook effectief als personen met een handicap geklasseerd staan in de administratieve overheidsdatabanken.

Uit de overzichtstabel blijkt duidelijk dat er nog steeds een grote sociaaleconomische achterstand bestaat van de personen met een handicap. Zo ligt hun werkzaamheids- en werkbaarheidsgraad een pak lager dan het algemene gemiddelde en scoren ze minder goed op vlak van cultuur-, sport- en vakantieparticipatie. Tegelijk toont de tabel dat er gewerkt wordt aan de verbetering van hun positie. Het aantal kinderen met een handicap dat school loopt in het gewoon onderwijs, neemt jaarlijks toe. Personen met een handicap zijn oververtegenwoordigd in de trajectwerking van de VDAB. En ook het aantal toegekende materiële hulpmiddelen, het aantal begunstigden van het persoonlijk assistentiebudget en de zorgvoorzieningen voor personen met een handicap zijn het jongste decennium duidelijk toegenomen.

Personen met een handicap

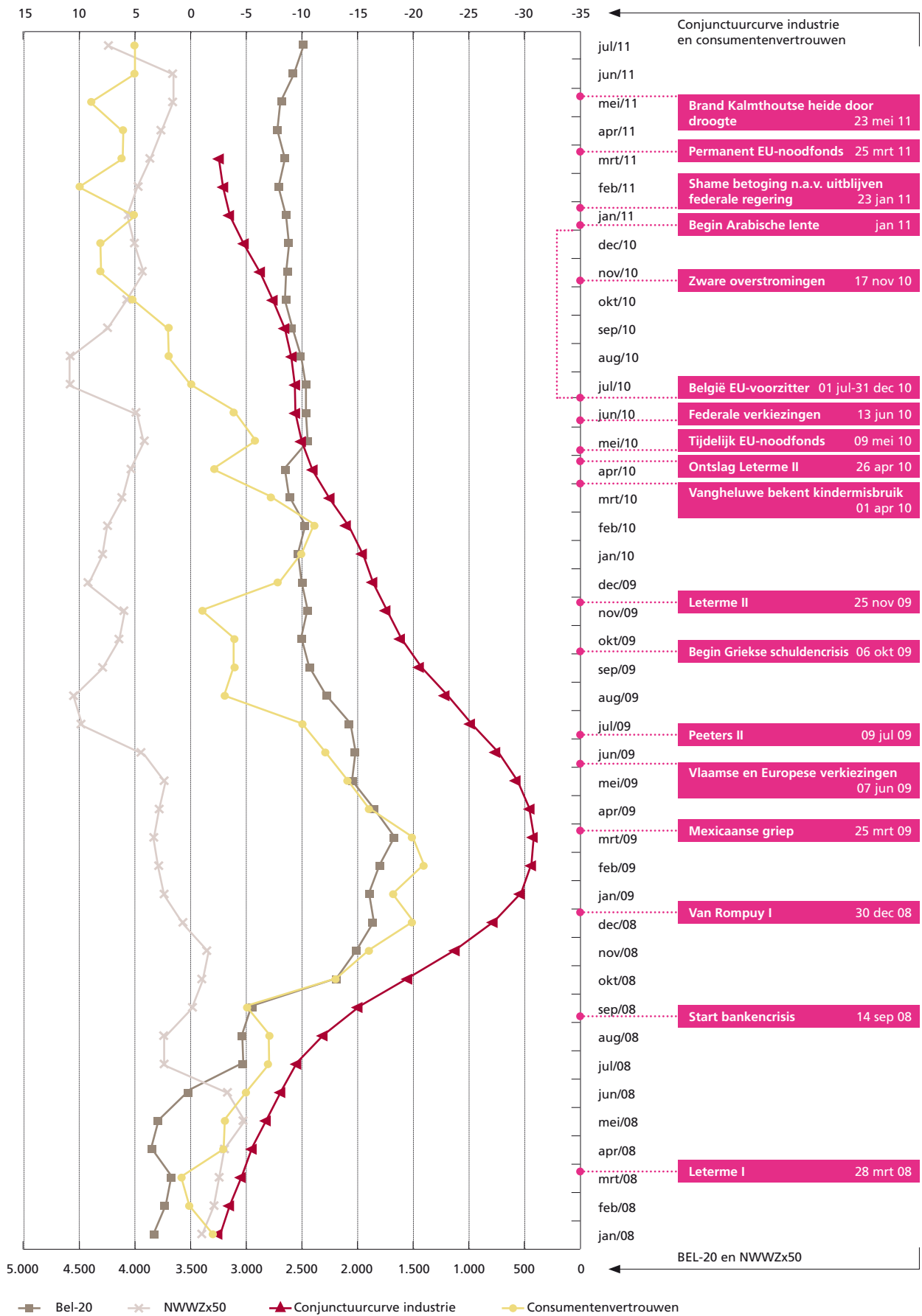
Indicator	Situatie	Figuur
De lerende Vlaming		
Buitengewoon onderwijs	aantal leerlingen neemt jaarlijks toe	2.3
Geïntegreerd onderwijs (GON)	aantal GON-leerlingen neemt jaarlijks toe	2.4
Werk en sociale economie		
Werkzaamheidsgraad	ligt veel lager dan de algemene werkzaamheidsgraad	p. 32
Werkbaarheidsgraad	ligt veel lager dan de algemene werkbaarheidsgraad	2.69
Niet-werkende werkzoekenden	14% van het totaal aantal NWWZ heeft arbeidshandicap	2.77
VDAB-trajectwerking	oververtegenwoordiging van personen met een handicap in vergelijking met hun aandeel in NWWZ	2.84
Uitstroom uit VDAB-trajectwerking	lagere uitstroom uit werkloosheid en lagere uitstroom naar werk in vergelijking met algemene uitstroom	2.85
Sociale economie	oververtegenwoordiging in alle werkvormen	2.96
Cultuur		
Lidmaatschap jeugdbeweging	ondervertegenwoordiging van personen met een beperking	3.18
Toerisme		
Vakantieparticipatie	vakantie-armoede van zieken en invaliden ligt veel hoger dan algemene vakantie-armoede	3.111
Media		
Ondertiteling programma's	sterke toename laatste jaren bij zowel VRT als VTM	3.143, 3.144
Zorg		
Grootte van de doelgroep	17% van de Vlaamse bevolking ondervindt hinder door ernstige aandoening of ziekte	3.202
Inkomensvervangende tegemoetkoming (IVT)	aantal personen met een IVT neemt toe	3.203
Zorgvragen bij VAPH	laatste jaren vrij stabiel maar toegenomen tegenover begin jaren 2000	3.204
Toegekende materiële hulpmiddelen	laatste jaren vrij stabiel maar toegenomen tegenover begin jaren 2000	3.205
Voorzieningen voor personen met handicap	laatste jaren vrij stabiel maar toegenomen tegenover 3 jaar geleden	3.206
Dringende zorgvragen	sterke toename jongste jaren	3.207
Persoonlijk assistentiebudget	toename van budgethouders, maar nog sterkere toename van aantal kandidaten	3.208

Opvolging regeerakkoord

Strategische doelstellingen		VRIND 2011
Cluster talent, werken, ondernemen en innovatie		
1	We helpen bedrijven door de crisis.	1.26, 1.29
2	We zetten versterkt in op activering van werkzoekenden. (ook onderdeel van doorbraak 1: De lerende Vlaming)	2.61, 2.63, 2.82-2.87
3	We versterken competenties en ondersteunen loopbanen. (ook onderdeel van doorbraak 1: De lerende Vlaming)	2.91-2.94
4	We gaan voor meer 50-plussers aan het werk. (ook onderdeel van doorbraak 1: De lerende Vlaming)	2.62, 2.65, 2.90
5	We maken werk van een versterking en hervorming van de sociale economie.	2.95, 2.96
De lerende Vlaming		
6	We geven kansen aan elk talent.	2.15-2.39
7	We bereiden jongeren voor op een succesvolle start op de arbeidsmarkt.	2.40-2.42
8	We versterken de maatschappelijke verwevenheid van onderwijs met lokale, regionale en internationale netwerken.	2.43-2.46
9	We zorgen ervoor dat onderwijs topkwaliteit kan bieden door te blijven investeren in onderwijs.	2.47, 2.58
De open ondernemer		
10	We zorgen ervoor dat het aandeel van de Vlaamse export in snelgroeiende markten stijgt.	2.115
11	We zorgen ervoor dat het aantal exporterende Vlaamse bedrijven toeneemt.	p. 57
12	We zorgen ervoor dat het aantal buitenlandse directe investeringen in Vlaanderen toeneemt, evenals het ermee gepaard gaande investeringsbedrag.	2.120
13	We gaan voor meer en sterkere ondernemers.	2.97, 2.99
14	We zorgen voor meer groeiende ondernemingen.	2.98
15	We zetten blijvend in op de ontwikkeling van een kenniseconomie.	2.103, 2.106-2.109
16	We gaan voor instrumenten die de financiering van bedrijfsinvesteringen mogelijk maken.	2.101
17	We geven ondernemende en innovatieve landbouwbedrijven alle kansen voor verdere ontwikkeling.	4.153
18	We versterken de positie van de Vlaamse landbouw op internationaal vlak.	4.10, 4.142-4.144
19	We gaan voor een Vlaamse landbouwsector die zorgt voor een kwaliteitsvolle voedselproductie en een leefbaar platteland garandeert.	4.154, 4.156
20	We zorgen ervoor dat de hervorming van het Visserijbeleid in 2012 tot een duurzame visserijsector leidt.	4.157-4.159
Innovatiecentrum Vlaanderen		
21	We volharden voor meer middelen voor O&O.	2.121, 2.123, 2.125, 2.126
22	We gaan voor creatief en innoverend ondernemen.	2.104, 2.105, 2.123, 2.137, 2.138
23	We focussen op economische clusters, thematische speerpunten en grote projecten.	2.110
24	We versterken de excellentie en dynamiek van het grensverleggend niet-gericht onderzoek: een fundament voor innovatie.	2.127
25	We geven meer kansen voor onderzoekstalant.	2.129, 2.132, 2.133
26	We gaan voor een top onderzoek- en innovatieinfrastructuur.	2.126-2.128
27	We gaan voor meer gestroomlijnd en outputgedreven onderzoeksbeleid.	2.134-2.136
28	We zorgen ervoor dat Vlaanderen optimaal aan de internationale onderzoeksruimte deelneemt.	2.122, 2.128, 2.132-2.133
29	We streven naar een nauwere samenwerking tussen de beleidsvelden Hoger Onderwijs en Wetenschap en Innovatie.	2.130, 2.131
Cluster Slimme draaischijf van Europa		
30	We zorgen voor een vlot en veilig verkeer door een kwaliteitsvolle dienstverlening.	5.3, 5.32, 3.35-5.38
31	We zorgen voor een kwaliteitsvol, volledig, (kosten)efficiënt en geïntegreerd openbaarvervoer aanbod.	5.2-5.4, 5.8-5.10, 5.14
32	We gaan voor een logistiek Vlaanderen als slimme draaischijf van Europa.	5.15-5.27
33	We beheren en bouwen de schakels van het vervoersnetwerk optimaal uit.	5.31, 5.32
34	We versterken de economische poorten – de havens en de luchthavens.	5.6, 5.7, 5.18-5.23
35	We gaan voor mobiliteit tegen de juiste prijs.	
36	We gaan voor een toekomstgericht mobiliteitsbeleid.	Zie deel 5
Cluster Groen en dynamisch stedengewest		
37	We nemen transitie als leidraad voor een nieuw duurzaamheidsbeleid.	Zie duurzame ontwikkeling
38	We plaatsen duurzaamheid centraal voor bouwen, wonen en leven.	4.36-4.38, 4.125, 4.129, 4.130
39	We gaan voor een groenere economie.	4.124, 4.125, 4.129, 4.130
40	We zetten verder in op het doorgroeien van afval- naar duurzaam materialenbeheer.	4.105-4.111
41	We zetten het biodiversiteitsbeleid op koers, zodat we tegen 2020 op vlak van biodiversiteit de vergelijking met de Europese economische topregio's aankunnen.	4.98, 4.100, 4.101, 4.102
42	We zorgen voor bodemsanering en herwaardering van vervuilde bedrijfsterreinen.	4.91, 4.92
43	We voeren een duurzaam energiebeleid waarbij de economische, sociale en ecologische belangen van energie optimaal samen sporen, zodat de eindigheid van de fossiele brandstoffen en de draagkracht van het milieu geen beperkende factoren zijn, maar opportuniteiten worden.	4.124, 4.125, 4.128-4.130

44	We werken het integraal waterbeleid verder uit.	4.87, 4.88, 4.89
45	We vormen Vlaanderen om tot een klimaatpositieve samenleving.	4.98
46	We verminderen de impact van luchtvervuiling en hinder op de leefkwaliteit van de Vlamingen.	4.94-4.96, 4.116- 4.119, 4.123
47	We voeren via een geoptimaliseerd instrumentarium de uitvoering van geïntegreerde plattelandsprojecten via het versterken van de kwaliteit van open ruimte en de leefbaarheid van het platteland.	4.153
48	We zorgen voor een visie op ruimtelijke ordening.	4.7, 4.8
49	We zorgen voor betaalbaar en kwalitatief wonen.	4.28-4.32, 4.34, 4.37-4.40
50	We renoveren, beschermen en ontsluiten het onroerend erfgoed.	4.14-4.19
51	We zorgen voor een innovatief milieu-instrumentarium ten dienste van burgers en bedrijven.	
	Cluster Warme samenleving	
52	We pakken alle aspecten van armoede en sociale uitsluiting aan en voeren een ambitieus beleid gericht op het voorkomen en bestrijden van armoede en sociale uitsluiting.	3.238-3.254
53	We zorgen ervoor dat vrouwen en mannen, holebi's en transgenders en personen met een handicap gelijkwaardig kunnen participeren aan alle domeinen van het maatschappelijke leven en we werken discriminaties weg.	Zie tabel genderverschillen en personen met een handicap
54	We zorgen ervoor dat nieuwe Vlamingen willen en kunnen participeren aan de Vlaamse samenleving.	3.229
55	We maken de volwaardige participatie aan toerisme voor iedere Vlaming mogelijk.	3.110-3.112
56	We verhogen de welvaart en tewerkstelling door en in de toeristische sector.	3.96, 3.98
57	We versterken mensen in hun fysiek, psychisch en sociaal welbevinden door welzijns- en gezondheidsproblemen zoveel mogelijk te voorkomen, zo vlug mogelijk te detecteren en tijdig en adequaat aan te pakken.	3.145-3.181, 3.182-3.185, 3.192
58	We verruimen de sociale bescherming van de Vlamingen om zo hun grondrechten beter te kunnen waarborgen.	3.217-3.218
59	We bouwen de hulp- en dienstverlening zo uit dat ze voldoende beschikbaar en toegankelijk is om zorg op maat te kunnen realiseren.	3.182-3.219
60	We sturen, stimuleren en ondersteunen de welzijns- en gezondheidsactoren zodat ze kwaliteitsvolle zorg bieden in een aangepaste infrastructuur, voortdurend innoveren, een inclusieve aanpak bevorderen en duurzaam te werk gaan.	3.219
61	We bevorderen bij de overheid en bij de welzijns- en gezondheidsactoren de aandacht en het initiatief voor een meer efficiënte en effectieve werking om zo met zelfde? middelen meer zorg te creëren.	
62	We werken nauw samen met alle relevante partners op lokaal, provinciaal, regionaal, federaal en internationaal niveau om zo het gezondheids- en welzijnsbeleid onderling af te stemmen en te verbeteren en om elke partner aan te spreken op zijn verantwoordelijkheid en bijdrage.	
63	We willen kinderen en jongeren ruimte geven, zowel in fysiek als in ruimtelijk opzicht, zowel om zich te verenigen als om zich te engageren.	3.31-3.34
64	We besteden aandacht aan cultuurmanagement en culturele economie.	3.53, 3.57-3.60
65	We versterken het Internationaal cultuurbeleid.	
66	We gaan voor een inclusief en integraal jeugdbeleid.	3.17-3.20, 3.31-3.34
67	We verhogen de participatie aan sport, cultuur en jeugdwerk.	3.1-3.4, 3.6-3.1-20, 3.35-3.48, 3.61-3.71, 3.73-3.74, 3.85-3.86
68	We bouwen aan een succesvol topsportbeleid door het creëren van een optimaal topsportklimaat en een duidelijk afgebakende organisatiestructuur.	3.87-3.90
69	We gaan voor een gezonde sportbeoefening en het vrijwaren van de integriteit van de sport op alle niveaus.	3.91, 3.92
70	We bewaken van de onafhankelijkheid, de pluriformiteit en de kwaliteit van de media en van de informatieverstrekking.	3.113-3.121
71	We zorgen voor toegang voor elke Vlaming tot divers, kwalitatief en innovatief media-aanbod.	3.137
72	We stimuleren competentieverwerving en –waardering.	3.5, 3.21-3.30, 3.49-3.52, 3.55, 3.56, 3.138
73	We bouwen aan een vooruitstrevende informatiemaatschappij door het stimuleren van digitalisering en e-cultuur.	3.141
	Cluster Slagkrachtige overheid	
74	We verhogen ons aanpassingsvermogen om meer te doen met minder.	6.9
75	We zullen door innovatie van werkwijze en instrumenten de dienstverlening verbeteren.	
76	We verbeteren ons oplossingsvermogen ten aanzien van maatschappelijke uitdagingen. In combinatie met een verbeterde verantwoording verhogen wij daardoor het vertrouwen en de tevredenheid van burgers, organisaties en bedrijven.	1.20-1.25
77	Door een interne staats hervorming en partnerschappen op alle niveaus zorgen we voor minder bestuurlijke drukte en voor meerwaarde voor alle betrokkenen.	
78	We zorgen ervoor dat alle beleidsdomeinen van de Vlaamse overheid de steden ondersteunen.	6.25
79	We stellen aantrekkelijke en creatieve steden voorop.	Zie hoofdstuk 4.3
80	We zorgen voor een betere en snellere omzetting, en correcte toepassing van EU-regelgeving.	6.59
81	We verhogen onze inspanningen voor internationale armoedebestrijding.	6.61-6.63
82	We maken een sterk en toekomstgericht merkverhaal voor Vlaanderen.	
83	We voeren een financieel beheer gericht op zuinigheid en transparantie.	6.5, 6.30, 6.33, 6.43
84	We stellen gezonde openbare financiën voorop.	6.7-6.8, 6.40-6.41, 6.44
85-88	Staatshervorming, Vlaamse Rand en monitoringtool	

2008-2011 in vogelvlucht

1

ALGEMEEN
REFERENTIEKADER

1.1

SOCIAAL-CULTURELE
CONTEXT

De sociaal-culturele context schetst de omgeving waarbinnen de Vlaamse overheid werkt. Een eerste luik van deze context belicht de tevredenheid van de bevolking met een aantal levensaspecten, het geluksgevoel, haar zorgen, de toekomstverwachtingen en de maatschappelijke problemen waar ze van wakker ligt.

In een tweede luik wordt vooral ingegaan op percepties en houdingen van burgers tegenover de overheid. Daarbij wordt stilgestaan bij de politieke betrokkenheid, het vertrouwen in instellingen en de tevredenheid over diverse maatschappelijke voorzieningen.

Voor deze context wordt overwegend gebruik gemaakt van de survey Sociaal-Culturele Verschuivingen (SCV-survey) van de Studiedienst van de Vlaamse Regering. Jaarlijks wordt deze bij een representatief staal van de bevolking vanaf 18 jaar afgenomen, telkens in de maanden maart tot juli. De survey peilt naar opvattingen en verwachtingen van de Vlamingen over hun eigen situatie en over een aantal maatschappelijke en beleidsrelevante thema's. Om de opvattingen van de Vlamingen internationaal te vergelijken is geput uit de Standard Eurobarometer. Dit is een instrument van de Europese Commissie waarmee sinds 1973 tweemaal per jaar wordt gekeken naar de publieke opinie in de EU-lidstaten. In de meeste lidstaten gaat het om een steekproef van circa 1.000 respondenten.

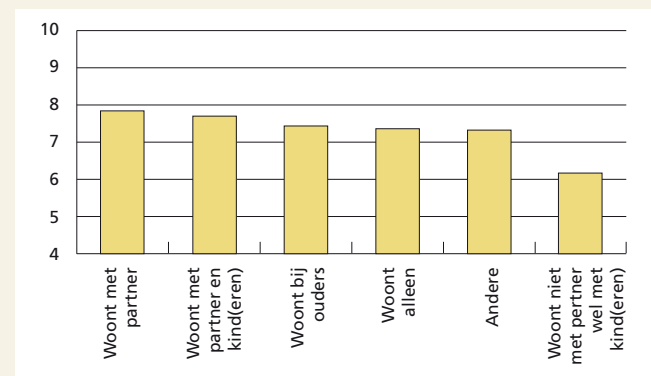
Tevredenheid

Vlamingen zijn in de lente van 2010 over het algemeen tevreden over hun leefsituatie (7,6 op 10). De score van de vrouwen ligt iets lager dan deze van de mannen. De leeftijd en het opleidingsniveau spelen op zich geen rol. Wat wel speelt is het gezinstype: met een partner, al dan niet met kinderen samen wonen, zorgt voor de hoogste tevredenheid. Het minst tevreden zijn alleenstaande ouders met kinderen.

Globaal is de tevredenheid ten opzichte van het voorgaande jaar lichtjes toegenomen maar ligt nog wel onder het niveau van 2008.

1.1 Globale tevredenheid

Globale tevredenheid naar gezinstype, score van 0 tot 10.

Bron: SCV-survey 2010.

1.2 Tevredenheid levensaspecten

Tevredenheid over verschillende levensaspecten, naar geslacht, score van 1 (helemaal niet tevreden) tot 4 (zeer tevreden).

Tevredenheid over	Man	Vrouw	2010	2009	2008
woning waarin u woont	3,36	3,33	3,35	3,35	3,41
sociale contacten met huisgenoten	3,35	3,31	3,33	3,18	3,29
buurt waarin u woont	3,33	3,29	3,31	3,32	3,36
sociale contacten vrienden	3,20	3,21	3,21	3,32	3,39
het werk dat u doet	3,21	3,16	3,19	3,20	3,23
sociale contacten familie	3,14	3,17	3,16	3,18	3,25
uw levensstandaard	3,14	3,08	3,11	3,09	3,08
uw vrijetijdsbesteding	3,13	3,06	3,09	3,07	3,11
uw gezondheidstoestand	3,08	2,93	3,00	3,02	3,07
de tijd om te doen wat gedaan moet worden	2,99	2,92	2,95	2,92	2,95
uw inkomen	2,93	2,80	2,86	2,87	2,84

Bron: SCV-survey 2010.

De bevolking is het meest tevreden over de woning en de buurt waarin men woont. De contacten met huisgenoten scoren in 2010 iets hoger dan deze met vrienden. Zowel de tevredenheid over de contacten met vrienden als deze met niet inwonende familieleden gaan er de jongste jaren iets op achteruit. Het minst tevreden blijven de Vlamingen over hun inkomen en de beschikbare tijd om de dingen te doen die men moet doen.

Vrouwen zijn iets minder tevreden over hun gezondheids-toestand, hun inkomen en hun beschikbare (vrije)tijd. De leeftijdsgroep tussen 25-34 jaar is het minste tevreden over de woning en buurt waar ze wonen en hun tijdsbe-steding. De tevredenheid over de tijdsbesteding blijft iets lager tot de leeftijd van 55 jaar. De jongste leeftijdsgroep (<25 jaar) scoort over de ganse lijn het hoogst. Lager opgeleiden zijn minder tevreden over hun inkomen, hun werk en levensstandaard. Ze zijn dan weer wel meer te-vreden over hun (vrije) tijdsbesteding. De laagste scores over vrijwel gans de lijn komen voor bij alleenstaanden met kinderen. Het weegt zelfs op hun contacten met vrienden.

De levenstevredenheid van de Vlamingen ligt - Europees vergeleken - hoog. 90% van de bevolking zegt tevreden tot zeer tevreden te zijn met zijn leefsituatie. Enkel de Scandinaven, Nederlanders, Britten en Luxemburgers scoren hoger. De verschillen binnen Europa zijn zeer groot. In Bulgarije en Roemenië is minder dan 4 op de 10 tevreden. Ook van de Portugezen en de Grieken is minder dan de helft van de bevolking in het voorjaar 2010 tevreden over zijn levenssituatie. Dit valt niet te verwonderen gezien de extra problemen die zich op dat moment naar aanleiding van de economische en financiële crisis in die landen aandienen.

Tijdsdruk

Heel wat mensen staan onder tijdsdruk. Men klaagt dat men niet kan doen wat gedaan moet worden. De tijdsdruk laat zich op verschillende manieren voelen. Zo zegt bijna 40% van de Vlamingen dat een dag te weinig uren heeft. Een kwart geraakt nooit bijgewerkt en een vijfde vindt dat er te veel verwacht wordt. Op basis van de reacties op de stellingen kan een index over tijdsdruk worden opgesteld. Hoe hoger de index, hoe minder men autonoom over zijn tijd kan beschikken. De globale index is sinds midden jaren 1990 gestegen maar de jongste jaren gestagneerd. Waar begin deze eeuw vrouwen meer tijdsdruk ervaren dan mannen, zijn deze verschillen ondertussen niet langer significant. De ervaren tijdsdruk bij de vrouwen is gestagneerd, terwijl deze bij de mannen is toegenomen. De tijdsdruk mag dan globaal gestagneerd zijn, bij de leeftijdsgroep tussen 35 en 55 jaar is hij nog toegenomen. De tijdsdruk piekt bij alleenstaanden met kinderen.

1.4 Tijdsdruk

Aandeel van de bevolking dat het met de stelling eens tot helemaal eens is, in %.

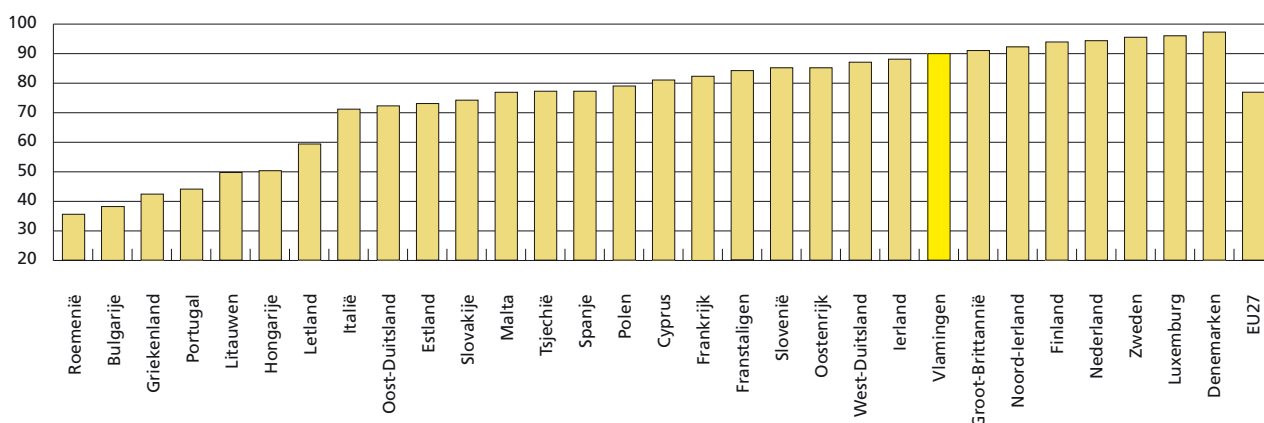
	1996	2000	2007	2010
Er wordt teveel van mij verwacht.	16,6	20,5	23,1	20,3
Ik raak nooit bijgewerkt.	17,0	23,1	28,1	25,8
Ik heb nooit tijd voor mezelf.	9,5	11,1	15,0	13,1
Dag heeft voor mij te weinig uren.	34,8	38,7	44,4	39,2
Moet dikwijls afspraken afzeggen.	8,8	12,3	12,6	11,9
Ik moet meer doen dan ik wil doen.	13,2	14,2	21,4	17,7
Geen tijd om dingen te doen die ik moet doen.	12,7	11,9	16,4	14,2
Er wordt meer van mij verwacht dan ik aankan.	8,8	12,3	13,8	13,1
Index tijdsdruk *	2,26	2,47	2,52	2,50

* Index tijdsdruk: gemiddelde score van 1 (helemaal niet eens) tot 5 (helemaal eens) op de verschillende uitspraken.
Bron: SCV-survey.

1.3 Levenstevredenheid: Europese vergelijking

Tevreden tot zeer tevreden met eigen levenssituatie in het algemeen, EU 27, in %.

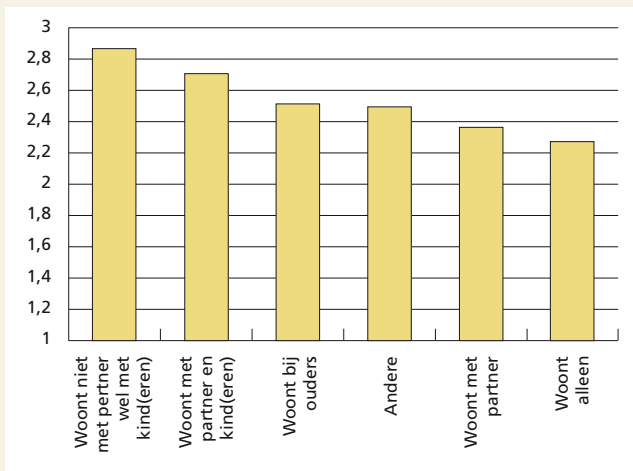
De EB-dataset geeft afzonderlijke cijfers voor Noord-Ierland en West- en Oost-Duitsland. De Belgische data werden opgesplitst naar taal (Nederlands/Frans) waarin het interview is afgenomen.

Bron: EB 73.4 (voorjaar 2010).

1.5 Tijdsdruk naar gezinstype

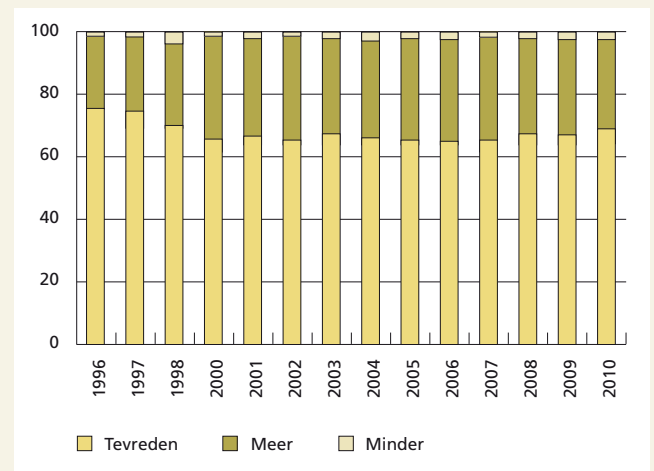
Index tijdsdruk naar gezinstype.

Bron: SCV-survey 2010

1.6 Vrije tijd in de week

Verwachtingen ten opzichte van de vrije tijd op een week- of werkdag, van 1996 tot 2010, in %.

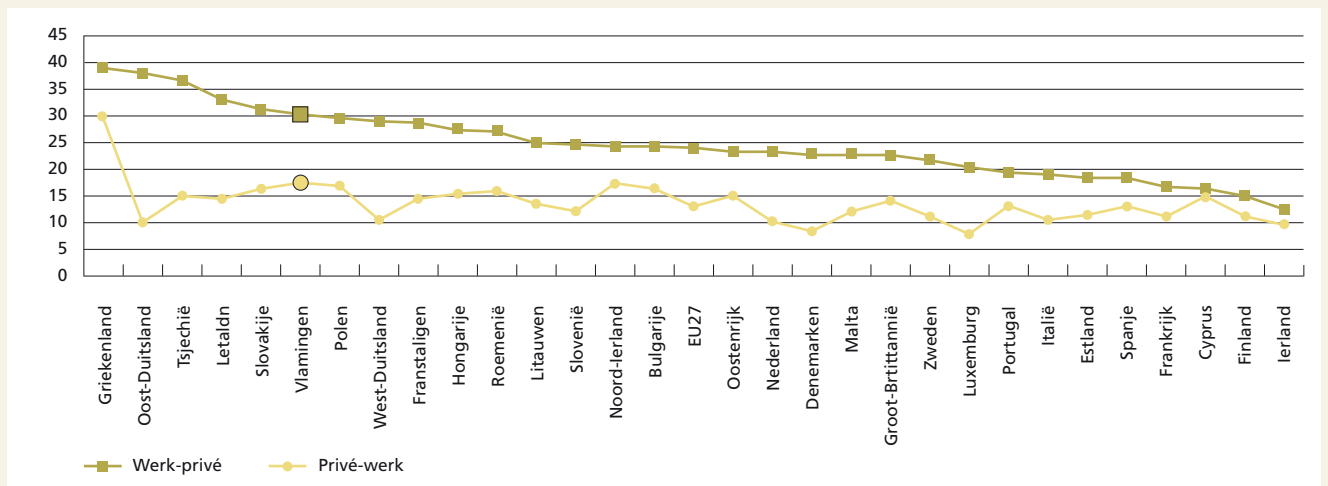
Bron: SCV-survey

Circa 30% van de bevolking is niet tevreden over de beschikbare vrije tijd op weekdagen. Dit cijfer dat tot begin van deze eeuw opliep, blijft de jongste jaren vrij stabiel. Bij de 35-45 jarigen loopt dit op tot de helft van deze bevolkingsgroep. In deze 'drukke leeftijd' komen heel wat taken samen: met twee gaan werken, een woning verwerven, carrière maken, kinderen krijgen met daarbovenop een aantal maatschappelijke verwachtingen over een goed, gezond en actief en betrokken leven. Ook klachten bij de helft van de alleenstaande ouders over een gebrek aan vrije tijd. Meer dan 4 op de 10 hooggeschoolden klagen ook over een tekort aan vrije tijd in de week. Over de beschikbare vrije tijd in het weekend wordt minder geklaagd dan over deze in de week. Dit hangt uiteraard samen met de vaststelling dat – over de jaren – amper zeven procent van de werkuren in het weekend worden geleverd (Glorieux, 2007).

Tijdsdruk heeft voor vele mensen te maken met het combineren van werk en gezin. Vooral met het nakomen van gezinsverplichtingen gezien de tijd die men aan zijn job moet besteden (werk—privé-conflict), ligt voor heel wat mensen moeilijk. 30% geeft aan het daar meerdere keren per maand mee te kampen. Minder problematisch ligt het zich concentreren op het werk door de verantwoordelijkheden thuis (privé-werk conflict). Daarvan geeft 17% aan daar meerdere keren per maand mee geconfronteerd te worden. Voor beide aspecten scoren Vlamingen beduidend boven het Europese gemiddelde dat respectievelijk 23 en 12% bedraagt.

1.7 Combinatie arbeid en gezin

Problemen werk-privé en privé-werk, EU 27, in %.

Bron: EB 74.1 (najaar 2010).

1.8 Zorgen

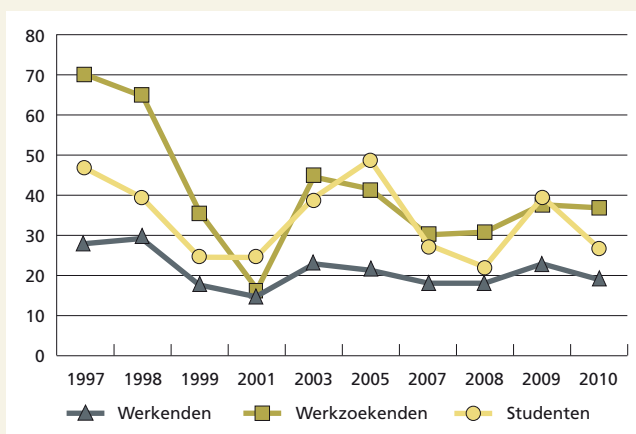
Veel of enige zorgen, naar geslacht, in %.

	Man	Vrouw	2010	2009	2008
Eigen gezondheid	62,8	73,5	68,2	67,9	70,4
Gezin	57,7	69,7	63,8	60,6	56,2
Toekomst	58,6	67,8	63,3	58,9	57,7
Veiligheid	54,3	63,8	59,1	54,5	56,9
Geldzaken	52,5	63,5	58,1	56,5	60,5
Politiek	55,8	43,0	49,3	45,0	46,9
Eigen werkloosheid of die van partner	31,0	33,7	32,4	35,4	26,6

Bron: SCV-survey.

1.9 Vrees om werk

Vrees (soms/vaak) om werk te verliezen bij werkenden, niet meer aan werk te geraken bij werkzoekenden of niet aan werk te geraken bij studenten, in %, van 1997 tot 2010.

Bron: SCV-survey.

Zorgen

De doorsnee Vlaming mag dan al zeer tevreden en gelukkig zijn, meer dan 2 op de 3 maakt zich wel eens zorgen over zijn gezondheid en bijna zoveel over zijn/haar gezin en toekomst. Het risico dat men zelf of zijn partner werkloos wordt, schat men veel lager in. 1 op de 3 maakt zich daar in de lente van 2010 veel of enige zorgen over. Dit percentage is ten opzichte van 2009 gedaald maar ligt nog wel beduidend boven het cijfer van 2008. Op de politiek na, maken vrouwen zich meer zorgen dan mannen. De jongste leeftijdsgroepen maken zich het minste zorgen behalve waar het over hun toekomst en hun eigen tewerkstelling gaat. Alleenstaanden met kinderen maken zich over de ganse lijn het meeste zorgen.

De vrees om zijn werk te verliezen of om geen werk (meer) te vinden is zeer conjunctuurgevoelig. Vorig jaar was de vrees om werk te verliezen of niet aan werk te geraken, toegenomen. In 2010 is deze vrees terug iets afgenomen, behalve bij diegenen die nog studeren. Bij de meisjes vreest meer dan de helft aan het einde van hun studies geen werk te vinden.

1.10 Contacten met burens, vrienden en familie

Minstens wekelijks contact met burens, vrienden en familie, naar gezinstype, in %.

	Praten met burens	Ontmoeten vrienden	Ontmoeten familie
Woont met partner en kind(eren)	76,2	59,2	64,6
Woont met partner	75,8	61,1	70,7
Alleenstaande ouder	69,4	56,5	55,6
Woont alleen	68,7	66,2	72,4
Andere	55,6	61,8	60,0
Woont bij ouders	41,4	77,7	52,5

Bron: SCV-survey 2010.

Sociale contacten

Zoals de voorbije jaren slaat circa 7 op de 10 Vlamingen minstens wekelijks een praatje met zijn burens. Bijna 2 op de 3 ziet in de loop van de week wel eens een niet inwonend familielid. Iets minder mensen hebben wekelijks contact met vrienden. Dit patroon is vrij stabiel en laat telkens zien dat jongeren en hoger geschoolden minder frequent contact hebben met hun burens. Jongeren compenseren dit door meer contact met hun vriendenkring.

1 op de 7 Vlamingen heeft weinig tot geen contact met vrienden en burens. Van de 75+ zegt bijna 3 op de 10 amper vrienden te zien en 1 op de 5 amper nog contact te hebben met burens. Naast leeftijd kan ook het gezinstype voor minder sociale contacten zorgen. Zo heeft meer dan een kwart van de alleenstaande ouders amper contact met familieleden.

Bij wie kan men zoal terecht? Als het om problemen met de partner gaat, zegt 10% nergens terecht te kunnen. Voor partnerproblemen doet 1 op de 6 beroep op professionele hulp. De meesten kunnen aankloppen bij een vriend of iemand van de familie. De familie is trouwens voor velen aanspreekbaar zowel om karwijen op te knappen, iets te ontlenen, voor een uitstap of een gezellige babbel.

1.11 Contactpersonen

Bij wie kan men terecht voor problemen, karwijen, kleinere zaken, daguitstappen of een gezellige babbel, in% (meerdere antwoorden mogelijk).

	Problemen partner	Hulp karwijen	Lenen kleine zaken (boter, melk, ...)	Gezelschap dag-uitstappen	Gezellige babbel
Niemand	9,3	6,4	7,0	5,7	3,8
Partner	14,4	31,4	11,9	47,5	37,7
Kennis	12,4	15,5	16,2	19,4	26,8
Vriend	41,5	30,0	24,1	44,3	49,6
Familie	60,5	61,3	51,9	45,7	56,0
Collega	15,2	7,7	6,9	11,7	18,1
Burens	10,0	23,8	59,1	6,8	24,0
Online	2,6	1,7	1,1	1,9	1,9
Leden vereniging	4,2	3,4	2,6	4,1	7,2
Professionele dienst	17,0	9,0	2,0	1,1	1,1

Bron: SCV-survey 2010.

6 op de 10 kan bij de buren terecht wanneer men dringend wat suiker, brood of eieren nodig heeft en de winkels gesloten zijn. Een kwart kan ook op hen een beroep doen bij karwien of voor een gezellige babbel. 16% van de bevolking geeft voor minstens een aspect aan bij niemand terecht te kunnen.

Van de ouderen en de alleenstaande ouders zegt een kwart dat ze minstens voor één van de genoemde aspecten bij niemand terecht kunnen. Bij circa 10% gaat dit op in minstens 2 van de 5 situaties.

Buiten het werk hebben Vlamingen het meeste sociale contacten met personen uit hetzelfde sociale milieu, met dezelfde interesses en levensstijl (bonding kapitaal). Interculturele contacten en contacten met personen uit een ander sociaal milieu worden het minst opgegeven (bridging kapitaal). Voor de sociale samenhang zijn beide van belang. Zowel naar geslacht, leeftijd en opleiding is er een significant verschil in de aard van de contacten die mensen hebben. Zo hebben vrouwen, ouderen en laaggeschoolden meer contacten met personen met gelijkaardige opvattingen en uit hetzelfde milieu terwijl mannen, jongeren en hooggeschoolden meer contacten hebben met personen uit andere sociale milieus. De invloed van kinderen laat zich ook gelden: wie samenwoont met kinderen maakt meer kans op contacten met personen uit een andere cultuur of met andere opvattingen. Partners zonder kinderen of alleenwonenden scoren merkkelijk lager.

1.12 Toekomstverwachtingen

Aandeel respondenten dat de stellingen juist of volledig juist vindt, in %, van 2000 tot 2010.

Over 10 jaar in Vlaanderen	2000	2002	2006	2008	2009	2010
groter verschil in inkomens; volgende generatie inkomen stap terug;	61,8	55,5	72,3	75,4	68,0	72,9
voor eigen pensioen zorgen; meer sociaal uitgesloten; meer werklozen;	47,7	52,6	66,5	59,7	59,2	62,7
kwaliteit leefmilieu beter dan nu;	50,6	49,9	61,2	58,8	60,5	61,5
voeding gezonder dan nu meer mensen hoger beschikbaar inkomen.	26,4	47,5	58,8	43,7	52,5	51,9
	30,6	24,2	19,5	24	28,7	19,9
	24,6	19,0	17,9	18,4	22,5	21,7
	22,9	21,8	16,0	18,4	17,9	12,4

Bron: SCV-survey.

Toekomstverwachtingen

De toekomstverwachtingen zijn in 2010 zeker niet rooskleuriger geworden. Meer dan 7 op de 10 gaat er onder tussen van uit dat de inkomensverschillen binnen 10 jaar nog groter zullen zijn. Dat de volgende generaties op het vlak van inkomen een stap terug zullen moeten zetten, is iets dat al langer bij de bevolking leeft. Meer en meer mensen zijn er van overtuigd dat men binnen 10 jaar voor zijn eigen pensioen zal moeten zorgen en er meer sociaal uitgesloten zullen zijn. Bijna de helft rekent op meer werklozen. Amper 1 op de 5 gaat er van uit dat de kwaliteit van het leefmilieu er op vooruit zal gaan en de voeding gezonder zal zijn dan vandaag. Het voorbije decennium zijn de Vlamingen over de ganse lijn pessimistischer geworden over de toekomst.

Maatschappelijke problemen

Alhoewel heel wat Vlamingen hun eigen risico en dat van hun partner op werkloosheid niet zo hoog inschatten, vinden velen onder hen het nog een van de belangrijkste maatschappelijke problemen van vandaag. Twijfels over de pensioenzekerheid heeft de werkloosheid ondertussen wel van de top verdreven. 4 op de 10 Vlamingen heeft de pensioenproblematiek in zijn top 5 opgenomen. Terwijl het druggebruik bij jongeren iets minder prominent in het lijstje voorkomt, stijgt de gevoeligheid voor het wegvallen van waarden en normen.

De selectie van de maatschappelijke problemen loopt tussen de geslachten vrij parallel. Naar leeftijd en opleiding lopen de gevoeligheden ver uit elkaar. Jongeren hechten belang aan andere problemen dan ouderen. Zo neemt de jongste leeftijdsgroep racisme, oorlogen en etnische conflicten en de milieuproblematiek veel meer in haar lijstje op terwijl ouderen meer belang hechten aan het wegvallen van waarden en normen, de stijgende kostprijs van de gezondheidszorg, de verkeersdruk en de belastingdruk. Bij de hoger geschoolden valt de bezorgdheid over de minder materiële zaken en de internationale problematiek op zoals de grotere urgentie die ze ervaren voor de aanpak van de milieuvuiling, de ontwikkelingssamenwerking, oorlogen en etnische conflicten en het wegvallen

1.13 Maatschappelijke problemen

Rangorde van de vijf meest geselecteerde maatschappelijke problemen uit een lijst van 25 onderwerpen, van 1996 tot 2010.

	1996	1997	1999	2000	2003	2006	2008	2009	2010
De werkloosheid	1	1	2	8	3	3	11	1	2
De pensioenzekerheid	6	5	5	6	2	2	4	2	1
Het druggebruik bij jongeren	2	2	1	2	1	1	1	3	4
Het wegvallen van normen en waarden	7	6	6	5	5	4	6	4	3
Stijgende kosten gezondheidszorg	nb	12	10	8	8	7	2	5	7
De milieuvuiling	3	4	3	1	6	8	5	6	5
De onveiligheid op straat	5	7	7	4	4	5	12	7	9
De belastingdruk	4	3	4	3	7	7	3	10	10

Nb: niet bevraagd
Bron: SCV-survey.

1.14 Maatschappelijke problemen naar geslacht en opleiding

Rangorde van de vijf meest geselecteerde maatschappelijke problemen uit een lijst met 25 onderwerpen, naar geslacht en opleiding.

	Rangorde	Man	Vrouw	Geen/lo	Lager secundair	Hoger secundair	Nuho/bachelor	Unief/master
Pensioenzekerheid	1	1	1	1	1	3	1	3
De werkloosheid	2	2	4	8	6	2	2	1
Het wegvallen van normen en waarden bij de mensen	3	4	2	5	5	1	4	4
Druggebruik bij jongeren	4	5	5	14	4	9	3	6
De milieuvervuiling	5	11	3	15	12	8	6	2
De vreemdelingen	6	3	7	4	3	6	8	8
Stijgende kostprijs van de gezondheidszorg voor de patiënt	7	12	6	7	10	7	9	10
De onveiligheid op straat	8	6	10	17	9	10	7	5
De hoge kostprijs van de sociale zekerheid	9	8	8	3	2	5	11	11
Oorlogen en etnische conflicten	10	7	12	13	13	13	5	7
Derde wereldproblematiek	11	10	11	2	7	4	13	15

Bron: SCV-survey 2010.

van waarden en normen. Bij lager geschoolden leeft deze gevoeligheid heel wat minder. Voor hen zijn het de materiële zorgen rond pensioen en werkloosheid, het druggebruik bij jongeren en de vreemdelingenproblematiek die naar voor geschoven worden.

De rangorde van problemen loopt ver uit elkaar afhankelijk of men deze op zijn persoonlijke situatie betrekt of eerder als een probleem ziet waar men landelijk mee geconfronteerd wordt. Als het om de eigen ervaring gaat, wordt het meest verwezen naar de prijsstijgingen en inflatie. Minder dan de Franstalige landgenoten en de rest van Europa ervaren de Vlamingen de werkloosheid en de economische situatie als een persoonlijk probleem. Ze geven wel aan dat dit landelijk de prioriteit zou moeten uitmaken. In verhouding hechten Vlamingen meer belang aan de belastingen en de pensioenen. Alhoewel minder prominent op hun lijstje van persoonlijke problemen, ervaren ze de immigratieproblematiek als een belangrijk landelijk probleem.

Politieke betrokkenheid

Een kwart van de bevolking zegt in de lente van 2010, in volle aanloop naar de federale verkiezingen, behoorlijk tot zeer sterk geïnteresseerd te zijn in politiek. In 2008 was dit amper een vijfde. Een kleine 30% zegt enigszins geïnteresseerd te zijn. Mannen zijn dit duidelijk meer dan vrouwen, de jongste en oudste leeftijdsgroepen minder dan de middengroepen en hoe hoger geschoold, hoe meer interesse.

Vlamingen discussiëren blijkbaar veel minder met vrienden of familie over politieke onderwerpen dan de doorsnee Europeaan. In het voorjaar 2010 was dit noch het geval voor nationale, noch voor Europese of lokale politieke aangelegenheden. Telkens bengelt Vlaanderen onderaan de Europese rangorde. Als het al dan niet praten over politieke aangelegenheden op de verschillende bestuursniveaus wordt gehanteerd als graadmeter voor politieke interesse dan ligt deze het laagste – op Portugal na – in Vlaanderen. Ook de Franstalige landgenoten sco-

1.15 Persoonlijke en maatschappelijke problemen: Europese vergelijking

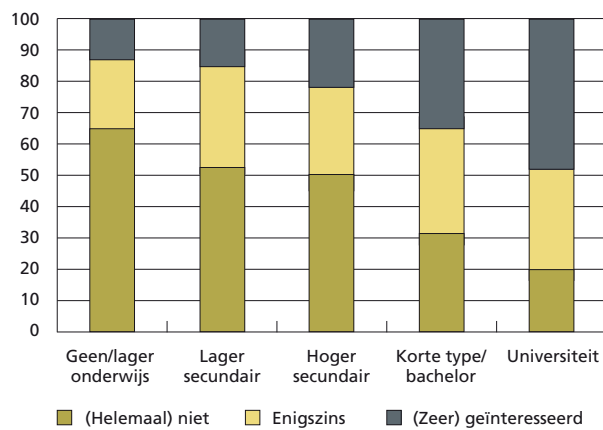
Rangorde van persoonlijke en maatschappelijke problemen uit een lijstje van 14 items, vergelijking tussen Vlamingen, Franstaligen en de score voor de EU27.

	Persoonlijke problemen			Problemen land		
	Vlamingen	Franstaligen	EU27	Vlamingen	Franstaligen	EU27
Prijsstijgingen/inflatie	1	1	1	6	3	3
Belastingen	2	7	6	7	7	8
Pensioenen	3	5	5	3	5	6
Misdaad	4	4	8	5	4	4
Energie	5	6	10	8	13	13
Werkloosheid	6	2	3	1	1	1
Economische situatie	7	3	2	2	2	2
Immigratie	8	11	12	4	6	7
Gezondheidszorg	9	9	4	12	11	5
Leefmilieu	10	12	11	9	10	11
Onderwijssysteem	11	10	7	13	9	9
Huisvesting	12	8	9	10	8	10
Terrorisme	13	13	13	11	12	12
Defensie/buitenlandse zaken	14	14	14	14	14	14

Bron: EB 73.4 (lente 2010).

1.16 Politieke interesse

Politieke interesse naar opleiding, in %.

Bron: SCV-survey 2010.

ren zeer laag. De top wordt gevormd door Griekenland, Nederland, Denemarken en Duitsland. Voor Griekenland hoeft dit niet te verwonderen gezien de precare economische en financiële situatie van dit land in de lente van 2010. Ook bij vorige metingen bleek de politieke interesse van de Vlamingen aan de zeer lage kant.

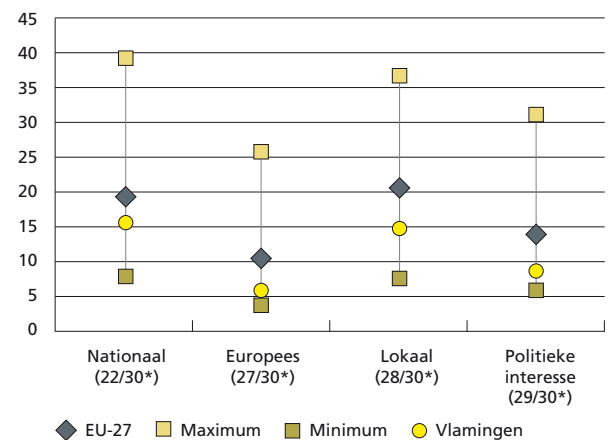
Politiek actief

Aan de hand van 12 activiteiten wordt nagegaan in welke mate de bevolking zelf politiek actief is. Zo onderschreven meer dan 60% van de bevolking ooit een petitie. Een kwart van de bevolking heeft ooit gedemonstreerd en ongeveer een vijfde schonk ooit geld aan een politieke actie, boycotte of kocht juist opzettelijk een product om politieke of ethische motieven of ging zijn mening uiten bij een politicus of ambtenaar. Andere vormen van informele politieke actie zoals het actief informatie verzamelen over beslissingen van de overheid (14%), het uiten van zijn mening in de media (10%) of deelnemen aan een politiek forum (5%) komen al veel minder voor. Formele politieke participatie door lidmaatschap van een advies- of overlegorgaan van de gemeente of stad waar men woont (8%) of het zich kandidaat stellen voor verkiezingen (3%) is eerder beperkt. Een kwart van de bevolking is nog nooit op een of andere manier politiek actief geweest. Wie politiek actief is, neemt doorgaans aan verschillende activiteiten deel. Zo heeft meer dan een vijfde van de bevolking ooit aan minstens 3 politieke activiteiten deelgenomen of zelf ondernomen. Mannen doen dit meer dan vrouwen, de middeleeuwen meer dan de jongeren en de ouderen. Grote verschillen zijn er vooral als gekeken wordt naar het opleidingsniveau. Van de lager geschoolden beweert meer dan de helft nooit bij enige politieke activiteit betrokken te zijn geweest, bij de hoger geschoolden is dit minder dan 10%. Bij de politiek zeer actieven is het juist omgekeerd.

De politieke onmacht is in 2010 niet afgenomen. De index die op basis van 4 uitspraken wordt opgemaakt (zie

1.17 Politieke interesse Europees vergeleken

Aandeel van de bevolking dat vaak praat over politieke aangelegenheden op de verschillende bestuursniveaus en aandeel dat een hoge score haalt op de index politieke interesse.

* De EB-dataset geeft afzonderlijke cijfers voor Noord-Ierland en West- en Oost-Duitsland. De Belgische data werden opgesplitst naar taal (Nederlands/Frans) waarin het interview is afgenomen.
Bron: EB 73.4 (lente 2010).

VRIND 2010, figuur 18) is het voorbije jaar niet gedaald.

In de tweede helft van het voorbije decennium is deze index enkel toegenomen.

De politieke machteloosheid blijft bij de vrouwen merkbaar hoger liggen dan bij de mannen. Ze neemt ook toe met de leeftijd en lager geschoolden voelen zich machtelozer dan hoger geschoolden.

1.18 Politiek actief

Aantal politieke activiteiten waaraan men minstens ooit heeft deelgenomen uit een lijst van 12 activiteiten, naar opleidingsniveau, in %.

	Geen/lager onderwijs	Lager secundair	Hoger secundair	Korte type/bachelor	Universitair	Totaal
Geen	54,4	28,7	24,1	8,2	4,9	25,6
1	22,6	31,6	28,6	21,2	15,6	25,0
2	9,1	16,6	18,5	19,0	16,6	16,1
3	5,2	8,5	10,2	10,9	22,0	10,8
>3	8,7	14,6	18,7	40,8	41,0	22,5

Bron: SCV-survey 2010

1.19 Politieke onmacht

Gemiddelde score op de stellingen rond politieke machteloosheid (minimum 1, maximum 5), naar geslacht, van 2000 tot 2010.

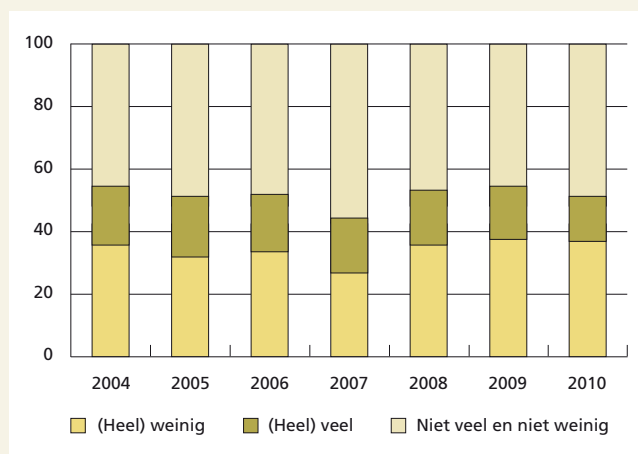
	2000	2002	2006	2008	2009	2010
Man	2,61	3,45	3,36	3,41	3,47	3,44
Vrouw	2,55	3,49	3,45	3,51	3,49	3,54
Totaal	2,58	3,47	3,4	3,46	3,48	3,49

Bron: SCV-survey.

1.20 Vertrouwen in de overheid

Vertrouwen in de overheid, van 2004 tot 2010, in %.

Bron: SCV-survey.

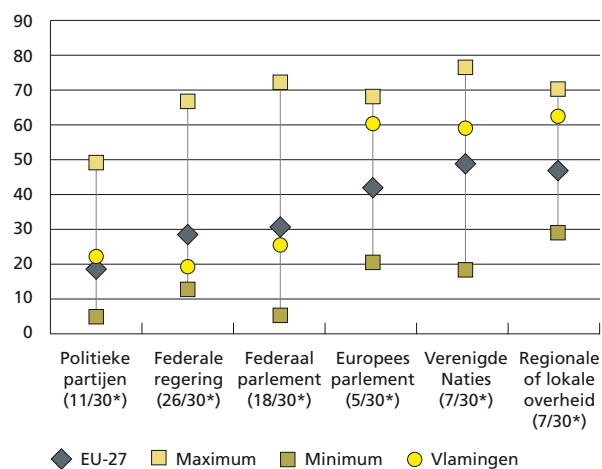
Vertrouwen in de overheid

In de lente van 2010 is het aantal Vlamingen dat veel of zeer veel vertrouwen heeft in de overheid in het algemeen teruggevallen tot minder dan 15%. De jongste drie jaar is het vertrouwen enkel nog gedaald. Wel neemt het aantal personen die echt wantrouwen uitspreken niet in verhouding toe. Dit schommelt rond iets meer dan 1 op de 3. Dit houdt in dat bijna de helft van de bevolking zich niet direct uitspreekt, wat kan wijzen op onverschilligheid.

De lage vertrouwenscores in de overheid in het algemeen spooft samen met een laag vertrouwen in vrijwel alle instellingen. Enkel het onderwijs kan op het ver-

1.22 Vertrouwen in instellingen: Europese vergelijking

Vertrouwen in instellingen, positie van Vlaanderen ten opzichte van de hoogste en de laagste score en het Europese gemiddelde, in %.

* De EB-dataset geeft afzonderlijke cijfers voor Noord-Ierland en West- en Oost-Duitsland. De Belgische data werden opgesplitst naar taal (Nederlands/Frans) waarin het interview is afgenomen.
Bron: EB73.4(lente 2010).

trouwen van een grote meerderheid van de bevolking rekenen. Een aantal lokale instellingen zoals de politie, de gemeentelijke administratie en de burgemeester volgen op een relatief grote afstand. Onderaan de vertrouwenslijst bevinden zich de politieke partijen en de federale instellingen.

Voor vele instellingen gaat het om relatief stabiele cijfers. Echte steigers zitten er de jongste jaren niet in. Wel valt

1.21 Vertrouwen in instellingen

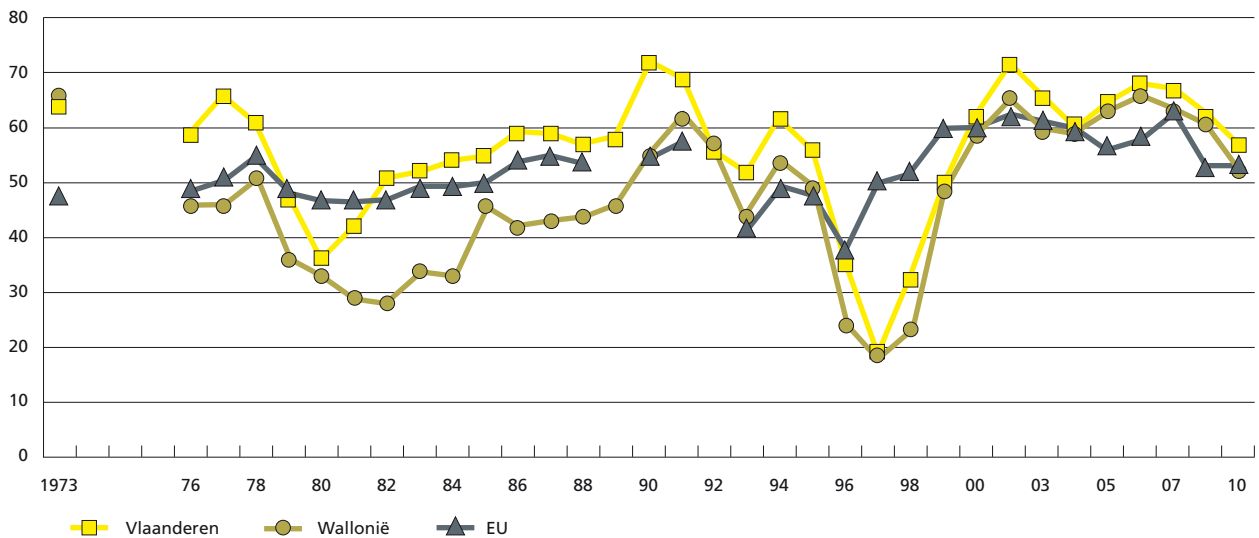
Veel of zeer veel vertrouwen in instellingen, van 1996 tot 2010, in %.

	1996	1997	1998	1999	2000	2002	2004	2005	2006	2008	2010
Onderwijs	71,1	70,5	62,3	73,5	72	77,7	78,6	79,6	77,1	82,2	71,0
Politie	49,5	29,7	27,7	35,1	43,6	46,9	45,9	42,4	43,6	44,2	40,2
Gemeentelijke administratie	41,9	39,1	36,6	37,3	43,3	44,8	47,7	44,4	48,0	51,3	38,0
Patroons/werkgevers	27,5	27,3	34,0	31,6	38,7	35,6	36,5	30,6	35,3	40,0	32,2
Vakbonden	22,3	19,6	23,3	22,9	27,3	28,9	26,6	27,3	29,0	29,9	26,0
Vlaamse Regering	17,4	16,0	19,4	19,2	24,0	25,7	17,4	24,7	31,3	29,4	24,9
Koning	Nb	42,0	42,7	43,9	51,1	39,6	34,0	33,8	30,1	23,2	23,2
Vlaams Parlement	18,0	16,7	18,6	18,7	24,8	23,7	18,3	21,5	28,2	26,0	23,2
Vlaamse administratie	28,8	27,2	25,8	24,7	29,3	35,0	30,8	30,8	30,1	37,3	22,1
Leger	Nb	nb	nb	nb	nb	32,0	24,6	22,3	24,4	27,5	22,1
Europese commissie	Nb	14,8	17,7	15,6	16,9	20,3	16,5	19,6	16,0	19,6	19,6
Vlaamse pers	21,9	27,1	21,1	18,3	15,4	17,5	18,5	20,0	22,2	24,1	18,9
Gerecht	19,7	11,9	13,6	15,8	20,1	22,4	20,7	28,2	25,1	25,8	18,1
Federale administratie	Nb	nb	nb	nb	nb	16,4	13,1	16,5	16,0	13,7	14,6
Kerk	24,7	18,9	20,1	18,4	24,5	22,2	17,4	20,4	18,9	34,1	14,0
Vlaamse politieke partijen	10,2	9,6	13,5	12,0	15,2	14,5	11,9	15,0	20,4	20,4	13,6
Federale regering	Nb	11,4	14,0	16,2	25,1	22,2	14,7	19,2	20,9	15,6	12,7
Federale parlement	Nb	13,8	15,2	17,3	24,5	23,0	15,6	18,8	20,7	16,5	12,5
Waanse politieke partijen	Nb	3,1	4,2	5,7	6,2	6,9	4,3	5,9	4,7	5,0	4,5

Bron: SCV-survey.

1.23 Werking democratie

Aandeel van de bevolking dat tevreden is over de werking van de democratie, van 1973 tot 2010, in %.

Bron: Eurobarometer.

de terugval op van de administraties en de politieke instellingen zowel op lokaal, regionaal als federaal vlak. De jongste meting laat ook een daling van het vertrouwen zien in de pers, het gerecht en vooral in de kerk. Dit laatste hoeft niet te verwonderen vermits op het ogenblik van het veldwerk van de survey de pedofilieschandalen in de kerk volop de aandacht trokken.

Het vertrouwen van de Vlamingen ligt in de lente 2010, juist voor de federale parlementsverkiezingen, zowel voor de politieke partijen als voor de federale regering en het federale parlement onder het EU27 gemiddelde. Internationale instellingen scoren in Vlaanderen doorgaans heel wat hoger. Dit is ook in 2010 het geval. Voor het eerst werd in 2010 ook het vertrouwen in de regionale of lokale overheid gemeten. Een onderscheid tussen het lokale en regionale niveau is spijtig genoeg op basis van beschikbare data niet mogelijk. Hoe dan ook is duidelijk dat de Vlaming daar heel wat meer vertrouwen in heeft. Vooral de relatieve positie van het vertrouwen in de federale overheid schommelt heel sterk. In 2004 scoorde deze zwak (16de plaats), het vertrouwen steeg in 2006 (7de plaats) maar ondertussen is er een zeer forse terugval (11de in 2008 en 26ste plaats in 2010). In de Franse Gemeenschap liggen de scores voor de federale instellingen hoger dan in Vlaanderen: federale regering (27,2%) en federaal parlement (31,6%).

De scores op basis van EB-data liggen opmerkelijk hoger dan deze op basis van SCV-survey. Dit heeft alles te maken met de wijze van bevraging. Bij Eurobarometer kan men enkel aangeven vertrouwen of geen vertrouwen te hebben. In de SCV-survey heeft men vijf antwoordmogelijkheden van helemaal geen vertrouwen tot zeer veel vertrouwen.

Samen met een dalend vertrouwen in de instellingen is de jongste jaren de tevredenheid over de werking van de democratie in eigen land teruggefallen. Dit is geen typisch Vlaams of Belgisch fenomeen maar loopt parallel met de evolutie in de andere Europese landen.

Tevredenheid voorzieningen

In vergelijking met 2007 is de tevredenheid van de bevolking met een reeks voorzieningen er op achteruit gegaan. De tevredenheid van de bevolking blijft ook in 2010 sterk afhankelijk van de aard van de voorziening. De rangorde is - op de staat van de wegen na - vrijwel onveranderd. Hoogste scores voor huisvuil- en culturele voorzieningen. Openbaar vervoer, jongeren-, bejaardenvoorzieningen en kinderopvang kunnen nog rekenen op de tevredenheid van de helft van de bevolking. Begeleiding en opvang van werklozen, armen en vreemdelingen lokken al heel wat ontevredenheid uit. Dit is ook het geval voor de staat van de fiets- en voetpaden maar vooral van de wegen. De ontevredenheid rond deze voorzieningen is fors toegenomen. Ook de tevredenheid over het openbaar vervoer en jongerenvoorzieningen kent een zware terugval. Vrouwen zijn kritischer als het over gezondheidsvoorzieningen en de verschillende opvangvormen gaat, mannen zijn dan weer minder tevreden over jongerenvoorzieningen, openbaar groen maar vooral over de staat van de fietspaden en de wegen. Dit laatste zal niet verwonderen na een strenge winter in 2010.

1.24 Tevredenheid voorzieningen

Mate waarin de bevolking tevreden of ontevreden is met voorzieningen, in %.

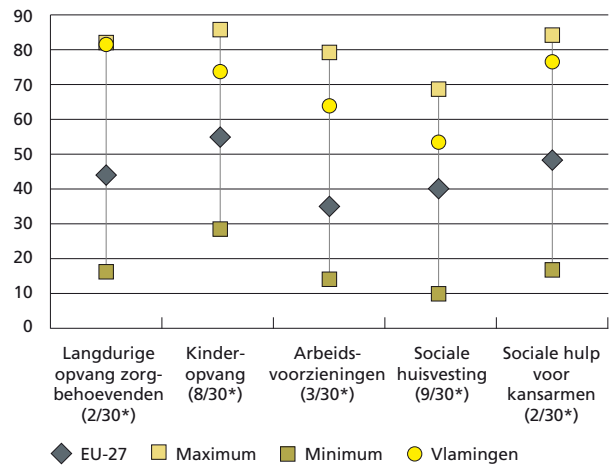
	2010		2007		verschil	
	ontevreden	tevreden	ontevreden	tevreden	ontevreden	tevreden
Huisvuilvoorzieningen	4,8	85,2	8,9	82,0	-4,1	3,2
Culturele voorzieningen	2,9	79,0	2,6	82,5	0,4	-3,6
Onderwijs	6,8	73,4	6,9	78,0	-0,1	-4,5
Gezondheidsvoorzieningen	7,4	72,0	6,6	77,6	0,8	-5,5
Openbaar groen	7,2	71,6	7,9	76,2	-0,7	-4,6
Sportvoorzieningen	4,8	70,7	6,4	74,7	-1,6	-4,0
Openbaar vervoer	18,5	53,8	15,9	62,2	2,7	-8,4
Jongerenvoorzieningen	10,5	52,1	10,9	58,3	-0,4	-6,2
Bejaardenvoorzieningen	16,5	51,4	20,2	50,8	-3,7	0,6
Kinderopvang	11,3	48,8	13,8	50,3	-2,5	-1,5
Begeleiding werklozen	24,5	31,2	22,7	41,3	1,8	-10,2
Staat fiets- en voetpaden	46,2	27,8	39,4	38,3	6,7	-10,6
Opvang en begeleiding armen	36,5	20,5	35,0	26,2	1,5	-5,7
Opvang en begeleiding vreemdelingen	32,8	20,0	28,3	26,7	4,5	-6,7
Staat wegen	55,7	16,8	30,1	41,9	25,7	-25,1

Bron: SCV-survey 2010.

Vlamingen mogen dan al kritisch staan tegenover de kwaliteit van een aantal voorzieningen, Europees vergeleken schatten ze de kwaliteit hoger in dan de doorsnee Europeaan. De ingeschatte kwaliteit van de langdurige opvang van zorgbehoevenden, de arbeidsvoorzieningen en de sociale hulp hoort bij de hoogste in Europa. Het is trouwens opvallend hoe groot de inschattingen tussen de Europese lidstaten verschillen. De laagste scores zijn terug te vinden in een aantal Oost-Europese landen zoals Roemenië, Bulgarije en Polen. Ook de Grieken schatten de kwaliteit van de dienstverlening zeer laag in. De Franstalige landgenoten geven dan weer de hoogste scores. Zowel voor arbeidsvoorzieningen, sociale huisvesting en hulpverlening aan kansarmen geven ze de hoogste scores. Ook de Finnen, Nederlanders en Luxemburgers schatten de kwaliteit van de voorzieningen in hun land vrij hoog in.

1.25 Kwaliteit voorzieningen: Europese vergelijking

Inschatting kwaliteit van de voorzieningen. Positie van Vlaanderen ten opzichte van de hoogste en de laagste score en het Europese gemiddelde, in %.

* De EB-dataset geeft afzonderlijke cijfers voor Noord-Ierland en West- en Oost-Duitsland. De Belgische data werden opgesplitst naar taal (Nederlands/Frans) waarin het interview is afgenomen.
Bron: EB74.1 (najaar 2010).

DE STEEKPROEF VAN DE SCV-SURVEY

Sinds 1996 wordt jaarlijks een face-to-face enquête afgenomen bij een representatieve steekproef van Vlamingen tussen 18 en 85 jaar. Sinds 2009 is er geen bovengrens en nationaliteitsvereiste meer.

Deze enquête peilt naar opvattingen, overtuigingen en handelingsbereidheid rond diverse maatschappelijke en beleidsrelevante thema's. De SCV-survey 2010 leverde 1.370 gevalideerde interviews op van de 2.365 beschikbare adressen. Dit komt neer op een respons van 58%, wat nog een behoorlijk resultaat is maar toch iets minder goed in vergelijking met voorgaande jaren en dit omwille van het loslaten van de leeftijdsgrens en het meer voorkomen van taalbarrières. De bevraging gebeurt in het Nederlands en het is niet de bedoeling dat interviewers de volledige vragenlijst gaan vertalen. Sinds 2002 wordt – in de context van het International Social Survey Program (ISSP) – na het interview ook een vragenlijst bij de respondenten achtergelaten met de vraag deze per post terug te sturen. Deze zogenaamde drop-off vragenlijst was uitgewerkt rond het thema leefmilieu. 1.142 respondenten hebben deze vragenlijst beantwoord. Dit komt neer op 83,4% van de gevalideerde face-to-face interviews of 48,3% van de gecontacteerde Vlamingen. Vergeleken met het voorbije jaar is de respons op deze schriftelijke vragenlijst terug hoger.

Begrijpelijk wordt wellicht de vraag gesteld of resultaten uit een peiling bij een beperkte groep wel kunnen worden doorgetrokken naar het 'totale universum' Vlamingen. Dit kan, maar dan onder bepaalde statistische voorwaarden. Allereerst moet de steekproef aselekt worden getrokken uit de doelpopulatie, wat er in principe op neerkomt dat iedereen in deze populatie een berekenbare - in principe gelijke - kans moet hebben om getrokken te worden. Ten tweede moet de omvang van steekproef voldoende groot zijn. Aan beide voorwaarden is zeker voldaan. De steekproef werd trapsgewijs getrokken. Eerst werd een aselechte trekking uitgevoerd op postcodes en vervolgens een aselechte trekking van personen binnen de getrokken postcodes. Deze laatste trekking gebeurt op basis van een personenbestand op het rijksregister. Een steekproef van om en rond de 1.500 waarnemingseenheden is ook voldoende groot om schattingen van paramaters in de populatie toe te laten.

Surveyonderzoek door middel van steekproeven heeft echter ook consequenties voor de statistische beschrijving en de analyse. In de VRIND-bijdragen waarin gebruik wordt gemaakt van de resultaten van de survey wordt de verdeling van respondenten over categorieën van variabelen in percenten uitgedrukt. Het zou meer accuraat zijn niet dit percentage te vernoemen maar een betrouwbaarheidsinterval met een onder- en bovengrens waarvan het vernoemde percentage het middelpunt is. Dergelijke orthodoxe statistische aanpak zou dan wel ten koste gaan van de leesbaarheid. Daarom de raad aan de lezer om percentages te zien als een schatting van de overeenkomstige populatieparameter binnen een interval. Het begrip betrouwbaarheidsinterval slaat op de kans dat de geschatte parameter (in casu een percentage) van de totale populatie wel degelijk binnen het interval valt. Meestal wordt een betrouwbaarheidsniveau van 95% gekozen. Dit betekent dat er nog (een betrekkelijk kleine) 2,5% kans bestaat dat de parameter in werkelijkheid beneden de ondergrens ligt en 2,5% kans dat de parameter boven de bovengrens ligt. Tenslotte, wanneer resultaten van steekproefonderzoek worden uitgedrukt in termen van samenhang tussen eigenschappen, zoals het verband tussen leeftijd en toekomstverwachtingen, dan moet telkens getoetst worden of deze samenhang wel significant is. Er moet m.a.w. worden gecontroleerd of vastgestelde verbanden tussen eigenschappen al dan niet het gevolg zijn van steekproeftoeval. Wanneer in deze VRIND de onderzoeksresultaten van de SCV-survey worden uitgedrukt in termen van samenhangende eigenschappen dan slaat dit steeds op een significante samenhang. Onder- of oververtegenwoordiging van sommige groepen onder de respondenten wordt opgevangen door weging van de resultaten. De weging gebeurt naar opleiding, geslacht en leeftijd (tot en met 2009). Vanaf 2010 is een andere weegaanpak uitgewerkt (Pickery, 2010).

1.2

MACRO-ECONOMISCHE CONTEXT

In de macro-economische context komt de welvaart aan bod en de samenstelling van het bruto binnenlands product (bbp) per hoofd. De economische groei is een belangrijke parameter voor de macro-economische ontwikkeling van Vlaanderen. Het herstel van de financieel-economische crisis en de afwikkeling van de bankencrisis zijn hier ook aan de orde. Het derde luik handelt over de sectorale samenstelling en de mate waarin die groeibevorderend werkt. Finaal is er een korte bespreking van de Belgische competitiviteitsranking.

Welvaart

Het Vlaamse Gewest is een welvarende regio met een hoog **bbp per inwoner**. Dat komt voornamelijk dankzij een hoge **productiviteit** van de werkende bevolking.

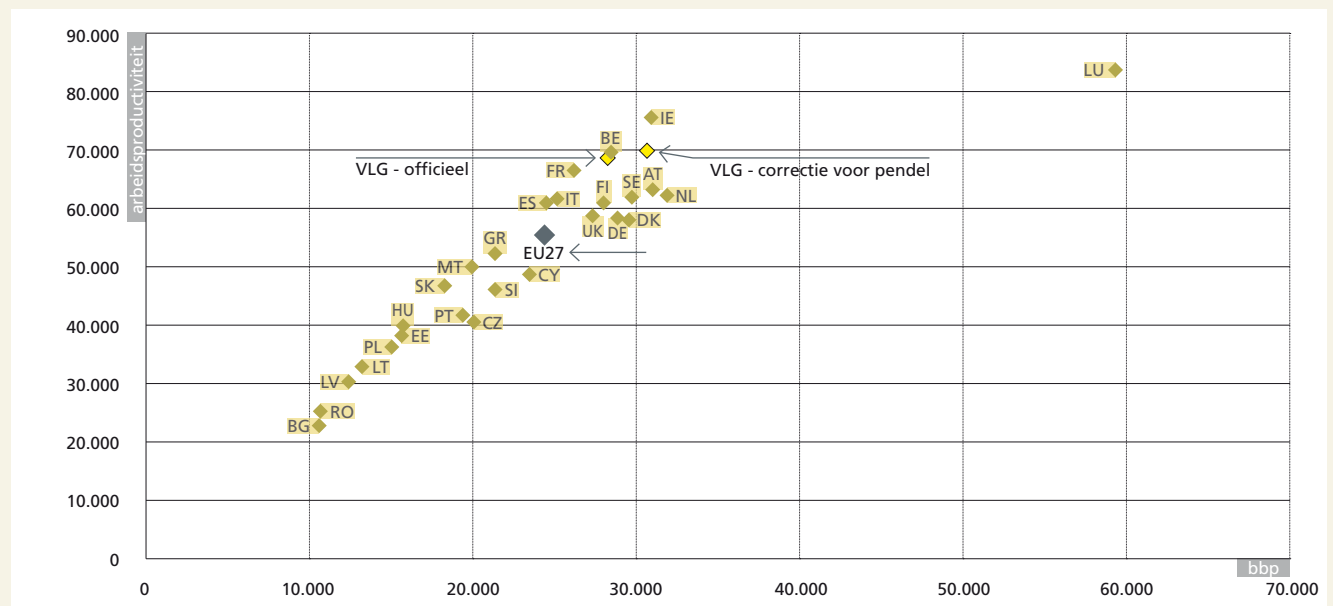
Het Vlaamse Gewest een welvarende regio noemen is een open deur intrappen. Onze ligging in West-Europa betekent dat de burgers een hoge mate van materiële welvaart genieten. Het Internationaal Monetair Fonds (IMF) duidt 33 landen aan als ontwikkelde economieën. België (en dus

het Vlaamse Gewest) maakt daar deel van uit. Met 15,1% van de wereldbevolking produceren deze landen 53,8% van het totale wereld-bbp anno 2009. De overige landen (150 in aantal) zijn volgens het IMF ontwikkelings- of ontluikende economieën, goed voor 84,9% van de wereldbevolking en 46,2% van het wereld-bbp.

Het bbp per inwoner wordt voor 2010 geraamd op 28.300 euro koopkrachtpariteiten (kkp). Het gemiddelde voor de EU27 is lager (24.400 euro kkp). Het Vlaamse Gewest staat op een negende plaats in de lijst van EU27-landen. Luxemburg is de absolute topper (59.400 euro kkp), omwille van zijn rol als financieel en Europees administratief centrum. Een aantal Scandinavische lidstaten, Ierland, Nederland, Oostenrijk en Duitsland doen het ook beter dan het Vlaamse Gewest. Het Belgische bbp is met 28.500 euro kkp iets hoger dan het Vlaamse. Dat laatste komt door de rol van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest: in hoofdstedelijke gebieden wordt veel welvaart gerealiseerd door de sterke aanwezigheid van hoofdzetels van firma's en administraties. Nu is het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest een klein gebied – in tegenstelling tot bijvoorbeeld Île-de-France, Greater London of Lazio Roma.

1.26 BBP en arbeidsproductiviteit

Bruto binnenlandse product (x-as) en arbeidsproductiviteit per inwoner (y-as) in het Vlaamse Gewest en de landen van de EU27 in 2010, in euro koopkrachtpariteiten (KKP).

Bron: Eurostat, INR, FPB, bewerking SVR.

Dit betekent dat het woon-werkverkeer zich in België in belangrijke mate tussen de gewesten afspeelt. Om daar enigszins voor te corrigeren kan de toegevoegde waarde gerealiseerd door pendelaars toegerekend worden aan hun woongewest. Zo zou het Vlaamse bbp in 2010 30.700 euro kkp per inwoner bedragen. In dat geval zou het Vlaamse Gewest vijfde zijn in een rangorde van de EU27-landen. Luxemburg, Nederland, Ierland en Oostenrijk voeren dan de top aan. Het bbp van het Waalse Gewest is onder het gemiddelde van de EU27, met (23.400 euro) en zonder correctie (20.400 euro) voor pendel. Het bbp van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is hoog (52.900 euro), omwille van voormelde redenen (2de plaats in de EU27 ranglijst). Gecorrigeerd voor de pendeltrafik van en naar het hoofdstedelijk gebied situeert het Brusselse bbp (29.500 euro) zich echter onder het Vlaamse, maar nog steeds boven het Belgische gemiddelde.

In 2009 deed het Vlaamse Gewest het naar verhouding iets beter (7de in de EU27 ranking zonder correctie en 4de met correctie). In 1999 kon men het Vlaamse Gewest – net als in 2010 – terugvinden op een 9de plaats voor het bbp zonder correctie voor pendel. Maar gecorrigeerd voor pendel was het Vlaamse Gewest 2de in 1999, na Luxemburg.

Het bbp per capita wordt bepaald door drie factoren: de arbeidsproductiviteit, de werkgelegenheidsgraad en het aandeel van de bevolking op beroepsactieve leeftijd.

De hoge **arbeidsproductiviteit** is de voornaamste verklaring van de Vlaamse welvaart. In 2010 bedraagt de arbeidsproductiviteit 68.700 euro kkp per werkende. Alleen Luxemburg, en in mindere mate Ierland en België doen het beter. Gecorrigeerd voor pendelbewegingen staat het Vlaamse Gewest derde voor België. De Vlaamse arbeidsproductiviteit is 25% hoger dan het EU27-gemiddelde. Ook in de andere gewesten is de arbeidsproductiviteit een troef: de Waalse en vooral de Brusselse arbeidspro-

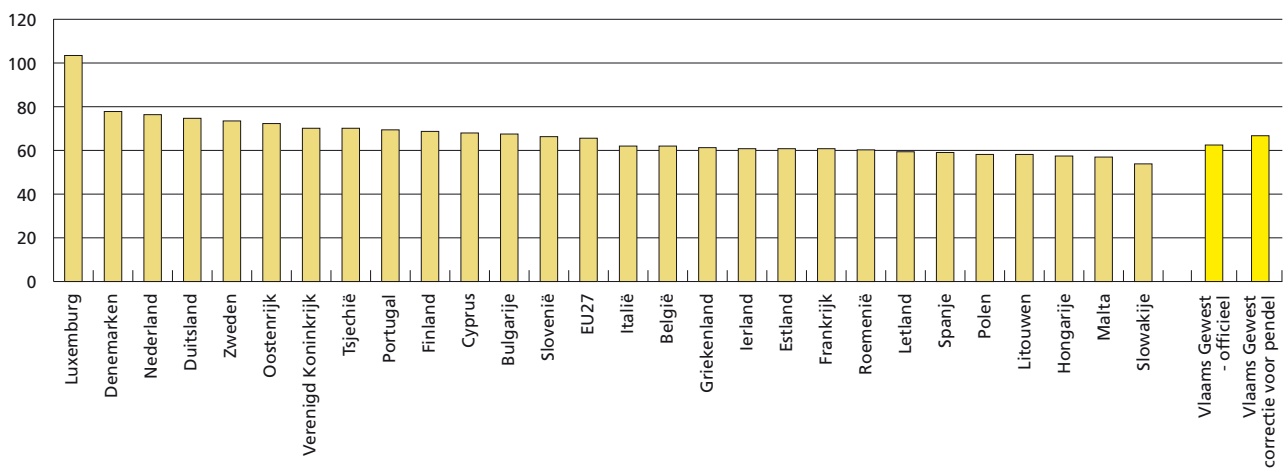
ductiviteit zijn hoger dan het EU27-gemiddelde. De goede prestatie van de Belgische gewesten wordt verklaard door de relatief hoge loonkost waardoor bedrijven arbeidsbesparende investeringen doorvoeren (zo daalt de noemer van de arbeidsproductiviteit) en de hoge scholingsgraad (wat de teller van de arbeidsproductiviteit ten goede komt).

Vlaanderen scoort minder sterk op de werkgelegenheidscomponent van het bbp. In 2010 bedraagt de **werkgelegenheidsgraad** 62,7%. Dat is lager dan in de EU27. Luxemburg staat opnieuw vooraan in de rangschikking van de EU27-landen: er zijn meer arbeidsplaatsen (bezoldigd en zelfstandig) dan inwoners van 15 tot 64 jaar, wat dus wil zeggen dat er veel jobs ingenomen worden door buitenlanders wonend over de Luxemburgse grens. Onder de landen die sterk scoren op deze indicator vinden we de Scandinavische lidstaten, en ook Nederland en Duitsland. Een aantal nieuwe lidstaten doet het goed, vooral Tsjechië. Indien ook hier gecorrigeerd wordt voor pendelbewegingen klimt de Vlaamse werkgelegenheidsgraad tot 66,8% in 2010. Dit is iets hoger dan het EU27-gemiddelde. Toch blijft het Vlaamse Gewest dan ook een middenmoter in het Europese landenpeloton. Het Waalse Gewest (51,5%) is hekkensluiter in een lijst met de 27 Europese lidstaten. Correctie voor pendelarbeid brengt nauwelijks soelaas. Door zijn rol als tewerkstellingspool scoort het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest zeer hoog (94,1%). Enkel Luxemburg doet het beter. Na correctie voor pendelstromen zakt de Brusselse waarde drastisch naar 53,6%: alle EU27-lidstaten en de twee andere Belgische gewesten doen het dan beter.

De derde factor die meespeelt voor het bbp per inwoner is van **demografische aard**. In 2010 komt het aandeel van de bevolking van 15 tot 64 jaar in de totale Vlaamse bevolking op 65,7%. Het EU27-gemiddelde ligt hoger (67,0%). Enkel Denemarken, Zweden en Frankrijk scoren lager. De spreiding van de waarden van deze indicator over de

1.27 Werkgelegenheidsgraad

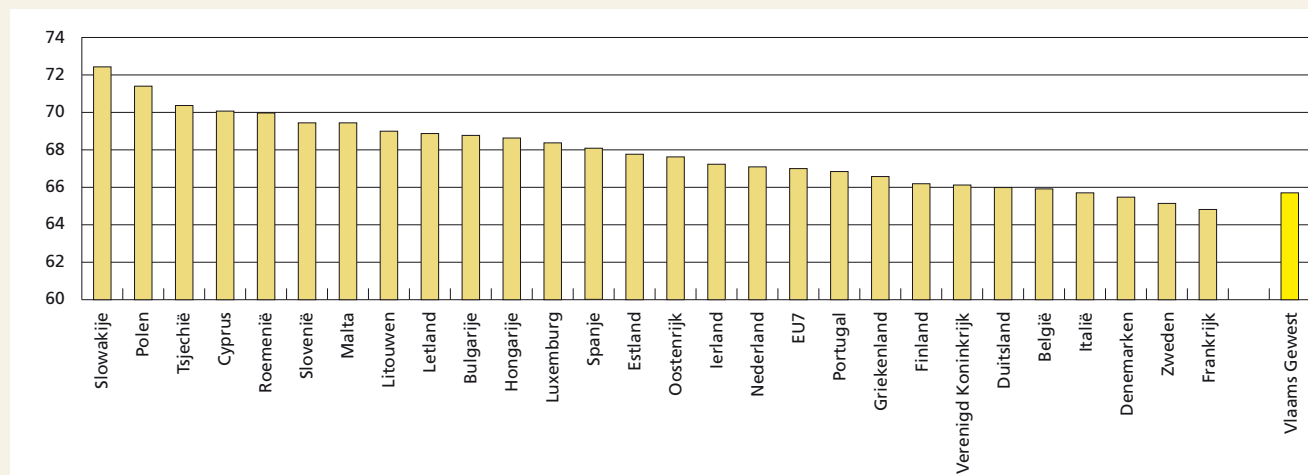
Werkgelegenheidsgraad in het Vlaamse Gewest en de landen van de EU27 in 2010, in %.

Bron: Eurostat, INR, FPB, berekeningen SVR.

1.28 Bevolking 15-64 jaar

Aandeel van de bevolking van 15-64 jaar in de totale bevolking in het Vlaamse Gewest en de landen van de EU27 in 2010, in %.

Bron: Eurostat, FPB, bewerking SVR.

lidstaten is echter niet groot. Opvallend is de relatief hoge score van de nieuwe lidstaten. Maar liefst tien onder hen voeren de EU27-landenlijst aan. Het Waalse Gewest telt naar verhouding iets meer inwoners van 15-64 jaar in de totale bevolking (66,0%) dan het Vlaamse Gewest. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest bereikt een nog hogere waarde (66,8%), net onder het gemiddelde in de EU27.

Economische ontwikkelingen

De economische ontwikkeling wordt uitgedrukt door de reële groei van het bbp. De toename van de arbeidsproductiviteit en van de werkgelegenheid zijn van belang voor de bbp groei.

De recessie als gevolg van de financieel-economische crisis is ten einde. De **reële groei van het bbp** wordt voor 2010 en 2011 geraamd op +2,2% en +2,3%. Dit staat in

contrast met de daling van 3,4% in 2009. Daarmee herstelt de Vlaamse economie zich sneller dan verwacht van de recessie. De gevolgen van de economische inzinking op de arbeidsmarkt vielen immers beter mee dan aanvankelijk gevreesd, het consumentenvertrouwen veerde vlug op en de export herleefde. Toch wijzen conjunctuuranalisten op enkele negatieve factoren die een te groot optimisme over het herstel temperen. De onvermijdelijke saneringen van de overheidsfinanciën zullen immers een remmend effect uitoefenen op de groei. Ook hebben de recente prijsstijgingen voor olieproducten een inflatoir effect, vooral in België. Een en ander blijkt reeds uit de Vlaamse conjunctuurcurve die vanaf april 2011 minder hoge waarden liet noteren.

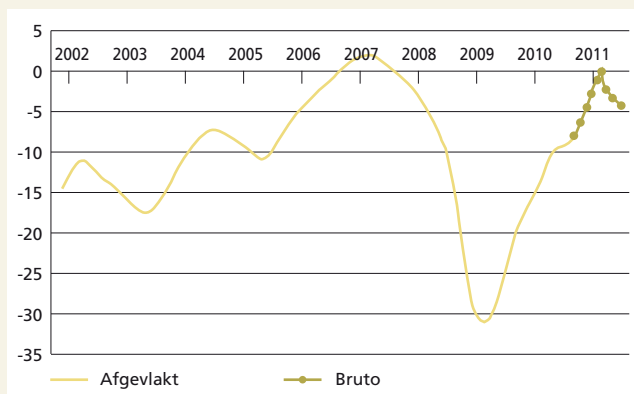
Volgens de vooruitzichten zijn de **investeringen** status quo gebleven in 2010, maar leveren ze een beduidende bijdrage (+4,9%) tot de groei in 2011. De totale **werkgelegenheid** is met 0,7% gegroeid in 2010 (+ 17.200 personen) en naar verwachting met 1,1% in 2011 (+ 28.500 personen). Daarmee knoopt de evolutie van de totale tewerkstelling in 2011 aan bij het historische groeipad van de tweede helft van de jaren 1990 en de jaren 2000.

Het **bruto exploitatie-overschot** is een maat voor het concurrentievermogen van een economie. Het gaat om wat overblijft van de bruto toegevoegde waarde na de loonkosten. Het aandeel van het bruto exploitatie-overschot in de bruto toegevoegde waarde bedroeg 43,6% in 2008. Daarmee kwam een einde aan de onafgebroken klim tussen 2003 en 2007. Dat komt door de afzwakkende conjunctuur. Werknemersaantallen – en daaraan gekoppeld de lonen – reageren met een grotere vertraging op een conjunctuurverslechtering dan de bruto toegevoegde waarde.

De geraamde Belgische bbp-groei ligt voor 2010 en 2011 (2,1% en 2,2%) in de buurt van de Vlaamse. De EU27 als geheel noteert lagere groeicijfers (telkens 1,8%). Van onze buurlanden presteert Duitsland opvallend goed (3,6% en 2,6%). Maar de bbp-groei in Frankrijk en Nederland zou in 2010 en 2011 onder de Vlaamse liggen.

1.29 Conjunctuur

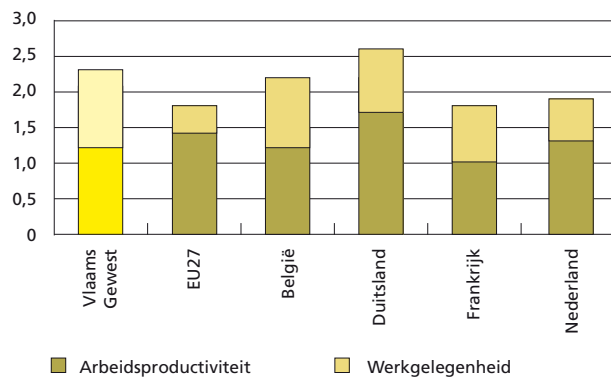
Conjunctuurcurve in de industrie, kloof tussen de positieve en de negatieve antwoorden in procentpunten, van januari 2002 tot juni 2011.

Bron: NBB.

1.30a Groeiboekhouding nu

Bijdrage van de arbeidsproductiviteit en de werkgelegenheid tot de reële groei van het bbp in het Vlaamse Gewest, de EU27, België en de buurlanden in 2011, in %.

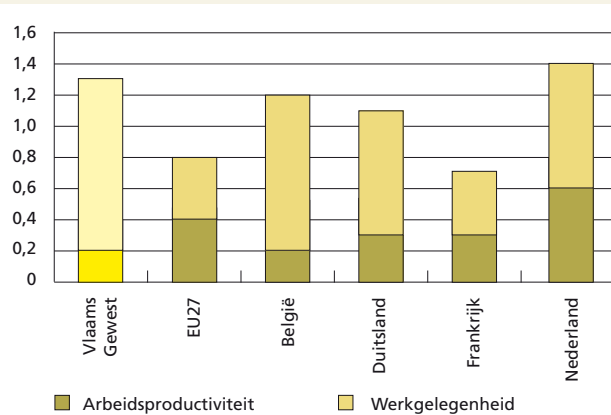

Bron: Eurostat, FPB, bewerking SVR.

De groei van het bbp komt tot stand door een toename van de **arbeidsproductiviteit** en van de werkgelegenheid. In 2011 is de arbeidsproductiviteit nipt belangrijker dan de werkgelegenheid voor de verklaring van het Vlaamse bbp-groei cijfer. Dat was anders tijdens 2006-2010 toen de werkgelegenheidsaanwas de belangrijkste determinant was. In de EU27 en in de buurlanden is de arbeidsproductiviteit doorslaggevend voor de verklaring van hun groei in 2011. Dat komt door de doorgaans tragere herenning van de tewerkstelling na een conjunctuurzwakte. In het Vlaamse Gewest bleek de werkgelegenheid crisisbestendiger en ook heden komt de arbeidsmarkt positief uit de hoek. Tijdens de jaren 2006-2010 droegen arbeidsproductiviteit en werkgelegenheid in dezelfde mate bij tot het groeicijfer van de EU27. In de buurlanden was de werkgelegenheid toen echter dominanter.

1.30b Groeiboekhouding verleden

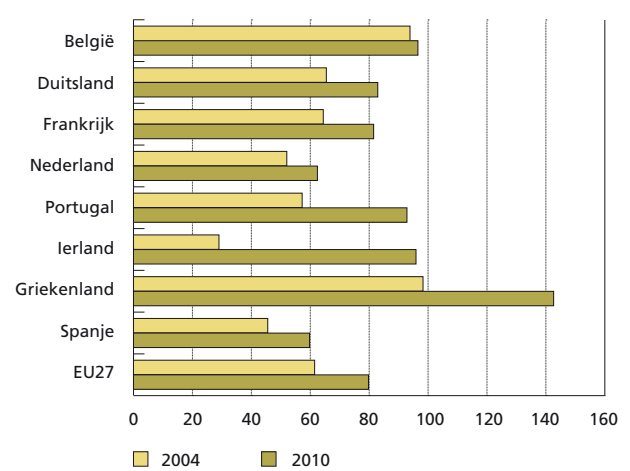
Bijdrage van de arbeidsproductiviteit en de werkgelegenheid tot de reële groei van het bbp in het Vlaamse Gewest, de EU27, België en de buurlanden, gemiddelde van de periode 2006-2010, in %.

Bron: Eurostat, FPB, bewerking SVR.

1.31 Overheidsschuld

Schuld van de gezamenlijke overheid ten opzichte van het bbp in België, de buurlanden, de PIGS-landen en de EU27 in 2004 en 2010, in %.

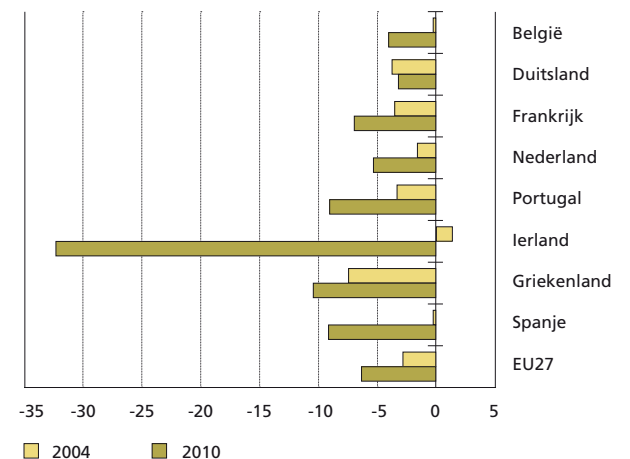

Bron: Eurostat.

Een belangrijke factor in het herstel van de crisis van 2009 was het ingrijpen van de overheid en de monetaire autoriteiten. Door het laag houden van de rentetarieven werd zuurstof verleend aan de economie. Maar de westerse overheden zagen zich snel geconfronteerd met dalende belastingsinkomsten en stijgende uitgaven voor werkloosheid en diverse subsidiemaatregelen. Dat maakte dat de **overheidsschuld** en het begrotingstekort in een aantal Europese landen en in de VS opliep. Voor de toekomst worden bovendien meeruitgaven verwacht door de vergrijzing van de bevolking. Een sanering van de overheidsfinanciën dringt zich dus op, vooral in Europa en in de VS.

1.32 Begrotingstekort

Begrotingstekort van de gezamenlijke overheid ten opzichte van het bbp in België, de buurlanden, de PIGS-landen en de EU27 in 2004 en 2010, in %.

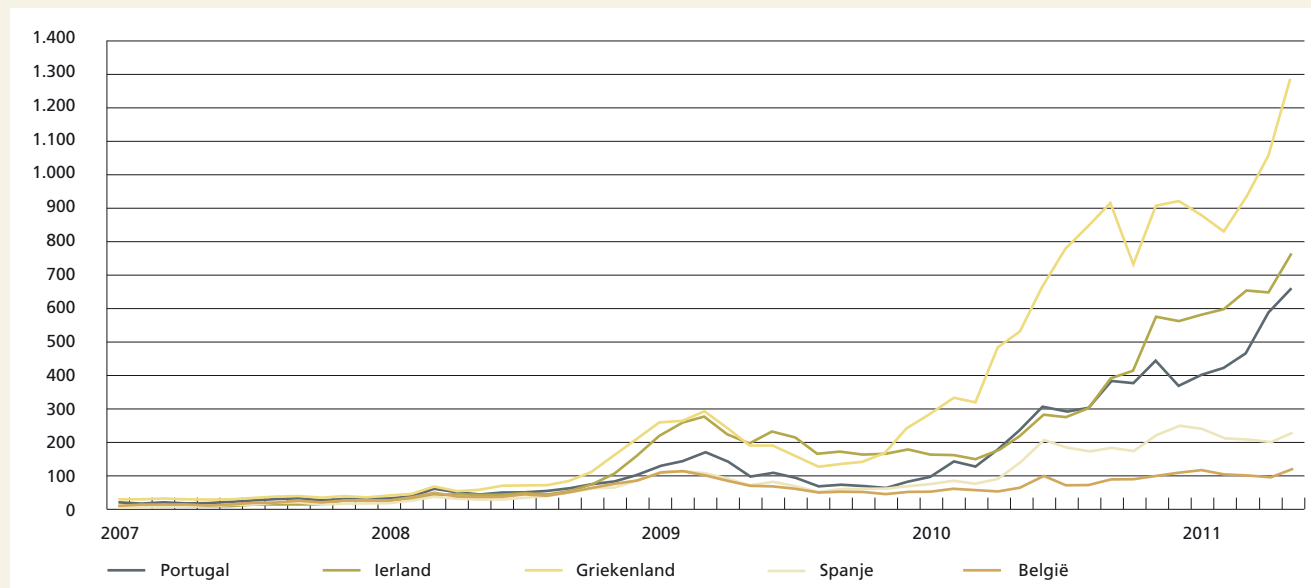

Bron: Eurostat.

1.33 Renteverschillen

Spread tussen Duitsland en België en de PIGS-landen op de secundaire markt voor overheidspapier met een resterende looptijd dicht bij 10 jaar, van januari 2007 tot mei 2011, in basispunten.

Bron: ECB, bewerking SVR.

De financiële markten begonnen zich bovendien zorgen te maken over de houdbaarheid van de staatsfinanciën in een aantal perifere eurolanden. Dat leidt ertoe dat de financiële markten een hogere vergoeding vragen voor het staatspapier van deze landen: de spread met Duitsland voor overheidspapier met een lange looptijd is opgelopen voor de zogenaamde PIGS-landen (Portugal, Ierland, Griekenland en Spanje). Ook België moet deze indicator in het oog houden omdat de Belgische spread nu hoger ligt dan een viertal jaren eerder.

De situatie van de banksector in vele landen en ook in de eurozone is nog steeds kwetsbaar, hun balansen en reserves moeten verder versterkt worden. Er werd wel vooruitgang geboekt in de reglementering en het toezicht op het bankwezen. Zo is in België vanaf 1 april 2011 het 'Twin Peaks' model actief, wat staat voor een bipolair toezichtmodel op de financiële sector. De Nationale Bank van België (NBB) moet instaan voor het waarborgen van de macro-economische stabiliteit van het financiële systeem en zal ook toezicht uitoefenen op de financiële instellingen (naleving regels, adequate procedures voor risicobeheer). De Autoriteit voor Financiële Diensten en Markten (FSMA) zal toezien op de gedragsregels voor financiële tussenpersonen en de bescherming van klanten.

Bedrijfstakken

De prestaties van een economie kunnen ook in verband gebracht worden met de **sectorale structuur**. Naast de procentuele structuur van de bedrijfstakken worden ook de groei en aanwezigheid in grafieken gesynthetiseerd. Een shift & share analyse werpt licht op het belang van de dynamiek van bedrijfstakken en het belang van hun aanwezigheid voor de economische groei.

Het Vlaamse Gewest is – net zoals vele andere westerse landen – een getertiariëerde economie. De sector van de handel en de diensten staan in voor drie vierden van de bruto toegevoegde waarde en werkgelegenheid. Dit aandeel neemt geleidelijk toe met de tijd. Een welvarende economie zal een grotere vrager zijn naar diensten van bedrijfskundig advies, persoonsgebonden advies, gezondheidszorgen,.... De voorbije decennia besteedden bedrijven activiteiten met een tertiair karakter (catering, schoonmaak...) meer en meer uit aan bedrijven uit de handel en dienstensector. Tenslotte zorgde de sterkere productiviteitsontwikkeling in de secundaire sector ervoor dat hun monetaire aandeel in de bruto toegevoegde waarde afnam en dat er relatief minder personeel nodig was voor een eenheid geproduceerde output in vergelijking met de tertiaire sector.

De belangrijkste secundaire subsectoren zijn de bouw, ijzer, staal en metaalproducten, de chemische nijverheid en de voedingsnijverheid. In de tertiaire sector zijn de zakelijke diensten en de handel de voornaamste subsectoren volgens de bruto toegevoegde waarde en de werkgelegenheid. Een aantal publieke en social-profitdiensten scoren ook hoog voor tewerkstelling.

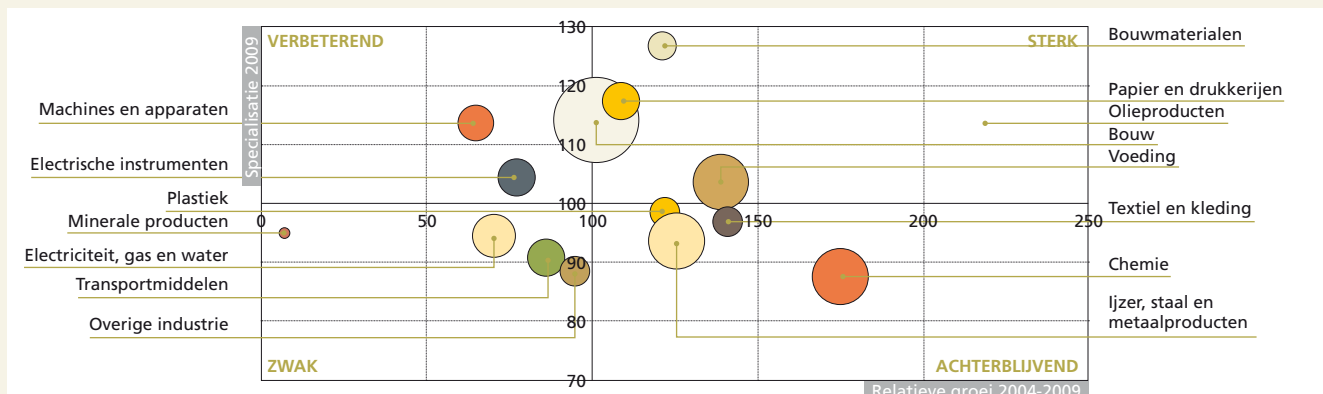
Belgrafieken tonen de sterke en zwakke punten van de bedrijfstakstructuur van de Vlaamse economie. Hierbij worden vier kwadranten onderscheiden:

- 'verbeterend': hoewel de bedrijfstakken er relatief zwak aanwezig zijn in het Vlaamse Gewest (versus de EU15) groeiden ze toch sterker (of krompten ze trager) over 2004-2009. Ze maken een inhaalbeweging,
- 'sterk': de bedrijfstakken zijn er reeds naar verhouding sterker vertegenwoordigd dan in de EU15 en bovendien groeiden ze ook sterker / krompten ze trager,
- 'zwak': bedrijfstakken zijn niet succesvol in het Vlaamse Gewest. Dat uit zich door een relatief zwakke aanwezigheid en een tragere groei (of snellere krimp) dan in de EU15,
- 'achterblijvend': bedrijfstakken zijn weliswaar verhoudingsgewijze beter vertegenwoordigd in het Vlaamse Gewest, maar ze ontwikkelden zich zwakker dan in de EU15.

Twee belangrijke secundaire bedrijfstakken liggen in het sterke kwadrant: de bouwnijverheid en de voedingsindustrie. Verder behoren ook de petrochemie, de sector van de bouwmaterialen en de papierindustrie en drukkerijen tot dit kwadrant. De vervaardiging van machines en apparaten en de vervaardiging van elektrische apparaten en instrumenten liggen in het verbeterende kwadrant. Dat is goed nieuws omdat delen van deze bedrijfstakken door de OESO als high tech gedefinieerd worden (concreet: computers en kantoorapparaten, audio-, video- en telecommunicatieapparatuur, medische, precisie- en optische instrumenten). De chemische nijverheid is een welbekende Vlaamse specialiteit, maar Vlaanderen verliest hier wat terrein omdat andere EU15 landen hierin uitbreiden. Verder hinken de textielnijverheid, de plasticverwerkende industrie en de staalindustrie ook wat achterop. Het zwakke kwadrant omvat de nutsindustrie en ook de fabricage van transportmiddelen. Het terugschroeven van de automobielpeductie in een aantal vestigingen van buitenlandse bedrijven verklaart een en ander.

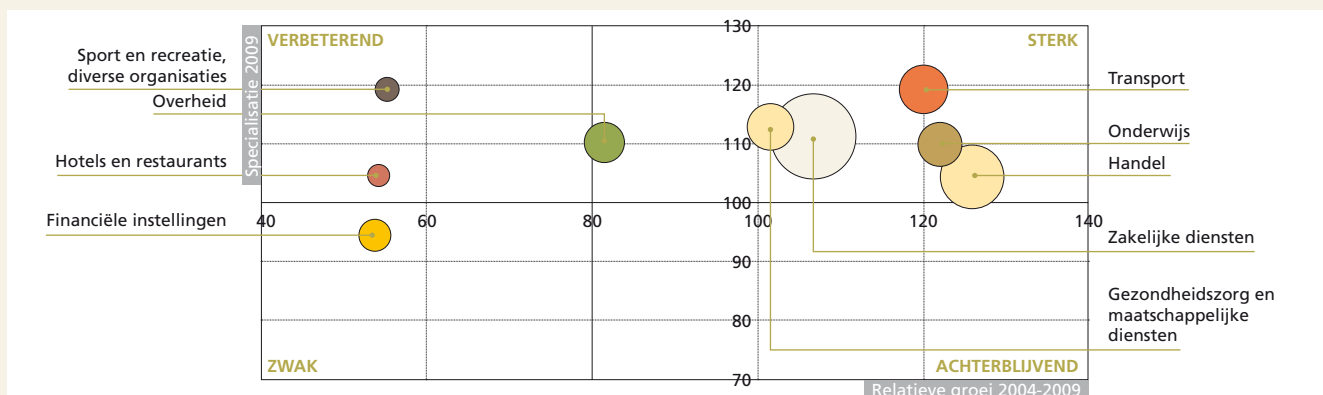
1.34a Belgrafiek secundaire sector

Belgrafieken met de omvang, aanwezigheid (in 2009) en groei (van 2004 tot 2009) van de bedrijfstakken in het Vlaamse Gewest en de EU15* op basis van de bruto toegevoegde waarde in de secundaire sector.

1.34b Belgrafiek tertiaire sector

Belgrafieken met de omvang, aanwezigheid (in 2009) en groei (van 2004 tot 2009) van de bedrijfstakken in het Vlaamse Gewest en de EU15* op basis van de bruto toegevoegde waarde in de tertiaire sector.

Toelichting: Belgrafieken synthetiseren drie indicatoren:

- grootte van de cirkels: de omvang van de bruto toegevoegde waarde,
- horizontale as: specialisatie-index: het aandeel van een subsector in de totale Vlaamse bruto toegevoegde waarde in 2009 in verhouding tot het analoge aandeel in de EU15 (x 100). Een index > 100 wil zeggen dat die subsector een relatief groter aandeel heeft in de totale bruto toegevoegde waarde in het Vlaamse Gewest dan in de EU15 en vice versa voor indices < 100,
- verticale as: relatieve groei-index: de verhouding tussen de groei van een

subsector in het Vlaamse Gewest ten opzichte van de EU15 over de periode 2004-2009 (x 100). Een waarde > 100 duidt op een relatief snellere groei (of tragere inkrimping) van die subsector in het Vlaamse Gewest dan in de EU15 en vice versa voor waarden < 100.

* Er wordt een vergelijking gemaakt met de EU15 omwille van de grotere congruentie met de Vlaamse economie dan de EU27.

Bron: Eurostat, INR, verwerking SVR.

De belangrijke sector van de zakelijke diensten zit in het sterke kwadrant. Dat is positief, niet in het minst omdat delen ervan door Eurostat als kennisintensief aangeduid worden (managementadvies, technisch advies,...). Voorts krijgen de handel, het onderwijs en de gezondheidszorg en maatschappelijke diensten ook het label 'sterk'. Het verbeterende kwadrant omvat diverse organisaties, sport en recreatie, de horeca en de overheid. De minder sterke aanwezigheid van de overheid in het Vlaamse Gewest is te wijten aan de vestiging van een belangrijk deel van de Vlaamse administratie in Brussel. De toegevoegde waarde hiervan komt op conto van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. De financiële sector zit ook in het zwakke kwadrant. Maar deze sector onderging herstructureringen tijdens de afgelopen jaren (zelfs voor het uitbreken van de financieel-economische crisis in 2008-2009). Ook gedijen filialen en zetels van financiële instellingen goed in hoofdstedelijke gebieden zoals Brussel.

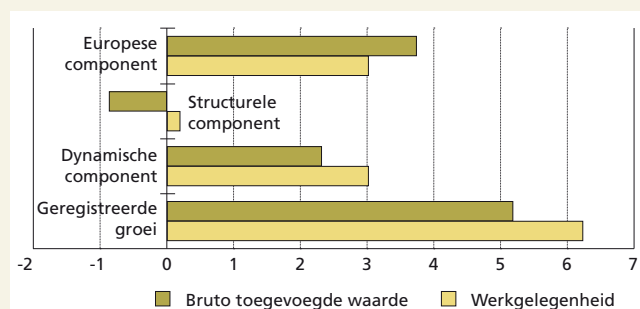
Groeiverschillen van het bbp kunnen ook verklaard worden door de aanwezigheid en groei van bedrijfstakken. Dit gebeurt door een zogenaamde shift & share analyse. Dat komt hierna aan bod voor het Vlaamse Gewest ten opzichte van de EU15.

Bij de **shift & share analyse** wordt de groei ontbonden in drie termen. Vooreerst is er de Europese component die de groei weergeeft die het Vlaamse Gewest zou bereiken mocht het groeien aan het ritme van de EU15. De dynamische component vergelijkt de individuele groeiprestatie van elke bedrijfstak afzonderlijk tussen het Vlaamse Gewest en de EU15. Een positieve waarde duidt op een relatief hogere creatie van bruto toegevoegde waarde, respectievelijk werkgelegenheid in het Vlaamse Gewest dan in de EU15 en vice versa voor een negatieve waarde. De structurele component tenslotte duidt aan of het Vlaamse Gewest een gunstigere (positief) of ongunstigere (negatief) bedrijfstaksamenstelling heeft dan de EU15.

Tijdens de periode 2004-2009 nam de Vlaamse bruto toegevoegde waarde toe met 5,2%. De Europese component was goed voor 3,7 procentpunten. Er was een positieve

1.35 Shift & share

Shift & share analyse van het Vlaamse Gewest versus EU15 op basis van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid, van 2004 tot 2009, in procentpunt van de totale groei.

Bron: Eurostat, INR, bewerking SVR.

dynamiek van 2,3 procentpunten, voornamelijk dankzij bedrijfstakken uit de secundaire sector en ook de zakelijke diensten. De Vlaamse economie had haar voorsprong niet te danken aan de samenstelling van de bedrijfstakken. De structurele component was immers lichtjes negatief (-0,9 procentpunt). De Vlaamse werkgelegenheid nam met 6,2% toe tijdens de periode 2004-2009. Volgens de shift & share analyse was er een Europese groeibijdrage van 3,0 procentpunten. De dynamische component is eveneens positief (+3,0 procentpunten), maar hier waren vooral de tertiaire subbedrijfstakken daarvoor verantwoordelijk. De structurele component is lichtjes positief (+0,2 procentpunt). Dat wil zeggen dat het Vlaamse Gewest een licht overgewicht had van sectoren die op zich sterke groeiers zijn op het vlak van werkgelegenheid (maar niet op het vlak van toegevoegde waarde).

De financieel-economische crisis is achter de rug. Vlaanderen kan sindsdien aanknopen met positieve groeicijfers van de economie, maar er zijn nog belangrijke verschillen per bedrijfstak.

In 2010 groeide de **bruto toegevoegde waarde** reëel met 2,0%. De marktdiensten waren de motor van de toegevoegde waardegroei (voornamelijk de gezondheidszorg en sociale diensten en de horeca). De groei was zwakker in de industrie en in de bouw, maar dat betekende toch al een ommekeer in vergelijking met de inzinking in 2009. De reële bruto toegevoegde waarde kromp in 2010 in de primaire sector en in de energiesector. De niet-verhandelbare diensten (overheid en onderwijs) groeiden lichtjes, net zoals in voorgaande jaren. Het is een bedrijfstak die – typisch – veel minder gevoelig is aan conjunctuurschommelingen. Scherpe pieken of dalen komen niet voor in hun historische groeiverloop.

In 2011 zou de totale bruto toegevoegde waarde reëel met 1,7% toenemen. Dat is iets lager dan in 2010 omdat de groei in de marktdiensten wat zou afzakken. De sterkere

1.36 Bruto toegevoegde waarde en werkgelegenheid

Reële groei van de bruto toegevoegde waarde en groei van de werkgelegenheid in enkele grote bedrijfstakken, van 2009 tot 2011 (raming), in %.

	Bruto toegevoegde waarde			Werkgelegenheid		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011
Primaire sector	-2,2	-3,5	0,4	0,3	-1,5	-2,4
Energie	2,8	-2,5	-0,2	3,7	3,3	-0,2
Industrie	-7,1	1,1	1,0	-4,3	-4,9	-3,2
Intermediaire goederen	-8,5	1,7	1,1	-4,1	-5,9	-3,5
Investeringsgoederen	-8,0	1,7	0,9	-4,8	-5,2	-4,0
Consumptiegoederen	-5,1	0,0	1,0	-4,3	-4,1	-2,5
Bouw	-2,8	0,9	2,2	-1,0	-1,9	-0,4
Marktdiensten	-2,8	2,9	2,2	0,1	1,9	1,2
Transport en communicatie	-6,3	2,8	3,1	-0,6	0,7	0,6
Handel en horeca	-5,3	3,9	1,3	-1,2	0,1	-0,2
Financiële diensten	0,2	0,2	2,0	-2,4	-2,2	-1,5
Gezondheidszorg en sociale diensten	3,6	5,0	1,9	3,6	3,0	2,6
Andere marktdiensten	-2,2	2,1	2,6	-0,3	3,4	1,9
Niet verhandelbare diensten	0,4	0,3	0,6	0,8	0,0	-0,1
Totaal	-3,1	2,0	1,7	-0,6	0,3	0,2

Bron: HERMREG, december 2010.

groei in de bouw en de ommekeer naar positieve groei-cijfers in de primaire sector kunnen dat niet voldoende compenseren.

De werkgelegenheid zou in 2010 en 2011 eveneens toenemen (+0,3% en +0,2%), maar niet zo sterk als de toegevoegde waarde. Ook hier zijn het vooral de marktdiensten die voor groei zorgen, en dan in het bijzonder de gezondheidszorg en sociale diensten en de andere marktdiensten (waaronder zakelijke diensten). De terugloop in de industrie is opmerkelijk: zelfs na de financieel-economische crisis van 2009 blijft de industrie werknemers verliezen.

Ranking

Het IMD publiceert jaarlijks de bekende 'World Competitiveness Scoreboard' (WCS). Deze ranking brengt de concurrentiekracht van 55 geïndustrialiseerde landen in kaart. Zo wordt duidelijk of een land een gunstige omgeving kan scheppen voor binnen- en buitenlandse bedrijven zodat het zowel nationaal als internationaal optimaal kan concurreren.

In 2010 bekleedde België de 25ste plaats op een ranglijst van 58 landen. Hiermee is ons land drie plaatsen gezakt ten opzichte van 2009. Het valt op dat België zijn drie buurlanden voor het eerst volledig moet laten voorgaan in de rangschikking. In 2009 had België nog 6 plaatsen voorsprong op Frankrijk. Door de sterke vooruitgang van Frankrijk, en de eerder zwakke prestatie van ons land, zijn de rollen nu omgedraaid. In tegenstelling tot het verleden, staan de Verenigde Staten niet meer op de eerste, maar slechts op de derde plaats in de ranking. Singapore en Hong Kong voeren de lijst aan. Merk echter op dat de scores van de drie landen dicht bij elkaar liggen, waardoor ze samen eerder kunnen beschouwd worden als het "leading trio". Ten opzichte van de EU15-landen scoort België eerder zwak. Enkel de Zuid-Europese landen krijgen een lagere score. Zweden (6de in de algemene rangschikking) voert de EU-top aan, gevolgd door Luxemburg (11de) en Nederland (12de). Frankrijk staat net voor België, terwijl de kloof met de mediterrane landen een stuk groter is (Spanje staat pas op de 36ste plaats).

Het IMD berekent de algemene competitiviteitscore op basis van vier verschillende deelindicatoren: economische prestaties, efficiëntie van de overheid, efficiëntie van het bedrijfsleven en infrastructuur. De terugval in de globale competitiviteitsprestatie van België is een gevolg van de zwakkere prestatie voor alle deelindicatoren ten opzichte van 2009.

België scoort het best voor de deelindicator van de economische prestaties (13de plaats), ondanks het feit dat ons land op dit vlak toch drie plaatsen achteruit is gegaan ten opzichte van 2009. Op het vlak van internationale handel en investeringen haalt België goede punten, maar de prestaties van de arbeidsmarkt zijn ondermaats volgens de IMD ranking. De evolutie van de werkgelegenheidsgraad blijft immers – met de vergrijzing in het vooruitzicht – verontrustend. Ondanks het vrij vlotte herstel van de

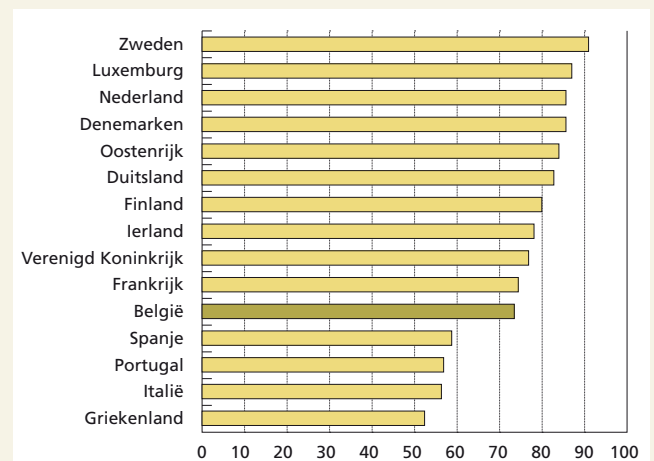
arbeidsmarkt na de financieel-economische crisis, blijft de werkloosheid een probleem voor ons land.

Op vlak van overheidsefficiëntie is België 6 plaatsen gezakt (43ste). Dit is de slechtste prestatie sinds jaren. Vooral de overheidsfinanciën en het fiscaal beleid liggen aan de basis van dit zwakke cijfer. De hoge overheidsschuld en de zware belastingsdruk zijn immers nefast voor de competitiviteit. In 2009 bedroeg de schuldgraad 96,3%, wat het op één na hoogste cijfer is voor de gehele EU15 (enkel Griekenland heeft een hogere schuldgraad). De vlotte procedures voor de opstart van een onderneming zijn dan weer een troef. In 2010 gaat België 7 plaatsen achteruit op vlak van de efficiëntie van het bedrijfsleven, terwijl we voor deze deelindicator sinds 2007 toch op de 23ste plaats stonden. Op vlak van productiviteit halen we goede punten, maar we scoren minder goed voor de arbeidsmarkt, financiering en ondernemerschap. Dat Vlaanderen in Actie (ViA) aan dit laatste punt dan ook uitgebreid aandacht schenkt, is een belangrijke stap in de goede richting. België scoort door de centrale ligging, de goed uitgebouwde logistiek en het onderwijs vrij goed qua infrastructuur (19de plaats), maar is toch met 4 plaatsen teruggevallen ten opzichte van 2009.

Ons land behoort volgens de WCS van het IMD niet tot de koplopers. Andere bronnen zijn dan weer iets optimistischer. Zo staat België volgens de attractiviteitsbarometer van Ernst & Young op de 6de plaats op de lijst van meest aantrekkelijke Europese investeringslanden in 2010. Vlaanderen speelt daarin een belangrijke rol volgens Ernst & Young (2/3 van het aantal buitenlandse investeringsprojecten). De levenskwaliteit en de telecom-infrastructuur zijn belangrijke troeven volgens dit onderzoek, maar ook de transport- en logistieke infrastructuur, de competenties van de werknemers en de taalvaardigheid, cultuur en waarden scoren hoog. België doet het minder goed voor de fiscale kost en sociale lasten en ook de hoge arbeidskosten. Ernst & Young waarschuwt verder dat de politieke impasse de barometer negatief zou kunnen beïnvloeden de komende jaren.

1.37 Competitiviteitsranking

Score van de EU15-landen op de World Competitiveness Scoreboard in 2009, van 0 tot 100.

Noot: wegens onvoldoende gegevens kan de score voor het Vlaamse Gewest niet berekend worden.
Bron: IMD.

DEFINITIES

Arbeidsproductiviteit Bbp per werkende (in loondienst of als zelfstandige).

Bruto binnenlands product of bbp (aan marktprijzen)

Productie minus intermediair verbruik + het saldo van de niet-productgebonden belastingen (op gebruik grond, gebouwen, milieubelasting,...) en subsidies (voor arbeidskrachten, ter bestrijding milieuvervuiling,...) + het saldo van de productgebonden belastingen (BTW, importheffingen, accijnzen,...) en subsidies (import- en andere subsidies).

Bruto exploitatie-overschot Bruto toegevoegde waarde min de loonmassa.

Eurozone België, Duitsland, Estland, Ierland, Griekenland, Spanje, Frankrijk, Italië, Cyprus, Luxemburg, Malta, Nederland, Oostenrijk, Portugal, Slovenië, Slowakije en Finland.

Hoofdindustriegroepen Intermediaire goederen (textiel, basischemie,...), investeringsgoederen (machines,...), consumptiegoederen (kleding, voeding,...).

Specialisatie-index Aandeel van een bedrijfstak in de totale economie in een land gedeeld door datzelfde aandeel in een referentiegebied (vb. EU) en maal 100. Een index > 100 duidt op een specialisatie van dat land in die betrokken bedrijfstak en omgekeerd voor indices < 100.

Spread Procentpuntverschil x 100.

Werkgelegenheidsgraad Totale werkgelegenheid t.o.v. de bevolking op beroepsactieve leeftijd (15-64 jaar).

1.3

DEMOGRAFISCHE
CONTEXT

De omvang en de loop van de bevolking zijn essentiële parameters voor praktisch alle aspecten van het beleid. Vier luiken krijgen de aandacht: stand van de bevolking, loop van de bevolking, samenlevingsvormen en hun ontbinding en nieuwe lokale projecties van de bevolking en de huishoudens.

Stand van de bevolking

Volgende aspecten komen aan bod: bevolkingsaantal en bevolkingsdichtheid, groei van de bevolking, buitenlandse bevolking en leeftijdsstructuur.

Bevolkingsaantal en bevolkingsdichtheid

Het Vlaamse Gewest telt zes en een kwart miljoen **inwoners**, wat neerkomt op 58% van de Belgische bevolking en 1,2% van de bevolking van de Europese Unie (EU27). De gemiddelde bevolkingsdichtheid is ruim tweemaal deze van het Waalse Gewest en viermaal deze van de Europese Unie.

1.38 Bevolking

Bevolking en bevolkingsdichtheid voor België en zijn gewesten en voor de EU27, stand op 1 januari 2010.

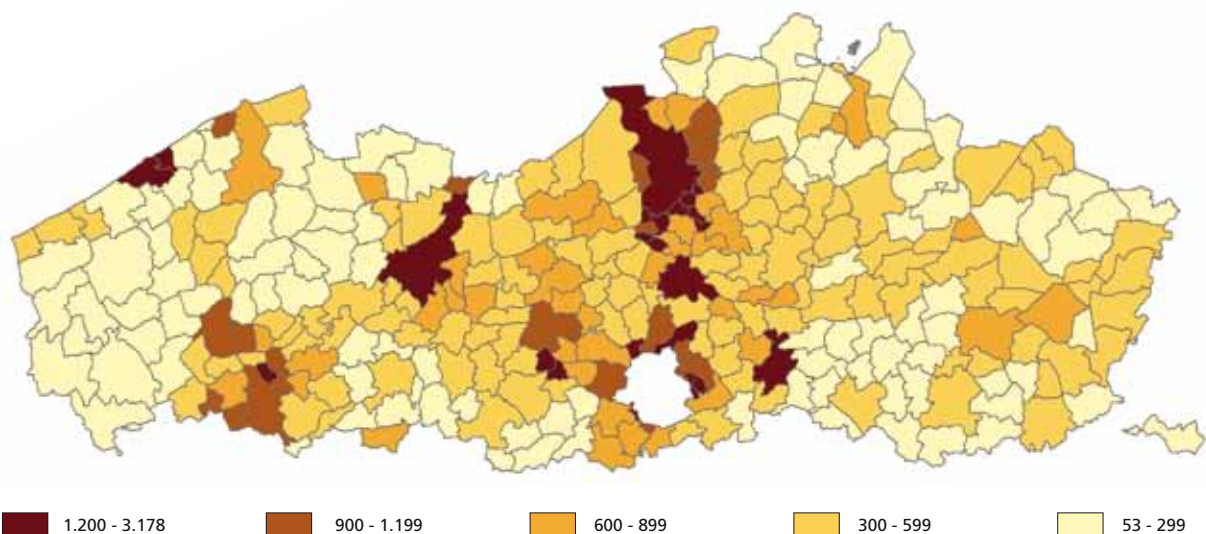
Gewest	Bevolking (x 1000)	Aandeel in bevolking van België (%)	Bevolkingsdichtheid (inwoners per km ² land)
Vlaams Gewest	6.252,0	57,7	468
Waals Gewest	3.498,4	32,3	208
Brussels Gewest	1.089,5	10,1	6.767
Totaal (België)	10.839,9	100	357
EU27	501.105,7		113

Bron: ADSEI, Eurostat, bewerking SVR.

Binnen het Vlaamse Gewest is de bevolkingsdichtheid vooral hoog in steden en gemeenten binnen de **Vlaamse ruit** (het kerngebied tussen Antwerpen, Leuven, Brussel en Gent), maar ook in en rondom Kortrijk, in sommige kustplaatsen en in het centrum van de provincie Limburg.

1.39 Bevolkingsdichtheid per gemeente

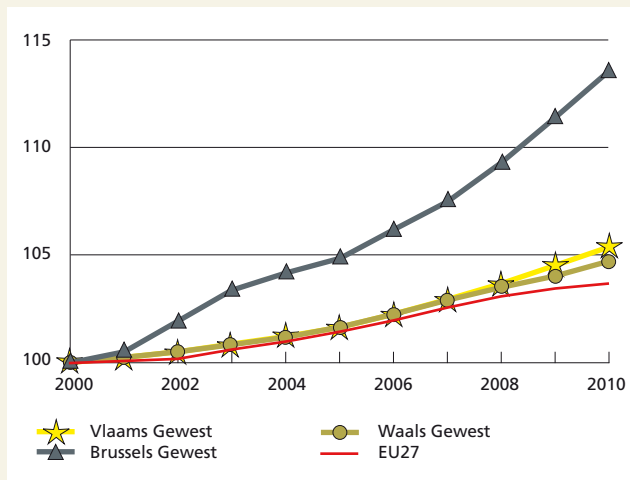
Gemiddelde bevolkingsdichtheid (aantal inwoners per km²) per stad of gemeente van het Vlaamse Gewest, op 1 januari 2010, in dichtheidsklassen.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

1.40 Bevolkingsgroei per gewest

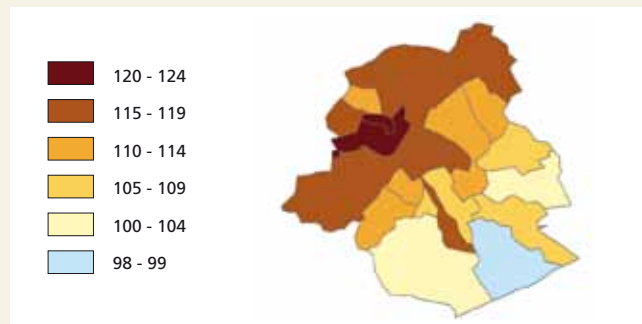
Bevolkingsgroei per gewest van België en van de EU27, van 2000 tot 2010, stand op 1 januari, 2000 = index 100.

Bron: ADSEI, Eurostat, bewerking SVR.

1.42 Bevolkingsgroei binnen het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest

Bevolkingsgroei per gemeente van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, van 2000 tot 2010, in indexklassen (stand op 1 januari 2000 = index 100).

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

Bevolkingsgroei

De afgelopen 10 jaar vertoonde de bevolking van het Vlaamse en Waalse Gewest een lichte maar gestage klim. Niet zo in het hoofdstedelijke gewest, dat juist opvalt door een sterke bevolkingsaanwas.

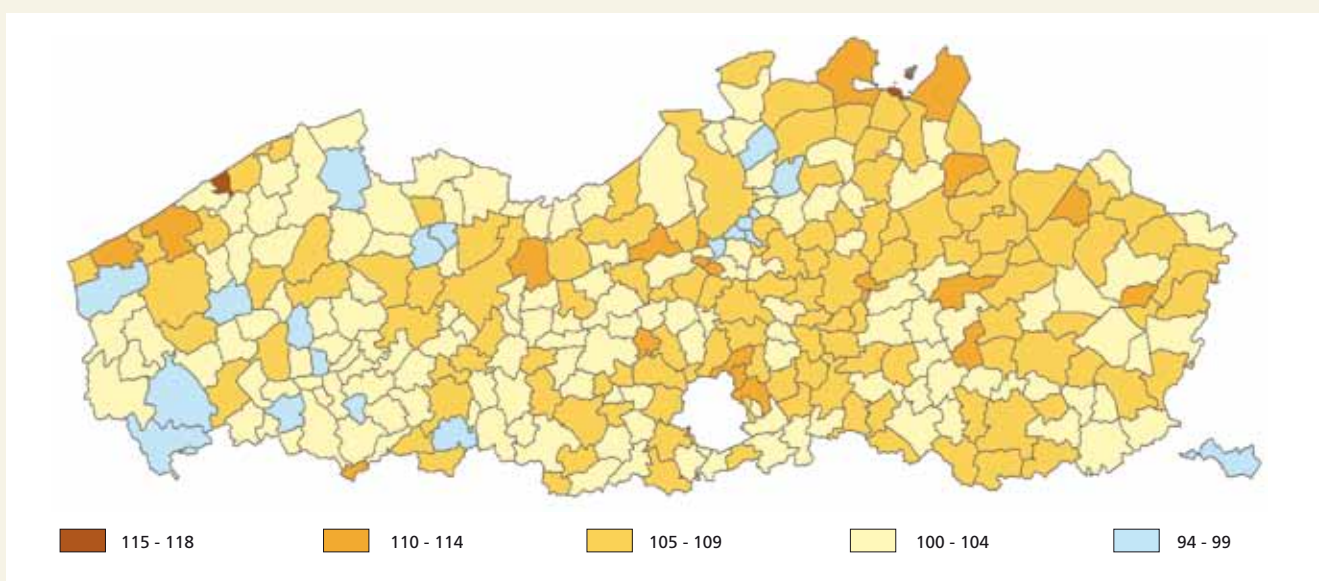
De bevolkingsgroei in het Vlaamse en Waalse Gewest sluit dicht aan bij het groeipad voor de EU als geheel. Binnen Europa is er niettemin flinke variatie tussen de regio's. In een kwart van de bijna 300 Europese zogenaam-

de NUTS2-regio's (vergelijkbaar met provincies in België), daalde de bevolkingsomvang tussen 2000 en 2007. Die krimp situeert zich vooral in het noorden en het oosten van Europa en is opvallend sterk in een aantal regio's in Bulgarije en Duitsland. Als op een lager regionaal niveau wordt gekeken, namelijk naar NUTS3-regio's, dan blijkt dat in meer dan de helft van de rurale regio's de bevolking terugloopt, terwijl de bevolking groeit in twee derde van de urbane regio's, waarbij voornamelijk migratie een rol speelt (Van der Erf et al., 2011).

Binnen het Vlaamse Gewest zijn er maar weinig gemeenten die een bevolkingskrimp laten optekenen tijdens het afgelopen decennium. Zulke gemeenten vinden we vooral in de provincie West-Vlaanderen en in het randgebied

1.41 Bevolkingsgroei per gemeente

Bevolkingsgroei per stad of gemeente van het Vlaamse Gewest, van 2000 tot 2010, in indexklassen (stand op 1 januari 2000 = index 100).

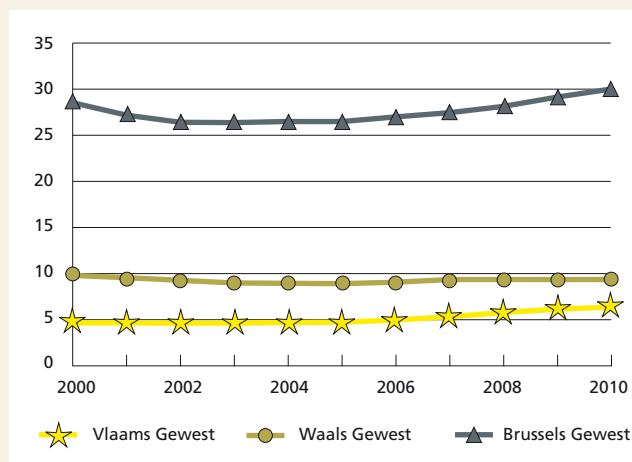
Bron: ADSEI, bewerking SVR.

van de stad Antwerpen. Sterke groeiers (met groeicijfers van 10% en meer) zijn schaars en liggen geheel verspreid; in de grotere steden tenslotte is de bevolkingsgroei licht (<5%) of matig (5-10%).

Binnen het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is de bevolkingsgroei het sterkst in gemeenten in het centrum en ten noordwesten ervan. In de meer residentiële gemeenten ten zuidoosten van het centrum is de aangroei beperkter of, in het geval van Watermaal-Bosvoorde, zelfs negatief. Topgroeiers zijn de gemeenten Sint-Jans-Molenbeek en Koekelberg.

1.43 Aandeel buitenlandse bevolking per gewest

Evolutie van het aandeel van de buitenlandse per gewest van België, van 2000 tot 2010, stand op 1 januari van het jaar, in %.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

Buitenlandse bevolking

Ruim zes procent van de bevolking (6,4%) op 1 januari 2010 heeft een vreemde (niet-Belgische) nationaliteit. Het Waalse Gewest (9,5%) en vooral het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (30%) klimmen daar fors bovenuit. In het Vlaamse en in het hoofdstedelijke gewest stijgt dit aandeel de laatste jaren, zij het in lichte mate.

De concentratie van de bevolking met **vreemde nationaliteit** volgens hoofdverblijfplaats is het grootst in de hoofdstad en haar periferie, alsook in Antwerpse en Limburgse grensgemeenten met Nederland. De vijf Vlaamse steden met het grootste aandeel vreemdelingen in hun bevolking zijn: Antwerpen (16%), Leuven (14%), Genk (13%), Gent (11%) en Mechelen (9%).

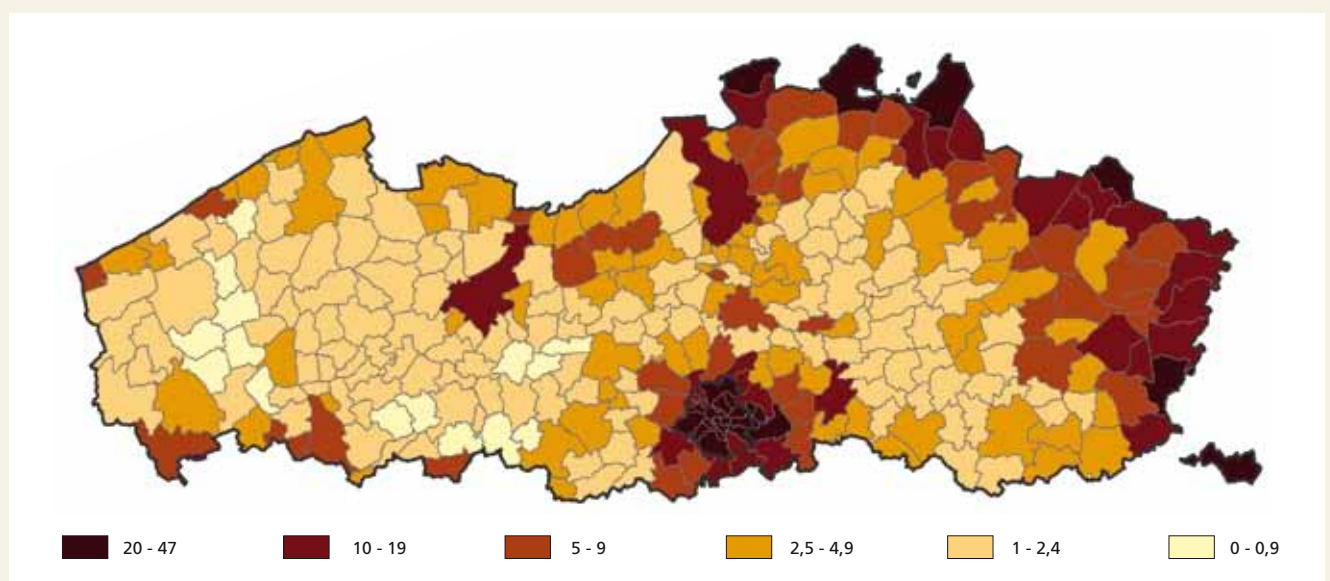
Leeftijdsstructuur

De leeftijds piramide vertoont het typische profiel van een **verouderde bevolking**: een zware top en een smalle basis. De top staat wel scheef, een gevolg van het overwicht aan vrouwen op hoge leeftijd. Nieuw is de wat bredere balk onderaan de piramide, hier een duidelijke weergave van de geboortegolf in recente jaren. Vreemdelingen vinden we terug in praktisch alle leeftijdsgroepen, zij het meest zichtbaar in het segment tussen 20 en 50 jaar en eerder uitzonderlijk boven de 80 jaar.

De **vergrijzing**, begrepen als het aandeel in de bevolking van 65 jaar en ouder, schrijdt voort. Het Vlaamse Gewest is daarmee de enige van de Belgische regio's die vandaag in dat opzicht boven het gemiddelde voor de EU27 uit-

1.44 Aandeel buitenlandse bevolking per gemeente

Aandeel van de bevolking van vreemde nationaliteit, per gemeente van het Vlaamse en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, stand op 1 januari 2010, in %-klassen.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

1.45 Leeftijdspiramide

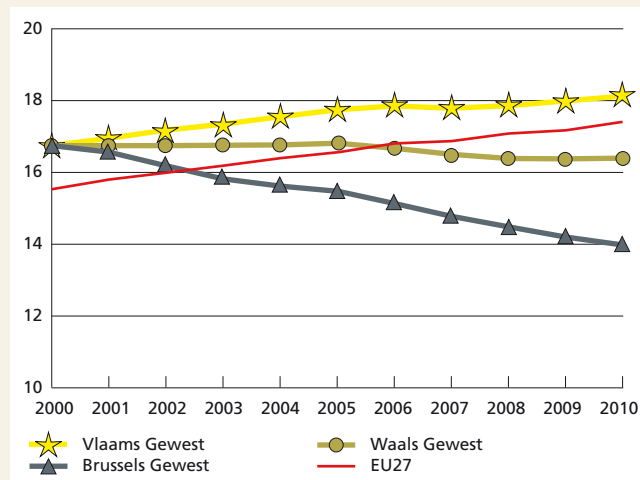
Leeftijdspiramide van de bevolking, met onderscheid naar Belgen (lichte kleur) en vreemdelingen (donkere kleur), stand op 1 januari 2010, per leeftijdsgroep van 5 jaar, per 10.000 inwoners.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

1.46 Vergrijzing

Aandeel in de bevolking van 65 jaar en ouder voor de gewesten van België en voor de Europese Unie, van 2000 tot 2010, stand op 1 januari, in %.

Noot: de percentages voor de EU27 van 2008, 2009 en 2010 zijn voorlopige waarden.

Bron: ADSEI, Eurostat, bewerking SVR.

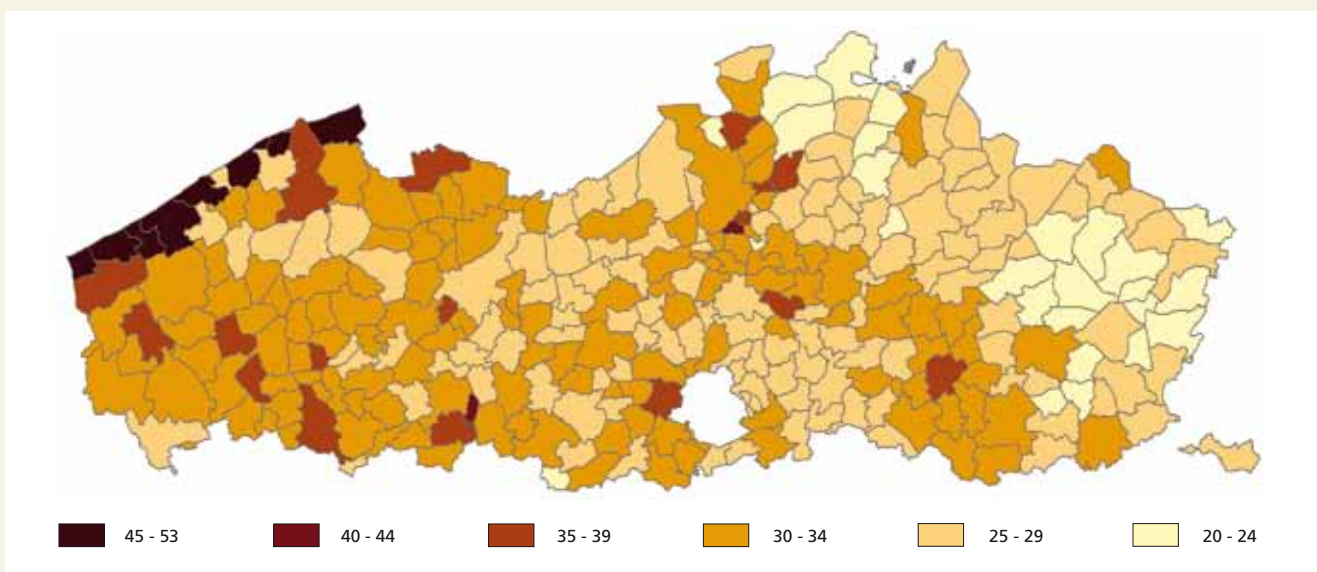
komt. In het Waalse en vooral in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest wordt daartegenover een daling van dit aandeel van ouderen in de bevolking vastgesteld.

Het aandeel **80-plussers** of het aandeel in de bevolking van 80 jaar en ouder vertoont zowel in het Vlaamse als het Waalse Gewest een gestage klim. Praktisch gelijke percentages worden genoteerd, net boven de doorsnee waarde voor de EU27. Opnieuw staat het hoofdstedelijke gewest apart met een stagnerend of zelfs dalend aandeel 80-plussers in zijn bevolking.

De **grijze druk** is bepaald als de verhouding tussen de ouderen (65 jaar en ouder) en de bevolking op beroepsactieve leeftijd (tussen 20 en 64 jaar). Hoe hoger de waarde, hoe meer druk op de actieve leeftijdsgroep. De provincie West-Vlaanderen kleurt vrij donker, maar opvallend zijn vooral de hoge waarden voor steden en gemeenten aan de kust. De kustplaatsen, op Bredene na, treft een “dubbele vergrijzing”, enerzijds van de bevolking die er ‘geboren en getogen’ is, anderzijds als gevolg van de belangrijke instroom van ‘medioren’ (50-64 jaar) en ‘jonge senioren’ (65-79 jaar) die verblijf zoeken aan de kust.

1.47 Grijze druk

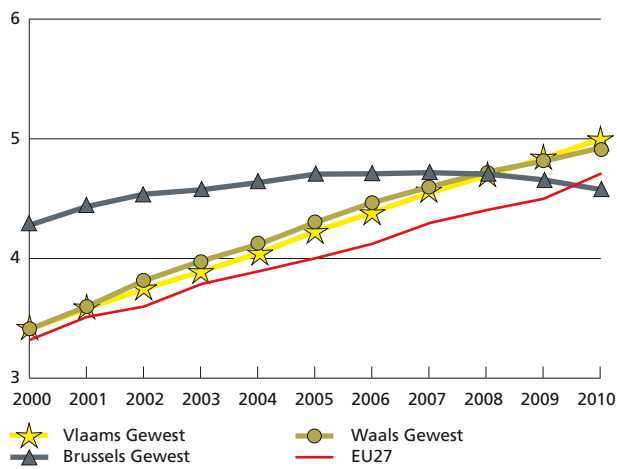
Verhouding tussen de ouderen (65-plussers) en de bevolking op beroepsactieve leeftijd (20-64 jaar), per gemeente van het Vlaamse Gewest, stand op 1 januari 2010, uitgedrukt in %-klassen.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

1.48 80-plussers

Aandeel in de bevolking van 80 jaar en ouder voor de gewesten van België en voor de Europese Unie, van 2000 tot 2010, stand op 1 januari, in %.

Noot: de percentages voor de EU27 van 2008, 2009 en 2010 zijn voorlopige waarden.

Bron: ADSEI, Eurostat, bewerking SVR.

Loop van de bevolking

Volgende aspecten komen aan bod: geboorten en vruchtbaarheid, sterfte en levensverwachting, binnen –en buitenlandse migratie.

Geboorten en vruchtbaarheid

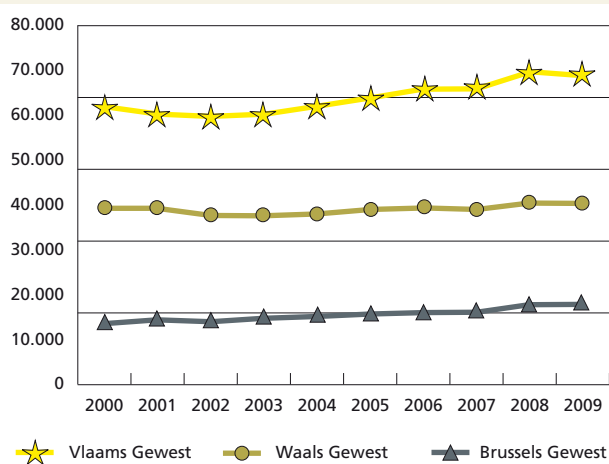
Het aantal **geboorten** is de jongste jaren flink gestegen. In het daljaar 2002 werden geen 60.000 geboorten meer geteld, terwijl dit er in recente jaren bijna 70.000 zijn - een groei van om en bij de 15 procent. In het Waalse Gewest blijft de groei van het aantal geboorten beperkter (+7% tussen 2002 en 2009), terwijl in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest de aangroei wel dubbel zo groot is als in het Vlaamse Gewest (+30%)

Demografen kijken vooral naar het **totale vruchtbaarheidscijfer** (TVC). Dit geeft ruwweg aan hoeveel kinderen een vrouw kan verwachten te krijgen na afloop van haar vruchtbare levensjaren, gegeven het vruchtbaarheidsspeil op de diverse leeftijden van de moeder. In het Vlaamse Gewest steeg de waarde voor TVC van 1,58 in 2003 naar 1,82 in 2008. Daarmee ligt de vruchtbaarheid in het Vlaamse Gewest nu min of meer op het peil van het Waalse Gewest. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest kent niet alleen een jongere bevolking, maar ook nog een 'meer vruchtbare' bevolking, tenminste als we uitgaan van de huidige conjunctuur van relatief hoge vruchtbaarheidscijfers per leeftijd van de moeder (15 t/m 49 jaar).

In tal van landen in het oosten en het zuiden van Europa worden vaak veel lagere waarden voor TVC genoteerd. Het gemiddelde voor de EU27 voor het jaar 2008 wordt geraamd op 1,60 (website Eurostat).

1.49 Geboorten

Aantal geboorten per gewest van België, van 2000 tot 2009.

Bron: ADSEI (volgens het Rijksregister), bewerking SVR.

Sterfte en levensverwachting

Het aantal **sterfgevallen** per jaar in het Vlaamse Gewest schommelt lichtjes tussen de 55.000 en 59.000. Omdat er meer geboorten zijn is het natuurlijke saldo positief. Omgerekend per duizend inwoners is de natuurlijke aangroei voor het kalenderjaar 2009 gelijk aan +1,7‰.

1.50 Totaal vruchtbaarheidscijfer

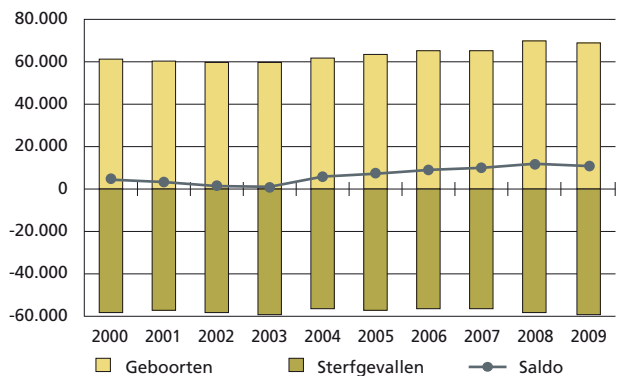
Totaal vruchtbaarheidscijfer per gewest van België, in 2003 en 2008.

	2003	2008
Vlaams Gewest	1,58	1,82
Waals Gewest	1,73	1,84
Brussels Gewest	2,01	2,07

Bron: ADSEI.

1.51 Natuurlijke aangroei

Aantal geboorten en sterfgevallen en hun saldo, dat de natuurlijke aangroei van de bevolking weergeeft. Vlaams Gewest, van 2000 tot 2009.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

1.52 Levensverwachting

Levensverwachting bij de geboorte en op 65 jaar, per geslacht en per gewest van België, voor het kalenderjaar 2009.

		Mannen	Vrouwen	V-M
Vlaams Gewest	bij de geboorte	78,1	83,1	5,0
	op 65 jaar	17,3	20,1	2,8
Waals Gewest	bij de geboorte	75,4	81,2	5,8
	op 65 jaar	16,2	19,6	3,4
Brussels Gewest	bij de geboorte	76,7	82,2	5,5
	op 65 jaar	16,7	20,4	3,7

Noot: 1) V-M = verschil tussen vrouwen en mannen; 2) de leeftijd staat voor de 'verstreken leeftijd' op 1/01/2009 of op 31/12/2008 (waaruit 'verstreken leeftijd' = 2008 - geboortejaar), de 65-jarigen worden dus bij leven 66 jaar in de loop van 2009.

Bron: ADSEI.

Ook in het Waalse Gewest (+1,0%) en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (+8,1%) is de natuurlijke aangroei positief.

Uit de sterftetafel die de sterftekansen per leeftijd geeft kan de **levensverwachting** op diverse leeftijden berekend worden. Jongens geboren in 2009 hebben een levensverwachting van 78 jaar, bij meisjes is dat 83 jaar. Elk jaar nog stijgt de levensverwachting bij geboorte: elk jaar ongeveer een seizoen erbij voor jongens, iets minder voor meisjes. De vergelijking met de andere gewesten leert dat de levensverwachting bij geboorte het hoogst ligt in het Vlaamse Gewest.

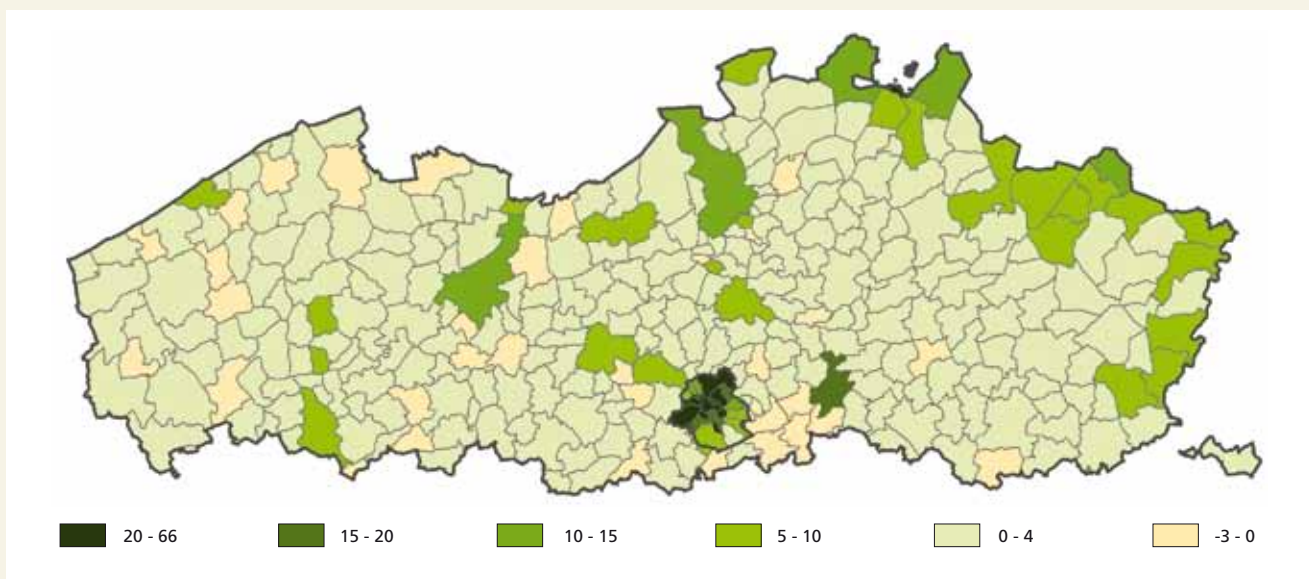
Op de wettelijke pensioenleeftijd van 65 jaar kunnen mannen met hoofdverblijfplaats in het Vlaamse Gewest nog rekenen op gemiddeld 17 levensjaren, vrouwen op 20. De levensverwachting op 65 jaar voor vrouwen woonachtig in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest ligt bijna vier maanden hoger dan die van hun geslachtsgenoten in het Vlaamse Gewest.

Buitenlandse migratie

De **immigratie** of inwijking vanuit het buitenland is de voorbije jaren duidelijk toegenomen. Wel is er het laatste observatiejaar een eerste lichte teruggang. Ook de **emigratie** of uitwijking naar het buitenland is toegenomen, maar die is steeds geringer dan de immigratie. Daardoor blijft het saldo van beide bewegingen al jaren positief, zij het meer uitgesproken in recente jaren.

1.53 Buitenlands migratiesaldo per gemeente

Migratiesaldo uit buitenlandse migratie, per gemeente van het Vlaamse en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, gemiddelde van 2008 en 2009, in %-klassen (uitgedrukt per 1.000 inwoners).

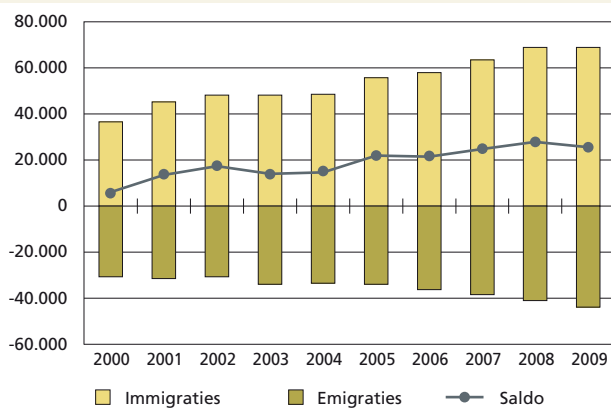

Noot: Immigraties = Inwijkingen buitenlandse migratiebeweging + Veranderingen register + Heringeschrevenen na schrappingen; Emigraties = Uitwijkingen buitenlandse migratiebeweging + Ambtshalve geschrapten.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

1.54 Buitenlandse migratie

Evolutie van de jaarlijkse immigraties en emigraties van en naar het buitenland en van het migratiesaldo, Vlaams Gewest, van 2000 tot 2009, in absolute aantallen.

Noot: Immigraties = Inwijking vanuit het buitenland + Verandering van register + Heringeschreven (na schrapping); Emigraties = Uitwijkingen naar het buitenland + Ambtshalve geschrapt.
Bron: ADSEI, bewerking SVR.

Per duizend inwoners van de bevolking ligt het **buitenlandse migratiesaldo** hoger in Vlaanderen (+4,1 % voor 2009) dan in Wallonië (+3,6 %), maar flink lager dan in het hoofdstedelijke gewest (+22,5%). Vergelijking met het natuurlijke saldo leert dat de immigratie vanuit het buitenland in alle gewesten een belangrijkere component is van de bevolkingsgroei (2 tot 3 maal zo groot).

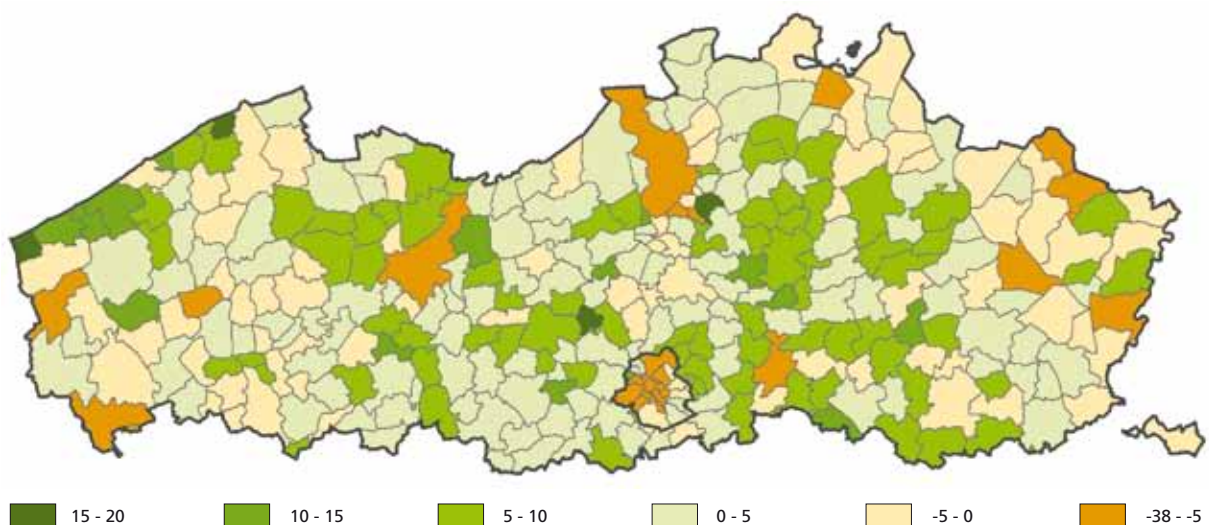
De meeste Vlaamse gemeenten laten in recente jaren een positief saldo voor de buitenlandse migratie optekenen. Hoge positieve saldi in relatie tot het aantal inwoners vinden we voornamelijk in de provincies Antwerpen en Limburg, meer precies in grensgemeenten met Nederland. Ook in de steden Antwerpen, Gent, Leuven, Oostende en Kortrijk is er een belangrijk vestigingsoverschot. Opvallend negatieve saldi in relatie tot het aantal inwoners zijn er in de randgemeenten ten zuiden van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, in contrast met het beeld voor het hoofdstedelijke gewest zelf. Daar tekent zich juist een sterk relatief vestigingsoverschot uit de buitenlandse migratie af, vooral dan in de minder residentiële gemeenten gesitueerd aan de noordwestelijke zijde.

Binnenlandse migratie

Zeven op de tien Vlaamse gemeenten (73%) laat voor de jaren 2008-2009 een positief saldo voor de binnenlandse migratie optekenen. Vooral aan de kust is er een binnenslands vestigingsoverschot, op de kuststeden Oostende en Brugge na. Grote Vlaamse steden als Antwerpen, Gent en Leuven laten een flink negatief binnenlands migratiesaldo optekenen in relatie tot hun aantal inwoners. Dat geldt ook zo voor de meeste gemeenten van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest.

1.55 Binnenlands migratiesaldo per gemeente

Migratiesaldo uit binnenlandse in- en uitwijkingen, per gemeente van het Vlaamse en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, gemiddelde van 2008 en 2009, in %-klassen (uitgedrukt per 1.000 inwoners).

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

Samenlevingsvormen

Volgende aspecten komen aan bod: huwelijken en echtscheidingen, verklaringen en stopzettingen van wettelijke samenwoning.

Het aantal huwelijken ging de voorbije 7 jaar in stijgende lijn, maar voor 2009 wordt een daling vastgesteld. Het aantal echtscheidingen kende een piek in 2008, wat verklaard kan worden door de hervorming van de echtscheidingswet in 2007 (Van Peer et al., 2011).

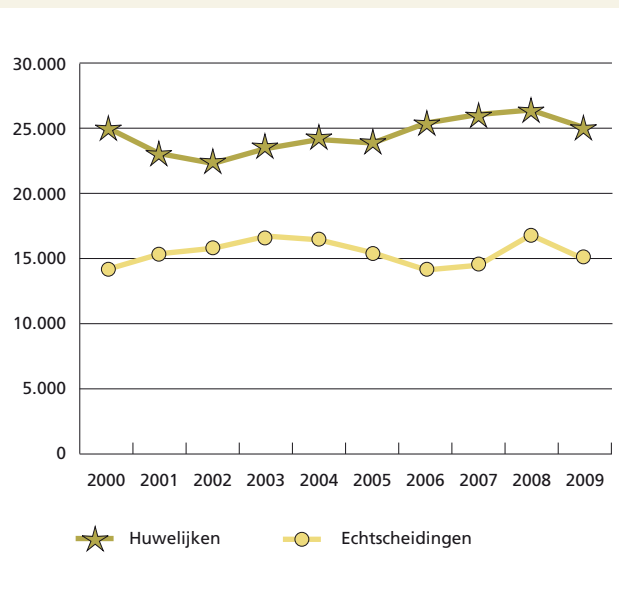
Een stijgende levensverwachting gecombineerd met duurzame huwelijken gesloten vóór de jaren 1950 resulteerde in een verdubbeling van het aantal echtparen dat een diamanten (60 jaar) en smaragden (55 jaar) jubileum vierde tussen 1997 en 2007. Gouden (50 jaar) huwelijksjubilea – voor huwelijken uit 1947 en 1957 – kenden een veel geringere toename (+29%). Het aantal robijnen (40 jaar) jubilea lijkt zijn maximum te hebben bereikt. Geringere aantallen gehuwden en grotere aantallen echtscheidingen doen een eventueel effect van een toenemende levensverwachting teniet.

Minder huwelijken in combinatie met meer echtscheidingen deden het aantal huwelijksjubilea van 30 jaar en minder dalen met 10 à 20%. Het aantal echtparen dat kan toosten op 5 jaar huwelijk is zelfs met 31% gedaald (Corijn, 2011).

Het jaarlijkse aantal personen betrokken bij een verklaring van wettelijke samenwoning nam een hoge vlucht

1.56 Huwelijken en echtscheidingen

Evolutie van het aantal huwelijken en echtscheidingen, Vlaams Gewest, van 2000 tot 2009.

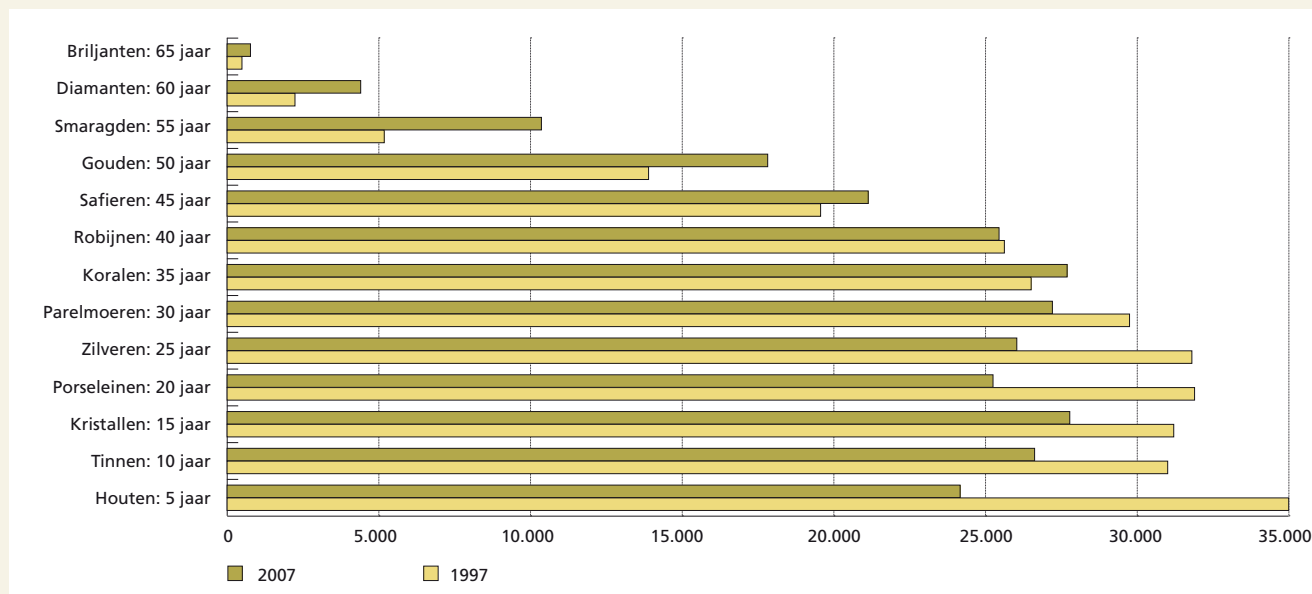

Noot: De echtscheidingswet van 27 april 2007 versoepelde de echtscheidingsprocedure en hervormde de gronden van echtscheiding tot ofwel 'onderlinge toestemming' ofwel 'onherstelbare ontwijking'. De nieuwe wet leidde tot een zeer sterke daling in juridische duurtijd ongeacht de grond van echtscheiding (Van Peer et al., 2011).
Bron: ADSEI, bewerking SVR.

in recente jaren. Weliswaar gaat ook het aantal personen betrokken bij de stopzetting van een wettelijke samenwoning in stijgende lijn.

1.57 Huwelijksjubilea

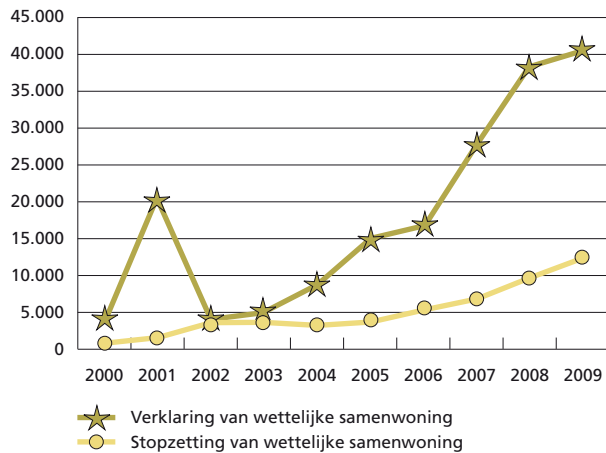
Aantal echtparen met een specifiek huwelijksjubileum, in 1997 en 2007, Vlaams Gewest

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

1.58 Verklaringen en stopzettingen van wettelijke samenwoning

Evolutie van het aantal personen betrokken bij een verklaring van wettelijke samenwoning en van het aantal personen betrokken bij een stopzetting van wettelijke samenwoning, van 2000 tot 2009.

Noot: Wettelijke samenwoning is de toestand van samenleven van twee personen die een verklaring hebben afgelegd overeenkomstig artikel 1476 van het Burgerlijk Wetboek. Dat artikel werd ingevoegd in het Burgerlijk Wetboek door de wet van 23 november 1998 tot invoering van de wettelijke samenwoning.
Bron: ADSEI, op basis van het Rijksregister, bewerking SVR.

Bevolkings- en huishoudensprojecties

Dit jaar actualiseerde de Studiedienst van de Vlaamse Regering (SVR) haar projecties van de bevolking en de huishoudens voor Vlaamse steden en gemeenten. Die lokale projecties reiken van 2009 tot 2030.

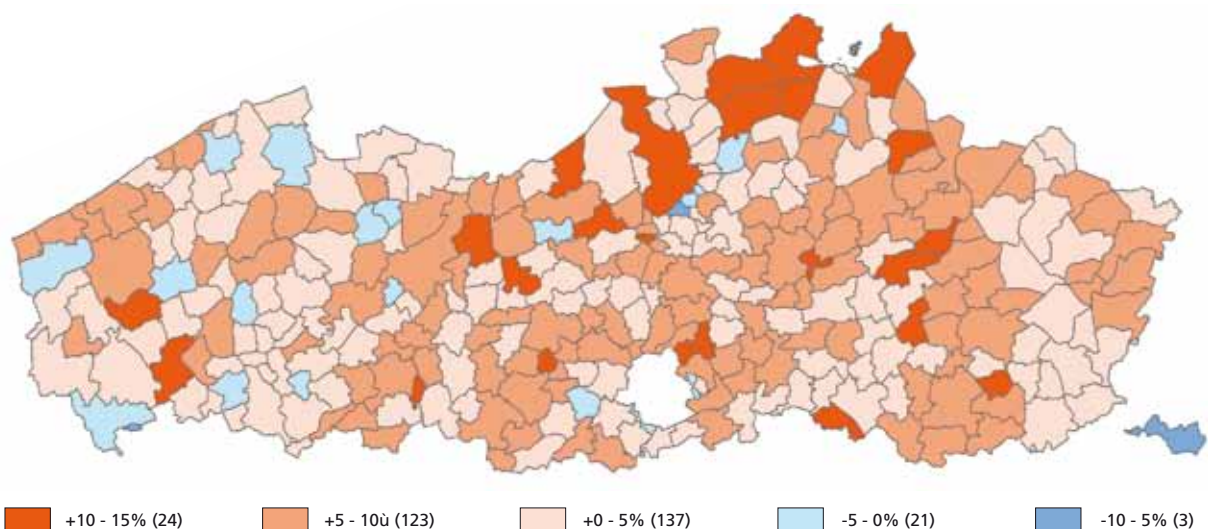
Voor het Vlaamse Gewest als geheel is de verwachting dat het aantal inwoners nog zal toenemen: van de huidige 6,25 miljoen tot 6,5 miljoen in 2018 en tot 6,6 miljoen in 2028. Aandachtspunten van die oefening voor de komende jaren zijn: 1) meer 0-2-jarigen (25.000 baby's en peuters erbij in het piekjaar 2017 ten opzichte van de stand in 2008), 2) meer lagere schoolkinderen (11.000 5-jarigen extra in het piekjaar 2020 ten opzichte van de stand in 2008) en 3) de continue toename van het aantal personen van 65 jaar en ouder (in alle projectiejaren komen tot 2030 er jaarlijks om en bij de 20.000 ouderen bij).

Voor de meeste gemeenten (285 op 308) wordt een toename van het aantal inwoners verwacht in 2018 ten opzichte van de stand in 2008. In grote steden als Antwerpen (+12%), Gent (+8%), Leuven (+5%), Mechelen (+8%), Aalst (+5%), Hasselt (+9%) en Sint-Niklaas (+6%) is er vooruitzicht op een belangrijke stijging. Voor Antwerpen vertaalt de procentuele stijging zich in een toename met ca. 56.000 eenheden, voor Gent met 20.000 eenheden.

Ook het aantal private huishoudens zal naar verwachting verder stijgen, zij het aan een langzaam afzwakend groeiritme: van 2,58 miljoen in 2008 tot 2,8 miljoen in 2018 tot 2,9 miljoen in 2028. De toename zal zich vooral voordoen bij een- en tweepersoonshuishoudens.

1.59 Bevolkingsprojectie

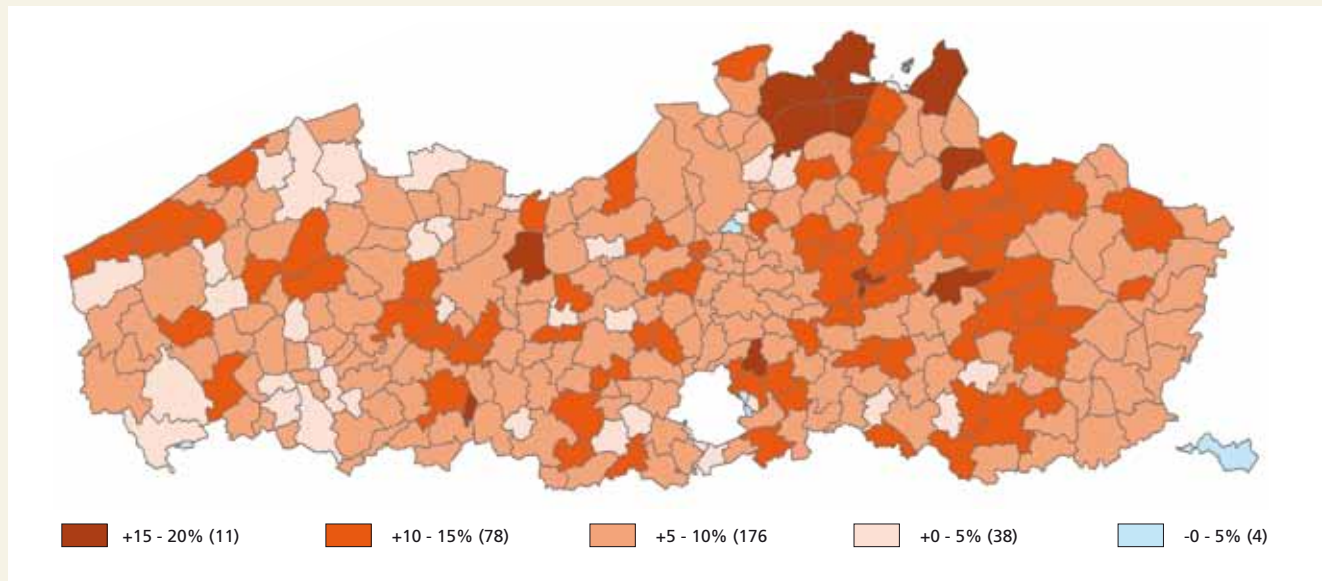
Geprojecteerde procentuele verandering van het aantal inwoners in 2018 ten opzicht van de stand in 2008, per gemeente.

Bron: Willems & Lodewijckx, 2011.

1.60 Huishoudensprojectie

Geprojecteerde procentuele verandering van het aantal huishoudens, in 2018 ten opzicht van de stand in 2008, per gemeente.

Bron: Willems & Lodewijckx, 2011.

In praktisch alle gemeenten wordt tussen 2008 en 2018 een toename van het aantal huishoudens verwacht. Slechts in 4 gemeenten wordt een lichte terugloop verwacht (Edegem, Kraainem, Mesen en Voeren). 78 van de 308 gemeenten kleuren donkerrood, daar verwachten we een stijging van het aantal huishoudens tussen 10% en 15%. De toename van de eenpersoonshuishoudens zal volgens de projectie in de eerstkomende 10 jaar het sterkst zijn in de Noorderkempen en in Limburg. Daar ook wordt de sterkste toename van tweepersoonshuishoudens verwacht, benevens de meeste kustgemeenten.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Corijn, M. (2011). *De (in)stabiliteit van huwelijken in België*. SVR-Webartikel 2011/5. Brussel, Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- De Klerck, P. (2011). *Vergrijzing en ouderenzorg aan de Kust: moet er nog (nieuw) zand zijn?* SVR-Webartikel 2011/8. Brussel, Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Van der Erf, R., De Beer & J., Van der Gaag, N. (2011). Europese regio's groeien vooral door migratie. In: *Demos*, 27(3), 2-3.
- Van Peer, C., Bastaits, K., Mortelmans, D. (2011). *De impact van de echtscheidingswetgeving op het verloop van een echtscheiding in Vlaanderen*. SVR-Webartikel 2011/9. Brussel, Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Willems, P. & Lodewijckx, E. (red.). (2011). *SVR-projecties van de bevolking en de huishoudens voor Vlaamse steden en gemeenten, 2009-2030*. SVR-Studie 2011/2 (in druk). Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.

Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie), www.stabel.fgov.be

Resultaten van de projecties op diverse aggregatieniveaus (het Vlaamse Gewest, de 308 steden en gemeenten) kan de lezer vinden op de website van SVR <http://www4.vlaanderen.be/dar/svr>

De website biedt ook de mogelijkheid om eigenhandig resultaten te berekenen voor de gewenste leeftijdsgroep en het gewenste aggregatieniveau.

DEFINITIES

Bevolkingsdichtheid De verhouding van de jaarlijks gemiddelde bevolking tot de gegeven omvang van het territorium. Twee territoria worden onderscheiden: de landoppervlakte in enge zin (aanbevolen door Eurostat) en de meer gebruikelijke totale oppervlakte inclusief de binnenlandse oppervlakte van de watergebieden (zoals meren en rivieren).

Binnenlandse migratie De migratie van en naar een andere gemeente binnen België, ook 'interne migratie' genoemd. Het verschil tussen de binnenlandse inwijking en de binnenlandse uitwijking, berekend over alle 308 gemeenten van het Vlaamse Gewest, geeft daardoor het saldo van de migraties tussen de drie Belgische regio's voor het Vlaamse Gewest.

Buitenlandse migratie De migratie van en naar het buitenland, ook 'externe migratie' genoemd. Het verschil tussen de buitenlandse inwijking (immigratie) en de buitenlandse uitwijking (emigratie) geeft het saldo van de buitenlandse migraties.

Bruto geboortecijfer Aantal geboorten per jaar per duizend inwoners, berekend op de gemiddelde bevolking van het jaar.

Bruto sterftcijfer Aantal overledenen per jaar per duizend inwoners, berekend op de gemiddelde bevolking van het jaar.

Gemiddelde bevolking op jaarbasis De gemiddelde bevolking zoals die kan bepaald worden uit de tellingen op 1 januari van het betreffende jaar (x) en van het daaropvolgende jaar (x+1). Biedt een redelijke benadering van de bevolking op 1 juli van het betreffende jaar.

Gezinsverduunning Ontwikkeling naar alsmaar kleinere gezinnen.

Huishouden Het huishouden bestaat uit een persoon die gewoonlijk alleen leeft, ofwel uit twee of meer personen, al dan niet met elkaar verwant, die gewoonlijk in dezelfde woning wonen en er samenleven. Onderscheid wordt gemaakt tussen private en collectieve huishoudens. In elk privaat of particulier huishouden moet een referentiepersoon worden aangeduid, ten einde de plaats van elk lid binnen het huishouden te kunnen bepalen (verwantschap).

Leeftijdspiramide Gekantelde verdeling van de bevolking over leeftijds- en geslachtsgroepen. De jongste leeftijdsgroep vindt men aan de basis, de oudste aan de top. Links van de centrale as staan de mannen, rechts de vrouwen. De traditionele piramidevorm oogt vandaag meer als een boon.

Levensverwachting op leeftijd x Het gemiddelde aantal jaren dat men nog blijft leven vanaf leeftijd x (in de tabellen van ADSEI: allen met leeftijd x op 1 januari van het jaar). Veelal transversaal opgemeten uitgaande van de jaarlijkse sterftekansen van opeenvolgende geboortecohorten. Verondersteld wordt dat de waargenomen leeftijdsspecifieke sterftekansen niet veranderen.

NUTS Nomenclatuur van territoriale eenheden voor de statistiek, afgekort NUTS naar het Franse Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques, is een samenhangend systeem voor de indeling van het grondgebied van de Europese Unie met het oog op de opstelling van regionale statistieken.

Ontgroening Proces van afname van het aandeel jongeren in de bevolking.

Rijksregister Rijksregister van de natuurlijke personen

Totaal Vruchtbaarheidscijfer (TVC) Het aantal levend geboren kinderen dat een vrouw kan verwachten te krijgen na afloop van haar vruchtbare levensjaren als de waargenomen kansen op een kind op elke leeftijd in de vruchtbare levensjaren constant blijven. Het is de som van de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers zoals waargenomen in het observatiejaar (in de praktijk tussen 15 tot en met 49 jaar). TVC wordt vaak afgezet tegenover de vervangingsvruchtbaarheid, wat in West-Europese landen vandaag neerkomt op een waarde van 2,07.

Vruchtbaarheidscijfer De kans voor vrouwen van een bepaalde leeftijd in de bevolking om een levend geboren kind te krijgen gedurende de observatieperiode (veelal een kalenderjaar).

Wettelijke samenwoning Samenlevingscontracten van het type Wettelijke samenwoning is de toestand van samenleven van twee personen die een verklaring hebben afgelegd overeenkomstig artikel 1476 van het Burgerlijk Wetboek. Dat artikel werd ingevoegd in het Burgerlijk Wetboek door de wet van 23 november 1998 tot invoering van de wettelijke samenwoning. Om een verklaring van wettelijke samenwoning te kunnen afleggen, moeten beide partijen voldoen aan de volgende voorwaarden: niet verbonden zijn door een huwelijk of door een andere wettelijke samenwoning en bekwaam zijn om contracten aan te gaan overeenkomstig de artikelen 1123 en 1124.

Het Rijksregister registreert niet de samenlevingscontracten als dusdanig, maar wel het aantal personen dat daarbij is betrokken. Samenlevingsovereenkomsten kunnen bovendien ook betrekking hebben op samenlevende broers, zussen of andere leden van het gezin. Het aantal verklaringen tussen personen van verschillend of van hetzelfde geslacht laat daarom niet toe een conclusie te trekken over de aard van de relatie die tussen deze personen bestaat. Een paar keer wordt een oneven cijfer opgegeven. Deze schijnbare anomalie is te wijten aan het feit dat bij bepaalde samenwonenden, bij een adresverandering, geen beëindiging van wettelijke samenwoning werd opgenomen, bijvoorbeeld bij gebrek aan een eenzijdige verklaring van beëindiging.

2 TALENT, WERK, ONDERNEMEN EN INNOVATIE

De Vlaamse Regering wil niet alleen de gevolgen van de wereldwijde financiële en economische crisis bestrijden, maar tevens het hoofd bieden aan verscheidene structurele uitdagingen. Om dit alles aan te pakken heeft de Vlaamse overheid een aantal langetermijndoelstellingen bepaald in het Pact 2020. Vlaanderen in Actie (ViA), het regeerakkoord en de beleidsnota's concretiseren het Vlaamse beleid dat moet toelaten om deze doelstellingen te realiseren. Sleutelementen hierbij zijn ondermeer talentontwikkeling door degelijk onderwijs, kansen en jobs voor alle talenten, investeren en innovatief ondernemen.

Omdat talenten de voornaamste troef zijn, moeten alle jongeren vanaf het kleuteronderwijs en doorheen het lager, secundair en hoger onderwijs kansen krijgen om hun talenten te ontdekken en te ontwikkelen. Daartoe wil de Vlaamse Regering blijven investeren in onderwijs zodat topkwaliteit kan geboden worden aan de **lerende Vlaming**. Daarbij wil de Vlaamse overheid ook de maatschappelijke verwevenheid van onderwijs met lokale, regionale en internationale netwerken versterken. De overheid wil jongeren ook voorbereiden op een succesvolle start op de arbeidsmarkt en daartoe de overgang van onderwijs naar werk verbeteren.

Blikvangers

- In 2009 staan de Vlaamse 15-jarigen, na Finland, binnen Europa aan de top inzake leesvaardigheid, wiskunde en wetenschappen (*figuur 2.23*).
- In het schooljaar 2009-2010 waren in totaal 5.640 leerlingen in het secundair onderwijs problematisch afwezig. Binnen het secundair onderwijs bestaan er grote verschillen: in het deeltijds onderwijs spijbelt meer dan 30% van de schoolbevolking; in het (gewoon) voltijds secundair onderwijs gaat het over 0,8% (*figuur 2.26*).
- In het kleuter- en lager onderwijs doen 22% en 26% van de leerlingen een beroep op de nieuwe schooltoelagen (*figuur 2.29*).
- Meisjes met een midden- of hooggeschoolde moeder behalen veel meer dan jongens een diploma hoger onderwijs (respectievelijk 59% en 79% bij de meisjes en 37% en 65% bij de jongens); bij jongeren met een laaggeschoolde moeder zijn de genderverschillen gering (*figuur 2.32*).
- Het aandeel 25-64-jarigen dat deelneemt aan onderwijs of vorming is met 8% in 2010 ver beneden de Pact 2020-doelstelling van 15% (*figuur 2.33*).

Meer mensen aan het **werk** hebben en houden blijft een topprioriteit. Bedoeling van de Vlaamse overheid is dan ook om versterkt in te zetten op de activering van werkzoekenden, de versterking van competenties en de ondersteuning van loopbanen. De Vlaamse Regering wil ook voluit gaan voor meer 50-plussers aan het werk en een versterking van de **sociale economie**. Blijvende aandacht voor kwetsbare groepen is nodig.

Blikvangers

- Anno 2010 zijn er ruim 7 op de 10 Vlamingen op beroepsactieve leeftijd (20-64 jaar) aan het werk; dat zijn er 0,6 procentpunt meer dan een jaar eerder. Daarmee lijkt het herstel in Vlaanderen ingezet na de crisisjaren 2008 en 2009 (*figuur 2.61*).
- De werkzaamheidskloven naar leeftijd, onderwijsniveau, nationaliteit en arbeidshandicap blijven hoog in 2010 (*figuur 2.63*).
- De werkzaamheid bij de 50-plussers en de 55-plussers is het jongste decennium sterk gegroeid tot respectievelijk 53,1% en 38,2% in 2010, maar behoort nog steeds tot één van de laagste in de EU (*figuur 2.61, 2.62*).
- In 2010 stijgt de werkbaarheidsgraad bij de werknemers lichtjes tot 54,3%; maar blijft voor de zelfstandigen hangen op 47,8% (*figuur 2.69*).
- De heropleving van het economische klimaat vertaalt zich sinds september 2010 in dalende werkloosheidscijfers; alleen volgen niet alle groepen werkzoekenden de globale evolutie op dezelfde wijze (*figuur 2.76, 2.77*). Zo zijn mannen en jongeren bij de eersten om te genieten van het economisch herstel; allochtonen en langdurig werkzoekenden hebben het daarentegen moeilijker om van de aantrekkende economie te profiteren.

De Vlaamse overheid wil niet alleen bedrijven door de crisis helpen, maar blijft ook inzetten op ondernemerschap als motor van onze welvaart. Niet alleen meer en sterker **ondernemen** is daarbij van tel, inclusief bij doelgroepen, maar ook doorgroei van starters is een aandachtspunt. Ondernemen is ook de blik internationaal richten en **open**staan voor vreemde markten. Essentieel voor de Vlaamse economie is een toename van het aantal exporterende bedrijven, een stijgende uitvoer naar snelgroeiende markten, het herwinnen van verloren marktaandelen op exportmarkten en het aantrekken van buitenlandse investeerders. Ook wordt de kaart getrokken van een meer innovatieve en kennisintensieve economie.

Blikvangers

- De ondernemersgraad bij 50-plussers neemt toe met de tijd; dit is niet het geval voor de ondernemersgraad bij vrouwen (*figuur 2.100*).
- De investeringsratio zakte in 2009 door de financieel-economische crisis; toch blijft die relatief hoog in Vlaanderen (*figuur 2.101*).
- Ongeveer de helft van de Vlaamse bedrijven kan in 2008 als innovatief bestempeld worden; dat is meer nog het geval voor grote bedrijven dan voor KMO's (*figuur 2.105*).
- De uitvoer herstelde zich in 2010 grotendeels van de klappen van de economische crisis (*figuur 2.111*).
- De BRIC-landen worden steeds belangrijker in de Vlaamse uitvoer; in 2010 zijn ze goed voor 6,5% (*figuur 2.115*).

De instandhouding en verdere uitbouw van de kenniseconomie vereisen dat de Vlaamse ondernemingen **innovatie** hoog op de agenda plaatsen. Dit kan maar succesvol als Vlaanderen beschikt over excellent wetenschappelijk onderzoek en onderwijs dat garant staat voor de omzetting van kennis in innovatieve producten. Een verhoging van de O&O intensiteit moet leiden tot een vermeerdering van de omzet uit nieuwe of verbeterde producten en diensten, een hogere vertegenwoordiging van de speerpunt domeinen en een hoger aandeel werkenden in kennisintensieve sectoren tot op een gelijk niveau als de Europese topregio's. Ook de overheidssteun voor eco-innovatie is hierbij niet onbelangrijk. Eveneens van betekenis is een toename van het aantal patentaanvragen met een hogere en betere spreiding over alle sectoren, bedrijfstypes en maatschappelijke geledingen.

Blikvangers

- Niettegenstaande een lichte stijging tot 2,12% in 2009, is de Pact 2020-doelstelling om 3% van het bbp aan onderzoek en ontwikkeling te besteden nog lang niet gehaald (*figuur 2.121, 2.122*).
- Internationaal vergeleken scoort Vlaanderen op het vlak van O&O overheidskredieten gemiddeld. In 2009 ligt het Vlaamse cijfer (0,71%) dicht bij het EU27-gemiddelde van 0,69% in 2008 (*figuur 2.128*).
- Het totaal O&O personeel stijgt gestaag tussen 2003 en 2009 (*figuur 2.129*).
- De Vlaamse wetenschappelijke publicatieactiviteit is de voorbije jaren sterk gestegen. In 2009 bedroeg deze output 19,1 publicaties per 10.000 inwoners terwijl dit in 1997 nog maar 10,2 was. Vlaanderen staat nog steeds in de internationale top 5 in 2009 (*figuur 2.134*); maar verliest een plaats in vergelijking met 2008.
- Wat octrooien betreft, staat Vlaanderen in de sub-top met een stijgend aantal octrooiaanvragen per miljoen inwoners tussen 1992 en 2007 (*figuur 2.136, 2.137*).

2.1 DE LERENDE VLAMING

Mensen verschillen in interesses en hun sociale, economische en culturele achtergrond. Omdat talenten onze voorname troef zijn, moeten alle jongeren vanaf het kleuteronderwijs en doorheen het lager, secundair en hoger onderwijs kansen krijgen om hun talenten te ontdekken en te ontwikkelen en het levenslang leren aangemoedigd worden. Het Pact 2020 van de Vlaamse Regering wil het aantal kortgeschoolden en ongekwalificeerde schoolverlaters tegen 2020 met de helft verminderen. Hiervoor is een daling van de schoolse vertraging en het aantal problematische afwezigheden een belangrijke voorwaarde. De overheid financiert het leerplichtonderwijs naargelang van de aanwezigheid van kansarmen in de school. Tegelijk wordt gestreefd naar een goede sociale mix van kansarmen en kansrijken in elke school. Niet alleen in het hoger en secundair onderwijs, maar sinds kort ook in het kleuter- en lager onderwijs ondersteunt de overheid leerlingen en studenten die het financieel moeilijker hebben. Uit de kansengroepen moeten meer jongeren de stap naar het hoger onderwijs zetten.

Leren stopt niet wanneer de jongeren de school, hogeschool of universiteit verlaten. Het levenslang leren moet worden versterkt. Het Pact 2020 wil de deelname aan levenslang leren verhogen tot 15% van de 25-64-jarigen. Talenten kunnen verder ontwikkeld en gevaloriseerd worden door het volwassenenonderwijs, de basiseducatie, het deeltijds kunstonderwijs, de examencommissie en de erkenning van competenties die buiten het onderwijs zijn verworven, met name in de ondernemingen. Tijdens deze regeerperiode zal daartoe het deeltijds kunstonderwijs worden hervormd.

De overheid wil ook de overgang van onderwijs naar werk verbeteren. De overheid het werkplekleren stimuleren, via bedrijfsstages en deeltijds leren. Ook de ondernemersopleidingen verdienen aandacht.

Internationalisering blijft hoog op de agenda staan. Door het aanleren van vreemde talen en het stimuleren van studeren in het buitenland (onder meer Erasmus) worden studenten voorbereid op de geglobaliseerde samenleving. Ten slotte wil de overheid blijven investeren in het onderwijs, zowel financieel als in de opleiding van de leerkrachten.

Kerncijfers

In dit eerste deel worden kerncijfers aangaande leerlingen en studenten en personeel gepresenteerd.

Leerlingen en studenten

Per onderwijsniveau wordt weergegeven hoeveel leerlingen of studenten er zijn. Daarbij komen relevante onderverdelingen aan bod: gewoon of buitengewoon onderwijs, de onderwijsvormen in het secundair, het geïntegreerd onderwijs en de onthaakklas voor anderstalige nieuwkomers. Ook de Brusselse situatie - zowel het Nederlandstalig als het Franstalig onderwijs - wordt specifiek belicht.

Leerlingen basis- en secundair onderwijs

In het Vlaamse onderwijs volgen iets meer dan 1,1 miljoen leerlingen basis- en secundair onderwijs. Ruim 252.000 kleuters bezoeken 2.240 kleuterscholen. In 2.342 lagere scholen volgen dagelijks bijna 410.000 leerlingen les. In totaal zijn er in het basisonderwijs 2.511 scholen die enkel kleuteronderwijs, enkel lager onderwijs of de beide samen aanbieden. In het voltijds secundair onderwijs volgen bijna 450.000 scholieren les in 1.075 scholen.

Voor het derde jaar op rij is er een forse toename van de leerlingenpopulatie in het kleuteronderwijs. Ten opzichte van het schooljaar 2008-2009 stijgt het aantal kleuters met 6.894 (+2,81%). Deze stijging is volledig terug te vinden in het gewoon kleuteronderwijs. In het lager onderwijs zet de dalende trend die vanaf het schooljaar 2001-2002 werd ingezet zich verder. De daling is wel minder groot dan de daling in het vorige schooljaar. In het gewoon lager onderwijs neemt de schoolbevolking af; in het buitengewoon lager onderwijs stijgt het aantal leerlingen.

In het voltijds gewoon secundair onderwijs begon in het schooljaar 2007-2008 een dalende trend. Ook hier neemt het aantal leerlingen in het gewoon onderwijs af, waar het aantal leerlingen in het buitengewoon onderwijs toeneemt. Ook de impact van de invoering van het hoger beroepsonderwijs dient bij deze daling in rekening gebracht te worden.

2.1 Schoolbevolking basis- en secundair onderwijs

Aantal leerlingen in het voltijds basis- en secundair onderwijs, per onderwijsniveau en geslacht, gewoon en buitengewoon onderwijs, schooljaar 2009-2010.

	Aantal	% Jongens	% Meisjes
Kleuteronderwijs			
Gewoon	250.391	51,2	48,8
Buitengewoon	1.962	67,6	32,4
Totaal	252.353	51,3	48,7
Lager onderwijs			
Gewoon	380.197	50,2	49,8
Buitengewoon	27.705	62,7	37,3
Totaal	407.902	51,0	49,0
Secundair onderwijs			
Gewoon	429.745	50,8	49,2
Buitengewoon	19.015	63,2	36,8
Totaal	448.760	51,4	48,6

Bron: O&V.

Na de eerste graad volgen bijna 40% van de leerlingen algemeen secundair onderwijs. Meisjes zijn hier duidelijk in de meerderheid. Ruim 30% volgt technisch secundair onderwijs, met een duidelijk overwicht van jongens. Ongeveer 26% van de leerlingen volgt beroepssecundair onderwijs, waarvan iets meer jongens dan meisjes. Het kunstsecundair onderwijs trekt iets meer dan 2% van de leerlingen aan. Bijna 65% daarvan zijn meisjes.

Buitengewoon onderwijs

Leerlingen uit het lager onderwijs zitten zowel absoluut als relatief het vaakst in het **buitengewoon onderwijs**; bijna 7% van de schoolbevolking bevindt zich in het buitengewoon lager onderwijs. In het kleuteronderwijs is dat een heel stuk minder (0,8%); in het secundair bedraagt dit iets meer dan 4%.

Het totaal aantal leerlingen dat les volgt in het buiten-

2.3 Leerlingen buitengewoon onderwijs

Evolutie van het aantal leerlingen in het buitengewoon onderwijs per onderwijsniveau en van het aandeel ten opzichte van het totaal aantal leerlingen in dat onderwijsniveau, van het schooljaar 1999-2000 tot 2009-2010.

Schooljaar	Kleuter- onderwijs	Lager onderwijs	Secundair onderwijs
1999 - 2000	1.767	0,7	15.774
2000 - 2001	1.701	0,7	15.763
2001 - 2002	1.686	0,7	16.084
2002 - 2003	1.726	0,7	16.402
2003 - 2004	1.720	0,7	16.792
2004 - 2005	1.791	0,8	17.393
2005 - 2006	1.821	0,8	17.801
2006 - 2007	1.907	0,8	18.189
2007 - 2008	1.950	0,8	18.263
2008 - 2009	1.977	0,8	18.548
2009 - 2010	1.962	0,8	19.015

Om dubbelstellingen te vermijden, zijn in deze data de leerlingen in het buitengewoon onderwijs van het type 5 niet opgenomen.

Bron: O&V.

gewoon onderwijs neemt over de jaren heen toe. In het lager en het secundair onderwijs is een stijging merkbaar. Bij de kleuters is er dit jaar een beperkte daling zichtbaar.

Geïntegreerd onderwijs

Het **geïntegreerd onderwijs (GON)** biedt leerlingen met een handicap of leer- of opvoedingsmoeilijkheden de kans om naar een school voor gewoon onderwijs te gaan. Een school voor buitengewoon onderwijs biedt daarbij ondersteuning. Steeds meer leerlingen maken hiervan gebruik. In het schooljaar 2009-2010 kregen 10.788 leerlingen (of iets meer dan 1% van de totale schoolbevolking in het gewoon onderwijs) GON-ondersteuning.

2.2 Leerlingen secundair onderwijs

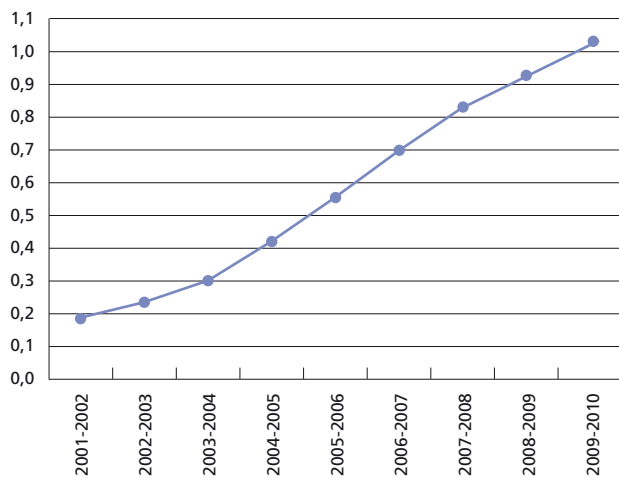
Evolutie van het aantal leerlingen in het ASO, TSO, BSO en KSO, totaal, naar geslacht en ten opzichte van het totaal aantal leerlingen in de 2de, 3de en 4de graad (inclusief modulair onderwijs), van het schooljaar 1999-2000 tot 2009-2010.

Schooljaar	Aantal leerlingen				% jongens				Aandeel in totale populatie 2de, 3de, 4de graad en modulair onderwijs secundair onderwijs			
	ASO	TSO	BSO	KSO	ASO	TSO	BSO	KSO	ASO	TSO	BSO	KSO
1999-2000	109.821	88.826	76.118	4.816	44,4	57,6	50,6	40,9	39,3	31,8	27,2	1,7
2000-2001	108.307	88.131	74.594	4.663	44,0	58,1	50,7	39,6	39,3	32,0	27,1	1,7
2001-2002	107.243	87.890	74.253	4.782	44,0	58,2	50,6	38,3	39,1	32,1	27,1	1,7
2002-2003	107.519	88.343	74.996	5.018	44,0	57,8	50,9	35,8	39,0	32,0	27,2	1,8
2003-2004	109.896	89.127	76.604	5.446	44,3	57,7	51,5	36,7	39,1	31,7	27,3	1,9
2004-2005	112.951	90.452	78.138	5.555	44,6	57,4	51,8	36,6	39,3	31,5	27,2	1,9
2005-2006	116.265	91.554	79.161	5.694	44,9	57,2	51,9	36,1	39,7	31,3	27,0	1,9
2006-2007	118.226	92.885	79.695	5.753	44,8	57,0	51,6	36,1	39,9	31,3	26,9	1,9
2007-2008	118.586	93.941	80.150	6.023	44,8	56,6	51,7	36,4	39,7	31,4	26,8	2,0
2008-2009	117.212	93.143	80.830	6.191	45,0	56,6	51,5	35,5	39,4	31,3	27,2	2,1
2009-2010	115.837	92.426	76.084	6.170	45,1	56,7	54,0	35,1	39,9	31,8	26,2	2,1

Bron: O&V.

2.4 GON

Evolutie van het aantal GON-leerlingen ten opzichte van het totaal aantal leerlingen in het gewoon basis- en secundair onderwijs, van 2001-2002 tot 2009-2010.

Bron: O&V.

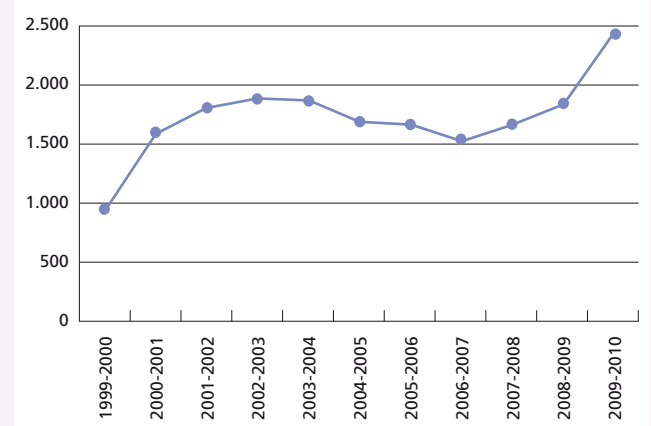
Onthaalklas anderstalige nieuwkomers

In het schooljaar 2009-2010 werden 2.431 leerlingen geteld in de **onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers** (1.359 jongens en 1.072 meisjes). De onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers is verbonden met het secundair onderwijs, maar wordt niet ingedeeld bij een bepaalde graad of leerjaar.

In vergelijking met de vorige schooljaren is er sprake van een sterke toename.

2.5 Leerlingen in de onthaalklas

Evolutie van het aantal leerlingen in de onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers, van 1999-2000 tot 2009-2010.

Bron: O&V

Leerlingen Brussels Hoofdstedelijk Gewest

In het **Brusselse Hoofdstedelijke Gewest** bieden zowel de Franse Gemeenschap als de Vlaamse Gemeenschap onderwijs aan. In het gewoon kleuter-, lager en secundair onderwijs vinden we in het schooljaar 2009-2010 in totaal 220.017 leerlingen. Daarvan zit bijna 18% in een school van de Vlaamse Gemeenschap.

Het aandeel van de Vlaamse Gemeenschap vertoont belangrijke verschillen naargelang het onderwijsniveau:

- 21,5% in het gewoon kleuteronderwijs,
- 17,5% in het gewoon lager onderwijs,
- 15,2% in het gewoon secundair onderwijs.

2.6 Brussel - gewoon onderwijs

Aantal leerlingen in het gewoon onderwijs in het Brussels Hoofdstedelijke Gewest, naar onderwijsniveau en Gemeenschap, totaal, naar geslacht, in het schooljaar 2009-2010.

	Franse Gemeenschap			Vlaamse Gemeenschap			Brussels Gewest
	Totaal	% jongens	% meisjes	Totaal	% jongens	% meisjes	Totaal
Kleuteronderwijs	41.994	51,5	48,5	11.492	50,6	49,4	53.486
Lager onderwijs	66.335	50,7	49,3	14.064	49,7	50,3	80.399
Secundair onderwijs	73.024	50,2	49,8	13.108	47,3	52,7	86.132

Bron: ETNIC, O&V.

2.7 Brussel - Nederlandstalig onderwijs

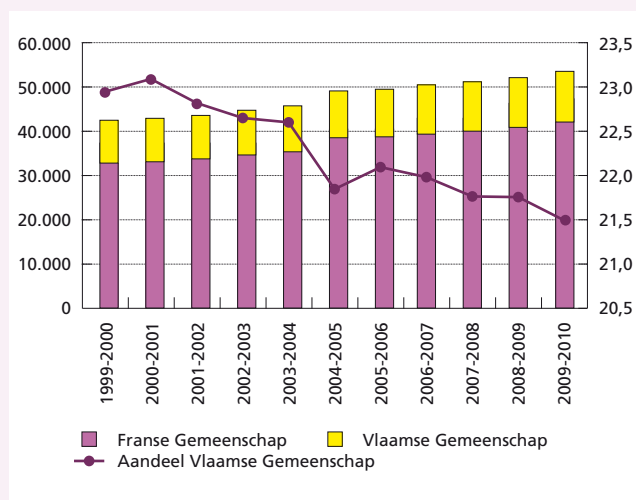
Aantal leerlingen in het Nederlandstalig gewoon onderwijs in het Brussels Hoofdstedelijke Gewest, naar onderwijsniveau, culturele achtergrond en gezinstaal, in het schooljaar 2009-2010 (aantal leerlingen op 1 februari 2010).

	% westerse achtergrond	% homogeen Nederlandstalig	% taalgemengd	% homogeen Franstalig	% homogeen anderstalig
Kleuteronderwijs	47,8	9,6	25,9	29,5	35,0
Lager onderwijs	52,3	10,8	26,2	31,6	31,4
Secundair onderwijs	63,3	30,1	25,8	22,5	21,5

Bron: VGC, O&V.

2.8 Brussel - kleuteronderwijs

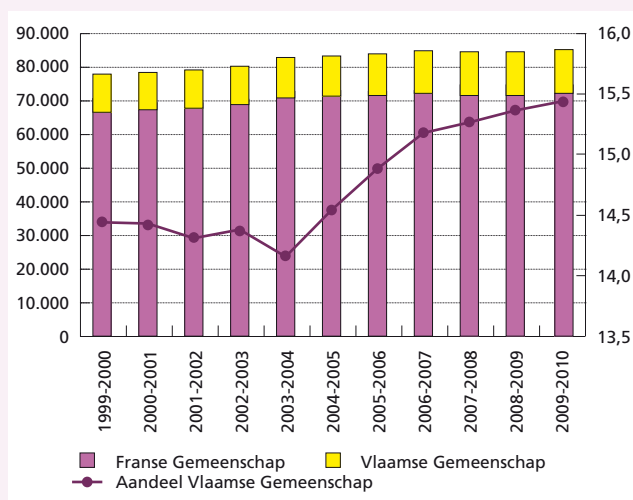
Evolutie van het aantal leerlingen in het gewoon kleuteronderwijs in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, naar onderwijsniveau en naar Gemeenschap, van het schooljaar 1999-2000 tot 2009-2010.

Bron: ETNIC, O&V.

2.10 Brussel - secundair onderwijs

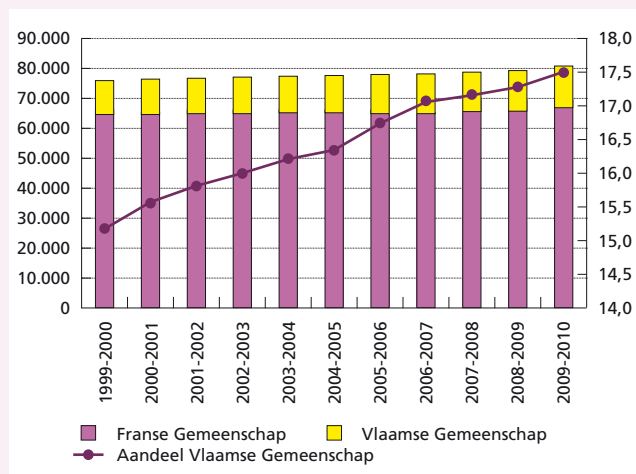
Evolutie van het aantal leerlingen in het gewoon secundair onderwijs in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, naar onderwijsniveau en naar Gemeenschap, van het schooljaar 1999-2000 tot 2009-2010.

Bron: ETNIC, O&V.

2.9 Brussel - lager onderwijs

Evolutie van het aantal leerlingen in het gewoon lager onderwijs in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, naar onderwijsniveau en naar Gemeenschap, van het schooljaar 1999-2000 tot 2009-2010.

Bron: ETNIC, O&V.

Het leerlingenpubliek van de Vlaamse scholen in Brussel is zeer divers, zowel qua culturele achtergrond als qua gezinstaal. Verder valt op dat in elk onderwijsniveau een kwart van de leerlingen afkomstig is uit een taalgemengd gezin (één van beide ouders is dus Nederlandstalig).

Cursisten HBO5 verpleegkunde

Op 1 september 2009 werd het **hoger beroepsonderwijs (HBO5)** ingevoerd in het Vlaams onderwijsbestel. De opleiding **verpleegkunde**, die vroeger behoorde tot de

vierde graad van het beroepssecundair onderwijs, ging vanaf die datum over naar het hoger beroepsonderwijs (HBO5 verpleegkunde).

HBO5 behoort tot het niveau hoger onderwijs. De opleidingen zijn beroepsgericht en situeren zich tussen het secundair onderwijs en de professionele bacheloropleidingen. De opleidingen kunnen worden ingericht door centra voor volwassenenonderwijs of door hogescholen. HBO5 verpleegkunde wordt als enige uitzondering enkel ingericht door instellingen van het voltijds secundair onderwijs.

De driejarige opleiding HBO5 verpleegkunde (= 6 semesters) wordt modulair ingericht en leidt tot het diploma van gegradueerde. Op 1 februari 2010 werden er 5.271 cursisten geteld; ruim 86% daarvan zijn vrouwen.

Studenten hoger onderwijs

In het academiejaar 2009-2010 stijgt de totale studentenpopulatie in de **basisopleidingen** met 5,7% ten opzichte van het academiejaar 2008-2009. De studentenpopulatie in het **hogescholenonderwijs** stijgt met 6,4% (of + 6.842 studenten); de studentenpopulatie in het **universitair onderwijs** stijgt met 5,5% (+ 3.754 studenten). Zowel aan de universiteiten als aan de hogescholen zijn vrouwen in de meerderheid.

In het totaal van de hogeschoolopleidingen vormen vrouwen de meerderheid. Bij de inschrijvingen met een diplomacontract in een **professioneel gerichte bachelor** zijn vrouwen eveneens in de meerderheid. Bij de **academisch gerichte bachelor**, de masteropleiding en basisopleidingen van 2 cycli vinden we de omgekeerde verhouding weer. Bij de professioneel gerichte bachelor trekt Handelswetenschappen en bedrijfskunde de meeste inschrij-

2.11 Studenten hoger onderwijs

Evolutie van het aantal studenten in het hogescholenonderwijs en in het universitair onderwijs, naar geslacht, van 1999-2000 tot 2009-2010.

Academiejaar	Studenten hogescholen (1)			Studenten universiteiten (1)		
	Aantal studenten	% mannen	% vrouwen	Aantal studenten	% mannen	% vrouwen
1999-2000 (2)	98.536	46,4	53,6	56.740	46,7	53,3
2000-2001	99.258	46,1	53,9	56.118	45,7	54,3
2001-2002	99.339	46,1	53,9	56.693	45,2	54,8
2002-2003	99.661	46,3	53,7	56.839	44,7	55,3
2003-2004	100.178	45,9	54,1	56.839	44,6	55,4
2004-2005 (3)	101.185	45,7	54,3	57.005	44,5	55,5
2005-2006 (4)	102.367	45,8	54,2	59.172	44,8	55,2
2006-2007	102.477	45,7	54,3	60.866	44,9	55,1
2007-2008	104.174	45,9	54,1	64.372	44,6	55,4
2008-2009 (5)	107.332	45,9	54,1	68.601	44,4	55,6
2009-2010	114.174	45,8	54,2	72.355	44,7	55,3

(1) Bij de hogescholen zijn inbegrepen in de cijfers: professioneel en academisch gerichte bacheloropleidingen, masteropleidingen, basisopleidingen en initiële lerarenopleidingen; bij de universiteiten zijn inbegrepen in de cijfers: academische gerichte bachelor en kandidaturen en licenties.

(2) Met de ingang van het academiejaar 1999-2000 worden de cijfergegevens voor de aanmaak van de tabellen ontleend aan de Databank Tertiair Onderwijs (DTO). Deze databank vervangt vanaf dan de traditionele gegevensopvraging. In DTO worden de IAJ-studenten slechts éénmaal geregistreerd. In het laagste jaar waarin ze zijn ingeschreven. Vanaf 1999-2000 geven de cijfers een correct beeld van de situatie.

(3) Hogescholen: Vanaf 2004-2005 zijn de professioneel en academisch gerichte bachelors, de masters, en de basisopleidingen in afbouw, inclusief HOKT SP, opgenomen. Universiteiten: vanaf 2004-2005 zijn de academisch gerichte bachelors en masters inbegrepen.

(4) Vanaf 2005-2006: het betreft de eerste inschrijving van de studenten met een diplomacontract; en dit in een instelling van het hoger onderwijs in het huidige academiejaar. Daarnaast kunnen de studenten zich nog inschrijven in een andere opleiding. Dit zijn dan tweede of volgende inschrijvingen. Alle onderwijsstalen worden opgenomen. Tot 2004-2005 gaat het om het aantal hoofdinschrijvingen in de Nederlandse onderwijsstaal.

(5) Vanaf 2008-2009 wordt het concept 'eerste inschrijving' verlaten. Een student kan in meerdere opleidingen ingeschreven zijn. Een student die met een diplomacontract in verschillende opleidingen ingeschreven is, wordt meerdere keren meegeteld in de tabel. De teldatum voor het hoger onderwijs is 30 september (i.p.v. 1 februari vóór 2008-2009).

Bron: O&V.

vingen aan, gevolgd door Onderwijs. In de academisch gerichte opleidingen trekt de opleiding Industriële wetenschappen en technologie de meeste inschrijvingen aan, gevolgd door Handelswetenschappen en bedrijfskunde.

2.12 Hogescholenonderwijs naar studiegebied

Aantal inschrijvingen met een diplomacontract in BAMA en basisopleidingen in de vijf grootste studiegebieden van het hogescholenonderwijs, naar studiegebied en geslacht, in 2009-2010, in absolute cijfers en %.

Professioneel gerichte opleidingen	Totaal	% mannen	% vrouwen
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	26.879	54,0	46,0
Onderwijs	19.921	29,4	70,6
Sociaal-agogisch werk	13.531	15,8	84,2
Gezondheidszorg	12.930	21,6	78,4
Industriële wetenschappen en technologie	11.445	87,0	13,0
Overige studiegebieden	4.388	48,7	51,3
Totaal	89.094	42,0	58,0

Academisch gerichte opleidingen	Totaal	% mannen	% vrouwen
Industriële wetenschappen en technologie	7.638	89,1	10,9
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	4.998	59,2	40,8
Audiovisuele en beeldende kunst	3.969	46,1	53,9
Toegepaste taalkunde	3.158	25,7	74,3
Architectuur	2.570	43,3	56,7
Overige studiegebieden	4.375	56,7	43,3
Totaal	26.708	59,9	40,1

Eén opleiding kan onder meerdere studiegebieden vallen. Deze werden opgenomen onder de noemer 'Overige studiegebieden'.

Bron: O&V.

Aan de **universiteiten** trekken de opleidingen in de studiegebieden Rechten, notariaat en criminologische wetenschappen en Economische en toegepaste economische wetenschappen de meeste inschrijvingen aan. Het studiegebied Psychologie en pedagogische wetenschappen en in mindere mate het studiegebied Taal- en letterkunde zijn vooral populair bij vrouwen. Toegepaste wetenschappen is procentueel gezien het populairste studiegebied bij de mannen.

2.13 Universitair onderwijs naar studiegebied

Aantal inschrijvingen met een diplomacontract in BAMA en basisopleidingen in de tien grootste studiegebieden van het universitair onderwijs, naar studiegebied en geslacht, 2009-2010, in absolute cijfers en %.

	Totaal	% mannen	% vrouwen
Rechten, notariaat en criminologische wetenschappen	10.557	40,8	59,2
Economische en toegepaste economische wetenschappen	10.258	60,2	39,8
Psychologie en pedagogische wetenschappen	7.835	17,2	82,8
Politieke en sociale wetenschappen	6.111	43,8	56,2
Geneeskunde	5.715	38,6	61,4
Toegepaste wetenschappen	5.436	78,1	21,9
Wetenschappen	5.417	67,3	32,7
Taal- en letterkunde	4.136	26,6	73,4
Bewegings- en revalidatiewetenschappen	3.418	46,5	53,5
Toegepaste biologische wetenschappen	2.481	55,5	44,5
Overige studiegebieden	15.186	38,8	62,0
Totaal	76.550	45,1	54,9

Eén opleiding kan onder meerdere studiegebieden vallen. Deze werden opgenomen onder de noemer 'Overige studiegebieden'.

Bron: O&V.

Personeel

De leerkrachten zijn het bindmiddel tussen de leerstof en de leerlingen. Zij hebben ongetwijfeld een groot aandeel in de goede leerresultaten van de Vlaamse leerlingen in internationaal perspectief. In wat volgt komt het personeelsbestand van het Vlaamse onderwijs in beeld.

Het Vlaams onderwijs stelt een groot aantal mensen tewerk. In 2010 bestond het onderwijsbudget voor 67,1% uit lonen (exclusief de lonen in het hoger onderwijs).

De omvang van het onderwijspersoneel is niet alleen een gevolg van schommelingen in de leerlingenaantallen; ook het beleid speelt een belangrijke rol. In het schooljaar 2009-2010 stonden in totaal 156.174 voltijdse equivalenten op de betaalrol van het beleidsdomein Onderwijs en Vorming. Dat is een stijging van 16,6% tegenover 1998-1999. Daarnaast zijn er ook nog personeelsleden die niet door het beleidsdomein worden betaald.

Het onderwijspersoneel wordt onderverdeeld in enerzijds het bestuurs- en onderwijzend personeel en anderzijds de andere personeelscategorieën. Het personeel van de universiteit wordt apart besproken.

Bestuurs- en onderwijzend personeel

Het **bestuurspersoneel** bestaat uit directeurs, adjunct-directeurs en enkele selectieambten. Het **onderwijzend personeel** heeft een lesopdracht of is terbeschikking-gesteld voorafgaand aan het rustpensioen. Het aantal voltijdse equivalenten in het bestuurs- en onderwijzend personeel op de betaalrol van het beleidsdomein Onderwijs en Vorming is tussen 1998-1999 en 2009-2010 met 11% toegenomen. Deze aangroei is terug te vinden op elk onderwijsniveau. Het aandeel van het gewoon basisonderwijs en het gewoon secundair onderwijs daalt ten opzichte van 2008-2009, terwijl dat van de andere onderwijsvormen lichtjes stijgt indien basiseducatie niet meegeteld wordt. Het aantal tijdelijken in het Vlaams onderwijs daalt enigszins indien basiseducatie niet meetelt. Het percentage schommelt de laatste jaren rond de 27%.

Verskillende maatregelen, zoals het decreet Gelijke Onderwijskansen, het onderwijsvoorrangsbeleid en de inzet van ICT-coördinatoren leidden tot een verhoging van het aantal leerkrachten tot 2008-2009, onafhankelijk van de leerlingenaantallen. In 2009-2010 treedt een stabilisering op. Het succes van de deeltijdse betrekking in het onderwijs zorgde voor een gelijkaardig effect. In het volwassenonderwijs wordt de problematiek van de geletterdheid aangepakt. Naarmate het onderwijsniveau stijgt, daalt het aandeel vrouwen. Een uitzondering hierop vormt het HBO5 verpleegkunde.

2.14 Personeel

Evolutie van alle personeelscategorieën naar onderwijsniveau en statuut, in budgettaire voltijdse equivalenten, van 1998-1999 tot 2009-2010.

	1998-1999	2000-2001	2002-2003	2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010
Totaal personeel	133.987	137.490	144.924	148.723	148.455	149.496	151.340	154.707	156.174
Gewoon basisonderwijs	33,1	33,6	34,0	34,1	34,0	33,4	33,3	33,0	32,8
Buitengewoon basisonderwijs	4,7	4,9	5,1	5,3	5,5	5,5	5,6	5,1	5,2
Gewoon secundair onderwijs	45,4	43,7	42,7	42,3	41,8	41,9	41,7	41,4	40,6
Buitengewoon secundair onderwijs	3,8	3,8	3,8	3,9	4,0	4,2	4,3	4,3	4,5
HBO5 verpleegkunde (1)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5
Hogescholenonderwijs	6,6	6,6	6,6	6,2	6,2	6,3	6,3	6,4	6,4
Basiseducatie	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4	0,4
Secundair volwassenonderwijs	1,9	2,3	2,6	2,9	2,9	3,0	3,1	3,1	3,1
Hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Deeltijds kunstonderwijs	2,4	2,4	2,4	2,5	2,6	2,6	2,7	2,7	2,7
Andere (1)	1,8	2,2	2,4	2,5	2,6	2,6	2,6	3,3	3,3
Vastbenoemden	76,8	74,1	71,9	71,5	72,5	72,2	71,7	70,7	70,9
Tijdelijken	23,2	25,9	28,1	28,5	27,5	27,8	28,3	29,3	29,1

Cijfers in januari (februari voor 2000-2001). De cijfers bevatten het bestuurs- en onderwijzend personeel en andere personeelscategorieën (administratief personeel, werklidpersoneel van het gemeenschapsonderwijs, opvoedend hulppersoneel, paramedisch personeel, CLB-personeel, inspectiepersoneel, pedagogische begeleiding, internaatpersoneel, kinderverzorgsters in het kleuteronderwijs), alle vervangingen, TBS+ en Bonus. Bij de hogescholen worden personeel met een mandaatvergoeding en gastprofessoren niet in de statistieken opgenomen. Het universitaire personeel is niet in de cijfers inbegrepen.

Vanaf 1 september 2000 werden de taken van de Psycho-Medisch-Sociale centra en de Centra voor Medisch Schooltoezicht overgenomen door de Centra voor Leerlingenbegeleiding (CLB's). Het personeel, dat behoorde tot het departement Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, werd overgeheveld naar het departement Onderwijs. De toename in 'Andere' voor het schooljaar 2008-2009 is het gevolg van de opname van de personeelsleden in de internaten in deze categorie. Vroeger werden deze geteld bij het onderwijsniveau van de school waaraan het internaat verbonden was.

Vanaf 1 september 2008 wordt de betaling van het personeel van de Centra voor Basiseducatie overgenomen door het Beleidsdomein Onderwijs en Vorming. In uitvoering van het decreet Volwassenenonderwijs (15 juni 2007) treedt het Beleidsdomein op als 'derde betaler' voor personeelsleden die met een arbeidsovereenkomst verbonden zijn aan een Centrum voor Basiseducatie (Contractueel door Onderwijs) en niet op een andere manier worden betaald.

Bron: O&V.

Andere personeelscategorieën

Deze groep van niet-onderwijzend personeel stijgt continu sinds 2000-2001.

In het gewoon basisonderwijs, het buitengewoon basisonderwijs en het volwassenenonderwijs is er een grote toename. In het gewoon basisonderwijs komt dat door het inzetten van **kinderverzorgsters** voor extra ondersteuning van het onderwijzend personeel en door de invoering van de categorie **beleids- en ondersteunend personeel**. In het buitengewoon onderwijs is de stijging het gevolg van het toenemend aantal leerlingen en de ruimere omkaderingsregels. Het **CLB-personeel** is eveneens toegenomen. Ook hier tonen de cijfers van 2009-2010 ten opzichte van 2008-2009 een stabiele situatie.

Het aandeel vrouwelijk personeel neemt toe in de meeste onderwijsniveaus, van 71% in 1998-1999 tot 79% in 2009-2010. De grootste toename is te merken in de CLB's.

Bij het hogescholenonderwijs, het secundair volwassenenonderwijs en het hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs is er een daling.

Net zoals bij het bestuurs- en onderwijzend personeel daalt het procentuele aantal vastbenoemden over de jaren heen. Even leek de trend te keren, maar toch heeft zich opnieuw een lichte terugval ingezet.

Personeel universiteiten

Het personeelsbestand van de Vlaamse universiteiten neemt toe. Op 1 februari 2010 waren er 20.704 voltijdse equivalenten aan het werk, een stijging met 5,1% tegenover 2009 en van 74,1% tegenover 1992 (in beide gevallen werd voor deze procentuele berekening het cijfer van

1992 als 100% genomen). De extra jobs zijn in grote mate het gevolg van de sterk toegenomen onderzoeksfinanciering. De extra banen zijn naar verhouding minder terecht gekomen bij het administratief en technisch personeel.

Hoewel de ongelijke verhouding tussen mannen en vrouwen blijft opvallen, wordt de kloof langzaam minder groot. In 2000 was 73% van het academisch personeel een man; in 2010 59,1%. Bij het administratief en technisch personeel is de meerderheid van het personeel wel vrouwelijk.

Kansen geven aan talent

In deze sectie behandelen we achtereenvolgens de scholingsgraad, het kleuter- en leerplichtonderwijs, het hoger onderwijs en het levenslang leren.

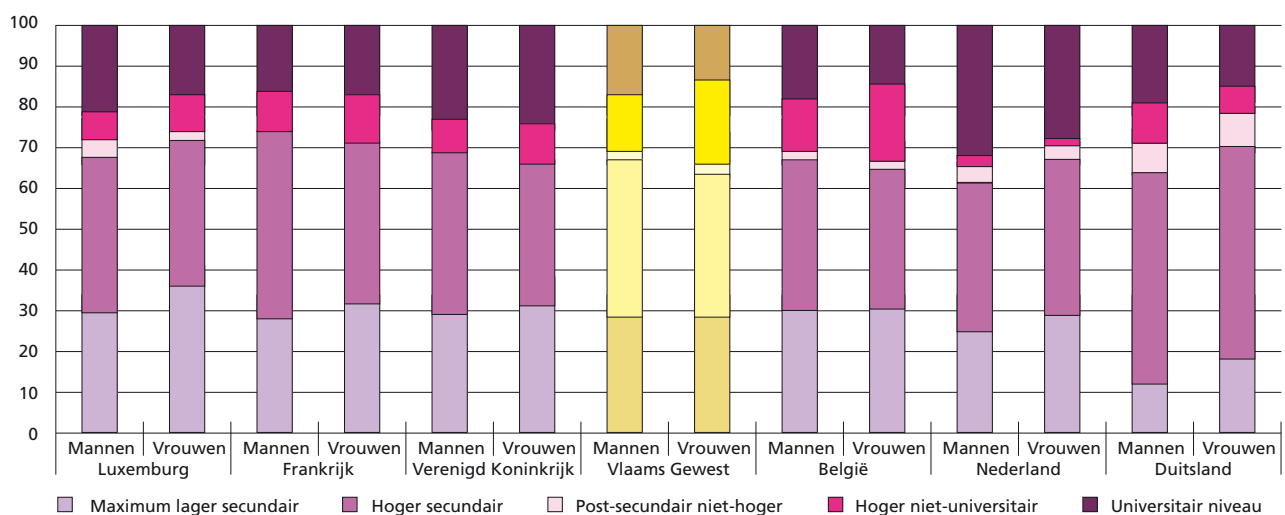
Scholingsgraad

De **scholingsgraad** staat prominent op de politieke agenda. Het Pact 2020 van de Vlaamse Regering stelt een halvering van het aandeel kortgeschoolden op de arbeidsmarkt tegen 2020 voorop. Hetzelfde Pact vereist een aanzienlijke stijging (niet gekwantificeerd) van het aandeel hooggeschoolden in de leeftijdscategorie 20-29 jaar. Op Europees niveau is wel een gekwantificeerde doelstelling over de hooggeschoolden afgesproken. De Europa 2020-strategie wil dat tegen 2020 de hooggeschoolden 40% van de 30-34-jarigen uitmaken (zie verder onder "Meer jongeren naar het hoger onderwijs").

Er wordt eerst nagegaan hoe het vandaag gesteld is met de scholingsgraad van de Vlaamse bevolking in vergelijking met de situatie in de buurlanden. De scholingsgraad

2.15 Scholingsgraad

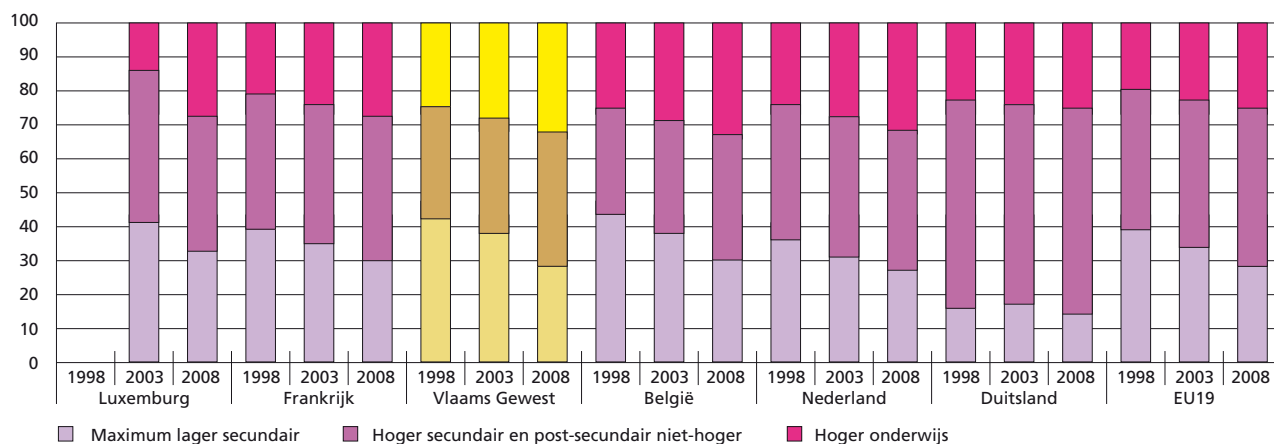
Scholingsgraad van de 25-64-jarigen in 2008, naar geslacht, internationale vergelijking, in %.

Bron: O&V, ADSEI (EAK), OESO.

2.16 Evolutie scholingsgraad

Evolutie van de scholingsgraad van de 25-64-jarigen, internationale vergelijking, van 1998 tot 2008, in %.

Bron: O&V, ADSEI (EAK), OESO.

is in het recente verleden ook sterk geëvolueerd. Tot slot komt de arbeidsmarktdeelnemers van kortgeschoolden, de meest kwetsbare groep, aan bod.

Wat het hoogst behaald diploma (of de scholingsgraad) betreft, zijn er drie grote groepen:

- **kortgeschoolden** of **laaggeschoolden** (maximaal het lager secundair onderwijs),
- **middengeschoolden** (secundair onderwijs afgewerkt),
- **hooggeschoolden** (diploma hoger onderwijs).

In het Vlaamse Gewest is in 2008 zo'n 30% van de 25-64-jarige bevolking kortgeschoold, ongeveer 40% middengeschoold en circa 30% hooggeschoold. De verschillen tussen mannen en vrouwen zijn klein. Enkel binnen de groep gediplomeerden uit het hoger onderwijs is er een duidelijk verschil. Vrouwen behaalden vaker een diploma

in het hoger onderwijs van één cyclus; mannen vaker een diploma van universitair niveau.

De verschillen met onze buurlanden zijn klein. Enkel in Duitsland en in Nederland zijn er duidelijk minder laaggeschoolde mannen.

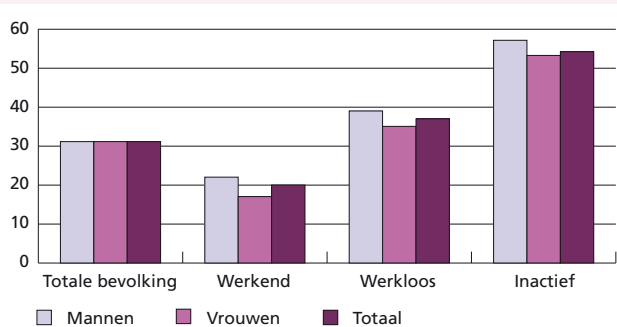
De evolutie in de jongste tien jaar geeft eenzelfde beeld in Vlaanderen als in de buurlanden en in de EU19. De groep kortgeschoolden neemt stelselmatig af, de groep middengeschoolden blijft vrij stabiel en de groep hooggeschoolden groeit aan. Duitsland vormt hierbij de uitzondering: de scholingsgraad blijft er stabiel. De verklaring ligt bij de reeds bereikte toestand in 1998. Toch wordt de groep hooggeschoolden er stilaan duidelijk kleiner dan in de andere buurlanden.

De scholingsgraad heeft een duidelijk verband met de arbeidsmarktpositie: kortgeschoolden zijn vaker inactief. Als ze zich toch op de arbeidsmarkt begeven, zijn ze vaker werkloos.

Terwijl in de gehele bevolking (15-64-jarigen) 31% kortgeschoold is, blijkt dit onder de inactieven 57% te zijn. Bij de werklozen is 37% kortgeschoold. De groep werkenden toont noodzakelijkerwijs het spiegelbeeld: daar is slechts 20% kortgeschoold.

2.17 Aandeel kortgeschoolden

Aandeel kortgeschoolden in 2008, 15-64-jarigen, naar arbeidsmarktstatus en geslacht, in %.

Bron: O&V, ADSEI (EAK).

Kleuter- en leerplichtonderwijs

Het succesvol doorlopen van het leerplichtonderwijs wordt vaak beschouwd als een basisvoorwaarde voor een goede start; hetzij op de arbeidsmarkt, hetzij in de verdere onderwijsloopbaan. Het is dan ook een doelstelling van het Pact 2020 om tegen 2020 het aantal schoolverlaters dat het secundair onderwijs zonder voldoende startkwalificaties verlaat, te halveren. De Europa 2020-strategie van de Europese Unie wil het aandeel vroegtijdige schoolverlaters tegen 2020 onder de 10% brengen. Vlaanderen heeft deze laatste doelstelling al bereikt. De Vlaamse aanscherping van de streefwaarde Europa 2020 is vastgesteld op 5,2%. Deze is nog niet bereikt.

In dit gedeelte wordt het leerplichtonderwijs vanuit verschillende invalshoeken bekeken. Er wordt gestart met de stap vòòr de leerplicht: de deelname aan het kleuteronderwijs. Daarna komt het sociaal profiel van de scholen waarin de schoolloopbaan van de leerlingen zich afspeelt aan bod en wordt er ook gekeken hoe de Vlaamse overheid de gezinnen ondersteunt door het toekennen van schooltoelagen. De schoolloopbaan verloopt echter niet altijd even vlot. Leerlingen krijgen te maken met schoolse vertraging en er worden problematische afwezigheden genoteerd. Beide kunnen leiden tot het (te) vroeg verlaten van het leerplichtonderwijs.

Kleuterparticipatie

Sinds het schooljaar 2007-2008, het 'Jaar van de Kleuter', heeft de Vlaamse overheid heel wat maatregelen genomen om zoveel mogelijk kleuters te laten participeren aan het kleuteronderwijs. Onderzoek toont aan dat deelname aan het kleuteronderwijs een gunstige invloed heeft op de gelijke onderwijskansen en de slaagkansen van kinderen in hun verdere schoolloopbaan. Kleuterparticipatie slaat niet alleen op de inschrijving in het kleuteronderwijs, maar ook op een zo groot en zo regelmatig mogelijke aanwezigheid.

Sinds het schooljaar 2009-2010 is een nieuwe toelatingsvoorwaarde tot het gewoon lager onderwijs ingevoerd. Wie op de gebruikelijke leeftijd in het Nederlandstalig gewoon lager onderwijs wil instappen, moet in het schooljaar vòòr deze instap voldoende (minimum 220 halve dagen) aanwezig geweest zijn in het Nederlandstalig kleuteronderwijs. Is dit niet het geval, dan moet er een taalproef Nederlands afgelegd worden.

Het is in de eerste plaats de bedoeling ouders te stimuleren hun kinderen voldoende en regelmatig aan het kleuteronderwijs te laten deelnemen. De taalproef is een mogelijkheid om toch in het gewoon lager onderwijs in te stappen, voor wie onvoldoende in het kleuteronderwijs aanwezig was.

Op basis van de beschikbare cijfergegevens blijkt vooreerst dat zowel het percentage in het kleuteronderwijs ingeschreven vijfjarigen als de effectieve aanwezigheid van de

2.18 Kleuterparticipatie

Deelname van 5-jarigen aan het kleuteronderwijs, van schooljaar 2008-2009 tot 2009-2010.

Schooljaar	% in het kleuteronderwijs ingeschreven vijfjarigen	% ingeschreven vijfjarigen die minimum 220 halve dagen aanwezig waren
2008-2009	99,1	96,7
2009-2010	99,1	97,3

Bron: O&V.

ingeschreven vijfjarigen (zeer) hoog is. In het vrij gesubsidieerd onderwijs ligt het aandeel leerlingen, dat niet aan de 220 halve dagen komt, lager dan in de andere onderwijsnetten. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is het aandeel kinderen dat de 220 halve dagen niet bereikt het hoogst, gevolgd door de provincies Antwerpen en Vlaams-Brabant. Bij de vijfjarige kleuters die gedurende het schooljaar 2009-2010 niet aan 220 halve dagen aanwezigheid komen, ligt de gemiddelde onderwijskansarmoedeindex (OKI) opmerkelijk hoger dan het Vlaamse gemiddelde. Het gaat hier dus om de meest kansarme leerlingen.

Sociaal profiel van de school

Het sociaal profiel van een school wordt bepaald op basis van vier **leerlingenkenmerken**. Deze zijn opgenomen als indicator van het Pact 2020 van de Vlaamse Regering (zonder streefwaarde):

- het opleidingsniveau van de moeder (wat iets zegt over de culturele bagage van de leerling);
- het ontvangen van een schooltoelage (wat iets zegt over de financiële draagkracht van het gezin van de leerling);

2.19 Gemiddeld schoolprofiel - basisonderwijs

Leerlingen die de verschillende leerlingenkenmerken bezitten, gewoon basisonderwijs, van schooljaar 2008-2009 tot 2009-2010, naar gewest, in %.

Schooljaar 2008-2009				
Ligging van de school	Gezinstaal is niet de instructietaal	Lage opleiding moeder	Buurt-indicator	School-toelage
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	68	37	88	33
Vlaams Gewest	12	21	23	22
Vlaamse Gemeenschap	14	22	25	23
Schooljaar 2009-2010				
Ligging van de school	Gezinstaal is niet de instructietaal	Lage opleiding moeder	Buurt-indicator	School-toelage
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	69	37	89	35
Vlaams Gewest	13	21	22	22
Vlaamse Gemeenschap	15	21	25	23

Bron: O&V.

2.20 Gemiddeld schoolprofiel – secundair onderwijs

Leerlingen die de verschillende leerlingenkenmerken bezitten, gewoon secundair onderwijs, van schooljaar 2007-2008 tot 2009-2010, naar gewest, in %.

Schooljaar 2007-2008				
Ligging van de school	Gezinstaal is niet de instructietaal	Lage opleiding moeder	Buurt-indicator	School-toelage
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	50	34	66	24
Vlaams Gewest	8	25	24	22
Vlaamse Gemeenschap	9	26	25	22
Schooljaar 2008-2009				
Ligging van de school	Gezinstaal is niet de instructietaal	Lage opleiding moeder	Buurt-indicator	School-toelage
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	52	35	68	31
Vlaams Gewest	8	25	24	26
Vlaamse Gemeenschap	9	25	25	26
Schooljaar 2009-2010				
Ligging van de school	Gezinstaal is niet de instructietaal	Lage opleiding moeder	Buurt-indicator	School-toelage
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	54	36	69	32
Vlaams Gewest	8	25	24	26
Vlaamse Gemeenschap	10	25	25	27

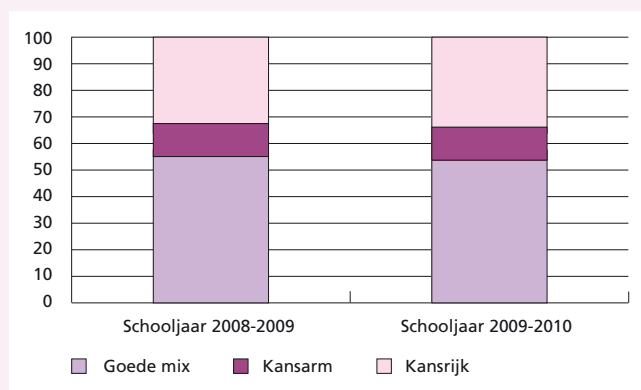
Bron: O&V.

- de taal die de leerling spreekt in het gezin (wat iets zegt over het taalkundige en culturele kapitaal van het gezin);
- de buurt waar de leerling woont (wat iets zegt over het sociaal kapitaal van het gezin).

Het zijn ook deze vier leerlingenkenmerken die, sinds het nieuwe financieringsbeleid, in het kleuter- en leerplichtonderwijs worden gebruikt bij het berekenen van de werkingmiddelen die de scholen ontvangen.

2.21 Sociale mix - basisonderwijs

Leerlingen in kansarme, kansrijke en goede sociale mixscholen in het basisonderwijs, berekend op vestigingsplaats, van schooljaar 2008-2009 tot 2009-2010, in %.

Bron: O&V.

Sociale mix en segregatie

Er werd een maat ontwikkeld die aangeeft in welke mate de leerlingen uit gezinnen met een zwakke sociaaleconomische achtergrond gelijk of ongelijk verspreid zijn over de scholen. Bij gelijke spreiding is er sprake van sociale mix; bij ongelijke spreiding van segregatie.

De meting van deze 'sociale mix' is gebaseerd op twee leerlingenkenmerken: het opleidingsniveau van de moeder en de schooltoelage. Per vestigingsplaats wordt berekend welke aandeel van de leerlingen een laagopgeleide moeder heeft en welk aandeel van de leerlingen een schooltoelage ontvangt. Als één van deze proporties hoger ligt dan het dubbele van het Vlaamse gemiddelde, wordt de school als kansarm beschouwd. Een school is kansrijk als één van deze proporties lager is dan de helft van het Vlaamse gemiddelde. Het gemiddelde wordt per schooljaar herberekend voor het basis- en secundair onderwijs apart. Een verandering van het aandeel leerlingen uit sociaaleconomisch zwakkere gezinnen wordt meegenomen in het gemiddelde en leidt dus niet automatisch tot een verandering van het aantal leerlingen in kansarme scholen.

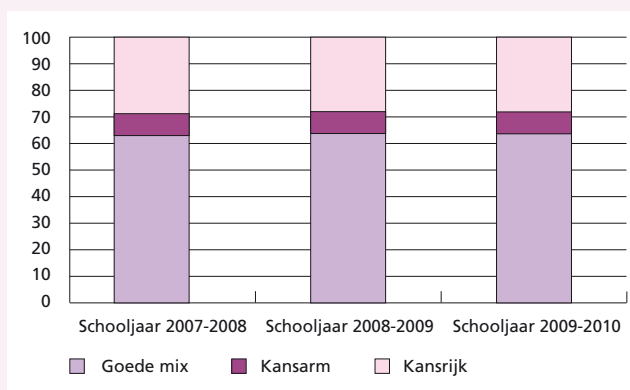
Zo komen we tot een driedeling.

- Een **kansrijke** school bevat een relatief laag aantal leerlingen uit een gezin met een zwakke sociaaleconomische positie (kansrijke segregatie).
- Een **kansarme** school bevat een relatief hoog aantal leerlingen uit een gezin met een zwakke sociaaleconomische positie (kansarme segregatie).
- Een **'goede mix'** school bevat een relatief goede afspiegeling van de leerlingenpopulatie uit het onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap.

Ongeveer 63% van de leerlingen uit het secundair onderwijs zit in het schooljaar 2009-2010 op een school met een (relatief) goede sociale mix. In het basisonderwijs zitten minder leerlingen in een school met een goede sociale

2.22 Sociale mix - secundair onderwijs

Leerlingen in kansrijke, kansarme en goede sociale mixscholen in het secundair onderwijs, berekend op vestigingsplaats, van schooljaar 2007-2008 tot 2009-2010, in %.

Bron: O&V.

mix dan in het secundair onderwijs: zo'n 54%. Mogelijk heeft dit te maken met het feit dat het basisonderwijs sterker rekruteert uit de buurt en dat sociale segregatie in belangrijke mate buurtgebonden is. 13% van de leerlingen in het basisonderwijs zit in een school met een relatief hoog aantal kansarme leerlingen. Ruim 33% van de leerlingen basisonderwijs zit op een school met een relatief kansrijke schoolpopulatie.

Vaardigheden 15-jarigen

In 2009 werden de meest recente PISA-toetsen afgenomen. In het Programme for International Student Assessment, een internationaal vergelijkend onderzoek gecoördineerd door de OESO, worden wereldwijd 15-jarigen getest wat betreft leesvaardigheid, wiskunde en wetenschappen.

Vlaanderen presteert voor alle geteste domeinen meer dan behoorlijk. Binnen Europa doet enkel Finland het beter; wereldwijd dienen we ook enkele Aziatische landen en voor leesvaardigheid ook Canada te laten voorgaan. Tevens zien we dat de eerder klassieke geslachtsverschillen zich zowel in Vlaanderen als internationaal duidelijk aftekenen: meisjes zijn gemiddeld beter in leesvaardigheid, jongens gemiddeld sterker in wiskunde.

Ook tussen autochtone leerlingen en leerlingen van buitenlandse herkomst bestaat een verschil in prestatie; deze verschillen blijven aanwezig nadat de socio-economische thuissituatie van leerlingen in rekening wordt gebracht.

Schoolse vertraging

Schoolse vertraging is een belangrijk aandachtspunt in het onderwijsbeleid. Dit blijkt uit het Pact 2020 van de Vlaamse Regering dat de indicator 'aandeel scholieren secundair onderwijs met een schoolse vertraging van 2 jaar of meer' bevat. Het Pact stelt wel geen streefwaarde voorop. De schoolse vertraging is dan ook een belangrijke risicofactor voor het niet beëindigen van het secundair onderwijs.

Schoolse vertraging of schoolse achterstand is het aantal leerjaren vertraging dat een leerling oploopt ten aanzien van het leerjaar waarin hij zich zou bevinden als hij normaal zou vorderen. Het wordt berekend door een vergelijking tussen het leerjaar waarin de leerling is ingeschreven en het leerjaar waarin de leerling op grond van zijn geboortejaar bij normale studievordering ingeschreven zou moeten zijn. Het is niet noodzakelijk een gevolg van zitten-blijven, maar kan ook veroorzaakt worden door bijvoorbeeld verlate instap in het lager onderwijs, ziekte, ... Schoolse vertraging geeft een beeld van de achterstand die een leerling in zijn totale schoolloopbaan heeft opgelopen.

Schoolse voorsprong is het aantal leerjaren voorsprong dat een leerling heeft ten aanzien van het leerjaar waarin hij zich zou bevinden als hij normaal zou vorderen

In het zesde leerjaar lager onderwijs heeft 14,5% van de leerlingen minstens één schoolse vertraging opgelopen. Net iets meer dan 15% van de jongens hebben minstens één jaar schoolse vertraging opgelopen; bij de meisjes is dit net iets minder dan 14%. In het tweede jaar van de derde graad secundair onderwijs heeft 1 leerling op 3

2.23 Resultaten PISA 2009

Gemiddelde scores voor leesvaardigheid, wiskundige geletterdheid en wetenschappelijke geletterdheid in PISA 2009, selectie EU-landen, naar geslacht.

	Leesvaardigheid		Wiskundige geletterdheid		Wetenschappelijke geletterdheid	
	Gemiddelde score	Scoreverschil meisjes-jongens	Gemiddelde score	Scoreverschil meisjes-jongens	Gemiddelde score	Scoreverschil meisjes-jongens
Finland	536	55	541	-3	554	15
Vlaanderen	519	28	537	-19	526	-5
Nederland	508	24	526	-17	522	-4
België	506	27	515	-22	507	-6
Duitsland	497	40	513	-16	520	-6
Ierland	496	39	487	-8	508	3
Frankrijk	496	40	497	-16	498	-3
Denemarken	495	29	503	-16	499	-12
Verenigd Koninkrijk	494	25	492	-20	514	-9
OESO-gemiddelde	493	39	496	-12	501	0
Portugal	489	38	487	-12	493	3
Italië	486	46	483	-15	489	2
Griekenland	483	47	466	-14	470	10
Spanje	481	29	483	-19	488	-7
Luxemburg	472	39	489	-19	484	-7
Oostenrijk	470	41	496	-19	494	-8

Significant hoger dan Vlaanderen

Significant lager dan Vlaanderen

Scoreverschil meisjes-jongens: een positief verschil is een verschil in het voordeel van de meisjes.
Bron: PISA2009 (OESO).

2.24 Schoolse vertraging gewoon onderwijs

Aandeel leerlingen met schoolse vertraging van twee jaar of meer in het 6de leerjaar lager onderwijs en in het tweede leerjaar van de derde graad secundair onderwijs, van schooljaar 2002-2003 tot schooljaar 2009-2010.

		2002-2003	2003-2004	2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010
Zesde leerjaar lager onderwijs	Jongens	1,12	1,23	1,20	1,19	1,20	1,11	1,00	1,11
	Meisjes	0,98	1,15	1,19	1,16	1,17	0,98	1,10	1,07
	Totaal	1,05	1,19	1,19	1,18	1,19	1,05	1,05	1,09
Tweede leerjaar derde graad voltijds secundair onderwijs	Jongens	14,34	13,99	13,18	13,04	12,28	12,28	11,64	12,09
	Meisjes	7,62	7,23	6,84	6,93	6,83	6,95	6,87	6,72
	Totaal	10,93	10,59	10,02	9,97	9,54	9,61	9,25	9,39

Door atypische studieovergangen kan een leerling in het verleden schoolse vertraging opgelopen hebben die niet blijkt uit deze tabel (bijvoorbeeld overgang van 5de leerjaar naar 1B op basis van het leeftijds criterium). Scholen die lager onderwijs inrichten volgens een specifieke pedagogische methode registreren leerlingen niet altijd per leerjaar. In het verleden vertekende dit de cijfers licht. Vanaf het schooljaar 2007-2008 worden de leerlingen uit het methodeonderwijs niet in rekening gebracht in de analyses.

Bron: O&V.

minstens één jaar schoolse achterstand. Hier is het verschil tussen jongens en meisjes veel groter: 41% bij jongens tegenover 29% bij meisjes. Op beide momenten in de schoolcarrière doet schoolse vertraging zich veel vaker voor bij niet-Belgische leerlingen.

Binnen het secundair onderwijs komen grote verschillen tussen de onderwijsvormen naar voor. In het BSO hebben leerlingen veel vaker schoolachterstand opgelopen dan in het TSO of KSO. TSO & KSO doen het op hun beurt minder goed dan het ASO. Meisjes doen het in alle onderwijsvormen beter dan jongens.

Problematische afwezigheden

In het secundair dienen de scholen de leerlingen aan onderwijs te melden die 30 halve dagen ongewettigd afwezig zijn. Dit zijn de meldingen problematische afwezigheid. In het schooljaar 2009-2010 waren in totaal 5.640 leerlingen in het secundair onderwijs **problematisch afwezig**. Binnen het secundair onderwijs bestaan grote verschillen. In het deeltijds onderwijs is meer dan 30% van de schoolbevolking problematisch afwezig; in het (gewoon) voltijds secundair onderwijs gaat het over 0,8%. Zowel in het deeltijds als het buitengewoon onderwijs zijn meisjes beïnvloed vaker problematisch afwezig dan jongens.

2.25 Schoolse vertraging naar onderwijsvorm

Aandeel leerlingen met schoolse vertraging van twee jaar of meer in het tweede jaar van de derde graad secundair onderwijs, naar onderwijsvorm en geslacht, 2009-2010.

	Totaal	Jongens	Meisjes
ASO	2,0	2,8	1,5
TSO	11,6	14,3	8,3
KSO	11,0	24,3	9,6
BSO	18,4	20,9	11,4

Door atypische studieovergangen kan een leerling schoolse vertraging oplopen die niet blijkt uit deze tabel (bijvoorbeeld overgang van 5de leerjaar naar 1B op basis van het leeftijds criterium).

Bron: O&V.

Binnen het voltijds gewoon secundair onderwijs zijn er eveneens aanzienlijke verschillen. De B-stroom van de eerste graad, het BSO, de onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers en het modulair onderwijs tellen relatief veel problematisch afwezige leerlingen.

Vroegtijdig schoolverlaten

Het is een doelstelling van het Pact 2020 om tegen 2020 het aantal schoolverlaters dat het secundair onderwijs zonder voldoende startkwalificaties verlaat, te halveren. De Europa 2020-strategie van de Europese Unie wil het aandeel **vroegtijdige schoolverlaters** tegen 2020 onder de 10% brengen. Dit was ook de Lissabondoelstelling voor 2010. Vlaanderen heeft deze laatste doelstelling al bereikt, althans volgens de Europese indicator. Van deze doelstelling werd een Vlaamse aanscherping vastgesteld op 5,2%. Deze is nog niet bereikt. De groep jongeren die het leerplichtonderwijs verlaat voordat zij een diploma of getuigschrift behalen wordt op twee manieren opgevolgd: enerzijds via de Europese indicator Early Leavers from

2.26 Problematische afwezigheden

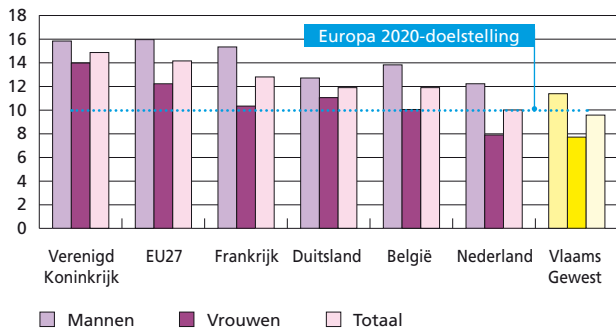
Aantal meldingen van problematische afwezigheden ten opzichte van de schoolbevolking in het secundair onderwijs, naar soort secundair onderwijs en naar geslacht, schooljaar 2009-2010.

Aantal meldingen van problematische afwezigheid	% t.o.v. de schoolbevolking		
	Voltijds	Deeltijds	BuSO
Mannen	0,8	31,5	5,2
Vrouwen	0,8	35,2	5,5
Totaal	0,8	32,7	5,3
Voltijds gewoon secundair onderwijs			
Eerste graad	0,6		
A-stroom	0,2		
B-stroom	2,4		
ASO	0,1		
KSO	0,6		
TSO	0,4		
BSO	3,0		
Modulair	3,4		
Onthaalklas	8,1		

Bron: O&V.

2.27 Vroegtijdige schoolverlaters

Vroegtijdige schoolverlaters in 2010, internationale vergelijking, naar geslacht, in %.

Bron: O&V, ADSEI (EAK), Eurostat.

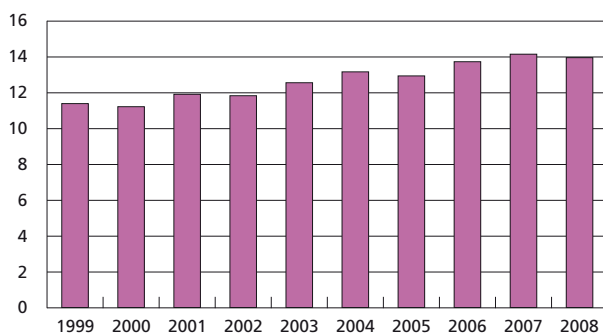
Education and Training, anderzijds via een eigen Vlaamse invulling van het Steunpunt Studie- en Schoolloopbanen.

Een vroege schoolverlater wordt Europees gedefinieerd als een 18-24-jarige die maximaal beschikt over een kwalificatie van het lager secundair onderwijs en geen onderwijs of opleiding meer volgt. De berekening gebeurt op basis van steekproefgegevens. In 2010 bedraagt de omvang van deze groep in het Vlaamse Gewest 9,6%. Het Vlaamse gemiddelde verbergt wel een aanzienlijk verschil tussen de geslachten: 7,7% bij jonge vrouwen tegenover 11,4% bij jonge mannen. Internationaal bekeken haalt het Vlaamse Gewest hiermee de gestelde doelstelling en doet het duidelijk beter dan de gemiddelde EU-lidstaat. Ook België als geheel en de buurlanden doen het minder goed dan het Vlaamse Gewest. Al dient gezegd dat ook Nederland de doelstelling zo goed als bereikt heeft.

Het Steunpunt Studie- en Schoolloopbanen berekent, aan de hand van administratieve data, het percentage 22-jari-

2.28 Ongekwalficeerde 22-jarigen

22-jarigen die maximaal over een kwalificatie lager secundair beschikken en zich niet meer in het leerplichtonderwijs bevinden, van 1999 tot 2008, in %.

Opmerking: Verdere verfijning van de berekeningsmethode leidt tot een herziening van de cijferreeks; deze stemt niet (meer) overeen met de reeks die gepubliceerd werd in de vorige editie van VRIND.
Bron: O&V, Steunpunt Studie- en Schoolloopbanen.

gen dat maximaal beschikt over een kwalificatie van het lager secundair onderwijs en niet meer in het leerplichtonderwijs zit. Merk op dat de component 'Opleiding' hier niet meegerekend wordt, wat in de Europese indicator wel het geval is. In 2008 was bijna 14% van de 22-jarigen in dat geval. Bovendien is deze groep vandaag duidelijk groter dan bij het begin van de eeuw. Te oordelen naar deze indicator, ligt een halvering, zoals voorgeschreven door het Pact 2020, nog veraf.

Ontvangen school- en studietoelagen

De Vlaamse overheid wil gezinnen financieel ondersteunen om deelname aan het onderwijs voor iedereen mogelijk én betaalbaar te maken. In het secundair en hoger onderwijs kent men de **studietoelagen** al langer; vanaf het schooljaar 2008-2009 komen ook kinderen in het kleuter- en lager onderwijs hiervoor in aanmerking. In het kleuter- en leerplichtonderwijs spreekt men van een **schooltoelage**; in het hoger onderwijs van een studietoelage. Vooral de financiële draagkracht van het gezin is belangrijk bij het bepalen van het recht op een school- of studietoelage.

Voor het aanvraagjaar 2009-2010 ontving 21% van de schoolbevolking in het kleuteronderwijs, 25% in het lager onderwijs en 28% in het secundair onderwijs een schooltoelage. In het hoger onderwijs tenslotte ontvangt 21% van de studenten een studietoelage.

Voor het aanvraagjaar 2009-2010 resulteert dit concreet in de volgende gemiddelde bedragen.

In het kleuteronderwijs wordt per rechthebbende een vaste schooltoelage van 82 euro uitbetaald. In het lager onderwijs kreeg de gemiddelde rechthebbende leerling een schooltoelage van 116 euro; in het secundair onderwijs loopt het gemiddeld bedrag op tot 394 euro. Aan een (rechthebbende) student in het hoger onderwijs wordt gemiddeld 1.609 euro uitbetaald.

2.29 School- en studietoelagen

Aantal toegekende school- en studietoelagen, aandeel van de schoolbevolking dat een toelage ontvangt en gemiddelde toelage, voor de aanvraagjaren 2008-2009 en 2009-2010.

2008-2009 (toestand op 16 oktober 2009)	Toegekend aantal	% van de school- bevolking	Gemiddelde toelage (EUR)
Kleuteronderwijs	53.285	21,7	80
Lager onderwijs	105.514	25,8	113
Secundair onderwijs	126.367	27,8	377
Hoger onderwijs	41.561	22,0	1.569

2009-2010 (toestand op 18 november 2010)	Toegekend aantal	% van de school- bevolking	Gemiddelde toelage (EUR)
Kleuteronderwijs	53.169	21,1	82
Lager onderwijs	103.855	25,5	116
Secundair onderwijs	126.995	28,0	394
Hoger onderwijs	42.828	21,3	1.609

HBO5 Verpleegkunde is inbegrepen bij de categorie 'Secundair onderwijs'.
Bron: O&V.

Meer jongeren naar het hoger onderwijs

Het afwerken van het secundair onderwijs wordt vaak gezien als het veroveren van een behoorlijke startpositie. Meer en meer mensen proberen hun positie nog verder te versterken door een diploma te behalen in het hoger onderwijs. Het Pact 2020 stelt bovendien tegen 2020 een aanzienlijke stijging van jongeren met een diploma hoger onderwijs voorop, ongeacht herkomst, werksituatie of opleidingsniveau van de ouders. Het aandeel van de 20-29-jarigen met zo'n diploma is een kernindicator van het Pact. Er wordt in deze sectie gekeken hoe groot deze groep in Vlaanderen is en er wordt getracht een zicht te krijgen op de verdeling van deze diploma's over de bevolkingsgroepen.

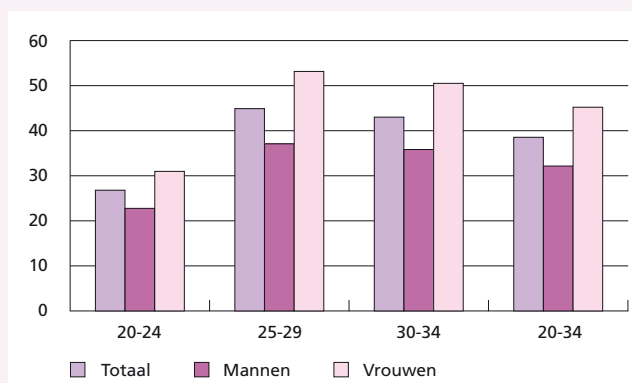
In 2009 beschikt 39% van de 20-34-jarigen over een kwalificatie van het niveau hoger onderwijs. Bij de cijfers voor de 20-24-jarigen hoort een belangrijke kanttekening. De typische leeftijd waarop men vandaag in Vlaanderen zijn eerste diploma in het hoger onderwijs kan behalen is immers 21. In dat opzicht geven de 25-29- en 30-34-jarigen een duidelijker beeld. Wanneer we die groepen bekijken, stijgt het aandeel aanzienlijk: bijna één op twee beschikt over een diploma uit het hoger onderwijs. Vrouwen doen het daarbij duidelijk beter dan mannen.

Het behalen van een diploma hoger onderwijs staat ook prominent op de Europese agenda: in de EU 2020-strategie is bepaald dat tegen 2020 40% van de 30-34-jarigen hooggeschoold moet zijn. Zowel het Vlaamse Gewest, België als onze buurlanden bereiken die doelstelling al in 2010. Duitsland is hierbij de enige uitzondering; de groep jonge hooggeschoolden bedraagt er 30%.

Al heel wat jonge mensen zijn dus hooggeschoold. Maar hoe zijn de diploma's hoger onderwijs verdeeld binnen onze Vlaamse bevolking?

2.30 Diploma hoger onderwijs

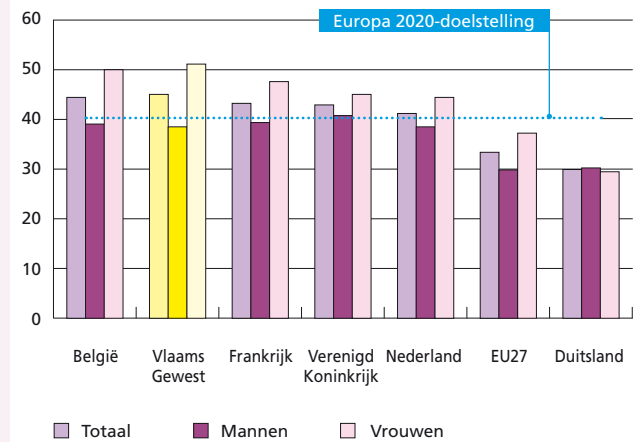
Proportie 20-34-jarigen die een diploma hoger onderwijs bezitten in 2009, naar leeftijd, Vlaams Gewest.

Bron: O&V, ADSEI (EAK).

2.31 Diploma hoger onderwijs - internationaal

Proportie 30-34-jarigen die een diploma hoger onderwijs bezitten, naar geslacht, internationale vergelijking, 2010, in %.

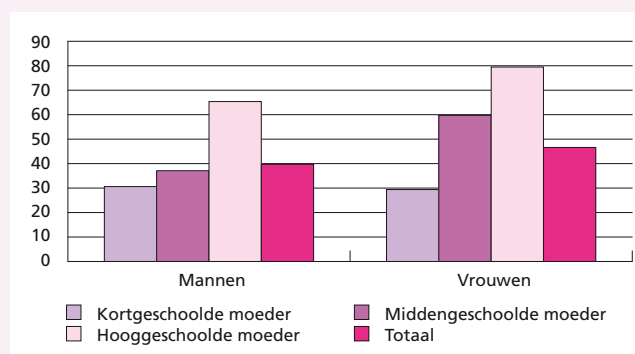

Bron: O&V, ADSEI (EAK), Eurostat.

Om de sociaaleconomische achtergrond van individuen weer te geven maakt men gebruik van de scholingsgraad van de moeder. Is de moeder van de persoon kort-, midden- of hooggeschoold en hoeveel personen binnen deze groepen behaalden zelf een diploma hoger onderwijs? Het verband tussen de scholingsgraad van de moeder en het al dan niet behalen van een diploma hoger onderwijs is duidelijk zichtbaar en dit zowel bij mannen als vrouwen. Wie een kortgeschoolde moeder heeft, heeft zelf ook minder vaak een diploma hoger onderwijs behaald. Wiens moeder hooggeschoold is, heeft ook zelf meer kans om een diploma hoger onderwijs te bezitten. Vandaar dat het Pact 2020, zoals hierboven aangehaald, een aanzienlijk hoger aandeel hoogopgeleiden vooropstelt, ongeacht het opleidingsniveau van de ouders. Deze indicator is er als kernindicator opgenomen.

2.32 Diploma hoger onderwijs naar scholingsgraad moeder

Aandeel 25-34-jarigen dat een diploma hoger onderwijs heeft behaald, naar scholingsgraad van de moeder, naar geslacht, Vlaams Gewest, 2008, in %.

Bron: O&V, ADSEI (AES).

Levenslang leren

Leren stopt niet wanneer jongvolwassenen de poorten van de school, hogeschool of universiteit achter zich dichttrekken. In een snel veranderende maatschappij is het noodzakelijk te blijven leren. Het gaat hierbij zowel over opleidingen in het kader van de arbeidsmarkt als over de verdere persoonlijke of sociale ontwikkeling van individuen. In deze sectie wordt eerst een globaal beeld geschetst. Daarna worden de diverse mogelijkheden overlopen om levenslang te blijven leren en hoe deze kennis wordt gevalideerd. We behandelen het volwassenenonderwijs, de basiseducatie, het deeltijds kunstonderwijs, de examencommissie, de ervaringsbewijzen en de opleiding in de ondernemingen.

Levenslang leren

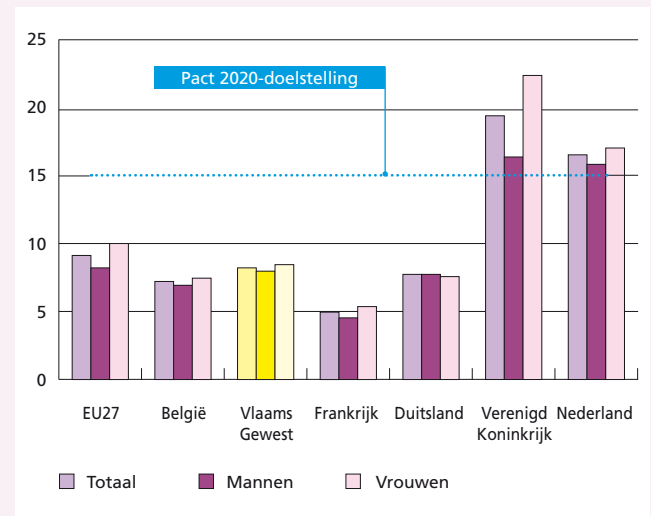
Als de inwoners van het Vlaamse Gewest gevraagd wordt of zij recent deelnamen aan onderwijs of **opleiding** blijkt het antwoord in de meeste gevallen 'nee' te zijn. Het Vlaamse Gewest (en ook België) scoort daarmee in Europese context niet zo goed. Het Pact 2020 stelt dan ook een verhoging tot 15% deelname aan levenslang leren onder de 25-64-jarigen voorop. Niet enkel het Vlaamse Gewest is met een huidige deelname van 8,2% ver van deze doelstelling verwijderd. Onze buurlanden Frankrijk en Duitsland doen het evenmin goed. Het gemiddelde van alle EU-lidstaten blijft steken op 9,1%. Het Verenigd Koninkrijk en Nederland doen het aanzienlijk beter en bereiken de doelstelling al in 2010.

Volwassenenonderwijs

In de referentieperiode 1 april 2009 - 31 maart 2010 waren er in het **secundair volwassenenonderwijs** 303.912 unieke inschrijvingen in een opleiding. In het hoger

2.33 Levenslang leren

Aandeel dat in de 4 weken voorafgaand aan de survey deelnam aan onderwijs of opleiding, internationale vergelijking, 2010, in %.

Bron: O&V, ADSEI (EAK), Eurostat.

beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs telde men in dezelfde referentieperiode 18.195 unieke inschrijvingen.

Vanaf 1 september 2009 werden de vroegere **getuig-schrift pedagogische bekwaamheid (GPB)-opleidingen** (studiegebied Onderwijs) vervangen door de Specifieke lerarenopleiding. In tegenstelling tot de GPB-opleidingen behoort de Specifieke lerarenopleiding niet tot het hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs. De GPB-opleidingen die nog geregistreerd werden vóór 1 september 2009 zijn weergegeven bij het hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs. De lerarenop-

2.34 Volwassenenonderwijs

Aantal unieke inschrijvingen in een opleiding in het secundair volwassenenonderwijs, in het hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs en in de specifieke lerarenopleiding, referentieperiode 1 april 2009 – 31 maart 2010.

Secundair volwassenenonderwijs	Lineair			Modulair		
	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal
Referentieperiode 1/4/2008 - 31/3/2009	2.726	5.246	7.972	118.144	173.977	292.121
Referentieperiode 1/4/2009 - 31/3/2010	1.730	1.995	3.725	124.830	175.357	300.187
Hoger beroepsonderwijs van het volwassenenonderwijs	Lineair			Modulair		
	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal
Referentieperiode 1/4/2008 - 31/3/2009	1.167	789	1.956	9.800	13.309	23.109
Referentieperiode 1/4/2009 - 31/3/2010	1.016	693	1.709	7.466	9.020	16.486
Specifieke lerarenopleiding	Modulair					
	Mannen	Vrouwen	Totaal			
Referentieperiode 1/4/2009 - 31/3/2010	3.009	5.305	8.314			

Unieke inschrijving in een opleiding: iemand die zich gedurende een referentieperiode twee of meer keer inschrijft in dezelfde opleiding en binnen hetzelfde stelsel, wordt slechts één maal geteld. Wie zich twee (of meer) keer inschrijft in dezelfde opleiding, maar in een verschillend stelsel (lineair, de andere keer modulair), wordt tweemaal geteld. Wie zich in twee verschillende opleidingen –al dan niet binnen hetzelfde studiegebied- inschrijft, wordt tweemaal geteld.

Bron: O&V.

leidingen die na 1 september 2009 geregistreerd werden, zijn weergegeven bij de specifieke lerarenopleiding. In de referentieperiode 1 april 2009-31 maart 2010 waren er 8.314 unieke inschrijvingen in een opleiding in de Specifieke lerarenopleiding.

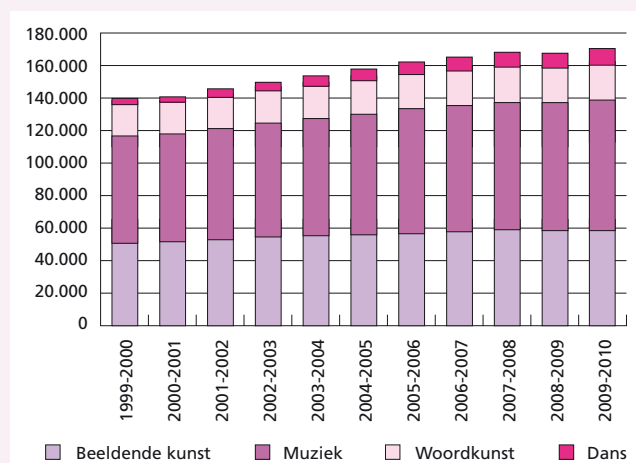
Nederlands voor anderstaligen (NT2) neemt een belangrijke plaats in het volwassenenonderwijs in. Het aantal cursisten voor deze cursussen steeg de afgelopen jaren sterk. Zo volgden in de periode 1 april 2009 tot 31 maart 2010 in de Centra voor Volwassenenonderwijs 66.302 cursisten een cursus NT2, goed voor een stijging van 5,7% ten opzichte van de periode 2008-2009. In de Centra voor Basiseducatie waren er 38.774 inschrijvingen voor modules NT2, een stijging van 2,8% tegenover de voorafgaande periode. NT2 is daarmee goed voor 21,8% van het aantal unieke cursisten in de CVO en 67,5% van het aantal inschrijvingen in de CBE.

Basiseducatie

De **Centra voor Basiseducatie** bieden volwassenen de mogelijkheid om hun basisvaardigheden aan te scherpen. Vanaf 1 september 2008 is het decreet Volwassenenonderwijs in werking getreden voor de basiseducatie. Het aantal centra werd teruggebracht van 29 naar 13 regionale centra. Vanaf die datum worden de centra voor basiseducatie niet meer gefinancierd op basis van het aantal toegekende en gepresteerde deelnemersuren, maar op basis van het aantal lesuren-cursist. In de referentieperiode 1 april 2009 tot 31 maart 2010 bedroeg het aantal lesuren-cursist 3.480.831. Tijdens dezelfde referentieperiode waren er in de 13 Centra voor Basiseducatie 57.472 financierbare cursisten.

2.35 Deeltijds kunstonderwijs

Evolutie van het aantal leerlingen in het deeltijds kunstonderwijs, van 1999-2000 tot 2009-2010, naar studierichting.

De telling is gebaseerd op het aantal financierbare leerlingen, geteld op 1 februari. Wie voor meer dan één studierichting inschreef, werd per studierichting éénmaal geteld.
Bron: O&V.

Deeltijds kunstonderwijs

De schoolbevolking in het **deeltijds kunstonderwijs** (DKO) (academies en muziekscholen) neemt sinds het schooljaar 1994-1995 sterk toe. In 2008-2009 is er voor het eerst een lichte daling van het aantal financierbare leerlingen in het DKO, maar in 2009-2010 nam het aantal weer toe met 2.690. 58.565 leerlingen volgen les in de studierichting Beeldende Kunst; 111.772 leerlingen in de studierichtingen Muziek, Woordkunst en Dans.

Examencommissie van de Vlaamse Gemeenschap

Binnen de Vlaamse Gemeenschap bestaat de mogelijkheid om volgende getuigschriften en diploma's te behalen via de **examencommissie van de Vlaamse Gemeenschap**:

- het getuigschrift van de 1ste graad secundair onderwijs;
- het getuigschrift van de 2de graad secundair onderwijs;
- het getuigschrift/diploma secundair onderwijs, zowel voor de onderwijsvormen ASO, TSO, KSO als BSO;
- het diploma verpleegkunde (4de graad secundair onderwijs).

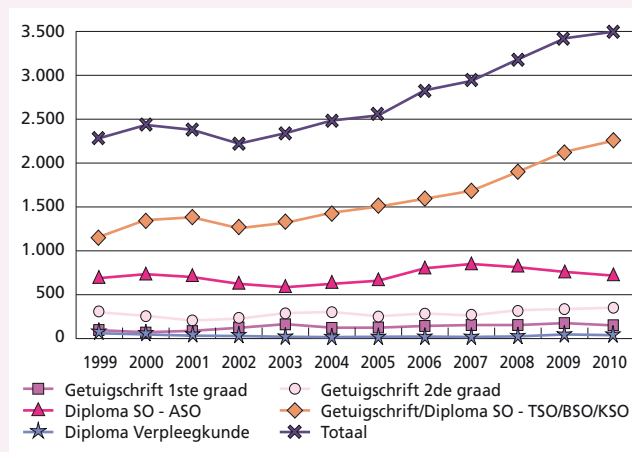
In vergelijking met 1999 is het aantal deelnames in 2010 met meer dan 50% gestegen. Het grootste aantal deelnemers probeert via deze weg het diploma van secundair onderwijs te behalen.

Evaringsbewijzen

In de stimulering van het levenslang leren speelt de erkenning van competenties een belangrijke rol. De erkenning van competenties die mensen via niet-formeel leren hebben verworven, kan leiden tot een vlottere toegang tot

2.36 Deelname examencommissie

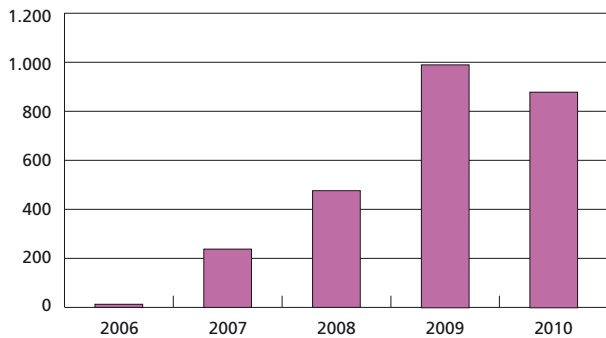
Evolutie van het aantal deelnames aan de Examencommissie van de Vlaamse Gemeenschap, naar te behalen getuigschrift of diploma, van 1999 tot 2010.

Binnen elk jaar werden de eerste en de tweede zitting samengeteld. De cijfers geven het aantal deelnames weer en dus niet het aantal personen dat deelnam. Een persoon kan deelnemen aan beide zittingen.
Bron: O&V.

2.37 Ervaringsbewijzen

Aantal titels van beroepsbekwaamheid/aantal uitgereikte ervaringsbewijzen, in absolute cijfers, van 2006* tot 2010.

* Geen volledig jaar voor 2006.
Bron: WSE, VSWSE.

onderwijs en opleiding. Ook de leer- en opleidingstrajecten kunnen zo verkorten. Vandaar dat het Pact 2020 van de Vlaamse Regering deze indicator opvolgt, zonde een streefcijfer vast te leggen. In oktober 2006 werd er voor het eerst **ervaringsbewijzen**, namelijk voor 11 call center operators. Sindsdien is het aantal snel toegenomen, zij het dat voor 2010 een daling zichtbaar is. In 2007, het eerste volledige jaar waarvoor cijfers beschikbaar zijn, werden 240 ervaringsbewijzen uitgereikt, in 2010 886. Het aantal beroepen steeg van 1 tot 36. De belangrijkste in 2010 waren : heftruckchauffeur (144 ervaringsbewijzen), begeleider buitenschoolse kinderopvang (141) en sociaal tolk (72).

Opleiding in ondernemingen

Opleidingen in de **ondernemingen** vormen een ander bestanddeel in het levenslang leren. Deze opleidingsinspanningen worden opgevolgd in het Pact 2020 van de Vlaamse Regering. Dat Pact stelt een stijging van deze opleidingen voorop. Deze stijging gaat zeer langzaam. 30% van de werknemers volgde in de loop van het jaar 2008 een of meer formele opleidingen en 15% informele opleidingen. Beide cijfers mogen wel niet opgeteld worden, aangezien vele werknemers beide vormen van opleiding volgen. Vanaf 2008 is de omschrijving van “formele opleiding” gewijzigd en worden ook cijfers verzameld omtrent informele opleidingen. De gegevens vanaf 2008 zijn dan ook moeilijk te vergelijken met die van voorgaande jaren. Naar geslacht waren er in 2008 nauwelijks verschillen wat de formele opleidingen betreft. Vrouwen participeren wel meer aan informele opleidingen. Naar bedrijfsgrootte zijn er wel grote verschillen. In de kleine ondernemingen (minder dan 10 werknemers) bedroeg het aandeel amper 2% voor de formele opleidingen en 1% voor de informele, in de grote ondernemingen (meer dan 200 werknemers) 48% en 25%. Naar sectoren scoren energie, water en afvalbeheer het best (61%), gevolgd door de financiële sector en de sector van de gezondheidszorg (formele opleidingen). Informele

2.38 Opleidingsparticipatie werknemers

Aandeel werknemers dat gedurende het boekjaar één of meer opleidingen heeft gevolgd, in %, Vlaams Gewest, van 2005 tot 2008.

	2005	2006	2007	2008	
				Formele opleiding	Informele opleiding
Totaal	29,7	30,3	32,6	30,0	15,4
1-9 werknemers	1,2	1,0	1,2	2,4	1,1
10-49 werknemers	6,4	6,6	5,8	9,0	3,9
50-199 werknemers	27,6	27,1	26,2	28,2	13,9
200 en meer werknemers	49,6	52,0	55,5	48,1	25,4

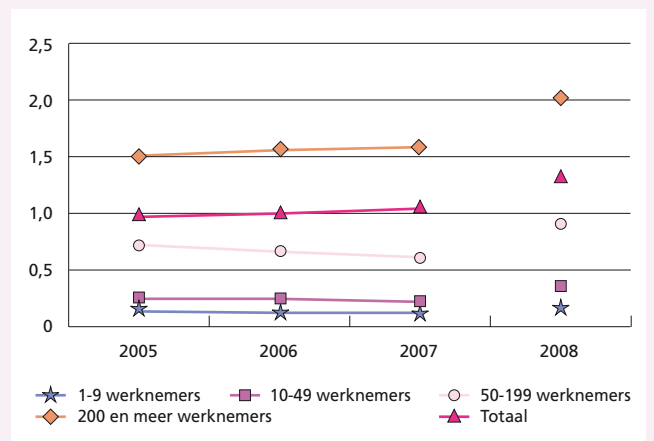
De cijfers tot en met 2007 omvatten alleen formele opleidingen.
Bron: Steunpunt WSE, op basis van Balanscentrale (NBB) en RSZ.

opleidingen zijn het frequentst in de gezondheidszorg (28%), de financiële sector en de transportsector.

De opleidingsinvestering, als aandeel van de totale loonkosten, bedroeg in 2008 1,3%. Het Pact legt geen gekwantificeerde doelstellingen vast, maar in vergelijking met de in 1998 door de sociale partners overeengekomen 1,9%-doelstelling is dit niet hoog te noemen. Wel is een zeer stijging vast te stellen. Toch heeft deze stijging vooral te maken met een gewijzigde begripsbepaling, aangezien vanaf 2008 ook informele opleidingen worden meegerekend. Zoals bij de werknemersparticipatie geven grote bedrijven relatief meer uit dan kleine, maar zelfs bij ondernemingen met meer dan 200 werknemers stijgt het opleidingsaandeel maar tot 2%. Slechts twee branches komen boven 2% uit: de energiesector (3,1%) en de financiële sector (2,7%).

2.39 Opleidingsinvesteringen

Aandeel totale opleidingskosten in de bruto totale loonkosten (inclusief werkgeversbijdragen), in %, Vlaams Gewest, van 2005 tot 2008.

De cijfers tot en met 2007 omvatten alleen formele opleidingen.
Bron: Steunpunt WSE, op basis van Balanscentrale (NBB) en RSZ.

Het Pact 2020 wil dat tegen 2020 meer bedrijven en sectoren een **strategisch competentiebeleid** voeren. Hiervoor werd de bestaande Indicator Competentiegerichte Ondernemingen (ICO) van SERV herzien. De indicator meet het aandeel ondernemingen dat voldoende voorwaarden creëert voor het ontwikkelen van de competenties van de werknemers. Deze criteria omvatten onder meer het organiseren van opleiding voor minstens de helft van de personeelsleden, het voorhanden zijn van een opleidingsplan het toepassen van competentieprofielen, aanwezigheid van loopbaanontwikkelingsplannen, jaarlijks formele functioneringsgesprekken voor de helft van het personeel, toepassen van temwerk voor de helft van het personeel en jobrotatie voor de helft van het personeel.

In 2010 bedroeg de score van de nieuwe ICO 2020-indicator 37,6%. Dat wil zeggen dat 37,6% van de ondernemingen met 10 werknemers of meer ten minste aan de helft van de criteria voldoet. Aangezien de ICO-criteria werden aangepast, zijn deze cijfers niet vergelijkbaar met de vorige metingen..

2.40 Leerlingen deeltijds onderwijs

Aantal leerlingen in het deeltijds secundair onderwijs en in de leertijd, naar geslacht, 2009-2010.

	Aantal leerlingen	% jongens	% meisjes
Deeltijds beroeps-secundair onderwijs	7.332	67,1	32,9
Leertijd Syntra Vlaanderen	5.831	66,4	33,6

De gegevens over de leertijd hebben betrekking op alle leerovereenkomsten (sommige leerlingen sloten er meerdere).
Bron: O&V, Syntra Vlaanderen.

2.41 Leerovereenkomsten Syntra

Evolutie van het aantal leerovereenkomsten in de leertijd, naar geslacht, van 2005-2006 tot 2009-2010.

	Aantal leerovereenkomsten	% jongens	% meisjes
2005-2006	7.240	67,3	32,7
2006-2007	7.089	66,7	33,4
2007-2008	6.811	65,9	34,2
2008-2009	5.985	65,0	35,0
2009-2010	5.831	66,4	33,6

De gegevens over de leertijd hebben betrekking op alle leerovereenkomsten (sommige leerlingen sloten er meerdere).
Bron: O&V, Syntra Vlaanderen.

Naar een goede start op het werk

Een vlotte overstap van het onderwijs naar de arbeidsmarkt is cruciaal. Maar het is lang niet voor iedereen een makkelijke stap. In dit deel komt het stelsel van leren en werken en de ondernemersopleiding aan bod en wordt er heel wat informatie rond de ervaringen van schoolverlaters op de arbeidsmarkt gepresenteerd.

Leren en werken

Vanaf 15 of 16 jaar kan de leerling overstappen naar het stelsel van leren en werken. Alle leerlingen in het deeltijds onderwijs moeten minimaal 28 uur per week leren en werken. Deeltijds leren en werken wordt op twee manieren georganiseerd: in een **centrum voor deeltijds onderwijs (CDO)** of in een **Syntra (leertijd)**.

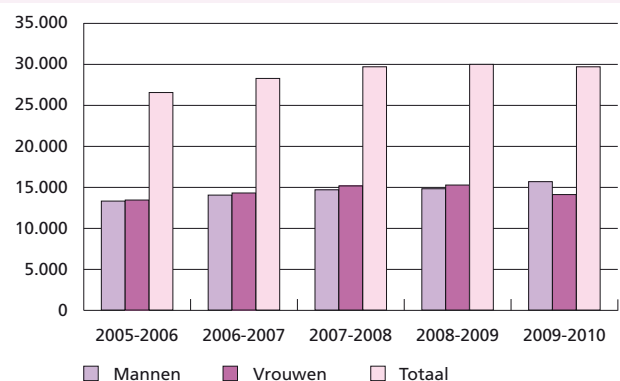
In een CDO volgen de leerlingen 15 uur les per week. Zij vullen dit aan met een werkervaring die aansluit bij de opleiding. Leerlingen die niet klaar zijn om te werken, kunnen de overige 13 uur invullen met een voortraject of brugproject bij een erkende promotor of een persoonlijk ontwikkelingstraject in een Centrum voor Deeltijdse Vorming (CDV). In het schooljaar 2009-2010 bedroeg het leerlingenaantal in het DBSO 7.332, waarvan 70,8 % een voltijds engagement opnamen. Van de leerlingen in het DBSO is ruim tweederde jongens.

In een Syntra kunnen leerlingen een leerovereenkomst afsluiten die voorziet in vier dagen praktijkopleiding bij een kleine of middelgrote onderneming of zelfstandige en één dag theoretische vorming per week. Syntra telde in het jaar 2009-2010 5.831 leerovereenkomsten, waarvan ruim tweederde jongens.

Via deze onderwijsvormen kunnen jongeren een getuigschrift van de tweede graad, de derde graad of een

2.42 Deelnemers ondernemersopleiding

Evolutie van het aantal deelnemers aan de ondernemersopleiding bij Syntra Vlaanderen, naar geslacht, van 2005-2006 tot 2009-2010.

Bron: Syntra Vlaanderen.

diploma van het secundair onderwijs behalen. Deze getuigschriften zijn gelijkwaardig met de studiebekrachtiging die wordt uitgereikt aan het einde van het voltijds beroepssecundair onderwijs.

Ondernemersopleiding Syntra Vlaanderen

Een ondernemersopleiding van **Syntra Vlaanderen** omvat een beroepsgerichte vorming met specifieke vakken en een gedeelte bedrijfsbeheer waarin men alles leert over de beheersaspecten van een toekomstige eigen zaak. De meeste opleidingen beroepskennis zijn modulair opgebouwd. Het aantal deelnemers gaat in stijgende lijn en ongeveer evenveel mannen als vrouwen participeren.

Internationalisering

Het leven van de Vlaming wordt in heel wat opzichten steeds internationaler. Er wordt steeds meer belang gehecht aan het beheersen van (meerdere) vreemde talen en het opdoen van ervaring buiten de grenzen van ons onderwijssysteem. Zo wordt ook het onderwijs steeds internationaler. Hier komen de Erasmus-studenten, de internationale studentenmobiliteit en de aangeleerde vreemde talen in het leerplichtonderwijs aan bod.

Erasmus: studenten

Een **Leven Lang Leren Programma (LLP)** vervangt sinds 2007 het Socrates-programma.

De bestaande subprogramma's voor de verschillende doelgroepen blijven bestaan. Comenius en Grundtvig richten zich tot het leerplichtonderwijs en het volwassenonderwijs. Twee andere, bekendere subprogramma's

zijn Leonardo da Vinci en Erasmus. De Vlaamse Regering beoogt een stijging van het aantal deelnemers omdat jongeren door deze buitenlandse ervaring een open geest voor andere culturen ontwikkelen.

Tot het academiejaar 1998-1999 steeg het aantal **Erasmus**studenten sterk, daarna stagneerde het aantal deelnemende studenten enkele jaren. Sinds 2004-2005 is er jaarlijks opnieuw een lichte stijging. In 2009-2010 namen 3.521 (inclusief 542 stagestudenten – vroegere Leonardo da Vinci) studenten uit Vlaanderen deel. Er nemen meer vrouwen (2.185) dan mannen (1.336) deel. Terwijl aanvankelijk vooral universiteitsstudenten naar het buitenland trokken, zijn gedurende enkele jaren de hogeschoolstudenten in de meerderheid geweest. In 2006-2007 draaide de situatie weer even om, maar vanaf 2007-2008 waren de hogeschoolstudenten opnieuw in de meerderheid. In relatie tot het aantal studerende maken universiteitsstudenten echter vaker gebruik van deze mogelijkheid.

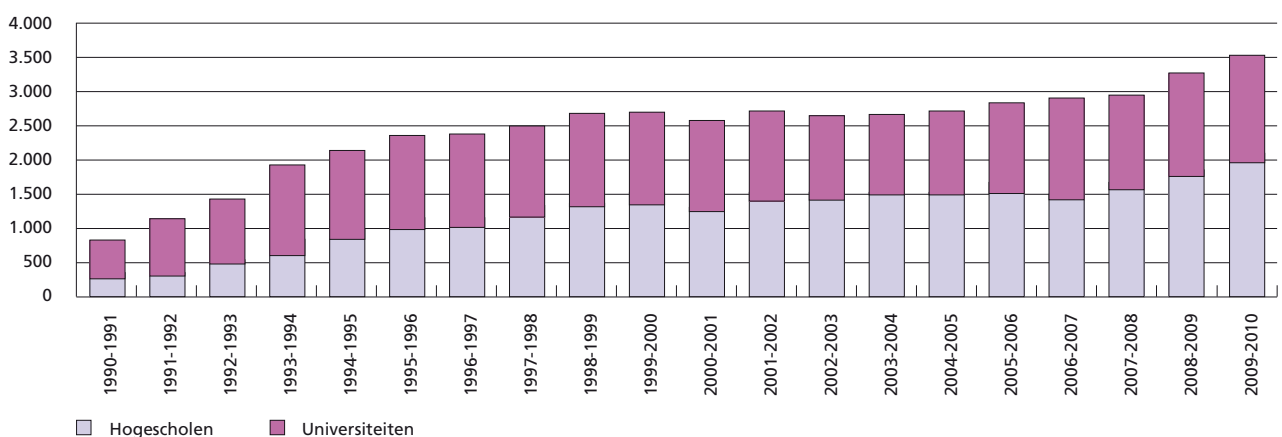
22% van de studenten komt terecht in het Spaanse onderwijs. Frankrijk sluit aan op 21% als een goede tweede. Met ruime afstand volgen Nederland met 8% en Duitsland met 7%.

Voor de docenten zijn Spanje, Finland, Nederland en Polen de populairste landen. In het academiejaar 2009-2010 trokken 821 docenten naar het buitenland in het kader van Erasmus, dat zijn er weer wat meer dan het voorgaand jaar.

Europese uitwisselingsprogramma's zijn zeker niet de enige mogelijkheid om in het buitenland een studie-ervaring op te doen. Wanneer we kijken naar de volledige studentenpopulatie in het hoger onderwijs, zien we dat in het academiejaar 2008-2009 in Vlaanderen 4% van de ingeschreven studenten als 'mobiel' beschouwd kan worden. Zij hebben niet de Belgische nationaliteit én behaalden hun vorige diploma niet in België.

2.43 Erasmusstudenten

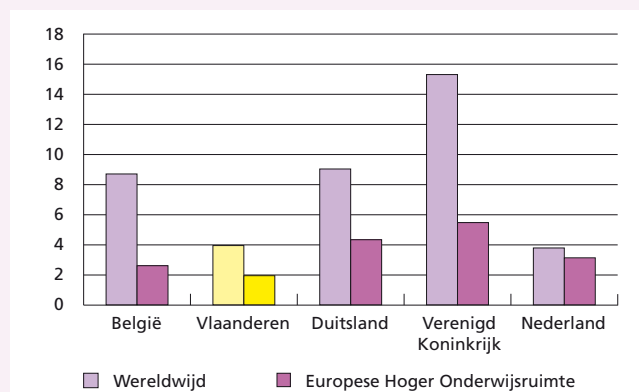
Evolutie van het aantal Vlaamse Erasmusstudenten, naar soort instelling hoger onderwijs, van 1997-1998 tot 2009-2010.

Bron: O&V, EPOS vzw.

2.44a Studentenmobiliteit inkomend

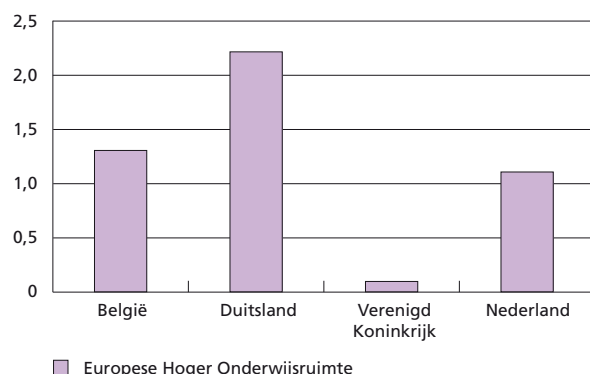
Aandeel mobiele studenten in het hoger onderwijs, inkomend.

Opmerking: voorlopige data.
Bron: O&V, EUROSTAT.

2.44b Studentenmobiliteit uitgaand

Aandeel mobiele studenten in het hoger onderwijs, uitgaand.

Opmerking: voorlopige data.
Bron: O&V, EUROSTAT.

België als geheel doet beduidend beter met 8,7% mobiele inkomende studenten (wereldwijd). Wanneer we enkel studenten uit de Europese Hoger Onderwijsruimte in beschouwing nemen, zakt dit aandeel tot 1,9% voor Vlaanderen en 2,6% voor België.

Ook de buurlanden (waarvoor we cijfermateriaal hebben) doen het meestal beter dan Vlaanderen. Het Verenigd Koninkrijk springt eruit; het Engels als onderwijstaal is hier allicht niet vreemd aan. Nederland daarentegen toont een cijfer dat bijna identiek is aan het Vlaamse.

Omgekeerd worden in het buitenland Belgische studenten geregistreerd in het hoger onderwijs. In 2008-2009 waren 1,3% (ten opzichte van de totale Belgische studentenpopulatie) studenten ingeschreven in het hoger onderwijs binnen de Europese Hoger Onderwijsruimte (maar buiten België). Duitsland doet het beduidend beter; Nederland houdt ongeveer gelijke hoogte met België.

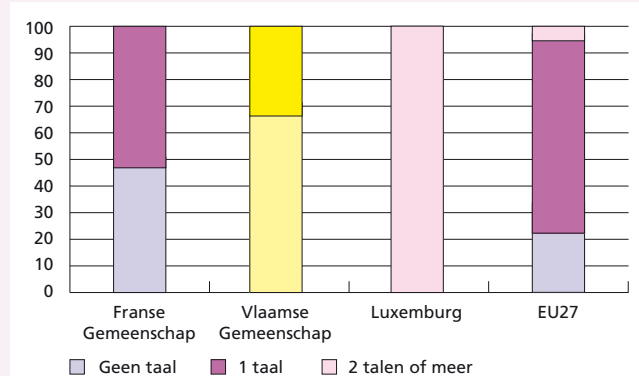
Vreemde talen leren

'Het leren van vreemde talen verbeteren' is een belangrijke doelstelling die de Europese Raad in 2001 vooropstelde en wil verwezenlijken tegen 2010. Ook Vlaanderen onderschrijft deze doelstelling.

In het gewoon lager onderwijs in Vlaanderen leert gemiddeld 1 leerling op 3 een vreemde taal. Naast de leerlingen die verplicht Frans volgen zijn in deze cijfers ook de leerlingen opgenomen die een taalinitiatie volgen. In Vlaanderen en in de gemeenten met een speciaal statuut (Brussel, randgemeenten en taalgrensgemeenten) kan in het gewoon basisonderwijs gekozen worden voor taalinitiatie in een andere taal dan het Nederlands, vroeger dan of naast het verplicht onderwijs in het Frans. Indien hiervoor gekozen wordt, moet steeds eerst taalinitiatie in het Frans aangeboden worden. Leerlingen die een dergelijke taalinitiatie volgen, zijn nu opgenomen in de cijfergegevens.

2.45 Vreemde talen - lager onderwijs

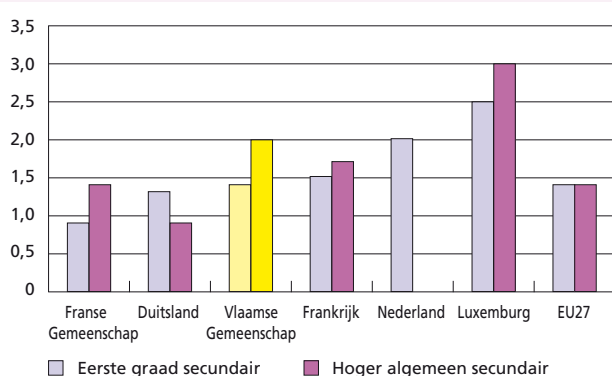
Aantal leerlingen die geen, één of twee of meer vreemde talen volgt in het lager onderwijs, internationale vergelijking, 2008-2009.

Bron: O&V, Eurostat (website op 26 mei 2011).

2.46 Vreemde talen - secundair onderwijs

Gemiddeld aantal vreemde talen per leerling in het secundair onderwijs, naar niveau, internationale vergelijking, 2008-2009.

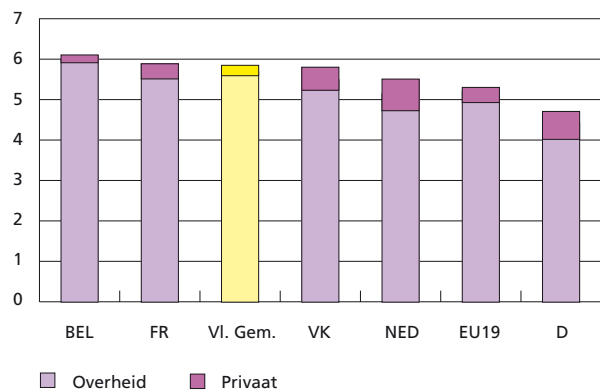
Bron: O&V, Eurostat (website op 26 mei 2011).

Dit verklaart waarom een heel klein percentage leerlingen (0,2% van de leerlingen) 2 talen of meer volgt.

Een leerling in de eerste graad secundair leert in Vlaanderen gemiddeld 1,4 vreemde talen. De toestand in onze buurlanden is gelijkaardig, enkel Luxemburg doet beduidend beter (2,5 vreemde talen). In het hoger algemeen secundair onderwijs scoort Vlaanderen met gemiddeld 2 vreemde talen wel duidelijk beter; Luxemburg heeft hier eveneens een nog hoger cijfer.

2.47 Uitgaven in % bbp

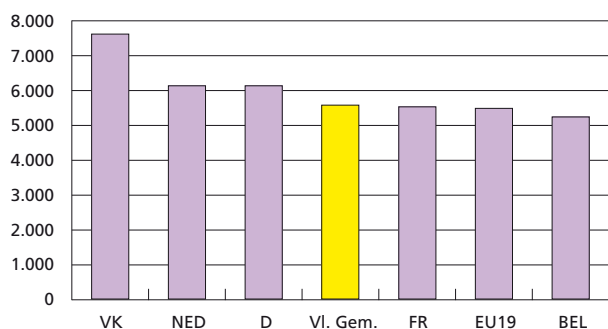
Uitgaven voor onderwijsinstellingen als percentage van het bbp, volgens de OESO-berekening, naar private en overheidsuitgaven, in %, internationale vergelijking, 2007.

Deze berekening omvat het Vlaamse onderwijsbudget, de financiële inspanning voor onderwijs en opleiding van gemeenten en provincies, de middelen van Syntra Vlaanderen, de kinderbijslag die ouders ontvangen voor kinderen boven de 18 jaar, de kost van de onderwijsadministratie, de Europese middelen, de pensioenen en alle uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling.
Bron: O&V, OESO.

2.48 Uitgaven per kleuter

Uitgaven voor onderwijsinstellingen per kleuter in het kleuteronderwijs, internationale vergelijking, 2007.

In Luxemburg zit het kleuteronderwijs vervat in de data voor het lager onderwijs.
Bron: O&V, OESO.

Investeren in onderwijs

Hier komen de ingezette middelen in het onderwijs aan bod. Niet alleen de financiële middelen (in verhouding tot het bbp en per leerling) worden behandeld, maar ook het onderwijspersoneel en zijn verloning.

De Vlaamse onderwijsbegroting bedraagt in 2010 9,868 miljard euro. Tegenover 2009 stijgt het budget met 5,9%. Gezuiverd van inflatie bedraagt de stijging 3,7%. De sterke stijging van het budget is deels te verklaren door een vervroegde uitbetaling van 356 miljoen euro aan werkmiddelen voor het leerplichtonderwijs 2008-2009, welke in november en december 2008 vooruit betaald zijn.

Onderwijsuitgaven internationaal vergeleken

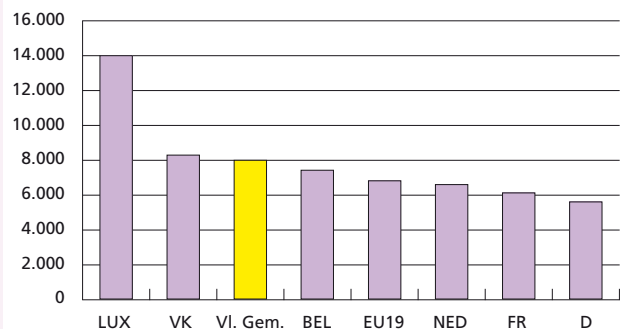
In 2007 bedroeg de Vlaamse onderwijsbegroting, volgens de OESO-berekening, 5,8% van het bruto binnenlands product. Daarmee zit de Vlaamse Gemeenschap boven het EU19-gemiddelde. Wanneer enkel de gependeerde overheidsmiddelen worden beschouwd, geeft Vlaanderen 0,7% meer uit dan het gemiddelde EU19-land.

Overheidsuitgaven per leerling/student

Vlaanderen gaf in 2007 voor alle onderwijsniveaus meer uit per leerling of student dan een gemiddeld EU19-land. Er wordt meer uitgegeven per leerling of student naarmate het onderwijsniveau stijgt. Zo krijgt een kleuter in verhouding het minst overheidsmiddelen. Deze vaststelling moet wel gerelativeerd worden. Nergens in Europa – met uitzondering van Frankrijk – bestaat immers een zo uitgebreid kleuteronderwijs als in Vlaanderen.

2.49 Uitgaven per leerling lager onderwijs

Uitgaven voor onderwijsinstellingen per leerling in het lager onderwijs, internationale vergelijking, 2007.

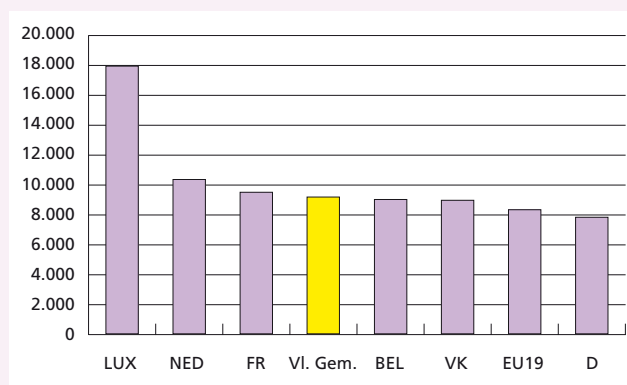

In Luxemburg zit het kleuteronderwijs vervat in de data voor het lager onderwijs.
Bron: O&V, OESO.

2.50 Uitgaven per leerling secundair onderwijs

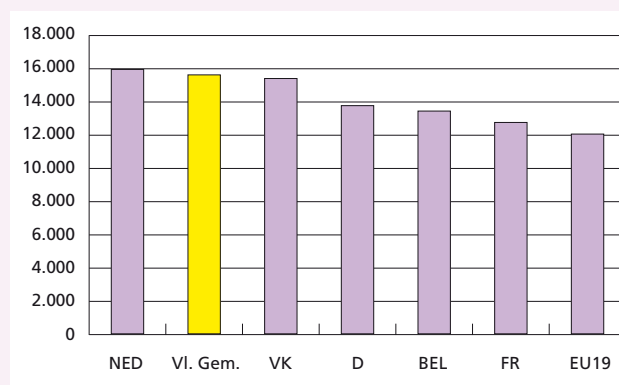
Uitgaven voor onderwijsinstellingen per leerling in het secundair onderwijs, internationale vergelijking, 2007.

Sommige landen combineerden data voor een aantal onderwijsniveaus in de categorie 'secundair onderwijs'.
Bron: O&V, OESO.

2.51 Uitgaven per student hoger onderwijs

Uitgaven voor onderwijsinstellingen per student in het hoger onderwijs, internationale vergelijking, 2007

Bron: O&V, OESO.

Leerling-leerkracht-ratio

De **leerling-leerkracht-ratio** geeft weer per hoeveel leerlingen één onderwijzend personeelslid bezoldigd wordt. Deze ratio geeft geen beeld van klasgrootte, maar is eerder een investeringsindicator: hoe lager de ratio, hoe hoger de investering.

Voor het kleuteronderwijs situeert Vlaanderen zich boven het EU19-gemiddelde van 13,2. De ratio van Luxemburg, het buurland met de laagste leerling-leerkracht-ratio in het kleuteronderwijs, bedraagt 12,2 en die van Frankrijk, het buurland met de hoogste ratio, 19,0.

Wat het lager onderwijs betreft, positioneert Vlaanderen

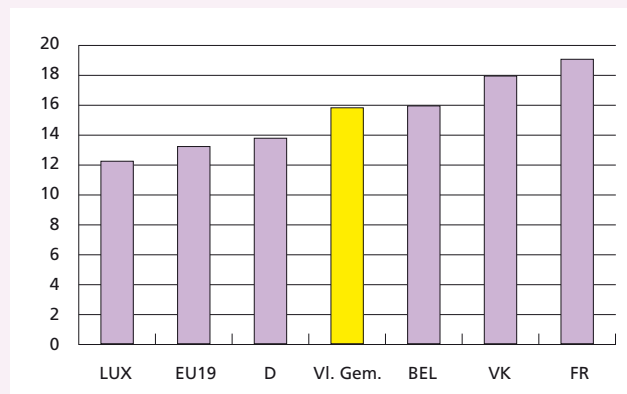
zich duidelijk onder het EU 19-gemiddelde (14,6). Luxemburg heeft de laagste ratio van de buurlanden (12,1) en het Verenigd Koninkrijk de hoogste (20,2).

Vlaanderen behoort ook in het secundair onderwijs tot de landen met de laagste ratio's. Het EU19-gemiddelde bedraagt 12,0. Luxemburg heeft de laagste ratio van de buurlanden met 9,1 en Nederland de hoogste met 15,8.

In het hoger onderwijs heeft Vlaanderen echter een ratio boven het EU19-gemiddelde (15,4). Duitsland scoort laag met een ratio van 11,5 en België als geheel hoog met een ratio van 19,0.

2.52 Leerling-leerkracht-ratio kleuteronderwijs

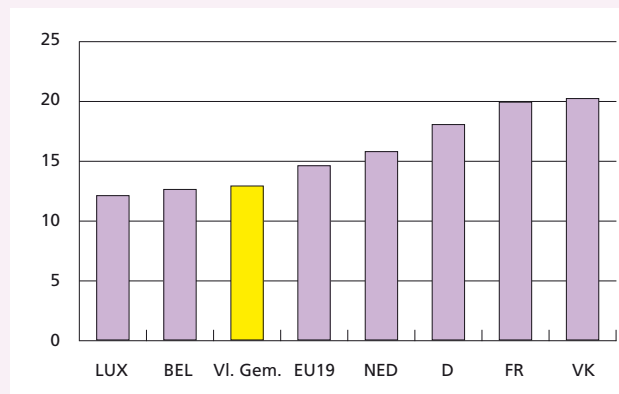
Leerling-leerkracht-ratio in het kleuteronderwijs, internationale vergelijking, 2007-2008.

Voor Nederland zit de ratio voor het kleuteronderwijs vervat in die voor het lager onderwijs.
Bron: O&V, OESO.

2.53 Leerling-leerkracht-ratio lager onderwijs

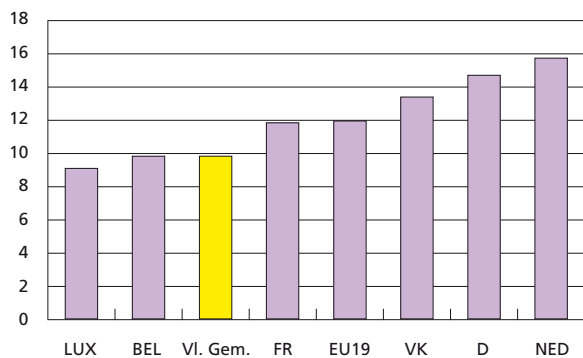
Leerling-leerkracht-ratio in het lager onderwijs, internationale vergelijking, 2007-2008.

Voor Nederland zit de ratio voor het kleuteronderwijs vervat in die voor het lager onderwijs.
Bron: O&V, OESO.

2.54 Leerling-leerkracht-ratio secundair onderwijs

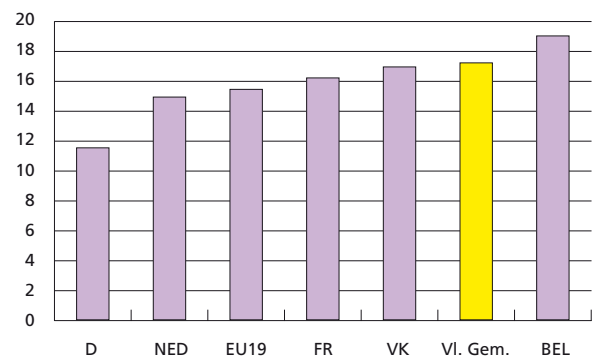
Leerling-leerkracht-ratio in het secundair onderwijs, internationale vergelijking, 2007-2008.

Bron: O&V, OESO.

2.55 Student-docent-ratio hoger onderwijs

Student-docent-ratio in het hoger onderwijs, internationale vergelijking, 2007-2008.

Bron: O&V, OESO.

Verloning van leerkrachten

De salarissen van leerkrachten verschillen sterk van land tot land. Zo kiezen Engeland en Schotland er bijvoorbeeld voor om hun leerkrachten gelijk te bezoldigen, ongeacht het onderwijsniveau waar ze werken.

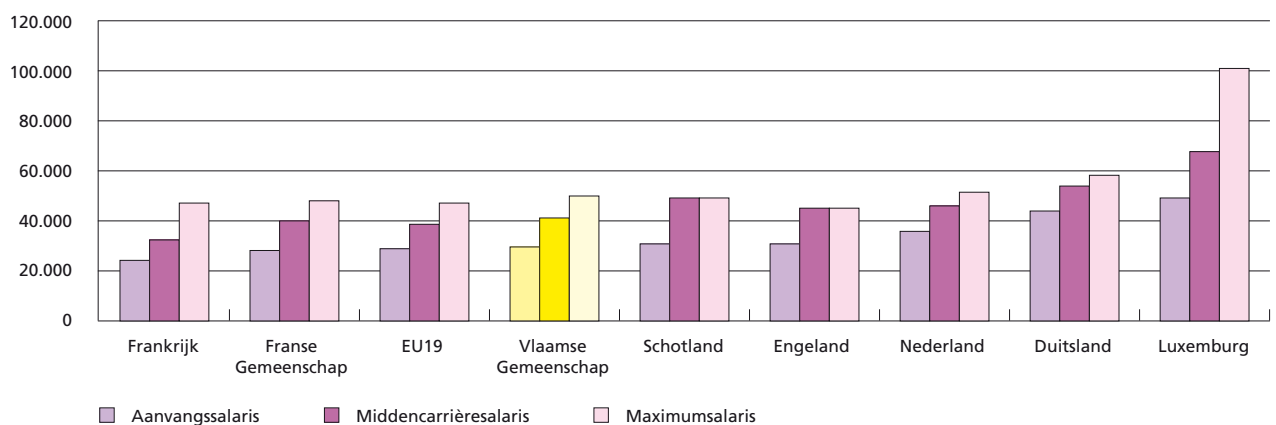
In het lager onderwijs situeert zowel het aanvangssalaris als het maximumsalaris in Vlaanderen zich rond het EU19-gemiddelde. Bij het maximumsalaris behoort de verloning zelfs tot de koplopers onder onze buurlanden. Het aanvangssalaris is in Frankrijk het laagst en in Luxemburg het hoogst. Wat het maximumsalaris betreft, geeft Engeland het laagste en Luxemburg het hoogste bedrag uit.

Voor het lager secundair onderwijs zit Vlaanderen eveneens rond het EU19-gemiddelde. Frankrijk heeft het laagste aanvangssalaris en Luxemburg het hoogste. Engeland heeft het laagste maximumsalaris terwijl Luxemburg nogmaals het hoogste heeft.

In het hoger secundair onderwijs behoort Vlaanderen tot de landen met het hoogste aanvangssalaris en het hoogste maximumsalaris. Zoals in de andere onderzochte onderwijsniveaus heeft Frankrijk het laagste aanvangssalaris en Luxemburg het hoogste. Engeland heeft het laagste maximumsalaris en Luxemburg het hoogste.

2.56 Salarissen lager onderwijs

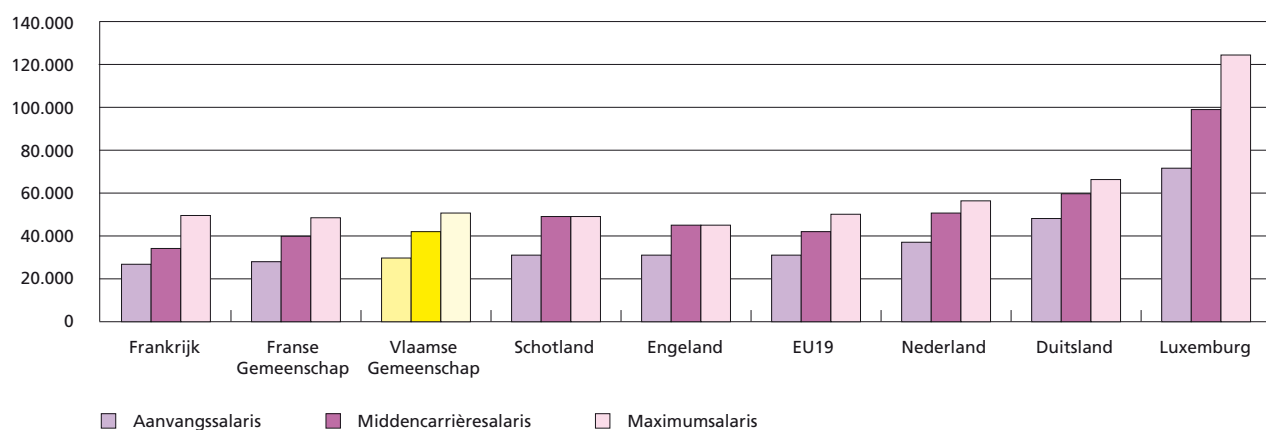
Salarissen van leerkrachten in het lager onderwijs naar carrièremoment, internationale vergelijking, 2007-2008.

Bron: O&V, OESO.

2.57 Salarissen lager secundair onderwijs

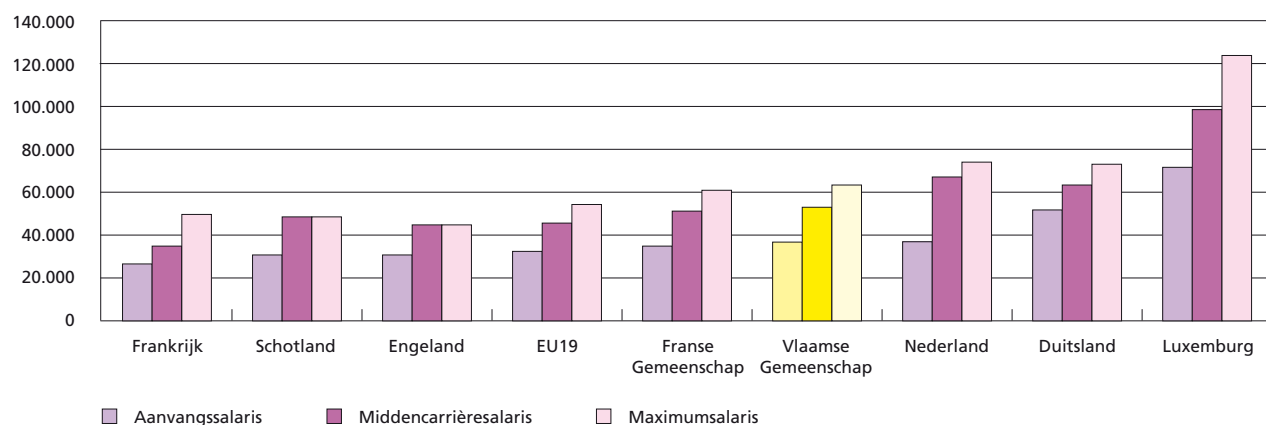
Salarissen van leerkrachten in het lager secundair onderwijs naar carrièremoment, internationale vergelijking, 2007-2008.

Bron: O&V, OESO.

2.58 Salarissen hoger secundair onderwijs

Salarissen van leerkrachten in het hoger secundair onderwijs naar carrièremoment, internationale vergelijking, 2007-2008

Bron: O&V, OESO.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- European Commission (2011) *Progress towards the common European objectives in education and training (2010/2011) - Indicators and benchmarks*. Brussel.
- OECD (2010). *Education at a Glance 2010 OECD Indicators*. Parijs.
- OECD (2010) *PISA 2009 Results: What Students Know and Can Do – Student Performance in Reading, Mathematics and Science*. Parijs.
- OECD (2010) *PISA 2009 Results: Overcoming Social Background – Equity in Learning Opportunities and Outcomes*. Parijs.
- OECD (2010) *PISA 2009 Results: Learning to Learn – Student Engagement, Strategies and Practices*. Parijs.
- OECD (2010) *PISA 2009 Results: What makes a School Successful? – Resources, Policies and Practices*. Parijs.
- OECD (2010) *PISA 2009 Results: Learning Trends – Changes in Student Performance*. Parijs.
- Universiteit Gent, Vakgroep Onderwijskunde & Vlaams Ministerie van Onderwijs & Vorming, Departement Onderwijs & Vorming (2010). *PISA – Leesvaardigheid van 15-jarigen in Vlaanderen – De eerste resultaten van PISA 2009*. Brussel.
- Vlaams Ministerie van Onderwijs & Vorming (2011). *Statistisch Jaarboek van het Vlaams onderwijs Schooljaar 2009-2010*. Brussel.
- Vlaams Ministerie van Onderwijs & Vorming, Agentschap voor Onderwijsdiensten (2011). *Leerplicht: Wie is er niet als de schoolbel rinkelt? Evaluatie 2009-2010*. Brussel.
- Europese Commissie - Onderwijs & Vorming:
http://europa.eu/pol/educ/index_en.htm
- Europese Commissie - EUROSTAT:
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
- Organisatie voor Economische Samenwerking & Ontwikkeling: www.oecd.org
- Programme for International Student Assessment:
www.pisa.oecd.org
- PISA Vlaanderen: www.pisa.ugent.be
- Vlaamse Gemeenschapscommissie:
www.vgc.be/onderwijs
- Vlaams Ministerie van Onderwijs & Vorming:
www.ond.vlaanderen.be
- Vlaamse Interuniversitaire Raad: www.vlir.be
- ETNIC: www.statistiques.etic.be

DEFINITIES

Leerlingen De leerlingenaantallen hebben betrekking op het aantal ingeschreven leerlingen en studenten op 1 februari 2010. De leerlingen en studenten die ingeschreven zijn in Franstalige afdelingen van Nederlandstalige scholen of in Franstalige scholen onder de bevoegdheid van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap worden niet in dit cijfermateriaal opgenomen.

In het hoger onderwijs wordt (tenzij anders vermeld) het aantal actieve inschrijvingen weergegevens op 30 september 2010. Eén student kan meerdere inschrijvingen hebben in het hoger onderwijs.

In het volwassenenonderwijs wordt het aantal inschrijvingen in opleidingen gestart binnen de referentieperiode geteld. In het deeltijds kunstonderwijs wordt het aantal inschrijvingen van financierbare leerlingen geteld. In beide onderwijsniveaus ligt het aantal inschrijvingen hoger dan het aantal fysieke personen, omdat een leerling voor meerdere cursussen ingeschreven kan zijn.

Leerlingen die omwille van een langdurige ziekte les volgen in het buitengewoon onderwijs (de zogenaamde type-5-leerlingen) worden, om dubbeltellingen te vermijden, niet in het cijfermateriaal opgenomen.

Leerling-leerkracht-ratio De leerling-leerkracht-ratio geeft aan hoeveel leerlingen er zijn per bezoldigd onderwijzend personeelslid. Het geeft dus geen beeld van de gemiddelde klasgrootte. Ook het buitengewoon onderwijs werd in het Vlaamse cijfermateriaal geïntegreerd. De omkadering is er groter dan in het gewoon onderwijs. Ook het deeltijds onderwijs en het volwassenenonderwijs zijn in de cijfergegevens vervat. Voor de personeelsgegevens moet er op gewezen worden dat al het onderwijzend personeel (budgettaire fulltime-equivalenten) opgenomen is. Zo zitten er personeelsleden in de cijfers die geen klasleerkracht zijn, bijvoorbeeld taakleerkrachten. Ook personeelsleden die zorgen voor vervangingen van minder dan een jaar werden in de basisgegevens opgenomen. We volgen daarmee de OESO-instructies over de 'coverage' en hun definities over leerkrachten.

Lesuren-cursist basiseducatie Dit is het resultaat van de vermenigvuldiging van het aantal lestijden van een module met het aantal financierbare of subsidiëerbare cursisten gedurende een referentieperiode.

Onderwijskansarmoedeindex De Onderwijskansarmoedeindex of kortweg OKI is een indicator gebaseerd op 4 leerlingenkenmerken (opleidingsniveau moeder, thuistaal, buurt en schooltoelage). Elke leerling krijgt een OKI-score van 0 tot 4 (afhankelijk van aantal leerlingenkenmerken waarvoor hij/zij aantikt).

Overheidskost per leerling Op internationaal vlak wordt de kost per leerling op basis van het aantal financierbare studenten berekend en uitgedrukt in US-dollarequivalenten. Uitgaven voor onderwijsinstellingen per student in vergelijking met het bbp per capita worden berekend door de onderwijsuitgaven per student in de nationale munteenheid af te zetten als percentage van het BBP per capita, ook in de nationale munteenheid. In de gevallen waarbij de onderwijsuitgaven en de BBP-data een andere referentieperiode beslaan, worden de onderwijsdata aan de referentieperiode van de BBP-data aangepast. Men maakt daarbij gebruik van de inflatieratio's.

Personeel

Gegevens afkomstig van het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming:

In de personeelsstatistieken wordt enkel het personeel geregistreerd dat ofwel rechtstreeks door het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming wordt betaald, ofwel waarvan de lonen ten laste van de werkingsenveloppe van het hoger onderwijs zijn. Het personeel dat geniet van het stelsel 'terbeschikkingstelling voorafgaand aan het rustpensioen' (TBS55+) is dus opgenomen in de statistieken. Het meester-, vak- en dienstpersoneel van het gesubsidieerd onderwijs komt niet aan bod in de statistieken. De gesubsidieerde contractuelen worden ook buiten beschouwing gelaten omdat zij niet volledig door het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming worden betaald.

De personeelsgegevens hebben betrekking op de maand januari zoals gekend in juni, tenzij anders aangegeven.

Gegevens afkomstig van de VLIR:

De personeelsgegevens voor het universitair onderwijs zijn afkomstig van de Vlaamse Interuniversitaire Raad (VLIR), en hebben betrekking op 1 februari 2010.

Programme for International Student Assessment

(PISA) PISA is een programma voor internationaal vergelijkend wetenschappelijk onderzoek rond leerprestaties van 15-jarigen. PISA wordt gecoördineerd door de OESO (Organisatie voor Economische Samenwerking & Ontwikkeling) en verloopt volgens een 9-jarige cyclus met subcycli van telkens 3 jaar. In elk deelnemend land worden aan een representatieve steekproef van alle 15-jarigen die zich in het onderwijsstelsel bevinden toetsen inzake leesvaardigheid, wiskundige geletterdheid en wetenschappelijke geletterdheid voorgelegd. Per subcyclus komt telkens één testdomein uitgebreid aan bod (major); de andere domeinen (minoren) worden minder in detail getest.

De eerste afname van de PISA-testen vond plaats in 2000. De meest recente afname, waarvan de resultaten in deze VRIND-editie gerapporteerd worden, dateert van 2009. In PISA 2009 was, net zoals in PISA 2000, leesvaardigheid de 'major' en waren wiskundige en wetenschappelijke geletterdheid de 'minoren'.

Salariëring van leerkrachten Deze indicator geeft een beeld van de salarissen van leerkrachten in het onderwijs. De gegevens zijn afkomstig uit de OESO-databank. De salarissen zijn aangepast volgens de 'Purchasing Power Parity' (PPP), zodat vergelijkingen tussen de landen verantwoord zijn. Deze PPPindex wordt jaarlijks door de OESO samengesteld en is een coëfficiënt die per land de koopkracht weergeeft. Er wordt een onderscheid tussen het aanvangs-, het middencarrière- en het maximumsalaris van leerkrachten gemaakt. Het aanvangssalaris is het brutosalaris per jaar voor een voltijds aangestelde leerkracht in het begin van zijn/haar loopbaan met het minimum opleidingsniveau dat vereist is om volledig gekwalificeerd te zijn. Het middencariëresalaris verwijst naar het brutosalaris per jaar na 15 jaar loopbaan voor een voltijds aangestelde leerkracht met het minimum opleidingsniveau dat vereist is om volledig gekwalificeerd te zijn. Hetzelfde geldt voor het maximumsalaris, met dit verschil dat de berekening gebeurt op basis van 27 jaar dienstanciënniteit voor leerkrachten in het kleuter-, lager en in de 1ste graad secundair onderwijs en 25 jaar loopbaan voor geaggregeerden in het secundair onderwijs - groep 2. De term 'brutosalaris' verwijst naar de geïndexeerde bruto jaarwedde, verhoogd met de eindejaarstoeslag en het vakantiegeld. Het brutojaarsalaris wordt berekend uitgaande van het salaris van de maand januari. Dit wordt getransponeerd tot een volledig jaarsalaris.

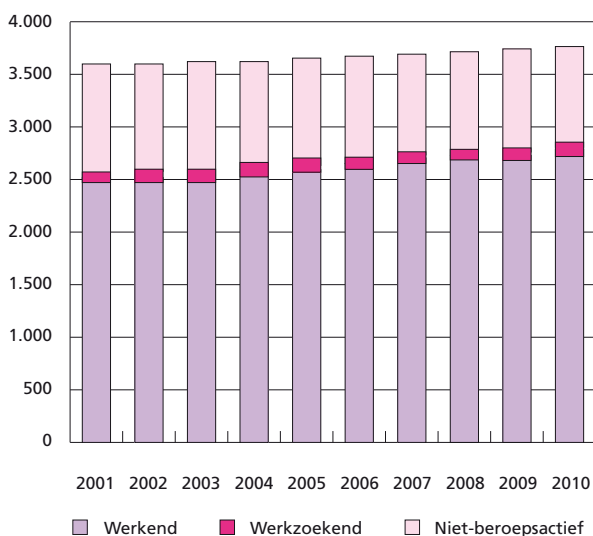
Voor het 'hoger technisch en beroepssecundair onderwijs' - wat overeenkomt met de 2de en 3de graad secundair onderwijs BSO/KSO/TSO - zijn er geen cijfergegevens in de internationale dataverzameling geïntegreerd. In dit soort onderwijs komen te veel verschillende salarisschalen voor om zinvolle gemiddelden te berekenen. Dat is ook in het buitenland het geval, waardoor de OESO besliste om hiervoor geen indicator te berekenen.

2.2 WERK EN SOCIALE ECONOMIE

Weten wat er reilt en zeilt op vlak van arbeidsmarkt en sociale economie is van belang voor een goede beleidsvoering. Dit hoofdstuk begint dan ook met een schets van de situatie op de Vlaamse arbeidsmarkt in ruime zin. Voor een beter zicht op de huidige toestand van de arbeidsmarkt en de grootste uitdagingen voor het beleid, komen achtereenvolgens de bevolking op arbeidsleeftijd, de werkenden en de werkzoekenden aan bod. Ook de aansluitingsproblemen tussen vraag en aanbod en de combinatie arbeid en gezin worden tegen het licht gehouden. De Vlaamse Regering heeft een aantal lange termijn-doelstellingen bepaald in het Pact 2020, in ViA en in het regeerakkoord 2009-2014. Bedoeling is om versterkt in te zetten op de activering van werkzoekenden, de versterking van competenties en de ondersteuning van loopbanen. De Vlaamse Regering wil ook resoluut gaan voor meer 50-plussers aan het werk en een versterking van de sociale economie. In het tweede deel van dit hoofdstuk komen een aantal beleidsmaatregelen en -programma's aan bod die werden opgezet ter realisatie van deze doelstellingen.

2.59 Bevolking op arbeidsleeftijd

Evolutie van de bevolking op arbeidsleeftijd (20-64 jaar), van 2001 tot 2010, naar socio-economische positie, x 1.000.

Bron: ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

Situatie Vlaamse arbeidsmarkt

Hier volgt een overzicht van de ruime omgeving waarin de Vlaamse arbeidsmarkt en het arbeidsmarktbeleid is ingebed. Vooreerst wordt de bevolking op arbeidsleeftijd en een aantal onderliggende componenten onder de loep genomen. Vervolgens wordt dieper ingegaan op de werkenden, de werklozen, de aansluitingsproblemen tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt en de combinatie arbeid en gezin.

Bevolking op arbeidsleeftijd

Vooruitzichten geven aan dat een verdere groei van de Vlaamse bevolking op arbeidsleeftijd (20-64 jaar) niet zal blijven duren. Volgens prognoses zou het aantal 20-64-jarigen in Vlaanderen tussen 2015 en 2020 blijven hangen op 3,8 miljoen om nadien af te nemen tot circa 3,6 miljoen in 2030. Bovendien blijkt de kleiner wordende groep personen op arbeidsleeftijd ook te ontgroenen en te vergrijzen. Dit proces is nu reeds aan de gang: terwijl het aantal jongeren (20-24-jarigen) sinds 1999 min of meer stabiel is gebleven, neemt het aantal ouderen (55-64-jarigen) jaarlijks toe. Waar er in 1999 nog 56 jongeren per 100 ouderen waren, zou deze jong/oud-ratio in 2023 een dieptepunt bereiken met 39 jongeren op 100 ouderen.

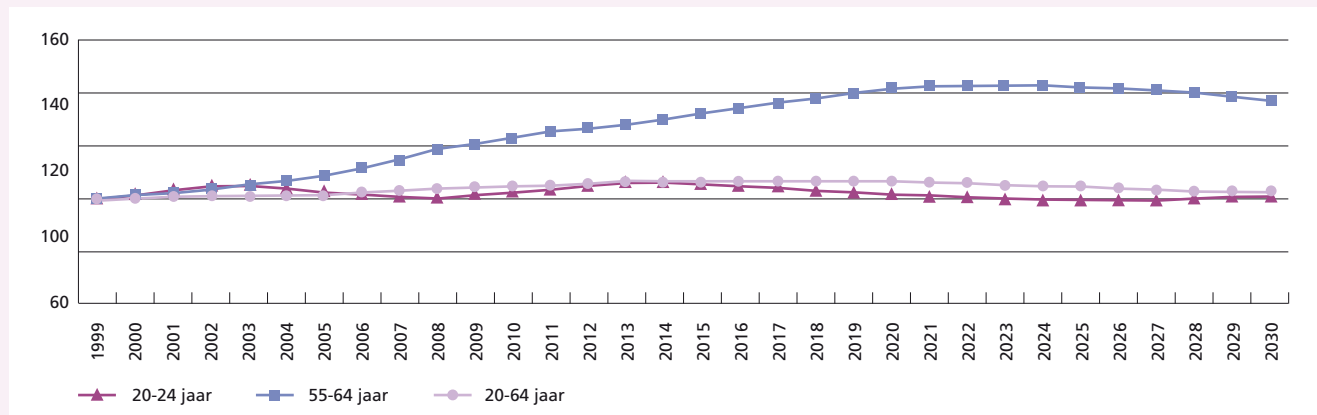
De bevolking op arbeidsleeftijd (20-64 jaar) kan volgens de internationaal geldende definitie van de International Labour Organization (ILO) naar socio-economische positie in drie grote categorieën ingedeeld worden: de werkenden, de werkzoekenden of werklozen en de niet-beroepsactieven. Voor Vlaanderen komen we voor het jaar 2010 aan 72,1% werkenden, 3,7% werkzoekenden en 24,1% niet-beroepsactieven. De eerste 2 vormen samen de **beroepsbevolking**. In vergelijking met 2001 is het aandeel werkenden en werkzoekenden toegenomen en is het aandeel niet-beroepsactieven gedaald.

Het aantal **werkenden** kende een overwegend stijgend verloop tussen 2001 en 2010, behalve tijdens de economisch zwakkere jaren 2003 en 2009 toen er geen groei van het aantal werkenden was. De economische heropleving vertaalt zich in een toename van het aantal werkende 20-64-jarigen in 2010.

Het aantal **ILO-werkzoekenden** vertoont een schommelend verloop in de periode 2001-2010, met aanzienlijke toenames in 2002-2003 en 2009. Ook in 2010 is er een stijging

2.60 Prognose bevolking op arbeidsleeftijd

Evolutie/prognose* van de bevolking op arbeidsleeftijd (20-64 jaar), totaal en naar enkele leeftijdsgroepen, van 1999 tot 2030, index 1999 = 100.

* Jaren 1999 tot 2008 zijn observaties, jaren 2009-2030 zijn projectiewaarden.
Bron: Willems & Lodewijckx, 2011.

op jaarbasis, maar aan een lager ritme dan in 2009. Het aantal **niet-beroepsactieven** ging tussen 2001 en 2010 overwegend in neergaande lijn. In vergelijking met 2001 zijn de niet-beroepsactieve 20-64-jarigen met ruim één tiende minder in 2010.

Werkenden

Vooreerst wordt de werkzaamheidsgraad, zowel globaal als naar verschillende achtergrondkenmerken, gepresenteerd. Daarna wordt er stilgestaan bij de uittredeleeftijd. Vervolgens komen er verscheidene arbeidsregimes aan bod. Tot slot wordt ook werkbaar werk tegen het licht gehouden.

Werkzaamheidsgraad

De nieuwe Europa 2020-strategie, die in 2010 gelanceerd werd als opvolger van de Lissabonstrategie, wil de EU helpen de crisis te boven te komen en de Europese economie voorbereiden op de komende 10 jaar. De werkzaamheidsdoelstelling in deze strategie schrijft voor dat 75% van de bevolking tussen 20 en 64 jaar aan het werk dient te zijn in 2020. Daartoe zal de werkzaamheid van zowat alle bevolkingsgroepen omhoog moeten. Ook Vlaanderen wil zijn eigen doelstellingen in lijn brengen met deze nieuwe strategie en besliste om een werkzaamheidsdoelstelling van 76% voorop te stellen voor de 20-64-jarigen.

Anno 2010 zijn er ruim 7 op de 10 Vlamingen op beroepsactieve leeftijd (20-64 jaar) aan het werk; dat zijn er 0,6 procentpunt meer dan een jaar eerder. Daarmee lijkt het herstel in Vlaanderen ingezet na de crisisjaren 2008 en 2009. De Vlaamse **werkzaamheidsgraad** hield lange tijd gelijke tred met het Europese gemiddelde, maar omdat de Vlaamse tewerkstelling minder sterk getroffen is door de crisis scoort Vlaanderen toch beter dan de EU27 (68,6%

in 2010). Met het groeiritme dat tijdens de afgelopen jaren gerealiseerd werd, wordt het bereiken van de 76%-doelstelling tegen 2020 nog een hele uitdaging. Niet alleen laat de crisis sporen na en remt de vergrijzing van de bevolking op arbeidsleeftijd de vooruitgang af, maar daarnaast blijven ook een aantal specifieke groepen ondervertegenwoordigd op de arbeidsmarkt: ouderen, laaggeschoolden, allochtonen, personen met een handicap en vrouwen.

De toename van de Vlaamse werkzaamheid is quasi volledig toe te schrijven aan de vrouwen, wiens arbeidsdeelname met 9,4 procentpunten toenam tussen 1999 en 2010 terwijl de mannelijke deelname aan de arbeidsmarkt de voorbije jaren min of meer stabiel bleef en in de laatste jaren zelfs afbrokkelde. De werkzaamheidskloof tussen mannen en vrouwen vernauwde dan ook verder tussen 1999 en 2010. Met 2 op de 3 vrouwelijke 20-64-jarigen die een betaalde job hebben, doet het Vlaamse Gewest het beter dan het EU27-gemiddelde.

De Vlaamse arbeidsmarkt wordt gekenmerkt door een 'citroenmodel' met een erg hoge arbeidsdeelname in de middelste leeftijdsgroep, een beperkte arbeidsdeelname bij de jongeren en een sterk vervroegde uittrede aan het einde van de loopbaan. De lage werkzaamheid bij ouderen vormt dan ook één van de voornaamste pijnpunten op de Vlaamse arbeidsmarkt. Het Pact 2020 schuift expliciet een ruime eindeloopbaandoelstelling naar voor waarin gesteld wordt dat de gemiddelde jaarlijkse groei voor de werkzaamheidsgraad bij de 50-plussers gemiddeld 1 procentpunt moet bedragen om zo tegen 2020 een 50%-werkzaamheidsdoelstelling bij de 55-plussers te bereiken. De werkzaamheid bij de 50-plussers en bij de 55-plussers is er tussen 1999 en 2010 sterk op vooruit gegaan, maar blijft wel tot één van de laagste in de Europese Unie behoren. Verder blijft de grote afstand tussen de werkzaamheidsgraad van de 55-59-jarigen en de 60-64-jarigen bestaan.

De leeftijds-kloof, die het verschil aangeeft tussen de werk-

2.61 Werkzaamheidsgraad globaal

Evolutie van de werkzaamheidsgraad (20-64 jaar), van 1999 tot 2010, naar geslacht, leeftijd, onderwijsniveau, nationaliteit*, geboorteland en internationale vergelijking, jaargemiddelde, in %.

	Vlaams Gewest												Waals Gewest	Brussels Gewest	België	EU27
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2010	2010	2010	2010
Totaal	67,3	68,9	68,6	68,6	68,1	69,7	70,4	70,6	71,9	72,3	71,5	72,1	62,2	59,2	67,6	68,6
Mannen	77,1	79,0	77,9	77,4	76,5	77,6	77,8	77,7	78,8	78,3	77,2	77,4	68,9	66,1	73,5	75,1
Vrouwen	57,3	58,5	59,0	59,7	59,6	61,5	62,8	63,4	64,9	66,1	65,7	66,7	55,5	52,5	61,6	62,1
20-24 jaar	-	-	57,5	56,9	54,9	56,1	55,0	56,5	56,2	56,1	49,6	50,8	38,4	26,9	44,0	50,4
25-49 jaar	82,8	84,3	84,0	84,2	83,2	84,9	85,6	85,8	86,8	87,9	86,8	86,8	75,6	68,4	81,2	78,1
50-64 jaar	38,0	39,9	40,1	40,6	42,1	43,8	45,9	46,3	49,3	49,1	50,9	53,1	47,3	49,9	50,9	56,7
55-64 jaar	23,7	25,5	24,5	25,6	26,5	29,5	30,7	31,4	34,2	34,3	35,8	38,2	35,1	40,6	37,3	46,3
Laaggeschoold	-	-	52,2	52,6	52,2	52,7	52,6	52,5	54,3	53,4	52,6	53,3	43,5	41,4	48,4	53,4
Middengespoold	-	-	72,7	72,4	71,6	72,6	73,4	73,3	73,9	74,8	73,2	74,1	63,0	54,9	69,1	69,9
Hooggeschoold	-	-	85,2	84,2	83,8	84,8	84,9	84,7	85,9	85,0	84,2	84,1	79,9	76,8	81,9	82,4
Belgen	-	-	69,3	69,4	68,9	70,4	71,1	71,3	72,7	72,8	72,2	72,9	63,2	60,1	68,8	69,0
EU-burger (excl. Belgen)	-	-	67,4	62,6	62,4	65,5	67,2	66,7	68,8	71,5	68,0	70,1	58,9	67,4	65,0	70,2
Niet-EU-burger	-	-	36,4	41,4	38,6	41,3	42,7	45,0	44,5	47,2	46,9	44,4	32,8	40,8	40,4	58,5
Geboren in België	-	-	-	-	-	-	71,7	72,0	73,1	73,3	72,9	73,5	64,0	64,6	69,9	69,1
Geboren in ander EU27	-	-	-	-	-	-	64,4	61,3	64,3	68,4	67,0	68,6	55,8	68,0	63,5	69,1
Geboren buiten EU	-	-	-	-	-	-	48,9	51,1	51,4	56,3	53,4	53,4	46,9	45,4	48,8	61,6

* EU: tot 2004 EU15, in 2005 en 2006 EU25 en vanaf 2007 EU27.

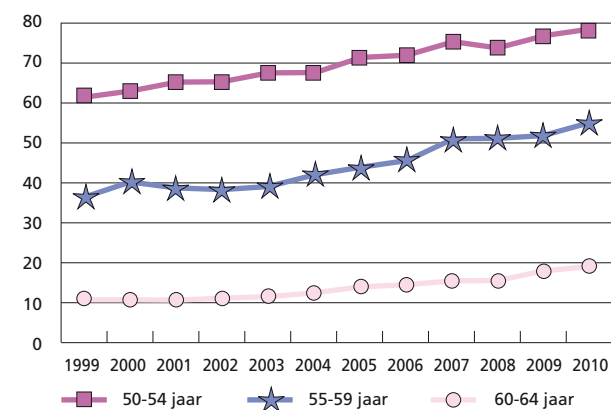
Bron: Eurostat LFS, ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

zaamheidsgraad van de 20-49-jarigen en de 50-64-jarigen, is in 2010 weer een beetje gekrompen.

De werkzaamheidsgraad van de Vlaamse laaggeschoolden blijft veel lager dan die van midden- en hooggeschoolden. Tijdens de crisisjaren 2008 en 2009 werden de laaggeschoolden ook harder getroffen dan de andere opleidingsniveaus. Anno 2010 is slechts iets meer dan de helft van de laaggeschoolden op arbeidsleeftijd aan het werk. Daarmee scoort Vlaanderen iets lager dan het Europese gemiddelde. Het verschil in arbeidsdeelname tussen laag- en hogergeschoolden bedraagt 25,3 procentpunten en is het laatste decennium nauwelijks verkleind.

2.62 Werkzaamheidsgraad ouderen

Evolutie van de werkzaamheidsgraad (50-64 jaar), van 1999 tot 2010, naar leeftijdsklassen, jaargemiddelde, in %.

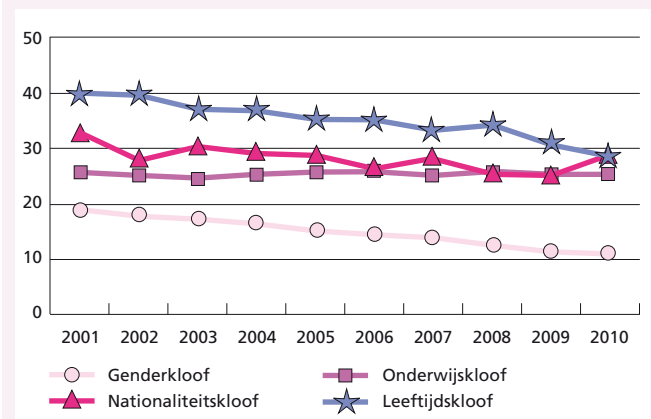

Bron: Eurostat LFS, ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

Na een forse toename van de werkzaamheidsgraad van de allochtonen tussen 2001 en 2008, zijn er binnen deze groep harde klappen gevallen ten gevolge van de economische crisis. Omdat een groot deel van de bevolking met een niet-EU-herkomst ondertussen de Belgische nationaliteit verworven heeft, is het accurater om deze groep niet alleen op basis van nationaliteit maar ook op basis van geboorteland af te bakenen. De werkzaamheidsgraad van personen geboren buiten EU stabiliseerde op 53,4% in 2010. Hiermee kwam voorlopig een einde aan de daling

2.63 Werkzaamheidskloven

Evolutie van het verschil in de werkzaamheidsgraad* tussen mannen en vrouwen, tussen 20-49-jarigen en 50-64-jarigen, tussen Belgen en niet-EU-burgers (tot 2004 EU15, in 2005 en 2006 EU25 en vanaf 2007 EU27) en tussen midden/hooggeschoolden en laaggeschoolden, van 2001 tot 2010, in procentpunten.

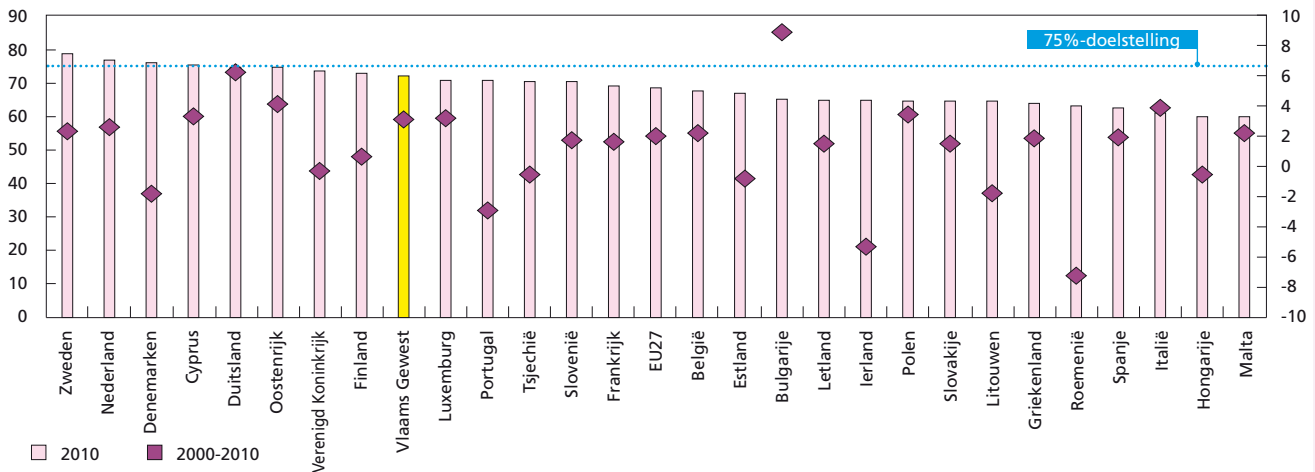
* Het gaat telkens om alle 20-64-jarigen.

Bron: ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

2.64 Werkzaamheidsgraad internationaal

Internationale vergelijking van de werkzaamheidsgraad (20-64 jaar) in 2010 (linkeras, in %) en van de wijziging van de werkzaamheidsgraad tussen 2000 en 2010 (rechteras, in procentpunten), jaargemiddelde.

Bron: Eurostat LFS, ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

die in 2009 werd vastgesteld. Dit geldt echter niet voor de personen met een niet-EU-nationaliteit. Zij maken ongeveer één derde uit van de bevolking geboren buiten de EU. Van die niet-EU-burgers was slechts 44,4% aan het werk in 2010. Hun arbeidsdeelname nam af in 2009 en die afname zette zich nog door in 2010 (-2,8 procentpunten tussen 2008 en 2010). De nationaliteitskloof was in de afgelopen jaren weliswaar kleiner geworden, maar in 2010 nam de afstand terug toe.

In 2010 is er 33,5% van de personen met een arbeidshandicap (20-64 jaar) aan het werk. Dat zijn er 4 procentpunten minder dan een jaar eerder. Bij de personen zonder hinder stijgt de werkzaamheidsgraad van 75,7% in 2009 naar 76,8% in 2010. De werkzaamheidskloof tussen personen met en zonder handicap is in 2010 uitgebreid tot 43,3 procentpunten.

2.65 Uittredeleeftijd

Evolutie van de gemiddelde uittredeleeftijd, van 2001 tot 2008*, naar gewest, in jaar.

	2001	2005	2006	2007	*2008
Vlaams Gewest	58,4	58,8	58,9	59,3	59,6
Waals Gewest	58,3	58,7	58,8	59,3	59,6
Brussels Gewest	58,7	59,0	59,1	59,5	60,0
België	58,4	58,8	58,9	59,3	59,6

* Raming.

Bron: Datawarehouse Arbeidsmarkt & Sociale Bescherming bij de KSZ, bewerking Steunpunt WSE.

Uittredeleeftijd

Het opkrikken van de werkzaamheidsgraad van 50-plussers betekent dat de uittrede uit de arbeidsmarkt langer uitgesteld wordt.

In 2008 wordt de gemiddelde uittredeleeftijd op 59,6 jaar geschat in het Vlaamse Gewest. Dit is vergelijkbaar met de situatie in België en de andere gewesten. De gemiddelde **uittredeleeftijd** is met 1,1 jaar gestegen in de periode 2001-2008. Vrouwen trekken zich nog steeds iets vroeger terug uit de arbeidsmarkt dan hun mannelijke collega's. In 2008 wordt het verschil op circa 1 jaar geraamd.

Arbeidsregime

De Vlaamse en Europese arbeidsmarkt zijn al sinds de jaren negentig een stuk flexibeler geworden. Deze evolutie zet zich nog steeds door.

Het aandeel **deeltijds werkenden** is in het Vlaamse Gewest sterk gestegen van 18% in 2001 naar ruim 24% in 2010. Daarmee ligt het aandeel deeltijdarbeid opvallend hoger dan het EU27-gemiddelde van 18% in 2010. De snellere toename van deeltijdarbeid in Vlaanderen en België kan gedeeltelijk verklaard worden door het succes van maatregelen op het gebied van loopbaanonderbreking en tijdskrediet. Deeltijdarbeid is overigens nog steeds in hoge mate een vrouwelijk verschijnsel. De meerderheid van de Vlaamse vrouwen die een deeltijdse baan hebben, geeft aan dit te doen omwille van de combinatie arbeid-gezin.

Het aandeel **tijdelijk loontrekkende werkenden** is in het Vlaamse Gewest de voorbije jaren lichtjes afgenomen tot ongeveer 7%. Dat is een stuk lager dan het EU27-gemiddelde van bijna 14%. Het contract voor onbepaalde duur blijkt meer de norm te zijn in Vlaanderen

2.66 Deeltijdarbeid

Evolutie van het aandeel deeltijdarbeid bij werkenden (15-64 jaar), van 2001 tot 2010, naar geslacht en internationale vergelijking, jaargemiddelde, in %.

	Vlaams Gewest										Waal Gewest	Brussels Gewest	België	EU27
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2010	2010	2010	2010
Totaal	18,2	18,8	20,2	21,1	22,4	22,8	22,6	23,2	24,0	24,3	23,5	19,9	23,7	18,5
Mannen	4,2	4,6	5,8	5,9	6,9	6,8	6,6	7,1	8,1	8,2	8,1	11,1	8,4	7,8
Vrouwen	37,3	38,0	39,6	41,3	42,1	43,1	42,3	42,7	43,1	43,5	42,6	30,8	42,1	31,4

Bron: Eurostat LFS, ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

2.67 Tijdelijke arbeid

Evolutie van het aandeel tijdelijke arbeid bij loontrekkenden (15-64 jaar), van 2000 tot 2010, naar geslacht en internationale vergelijking, jaargemiddelde, in %.

	Vlaams Gewest											Waal Gewest	Brussels Gewest	België	EU27
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2010	2010	2010	2010
Totaal	8,3	8,0	7,6	7,5	7,7	7,8	7,4	7,5	6,9	6,8	6,7	9,6	12,3	8,1	13,9
Mannen	6,0	5,3	5,1	5,2	5,4	5,9	5,5	5,6	5,2	5,2	5,3	8,3	11,4	6,7	13,3
Vrouwen	11,3	11,6	10,8	10,4	10,4	10,1	9,6	9,7	8,9	8,7	8,3	11,1	13,3	9,6	14,6

Bron: Eurostat LFS, ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

dan in de rest van Europa. Tijdelijke arbeid is net als deeltijdarbeid een overwegend vrouwelijke aangelegenheid, maar minder uitgesproken. In 2010 was bijna 1 op de 10 van de Vlaamse werkende vrouwen met een tijdelijk contract aan de slag, tegenover 1 op de 20 mannen. Tijdelijke arbeid is ook sterk leeftijdsgebonden en blijkt vooral een jongerenzaak te zijn. Bij Vlaamse jongeren komen tijdelijke arbeidsovereenkomsten relatief meer voor dan bij de totale bevolking op arbeidsleeftijd, maar minder dan bij tal van hun Europese leeftijdsgenoten. Dit onderlijnt het belang van tijdelijk werk als intredekanaal op de arbeidsmarkt.

Er is ook nog de **arbeid volgens een afwijkend uurrooster** (atypische arbeid). Opvallend is dat vrouwen meer op zaterdag en zondag werken dan mannen. Beide vormen van atypisch werk zijn de voorbije jaren min of meer gestabiliseerd. Nachtwerk, avondwerk en ploegenarbeid kennen dan weer meer succes bij mannen. Het werken in ploegenstelsel kent de laatste jaren een kleine terugval in Vlaanderen, terwijl avondwerk eveneens een overwegend dalend verloop kent en nachtarbeid min of meer stabiel blijft. Opmerkelijk is dat de Vlamingen gemiddeld genomen overwegend minder in afwijkende arbeidsvormen tewerkgesteld zijn dan hun collega's elders in de Europese Unie.

2.68 Atypische arbeid

Evolutie van het aandeel loontrekkenden met een atypisch contract (15-64 jaar), van 2001 tot 2009, naar geslacht en internationale vergelijking, jaargemiddelde, in %.

	Vlaams Gewest										Waal Gewest	Brussels Gewest	België	EU27
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009	2009	2009	2009	2009
Nachtarbeid	totaal	4,2	4,3	4,5	4,6	4,2	4,5	4,3	4,4	3,9	4,4	3,2	4,0	7,6
	mannen	5,5	5,5	5,9	6,1	5,6	6,0	5,6	5,9	5,2	5,5	4,5	5,2	9,7
	vrouwen	2,6	2,7	2,7	2,6	2,5	2,7	2,7	2,7	2,5	3,0	-	2,6	5,3
Avondwerk	totaal	13,0	12,1	12,4	12,3	12,5	12,5	12,1	11,8	11,9	9,2	10,7	11,0	18,0
	mannen	14,7	14,1	14,4	14,5	14,5	15,0	14,2	13,9	13,9	10,4	12,5	12,7	19,2
	vrouwen	10,8	9,6	9,8	9,6	10,1	9,6	9,6	9,4	9,6	7,7	8,7	9,0	16,7
Zaterdagwerk	totaal	12,3	12,6	12,6	12,8	13,4	13,6	14,4	14,6	14,4	13,1	14,3	14,0	22,1
	mannen	10,6	10,7	10,8	11,0	11,4	12,1	12,4	12,9	12,6	11,7	14,5	12,5	20,9
	vrouwen	14,5	15,2	14,8	15,2	15,8	15,3	16,8	16,6	16,4	14,8	14,1	15,7	23,4
Zondagwerk	totaal	7,1	7,1	7,3	7,3	7,5	7,5	8,0	8,5	8,4	7,2	7,9	8,0	11,4
	mannen	6,7	6,4	7,0	6,6	7,1	7,2	7,2	8,2	7,8	6,8	7,8	7,5	11,0
	vrouwen	7,7	8,0	7,6	8,1	8,1	7,8	9,0	8,9	9,0	7,6	7,9	8,5	11,9
Ploegenarbeid	totaal	10,9	9,8	10,3	9,9	9,9	9,4	9,3	9,3	9,0	6,9	4,4	8,0	16,8
	mannen	13,1	11,8	12,4	11,9	12,0	11,5	11,3	11,7	11,0	8,1	5,1	9,6	18,0
	vrouwen	8,1	7,3	7,7	7,5	7,3	7,0	6,9	6,7	6,8	5,5	3,5	6,1	15,4

Bron: Eurostat LFS, ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

2.69 Werkbaarheidsgraad

Evolutie van de werkbaarheidsgraad, van 2004 tot 2010, naar beroepsstatuut en kansengroepen, in %.

		2004	2007	2010
Globaal	werknemers	52,3	54,1	54,3
	zelfstandigen	-	47,7	47,8
Vrouwen	werknemers	51,4	52,6	53,1
	zelfstandigen	-	46,9	47,7
50-54-jarigen	werknemers	47,1	52,2	51,5
	zelfstandigen	-	53,0	53,1
55-plussers	werknemers	58,5	54,6	56,5
	zelfstandigen	-	53,4	52,1
Laaggeschoolden	werknemers	44,6	46,1	47,5
	zelfstandigen	-	43,3	48,4
Personen met een arbeidshandicap (erg)	werknemers	-	19,2	23,9
	zelfstandigen	-	-	-
Personen met een arbeids-handicap (in zekere mate)	werknemers	-	36,2	38,1
	zelfstandigen	-	-	-

Bron: SERV-STV Innovatie & Arbeid.

2.70 Werkbaarheidsindicatoren

Evolutie van de werkbaarheidsindicatoren, van 2004 tot 2010, naar beroepsstatuut, % niet-problematisch.

		2004	2007	2010
Psychische vermoeidheid (werkstress)	werknemers	71,1	71,2	70,2
	zelfstandigen	-	63,3	62,0
Welbevinden in het werk (motivatie)	werknemers	81,3	81,9	83,4
	zelfstandigen	-	91,8	91,8
Leermogelijkheden	werknemers	77,4	80,1	81,8
	zelfstandigen	-	94,4	95,2
Werk-privé-balans	werknemers	88,2	89,2	89,4
	zelfstandigen	-	65,5	65,0

Bron: SERV-STV Innovatie & Arbeid.

Werkbaar werk

Om de uitstroom uit de arbeidsmarkt te beperken en werkenden langer actief te houden, is ook aandacht vereist voor **werkbaar werk** of een kwaliteitsvolle job. Het Pact 2020 voorziet dat de werkbaarheidsgraad, die het aandeel werkenden met een kwaliteitsvolle baan weergeeft, bij zowel werknemers als zelfstandige ondernemers jaarlijks gemiddeld met 0,5 procentpunt groeit. De **werkbaarheidsgraad** zou daardoor tegen 2020 verhogen tot minstens 60% voor werknemers en zo dicht mogelijk bij 55% komen voor zelfstandigen.

In 2010 steeg de werkbaarheidsgraad van loontrekkenden lichtjes verder tot 54,3%. Daarmee komt het aandeel werknemers dat een kwaliteitsvolle baan heeft op vlak van psychische vermoeidheid, welbevinden in het werk, leermogelijkheden en werk-privé-balans op ruim de helft. Bij de zelfstandigen blijft deze groep met 48% onder de helft hangen.

Ook in 2010 wijkt de werkbaarheidsgraad voor vrouwen en sommige kansengroepen af van de globale werkbaarheid bij zelfstandigen en werknemers. Zowel voor de vrouwen als voor de laaggeschoolde loontrekkenden en personen met een handicap ligt de werkbaarheidsgraad lager dan globaal genomen het geval is. Bij de zelfstandige 50-54-jarigen en de 55-plussers is dat net omgekeerd.

Een hogere werkbaarheidsgraad impliceert dat voor de afzonderlijke **werkbaarheidsdimensies** hogere groeicijfers opgetekend worden. Op 3 van deze 4 werkbaarheidsdimensies werd tussen 2004 en 2010 een lichte vooruitgang geboekt bij de werknemers. Bij hen worden de minste problemen gesignaleerd op het vlak van werk-privé-balans. Dit is niet het geval bij de zelfstandigen

2.71 ILO-werkloosheidsgraad globaal

Evolutie van de ILO-werkloosheidsgraad (15-64 jaar), van 1999 tot 2010, naar geslacht, leeftijd, onderwijsniveau*, nationaliteit**, geboorteland*** en internationale vergelijking, jaargemiddelde, in %.

	Vlaams Gewest												Waals Gewest	Brussels Gewest	België	EU27
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2010	2010	2010	2010
Totaal	5,4	4,3	4,0	4,9	5,7	5,4	5,5	5,0	4,4	3,9	5,0	5,2	11,5	17,4	8,4	9,7
Mannen	4,4	3,2	3,6	4,3	5,2	4,6	4,8	4,3	3,8	3,7	5,0	5,2	10,9	16,9	8,2	9,7
Vrouwen	6,8	5,9	4,5	5,7	6,3	6,6	6,3	5,8	5,1	4,2	5,0	5,1	12,2	18,0	8,6	9,7
15-24 jaar	13,5	11,3	10,0	11,6	15,5	13,6	14,2	12,5	11,7	10,5	15,7	15,6	30,0	39,7	22,4	20,8
25-49 jaar	4,6	3,7	3,4	4,2	4,9	4,6	4,6	4,0	3,5	3,2	3,9	4,3	10,7	16,9	7,6	8,9
50-64 jaar	4,0	2,7	2,6	3,8	3,3	4,2	4,3	4,8	4,0	3,6	3,9	4,0	6,4	10,8	5,3	6,9
55-64 jaar	3,7	-	-	3,8	-	3,5	3,8	4,6	3,5	3,6	4,3	4,0	4,6	9,2	4,6	6,9
Laaggeschoold	7,5	5,8	5,0	6,2	7,4	7,0	7,9	7,5	6,3	6,0	6,9	8,0	16,9	26,9	13,2	14,2
Middengeschoold	3,7	3,1	3,3	4,0	4,3	4,6	4,2	3,8	3,7	3,2	3,8	3,9	9,7	17,3	6,6	7,8
Hooggeschoold	2,2	1,8	1,7	2,5	2,4	2,7	2,6	2,5	1,9	1,9	2,5	2,6	4,9	8,8	4,0	4,9
Belgen	4,8	3,9	3,7	4,5	5,3	5,1	5,1	4,6	4,0	3,5	4,5	4,7	10,9	16,9	7,5	9,1
EU-burger (excl. Belgen)	8,0	7,2	6,3	8,4	8,3	7,1	7,2	7,2	6,5	6,8	8,6	8,8	12,2	11,9	11,0	11,9
Niet-EU-burger	30,5	23,9	21,5	25,3	27,3	25,4	25,2	25,2	21,4	23,3	21,6	24,7	38,7	32,3	30,6	19,9
Geboren in België	-	-	-	-	-	-	4,8	4,2	3,9	3,3	4,2	4,3	10,5	14,5	6,9	9,0
Geboren in ander EU27	-	-	-	-	-	-	6,7	8,5	6,9	6,1	8,0	8,4	11,0	10,4	9,9	11,9
Geboren buiten EU	-	-	-	-	-	-	19,9	19,2	15,7	14,8	16,9	17,7	26,2	28,0	23,5	17,5

* 25 - 64 jaar.

** EU: tot 2004 EU15, in 2005 en 2006 EU25 en vanaf 2007 EU27.

*** 20 - 64 jaar.

Bron: Eurostat LFS, ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

waar bijna 1 op de 3 moeilijkheden ondervindt met het evenwicht tussen privé en werk. De meeste problemen worden gemeld op het gebied van werkstress en dit zowel bij zelfstandigen als bij loontrekkenden.

Werkloosheid

Om de werkloosheid te beschrijven wordt zowel gebruik gemaakt van enquêtegegevens (EAK en LFS) als van administratieve VDAB-data.

ILO-werkloosheidsgraad

In 2010 steeg de globale **ILO-werkloosheidsgraad** (15-64 jaar) in het Vlaamse Gewest tot 5,2%. Net zoals de voorgaande jaren waren Vlamingen op beroepsactieve leeftijd minder vaak op zoek naar een baan dan gemiddeld genomen in de Europese Unie. Slechts enkele EU-lidstaten scoren beter.

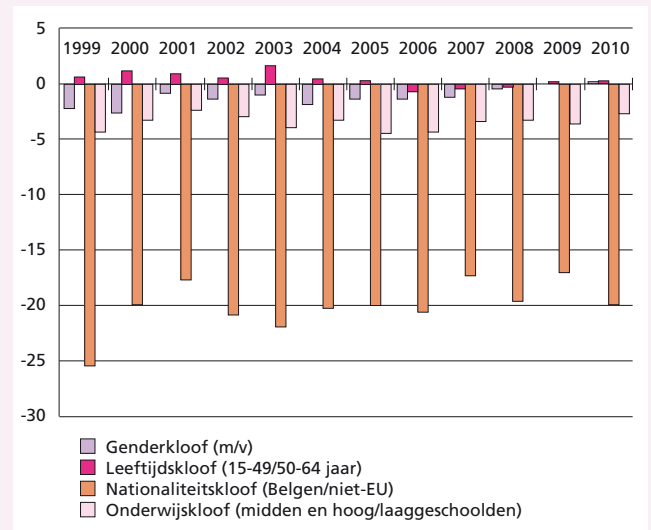
De vrouwelijke werkloosheidsgraad is anno 2010 quasi even groot als bij de mannen, zodat de genderkloof hier zo goed als verdwenen is. In Vlaanderen zijn de vrouwen ook minder vaak werkloos dan in de rest van de EU.

Bijna 16 op de 100 jongeren (15-24 jaar) die zich aanbieden op de arbeidsmarkt hebben geen job in 2010. Gebrek aan werkervaring speelt de jongeren parten. Daarenboven worden ze vaker aangeworven met een tijdelijk contract dat in economisch moeilijke tijden dikwijls niet verlengd wordt. Bij het aantrekken van de arbeidsmarkt behoren zij meestal bij de eersten om terug aan de slag te gaan.

Bij de 50-plussers blijft de werkloosheidsgraad beperkt tot 4%. Dit wil niet zeggen dat deze leeftijdsgroep volop

2.72 Werkloosheidskloven

Evolutie van het verschil in de ILO-werkloosheidsgraad* naar gender, leeftijd, nationaliteit en opleiding, van 1999 tot 2010, in procentpunten.

* Het gaat telkens om alle 15-64-jarigen, behalve bij onderwijskloof (25-64 jaar). Bron: ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

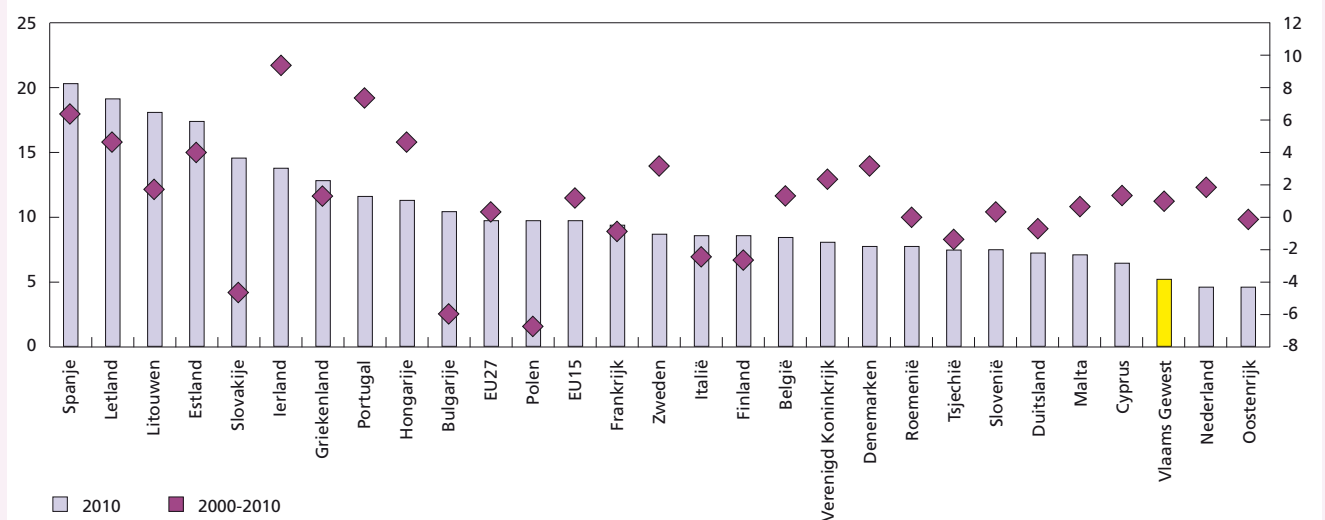
aan het werk is, maar veeleer dat heel wat ouderen zich niet langer op de arbeidsmarkt aanbieden.

Ook de laaggeschoolden lopen naast de ondervertegenwoordiging op vlak van werkzaamheid, een hoger risico op werkloosheid. In vergelijking met de andere gewesten en de meeste Europese landen ligt de werkloosheidsgraad bij de Vlaamse laaggeschoolden eerder laag.

De achterstand van personen met een nationaliteit van buiten de Europese Unie op de Vlaamse arbeidsmarkt

2.73 ILO-werkloosheidsgraad internationaal

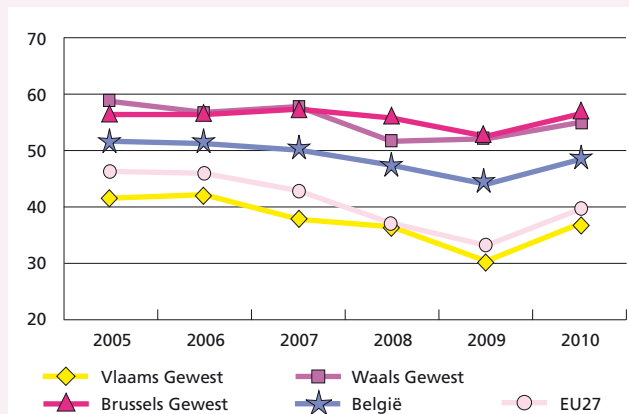
Internationale vergelijking van de ILO-werkloosheidsgraad (15-64 jaar) in 2010 (linkeras, in %) en van de wijziging van de ILO-werkloosheidsgraad tussen 2000 en 2010 (rechteras, in procentpunten), jaargemiddelde.

Bron: Eurostat LFS, ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

2.74 Langdurige werkloosheid

Evolutie van het aandeel langdurig werklozen (langer dan 12 maanden) binnen de totale groep ILO-werklozen (+15 jaar), van 2005 tot 2010, internationale vergelijking, jaargemiddelde, in %.

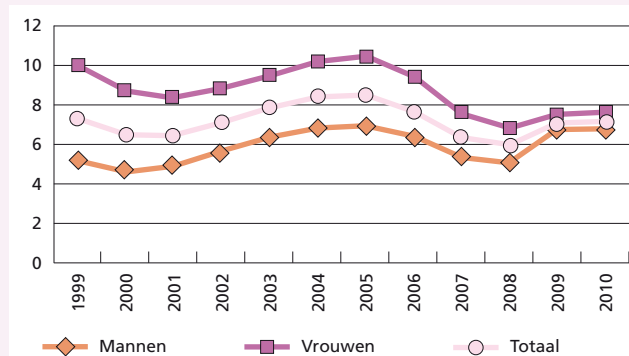
Bron: Eurostat LFS, ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

komt ook sterk tot uiting in de werkloosheidscijfers. De ILO-werkloosheidsgraad ligt bij hen bijna 6 keer hoger dan bij Vlamingen met de Belgische nationaliteit. In Europees perspectief scoort Vlaanderen hier erg zwak. Vertrekkend vanuit het geboorteland tekenen de personen geboren buiten de Europese Unie (17,7%) een hogere werkloosheidsgraad op dan de in België geboren personen (4,3%), doch aanzienlijk lager dan die van personen met een nationaliteit van buiten de EU27 (24,7%).

In het Vlaamse Gewest nam het aandeel langdurige werklozen binnen het totale aantal ILO-werklozen (+15-jarigen) lichtjes toe in 2006 om vervolgens in dalende lijn te gaan. Mogelijk is dat het gevolg van de gunstige economische tijden en de striktere opvolging van de werkzoekenden. Door het cohorte-effect vertaalde de conjuncturomslag in 2008 zich echter pas in 2010 in een stijging van de langdurige werkloosheid. In geheel de periode 2005-2010 is het Vlaamse aandeel werklozen, die langer dan 12 maanden op zoek zijn naar een baan, lager dan in de EU27.

2.75 VDAB-werkloosheidsgraad

Evolutie van de VDAB-werkloosheidsgraad, van 1999 tot 2010, naar geslacht, jaargemiddelde, in %.

Bron: VDAB.

Werkzoekenden

De heropleving van het economische klimaat laat zich met enige vertraging voelen in de VDAB-werkloosheidsstatistieken. Bij het uitbreken van de economische crisis in de loop van 2008 begon de impact pas tegen het jaareinde goed zichtbaar te worden in de maandelijks groeiende werkzoekendenpopulatie, om dan in 2009 volop in beeld te komen (+20,1%). In 2010 (+2,7%) krimpt het stijgingsritme en in september van dat jaar wordt de eerste daling van het aantal **niet-werkende werkzoekenden** (NWWZ) geregistreerd. Ook in de daaropvolgende maanden en verder in 2011 brokkelen de werkzoekendencijfers af.

Niet alle groepen werkzoekenden volgen de globale evolutie op dezelfde wijze.

Het aantal mannelijke werkzoekenden nam veel sterker toe dan het aantal werkzoekende vrouwen, waardoor er in 2009 voor het eerst meer mannelijke dan vrouwelijke NWWZ zijn. Dat is een gevolg van het feit dat mannen meer in conjunctuurgevoelige sectoren werken. In 2010 verloopt het groeitempo van de mannelijke en vrouwelijke werkloosheid meer gelijkmatig. Het zijn de mannen die het eerst profiteren van het betere economisch klimaat: sinds september 2010 krimpt de mannelijke werkloosheid en pas in november volgen de vrouwelijke werkzoekenden. De vrouwelijke **VDAB-werkloosheidsgraad** blijft evenwel nog steeds boven de mannelijke. Dat komt doordat de lagere vrouwelijke arbeidsmarktparticipatie in de noemer de vrouwelijke werkloosheidsgraad opdrijft.

Het aantal jongere werkzoekenden nam in 2009 toe met 30%. Deze aanzienlijke stijging kan verklaard worden door het feit dat -25-jarigen vaker aan de slag zijn met tijdelijke of uitzendcontracten. Schoolverlaters worden ook minder snel aangenomen in tijden van crisis. Over gans 2010 genomen blijft het aantal jeugdwerklozen vrij stabiel. Zij zijn ook bij de eersten om te genieten van het economisch herstel dat de arbeidsmarktperspectieven voor jongeren snel doet verbeteren.

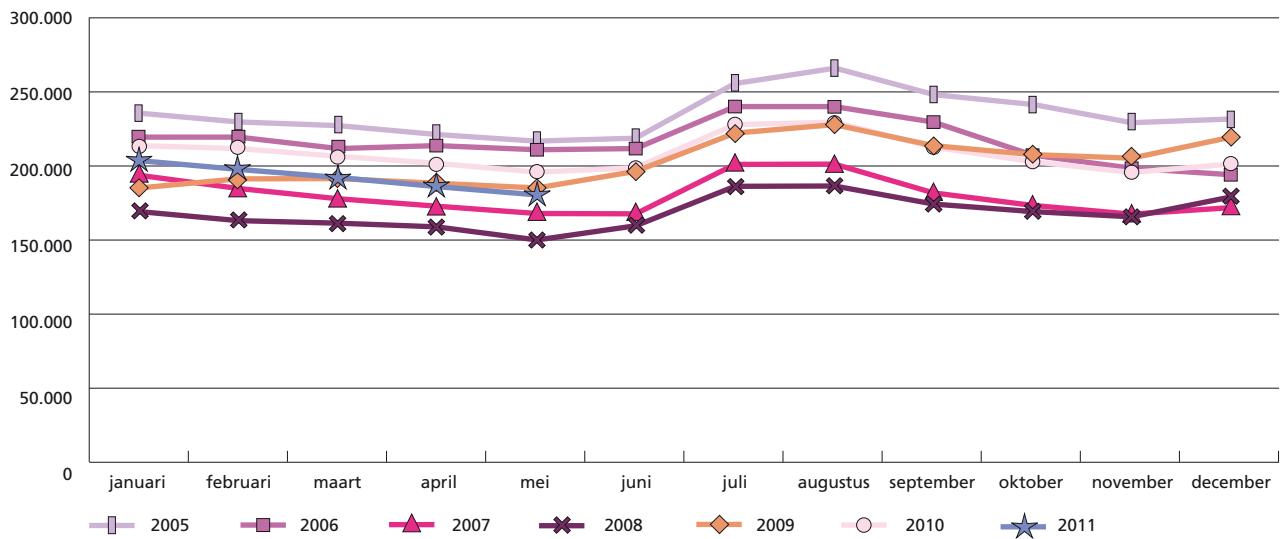
Bij de 50-plussers verliep de jaar-op-jaar stijging van de werkzoekenden tussen 2008 en 2009 aan een trager tempo dan bij de andere leeftijdsklassen. De toename tussen 2009 en 2010 vertraagde dan weer minder sterk dan bij de anderen. Karakteristiek voor de ouderen is het lagere ontslagrisico: ze hebben een stabielere job, meer ervaring en anciënniteit en bij naakte ontslagen komen ze minder in het vizier dan jongeren. Eens ze echter werkzoekend zijn, hebben 50-plussers het veel moeilijker om nog een baan te vinden.

Opvallend is, dat doorheen heel de crisisperiode, het aandeel hooggeschoolde werkzoekenden op jaarbasis sterker aangroeit dan het aantal middengeschoolde en laaggeschoolde werkzoekenden. Toch blijven de werkzoekende laaggeschoolden nog steeds de grootste groep uitmaken.

Het aantal allochtone werkzoekenden is gedurende de crisis sterker gestegen dan globaal genomen. Zij hebben

2.76 Niet-werkende werkzoekenden totaal

Evolutie van de niet-werkende werkzoekenden, van 2005 tot 2011, maandcijfers.

Bron: VDAB.

het eveneens moeilijker om van de aantrekkelijke economie te profiteren.

De crisis heeft niet geleid tot een sterke stijging van de NWWZ met een arbeidshandicap. Het aantal arbeidsgehandicapte werkzoekenden daalde daarenboven in 2010 met 2,9%. Dit kan wellicht deels verklaard worden doordat personen met een arbeidshandicap vaak in gesubsidieerde en beschermde jobs tewerkgesteld zijn die minder conjunctuurgevoelig zijn. Voor de beschutte werkplaatsen, die wel actief zijn in conjunctuurgevoelige sectoren,

boden economische werkloosheid en verhoogde loonsubsidies vaak behoud van betrekking. Tegelijk blijkt uit de EAK-cijfers een behoorlijke uitstroom van personen met een handicap uit de arbeidsmarkt en in de inactiviteit.

Na een forse stijging in 2009 wordt het ingezette economische herstel weerspiegeld in dalende aantallen kortdurige werkzoekenden in 2010. Het aantal langdurig werkzoekenden daarentegen neemt nog flink toe. Werkzoekenden die net voor of tijdens de crisis werkloos werden, stromen moeizaam uit.

2.77 Niet-werkende werkzoekenden naar kenmerken

Evolutie van de niet-werkende werkzoekenden, van 1999 tot 2010, naar enkele kenmerken, jaargemiddelde.

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Totaal (aantal)	192.096	169.647	169.651	187.023	207.806	225.633	235.344	216.762	180.396	168.890	202.808	208.242
Geslacht (aandeel in %)												
mannen	41,4	41,8	44,1	46,2	47,0	46,7	46,2	46,5	46,6	47,8	52,0	51,9
vrouwen	58,6	58,2	55,9	53,8	53,0	53,3	53,8	53,5	53,4	52,2	48,0	48,1
Leeftijd (aandeel in %)												
< 25 jaar	24,7	24,1	25,6	26,9	27,1	25,7	24,0	21,8	20,4	20,6	22,4	21,8
25-49 jaar	67,8	68,2	66,7	65,4	64,3	62,1	59,1	57,0	54,3	52,5	53,3	53,0
+ 50 jaar	7,4	7,7	7,7	7,7	8,6	12,2	17,0	21,2	25,3	26,8	24,3	25,2
Studieniveau (aandeel in %)												
laaggeschoold	57,4	56,7	55,6	53,5	51,5	51,0	51,3	51,5	51,8	52,6	51,1	50,5
middengeschoold	31,3	31,2	31,4	32,1	33,2	33,1	33,4	33,4	32,8	32,4	33,4	33,5
hooggeschoold	11,3	12,1	13,0	14,3	15,3	15,9	15,3	15,2	15,4	14,9	15,5	16,0
Werkloosheidsduur (aandeel in %)												
kortdurig (< 1 jaar)	51,2	54,3	61,3	64,9	62,8	58,9	56,9	52,0	53,4	57,6	61,0	56,9
langdurig (≥ 1 jaar)	48,8	45,7	38,7	35,1	37,2	41,1	43,1	48,0	46,6	42,4	39,0	43,1
Origine* (aandeel in %)												
EU27	88,6	86,5	85,3	85,0	84,1	83,9	83,7	83,4	80,3	79,3	78,4	77,2
niet-EU27	11,4	13,5	14,7	15,0	15,9	16,1	16,3	16,6	19,7	20,7	21,6	22,8
Arbeidshandicap (aandeel in %)												
neen	90,4	89,9	89,8	90,0	89,9	89,3	88,2	87,1	84,7	83,1	84,8	85,7
ja	9,6	10,1	10,2	10,0	10,1	10,7	11,8	12,9	15,3	16,9	15,2	14,3

* Vóór 2007 was de indeling naar origine gebaseerd op nationaliteit, de vrijwillige registratie als allochtoon en een door de studiedienst van de VDAB ontwikkeld naamherkeningsprogramma. Vanaf 2007 is de indeling naar origine gebaseerd op de huidige en de vorige nationaliteit. Doordat nu van alle NWWZ de vorige nationaliteit gekend is, zijn er een aantal NWWZ verschoven van de categorie EU27 naar niet-EU27. Er is vanaf 2007 dus een breuk in de tijdreeks.

Bron: VDAB.

Aansluitings(problemen) tussen vraag en aanbod

De (mis)match tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt wordt hier belicht aan de hand van de openstaande vacatures, de spanningsindicator en de knelpuntberoepen.

Openstaande vacatures

De impact van de economische conjunctuur op de vacaturestatistiek van de VDAB weerspiegelt zich, zij het met vertraging, in de evolutie van het aantal **openstaande jobaanbiedingen** die de voorraad van beschikbare vacatures op een bepaald ogenblik weergeven. Na een terugval van de vacaturemarkt met dieptepunt in 2003, volgde een stevig herstel tot en met 2008. Met de financieel-economische crisis kenden de openstaande VDAB-vacatures opnieuw een inzinking in 2009. Niet alleen ontving de VDAB minder vacatures, het hoge aantal werkzoekenden zorgde ervoor dat de werkaanbiedingen gemakkelijker ingevuld geraakten dan enkele jaren voordien waardoor de vacatures minder lang openstonden. Vanaf 2010 vertoont de vacaturemarkt de eerste tekenen van herstel. Deze herleving zet zich ook door begin 2011.

Spanningsindicator

De **spanningsindicator**, die de verhouding geeft tussen het aantal beschikbare niet-werkende werkzoekenden en het aantal beschikbare vacatures, laat toe de krapte op de arbeidsmarkt in beeld te brengen. Hoe lager het aantal beschikbare NWWZ per beschikbare VDAB-vacature, hoe groter de krapte op de arbeidsmarkt en hoe moeilijker het wordt voor de werkgevers om geschikte kandidaten te vinden. In 2003 was de krapte aanzienlijk afgenomen. Daarna, zeker vanaf 2006, ging het snel over naar een periode van toenemende spanning die uitmondde in

een oververhitte arbeidsmarkt in 2008 met een spanningsratio van 2,9. Ook in het crisisjaar 2009, niettegenstaande een stijging van de spanningsratio, bleef de arbeidsmarkt kampen met een aanzienlijke krapte. Vanaf maart 2010 begon de situatie op de vacaturemarkt snel te verbeteren en is het aantal beschikbare werkaanbiedingen terug aan de hoge kant, maar het aantal werkzoekenden is nog niet gedaald tot op het niveau van de hoogconjunctuur. Dat maakt dat de indicator in 2010 nog altijd boven het niveau van 2008 staat en dat de krapte op de arbeidsmarkt nog niet zo groot is als enkele jaren geleden. De eerste maandcijfers voor 2011 laten alvast een verdere afname van de spanningsindicator optekenen.

Knelpuntberoepen

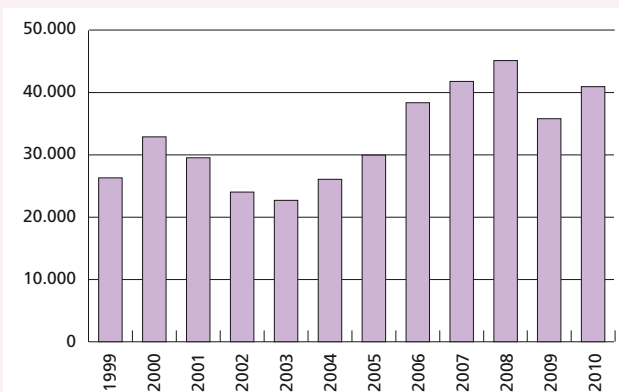
Uit de vacatures van de VDAB worden de zogenaamde **knelpuntberoepen** geselecteerd. Dit zijn beroepen waarvan de werkaanbiedingen duidelijk moeilijker ingevuld geraken.

De impact van de crisis vertaalt zich niet in een grote afname van het aantal knelpuntberoepen anno 2008 en ook in 2009 daalde het aantal vacatures voor de knelpuntberoepen minder sterk dan voor andere beroepen. In 2010, met het herstel van de economie, stijgt opnieuw de krapte op de arbeidsmarkt en neemt ook het aantal knelpuntberoepen weer toe.

Structurele knelpunten zoals technische beroepen, verpleegkundigen en anderen, zijn gebleven. Het blijvende karakter van sommige knelpuntberoepen is gedeeltelijk het gevolg van het probleem om de jongeren of werkzoekenden naar deze beroepen te oriënteren. Bovendien zijn veel knelpuntberoepen traditioneel mannelijk. Een oplossing hiervoor blijft moeilijk zolang beroeps- en studiekeuzes deels genderbepaald blijven. Daarnaast zijn er ook een aantal knelpunten terug van weggeweest. Zo duiken bijvoorbeeld heftruckchauffeur en plaatbewerker weer op na een jaar van afwezigheid. Sommigen komen terug na jaren van afwezigheid en soms komen er ook echt nieuwe knelpuntberoepen bij: bijvoorbeeld treinbestuurder.

2.78 Openstaande vacatures

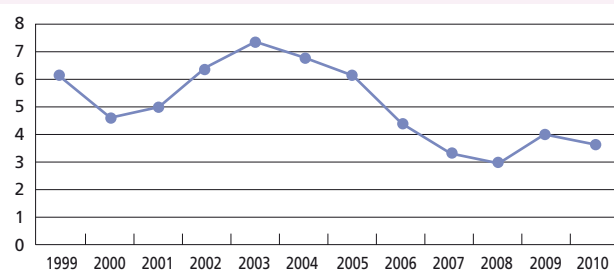
Evolutie van het aantal openstaande vacatures (NEC zonder uitzendopdrachten), van 1999 tot 2010, jaargemiddelde.

Bron: VDAB.

2.79 Spanningsindicator

Evolutie van de verhouding tussen het aantal beschikbare werkzoekenden* en het aantal beschikbare vacatures**, van 1999 tot 2010, jaargemiddelde.

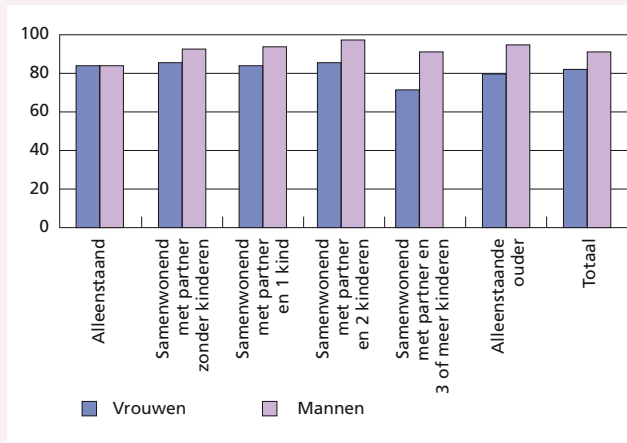

* Beschikbare werkzoekenden = NWWZ op einde maand + NWWZ geweest in de loop van de maand.

** Beschikbare vacatures = openstaand bij begin van de maand + ontvangen in de loop van de maand (NEC zonder uitzendopdrachten uit AMI + jobmanager).
Bron: VDAB.

2.80 Werkzaamheidsgraad naar gezinssamenstelling

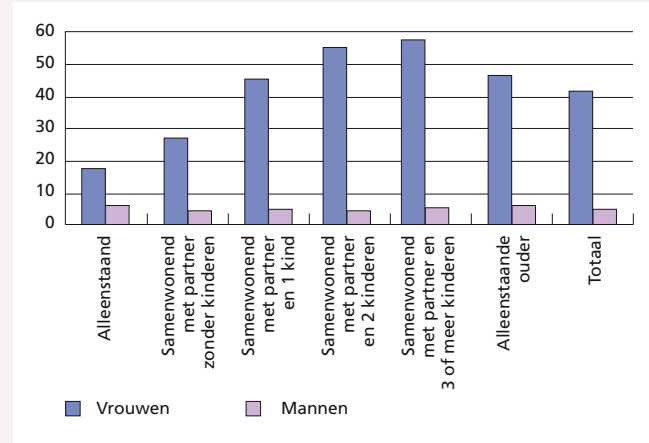
Werkzaamheidsgraad (25-49 jaar) in 2009, naar geslacht en gezinssamenstelling, jaargemiddelde, in %.

Bron: ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

2.81 Deeltijdarbeid naar gezinssamenstelling

Aandeel deeltijdarbeid bij werkenden (25-49 jaar) in 2009, naar geslacht en gezinssamenstelling, jaargemiddelde, in %.

Bron: ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

Combinatie arbeid en gezin

Hier wordt even stilgestaan bij de werkzaamheid en deeltijdarbeid naar gezinssituatie. Ook wordt er gekeken naar de niet-beroepsactieven die geen werk zoeken.

Werkzaamheid en deeltijdwerk

Vlaamse werknemers tussen 25 en 49 jaar hebben een hoge **werkzaamheid**. Veel gezinnen ondervinden moeilijkheden om de zorg voor hun kinderen of andere personen te combineren met betaalde arbeid. Dit vertaalt zich anno 2009 nog steeds in een lagere arbeidsparticipatie van vrouwen naarmate er in het gezin meer kinderen aanwezig zijn. Zo zijn maar 7 op de 10 vrouwen die samenwonen met een partner en 3 of meer kinderen hebben, ook aan het werk tegen ruim 9 op de 10 mannen in dezelfde situatie.

Vrouwen **werken** ook veel vaker **deeltijds** dan mannen (40% tegen 5%), bij vrouwen met een partner en 3 of meerdere kinderen loopt dit op tot 56%.

Beroepsinactief en niet op zoek naar werk

In 2009 zijn er circa 480.100 **beroepsinactieve Vlamingen op arbeidsleeftijd (25-64 jaar) die niet op zoek zijn naar werk** en niet in een pensioenstelsel zitten. Ongeveer 1 op de 25 hiervan zegt expliciet dat ze geen job zoeken wegens het ontbreken of het niet kunnen veroorloven van opvangdiensten voor eigen kinderen en/of andere afhankelijke personen. Vrouwen geven het gebrek aan (betaalbare) ondersteunende opvangdiensten veel vaker aan als reden waarom men geen job zoekt dan mannen. Dat wijst erop dat de traditionele man/vrouw-rolpatronen nog lang niet zijn verdwenen. De totale beroepsinactieve bevolking - dus degenen die niet op zoek zijn naar werk en niet in

2.82 Beroepsinactieve bevolking

Evolutie van de niet-beroepsactieve bevolking (25-64 jaar) die geen werk zoekt, van 2005 tot 2009, naar reden, jaargemiddelde, in %.

	2005	2006	2007	2008	2009
Totaal beroepsinactieve bevolking (geen werk zoekt + geen pensioenstelsel)	489.900	505.900	487.600	478.300	480.100
waarvan door gebrek aan (betaalbare) opvangdiensten					
- aantal	15.900	16.800	18.800	18.400	18.300
- in %	3,2	3,3	3,9	3,8	3,8

Bron: ADSEI EAK, bewerking Departement WSE.

een pensioenstelsel zitten - is in de loop van 2009 toegenomen, terwijl de groep van beroepsinactieven die geen werk zoekt omwille van ontbrekende opvangdiensten op peil bleef.

Activerend arbeidsmarktbeleid

Gezien de talrijke uitdagingen en de belangrijke pijnpunten van de arbeidsmarkt, wil de Vlaamse overheid krachtdadig optreden. Ze legt hierbij een aantal belangrijke beleidsaccenten. Zo kunnen er uit het regeerakkoord 2009-2014 een viertal strategische doelstellingen gepuurd worden die cruciaal zijn voor de arbeidsmarkt. Vooreerst wil de Vlaamse overheid versterkt inzetten op activering. Daarbij wordt ook resoluut gegaan voor meer 50-plussers aan het werk. Ook competenties versterken en loopbanen ondersteunen behoort tot de topprioriteiten. Tot slot wordt er ingezet op een versterking van de sociale economie. Diverse arbeidsmarktmaatregelen en -programma's geven mee gestalte aan het activerend arbeidsmarktbeleid in Vlaanderen.

2.83 VDAB-trajectwerking

Evolutie van het VDAB-bereik van niet-werkende werkzoekenden in de trajectwerking, van 1999 tot 2010, naar module.

Module	Wat	Aantal bereikte werkzoekenden											
		1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005*	2006	2007	2008	2009	2010**
2a.	telefonische screening	-	-	-	-	-	-	30.988	32.106	25.059	18.377	16.798	-
2b.	screening, oriëntatie en diagnose	83.494	81.102	98.518	97.724	101.639	88.668	89.928	86.116	79.493	74.481	85.616	94.831
3.	sollicitatietraining	9.167	10.205	8.769	9.307	13.001	12.892	10.980	11.422	11.923	10.623	11.223	9.324
4.	beroepsspecifieke opleiding	26.828	28.760	26.375	28.109	30.781	34.262	38.327	37.899	36.306	36.164	37.540	38.509
5.	persoonsgerichte vorming	3.131	5.561	10.185	11.290	14.167	13.803	15.124	15.642	15.243	15.086	17.332	18.952
6.	opleiding en begeleiding op de werkvloer	16.087	19.683	22.083	23.952	26.905	29.981	38.944	42.978	44.009	43.424	43.541	49.170
7.	trajectbegeleiding en -opvolging	69.781	122.953	125.256	132.307	155.255	154.608	166.927	168.641	162.465	160.679	172.487	200.012
Totaal aantal bereikte werkzoekenden		100.110	141.053	161.111	170.976	191.508	191.755	199.633	199.579	191.846	188.860	202.629	233.965

* Vanaf 2005 worden acties van derden zonder VDAB-cofinanciering meegeteld.

** Voor bereik module 7 worden vanaf 2010 ook bemiddelingstrajecten meegeteld.

Bron: VDAB.

Versterkt inzetten op activering

Het Vlaamse regeerakkoord 2009-2014 spreekt de ambitie uit om het activerend arbeidsmarktbeleid te continueren en zelfs te versterken. Wie zijn job verliest, moet kunnen rekenen op een aangepaste begeleiding naar werk. De Vlaamse overheid gebruikt daarvoor ook specifieke tewerkstellingsstimuli. Worden verder besproken: trajectwerking van de VDAB, sluitende preventieve aanpak van de werkloosheid, activering van langdurig werklozen en enkele specifieke tewerkstellingsmaatregelen.

Trajectwerking VDAB

Het huidige beleid combineert zowel een preventieve als een curatieve aanpak om de werkloosheid aan te pakken. In 2010 werd het sluitende maatpak voor kortdurige werkzoekenden tot 50 jaar ingevoerd. De VDAB bouwde hiervoor verder op de ervaringen uit het individueel traject voor werkzoekenden en het Jeugdwerkplan. De VDAB is afgestapt van het standaardmodel op basis van leeftijd en opleidingsniveau en vertrekt nu van de behoeften en competenties van de werkzoekende. Naast de begeleidingstrajecten met verschillende modules worden ook bemiddelingstrajecten opgezet waarbij werkzoekenden opgevolgd worden door de VDAB-consulent. De VDAB heeft in de periode 2005-2009 sterker ingezet op een sluitende aanpak van werkzoekenden. In 2010 was

2.84 VDAB-trajectwerking kansengroepen

Proportionele vertegenwoordiging** van kansengroepen in de VDAB-trajectwerking in 2010, in %.

	Aandeel in NWWZ (referentiepopulatie)	Aandeel in trajectwerking (minstens module 7 en intake)	Aandeel in opleidingsmodules (module 3-6)
Laaggeschoold	43,9	55,4	48,2
Arbeidsgehandicapt	10,3	19,4	14,1
Allochtoon*	21,2	30,4	25,4
Ouder (>50 jaar)	16,1	7,0	6,0
Preventief	76,3	76,4	77,0
Curatief	23,7	23,6	23,0
Vrouw	48,1	44,0	43,6
Jonger (<25 jaar)	29,9	33,4	35,2
Zeer lang werkloos (>5jaar)	5,1	3,7	3,7
Anderstalige nieuwkomer	7,7	7,7	6,0
Leefloongerechtigd	3,4	4,4	3,4
Deeltijds leerplichtig	2,2	8,1	7,0

* Personen die een huidige of vorige nationaliteit hebben van buiten de EU27.

** Er is sprake van oververtegenwoordiging indien het procentueel aandeel in de (opleidings)modules hoger is dan dat in de NWWZ. In het omgekeerde geval is er sprake van ondervertegenwoordiging.

Bron: VDAB.

2.85 Uitstroom VDAB-trajectwerking

Evolutie van de uitstroom** uit de werkloosheid en naar werk na traject, van 2005 tot 2010, volgens enkele kansengroepen, in %.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Uitstroom uit de werkloosheid						
alle NWWZ	61,1	63,0	71,1	73,0	66,9	66,1
laaggeschoolden	55,3	58,5	67,8	71,0	62,4	62,0
vijftigplussers	48,5	53,7	63,0	58,0	51,5	51,2
allochtonen*	50,7	56,3	66,6	70,1	60,0	61,5
arbeidsgehandicapt	52,1	54,2	62,9	69,6	60,6	59,3
langdurig werkzoekenden	56,4	58,4	64,5	64,4	57,2	57,4
Uitstroom naar werk						
alle NWWZ	51,3	52,3	56,9	57,9	51,9	52,1
laaggeschoolden	45,2	47,3	51,7	53,4	45,7	46,1
vijftigplussers	35,4	39,6	46,9	42,4	37,1	37,2
allochtonen*	39,6	43,3	49,5	52,2	43,7	45,5
arbeidsgehandicapt	39,4	39,9	45,0	49,0	41,2	38,9
langdurig werkzoekenden	44,8	46,0	49,0	48,6	41,9	40,5

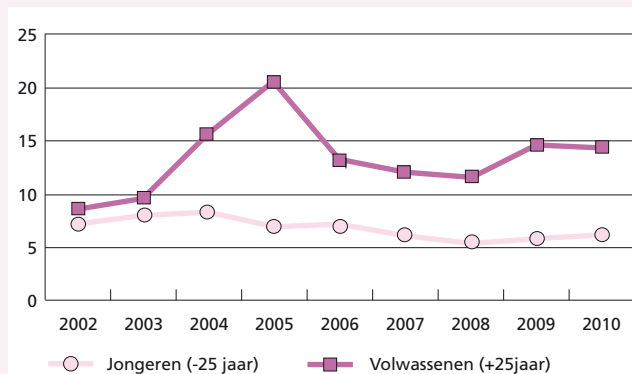
* Personen die een huidige of vorige nationaliteit hebben van buiten de EU27.

** Voor de beëindigde trajecten wordt zes maanden na afsluiting nagegaan welk aandeel van de werkzoekenden niet langer als NWWZ is geregistreerd bij de VDAB. Via een koppeling met de KSZ kan ook de uitstroom naar werk als loontrekkende gemeten worden.

Bron: VDAB.

2.86 Niet-navolgingspercentage

Evolutie van het aandeel werkzoekenden dat langdurig werkloos wordt zonder een nieuwe 'start'* in de vorm van een intensieve begeleiding of werkervaring, van 2002 tot 2010, in %.

* De niet-navolging verschilt naargelang de concrete operationalisering van de nieuwe 'start'. Hier wordt de nieuwe start geoperationaliseerd door de module 7 (begeleiding) uit de VDAB-trajectwerking voor werkzoekenden. Bron: VDAB.

er met het sluitend maatpak een verdere toename van het bereik van werkzoekenden in de trajectwerking. Het aandeel werkzoekenden dat bereikt wordt in de **trajectwerking** is gestegen van 42,2% in 2005 naar 51% in 2010. Het bereik in de modules wordt beïnvloed door het model. Zo is er een toename van het aantal werkzoekenden in de trajectbegeleiding onder meer omwille van de bemiddelingstrajecten die vanaf 2010 opgezet zijn. De VDAB realiseert voor de meeste kansengroepen een bereik in de trajectwerking dat iets hoger ligt dan op basis van hun aandeel in de werkloosheid zou verwacht worden. Dit is een duidelijke beleidsdoelstelling om werkzoekenden die het moeilijker hebben op de arbeidsmarkt specifiek te ondersteunen. Uit onderzoek blijkt dat een traject voor hen een grotere meerwaarde betekent op vlak van competentie-ontwikkeling en kansen op de arbeidsmarkt. Specifiek voor 50-plussers blijft een duidelijke

achterstand bestaan. Met de invoer van de systematische aanpak, is er wel een gestage toename van hun aandeel in de trajectwerking.

De economische crisis heeft de stijging van de gemiddelde uitstroom uit de werkloosheid afgeremd. Tussen 2005 en 2008 is er een duidelijke toename, nadien blijft de uitstroom hangen op 67% in 2009 en valt in 2010 terug tot 66%. De uitstroom uit de werkloosheid van de kansengroepen blijft achter op de algemene uitstroom uit de trajectwerking. Globaal is de uitstroom naar werk in 2009 met 6 procentpunten gedaald om in 2010 min of meer te stabiliseren. Voor de meeste kansengroepen is de vermindering van de uitstroom naar werk nog sterker.

Sluitende preventieve aanpak werkloosheid

De **preventieve aanpak van de (langdurige) werkloosheid** blijft een permanent aandachtspunt voor Vlaanderen. De laatste jaren is deze aanpak terug iets minder sluitend geworden, vooral voor de +25-jarigen. Het **niet-navolgingspercentage**, dat het aandeel werkzoekenden meet dat langdurig werkloos wordt zonder een nieuwe 'start' in de vorm van een intensieve VDAB-trajectbegeleiding (module 7), komt op 14,4% bij de +25-jarigen in 2010. Ook bij de jonge werkzoekenden is het tijdig bereik minder sluitend: anno 2010 zijn ruim 6 op de 100 -25-jarigen langdurig werkloos geworden zonder aanbod in de vorm van een trajectbegeleiding. De resultaten worden in belangrijke mate bepaald door de economische crisis die de uitstroom van werkzoekenden bemoeilijkte waardoor ze een grotere kans hadden om langdurig werkzoekend te worden.

Activering langdurig werklozen

De Vlaamse overheid probeert met verschillende maatregelen gericht op beroepsopleiding, vorming en tewerkstelling langdurig werklozen te activeren. In 2009 ging het in totaal om 28.546 personen.

2.87 Activering langdurig werklozen

Raming activering van het aantal langdurige werklozen, van 2003 tot 2009.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Aantal langdurig werklozen dat in de loop van het jaar geactiveerd werd door een opleiding of werk waarvan:	24.772	32.218	33.131	33.161	31.233	28.046	28.546
- VDAB (opleiding en vorming)	15.617	22.654	25.893	25.279	22.744	20.823	20.258
- sociale economie:							
beschutte werkplaatsen	614	758	926	1.121	1.580	1.073	1.862
sociale werkplaatsen	474	688	306	514	491	498	448
invogebedrijven en -afdelingen	316	653	345	520	585	367	298
- loonkostsubsidies voor arbeidsgehandicapten	323	361	401	326	650	640	1.159
- opleiding in de Centra voor beroepsopleiding (CBO)*	380	374	356				
- werkervaringsprogramma	3.355	3.307	1.973	2.360	2.068	1.751	1.719
- derde arbeidscircuit (DAC)	64	49	48	213	170	184	151
- gesubsidieerde contractuelen (GESCO)	3.629	3.374	2.883	2.994	2.945	2.710	2.651
Totaal aantal personen dat in de loop van het jaar langdurig werkloos was (> 1 jaar)	130.841	170.465	182.134	173.806	151.095	130.087	141.941
Totaal activeringspercentage (%)	18,9	18,9	18,2	19,1	20,8	21,6	20,1

* Vanaf 2006 opgenomen in de eerste categorie 'VDAB (opleiding en vorming)' als gevolg van de overheveling van de CBO naar de VDAB. Bron: VDAB, VSAWSE, bewerking Departement WSE.

Goed 7 op de 10 **activeringen van langdurig werklozen** gebeuren door opleidings- en vormingsacties van de VDAB. De verschillende werkvormen binnen de sociale economie zijn samen goed voor 9% van de activeringen. Daarnaast gaat het om directe jobcreatie via het systeem van gesubsidieerde contractuelen (9%) en het werkervaringsprogramma (6%).

In 2009 bedroeg het totale activeringspercentage 20%. Dat betekent dat op 100 werkzoekenden die in 2009 langer dan een jaar werkloos waren, er 20 geactiveerd werden door één van de tewerkstellingsmaatregelen van de Vlaamse overheid. Tegenover 2008 is het totale activeringspercentage iets gedaald waardoor de Europese doelstelling van 25% tegen 2010 weer wat verder af ligt.

Tewerkstellingsmaatregelen

De **individuele beroepsopleiding in de onderneming** (IBO) is vooral gericht op werkgevers uit de private sector en wil voornamelijk kortdurige en jonge werklozen in het arbeidscircuit krijgen. De opleiding vindt plaats op de werkvloer en geeft de kans werkplekervaring op te doen. De werkgever betaalt geen loon of RSZ, enkel een productiviteitsvergoeding, verplaatsingskosten en een verzekering tegen arbeidsongevallen. De werkzoekende krijgt een premie bovenop zijn uitkering, waardoor het inkomen vergelijkbaar is met een nettoloon. In 2010 herneemt het aantal IBO's. De top 3 van IBO's wordt anno 2010, net als in het voorgaand jaar, ingenomen door de bouw, de kleinhandel en de groothandel en handelsbemiddeling. Het volgen van een IBO is en blijft overwegend een mannenzaak. Amper 3 op de 10 deelnemers zijn vrouwen. Ruim de helft van de deelnemers is jonger dan 25 jaar en de 50-plussers zijn met circa 3%. Bijna de helft van de participanten is middengeschoold en haast 4 op de 10 is laaggeschoold.

Zes maanden na het volgen van een IBO zijn iets minder dan 9 op de 10 cursisten nog aan het werk. De werkgever

is namelijk verplicht de cursist na de opleiding een contract van onbepaalde duur aan te bieden.

De **werkervaringsprojecten (vroegere WEP-plus)** zijn bedoeld om langdurig werkzoekenden een opstap te bieden naar de reguliere arbeidsmarkt via een tijdelijke opleiding en begeleiding.

Tussen 2001 en 2009 kende het aantal deelnemers in werkervaring een schommelend verloop. Eind 2009 waren er 2.644 begunstigden, wat iets minder is dan het jaar voordien. De uitstroom naar werk na werkervaring is sterk gedaald, van 50,2% in 2007 over 44,6% in 2008 naar 38,2% in 2009. De economische crisis en het terugvallen van het aantal vacatures maakten de uitstroom naar werk voor een moeilijke doelgroep minder evident.

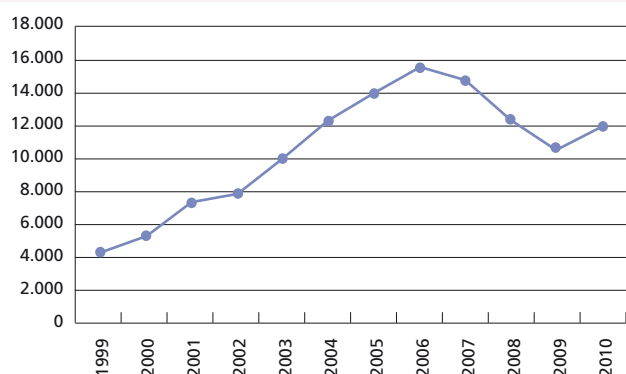
Tot 1 oktober 2008 waren er 2 types loonkostensubsidies voor werkgevers die personen met een arbeidshandicap in dienst nemen: de Vlaamse Inschakelingspremie (VIP) en de tegemoetkoming aan werknemers in het kader van CAO26. Beide premies zijn nu vervangen door de **Vlaamse Ondersteuningspremie (VOP)**.

Gedurende het eerste jaar bedraagt de VOP 40% van de loonkost, het jaar daarop 30% en daarna 20%. Er is ook een VOP voor zelfstandige arbeid. In het tweede kwartaal van 2010 werd voor 8.258 personen met een arbeidshandicap aan de werkgever een Vlaamse ondersteuningspremie uitgekeerd.

Vanaf april 2006 kunnen werkgevers, die een niet-werkende werkzoekende 50-plusser met een contract van onbepaalde duur aanwerven, genieten van een loonkostenvermindering. Sinds de start van de **tewerkstellingspremie 50-plus** in april 2006 tot eind 2010 werd er voor haast 17.500 50-plussers een premie aangevraagd. Daarvan werd ook 6 op de 10 effectief toegekend. Net als voorgaande jaren blijkt de premie anno 2010 het meest succesvol bij de aanwerving van 50-54-jarigen (69,4%) en kortdurige werkzoekenden (79,7%). Het merendeel van de premies wordt uitbetaald aan mannen (68,3%).

2.88 IBO

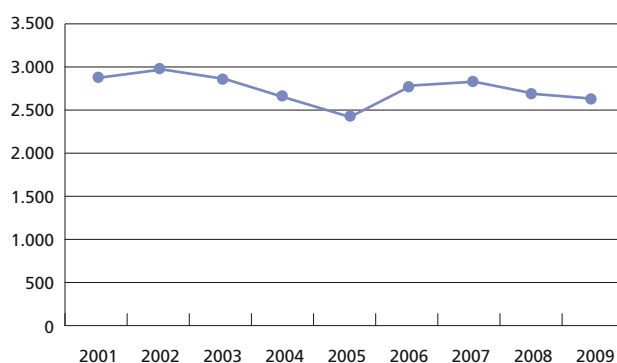
Evolutie van het aantal gestarte individuele beroepsopleidingen in de onderneming, van 1999 tot 2010.

Bron: VDAB.

2.89 Werkervaringsprojecten

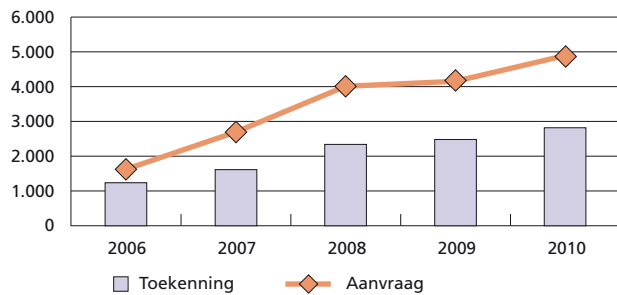
Evolutie van het aantal begunstigden in werkervaringsplaatsen in het kader van werkervaringsprojecten, van 2001 tot 2009, op 31 december.

Bron: VSAWSE.

2.90 Tewerkstellingspremie 50-plus

Evolutie van het aantal aangevraagde en goedgekeurde tewerkstellingspremies 50-plus, van (april) 2006 tot 2010.

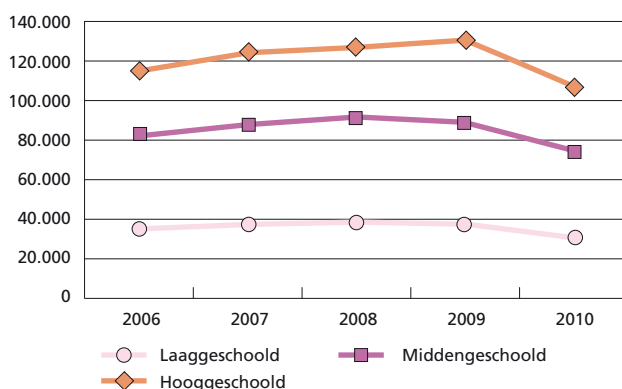
Bron: VDAB.

Competenties versterken en loopbanen ondersteunen

In Vlaanderen verlaten nog te veel jongeren de schoolbanken met ten hoogste een diploma van het lager secundair onderwijs. Ook de deelname aan bijkomende opleidingen verloopt al een tijdje in dalende lijn. De steeds veranderende competentievereisten vergroten nochtans de noodzaak voor de werkenden en de werkzoekenden om zich tijdig bij te scholen. Het beschikken over aangepaste competenties stelt mensen in staat een crisis beter het hoofd te bieden en om hun loopbaan proactief op te pakken. De Vlaamse overheid beseft dat er moet ingezet worden op meer toekomstgerichte competentie- en loopbaanontwikkeling en heeft een aantal ondersteunende maatregelen en programma's lopen: opleidingscheques, loopbaanbegeleiding, activerend herstructureringsbeleid en aanmoedigingspremies voor loopbaanonderbreking en tijdskrediet.

2.91 Opleidingscheques werknemers

Evolutie van het aantal aanvragen naar opleidingscheques voor werknemers, van 2006 tot 2010, naar studieniveau.

Bron: VDAB.

Opleidingscheques werknemers

Om de werknemers ertoe aan te zetten een leven lang te leren, draagt de overheid financieel haar steentje bij. Sinds september 2003 kunnen, naast bedrijven, ook werknemers **opleidingscheques** aanvragen om een opleiding, een loopbaanadvies of een competentiemeting te betalen. Al van bij de start was het systeem erg succesvol en ging het aantal aanvragen in stijgende lijn. In 2010, wanneer het stelsel meer arbeidsmarktgericht gemaakt werd door beperking van het systeem tot bepaalde types van beroepsopleidingen, daalt het aantal aanvragen met 17% op jaarbasis. Nog steeds worden opleidingscheques meer aangevraagd door vrouwen (61,5%) dan door mannen. Ruim de helft van de aanvragers zijn 20 tot 39 jaar. Ook hooggeschoolden bestellen meer cheques om hun opleiding te betalen dan laaggeschoolden (14%) en middengeschoolden (35%).

Loopbaanbegeleiding

Sinds januari 2005 kunnen werkenden, die minstens 1 jaar aan het werk zijn, elke 6 jaar terecht bij een erkend centrum voor **loopbaandienstverlening** of bij de VDAB voor een intensieve loopbaanbegeleiding. Hier worden ze professioneel ondersteund bij het nemen van loopbaankeuzen, en wordt er gewerkt aan zogenaamde loopbaancompetenties. Dit zijn de competenties die nodig zijn om actief de eigen loopbaan te beheren en te sturen. Sinds de start van de dienstverlening in 2005 tot en met december 2010 namen circa 29.900 werknemers en zelfstandigen hun recht op gesubsidieerde loopbaanbegeleiding op bij een erkend centrum voor loopbaandienstverlening of bij de VDAB. Anno 2010 is het vooropgestelde streefdoel van 50%-kansengroep bereik gehaald: 50,5% van de deelnemers behoort tot minstens één kansengroep. In 2010 is het recht op loopbaanbegeleiding verruimd van 50-plussers naar 45-plussers, worden de kansengroepen uitgebreid met werknemers in tijdelijke werkloosheid en wordt de voorwaarde van 1 jaar werker-ervaring versoepeld.

Activerend herstructureringsbeleid

Indien voor werknemers ontslag onontkoombaar is, worden ze zo snel mogelijk begeleid naar een nieuwe job. Dat gebeurt in Vlaanderen via een activerend herstructureringsbeleid, dat de bruggen van werk naar werk verstevigt. Er zijn verscheidene maatregelen in dat kader, waaronder actieve begeleiding naar werk in de tewerkstellingscellen.

Sinds de start van de werking van **tewerkstellingscellen** in 2006 werden bijna 39.900 werknemers na collectief ontslag geregistreerd als werkzoekende bij de VDAB. Bijna 55% van alle ingeschreven werkzoekenden werd ook effectief ingeschreven in een tewerkstellingscel en van die ingeschreven volg(d)en ruim 80% outplacement. Tussen mei 2006 en december 2010 stroomde bijna de

2.92 Tewerkstellingscellen

Evolutie van het bereik in en de uitstroom uit de tewerkstellingscellen, van 2006 tot 2010.

	2006	2007	2008	2009	2010	Totaal
Doelgroep collectief ontslag	1.792	6.943	9.155	11.892	10.099	39.881
- waarvan ingeschreven in tewerkstellingscel	651	3.992	4.355	6.116	6.596	21.710
- waarvan in outplacement	557	2.757	3.719	5.167	5.345	17.545
Uitstroom naar werk na 6 maanden						
- aantal	1.165	4.144	4.631	5.749	4.192	19.881
- in %	65,0	59,7	50,6	48,3	41,5	49,9

Bron: VDAB, bewerking Departement WSE.

helft van de totale groep geregistreerde collectief ontslagen werknemers uit naar werk. Bij oudere werknemers ligt dit aandeel met bijna 26% een stuk lager. In de afgelopen jaren is de uitstroomkans naar werk fors gedaald als gevolg van de economische crisis: van 59,7% in 2007 naar 41,5% in 2010.

Loopbaanonderbreking

Steeds meer Vlamingen onderbreken hun loopbaan of verminderen tijdelijk hun arbeidsprestaties. Ze doen hiervoor een beroep op de verschillende **federale stelsels van loopbaanonderbreking** die per sector uitgewerkt werden. Sinds een aantal jaren zijn er ook bijzondere stelsels ingevoerd rond ouderschapsverlof, medische bijstand en palliatief verlof. In januari 2002 trad ook het nieuwe federale systeem van tijdskrediet voor de privé-sector in werking. Ondanks de gestage groei van het aandeel mannen in bepaalde stelsels van loopbaanonderbreking, is dit nog steeds een overwegend vrouwelijke aangelegenheid. In 2002 waren bijna 8 op de 10 loopbaanonderbrekers vrouwen; in 2010 zijn er dat nog steeds 7 op de 10.

Werknemers die loopbaanonderbreking of tijdskrediet opnemen, kunnen sinds 1994 onder bepaalde voorwaarden een **bijkomende aanmoedigingspremie** krijgen van de **Vlaamse overheid**. Het gebruik van de aanmoedigingspremie verschilt naar leeftijd en geslacht. Vrouwen tussen 26 en 35 jaar, die meer tijd willen vrijmaken voor zorg-

2.93 Loopbaanonderbreking en tijdskrediet

Evolutie van het aantal werknemers in loopbaanonderbreking en tijdskrediet, van 2002 tot 2010, naar geslacht en stelsel, in fysieke eenheden, jaargemiddelde.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Loopbaanonderbreking									
Volledige onderbreking (aantal)	11.062	5.399	5.298	5.645	5.539	5.281	5.042	4.455	4.045
mannen (%)	17,9	15,1	18,9	27,1	29,0	29,0	27,8	22,1	19,8
vrouwen (%)	82,1	84,9	81,1	72,9	71,0	71,0	72,2	77,9	80,2
Vermindering van prestaties (aantal)	54.532	49.810	46.342	44.032	41.918	41.214	45.545	42.459	42.858
mannen (%)	18,6	19,5	20,4	23,0	25,6	27,3	26,2	28,9	29,3
vrouwen (%)	81,4	80,5	79,6	77,0	74,4	72,7	73,8	71,1	70,7
Ouderschapsverlof, medische bijstand, palliatieve zorgen (aantal)	10.382	16.387	20.127	23.072	26.483	28.881	32.459	38.335	44.109
mannen (%)	11,9	15,4	17,9	20,0	21,6	23,3	24,6	28,0	29,4
vrouwen (%)	88,1	84,6	82,1	80,0	78,4	76,7	75,4	72,0	70,6
Tijdskrediet*									
Volledige onderbreking (aantal)	4.623	8.858	8.885	8.737	8.198	7.613	6.914	6.007	5.516
mannen (%)	28,7	27,9	28,4	29,0	27,7	26,7	25,6	24,8	24,8
vrouwen (%)	71,3	72,1	71,6	71,0	72,3	73,3	74,4	75,2	75,2
Vermindering van prestaties** (aantal)	12.759	30.839	43.796	55.402	65.164	72.365	78.162	84.755	88.584
mannen (%)	44,8	45,2	43,1	41,5	39,7	39,4	39,6	40,1	39,6
vrouwen (%)	55,2	54,8	56,9	58,5	60,3	60,6	60,4	59,9	60,4

* Sinds 1 januari 2002 in voege in de privé-sector.

** Vanaf 2009 is ook crisistijdskrediet meegeteld.

Bron: RVA.

2.94 Vlaamse aanmoedigingspremies

Evolutie van het aantal begunstigden van een Vlaamse aanmoedigingspremie, van 2003 tot 2009, naar geslacht en sector.

		2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Openbare sector	<i>totaal (aantal)</i>	15.129	15.804	15.774	16.341	18.915	21.095	21.016
	mannen (%)	14,4	15,0	15,3	16,1	17,3	17,5	18,5
	vrouwen (%)	85,6	85,0	84,7	83,9	82,7	82,5	81,5
Privé-sector	<i>totaal (aantal)</i>	21.072	24.315	22.827	21.834	23.391	24.398	30.941
	mannen (%)	17,5	19,8	21,5	23,3	25,3	26,7	32,5
	vrouwen (%)	82,5	80,2	78,5	76,7	74,7	73,3	67,5
Social profit sector	<i>totaal (aantal)</i>	3.791	4.077	4.371	4.589	4.985	5.458	6.383
	mannen (%)	13,4	12,4	13,5	14,0	13,5	13,6	17,6
	vrouwen (%)	86,6	87,6	86,5	86,0	86,5	86,4	82,4

Bron: VSAWSE.

taken, zijn sterker vertegenwoordigd. Mannen kiezen er vooral op latere leeftijd voor in het kader van een einde-loopbaanplanning. Ook hier verschilt de reglementering al naargelang de sector.

De groei van de Vlaamse aanmoedigingspremies voor de openbare sector komt in 2009 volledig tot een stilstand, na een stevige groeispurt in 2007 en 2008. Reden voor die forse stijging was het succes van de (nieuwe) mogelijkheid voor Vlaamse ambtenaren om 1/5-loopbaanonderbreking te nemen.

Anno 2009 is het aantal begunstigen van een Vlaamse aanmoedigingspremie voor de privé-sector met ruim een kwart toegenomen op jaarbasis. Dit is deels te verklaren doordat bedrijven in crisistijd hun werknemers aanmoedigen om tijdskrediet op te nemen.

Sinds 2001 is er voor de werknemers uit de social profit een apart stelsel van Vlaamse aanmoedigingspremies. Net als in de voorbije jaren nemen ook hier de vrouwen in 2009 het grootste deel van deze premies voor hun rekening. Het feit dat deze sector globaal minder mannen tewerkstelt, kan hiervoor een verklaring zijn.

Werk maken van een versterkte sociale economie

De Vlaamse overheid heeft het afgelopen decennium via de sociale economie heel wat inspanningen geleverd om duurzame banen te creëren voor mensen die op de reguliere arbeidsmarkt moeilijk aan de slag kunnen. Maar de sociale economie is meer dan alleen maar een instrument voor de tewerkstelling van kansengroepen. De sector bestaat uit een reeks van bedrijven en initiatieven die bepaalde maatschappelijke meerwaarden willen realiseren en zich daarbij laten leiden door de beginselen van **maatschappelijk verantwoord ondernemen**. Door oog te hebben voor principes als voorrang van arbeid op kapitaal, democratische besluitvorming, maatschappelijke inbedding, transparantie, kwaliteit en duurzaamheid, proberen de bedrijven uit de sociale economie de juiste balans te vinden tussen economische, sociale en ecologische waarden. De overheid wil via de sociale economie ook reguliere ondernemingen stimuleren om deze principes een centrale plaats te geven in de bedrijfsvoering.

In wat volgt, komen vooreerst de verschillende werkvormen en doelgroepen van de sociale economie aan bod. Vervolgens wordt ingegaan op de effectieve tewerkstelling van deze doelgroepen en op de vertegenwoordiging van een aantal kansengroepen in de sector.

Werkvormen en doelgroepen

De belangrijkste werkvormen van de sociale economie zijn de sociale werkplaatsen, de beschutte werkplaatsen en de invoegbedrijven. Daarnaast zijn er nog de arbeidszorginitiatieven en de initiatieven in het kader van de lokale diensteneconomie. Elk van deze werkvormen richt zich op een specifieke groep van personen met een grote afstand tot de reguliere arbeidsmarkt.

De **sociale werkplaatsen** verschaffen werkgelegenheid aan zeer moeilijk inzetbare werkzoekenden in een beschermde arbeidsomgeving. In de praktijk gaat het om mensen met een laag opleidingsniveau, die minstens 5 jaar inactief zijn en fysieke, psychische of sociale beperkingen of moeilijkheden hebben.

In de **beschutte werkplaatsen** kunnen werkzoekende personen met een arbeidshandicap terecht die door hun handicap voorlopig of definitief niet aan de slag kunnen op de gewone arbeidsmarkt.

Ook de **invoegbedrijven** zorgen voor duurzame werkgelegenheid voor kansengroepen, maar in tegenstelling tot de eerder genoemde werkvormen doen zij dat binnen de reguliere economie. Ondernemingen die de principes van maatschappelijk verantwoord ondernemen onderschrijven, krijgen tijdelijke en degressieve subsidies voor de tewerkstelling van invoegwerknemers. Het gaat hierbij om laag- en middengeschoolde langdurig werklozen, werkzoekende personen met een arbeidshandicap, leefloontrekkers en werkzoekende leerlingen van het deeltijds beroepssecundair onderwijs.

Arbeidszorginitiatieven richten zich op personen die omwille van persoons- en/of maatschappijgebonden redenen niet (meer) kunnen werken onder een arbeidscontract in het reguliere of beschermende tewerkstellingscircuit. Hoewel ook hier de arbeidsdeelname centraal staat, besteden deze initiatieven tegelijk uitgebreid aandacht aan de zorgbegeleiding van de werknemer. Het gaat om vrijwillig onbetaald werk onder begeleiding en met behoud van een uitkering.

Met de **lokale diensteneconomie** ten slotte wil de overheid een aanvullend dienstenaanbod realiseren dat inspeelt op maatschappelijke noden en behoeften die niet of onvoldoende beschikbaar zijn op de markt of via de reguliere dienst- en hulpverlening. Deze diensten koppelen duurzame tewerkstelling aan het verhogen van de leefbaarheid en leefkwaliteit van een buurt of wijk. Het gaat onder meer om huishoudelijke hulp, kinderopvang en groenonderhoud. De lokale diensteneconomie mikt op de tewerkstelling van laag- en middengeschoolde langdurig werklozen, leefloontrekkers en rechthebbenden op financiële maatschappelijke hulp.

Het bepalen van de omvang van de doelgroep van de verschillende werkvormen is niet altijd eenvoudig omdat naast formele criteria vaak ook een kwalitatieve beoordeling van de arbeidsmogelijkheden van de betrokkene een rol speelt. Schattingen van midden 2010 geven aan dat de potentiële doelgroep van de invoegbedrijven met ongeveer 95.000 personen het omvangrijkst is. Bij de lokale diensteneconomie gaat het om een doelgroep van 80.000 tot 90.000 personen. Ongeveer 6.500 personen voldoen aan de criteria voor tewerkstelling als doelgroepwerknemer in een beschutte werkplaats (cijfer midden 2011). Bij de sociale werkplaatsen gaat het om ongeveer 15.000 personen. De doelgroep van de arbeidszorginitiatieven is met ongeveer 2.000 personen het kleinst. Het is wel zo dat de doelgroepen van de verschillende werkvormen elkaar gedeeltelijk overlappen.

Bereik sociale economie

Eind 2009 stelden de verschillende werkvormen van de sociale economie (beschutte en sociale werkplaatsen, invoegbedrijven, arbeidszorginitiatieven en lokale diensteneconomie) in totaal 24.156 doelgroepwerknemers te werk. Dat komt overeen met 0,9% van de totale werkende bevolking tussen 15 en 64 jaar. Het totale aantal doelgroepwerknemers in de sociale economie steeg tussen 2004 en 2009 jaarlijks met gemiddeld 6% (cijfers zonder lokale diensteneconomie). In 2009 werkt 64% van de doelgroepwerknemers in een beschutte werkplaats, 17% in de sociale werkplaatsen. Het aandeel van de invoegbedrijven, de lokale diensteneconomie en de arbeidszorginitiatieven bedraagt respectievelijk 8%, 6% en 5%.

Kansengroepen in de sociale economie

Opgesplitst naar kansengroepen blijken laaggeschoolden en personen met een arbeidshandicap duidelijk oververtegenwoordigd in de verschillende werkvormen. Vrouwen zijn eerder ondervertegenwoordigd, behalve in de invoegbedrijven. De situatie van allochtonen varieert per werkvorm.

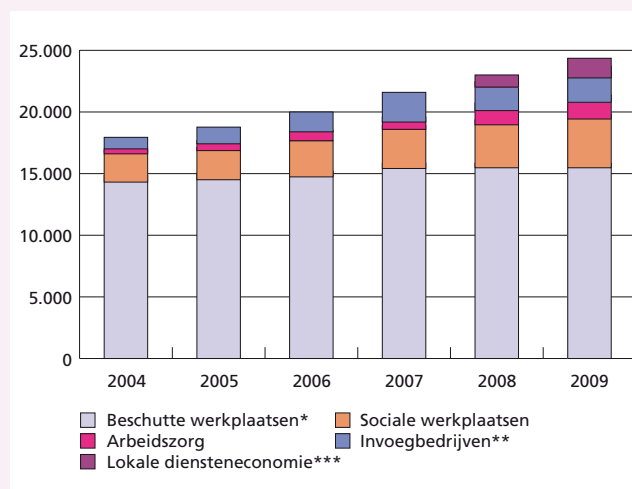
Dat vrouwen sterk in de meerderheid zijn in de invoegbedrijven houdt verband met het feit dat een aanzienlijk aantal invoegbedrijven met dienstencheques werkt. Deze cheques worden voornamelijk gebruikt voor de vergoeding van activiteiten in sectoren waar traditioneel vooral vrouwen werken. In de andere werkvormen zijn vrouwen eerder ondervertegenwoordigd ten opzichte van hun aandeel in de totale werkende bevolking.

Het aandeel van de 50-plussers in de verschillende werkvormen komt vrij goed overeen met hun aandeel in de werkende bevolking. Bij de sociale werkplaatsen en de lokale diensteneconomie ligt het er iets boven, bij de invoegbedrijven iets onder.

Het aandeel laaggeschoolden ligt in alle werkvormen veel hoger dan het aandeel laaggeschoolden in de totale wer-

2.95 Bereik sociale economie

Raming van het totale aantal doelgroepwerknemers in de sociale economie op 31 december, van 2004 tot 2009, in personen.

* Het gaat hier enkel om het totaal aantal personen met een arbeidshandicap in de productie.
 ** Tot en met 2007 omvatten de gegevens ook de collectieve invoegbedrijven. Vanaf 2008 vallen de collectieve invoegbedrijven onder de lokale diensteneconomie.
 *** Enkel cijfers beschikbaar voor 2008 en 2009.
 Bron: VSAWSE, bewerking Departement WSE.

kende bevolking. Dat is weinig verwonderlijk aangezien bij alle werkvormen de laaggeschoolden een prioritaire doelgroep zijn.

Allochtonen zijn in de invoegbedrijven, sociale werkplaatsen en de lokale diensteneconomie oververtegenwoordigd, in de beschutte werkplaatsen duidelijk ondervertegenwoordigd.

De personen met een arbeidshandicap ten slotte zijn in alle werkvormen vrij sterk aanwezig. De beschutte werkplaatsen, waar een handicap een noodzakelijk tewerkstellingscriterium is, halen uiteraard een percentage van 100%.

2.96 Kansengroepen in de sociale economie

Procentueel aandeel van vrouwen, 50-plussers, laaggeschoolden, allochtonen en personen met een arbeidshandicap in het aantal doelgroepwerknemers op 31 december in de sociale economie en hun aandeel in de totale werkende bevolking, in 2009, in %.

	% vrouwen	% 50-plussers	% laaggeschoolden	% allochtonen **	% personen met een handicap ***
Beschutte werkplaatsen	41	23	90	2	100
Sociale werkplaatsen	39	31	80	20	22
Arbeidszorg	32	24	76	5	66
Invoegbedrijven	82	21	64	23	13
Lokale diensteneconomie	38	25	75	26	16
% in werkende bevolking *	45	23	19	8	6

* Op basis van EAK-gegevens van 2009. Cijfer allochtonen is op basis van EAK-gegevens 2008.

** Bij de aandelen in de sociale economie gaat het om de personen met een huidige of vorige niet-Belgische nationaliteit, bij het aandeel in de werkende bevolking om de personen geboren buiten België.

*** Bij de aandelen in de sociale economie gaat het om de door de overheid erkende personen met een arbeidshandicap (pmah). Bij het aandeel in de werkende bevolking gaat het om de personen die zelf aangeven hinder te ondervinden door een handicap of langdurig gezondheidsprobleem.

Bron: VSAWSE, bewerking Departement WSE, ADSEI EAK.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Departement Werk en Sociale Economie (WSE) (2010). *Beleidsbarometer 2010. De Vlaamse sociale economie*. Brussel: Departement WSE.
- Muyters, P. (2009). *Beleidsnota Werk 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.
- RVA (2011). *Jaarverslag 2010*. Brussel: RVA.
- Samoy, E. (2010). *Handicap en arbeid. Deel I: definities en statistieken*. Brussel: Departement WSE.
- Samoy, E. (2010). *Handicap en arbeid. Deel II: beleidsontwikkelingen*. Brussel: Departement WSE.
- Steunpunt Werk en Sociale Economie (2010). *Trendrapport Vlaamse arbeidsmarkt 2010. De Vlaamse arbeidsmarkt klimt uit het dal. WSE Report 2010*. Leuven: Steunpunt WSE.
- Steunpunt Werk en Sociale Economie (2010). *De deadline bereikt, de doelen niet. De boordtabel eindeloopbaan 2010. WSE Report 2*. Leuven: Steunpunt WSE.
- Van den Bossche, F. (2009). *Beleidsnota Sociale Economie 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.
- VDAB (2010). *Analyse vacatures en knelpuntberoepen 2009*. Brussel: VDAB.
- VDAB (2011). *Jaarverslag 2010*. Brussel: VDAB.
- Vlaams Subsidieagentschap voor Werk en Sociale Economie (VSAWSE) (2010). *Jaarverslag 2009*. Brussel: VSAWSE.
- Departement Werk en Sociale Economie (WSE) (2011). *De arbeidsdeelname van mensen met een arbeidshandicap*. Brussel: Departement WSE.
- Enquête naar de arbeidskrachten (EAK), FOD Economie, Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie: <http://statbel.fgov.be/lfs>
- Labour Force Survey (LFS), Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
- Leeftijd en Werk: <http://www.leeftijdenwerk.be/>
- Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening (RVA): <http://www.rva.fgov.be>
- Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen (SERV): <http://www.serv.be>
- Steunpunt Werk en Sociale Economie (Steunpunt WSE): <http://www.steunpuntwse.be>
- Vlaams Ministerie voor Werk en Sociale Economie, Departement Werk en Sociale Economie (WSE): <http://www.werk.be> (luik cijfers en onderzoek)
- Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding (VDAB): <http://www.vdab.be/trends>
<http://arvastat.vdab.be>

DEFINITIES

Allochtone niet-werkende werkzoekenden

Werkzoekenden met een herkomst van buiten de EU. Voor 2007 was de indeling naar origine gebaseerd op nationaliteit, de vrijwillige registratie in het AMI-systeem en een door de VDAB-studiedienst ontwikkeld naamherkenningsprogramma. Er wordt een indeling gemaakt in EU-origine en niet-EU-origine. Vanaf 2007 is de indeling naar origine gebaseerd op de huidige en de vorige nationaliteit.

Arbeidsgehandicapte niet-werkende werkzoekenden

Voor 2009 bestond de doelgroep van arbeidsgehandicapten uit 3 categorieën van werkzoekenden;

- werkzoekenden erkend door het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap;
- werkzoekenden uit het buitengewoon onderwijs;
- werkzoekenden met beperkte of zeer beperkte geschiktheid (op basis van een medisch onderzoek).

Vanaf 2009 wordt een werkzoekende als arbeidsgehandicapt beschouwd wanneer na een administratief onderzoek, uit attesten of verslagen, blijkt dat hij:

- ingeschreven is bij het VAPH (Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap);
- een kwalificatie of getuigschrift heeft uit het buitengewoon onderwijs, of ex-BUSO of BLO-leerling is zonder dat er kwalificaties of getuigschriften behaald zijn;
- recht heeft op een inkomensvervangende of integratietegemoetkoming;
- in het bezit is van een afschrift van een definitief geworden gerechtelijke beslissing of van een attest van een bevoegde federale instelling waaruit een blijvende graad van arbeidsongeschiktheid blijft;
- recht heeft op bijkomende kinderbijslag of recht heeft op verhoogde kinderbijslag (als ouder met een handicap);
- recht heeft op een invaliditeitsuitkering in het kader van de ziekteverzekering;
- een attest heeft van een arbeidshandicap, afgeleverd door een door de VDAB erkende dienst of arts.

Avondwerk Loontrekkenden die 50% of meer van de werkdagen tijdens de referentiemaand van de enquête tussen 19 uur en 23 uur gewerkt hebben.

Beroepsbevolking Personen op arbeidsleeftijd die actief zijn op de arbeidsmarkt, hetzij als werkzoekende, hetzij als werkende.

Bevolking op arbeidsleeftijd Iedereen in de leeftijdscategorie van 20 tot en met 64 jaar.

Deeltijdarbeid bij de werkenden Aandeel deeltijds werkenden binnen de totale groep werkenden. Er bestaan verschillende modaliteiten van deeltijds werk: minder dagen per week werken, minder uren per dag werken, een halve dag minder per week werken, ...

Hooggeschoolden Personen met een diploma hoger onderwijs (van het korte of het lange type) of met een diploma universitair onderwijs.

(ILO-) niet-beroepsactieven Personen die niet tot de werkenden, noch tot de werkzoekenden behoren.

(ILO-) werkenden Personen die in de referentieweek van bevraging minstens één uur arbeid hebben verricht.

ILO-werkloosheidsgraad Aandeel werklozen in de beroepsbevolking.

(ILO-) werklozen Personen zonder betrekking die werk zoeken, daarvoor concrete stappen hebben gezet gedurende de laatste vier weken en bovendien binnen de twee weken kunnen beginnen werken, en de personen zonder betrekking die een job hebben die binnen de drie maanden begint. De ILO-definitie van werklozen wijkt af van de definitie van niet-werkende werkzoekenden bij de VDAB.

Laaggeschoolden Personen zonder diploma of met hoogstens een diploma lager (secundair) onderwijs.

Loontrekkenden Personen die betaalde arbeid verrichten in dienstverband.

Middengeschoolden Personen met hoogstens een diploma hoger secundair onderwijs of met een diploma post-secundair niet-hoger onderwijs.

Nachtarbeid Loontrekkenden die 50% of meer van de werkdagen tijdens de referentiemaand van de enquête tussen 23 uur en 05 uur gewerkt hebben.

Niet-werkende werkzoekenden Werkzoekenden met werkloosheidsuitkeringsaanvraag (WZUA) + schoolverlaters + niet werkende vrij ingeschreven werkzoekenden + andere.

Normaal Economisch Circuit De werkaanbiedingen worden naargelang de aard van de arbeidsovereenkomst of subsidieregeling ingedeeld in 'circuits'. Een van deze circuits is het 'normaal economisch circuit', naast onder meer de tewerkstellingsmaatregelen. Het normaal economisch circuit (zonder uitzendopdrachten) bestaat uit de vaste en tijdelijke (zonder interim) circuits.

Het vaste circuit omvat: het gewoon circuit (jobs met een contract voor onbepaalde of lange duur, inclusief zelfstandige jobs), werken en leren (startbaan, invoegbedrijven, middenstandsopleiding, ondernemingsopleiding), vervanging brugpensioenen.

Het tijdelijke circuit omvat: tijdelijk werk (arbeidsovereenkomst voor korte duur), studentenjobs en horeca.

Ploegenarbeid Loontrekkenden die tijdens de referentiemaand van de enquête in een stelsel van twee, drie, vier of meer ploegen gewerkt hebben.

Tijdelijk werkenden bij de loontrekkenden Aandeel tijdelijk werkende loontrekkenden binnen de volledige groep van loontrekkenden. Tijdelijke arbeid omvat contracten van beperkte duur, voor een bepaalde taak of seizoen, voor stage of uitzendarbeid.

VDAB-werkloosheidsgraad Niet-werkende werkzoekenden ingeschreven bij de VDAB/beroepsbevolking.

Werkzaamheidsgraad Aandeel werkenden in de bevolking op arbeidsleeftijd (20-64 jaar).

Zaterdagwerk Loontrekkenden die twee of meer zaterdagen tijdens de referentiemaand van de enquête hebben gewerkt.

Zelfstandigen Personen die zelfstandig zijn in hoofdberoep of als helper, aangesloten bij de sociale verzekeringsfondsen voor zelfstandigen.

Zondagwerk Loontrekkenden die twee of meer zondagen tijdens de referentiemaand van de enquête hebben gewerkt.

2.3 DE OPEN ONDERNEMER

De Vlaamse Regering hecht heel wat belang aan meer ondernemerschap. Vlamingen moeten daarom aangezet worden tot ondernemen. Er is nog potentieel bij doelgroepen zoals vrouwen, ouderen, allochtonen en gehandicapten. Het is ook belangrijk dat ondernemingen kunnen doorgroeien. Innovatief en creatief ondernemen kan een voorwaarde zijn om tot meer toegevoegde waarde te komen. Succesvol ondernemen kan niet los gezien worden van exporteren. Het is belangrijk dat Vlaanderen sterker aanwezig is in de snelgroeiende markten. Maar ook de buitenlandse directe investeringen in het Vlaamse Gewest moeten toenemen. Deze brengen immers veelal expertise aan en zorgen voor meer tewerkstelling.

Dit hoofdstuk omvat twee delen: 'ondernemen' en 'internationaal ondernemen'. 'Ondernemen' gaat over de diverse aspecten van ondernemerschap (aantal ondernemingen, investeren, kapitaal) en over innovatie en creativiteit (innoverende Vlamingen, producten, processen en sectoren). 'Internationaal ondernemen' bespreekt de evolutie van de uit- en invoer, de structuur ervan naar handelspartner en product, de mate waarin onze handel concurrentieel of complementair is, de marktaandelen en de buitenlandse directe investeringen.

Ondernemen

De beleidsnota 2010-2011 van de bevoegde minister voor economie bouwt voort op de vijf strategische doelstellingen die de Vlaamse Regering bij het begin van de regeerperiode formuleerde:

- 'Bedrijven door de crisis helpen': door het ondersteunen van bedrijven in moeilijkheden en informatie over financieringsmogelijkheden en waarborgen aan te bieden.
  - 'Meer en sterker ondernemerschap': door starters aan te moedigen, de bedrijfsvoering te professionaliseren, de toegang tot kapitaal, overname en opvolging te vergemakkelijken en ruimte om te ondernemen te bieden.
  - 'Een meer groene economie': door de gidsfunctie van het Agentschap Ondernemen (informatie, overzicht in subsidies, organiseren van infosessies) en doorbraken inzake logistiek en mobiliteit.
  - 'Meer groeiende ondernemingen': door steun voor investeringen en opleidingen, door het belang van gazellen en buitenlandse investeerders te onderlijnen en door het ondersteunen van de O&O infrastructuur.
- 'Een meer innovatieve en kennisintensieve economie': door het opstellen van actieplannen met de vier grootste sectoren, door het uitstippelen van een beleid dat de sterke industriële basis van de Vlaamse economie moet verankeren, door het versterken van de randvoorwaarden voor een competitieve economie (industriële innovatie, competentiebeleid, infrastructuur,...).

Drie luiken uit het Pact 2020 hebben betrekking op ondernemerschap. Het eerste luik gaat over de voorwaarden om te komen tot een duurzame topregio (bbp, arbeidsproductiviteit,...). Dit komt aan bod in de macro-economische context (zie hoofdstuk 1.2). Het luik 'innovatie' benadrukt de noodzaak om de omzet uit nieuwe of verbeterde producten te verhogen, de ontwikkeling van speerpunt domeinen en meer werkenden in kennisintensieve sectoren (zie ook hoofdstuk 2.4). Het derde luik belicht het 'ondernemerschap'. Daarbij is niet alleen meer ondernemen van tel, inclusief bij doelgroepen (vrouwen, ouderen,...), maar ook doorgroei van starters.

Ondernemerschap

De netto-groeiratio van de bedrijven nam toe in 2010, vooral bij de firma's (NV, BVBA en CV). Voorts is het aandeel zelfstandigen relatief hoog in het Vlaamse Gewest. Toch moet er nog gewerkt worden aan de perceptie van ondernemerschap. Vlaanderen bengelt hier achteraan in vergelijking met andere Europese landen. 2009 was een minder goed jaar voor de snelgroeiende bedrijven of gazellen. Dat komt door de financieel-economische crisis in dat jaar. Om deze reden ging ook de investeringsratio wat achteruit. Hierna komen ondernemen, investeren en kapitaal aan bod.

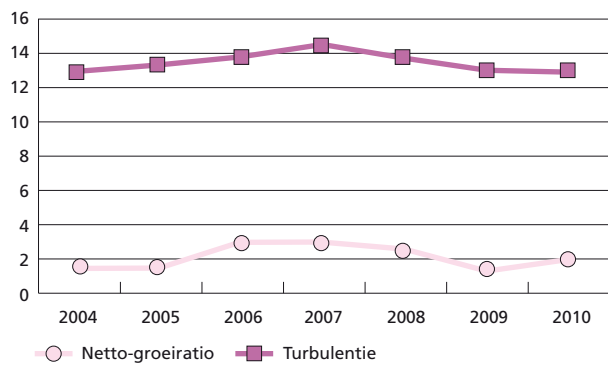
Ondernemen

Het Vlaamse Gewest telde eind 2010 567.100 ondernemingen, waarvan 322.400 firma's en 244.700 eenmanszaken. Er waren 40.700 oprichtingen in 2010 en 30.200 ontbindingen, waarvan 4.900 faillissementen.

De **oprichtingsratio** bedroeg 7,4% in 2010. Dat is niet veel hoger dan in 2009 en om en bij één procentpunt lager dan in de periode 2006-2008, jaren van betere conjunctuur. Er is dus nog werk aan de winkel om de Pact 2020 doelstelling van een stijgende oprichtingsratio te bereiken. De **uitredingsratio** daalde enigszins tot 5,5% in

2.97 Dynamiek ondernemingen

Netto-groeiratio en turbulentie van alle ondernemingen, van 2004 tot 2010, in %.

Bron: Graydon, bewerking SVR.

2010. Dat maakt dat de **netto-groeiratio** op 1,9% kwam in 2010, een half procentpunt hoger dan in 2009. In de jaren 2006-2008 situeerde deze ratio zich nog tussen 2,5 à 3%. De **turbulentie**, een maat voor de vernieuwing van het economisch weefsel, daalde in 2010 lichtjes tot 12,9%. Dat alles wil zeggen dat er jaarlijks nog ondernemingen bijkomen in het Vlaamse Gewest, maar dat de aangroei iets zwakker is dan een paar jaar geleden, toen de conjunctuur beter was. Nog tijdens deze betere economische jaren was de som van geboorten en sterften groter, wat aangeeft dat er iets meer vernieuwing was van het ondernemingenbestand dan nu.

Deze tendensen waren zowel bij firma's als bij eenmanszaken waarneembaar. Bij de firma's zijn de oprichtings- en vooral de uittredingsratio lager. Het gevolg is een hogere netto-groeiratio (4,1% in 2010), maar een lagere turbulentie (8,8%). Bij de eenmanszaken is de uittredingsratio voor het derde opeenvolgende jaar hoger dan de oprichtingsratio, wat tot een negatieve netto-groeiratio leidt (-0,9% in 2010). De turbulentie is er merkbaar hoger (18,1%) dan bij de firma's.

In 2010 was bijna 72% van de ondernemingen opgericht in 2005 nog in leven. Dit wordt de overlevingsgraad op vijf jaar genoemd. Daarbij geldt echter dat veranderingen van vennootschapsvormen en overnames eveneens gezien worden als stopzetting. In 2009 bedroeg de **overlevingsgraad** op vijf jaar nog goed 75%. Het is niet zeker dat de financieel-economische crisis daar voor iets tussen zit, want de overlevingsgraden op één, twee, drie en vier jaren zijn in 2010 niet veel gewijzigd ten opzichte van 2009. Het Pact 2020 voorziet in een toename van de door-groei (= stijgende overlevingsgraden). Dat blijkt nog niet het geval te zijn.

Vlaanderen scoort niet slecht voor ondernemerschap: in 2009 was 10% van de beroepsbevolking actief als zelfstandige. Dat percentage verandert niet veel over de jaren. De EU27 heeft een iets hoger aandeel zelfstandigen (10,2%), te wijten aan de nieuwe EU-lidstaten. In de ons

2.98 Overlevingsgraad

Aantal starters en overlevingsgraad na 1 tot 5 jaar (indices, startjaar = 100), van 2004 tot 2010.

Oprichtingsjaar	Starters	Aantal ouder dan 1 jaar	Aantal ouder dan 2 jaar	Aantal ouder dan 3 jaar	Aantal ouder dan 4 jaar	Aantal ouder dan 5 jaar
2004	23.788	95,8	89,8	84,4	79,7	75,4
2005	26.435	94,6	87,5	81,6	76,3	71,7
2006	28.580	95,0	88,6	82,6	77,6	
2007	31.117	95,3	88,7	83,2		
2008	30.698	94,9	88,6			
2009	28.641	94,4				
2010	30.831					

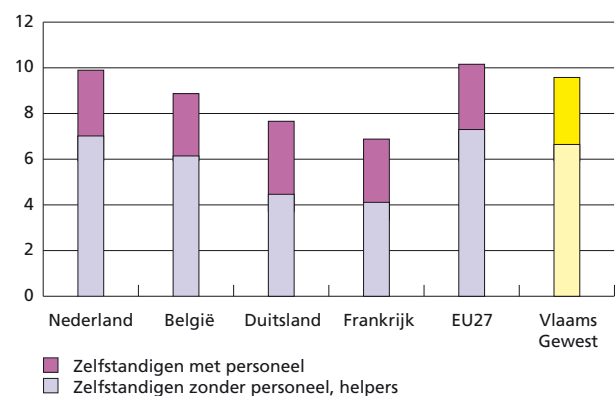
Bron: VKBO, bewerking SVR.

omringende landen is het ondernemerschap volgens deze indicator immers overal lager, uitgezonderd in Nederland. Ondernemerschap heeft een extra toegevoegde waarde voor de maatschappij als dit gepaard gaat met creatie van jobs. Het aandeel zelfstandigen met personeel in dienst kwam op 2,9% in 2009. Dat is op het niveau van de EU27 en de buurlanden. Het verder opkrikken van het ondernemerschap, zoals omschreven in het Pact 2020, zal dus nog inspanningen vergen.

De slechte conjuncturele omgeving zorgde voor een terugloop van het aandeel **gazellen** onder de middelgrote ondernemingen (7% in 2009). In 2008 was dit nog 10%. Gazellen zijn nochtans belangrijk omdat zij een voorbeeldfunctie hebben in het stimuleren van ondernemerschap. Dit is ook zo bepaald in een strategische doelstelling van de Vlaamse Regering. België had in 2009 een even groot aandeel gazellen (7%) als in Vlaanderen. Dit komt door een lager aandeel in het Waalse Gewest (6%)

2.99 Ondernemerschap

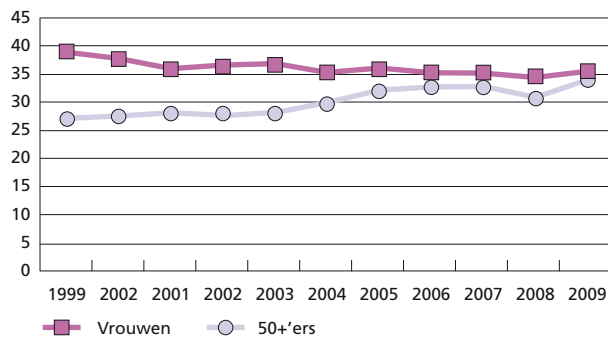
Aandeel van de zelfstandigen in de beroepsbevolking in 2010, naar categorie zonder personeel of helpers en categorie met personeel, in %.

Bron: ADSEI EAK, bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE.

2.100 Doelgroepen ondernemen

Aandeel van vrouwen en van de leeftijdsgroep van 50 jaar of ouder in het totaal aantal zelfstandigen, werkgevers en helpers, van 1999 tot 2009, in %.

Bron: ADSEI, EAK, bewerking SVR.

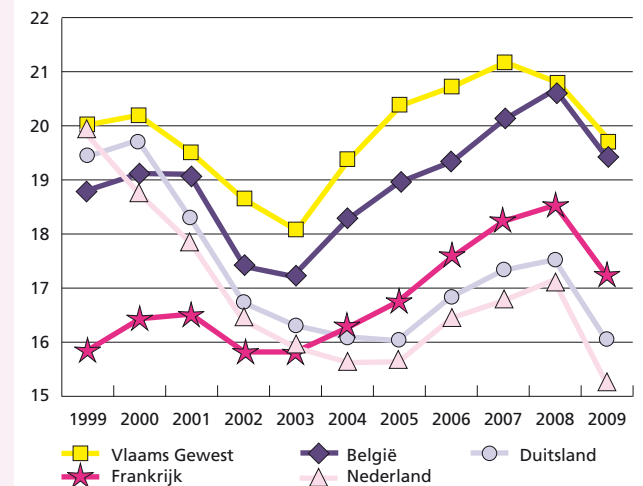
en een hoger in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (8%). Elk gewest werd met een lager aandeel gazellen geconfronteerd in 2009.

Om het ondernemerschap in Vlaanderen blijvend te verzekeren moet alle potentieel ingezet worden, dus ook vrouwen en ouderen. In 2009 telde het aantal zelfstandigen 35% **vrouwen**. Daarmee is de dalende trend van de voorbije twee jaren gestopt, maar op langere termijn gaat het aandeel vrouwen nog steeds achteruit; in 1999 bedroeg het nog 39%. Verder bestond het aantal zelfstandigen anno 2009 voor 34% uit **50-plussers**. Ook hier wordt komaf gemaakt met de daling van de laatste twee jaren. Maar op langere termijn is er sprake van een toenemend aandeel 50-plussers onder de zelfstandigen. Er zijn nog inspanningen nodig om de Pact 2020 doelstelling (ondernemerschap bij vrouwen en ouderen evenredig aan hun bevolkingsaandeel) te bereiken.

Ondernemerschap stimuleren hangt samen met een goede attitude, zowel bij potentiële ondernemers als bij de bredere bevolking. Dit is des te meer belangrijk in Vlaanderen waar volgens internationaal onderzoek uit 2009 (Global Entrepreneurship Monitor of GEM) mensen eerder uit opportuniteit dan uit noodzaak zullen ondernemen. In het Vlaamse Gewest vond bijna de helft van de bevolking tussen 18 en 64 jaar dat ondernemerschap een wenselijke carrièrekeuze is. Dit is evenveel als het Belgische gemiddelde maar duidelijk onder dat van Europa (57%). Op Finland na scoren alle Europese landen hoger. Hetzelfde is van tel wat de inschatting van de status en het respect voor nieuwe ondernemers betreft. Ook hier antwoordde bijna de helft van de volwassen bevolking positief, maar ligt deze inschatting onder het Europese gemiddelde (70%). In deze landenvergelijking is Vlaanderen hekkensluiter. Er stelt zich een duidelijk probleem met de perceptie en waardering van het ondernemerschap bij de bevolking. Daarom dienen nog belangrijke inspanningen geleverd te worden om de waardering voor het ondernemerschap op te krikken, zoals gestipuleerd in het Pact 2020 en in de doelstellingen van de regering.

2.101 Investeringsratio

Verloop van de investeringsratio in het Vlaams Gewest, België, Duitsland, Nederland en Frankrijk, van 1999 tot 2009, in %.

Bron: Eurostat, eigen berekeningen SVR.

Investeren

De Vlaamse **investeringsratio** van de private sector bedroeg anno 2009 19,7%. Het was daarmee het tweede jaar op rij dat deze indicator daalde. Het uitbreken van de financieel-economische crisis geeft echter de verklaring: ondernemers zijn niet geneigd te investeren wanneer het economisch klimaat onzeker is. De investeringsratio bereikte een topwaarde in 2007, een jaar van goede economische conjunctuur. De waarde voor heel België is in 2009 iets lager (19,4%). De drie buurlanden hebben (nog) lagere investeringsratio's. Het EU27 gemiddelde is 16,2%. De hoogste waarden werden gerealiseerd in Roemenië en Bulgarije (21,0% en 23,9%), wat te maken heeft met het ontwikkelingsproces dat deze economieën doormaken.

Volgens de halfjaarlijkse enquête van de Nationale Bank van België (NBB) in het najaar van 2010 zouden de investeringen in de Belgische industrie in 2010 met 6% toegenomen zijn (in werkelijke prijzen). Daarmee hebben ze hun oorspronkelijke ramingen voor 2010 van zes maanden eerder neerwaarts bijgesteld.

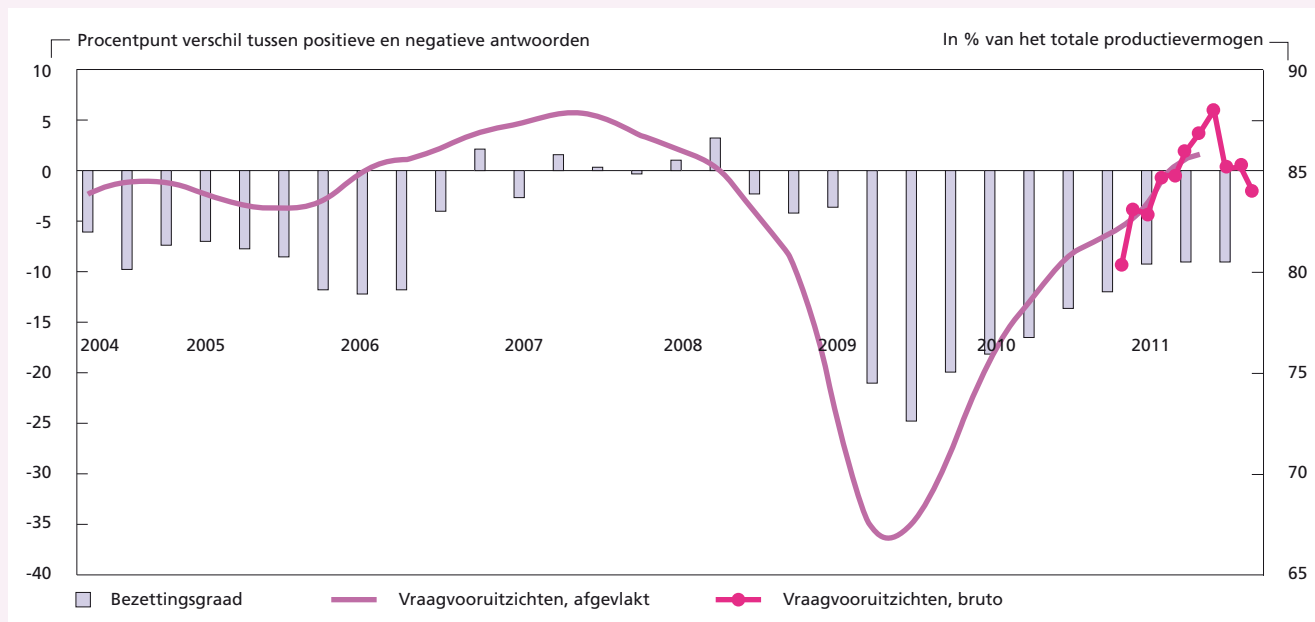
Een aantal factoren zijn van belang bij de beslissing om al dan niet te investeren: het niveau van de voorraden, de bezettingsgraad van het productievermogen en de vraagvooruitzichten.

Het **voorraadniveau** bereikte eind 2009 een dieptepunt maar herstelde in de loop van 2010. Toch wordt het hoge niveau van 2008 nog niet gehaald, wat doet uitschijnen dat er nog ruimte is om te produceren voor verkoop én het aanvullen van voorraden.

De **capaciteitsbezetting van het productievermogen** nam af tijdens de economische crisis en bereikte een dieptepunt bij de aanvang van het tweede kwartaal van 2009.

2.102 Vraag en capaciteitsbezetting

Verloop van de capaciteitsbezettingsgraad en van de vraagvooruitzichten in de Vlaamse industrie, van 1ste kwartaal 2004 tot 2de kwartaal 2011, in %.

Bron: NBB.

Sindsdien verbeterde deze indicator ieder kwartaal tot begin 2011. In het tweede kwartaal van 2011 bedroeg de capaciteitsbezetting in de Vlaamse industrie 80,6%. Dat is op zich goed nieuws omdat bedrijfsleiders vroeg of laat zullen moeten investeren in uitrustingsgoederen. Toch situeert de indicator zich nog steeds onder het lange termijn-gemiddelde van 81,4% sinds de start van de reeks in 1988. Ook de laatste factor is het meest hoopvol: de **vraagvooruitzichten** in de industrie zijn vrij hoog, maar brokkelen vanaf april 2011 toch iets af. Dat is uiteraard een belangrijk element in investeringsbeslissingen.

Al bij al zijn de factoren om te investeren gunstiger dan één of twee jaar geleden. Dit komt ook tot uiting in de voormelde investeringsenquête van de NBB van het najaar van 2010. De investeringen in de Belgische industrie zouden in 2011 met 17% aangroeien (in werkelijke prijzen). Dat is goed nieuws want Vlaanderen als investeringsregio is een Pact 2020 doelstelling.

Kapitaal

De toegang tot kapitaal is volgens de Vlaamse Regering één van de voorwaarden voor meer en sterker ondernemerschap. In het vierde kwartaal van 2010 waren de voorwaarden voor het bekomen van krediet volgens evenveel bedrijfsleiders gunstig als ongunstig. Het pessimisme van twee jaar eerder is daarmee verdwenen. Maar in het derde kwartaal van 2010 waren de ondernemers iets optimistischer. De verslechtering tegen het einde van dat jaar heeft veel te maken met de stijgende rentevoeten. De kosten in verband met het krediet en de gevraagde waarborgen worden eveneens vermeld als belemmerende factoren.

Een tweetal jaren eerder werden de gevraagde waarborgen als voornaamste boosdoener ervaren. Dat had toen veel te maken met de onzekerheid in het financiële systeem.

De investeringen in risicokapitaal waren in België in 2009 goed voor 0,45% van het bbp. **Risicokapitaal** dient om investeringsprojecten met een hoog risico te financieren. Die onzekerheid heeft te maken met de vraag of de producten of diensten die uit de investeringen voortkomen succes zullen hebben op de markt. België haalde een goed resultaat: de drie buurlanden Duitsland (0,27%), Frankrijk (0,44%) en Nederland (0,29%) scoorden lager. Van de Europese landen deden enkel een aantal Scandinavische landen, het VK en Ierland het beter.

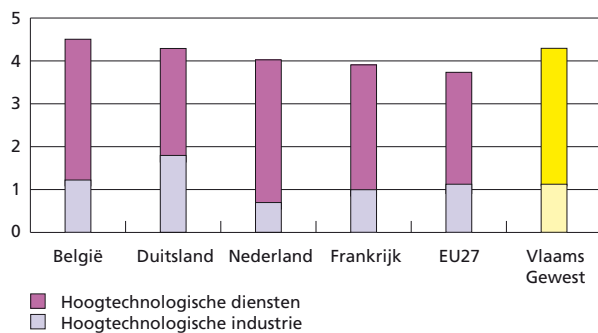
Innovatie en creativiteit

Vlaanderen doet het vrij goed op een aantal innovatieve en creatieve indicatoren zonder tot de top te behoren. Innovatie en creativiteit zijn belangrijk voor een Westerse economie omdat dit de bronnen zijn die voor meer toegevoegde waarde, en dus voor welvaart kunnen zorgen.

In dit deel wordt de toepassing van innovatie besproken. Het gaat over de aanwezigheid van kennisintensieve en creatieve sectoren, het aandeel van nieuwe en vernieuwde producten of diensten in de omzet en het aandeel innovatieve bedrijven. Deze dingen worden bekeken vanuit drie invalshoeken: de werkende of innovatieve Vlaming, de innovatieve producten en processen en de innovatieve sectoren. In een laatste punt komen de doorbraak-sectoren aan bod. Andere aspecten, zoals levenslang leren, onderzoek en ontwikkeling (O&O) en octrooien, komen elders in VRIND aan bod.

2.103 Kennisintensieve sectoren

Aandeel van de tewerkstelling in kennisintensieve sectoren (met een onderscheid tussen hoogtechnologische industrie en hoogtechnologische diensten) in het Vlaamse Gewest, de EU27 en de buurlanden, in 2009, in %.

Noot: het gaat om personen wonend in een land (of regio), ongeacht waar ze werken.

Bron: Eurostat, verwerking SVR.

Innovatieve Vlamingen

Anno 2009 telde het Vlaamse Gewest 4,3% werkenden in **kennisintensieve sectoren**. Dat is ongeveer evenveel als in 2008 (4,2%). Door het gebruik van een nieuwe bedrijfstakindeling kan niet vergeleken worden met de jaren daarvoor. Het EU27-gemiddelde is lager (3,7%). Van onze buurlanden scoort Duitsland even hoog als het Vlaamse Gewest. Nederland (4,0%) en Frankrijk (3,9%) zitten iets onder het Vlaamse niveau. In de Europese Unie is Ierland topper (6,7%). Verder haalden de Scandinavische landen en Malta relatief goede resultaten. Vlaanderen doet het dus momenteel niet zo slecht, wat een vereiste is om – volgens het Pact 2020 – een hoger aandeel werkenden in kennisintensieve sectoren te bereiken. De kennisintensieve sectoren bestaan uit hoogtechnologische industrie en hoogtechnologische diensten.

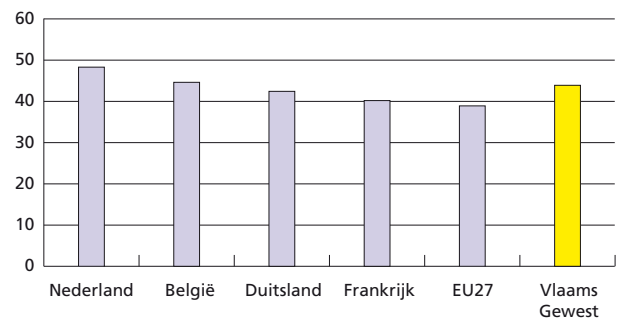
In 2009 was 1,1% van de werkende Vlamingen actief in de **hoogtechnologische industrie**, tegenover nog 1,3% in 2008. De EU27 scoorde even hoog in 2009. Duitsland heeft hier een troef (1,8%). Frankrijk en Nederland halen lagere cijfers. Van onze buurlanden zag bovendien enkel Duitsland zijn aandeel werkenden in de hoogtechnologische industrie toenemen in 2009 (met 0,2 procentpunt). Ierland (3,0%), Malta en Hongarije staan aan de top in de EU27.

Nog in 2009 waren 3,2% van de werkende Vlamingen aan de slag in **hoogtechnologische diensten**, meer dan gemiddeld in de EU27 (2,6%). Nederland scoorde iets hoger (3,3%). Duitsland en Frankrijk situeerden zich onder de waarde voor het Vlaamse Gewest. De Scandinavische landen en Ierland hebben het hoogste aandeel werkenden in hoogtechnologische diensten.

Op zoek gaan naar groei is een uitdaging voor vele Westerse economieën. De toenemende vergrijzing riskeert een domper te zetten op het groeipotentieel van de komende

2.104 Creativiteit

Aandeel van de creatieve beroepen in de beroepsbevolking in het Vlaamse Gewest, de buurlanden en de EU27 in 2009, in %.

Noot: het gaat om personen wonend in een land (of regio), ongeacht waar ze werken.

Bron: Eurostat, bewerking SVR.

jaren. De overheden staan bovendien voor de taak om hun financiën te saneren, ook om de kosten van de vergrijzing te kunnen opvangen. De opkomende economieën zorgen weliswaar voor nieuwe mogelijkheden voor het bedrijfsleven, maar zij brengen ook veranderingen teweeg in productieprocessen en in output omdat de westerse landen op zoek moeten gaan naar hun comparatieve voordelen. Innovatie en creativiteit worden steeds belangrijker voor de zich transformerende westerse economieën. Creativiteit slaat op het combineren van bestaande toepassingen of procédés en de omzetting daarvan in een origineel product of proces. Ook zo kan een economie immers meerwaarde creëren. Creativiteit is echter moeilijk meetbaar. Meestal beroept men zich op het aandeel van creatieve beroepen in de actieve bevolking. Dit is een belangrijke voorwaarde voor creatieve toepassingen in een economie.

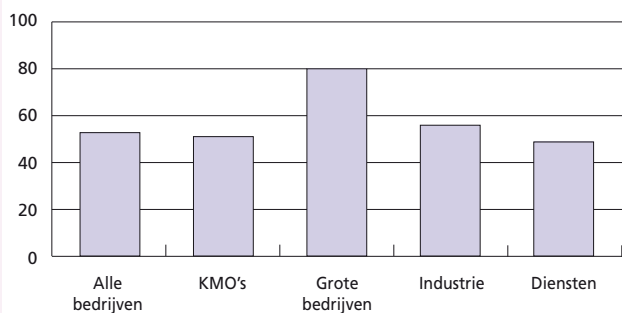
Het Vlaamse Gewest telde in 2009 43,9% tewerkgestelden in **creatieve beroepen**. Dat is vrij hoog: het EU27-gemiddelde bedroeg 39,0% en van onze drie buurlanden scoorde enkel Nederland hoger. In een vergelijking met 131 EU regio's bevindt het Vlaamse Gewest zich in het eerste kwartiel van best presterende regio's. In 2009 werd ook komaf gemaakt met een dalende trend die drie jaren aanhield.

Innovatieve producten en processen

Volgens een internationaal onderzoek zijn bedrijven **innovatief** als ze nieuwe of verbeterde producten of productieprocessen geïntroduceerd hebben of ermee bezig zijn. Volgens deze maatstaf kon in 2008 52% van de Vlaamse bedrijven als innovatief bestempeld worden. Dat is iets minder dan in 2006, maar nog steeds op het niveau van de EU27. Onze buurlanden Frankrijk en Nederland scoren lager; Duitsland daarentegen heeft een hoger percentage innovatieve bedrijven. Vlaamse industriële bedrijven (56%) zijn innovatiever dan dienstenbedrijven (49%). Het verschil is nog groter tussen grote bedrijven (80%) en KMO's (51%).

2.105 Innovatieve bedrijven

Aandeel van de innovatieve Vlaamse bedrijven in 2008, naar omvang en hoofdsector, in %.

Bron: CIS-6, ECOOM.

In 2011 bestond volgens een onderzoek van de SERV 11% van de omzet van Vlaamse ondernemingen (met 10 of meer werknemers) uit nieuwe of verbeterde producten of diensten. Dit is minder dan bij de vorige meting in 2007. Het innovatiecijfer verschilt niet significant volgens sector of grootte. Dat betekent ook dat er zeker inspanningen nodig zullen zijn om dit omzetaandeel te verdubbelen, zoals omschreven in de Pact 2020 doelstelling.

Innovatieve sectoren

Innovatieve sectoren hebben een gemiddeld hoog aandeel O&O. De berekeningen hiervoor gebeuren op basis van de toegevoegde waarde (industrie) en de werkgelegenheid (industrie en marktdiensten). Hierna komen de technologische industrietakken en de kennisintensieve marktdiensten aan bod.

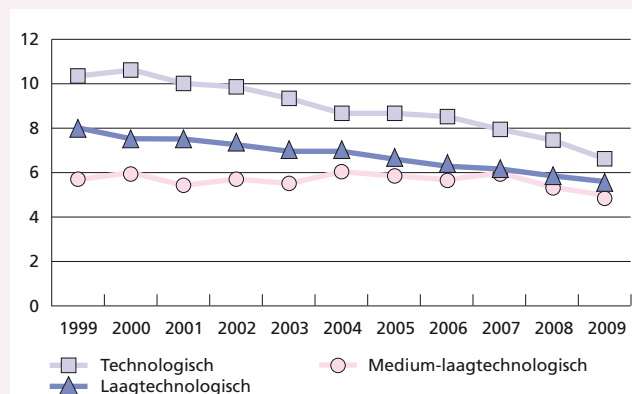
Industrie

Anno 2009 was de **technologische industrie** goed voor 6,5% van de bruto toegevoegde waarde in het Vlaamse Gewest. De medium-laagtechnologische en laagtechnologische industrie scoorden nog lager (4,9% en 5,5%). Het aandeel van de industrie in de bruto toegevoegde waarde neemt trendmatig af. Dat is merkbaar in elke technologieklasse. Sedert 1999 verloor de technologische industrie 3,8 procentpunten. Dat is meer dan de laagtechnologische industrie (-2,4 procentpunten tussen 1999 en 2009). De medium-laagtechnologische industrie hield beter stand (-0,8 procentpunten). De dalende evolutie van de technologische sector zette zich ook door in het laatste (crisis) jaar: in vergelijking met 2008 zakte het aandeel ervan in 2009 met 0,9 procentpunten.

De EU27 telt een even groot aandeel van de bruto toegevoegde waarde in technologische industriesectoren dan het Vlaamse Gewest (6,5% in 2009). De medium-laagtechnologische en de laagtechnologische industrie zijn zwakker vertegenwoordigd (3,6% en 4,7%). In Duitsland is de technologische industrie veel sterker vertegenwoor-

2.106 Technologische industrie / Bruto toegevoegde waarde

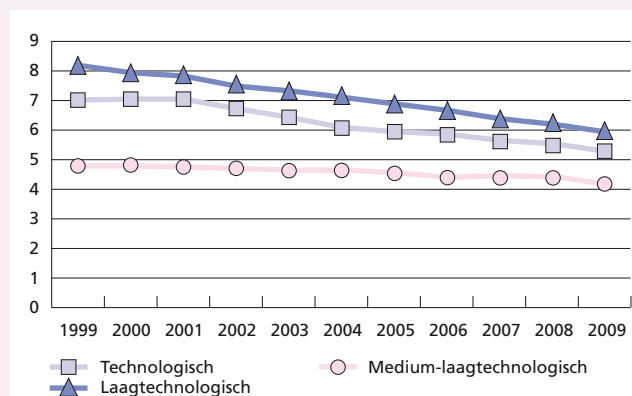
Aandeel van de industrietakken naar technologie-intensiteit in de totale bruto toegevoegde waarde in het Vlaamse Gewest, van 1999 tot 2009, in %.

Bron: INR, bewerking SVR.

2.107 Technologische industrie / Werkgelegenheid

Aandeel van de industrietakken naar technologie-intensiteit in de totale werkgelegenheid in het Vlaamse Gewest, van 1999 tot 2009, in %.

Bron: INR, bewerking SVR.

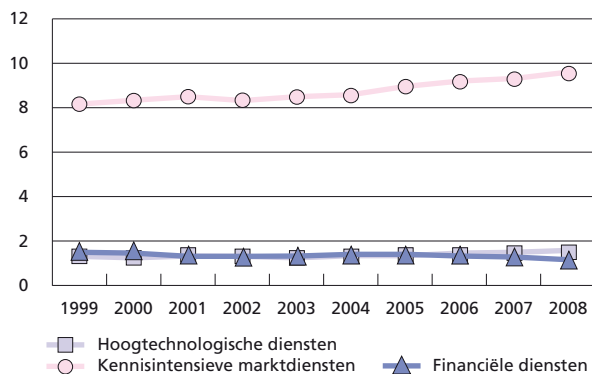
digd (13,2% in 2008). Dit is niet het geval in Frankrijk en Nederland (4,5% en 4,2% in 2009). Ook België (5,6%) doet het minder goed dan het Vlaamse Gewest. Elders in de Europese Unie heeft de technologische industrie een relatief groot aandeel in de bruto toegevoegde waarde van Ierland (farmaceutische industrie, computers), Hongarije (elektrische en elektronische apparaten) en Tsjechië (wagens, machinebouw).

Ook in de meeste EU-landen gingen de industriesectoren achteruit. Zo daalde in de EU27 het aandeel van de technologische industrie met 0,8 procentpunten in 2009 ten opzichte van 2008.

De technologische industrie was in 2009 goed voor 5,2% van de totale Vlaamse werkgelegenheid. Voor de medium-laagtechnologische en laagtechnologische industriesectoren was dat 4,2% en 5,9%. Deze aandelen liepen zowel op korte als lange termijn een terug. Dit was ook in absolute zin het geval: tussen 1999 en 2009 verminderde

2.108 Kennisintensieve diensten / Bruto toegevoegde waarde

Aandeel van de marktdiensten naar kennisintensiteit in de totale bruto toegevoegde waarde in het Vlaamse Gewest, van 1999 tot 2008, in %.

Bron: INR, bewerking SVR.

de werkgelegenheid in de technologische industrie met 27.600 personen. De medium-laagtechnologische sectoren hielden beter stand (-3.100 personen). Maar in de laagtechnologische industrie was de teruggang fors (-36.500 personen).

Op het vlak van de werkgelegenheid was het aandeel van de technologische industriesectoren groter in de EU27 (5,6% in 2009) en in buurland Duitsland (9,2% in 2008). In Frankrijk, Nederland en België als geheel was het minder dan 5%. Tsjechië, Hongarije en Slowakije doen het goed op dit vlak. Ierland scoort opvallend lager (5,2%) dan op het vlak van de bruto toegevoegde waarde.

Marktdiensten

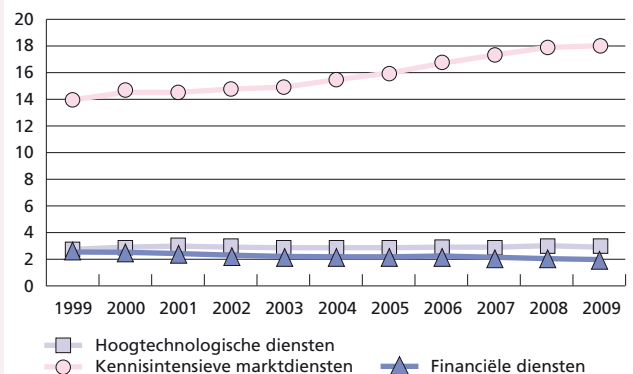
De kennisintensiteit voor de marktdiensten kan internationaal enkel gebenchmarkt worden op basis van werkgelegenheidscijfers. Er zijn drie kennisintensieve dienstencategorieën: **hoogtechnologische diensten**, kennisintensieve marktdiensten en financiële diensten.

In 2008 vertegenwoordigden de kennisintensieve marktdiensten 23,8% van de Vlaamse bruto toegevoegde waarde. Dit is merkbaar meer dan de hoogtechnologische en de financiële diensten (3,7% en 2,9%). Het aandeel van de kennisintensieve marktdiensten en van de hoogtechnologische diensten in de bruto toegevoegde waarde kende een aangroei tussen 1999 en 2008. Dat was niet zo voor de financiële diensten omwille van reorganisaties en saneringen in het bankwezen.

De kennisintensieve marktdiensten waren in 2009 goed voor 17,9% van de totale Vlaamse werkgelegenheid. Het aandeel van de hoogtechnologische diensten en financiële diensten is veel minder hoog (2,9% en 1,9%). De evolutie over de tijd is analoog als bij de bruto toegevoegde waarde.

2.109 Kennisintensieve diensten / Werkgelegenheid

Aandeel van de marktdiensten naar kennisintensiteit in de totale werkgelegenheid in het Vlaamse Gewest, van 1999 tot 2009, in %.

Bron: INR, bewerking SVR.

Er zijn veel ontbrekende data op Europees landenniveau, maar op basis van de beschikbare data scoort het Vlaamse Gewest relatief goed voor de kennisintensieve marktdiensten.

Doorbraak-sectoren

Gezondheidszorg, logistiek, life sciences en cleantech zijn activiteiten die een groot ontwikkelingspotentieel hebben mocht er meer geïnnoveerd worden in deze sectoren of mochten ze hier een goede voedingsbodem vinden voor groei. Vlaanderen in Actie spreekt daarom van doorbraak-sectoren. Meer innovatieve toepassingen verhogen de concurrentiekracht van de bedrijven, daar producten of processen ontwikkeld worden die moeilijker imiteerbaar zijn. Dat kan uiteindelijk voor meer jobs zorgen.

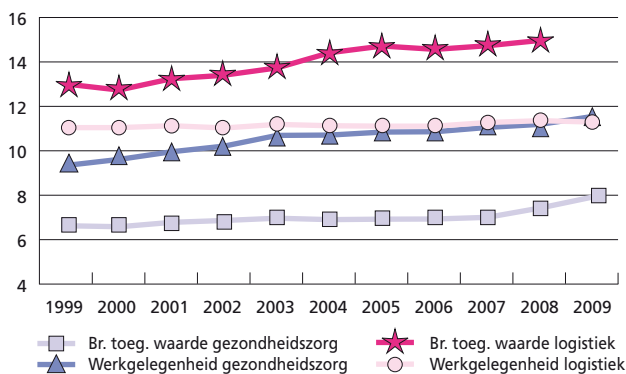
Gezondheidszorg en maatschappelijke diensten stonden anno 2009 in voor 8,0% van de bruto toegevoegde waarde. Op lange termijn neemt het belang van deze activiteiten toe: in 1999 haalden ze nog 6,6% van de bruto toegevoegde waarde. De toenemende welvaart en de stilaan vergrijzende bevolking brengen een verhoogde vraag naar gezondheids- en maatschappelijke diensten met zich mee. Persoons- en medische verzorging wordt immers steeds belangrijker. Bovendien is deze sector crisisbestendig wat blijkt uit de vrij sterke toename van het aandeel in de bruto toegevoegde waarde (+0,8 procentpunten in het crisisjaar 2009). Het is een arbeidsintensieve bedrijfstak, want in 2009 stonden de gezondheidszorg en maatschappelijke diensten in voor 11,4% van de totale werkgelegenheid, meer dan hun aandeel in de toegevoegde waarde. In 1999 was het aandeel nog 9,4%.

Logistiek was in 2008 goed voor 14,8% van de bruto toegevoegde waarde. Ook hier is sprake van een geleidelijk toenemend aandeel (12,9% in 1999). Logistiek is minder arbeidsintensief dan gezondheidszorg en maatschappelij-

2.110 Gezondheidszorg en logistiek

Aandeel van de gezondheidszorg en de logistiek in de totale Vlaamse bruto toegevoegde waarde en werkgelegenheid, van 1999 tot 2009, in %.

Noot: het gaat om de bruto toegevoegde waarde en de totale werkgelegenheid in een land (of regio), ongeacht waarvan de productiefactoren komen. Bron: INR, verwerking SVR.

ke diensten, omdat het werkgelegenheidsaandeel er lager is dan het toegevoegde waarde-aandeel. Vlaanderen ligt centraal tussen welvarende West-Europese economieën. Dat is een mooie kans om zich verder te specialiseren in de logistiek. Daarbij moet het niet enkel gaan om doorvoer of overslag van goederen. Ook waardecreatie door de eindfabricage van een product op maat van de eindconsument is een onderdeel van hoogwaardige logistiek.

Life sciences of biowetenschappen vertegenwoordigden in 2009 1,4% van de bezoldigde tewerkstelling of circa 30.600 personen. Dat aandeel bleef sinds 1999 vrijwel ongewijzigd. Er ontbreken gedetailleerde data om iets te zeggen over de toegevoegde waarde. Biotechnologisch onderzoek en de ontwikkeling van specifieke geneeskundige artikelen zullen aan belang winnen naarmate de bevolking vergrijst en dus meer verzorging behoeft.

Cleantech gaat eerder over processen dan over activiteiten. Het gaat om wetenschappelijke, ecologische toepassingen die zorgen voor duurzame productieprocessen. Dat maakt dat cleantech statistisch moeilijker in kaart te brengen is. Geschat wordt dat activiteiten die te maken hebben met cleantech in 2009 60.700 werknemers tewerkstelden of 2,8% van de bezoldigde tewerkstelling. Dat is niet veel minder dan in 2008 (2,9%). Een vergelijking met 1999 is moeilijk omwille van een veranderde bedrijfstak-codering. Investerings in milieu- en energietechnologie horen bij een modern productieproces. Vandaar dat ook deze sector toekomstkansen biedt.

Internationaal ondernemen

Vlaanderen in Actie en het Pact 2020 hechten veel belang aan internationaal ondernemen voor de creatie van welvaart. Het Pact 2020 omvat een luik Internationalisering met de volgende vier subdoelstellingen:

- Vlaanderen herwint tegen 2020 zijn in de afgelopen tien jaar verloren marktaandeel in de wereldexportmarkt en exploreert in veel sterkere mate dan vandaag onbenut potentieel op het vlak van internationalisatie (zowel in goederen als in diensten).
- Het aantal buitenlandse directe investeringen in het Vlaamse Gewest neemt toe, evenals het ermee gepaard gaande investeringsbedrag.
- Tegen 2020 neemt het aantal exporterende bedrijven toe, het aantal exporterende kmo's verdubbelt (tegenover 2007).
- Het aandeel van de totale Vlaamse uitvoer naar snelgroeiende markten groeit tegen 2020 tot 10%.

De beleidsbrief Buitenlands Beleid, Internationaal Ondernemen en Ontwikkelingssamenwerking voor 2010-2011 vertrekt van deze doelstellingen. Het benutten van potentieel wordt er geconcretiseerd door de focus op snelgroeiende economieën en aandacht voor exportmogelijkheden van diensten en cultuur. Verder wil de Vlaamse buitenlandse handel zich focussen op beloftevolle sectoren of processen zoals logistiek, ICT, gezondheidszorg, nanotechnologie, ...

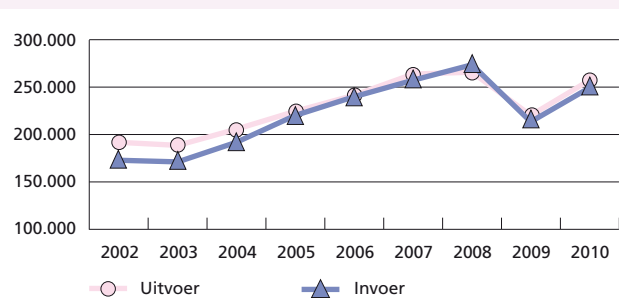
De indicatoren die hierna aan bod komen worden gegroepeerd onder vier thema's: het belang van de in- en uitvoer, de partners en producten, de marktaandelen en tenslotte de buitenlandse directe investeringen.

Belang uit- en invoer

De Vlaamse **uitvoer** kende in 2010 een fors herstel na de inzinking in 2009 die het gevolg was van de financieel-economische crisis. De goederenuitvoer kwam op

2.111 In- en uitvoer

Waarde van de Vlaamse in- en uitvoer van goederen volgens het communautaire concept (exclusief Belgische interregionale handel), van 2002 tot 2010, in miljoen euro.

Bron: INR.

256,0 miljard euro in 2010. Dat is 17% meer dan in 2009 (218,4 miljard euro). Maar toch is de zware terugval van 2009 hiermee nog niet volledig weggewerkt: in 2008 bedroeg de uitvoer immers nog 266,0 miljard euro.

De buitenlandse orderpositie in de industrie is nog steeds vrij hoog maar neemt vanaf april 2011 niet meer verder toe.

De Vlaamse **invoer** bedroeg in 2010 249,5 miljard euro, goed 6 miljard euro minder dan de uitvoer. Ook in 2009 was het bedrag van de invoer (lichtjes) lager dan dit van de uitvoer. Dat was niet het geval in 2008, toen de stijgende aardolieprijzen voor een hogere invoerfactuur zorgden.

De **uitvoerratio** bedroeg 126% van het bbp in 2010. Dat is hoog, zelfs hoger dan het bbp. Naast de uitvoerprestaties van onze bedrijven is er immers ook doorvoer via onze havens en wegen (dat hier ook opgenomen wordt). Daarboven is het saldo van uit- en invoer van belang voor de vorming van het bbp. Mathematisch is het dus mogelijk dat de uitvoer alleen groter is dan het bbp.

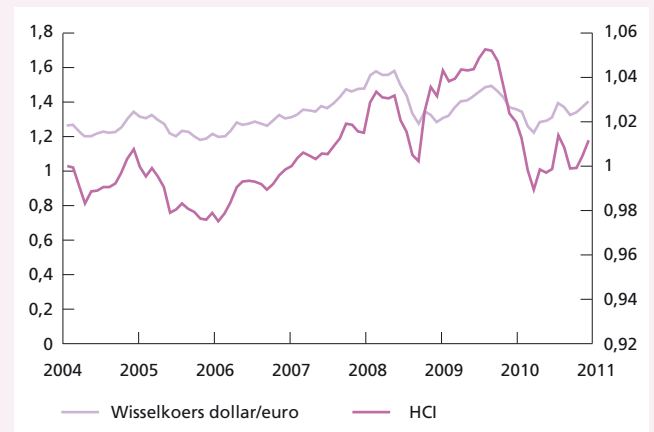
Volgens de Nationale Bank van België (NBB) dienden in 2010 18.804 Vlaamse ondernemingen een exportaangifte in, of 3,5% minder dan in 2009. Dat verwondert enigszins gezien de herleving van de export in 2010. Maar deze statistiek moet voorzichtig geïnterpreteerd worden: in de Vlaamse handel met de EU landen worden enkel de uitvoerders geregistreerd die voor een voldoende groot bedrag goederen exporteren.

Onze exportprestaties hangen af van de concurrentiekracht van de Vlaamse economie. De **geharmoniseerde**

competitiviteitsindicator (HCI) is een maatstaf voor de prijs- en kostencompetitiviteit. Sinds januari 2004 verslechterde de HCI in het Vlaamse Gewest en België ten opzichte van deze van de buurlanden. Dat komt omdat de inflatie in ons land tijdens deze periode op een hoger

2.113 Competitiviteit en dollar

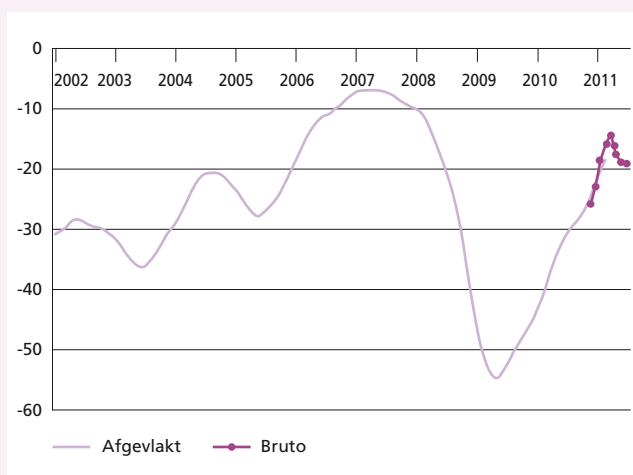
Vlaamse geharmoniseerde competitiviteitsindicator (linkeras)* en wisselkoers van de dollar (rechteras) ten opzichte van de euro, van januari 2004 tot maart 2011.

* De HCI wordt berekend voor het Vlaamse Gewest ten opzichte van een ruime set van 56 handelspartners. Een daling van deze indicator wijst op een verbeterende concurrentiekracht. Dat kan doordat de inflatie lager is in het Vlaamse Gewest in vergelijking met de meeste van de partnerlanden, omdat wisselkoers van de euro gunstig evolueert ten opzichte van de niet-euro-landen of omdat er zich wijzigingen voordoen in het handelspatroon (meer handel met landen die qua inflatie en wisselkoers ongunstiger evolueren). Het omgekeerde is uiteraard waar voor een stijging van de HCI. De berekeningen voor de Vlaamse HCI nemen een aanvang in januari 2004. De Vlaamse HCI is in sterke mate afgestemd op de berekeningen van de HCI's voor de eurolanden door de Europese Centrale Bank (ECB). Een exacte vergelijkbaarheid is niet mogelijk daar de ECB het basismateriaal voor de berekeningen niet vrijgeeft en enkel de methode in een aantal papers omschrijft. Bron: SVR op basis van UNCTAD, Eurostat, INR, OESO.

2.112 Buitenlandse orderpositie

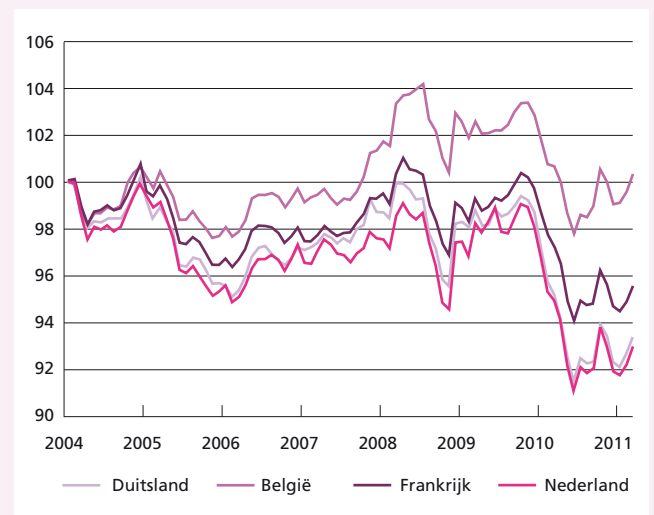
Oordeel van de Vlaamse industriële bedrijfsleiders over hun buitenlandse orderpositie, kloof tussen de positieve en de negatieve antwoorden in procentpunten, van januari 2002 tot juni 2011.

Bron: NBB.

2.114 Competitiviteit internationaal

Geharmoniseerde competitiviteitsindicator van België en de buurlanden, van januari 2004 tot maart 2011, indices (januari 2004 = 100).

Bron: ECB.

niveau lag. Verder is de evolutie van de Vlaamse HCI sterk gekoppeld aan het verloop van de wisselkoers van de dollar ten opzichte van de euro: een verzwakking van de dollar leidt tot een verslechtering (= stijging) van de HCI zoals tussen 2006 en 2008 en het grootste deel van 2009. Omgekeerd heeft een duurdere dollar een gunstiger (= dalend) verloop van de HCI als gevolg zoals in de tweede helft van 2008 en tussen eind 2009 en medio 2010. Deze dollargevoeligheid geldt ook voor de andere eurolanden. Gedurende de eerste drie maanden van 2011 verzwakte de HCI opnieuw.

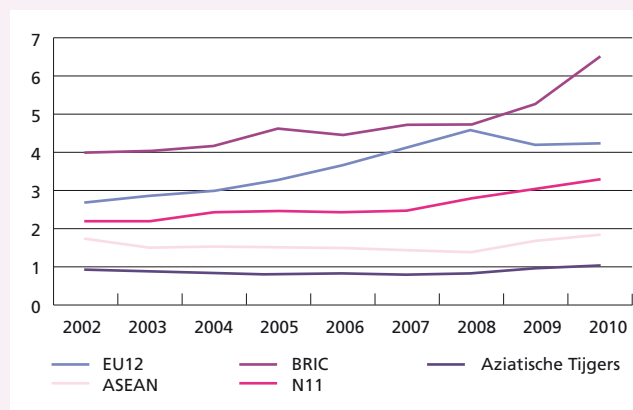
Partners en producten

De Vlaamse internationale handel is vooral op de landen van de Europese Unie georiënteerd, en vooral dan de buurlanden.

Anno 2010 was de EU27 goed voor 71,4% van de Vlaamse uitvoer. Onze drie buurlanden alleen waren goed voor 45,4%. Op twee jaar tijd brokkelde het belang van de Europese Unie en van de buurlanden (75,7% en 48,0% in 2008) af. Ook het aandeel van de 12 nieuwe EU lidstaten in de Vlaamse uitvoer liep iets terug (4,2% in 2010). Daar tegenover staat dat een aantal verder afgelegen markten relatief belangrijker werden. Voor de Noord-Amerikaanse markt en Japan is dat 6,5% en 1,1% in 2010. Ook de **BRIC** (6,5%), **N11** (3,2%), **Aziatische Tijgers** (1,8%) en **ASEAN** (1,0%) nemen een groter deel van de Vlaamse export af tijdens de laatste twee jaren. Op wat langere termijn, sedert 2002, werden vooral de BRIC, N11 en de 12 nieuwe EU lidstaten belangrijker in de uitvoer. Naast de oude EU15 verloor ook dan ook Noord-Amerika terrein. Er is dus sprake van een toename van de uitvoer naar snelgroeiende markten. Deze markten vormen samen reeds meer dan 10% van de Vlaamse export zoals vooropgesteld in het Pact 2020.

2.115 Opkomende handelsblokken

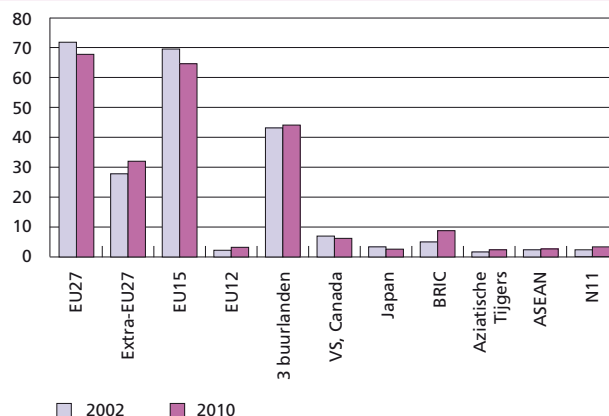
Belang van een aantal opkomende handelsblokken* in de Vlaamse uitvoer, van 2002 tot 2010, in %.

* EU12, BRIC, Aziatische Tijgers, ASEAN, N11.
Bron: INR.

2.116 Invoer

Aandeel van de EU27, de rest van de wereld en de voornaamste handelsblokken* in de Vlaamse invoer, 2002 en 2010, in %.

* EU15, EU12, 3 buurlanden, Noord-Amerika, Japan, BRIC, Aziatische Tijgers, ASEAN, N11.
Bron: INR.

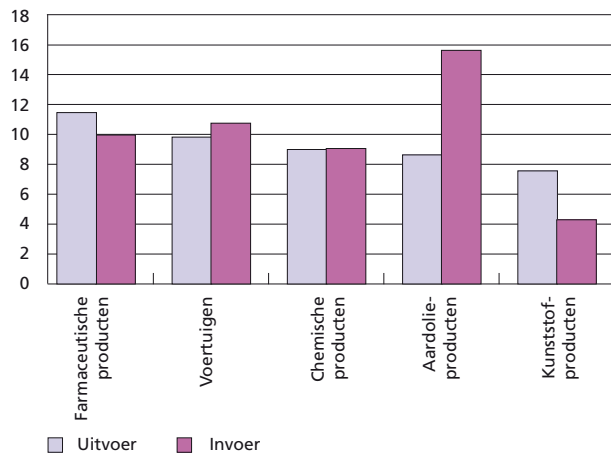
Ook aan de invoerzijde staat de EU27 op kop (67,9%), zij het minder prominent dan bij de uitvoer. De Vlaamse goedereninvoer komt voor 44,3% van de drie buurlanden. Net als bij de uitvoer is ook hier sprake van een afkalvend belang van de oude EU15 en de drie buurlanden op twee jaar tijd. De 12 nieuwe EU lidstaten werden daarentegen iets belangrijker in de invoer. Voor de rest is het beeld wat diffuus: de BRIC (8,7%), ASEAN (2,4%) en Aziatische Tijgers (2,1%) groeiden in belang op twee jaar tijd. De N11 en Japan (3,1% en 2,5%) verloren terrein. Noord-Amerika bleef ongeveer status quo (6,2%). In vergelijking met 2002 verloor de EU27 relatief meer terrein bij de invoer dan bij de uitvoer.

De top-5 van de belangrijkste productgroepen is in 2010 goed voor 46% van de Vlaamse uitvoer. Voor de top-3 is dat 30%. Dit zijn lagere percentages dan acht jaar geleden, wat wil zeggen dat de uitvoer iets gediversifieerder geworden is. 'Farmaceutische producten' zijn het belangrijkste exportproduct geworden (11%). Daarmee werden 'voertuigen' van de eerste plaats verdrongen. 'Chemische producten', 'aardolieproducten' en 'kunststofproducten' vervulden de top-5. 'Edelstenen en diamant' verloren op een paar jaar tijd aan belang.

Aan de invoerzijde vertegenwoordigen de top-5 en de top-3 52% en 36%. Daarmee is sprake van een grotere productconcentratie dan aan de uitvoerkant, die bovendien nog toeneemt sedert 2002. Dat komt in belangrijke mate door het gestegen aandeel van 'aardolieproducten' (16%), het belangrijkste Vlaamse importproduct. Andere belangrijke items zijn 'voertuigen', 'farmaceutische producten', 'chemische producten' en 'machines en mechanische werktuigen'. Ook hier werden 'voertuigen' en 'edelstenen en diamant' met de tijd minder belangrijk in de invoer.

2.117 Uit- en invoerpakket

Aandeel van de vijf belangrijkste uit- en invoerproducten van het Vlaamse Gewest in 2010, in %.

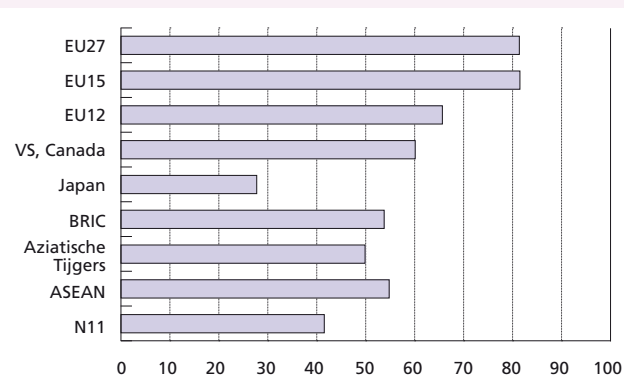

Bron: INR.

Vlaanderen voert dus vooral handel met de EU landen en de buurlanden in het bijzonder. Maar dat blijken ook onze belangrijkste concurrenten te zijn. De handel in gelijkaardige producten (ook intra-industriële handel genoemd) is immers het grootst met de oude EU15 (Grübel-Lloyd index of GLI van 82%). Voor de nieuwe EU12 lidstaten is dat al minder het geval (66%). Noord-Amerika is met 60% ook minder concurrentieel. De nieuwe groeimarkten van de BRIC, ASEAN en Aziatische Tijgers hebben een waarde van 50 tot 55%. De Vlaamse handel met de N11 is al meer complementair (42%). Het Vlaamse Gewest exporteert naar de N11 voornamelijk ijzer- en staalproducten, machines en mechanische werktuigen, kunststof- en chemische producten en voert vooral landbouwproducten, kleding en voertuigen in. De lage waarde voor de handel met Japan

2.118 Concurrentiële handel

Grübel-Lloyd indices (GLI) of aandeel van de intra-industriële handel* in de Vlaamse in- en uitvoer naar een aantal handelsblokken in 2010, in %.

* Intra-industriële handel = concurrentieel, inter-industriële handel = complementair.

Bron: INR, bewerking SVR.

(28%) is te wijten aan de belangrijke invoer van wagens uit dat land waar tegenover een veel geringere Vlaamse export van voertuigen staat (wat overigens resulteert in een vrij groot handelsdeficit met Japan).

Het Pact 2020 hecht belang aan de uitvoer van hoogtechnologische producten. De bedoeling is om onbenut potentieel op het vlak van export aan te boren. Door zich toe te leggen op deze categorie van goederen kan Vlaanderen producten met hoge toegevoegde waarde produceren en exporteren. Deze zijn moeilijker imiteerbaar dan basisgoederen. Daardoor zou Vlaanderen beter in staat moeten zijn om marktposities te veroveren of te behouden.

Het aandeel van de **hoogtechnologische goederen** zou naar raming 5,6% uitmaken van de uitvoer in 2009 (communautair concept). Dat is lichtjes lager dan in 2007 of 2008 (telkens 5,7%). In 2002 bedroeg het nog 6,4%. België als geheel doet het beter (7,6% in 2009). Dat is ook zo voor de EU27 (15% in 2008). De zwakke Vlaamse prestatie komt door het relatief grote gewicht van halffabricaten in onze uitvoer. Halffabricaten maken een vrij groot aandeel uit van het Vlaamse exportpakket. Daardoor komen hoogtechnologische producten minder goed aan bod in % van de totale Vlaamse uitvoer.

Marktaandelen

Marktaandelen zijn een veel gebruikte maatstaf bij de beoordeling van het concurrentievermogen van landen. In 2008 en 2009 verloor het Vlaamse Gewest globaal marktaandeel op de wereldmarkt. Dit ging samen met de daling van de geharmoniseerde competitiviteitsindicator. Ook op langere termijn (sedert 2002) is er een afkalving. De terugval in 2009 is te wijten aan een minder grote aanwezigheid op de markten van onze EU15 handelspartners (in omvang onze belangrijkste uitvoermarkt). De Vlaamse marktaandelen buiten de EU15 waren er daarentegen beter aan toe in 2009. Omwille van de focus van het Vlaamse beleid op groeimarkten komen hierna de handelsblokken buiten de EU15 aan bod.

De opkomst van nieuwe groeilanden leidt er automatisch toe dat westerse landen marktaandeel verliezen. Deze opkomende landen voeren immers meer en meer handel onder elkaar. De prestaties van het Vlaamse Gewest op die markten worden vergeleken met deze van de oude EU15-landen. Hoe groter een land, hoe meer kans het heeft om een groter marktaandeel te hebben in een bepaalde afzetmarkt. Dat verklaart waarom Duitsland steeds de rangorde van de EU15-landen aanvoert. Dit land wordt bijna steeds gevolgd door de andere grotere EU15-landen (Frankrijk, Italië, het Verenigd Koninkrijk).

Het marktaandeel van het Vlaamse Gewest in de **EU12-landen** bedroeg 23,4% in 2009. Dat is hoger dan in de hierna genoemde handelsblokken, wellicht door de nabijheid van de nieuwe EU-lidstaten. Naast de 4 grote EU15-landen hebben ook Nederland en Oostenrijk een groter marktaandeel. Voor Oostenrijk is dat niet verwon-

derlijk, gezien de ligging van dat land. Tussen 2002 en 2009 kon het Vlaamse Gewest zijn marktaandeel in de EU12 wat uitbreiden. Dit was niet het geval voor Duitsland en Frankrijk. Maar Nederland kon zijn aandeel in de EU12 veel sterker uitbreiden. In vergelijking met 2008 had het Vlaamse Gewest in 2009 0,4 procentpunt winst in de EU12. Ook onze buurlanden en naaste concurrenten boekten winst in 2009 (sterker in Nederland en Frankrijk).

In **Noord-Amerika** was het Vlaamse Gewest goed voor een marktaandeel van 9,8%. Van de kleine landen doen Nederland, maar ook Ierland het beter. Dat is te wijten aan de nauwe handelsbetrekkingen van Ierland met de Verenigde Staten. Het Vlaamse marktaandeel liep tussen 2002 en 2009 met bijna 2 procentpunt terug. Ook

Duitsland en Frankrijk werden minder belangrijk op de Noord-Amerikaanse markt. Nederland is een opvallende uitzondering. Dit land had nog een kleiner marktaandeel op de Noord-Amerikaanse markt dan het Vlaamse Gewest in 2002, maar deze situatie is omgekeerd in 2009. In vergelijking met 2008 kon het Vlaamse Gewest zowel absoluut als relatief een groter deel van zijn marktaandeel in Noord-Amerika terugwinnen dan de Duitsland, Frankrijk of Nederland.

Het Vlaamse marktaandeel in **Japan** bedroeg 5,5% in 2009, opnieuw minder dan in 2002. Ook onze buurlanden werden minder belangrijk op de Japanse markt. Duitsland en Frankrijk verloren er sterker terrein. De evolutie in Nederland was grotendeels analoog aan de Vlaamse over deze periode. Op korte termijn (2008-09) wonnen het Vlaamse Gewest en zijn drie buurlanden opnieuw marktaandeel in Japan, maar het Vlaamse Gewest kende relatief de grootste terreinwinst.

Het Vlaamse Gewest verkreeg in 2009 een marktaandeel van 10,5% in de **BRIC-landen**. Dat is vooral te danken aan India. Naast de grotere EU15-landen scoort ook Nederland hoger. Tussen 2002 en 2009 liep het marktaandeel van het Vlaamse Gewest in de BRIC-landen met bijna 40% terug (te wijten aan diamant en India). In onze drie buurlanden (en naaste concurrenten) was er over die periode ook een terugloop, maar minder sterk. In vergelijking met 2008 bleef het Vlaamse marktaandeel in de BRIC-landen quasi constant. Onze drie buurlanden verloren er echter terrein.

In de **N11-landen** was het Vlaamse Gewest goed voor een marktaandeel van 7,9% anno 2009. Behoudens de 'traditionele' top doen Nederland en Spanje het beter. In vergelijking met 2002 (7,3%) verbeterde het Vlaamse Gewest zijn positie lichtjes. Duitsland en Frankrijk kampten met een afkalkend marktaandeel. Nederland boekte op deze markt een grotere terreinwinst tussen 2002 en 2009. Ten opzichte van 2008 won het Vlaamse Gewest enig marktaandeel in de N11-landen, in verhouding meer dan Duitsland of Frankrijk. Nederland verloor er zelfs miniem terrein tussen 2008 en 2009.

Het marktaandeel van het Vlaamse Gewest in de **Aziatische Tijgerlanden** was 4,6% in 2009. De grotere landen en Nederland doen het beter. Het Vlaamse Gewest verloor terrein tussen 2002 en 2009 (bijna 15% verlies aan marktaandeel). Dit is een sterkere daling dan bij onze buurlanden. Tussen 2008 en 2009 kon het Vlaamse Gewest, net als Duitsland, Frankrijk en Nederland zijn positie opnieuw wat verstevigen. Relatief gezien was het herstel het sterkst voor het Vlaamse Gewest.

Het Vlaamse marktaandeel in de **ASEAN-landen** ten slotte bedroeg 3,9% in 2009. De grotere EU15 landen en Nederland doen het beter. Op 7 jaar tijd verloor Vlaanderen net als Duitsland er marktaandeel. Maar Frankrijk en Nederland vergrootten hun aanwezigheid in de ASEAN-landen. In vergelijking met 2008 was er in 2009 een heropleving van de marktaandelen van het Vlaamse

2.119 Marktaandelen

Marktaandelen van het Vlaamse Gewest, België en de drie buurlanden in een aantal handelsblokken in 2002, 2008 en 2009, in %.

Vlaams Gewest	2002	2008	2009	2009, Index (2002=100)
Noord-Amerika	11,7	8,7	9,8	83,6
Japan	6,2	4,0	5,5	88,9
BRIC	17,2	10,5	10,5	60,9
Aziatische Tijgers	5,4	3,9	4,6	85,2
N11	7,3	7,2	7,9	108,2
ASEAN	4,7	3,4	3,9	83,3
EU12	22,5	23,0	23,4	104,1
België	2002	2008	2009	2009, Index (2002=100)
Noord-Amerika	12,9	10,2	11,8	90,9
Japan	6,5	4,2	5,8	89,3
BRIC	18,9	11,6	11,6	61,7
Aziatische Tijgers	5,9	4,4	5,2	87,5
N11	8,7	8,5	9,1	105,1
ASEAN	5,4	4,0	4,4	80,5
EU12	26,5	27,1	28,0	105,8
Duitsland	2002	2008	2009	2009, Index (2002=100)
Noord-Amerika	49,6	44,2	43,1	86,9
Japan	36,7	25,2	28,4	77,3
BRIC	76,4	69,6	68,0	88,9
Aziatische Tijgers	30,4	25,4	26,8	88,2
N11	47,0	42,7	44,1	93,7
ASEAN	32,9	25,2	26,2	79,5
EU12	261,1	223,2	224,5	86,0
Frankrijk	2002	2008	2009	2009, Index (2002=100)
Noord-Amerika	20,4	15,3	16,0	78,3
Japan	16,4	11,1	12,5	76,2
BRIC	23,2	19,1	16,6	71,5
Aziatische Tijgers	14,4	12,6	13,4	93,1
N11	22,7	17,4	18,3	80,9
ASEAN	14,0	14,9	16,4	117,3
EU12	58,5	40,9	43,3	74,0
Nederland	2002	2008	2009	2009, Index (2002=100)
Noord-Amerika	8,5	10,6	11,2	132,1
Japan	7,1	6,0	6,4	90,3
BRIC	12,5	11,7	11,3	90,3
Aziatische Tijgers	8,7	7,8	8,3	95,4
N11	10,7	15,1	15,0	140,4
ASEAN	8,8	7,8	9,1	104,0
EU12	36,6	45,3	48,8	133,3

Bron: Eurostat, UNCTAD en INR, bewerking SVR.

Gewest en zijn drie buurlanden. Nederland deed het in relatieve termen het best, op de voet gevolgd door het Vlaamse Gewest.

Het Vlaamse Gewest heeft het in 2009 al bij al niet zo slecht gedaan. Dat kan een aanzet zijn om structureel marktaandeel terug te winnen zoals voorzien in het Pact 2020.

Buitenlandse directe investeringen

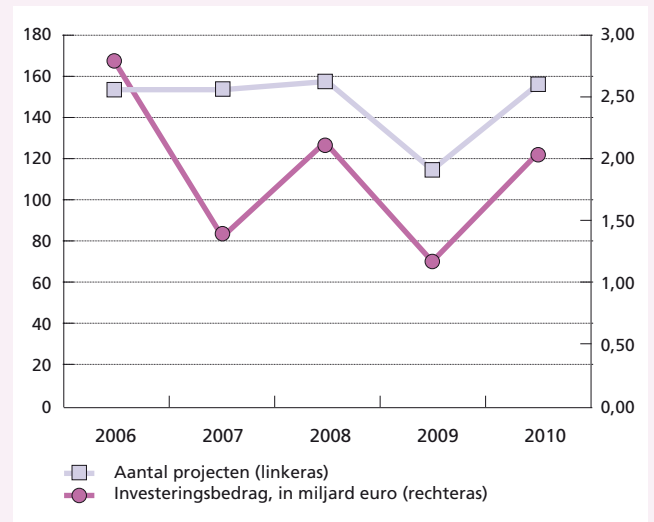
Buitenlandse directe investeringen gaan dikwijls gepaard met de inplanting of uitbouw van vestigingen en jobs in een land. Daarnaast wordt ook veelal kennis in een economie geïnjecteerd. In 2010 trad een herstel op van het aantal projecten en het investeringsbedrag in vergelijking met 2009.

In 2010 kon het Vlaamse Gewest rekenen op 155 buitenlandse investeringsprojecten, goed voor 2,03 miljard euro. Daarmee liggen zowel het aantal investeringen als het bedrag terug op het niveau van vóór de crisis van 2009. De buitenlandse directe investeringen zouden 3.481 jobs opleveren, flink meer dan in het crisisjaar 2009 (2.040). Het herstel van de buitenlandse directe investeringen, zowel in aantal projecten als in bedrag, is goed nieuws. Maar er zijn nog inspanningen noodzakelijk om de Pact 2020 doelstelling (stijging) te bereiken.

Bijna vijf op tien van de buitenlandse projecten betroffen investeringen in nieuwe infrastructuur (zoals nieuwe fabrieken). Uitbreidingsinvesteringen, fusies en overnames waren goed voor respectievelijk drie en twee op de tien projecten. De investeringen grepen voornamelijk plaats in de industrie (30%), logistiek (27%) en verkoop en marketing (25%). O&O projecten winnen aan belang en waren anno 2010 goed voor 15%. Er is een evolutie merkbaar in de herkomst van de buitenlandse investeerders: de Europese landen zijn nog steeds belangrijk (42% in 2010) maar verliezen terrein (64% in 2008) voornamelijk ten opzichte van Aziatische investeerders (32% in 2010 tegen 16% in 2008). Amerika is goed voor 26% van de buitenlandse investeerders in 2010 (tegenover 20% in 2008).

2.120 Buitenlandse directe investeringen

Aantal en bedrag van de buitenlandse directe investeringsprojecten, van 2006 tot 2010.

Bron: FIT.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Instituut voor de Nationale Rekeningen (2010, 24 februari). *Kwartaalbericht 2009 III*. In: Statistiek buitenlandse handel.

Europese Centrale Bank (2002, februari). *The effective exchange rates of the euro*. In: Occasional paper series nr. 2.

http://www.nbb.be/sdb/ReportFolders/ReportFolders.aspx?CS_ChosenLang=nl&IF_ActivePathName=P/Buitenlandse%20handel/Kruising%20hoofdstukken%20en%20landen&IF_ShowTree=0, geraadpleegd in april 2011.

<http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx>, geraadpleegd in april 2011.

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/external_trade/documents/ExtraIntraMonthlyEUTradeENVol12-2010.pdf, geraadpleegd in april 2011.

www.belgostat.be

www.vlaandereninactie.be

DEFINITIES

Buitenlandse directe investeringen Directe investering in de productiecapaciteit van een land met fysieke verwerving van infrastructuur of gronden tot gevolg. Indirecte buitenlandse investeringen slaan op investeringen in aandelen of obligaties.

Cleantech Een ruime groep van bedrijfstakken en toepassingen rond hernieuwbare energie en energie-efficiëntie, waterzuivering en –hergebruik, sensoren en controlesystemen in industriële toepassingen, materiaalconversie en recycling, afval- en afvalwaterzuivering en –behandeling en monitoring en controle van energie-opwekking.

Communautair concept Een meetconcept voor de buitenlandse handel waarbij alle intra- en extracommunautaire in- en uitvoerbewegingen in aanmerking genomen worden. Er wordt ook rekening gehouden met in- en uitvoertransacties van niet-ingezetenen die in België BTW-plichtig zijn en waarbij geen ingezetenen betrokken zijn. Dit laatste is niet zo in het nationale concept.

Comparatieve voordelen Een land of regio heeft een voordeel in de productie van dat goed (of deze dienst) waarin het relatief het meest efficiënt is (of het minst inefficiënt). Door handel te drijven met andere landen komt elk land (regio) tot een winwinsituatie.

Creatieve sectoren NACE_2003 221, 742, 744, 921, 922, 923, 924 en 925: uitgeverijen, technisch advies, architecten en ingenieurs, reclamewezen, activiteiten op het gebied van film en video, radio en televisie, overige amusementsactiviteiten (kunstenaars, culturele centra, pretparken), persagentschappen, overige culturele activiteiten (bibliotheken, musea, tuinen).

Financiële diensten NACE_2003 65, 66 en 67: financiële instellingen, verzekeringswezen, hulpbedrijven van financiële instellingen.

Firma BVBA + CV + NV.

Gazellen (Middel)grote ondernemingen die hun omzet op drie jaar tijd minstens verdubbeld hebben. (Middel)groot bedrijf: ofwel meer dan 100 werknemers, ofwel twee van de drie volgende criteria overschreden: jaargemiddelde personeelsbestand = 50, jaaromzet = € 7.300 mln, balanstotaal = € 3.650 mln.

Grübel-Lloyd index (GLI) Aandeel van de intra-industriële handel in de som van export en import. Hoe hoger de GLI, hoe concurrentiëler de handel verloopt, hoe lager, hoe complementairder.

Hoogtechnologische diensten NACE_2003 64, 72 en 73: post- en telecommunicatie, informatica, speur- en ontwikkelingswerk.

Hoogtechnologische industriesectoren NACE_2003 24, 29, 30, 31, 32, 33, 34 en 35: chemie, machines en werktuigen, kantoormachines en computers, elektrische machines en apparaten, audio-, video- en telecommunicatieapparatuur, medische apparatuur en precisie-instrumenten, auto's, overige transportmiddelen.

Innovatief bedrijf Een bedrijf dat a) nieuwe of verbeterde producten of diensten op de markt heeft gebracht, b) nieuwe of duidelijk verbeterde productieprocessen heeft geïntroduceerd, c) lopende of afgebroken innovatieactiviteiten heeft verricht.

Intra-industriële handel Handel (in- en uitvoer) in hetzelfde product, of dezelfde productcategorie.

Inter-industriële handel Handel in verschillende producten of productcategorieën.

Investeringsratio Investerings van de private sector in % van het bbp.

Kennisintensieve marktdiensten NACE_2003 61, 62, 70, 71 en 74: vervoer over water, luchtvaart, verhuur en handel in onroerende goederen, verhuur zonder bedieningspersoneel, zakelijke diensten.

Laagtechnologische industrie NACE_2003 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 36 en 37: voeding, tabak, textiel, confectie, leer, houtindustrie, papier, drukkerijen, meubelindustrie, vervaardiging van edelstenen, recuperatie.

Life sciences NACE_2008 20.590 (vervaardiging van andere chemische producten), 21.100 (vervaardiging van farmaceutische grondstoffen), 21.201 (vervaardiging van geneesmiddelen), 46.460 (groothandel in farmaceutische producten), 47.740 (detailhandel in medische en orthopedische artikelen), 72.110 (speur- en ontwikkelingswerk op biotechnologisch gebied), 72.190 (speur- en ontwikkelingswerk op natuurwetenschappelijk gebied).

Logistiek NACE_2003 51 (groothandel), 60 (vervoer over land), 61 (vervoer over water), 62 (luchtvaart) en 63 (vervoerondersteunende activiteiten).

Marktaandeel Aandeel van de export van een land of regio in de totale invoer van een landengroep.

Medium-laagtechnologische industrie NACE_2003 23, 25, 26, 27, 28, 351: aardolieaffinage, rubber en kunststofnijverheid, keramische nijverheid, vervaardiging van metaalproducten, scheepsbouw.

Netto-groeiratio Saldo tussen aangroei en uittredingen van bedrijven in % van het aantal actieve ondernemingen.

Oprichtingsratio Aantal oprichtingen in % van het aantal actieve ondernemingen.

Overlevingsgraad Index van het aantal startende ondernemingen dat na 1, 2, ..., 5 jaar nog in leven is (aantal starters in basisjaar = 100).

Risicokapitaal Geld dat aan een onderneming verstrekt wordt (via aandelenparticipatie of een converteerbare obligatie) in ruil voor een bepaald belang in die onderneming. Meestal geven de risicokapitaalverstrekkers ook managementondersteuning.

Technologie-enquêtes Twee enquêtes vormen de bron: de Technologie-Organisatie-Arbeid (TOA) enquête van de SERV en de Community Innovation Survey (CIS) van de Europese Commissie. Er zijn echter verschillen tussen de TOA en CIS enquêtes:

- er zijn verschillen in vraagstelling; de recentste CIS dateert van 2008, terwijl de laatste TOA data op 2007 slaat;
- de CIS wordt schriftelijk afgenomen bij productieverantwoordelijken, terwijl de TOA een telefonische bevraging is bij personeelsverantwoordelijken of zaakvoerders;
- er zijn verschillen in samenstelling van de bedrijfstakken.

Technologische industrie NACE_2003 24 minus 244, 29, 31, 34, 352, 354 en 355: elektrische machines, auto-mobiel, chemie, overig transport, machinebouw en NACE_2003 244, 30, 32, 33 en 353: vliegtuigbouw, farmacie, computers en kantoormachines, audio-, video- en telecommunicatieapparatuur, medische, precisie en optische instrumenten.

Turbulentie Som van de aangroei en uittredingen van bedrijven in % van het aantal actieve ondernemingen.

Uittredingsratio Aantal stopzettingen en faillissementen in % van het aantal actieve ondernemingen.

Uitvoerratio Verhouding van de export tot het bbp (in %).

2.4

INNOVATIECENTRUM VLAANDEREN

Het actieplan Vlaanderen in Actie (ViA) wil maatschappelijke uitdagingen aanpakken door innovatieve oplossingen. Deze zorgen voor de creatie van nieuwe jobs, stellen onze bedrijven in staat om internationaal door te groeien en brengen zo Vlaanderen bij de top van de Europese regio's. Onderzoekers, bedrijven en de overheid moeten hiertoe heel nauw samenwerken.

In het Pact 2020 wordt dit vertaald in 4 doelstellingen:

- Vanuit een oogpunt van economische en maatschappelijke valorisatie besteedt Vlaanderen 3% van zijn bruto binnenlands product (bbp) aan O&O.
- Dat uit zich in een verdubbeling (vanaf 2007) van de omzet uit nieuwe of verbeterde producten en diensten, een hogere vertegenwoordiging van de speerpunt domeinen, zoals ICT en gezondheidszorg, logistiek en een slim elektriciteitsnetwerk en een hoger aandeel werkenden in kennisintensieve sectoren tot op een gelijk niveau als de Europese topregio's.
- Ook het aantal patentaanvragen stijgt jaar op jaar. Innovatie wordt meer en beter verspreid over alle sectoren, bedrijfstypes en maatschappelijke geledingen, mede met het oog op het bevorderen van duurzame ontwikkeling.
- De overheidssteun voor eco-innovatie staat tegen 2020 op het niveau van de top vijf van de Europese regio's.

In dit hoofdstuk gaat de aandacht naar maatregelen en inspanningen die wetenschap, technologie en innovatie moeten stimuleren en worden de daaruit voortvloeiende resultaten in kaart gebracht. Deze elementen zijn immers cruciaal voor het in stand houden en verder versterken van onze kenniseconomie en welvaart. Er wordt hierbij zowel gekeken naar de input als naar de output. Aan de inputzijde komen eerst de O&O-intensiteit of de financiële inspanningen van zowel de private als de publieke sector aan bod. In een tweede deel worden de overheidskredieten besproken. Daarnaast besteedt een derde deel aandacht aan het beschikbare menselijke potentieel. Deel vier concentreert zich op de output van het onderzoek dat uitgevoerd werd.

O&O intensiteit

Met 2,12% in 2009 is de doelstelling van het Pact 2020 om 3% van het bbp aan onderzoek en ontwikkeling te besteden, nog lang niet gehaald. Noch de publieke, noch de private sector kunnen hun vereiste bijdragen (respectievelijk 1% en 2%) waarmaken.

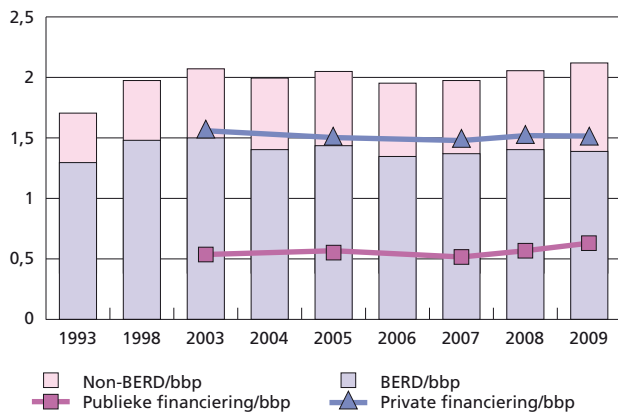
De 3%-norm is een Europees streefcijfer, ook gekend als de Barcelonadoelstelling. Ze dateert reeds van 2002 en stelde dat de O&O uitgaven tegen 2010 3% van het bbp moest bedragen. Concrete cijfers voor alle landen voor 2010 zijn er nog niet, maar het is duidelijk dat de meeste lidstaten deze norm niet zullen halen. Hoe dan ook, deze norm blijft internationaal overeind als hét financiële beleidsinstrument van de Europese kenniseconomie en werd bekrachtigd in de nieuwe toekomstagenda Europa 2020 van de Europese Commissie. Alleen met belangrijke investeringen in O&O kan Europa de strijd met Japan en de VS aangaan. Maar ook nationaal en regionaal blijft het belang van dit streefcijfer enorm belangrijk. Vlaanderen engageert zich in het Pact 2020 voluit om de 3%-norm te halen. De private sector zou daarbij moeten instaan voor 2/3 van de inspanningen, de publieke sector voor 1/3.

De **O&O intensiteit** is het totaal van de O&O-uitgaven van een land of regio, uitgedrukt als percentage van het bruto binnenlandse product (bbp). Het totaal van de O&O-uitgaven van een land of regio, of de bruto binnenlandse uitgaven voor O&O (BUOO) worden in de internationale nomenclatuur aangeduid als de 'Gross Expenditure on Research & Development' of kortweg GERD. De GERD is de som van de O&O-uitgaven van de vier grote sectoren waar dat onderzoek wordt uitgevoerd (los van de herkomst van de middelen):

1. de O&O uitgaven in de ondernemingen, inclusief de met haar verbonden collectieve onderzoekscentra (**BERD**);
2. de O&O uitgaven in de publieke onderzoekscentra (**GOVERD**);
3. de O&O uitgaven in het hoger onderwijs (universiteiten, hogescholen en de hiermee verbonden onderzoeksinstellingen) (**HERD**) en
4. de O&O uitgaven in de semi-publieke, private non-profit organisatie (**PNP**);

2.121 O&O intensiteit in Vlaanderen

Evolutie van de O&O intensiteit BERD/non-BERD en privaats/publiek voor Vlaanderen, van 1993 tot 2009, in %.

Bron: EWI, ECOOM: 3% nota 2011 en Vlaams Indicatorenboek WTI 2011.

Er is een onderscheid tussen de gewest- en de gemeenschapsbenadering. De gewestbenadering heeft louter betrekking op alle inspanningen geleverd op het grondgebied van het Vlaamse Gewest. Bij de gemeenschapsbenadering worden ook de O&O uitgaven meegenomen van de Vlaamse instellingen uit het hoger onderwijs (universiteiten en hogescholen) gelegen in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Volgens de gewestbenadering bedroeg de O&O intensiteit 2,12% in 2009, volgens de gemeenschapsbenadering 2,18%. De totale O&O intensiteit voor Vlaanderen steeg vanaf 2007 opnieuw na een lichte

daling tussen 2003 en 2006. Vooral de O&O-intensiteit in de publieke sector nam toe terwijl de O&O-intensiteit in de private sector ongeveer gelijk bleef voor 2008 en 2009.

Wanneer de O&O intensiteit van het Vlaamse Gewest wordt opgesplitst naar de herkomst van de middelen in plaats van naar de plaats van uitvoering van het onderzoek, dan vinden we dat 1,50% (of 71% van de totale O&O intensiteit) privaats gefinancierd is en 0,62% (of 29% van de totale O&O intensiteit) publiek gefinancierd. Ook hier blijkt de stagnatie van het privaats aandeel en de groei van het publieke deel van de inspanningen.

Europees vergeleken haalt het Vlaamse Gewest een goed gemiddeld resultaat ten opzichte van een aantal referentielanden: Vlaanderen scoort beter dan bijvoorbeeld Nederland en ruim boven het EU27-gemiddelde (1,91%). Het vindt wel nog geen aansluiting bij de Europese landen die wel ruim de drieprocentnorm halen (Zweden en Finland). De Europese Unie blijft daarenboven nog altijd een flink stuk achter bij de voornaamste concurrenten, zoals de VS (2,79%) en Japan (3,44%).

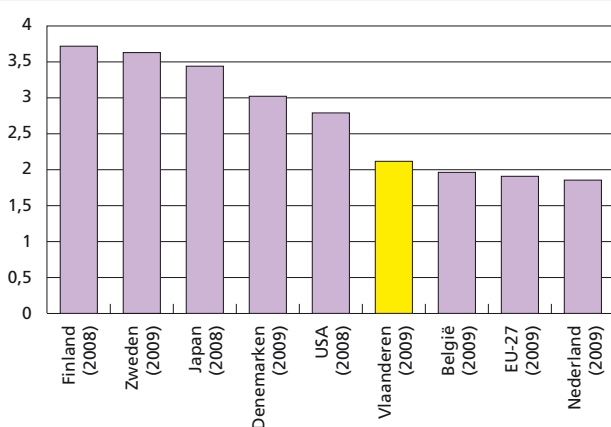
O&O private sector

In 2009 werd in de bedrijven 2.718 miljoen euro gespendeerd aan O&O activiteiten (in lopende of werkelijke prijzen), wat correspondeert met een O&O intensiteit van 1,39%. Dat is een lichte daling ten opzichte van 2008. In 2008 was er nog een toename. Dit hangt zeker samen met de economische crisis, al is het effect op de O&O intensiteit voorlopig beperkt. Doordat ook het bbp daalde in 2009 blijft de O&O intensiteit nagenoeg constant.

De **O&O uitgaven** in het hoger onderwijs (HERD) kunnen, net zoals de gegevens voor andere subsectoren, opgedeeld worden naar de herkomst van de financieringsbronnen: ondernemingen (binnenlandse), buitenland

2.122 Internationale vergelijking

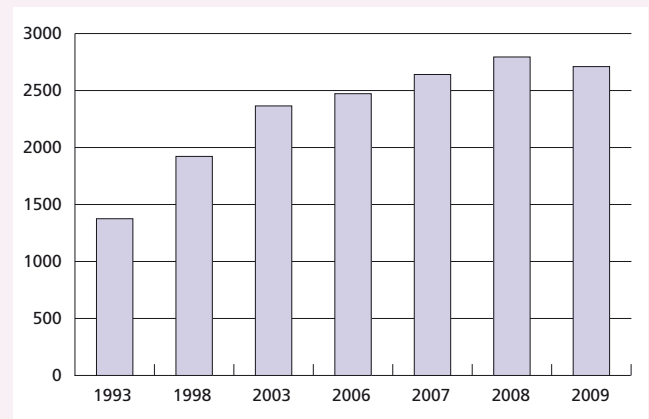
Internationale vergelijking van de totale O&O intensiteit voor 2009, in % bbp.

Denemarken: nationale schatting; Zweden, België, Nederland : voorlopige cijfers ; VS: voorlopig en meeste kapitaaluitgaven niet meegerekend ; EU27: schatting door EU-secretariaat ; Japan : knik in tijdsreeks ten opzichte van jaar-1. Vlaanderen: bij de internationale vergelijking van de O&O intensiteit wordt de gewestbenadering gehanteerd omdat zowel teller als noemer volgens het territoriale principe berekend worden.
Bron: EWI, ECOOM: 3% nota 2011 en Main Science and Technology Indicators 2010/2.

2.123 O&O uitgaven –BERD

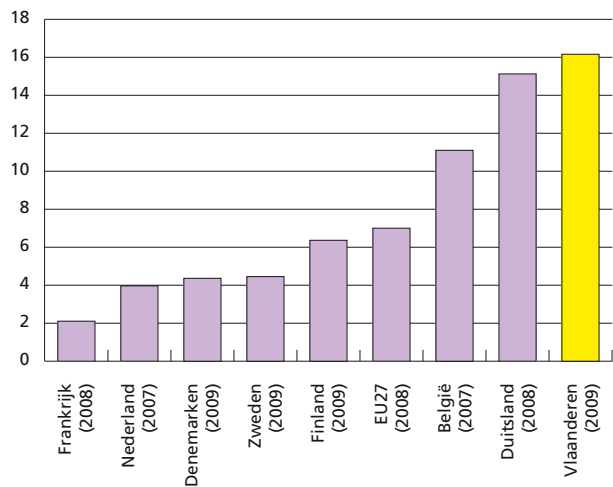
Evolutie van de Vlaamse O&O uitgaven door de bedrijven (BERD), van 1993 tot 2009, in miljoen euro (lopende prijzen).

Bron: EWI, ECOOM: 3% nota 2011 en Vlaams Indicatorenboek WTI 2011.

2.124 Privaat gefinancierd deel binnen het hoger onderwijs

Internationale vergelijking van de financiering van de HERD voor Vlaanderen door de bedrijven in 2009, in %.

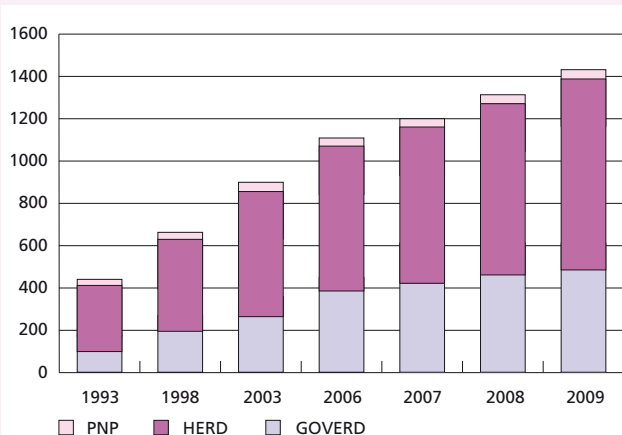

Bron: EWI, ECOOM: Vlaams Indicatorenboek WTI 2011 en Main Science and Technology Indicators 2010/2.

(inclusief buitenlandse bedrijven), non-profit organisaties, hoger onderwijs en overheden (zowel federale als gedecentraliseerde overheden). Het deel van de HERD gefinancierd met middelen van (binnenlandse) bedrijven bedroeg in 2009 maar liefst 16,1% voor Vlaanderen. Internationaal vergeleken is dat, op Duitsland na, een stuk boven de Scandinavische landen en meer dan twee maal het cijfer voor de EU27. De bedrijven zijn dus een belangrijke opdrachtgever en financieringsbron van het onderzoek aan de Vlaamse universiteiten.

2.125 O&O uitgaven – non-BERD

Evolutie van de non-BERD in en de opsplitsing naar de verschillende subsectoren, van 1993 tot 2009, in miljoen euro (lopende prijzen).

Bron: EWI, ECOOM: 3% nota 2011 en Vlaams Indicatorenboek WTI 2011.

O&O publieke sector

De O&O uitgaven in de publieke sector (non-BERD = GOVERD + HERD +PNP) bedroegen in 2009 1.431 miljard euro volgens de gewestbenadering. Een derde van de uitgaven gebeurt door de publieke onderzoekscentra (GOVERD) en ruim 63% zijn uitgaven in het hoger onderwijs (HERD). De O&O intensiteit in de publieke sector is in 2008 en 2009 sterk toegenomen. In tegenstelling tot de private sector is er in 2009 geen effect van de economische crisis merkbaar in de totale intramurale O&O uitgaven. De economische crisis oefent daarentegen wel een invloed uit op de O&O intensiteit door een dalend bbp in de noemer, wat leidt tot een stijging van de O&O intensiteit voor de publieke sector. Het aandeel van de O&O uitgaven in de publieke sector binnen de totale O&O uitgaven steeg tussen 2004 en 2009 van 30% tot 34,4%.

O&O overheidskredieten

In 2011 was er bij de begrotingsopmaak in Vlaanderen een budget voor het wetenschaps- en innovatiebeleid voorzien van 1,807 miljard euro, waarvan 1,163 miljard voor O&O. Naar aanleiding van de begrotingscontrole 2011 nam de Vlaamse Regering de beslissing meer te investeren in wetenschap en innovatie. De **beleidskredieten** voor onderzoek en ontwikkeling (O&O) die rechtstreeks ressorteren onder de minister bevoegd voor het wetenschaps- en innovatiebeleid werden verhoogd met 65 miljoen euro. Het bijkomende budget dient onder andere om te investeren in onderzoekers en basisonderzoek, onderzoekscentra, onderzoeksprojecten van bedrijven en maatschappelijk belangrijke onderzoeksprojecten.

Zo is er na de begrotingscontrole in 2011 een totaal wetenschaps- en innovatiebudget van 1,880 miljard euro beschikbaar, waarvan 1,231 miljard euro voor O&O.

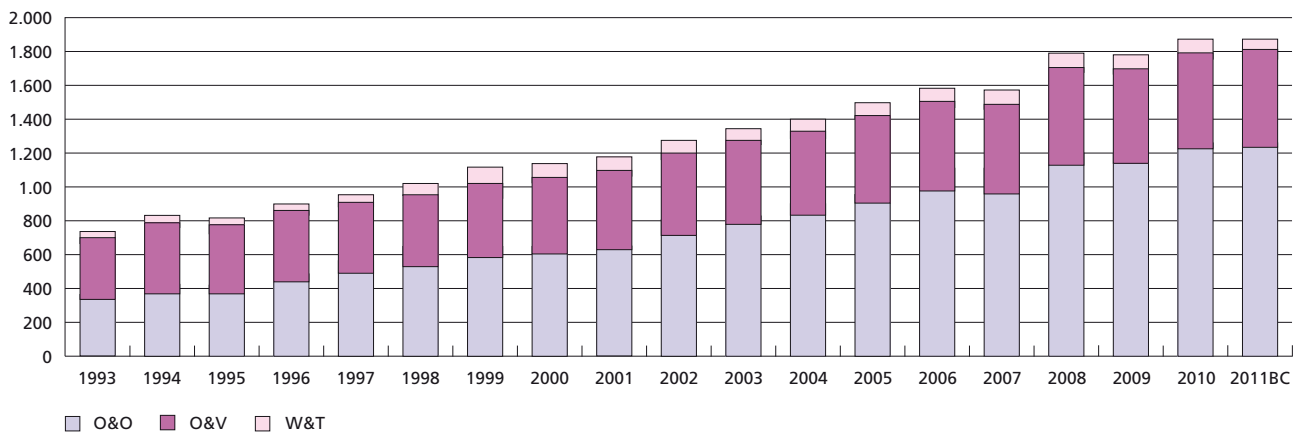
Na de begrotingscontrole 2011 is er ten opzichte van 2010 (definitieve kredieten) een toename met 10 miljoen voor het wetenschaps- en innovatiebeleid, waarvan 7 miljoen euro voor O&O. Ten opzichte van het initiële budget 2009, de situatie vóór de besparingen, is er in 2011 een toename met 84 miljoen euro voor O&O. Vergelijkt men enkel de recurrente middelen, dan is er in 2011 67 miljoen euro meer beschikbaar voor O&O dan in 2010 en 19 miljoen euro meer dan vóór de besparingen.

In 2011 (na begrotingscontrole) is er van het globale O&O budget 42% bestemd voor het **niet-gericht** onderzoek en 58% voor het **gericht onderzoek**. Niet-gericht onderzoek wordt gedreven door wetenschappelijke ambitie en nieuwsgierigheid, terwijl gericht onderzoek uitdrukkelijk een economisch of maatschappelijk doel nastreeft.

Laat men de niet-recurrente middelen (FFEU, Vinnof, TINA-fonds, ...) voor O&O buiten beschouwing, dan

2.126 Wetenschapsbudget

Verdeling van het Vlaamse wetenschaps- en innovatiebudget voor O&O, O&V en W&T, van 1993 tot 2011, in miljoen euro (in lopende prijzen), afgeleid uit het Horizontaal Begrotingsprogramma Wetenschapsbeleid (HBPWB).

Bron: Speurgids Ondernemen & Innoveren 2011.

zijn de verschillen tussen beide types onderzoek minder groot: in 2011 zou de verhouding gericht/niet-gericht dan 54/46 zijn.

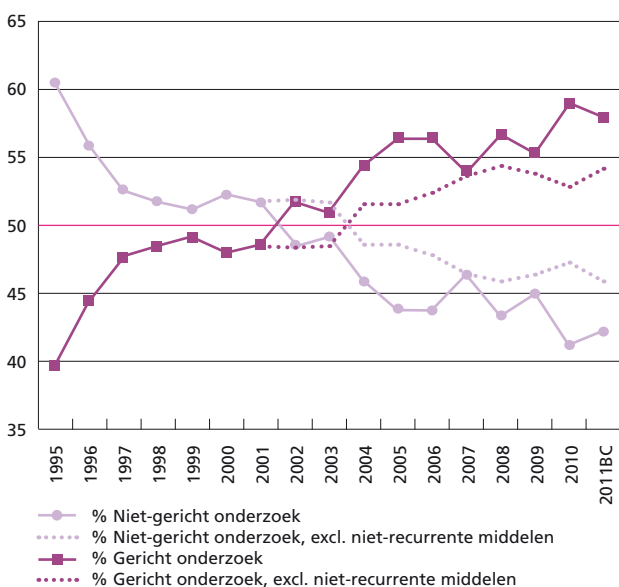
Het O&O budget in strikte zin van de Vlaamse overheid (Vlaamse uitgavenbegroting) bedraagt 0,58% van het bbp van het Vlaamse Gewest. Wordt hierbij het Vlaamse aan-

deel in de federale O&O kredieten geteld, dan loopt het budget op tot 1,51 miljard euro of 0,72% van het bbp.

Internationaal vergeleken scoort Vlaanderen op het vlak van O&O overheidskredieten gemiddeld. In 2009 ligt het Vlaamse cijfer (0,71%) net boven het EU27-gemiddelde (0,69% in 2008).

2.127 Gericht versus niet-gericht onderzoek

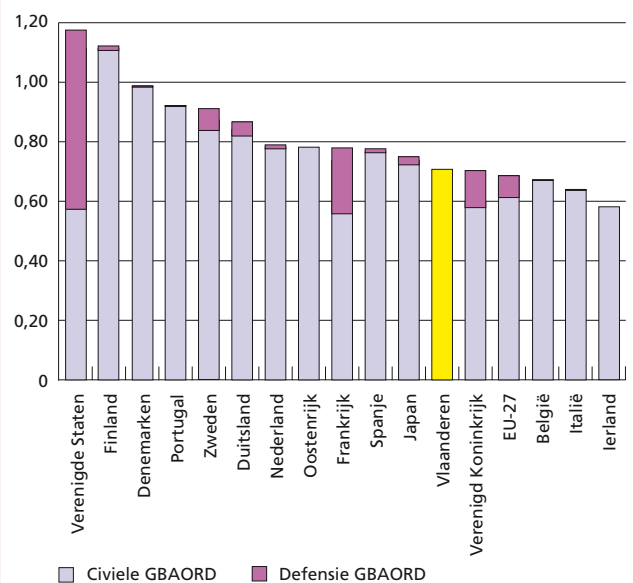
Evolutie aandeel niet-gericht versus gericht onderzoek, van 1995 tot 2011, in %.

Bron: VRWI (1995-2008) met input EWI; update EWI (2009-2011); Speurgids Ondernemen en Innoveren 2011. 2011BC: kredieten begrotingscontrole 2011.

2.128 Overheidsbudget internationaal

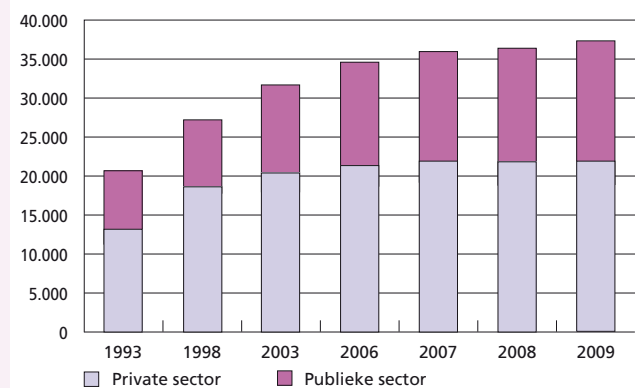
Internationale vergelijking van de O&O overheidsbudgetten (GBAORD), uitgedrukt in % bbp.

Noot: Vlaamse O&O overheidskredieten + Vlaams aandeel federale O&O-kredieten (35,5% ESA kredieten (bron: VRWI) en de rest aan 56%).
Jaar: Vlaanderen en alle landen: 2009; EU-27: 2008.

2.129 O&O personeel

Evolutie van het O&O personeel in de private en de publieke sector, van 1993 tot 2009, in voltijdse equivalenten.

Bron: ECOOM: 3% nota 2011 en Vlaams Indicatorenboek WTI 2011.

Menselijk potentieel

Als Vlaanderen zijn ambitie van topkennisregio wil waarmaken, moet ze blijven investeren in voldoende, kwalitatief en mobiel O&O personeel. Hierbij moet Vlaanderen concurrentieel blijven in de internationale arbeidsmarkt voor onderzoekers. Hieronder wordt dan ook aandacht besteed aan het O&O personeel, aan de studenten en hun studiekeuze, het aantal doctoraten en aan de mobiliteit van onderzoekers.

O&O personeel

Het totaal **O&O personeel** voor het Vlaamse Gewest bedroeg in 2009 37.508 voltijdse equivalenten (VTE). De personeelsinspanningen stegen de voorbije vijf jaar zowel voor de ondernemingen als voor de publieke sector. Het merendeel van het O&O personeel (58,5%) is werkzaam in private sector, al is het belang van de publieke component de voorbije jaren wel toegenomen.

Studenten en studiekeuze

In het academiejaar 2009-2010 schreven zich 44.800 studenten voor het eerst in aan een Vlaamse hogeschool of universiteit. Dit geeft aan dat ongeveer zes op tien van de leerlingen na hun middelbare studies kiest voor het hoger onderwijs. Van deze groep, ook wel generatiestudenten genoemd, start iets meer dan de helft met een professioneel gerichte bachelor aan een hogeschool, ruim een derde opteert voor een studie aan de universiteit, de overigen kiezen voor een academisch gerichte bachelor aan een hogeschool.

Bijna 27% van de **generatiestudenten** aan de universiteit kiest voor de exacte of de toegepaste wetenschappen (deze hergroepering bevat de studiegebieden Wetenschappen, Toegepaste wetenschappen en Toegepaste biologische we-

tenschappen, Farmacie en Biomedische wetenschappen). Vooral de Biomedische wetenschappen en de Toegepaste wetenschappen trokken meer studenten aan. Na een sterke daling rond de eeuwwisseling, neemt het aantal nieuwe studenten in de Wetenschappen opnieuw licht toe.

Bij de academisch gerichte bachelors aan de hogescholen kiest ruim een derde van de nieuwe studenten voor een opleiding binnen de volgende technologische studiegebieden: Biotechniek, Industriële wetenschappen en technologie, Nautische wetenschappen en Productontwikkeling. Voor de diverse technologische studiegebieden zijn de verschuivingen hier relatief beperkt, enkel voor de Industriële wetenschappen is een lichte daling merkbaar. Bij de professioneel gerichte bachelors kiest ruim 16% voor soortgelijke studies uit deze domeinen. Bij de professioneel gerichte bachelors nam het aantal studenten Biotechniek en Industriële wetenschappen licht toe.

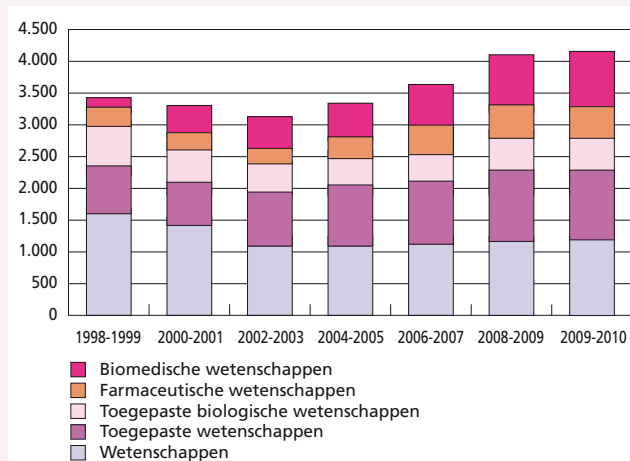
Doctoraten

De instroom in onderzoeksfuncties verschilt van discipline tot discipline en daarom wordt het aantal afgeleverde doctoraten bekeken ten opzichte van het potentieel (het aantal afgestudeerden in een 2de cyclus binnen eenzelfde studiegebied). De 'Wetenschappen en technologierichtingen', waar het grootste potentieel wordt verwacht, voorzien ook de grootste doorstroming naar onderzoekscarrières. In de Wetenschappen en de Toegepaste wetenschappen is de ratio doctoraten ten opzichte van tweede cyclus-diploma's immers meer dan 25%.

Het aantal uitgereikte doctoraten blijft sinds eind vorige eeuw toenemen. Voor het academiejaar 2009-2010 werden aan de Vlaamse universiteiten 1.385 **doctoraten** uitgereikt.

2.130 Belangstelling exacte en toegepaste wetenschappen

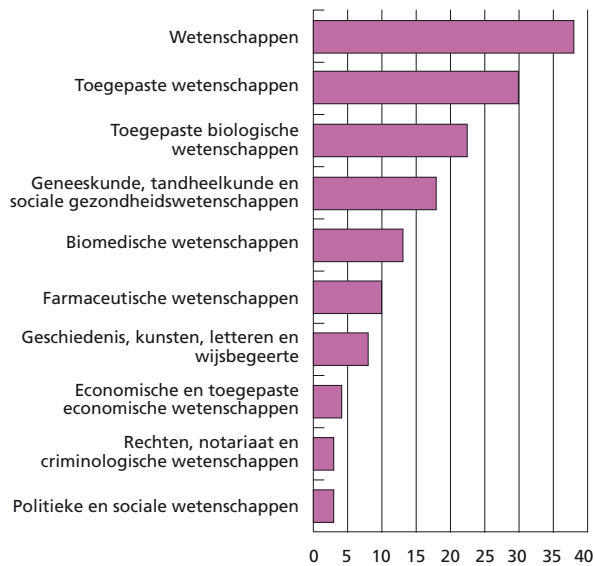
Evolutie van het aantal generatiestudenten aan Vlaamse universiteiten ingeschreven bij de exacte en toegepaste wetenschappen, van 1998-1999 tot 2009-2010, in absolute cijfers.

Bron: ECOOM: Vlaams Indicatorenboek WTI 2011; Statistisch jaarboek van het Vlaams onderwijs 2009-2010.

2.131 Relatie doctoraten-tweedecyclusdiploma's

Ratio doctoraten – tweedecyclusdiploma's naar studiegebied, in 2008-2009, in %.

Bron: Statistisch jaarboek van het Vlaams onderwijs 2009-2010, ECOOM; Vlaams Indicatorenboek WTI 2011.

Dit cijfer stijgt jaar na jaar. Het jongste decennium steeg het aantal afgestudeerden met een doctoraat tot 11,5% ten opzichte van het aantal afgestudeerden met een 2de cyclusdiploma. Het aandeel vrouwelijke doctors is in de periode 1992-2009 gestegen van 23% naar bijna 43%, maar mannelijke doctoraathouders blijven duidelijk in de meerderheid.

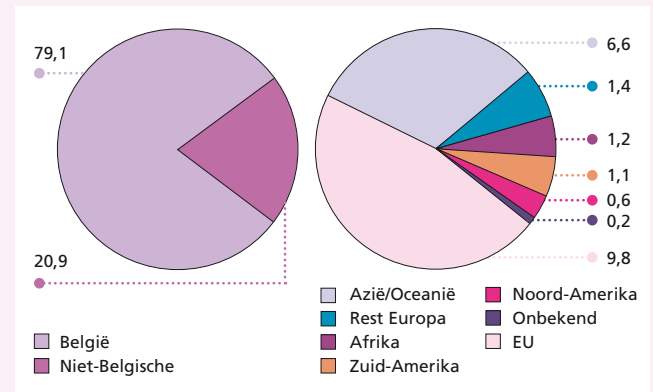
Mobiliteit van onderzoekers

Tussen 2003 en 2010 traden in de personeelsstatistieken van de VLIR in nagenoeg alle statuten en niveaus van de academische loopbaan nationaliteitsveranderingen op. Deze zijn het minst uitgesproken bij het Assisterend Academisch Personeel (AAP), maar vooral sterk bij het postdoctoraal wetenschappelijk personeelskader waar het aandeel Belgische onderzoekers terugliep van 87,3% in 2003 tot 68,5% in 2010. Deze postdoctorale onderzoekers komen iets vaker uit andere EU-landen (18,3%) als uit niet-EU-landen (13,2%). Ook op doctoraal niveau is er een vermindering in het aandeel Belgische onderzoekers van 89,4% in 2003 tot 74% in 2010. De onderzoekers komen bovendien iets vaker uit niet-EU-landen dan uit landen binnen de EU. Bij het Zelfstandig Academisch Personeel (ZAP) is de internationalisering minder sterk uitgesproken.

De evolutie van de nationaliteit van de predoctorale onderzoekers aan Vlaamse universiteiten kan eveneens in beeld gebracht worden. Het aandeel Belgische onderzoekers blijft het grootst. De toename bij de internationale populariteit toont zich vooral in een toename van onderzoekers uit andere EU-lidstaten en uit Aziatische landen. Opvallend is ook het zeer beperkte aandeel van Noord-Amerikaanse predoctorale onderzoekers aan Vlaamse universiteiten.

2.132 Mobiliteit van onderzoekers

De meest voorkomende nationaliteiten (naar werelddeel) van predoctorale onderzoekers, in het academiejaar 2008-2009, in %.

Bron: ECOOM: Vlaams Indicatorenboek WTI 2011.

2.133 Mobiliteit van toponderzoekers

De Odysseusfinanciering opgesplitst naar type financiering en wetenschapsdiscipline voor de periode van 2006 tot 2010, in %.

	Groep I	Groep II
Biologische wetenschappen	27,5	32,9
Sociale wetenschappen	15,5	13,8
Cultuurwetenschappen	9,4	0,0
Medische wetenschappen	24,4	18,1
Wetenschap	17,4	35,3
Technologie	6,0	0,0
Totaal (bedrag)	€ 47.210.894	€ 9.940.926

Op basis van de **mobilitatsbestemming** van Belgische doctoraathouders blijkt de Verenigde Staten de meest populaire bestemming. Doctoraathouders die binnen Europa blijven, kiezen vooral voor de landen met een sterke onderzoekstraditie zoals Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, Nederland en Duitsland. Deze rangschikking van Belgische mobiele onderzoekers is vergelijkbaar met die van onderzoekers in andere West-Europese landen.

Het **Odysseus**-initiatief, opgestart in 2006 en beheerd door het FWO, is bedoeld om uitstekende onderzoekers die buiten Vlaanderen een carrière hebben opgebouwd een startfinanciering te bieden om aan een Vlaamse universiteit een onderzoeksgroep uit te bouwen of om een onderzoekslijn op te zetten en zich in het Vlaamse onderzoekslandschap in te schakelen. Odysseus mikt op twee groepen van onderzoekers: highlevel topresearchers met internationale uitstraling (Groep I) en jonge onderzoekers met het potentieel om uit te groeien tot deze groep (Groep II). Op advies van een internationaal samengestelde jury, werden 28 laureaten gefinancierd in een eerste oproep (budget: gedurende 5 jaar jaarlijks 12 miljoen euro). Dertien ervan behoorden tot groep I en ontvingen een financiering tussen de 2.000.000 tot 7.500.000 euro voor de periode van 5 jaar. De vijftien overige ontvingen elk een budget tussen de 500.000 en 1.000.000 euro. Elf van deze onderzoekers waren buitenlanders, de overige hadden (zeer) lang in het buitenland gewerkt.

Output

Dit deel bespreekt de output of de resultaten van de maatregelen en inspanningen die wetenschap, technologie en innovatie moeten stimuleren. Daarbij wordt zowel ingegaan op de wetenschappelijke publicaties als op het aantal octrooien.

Wetenschappelijke publicaties

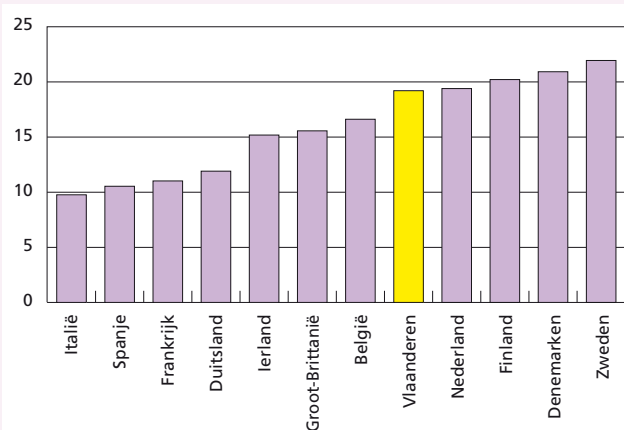
Een belangrijke parameter voor de kwaliteit en de zichtbaarheid van het onderzoek is de publicatieoutput. Als er over impact en omvang van het Vlaams onderzoek in de natuur-, levens- en technische wetenschappen gesproken wordt, steunt dit op twee grote bibliografische informatiebronnen afkomstig van het Amerikaanse Instituut voor Wetenschappelijke Informatie (Thomson Scientific-ISI). Enerzijds zijn er publicaties die opgenomen en verwerkt worden in de Science Citation Index en anderzijds zijn er papers voorgesteld op internationale/nationale conferenties en opgenomen in de Proceedings databank.

De Vlaamse wetenschappelijke publicatieactiviteit (tijdschriften- en proceedingsliteratuur) is de voorbije jaren sterk gestegen. In 2009 bedroeg deze output 19,1 **publicaties** per 10.000 inwoners terwijl dit in 1997 nog maar 10,2 was. Vlaanderen staat vijfde in 2009 na Zweden, Finland, Denemarken en Nederland. In 2008 stond Vlaanderen een plaats hoger in deze internationale vergelijking. Het aandeel Vlaamse publicaties in het Belgische totaalcijfer toont ook een stijgende tendens: van 63% in 1998 tot ruim 68% in 2009.

In vergelijking met een tiental Europese referentielanden staat Vlaanderen op het vlak van de relatieve citatiekaart, over verschillende deelperioden geanalyseerd, in de top van de referentiegroep samen met Zweden, Denemarken en Nederland. Toch verliest Vlaanderen enigszins terrein

2.134 Publicatieoutput

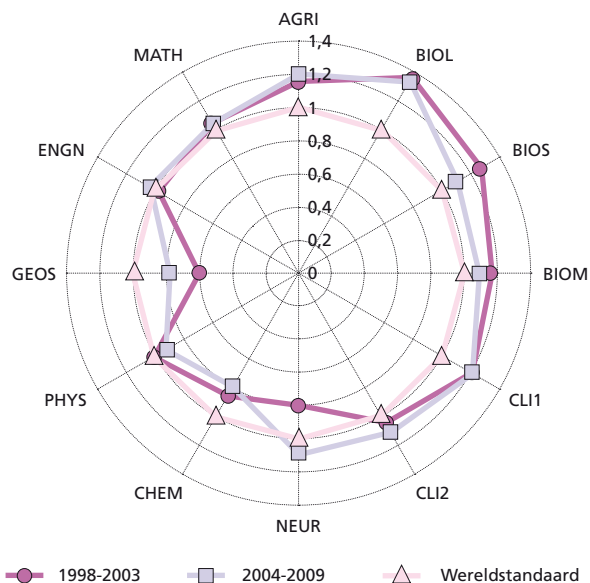
Publicatieoutput van Vlaanderen en van Europese referentielanden in 2009, aantal publicaties per 10.000 inwoners.

Bron: ECOOM: Vlaamse Indicatorenboek WTI 2011.

2.135 Publicatieprofiel (specialisatie)

Het publicatieprofiel van het Vlaams onderzoek in de perioden 1998-2003 en 2004-2009, op basis van de Activiteitsindex AI.

AGRI= Agronomie en Omgevingswetenschappen
 BIOL= Biologie (op het organisme en het supra-organismevlak)
 BIOS= Biowetenschappen (algemene, cellulaire en subcellulaire biologie, genetica)
 BIOM= Biomedisch onderzoek
 CLI1= Klinisch en experimentele geneeskunde (algemene en interne geneeskunde)
 CLI2= Experimentele geneeskunde II (niet-interne vlakken)
 NEUR= Neuro- en Gedragwetenschappen
 CHEM= Chemie
 PHYS= Fysica
 GEOS= Aard- en Ruimtetwetenschappen
 ENGN= Technische wetenschappen
 MATH= Wiskunde
 Bron: ECOOM: Vlaams Indicatorenboek WTI 2011 (SCIE).

in deze landenrangschikking. Citaties weerspiegelen de erkenning van gepubliceerde onderzoeksresultaten door de wetenschappelijke gemeenschap. Het aantal citaties van een publicatie vormt niet rechtstreeks een kwaliteitsmaat, maar een groot aantal ontvangen citaties per publicaties drukt wel een bepaalde indirecte impact uit.

Daarnaast zijn Vlaamse wetenschappelijke publicaties alsmear meer het resultaat van een sterke internationale samenwerking. In 2009 had 58% van de opgenomen publicaties een buitenlandse co-auteur. Vlaanderen neemt op het vlak van **copublicaties** samen met Denemarken en Zweden een leidende positie in ten opzichte van een reeks referentielanden. Een onderzoek van de belangrijkste copublicaties voor Vlaanderen (periode 2004-2007) toont enkele opvallende evoluties. Het gaat hierbij om een versterkte samenwerking richting Oost-Europa, Noord-Amerika naast een reeds goed uitgebouwde samenwerking met de vroegere EU15-landen.

De specialisatie van het Vlaamse onderzoek tijdens de perioden 1998-2003 en 2004-2009 wordt in de **Activiteitsindex** weergegeven. Deze Activiteitsindex, de relatieve activiteit met betrekking tot de wereldstandaard, is een

evenwichtsindicator. Als de activiteit van een land in enkele gebieden boven de wereldstandaard ligt, moet de activiteit in andere gebieden noodzakelijkerwijs beneden de standaard liggen. Het diagram beschrijft het profiel van Vlaanderen eenduidig als type 1; dit is het westers model met bio- en medische wetenschappen als overheersende gebieden. Wel is het profiel van de tweede periode enigszins veranderd en wel in de richting van de wereldstandaard.

Octrooien

De internationale vergelijking van het aantal octrooi-aanvragen geeft aan dat Vlaanderen zich in de subtop bevindt. **Octrooien** hebben als doelstelling de uitvinder te beschermen en die een tijdelijk monopolie toe te kennen voor het gebruik, zodat die voldoende kan putten uit de innovatieve inspanningen die de uitvinding oplevert. Daarnaast is het ook zo dat de octrooigegevens een inzicht helpen bieden in de technologische vooruitgang. Ze vormen immers een indicator die gebruikt wordt om een beeld te krijgen van de innovatiegraad binnen een organisatie, van een regio of een innovatiesysteem.

Voor wie technologische vooruitgang wil meten, vormen octrooien een unieke en zeer betrouwbare bron van statistische informatie, ook al vormen ze slechts een benadering. Vooral multinationale en grote bedrijven maken gebruik van een octrooi omdat het vaak een dure en omslachtige procedure is om een uitvinding te beschermen.

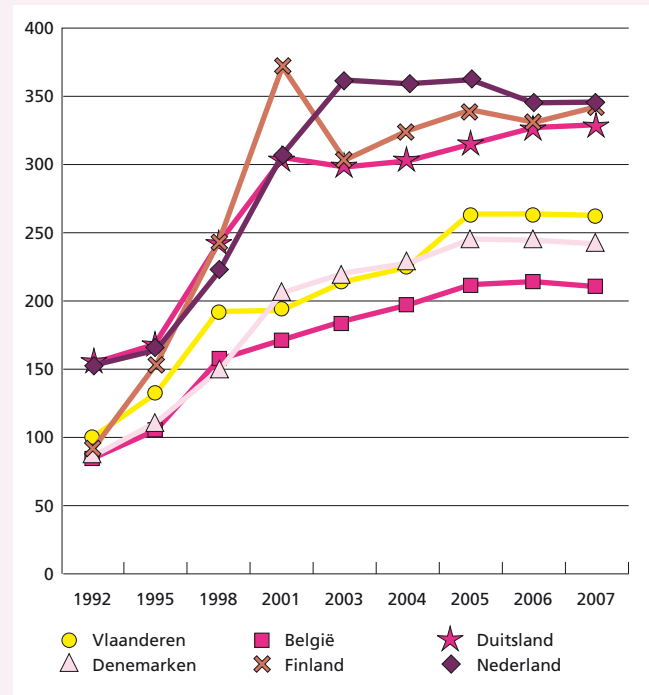
Het Vlaams cijfer voor 2007 bedraagt 262,2 octrooiaanvragen per miljoen inwoners naar origine van uitvinder of aanvrager. Zowel het octrooigedrag voor Vlaanderen als dat van de andere referentielanden nam de voorbije jaren toe. Vooral (multinationale) bedrijven zijn actief in het aanvragen van octrooien. Daarnaast profileren kenniscentra (bijvoorbeeld IMEC en VIB) en universiteiten zich meer en meer als octrooiaanvragers.

De **regionale octrooikaart** voor Vlaanderen (versie 2011) splitst de octrooien op naar arrondissementeel niveau. Op basis van informatie van de uitvinder wordt de top 5 samengesteld uit Leuven, Gent, Turnhout, Roeselare en Mechelen. De top regio op basis van informatie van de aanvrager is Turnhout met onder andere Janssen Pharmaceutica, Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek (VITO) en Internova Holding. Daarna volgen Halle-Vilvoorde met onder andere Electrolux Home Products Corporation, Proton World International en Puratos, Leuven met onder andere IMEC, Katholieke Universiteit Leuven en Tyco Electronics Raychem en Kortrijk met onder andere Barco, Bekaert en Michel Van De Wiele. Gent met onder andere Universiteit Gent, Cropdesign en VIB sluit de top vijf af.

De **Europese octrooikaart** (versie 2011) deelt de EPO-octrooiactiviteit op naar 271 Europese regio's op NUTS2 niveau. De top vijf op basis van informatie van de aanvrager bestaat uit Oberbayern, Noord-Brabant, Stuttgart,

2.136 Octrooiaanvragen

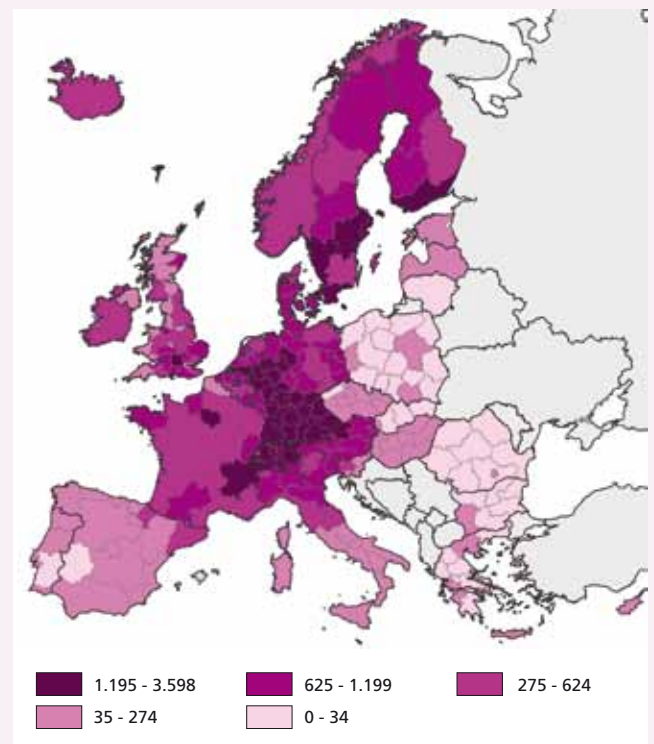
Internationale vergelijking EPO-octrooiaanvragen naar origine van uitvinder of aanvrager, van 1992 tot 2007, in aantal per miljoen inwoners.

Bron: ECOOM: Vlaams Indicatorenboek WTI 2011.

2.137 Europese octrooikaart

Aantal EPO-patenten (uitvinder), over de periode 2005-2009, per miljoen inwoners, op NUTS2 niveau.

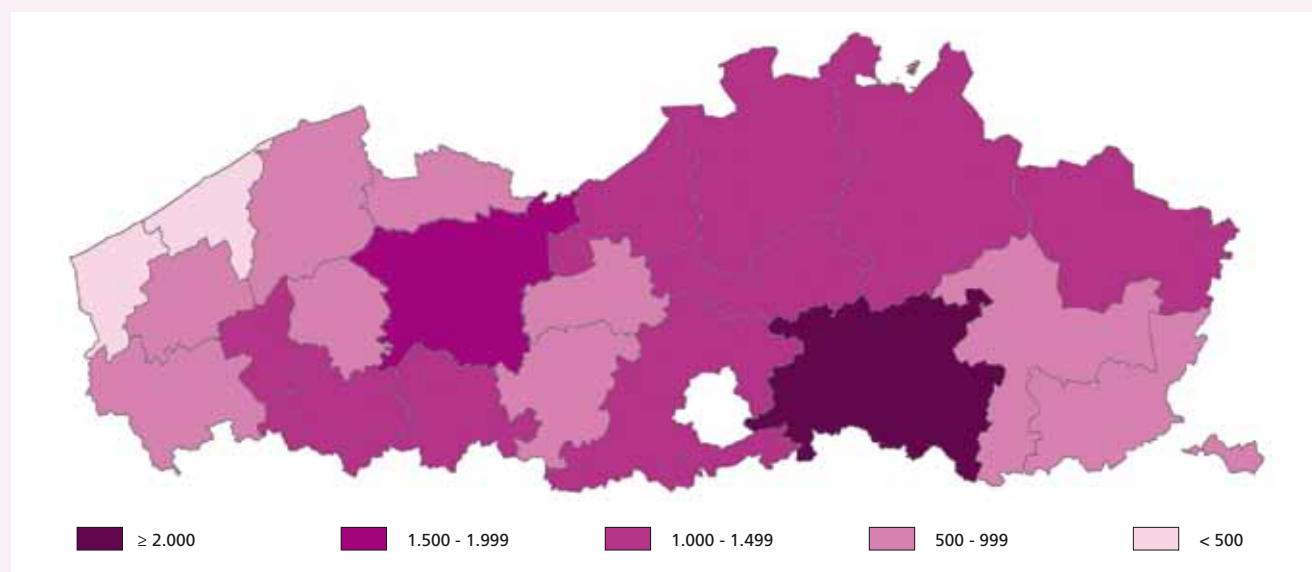

Bron: Eurostat, ECOOM.

2.138 Regionale octrooikaart (Vlaanderen)

Aantal EPO-patenten (uitvinder), over de periode 2005-2009, per miljoen inwoners, per arrondissement.

Bron: Eurostat, ECOOM.

Stockholm en Rheinessen-Pfalz. Vlaams Brabant staat in deze rangschikking op plaats 21, Antwerpen (39), West-Vlaanderen (52), Oost-Vlaanderen (67) en Limburg (104). Op basis van informatie van de uitvinder wordt de top 5 samengesteld uit Karlsruhe, Stuttgart, Tübingen, Oberbayern en Rheinessen-Pfalz. De Vlaamse provincies nemen de volgende plaatsen in: Vlaams Brabant (20), Antwerpen (40), Oost-Vlaanderen (49), Limburg (73) en West-Vlaanderen (82).

Spin-offs

Jaarlijks worden door het Expertisecentrum O&O Monitoring (ECOOM) ook cijfers voor het aantal nieuw gecreëerde **spin-offs** berekend. In de periode 2005-2009 waren er 63 spin-offs. Het moet hierbij gaan over nieuwe ondernemingen wiens oprichting afhankelijk is van het gebruik van kennis en intellectuele eigendom gecreëerd of ontwikkeld aan de universiteit.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

www.ecoom.be
www.ewi-vlaanderen.be
www.vrwi.be/
www.speurgids.be/
www.fwo.be

DEFINITIES

Generatiestudent Een student die zich voor het eerst inschrijft in het Vlaams hoger onderwijs met een diplomacontract voor een professioneel of academisch gerichte bachelor en op 1 februari van het lopende academiejaar nog is ingeschreven.

Octrooi Een document, toegekend door een daartoe bevoegde instantie, dat voor een bepaalde duur aan de uitvinder exclusieve rechten verleent aangaande de productie of het gebruik van een bepaald toestel, instrument of procédé. Dit recht gaat gewoonlijk over naar de organisatie die de uitvinder tewerkstelde en is bovendien onder bepaalde voorwaarden verhandelbaar. De twee grote octrooisystemen in de wereld, het Amerikaanse octrooisysteem (US Patent and Trademark Office, USPTO) en het Europese octrooisysteem (European Patent Office, EPO), zijn de bronnen bij uitstek voor de aanmaak van octrooistatistieken. De USPTO neemt enkel toegekende octrooien op (met tot 2000 enkel bekendmaking na toekenning), terwijl het EPO de bij haar ingediende octrooiaanvragen 18 maanden na de aanvraag openbaar maakt via publicatie in de 'European Gazette'.

O&O intensiteit Het totaal van de O&O uitgaven van een land of regio uitgedrukt als percentage van het bruto binnenlands product (BBP(R)).

3 INZETTEN OP EEN WARME SAMENLEVING

De Vlaamse Regering wil volop inzetten op een warme samenleving. Ze doet dit niet alleen. In het Pact 2020 wordt dit mee onderschreven door de sociale partners en de middenveldorganisaties. Iedereen wordt gemobiliseerd om tegen 2020 van Vlaanderen een meer solidaire en open regio te maken, waarin tegemoet gekomen wordt aan de toenemende zorgvragen van de bevolking en de armoede intens wordt bestreden.

Vlaanderen wil tot de top in Europa behoren op het vlak van sociaal kapitaal en armoedebestrijding. Tegen 2020 moet discriminatie worden uitgebannen en is de deelname van kansengroepen aan alle domeinen van de maatschappij verzekerd.

Cultuurbeleid, jeugd- en sportbeleid dienen de levenskwaliteit in Vlaanderen te verhogen. Een aanzienlijke toename van de participatie is daarvoor de beste garantie. Het verhogen van de participatie aan sport, cultuur en jeugdwerk blijft dan ook een prioritaire doelstelling van het beleid. Alle bevolkingsgroepen bereiken, staat daarbij voorop. De jongste jaren is de aandacht voor de economische aspecten van deze sectoren fors toegenomen.

Blikvangers Cultuur en Jeugd

- De helft van de Vlamingen is actief lid in minstens 1 vereniging (*figuur 3.2*). Internationaal vergeleken neemt Vlaanderen de derde positie in onder de EU27-landen (*figuur 3.4*).
- De jeugdbewegingen tellen vandaag circa 230.000 leden (*figuur 3.17*). 1 op de 2 Vlamingen is er lid van of ooit lid van geweest.
- Jaarlijks neemt 80% van de bevolking deel aan minstens één culturele activiteit, waarvan de helft regelmatig participeert (*figuur 3.1*).
- Er is een ruim en vrij goed gespreid cultureel aanbod dat jaarlijks nog toeneemt (*figuur 3.5, 3.22, 3.28, 3.31-34 en 3.56*).
- Het aantal ondernemingen, de tewerkstelling en het aandeel van het overheidsbudget Cultuur in het bbp stijgen de voorbije jaren (*figuur 3.59, 3.58, 3.57*). De uitgaven van de gezinnen aan cultuur dalen wat (*figuur 3.60*).

Blikvangers Sport

- Meer dan de helft van de Vlamingen doet aan sport. Vrouwen, laagopgeleiden, ouderen en mensen met een handicap sporten nog steeds heel wat minder (*figuur 3.61, 3.68, 3.71*).
- De vrijwilligers spelen een belangrijke rol in de werking van de sportclub, hun totale omvang wordt op ruim 400.000 geschat (*figuur 3.76*).
- 93% van alle gemeenten heeft een lokaal sportbeleidsplan. Sportievelingen kunnen in niet minder dan 24.000 sportclubs en meer dan 500 fitnesscentra (*figuur 3.75*) terecht.
- De voorbije jaren is er een duidelijke toename van het aantal Vlaamse ondernemingen actief in de sportsector (*figuur 3.94*).

Het **toeristisch beleid** wil met een verbeterde marketingwerking het Vlaams Toeristisch product nog beter verkopen en zo het rendement van de sector, het aantal overnachtingen en de tewerkstellingsgraad verhogen. Een tweede belangrijke peiler in het toerismebeleid is het mogelijk maken van een volwaardige participatie aan toerisme voor iedere Vlaming.

Blikvangers

- De economische crisis vertaalt zich in een daling van het aantal overnachtingen in het Vlaamse Gewest (*figuur 3.99*). De daling geldt voor alle bestemmingen: kust, kunststeden en Vlaamse regio's (*figuur 3.102*).
- Het zakentoerisme verliest meer terrein dan het recreatieve verblijfstoerisme (*figuur 3.104*).
- Er is geen daling van het aantal binnenlandse overnachtingen in het Vlaamse Gewest (*figuur 3.105*), maar wel een duidelijke daling van het aantal buitenlandse verblijfstoeristen (*figuur 3.106, 3.107*).
- Het dagtoerisme kende dan weer een sterke stijging (*figuur 3.109*).
- Het aantal mensen dat zich geen week vakantie kon veroorloven bleef op hetzelfde peil (*figuur 3.111*).

Het **mediabeleid** schuift drie kerndoelstellingen voorop: onafhankelijkheid, pluriformiteit en kwaliteit van de media en van de informatieverstrekking; toegang voor elke Vlaming tot een divers, kwalitatief en innovatief mediaaanbod en de media stimuleren als partners in een vooruitstrevende informatiemaatschappij.

Blikvangers

- De mediaconcentratie op de deelmarkten van de radio- en televisieomroepen en van de audiovisuele distributie (*figuur 3.118*) neemt verder toe.
- De heropleving van de reclamemarkt in 2010 (*figuur 3.119*) komt vooral ten goede aan de televisie- en de internetmarkt.
- Het vertrouwen van de bevolking in de juistheid van de berichtgeving is voor de geschreven media, de radio, de televisie en voor het internet gedaald van 2007 tot 2010 (*figuur 3.122*). De kwaliteit van het televisienieuws stagneert of neemt af (*figuur 3.125, 3.126*).
- De kans op een breed mediagebruik daalt met de leeftijd en stijgt met het inkomen en de scholing (*figuur 3.142*). Uitzondering is de televisie die door alle bevolkingsgroepen in dezelfde mate wordt gebruikt en de krant die door alle leeftijdsgroepen wordt gelezen.
- Europees vergeleken scoort de Vlaming goed voor het bezit van nieuwe media (*figuur 3.134*), maar hij scoort laag voor digitale vaardigheden (*figuur 3.138*). Vlaanderen ligt achter op de Europese top wat het gebruik van de internettoepassingen betreft (*figuur 3.141*).

Het Vlaamse **gezondheidsbeleid** wil het fysiek, psychisch en sociaal welbevinden versterken door gezondheidsproblemen zoveel mogelijk te voorkomen, zo vlug mogelijk te detecteren en tijdig en adequaat aan te pakken. Preventie speelt een centrale rol.

Blikvangers

- Vlaanderen zit aan de Europese top wat betreft het vaccinatiebeleid bij kinderen. De vaccinatiegraad bereikt voor alle basisvaccins 95% (*figuur 3.146*).
- Het percentage rokers daalt progressief sinds 1997. Het aandeel rokers is lager bij vrouwen en hoger opgeleiden (*figuur 3.150*).
- Bij mannen daalde de sterfte door vervoersongevallen met 45% sinds 1998, het aantal vrouwelijke verkeersslachtoffers kromp met 52% (*figuur 3.159*).
- 47% van de Vlamingen is te zwaar, een cijfer dat toeneemt doorheen de tijd. Overgewicht komt vaker voor bij mannen en lager opgeleiden (*figuur 3.163*).
- Iedere dag sterven bijna 3 Vlamingen door zelfdoding, ruim 2 op de 3 zijn mannen. Binnen de EU15 heeft enkel Finland hogere zelfdodingscijfers (*figuur 3.164*).

De overheid pleit voor een samenleving die oog heeft voor de **zorgzaamheid** voor zwakkeren en voor de toekomst van jongeren. De zorgbehoevenden in de samenleving mogen niet aan hun lot overgelaten worden. Een van de doelstellingen van het Pact 2020 luidt dat Vlaanderen in 2020 voorziet in een toegankelijk en betaalbaar kwaliteitsvol aanbod aan hulp- en zorgverlening, dat toereikend is in het licht van de zich wijzigende maatschappelijke behoeften en sociaaldemografische ontwikkelingen.

Blikvangers

- Tele-Onthaal kreeg in 2010 120.000 oproepen. De CAW's hielpen 140.000 cliënten. Mensen zoeken vooral hulp en bijstand voor relationele, psychische of persoonlijke problemen (*figuur 3.182*).
- Met de toename van het aantal geboortes, neemt ook de nood aan opvangplaatsen toe. Indien het huidige uitbreidingsbeleid wordt volgehouden, kan in 2020 minstens de helft van de kinderen in de voorschoolse voorzieningen terecht (*figuur 3.188*).
- Ondanks het uitbreidingsbeleid van de voorbije jaren neemt het aantal personen met een handicap op de 'wachtlisjt' jaar na jaar toe (*figuur 3.207*).
- Het aantal uitkeringen in de zorgverzekering is sinds 2003 met 60% gestegen (*figuur 3.217*).
- Ondanks de uitbreiding van jeugdhulpverlening blijft de sector onder druk staan, voornamelijk omdat het aantal jongeren met een maatregel blijft toenemen (*figuur 3.200*).
- De toename van de capaciteit voor gezinszorg en voor de tijdelijke zorg is groter dan de toename bij de residentiële voorzieningen (*figuur 3.213-3.215*).

De Vlaamse Regering kiest voor een maatschappijmodel waarin mensen samenleven op grond van gelijkwaardigheid, binnen een kader van normen en waarden eigen aan de Vlaamse samenleving en met respect voor ieders eigenheid. Het einddoel is een actieve participatie van allen aan de samenleving en de creatie van voldoende sociale samenhang.

Blikvangers

- Het Vlaamse Gewest is sinds 2007 het gewest met in aantal het meeste vreemdelingen. De kaap van 400.000 werd net niet overschreden begin 2010 (*figuur 3.220*). Het aandeel vreemdelingen ligt in het Vlaamse Gewest (6,4%) wel nog (een pak) lager dan in de andere gewesten.
- De houding tegenover vreemdelingen en migratie wordt negatiever met de leeftijd en positiever naarmate het opleidingsniveau stijgt. In beperkt gemengde buurten reageert men positiever dan in witte buurten, maar wordt weer negatiever in zeer gemengde buurten (*figuur 3.227*).
- Jongeren van vreemde herkomst hebben beduidend meer discriminatie-ervaringen dan autochtone jongeren met dezelfde sociaaleconomische achtergrond (*figuur 3.228*).
- De sociaaleconomische positie van niet-EU-burgers blijft nog steeds een pak slechter dan de positie van Belgen en EU-burgers (*figuur 3.229*).
- In 2010 is het aantal nieuwkomers sterk toegenomen, wat deels het gevolg is van een betere registratie van de doelgroep (*figuur 3.230*). Vooral de toegenomen instroom uit de Oost-Europese landen valt op (*figuur 3.231*).
- De helft van de nieuwkomers komt uit Europa met als belangrijkste groep de Nederlanders (*figuur 3.230*). Bij de inburgeringstrajecten zijn de belangrijkste nationaliteitsgroepen daarentegen de Marokkanen, Turken, Russen en Armenen (*figuur 3.234*).

De strijd tegen **armoede en sociale uitsluiting** is een topprioriteit. Het Pact 2020 voorziet in een forse vermindering van de armoede en sociale uitsluiting. Daarvoor moet de inkomenssituatie van de armste gezinnen verbeteren en dient ervoor gezorgd dat alle Vlamingen volwaardig aan alle domeinen van de samenleving kunnen participeren. Speciale aandacht gaat daarbij naar armoede bij kinderen en ouderen.

Blikvangers

- Het bestaande verschil tussen de gewesten inzake beschikbaar inkomen is de afgelopen 10 jaar nog toegenomen (*figuur 3.236*).
- 12% van de Vlamingen of 730.000 personen leeft in een huishouden met een inkomen onder de armoederisicodrempel (*figuur 3.238*). Daarmee haalt Vlaanderen de top 5 van de best presterende EU-landen (*figuur 3.240*). Onder meer bij ouderen (23%) en vooral bij leden van gezinnen met kinderen waar niemand werkt (72%) ligt het risico op armoede beduidend hoger (*figuur 3.239*).
- 100.000 Vlamingen die werken, hebben toch een huishoudinkomen onder de armoederisicodrempel (*figuur 3.239*). Werk vormt dus geen sluitende bescherming tegen armoede.
- Zonder sociale uitkeringen zou 38% van de Vlamingen een inkomen hebben onder de armoederisicodrempel. Bijna 1 op de 3 volwassen Vlamingen ontvangt een vervangingsinkomen of sociale bijstandsuitkering (*figuur 3.248*).
- Een aantal indicatoren wijst op een toename van de armoede in Vlaanderen tijdens de jongste jaren. De subjectieve armoede ligt in 2008 en 2009 een pak hoger dan in de periode daarvoor (*figuur 3.241*). Het aantal leefloon- (*figuur 3.246*) en IGO-trekkers (*figuur 3.247*) is in dezelfde periode opvallend gestegen.
- Ook het aantal Vlamingen bij wie de woonkost een zware last vormt voor het huishoudbudget (*figuur 3.249*) en het aantal gezinnen dat problemen heeft om de energiefactuur te betalen (*figuur 3.250*), is de afgelopen jaren sterk toegenomen. Hetzelfde geldt voor het aantal geboorten in kansarme gezinnen (*figuur 3.254*).

3.1 CULTUUR

Het Vlaamse cultuurbeleid wil betrouwbaar en duurzaam zijn. Om een duurzaam beleid te kunnen voeren is er nood aan objectieve en meetbare gegevens bij het uitzetten en bijsturen van beleidslijnen. Het is van groot belang dat de Vlaamse overheid zich, voor het voeren van haar beleids- en beheerscyclus, ondersteund weet door betrouwbaar cijfermateriaal. Dit hoofdstuk brengt verscheidene gegevens samen rond een aantal belangrijke doelstellingen van het Vlaamse cultuurbeleid. Cultuurparticipatie en culturele competentie blijven een prominente plaats innemen. Zowel de globale participatie (in een eerste deel) als deze voor de specifiekere sectoren sociaal cultureel werk (in het tweede deel) en kunsten en erfgoed (in het derde deel) komen aan bod. Waar mogelijk krijgt ook het verband met andere belangrijke thema's - zoals een rijk en divers aanbod, digitalisering en het voeren van een internationaal cultuurbeleid - de nodige aandacht. Een laatste deel behandelt enkele economische aspecten van cultuur. Dit thema staat sinds enkele jaren zowel in Vlaanderen als internationaal uitdrukkelijk op de beleidsagenda.

Globale participatie en aanbod

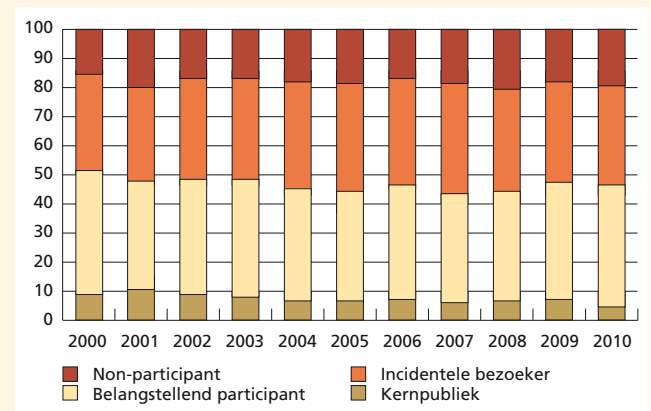
De Vlaamse Regering wil dat Vlaanderen in 2020 qua levenskwaliteit aan de top staat. Het regeerakkoord stelt duidelijk dat de verhoging van de cultuurparticipatie daarbij een belangrijke randvoorwaarde is. Hierbij gaat vooral veel aandacht naar de structurele participatieachterstand bij sommige bevolkingsgroepen. Er zijn nog steeds groepen die minder makkelijk de weg naar cultuurvoorstellingen vinden. Een eerste deel bekijkt de algemene deelname aan cultuur. Een tweede deel geeft een beeld van het aanbod. Een rijk en divers aanbod is een belangrijke randvoorwaarde voor het stimuleren van de participatie.

Algemene participatiegraad

Jaarlijks neemt een groot deel van de bevolking deel aan minstens één culturele activiteit. Bij een vrij grote groep blijft het echter bij deze eenmalige deelname. Deze **algemene participatiegraad** blijft redelijk stabiel. Deze vaststelling wordt ook bevestigd door het grootschalige onderzoek naar cultuurparticipatie van het steunpunt Cultuur, Jeugd en Sport (CJS). Ook zij zien een vrij stabiele participatie met zelfs eerder een lichte toename in de meeste culturele sectoren.

3.1 Cultuurparticipatie

Evolutie cultuurparticipatiegraad in vier categorieën, van 2000 tot 2010, in %.

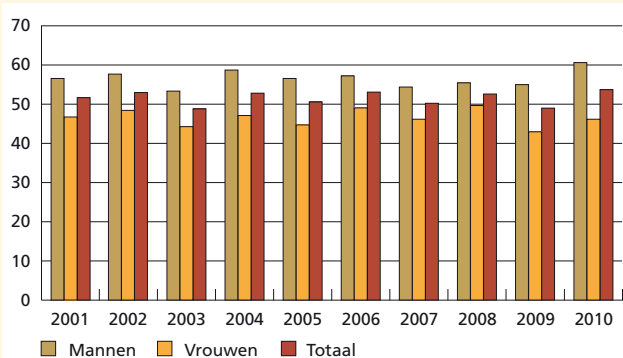

Bron: SCV-survey.

Tien activiteiten spelen een rol bij de berekening van een algemene cultuurparticipatiegraad: het bijwonen of bezoeken van een concert (4 aparte genres), een museum, een bibliotheek, een bioscoop, een dans- of balletvoorstelling, een theatervoorstelling en een operavoorstelling. Vier **publieksgroepen** worden op basis van de participatie aan deze cultuuruitingen afgebakend. Aangezien ook de frequentie en diversiteit van de participatie belangrijk zijn voor de ontwikkeling van culturele competentie wordt hiermee rekening gehouden. Het kernpubliek participeert maandelijks aan verschillende activiteiten. De belangstellende participanten nemen minstens meerdere keren per jaar aan verschillende activiteiten deel. De incidentele participanten participeren minder intensief en zijn dan ook eerder cultuurpassanten. De volledige non-participanten nemen aan geen enkele activiteit deel. De voorbije jaren zijn er slechts lichte schommelingen in het aandeel van de non-participanten. Ongeveer een vijfde van de bevolking neemt aan geen enkele activiteit deel. Het aandeel incidentele deelnemers lijkt de voorbije jaren wel wat toe te nemen ten opzichte van de belangstellende participanten en het kernpubliek. Dit kan ondermeer toe te schrijven zijn aan het steeds grotere aanbod aan activiteiten waardoor sommige mensen telkens éénmalig aan verschillende soorten activiteiten participeren en dus niet tot de belangstellende participanten worden gerekend. Cultuurparticipatie is ook een gebruik dat slechts traag verandert. Het effect van de huidige maatregelen om de cultuurparticipatie te bevorderen is daarom niet steeds meteen zichtbaar.

3.2 Actief lidmaatschap

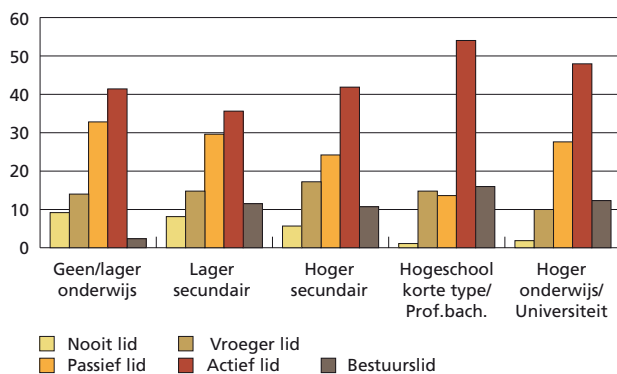
Evolutie van de deelname aan het verenigingsleven, naar geslacht, van 2001 tot 2010, in %.

Bron: SCV-survey.

3.3 Lidmaatschap naar opleiding

Lidmaatschap van een vereniging, naar opleidingsniveau, in%.

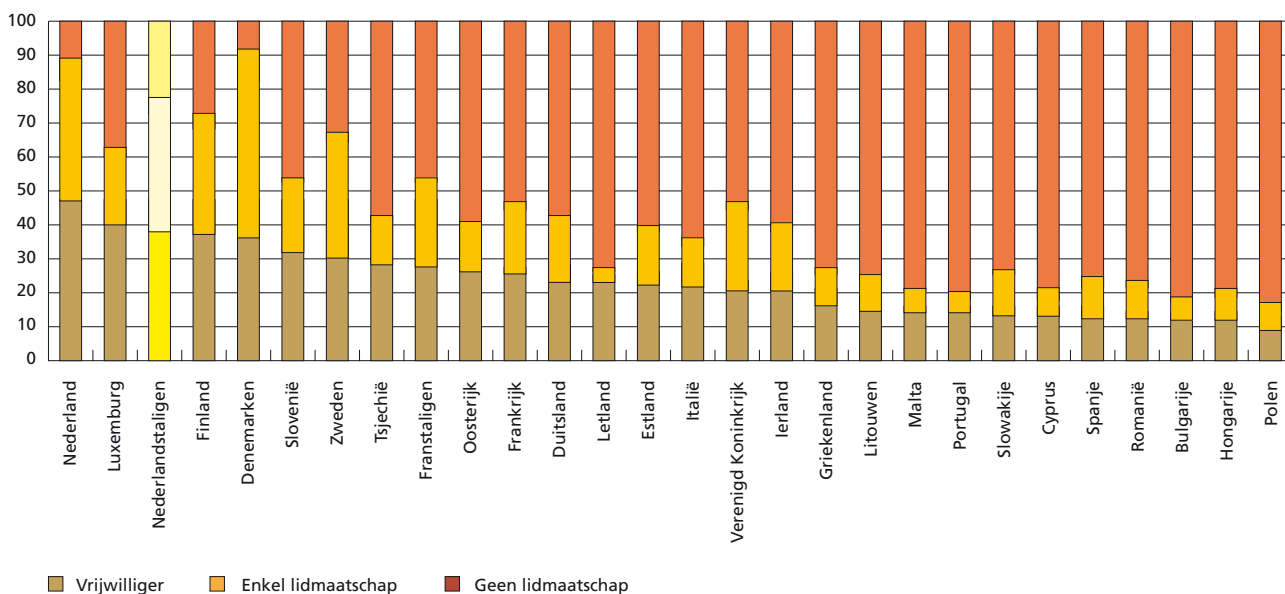
Bron: SCV-survey 2010.

Het beleid wil niet alleen een toename van de regelmatige cultuurparticipatie, maar wil ook alle lagen van de bevolking bereiken. Een steeds terugkerende vaststelling is dat vooral **laagopgeleiden** weinig uithuizig aan cultuur deelnemen. Dit geldt ook voor de hierboven berekende cultuurparticipatiegraad. Deze ligt voor de hoog opgeleiden veel hoger dan voor de laagst opgeleiden. Het aandeel non-participanten bij de laagst opgeleiden is bijna het dubbele van het Vlaamse gemiddelde. Bij de hoogopgeleiden is er maar een heel klein percentage dat helemaal niet participeert. Deze vaststelling gaat op voor zowel de populaire als de klassieke culturele activiteiten. Opleiding heeft het sterkst uniek effect wanneer andere variabelen zoals geslacht of leeftijd in de analyse worden betrokken. Deze vaststelling wettigt echter geen zwart-witbeeld. Er zijn lageropgeleiden die wel regelmatig participeren, net

zoals er hogeropgeleiden zijn die niet of beperkt participeren. Daarnaast hebben ouderen een duidelijk lagere kans op participatie en is er een klein effect van geslacht. Mannen participeren iets minder dan vrouwen. Deze invloed van persoonskenmerken is stabiel doorheen de tijd. Naast deze klassieke achtergrondkenmerken zijn er nog heel wat andere factoren die hun invloed hebben op de culturele participatie. Het onderzoek van het steunpunt CJS toont aan dat dergelijke factoren deels de grote invloed van opleidingsniveau kunnen weg verklaren (Lievens & Waeghe, 2011). De socio-economische situatie en vooral de cultuurparticipatie van de ouders verklaren een deel van de gevonden diploma-effecten weg. Daarnaast blijkt ook het sociale en het culturele kapitaal een duidelijke invloed te hebben op het participatiegedrag. Wat erop wijst dat individuele ontplooiing wel degelijk een deel van de meer

3.4 Verenigingsleven internationaal

% respondenten dat aangeeft lid of vrijwilliger te zijn in een vereniging, internationale vergelijking.

Bron: EVS-survey 2008.

structurele effecten kan opvangen. Tenslotte stelden de onderzoekers vast dat cultuureducatie op school een belangrijk uniek effect heeft. Wie op school met cultuur werd geconfronteerd (zowel receptief als actief), vertoont een beduidend hogere kans om later in het leven aan cultuur deel te nemen. **Cultuureducatie** heeft ongeacht opleidingsniveau, ouderlijk milieu en eigen kapitaalvormen, een gunstig effect op cultuurdeelname.

De participatie aan het verenigingsleven is vrij stabiel. Meer dan de helft van de bevolking was in 2010 **actief lid** van een vereniging. Dit beeld komt naar voor uit zowel enquêtegegevens als uit een schatting op basis van beschikbare administratieve registratiegegevens. Sportverenigingen hebben een belangrijk aandeel in de participatiegraad in het verenigingsleven. Indien ze buiten beschouwing gelaten worden, zakt de deelname tot iets meer dan 40%.

Er is een vrij duidelijk genderverschil: de participatie van vrouwen ligt in 2010 nog steeds beduidend lager dan die van mannen. Dit verschil naar geslacht verkleint na correctie voor de sportverenigingen, maar blijft wel duidelijk aanwezig. Naar leeftijd is er een gelijkmatig verloop, vanaf 75 jaar is er een zeker verval. Maar ook bij de 75-plussers is nog ruim één op drie actief lid van een vereniging. Ongeveer vier op tien van de laag opgeleiden is actief binnen een vereniging, bij de middengroep is dit ongeveer één op twee, bij de hoog opgeleiden meer dan zes op tien. In vergelijking met andere sectoren is dit al bij al een vrij democratische verdeling.

Internationaal vergeleken is de Vlaming sterk betrokken bij het verenigingsleven. Bijna 80% is lid (inclusief passieve leden). Meer dan drie op de tien was actief als vrijwilliger bij een vereniging. Enkel Nederland en Luxemburg doen het beter.

Algemeen aanbod

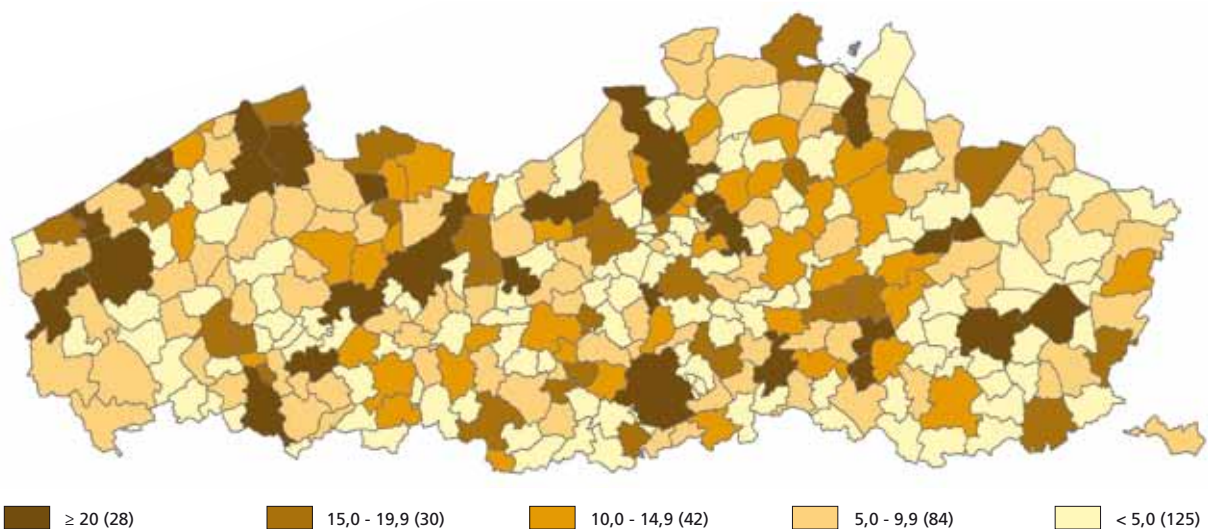
De **UiTdatabank**, een opdracht van CultuurNet Vlaanderen, verzamelt gegevens over vrije tijd en cultuur in Vlaanderen en Brussel. Deze databank geeft een beeld van het globale aanbod in de culturele sector. In 2010 bevatte deze databank meer dan 105.000 culturele evenementen. Meer dan de helft van de ingevoerde evenementen hebben betrekking op de kunstensector, een vijfde op de sociaal-culturele sector en een tiende op de sector van het culturele erfgoed. Er is een vrij goede spreiding van de culturele evenementen over Vlaanderen. Het aanbod per 1.000 inwoners ligt wel duidelijk hoger in en rond de steden. Grote steden als Antwerpen, Gent en Brussel hebben een heel groot aanbod. Ook heel wat centrumsteden zoals Leuven, Sint-Niklaas, Brugge, Oostende, Kortrijk, Hasselt, Genk en Turnhout hebben een vrij ruim aanbod.

Sociaal-cultureel werk

De deelname aan het sociaal-cultureel werk krijgt veel aandacht van het beleid. Participatie aan het verenigingsleven bevordert de integratie in de samenleving en werkt positief in op de kansen die men krijgt. Daarnaast hebben de amateurkunsten een rijke traditie in Vlaanderen. Ze dragen bij tot meer culturele competentie en hun socialisatiefactor wint aan belang. In het lokaal cultuurbeleid staat een kwalitatieve en integrale aanpak voorop. Belangrijke pijlers van dit lokale cultuurbeleid zijn de bibliotheken en de cultuurcentra. Ook voor het jeugdwerk ligt de focus op een inclusief en integraal beleid. Een belangrijke doelstelling van het beleid is kinderen en jongeren ruimte geven. Een eerste deel bespreekt de participatie aan elk van deze componenten, het tweede deel gaat over het aanbod.

3.5 Culturaanbod

Aantal ingevoerde cultuurevenementen in de UiTdatabank, in 2010, per 1.000 inwoners.

Bron: UiTdatabank.

Participatie

De participatie aan het sociaal-cultureel werk en de amateurkunsten, het bibliotheekbezoek, de deelname aan activiteiten van cultuurcentra en de participatie aan het jeugdwerk komen aan bod.

Sociaal-cultureel Werk

De **erkende verenigingen** in het sociaal-cultureel volwassenenwerk tellen ongeveer 2,3 miljoen leden. Ze kunnen rekenen op meer dan 170.000 vrijwilligers waarvan 135.000 bestuursleden. Het aantal deelnemers aan de publieksgerichte activiteiten van deze verenigingen loopt op tot meer dan 9 miljoen. Naast de deelname aan het verenigingsleven is er ook een ruime deelname aan de activiteiten van vormingsinstellingen. De landelijke vormingsinstellingen tellen ongeveer 240.000 deelnemers. Daarnaast zijn er nog ongeveer 80.000 deelnemers aan de activiteiten van de vormingplus-centra, waarvan 5% aan activiteiten gericht op maatschappelijk kwetsbare groepen. Het aantal unieke deelnemers aan de activiteiten van vormingsplus-centra wordt op 47.000 geschat, ongeveer 40% van deze deelnemers kwam in 2009 voor het eerst naar een vormingsplus-activiteit.

Een recente profielschets van de deelnemers aan het sociaal-cultureel volwassenenwerk toont aan dat er heel wat verschillen zijn naar socio-demografische achtergrondkenmerken. Zo wordt voor alle vormen van sociaal-cultureel werk een overwicht vastgesteld van vrouwen ten opzichte van mannen. Ook blijkt, vooral voor lidmaatschap van verenigingen (Davidsfonds, KAV, Gezinsbond, Federatie van Marokkaanse verenigingen,...), dat de jongere leeftijdsgroepen eerder zwak participeren. De gemiddelde leeftijd van deelnemers lag ook vrij hoog voor alle werksoorten, van 45 jaar voor de landelijke vormingsinstellingen (de Halewynstichting, Natuurpunt Educatie...) tot 55 jaar voor de verenigingen. Midden- en hoog-

3.7 Deelname sociaal-culturele verenigingen

Deelname aan erkende sociaal-culturele verenigingen.

	2007	2008	2009
Verenigingen			
Aantal leden erkende socio-culturele verenigingen	2.578.382	2.252.874	2.276.456
Aantal deelnemers aan publieksgerichte activiteiten	8.559.077	9.158.272	9.312.179
Aantal vrijwilligers	184.173	173.490	173.621
Bestuursleden	132.107	138.667	135.280
Vormingplus-centra			
Deelnames	63.317	72.274	79.497
De landelijke vormingsinstellingen			
Deelnemers	188.104	234.990	242.027

Bron: Boekstaven.

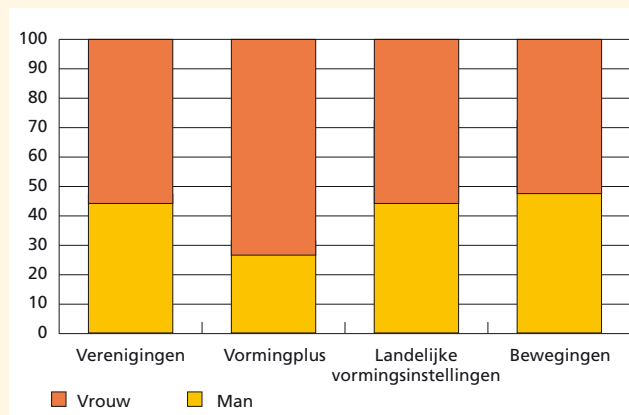
opgeleide deelnemers zijn voor alle werkvormen beter vertegenwoordigd dan laagopgeleiden. Uit het onderzoek blijkt dat vooral aan activiteiten van verenigingen frequent wordt deelgenomen. Meer dan de helft van de deelnemers participeert minstens maandelijks aan een activiteit. Bij de landelijke vormingsinstellingen, vormingplus-centra en bewegingen (Pax Christi Vlaanderen, De Wakkere Burger...) is dit nog geen derde. Nieuwe dingen leren, vaardigheden opdoen en gezelligheid zijn belangrijke redenen om te participeren. Het verenigingsleven blijkt ook een goede voedingsbodem te zijn voor participatie aan andere culturele activiteiten. Het bijwonen van voorstellingen, bioscoop of musea ligt duidelijk hoger dan gemiddeld bij deelnemers aan het sociaal-cultureel werk.

Amateurkunsten

Ongeveer een op tien van de Vlamingen zegt actief lid te zijn van een **vereniging voor amateurkunsten**. Meer vrouwen dan mannen zijn lid. Er is een vrij goede spreiding over de leeftijdsgroepen. Laagopgeleiden zijn minder vaak actief lid van een amateurkunstvereniging dan de anderen.

3.6 Sociaal-cultureel werk en gender

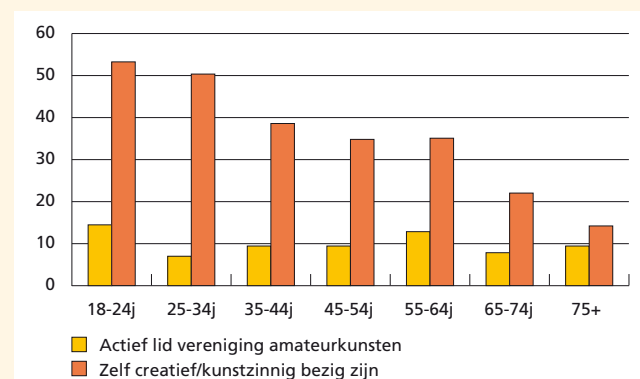
Genderverdeling naar werksoort.

Bron: Socius.

3.8 Amateurkunsten

Actief lidmaatschap van een amateurkunstvereniging en zelf creatief/kunstzinnig bezig zijn in 2010, naar opleidingsniveau, in %.

Bron: SCV-survey 2010.

3.9 Amateurkunsten naar discipline.

Deelname aan diverse vormen van amateurkunsten, in %.

		Incidenteel	Frequent
Dansen	2003	2,3	3,3
	2009	2,5	4,7
Toneel	2003	0,9	1,0
	2009	1,3	0,8
Beeldexpressie (foto, film, multimedia)	2003	5,4	2,5
	2009	7,7	5,5
Schilderen	2003	4,6	3,5
	2009	5,5	4,5
Beeldhouwen	2003	2,0	0,7
	2009	1,8	0,8
Zingen	2003	1,9	5,5
	2009	1,6	5,4
Muziekinstrument bespelen	2003	3,4	4,9
	2009	1,9	5,2
Creatief schrijven	2003	4,2	2,3
	2009	4,0	2,0
Totaal	2003	11,8	16,9
	2009	13,2	21,3

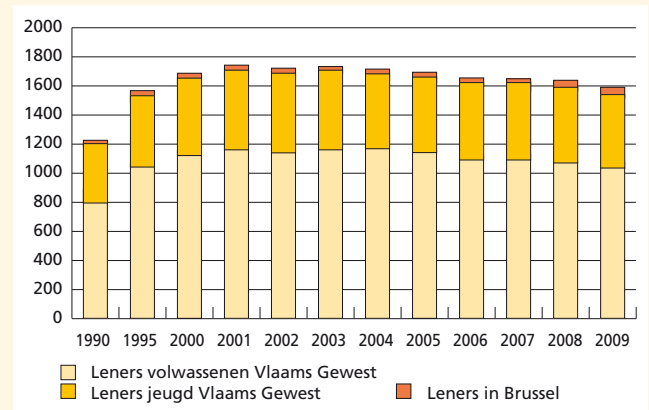
Bron: Lievens & Waeghe, 2011.

Maar ook buiten de context van een vereniging kunnen Vlamingen creatief zijn. Een derde geeft aan het voorbije jaar zelf **creatief/kunstzinnig bezig** geweest te zijn. Ook dit percentage ligt hoger bij vrouwen dan bij mannen. Bij de laagopgeleiden zegt een kwart creatief/kunstzinnig bezig te zijn, bij de hoogopgeleiden zegt bijna de helft dit. Hoe jonger men is, hoe vaker men zelf creatief kunstzinnig bezig is. Ook het onderzoek van het steunpunt CJS komt tot ongeveer één op drie van de Vlamingen die deelnemen aan amateurkunsten. Dit blijkt een duidelijke stijging te zijn sinds 2003. Deze toename doet zich vooral voor bij de disciplines dansen en beeldexpressie.

De Vlaamse overheid geeft sinds enkele jaren sterke impulsen aan de creatie en verspreiding van de **Vlaamse**

3.10 Leners

Evolutie lenersaantal in bibliotheken, volwassenen en jeugd, van 1990 tot 2009, x 1.000.

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

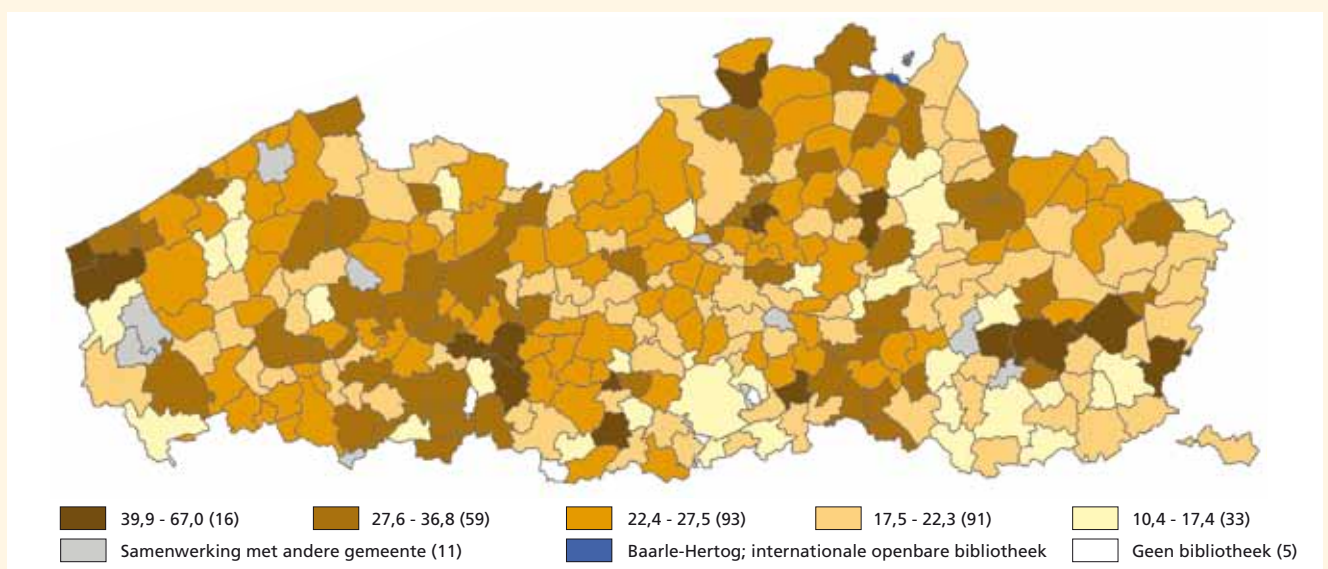
circuskunst. In 2010 bezocht ruim één op tien Vlamingen een circus. Hoogopgeleiden viermaal zo veel als laagopgeleiden. Voor de 25- tot 44-jarigen ligt de participatiegraad duidelijk het hoogst.

Bibliotheken

Tussen 1990 en 2000 was er een duidelijke stijging van het aantal **leners**. Sindsdien is het aantal leners redelijk stabiel. Al lijkt er bij de volwassenen toch een lichte afname te zijn. In 2009 was bijna een kwart van de bevolking een geregistreerd lener bij een openbare bibliotheek. Dit komt neer op bijna 1,6 miljoen leners waarvan 47.000 in Brussel. Het grootste deel van de leners komt uit het eigen werkgebied van de bibliotheek. Het aandeel van de bevolking dat le-

3.11 Leners per gemeente

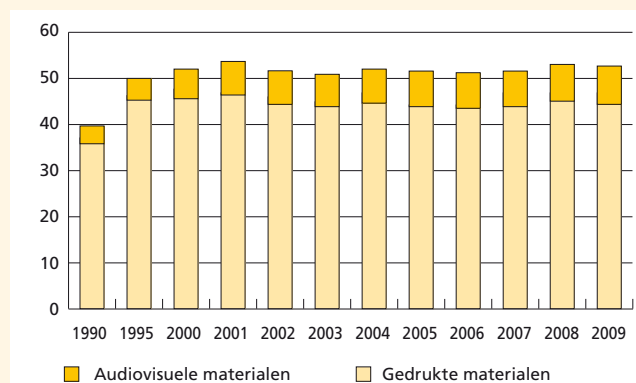
Percentage van de bevolking dat lener is van een openbare bibliotheek, in 2009.

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.12 Ontleningen

Evolutie van het aantal ontleningen van gedrukte en audiovisuele materialen, van 1990 tot 2009, x 1 miljoen.

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

ner is varieert sterk over de bevolking. Een duidelijke geografische lijn zit er echter niet in, al scoren een aantal gemeenten in het zuiden van Limburg eerder zwak en hebben de meeste gemeenten in de regio onder Gent eerder hoge percentages leners. Bij de jeugd komt minder dan een vijfde van buiten het werkgebied, bij de volwassenen loopt dit op tot bijna een kwart. In totaal werden er bijna 19 miljoen bezoekers geteld. Dit betekent dat de gemiddelde lener waarschijnlijk ongeveer maandelijks de bibliotheek bezoekt, al zijn er natuurlijk ook bezoekers die niet als lener geregistreerd zijn. In de hoofdbibliotheken zijn er per openingsuur gemiddeld 41 bezoekers. Om het bezoek aan een bibliotheek te stimuleren worden activiteiten zoals bibliotheekintroductions, auteurslezingen en voorleessessies georganiseerd.

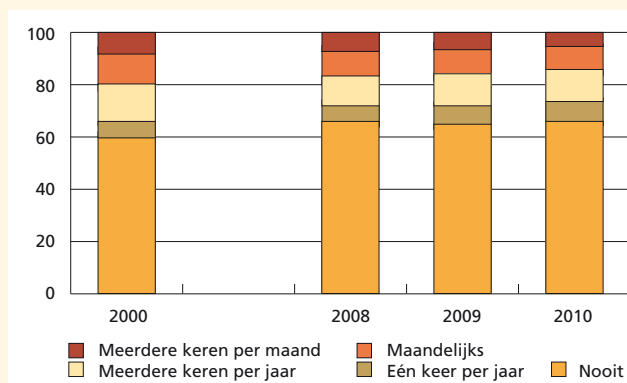
Terwijl de **uitleningen** van de gedrukte materialen daalde in 2009, namen deze van de audiovisuele materialen duidelijk toe. De audiovisuele materialen nemen intussen 16 % van het totale aantal uitleningen voor hun rekening.

De leenfrequentie, die aangeeft hoeveel stuks een lener per jaar ontleent, bedroeg in 2009 gemiddeld bijna 32 stuks. Deze verhouding vertoont de voorbije jaren een licht stijgende trend. Gecombineerd met de lichte daling van het aantal leners wijst dit er mogelijk op dat het vooral onregelmatige bezoekers zijn die afhaken. De gebruikscoefficiënt, die toont hoe vaak een item gemiddeld de deur uitgaat, blijft voor de audiovisuele materialen vrij constant op 2,3 keer. Bij de gedrukte materialen steeg de gebruikscoefficiënt licht in 2009 tot 1,6 keer. Dit is waarschijnlijk gerelateerd aan het afschrijven van verouderde materialen.

Men moet niet noodzakelijk een geregistreerd lener zijn om een bibliotheek binnen te stappen. Er kan gebruik gemaakt worden van de leeszaal of de kaart van iemand anders. De openbare bibliotheken tellen in 2009 dan ook bijna 2 miljoen gebruikers. Naast de openbare bibliotheken kan er gebruik gemaakt worden van een bibliotheek op het werk of in de school. In 2010 blijkt 35% van de bevolking een bibliotheek bezocht te hebben. Het **bibliotheekbezoek** is

3.13 Bibliotheekbezoek

Evolutie bibliotheekbezoek, van 2000 tot 2010, in %.

Bron: SCV-survey.

vrij stabiel de voorbije jaren, al zijn er in vergelijking met 2000 wel minder geregistreerde lezers en zijn er meer mensen die nooit of uiterst zelden naar de bibliotheek gaan. Bij de vrouwen (38%) ligt het bibliotheekbezoek duidelijk hoger dan bij de mannen (32%). De jongste leeftijdscategorie scoort het best voor bibliotheekbezoek. De oudste leeftijdscategorieën kennen lage bezoekcijfers, maar dit is waarschijnlijk sterk gerelateerd met het opleidingsniveau, dat terug voor de grote verschillen zorgt.

Cultuurcentra

De **eigen activiteiten** van de cultuurcentra trokken bijna 3 miljoen deelnemers (exclusief omkaderingsactiviteiten). Dit is een toename in vergelijking met de voorbije jaren. Vooral het podiumaanbod binnen de eigen activiteiten kent een groot bereik, met maar liefst 9 op 10 van het totale aantal deelnemers.

Om de beleving van de cultuurbezoeker waardevoller, intenser en kwaliteitsvoller te maken, organiseren heel wat cultuurcentra **omkaderingsinitiatieven**. Dit zijn flankerende activiteiten die een inhoudelijk opstapje zijn naar

3.14 Cultuurcentra deelnemers

Cultuurcentra, aantal deelnemers per activiteit aan de eigen activiteiten, evolutie 2006 tot 2009.

	2006	2007	2008	2009
Podiumactiviteiten	2.407.406	2.589.200	2.653.274	2.619.150
Educatieve activiteiten (per titel)	87.155	90.838	87.769	136.434
Andere activiteiten	136.860	158.129	201.048	230.322
Totaal deelnemers activiteiten	2.631.421	2.838.167	2.942.091	2.985.906

Voor tentoonstellingen worden geen deelnemers geregistreerd. 'Eigen activiteiten': activiteiten waarvan het cultuurcentrum de organisator is of toch zeker een beduidend inhoudelijke en financiële inbreng had.

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.15 Gemeenschapscentra vzw "deRand"

Aantal deelnemers aan de activiteiten in de gemeenschapscentra die beheerd worden door vzw "deRand". * inclusief de Muse in Drogenbos.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Sint-Genesius-Rode	2.334	2.971	2.103	2.595	1.583	2.877	5.356	6.159
Overijse	3.070	3.602	1.943	1.882	2.387	4.196	3.445	5.302
Wezembeek-Oppem	2.186	1.581	1.489	1.375	1.745	2.057	3.632	4.135
Kraainem	2.300	2.096	1.846	2.150	1.545	1.931	3.365	4.178
Linkebeek*	2.155	2.849	2.653	2.581	2.291	1.155	3.153	3.530
Wemmel	8.456	8.731	7.279	8.431	7.104	9.226	9.271	8.632
Totaal	20.501	21.830	17.313	19.014	16.655	21.442	28.222	31.936

Bron: Jaarbeeld vzw "deRand" 2010.

de geplande activiteit. Ongeveer een vijfde van de eigen activiteiten heeft een inhoudelijk verdiepende omkaderingsactiviteit, zoals een inleiding, een nabespreking, een workshop. In 2009 waren er in totaal bijna 240.000 deelnemers aan deze initiatieven.

Naast de door de Vlaamse Gemeenschap ondersteunde cultuurcentra zijn er ook de gemeenschapscentra beheerd door vzw "deRand" en de gemeenschapscentra in Brussel. Hun deelnemersaantallen zitten in stijgende lijn.

Uit het onderzoek van het steunpunt CJS blijkt dat er nog steeds aanzienlijke **sociale ongelijkheid** is in de participatie. Hoogopgeleiden, hogere gezinsinkomens en mensen met een minder drukke gezinssituatie zijn oververtegenwoordigd onder de deelnemers van cultuurcentra. Bovendien vernauwt het publiek nog verder als de participatieafstand toeneemt. Bezoekers die een langere afstand moeten afleggen zijn vaak jonger en hoog opge-

leid. Opvallend is dat ook de jonge gezinnen oververtegenwoordigd zijn onder de gebruikers die een langere afstand hebben tot het aanbod. Jongeren en hoogopgeleiden laten zich blijkbaar minder afschrikken door de participatiedrempel 'afstand'.

Jeugdwerk

Ongeveer de helft van de bevolking zegt lid te zijn of geweest te zijn van een **jeugdbeweging**. Mannen zijn vaker lid of ooit lid geweest dan vrouwen. Deze genderkloof geldt vooral voor de oudste leeftijdscategorieën bij de 18-24-jarigen is dit zelfs omgekeerd. Zes op tien van de 18-34-jarigen is minstens voormalig lid van een jeugdvereniging, bij de 75-plussers is dit minder dan vier op tien. Ook naar opleidingsniveau is er een duidelijk verschil. Zes op tien van de laagopgeleiden was nooit lid, tegenover slechts vier op tien van de hoogopgeleiden.

3.16 Gemeenschapscentra in Brussel

Aantal deelnemers aan de activiteiten in de gemeenschapscentra, 2010.

	Eigen activiteiten		Receptieve activiteiten	
	2009	2010	2009	2010
	Aantal deelnemers	Aantal deelnemers	Aantal deelnemers	Aantal deelnemers
Theatervoorstellingen	45.847	37.457	6.506	16.113
Concerten	50.379	46.943	11.045	9.463
Repetities en voorbereiding creaties	6.026	7.203	16.981	20.558
Sportactiviteiten	11.721	18.264	72.170	81.906
Cursusdagen	113.714	135.097	158.417	182.531

Bron: Jaarverslag VGC 2009 en 2010.

3.17 Leden jeugdbewegingen

Evolutie van de ledenaantallen van de grote jeugdbewegingen, van 2000 tot 2009.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Fos	6.388	5.472	6.037	6.336	7.244	7.246	9.412	8.100	8.019	7.721
Chirojeugd Vlaanderen	93.187	94.119	91.668	94.331	93.714	93.665	95.378	94.870	92.605	92.865
KSJ-KSA-VKSJ	33.414	32.026	33.079	31.803	32.753	31.845	39.855	40.648	36.403	32.338
KLJ	20.947	20.309	20.463	20.898	21.164	24.411	26.707	24.932	26.842	24.858
VNJ	1.953	1.627	1.756	1.548	1.678	1.008	1.008	1.155	1.110	1.032
VVKSM/ Scouts en Gidsen	69.667	70.239	68.476	71.110	71.721	71.721	72.563	74.128	72.500	69.726
Totaal	225.556	223.792	221.479	226.026	228.274	229.896	244.923	243.833	237.479	228.540

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.18 Diversiteit in de jeugdbeweging

Aandeel diverse leden op het totale ledenbestand (leden + leiding).

	%
Allochtonen	11,1
Leden met een beperking	7,6
Leden in kansarmoede	9,1
Holebi leden	6,3
Diverse leden	29,9

Bron: Jeugdbewegingen in Vlaanderen (2010).

Op basis van administratieve registratiegegevens kan de evolutie van ledenaantallen van de **grote jeugdbewegingen** worden bekeken. Deze grote jeugdbewegingen telden in 2009 bijna 230.000 leden. Ongeveer de helft van hun leden is jonger dan twaalf jaar. De ledenaantallen lagen de voorbije jaren duidelijk hoger dan begin jaren 2000. De voorbije 2 jaar is er een lichte terugval.

Een grootschalig onderzoek uit 2010 naar de jeugdbewegingen in Vlaanderen verstrekt bijkomende informatie over het ledenbestand en de leiding.

Het aandeel “**diverse leden**” zou ongeveer één op drie bedragen.

Aan jeugdbewegingen wordt vaak een belangrijke socialiserende functie toegeschreven. Niet alleen voor de leden maar ook voor de leiding die allerlei competenties kunnen opdoen bij het uitoefenen van deze taak. Voor het merendeel van de competenties geeft men aan dat ze in grote mate opgedaan of verbeterd zijn door het leiding geven.

Net als bij cultuurdeelname blijkt het ouderlijke milieu een belangrijke invloed op de participatie uit te oefenen. Vier op vijf van de ouders is zelf actief geweest in het jeugdwerk en nagenoeg geen enkele ouder (2%) heeft zelf nooit aan het verenigingsleven deelgenomen.

3.19 Aanwezigheid

Aanwezigheid op activiteiten.

	Chiro	S&GV	KSJ	KLJ	FOS	Leden nu	Leden '91
Wekelijks	60,4	52,2	45,8	34,8	47,8	49,9	72,8
Ongeveer 2 op 3 keer	31,3	37,3	40,3	53,6	44,8	39,8	19,7
Ongeveer 1 op 3 keer	6,9	9	12,5	10,7	7,5	9	3,1
Zelden of nooit	1,4	1,5	1,4	0,9	0	1,2	4,4

Bron: Jeugdbewegingen in Vlaanderen (2010).

3.20 Lidmaatschap

Lidmaatschap in Brussel en Vlaanderen bij 14- tot 18-jarigen.

	Actief lid: allochtonen wonend in Brussel (N=106)	Actief lid: autochtonen wonend in Brussel (N=187)	Actief lid: volgt onderwijs in Brussel maar woont er niet (N = 294)	Actief lid Brussel (2010) (N=840)	Actief lid Vlaanderen (2009) (N=1047)
Sportverenigingen, sportclubs	28,2	39,2	46,0	36,6	48,1
Organisatie van een muziekfestival, fuif, buurtfeest,...	4,2	11,2	9,9	7,9	9,5
Jeugdbeweging of jongerenbeweging	3,0	16,9	17,2	10,3	20,2
Deeltijds kunstonderwijs	5,8	18,4	14,1	11,5	13,7
Jeugdhuis of jeugdclub	3,8	6,5	11,1	7,1	6
Hobbyverenigingen	9,2	6,1	11,1	6,1	8,9
(Amateur)kunstbeoefening	4,2	6,8	9,8	7,1	16,9
Religieuze of levensbeschouwelijke verenigingen	7,2	0,5	1,4	4,1	1,6
Speelplein, grabbelpas, roefel, ...	4,0	3,7	5,7	4,3	5,6
Verenigingen of actiegroepen rond milieu, dierenrechten en natuur	1,1	3,3	2,1	1,6	1,5
Vereniging die anderen helpt	1,2	3,2	0,6	1,8	2
Verenigingen verbonden aan een café	1,7	0,5	2,6	2	1,4
Buurt- of wijkwerking	3,3	2,1	1,9	2,9	2,7
Cursussen, workshops of lessen	2,1	2,5	3,1	2,8	2,8
Verenigingen of actiegroepen rond derde wereld, vrede en verdraagzaamheid, mensenrechten of antiracistische organisaties	0,7	1,6	0,3	1,1	2,7
Jongerenuitwisselingsprogramma's	1,3	0,0	1,8	1,3	1
Initiatieven voor kansarme jeugd	1,0	0,0	0,0	0,7	3,8
Allochtonen jeugdverenigingen, zelforganisaties van migranten	0,3	0,0	0,0	0,5	n.v.t

Bron: Vettenburg, Elchardus en Put, 2011. Opm: omwille van de vergelijkbaarheid zijn de cijfers in bovenstaande tabel beperkt tot de groep 14- tot 18-jarigen. De 12- en 13 jarigen werden voor Vlaanderen anders bevroegd.

Het engagement van de leden is wat gedaald de afgelopen 20 jaar. Het aantal jongeren dat steeds aanwezig is op de activiteiten zakt van ongeveer driekwart in 1991 naar de helft in 2010. Het aandeel dat slechts 1 op de drie keer of minder aanwezig is, blijft echter wel stabiel.

Uit de **JOP-monitor voor Brussel** (Vettenburg, Elchardus en Put, 2011) blijkt dat ongeveer twee derde van de Brusselse jongeren (in Nederlandstalige onderwijs) tussen 12 en 18 jaar oud momenteel actief of passief lid is van het verenigingsleven. Dit is lager dan bij de jongeren in Vlaanderen waar dit aandeel op driekwart ligt. Dit beeld komt terug voor de meeste types van vereniging.

Vanuit het beleid is er veel aandacht voor de mate van integratie van verschillende groepen in onze samenleving. De JOP-monitor voor Brussel gaf de mogelijkheid een onderscheid te maken tussen het lidmaatschap van allochtonen wonend in Brussel, autochtonen wonend in Brussel en jongeren uit het Brussels onderwijs niet wonend in Brussel. Het is duidelijk dat de participatiegraad het laagst ligt bij de allochtone jongeren in Brussel. Zo ligt het lidmaatschap van sportverenigingen op 28% voor hen terwijl dit voor de andere groepen boven de 40% ligt. Ook het lidmaatschap aan de meeste andere verenigingen vertoont een aanzienlijke kloof. Allochtone jongeren blijken bijgevolg moeilijker te bereiken door het huidige aanbod van verenigingen.

Het beleid wil de leefwereld van jongeren verruimen en verrijken door het stimuleren van contacten met leeftijdgenoten in het buitenland via uitwisselingsprogramma's. Jaarlijks nemen er ongeveer 1.000 jongeren deel aan de internationale uitwisselingprogramma's van Jeugd Internationaal (JINT).

Kwaliteitsvol aanbod

Een kwaliteitsvol aanbod is een belangrijke randvoorwaarde voor de verhoging van de cultuurparticipatie en de opbouw van culturele competenties. Dit deel gaat in op het aanbod in het sociaal-cultureel werk en de amateurkunsten, het lokaal cultuurbeleid en het jeugdwerk-aanbod.

Verenigingsleven

In 2010 subsidieerde de Vlaamse overheid 124 organisaties in het **sociaal-cultureel volwassenenwerk**, verspreid over 3 werksoorten, 2 overkoepelende organisaties en een steunpunt. Dat zijn er 2 minder dan in 2009. Twee gespecialiseerde vormingsinstellingen verloren in de loop van 2009 hun erkenning. Jaarlijks organiseren de verenigingen ongeveer 280.000 publieksgerichte activiteiten. De vormingsplus-centra organiseren meer dan 5.000 activiteiten. Bijna een derde van hun aanbod is gericht op digitale geletterdheid (7,7%), interculturaliteit (14,1%) en duurzaamheid (6,2%). De landelijke vormingsinstellingen komen tot bijna 12.000 activiteiten. Het aantal gepres-

3.21 Sociaal-cultureel werk

Kerncijfers sociaal-cultureel werk in 2010.

Organisaties	Aantal
Sociaal-culturele verenigingen	55
Reguliere verenigingen	40
Startsubsidie	1
Migrantenverenigingen	14
Sociaal-culturele bewegingen	31
Sociaal-culturele volksinstellingen	35
Volkshogescholen	13
Landelijke vormingsinstellingen	22
Gespecialiseerde vormingsinstellingen	16
Syndicale vormingsinstellingen	3
Vormingsinstellingen voor personen met een handicap	3
Federatie van vormingsdiensten voor personen met een handicap – Vijftact	1
Steunpunt SoCiuS	1
Belangenorganisatie FOV	1
Totaal	124

Bron: Agenschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.22 Aanbod sociaal-cultureel werk

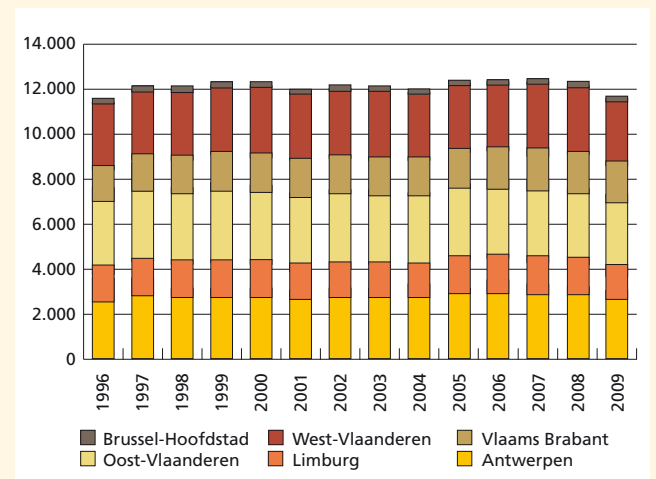
Aanbod van de verschillende organisaties voor sociaal-cultureel werk.

	2007	2008	2009
Verenigingen			
aantal publieksgerichte activiteiten	265.826	279.645	279.492
De vormingsplus-centra			
activiteiten uren	3.910	4.324	5.289
	31.012	35.023	36.739
Landelijke vormingsinstellingen			
aantal educatieve activiteiten	11.869	11.981	11.805
aantal uren educatieve activiteiten (formeel en niet-formeel)	117.219	111.128	109.820

Bron: Boekstaven 2010.

3.23 Sociaal-culturele verenigingen

Evolutie van het aantal afdelingen van de erkende verenigingen (exclusief de migrantenverenigingen en inclusief Brussel), van 1996 tot 2009.

Bron: Agenschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

teerde uren van deze instellingen gaat achteruit. Dit is grotendeels te wijten aan het stopzetten van de erkenning van enkele vormingsinstellingen.

Wat de **sociaal-culturele verenigingen** betreft, waren er in het 2010 41 landelijke verenigingen (Davidsfonds, KAV, Gezinsbond,...) erkend. In 2009 telden alle verenigingen samen 11.731 afdelingen, gespreid over het Vlaamse Gewest en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Dit is een lichte achteruitgang ten opzichte van de voorbije jaren.

Daarnaast zijn er nog 14 erkende landelijke **migrantenverenigingen**. Het aantal afdelingen neemt nog sterk toe, van 782 in 2004 naar 1.266 in 2009. In 2010 waren er 35 sociaal-culturele vormingsinstellingen (de Halewynstichting, Natuurpunt Educatie...) erkend en werden 31 bewegingen (Pax Christi Vlaanderen, De Wakkere Burger...) gesubsidieerd.

Amateurkunsten

De sector van de amateurkunsten wordt gedragen door 9 spelers. De voorbije jaren tellen zij bijna 4.000 aangesloten groepen. Bijna een derde van de groepen maakt instrumentale muziek. Theater en vocale muziek zijn elk goed voor een vijfde van de groepen.

Lokaal cultuurbeleid

In grote lijnen zijn er drie actoren actief binnen het lokaal cultuurbeleid in de gemeente: de bibliotheek, het cultuurcentrum of gemeenschapscentrum en de cultuurbeleidscoördinator.

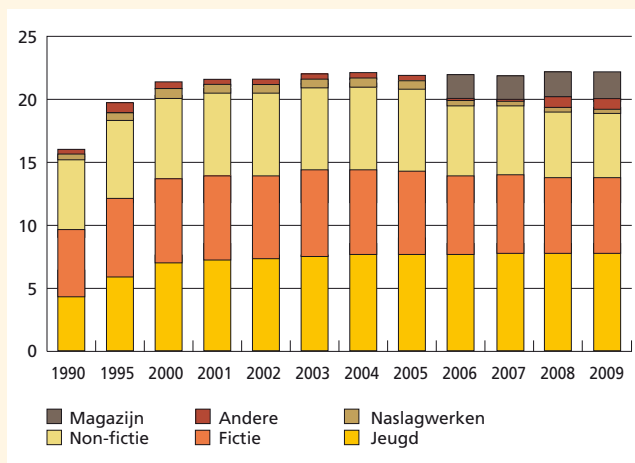
Elke gemeente in Vlaanderen is verplicht een **openbare bibliotheek** in te richten en in stand te houden. Een gemeente mag deze voorwaarde vervullen door samen te werken met een andere gemeente(n). De Limburgse gemeente Herstappe is zo klein dat ze werd vrijgesteld van de decretale verplichting. In het Vlaamse Gewest richten 285 gemeenten en 8 intergemeentelijke verenigingen

een openbare bibliotheek in. In de faciliteitengemeenten Drogenbos en Kraainem hebben de cultuurraden een Nederlandstalige privaatrechtelijke bibliotheek opgericht. Zodoende beschikken inmiddels 303 van de 308 Vlaamse gemeenten over een bibliotheekvoorziening. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, waar geen decretale verplichting bestaat, richten de Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC) en 15 gemeentebesturen in 17 van de 19 Brusselse gemeenten een Nederlandstalige bibliotheek in. Naast de gewone bibliotheken worden ook vier gespecialiseerde organisaties voor bibliotheekwerk (bibliotheken voor blinden, slechtzienden en personen met een andere leesbeperking) ondersteund.

De totale **collectie** van de Vlaamse en Brusselse openbare bibliotheken bleef in 2009 vrij stabiel. In totaal omvat deze collectie 25 miljoen stuks. De gedrukte materialen namen licht af. Een derde van deze materialen zijn gericht op de jeugd. In 2008 was er voor het eerst een lichte afname bij de audiovisuele materialen, vooral toe te schrijven aan de daling bij verouderde dragers. In 2009 stijgen de audio-

3.25 Gedrukte materialen

Evolutie van de gedrukte materialen in de openbare bibliotheken, van 1990 tot 2009, x 1 miljoen.

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen. Opmerkingen: de categorie magazijn wordt sinds 2006 apart geregistreerd. Sinds 2008 vallen de tijdschriften onder de categorie andere.

3.24 Amateurkunsten

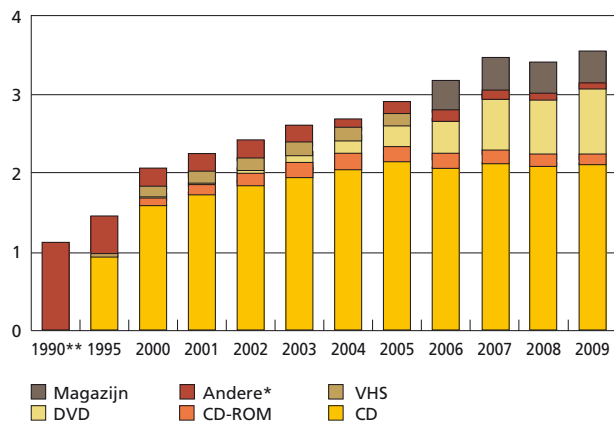
Aantal aangesloten groepen amateurkunsten voor de verschillende koepels, van 2003 tot 2010. * groepen die zich op de website aanmeldten (=aantal geregistreerde groepen).

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Creatief Schrijven						28	30	30
Centrum voor Beeldexpressie	315	333	342	335	329	328	326	333
Danspunt	275	300	299	339	341	355	379	368
Koor en Stem	778	819	811	841	822	841	817	852
Kunstwerk(t)	128	125	171	155	116	131	163	154
Muziekmozaïek	194	247	268	284	297	124	135	182
Opendoek	790	786	807	801	823	839	897	904
Vlamo	1.016	1.128	1.645	1.681	1.180	1.189	1.202	1.210
TOTALEN	3.496	3.738	4.343	4.436	3.908	3.835	3.935	4.033
Poppunt*	4.431	3.755	4.080	4.737	5.551	5.939	5.100	7.707

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.26 Audiovisuele materialen.

Evolutie van de audio-visuele materialen in de openbare bibliotheken, van 1990 tot 2009, x 1 miljoen.

De VHS-cassettes worden van 2006 bij andere geteld omdat ze grotendeels uit de collectie zijn verdwenen ten nadele van DVD's. **CD's werden niet uitgesplitst en werden bij andere geteld in 1990. Wegens het voorlopig kleine aantal werden de daisy documenten (contentmanagementsysteem) bij de categorie andere geteld.

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

visuele materialen opnieuw en de op dit ogenblik meest gebruikelijke drager, de DVD, blijft sterk toenemen. De audiovisuele materialen maken inmiddels 14% van de totale collectie uit.

Er zijn verschillende indicatoren om een idee te krijgen van de relatieve grootte en kwaliteit van de collectie van een bibliotheek. Een eerste indicator is de collectie per inwoner. In 2009 bedroeg de collectie bijna vier stuks per inwoner. Een andere indicator is de bezitscoëfficiënt of de verhouding tussen het aantal werken in de collectie en

het aantal gebruikers. Het gemiddelde was in 2009 ruim 16 stuks per gebruiker. Belangrijk is ook het vernieuwingsritme. Het vernieuwingsritme toont het percentage nieuwe werken in de totale collectie. Dit bedroeg 7,8% in 2009. Het vernieuwingsritme ligt veel hoger voor de audiovisuele materialen (15,1%) dan voor de gedrukte materialen (7,4%).

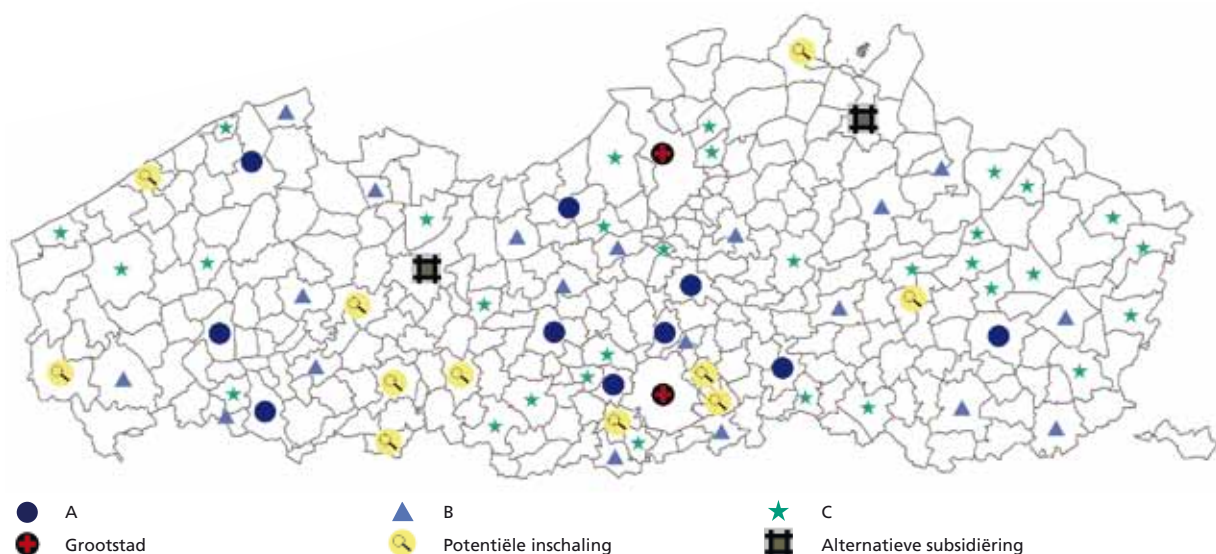
In 2009 waren in de openbare bibliotheken meer dan tweeduizend **vrijwilligers** actief die in totaal jaarlijks meer dan 120.000 uren vrijwilligerswerk verzetten. In totaal werden meer dan 68.000 **activiteiten** opgezet door de bibliotheken. Deze activiteiten zitten duidelijk in stijgende lijn. De meeste hebben betrekking op bibliotheekpromotie (infoblad, krantenartikels, update website,...), bibliotheekintroductions en themastands.

In Vlaanderen en Brussel is een openbare bibliotheek gemiddeld 24 uur per week open. Dit aantal heeft betrekking op de hoofdbibliotheken. Inclusief de bedieningspunten, stijgt dit in Vlaanderen tot ongeveer 36 uur per week. Ongeveer één derde van de **openingsuren** zijn 's avonds of in het weekend. Bijna elke bibliotheek beschikt inmiddels over internet. Gemiddeld zijn meer dan 6 PC's per bibliotheek hierop aangesloten. Het gemiddeld aantal uren internetgebruik op jaarbasis bedraagt ongeveer 4.600. Ook maakt de bezoeker steeds meer gebruik van de elektronische abonnementen van de bibliotheken. Eén op zeven van de bibliotheken stelt haar volledige muziekcollectie ter beschikking via digitaal.

In 2010 subsidieerde de Vlaamse overheid 65 **cultuurcentra**. Er zijn twee grootstedelijke cultuurcentra: Antwerpen en Brussel. De andere cultuurcentra kennen een onderverdeling in categorie A, B of C. Cultuurcentra van categorie A zijn er in de centrumsteden, en moeten voldoen

3.27 Cultuurcentra

Spreading cultuurcentra in 2010, naar categorie. Genk categorie A vanaf 2011.

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.28 Aanbod cultuurcentra

Aantal activiteiten (eigen, receptief en omkadering) van de cultuurcentra en de procentuele verdeling naar soort, evolutie 2006-2009.

	2006	2007	2008	2009
Eigen activiteiten	%	%	%	%
podium	56,9	54,2	52,4	47,2
educatieve activiteiten	25,8	27,8	23,3	33,3
tentoonstellingen	3,6	3,4	3,7	3,0
overige activiteiten	13,7	14,6	20,5	16,4
Totaal eigen activiteiten (N)	18.138	20.315	22.021	24.810
Receptieve activiteiten	%	%	%	%
podium	6,9	7,0	7,0	6,9
educatieve activiteiten	22,2	19,5	19,2	17,4
tentoonstellingen	0,7	0,8	0,7	0,7
overige activiteiten	70,3	72,7	73,0	75,0
Totaal receptieve activiteiten (N)	64.274	65.364	66.824	65.650
Totaal	82.412	82.412	88.845	90.460
Omkadering	%	%	%	%
inleiding, nabespreking, lezing, interview	23,3	22,8	23,0	28,0
atelier, workshop	36,8	38,9	41,6	37,1
rondleiding, sfeerscheppende activiteit	24,0	32,0	28,0	28,5
vernissage bij tentoonstelling	15,9	6,2	7,3	6,4
Totaal omkaderingsactiviteiten (N)	3.727	4.081	4.109	4.488

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

aan de hoogste infrastructuureisen. Voor categorie B en C zijn er aangepaste infrastructuurvereisten, zowel op vlak van grootte als uitrusting.

Voor de grootsteden Antwerpen en Brussel werd geopteerd voor een convenant tussen de Vlaamse overheid en de steden. Er blijven nog 13 gemeenten over die volgens het decreet een erkend cultuurcentrum kunnen hebben, maar nog niet van deze mogelijkheid gebruik maken (potentiële inschaling). Turnhout kreeg tot medio 2009 een subsidie voor een cultuurcentrum in de categorie A. Het cultuurcentrum werd toen ondergebracht in een Autonoom Provinciebedrijf. De Vlaamse overheid sloot een convenant af met de stad Turnhout om de subsidiëring verder te zetten. Ook met de stad Gent is er een convenant. Volgens de letter van de regelgeving is er geen cultuurcentrum (meer) in Turnhout en Gent, maar in de praktijk en vanuit de cultuurgebruiker bekeken is dit wel het geval.

3.29 Aanbod vzw "deRand"

Activiteiten in de gemeenschapcentra die beheerd worden door vzw "deRand". * inclusief de Muse in Drogenbos.

Aantal activiteiten	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Sint-Genesius-Rode	18	20	15	18	15	28	37	42
Overijse	19	22	14	17	13	23	30	35
Wezembeek-Oppem	26	21	18	18	21	21	43	42
Kraainem	17	19	11	13	11	14	22	42
Linkebeek*	14	17	17	16	16	11	22	28
Wemmel	40	45	37	36	37	47	52	52
Totaal	134	144	112	118	113	144	206	241

Bron: Jaarbeeld vzw "deRand" 2010.

3.30 Aanbod VGC

Activiteiten Brusselse Gemeenschapcentra.

	Eigen activiteiten		Receptieve activiteiten	
	2009	2010	2009	2010
	Aantal activiteiten	Aantal activiteiten	Aantal activiteiten	Aantal activiteiten
Theatervoorstellingen	363	354	306	261
Concerten	292	291	219	164
Repetities en voorbereiding creaties	825	1.208	1.230	1.369
Sportactiviteiten	679	1.062	3.987	3.895
Cursusdagen	6.592	8.564	9.409	7.784

Bron: Jaarverslagen VGC.

De opdracht van een cultuurcentrum is drieledig: verhoging van de participatie aan cultuur, gemeenschapsvorming en cultuurspreiding. Deze laatste opdracht laat zich vooral meten aan de hand van cijfers over het aantal **activiteiten** en deelnemers. In 2009 stegen deze verder en vonden ruim 90.000 activiteiten plaats in de Vlaamse cultuurcentra. Ongeveer een kwart daarvan zijn 'eigen activiteiten': activiteiten waarvan het cultuurcentrum de organisator is of toch zeker een beduidend inhoudelijke en financiële inbreng had. Dit in tegenstelling tot het ruime receptieve aanbod dat door individuele of georganiseerde gebruikers (verenigingen, clubs...) wordt georganiseerd in de infrastructuur van het cultuurcentrum. Heel vaak zullen de cultuurcentra ook het receptieve aanbod ondersteunen door het ter beschikking stellen van technische en organisatorische kennis. In het eigen aanbod is het aanbod aan podiumactiviteiten (theater, dans, muziek...) opvallend. Ruim de helft van het aantal eigen activiteiten valt onder podium. Deze activiteiten lokken het hoogst aantal deelnemers naar het cultuurcentrum.

Begin 2010 hadden 229 van de 327 of 7 op 10 van de Vlaamse en Brusselse gemeenten en de Vlaamse Gemeenschapscommissie een gesubsidieerde **cultuurbeleidscoördinator** in dienst. Dit zijn vijf gemeenten meer dan begin 2009. Koplopers zijn de provincies Limburg en West-Vlaanderen waar bijna vier vijfde van de gemeenten een gesubsidieerde cultuurbeleidscoördinator hebben. De provincie Oost-Vlaanderen is de hekkensluis met iets meer dan de helft van de gemeenten die in het decreet zijn ingestapt.

3.31 Afdelingen Jeugdbewegingen

Evolutie van het aantal afdelingen van de jeugdbewegingen, van 2000 tot 2009.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Chiro	1.110	1.026	995	1.002	985	985	968	961	961	949
FOS	53	53	55	55	55	56	56	54	52	51
KSA-VKSJ-KSJ	306	309	302	299	314	297	288	288	288	284
VVKSM / Scouts en Gidsen	603	628	654	588	583	656	575	560	565	575
VNJ	78	66	60	54	58	36	36	30	28	28
KLJ	314	307	301	298	296	295	291	285	309	281
Totaal	2.464	2.389	2.367	2.296	2.291	2.325	2.214	2.178	2.203	2.168

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

Jeugdwerkenaanbod

Ruimte voor jongeren was de voorbije jaren een belangrijke doelstelling van de Vlaamse Regering. Ook voor de nieuwe legislatuur blijft dit een belangrijke prioriteit. Zes op tien van de Vlaamse gemeenten hebben een speelbos of expliciete speelzone in een bos op hun grondgebied, beschikbaar voor het jeugdwerk. Onderstaand deel bekijkt cijfers over de volgende aspecten van het lokale jeugdaanbod: de ondersteunde verenigingen en experimentele jeugdwerkinitiatieven, de afdelingen van jeugdbewegingen, de jeugdverblijfcentra, de jeugdhuizen en de jongereninformatiepunten.

In 2010 worden 66 **landelijke jeugdverenigingen** gesubsidieerd. Daarnaast worden ook 11 cultuureducatieve verenigingen, 6 experimentele jeugdwerkinitiatieven en 25 verenigingen voor participatie en informatie ondersteund.

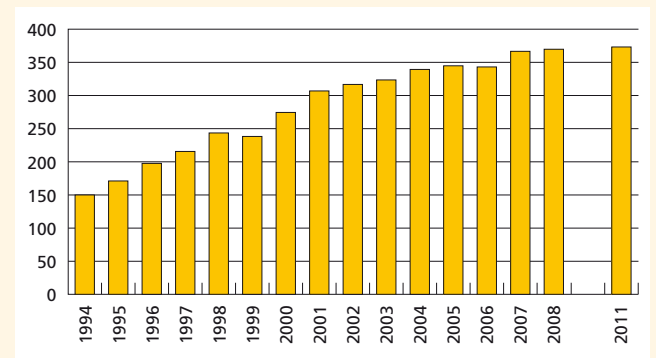
Het aantal **afdelingen van jeugdbewegingen** neemt af. Naast fusies, speelt ook schaalvergroting en de toegenomen mobiliteit van de jeugd (en hun ouders) een rol. Dit fenomeen hangt nauw samen met schaalvergroting in andere domeinen, zoals in het onderwijs. Als kinderen niet in het eigen dorp naar school kunnen, en zich hiervoor verder moeten verplaatsen, wordt de stap kleiner om dit ook in de vrije tijd te doen. De chiro- en scoutsverenigingen kennen nog steeds de beste spreiding over Vlaanderen. Gemiddeld zijn er bij de grote jeugdbewegingen ongeveer 5 kinderen per begeleider.

Naast de spreiding is de **kwaliteit van het aanbod** van de erkende landelijke georganiseerde jeugdverenigingen een belangrijk aandachtspunt voor het beleid. Sinds 2000 zijn er nieuwe criteria van kracht voor het toekennen van attesten aan jeugdwerkers. Deze criteria zijn in de eerste plaats bedoeld om de cursussen kadervorming van de erkende landelijk georganiseerde jeugdverenigingen kwalitatief te onderbouwen. De cursisten volgen naast het theoretische programma ook een stage in het jeugdwerk. In 2009 werden 6.684 attesten uitgedeeld, wat een duidelijke stijging is ten opzichte van de voorgaande jaren.

In totaal zijn er meer dan 420 erkende **jeugdverblijfcentra** met een totale overnachtingcapaciteit van bijna 29.000 bedden.

3.33 Jeugdhuizen

Aantal jeugdhuizen aangesloten bij Formaat, van 1994 tot 2011.

Bron: Vlaamse Federatie Jeugdhuizen.

3.32 Jeugdverblijfcentra

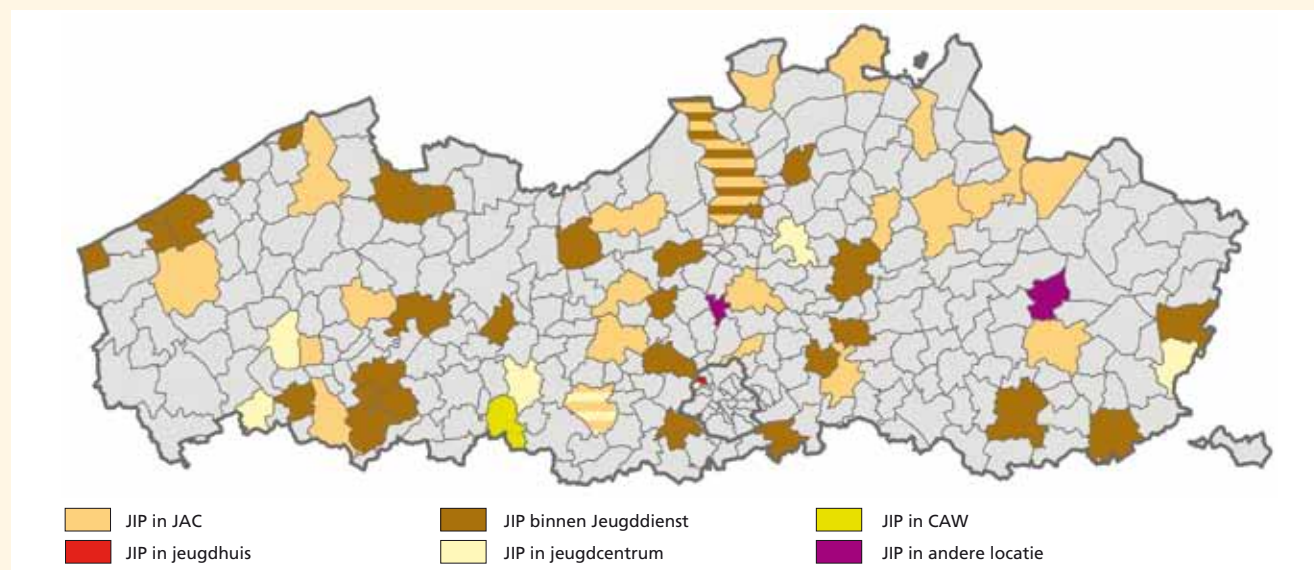
Erkende jeugdverblijfcentra naar type en erkende overnachtingscapaciteit (in bedden). Type C zijn de best uitgeruste jeugdverblijven, aan type A worden de minste eisen gesteld.

	2009		2010	
	Aantal centra	Aantal erkende overnachtingcapaciteit (per dag)	Aantal centra (def. erkend)	Aantal erkende overnachtingcapaciteit (per dag) (def. erkend)
Jeugdverblijven type A	113	6.164	129	7.022
Jeugdverblijven type B	139	8.391	139	8.239
Jeugdverblijven type C	141	12.611	141	12.339
Hostels	13	1.229	14	1.308

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

3.34 Jongereninformatiepunten

Spreiding van de JIPS naar locatie.

Bron: Vlaams Informatiepunt Jeugd.

Vanaf de jaren negentig zitten de **jeugdhuisen** in de lift. In totaal zijn er momenteel naar schatting 500 jeugdhuisen in Vlaanderen. In 2011 waren er 371 jeugdhuisen aangesloten bij Formaat (Federatie van Jeugdhuisen en Jongerencentra). In 1994 was dit nog niet de helft. Niet alle jeugdhuisen zijn aangesloten bij Formaat.

Jongereninformatiepunten (JIP) zijn laagdrempelige en toegankelijke voorzieningen waar kinderen, tieners en jongeren met hun vragen terecht kunnen. Alle JIPS samen beantwoorden ongeveer 14.000 vragen per jaar. In 2011 zijn er 61 erkende JIPS. Het netwerk van jongereninformatiepunten werd in de jaren 1990 opgericht door vzw Delta om een goed informatieaanbod voor jongeren op lokaal niveau te verzekeren. Op haar hoogtepunt had Delta meer dan 100 JIPS in Vlaanderen. VIP Jeugd nam 88 JIPS bij oprichting over. Aanvankelijk verwaterde de dagelijkse werking en bleven er slechts 38 JIPS over. Daarom ontwikkelde VIP Jeugd een andere aanpak waarbij meer klantintiem wordt gewerkt en een aanpak op maat voor elke speler wordt ontwikkeld. Momenteel zitten de JIPS dan ook terug in stijgende lijn.

Kunsten en Erfgoed

Het Vlaamse cultuurbeleid wil duurzaam investeren in een rijk en kwalitatief Vlaams kunstlandschap. Belangrijk punt hierbij is de participatie en de mate waarin kansengroepen worden bereikt. Cultureel erfgoed is een jong beleidsveld. Vlaanderen heeft een bijzonder rijke culturele geschiedenis en traditie die nog dagelijks verrijkt wordt met nieuwe en waardevolle elementen. De subsidiëring van de zorg voor en de ontsluiting van cultureel erfgoed is de voorbije vijftien jaar zeer geleidelijk gegroeid. In dit deel zal de participatie aan verschillende componenten van kunst en aan het cultureel erfgoed geschetst worden. Daarna zal voor elk van deze componenten ook het aanbod in beeld gebracht worden.

Participatie

De participatie aan de podiumkunsten, het filmbezoek, het leesgedrag en de participatie aan het cultureel erfgoed komen aan bod.

3.35 Deelname podiumkunsten

Evolutie van de deelname aan de podiumkunsten, in 2000, 2004, 2010, in %.

	2000			2004			2010		
	Nooit	Eénmalig	Meermaals	Nooit	Eénmalig	Meermaals	Nooit	Eénmalig	Meermaals
Klassiek concert/festival	63,9	18,2	17,9	69,6	15,1	15,4	64,5	15,8	19,7
Rock -of popconcert/festival	70,3	17,5	12,2	66,9	18,2	14,9	66,5	16,9	16,6
Jazz -of bluesconcert/festival	86,6	9,2	4,2	89,8	6,7	3,6	86,7	8,8	4,5
Folkloristisch -of traditioneel concert/festival	72,6	19,6	7,9	81,9	13,3	4,8	84,6	12,4	3,0
Opera	87,1	9,4	3,5	92,6	5,5	1,9	90,9	6,8	2,3
Ballet -of dansvoorstelling	83,2	12,4	4,3	81,8	12,8	5,4	81,2	14,5	4,3
Theater -of toneelvoorstelling	50,0	24,5	25,4	56,6	20,3	23,0	56,1	22,0	21,9

Bron: SCV-survey.

Podiumkunsten

Echt grote verschuivingen in de **participatie aan podiumkunsten** zijn er niet het voorbije decennium. Het meermaals bijwonen van de meeste concerten lijkt toe- genomen. Voor de rock- of popconcerten is er sinds 2000 een gestage vooruitgang. Het meermaals bijwonen van een klassiek concert en van een jazz- of bluesconcert neemt vooral de jongste jaren toe. Het bijwonen van een folkloristisch of traditioneel concert is duidelijk afge- nomen tijdens de voorbije tien jaar. De participatie aan theatervoorstellingen loopt licht terug ten opzichte van 2000 maar is vrij stabiel ten opzichte van 2004. Het ope- rabezook ligt lager dan in 2000. Maar de recentere cijfers voor operabezoek lijken meer realistisch omdat 2000 een éénmalige uitschieter blijkt te zijn.

In 2010 zegt een vijfde van de bevolking naar een caba- ret, stand-up comedian, revue of show geweest te zijn. Musicals, concerten met wereldmuziek en concerten met kleinkunst of chansons kunnen meer dan 10% van de Vlamingen bekoren.

Ook het onderzoek van het steunpunt CJS stelt een vrij stabiele participatie vast aan de podiumkunsten tussen 2003 en 2009. Wel merkten ze een verschuiving van in- cidentele naar frequentere participatie op. Motivatie en tijdsgebrek blijken nog steeds de belangrijkste drempels voor participatie te zijn. Voor theatervoorstelling neemt de motivatiedrempel wel af, terwijl de tijdsdrempel toe- neemt. Opvallend is dat er een stijging is voor de sociale drempels, al blijven deze relatief minder belangrijk. Voor de concerten is er ook een stijging wat betreft voor de financiële drempels en voor theaterbezoek voor de geo- grafische drempels.

Mannen wonen sommige types van muziekconcerten meer bij dan **vrouwen**. Dit is vooral het geval bij pop- en rock, jazz- en blues ,traditionele of folkloristische concer- ten en housefuiven. Musicals en ballet- of dansvoorstel- lingen zijn populairder bij vrouwen dan bij mannen.

Naar **leeftijd** vallen vooral de vrij goede scores van de jongste leeftijdscategorie op. Sommigen genres zijn voor- namelijk populair bij de jonge leeftijdscategorieën zoals

3.36 Podiumkunsten

Deelname aan de podiumkunsten in 2009 en 2010, in %.

	2009	2010
Cabaret, stand-up comedian, revue of show	19,5	20,0
Musical bijwonen	14,3	16,5
Concert of festival met wereldmuziek	12,9	14,8
Concert met kleinkunst of chansons	11,6	11,1
Concert of festival met fanfare, harmonie, brassband of parademuziek	9,2	9,8
Concert of festival met house, techno, drum'n bass, DJ-set	7,1	9,3
Concert of festival met populaire Vlaamse muziek, 10 om te zien, schlagers of levenslied	7,1	7,9

Bron: SCV-survey.

3.37 Drempels theater

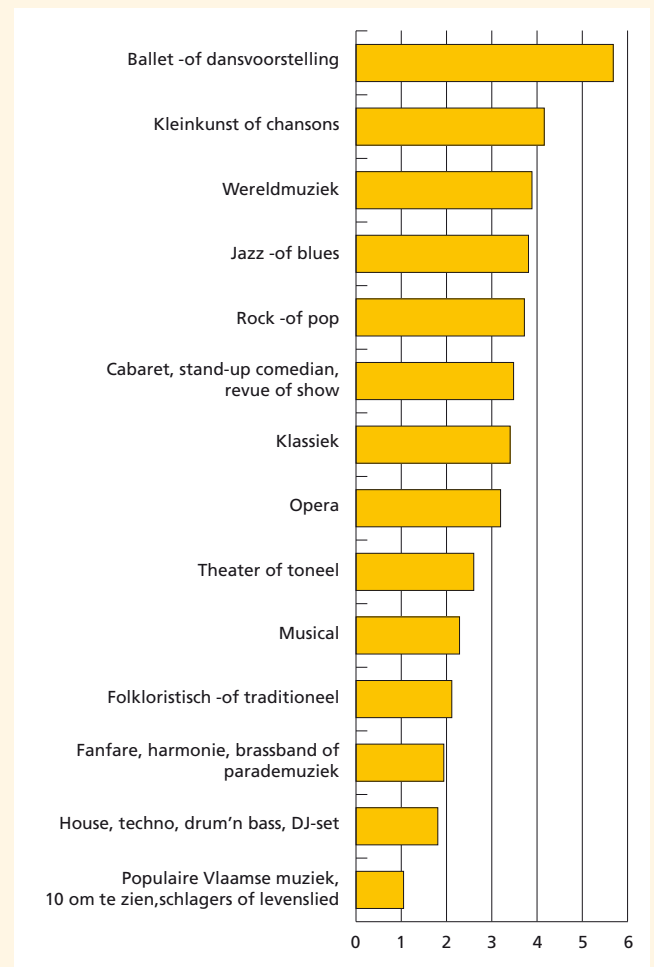
Redenen voor niet-participatie aan concerten en theatervoor- stellingen.

	2003	2009
Concerten		
Motivatiedrempels	56,7	54,0
Tijdsgebrek	41,0	42,9
Geografische drempels	31,5	30,9
Financiële drempels	24,7*	29,2*
Sociale drempels	18,3*	22,4*
Informatiedrempels	12,4	12,0
Fysieke drempels	8,2	9,6
Theater		
Motivatiedrempels	74,7*	62,6*
Tijdsgebrek	33,7*	45,2*
Geografische drempels	21,2*	25,7*
Sociale drempels	16,5	17,6
Informatiedrempels	13,8*	17,6*
Financiële drempels	10,5*	15,5*
Fysieke drempels	9,3	10,5

* significante verschuiving.
Bron: CPS '03-'04-Pas '09.

3.38 Hoogopgeleide deelnemers per laagopgeleide

Verhouding tussen het aandeel hoogopgeleide en laagopge- leide deelnemers aan podiumkunsten.

Hoogopgeleide = universitair + Nuho, laag opgeleide = geen of lager onderwijs + lager secundair. Indien deze verhouding 1 is, is er geen verschil.
Bron: SCV-survey 2010.

3.39 Deelnemers podiumkunsten in cultuurcentra

Evolutie van het aantal deelnemers aan podiumactiviteiten georganiseerd door een cultuurcentrum, in 2005 en 2009.

	2005	2008	2009	2005	2008	2009
	Professionele uitvoerders			Amateurkunstenaars		
Theater	609.445	616.590	625.243	27.435	37.239	24.840
Dans	73.350	90.050	87.856	6.355	11.137	8.436
Populaire muziek (incl. musical)	414.739	593.431	458.954	79.331	106.350	38.048
Klassieke muziek (incl. opera)	93.833	106.163	99.716	8.241	11.999	9.263
Wereldmuziek, jazz, folk	143.077	126.564	130.441	12.510	42.851	24.688
Muziektheater	92.005	95.691	87.877	3.172	5.057	361
Literatuur	18.847	21.375	23.486	1.066	473	957
Amusement (incl. humor, cabaret)	232.372	292.677	379.409	25.321	20.257	94.148
Film, audiovisuele en nieuwe media	417.496	473.316	520.345	10.965	2.054	5.082
Totaal	2.095.164	2.415.857	2.413.327	174.396	237.417	205.823

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

de pop- en rockconcerten, concerten met house, techno of drum'n bass en de jazz- en bluesconcerten en kennen een lage participatie bij de oudere leeftijdscategorieën. Voor andere genres zoals concerten met kleinkunst, klassieke concerten, theaterbezoek en operabezoek is het verschil tussen leeftijdsgroepen minder scherp. Concerten met fanfare of harmonie zijn gelijkmatig verdeeld over alle leeftijden.

Naar **opleiding** zijn er sterke verschillen. De verschillen voor concerten met populaire Vlaamse zangers en concerten met house, techno of drum'n bass, concerten met fanfare of harmonie en traditionele concerten zijn eerder beperkt. Ook theatervoorstellingen en musicals zijn nog redelijk democratisch genres. Voor alle andere genres zijn er minstens drie hoogopgeleiden voor elke laagopgeleide.

In 2009 zijn er in totaal ongeveer 2,6 miljoen **toeschouwers** voor de podiumvoorstellingen in de erkende cultuurcentra. Wat een duidelijke toename is ten opzichte van ongeveer 2,3 miljoen toeschouwers in 2005. Het merendeel woont voorstellingen van professionele uitvoerders bij. Theater, film, audiovisuele en nieuwe media en populaire muziek trekken het meeste toeschouwers. Met elk een aandeel van een vijfde tot een kwart van de deelnemers.

Film

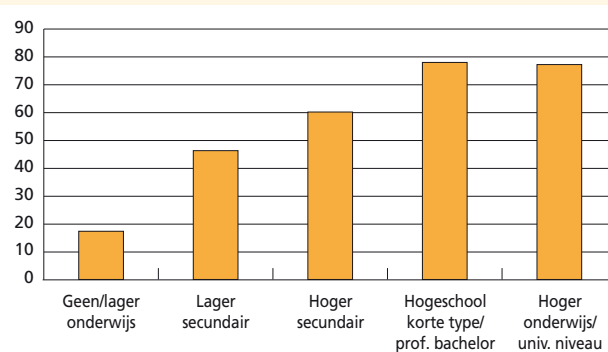
Meer dan de helft van de Vlamingen bezocht in 2010 een **bioscoop**. Dit cijfer is de afgelopen 10 jaar min of meer

stabiel. De meeste bezoekers participeren meermaals. Deze resultaten liggen in de lijn van voorgaande jaren. Naar geslacht is er geen verschil. Bioscoopbezoek is wel duidelijk een aangelegenheid van jongeren. Meer dan negen op tien van de 18- tot 24-jarigen is participant. Acht op tien van de hoogopgeleiden opgeleiden bezocht een bioscoop, bij de laagopgeleiden ligt dit tussen de twee en vier op tien.

In 2009 verkochten de Vlaamse bioscopen ruim 10,4 miljoen **tickets**. Daarmee is de ticketverkoop de afgelopen jaren licht gedaald. De bezettingsgraad van de zitplaatsen bedraagt ongeveer 15%. Een gemiddelde zaal had in 2009 bijna 41.000 bezoekers.

3.40 Bioscoopbezoek

Bioscoopbezoek in 2010, naar opleiding, in %.

Bron: SCV-survey 2010.

3.41 Toeschouwers bioscopen

Aantal filmtoeschouwers per jaar, in België en de gewesten, van 2004 tot 2009.

Aantal toeschouwers per jaar	2004	2005	2006	2007	2008	2009
België	24.116.224	22.096.786	23.929.057	22.676.549	21.922.504	21.336.257
Vlaams Gewest	11.641.621	10.640.291	11.657.279	11.235.858	10.844.070	10.426.437
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	4.606.013	4.084.643	4.322.277	4.023.630	3.947.458	3.720.327
Waals Gewest	7.868.590	7.371.852	7.949.501	7.417.061	7.130.976	7.189.493

Bron: ADSEI.

3.42 Toeschouwersaantallen Vlaamse films

Evolutie toeschouwers Vlaamse films en marktaandeel Vlaamse film, van 2003 tot 2010.

	Totaal	Aantal films	Per film	Marktaandeel (%)
2003	1.048.280	7	149.751	
2004	566.763	12	47.320	
2005	615.000	19	32.368	4,80
2006	920.524	12	76.710	6,75
2007	1.159.742	17	68.220	7,78
2008	1.865.814	22	84.809	9,45
2009	1.606.448	26	61.786	10,00
2010	1.720.834	23	74.849	10,25

Bron: jaarverslag VAF 2010.

In 2010 zijn er in totaal 1,7 miljoen bezoekers naar 23 Vlaamse (co)producties gaan kijken in de bioscoop. Het topjaar blijft 2008 door de sterke invloed van de succesfilm 'Lof'. Het lokale marktaandeel van de **Vlaamse film** bleef in 2010 lichtjes toenemen.

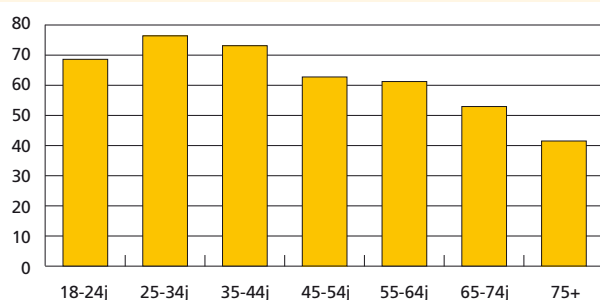
Leesgedrag

Er worden de voorbije jaren meer boeken gelezen. 63% van de Vlamingen las in 2010, net als in 2009, minstens één boek. In 1998 was dit 55%. Er was in 2010 geen betekenisvol verschil naar gender. Naar opleidingsniveau is er wel nog een duidelijk verschil. Bij hoogopgeleiden ligt het percentage lezers tweemaal hoger dan bij laagopgeleiden. Het percentage lezers ligt het hoogst bij de 25- tot 44-jarigen.

Ook het onderzoek van het steunpunt CJS stelt een verbetering van het leesgedrag vast. Zij zien wel een verschil naar gender. Vrouwen lezen nog steeds meer dan mannen maar zouden tussen 2003 en 2009 wel een sterke inhaalbeweging gemaakt hebben. Naar leeftijd konden zij ook de participatie van de **14- tot 17-jarigen** na gaan, het aandeel lezers in deze groep zou gedaald zijn tussen 2003 en 2009. Daarnaast bekeken ze ook het bezoeken van een literair evenement. 13,5 % van de Vlamingen deed dit in 2009, wat een lichte daling is ten opzichte van 2003.

3.43 Lezen

Lezen van een boek naar leeftijd in 2010, in %.

Bron: SCV-survey 2010.

Erfgoed

Bijna de helft van de bevolking bezocht in 2010 **een museum, een tentoonstelling of een galerij**. Dit cijfer is over de jaren vrij stabiel. Dit wordt ook bevestigd in het participatieonderzoek van het steunpunt CJS. Zij stellen zelfs een lichte stijging vast van voornamelijk de incidentele participanten. Naar geslacht zijn er geen significante verschillen. De participatie van de 75-plussers ligt duidelijk onder het gemiddelde: ongeveer één op vijf heeft een museum, tentoonstelling of galerij bezocht. Bij de andere leeftijdsgroepen wordt minstens één op twee bereikt. Naar opleidingsniveau is er een duidelijk onderscheid. Meer dan driekwart van de hoogopgeleiden heeft minstens één museum bezocht in het voorbije jaar. Bij de laaggeschoolden bezocht slechts een derde minstens één museum. Ongeveer vier op tien bezocht een museum, een tentoonstelling of een galerij in België. Een derde van de bevolking bezocht een museum in het buitenland.

De survey participatiecijfers worden ook bevestigd door administratieve registratiegegevens. De erkende musea met Vlaamse indeling en de musea van de Vlaamse Gemeenschap trokken alleen al meer dan 2,3 miljoen bezoekers.

3.44 Bezoekersaantallen

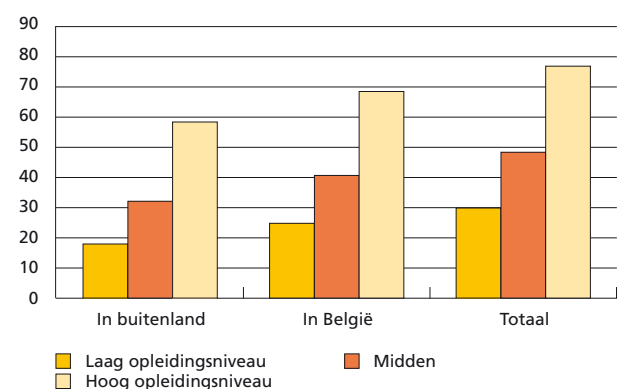
Bezoekersaantallen van musea met een Vlaamse indeling en de musea van de Vlaamse Gemeenschap, in 2010.

	2009	
	Totaal	waarvan -26 jaar
Musea met een Vlaamse indeling op 1/1/2009	1.964.856	507.315
Museum van Hedendaagse Kunst Antwerpen (M HKA)	71.598	11.850
Koninklijk museum voor Schone Kunsten Antwerpen (KMSKA)	246.906	49.762
Kasteel van Gaasbeek	35.206	17.783
	2.318.566	586.710

Bron: Agentschap Kunsten en Erfgoed.

3.45 Museumbezoek naar opleiding

Bezoek aan een museum, tentoonstelling of galerij in 2010, naar opleiding, in %.

Bron: SCV-survey 2010.

3.46 Drempels musea

Redenen voor niet-participatie aan musea of tentoonstellingen.

	2003	2009
Motivatiedrempels	74,3*	67,6*
Tijdsgebrek	34,5*	42,4*
Geografische drempels	19,7*	23,0*
Sociale drempels	18	17,8
Informatiedrempels	17,3	16,5
Financiële drempels	8,8	9,1
Fysieke drempels	8,2*	10,5*

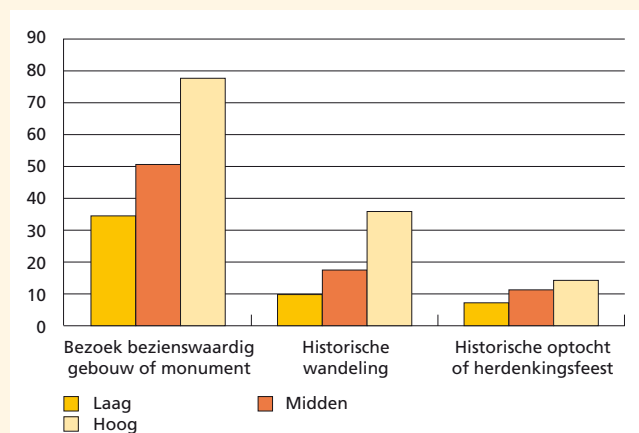
* significante verschuiving
Bron: CPS '03-'04-Pas '09.

Voor musea en tentoonstellingen dalen enkel de motivatiedrempels. Tijdsgebrek, fysieke en geografische drempels kennen een stijging.

Ongeveer de helft van de Vlaamse bevolking zegt in 2010 een **bezienswaardig gebouw** of monument bezocht te hebben, één op vijf nam deel aan een **historische wandeling** en één op 10 woonde een **herdenkingsfeest of his-**

3.47 Erfgoedactiviteiten

Deelname aan drie erfgoedactiviteiten in 2010, naar opleiding, in %.

SCV-survey 2010.

3.48 Deelname erfgoedactiviteiten

Aantal deelnemende organisaties, aantal activiteiten van de Erfgoeddag, Week van de Smaak en aantal deelnemende gemeenten aan de Open Monumentendag, van 2001 tot 2010.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Erfgoeddag (tot 2004: Erfgoedweekend)										
aantal deelnemende organisaties	232	428	398	397	436	507	460	400	471	400
aantal activiteiten	n.b.	n.b.	561	778	738	814	692	600	648	600
Week van de Smaak										
aantal deelnemende organisaties						451	703	880	892	970
aantal activiteiten						696	1.240	1.083	1.107	1.184
Open Monumentendag Vlaanderen										
aantal deelnemende gemeenten	203	219	215	244	243	205	211	210	193	210

Bron: FARO, Vlaams steunpunt voor Cultureel erfgoed en coördinatiecentrum OMD.

torische optocht bij. Dit is stabiel ten opzichte van 2009. Meer mannen dan vrouwen bezoeken bezienswaardigheden of monumenten of gingen naar historische optochten of herdenkingsfeesten. Voor historische wandelingen is er geen verschil naar geslacht. Voor het bijwonen van een historisch optocht zijn er nauwelijks leeftijdsverschillen. Voor het maken van een historische wandeling of het bezoeken van een monument ligt de participatie lager voor de 75-plussers. Wat het maken van een historische wandeling betreft is er ook een zwakkere deelname van de 18- tot 34-jarigen. Naar opleidingsniveau zijn de verschillen het duidelijkst. Voor alle drie de activiteiten participeren de lager opgeleiden duidelijk minder dan de hoger opgeleiden.

Wat betreft de **evolutie in erfgoedparticipatie** stelden de onderzoekers van het steunpunt CJS een positieve evolutie vast tussen 2003 en 2009. In 2009 namen 49,1% van alle Vlamingen tussen 14 en 85 jaar oud minstens één keer deel aan een of meerdere van de vier door hen bevroegde erfgoedactiviteiten (deelname aan een begeleide historische wandeling, een monument of bezienswaardig gebouw bezoeken, een voordracht over geschiedkundig thema bijwonen, een herdenkingsfeest of historische optocht bijwonen). Dit is een significante stijging ten opzichte van 2003 (38,8%).

Voor een aantal **grote erfgoedevenementen** zijn deelnamecijfers beschikbaar. Het Erfgoedweekend trekt de voorbije jaren meer dan 200.000 bezoekers. Het aantal georganiseerde activiteiten daalt. Verschillende activiteiten die oorspronkelijk afzonderlijk zijn aangemeld, werden vanaf 2008 samengenomen onder een overkoepelende aankondiging. In realiteit is er dan ook eerder een status quo van de activiteiten. Het aantal activiteiten voor de Week van de Smaak zit in stijgende lijn. De Open Monumentendag trekt ongeveer een half miljoen bezoekers. In 2010 namen terug 210 gemeenten deel.

Kwaliteitsvol aanbod

Het podiumkunstenaanbod, het filmaanbod, de boekenverkoop en het cultureel erfgoed komen hieronder aan bod.

3.49 Kunstenaanbod

Aantal activiteiten op basis van thema's in de UiTdatabank, in 2010.

	Aantal	%
Film	15.650	27,3
Concert	16.539	28,9
Lezing of gesprek	8.282	14,5
Theatervoorstelling	7.943	13,9
Tentoonstelling	6.465	11,3
Festival	1.558	2,7
Dansvoorstelling	839	1,5
Kunsten	57.276	100,0

Bron: UiTdatabank.

3.50 Podiumkunsten in Cultuurcentra

Aantal podiumactiviteiten in 2009, eigen en receptief.

	Eigen activiteiten	Receptieve activiteiten	Eigen activiteiten	Receptieve activiteiten
	Professionele uitvoerders	Amateurkunstenaars		
Theater	4.097	319	197	1.126
Dans	482	29	28	404
Populaire muziek (incl. musical)	1.058	186	157	477
Klassieke muziek (incl. opera)	608	164	42	383
Wereldmuziek, jazz, folk	527	61	42	57
Muziektheater	519	48	2	47
Literatuur	204	77	9	28
Amusement (incl. humor, cabaret)	1.194	151	121	198
Film, audiovisuele en nieuwe media	2.384	493	46	264
Totaal	11.073	1.528	644	2.984

Bron: Agentschap Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen.

Podiumaanbod

Op basis van de UiTdatabank van CultuurNet kan een ruwe inschatting worden gemaakt van het globale aanbod aan podiumkunsten in Vlaanderen. De invoer gebeurt decentraal en activiteiten van grote gemeenten zijn daarvoor meer opgenomen dan activiteiten in middelgrote en kleine gemeenten. Het **kunstenaanbod** is de meest volledig ingevulde sector in de UiTdatabank. Daarom geeft het voor deze sector de meest volledige inschatting van de werkelijkheid. Films en concerten nemen meer dan de helft van het aanbod in.

3.51 Bioscoopaanbod

Aantal bioscoopzalen, zitplaatsen en vertoningen in België en de gewesten, in 2004, 2008 en 2009.

	2004			2008			2009		
	Zalen	Zitplaatsen	Vertoningen	Zalen	Zitplaatsen	Vertoningen	Zalen	Zitplaatsen	Vertoningen
Vlaams Gewest	239	51.905	285.645	260	56.674	339.715	254	55.487	311.669
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	67	15.281	107.796	67	15.294	103.836	63	14.110	101.088
Waals Gewest	187	40.564	230.291	164	35.186	213.712	164	36.807	216.640
Totaal	493	107.750	623.732	491	107.154	657.263	481	106.404	629.397

Bron: ADSEI.

3.52 Arthouse-bioscopen

Arthouse-vertoners in Vlaanderen en Brussel.

Stad	Naam	Aantal zalen	Aantal plaatsen
Arthousevertoners			
Antwerpen	Cartoon's	3	229
Brugge	Lumière Cinema	3	310
Gent	Sphinx	5	603
Gent	Studio Skoop	5	419
Vlaams gesubsidieerde vertoners			
Kortrijk	Budascoop	3	331
Leuven	Cinema ZED	1	96
Antwerpen	Cinema Zuid	2	234
Federaal gesubsidieerde vertoners			
Brussel	BOZAR	3	2786
Brussel	CINEMATEK	2	146
Flagey*			
Brussel	Flagey	3	1236

Bron: Instituut voor beeldende, audiovisuele en mediakunst (2011).

Het **podiumaanbod** dat zich in de **Cultuurcentra** afspeelt kan vrij accuraat in kaart gebracht worden. Meer dan 16.000 podiumactiviteiten vinden plaats in de culturele centra.

Filmaanbod

Dat er zich voor de bioscopen een sterke concentratie heeft voltrokken blijkt ook uit de cijfers over het aantal **bioscoopzalen**. De voorbije jaren wordt nog een vijfhonderdtal zalen in België geteld, waarvan ongeveer de helft in Vlaanderen. In de jaren 1960 was dit nog ongeveer het drievoudige, begin jaren 1990 werd de negatieve trend omgebogen. In 2000 was er een stagnatie. De voorbije jaren lijkt het aantal zalen opnieuw te stijgen in Vlaanderen maar in 2009 was er een lichte terugval. Ook het totale **aantal vertoningen** steeg sinds 2004 maar in 2009 is ook hier een daling. In een zaal liepen in 2009 gemiddeld twaalfhonderd vertoningen, een lichte afname ten opzichte van de voorbije jaren. Het Vlaamse Gewest heeft van de drie gewesten het minst aantal zalen en minst aantal vertoningen per honderdduizend inwoners, al is er in tegenstelling tot de andere gewesten wel een toename ten opzichte van 2004.

Naast het traditionele aanbod zijn er bioscopen die zich richten op films met een overwegend artistiek karakter en meestal met een relatief beperkt budget gemaakt. Deze zogenaamde arthouse-bioscopen krijgen het steeds moeilijker om het hoofd boven water te houden.

3.53 Boekenverkoop

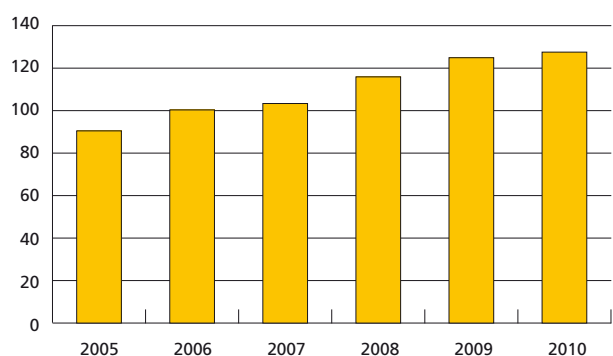
Boekenverkoop in 2009 en 2010.

	2009	2010	2009	2010
	% van totaal aantal stuks	% van totaal aantal stuks	% van totale waarde	% van totale waarde
Strips	14,0	14,1	5,8	6,5
Non-Fictie Informatief	13,2	13,3	19,7	20,0
Non-Fictie Vrije Tijd	22,0	19,4	25,8	23,9
Fictie en Literaire Non-Fictie	21,8	22,3	24,8	24,2
Kinderboeken	22,0	23,8	17,7	19,0
Anderen	7,0	7,3	6,2	6,4
Absoluut aantal (N) en waarde (euro)	16.770.000	16.217.000	207.400.000	205.000.000

Bron: boek.be, GFK jaar rapportage.

3.54 Culturele erfgoedorganisaties

Aantal erkende of gesubsidieerde organisaties in de cultureel erfgoed sector, van 2005 tot 2010.

Bron: Agentschap Kunsten en Erfgoed.

Boekenverkoop

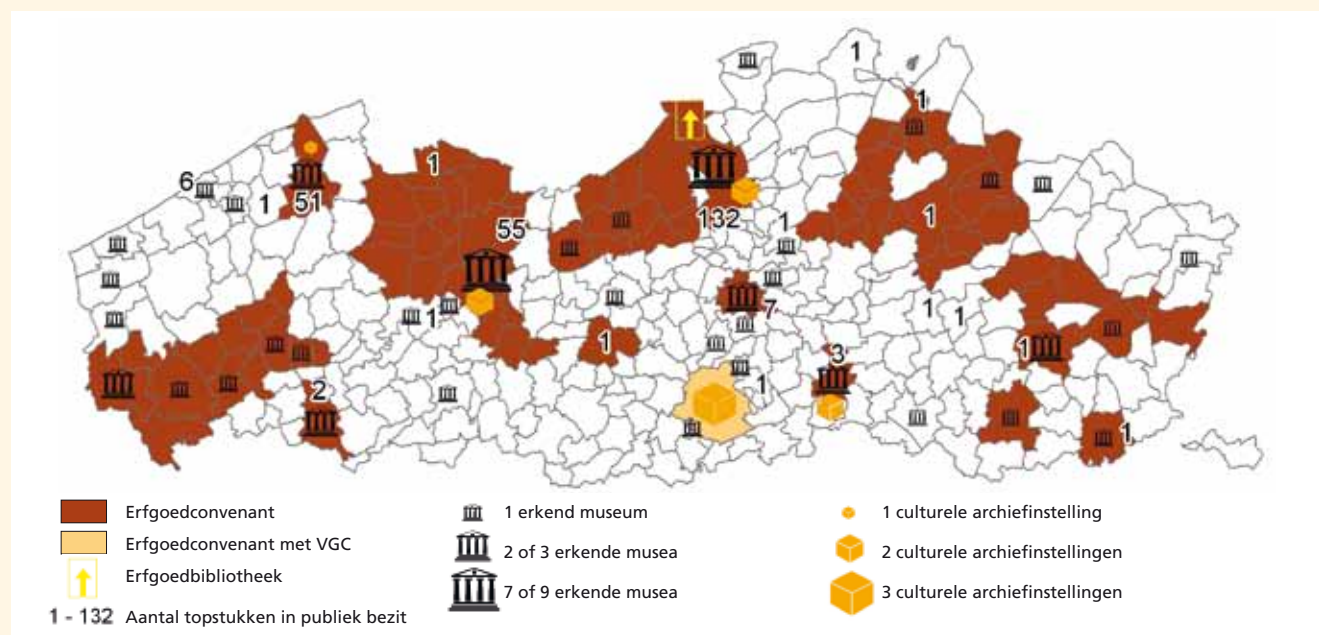
In 2010 daalde de boekenverkoop lichtjes, zowel in omzet als in aantal boeken. Kinderboeken blijven prima in de markt liggen (+6%), in tegenstelling tot de non-fictie vrije tijd (-8,5%). Strips deden het de afgelopen jaren goed en weten hun marktaandeel te behouden. Er zijn voorlopig geen exacte verkoopcijfers voor de e-boeken. De verkoop in Vlaanderen in 2010 wordt op ongeveer 30.000 Nederlandstalige e-boeken geschat. Dit is slechts een fractie van de totale boekenmarkt. Met de lancering van de iPad is de verkoop van e-boeken wel ongeveer verdrievoudigd.

Erfgoedaanbod

Cultureel erfgoed is een relatief jong beleidsveld. Het aantal erkende of ondersteunde organisaties kende dan ook een sterke groei de voorbije jaren.

3.55 Erfgoed.

Spreiding erkende musea, deelnemende gemeenten erfgoedconvenants, erkende archiefinstellingen en topstukken in publiek bezit, in 2010.

Bron: Agentschap Kunsten en Erfgoed.

In 2010 waren er 59 erkende **musea of samenwerkingsverbanden**. Daarnaast werden er 20 cultureel-erfgoedconvenants met 73 deelnemende gemeenten gesloten.

Het aantal erkende musea is de voorbije jaren geleidelijk toegenomen. Sinds 1998 kunnen musea een erkenning aanvragen. In 1999 werden 28 musea voor het eerst erkend.

Deze musea voldoen aan minimale internationale kwaliteitscriteria, die blijvend getoetst worden. Naast deze erkende musea zijn er nog de instellingen van de Vlaamse Gemeenschap: het Kasteel van Gaasbeek, het Museum van Hedendaagse Kunst (M HKA) en het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten (KMSKA). Tot slot zijn er nog heel wat niet-erkende musea. Een overzicht (erkend + niet-erkend) van de belangrijkste musea kan teruggevonden worden op de website van tento.be. Deze website bevat informatie over meer dan 600 Vlaamse en Brusselse musea. Enkel de erkende musea die op Vlaams niveau zijn ingedeeld worden gesubsidieerd. In 2010 waren dit er 19.

Naast de erkenning van musea is er de formule van de cultureel-erfgoedconvenants. Elke stad of ieder samenwerkingsverband tussen steden (totaal inwonersaantal minimaal 20.000) met een voldoende hoog gehalte aan aanwezig cultureel erfgoed kan een cultureel-erfgoedconvenant met de Vlaamse overheid sluiten. Door deze overeenkomst met resultaatsverbintenis beoogt men een duurzaam en integraal beleid met betrekking tot het culturele erfgoed op lokaal niveau. Het aantal afgesloten **cultureel-erfgoedconvenants** stijgt elk jaar. Ook met de vijf provincies is een cultureel-erfgoedconvenant afgesloten met het oog op de zorg voor en ontsluiting van het regionaal cultureel erfgoed.

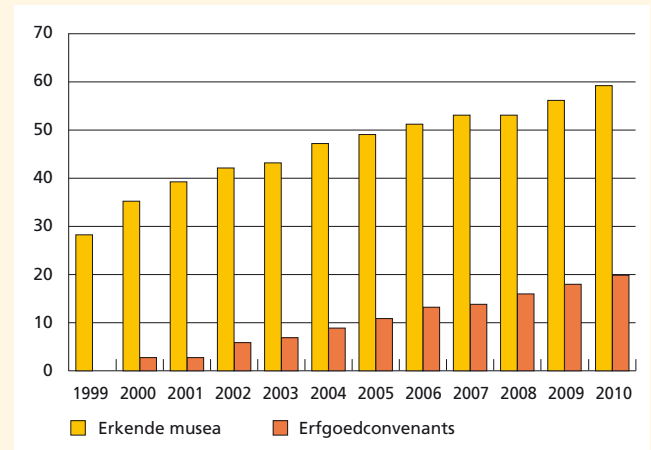
De erkende musea en cultureel-erfgoedconvenants zijn vrij goed verspreid over Vlaanderen.

Ook **archieven, bewaarbibliotheken en documentatiecentra** zijn belangrijk voor het Vlaamse erfgoedbeleid. De overheid stimuleert de archiefwerking in al haar aspecten en wil het publieke draagvlak voor het culturele erfgoed verhogen om de bewaring en de ontsluiting van dit erfgoed te realiseren. In totaal zijn er 10 gesubsidieerde archief- en documentatiecentra en 3 Nederlandstalige archieven in Brussel. Sinds 2010 is er ook een erfgoedbibliotheek erkend.

Het beleid voorziet ook in de bescherming van roerend cultureel erfgoed van uitzonderlijk belang: deze staan samen op een beperkte lijst van zeldzame en onmisbare topstukken. Voor deze **topstukken** gelden beschermingsmaatregelen met betrekking tot fysieke ingrepen en zijn er subsidies voorzien indien deze werken gerestaureerd moeten worden. Daarenboven is er een uitvoerreglementering voor deze topstukken en een aankoopverplichting door de Vlaamse overheid bij weigering van de aankoopvergunning. In totaal staan er in 2010 321 individuele stukken en 18 verzamelingen op de lijst. Het betreft 269 topstukken in publiek bezit en 70 topstukken in privébezit.

3.56 Evolutie erkende musea en erfgoedconvenants.

Evolutie van het aantal erkende musea of samenwerkingsverbanden en erfgoedconvenants, van 2000 tot 2010.

Bron: Agentschap Kunsten en Erfgoed.

Vanuit de verdere professionalisering van het veld enerzijds en vanuit de groeiende aandacht voor cultureel erfgoed anderzijds wordt meer en meer de vraag gesteld naar begeleiding en expertise. **Landelijke expertisecentra** voor cultureel erfgoed zijn organisaties die ondersteuning geven en kennis genereren over een specifiek erfgoedaspect. Landelijke organisaties voor volkscultuur geven dienstverlening aan hun netwerk van voornamelijk vrijwilligers of focussen op bepaalde historische praktijken zoals de heemkunde. In 2010 waren er 19 gesubsidieerde landelijke expertisecentra voor cultureel erfgoed en landelijke organisaties voor volkscultuur.

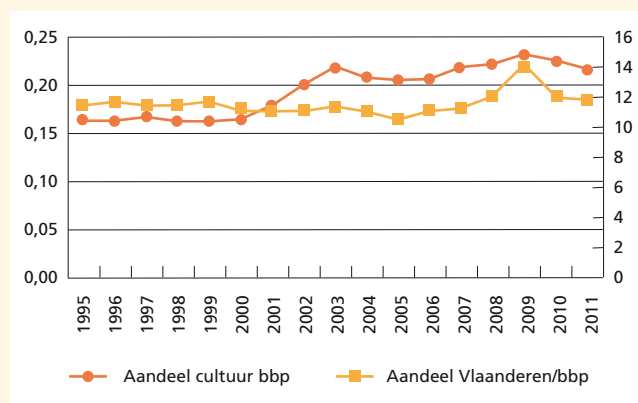
Wat het immaterieel cultureel erfgoed betreft is de Inventaris **immaterieel cultureel erfgoed** Vlaanderen in 2010 uitgebreid met 1 element. Er staan nu 19 elementen op de inventaris. In 2010 nam UNESCO 4 bijkomende elementen uit Vlaanderen op de Representatieve Lijst van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid op. Er staan nu 6 elementen uit Vlaanderen op die lijst. Om in de Representatieve Lijst opgenomen te kunnen worden moet een element ook op de Inventaris Vlaanderen staan.

Economische cijfers

De voorbije jaren is er een toegenomen aandacht voor de culturele industrieën en voor de economische impact van cultuur. De afgelopen periode werd er vanuit het Vlaamse beleid gewerkt aan een omvattende strategische visie op de cultuurindustrie. Hierbij werden zowel economische als culturele uitgangspunten gehanteerd. In de nieuwe legislatuur wil de Vlaamse overheid het prille beleid naar de cultuurindustrie continueren en voort ontwikkelen. Deze bijdrage behandelt het budget voor cultuur in relatie tot het Vlaamse bbp, de tewerkstelling in de culturele sector, de bedrijven in de culturele sector, het huishoudbudget en de resultaten van CultuurInvest.

3.57 Aandeel bbp

Evolutie van het aandeel van het budget cultuur in het bbp (rechters) en evolutie van het aandeel van het globale Vlaamse budget in het bbp.

Bron: Instituut voor beeldende, audiovisuele en mediakunst.

Budget cultuur

Het aandeel van het cultuurbudget ten opzichte van het bruto binnenlands product steeg sterk tussen 2000 en 2004, waarna het min of meer constant blijft. Het cultuurbudget kende daarmee een aanzienlijke toename in tegenstelling tot het globale Vlaamse budget dat vrij stabiel bleef.

Tewerkstelling

Op basis van een zeer ruime definitie van cultuur werd tussen 1995 en 2007 een vrij sterke stijging van de tewerkstelling vastgesteld. Deze was des te opvallender omdat de groei van de algemene tewerkstelling in die periode veel beperkter was. De nieuwe NACE-nomenclatuur laat niet toe deze reeks verder te zetten maar wel om de culturele tewerkstelling vanaf 2008 voor een aantal culturele sectoren scherper af te lijnen. Door het hanteren van deze scherpere afbakening ligt de geschatte omvang van de werknemers vanaf 2008 lager. Tussen 2008 en 2009 blijkt er ook voor de nieuwe afbakening wel opnieuw een stijging.

Bedrijven culturele sector

De **jaarrekeningen** van bedrijven laten toe om een aantal kerncijfers van bedrijven in de culturele sector te schetsen. Er kan wel enkel een uitspraak gedaan worden over jaarrekeningplichtige bedrijven. De kleinere zelfstandige en eenpersoonsbedrijven komen er niet in voor, evenmin als de VZW's of de overheidsinstellingen. De voorbije jaren steeg het aantal ondernemingen in de culturele sector tot meer dan 11.000 bedrijven. De goede groeicijfers in de periode tussen 2004 en 2008 worden in 2009 niet meer gehaald. Reeds in 2008 steeg de toegevoegde waarde minder sterk en in 2009 daalt de toegevoegde waarde zelfs. Het uitbreken van de financieel-economische crisis

3.58 Tewerkstelling culturele sector

Evolutie van de tewerkstelling in VTE in de culturele sector, van 2008 tot 2009.

	2008	2009
Uitgeverijen, drukkerijen en reproductie van opgenomen materialen	17.108	16.180
Films, Video en Geluidsopnamen	2.387	2.428
Radio	1.280	1.244
Architecten	1.978	1.925
Creatieve activiteiten, kunst en amusement	5.643	6.138
Bibliotheken, archieven en musea	6.802	7.262
Ontspanning en Recreatie	1.945	2.176
Verenigingen	6.350	6.585
Educatie	7.463	8.050
Totaal Cultuur	50.956	51.988
Groei-index Cultuur	100,0	102,0
Groei-index totale tewerkstelling	100,0	99,4
Brussel (30% regel)	8.083	7.945

Bron: RSZ.

liet kennelijk zijn sporen na. De netto-rendabiliteit van het eigen vermogen herstelt zich van de zware inzinking in 2008. Het contrast met de betere rendementcijfers van de jaren daarvoor blijft echter groot. De omvang van de schuldgraad is aanvaardbaar in 2009 en zelfs beter dan in 2008, maar ligt duidelijk nog boven het niveau van de voorgaande jaren.

Naargelang de subsector kan het beeld echter wel wat verschillen. Het aantal ondernemingen en de toegevoegde waarde gaan verder achteruit in de **sector van de drukkerijen en uitgeverijen**. Deze sector blijkt extra gevoelig voor de financieel-economische crisis. De rendabiliteit is niet goed in 2009, de schuldgraad verbeterde ten opzichte van 2008 maar is nog steeds veel minder goed dan daarvoor.

Voor **de film- en mediabedrijven** is er een status-quo van het aantal bedrijven en een daling van de toegevoegde waarde. In 2006 en 2007 was er nog een sterke groei van de toegevoegde waarde. De rendabiliteit herstelde echter reeds sterk en ook de schuldgraad verbeterde iets. In de **sector cultuur, sport en recreatie** daalt het aantal ondernemingen en de toegevoegde waarde licht. De rendabiliteit klimt uit de rode cijfers waarin het in 2008 verzeild geraakte. De schuldgraad blijft gestaag verbeteren.

De rendabiliteit voor de **overige bedrijven** (voornamelijk in de socio-culturele sector) is laag, maar het negatieve resultaat van 2008 werd wel weggewerkt. In deze sector stijgen het aantal bedrijven en de toegevoegde waarde. De schuldgraad van deze sector neemt toe, maar blijft vrij laag.

De financieel-economische crisis trof ook de Brusselse cultuursector. Het aantal jaarrekeningplichtige bedrijven en de toegevoegde waarde daalt in 2009. De nettorentabiliteit van het eigen vermogen is met 8,3% in 2009 nog goed te noemen, zeker in vergelijking met de Vlaamse cultuursector. De schuldgraad verbetert en is met 62,8% in 2009 nauwelijks hoger dan in het Vlaamse Gewest.

3.59 Bedrijven cultuursector.

Evolutie van enkele economisch kerncijfers voor de culturele sector, van 2004 tot 2009. De ratio's zijn gebaseerd op gemiddelden.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
VLAAMSE GEWEST TOTAAL						
Aantal ondernemingen	9.156	9.630	10.210	10.771	11.282	11.351
Toegevoegde waarde (*1000 euro)	2.704.655	2.838.432	3.033.165	3.362.161	3.423.793	3.293.173
Nettorentabiliteit eigen vermogen (%)	-6,5	7,8	10,1	12,9	-37,2	2,0
Algemene schuldgraad (%)	51,1	55,0	55,1	55,5	64,7	61,8
VLG DRUKKERIJEN						
Aantal ondernemingen	2.469	2.559	2.642	2.715	2.757	2.694
Toegevoegde waarde (*1000 euro)	1.604.353	1.658.211	1.730.150	1.865.279	1.863.171	1.712.084
Nettorentabiliteit eigen vermogen (%)	-41,2	10,8	7,6	9,0	-113,8	-6,8
Algemene schuldgraad (%)	68,7	70,0	69,1	66,5	81,8	75,4
VLG FILM & MEDIA						
Aantal ondernemingen	751	791	839	887	911	909
Toegevoegde waarde (*1000 euro)	282.047	282.488	323.381	357.679	355.864	337.928
Nettorentabiliteit eigen vermogen (%)	19,9	21,2	15,3	12,4	5,3	17,2
Algemene schuldgraad (%)	68,8	69,6	68,0	70,6	69,3	66,3
VLG CULTUUR						
Aantal ondernemingen	3.101	3.245	3.459	3.639	3.776	3.749
Toegevoegde waarde (*1000 euro)	510.226	596.975	608.706	683.034	729.874	724.983
Nettorentabiliteit eigen vermogen (%)	15,6	3,0	13,9	6,8	-3,7	5,1
Algemene schuldgraad (%)	66,1	67,0	64,3	64,0	64,4	62,3
VLG OVERIGE						
Aantal ondernemingen	3.090	3.293	3.533	3.794	4.101	4.263
Toegevoegde waarde (*1000 euro)	387.246	385.934	458.449	540.978	567.279	599.312
Nettorentabiliteit eigen vermogen (%)	3,8	5,8	9,8	17,1	-26,8	1,8
Algemene schuldgraad (%)	20,9	25,5	26,3	32,8	40,6	42,0

Bron: Bureau Van Dijk.

Huishoudbudget

De **bestedingen** van een Vlaams gezin aan cultuur en sport schommelden de voorbije jaren rond 3% van het totale huishoudbudget. In 2008 was er een daling van de uitgaven aan cultuur en sport in Vlaanderen naar 2,6% van het totale huishoudbudget. Deze daling werd in 2009 bevestigd. Enkel in Brussel was er een lichte heropleving.

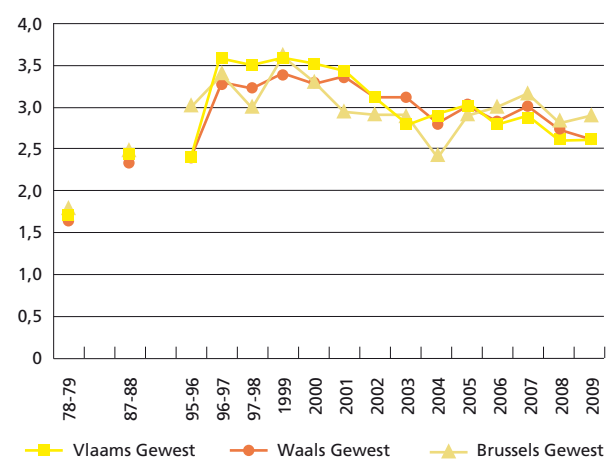
CultuurInvest

Met CultuurInvest wil de Vlaamse overheid nieuwe perspectieven bieden aan beloftevolle cultuurondernemers. De financiële impact van CultuurInvest op de markt omvat zowel de middelen die CultuurInvest zelf investeert als de middelen die andere partijen samen met CultuurInvest besteden. De totale impact van de investeringen van CultuurInvest op de Vlaamse markt bedraagt 13,1 miljoen euro. CultuurInvest staat in voor 7,3 miljoen euro en de overige 5,8 miljoen euro wordt ingevuld door banken, andere investeerders of de ondernemers zelf. Tijdens de eerste vier jaar van zijn werking kreeg CultuurInvest 400 dossiers aangemeld en investeerde CultuurInvest in 45 ondernemingen. De dossiers zitten goed gespreid over de verschillende culturele sectoren heen. Ondertussen zijn de eerste terugbetalingen van de leningen een feit. Het fonds is dus aan het "rollen". De keuze om CultuurInvest operationeel onder te brengen bij de

ParticipatieMaatschappij Vlaanderen (PMV) moest de markt duidelijk maken dat het instrument verschilt van het gebruikelijke subsidie-instrumentarium. CultuurInvest investeert en verstrekt geen subsidies. Investeringsverzoeken eisen terugbetaling en financieel rendement.

3.60 Uitgaven aan cultuur.

Evolutie van het percentage van het totale huishoudbudget aan de culturele en sportdiensten, van 1978 tot 2009.

Bron: ADSEI, huishoudbudgetenquête.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

John Lievens, Hans Waeye (Red.) (2011). *Participatie in Vlaanderen 1. Basisgegevens van de Participatiesurvey 2009*. Leuven/Den Haag: Acco.

John Lievens, Hans Waeye (Red.) (2011). *Participatie in Vlaanderen 2. Eerste analyse van de Participatiesurvey 2009*. Leuven/Den Haag: Acco.

Lode Vermeersch & Anneloes Vandenbroucke (2010). *Het deelnemers en participatieprofiel van participanten aan sociaal-cultureel werk*. Brussel: Socius.

Nicole Vettenburg, Mark Elchardus, Johan Put (2011). *Jong in Brussel. Bevindingen uit de Jop-monitor Brussel*. Leuven/Den Haag: Acco.

FOV (2010). *Boekstaven 2010. De staat van het sociaal-cultureel volwassenenwerk in Vlaanderen*. Brussel: FOV.

BAM (2011). *Frisse lucht-lange adem. Historiek, cijfers en scenario's v/h beeldende kunstveld in Vlaanderen*. Gent: BAM.

BAM (2011). *Voorbij de vertoning. Analyse van het Vlaams audiovisueel vertoning- en distributieveld*. Gent: BAM.

CJSM (2009). *Cijferboek cultuur 2008-2010*. Brussel: Departement CJSM i.s.m. de VUB.

CJSM (2009). *Cijferboek jeugdbeleid 2008-2010*. Brussel: Departement CJSM i.s.m. de VVJ.

ASCW (2007). *Cultuurcentra in cijfers 2006*. Brussel: Agentschap Sociaal Cultureel Werk voor jeugd en volwassenen.

VAF (2011). *Jaarverslag 2010 Vlaams Audiovisueel Fonds vzw*. Brussel: VAF.

ASCW (2011). *Jaarverslag 2010 Agentschap Sociaal Cultureel werk voor jeugd en volwassenen*. Brussel: ASCW.

Schauvliege, J. (2010). *Beleidsnota cultuur, 2010-2014*. Brussel: Vlaamse Regering.

Jan Colpaert, Marjolijn Plompen en Hanne Heuts (2008). *Het aanbod in de socioculturele en de kunstensector in Vlaanderen. Wie biedt wat aan? Een onderzoek in opdracht van Verso, Vereniging voor Social Profit Ondernemingen*. Brussel: HUB.

www.vlaanderen.be/cultuur

www.re-creatievlaanderen.be/srv/

www.vub.ac.be/TOR

www.cultuurnet.be

www.cultuurlokaal.be

www.steunpuntjeugd.be

www.muzyiekcentrum.be

www.vti.be

www.vca.be

www.socius.be

www.vcob.be

www.cultureelerfgoed.be

www.vcv.be

www.iak.be

www.stichtinglezen.be

www.ibknet.be

www.poppunt.be

www.vai.be

www.tento.be

www.vaf.be

www.bibliotheekstatistieken.be

<http://www.cultuurnet.be/uitdatabank>

DEFINITIES

UiTdatabank De UiTdatabank, een initiatief van Cultuur-Net Vlaanderen, verzamelt alle gegevens over vrije tijd en cultuur in Vlaanderen en Brussel. Sinds haar lancering in 2005 is het platform uitgegroeid tot het meest volledige en kwalitatieve agendastelsel met meer dan 6.000 personen en organisaties die activiteiten invoeren. De UiTdatabank is dé bron voor de vrijetijdsagenda's van UiTinVlaanderen.be, lokale besturen en de meeste Vlaamse dagbladen, magazines en (sites van) televisiezenders.

Erfgoedconvenant Een cultureel-erfgoedconvenant is een onderhandelde overeenkomst met resultaatverbintenis tussen de Vlaamse Gemeenschap en een gemeente, een intergemeentelijk samenwerkingsverband of een provincie. Door het sluiten van een cultureel-erfgoedconvenant neemt het lokale of regionale bestuur de verantwoordelijkheid op zich voor de ontwikkeling van een lokaal of regionaal cultureel-erfgoedbeleid en ligt de uitvoering van dat beleid bij haar. De open formule van dit instrument zorgt ervoor dat de afsprakenregeling op maat van elke partner kan worden gesloten, zodat de gemeente, het intergemeentelijk samenwerkingsverband of de provincie zelf haar cultureel-erfgoedbeleid kan invullen binnen de krijtlijnen opgesteld door de Vlaamse Gemeenschap.

Immaterieel cultureel erfgoed Het immaterieel cultureel erfgoed betekent zowel de praktijken, voorstellingen, uitdrukkingen, kennis, vaardigheden als de instrumenten, objecten, artefacten en culturele ruimtes die daarmee worden geassocieerd, die gemeenschappen, groepen en, in sommige gevallen, individuen erkennen als deel van hun cultureel erfgoed. Dit immaterieel cultureel erfgoed, overgedragen van generatie op generatie, wordt altijd herschapen door gemeenschappen en groepen als antwoord op hun omgeving, hun interactie met de natuur en hun geschiedenis, en geeft hen een gevoel van identiteit en continuïteit, en bevordert dus het respect voor culturele diversiteit en menselijke creativiteit. In deze conventie wordt uitsluitend rekening gehouden met het immaterieel cultureel erfgoed dat zowel compatibel is met bestaande internationale instrumenten voor mensenrechten als met de vereisten van wederzijds respect tussen de gemeenschappen, groepen en individuen, en met duurzame ontwikkeling.

Ruime definitie culturele tewerkstelling NACE-codes 2003: 22 volledig, 92 volledig, 52.470, 55.210, 55.220, 55.231, 63.303, 74.201, 80.421, 80.422, 85.323, 91.330

Engere definitie culturele tewerkstelling NACE-codes 2008: 18.120, 18.130, 18.140, 18.200, 58.110, 58.130, 58.140, 58.190, 58.210, 59.111, 59.112, 59.113, 59.114, 59.120, 59.130, 59.140, 59.201, 59.202, 59.203, 59.209, 60.100, 60.200, 71.111, 71.112, 71.113, 85.520, 85.593, 90.011, 90.012, 90.021, 90.022, 90.023, 90.029, 90.031, 90.032, 90.041, 90.042, 91.011, 91.012, 91.020, 91.030, 91.041, 91.042, 93.211, 93.212, 93.291, 93.292, 93.299, 94.991, 94.992, 94.933, 94.994, 94.995, 94.999.

Categorie-indeling cultuurcentra

Categorie C

- a) een schouwburg met ten minste 300 zitplaatsen of een polyvalente zaal met 300 zitplaatsen waarvan ten minste 150 op een uitschuifbare tribune of op vaste gradinen;
- b) een andere polyvalente ruimte van ten minste 150 m²;
- c) één of meerdere tentoonstellingsruimten met een totale oppervlakte van ten minste 150 m²;
- d) vier lokalen voor cultureel gebruik.

Categorie B

- a) een schouwburg met ten minste 350 zitplaatsen of een polyvalente zaal met 350 zitplaatsen waarvan ten minste 200 op een uitschuifbare tribune;
- b) een andere polyvalente ruimte van ten minste 200 m²;
- c) één of meerdere tentoonstellingsruimten met een totale oppervlakte van ten minste 200 m²;
- d) vijf lokalen voor cultureel gebruik.

Categorie A

- a) een schouwburg met ten minste 400 zitplaatsen en een toneeltoren;
- b) een polyvalente ruimte van ten minste 250 m²;
- c) één of meerdere tentoonstellingsruimten met een totale oppervlakte van ten minste 300 m²;
- d) zes lokalen voor cultureel gebruik.

3.2 SPORT

De Vlaamse overheid stelt zich een duurzaam en resultaatgericht sportbeleid tot doel. Een optimale afstemming van het beleid op de gewijzigde maatschappelijke behoeften aan actieve vrijetijdsbesteding moet dit mogelijk maken. Een gezonde sportbeleving voor iedereen staat voorop. Het Vlaamse sportbeleid wil een zo ruim mogelijke sportparticipatie. Een goede begeleiding en het voor handen zijn van goed onderhouden, duurzame en functionele sportaccommodaties zijn daarbij belangrijke voorwaarden. Vlaanderen wil ook verder bouwen aan een succesvol topsportbeleid en de inspanningen op dit vlak verder zetten. Ook de economische relevantie van sport neemt toe. Sport is steeds meer een bron van economische activiteit en werkgelegenheid.

Dit hoofdstuk is opgebouwd rond volgende invalshoeken: de sportparticipatie, de kwaliteit van het aanbod en de begeleiding, het topsportbeleid, het medisch verantwoord sporten of gezond sporten en het economisch belang van sport.

Sportparticipatie

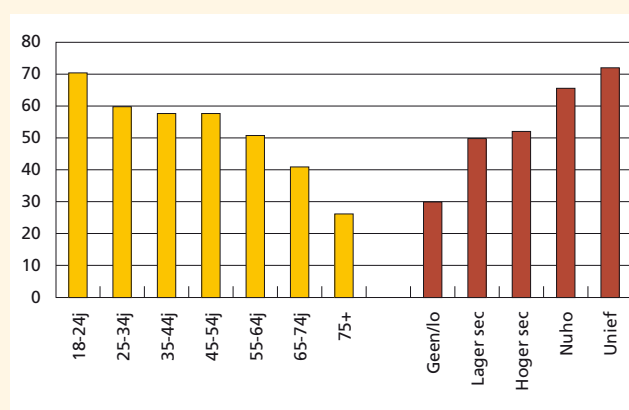
De sportparticipatie verhogen zodat meer mensen levenslang sporten, is een centrale doelstelling. De Vlaamse Regering blijft investeren in sportpromotie, de sensibiliseringscampagne voor senioren en in acties rond fysieke fitheid. Bijzondere aandacht gaat naar kansengroepen zoals personen met een handicap en mensen in armoede. Om de sportparticipatie structureel te verhogen, is het van belang voldoende aandacht te hebben voor de kwaliteit van de sportbeoefening. Achtereenvolgens komen de algemene sportparticipatie, het sporten in clubverband, de passieve deelname en de jeugdsport aan bod.

Algemene sportdeelname

In 2010 zegt meer dan de helft van de Vlamingen aan sport te doen. De **sportdeelname** nam tussen 1999 en 2006 duidelijk toe. Deze stijging situeerde zich vooral bij de recreatieve sportbeoefening buiten verenigingsverband (Pauwels en Scheerder, 2007). Deze trend wordt de voorbije jaren echter niet doorgetrokken. In 2008 en 2009 was er zelfs een lichte daling van de sportbeoefening. In 2010 is er wel een stabilisatie. De daling in de sportparticipatie de voorbije jaren was duidelijk sterker bij de vrouwen dan bij de mannen, waardoor het verschil tussen

3.61 Sportbeoefening

Percentage sportbeoefenaars naar leeftijd en opleidingsniveau, in 2010, in %.

Bron: SCV-survey 2010.

mannen (58%) en **vrouwen** (46%) terug toeneemt. Dit verschil was in 2006 nochtans nagenoeg verdwenen.

Hoe ouder men wordt, hoe minder men sport. De daling naar **leeftijd** zet zich echter laat in. De participatie ligt het hoogst bij de jongste leeftijdsgroep. Daarna daalt de participatie wel wat maar blijft ze lange tijd stabiel. Pas bij de 55-tot 64-jarigen zien we een verdere daling en enkel de twee oudste leeftijdsgroepen scoren duidelijk onder het gemiddelde. Naar opleidingsniveau blijven er duidelijke verschillen. Hoger opgeleiden sporten meer dan lager opgeleiden. Mensen met een functiebeperking hebben duidelijk een lagere sportdeelname.

Bovenstaande bevindingen worden deels bevestigd door het onderzoek van het steunpunt Cultuur, Jeugd en Sport. Uit hun onderzoek blijkt eerder dat het sportparticipatiegedrag van de gemiddelde Vlaming vrij stabiel was tussen 2003 en 2009 en is er niet meteen sprake van een sedentaire trend. Wel stellen ook zij vast dat ouderen minder sporten dan jongeren en dat in alle leeftijdscategorieën mannen meer sporten dan vrouwen.

De belangrijkste **redenen** om aan sport te doen zijn het beleven van plezier en het verbeteren van conditie en gezondheid. Belangrijkste hindernissen blijken gebrek aan tijd en bij de oudere leeftijdscategorieën gezondheidsproblemen.

3.62 Hindernissen actief zijn

De drie belangrijkste hindernissen om niet fysiek actief te zijn, naar leeftijd en geslacht, in %.

	14-17		18-34		35-54		55-64		65+	
	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw	man	vrouw
Ik heb er geen tijd voor	33,3		58	65,9	52,1	59,5	33,9	33,3		
De uren passen mij slecht	30,8	29	34,7	31,2	27,9					
Ik blijf liever thuis	21,5	50								
Een gezondheidsprobleem of handicap hindert mij					23,2		29,5	37,8	59,7	44,7
Ik vind het moeilijk om door te zetten			23,3							
Ik ben er te oud voor									35,7	37,3
Mijn conditie is niet goed genoeg				21,7		26,1	28	43,1	35,4	37,4
Het interesseert mij gewoon niet		29,9								

Bron: Lievens & Waage, 2011.

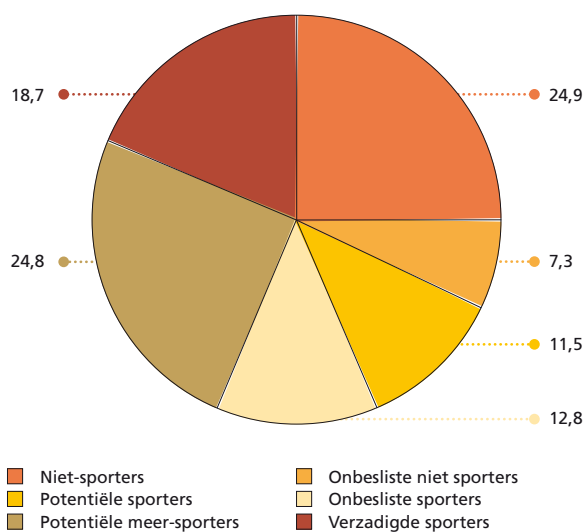
Het overgrote deel van de sporters beoefent zijn **sport regelmatig**. Negen op tien van de mannelijke en vrouwelijke sporters zegt wekelijks aan sport te doen. Wie sport, doet het dus regelmatig, onafgezien de leeftijd of het opleidingsniveau.

Een recent onderzoek (Scheerder, 2011) toont aan dat er zeker groeipotentieel is wat **de 55-plussers** betreft. Ruim 10 procent van de sportinactieve respondenten heeft de intentie sport te gaan doen en een kwart van de sportieve 55-plussers beweert meer aan sport te willen doen. Net als bij de algemene sportbeoefening is de sportbeoefening bij ouderen sociaal gelaagd: meer mannelijke en minder laagopgeleide 55-plussers sporten.

De helft van de sporters beperkt zich tot het beoefenen van één sport. Een derde doet twee sporten en ongeveer één op zeven doet drie of meer sporten. Hoger opgeleiden beoefenen het vaakst meerdere sporten. Naar leeftijd en geslacht zijn er slechts beperkte verschillen.

3.63 Typologie 55-plussers

Typologie van 55-plussers in functie van hun intentie van al dan niet meer te sporten en hun huidige sportgedrag, in %.

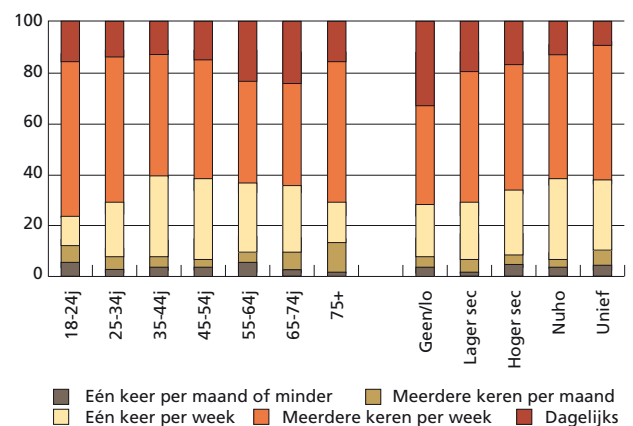

Bron: Scheerder, 2011.

Wat **sportvoorkeur** betreft, zijn er enkele verschuivingen. Fitness wint terug een plaatsje ten koste van zwemmen. Dansen en turnen staan in tegenstelling tot de voorbije jaren niet meer in de top 10, gevechtssport en paardensport staan er voor het eerst in. Voetbal blijft de enige teamsport in de top 10 van de meest beoefende sporten.

3.64 Sportfrequentie

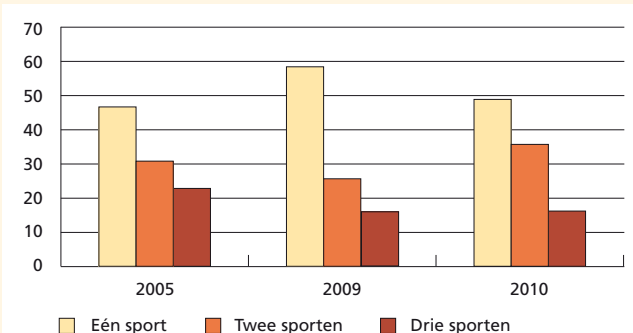
Frequentie van de sportparticipatie bij sporters naar leeftijd en opleidingsniveau, in 2010, in %.

Bron: SCV-survey 2010.

3.65 Sportdiversiteit

Aandeel sporters in functie van het aantal beoefende sporten, in %.

Bron: SCV-surveys 2005, 2009, 2010.

3.66 Top 10 sporten

Rangschikking van de meest beoefende sporten, in % van de bevolking.

	1999	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1	fietsen	fietsen	fietsen	fietsen	fietsen	fietsen	fietsen	fietsen
2	wandelen	wandelen	wandelen	wandelen	wandelen	wandelen	wandelen	wandelen
3	zwemmen	zwemmen	zwemmen	fitness	lopen/joggen	lopen/joggen	lopen/joggen	lopen/joggen
4	voetbal	fitness	fitness	zwemmen	fitness	fitness	zwemmen	fitness
5	tennis	joggen/lopen	joggen/lopen	joggen/lopen	zwemmen	zwemmen	fitness	zwemmen
6	fitness	voetbal	voetbal	voetbal	voetbal	voetbal	voetbal	voetbal
7	joggen/lopen	tennis	tennis	tennis	tennis	tennis	tennis	tennis
8	volleybal	squash	squash	turnen	dansen	dansen	dansen	gevechtssport
9	squash	turnen	skieën	skieën	turnen	volleybal	turnen	skieën
10	skieën	badminton	dansen	dansen	badminton	turnen	squash	paardrijden

Bron: SCV-survey en ISSP 2007.

1 op de 6 van de sporters beoefent een sport in competitieverband, bijna 4 op de 10 beoefent minstens één sport in een sportclub en nog eens 1 op de 10 doet dit in een sociale of culturele vereniging. Daarnaast sport bijna de helft met vrienden en bijna 7 op de 10 doet aan sport op individuele basis.

Vergeleken met andere landen in Europa kent Vlaanderen een gemiddelde sportparticipatie. Nederland, Frankrijk, Denemarken en Finland scoren beter op dit vlak.

3.67 Sportparticipatie in Europa

Minstens maandelijkse sportparticipatie in een aantal Europese landen.

Bron: Scheerder, 2011.

Sporten in clubverband

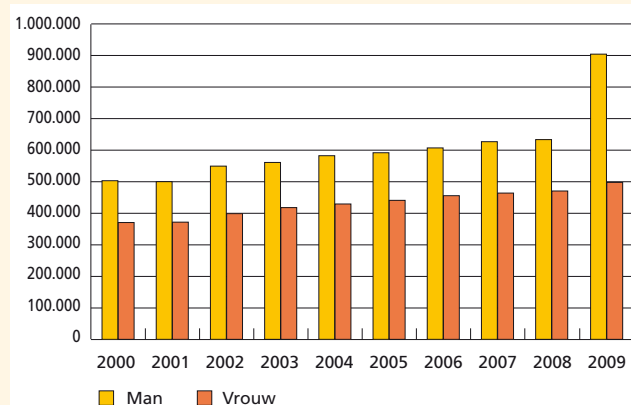
In 2009 zijn 1,4 miljoen leden aangesloten bij een door Bloso erkende sportfederatie. Deze opmerkelijke stijging ten opzichte van 2008 is grotendeel te wijten aan het feit dat de Nederlandstalige leden van de voetbalbond nu ook erkend zijn via de Voetbalfederatie Vlaanderen vzw. Ook zonder deze aanpassing, blijft de licht stijgende trend van de voorbije jaren zich in 2009 doorzetten. Aangezien de voetbalbond grotendeels mannelijke leden heeft, neemt de genderkloof in de registraties sterk toe.

De voetbalbond heeft ook veel jonge leden, vandaar de sterke stijging bij de drie leeftijdscategorieën tot 18 jaar. De evolutie verschilt wel afhankelijk van de federatie. Zo stijgen de ledenaantallen onder andere nog bij paardensport, basket en wielrennen maar dalen ze terug wat bij atletiek en tennis.

Enige voorzichtigheid is wel nodig bij de interpretatie van de ledenaantallen. Het gaat niet altijd om unieke leden. Een deel van de bevolking is immers lid van meer dan één vereniging.

3.68 Leden erkende sportclubs

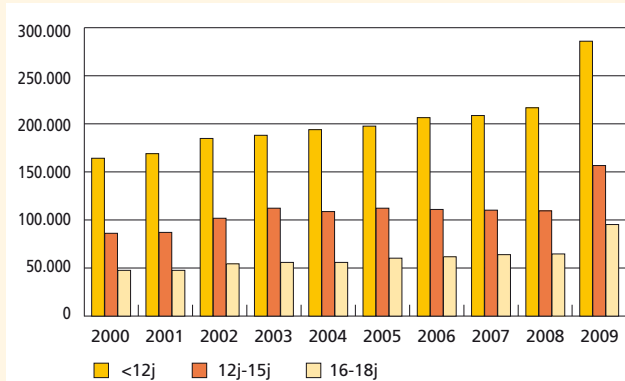
Evolutie van het aantal aangesloten leden in de sportclubs van de erkende en de gesubsidieerde Vlaamse sportfederaties, naar geslacht, van 2000 tot 2009.

Bron: Bloso.

3.69 Jonge leden erkende sportclubs

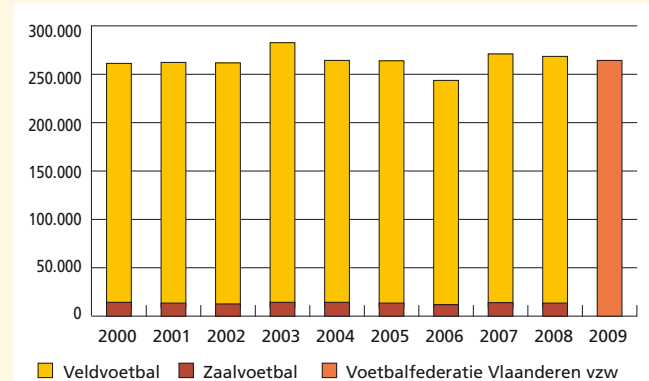
Evolutie van het aantal aangesloten kinderen en jongeren tot 18 jaar in de sportclubs van de erkende en de gesubsidieerde Vlaamse sportfederaties, van 2000 tot 2009.

Bron: Bloso.

3.70 Nederlandstalige leden

Evolutie van het aantal Nederlandstalige leden van de KBVB (schatting), van 2000 tot 2008 en aantal leden van de Voetbalfederatie Vlaanderen vzw, 2009.

Bron: KBVB en Bloso.

De voorbije jaren gaf een vijfde van de bevolking aan **actief lid** te zijn in een sportvereniging. In 2009 lag dit percentage opmerkelijk lager. In 2010 is er echter een herstel naar het oorspronkelijke niveau. Het percentage bestuursleden is vrij stabiel. Mannen zijn vaker actief lid van een sportvereniging dan vrouwen. Opmerkelijk is dat deze genderkloof terug vrij uitgesproken is, in 2008 leek het verschil tussen mannen en vrouwen immers nog bijna verdwenen. Voor het bestuurslidmaatschap blijft er een groot verschil. Vrouwen nemen nauwelijks een bestuursfunctie op.

Het actieve lidmaatschap bij hoogopgeleiden ligt ruim twee keer zo hoog als bij laag opgeleiden. Dit geldt ook voor het bestuurslidmaatschap. Het lidmaatschap van mensen met een functiebeperking ligt met 11% duidelijk onder het gemiddelde. Het lidmaatschap ligt ook duidelijk lager bij de ouderen. Van de 65- tot 74-jarigen is nog 10% actief lid, bij de 75-plussers daalt dit tot 3%.

De **drop-out** van leden bij de gesubsidieerde Vlaamse sportfederaties is in 2009 afgenomen. Het aandeel van de leden dat zijn lidmaatschap verlengt, schommelde de voorbije jaren rond driekwart van het totaal aantal leden. In 2009 verbeterde dit tot 80% van de leden.

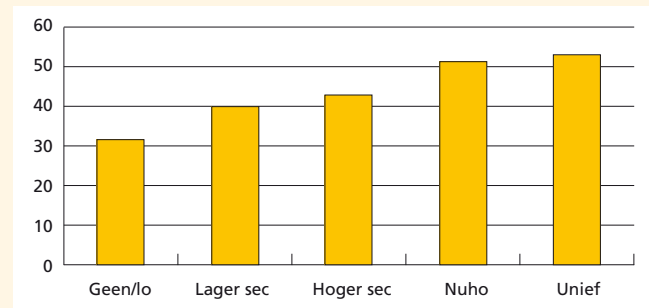
De clubsportparticipatie in Vlaanderen ligt op een vergelijkbaar niveau met de ons omliggende landen. Enkel Nederland, Frankrijk en Denemarken scoren beter op dit vlak.

Passieve deelname

Meer dan 4 op 10 Vlamingen heeft in 2010 een **sportevenement** bijgewoond. Deze passieve interesse voor sport hangt vrij sterk samen met de eigen sportbeoefening. Meer dan de helft van de mannen ging naar een sportwedstrijd. Bij de vrouwen is dit ongeveer één op drie. 55-plussers gaan minder naar sportwedstrijden kijken. Naar opleidingsniveau zijn de verschillen relatief beperkt, al zijn er wel meer hoog opgeleiden die een sportwedstrijd hebben bijgewoond dan laag opgeleiden.

3.72 Bijwonen sportwedstrijd

Het bijwonen van een sportwedstrijd naar opleidingsniveau, in %.

Bron: SCV-survey 2010.

3.71 Actief lidmaatschap

Evolutie van het actieve lidmaatschap in een sportvereniging, naar geslacht, van 2001 tot 2010, in %.

		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Actief lid	Man	22,9	23,3	21,0	25,1	23,9	24,7	25,5	22,6	21,2	25,9
	Vrouw	14,9	15,2	14,9	15,5	15,4	19,0	16,1	20,0	12,6	16,8
	Totaal	18,8	19,2	18,0	20,2	19,6	21,8	20,7	21,2	16,8	21,2
Bestuurslid	Man	4,4	4,7	4,3	3,9	5,4	5,2	4,8	4,6	4,8	3,7
	Vrouw	0,1	0,8	1,0	0,8	0,5	0,8	0,1	0,7	0,3	0,6
	Totaal	2,2	2,7	2,7	2,3	2,9	2,9	2,4	2,6	2,5	2,1

Bron: SCV-survey.

3.73 Schoolsportactiviteiten

Evolutie van deelnemende scholen aan schoolsportactiviteiten, van 2000-2001 tot 2009-2010.

	2000-2001	2001-2002	2002-2003	2003-2004	2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010
Basisonderwijs	2.156	2.238	2.227	2.219	2.245	2.297	2.290	2300	2.325	2.342
BLO	170	172	162	161	179	172	184	183	185	198
Secundair	662	637	653	646	669	657	658	694	694	712
BUSO	103	96	95	91	92	89	96	105	106	107
Aantal scholen	3.091	3.143	3.137	3.117	3.185	3.215	3.228	3.282	3.310	3.359

Bron: Bloso.

3.74 Schoolsportevenementen

Evolutie van het aantal deelnemers aan grote schoolsportevenementen, van 2000 tot 2009.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Vlaamse Veldloopweek	136.783	147.861	150.109	161.398	163.001	181.335	188.886	177.487	203.304	210.883
Gordel voor Scholen	29.952	33.686	30.156	31.944	32.612	32.252	29.703	25.588	25.588	26.073
Avonturentrophy voor scholen	1.248	1.134	1.254	1.320	1.434	1.290	1.068	1.064	1.116	1.026
100 sportkriebels / sportprikkels	4.846	4.645	3.560	3.964	4.611	4.458	4.480	4.435	5.216	5.516

Bron: Bloso.

Jeugdsport

De gezondheidsenquête geeft aan dat het percentage jongeren (2 tot 17 jaar) met overgewicht de voorbije jaren vrij stabiel is. Ten opzichte van 1997 is er wel een lichte toename. Het percentage bij de leeftijdsgroep 15 tot 24 jaar dat sedentair gedrag vertoont, lag in 2008 lager dan bij vorige metingen. In 2008 is er voor deze twee parameters geen verschil tussen jongens en meisjes. Het beeld dat de Vlaamse jeugd meer sedentair en dikker wordt, lijkt daarmee niet helemaal te kloppen. De **fysieke fitheid** van de jeugd blijft hoe dan ook een belangrijk aandachtspunt voor het beleid.

Jaarlijks nemen meer dan een miljoen jongeren deel aan **schoolsportactiviteiten**. Het aantal deelnemende scholen aan de schoolsportactiviteiten blijft stijgen. Het aantal deelnemers aan deze activiteiten is tijdens het schooljaar 2009-2010 ten opzichte van het vorige schooljaar echter gedaald naar het niveau van het schooljaar 2007-2008.

Voor de **schoolsportevenementen** wordt nog wel een verdere stijging van het aantal deelnemers vastgesteld.

De Vlaamse Veldloopweek bereikte in 2009, mede door de gunstige weersomstandigheden, meer dan 210.000 deelnemers in 277 deelnemende gemeenten. Het aantal deelnemers voor de Gordel voor Scholen kent terug een lichte stijging, dit aantal was de vorige jaren gedaald wegens beperking van het aantal deelnemers om veiligheidsredenen.

Kwaliteitsvol aanbod en begeleiding

Om de participatie structureel te verhogen, wil het beleid inwerken op alle facetten die de kwaliteit van het sportaanbod bepalen: de sportclubs, de infrastructuur, de begeleiding, het materiaal en de organisatie. Bij de realisatie van deze kwaliteitsverhoging worden alle actoren betrokken: de gemeentelijke en provinciale sportdiensten, de plaatselijke sportclubs, de sportfederaties, de Stichting Vlaamse Schoolsport (SVS) en Bloso. Door de kwaliteit van het sportaanbod te verhogen wil men de concurrentie met andere vrijetijdsbestedingen aangaan.

3.75 Sportaanbod

Kenmerken van sportclubs, fitnesscentra en gemeentelijke sportdiensten in Vlaanderen.

	Sportclubs	Fitnesscentra	Gemeentelijke sportdiensten
Aantal	23.900	510	308
Eigenaarschap	privaat	privaat	publiek
Profit-oriëntatie	social profit	economic profit	public profit
Basisprincipe	solidariteit, engagement	vraag en aanbod, productie en consumptie	herverdeling, collectiviteit, solidariteit, marktcorrectie
Rol	aanbieder	aanbieder	aanbieder + regie
Inkomsten	lidgelden, subsidies, geldacties, sponsoring	klanten (abonnementen)	publieke middelen
Human resources	vrijwilligers	betaalde krachten (werknemers + zelfstandigen)	betaalde krachten + vrijwilligers

Bron: Vos & Scheerder, 2011.

3.76 Vrijwilligers in sportclubs

Extrapolatie vrijwilligers in sportclubs in Vlaanderen en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, naar functie en aard van de vergoeding.

	Geen vergoeding	Vrijwilligers-vergoeding	Onkosten-vergoeding	Uur-vergoeding
Bestuursfuncties	119.923	2.008	7.919	834
Sporttechnische functies	59.860	19.011	20.251	12.957
Parasportief	140.748	14.792	14.152	4.627
Totaal	320.531	35.811	42.322	18.419

Bron: Scheerder & Vos (2010a).

3.77 Sportvrijwilliger

Sportvrijwilligers opgesplitst naar geslacht, 2009, rijpercentage i.f.v. populatie sportvrijwilligers.

	Vrouwelijk	Mannelijk
Sporttechnische	17,6	82,4
Bestuursfunctie	23,5	76,5
Ondersteunende functie	31,1	68,9

Bron: Pas '09.

Sportclubs

Voor de kwaliteitsverhoging van het aanbod worden hoge verwachtingen gesteld in de sportclubs. Sportclubs vervullen nog steeds een prominente positie in de sport. Ze hebben echter niet langer een monopolie en moeten opereren naast tal van commerciële sportaanbieders en initiatieven van de overheid. Er is een duidelijk onderscheid voor de sportaanbieders wat betreft hun aantal. Zo zijn er naar schatting 23.900 **sportclubs**. 85% hiervan is sportclub in strikte zin. De overige clubs zijn sociaal-culturele verenigingen met een sportaanbod.

Vlaanderen telt een 510-tal fitnesscentra en 308 **gemeentelijke sportdiensten**. De fitnesscentra zijn een belangrijke speler op de commerciële markt maar geven uiteraard maar een deel van deze markt weer. Daarnaast zijn er bijvoorbeeld nog uitbaters van squashzalen. Recent onderzoek (Scheerder & Vanreusel, 2009) toont aan dat

er tussen 1999 en 2008 een lichte afname van het aantal (erkende) sportclubs zou zijn (-8%). Dit terwijl het aantal fitnesscentra (+55%) en sportdiensten (+98%) fors zou toenemen.

De vrijwilligers spelen een belangrijke rol in de werking van de sportclub. Op basis van recent onderzoek kan de omvang van het aantal vrijwilligers in de Vlaamse sportclubs worden ingeschat. Het aantal **sportclubvrijwilligers** wordt geraamd op 417.000. Ongeveer een derde hiervan oefent een bestuursfunctie uit, bijna een kwart van de vrijwilligers neemt een sporttechnische functie op en 4 op 10 vervult ondersteunende taken in de Vlaamse sportclubs. 3 op 4 van de mensen die actief zijn in de Vlaamse sportclubs ontvangen hiervoor geen vergoeding. De vrijwilligers zijn vooral mannen. Het onderzoek van het steunpunt CJS toont aan dat dit **genderverschil** voor alle functies aanwezig is.

Sportinfrastructuur

Van de sportclubs wordt verwacht dat ze een kwaliteitsvolle en goede infrastructuur ter beschikking stellen.

De **inventaris** van Bloso geeft een totaalbeeld van de voornaamste **sportaccommodaties** die aanwezig zijn in Vlaanderen. In totaal telt Vlaanderen meer dan 19.000 sportaccommodaties.

Met de beschikbare informatie over de sportinfrastructuur in Vlaanderen kan het Bloso ook de **behoeften** onderzoeken die voor de belangrijkste sportaccommodaties in Vlaanderen nog bestaan. De gegevens in de databank werden getoetst aan de in 2008 door de KU Leuven geactualiseerde en uitgebreide behoeftenormen. Met deze wetenschappelijk onderbouwde benadering en actualisatie van een aantal sportinfrastructuurbehoeften behoort Vlaanderen tot de koplopers in Europa.

Wat het aantal **sporthallen** betreft zijn er vooral tekorten in de Denderstreek, het Pajottenland, Klein Brabant en tussen Antwerpen en Mechelen. De regio's rond Eeklo, en Kortrijk, maar vooral het noorden van Limburg hebben een ruim overschot.

3.78 Voornaamste sportaccommodaties

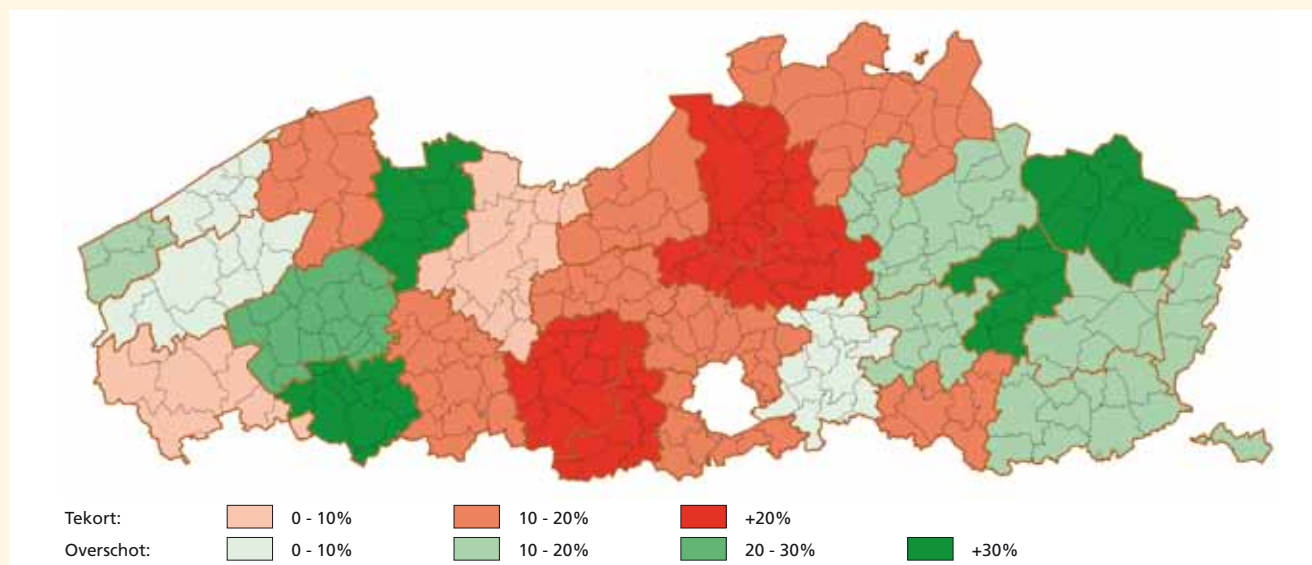
De voornaamste sportaccommodaties op basis van de inventaris van Bloso, naar soort, situatie 2010.

	Sporthallen	Sportlokalen	Overdekte zwembaden	Openlucht zwembaden	Openlucht sportvelden
Antwerpen	336	1.400	71	17	3.771
Limburg	246	561	40	18	2.210
Oost-Vlaanderen	291	1.091	39	12	2.493
Vlaams-Brabant	212	613	38	5	1.532
West-Vlaanderen	252	915	61	18	1.942
Totaal	1.337	4.580	249	70	11.948

Bron: Bloso.

3.79 Sporthallen

Teorten/overschotten aan netto-sportzaaloppervlakte (sporthallen), op 1/2/2011.

Bron: Bloso.

Wat het aantal **zwembaden** betreft is er een tekort in de streek rond Diksmuide, in het Waasland, de Denderstreek, de Noorderkempen en de regio rond Beringen. Een ruim overschot is er in Noord-Limburg en de Kuststreek.

Kwalitatieve begeleiding

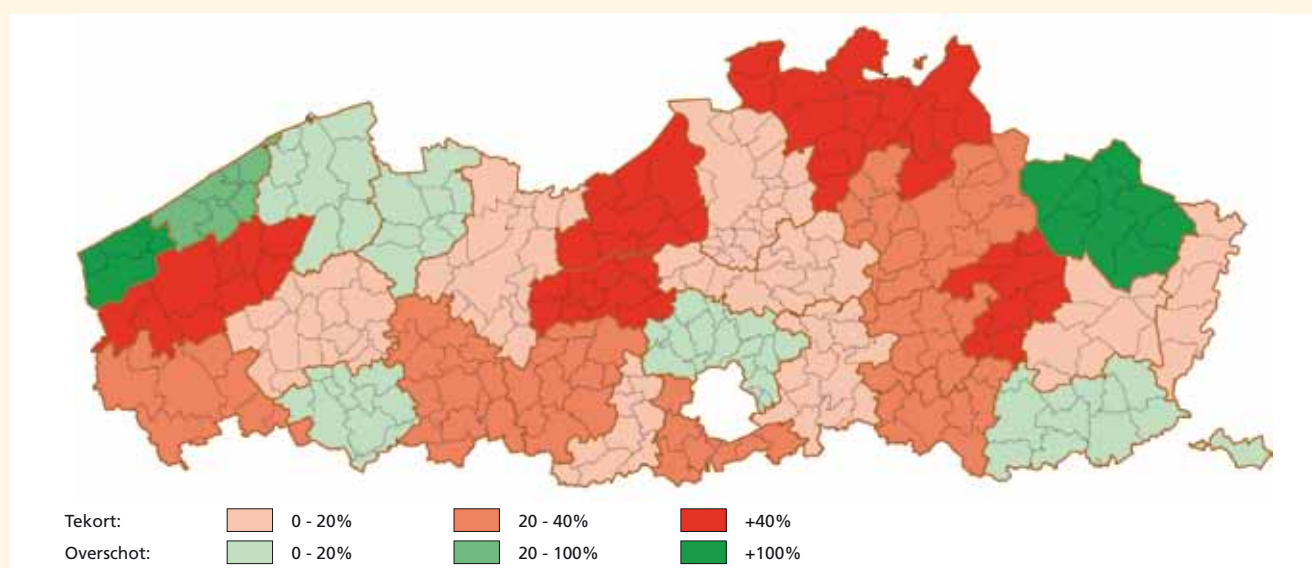
Om de kwaliteit van het aanbod te verbeteren, dringt zich een verdere professionalisering en een verhoging van de gekwalificeerde begeleiders op. De **Vlaamse Trainers-school** (VTS) is hierbij een belangrijke actor. De VTS is

een samenwerkingsverband tussen Bloso, de universiteiten en hogescholen met een opleiding lichamelijke opvoeding en de Vlaamse sportfederaties.

Het totaal aantal door de Vlaamse Trainersschool (VTS) georganiseerde cursussen en modules (opleidingsonderdelen) steeg de voorbije jaren. Vanaf 2010 zijn alle opleidingen modulair georganiseerd, wat de sterke toename verklaart. Ook het aantal georganiseerde bijscholingen ligt in 2010 wat hoger dan in de voorbije jaren. Dit is onder andere te wijten aan de deelnames aan de Dag van de Trainer.

3.80 Zwembaden

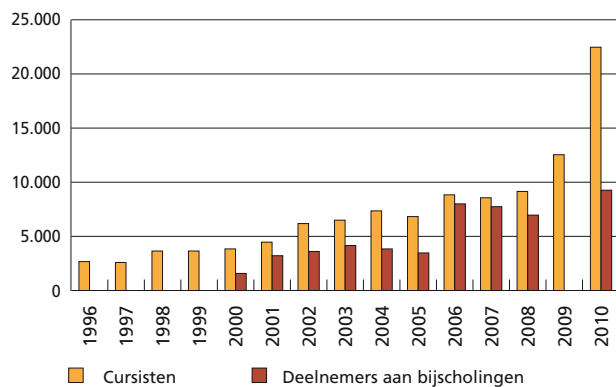
Tekorten/overschotten aan netto-overdekte wateroppervlakte (overdekte zwembaden), op 1/2/2011.

Bron: Bloso.

3.81 Cursisten Vlaamse Trainersschool

Evolutie aantal deelnemers aan cursussen en bijscholingen georganiseerd door de Vlaamse Trainersschool, van 1996 tot 2010.

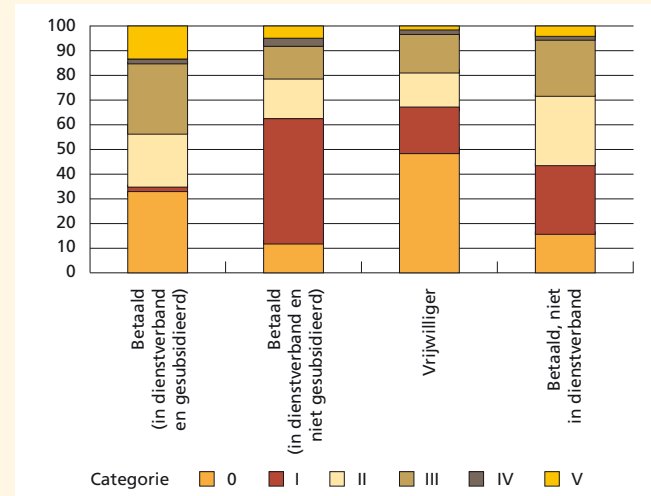
Bron: Bloso.

De Vlaamse Trainersschool (VTS) richt zich in de eerste plaats tot de vele vrijwilligers die in de sportclubs actief zijn. De sportclubs moeten over goed gevormde lesgevers, trainers en begeleiders beschikken. Zo zal de dienstverlening aan zowel de competitieve als aan de recreatieve sporters verbeteren en zal ook de kwaliteit van de sportbeoefening erop vooruit gaan.

Het aantal **cursisten** (inschrijvingen) steeg sterk in 2010, grotendeels door de volledige overschakeling naar de modulaire structuur. Het aantal uitgereikte diploma's

3.84 Professionalisering sportfederaties

Verdeling van de medewerkers (administratieve, bestuurlijke en sporttechnische) bij de erkende en gesubsidieerde sportfederaties, naar categorie van sportdiploma, in 2009, in %.

Bron: Bloso. Van categorie 0 (geen opleiding) tot categorie V(licentiaat L.O.).

schommelde jaarlijks maar ligt in 2010 een stuk hoger, voornamelijk door het nieuwe attest voor het niveau aspirant-initiator.

De sterke stijging van het aantal **lesgevers** bij de **sportclubs** in 2009 is voor een groot stuk toe te schrijven aan de opname van de bijna 15.000 trainers van de voetbalfederatie Vlaanderen. Maar ook zonder deze toevoeging

3.82 Diploma's Vlaamse Trainersschool

Evolutie van diploma's Vlaamse Trainersschool, van 2000 tot 2010.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Sporttakgerichte opleidingen	2.701	3.318	2.125	2.160	2.728	2.392	3.132	3.563	4.190	5.018
niveau Trainer A	141	104	112	164	113	96	820	144	171	183
niveau Trainer B	331	306	281	243	350	257	340	328	380	505
niveau Instructeur B	360	157	194	53	309	221	158	308	827	375
niveau Initiator	1.869	2.751	1.538	1.700	1.956	1.818	1.814	2.783	2.812	2.661
niveau Aspirant-Initiator *										1.294
Beroepsgerichte opleidingen	967	1.154	1.191	1.355	1.332	1.456	1.208	1.151	1.116	1.264
Begeleidingsgerichte opleidingen	30	35	32	104	75	93	75	75	141	67
Algemeen totaal	3.698	4.507	3.348	3.619	4.135	3.941	4.415	4.789	5.447	6.349

Bron: Bloso. (*) gestart einde 2009; is geen diploma maar attest.

3.83 Professionalisering sportclubs

Evolutie van de professionalisering in de sportclubs, van 2000 tot 2008, totaal aantal en procentuele verdeling. Van categorie 0 (geen opleiding) tot categorie V (licentiaat L.O.).

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Categorie 0	46,8	49,8	46,4	53,5	46,6	44,1	48,0	47,9	47,8	52,5
Categorie I	29,5	26,2	30,7	26,6	29,9	29,9	29,1	29,8	30,0	26,2
Categorie II	16,6	16,0	15,6	13,2	15,7	18,2	14,5	14,6	14,3	14,0
Categorie III	6,0	7,2	6,7	5,5	6,9	7,0	6,9	6,3	6,5	5,3
Categorie IV	0,4	0,4	0,3	0,5	0,5	0,4	1,0	0,8	0,8	1,6
Categorie V	0,6	0,4	0,3	0,6	0,5	0,5	0,5	0,6	0,5	0,4
Totaal	20.471	21.045	28.901	32.652	38.151	41.856	40.237	40.852	42.845	59.980

Bron: Bloso.

3.85 Sportkampen

Evolutie van het aantal ingerichte sportkampen en deelnemers aan sportkampen van Bloso en de gesubsidieerde sportfederaties, van 2001 tot 2010.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Aantal ingerichte sportkampen										
Bloso	747	761	865	792	816	859	872	924	908	897
Gesubsidieerde sportfederaties	551	549	444	552	526	437	450	451	408	386
Aantal deelnemers										
Bloso	8.115	8.500	9.476	9.500	9.470	9.716	10.201	10.172	9.786	9.365
Gesubsidieerde sportfederaties	13.109	12.957	11.164	10.250	10.657	11.075	11.156	11.257	11.009	10.299

Bron: Bloso.

is er een stijging. Deze is dan weer te verklaren door een verdere verbetering van de registratie van de professionalisering van het sporttechnische kader van de sportclubs.

Globaal zijn 63% van de geregistreerde medewerkers van de **sportfederaties** sporttechnisch gekwalificeerd. Bij de vrijwilligers is meer dan de helft sporttechnisch geschoold. Bij de betaalde medewerkers ligt dat aandeel hoger. De gekwalificeerde vrijwilligers situeren zich wel vooral in de eerste, laagste sportdiploma-categorieën, maar dit geldt evenzeer voor de betaalde medewerkers.

Kwalitatieve begeleiding is verzekerd in de sportkampen en sportklassen van Bloso en de sportkampen van de sportfederaties.

Sportkampen en klassen

De **Bloso-sportkampen** worden georganiseerd tijdens de schoolvakanties. Na een terugval in 2004 steeg het aantal georganiseerde kampen opnieuw tussen 2005 en 2008. In 2009 en 2010 situeerde het aantal georganiseerde kampen zich rond 900. De Bloso-sportkampen kenden in 2010 een bezettingsgraad van 94,4%. Dit is het hoogste bezettingspercentage ooit behaald. Ook bij de **sportkampen van gesubsidieerde sportfederaties** is er in 2010 een afname van zowel het aantal sportkampen als het aantal deelnemers. In vergelijking met 2000 liggen beide aantallen duidelijk veel lager.

Het Bloso organiseert ook **sportklassen**. De klas verhuist dan van maandag tot vrijdag naar de internaatafdeling van een Bloso-centrum en krijgt naast de gewone vakken van de eigen leraar minstens twee uur sport per dag van Bloso-lesgevers. Het aantal sportklassen en het aantal deelnemers neemt over de jaren toe, maar voor het aantal deelnemers is er een lichte daling in het schooljaar 2009-2010.

3.86 Sportklassen

Evolutie van het aantal sportklassen en het aantal deelnemers, van 2000-2001 tot 2009-2010.

	2000-2001	2001-2002	2002-2003	2003-2004	2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010
Aantal klassen	302	310	334	351	370	373	377	375	389	396
Aantal deelnemers	15.312	15.776	17.026	17.156	17.847	17.190	17.325	17.429	18.065	17.839

Bron: Bloso.

Lokaal sportbeleid

De **sportbeleidsplannen** zijn een belangrijk instrument voor de Vlaamse gemeenten om een integraal en kwaliteitsvol sportbeleid te voeren. Sinds medio 2009 beschikt 93% van alle Vlaamse gemeenten over een lokaal sportbeleidsplan; 4% heeft een verenigingssportbeleidsplan. Daarnaast beschikken ook de provincies en de Vlaamse Gemeenschapscommissie over een sportbeleidsplan.

Top sport

De Vlaamse Regering wil het in de vorige legislatuur opgestarte topsportbeleid continueren en waar nodig krachtadig heroriënteren. Een integraal topsportbeleid moet maximale ontplooiingskansen geven aan talentvolle sporters om topprestaties te leveren op internationaal niveau. Een succesvol topsportbeleid veronderstelt ondermeer het tijdig detecteren van talent en vervolgens een goede begeleiding.

Top sportscholen

Vlaanderen telt 6 topsportscholen met de specifieke studierichting Topsport, zowel op ASO-, TSO- als BSO-niveau. In deze studierichting krijgen de leerlingen binnen het uurrooster wekelijks 4, 6 of 10 uur training in hun sport en 2 uren lichamelijke opvoeding, aangepast aan hun sport. Het aantal leerlingen nam sinds 2002 duidelijk toe. In het schooljaar 2010-2011 zijn er 725 leerlingen. De sportieve opleiding en begeleiding gebeurt door gekwalificeerde trainers (trainer A) aangesteld door de sportfederaties, die een bijzonder convenant met de topsportschool en de Vlaamse minister van Onderwijs ondertekend hebben. In het schooljaar 2010-2011 participeren 17 sportfe-

3.87 Topsportscholen

Evolutie van de kerncijfers topsportscholen, van schooljaar 2002-2003 tot 2010-2011. Topsportbeloften (Basisschool) niet meegerekend.

	02-'03	03-'04	04-'05*	05-'06*	06-'07*	07-'08*	08-'09*	09-10*	10-11*
Aantal participerende sportfederaties in topsportscholen	16	17	17	16	16	17	17	17	17
Sportfederatie									
Voor topsport erkend en gesubsidieerd	13	14	14	13	13	14	15	16	17
Niet voor topsport erkend en gesubsidieerd	3	3	3	3	3	3	2	1	0
Leerlingen in Topsportschool	454	449	426	507	513	561	723	687	725
Man	324	318	314	341	355	398	512	508	530
Vrouw	130	131	112	166	158	163	211	179	195
Uitgereikte topsportstatuten	568	570	514	578	568	622	779	759	874
Man	383	380	357	378	389	434	534	547	625
Vrouw	185	190	157	200	179	188	245	212	249

Bron: Bloso. * Topsportbeloften (Basisschool) niet meegerekend.

deraties in de verschillende topsportscholen, waarvoor ze inmiddels allemaal topsportsubsidies ontvangen.

Om in een studierichting topsport te kunnen inschrijven dienen de leerlingen over een **topsportstatuut** te beschikken dat wordt uitgereikt door de selectiecommissie van het topsportconvenant en dit op basis van strenge selectiecriteria. De verhouding tussen het aantal leerlingen in een topsportschool en het aantal uitgereikte topsportstatuten was de voorbije jaren geëvolueerd naar een percentage boven 90%. In 2010 daalde dit terug tot 83%.

Ondersteuning topsporters

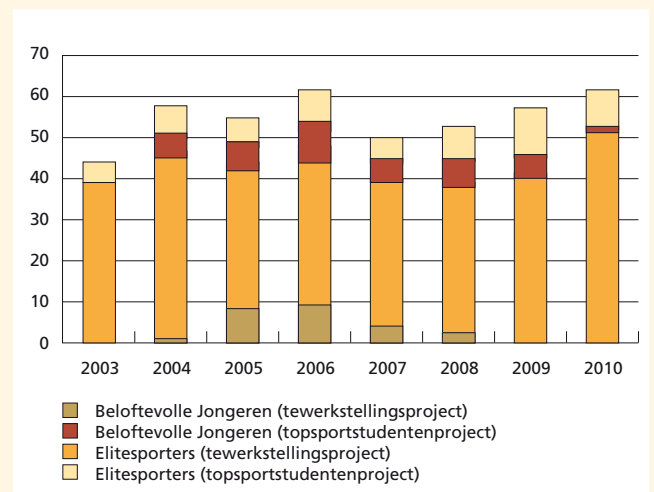
Om de doorstroming vanuit het secundair naar het hoger onderwijs mogelijk te maken, werd in 2003 het Bloso **Topsportstudentenproject Hoger Onderwijs** opgestart voor de categorie Elitesporters en een jaar later voor de categorie Beloftevolle Jongeren. Dit met als doel de combinatie van topsport en studies in het hoger onderwijs te optimaliseren.

Enmaal de studies achter de rug blijkt vaak dat topsport zich maar moeilijk laat combineren met werk. Daarom werd het Bloso **Tewerkstellingsproject Topsport** in 1995 in het leven geroepen, waarbij topsporters zich aan hun

discipline kunnen wijden zonder financiële beslommeringen. Sinds 2007 begeleidt het project carrièrebegeleiding beloftevolle jongeren en elitesporters voor de combinatie topsport en studie, topsport en werk en de nacarrière.

3.88 Ondersteuning topsporters (BLOSO)

Evolutie van het aantal atleten opgenomen in het Tewerkstellingsproject en Topsportstudentenproject van Bloso, van 2003 tot 2010.

Bron: Bloso.

3.89 Tewerkstellingscontracten

Evolutie van het effectief aantal tewerkstellingscontracten door andere actoren dan Bloso, van 2003 tot 2010.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Koninklijke Belgische Wielrijdersbond	22	22	23	23	23	23	22	20
Wielierclub Eddy Merckxvrienden	8	8	8	8	8	8	8	8
Ladies Sprint	12	12,5	12,5	13	13	9	7	8
Wielierpromotie Cycli Prom (Jong Vlaanderen)	1	5	6	7	7	8	6	2
Beloftevolle renners							5	7
Atletiek Vlaanderen	13,5	15	15	12	12,5	19	16	7
Basket	5	5	5	5	3	3	3	0
Departement CJSJ (beach, eventing, jumping,...)					10	12	8	0
Administratieve ondersteuning						1	1	1
Totaal	61,5	67,5	69,5	68	76,5	70	53	53

Bron: departement CJSJ.

De Vlaamse topsporter kan beroep doen op een variëteit van ondersteuningsmogelijkheden en bij specifieke noden werden projecten opgestart. Vlaamse atleten krijgen dan niet alleen een tewerkstellingscontract maar worden ook begeleid om tijdens en na hun sportcarrière optimaal te kunnen functioneren in de maatschappij.

De voorbije jaren stijgt het aantal door Bloso ondersteunde topsporters en wordt het niveau van 2006 opnieuw bereikt. Naast Bloso zijn er ook diverse **andere actoren** zoals het departement CJSB en defensie die topsporters ondersteunen. Het aantal ondersteunde sporters via deze contracten daalt de voorbije jaren.

Medailles

Medailles op grote internationale wedstrijden vormen een graadmeter voor het succes van het topsportbeleid. De voorbije jaren lijkt er een positieve evolutie te zijn in de topsportprestaties op **EK's en WK's**. Deze graadmeter blijft natuurlijk beperkt tot sporten waarvoor in die jaren Wereld- of Europese kampioenschappen werden georganiseerd. Daarnaast lijken de recente prestaties van jeugdige Vlaamse topsporters eveneens te wijzen op een evolutie in positieve zin. In diverse sporttakken worden goede prestaties neergezet. Op de **olympische spelen 2008** scoorde België vrij zwak ten opzichte van vergelijkbare landen. Opmerkelijk is dat sommige landen met een kleine populatie zoals Noorwegen, Nieuw-Zeeland en Denemarken een mooie medailleoogst kunnen voorleggen. Enkele van deze relatief kleine landen hebben zelfs, ondanks de toegenomen internationale concurrentie, hun medailleoogst kunnen vergroten. Voorlopig is het afwachten of de gunstige evolutie in de topsportprestaties doorgetrokken kan worden naar de volgende olympische spelen.

3.90 Medailles en finaleplaatsen

Aantal behaalde medailles en finaleplaatsen behaald binnen 26 topsportfederaties voor senioren, van 2005 tot 2010. Finaleplaats = top 8 plaats.

Medailles op EK's				
	Goud	Zilver	Brons	Finaleplaats
2005	11	6	5	8
2006	6	11	14	9
2007	7	6	3	21
2008	4	3	0	21
2009	12	7	10	12
2010	7	6	6	25
Medailles op WK's				
	Goud	Zilver	Brons	Finaleplaats
2005	10	9	9	7
2006	5	8	7	12
2007	6	5	2	5
2008	2	1	3	6
2009	4	7	7	3
2010	4	7	12	23

Bron: Bloso.

Gezond sporten

Een actieve, fitte en gezonde Vlaming is het doel van het Vlaamse sportbeleid.

Hiervoor promoot het een gezonde sportbeoefening en actieve lichaamsbeweging. Een kwaliteitsvolle sportmedische keuring en begeleiding en een transparant dopingbeleid zijn belangrijke factoren die ervoor kunnen zorgen dat de gezondheidswinst door sportbeoefening groter blijft dan mogelijke gezondheidsschade.

In 2010 lieten 4600 sporters zich **sportmedisch keuren** of begeleiden in één van de 7 erkende en gesubsidieerde keuringscentra. Het gaat zowel om topsporters, getalenteerde sporters, recreatieve sporters als beginnende sporters (topsportleerlingen, beloftevolle jongeren en topsporters). De sportmedische keuring en begeleiding van deze sporters wordt door de Vlaamse overheid gesubsidieerd, al maakt minder dan de helft van de getalenteerde sporters (866) hier gebruik van. Naast de erkende centra zijn er nog 200 erkende keuringsartsen actief.

In 2010 voerde de Vlaamse Gemeenschap 2.329 **dopingcontroles** uit, waarvan 1.469 binnen wedstrijdverband, 770 buiten wedstrijdverband en 90 in fitnesscentra. Er is een duidelijke toename van het aantal controles buiten wedstrijdverband. Het aandeel sporters dat positief test, schommelt de voorbije jaren tussen 4 à 5% van de gecontroleerde atleten. Voor de controles binnen wedstrijdverband steeg het percentage van 4,8% naar 6%. Buiten wedstrijdverband werd in 2010 nagenoeg niemand betrapt, het percentage daalt van 1,8% tot 0,13%. Bij de controles in de fitnesscentra werden een kwart van de gecontroleerde personen positief bevonden.

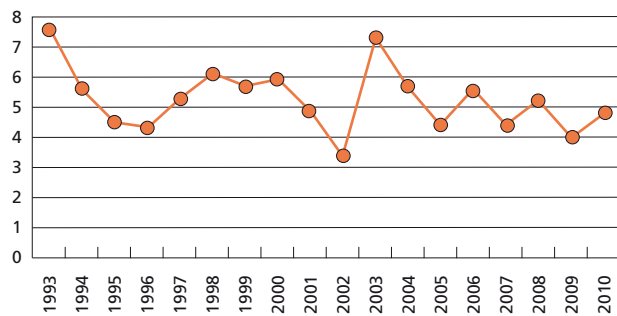
Ongeveer een derde van de overtredingen betreft middelen die spierversterkend werken en het recuperatievermogen bevorderen (anabolica en testosteron). Een kwart van de overtredingen in 2010 slaat op het gebruik van stimulantia (verleggen maximale pijngrens) en een vijfde van de overtredingen op het gebruik van cannabis; voor beide een duidelijke toename in vergelijking met voorgaande jaren. In ongeveer 1 op 7 van de gevallen gaat het om sporters die de controle weigeren en bijgevolg volgens het geldende reglement positief zijn. Bèta-2-antagonisten (vergemakkelijken de ademhaling) hebben nog een aandeel van ongeveer 3% terwijl ze enkele jaren geleden nog een derde van de overtredingen uitmaakte. Diuretica (vochtafdrijvende middelen) lijken aan een opmars bezig met één op tien van de overtredingen.

Binnen de meest gecontroleerde sporten in Vlaanderen hebben bodybuilding, kickboksen, boksen en judo een bovengemiddelde overtredingsratio.

Bij een verantwoorde sportbeoefening gaat ook de nodige aandacht naar **preventie** van blessures. Door het brede publiek te sensibiliseren omtrent letselpreventie neemt het aantal en de ernst van sportletsels af. De website

3.91 Dopingovertreders

Evolutie van het aandeel dopingovertreders ten opzichte van het totaal aantal controles, van 1993 tot 2010.

Bron: Team Medisch Verantwoord Sporten.

www.gezondsporten.be past binnen deze sensibiliseringsacties. In 2010 had de website 224.000 unieke bezoekers.

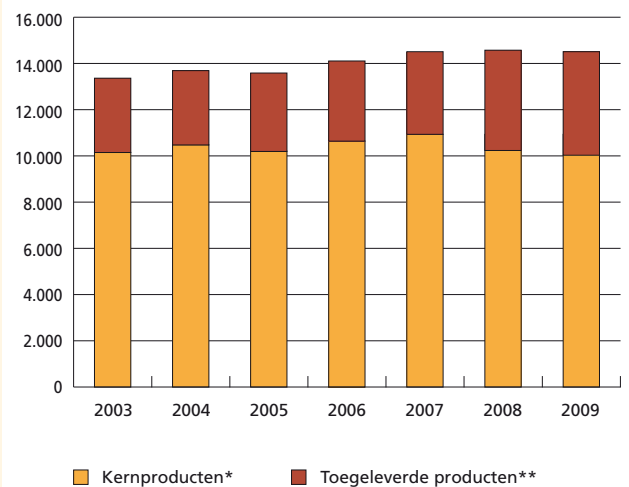
Uit onderzoek blijkt dat vooral basketbal, voetbal en volleybal, sporten zijn met hoge letselrisico's. Door rekening te houden met de meest populaire sporten, in combinatie met het letselrisico en de geassocieerde kosten, ontstaat een prioriteitenlijst die aangevoerd wordt door joggen/lopen, tennis, gymnastiek, basketbal en volleybal.

In het najaar 2010 werd de sportsector bevraagd over het **ethisch verantwoord sporten**.

De grootste problemen die naar voor komen uit de enquête betreffen de thema's fysieke en psychische integriteit en solidariteit. Ongeveer een derde gaf aan dat er een probleem bestaat aangaande medische begeleiding en ondersteuning van sporters. Eveneens een derde zegt dat er onvoldoende letselpreventie of aandacht voor de gezondheid van sporters is. De prestatiedruk die kinderen wordt opgelegd door hun ouders is volgens meer dan een

3.93 Tewerkstelling

Bezoldigde tewerkstelling in de sportsector, Vlaams Gewest, 2003-2009.

Bron: RSZ.

kwart van de respondenten te groot en volgens ongeveer eenzelfde aantal is er ook een probleem op het vlak van verbale agressie. Vier op tien zegt dat er een ernstig probleem op het vlak van solidariteit en samenwerking tussen de sportfederaties, -clubs of -diensten is.

Economische aspecten

Naast een zinvolle vrijetijdsbesteding is sport steeds meer een bron van economische activiteit en werkgelegenheid. De economische relevantie van sport is groot en neemt nog toe.

3.92 Dopinggebruik

Aantal geteste personen en aandeel positief bevonden bij de meest gecontroleerde sporttakken, 2008-2010.

	Controles						Positief			% Positief		
	In wedstrijd verband			Buiten wedstrijdverband			2008	2009	2010	2008	2009	2010
	2008	2009	2010	2008	2009	2010						
Bodybuilding	29	63	38	1	6	0	23	39	16	76,7	56,5	42,1
Kickboksen	76	78	48	0	0	0	15	10	6	19,7	12,8	12,5
Atletiek	210	164	138	80	64	81	3	0	3	0,7	0	1,4
Wielrennen	602	449	488	198	228	324	50	16	24	6,3	2,4	3,0
Basketbal	78	60	36	44	24	42	1	0	1	0,8	0	1,3
Boksen	92	47	77	10	3	0	6	1	7	5,9	2	9,1
Tennis	48	44	66	1	14	17	2	0	0	4,1	0	0,0
Powerlifting	60	66	24	4	0	0	10	3	0	15,6	4,5	0,0
Triatlon	40	48	36	25	33	32	1	1	0	1,5	1,2	0,0
Zwemmen	15	24	42	17	14	22	1	0	0	3,1	0,0	0,0
Volleybal	51	12	44	58	42	66	0	0	0	0,0	0,0	0,0
Voetbal	162	174	102	153	80	97	0	1	3	0,0	0,4	1,5
Judo	19	18	30	11	8	12	1	1	3	3,3	3,8	7,1

Bron: Team Medisch Verantwoord Sporten.

In 2010 zijn meer dan 7.500 Vlaamse **ondernemingen** actief in de sportsector. Dit aantal is de afgelopen jaren duidelijk toegenomen. Bijna driekwart van de ondernemingen levert kernproducten (fitnesscentra, exploitatie sportaccommodaties). Het overige kwart van de ondernemingen betreft toegeleverde producten (vervaardiging sportartikelen).

In die sportsector waren volgens RSZ-data in 2009 meer dan 14.000 **tewerkgesteld**. Dit aantal is de voorbije 3 jaar vrij stabiel. Het aandeel personen tewerkgesteld in de sector van de toegeleverde producten neemt wel toe.

3.94 Sportondernemingen

Aantal ondernemingen actief in de sportsector.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Kernproducten	4.536	4.920	5.164	5.377	5.560	5.643
Toegeleverde producten	2.044	2.061	2.082	2.063	2.040	2.019
Sport-ondernemingen	6.580	6.981	7.246	7.440	7.600	7.662

Bron: VKBO, verwerking SVR, Corve.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Muyters, P. (2010). *Beleidsnota sport, 2010-2014*. Brussel: Vlaamse Regering.
- Philippaerts R. (Eds.). *Sport voor Allen. Strategieën voor laagdrempelig bewegen en sporten in Vlaanderen*. Leuven: Acco.
- Philippaerts R. (Eds.). *Topsport en wetenschap: Een gouden duo!*. Leuven: Acco.
- Scheerder, J., Vos, S. & Vandermeerschen, H. (2011). *Sport participation in Europe. From facts to sheets (Sport Policy & Management 10)*. Leuven: KULeuven/Research Unit of Social Kinesiology & Sport Management.
- Scheerder, J., Breesch, D., Pabian, S. & Vos, S. (2010a). *Balanceren in een grijze zone. Een verkennende studie van de semi-agorale arbeid in de sport (Beleid & Management in Sport 5)*. Leuven: K.U.Leuven/Afdeling Sociale Kinesiologie & Sportmanagement.
- Lievens, J. & Hans Waeghe. (red.) (2011) *Participatie in Vlaanderen. Basisgegevens van de Participatiesurvey 2009*. Leuven/Gent: Acco-Academic.
- Lievens, J. & Hans Waeghe. (red.) (2011) *Participatie in Vlaanderen. Eerste analyses van de Participatiesurvey 2009*. Leuven/Gent: Acco-Academic.
- Scheerder, J., Boen, F., Vos, S., Pelssers, J., Thibaut, E., Vandermeerschen, H. (2011). *Ouderen in-actief. Sociaalwetenschappelijk onderzoek naar sportdeelname en sportbehoeften van 55-plussers in Vlaanderen*. Gent: Academia Press.
- Scheerder, J. & Vos, S., m.m.v. Breesch, Breesch, D., Késenne S., Van Hoecke J., Vanreusel B. (2010). *Sportclubs in beeld. Basisrapportering over het Vlaamse Sportclubpanel Panel 2009 (VFP09) (Beleid & Management in Sport 4)*. Leuven: KULeuven/Afdeling Sociale Kinesiologie & Sportmanagement.
- Departement CJSJ (2009). *Cijferboek gemeentelijk sportbeleid 2008-2010*.

faber.kuleuven.be/BMS
www.bloso.be
www.dopinglijjn.be
www.gezondsporten.be
www.topsportvlaanderen.be

DEFINITIES

- Initiator (niveau 1)** De doelstelling van de opleiding is het leren aanleren van de basistechnieken met accent op de jeugd en op de recreatieve sportbeoefening (niet competitief).
- Trainer B (niveau 2)** Technische vervolmaking kunnen geven en training voor de jeugd (beginnend-competitief of prestatiegericht met accent op de jeugd).
- Trainer A (niveau 3)** Training kunnen geven voor alle clubniveaus (competitief of prestatiegericht met blijvende aandacht voor de jeugd).

Ondernemingen sportsector = oplistijng van onderstaande NACE-nomenclaturen (NACE2008). Toegeleverde producten = 14.199, 32.300, 33.150, 46.496, 47.640, 77.210. Kernproducten = 85.510, 93.110, 93.121, 93.130, 93.199, 93.291.

Tewerkstelling sportsector omvat voor kernproducten NACE-5 digit codes (classificatie 2003) 92611, 92612, 92613, 92621, 92622 en 92623. Vanaf 2008 (classificatie 2008): 85.510, 93.110, 93.121, 93.130, 93.199, 93.291. Voor toegeleverde producten NACE-5 digit codes (classificatie 2003) 18242, 35120, 36400, 51476, 52482, 71406 en 92721. Vanaf 2008 (classificatie 2008): 14.199, 32.300, 33.150, 46.496, 47.640, 77.210.

3.3 TOERISME

Het toeristisch beleid wil met een verbeterde marketingwerking het Vlaams toeristisch product nog beter verkopen en zo het rendement van de sector, het aantal overnachtingen en de tewerkstellingsgraad verhogen. In het eerste deel van dit hoofdstuk ligt de focus dan ook op Vlaanderen als toeristisch product.

Verder wil het beleid de volwaardige participatie aan toerisme voor iedere Vlaming mogelijk maken. Het tweede deel neemt daarbij de Vlaming en zijn vakantie(gedrag) onder de loep.

Vlaanderen als bestemming

Dit eerste deel beschrijft het toeristisch product Vlaanderen. Daarbij gaat specifiek aandacht naar het belang van de toeristische sector voor de Vlaamse economie en werkgelegenheid. Een beschrijving van de omvang van het verblijfs- en dagtoerisme vervolledigt het eerste subhoofdstuk.

Economisch belang

Toerisme levert een belangrijke bijdrage aan de Vlaamse economie en de tewerkstelling. De sector is goed voor 2% van de omzet van alle bedrijven, 4% van de investeringen en 5% van de tewerkstelling.

3.95 Omzet en investeringen

Omzet en investeringen in de toeristisch-recreatieve sector volgens gewest, in miljoen euro, in 2002 en 2009.

	2002	2009	aandeel 2009
Omzet			
Vlaams Gewest	9.746	13.337	60,8%
Brussels Gewest	3.418	4.297	19,6%
Waals Gewest	2.850	3.710	16,9%
Niet toewijsbaar aan gewest	538	587	2,7%
België	16.552	21.931	100,0%
Investerings			
Vlaams Gewest	708	883	61,8%
Brussels Gewest	138	156	10,9%
Waals Gewest	234	310	21,7%
Niet toewijsbaar aan gewest	55	80	5,6%
België	1135	1.429	100,0%

Noot: De som van de gewesten ligt lager dan het Belgische cijfer. Om vertrouwelijkheidsredenen worden gegevens in subsectoren met weinig bedrijven niet vrijgegeven (= niet toewijsbaar aan gewest). Dat komt vaker voor op gewestelijk niveau.
Bron: ADSEI.

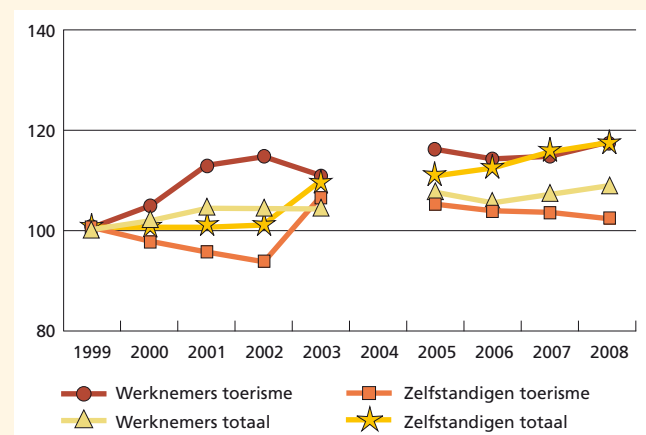
Toeristen consumeren veel verschillende producten en diensten, bijvoorbeeld transport, accommodatie, voeding en souvenirs. Niet alleen de toeristische sector profiteert van die bestedingen (directe economische effecten), ook bedrijven in andere sectoren hebben een deel van hun omzet te danken aan toeristen (indirecte economische effecten). Deze afgeleide effecten komen hier niet aan bod. Om internationaal concurrentieel te blijven, is het belangrijk voldoende te investeren in innovatie en renovatie van toeristische producten.

De **omzet** van de toeristisch-recreatieve sector was in 2009 goed voor 13,3 miljard euro. De **investeringen** kwamen net onder het miljard euro uit. De toeristisch-recreatieve sector was daarmee in 2009 goed voor 2% van de omzet van alle bedrijven en 4% van alle investeringen. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest bedroeg de omzet 4,3 miljard euro en werd er voor 156 miljoen geïnvesteerd.

De directe werkgelegenheid in de toeristisch-recreatieve sector bedroeg in 2008 bijna 114.000 **werknemers** en ruim 27.000 **zelfstandigen**, goed voor 5% van de tewerkstelling. Het aantal werknemers in de toeristisch-recreatieve sector steeg in de periode 1999-2008 sterker dan het Vlaamse gemiddelde. Bij de zelfstandigen lag de groei dan weer onder het gemiddelde. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest was de sector in 2008 goed voor bijna 39.000 werknemers en 2.600 zelfstandigen.

3.96 Werkgelegenheid

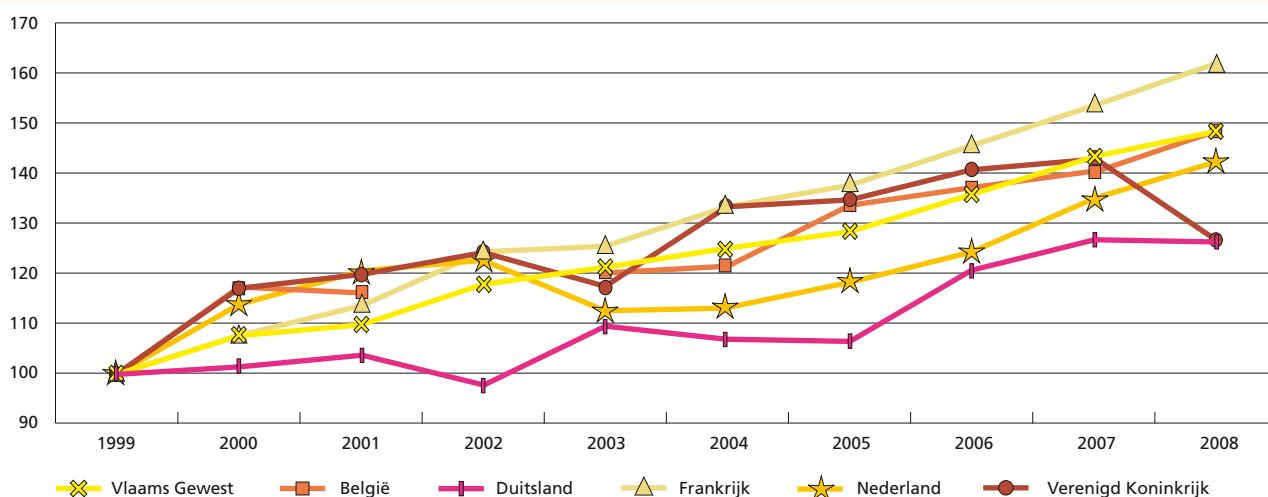
Index van de werkgelegenheid in de toeristisch recreatieve sector, van 1999 tot 2008, index 1999 = 100.

* Geen gegevens voor juni 2004.
Bron: RSZ.

3.97 Omzet horeca

Index omzet in nominale prijzen in de horeca in het Vlaamse Gewest en de buurlanden, van 1999 tot 2008. Index 1999 = 100.

Bron: Eurostat, ADSEI.

De **horeca-sector** vormt een zeer belangrijk onderdeel binnen de toeristisch-recreatieve sector, en is internationaal vergelijkbaar. De omzet van de horeca-sector groeide tussen 1999 en 2008 met bijna 50%. Het Vlaamse groeicijfer is vergelijkbaar met dat van de buurlanden. De groei in werkgelegenheid in de horecasector lag lager dan in de buurlanden. Op tien jaar tijd was er nauwelijks groei van de Vlaamse werkgelegenheid in de horecasector.

Verblijfstoerisme

Dit onderdeel focust op de evolutie en de spreiding van het aantal toeristische overnachtingen. Een eerste deel beschrijft de totale markt, met extra aandacht voor de opvangcapaciteit en het motief van de overnachtingen. Daarna worden achtereenvolgens de binnen- en buitenlandse markt beschreven.

Totale markt

Het aantal **overnachtingen** in het Vlaamse Gewest ging in het crisisjaar 2009 met 2,6% achteruit en zakt in vergelijking met 1999 met 5%. Ook de Brusselse regio noteert in 2009 een negatieve groei van 1,4%. Over de jongste tien jaar gezien was er in het Brussels gewest wel een stijging van het aantal overnachtingen.

Het aantal aankomsten in het Vlaamse Gewest daalt minder sterk dan het aantal overnachtingen. Dit bevestigt de trend naar kortere verblijven. De gemiddelde verblijfsduur in het Vlaamse Gewest daalde sinds 1999 van 3,8 naar 3,1 nachten per verblijf.

Het aantal overnachtingen evolueert in het Vlaamse Gewest op een vrij gelijkaardige wijze als bij de buurlanden. Het aantal overnachtingen in het Verenigd Koninkrijk

3.98 Werkgelegenheid horeca

Index van het aantal werknemers in de horeca in het Vlaams Gewest en de buurlanden, van 1999 tot 2008, index 1999 = 100.

Bron: Eurostat, RSZ.

3.99 Overnachtingen

Evolutie van het aantal overnachtingen volgens gewest, van 1999 tot 2009.

	1999	2.005	2.006	2007	2008	2009	'99-'09
Vlaams Gewest	23.539.400	22.912.278	23.398.140	23.303.560	22.999.149	22.412.539	-4,8%
Brussels Gewest	4.268.734	4.650.013	4.836.476	5.099.264	5.271.014	5.197.256	+21,8%
Waaals Gewest	6.687.296	6.694.119	6.830.170	6.784.554	6.678.366	6.570.930	-1,7%
België	34.495.430	34.256.410	35.064.786	35.187.378	34.948.529	34.180.725	-0,9%

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).
Bron: ADSEI, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek.

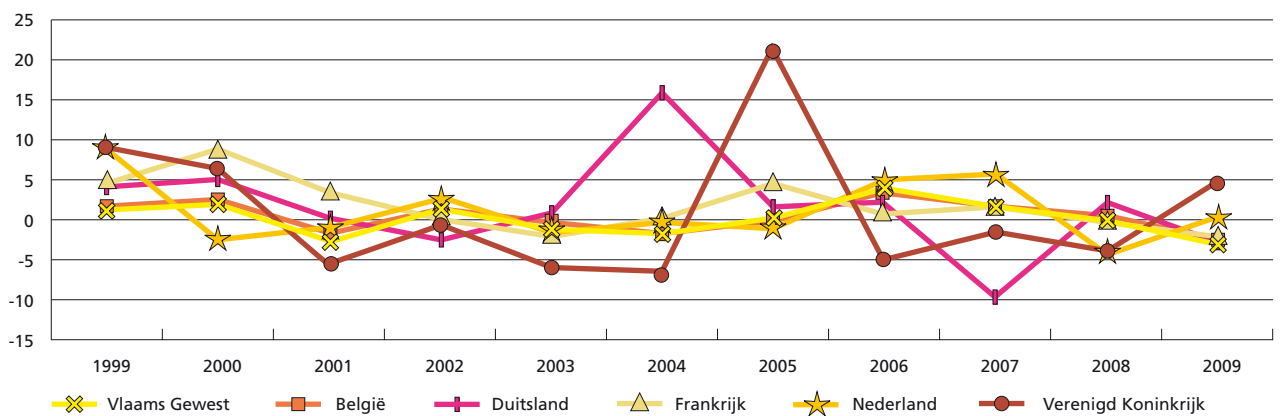
vertoont een iets instabieler patroon, te wijten aan de evolutie van de wisselkoers van het Britse Pond.

De meeste commerciële overnachtingen vinden plaats aan de kust, maar de populariteit van deze bestemming daalt

verder. De kunststeden werden voor het eerst in jaren geconfronteerd met een daling van het aantal overnachtingen. De kunststeden ontvangen veel zakenlui, maar deze bleven door de crisis vaker thuis. Brussel, Brugge, Antwerpen en Gent ontvangen de meeste gasten. Ook de

3.100 Groeiratio overnachtingen

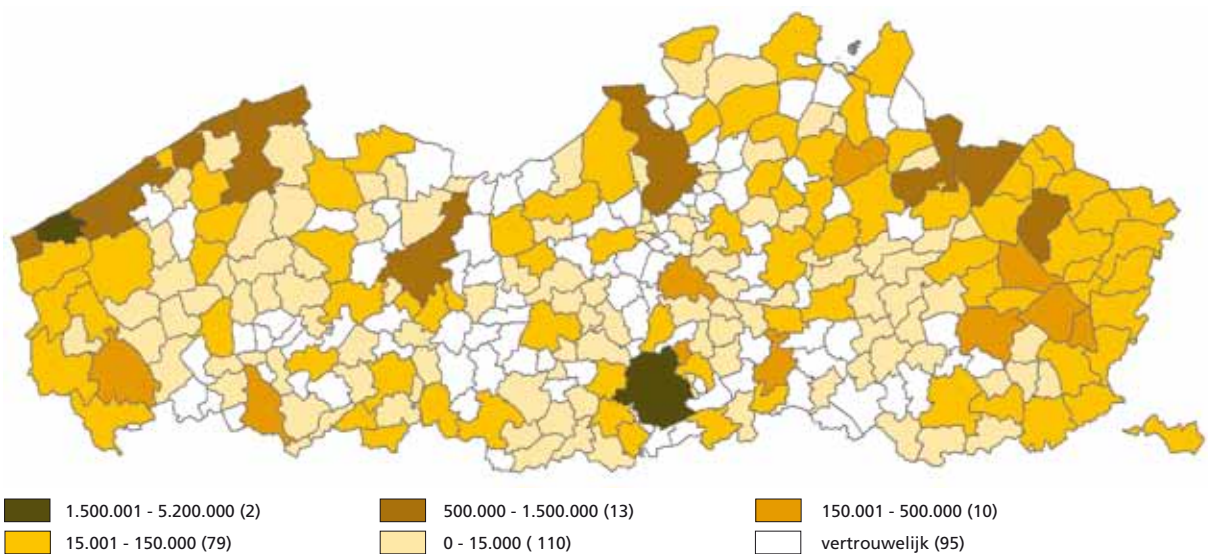
Evolutie van de jaarlijkse groeiratio van het aantal overnachtingen in het Vlaamse Gewest en de buurlanden, van 1999 tot 2009.

Bron: Eurostat.

3.101 Spreiding overnachtingen

Spreiding aantal overnachtingen in 2009.

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).
Wit = gemeenten met minder dan 3 commerciële logiesaccommodaties. Deze zijn niet weerhouden omwille van vertrouwelijkheid.
Bron: ADSEI, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek.

3.102 Overnachtingen naar macrobestemming

Evolutie van het aantal overnachtingen naar macrobestemming, van 1999 tot 2009.

	1999	2005	2006	2007	2008	2009	'99-'09
Kust	12.531.603	11.360.405	11.206.268	10.702.008	10.054.496	9.821.266	-21,6%
Kunststeden	7.592.847	8.188.744	8.636.432	9.129.110	9.506.509	9.207.902	+21,3%
Vlaamse regio's	7.683.684	8.013.142	8.391.916	8.571.706	8.709.158	8.580.627	+11,7%

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).
Bron: ADSEI, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek.

Vlaamse regio's kennen een trendbreuk en zien voor het eerst in tien jaar een lichte daling van het aantal overnachtingen. Meest populaire bestemmingen hier zijn de Antwerpse en Limburgse Kempen. Ook andere delen van Limburg en de Westhoek zijn frequent bezochte vakantieoord.

De officiële **logiescapaciteit** in het Vlaamse Gewest bedraagt een 377.000 slaapplekken, waarvan 181.000 toeristische slaapplekken en 196.000 residentiële. In dit cijfer worden de tweede verblijven niet meegeteld. Hierdoor wordt de betekenis van de kust als toeristische bestemming aanzienlijk onderschat. Want het is vooral aan de kust dat zich de meeste tweede verblijven bevinden. Bovendien nemen deze in aantal nog toe. In 2009 vertegenwoordigen deze tweede verblijven een capaciteit van nog eens ruim 400.000 slaapplekken.

Het aantal overnachtingen aan de kust wordt door Westtoer geschat op ruim 31 miljoen. Slechts een kleine 10 miljoen van deze overnachtingen zitten in de hiervoor vermelde officiële cijfers (toeristische slaapplekken + verhuur via immobiliënkantoren).

De verdeling van het aantal overnachtingen naar **verblijfsmotief** is relatief stabiel. Het zakentoerisme verloor wel een beetje terrein, omdat dit soort reizen meer crisergevoelig zijn dan recreatief verblijfstoerisme. Bijna negen op tien overnachtingen in het Vlaamse Gewest heeft recreatieve doeleinden. Dat geldt ook voor het Waalse maar niet voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Met zijn sterk internationaal karakter trekt Brussel meer zakelijke reizigers aan. Meer dan een derde van de Brusselse

3.103 Logiescapaciteit

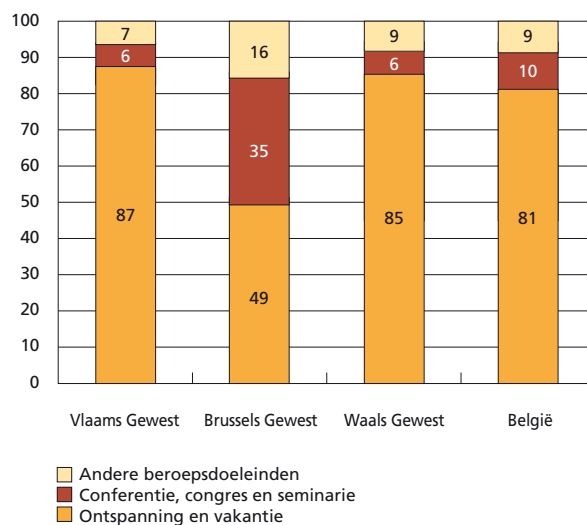
Evolutie van de logiescapaciteit per type logiesvorm in het Vlaamse Gewest, uitgedrukt in aantal slaapplekken, in 2004 en 2009, exclusief huurlogies.

	2004	2009
Hotels	62.916	68.530
Campings: toeristische plaatsen	48.112	49.647
Campings: residentiële plaatsen	206.898	189.651
Vakantieparken: toeristische plaatsen	15.395	14.280
Vakantieparken: residentiële plaatsen	5.590	6.420
Logies voor doelgroepen	45.234	44.484
Gastenkamers	3.013	4.344
Totaal	387.158	377.356

Bron: Steunpunt Buitenlands Beleid, Toerisme & Recreatie.

3.104 Verblijfsmotief

Verdeling van het aantal overnachtingen naar verblijfsmotief in 2009, in %.

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).
Bron: ADSEI, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek.

overnachtingen is te situeren in het zogenaamde MICE-segment (Meetings, Incentive, Conference en Events of Exhibitions), één op zeven zijn overnachtingen van individuele zakentoeeristen.

Binnenlandse markt

Drie op vijf van alle overnachtingen in het Vlaamse Gewest zijn overnachtingen door Belgen, of **binnenlandse overnachtingen**. Het aandeel overnachtingen door Belgen in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is aanzienlijk lager, maar nog steeds goed voor een groot aantal overnachtingen. De binnenlandse markt situeert zich vooral aan de kust. In tweede instantie zijn de Antwerpse en Limburgse Kempen en enkele andere gemeenten in Limburg en de Westhoek erg populair.

Het aantal binnenlandse overnachtingen kende in 2009 ondanks de crisis een lichte vooruitgang. Crisis hoeft niet noodzakelijk slecht nieuws te zijn voor Vlaanderen als toeristisch product. Mensen blijven reizen, maar spenderen wel minder geld en blijven dicht bij huis. Hierbij kan Vlaanderen profiteren van de trend naar kortere en meer

3.105 Binnenlandse overnachtingen

Evolutie van het aantal binnenlandse overnachtingen volgens gewest, van 1999 tot 2009.

	1999	2005	2006	2007	2008	2009	'99-'09
Vlaams Gewest	14.174.560	13.649.352	13.844.787	13.725.570	13.503.130	13.548.754	-4,4%
Brussels Gewest	333.222	531.638	630.365	722.629	764.196	867.330	+160,3%
Waaals Gewest	3.840.691	3.743.187	3.771.563	3.704.541	3.587.787	3.586.654	-6,6%
België	18.348.473	17.924.177	18.246.715	18.152.740	17.855.113	18.002.738	-1,9%

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).
Bron: ADSEI, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek.

3.106 Buitenlandse overnachtingen

Evolutie van het aantal buitenlandse overnachtingen volgens gewest, van 1999 tot 2009.

	1999	2005	2006	2007	2008	2009	'99-'09
Vlaams Gewest	9.364.840	9.262.926	9.553.353	9.577.990	9.496.019	8.863.785	-5,4%
Brussels Gewest	3.935.512	4.118.375	4.206.111	4.376.635	4.506.818	4.329.926	+10,0%
Waaals Gewest	2.846.605	2.950.932	3.058.607	3.080.013	3.090.579	2.984.276	+4,8%
België	16.146.957	16.332.233	16.818.071	17.034.638	17.093.416	16.177.987	+0,2%

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).
Bron: ADSEI, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek.

dichtbij huis vakanties. In de cijfers vertaalt zich dat in een toename van het aantal binnenlandse overnachtingen. Sinds 1999 tekent zich een daling van goed 4% af, voornamelijk te wijten aan het tanende succes van huurlogies aan de kust. De kunststeden kunnen rekenen op stijgende binnenlandse belangstelling.

Buitenlandse markt

De trend naar kortere en meer dichtbij huis vakanties in crisistijden is slecht nieuws voor het aantal **buitenlandse overnachtingen**. Terwijl het aantal binnenlandse overnachtingen nog licht steeg in 2009, ging het aantal buiten-

landse overnachtingen dat jaar met bijna 7% achteruit. Het aantal buitenlandse overnachtingen zit daarmee 5% onder het niveau van 1999. Ook het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest leverde 4% van zijn buitenlandse overnachtingen in tijdens 2009, maar bevindt zich nog wel 10% hoger dan in 1999.

De buitenlandse overnachtingen zijn, meer dan de binnenlandse, geconcentreerd in de kunststeden. Dat komt deels door het zakentoerisme en deels door recreatieve citytrips. Brussel staat op kop, gevolgd door Antwerpen, Brugge en Gent. Daarnaast oefenen zowel de kust als enkele gemeenten in de Kempen een grote aantrekkingskracht uit op buitenlanders. De buitenlandse toeristen

3.107 Overnachtingen naar herkomstland

Evolutie van het aantal overnachtingen volgens herkomstland, van 1999 tot 2009.

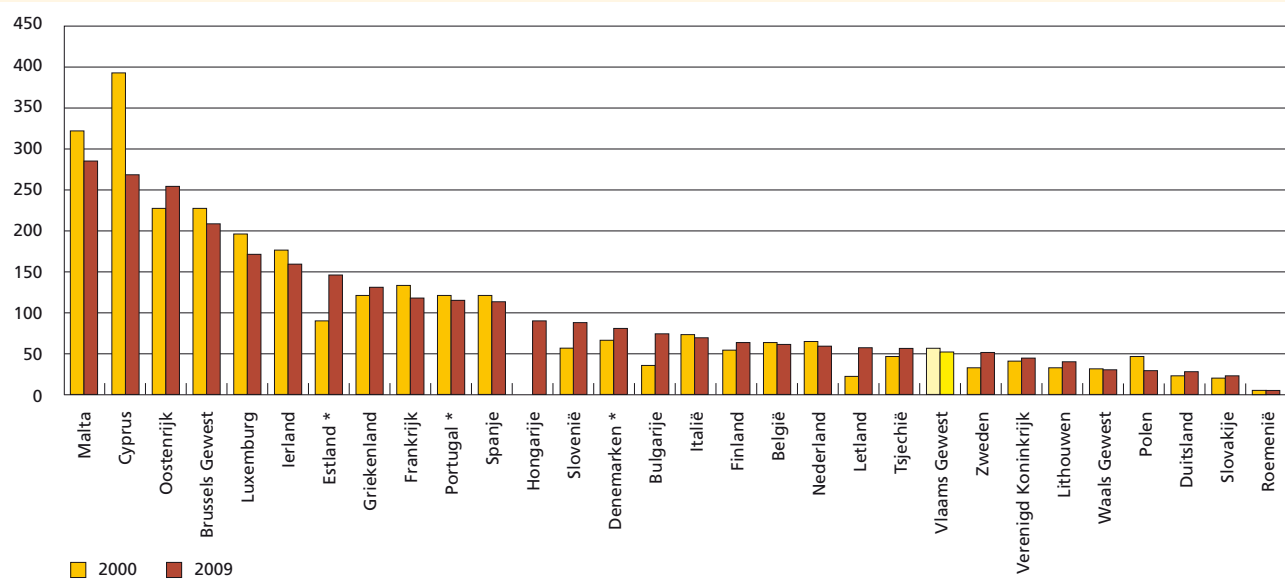
	1999	2005	2006	2007	2008	2009	'99-'09
Nederland	2.838.026	3.204.587	3.347.574	3.348.999	3.385.052	3.302.058	+16,4%
Duitsland	2.354.990	1.673.623	1.628.934	1.581.993	1.497.280	1.482.902	-37,0%
Verenigd Koninkrijk	1.486.630	1.384.610	1.364.298	1.402.189	1.377.047	1.099.471	-26,0%
Frankrijk	1.003.250	1.115.409	1.185.479	1.100.221	1.120.184	1.059.192	+5,6%
V.S. Amerika	296.028	276.506	271.093	269.541	246.893	225.383	-23,9%
Spanje	93.037	148.276	164.690	179.512	199.821	191.995	+106,4%
Italië	168.719	149.510	161.585	165.375	170.208	167.050	-1,0%
Japan	122.729	95.588	94.649	90.877	79.003	55.797	-54,5%
Denemarken	38.312	37.778	35.779	40.242	43.352	38.601	+0,8%
Zweden	57.673	53.828	57.242	57.337	56.390	42.421	-26,4%
Oostenrijk	31.278	23.923	28.779	31.776	31.269	33.095	+5,8%
Rusland	33.658	52.042	57.894	59.566	57.675	54.019	+60,5%
China	23.152	43.235	43.442	47.042	42.402	39.542	+70,8%
India	20.399	36.714	40.982	44.851	61.171	39.417	+93,2%
Brazilië	9.734	12.407	15.558	20.981	24.119	17.565	+80,4%
Overig buitenland	787.225	954.890	1.055.375	1.137.488	1.104.153	1.015.277	+29,0%
TOTAAL	9.364.840	9.262.926	9.553.353	9.577.990	9.496.019	8.863.785	-5,4%

Noot: alle commerciële logiesvormen (hotels, campings, vakantieparken, logies voor doelgroepen en huurlogies via verhuurkantoren aan de Kust).
Bron: ADSEI, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek.

3.108 Aankomsten naar aantal inwoners

Europese vergelijking van het aantal buitenlandse aankomsten per 100 inwoners, in 2000 en 2009.

Noot: een vergelijking van de gewesten met andere landen moet met de nodige omzichtigheid gebeuren: elk land zal regio's hebben die beter scoren dan het gemiddelde van het land.

* = cijfer 2008 in plaats van 2009

Bron: UNWTO & Eurostat, bewerking SVR.

komen vooral uit de buurlanden en verblijven hier in hoofdzaak voor recreatieve doeleinden.

Nederland, Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Duitsland zijn met voorsprong de belangrijkste marktlanden voor Vlaanderen. In het Vlaamse Gewest zijn ze goed voor 78% van de buitenlandse overnachtingen en 31% van het totaal aantal overnachtingen. In Brussel liggen deze aandelen op 45% en 38%. Dit geeft aan dat het Brussels Hoofdstedelijke Gewest ook veel buitenlanders van buiten onze buurlanden aantrekt.

Het aantal overnachtingen nam bij zowat alle bezoekende landen af in 2009. De financieel-economische crisis van dat jaar speelt daarbij hoogstwaarschijnlijk een rol. Bij sommige landen was die terugval nog een pak hoger dan het gemiddelde. Zo kwamen er beduidend minder Britten, Amerikanen, Zweden, Japanners en Indiërs naar Vlaanderen. De sterke Euro maakte het reizen naar Vlaanderen in 2009 aanzienlijk duurder voor de Britten, Zweden en

Indiërs. Amerikanen en Japanners konden in principe wel genieten van goedkopere reizen naar onze regio doordat de euro verzwakte in termen van hun munten. Maar desondanks daalde hun aantal overnachtingen in het Vlaamse Gewest aanzienlijk.

In 2009 telde het Vlaamse Gewest 54 buitenlandse aankomsten per 100 inwoners. Op Europees vlak is dat een matige score, deels te verklaren door onze hoge bevolkingsdichtheid. In zowat alle Europese landen daalde het aantal aankomsten ten opzichte van 2008.

Dagtoerisme

Dagtoerisme is een vorm van toerisme waarbij dezelfde dag weer naar de eigen woonplaats wordt teruggereisd. Een deel van het dagtoerisme vindt plaats in attracties. Ook de kust trekt een groot deel dagjesmensen aan.

De **attracties** in het Vlaamse Gewest konden in 2009 reke-

3.109 Attracties

Evolutie van het aantal bezoekers van toeristische attracties, naar type attractie, van 2004 tot 2009, in %.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	'04-'09
Toeristisch-recreatieve attracties	59,3	60,0	59,8	59,8	60,7	59,5	+18,0
dieren-, pret- en themaparken	33,8	32,3	32,7	33,6	34,1	33,7	+17,1
recreatieparken en waterplezier	11,3	12,7	13,7	12,4	12,5	12,6	+31,1
wetenschap en natuur	6,3	7,3	6,7	6,7	7,0	6,6	+22,9
sightseeing	7,9	7,7	6,6	7,1	7,2	6,7	-0,5
Culturele attracties	40,7	40,0	40,2	40,2	39,3	40,5	+16,9
erfgoedmusea	22,1	21,5	21,9	21,2	22,6	21,4	+14,0
kunstmusea	8,5	8,9	8,2	9,7	7,9	8,1	+12,3
niet-museale erfgoedattracties	10,1	9,6	10,1	9,3	8,7	10,9	+27,1
Totaal (N)	15.347.642	15.163.396	15.805.958	16.771.172	16.609.208	18.045.163	+17,6

Bron: Steunpunt Buitenlandse Toerisme en Recreatie.

3.110 Vakantieparticipatie

Evolutie van de vakantieparticipatie van de Vlamingen, van 1998 tot 2008.

	1998	2000	2002	2004	2006	2008
Vakantieparticipatie	75,3%	78,1%	74,1%	75,4%	76,6%	73,7%
Frequentie per jaar	2,3	2,3	2,3	2,4	2,2	2,2

Bron: WES, Onderzoek & Advies.

3.111 Vakantie-armoede

Evolutie aandeel per risicogroep dat zich geen week vakantie kan veroorloven, van 2004 tot 2009, in %.

	laagste inkommen- men-kwintiel	65+	1-ouder- gezin	alleen- staanden	werklozen	zieken & invaliden	niet EU-burgers	laag geschoolden	Totaal
2004	36,2	21,0	53,2	26,8	33,9	36,5	37,6	26,2	18,3
2005	39,8	20,5	46,1	26,8	24,6	37,2	36,7	24,3	16,0
2006	36,0	18,2	49,6	25,0	25,0	36,0	42,2	21,6	14,5
2007	33,4	17,0	37,4	23,9	23,2	36,2	30,4	20,1	13,3
2008	44,0	19,6	46,5	27,4	25,1	43,4	32,5	24,5	17,8
2009	45,0	21,8	42,8	29,4	31,2	42,9	43,9	27,4	17,4

Bron: SILC.

nen op het bezoek van 18 miljoen dagtoeristen. Dit is een toename van 9% ten opzichte van een jaar voordien. Het dagtoerisme aan de kust schommelde de voorbije tien jaar steeds tussen de 16 en 19 miljoen dagtoeristen per jaar. In 2009 ging het om 18,3 miljoen dagtoeristen. Schommelingen hebben hier vooral te maken met de weersomstandigheden. Twee op drie van de dagtoeristen in 2009 waren Vlamingen. Een dagtoerist aan de kust spendeerde gemiddeld 34 euro. Ruim 20 euro daarvan ging naar restaurant- en cafébezoek. Dit bedrag is niet gedaald ondanks de economische crisis. Er werd wel minder uitgegeven aan "shopping".

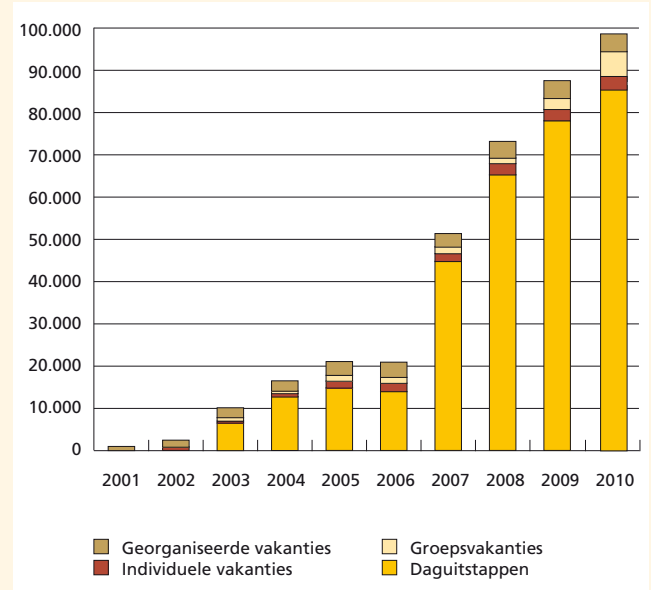
De Vlaming op vakantie

In 2008 ging iets minder dan driekwart van de Vlamingen minstens eenmaal op vakantie. Daarmee werd de stijgende trend van **vakantieparticipatie** sinds 2002 onderbroken. Het gemiddeld aantal vakanties per reizende Vlaming bedroeg in 2008 evenveel als in 2006. Er gingen dus minder mensen op vakantie, maar diegenen die reizen doen dat even vaak als in 2006. De Vlaamse participatiegraad benadert die van onze buurlanden, al zijn exacte vergelijkingen niet mogelijk wegens kleine methodologische verschillen.

Voor veel mensen met een beperkt inkomen is met vakantie gaan een uitgave die niet binnen hun budget past. In 2009 beweerden ruim 17% van de Vlamingen dat ze zich geen vakantie konden veroorloven. Dat is min of meer een status quo ten opzichte van 2008, maar wel veel meer dan in de jaren voor het begin van de economische crisis. Bij (armoede-) risicogroepen ligt dat percentage aanzienlijk hoger.

3.112 Steunpunt Vakantieparticipatie

Evolutie van het aantal toeristen dat gebruik maakte van het steunpunt Vakantieparticipatie, van 2001 tot 2010 (opgestart in mei 2001).

Bron: Toerisme Vlaanderen, Steunpunt Vakantieparticipatie.

Omdat vakantie een basisrecht is, ijvert Toerisme Vlaanderen via haar steunpunt Vakantieparticipatie voor een betaalbaar vakantieaanbod. Het aanbod is bedoeld voor alle mensen die omwille van financiële beperkingen niet op vakantie of daguitstap kunnen gaan. Het steunpunt werkt daarvoor samen met tal van organisaties, toeristische attracties en vakantiehuizen, die bereid zijn een sociaal tarief te hanteren voor deze doelgroep. In 2010 konden zo ruim 98.000 mensen genieten van een vakantie of een dagje uit.

VOOR MEER INFORMATIE

Websites

Steunpunt vakantieparticipatie

www.vakantieparticipatie.be

Toerisme in Cijfers 1999-2009

Toerisme Vlaanderen

www.toerismevlaanderen.be/cijfers

United Nations World Tourism Organisation (UNWTO)

www.unwto.org

WES Onderzoek & Advies

www.wes.be

Steunpunt Buitenlands Beleid, Toerisme & Recreatie

www.toerismestatistieken.be

Westtoer

www.westtoer.be

3.4 MEDIA EN ICT

De 3 kerndoelstellingen van het mediabeleid zijn:

- onafhankelijkheid, pluriformiteit en kwaliteit van de media en van de informatieverstrekking;
- toegang voor elke Vlaming tot een divers, kwalitatief en innovatief media-aanbod;
- media stimuleren als partners in een vooruitstrevende informatiemaatschappij.

Dit hoofdstuk gaat dieper in op de 2 eerste strategische doelstellingen. Naast de traditionele media waaronder de televisie, de radio en de krant komen technologische innovaties en nieuwe mediatoepassingen aan bod. De technologische innovaties houden de digitalisering van het medialandschap in met nieuwe mediakanalen zoals het internet, de gsm of de smartphone, de tablet of de spelconsole. Verder zijn er nieuwe of meer kwalitatieve digitale diensten via de traditionele media. Digitale radio en televisie hebben een betere geluids- en/of beeldkwaliteit en laten meer zenders toe. Interactieve digitale televisie biedt een bijkomend aanbod van niet-lineaire televisiediensten zoals het opvragen van programma's of films, maar ook andere nieuwe diensten zoals games, informatiepagina's en dergelijke meer.

Onafhankelijkheid, pluriformiteit en kwaliteit

De eerste strategische doelstelling veronderstelt twee aandachtspunten, die hierna meer in detail aan bod zullen komen: de onafhankelijkheid, de pluriformiteit en de leefbaarheid van de Vlaamse mediasector en een kwaliteitsvol media-aanbod.

Leefbaarheid en pluriformiteit

Een pluriform, divers en kwaliteitsvol medialandschap veronderstelt een voldoende groot aantal verschillende spelers zonder de leefbaarheid van de sector in het gedrang te brengen. Het media-aanbod en de mediaconcentratie geven een beeld van de diversiteit aan spelers. De leefbaarheid wordt in kaart gebracht via de beschikbare middelen voor mediaproductie.

Diversiteit aan spelers

In het nieuwe Mediadecreet van 27 maart 2009 worden andere opdelingen voorzien voor radio- en televisieomroepen, waardoor de cijfers vanaf 2009 niet meer geheel vergelijkbaar zijn met deze van voorgaande jaren.

Radio

De **erkende radio's** die in 2009 actief waren, kregen hun erkenning voor het nieuwe decreet in werking trad. In 2001 doorbraken Q-music en 4FM (nu Joe FM) het monopolie van de landelijke radio's van de openbare omroep. Beide landelijke private radio's zijn momenteel in handen van de Vlaamse Media Maatschappij (VMMa).

In 2003 leidde het nieuwe frequentieplan tot de erkenning van vijf regionale private radio's. Vier van de vijf regionale radio's werkten sinds 2008 samen onder de naam Nostalgie. De Limburgse regionale radio trad in 2010 toe tot dit samenwerkingsverband, waardoor Nostalgie over heel Vlaanderen te beluisteren is.

Het aantal erkende lokale radio-omroepen bleef tussen 2009 en 2010 stabiel op 289. Volgens de VRM (2010) steeg het aantal radio's die deel uitmaken van een samenwerkingsverband tijdens het voorbije jaar van 186 tot 196. Ongeacht de grootte van het zendgebied van deze samenwerkingsinitiatieven, blijven de samenstellende radio's erkend als lokale omroepen.

Via de wijziging van het decreet van 2009 verdween de categorie van netwerkradio's. Deze vallen nu onder de categorie "andere radio-omroeporganisaties". In praktijk betreft het 3 omroepen die uitsluitend via de kabel worden doorgegeven. Daarnaast bestaan er heel wat internetradio's, maar hierover zijn geen eenduidige cijfers beschikbaar.

Het gewijzigde **radiolandschap** resulteerde in herverdelingen van de **marktaandeelen**.

Het gemiddeld marktaandeel van de VRT zakte van 85% in 2002 naar 61% in 2010. Het dalende marktaandeel van de VRT is vooral toe te schrijven aan de sterke afname van het marktaandeel van radio Donna. MNM, die radio Donna verving vanaf begin 2009, kon deze dalende trend

3.113 Marktaandeel radio's

Evolutie van de gemiddelde jaarlijkse marktaandelen van 2002 tot 2010, naar radio-omroep, in %.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Publieke RO									
VRT	84,8	82,7	76,8	68,5	65,2	62,5	64,5	62,1	61,2
Radio 1	11,5	12,1	11,8	9,1	7,4	8,4	9,1	8,7	8,6
Radio 2	35,2	33,2	33,0	33,0	31,9	31,0	30,5	30,8	30,4
MNM (Radio Donna)	29,4	27,6	21,7	17,1	17,0	12,8	13,4	10,6	9,6
Studio Brussel	6,2	7,5	7,9	6,8	7,1	8,2	9,8	9,5	10,7
Klara	2,5	2,5	2,5	2,5	1,9	2,2	1,8	2,6	1,9
Particuliere RO									
Landelijke dekking	4,8	8,3	13,6	19,6	21,9	23,2	24,9	25,8	27,3
Q-music	3,6	5,6	8,9	14,4	17,1	17,6	17,1	16,0	14,8
4FM/JOE FM	1,2	2,7	4,7	5,2	4,8	5,6	6,1	6,3	6,8
Nostalgie (+4PR, 1)							1,8	3,6	5,7*
Andere RO	9,4	8,4	9,0	10,2	11,7	12,0	10,8	12,2	11,5

Cijfers op basis van het CIM Radio onderzoek, 12+, maandag-zondag, 5-5u; RO staat voor radio-omroeporganisatie. * Toevoeging FM-Limburg in 2010. Bron: VRT-Studiedienst, CIM Radio onderzoek.

niet kenteren. Radio 2 moest ook marktaandeel prijsgeven, maar blijft veruit de meest populaire radio in Vlaanderen. Studio Brussel is de enige publieke radio met een stijgend marktaandeel in deze periode.

De landelijke private radio's Q-music en JOE FM, de radio's van de VMMA, halen in 2010 een gezamenlijk marktaandeel van 22%. Dit marktaandeel neemt af sinds 2009, wat toe te schrijven is aan het gedaalde marktaandeel van Q-music. De marktaandelen van JOE FM blijven lichtjes stijgen. De VMMA is in handen van De Persgroep en de Roularta Media Group. Sinds Exqi FM Limburg in maart 2010 toetrad tot het samenwerkingsverband Nostalgie, gaat het hier feitelijk over een derde zender met landelijke dekking, al blijven de samenstellende radio's erkend als regionale private radio's. Nostalgie is opgericht door Corelio en Concentra in samenwerking met de internationale NRJ-radiogroep, de grootste radiogroep van Europa. Dit initiatief bleek een schot in de roos: het marktaandeel stijgt van 1,8% in 2008 tot 5,7% in 2010. De toevoeging van FM-Limburg kan deze stijging niet alleen verklaren.

Televisie

Het **aantal televisiediensten**, waarvoor er een kennisgeving of een erkenning is, verdrievoudigde bijna sinds 2003. Het aantal operationele televisiediensten steeg even spectaculair op deze korte periode: van 25 in 2003 tot 73 in 2010. Aangezien er in 2003 nog geen interactieve digitale televisie en bijgevolg ook geen niet-lineaire televisiediensten bestonden, kan deze stijging alleen toegeschreven worden aan een reële explosie van het aanbod en niet aan de gewijzigde regelgeving.

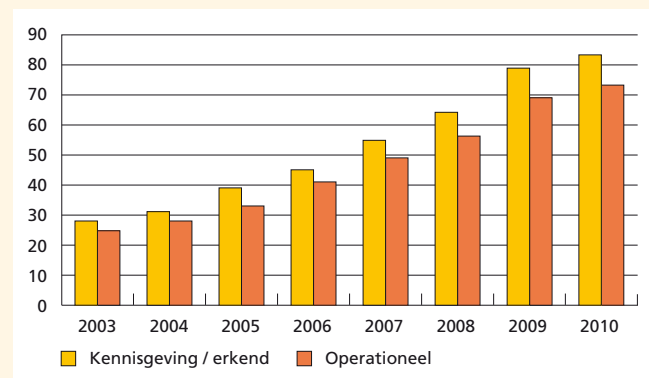
Sinds 2005 kan de Vlaming kiezen voor (**interactieve digitale televisie** (iDTV) via DSL of de kabel en in 2006 kwam TV VLAANDEREN met digitale televisie via de satelliet op de markt. Sinds 2009 beheert Norkring België de digitale ether. Voorlopig zendt alleen de VRT digitaal uit via de ether. Via Mobistar, Yelo van Telenet en Belga-

com TV Overall worden in Vlaanderen de eerste stappen gezet voor mobiel televisiekijken via de gsm/smartphone, de tablet en/of de laptop. De interactieve vormen van televisiekijken maken nieuwe niet-lineaire diensten mogelijk waaronder Video-On-Demand (VOD), het pauzeren en terugspoelen van live uitzendingen en internettoepassingen zoals het delen van foto's, spelen van spelletjes en dergelijke meer.

Ondertussen ontwikkelt zich het aanbod in **hoge definitie televisie** (HDTV), een evolutie van digitale televisie met een nog betere beeldkwaliteit. In 2008 gingen Eén HD en Canvas/Ketnet HD op een apart kanaal van start. Naast deze publieke zenders zijn er verschillende Vlaamse commerciële HD zenders, zoals vtm, Exqi-sport en -cultuur en enkele PRIME-zenders. Het aanbod van Belgacom, Telenet en TV VLAANDEREN vertoont verschillen in het aanbod

3.114 Televisiediensten

Evolutie van het aantal erkende/aangemelde en operationele televisiediensten van 2003 tot 2010.

Technische noot: het decreet betreffende de radio-omroep en de televisie van 27 maart 2009 wijzigde de categorieën van televisiediensten. Om een maximale vergelijkbaarheid over de jaren te behouden worden de televisiediensten waarvoor de erkenning nog loopt in 2010 of die in 2009-2010 aangemeld werden vergeleken met de erkende televisiediensten uit voorgaande jaren. Het verschil zit in de niet-lineaire televisiediensten: deze worden sinds 2009 opgenomen in de tabel van zodra er een kennisgeving gebeurde. Bron: VRM.

3.115 Marktaandeel tv-zenders

Evolutie van de marktaandelen van de tv-zenders van 1999 tot 2010, op de totale populatie (4 jaar en ouder; over de hele dag), in %.

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Eén(tv1)	22,7	23,4	25,0	26,4	27,9	28,2	27,0	28,7	30,1	31,7	32,4	33,3
Canvas/Ketnet/tv2	7,9	8,2	8,5	9,6	10,0	9,4	9,4	9,6	9,4	8,6	8,9	9,4
Vtm	27,3	26,8	27,2	25,4	23,5	22,9	22,0	21,3	20,7	21,4	20,9	20,4
2BE/KA2	5,9	7,7	7,3	6,4	6,2	5,2	5,6	6,7	5,9	5,8	5,6	5,1
VT4	8,2	7,8	6,4	6,3	6,8	6,7	6,4	7,0	6,4	6,5	6,0	6,4
VijfTV						0,3	2,4	4,2	4,1	4,4	4,4	3,8
Vitaya		0,1	0,5	0,8	1,2	1,5	2,4	2,9	3,4	3,5	3,9	3,5
Andere	28,0	25,7	25,1	25,1	24,4	23,2	24,8	19,6	20,1	18,1	18,0	18,2

Zender Sporza, alleen actief in 2004, werd niet opgenomen.

Bron: CIM TV.

van gratis en/of te betalen HD-zenders. Volgens Screen Digest heeft België met 35 beschikbare HD-zenders een gedeelde vijfde plaats met Polen binnen de EU27. Tsjechië (41), Nederland (42), Ierland (50) en het Verenigd Koninkrijk (55) hebben nog een breder aanbod. Terwijl deze ontwikkeling zich ten volle ontplooit, kondigt zich de 3-D televisie aan. Belgacom en Telenet hebben een 3D-demo kanaal en via VOD kunnen 3-D films opgevraagd worden.

De voorbije tien jaar steeg het **marktaandeel** van de VRT van 32% tot 43%. De verhoging van het marktaandeel is vooral toe te schrijven aan het toenemende succes van Eén. De traditionele VMMA-zenders vtm en 2BE verloren beiden aandeel sinds 2000. Eind 2010 werd Vitaya overgenomen door VMMA. Het aandeel van deze zender steeg tot 2009 om terug lichtjes te dalen in 2010. Hiernaast heeft deze televisiemaatschappij van De Persgroep en Roularta Media Group de zenders Jim, VtmKzoom en de digitale

zenders Anne en Vitaliteit. VT4 en VijfTV waren in 2010 eigendom van SBS Belgium, om sinds 20 april 2011 over te gaan naar De Vijver Mediaholding. Beide zenders blijven vrij stabiel over de voorbije 4 jaren. Het voorbije decennium moest VT4 wat marktaandeel prijsgeven. Terwijl er steeds meer nieuwe spelers zijn op de markt, is het marktaandeel voor de groep van 'anderen' de voorbije tien jaar sterk afgenomen. Het publiek heeft zich duidelijk niet massaal gestort op dit nieuwe aanbod.

Geschreven pers

Sinds "Het Volk" in 2008 volledig opging in Het Nieuwsblad, zijn er **7 betalende Vlaamse dagbladen**: De Morgen, De Standaard, De Tijd, de Gazet van Antwerpen, Het Belang van Limburg, Het Laatste Nieuws en Het Nieuwsblad. De Nieuwe Gazet en De Gentenaar zijn eerder regionale edities geworden van respectievelijk Het Laatste Nieuws en Het Nieuwsblad, de populairste kranten qua oplage en lezersaantallen. Volgens de VRM (2010) is de keuze voor de Vlaamse lezer eerder beperkt, wanneer men rekening houdt met de beperkte substitueerbaarheid tussen sommige kranten: door een inhoudelijke focus op een bepaalde regio, op een bepaald sector zoals de economie of op een bepaald segment van de bevolking spreekt elke krant een niche van de krantenmarkt aan. Binnen elke niche is er een beperkte keuze.

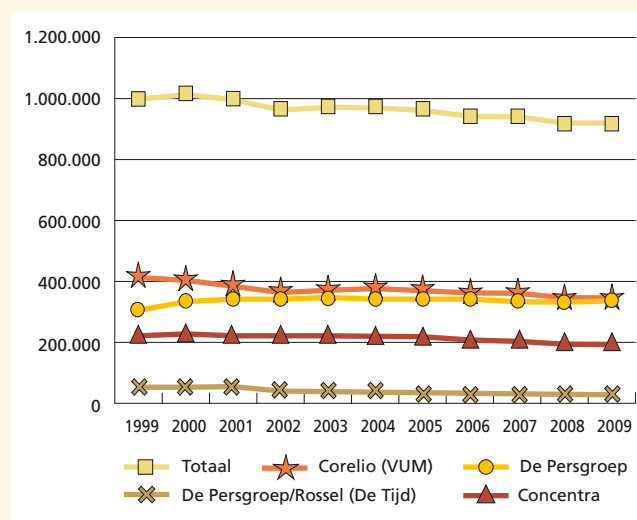
Voor de **periodieke bladen** vertoont het Vlaamse medialandschap volgens de Regulator een grote variatie: in juni 2010 bevatte de databank MediaSpecs21 588 Nederlandstalige magazines, gepubliceerd door 321 verschillende uitgeverijen. Daarenboven zijn er nog 299 huis-aan-huisbladen van 47 uitgevers en 435 vakbladen van 207 uitgeverijen. Deze markt voor periodieke bladen is een relatief dynamische markt, waar regelmatig nieuwe titels verschijnen en verdwijnen.

Bij het uitgebreide aanbod van **gratis bladen** zijn de bekendste voorbeelden Metro, Passe-Partout, De Streekkrant, Vacature en de Zondag.

De marktaandelen worden alleen besproken voor de dagbladen. De betaalde verspreiding van de kranten daalt

3.116 Kranten

Evolutie van de betaalde verspreiding van de krantengroepen van 1999 tot 2009.

Er wordt geen rekening gehouden met de online-abonnementen. De Persgroep: Het Laatste Nieuws + Nieuwe Gazet en De Morgen; Concentra: Gazet Van Antwerpen en het Belang Van Limburg; Corelio: De Standaard, Het Nieuwsblad + De Gentenaar en tot 2007 Het Volk.
Bron: CIM, Echtverklaringen verspreiding pers.

voor het geheel van de kranten. Alleen De Persgroep weet zijn betaalde verspreiding en zijn **marktaandeel** te verhogen over het voorbije decennium. De overige krantengroepen verloren wat marktaandeel in deze periode. Sinds 2003 bleven de marktaandelen voor de verschillende krantengroepen weliswaar vrij stabiel. De Persgroep evenaart in 2009 bijna het marktaandeel van Corelio, de traditionele marktleider. Rekening houdend met De Tijd, die toebehoort aan De Persgroep en Rossel, overstijgt De Persgroep het marktaandeel van Corelio. De gratis Metro (Concentra en Rossel) overstijgt met zijn oplage, die nog jaarlijks stijgt, de meeste traditionele kranten.

De helft van de volwassen Vlamingen gebruikte in 2010 het internet om het nieuws te volgen, 37% doet dit minstens wekelijks. Volgens de VRM (2010) zitten er in de top 20 van de meest bezochte Nederlandstalige **websites** 3 kranten: Het Laatste Nieuws, Het Nieuwsblad en De Standaard. De top 20 van de mediagerelateerde websites bevat volgens een VRM-steekproef van CIM-cijfers in augustus 2010 de 7 websites van de dagbladen, alsook de opvallende nieuwkomer rnews.be. Via rnews.be kan men doorklikken naar de websites van een aantal Roularta-producten waaronder Knack en Trends. Tenslotte krijgen de online dagbladen van de klassieke printmedia op het web concurrentie van nieuwe initiatieven zoals vandaag.be, dewereldmorgen.be en apache.be. De website vandaag.be is een initiatief van telecombedrijf Telenet, waarvoor Concentra Media de inhoud levert. De websites dewereldmorgen.be en apache.be zijn volledig onafhankelijke initiatieven, die zich toeleggen op onafhankelijke onderzoeksjournalistiek. De bladen van de periodieke pers hebben vaak een online equivalent, maar de populariteit ligt een stuk lager dan bij de dagbladen.

Door de toename van videocontent op de websites van dagbladen, vervaagt het onderscheid met de websites van de televisieomroepen. Naast de websites van kranten zijn volgens het CIM de nieuwssites van de audiovisuele media, met name 'sporza.be' en 'deredactie.be', zeer populair. Sinds de introductie van de Apple iPhone en iPad (en de concurrerende Android-toestellen) worden er regelmatig applicaties gelanceerd om nieuwsinhoud aan te bieden. In 2010 werd het aanbod van deredactie.be, sporza.be en cobra.be in een aangepaste vorm beschikbaar voor mobiele telefoons met internettoegang, en ook al de dagbladen hebben een aangepaste versie.

Wijzigen het bereik en de marktaandelen van de kranten wanneer de online producten mede in rekening worden gebracht? De 'National Newspublishers Survey 2011' onderzocht bij 2.503 Belgen van 15 jaar en ouder het gecombineerde bereik over de gedrukte kranten en hun websites. Het weekbereik van de gedrukte krant en de website is 1,23 keer het weekbereik van de gedrukte krant alleen. Bij de kwaliteitskranten (De Standaard, De Morgen en De Tijd samen) neemt het weekbereik 1,33 keer toe via het bijkomende online aanbod. Het bereik van de geschreven pers wordt hierbij weinig of niet aangetast door het bereik van de websites: de online lezers blijven ook traditionele lezers. Volgens de VRM (2010) is het online

3.117 On- versus offline kranten

Vergelijking van de marktaandelen van de Vlaamse dagbladen op basis van de betaalde verspreiding in 2009 en op basis van het gemiddeld aantal bezoekers aan hun websites in de week van 2 tot 8 augustus 2010.

	Geschreven krant	Website
	2009	2-8/08/2010
De Standaard	10	15
Het Nieuwsblad	28	21
Het Laatste Nieuws	31	36
De Morgen	6	5
De Tijd	4	9
Gazet van Antwerpen	11	8
Het Belang van Limburg	11	6

Het Nieuwsblad omvat De Gentenaar, Het Laatste Nieuws De Nieuwe Gazet. Bron: Offline kranten, betaalde verkoop, CIM; Online kranten, VRM, Mediaconcentratie rapport 2010, p. 63, op basis van CIM-cijfers.

marktaandeel bij Het Laatste Nieuws, De Standaard en De Tijd groter dan dat van de gedrukte kranten. Bij Het Nieuwsblad, de Gazet van Antwerpen en Het Belang van Limburg geldt het omgekeerde. De Morgen heeft nagenoeg eenzelfde marktaandeel voor zijn gedrukte versie en voor zijn website. Terwijl Corelio de marktleider is voor de papieren kranten, is De Persgroep de duidelijke marktleider voor het aantal bezoekers op zijn krantensites.

Mediagroepen

10 **mediagroepen** zorgden in 2010 voor een divers medialandschap: Alfacam, Belgacom, Concentra, Corelio, De Persgroep, Roularta Media Groep, Sanoma Magazines Belgium, SBS Belgium, Telenet en Vlaamse Radio en Televisie (VRT). Sinds 20 april 2011 deed zich een kleine aardverschuiving voor in het Vlaamse medialandschap: SBS Belgium met de televisiezenders VT4 en VijfTV kwam voor 100% in handen van De Vijver. Hierbij verdwijnt SBS Belgium volledig uit het beeld in Vlaanderen en komt mediaholding De Vijver, sinds 2011 in handen van Sanoma, Corelio en de mediafiguren Wouter Vandenhoute en Erik Watté in beeld. Via deze operatie heeft Sanoma voor het eerst een belang in televisiezenders. De overige groepen blijven behouden, al zijn er binnen de groepen nog wat verschuivingen. Exqi FM Limburg van Alfacam ging in 2010 via een samenwerkingsverband over naar Radio Nostalgie en de overblijvende frequenties van Exqi FM werden in 2011 overgenomen door Radio Maria. De VRT is niet langer actief als omroepsignaalverdelers door de verkoop van de resterende participatie in Norkring België in 2009.

Al deze groepen hebben online producten en produceren televisiecontent. In 2010 zijn 9 van de 10 belangrijkste mediagroepen betrokken in minstens één televisieomroep en zijn 8 groepen betrokken in de reclameregie. Het dagblad, het periodiek blad, de radio-omroep en de audiovisuele distributie zitten minder verspreid over de mediagroepen, maar voor elke sector zijn er minstens drie

3.118 Mediaconcentratie

Media-aanbod van de tien belangrijkste mediabedrijven in Vlaanderen in 2010.

	Radio-omroep	Televisie-content	Televisie-omroep	Dagblad	Periodiek blad	Internet	Reclame-regie	Radio- en tv-distributie
Alfacam	X	X	X			X		
Belgacom		X	X			X	X	X
Concentra	X	X	X	X	X	X	X	
Corelio	X	X	X	X	X	X	X	
De Persgroep	X	X	X	X	X	X	X	
Roularta Media Group	X	X	X		X	X	X	
Sanoma Magazines Belgium		X	TOEK ²		X	X	X	
SBS Belgium		X ²	X ²			X ²		
Telenet		X	X		X	X	X	X
VRT	X	X	X			X	X	WEG ¹

WEG¹. Overname distributie via de ether door Norkring België in 2009; TOEK². Overname SBS Belgium door De Vijver in 2011.
Bron: VRM, 2010.

spelers. De radio- en de televisiedistributie gebeuren binnen deze mediagroepen alleen door Telenet en Belgacom.

De meeste mediagroepen hebben een steeds groter aanbod van diverse mediaproducten. De traditionele commerciële spelers Concentra, Corelio, De Persgroep en Roularta verkregen deze grote productdifferentiatie via hun onderlinge samenwerking. Sanoma Magazines Belgium richtte zich tot in 2010 vooral op de Vlaamse markt van de periodieke bladen. In 2011 kon het via zijn strategische alliantie met Corelio en De Vijver zijn audiovisuele poot (Woestijnvis, De Mensen, VijfTV en VT4) versterken. De overige commerciële groepen bleven tot nu toe meer autonoom. Telenet en Belgacom vertrokken van de audiovisuele distributie, maar diversifieerden naar eigen televisiediensten, eigen televisiecontent met eigen omroepkanalen en andere hieraan gerelateerde mediaproducten. De pionier in opnames voor (3-D) HDTV Alfacam startte in 2004 met het eerste HDTV-kanaal in Europa en was via zijn dochterbedrijf Exqi betrokken in een radio. De productdifferentiatie van de VRT is afhankelijk van beleidsbeslissingen.

Volgens de VRM is de concentratie in diverse deelmarkten vrij aanzienlijk. Vooreerst is het beperkte aanbod aan krantentitels van slechts 3 uitgevers een aandachtspunt. De radiomarkt wordt beheerst door de VRT en de VMMA. De televisiedistributie is in handen van enkele spelers. Gezien de beperkte geografische omvang is dit soms onvermijdbaar.

Beschikbare middelen

Een divers en kwalitatief aanbod via al deze kanalen en aanbieders veronderstelt de beschikbaarheid van de nodige financiële middelen. De middelen voor de traditionele media kwamen in de voorbije jaren onder druk te staan door de financiële crisis en door de groeiende populariteit van het alternatieve online aanbod. In 2010 is er een duidelijke heropleving in de media-investeringen van adverteerders. De VRT wordt door enkele maatregelen uit de beheersovereenkomst gedeeltelijk gevrijwaard voor deze marktmechanismen.

Op een kleine terugval in 2001 na, neemt de aanwezigheid van **reclame** in de traditionele media gestaag toe van 1995 tot 2010. Van 2007 tot 2009 bleef de totale reclamedruk over de sectoren affichage, bioscoop, geschreven pers zonder de gratis regionale pers, radio en televisie zo goed als onveranderd. In 2010 is er een sterke heropleving in de reclamebestedingen over de sectoren. Televisie kaapt anno 2010 het grootste deel van de koek weg, gevolgd door de geschreven pers. De derde plaats is onduidelijk. Op basis van de CIM-MDB cijfers neemt radio de derde plaats in. Volgens IAB Europe vertegenwoordigt het internet met een omzet van 332 miljoen euro al 11% van de totale Belgische reclamebestedingen en haalt het op Belgisch niveau de derde plaats. De Belgische groei voor online reclame blijft wat achter tegenover de Europese ontwikkeling; in Europa is het internet goed voor 18% van de totale reclamebestedingen. In Nederland is in 2010 de digitale advertentiemarkt groter dan de markt voor televisiereclame.

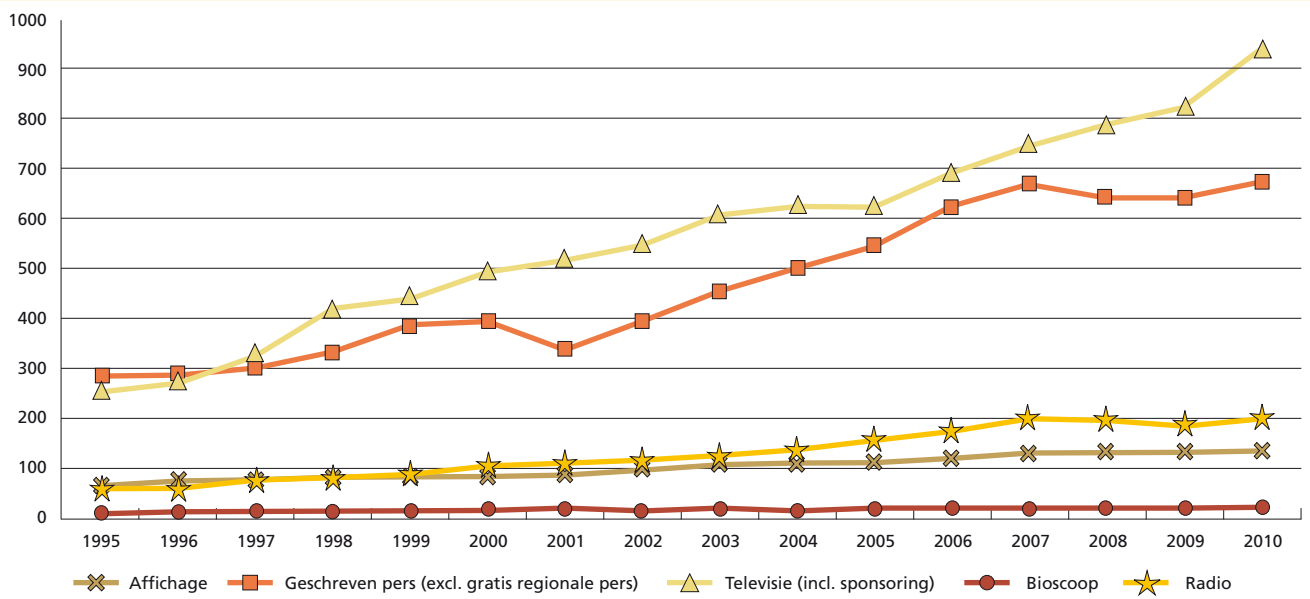
De voorbije 15 jaren nam de aanwezigheid van reclame in de audiovisuele sector toe met een factor 3,8. De reclamedruk in de overige sectoren is meer dan verdubbeld. Uit de fikse jaarlijkse toename van de reclamedruk voor televisie over de laatste vijf jaar, blijkt dat televisie minder hinder ondervonden heeft van de concurrentie van de nieuwe media en van de crisis dan de overige sectoren die in 2008 of 2009 allen of een status quo of een terugval in de reclamedruk meemaakten. Van de economische heropleving in 2010 profiteren in absolute termen vooral de audiovisuele media en de geschreven pers.

De **VRT** is via zijn dotatie en de knipperlichtprocedure minder kwetsbaar voor bovenstaande marktmechanismen. Wanneer de reclame-inkomsten voor radio of voor televisie onder een bepaald minimumbedrag vallen, treedt de knipperlichtprocedure in werking en compenseert de overheid dit tekort.

Van 2004 tot 2006 kon de VRT zijn bedrijfsinkomen vergroten. Daarna daalden de inkomsten lichtjes. De overheidsfinanciering bleef toenemen tot 2009, maar liep het voorbije jaar sterk terug wegens besparingen. De inkom-

3.119 Reclamedruk

Evolutie van de jaarmzet op de reclamemarkt van 1995 tot 2010, op basis van de verklaringen van de betrokken regies en reclamedragers, brutocijfers in miljoen euro.

Omdat deze cijfers geen rekening houden met de talrijke tariefkortingen, geven ze eerder de aanwezigheid van reclame dan de reclame-investeringen weer. Vanaf 2001 wordt in een nieuwe meetmethode rekening gehouden met crosspromotie waarbij media van dezelfde groep bij elkaar adverteren.
Bron: MediaXim, CIM, MDB ProductionData.

sten uit de 'exploitatie van het publiek aanbod en andere opbrengsten' en uit de 'exploitatie van afgeleiden van het VRT-aanbod' nemen sinds 2006 jaarlijks toe en kunnen dus evenmin de dalende inkomsten verklaren. Deze zijn het gevolg van de dalende opbrengsten uit 'sublicenties, uit de recuperatie van de kosten van het voetbalcontract en uit de voorraadwijzigingen' en uit de opbrengsten uit de advertentiemarkt sinds 2006.

Door de economische heropleving stegen de inkomsten uit de radioreclame over het voorbije jaar van 30,1 naar 35,7 miljoen euro. Toch lagen deze inkomsten in 2010 nog 4 miljoen euro lager dan de minimumgrens voorzien in de beheersovereenkomst. Voor de televisiesponsoring bedragen de totale reële opbrengsten voor 2010 10,1 miljoen euro. De reële opbrengsten tv-alliantiepartners bedragen 4,5 miljoen. De overschrijding van de grenzen voor tv-sponsoring bedraagt 158.000 euro.

3.120 Inkomsten VRT

Evolutie van de opbrengsten van de VRT van 2004 tot 2010, in miljoen euro.

Opbrengsten uit	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Overheidsfinanciering (1)	256,2	267,8	283,1	296,4	300,8	307,1	303,2
* overheidsfinanciering voor inhoudelijke publieke opdracht	247,5	257,5	268,7	283,7	292,7	299,3	296,2
* overheidsfinanciering innovatie	5,4	7,3	11,5	10,0	5,7	5,5	4,5
* dotatie VOK	3,3	3,0	2,9	2,7	2,4	2,3	2,5
Advertentiemarkt (2)	71,1	72,4	71,9	67,8	63,7	59,0	60,5
* radioreclame	40,7	39,1	36,7	35,8	33,9	30,1	35,7
* tv-sponsoring: tv-alliantiepartners	8,7	8,7	8,7	8,7	4,5	4,5	4,5
* tv-sponsoring: andere	4,2	3,6	4,9	3,5	5,3	4,7	5,7
* andere opbrengsten	17,5	21,0	21,6	19,8	20,0	19,7	14,6
Exploitatie van het publiek aanbod en andere opbrengsten (3)	57,5	66,3	64,6	67,2	67,9	73,6	76,8
* overeenkomsten met distributeurs	16,5	14,0	16,5	17,7	18,2	18,8	19,8
* ruil (incl. facilitaire toeleringen)	29,2	37,2	35,1	32,5	33,6	38,5	31,2
* andere opbrengsten	11,8	15,1	13,0	17,0	16,1	16,3	25,8
Exploitatie van afgeleiden van het VRT-aanbod (4)	3,0	1,8	1,5	2,3	3,6	5,0	5,1
Sublicenties, recuperatie kosten voetbalcontract, voorraadwijzigingen (5)	8,6	26,0	30,3	15,2	9,1	1,9	-1,9
Totaal	396,4	434,3	451,4	448,9	445,1	446,6	443,7

(1) inclusief kapitaalsubsidies, kapitaal financiering, knipperlichtprocedure, vergrijzingscomponent, Onderzoek en Innovatie, exclusief dotatie VOK; (2) omvat o.a. radioreclame, sponsoring, boodschappen van algemeen nut, dividenden van VAR; (3) omvat o.a. lineaire doorgifte van tv-programma's, abonnementen Net Gemist, bel- en sms-inkomsten, ruil, facilitaire toelivering, coproducties, verkopen van programma's, dienstverleningen; (4) netto opbrengsten van Line Extensions (evenementen, merchandising, publishing, Ooit Gemist); (5) sublicenties, recuperatie kosten voetbalcontract, voorraadwijzigingen.

Bron: VRT-studiedienst.

3.121 Europese publieke omroepen

Marktaandeel en financiering van Europese omroepen in kleinere omroepmarkten in 2009.

	Marktaandeel (in %)		Budget (miljoen euro)				Aandeel publieke financiering (%)
	Televisie	Radio	Publieke financiering (incl. licence fee)	Reclame en sponsoring	Andere	Totaal inkomen	
Vlaamse Gemeenschap	41,3	61,6	304,8	49,9	97,7	452,4	67
Franse Gemeenschap	19,4	31,8	214,5	55,1	21,0	290,6	74
Noorwegen (NRK)	36,0	63,4	522,1	3,6	14,8	540,5	97
Zweden (SR en SVT)	33,1	65,1	583,3	1,6	31,9	616,8	95
Finland (YLE)	43,7	52,0	392,2	0,0	19,0	411,2	95
Denemarken (DR)	27,4	71,9	460,6	0,5	44,1	505,2	91
Oostenrijk	39,5	77,0	527,7	222,8	169,8	920,3	57
Ierland (RTE)	34,4	33,3	200,0	140,0	35,0	375,0	53
Gemiddelde	34,4	57,0	400,6	59,2	54,2	514,0	78

Bron: European Broadcasting Union, www.ebu.ch, tech.ebu.ch.

In de Scandinavische landen kiest men voor een publieke financiering van meer dan 90%, waarbij inkomsten uit reclame en sponsoring zo goed als afwezig zijn. Voor deze omroepen stijgt het totaal inkomen van 2008 tot 2009. In Oostenrijk en Ierland zijn de inkomsten uit reclame en sponsoring hoog. Door de sputterende reclamemarkt in 2009 verliezen deze omroepen fors inkomen. De publieke omroep in Oostenrijk kan hiernaast van een hoge publieke financiering genieten en heeft ook nog eens de hoogste inkomsten uit andere bronnen. In Vlaanderen combineert men beide stelsels: de publieke financiering is een stuk lager dan gemiddeld in Europa en de mogelijke inkomsten uit reclame en sponsoring worden sterk beperkt. De VRT zoekt zijn heil dan ook in andere inkomsten, waarvoor het de tweede hoogste score heeft. Door de crisis verloor de VRT wat reclame-inkomsten, die gecompenseerd werden door toepassing van de knipperlichtprocedure. De achteruitgang voor de andere inkomsten werd niet gecompenseerd, waardoor het totale inkomen van de VRT wat daalt. De publieke omroep RTBF heeft het laagste budget van al de opgenomen regio's.

Kwaliteitsvol medialandschap

De Vlaming wordt steeds meer overspoeld door informatie van een groeiend aantal aanbieders. Via de weblogs

of blogs kan zowat iedereen wereldwijd publiceren. In dit kluwen groeit de nood aan geloofwaardige en betrouwbare informatiebronnen. In de televisie en de radio hebben anno 2010 respectievelijk 47% en 44% van de Vlamingen van 18 jaar en ouder veel of zeer veel **vertrouwen in de juistheid van de berichtgeving**. Voor het internet en de krant is dat nog 26% tot 30%. Het aandeel van de Vlamingen dat veel vertrouwen heeft in de juistheid van de berichtgeving is voor alle media gedaald van 2007 tot 2010. Deze daling is wat minder scherp voor de televisie.

Het monitoren van de kwaliteit van de berichtgeving gebeurt via de **klachten** bij de Raad voor de Journalistiek en bij de Vlaamse Regulator voor de Media. De Raad voor de Journalistiek is een zelfregulerende instantie die vragen en klachten behandelt over journalistieke producten, zowel in de geschreven pers als in de audiovisuele media en op het internet. De regels zijn traditioneel neergeschreven in een reeks codes, richtlijnen en aanbevelingen, die in 2010 geïntegreerd en aangevuld werden tot één nieuwe, coherente Code van de Raad voor de Journalistiek. In de acht jaren dat de raad actief is, werden 311 klachtendossiers ontvangen. De meeste gingen over 'onzorgvuldige berichtgeving' en 'privacy'.

De Vlaamse Regulator voor de Media ging van start begin 2006 en nam in de vijf jaren van zijn bestaan al 268

3.122 Vertrouwen in de media

Evolutie van het vertrouwen van de Vlaming in de juistheid van de berichtgeving van 2007 tot 2010, per medium, in %.

	Krant / tijdschrift	Krant / tijdschrift	Radio	Radio	Televisie	Televisie	Internet	Internet
	2007	2010	2007	2010	2007	2010	2007	2010
Zeer weinig vertrouwen	5	4	2	2	2	2	4	8
Weinig vertrouwen	15	16	9	10	10	10	15	17
Niet veel en niet weinig vertrouwen	42	50	38	44	37	43	45	50
Veel vertrouwen	37	29	50	42	49	44	34	24
Zeer veel vertrouwen	1	1	2	2	2	2	2	1
Aantal respondenten	1.423	1.351	1.383	1.340	1.437	1.363	958	1.046

Bron: SCV-survey 2007, 2010.

3.123 Raad voor de Journalistiek

Evolutie van het aantal klachten bij de Raad voor de Journalistiek van 2003 tot 2010, naar aard van de klacht.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Totaal
Onzorgvuldige berichtgeving	26	17	20	29	29	25	31	24	201
Privacy	14	11	4	14	13	14	19	20	109
Geen wederwoord	4	2	1	0	4	1	8	4	24
Niet respecteren van afspraken	1	1	1	5	0	4	3	1	16
Unfaire handelswijze	0	0	0	0	3	4	5	0	12
Belangenvermenging	0	1	2	2	2	0	0	0	7
Laster, eerroof, belediging	0	0	1	2	3	1	2	1	10
Undercover	2	0	0	3	0	1	0	2	8
Andere	2	1	1	0	2	1	1	3	11
Aantal klachtendossiers	45	28	28	42	41	35	45	47	311

Een dossier kan betrekking hebben op meerdere inbreuken. In 2007 werd de categorie unfaire handelswijze toegevoegd.
Bron: Raad voor de Journalistiek.

beslissingen. De hoofdmoot van de beslissingen betreft de naleving van reclameregels en andere mediaregelgeving (61%) en ambtshalve onderzoeken en storings van radio-omroepen (30%). De kamer voor onpartijdigheid en bescherming van minderjarigen kreeg over de voorbije vijf jaar 5 klachten over programma's die zouden oproepen tot haat op grond van ras, geslacht of godsdienst en 3 klachten op grond van discriminatie. Voor vermeende politieke of ideologische partijdigheid waren er 5 klachten. In deze kamer komen de klachten in verband met de bescherming van minderjarigen het meest voor.

De kwaliteit van het nieuws wordt onderzocht vanuit verschillende invalshoeken en verschillende kwaliteitsconcepten. Het Elektronisch Nieuwsarchief van Vlaanderen onderzocht de kwaliteit van het nieuws op basis van de aandacht voor criminaliteit, cultuur en buitenlands nieuws. Dit gebeurde aan de hand van 122.726 **nieuws-items** van de VRT en van vtm uit de periode 2003 tot en met 2010. Te veel berichtgeving over criminaliteit kan de onveiligheidsgevoelens van de burger aanwakkeren (Elchardus e.a., 2003). Over de beschouwde periode neemt criminaliteit 18% van de tijd van alle journaals in. Al daalt

het aandeel van de criminaliteit in het nieuws van 2006 naar 2008, toch blijft het over de laatste drie jaren vrij stabiel op een vrij hoog niveau. In een andere zienswijze heeft kwaliteitsvolle berichtgeving een verbredende rol: ze dient het blikveld te verruimen (Vlaams Vredesinstituut, 2009). Kwaliteitsvolle berichtgeving veronderstelt in die zin voldoende aandacht voor minder toegankelijke onderwerpen zoals cultuur en buitenlands nieuws. De aandacht voor cultuur nam vooral tussen 2003 en 2006 toe, om vervolgens vrij constant te blijven tot 2009. Het voorbije jaar is er een scherpe daling. In Vlaanderen daalde het aandeel buitenlands nieuws van 2003 tot 2010 significant. Deze daling is duidelijker voor vtm dan voor de VRT, waardoor de discrepantie tussen beide zenders steeds groter wordt. Journalisten van de zenders duiden deze daling vanuit de gerichtheid op een breed publiek: kwalitatief nieuws is volgens hen niet alleen correct, evenwichtig en objectief, maar ook gevarieerd en gericht op een breed publiek.

3.124 Vlaamse Regulator voor de Media

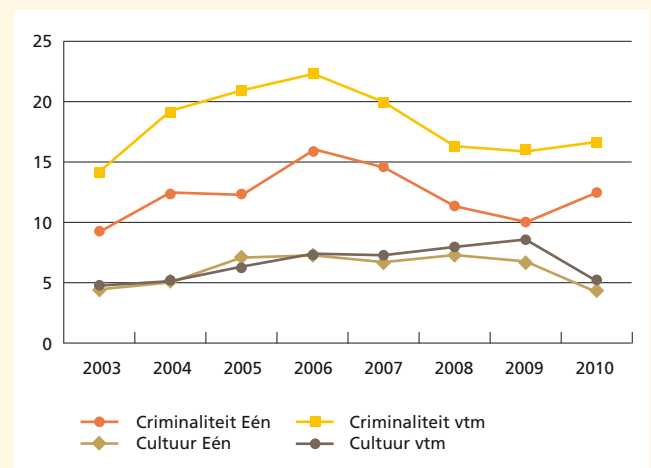
Evolutie van het aantal beslissingen bij de Vlaamse Regulator voor de Media van 2006 tot 2010, naar soort.

	2006	2007	2008	2009	2010	Totaal
Naleving reclameregels	9	30	49	26	29	143
Ambtshalve onderzoek radio	18	4	0	13	6	41
Storingsklachten radio-omroepen	17	4	2	10	6	39
Naleving andere mediaregelgeving	1	8	2	4	5	20
Minderjarigen	2	1	3	1	5	12
Ras, geslacht, godsdienst, ...	0	2	0	1	2	5
Discriminatie	0	3	0	0	0	3
Politieke/ideologische partijdigheid	0	1	1	1	2	5
Totaal aantal beslissingen	47	53	57	56	55	268

Bron: VRM.

3.125 Nieuwsinhoud: criminaliteit en cultuur

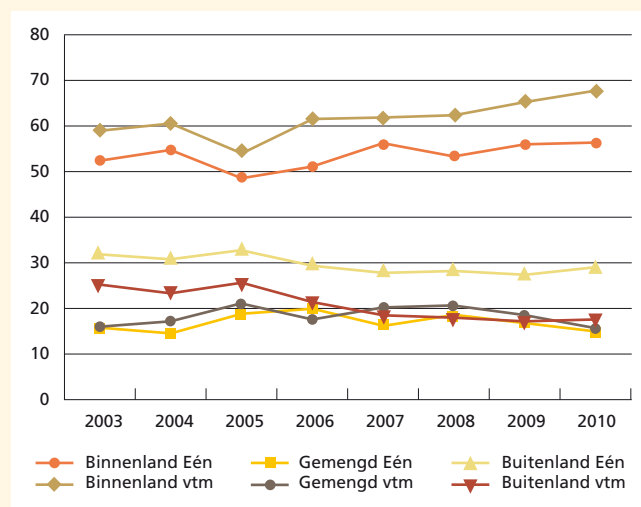
Evolutie van het tijdspercentage van het thema criminaliteit en cultuur in de 19-uur-journaals op Eén en vtm van 2003 tot 2010, in %.

Bron: Elektronisch Nieuwsarchief.

3.126 Binnen- en buitenlandse nieuwsitems

Evolutie van het aandeel binnenlands, buitenlands en gemengd nieuws in de zendtijd van de 19-uur-journaals op Eén en vtm van 2003 tot 2010, in %.

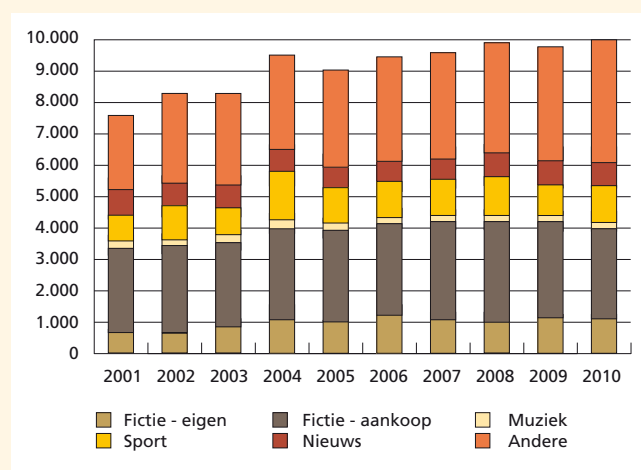

Bron: Elektronisch Nieuwsarchief.

De toegankelijkheid speelt een grote rol en buitenlands nieuws is complexer en moeilijker toegankelijk te maken in het korte nieuwsitem (Vlaams Vredesinstituut, 2009). Om de toegankelijkheid van het buitenlandse nieuws te verhogen, wordt het in verband gebracht met de eigen regio. Zo kan men een Vlaming betrekken in een ramp interviewen. Dit gemengd buitenlandse nieuws schommelt wat over de jaren en verschilt niet tussen beide zenders. Vanuit de kwaliteitscriteria voor het nieuws van het Elektronisch Nieuwsarchief (2011) is een aangehouden aandacht voor de kwaliteit van het nieuws aangewezen: de jaarlijkse cijfers zijn namelijk gebonden aan de actualiteit, maar de trends geven indicaties over de evolutie van de kwaliteit.

3.127 Programma-aanbod VRT-televisie

Evolutie in de diversiteit van het programma-aanbod van de VRT-televisie van 1999 tot 2010, in uitzenduren.

Bron: VRT-studiedienst en Mediaxim.

Identiteit en diversiteit van de Vlaamse cultuur

De explosie van het media-aanbod en de toenemende concentratie van de media en de mediaspelers verhoogt de zorg voor het behoud van de eigen culturele identiteit (Beleidsnota Media 2009-2014, p. 12). De VRT is voor het beleid een belangrijke partner in het bewaken van deze culturele identiteit via de inhoudelijke diversiteit en de Vlaamse verankering van zijn aanbod. De culturele identiteit mag in een samenleving gekenmerkt door culturele diversiteit echter niet te eng geïnterpreteerd worden: iedere bevolkingsgroep moet in en door de media vertegenwoordigd worden.

Diversiteit van het aanbod

In de loop van huidige beheersovereenkomst versterkt de VRT zijn aanbod in zijn **prioritaire domeinen**: cultuur, nieuws en informatie, sport, kennis en wetenschap en Vlaamse identiteit. Het specialistisch thematisch aanbod voor sport, nieuws en cultuur wordt weliswaar versterkt via alternatieve kanalen zoals de websites, de digitale radio's en het extra aanbod via de plus-kanalen. Toch vraagt huidige beheersovereenkomst een blijvende aandacht voor deze prioritaire domeinen via de traditionele generalistische televisie- en radiozenders.

Het aanbod in de **uitzendingen** is van 2000 tot 2010 toegenomen van 7.147 tot 9.968 uren voor VRT-televisie en van 66.180 tot 87.503 uren voor VRT-radio. De toename deed zich vooral voor tot 2004 om vervolgens een aantal jaar te stabiliseren. Vanaf 2007 is er terug een stijging in de uitzendingen voor beide media. Voor radio nam het aantal uitzendingen in 2009 sterk toe door de start van de nieuwe radiostromen MNM Hits, Radio 1 Classics, Radio 2 De Topcollectie XL, Stu-Bru Rock It! en Klara Jazz en door een toename in het aantal eigen geproduceerde uren van Radio Vlaanderen Info en Radio Vlaanderen. In 2010 werden deze nieuwe radiostromen terug afgevoerd.

Voor televisie deden zich de voorbije tien jaar enkele verschuivingen voor in het generalistisch **programma-aanbod**. Het totale aandeel fictie daalde van 44% naar 40%. Binnen deze categorie nam het aandeel aangekochte fictie af en het aandeel eigen fictie toe. In aantal uitzendingen nemen beide vormen van fictie toe over deze periode. Het aandeel sport blijft vrij constant, wat een stijging in het aantal uitzendingen inhoudt. 'Nieuws en informatie' horen tot de kerntaken van de openbare omroep. Van 2008 tot 2010 stijgt het aandeel van 'nieuws en informatie' in de totale uitzendtijd van 22% tot 27%. Het aandeel 'sport, nieuws en informatieve programma's' als samengestelde categorie is in 2010 zoals in 2008 gelijk aan 43%. Een andere kerntaak betreft 'kennis en wetenschap'. Door de nieuwe inhoudscategorieën vanaf 2008 is het aandeel voor deze kerntaak niet meer te achterhalen. Het aandeel van de zendtijd voor de cultuurprogramma's op de generalistische televisiekanalen is in 2010 9%: dit is zowel in

3.128 VRT-aanbod en waardering

Evolutie van het aanbod, het bereik en de waardering van het totale VRT-aanbod en van de prioritaire domeinen van 2000 tot 2010, voor televisie en radio.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	norm
VRT-TELEVISIE												
Uren zendtijd	7.147	7.549	8.251	8.254	9.463	8.973	9.440	9.556	9.864	9.772	9.968	
Aantal uitzenduren cultuurprogramma's generalistische televisiekanalen								784	909	1.050	909	
Weekbereik bevolking totaal TV (%) ^a	88,2	88,1	86,7	85,3	89,2	91,1	90,0	90,7	89,3	88,1	89,7	
Weekbereik bevolking VRT (%) ^a	76,8	78,0	77,1	76,2	82,1	82,4	81,1	81,7	79,4	77,8	80,0	
Weekbereik 4-12 jarigen totaal TV (%) ^a	82,4	81,0	80,1	80,8	90,1	89,7	87,8	87,4	85,7	86,4	89,7	
Weekbereik 4-12 jarigen VRT (%) ^b	80,8	83,9	85,7	88,1	92,3	91,2	89,4	89,1	87,5	87,8	87,6	
Gemiddelde dagcijfers informatieprogramma's (* 1000) ^c	1.509	1.558	1.590	1.684	1.861	1.810	1.710	1.890	1.853	1.925	2.031	
Relatief nieuwsbereik								67,4	69,3	71,9	71,4	60
Weekbereik cultuurprogramma's (%) ^d	18,8	21,3	22,0	25,2	27,3	22,1	27,8	28,8	33,7	37,5	35,9	20
Weekbereik educatieve programma's (%) ^d	19,6	24,6	29,0	30,2	29,8	25,6	30,5	28,3	31,5	36,1	36,1	25
Gemiddelde waardering ^e duiding en informatief			77	77	76	76	76	76	77	77	84	75
Gemiddelde waardering ^e ontspanning			76	76	78	78	78	78	78	78	83	75
Gemiddelde waardering ^e fictie			78	77	78	78	78	77	76	77	82	75
Gemiddelde waardering ^e cultuurprogramma's						77	78	77	77	78	82	75
Gemiddelde waardering ^e educatieve programma's						79	80	79	80	79	85	75
Gemiddelde waardering ^e sport								76	77	77	82	75
VRT-RADIO												
Uitzenduren (per jaar)	66.180	66.741	59.183	61.314	74.988	72.417	71.648	71.503	74.409	84.253	87.503	
Relatief weekbereik ^f	98,1	98,4	96,2	96,2	94,5	87,6	84,7	83,0	82,0	81,2	80,5	80
Nieuwsbereik ^g	94,7	94,6	93,3	92,7	95,2	94,8	95,3	94,5	94,3	95,9	94,6	80
Zendtijd ^d nieuws Radio 1, 2, Klara, MNM, Studio Brussel	484	481	385	385	468	445	468	461	461	445	457	

a. Gemiddeld cumulatief weekbereik, 15 minuten consecutief gekeken; b. Gemiddeld wekelijks bereiksaandeel van de VRT bij televisiekijkende 4-12 jarigen, 15 minuten niet-consecutief kijken; c. Gemiddeld cumulatief dagbereik van de VRT-nieuws-, informatie- & duidingsprogramma's (norm= 25% niet-consecutief bekeken); d. Cumulatief weekbereik (norm= 15 minuten consecutief kijken); e. Waarderingscijfer toegekend door panel. Vanaf 1 oktober 2009 gemeten via de waarderingsmonitor; f. Relatief weekbereik: hoeveel % van alle Vlamingen die tijdens een gemiddelde week naar de radio luisteren, stemt af op een VRT-net; g. % van alle VRT-luisteraars dat men met de nieuwsbulletins bereikt; h. Aantal minuten dat men dagelijks nieuwsbulletins uitzendt. Bron: VRT-studiedienst.

uren als in het percentage van de totale uitzenduren een duidelijke stijging tegenover 2007, toen deze doelstelling werd geformuleerd in de lopende beheersovereenkomst. In 2010 is er nochtans een terugval voor dit aantal uitzenduren voor cultuurprogramma's.

Voor de VRT-radio is de inhoudelijke diversiteit niet opgesplitst naar prioritaire domeinen. De nadruk ligt er op de diversiteit en de Vlaamse verankering van het muziekaanbod (zie verder). De gemiddelde dagelijkse zendtijd voor nieuwsbulletins over de verschillende netten kan sterk schommelen van jaar tot jaar. Toch blijft deze gemiddelde zendtijd vrij stabiel sinds 2004.

De kwantiteit van het aanbod is een onvoldoende voorwaarde om de diversiteit van het aanbod te verzekeren. Opdat deze beleids optie zijn doel niet mist, is het noodzakelijk dat het aanbod zijn doelpubliek bereikt en gewaardeerd wordt.

De VRT haalt de **bereik- en waarderingsnormen** uit de beheersovereenkomst 2007-2011. VRT-televisie bereikt in 2010 op weekbasis bijna 90% van televisiekijkend Vlaanderen of 80% van de totale bevolking. De totaliteit van de journaals en de informatiemagazines van de VRT-televisie bereiken in 2010 gemiddeld per dag 71,4% van de VRT-televisiekijkers. Dit is een lichte daling tegenover 2009, maar

een stijging tegenover 2007 toen de doelstellingen werden geformuleerd. Voor het eerst sinds 2000 bereikten de informatieprogramma's van de VRT dagelijks gemiddeld meer dan 2 miljoen kijkers. Het weekbereik van de educatieve programma's en de cultuurprogramma's op de VRT-televisie steeg over de voorbije tien jaar van 18 à 20 procent tot ongeveer 36% van de bevolking. Voor het weekbereik voor de cultuurprogramma's is er een terugval over het voorbije jaar, die kan samenhangen met de terugval in het aanbod. De waarderingscijfers worden sinds 2010 verkregen via de waarderingsmonitor. Door deze wijziging in de meetmethode zijn de cijfers voor de waardering niet meer volledig vergelijkbaar met deze van voorgaande jaren. De gemiddelde waardering voor de categorieën duiding en informatie, ontspanning, fictie, cultuur, educatie en sport ligt met 82 tot 85 punten op 100 een stuk boven de norm van 75%. Het totale bereik van de pluskanalen (minstens 15 minuten consecutief gekeken) was in 2010 gelijk aan 26,3%.

VRT-radio bereikt op weekbasis 80,5% van de Vlaamse radioluisteraars. Door de opkomst van de commerciële landelijke radio's is het relatieve bereik van de VRT het jongste decennium afgenomen. Deze dalende trend houdt aan waardoor de VRT anno 2010 net boven de norm eindigt. De VRT-radio bereikte per dag met zijn nieuwsbulletins 94,6% van de VRT-luisteraars. Dit nieuwsbereik is sinds 2000 vrij stabiel.

3.129 Programma-aanbod KETNET

Evolutie van de diversiteit van het programma-aanbod van KETNET van 2009 tot 2010, in aandeel van de zendtijd.

	2009	2010
Fictie	79,7	76,3
Ontspanning en vrije tijd	13,8	18,5
Muziek	1,3	1,2
Sport	0,0	0,0
Nieuws	3,1	2,1
Informatieve programma's	1,1	1,9
Andere & onbekend	1,0	0,0
Totaal aantal uren zendtijd	3.079	4.379

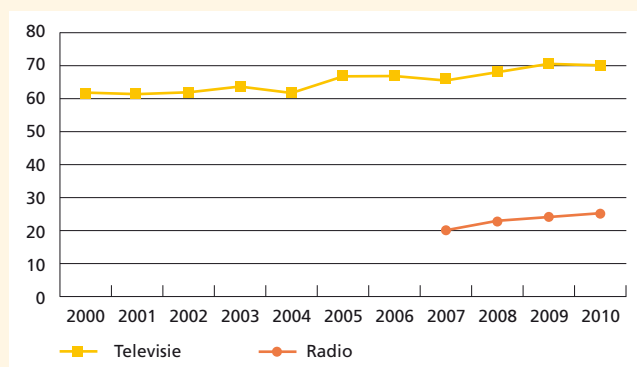
Bron: VRT-studiedienst.

Het specialistisch thematisch aanbod via *derelectie.be* (nieuws) en *sporza.be* (sport) kan jaarlijks meer geïnteresseerden trekken. Het gemiddelde dagbereik voor *derelectie.be* steeg van 84.696 in 2008 tot 145.250 in 2010, voor *sporza.be* steeg het dagbereik over dezelfde periode van 89.194 tot 144.192. Begin februari werd *Cobra.be* de nieuwe cultuurwebsite van de VRT gelanceerd. Het kon in zijn eerste jaar al rekenen op een gemiddeld dagbereik van 4.174. Het thematisch aanbod werd ook mobiel, alsook via de iPad van Apple, raadpleegbaar.

De beleidsnota media 2009-2014 stelt verder dat het cruciaal is dat de VRT de nodige zendtijd en middelen inzet voor een kwalitatief aanbod voor de **kinderen en de jeugd**. Het totaal aantal uren zendtijd op Ketnet steeg aanzienlijk: van 3.079 uren in 2009 tot 4.379 uren in 2010. Wat de diversiteit van het programma-aanbod van Ketnet betreft, weegt 'fictie' en 'ontspanning en vrije tijd' sterker door dan in het volwassenenaanbod, terwijl sport, nieuws en informatieve programma's weinig voorkomen. Het gemiddeld wekelijks bereiksaandeel van de VRT bij televisiekijkende 4-12 jarigen is sinds 2004 wat afgenomen, al stabiliseerde dat aandeel zich de voorbije drie jaar rond 88%.

3.130 Vlaamse identiteit op VRT

Evolutie van het aandeel van Vlaamse producties in de muziektijd van VRT-radio en van het aandeel (co-)producties van de VRT in de uitgezonden tv-programma's tussen 18 en 23 uur van 2000 tot 2010, in %.

Bron: VRT-studiedienst.

Culturele identiteit

In de lopende beheersovereenkomst met de VRT is de **Vlaamse identiteit** een belangrijk aandachtspunt.

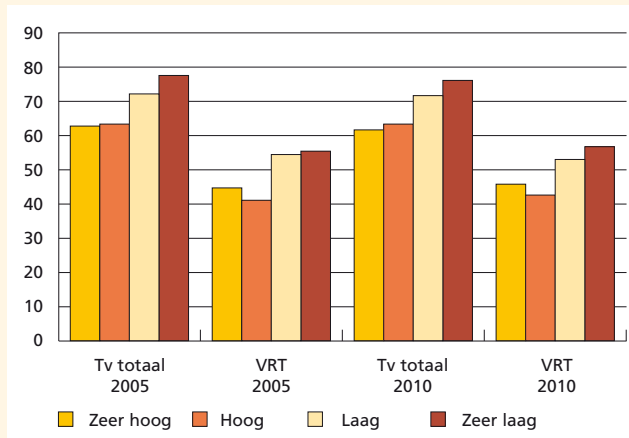
De VRT-radio moet minstens 20% van zijn muziektijd reserveren voor Vlaamse producties waarbij de creatieve inbreng van een Vlaming een bepalende rol speelt als uitvoerder, auteur, producer of arrangeur. Sinds 2007 is dat aandeel gestaag gestegen. In 2010 bestaat bijna een kwart van de muziektijd van de VRT uit Vlaamse muziekproducties. Verder moet één VRT-radio door het publiek herkend worden als een radio met een Nederlandstalig muziekprofiel. Radio 2 wordt in 2010 meer dan andere zenders aangeduid als deze radio.

De VRT-televisie moet de helft van de uitgezonden programma's tussen 18 en 23 uur reserveren voor Vlaamse (co-)producties. Dit aandeel van Vlaamse producties was in het voorbije decennium nooit hoger dan de voorbije twee jaren, waar met 70% deze norm ruimschoots gehaald werd. Bij het ingaan van de lopende beheersovereenkomst in 2007 was dat aandeel nog gelijk aan 65%.

De VRT is reeds jaren een belangrijke hefboom voor nieuwe audiovisuele creaties. Het productiebeleid steunt op twee pijlers: de ontwikkeling van het interne productiehuis van de VRT en van strategische partnerships met het Vlaams Audiovisueel Fonds en met externe productiehuisen. In 2010 werd 3.279 uren zendtijd ingenomen door nieuwe tv-programma's die door VRT werden geproduceerd. Hierin zitten de coproducties en producties in opdracht vervat. Met inbegrip van de herhalingen was het volume eigen producties 5.478 uur. Het aantal eigen producties (inclusief herhalingen) bedroeg in 2010 55% van de netto programmazendtijd. Voor het aantal eigen nieuwe producties was dit aandeel 32,9%. Nieuws en duiding worden nooit uitbesteed en programma's die strategisch belangrijk zijn, horen in principe ook tot de interne productie. Het aandeel van de sport-, nieuws- en informatieprogramma's in de totale zendtijd van de eigen producties is zeer hoog tegenover dit aandeel in de totale programmatie: 70% tegenover 43% in 2010. Ook ontspanning en vrijetijd zijn goed vertegenwoordigd in de eigen producties, maar fictie wordt vooral aangekocht. De uitgaven van de VRT aan de productiehuisen zijn sterk gestegen van 1995 tot 2005. Van 2006 tot 2007 is er een scherpe daling van deze uitgaven ten gevolge van de lopende beheersovereenkomst. De voorbije jaren waren deze uitgaven gestabiliseerd rond 60 miljoen euro. In 2010 lieten de besparingen zich echter voelen in de terugval tot 52,5 miljoen euro. De uitgaven aan de leveranciers van video-opname, montage en bewerking, en hiermee ook de totale uitgaven van de VRT aan de externe Vlaamse beeldindustrie, zijn niet langer beschikbaar.

3.131 Televisiebereik naar sociale groep

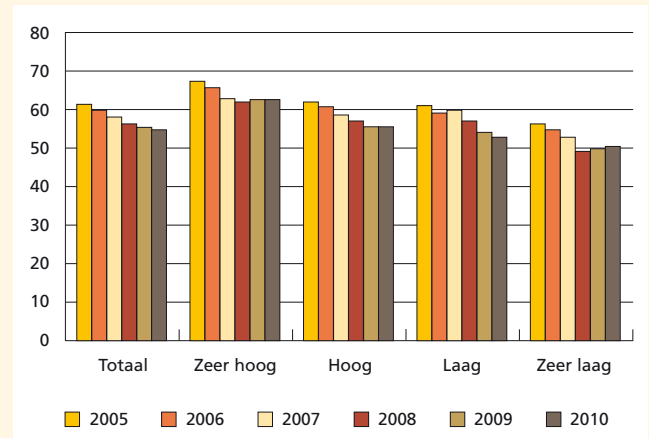
Evolutie van het dagbereik van de totale televisie en van de VRT-televisie van 2005 tot 2010, naar het beroeps- en opleidingsniveau van de voornaamste verantwoordelijke voor het gezinsinkomen, in %.

Bron: CIM TV / VRT-studiedienst.

3.132 Radiobereik naar sociale groep

Evolutie van het dagbereik van de VRT-radio van 2005 tot 2010, naar het beroeps- en opleidingsniveau, in %.

Bron: CIM Radio / VRT-studiedienst.

Culturele diversiteit

Zoals decretaal bepaald, biedt de VRT een gediversifieerd aanbod voor zoveel mogelijk Vlamingen via alle relevante media. De beheersovereenkomst geeft aan dat de VRT met zijn generalistisch aanbod een ruim publiek moet aanspreken, zowel in zijn geheel als in zijn subgroepen. De media als **spiegel van onze maatschappij** veronderstellen een doeltreffend diversiteitsbeleid met impact op de programmatie, het personeelsbeleid, de beleidsorganen en de strategische partners. Vooreerst wordt onderzocht of de VRT al de verschillende geledingen in onze maatschappij aanspreekt, om vervolgens te onderzoeken of speciale doelgroepen gerepresenteerd worden in het aanbod en in het personeelsbestand.

Niet elke **maatschappelijke groep** kijkt in dezelfde mate televisie. De VRT bereikt het best de groepen die ook het meest door de televisie bereikt worden. Dit zijn de sociale groepen met het laagste professionele en opleidingsniveau. De bereikscijfers per groep blijven vrij stabiel van 2005 tot 2010.

Voor de VRT-radio's stijgt het dagbereik naarmate het professioneel en opleidingsniveau toeneemt. Het dalend dagbereik van 2005 tot 2010 komt voor in alle vermelde sociale groepen, maar is minder sterk in de groep met het hoogste professionele en opleidingsniveau. Dit is tevens de groep die de VRT-radio het best bereikt.

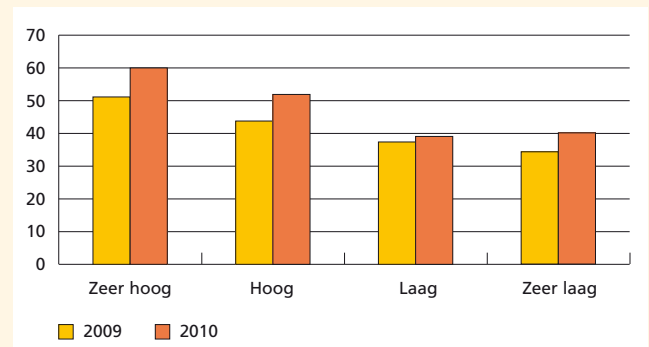
Voor de VRT-websites stijgt het maandbereik naarmate het professioneel en opleidingsniveau toeneemt, wat overeenkomt met de grotere internetpenetratie bij de hoog opgeleiden. Het maandbereik stijgt van 2009 tot 2010 het sterkst bij de hoogste professionele en opleidingsniveaus waardoor de kloof versterkt tussen de groepen.

Voor personeelsleden met een arbeidshandicap wordt tegen eind 2011 een streefcijfer van 1% en voor personeelsleden van allochtone herkomst een streefcijfer van 2,5% vooropgesteld. Van de 1.327 personeelsleden (47,4%), die eind 2010 meededen aan een vrijwillige en anonieme bevraging, registreerden zich 30 personeelsleden met een allochtone herkomst en 17 personeelsleden gaven aan een arbeidshandicap te hebben. Het streefcijfer van 33% vrouwen in het management wordt bereikt in 2010.

Voor de ethische kwaliteit van de VRT verwijst de beheersovereenkomst naar de positieve **beeldvorming**. De monitor diversiteit gaat na hoe vrouwen, mensen van allochtone herkomst en mensen met een functiebeperking in beeld worden gebracht op de belangrijkste Vlaamse zenders. Voor het totaal van de onderzochte zenders stijgt het aandeel gekleurde sprekende mensen op het totaal

3.133 Websitebereik naar sociale groep

Evolutie van het maandbereik van de VRT-websites van 2009 tot 2010, naar het beroeps- en opleidingsniveau, in %.

Bron: CIM Metriweb/ VRT-studiedienst.

aantal sprekende mensen van 2007 tot 2009. Dit geldt zowel bij fictie als bij non-fictie. Bij de VRT daalt dit aandeel zowel voor fictie als voor non-fictie. De aandelen voor fictie liggen voor de VRT in beide jaren onder de aandelen van alle betrokken zenders samen, terwijl voor non-fictie de VRT-aandelen hoger zijn. Het aandeel vrouwen in fictie en non-fictie bleef over het geheel van de onderzochte zenders nagenoeg gelijk van 2007 tot 2009. De meeste zenders worden overwegend gevuld met mannen. Vrouwen komen wel wat meer voor in fictie (42%) dan in non-fictie (38-39%). Ten opzichte van 2007 is in 2009 de diversiteit naar lichamelijke gezondheid toegenomen van 1,4% naar 2,4%. In fictie is het aandeel actoren met een beperking groter (3,8%). De VRT-zenders scoren hiervoor minder goed dan het gemiddelde. Naar aanleiding van deze monitor zullen streefcijfers per net vastgelegd worden.

Mediaparticipatie

Het is de ambitie van de Vlaamse Regering dat elke Vlaming toegang heeft tot een divers en kwalitatief hoogstaand media-aanbod waarin technologische innovaties en nieuwe mediatoepassingen zijn geïntegreerd. Dit veronderstelt dat de burger toegang heeft tot de verschillende media en dat hij ermee om kan gaan in de breedste betekenis van het woord. Voor mensen met een functiebeperking zijn er in dit kader een aantal aandachtspunten.

Mediatoegang

In 2010 heeft 98% van de Vlamingen ouder dan 18 jaar een televisietoestel en een radio-toestel in huis. Een gsm of een smartphone is beschikbaar bij 93% van de Vlamingen. De computer en het internet hebben een vergelijkbare penetratie met een vast telefoontoestel: ongeveer driekwart van de Vlamingen hebben deze toestellen in huis. Een papieren dagblad is beschikbaar bij 43% van de personen. De 'gaming'-markt ontwikkelt zich geleidelijk van een nichemarkt tot een 'mediamarkt naast de andere mediamarkten'. Een derde van de volwassen Vlamingen heeft momenteel een spelconsole in huis. Hierbij wordt geen rekening gehouden met de mensen die spelletjes spelen op hun pc, wat volgens de Interactive Software Federation de meest voorkomende vorm van gaming is in Europa. Uit de Europese cijfers blijkt dat de computer, de internetaansluiting en de breedbandaansluiting beter verspreid zijn onder de Vlaamse huishoudens van de 16- tot 74-jarigen dan onder de Europese (EU27).

De penetratie van digitale televisie in het Vlaamse gezin is ook in het voorbije jaar sterk toegenomen. Tegen eind 2011 wordt verwacht dat 85% van de gezinnen digitaal kijkt (Dejonghe, schatting mei 2011). Op de secundaire kijkplaatsen zoals in de slaapkamer of de keuken kijken nog zeer veel gezinnen naar het analoge kabelsignaal.

3.134 Mediabezit

Mediabezit in 2010, naar medium, in % van de burgers of van de huishoudens.

	Burgers	Huishoudens personen 16-74	
	18+	Vlaams Gewest	EU27
	SCV	Eurostat (ADSEI)	
Tv	98,4		
Radio	97,9		
Gsm/smartphone	93,2		
Computer	77,4	80	74
Telefoon	75,9		
Internet	74,7	77	70
Breedband		74	61
Papieren dagblad	43,1		
Spelconsole	33,0		

Bron: kolom 1: SCV-survey 2010; kolom 2: ADSEI, Eurostat, ICT-survey burgers 2010, bewerking SVR.

3.135 Reden geen internettoegang

Evolutie van het belang van de redenen om geen internet in huis te hebben van 2006 tot 2010, Europese vergelijking, in % van de niet-bezitters.

		EU15	EU27	Vlaams Gewest	Waals Gewest	Brussels Gewest
		Internet is niet nodig wegens geen interesse of niet nuttig	2010	39	40	44
	2008	37	38	50	53	32
	2006	45	41	48	46	31
Het materiaal is te duur	2010	23	26	24	30	49
	2008	22	25	21	39	44
	2006	23	26	16	31	40
De verbindingkosten zoals abonnements- of telefoonkosten zijn te duur	2010	21	23	22	24	39
	2008	20	21	15	32	24
	2006	20	23	10	19	21
De vaardigheden ontbreken	2010	32	32	34	22	28
	2008	23	24	30	25	22
	2006	28	27	16	16	15

Bron: ADSEI, Eurostat, ICT-survey burgers 2006, 2008, 2010, bewerking SVR.

Volgens Eurostat connecteert in 2010 10% van de Vlamingen draadloos via een draagbare computer (niet thuis of werk) met het internet, tegen 19% van de burgers in de EU27 of 43% in het Groot-Hertogdom-Luxemburg. 4% van de Vlamingen gebruikt een UMTS-verbinding om met zijn gsm met het internet te connecteren tegen 7% van de EU27-burgers en 20% van de Zweden of Luxemburgers. De UMTS-verbinding is een breedbandverbinding die meer mobiele toepassingen mogelijk maakt. 4% van de Vlamingen maakt gebruik van hotspots tegen 7% van de EU27-burgers of 16% van de Luxemburgers. Het Vlaamse Gewest hinkt niet alleen tegenover de top maar ook tegenover het gemiddelde voor de EU27 achterop.

De belangrijkste reden waarom mensen geen toegang tot het internet hebben blijft het gebrek aan interesse, al speelt deze reden een kleinere rol dan in 2008. De kostprijs van het materiaal of van de verbindingskosten zoals abonnements- of telefoonkosten (respectievelijk 24% en 22% in 2010) en het gebrek aan vaardigheden (33%) winnen aan belang. De kostprijs weegt in het Vlaamse Gewest iets minder door dan in de andere gewesten, de vaardigheden des te meer. De percentages voor de vier belangrijkste redenen in het Vlaamse Gewest verschillen weinig van de EU-gemiddelden.

Mediawijsheid

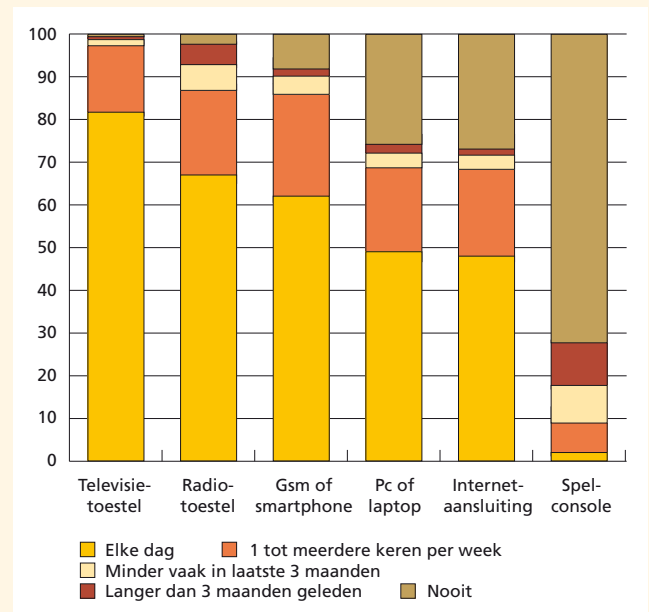
Mediawijsheid staat voor het geheel van kennis, vaardigheden en mentaliteit waarmee burgers zich bewust, kritisch en actief kunnen bewegen in een complexe, veranderlijke en fundamenteel gemedialiseerde wereld. In dit breed concept wordt het algemeen mediagebruik en het gebruik van de mediatoepassingen onderscheiden. Ook een kritisch en veilig mediagebruik met gerelateerde concepten als internetverslaving, privacy, internetbeveiliging, virussen, spam en dergelijke meer horen thuis in het concept van mediawijsheid. Deze worden hier buiten beschouwing gelaten.

Algemeen mediagebruik

Televisie is het meest populaire medium: dagelijks kijkt 81% van de Vlamingen ouder dan 18 jaar televisie en 16% kijkt niet dagelijks, maar wel wekelijks. De radio en de gsm worden ongeveer in dezelfde mate gebruikt: respectievelijk 67% en 62% maakt er dagelijks gebruik van en iets minder dan 90% wekelijks. De computer en de internetaansluiting worden door iets minder dan de helft van de Vlamingen dagelijks gebruikt en iets minder dan 70% maakt er wekelijks gebruik van. De spelconsole wordt eerder sporadisch gebruikt: slechts 2% gebruikt dit toestel dagelijks en nog eens 7% wekelijks, maar niet dagelijks. De radio en de spelconsole worden door meer Vlamingen minder frequent dan wekelijks gebruikt. Ook de krant wordt meer sporadisch gebruikt. Driekwart van de Vlamingen las de krant in het voorbije kwartaal, maar voor 9% is het al langer dan 3 maanden geleden.

3.136 Algemeen mediagebruik

Gebruik van het medium onafhankelijk van de plaats van het gebruik in 2010, naar periode van het laatste gebruik, in % burgers vanaf 18 jaar.

Bron: SCV-survey 2010.

Het bezit en gebruik hangen bijgevolg niet voor al de media in dezelfde mate samen. De Vlaming heeft vaker de radio, de computer, de internetaansluiting maar vooral de spelconsole in zijn bezit dan dat hij er gebruik van maakt. Voor de krant is het omgekeerde het geval. Verder komen de media ook steeds meer ter beschikking via alternatieve kanalen. Van de mensen die ooit het internet hebben gebruikt, heeft 41% via dit kanaal spelletjes gespeeld, 65% de krant gelezen, 34% radio geluisterd, 20% tv gekeken en 9% films opgevraagd. Van de gsm-gebruikers heeft 14% spelletjes gespeeld via dit toestel, 7% heeft er radio mee geluisterd en 3% de krant gelezen. Mobile tv via de gsm komt maar sporadisch voor en wordt meer en meer vervangen door het kijken op tablets met een veel beter en groter beeld.

3.137 Mediabezit versus -gebruik

Mediumbezit en algemeen mediumgebruik in het voorbije kwartaal, in 2010, in % Vlamingen ouder dan 18 jaar.

	Radio	Tv	Krant	Gsm	Pc	Internet	Spelconsole
Geen bezit en gebruik	1,7	0,8	24,7	6,6	21,0	22,3	65,1
Gebruik zonder bezit	0,3	0,8	32,2	0,2	1,6	3,0	1,9
Bezit zonder gebruik	5,6	0,8	1,2	3,5	6,8	6,1	17,5
Bezit en gebruik	92,4	97,6	41,9	89,7	70,6	68,6	15,4

Bron: SCV-survey 2010.

3.138 Computer- en internetvaardigheden

Aandeel van de burgers dat weinig (1-2), matig (3-4) of veel (5-6) ICT-activiteiten heeft uitgevoerd, Europese vergelijking, in %.

	Internet 2010			Computer 2009		
	Veel	Matig	Weinig	Veel	Matig	Weinig
EU27	10	30	32	25	25	14
EU15	10	31	33	27	27	13
Vlaams Gewest	8	30	41	19	25	19
Waals Gewest	6	30	38	17	29	16
Brussels Gewest	10	32	33	18	29	18
Maximaal	23	45	25	42	31	12

Bron: ADSEI, Eurostat, ICT-survey burgers 2009, 2010, bewerking SVR.

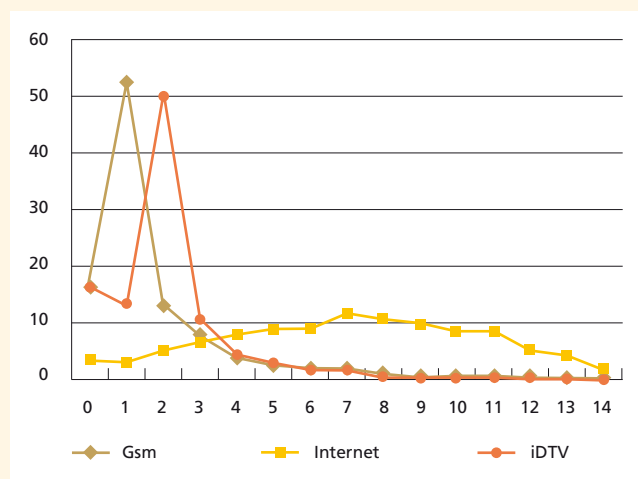
Mediavaardigheden

Het Vlaamse Gewest heeft geen benijdenswaardige positie in de EU. In 2009 waren er minder Vlamingen dan EU27-burgers met veel computervaardigheden en meer Vlamingen met weinig computervaardigheden. In 2010 wordt hetzelfde patroon teruggevonden voor de internetvaardigheden. Om het niveau van de Europese toppers te bereiken, zal het Vlaamse Gewest een hele inhaalbeweging moeten maken.

Om de bredere mediavaardigheden te meten, onderzocht de SCV-survey 2010 hoeveel activiteiten de persoon heeft uitgevoerd via de computer, het internet, de gsm en de iDTV. Het aandeel van de toestelgebruikers dat een zeer beperkt gebruik maakt van het toestel (geen of enkele activiteiten) is voor elk van deze toestellen groot (32% tot 44%). Wie veel vaardigheden heeft voor één toestel heeft een grote kans om ook voor de andere toestellen bij de vaardige personen te horen. Hierdoor kan eerder uitgegaan worden van één algemene digitale vaardigheid die

3.139 Breedte mediagebruik

Het aantal uitgevoerde categorieën van internettoepassingen in 2010, naar het medium voor de online toegang, in % Vlamingen van minstens 18 jaar.

Bron: SCV-survey 2010.

het gebruik van alle toestellen beïnvloedt, eerder dan van verschillende toestelspecifieke vaardigheden.

Gebruik van mediatoepassingen

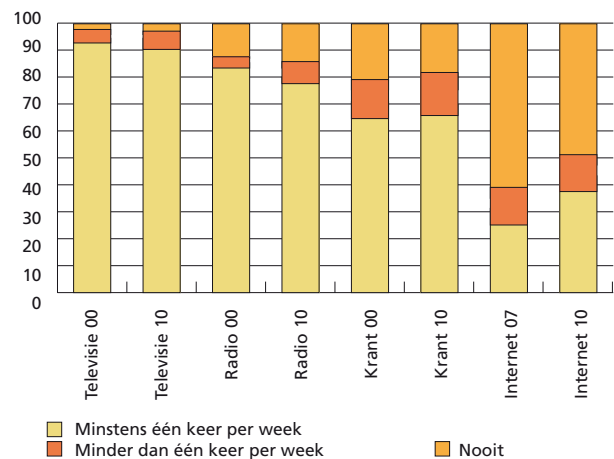
Een goede mediageletterdheid veronderstelt het efficiënte gebruik van een medium om de eigen doelstellingen te bereiken of om ten volle in de gemeenschap te participeren.

Een eerste indicator voor de mediageletterdheid is de breedte van de gebruikte online toepassingen. Dit werd in 2010 onderzocht bij mensen die ooit iDTV, internet of een mobiele telefoon gebruikten. De cijfers geven aan dat de iDTV en de gsm zeer beperkt gebruikt worden in 2010: ongeveer 90% van de gsm- of de iDTV-gebruikers tegen 17% van de internetgebruikers gebruikt dit medium voor maximaal 3 van de 14 opgegeven categorieën van toepassingen. Internet kent een breder gebruik. De online diensten op de gsm en de iDTV zijn nog in hun groeifase en de gebruiker moet er blijkbaar nog meer vertrouwd mee geraken. Vraag is ook of de gebruiker de nood voelt om iDTV of gsm te gebruiken voor online toepassingen wanneer hij met zijn laptop of tablet een eigen en/of meer geschikt scherm ter beschikking zal hebben. Hoe dan ook, tot nog toe blijken deze bijkomende toegangen tot het internet het bereik voor de internettoepassingen weinig of niet te beïnvloeden (Pickery, 2011).

Niet-lineaire televisiediensten zoals video-on-demand (VOD) en aanbod-op-aanvraag nemen sterk toe over het voorbije jaar. Van het eerste kwartaal van 2010 tot het eerste kwartaal van 2011 stijgt het aantal opgevraagde films via het televisietoestel bij Telenet van 10,3 tot 15,3 miljoen. Het aantal transacties voor het opvragen van televisieproducties via 'Net Gemist' of 'Ooit Gemist' neemt toe van 8,7 miljoen in 2009 tot 11,1 miljoen in 2010. Een groot deel van

3.140 Nieuwsconsumptie

Evolutie van de frequentie van de nieuwsconsumptie van 2000 tot 2010, naar medium, in % Vlamingen ouder dan 18 jaar.

Voor internet wordt 2007 afgezet tegen 2010.
Bron: SCV-survey.

3.141 ICT-toepassingen

Europese vergelijking van het gebruik van e-government, e-commerce, e-media, e-gezondheid en e-learning in het voorbije kwartaal, in 2010, in % van de burgers van 16 tot 74 jaar.

	E-government*	E-commerce			E-media			E-gezondheid***	E-learning****
		Goederen / diensten opzoeken	Goederen / diensten kopen**	E-banking	Webradio of webtv	Kranten of nieuwsmagazines lezen	Muziek/ spel afbeeldingen		
Vlaams Gewest	34	67	26	54	23	46	40	38	44
Brussels Gewest	35	59	30	47	29	34	43	43	38
Waals Gewest	27	55	27	46	19	23	33	32	29
EU15	35	60	36	40	28	36	28	36	42
EU27	32	56	31	36	26	34	28	34	39
Koplopers in EU									
Eerste	72(DEN)	82(NED)	60(VK)	77(NED)	56(ZWE)	74(FIN)	51(NED)	58(LUX)	72(LUX)
Tweede	62(ZWE)	82(ZWE)	54(DEN)	76(FIN)	53(NED)	66(EST)	47(FIN)	57(FIN)	70(FIN)
Derde	59(NED)	78(LUX, DEN)	52(NED)	75(ZWE)	44(FIN)	63(DEN)	43(BRU)	52(DEN)	64(DEN)

* Met de overheid in contact komen; ** Goederen of diensten voor privaat gebruik bestellen/kopen; *** Zoeken naar informatie i.v.m. gezondheid; **** Internetgebruik voor training en educatie. BRU= Brussels Hoofdstedelijk Gewest, DEN= Denemarken, EST= Estland, FIN= Finland; LUX= Groothertogdom Luxemburg, NED= Nederland, VK= Verenigd Koninkrijk, ZWE= Zweden.

Bron: ADSEI, Eurostat, ICT-survey burgers 2010, bewerking SVR.

deze opgevraagde programma's komen uit het gratis aanbod. Zo steeg het aantal transacties voor het gratis journaal en weer van 3,5 miljoen in 2009 tot 5,2 miljoen in 2010.

Eén van de mediatoepassingen die het beleid belangrijk acht is het opvolgen van nieuws. Televisie is veruit het meest populaire medium om op de hoogte te blijven van de actualiteit. In 2010 kijken negen volwassenen op tien minstens wekelijks naar een tv-journaal. Het radionieuws bereikt wekelijks 77% van de bevolking; een achteruitgang tegenover 2000. Van deze daling verschuiven de meeste Vlamingen naar een meer sporadisch gebruik van de radio. Radionieuws wordt door 15% van de volwassenen nooit beluisterd. 37% van de volwassen Vlamingen bekijkt minstens wekelijks online nieuwsitems. Internet is anno 2010 nog het minst populair, maar het aandeel van de bevolking dat online de actualiteit opvolgt is sterk gestegen van 2007 tot 2010. De krant wordt wekelijks gelezen door 65% van de Vlamingen en 19% leest nooit de krant.

Het Vlaamse Gewest ligt achter op de Europese top wat de **internettoepassingen** betreft.

E-government werd in 2010 door een derde van de Vlamingen gebruikt, wat overeenkomt met het Europese gemiddelde. In de drie Europese toplanden Denemarken, Zweden en Nederland gebruikt in 2010 59% tot 72% e-government.

Internet is voor bijna 7 op 10 Vlamingen en voor meer dan 8 op 10 Nederlanders en Zweden een informatiebron over goederen en diensten. Terwijl meer Vlamingen dan Europeanen (EU15 en EU27) in de laatste drie maanden online goederen en diensten opzochten, kopen minder Vlamingen dan Europeanen ook effectief iets aan via het internet. Het aandeel van de bevolking dat in de laatste 3 maanden online goederen of diensten voor privaat gebruik bestelde of kocht, steeg in het Vlaamse Gewest van 14% in 2008 tot 26% in 2010. 6 op 10 Britten doen online aankopen. E-banking is ingeburgerd bij meer dan de helft van de Vlamingen. Bij de Nederlanders maakt drie vierde hier gebruik van.

Wat e-media betreft, maakt 23% van de Vlamingen gebruik van een webradio of -tv. In Europa is dat 26 tot 28%, in Nederland en Zweden meer dan de helft. Van de Vlamingen las 24% in 2008 en 46% in 2010 online de krant of een magazine. Door deze sterke stijging ligt het Vlaamse gemiddelde een stuk boven het Europese gemiddelde. In Finland leest 74% online de krant of magazines. Het percentage personen dat in de laatste 3 maanden spelletjes, afbeeldingen of muziek speelden of downloaden, is in het Vlaamse Gewest (40%) een stuk hoger dan in de EU. De helft van de Nederlanders gebruikte deze internettoepassing in de laatste 3 maanden.

Bijna 4 op 10 Vlamingen heeft in de laatste drie maanden naar informatie in verband met gezondheid gezocht, wat iets hoger is dan het Europese gemiddelde. Minstens de helft van de Finnen, Luxemburgers en Nederlanders maakt gebruik van deze toepassing.

E-learning bereikt 44% van de Vlamingen, wat ongeveer overeenkomt met het Europese gemiddelde. Zeven Luxemburgers en Finnen op tien maken er gebruik van.

Op basis van de SCV-survey 2010 werd nagegaan welke media de Vlaming tegelijkertijd gebruikte in de voorbije 3 maanden. Bijna elke Vlaming gebruikt de basismedia tv, radio en gsm. De meeste Vlamingen voegen hier de pc en het internet aan toe. Het gebruik van de krant laat zich combineren met al de mediaprofielen. De kloof tussen het profiel met de traditionele media en het profiel met de traditionele en de digitale media zal dan ook de kloof voor de digitale media volgen.

Uit de SCV-survey blijkt dat anno 2010 er nog steeds een **digitale kloof** is voor het gebruik van de digitale media. De kans dat de Vlaming van 18 jaar en ouder een mobiele telefoon, een computer, een internetaansluiting of een spelconsole gebruikte binnen de voorbije drie maanden is groter naarmate hij jonger is, als hij een zekere scholing heeft gehad en als hij een inkomen boven de 2000 euro

3.142 Breed mediagebruik

De meest voorkomende combinaties van mediagebruik in de voorbije drie maanden naar bevolkingsgroep, 2010, in %.

	Bevolking	Doelgroepen digitale kloof		
		60+	laag geschoold	gezinsinkomen <2000
Tv en radio	2,9	7,9	7,7	6,9
Tv, radio, gsm	5,1	8,6	13,7	9,0
Tv, radio, krant	3,2	10,3	8,0	7,5
Tv, radio, gsm, krant	10,9	23,4	25,7	20,0
Tv, radio, gsm, pc, internet	10,1	2,6	5,7	6,7
Tv, radio, gsm, krant, pc, internet	39,7	27,3	15,7	24,3
Tv, radio, gsm, pc, internet, spelconsole	2,4	0,5	0,7	0,6
Alles	13,1	1,2	2,3	6,5
Andere combinatie	12,7	18,2	20,7	18,5

Bron: SCV-survey 2010.

heeft. Mannen gebruiken vaker een pc, een internetaansluiting en een spelconsole dan vrouwen. Voor de breedte van de gebruikte online toepassingen via de gsm en de internetaansluiting, komen grotendeels dezelfde verschillen terug. De jongere Vlaming, de man en de hoger geschoolde maken een breder gebruik van hun gsm en van hun internetaansluiting. Het inkomen blijft alleen relevant voor de breedte van het internetgebruik.

Toegankelijkheid

De toegankelijkheid van het media-aanbod kan verstoord worden door een functiebeperking bij de persoon zelf. De technologie biedt oplossingen om de toegankelijkheid van de media te verhogen.

Volgens de beheersovereenkomst moet de VRT het aandeel **ondertitelde Nederlandstalige programma's** via teletekstpagina 888 (T888) geleidelijk uitbreiden tot 95% in 2010. In 2010 is dit aandeel opgelopen tot 86%. De sterke stijging het voorbije jaar kan gedeeltelijk het gevolg zijn van het nieuw ondertitelingsbeleid van de VRT: lokale accenten worden voortaan uitsluitend via teletekst ondertiteld, dus ook Nederlandse fictie. Het grootste deel van deze stijging is echter het gevolg van lopende reeksen die in 2010 voor het eerst via T888 werden ondertiteld. Teletekstondertiteling werd in 2009 ook beschikbaar voor het aanbod-op-aanvraag (Net Gemist en Ooit Gemist) en voor alle tv-programma's die door de kijker digitaal opgeslagen kunnen worden.

In 2009 werd door vtm 78% van de programma's van 19 uur tot het laatste nieuws volledig ondertiteld via teletekst of via het open net (gewone ondertiteling). Het aandeel ondertitelde programma's via teletekst nam sinds 2006 toe van 30 naar 39%, met een kleine terugval het voorbije jaar. Deze trend is vooral toe te schrijven aan de ondertitelde Nederlandstalige fictie. Het ondertitelde nieuws blijft ongeveer 18% van de totale programmatie van 19 uur tot het laatste nieuws laat. Tussen 17:00 en 19:00 – de uren waarin kinderen vaak voor de buis zitten – zijn minder programma's ondertiteld dan tussen 19:00 tot het laatste nieuws. Dit volgt vooral uit minder buitenlandse programma's die via het open net

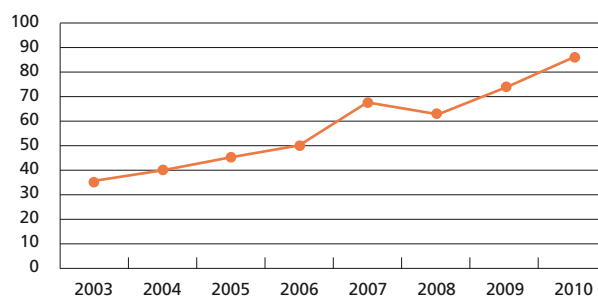
werden ondertiteld. Het aandeel ondertitelde Nederlandstalige fictie via teletekst is in de vooravond wat hoger.

De regionale televisieomroepen krijgen sinds september 2006 middelen van de Vlaamse Overheid om alle nieuwsuitzendingen vanaf 20.00 uur te ondertitelen.

De VRT onderzocht in welke mate de televisieprogramma's op een gebruiksvriendelijke manier toegankelijk gemaakt

3.143 Ondertiteling VRT

Evolutie van het aandeel ondertitelde Nederlandstalige programma's via teletekst op de openbare omroep van 2003 tot 2010, in %.

Bron: VRT-studiedienst.

3.144 Ondertiteling vtm

Evolutie van het aandeel ondertitelde programma's bij vtm van 19:00 tot het laatste nieuws, van 2006 tot 2010, in %.

	2006	2007	2008	2009	2010
Programma's volledig ondertiteld	58	63	56	67	78
BUI of op het open net	27	28	21	25	36
NL gesproken of op het open net	1	2	1	0	3
Programma's of via teletekst	30	32	34	42	39
Nieuws	18	18	16	18	18
Fictie	12	14	18	24	21

Noot: % programma's volledig ondertiteld (of) betreft zowel Nederlandstalige als anderstalige programma's; BUI= buitenlandse programma's.
Bron: vtm.

kunnen worden voor **slechtzienden**. Eén van deze technieken is de gesproken ondertiteling, waarbij de ondertitels worden voorgelezen. In Nederland wordt deze techniek al voor 90% van de uitzendingen met vertalende ondertitels op de publieke en de commerciële kanalen toegepast (Saegerman, 2010). De VRT biedt gesproken ondertiteling aan bij algemene programma's met vertalende ondertiteling en bij alle uitzendingen van de nieuwsdienst, uitgezonderd de niet-Nederlandse passages in de journaals.

Vtm stelt gesproken ondertiteling ter beschikking via het Integra-systeem. Sinds september 2010 werkt de VMMA aan de uitbreiding van de gesproken ondertiteling naar de Webbox, een toestel dat allerlei informatie toegankelijk maakt via spraak.

Via **audiobeschrijving** (AD) kunnen blinden en slechtzienden beter meegenieten van televisieprogramma's. Tijdens stiltemomenten wordt de visuele informatie be-

schreven, waardoor blinden beter het programma kunnen volgen. Audiobeschrijving wordt in tal van Europese landen zoals Duitsland, Frankrijk en Groot-Brittannië gebruikt. In Groot-Brittannië werden er normen opgesteld in verband met audiobeschrijving op televisie, maar in 2010 engageerden de zenders Sky, BBC, Channel 4 en ITV zich om 20% van hun programma's te voorzien van AD. De VRT paste deze techniek al toe in een aflevering van Witse. De nodige budgetten om de productie van de speciale audiosporen op te zetten, zijn een drempel voor de ontwikkeling van audiodescriptie.

De **toegankelijkheid van de websites** voor doven, slechtzienden en blinden en motorisch gehandicapten is een ander heikel punt. Er zijn internationaal al heel wat mogelijkheden om de toegankelijkheid te verhogen. Om volledig te voldoen aan het Anysurferlabel zou al het beschikbare videomateriaal van de VRT voorzien moeten worden van ondertitels, wat nog niet kan.

DEFINITIES

Android Een besturingssysteem op mobiele telefoons.

Betaalde verspreiding kranten De betaalde verkoop is de som van de losse verkoop en de abonnementen. Er wordt geen rekening gehouden met online-abonnementen.

DSL Is een digitale datacommunicatietechniek waarbij meestal een normale telefoonkabel gebruikt wordt. DSL laat een relatief hoge datasnelheid toe. Er zijn verschillende vormen waaronder ADSL, SDSL, VDSL, of de nieuwste variant VDSL2.

Gemiddeld nieuwsbereik televisie (/ radio) Percentage van de televisiekijkende (/ radioluisterende) bevolking dat gemiddeld per dag journaals of informatie-magazines bekijkt (/ nieuwsmagazines beluistert).

Gemiddeld wekbereik cultuurprogramma's / educatieve programma's Percentage van de bevolking dat op weekbasis bereikt wordt via de cultuurprogramma's / educatieve programma's.

Marktaandeel radio Het aantal kwartieren dat op een gemiddelde dag naar een welbepaald radiostation is geluisterd, gedeeld door het aantal kwartieren dat naar alle radio's samen is geluisterd. De gebruikte CIM-cijfers betreffen de luisteraars ouder dan 12 jaar, tussen 6 en 22 uur.

Marktaandeel tv-zenders Is het aandeel in het bereik (gewogen naar tijd) dat de zender haalt ten opzichte van de totale tv-consumptie. De gebruikte cijfers betreffen de tv-consumptie bij de totale populatie (4 jaar en ouder), over de hele dag.

Niet-lineaire televisiedienst Via deze televisiedienst kan de kijker op eigen verzoek en op het door hem gekozen moment programma's en of films bekijken uit een programmacatalogus.

Relatief wekbereik televisie (/ radio) Het aantal verschillende mensen die over de tijdsspanne van een gemiddelde week minimum 15 minuten naar één van de VRT-zenders hebben gekeken (/geluisterd), gedeeld door het aantal verschillende mensen die over de tijdsspanne van een week minimum 15 minuten naar televisie in het algemeen hebben gekeken (/naar radio in het algemeen hebben geluisterd).

Terrestrische televisie Digitale televisie via de ether.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Beheersovereenkomst tussen de VRT en de Vlaamse Gemeenschap 2007-2011. Brussel, 2006.
- Drijvers, J., Dequinnemaere, O. (2011). *National Newspublishers Survey 2011: Measuring cross-platform reach of Print & Internet*. Brussel: TNS Belgium.
www.nnsurvey.be/NNS_20110203.ppt, geraadpleegd op 28 juni 2011.
- Elchardus, M., De Groof, S., Smits, W. (2003). *Onveiligheidsgevoelens: een literatuurstudie*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- Elektronisch nieuwsarchief (2011). *Nieuwsmonitor 4*. Antwerpen: Berichten van het Elektronisch Nieuwsarchief, Maart 2011. http://www.nieuwsarchief.be/docs/Nieuwsmonitor_4.pdf, geraadpleegd op 28 juni 2011.
- Interactive Advertising Bureau Belgium (2011). *Internet-reclame in Europa groeit. 18% van de totale reclame-investeringen gaan naar Internet*. Brussel: IAB, juni 2010. <http://www.iab-belgium.be/pers/persberichten-iab.aspx?kid=9578>, geraadpleegd op 28 juni 2011.
- Interactive Advertising Bureau Nederland (2011). *Online advertising overstijgt markt voor televisiereclame*. Amsterdam: IAB Online Ad Spend study 2010. <http://www.iab.nl/2011/06/06/online-advertising-overstijgt-markt-voor-televisiereclame/>, geraadpleegd op 28 juni 2011.
- Lieten, I. (2009). *Beleidsnota Media 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Lieten, I. (2010). *Beleidsbrief Media 2010-2011*. Brussel: Vlaams Parlement.
- Moreas, M.-A. (2011). *ICT-monitor 2010: Europese vergelijking bij bedrijven en burgers*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Pickery, J. en Moreas, M.-A. (2011). Kunnen digitale televisie en smartphones de digitale kloof dichten? Een verkenning van de democratiserende potentie van nieuwe media. In: Moreas, M.-A. en Pickery, J. (red.) (2011). *Mediageletterdheid in een digitale wereld*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Saegerman, A., De Snerck, E., Berckmans, K. (2010). *Televisekijken door slechtzienden. Interne nota VRT*. Brussel: VRT.
- Vlaamse Regulator voor de Media (2010). *Mediaconcentratie in Vlaanderen, rapport 2010*. Brussel: Vlaamse Regulator voor de Media.
- Vlaamse Regulator voor de Media (2011). *Toezicht op de naleving door de openbare omroep van de beheersovereenkomst met de Vlaamse Gemeenschap: rapport '10*. Brussel: Vlaamse Regulator voor de Media.
- Vlaamse Regulator voor de Media (2011). *Nieuw overzicht 'mediagroepen in Vlaanderen'*. <http://www.vlaamseregulatormedia.be/nl/nieuwsarchief/2011/nieuw-overzicht-'mediagroepen-in-vlaanderen'.aspx>, geraadpleegd op 24 juni 2011.
- VRT (2011). *Jaarverslag 2010*. Brussel: VRT.
- Wouters, R., De Swert, K., Walgrave, S. (2009). *Een venster op de wereld. De actuele staat van buitenlandberichterij: feiten, impact en actieruimte*. Brussel: Vlaams Vredesinstituut.
- VRT-studiedienst in samenwerking met ENA (2010). *Monitor diversiteit 2009: Een kwantitatieve studie naar de zichtbaarheid van diversiteit op het scherm. Een vervolgstudie van Kleur Bekennen 2004 en Monitor Diversiteit 2007*. Brussel: VRT.
- Algemene Directie Statistiek en Economische informatie, FOD Economie, K.M.O., Middenstand en Energie' (ADSEI): statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/index.jsp
- Audimetrie: www.audimetrie.be
- Centrum voor informatie over de media: www.cim.be
- Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media, beleidsveld Media: www2.vlaanderen.be/media/
- Digimeter: www.digimeter.be
- Digitale agenda Europese Commissie: http://ec.europa.eu/information_society/digital-agenda/index_en.htm
- Elektronisch Nieuwsarchief Vlaanderen: www.nieuwsarchief.be
- European Broadcasting Union: www.ebu.ch, tech.ebu.ch
- Europees programma i2010: ec.europa.eu/information_society/eeurope/i2010/index_en.htm
- Eurostat: epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/
- Fonds Pascal Decroos: www.fondspascaldecroos.org; www.wobbing.eu, www.efji.eu, www.mediakritiek.be
- Instituut voor breedbandtechnologie (IBBT): www.ibbt.be
- Interactive Advertising Bureau Belgium (IAB Belgium): www.iab-belgium.be
- Mediatrix: adex.mediatrix.be/adstat/
- National Newspublishers Survey: www.nnsurvey.be
- Raad voor de Journalistiek: www.rvdj.be
- Survey Studiedienst Vlaamse Regering: www4.vlaanderen.be/dar/svr/Enquetes/Pages/Enquetes.aspx
- Vlaamse Radio- en Televisieomroep: www.vrt.be
- Vlaamse Regulator voor de Media: www.vlaamseregulatormedia.be

3.5 GEZONDHEID

Het Vlaamse beleid wil het fysiek, psychisch en sociaal welbevinden versterken door gezondheidsproblemen zoveel mogelijk te voorkomen, zo vlug mogelijk te detecteren en tijdig en adequaat aan te pakken. Preventie speelt een centrale rol. Het eerste deel gaat dan ook dieper in op de in dit kader geformuleerde gezondheidsdoelstellingen. Het tweede deel bevat een aantal omgevingsindicatoren rond sterfte en seksueel overdraagbare aandoeningen. In een derde deel komen zwangerschap en geboorte aan bod. Deel vier beschrijft kort het zorgaanbod.

Gezondheidsdoelstellingen

In navolging van de Wereldgezondheidsorganisatie is ook de Vlaamse overheid in 1998 gestart met het formuleren van Vlaamse gezondheidsdoelstellingen. Door het stellen van specifieke, meetbare en algemeen aanvaarde doelstellingen die men in een bepaalde periode wil realiseren, worden accenten gelegd binnen het preventieve gezondheidsbeleid.

Het decreet van 21 november 2003 betreffende het preventieve gezondheidsbeleid verankert deze manier van werken in de wetgeving. Volgens het decreet formuleert een gezondheidsconferentie de voorstellen voor gezondheidsdoelstellingen. De Vlaamse Regering en het Vlaams Parlement spreken zich ook uit over de doelstelling en de aan te wenden strategieën. Op deze wijze wordt gezocht naar een breed maatschappelijk draagvlak voor de doelstelling in kwestie.

In dit deel komen de gezondheidsdoelstellingen rond infectieziekten en vaccinatie, borstkankeropsporing, tabak, alcohol en drugs, ongevallen, voeding en beweging en depressie en zelfdoding aan bod.

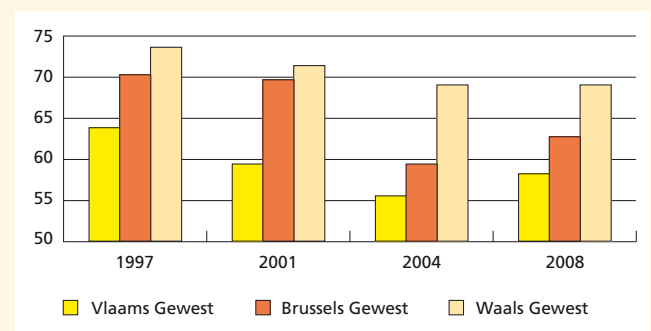
Infectieziekten en vaccinatie

Een eerste gezondheidsdoelstelling luidt: de preventie van infectieziekten moet op significante wijze worden verbeterd, met name door het verder verhogen van de vaccinatiegraad voor aandoeningen als polio, kinkhoest, tetanus, difterie, mazelen, bof en rubella.

Via de Gezondheidsenquête wordt gepeild naar een aantal vaccinaties, ondermeer naar de vaccinatie tegen tetanus. Hiermee kan de gezondheidsdoelstelling rond infectieziekten en vaccinatie geëvalueerd worden bij volwassenen.

3.145 Vaccinatiegraad volwassenen

Aandeel van de bevolking (15 jaar en ouder) dat een vaccinatie tegen tetanus ontving de voorbije 10 jaar in 1997, 2001, 2004 en 2008, naar gewest, in %.

Bron: WIV, Gezondheidsenquête.

In 2008 was 59% van de bevolking in het Vlaams Gewest in de afgelopen 10 jaar gevaccineerd tegen tetanus (54% van de vrouwen en 64% van de mannen). De vaccinatiegraad nam toe met het opleidingsniveau. De vaccinatiegraad daalde tussen 1997 en 2004 om vervolgens terug te stijgen.

3.146 Vaccinatiegraad jonge kinderen

Vaccinatiegraad van kinderen tussen de 18 en 24 maanden, Vlaams Gewest en EU-landen, in 2008, in %.

	DTP (3)	Polio (3)	Mazelen	HepB (3)	Hib (3)
Vlaams Gewest	98	99	97	98	98
Nederland	97	96	96	ns/r	97
Duitsland	90	96	95	90	93
Frankrijk	98	98	87	29	87
Finland	99	97	97	ns/r	98
Denemarken	75	75	89	ns	75
Zweden	98	98	96	ns/r	98
Italië	96	96	91	96	96
Portugal	97	97	97	97	97
Spanje	97	97	98	97	97
Oostenrijk	83	83	83	83	83
Verenigd Koninkrijk	92	92	86	ns/r	92
Ierland	93	93	89	ns/r	93

Opmerking: Vaccin (dosis), dus Polio (3) is vaccin tegen polio, derde dosis. ns: niet in vaccinatieschema, ns/r: niet in vaccinatieschema, alleen risicogroepen. DTP: Difterie-Tetanus-Pertussis; Hib: Haemophilus influenzae type b; HepB: Hepatitis B.
Bron: Kind en Gezin, Hoppenbrouwers, K., Van Damme, P. & Depoorter, A-M. (2009).

De vaccinatiegraad tegen tetanus is significant hoger in het Waalse Gewest dan in het Vlaamse en Brusselse Hoofdstedelijke Gewest.

Vlaanderen zit aan de Europese top wat betreft het vaccinatiebeleid bij kinderen. Een in 2008 uitgevoerde studie toont aan dat jonge kinderen in zeer hoge mate en correct gevaccineerd zijn tegen de belangrijkste vaccineerbare infectieziekten. De vaccinatiegraad bereikt voor alle basisvaccins 95%. Om de circulatie van ziekten te onderbreken, moeten voldoende personen gevaccineerd worden. De WGO streeft een vaccinatiegraad na van 90%. In 2008 bleek de vaccinatiegraad voor alle basisvaccins verbeterd in vergelijking met 1999 en 2005.

De vaccinatiegraad voor polio en DTP is in de meeste EU15-landen goed. In Denemarken en Oostenrijk ligt het percentage zowel voor polio(3) als voor DTP(3) onder de 90%. Voor hepatitis B is de situatie minder goed en in verschillende landen is HepB(3) zelfs niet opgenomen in het vaccinatieschema of beperkt tot risicogroepen. Ook de vaccinatiegraad voor mazelen en Hib ligt in enkele landen nog lager dan de door de WHO vooropgestelde 90%.

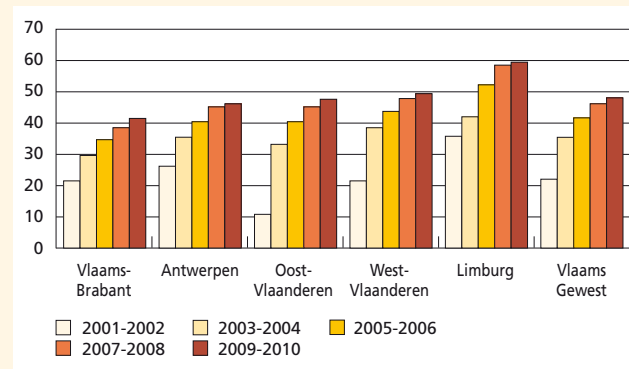
Borstkankeropsporing

Een volgende gezondheidsdoelstelling geeft aan dat tegen 2012 het Vlaams bevolkingsonderzoek naar borstkanker bij vrouwen van 50 tot en met 69 jaar doelmatiger moet verlopen, d.w.z. voldoende vrouwen nemen deel, meer kankers worden tijdig gevonden en er gebeuren zo weinig mogelijk overbodige onderzoeken.

Het is ondermeer de bedoeling dat ten minste 75% van de vrouwen uit de doelgroep deelnemen aan het bevolkingsonderzoek.

3.147 Evolutie borstkankerscreening

Evolutie van de deelnamegraad van vrouwen van 50 tot 69 jaar aan het borstkankerscreeningsprogramma, van 2001-2002 tot 2009-2010, in %.

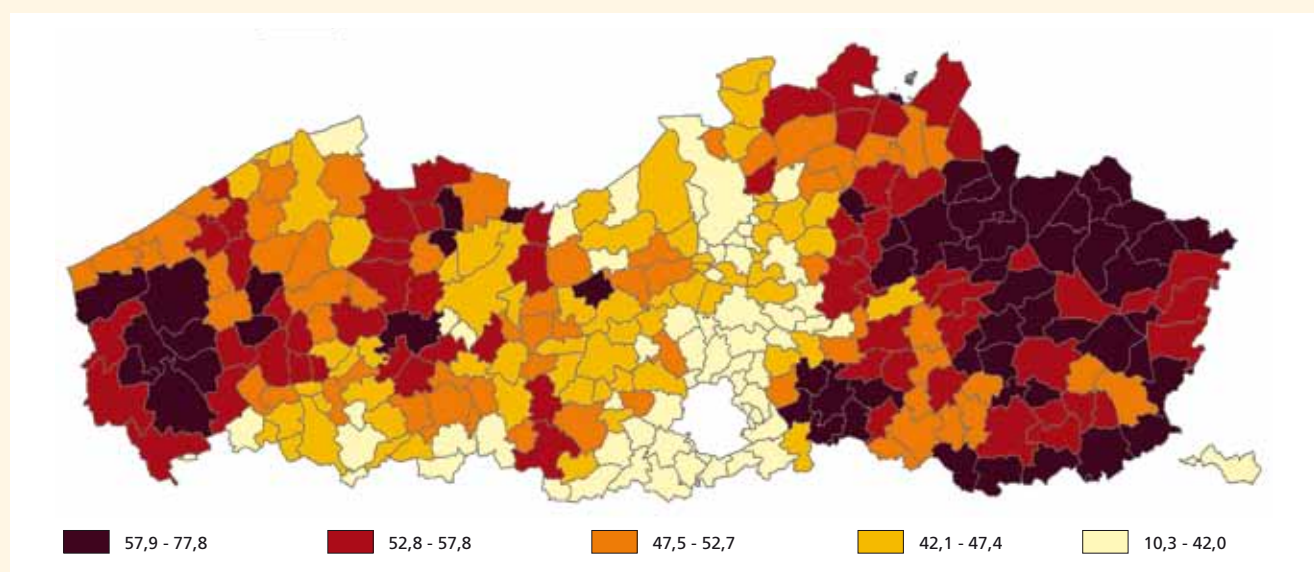

Bron: WVG, Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid.

Uit de gegevens van de erkende screeningscentra blijkt dat in de periode 2009-2010 gemiddeld 48% van de vrouwen in de doelgroep zich liet screenen in het kader van het bevolkingsonderzoek naar borstkanker. Dit cijfer ligt nog ver onder de vooropgestelde 75% van de gezondheidsdoelstelling. Binnen Vlaanderen vertonen de provincies geen gelijke verdeling. In Limburg is de campagne het meest succesvol, met een participatie van 59% in deze periode. In Vlaams-Brabant werd maar 41% van de vrouwen uit de doelgroep gemobiliseerd. De deelnamegraad neemt toe over de verschillende periodes maar wel wat minder snel sinds 2007-2008. Het lagere cijfer in Vlaams-Brabant kan verklaard worden door de lage deelnamegraad in het gebied rond Brussel. De streek van Leuven kent een hoge deelnamegraad.

3.148 Borstkankerscreening per gemeente

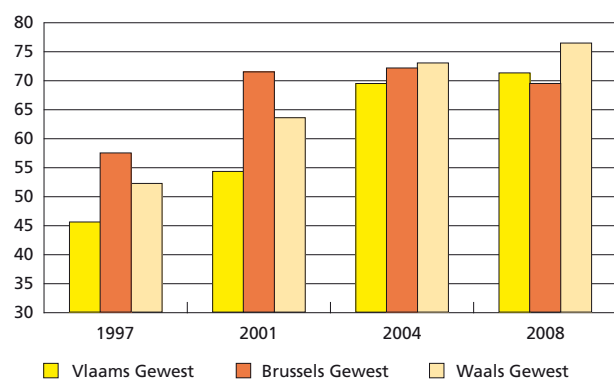
Indeling van de gemeenten in kwintielen naar gelang de deelnamegraad van vrouwen van 50 tot 69 jaar aan het borstkankerscreeningsprogramma in de periode 2009-2010, in %.

Bron: WVG, Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.149 Mammografie

Aandeel van de vrouwen van 50 tot 69 jaar dat een mammografie onderging in de 2 jaar voorafgaand aan de bevraging, in 1997, 2001, 2004 en 2008, naar gewest, in %.

Bron: WIV, Gezondheidsenquête.

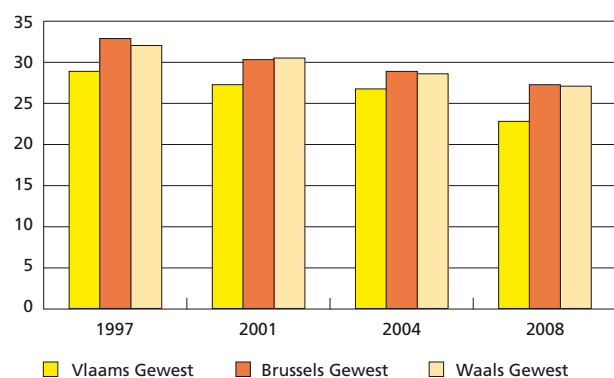
Deze cijfers houden echter een onderschatting in van het totale aantal vrouwen dat gescreend wordt op borstkanker. Het gaat hier enkel om vrouwen uit de doelgroep die via verwijzing door huisarts of gynaecoloog of via individuele uitnodigingsbrieven hebben deelgenomen aan het bevolkingsonderzoek. Een deel van de vrouwen uit de doelgroep wordt echter door hun arts voor een mammografie verwezen buiten het bevolkingsonderzoek. Deze vrouwen komen niet in de cijfers voor, hoewel ze allicht recent een mammografie ondergingen.

Dit verklaart voor een deel het verschil tussen de cijfers van het screeningscentra en de cijfers uit de gezondheidsonquête. Hierin verklaarde in 2008 71% van de Vlaamse vrouwen uit de doelgroep (50 tot 69 jaar) dat zij een mammografie lieten uitvoeren in de afgelopen twee jaar. Dit aandeel vertoonde een significante stijging over de tijd, van 46% in 1997 tot 71% in 2008.

Het aandeel vrouwen dat een mammografie liet uitvoeren lag hoger in Wallonië dan in Vlaanderen en Brussel.

3.150 Roken

Aandeel rokers (15 jaar en ouder) in 1997, 2001, 2004 en 2008, naar gewest, in %.

Bron: WIV, Gezondheidsenquête.

Tabak, alcohol, drugs

Een derde gezondheidsdoelstelling wil gezondheidswinst op bevolkingsniveau realiseren door tegen het jaar 2015 het gebruik van tabak, alcohol en illegale drugs terug te dringen.

Deze doelstelling werd verder specifiek omschreven per middel.

Tabak:

- bij personen van 15 jaar en jonger is het percentage rokers niet hoger dan 11%;
- bij personen van 16 jaar en ouder is het percentage rokers niet hoger dan 20%.

Alcohol:

- bij personen van 15 jaar en jonger is het percentage dat meer dan 1 keer per maand drinkt niet hoger dan 20%;
- bij mannen van 16 jaar en ouder is het percentage dat meer dan 21 eenheden per week drinkt niet hoger dan 10%;
- bij vrouwen van 16 jaar en ouder is het percentage dat meer dan 14 eenheden per week drinkt niet hoger dan 4%.

Illegale drugs:

- bij personen van 17 jaar en jonger is het percentage dat 12 maanden voor de bevraging cannabis of een andere illegale drug heeft gebruikt niet hoger dan 7%;
- bij 18- tot 35-jarigen is het percentage dat 12 maanden voor de bevraging cannabis of een andere illegale drug heeft gebruikt niet hoger dan 8%.

In 2008 rookte 23% van de Vlamingen van 15 jaar en ouder (19% dagelijks en 4% occasioneel). Mannen rookten vaker dan vrouwen (28% tegenover 18%). Het aantal rokers daalde vanaf de leeftijd van 55 jaar en was lager bij de hoogst opgeleiden. Het percentage rokers daalde progressief sinds de eerste gezondheidsonquête in 1997. 63% van de rokers had reeds gepoogd te stoppen. Dit varieerde niet in functie van geslacht en opleidingsniveau. De belangrijkste redenen om te stoppen waren: angst voor de gezondheidseffecten, het prijskaartje, de invloed van de omgeving, een zwangerschap of geboorte en concrete gezondheidsproblemen (al dan niet gerelateerd met het roken).

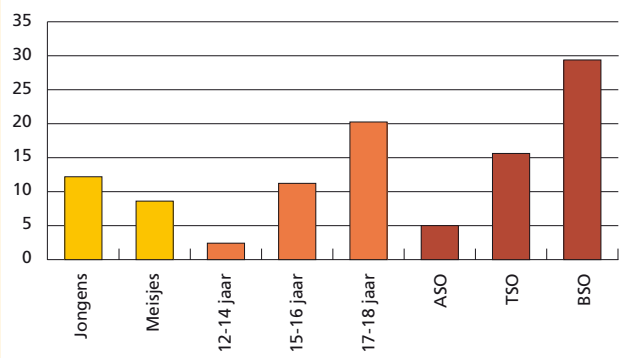
Over de verschillende jaren lag het aandeel rokers in het Vlaamse Gewest lager dan in het Waalse en Brusselse Hoofdstedelijke Gewest.

Tijdens het schooljaar 2009-2010 heeft 37% van alle middelbare scholieren ooit tabak gerookt, 10% rookt dagelijks. Tussen jongens en meisjes is er maar weinig verschil meer. Het dagelijks roken neemt sterk toe met de leeftijd, bij de 17 tot 18-jarigen rookt 20% dagelijks. Leerlingen in het TSO en vooral BSO roken beduidend meer dan leerlingen in het ASO.

3.151 Rookgedrag jongeren

Dagelijkse rokers bij leerlingen in het secundair onderwijs, naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm, schooljaar 2009-2010, in %.

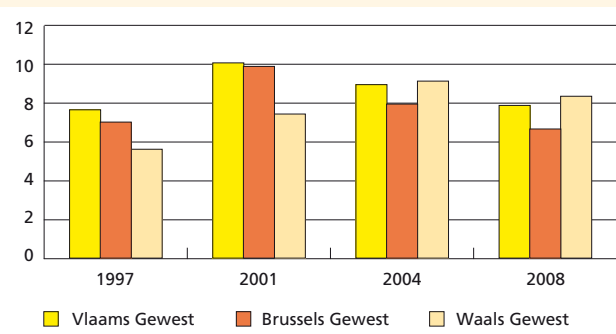
Bron: VAD.

Tussen schooljaar 2000-2001 en 2009-2010 daalde het aandeel leerlingen dat ooit heeft gerookt van 54% tot 37%. In schooljaar 2000-2001 rookte 17% van de leerlingen dagelijks tabak, in 2009-2010 was dit gedaald tot 10%. De laatste jaren doet zich een stabilisatie voor. Ook het aandeel leerlingen dat nooit heeft gerookt stabiliseert de jongste jaren.

In 2008 dronk 8% van de Vlamingen teveel alcohol. Overconsumptie van alcohol (meer dan 14 glazen per week voor vrouwen en meer dan 21 glazen voor mannen) kwam meer voor bij mannen (10%) dan bij vrouwen (6%). De overconsumptie vertoonde een piek in de leeftijdsgroep 15-24 jaar en in de leeftijdsgroep 55-64 jaar. Het percentage overconsumptie daalt sinds 2001. Het percentage overconsumptie was tot 2001 hoger in het Vlaamse dan in het Waalse en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, maar de verschillen zijn niet significant.

3.153 Overconsumptie alcohol

Aandeel overconsumptie alcohol (>21 eenheden/week bij mannen en >14 eenheden/week bij vrouwen) bij personen van 15 jaar en ouder in 1997, 2001, 2004 en 2008, naar gewest, in %.

Bron: WIV, Gezondheidsenquête.

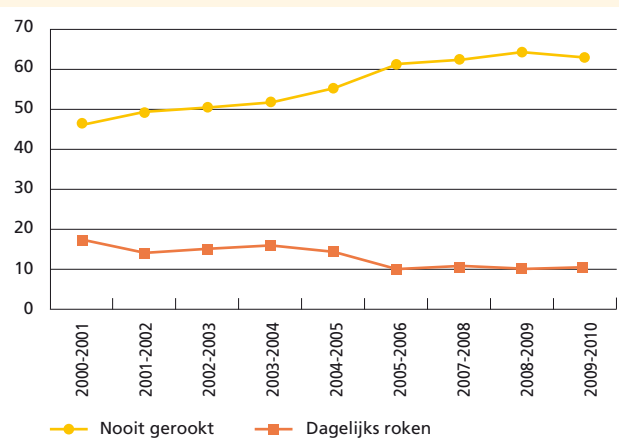
Vanaf 2004 was de overconsumptie het hoogst in het Waalse Gewest.

Van alle leerlingen in het secundair onderwijs in het schooljaar 2009-2010 dronk 20% regelmatig alcohol. Meer jongens dan meisjes drinken geregeld alcohol. Met de leeftijd neemt de frequentie van alcoholgebruik snel toe: 24% van de 15 tot 16-jarigen en 44% van de 17 tot 18-jarigen drinkt regelmatig alcohol. Het TSO en BSO tellen iets meer leerlingen die regelmatig alcohol drinken dan het ASO, maar de verschillen zijn klein.

Tussen het schooljaar 2000-2001 en 2009-2010 daalde het regelmatig drinken van alcohol (van 30% tot 20%). In de praktijk kwam dit neer op een dalende trend van het regelmatig drinken van bier. In dezelfde periode is het relatieve aantal leerlingen dat nooit alcohol heeft gedronken duidelijk gestegen.

3.152 Evolutie rookgedrag jongeren

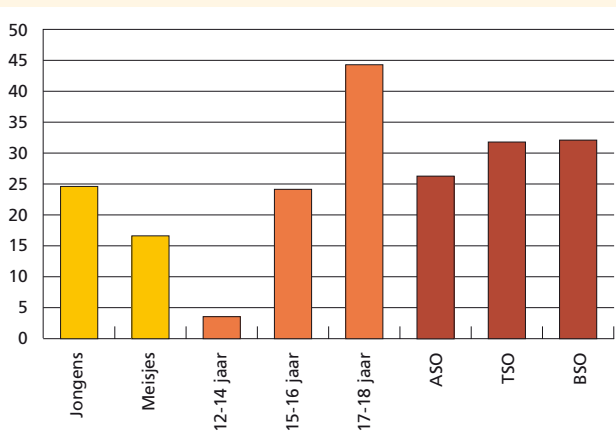
Evolutie in tabaksgebruik van leerlingen in het secundair onderwijs, van schooljaar 2000-2001 tot schooljaar 2009-2010, in %.

Bron: VAD.

3.154 Alcoholgebruik jongeren

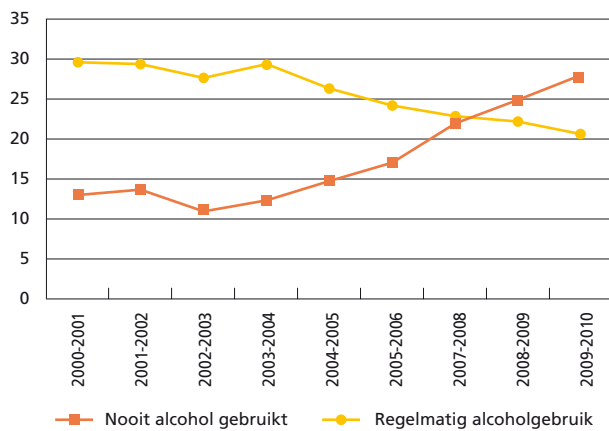
Regelmatig alcoholgebruik bij leerlingen in het secundair onderwijs, naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm, schooljaar 2009-2010, in %.

Bron: VAD.

3.155 Evolutie alcoholgebruik jongeren

Evolutie in alcoholgebruik van leerlingen in het secundair onderwijs, van schooljaar 2000-2001 tot schooljaar 2009-2010, in %.

Bron: VAD.

In de leeftijdsgroep van 18 tot 35 jaar gaf 11,5% van de Vlamingen aan minstens éénmaal cannabis gebruikt te hebben in de 12 maanden voorafgaand aan de enquête (2008). Dit was een iets hoger percentage dan in 2004. Mannen (17%) gaven meer dan vrouwen (6%) aan recent cannabis gebruikt te hebben.

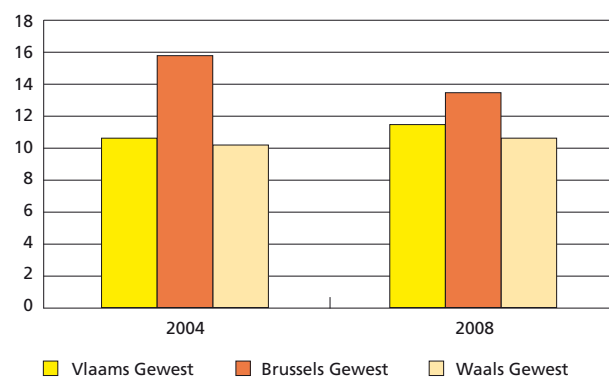
Het recent gebruik van cannabis varieerde niet significant in functie van het opleidingsniveau.

Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest onderscheidt zich van de andere gewesten: 13,5% van de 18 tot 35-jarigen inwoners van het Brussels Hoofdstedelijke Gewest konden beschouwd worden als recente gebruikers van cannabis.

In het schooljaar 2009-2010 heeft 13% van alle leerlingen het jaar voor de bevraging cannabis gebruikt: 9,5% occasioneel, 3,5% regelmatig. Cannabis is populairder bij jongens dan bij meisjes en het gebruik neemt gradueel toe

3.156 Cannabisgebruik

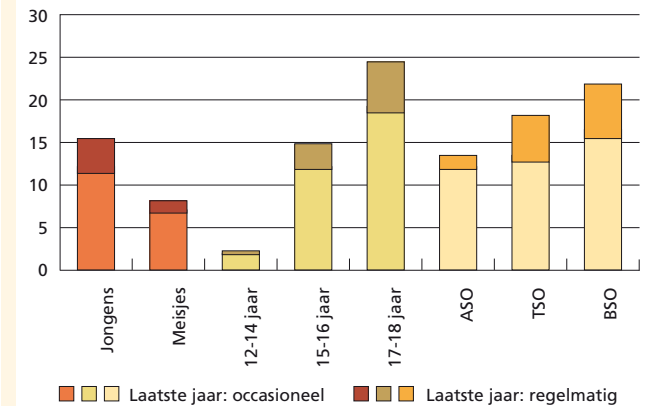
Aandeel cannabisgebruik in de 12 maanden voor de bevraging bij personen van 18 tot 35 jaar in 2004 en 2008, naar gewest, in %.

Bron: WIV, Gezondheidsenquête.

3.157 Cannabisgebruik jongeren

Laatstejaarsgebruik van cannabis bij leerlingen in het secundair onderwijs, naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm, schooljaar 2009-2010, in %.

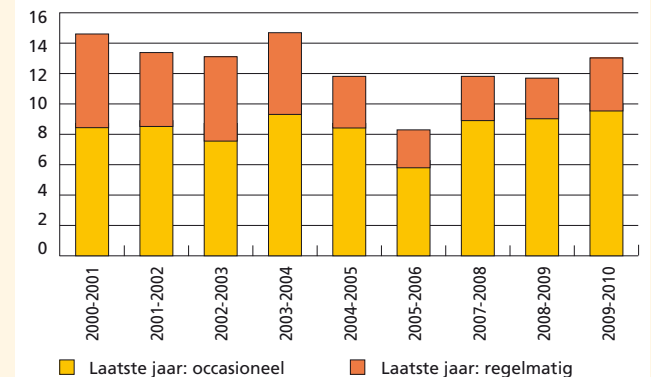
Bron: VAD.

met de leeftijd. In de groep 17 tot 18-jarigen heeft 24% het voorbije jaar cannabis gebruikt, 6% deed dit regelmatig. Het BSO telt de meeste leerlingen die het laatste jaar cannabis gebruikten, het ASO het minste. De drie onderwijsvormen onderscheiden zich ook van elkaar in regelmatig gebruik: in het TSO en het BSO gebruikten 3 à 4 maal zoveel leerlingen regelmatig cannabis dan in het ASO. Onder de gebruikers van cannabis zijn er meer occasionele dan regelmatige gebruikers, en dit in alle leeftijdscategorieën, in de drie onderwijsvormen en zowel bij jongens als meisjes.

Tussen het schooljaar 2000-2001 en 2009-2010 schommelde de laatstejaarsprevalentie van cannabisgebruik grosso modo rond de 12%. Tijdens schooljaar 2000-2001 gebruikte 6,1% van de leerlingen regelmatig cannabis, tijdens schooljaar 2009-2010 was dit verminderd tot 3,5%.

3.158 Evolutie cannabisgebruik jongeren

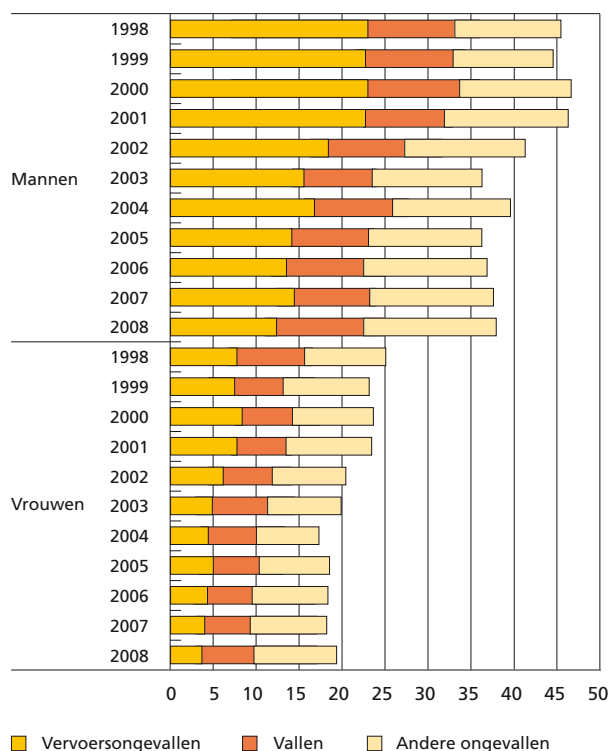
Evolutie in laatstejaarsgebruik van cannabis bij leerlingen in het secundair onderwijs, van schooljaar 2000-2001 tot schooljaar 2009-2010, in %.

Bron: VAD.

3.159 Ongevallensterfte

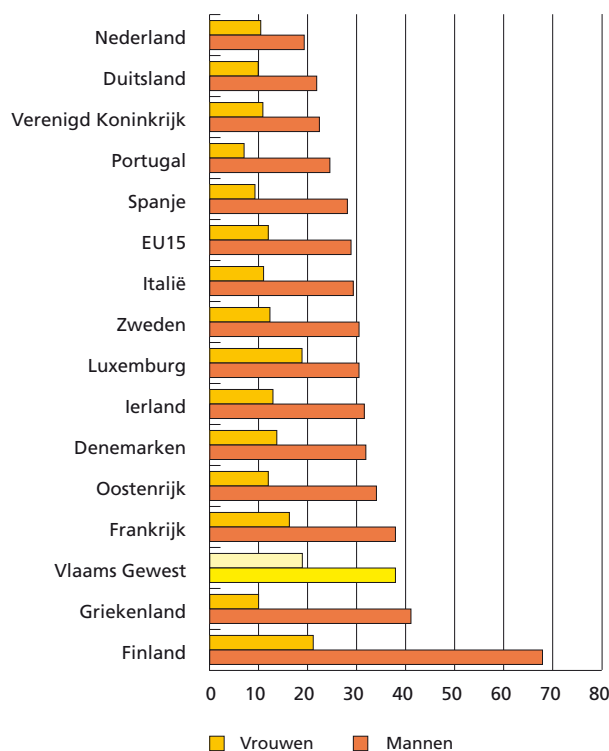
Evolutie van de direct gestandaardiseerde sterfte door ongevallen, naar geslacht, van 1998 tot 2008, per 100.000 inwoners.

Bron: WVG, Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.160 Europese vergelijking ongevallensterfte

Gestandaardiseerde sterfte door ongevallen, Vlaams Gewest en EU15, naar geslacht, in 2008, per 100.000 inwoners.

Bron: Eurostat.

Ongevallensterfte

Een vierde gezondheidsdoelstelling stelt dat het aantal dodelijke ongevallen in de privé sfeer en het verkeer moet afnemen met 20% (ten opzichte van 1998).

Sinds 1998 is de sterfte door ongevallen bij mannen gedaald met 16%. Daarmee is voor mannen de doelstelling niet bereikt. Voor vervoersongevallen werd de doelstelling bereikt. De sterfte bij mannen door vervoersongevallen daalde met 45%. De sterfte door niet-vervoersongevallen nam echter niet af bij mannen: het aantal overlijdens door vallen daalde nog wel met 3%, maar de sterfte door overige ongevallen steeg met 27%.

Het aantal sterfgevallen door ongevallen bij vrouwen is in 2008 gedaald met 23%. Hiermee blijft de doelstelling voor vrouwen bereikt. Het aantal vrouwelijke verkeersslachtoffers kromp met 52% en het aantal sterfgevallen door een ongelukkige val nam af met 22%. De sterfte bij vrouwen door andere ongevallen bleef gelijk ten opzichte van 1998.

Vergeleken met de andere EU15-landen komen relatief veel Vlamingen bij een ongeval om het leven, bij de vrouwen deed in 2008 enkel Finland het slechter, bij de mannen enkel Griekenland en Finland.

Beweging, voeding en gewicht

Een vijfde gezondheidsdoelstelling wil gezondheidswinst realiseren op bevolkingsniveau door een stijging van het aantal mensen dat voldoende fysiek actief is, evenwichtig eet en een gezond gewicht nastreeft.

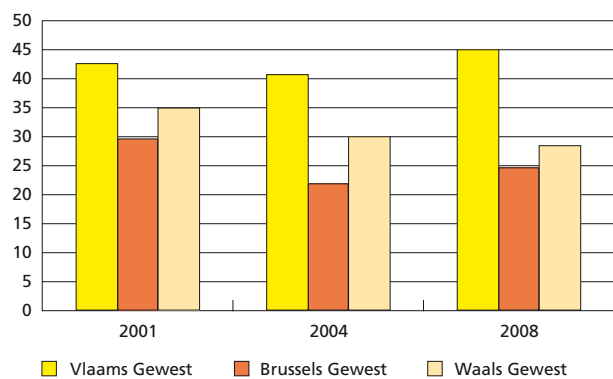
Deze gezondheidsdoelstelling is opgesplitst in een aantal meer concrete subdoelstellingen:

- tegen 2015 stijgt het percentage personen dat voldoende fysiek actief is om gezondheidswinst te behalen met 10 procentpunten;
- tegen 2015 eten meer mensen evenwichtig overeenkomstig de aanbevelingen van de actieve voedingsdriehoek;
- tegen 2015 blijft het percentage personen met een gezond gewicht minstens behouden.

In 2008 besteedde 45% van de Vlamingen minstens 30 minuten per dag aan matige of intensieve lichaamsbeweging. Dit gold voor 56% van de mannen en 35% van de vrouwen. Het aandeel nam bij mannen gestaag af met de leeftijd terwijl het bij vrouwen van jongsaf tamelijk laag was. Het hebben van voldoende lichaamsbeweging nam duidelijk toe met het opleidingsniveau. Tegenover 2004 was er een lichte toename van het aandeel mensen met minstens 30 minuten lichaamsbeweging per dag.

3.161 Fysieke activiteit

Aandeel van de bevolking (15 jaar en ouder) dat minstens 30 minuten per dag aan lichaamsbeweging doet in 2001, 2004 en 2008, naar gewest, in %.

Bron: WIV, Gezondheidsenquête.

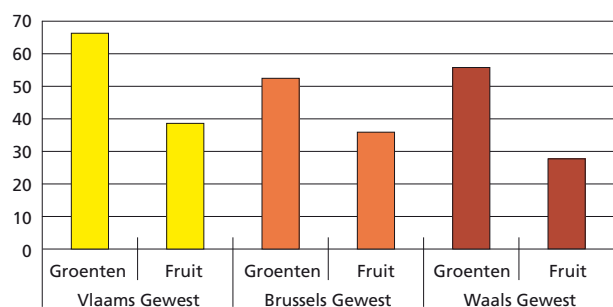
Het percentage van de bevolking dat minstens 30 minuten per dag aan lichaamsbeweging deed, lag duidelijk hoger in Vlaanderen dan in de 2 andere gewesten.

In 2008 gaf 39% van de Vlamingen aan minstens 2 porties fruit per dag te eten. Vooral vrouwen en hoger opgeleiden consumeerden dagelijks voldoende fruit. Het aandeel mensen dat 2 porties fruit per dag at, lag significant lager in het Waalse Gewest dan in de 2 andere gewesten. Meer mensen aten voldoende groenten dan voldoende fruit. Zo at in 2008 66% van de Vlamingen minstens 200 gram groenten per dag. Tweederde consumeerde dus voldoende groenten. Er was nauwelijks verschil tussen mannen en vrouwen. De geconsumeerde hoeveelheid groenten per dag varieerde weinig in functie van het opleidingsniveau. Het percentage mensen dat minstens 200g groenten per dag at was significant hoger in het Vlaamse Gewest.

In 2008 had 50% van de Vlaamse volwassenen een gezond gewicht (BMI tussen 18,5 en 25). In 2004 was dit nog 55%. Niet minder dan 47% was te zwaar: 33% viel in de cate-

3.162 Consumptie groenten en fruit

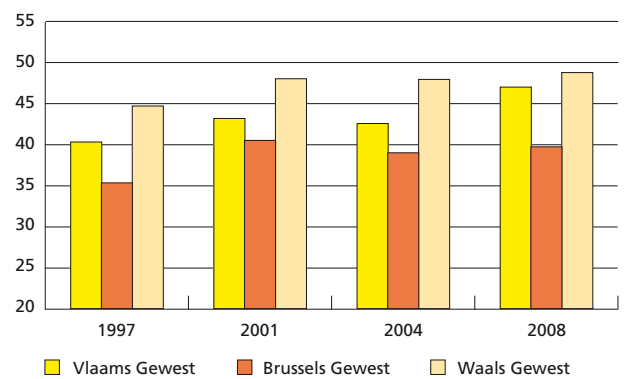
Aandeel van de bevolking dat minstens 200 gram groenten en 2 porties fruit per dag eet in 2008, naar gewest, in %.

Bron: WIV, Gezondheidsenquête.

3.163 Overgewicht

Aandeel van de volwassen bevolking (18 jaar en ouder) met overgewicht (BMI ≥ 25) in 1997, 2001, 2004 en 2008, naar gewest, in %.

Bron: WIV, Gezondheidsenquête.

gorie overgewicht (BMI tussen 25 en 30) en 14% van de bevolking was zwaarlijvig (BMI hoger dan 30). Anderzijds was 3% van de volwassen bevolking te mager.

Het percentage overgewicht was veel hoger bij mannen dan bij vrouwen. Het overgewicht nam toe met de leeftijd en vanaf de leeftijdsgroep 45 tot 54 jaar leed meer dan de helft van de volwassen bevolking aan overgewicht. Hoe lager het opleidingsniveau is, hoe hoger de prevalentie van overgewicht. Doorheen de tijd was er een stijgende trend waar te nemen.

De prevalentie van overgewicht was over de verschillende meetpunten heen duidelijk lager in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest.

Geestelijke gezondheid en zelfdoding

Een laatste gezondheidsdoelstelling geeft aan dat de sterfte door zelfdoding bij mannen en vrouwen tegen 2010 verminderd moet zijn met 8% ten opzichte van 2000.

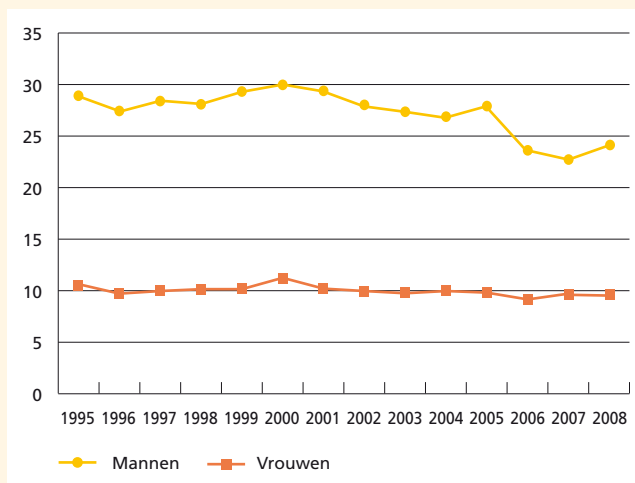
De doelstelling werd in 2008 ruim gehaald. Voor mannen was er een daling van 19% sinds 2000. In 2008 overleden wel meer mannen door zelfdoding dan in 2007. Bij de vrouwen daalde het aantal overlijdens met 15%. Iedere dag sterven bijna 3 Vlamingen door zelfdoding. In 2008 ging het om 1.027 personen, ruim 2 op 3 van hen waren mannen. Zelfdoding is een van de meest voorkomende doodsoorzaken bij jonge volwassenen tussen 20 en 49 jaar. De gemiddelde leeftijd van mannen die zelfmoord plegen is 49 jaar, bij vrouwen is dit 52 jaar. De vaakst gebruikte methode is ophanging.

In de periode 2000-2008 is er een significante daling in de zelfdodingscijfers bij mannen: per jaar daalt het aantal zelfdodingen bij hen met gemiddeld 8 per miljoen inwoners. Voor vrouwen is er geen statistisch significant verschil. Tijdens de hele periode zijn de sterftcijfers voor vrouwen beduidend lager dan deze voor mannen.

De helft van de zelfdodingen gebeurt bij mannen en vrouwen jonger dan 50. Het grote aantal overlijdens op relatief

3.164 Zelfdoding

Evolutie van de direct gestandaardiseerde sterftecijfers door zelfdoding, naar geslacht, van 1995 tot 2008, per 100.000 inwoners.

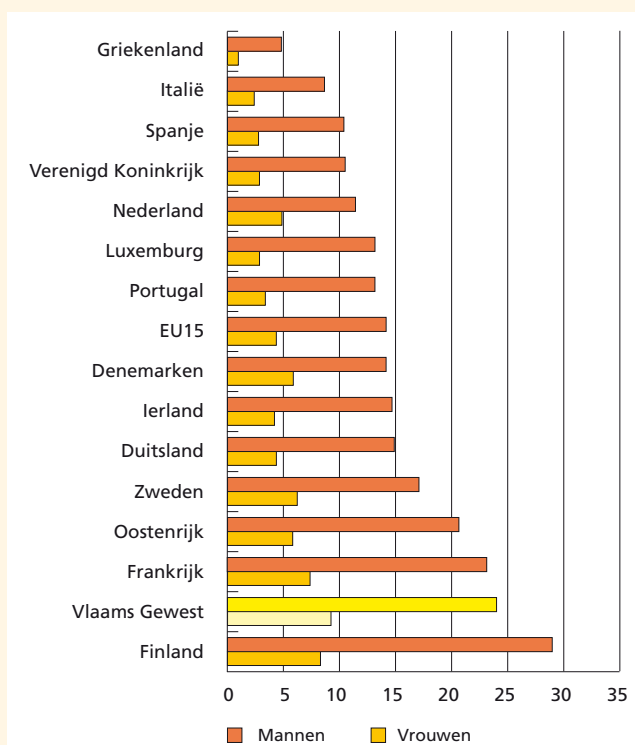
Bron: WVG, Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid.

jonge leeftijd zorgt ervoor dat zelfdoding voor bijna evenveel verloren jaren verantwoordelijk is als longkanker of ischemische hartziekten.

Binnen de EU15 heeft enkel Finland hogere zelfdodingscijfers maar dit is alleen zo bij mannen. Bij vrouwen heeft Vlaanderen de hoogste zelfdodingscijfers.

3.165 Europese vergelijking zelfdoding

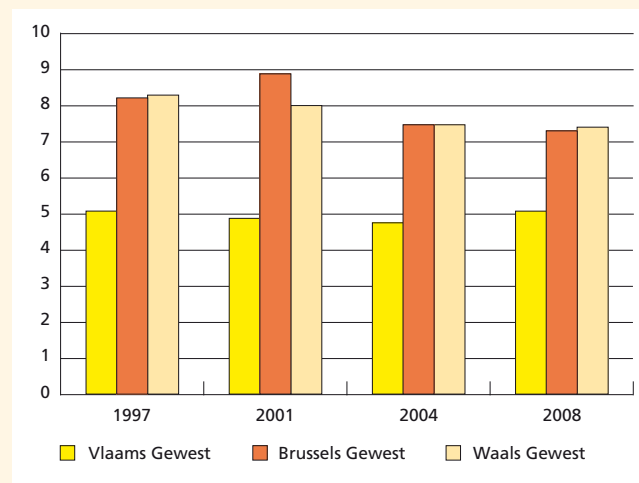
Gestandaardiseerde sterfte door zelfdoding, Vlaams Gewest en EU15, naar geslacht, in 2008, per 100.000 inwoners.

Bron: Eurostat.

3.166 Zelfgerapporteerde depressie

Aandeel van de bevolking (15 jaar en ouder) dat een depressie in de 12 maanden voor de bevraging heeft gerapporteerd in 1997, 2001, 2004 en 2008, naar gewest, in %.

Bron: WIV, Gezondheidsenquête.

In 2008 rapporteerde 5% van de Vlamingen van 15 jaar en ouder in het jaar voorafgaand aan de enquête een depressie. 91% raadpleegde hiervoor een gezondheidswerker, 80% nam geneesmiddelen en 43% volgde psychotherapie. Meer vrouwen (7%) dan mannen (3%) rapporteerden een depressie.

Depressie kwam minder voor bij jongeren (2 à 3%), steeg tot de leeftijd van 45-54 jaar en bleef dan hangen rond 6%. Zelfgerapporteerde depressie kwam minder voor bij de hoger opgeleiden. De prevalentie is constant sinds 1997.

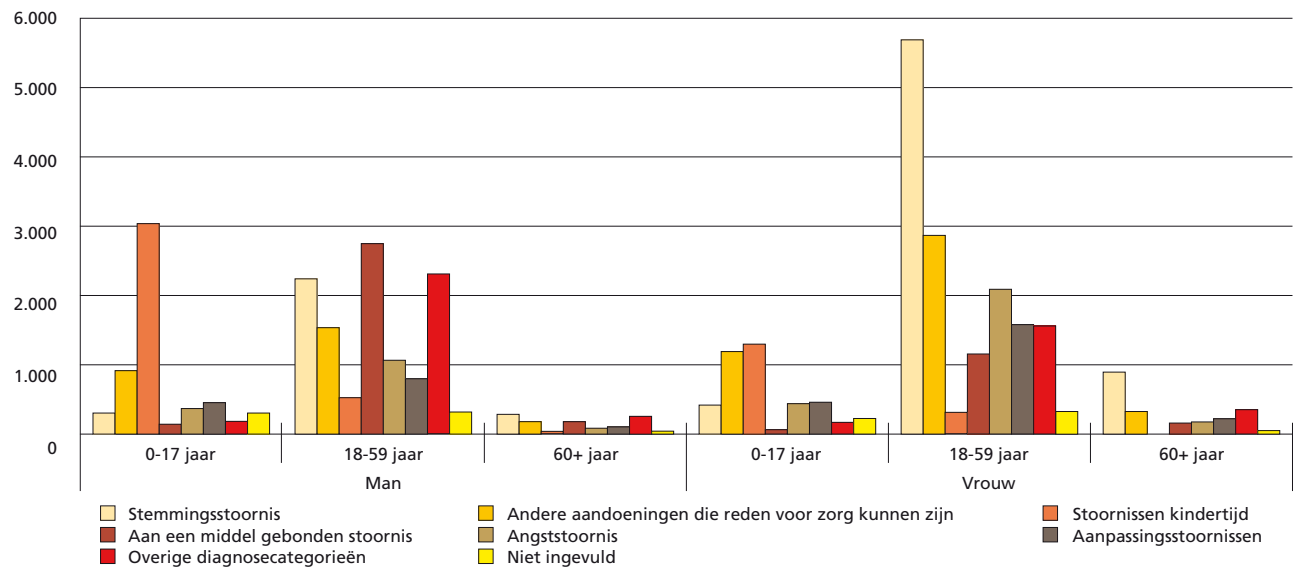
Zelfgerapporteerde depressie kwam minder voor in het Vlaamse dan in de 2 andere gewesten.

In 2009 kregen 51.375 personen hulp in een Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg (CGG). Gemiddeld vonden er tijdens één behandelingsperiode 7,5 hulpactiviteiten plaats.

Bij volwassen vrouwen waren stemmingsstoornissen de belangrijkste diagnose, bij mannen de aan middelen gebonden stoornissen. Bij jongens en meisjes maakten stoornissen uit de kinderjaren het leeuwendeel uit. Volwassenen tussen 18 en 59 jaar vormden de grootste groep binnen de cliëntpopulatie (67%), gevolgd door jongeren tot 17 jaar (26%). Ouderen waren met 7% minimaal vertegenwoordigd. Enkel bij jongeren waren er meer jongens dan meisjes: 1,4 tegenover 1. In de andere leeftijdsgroepen was er steeds een overwicht van vrouwen. In de leeftijdscategorie 18-59 jaar was er 1 man tegenover 1,3 vrouwen, bij de 60-plussers 1 man tegenover 2 vrouwen. Bij volwassenen werd de grootste groep (39%) doorverwezen door gezondheidswerkers. Toch kwam een bijna even grote groep (36%) zonder een gespecialiseerde verwijzing, dus uit eigen beweging of op aanraden van familie of vrienden, bij een CGG terecht. 11% werd doorverwezen door de justitionele sector.

3.167 Diagnoses CGG

Belangrijkste diagnoses bij de Centra Geestelijke Gezondheidszorg in 2009, naar leeftijd en geslacht, aantal zorgperiodes in behandelingsfase.

Bron: WVG, Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid.

Mortaliteit en morbiditeit

Dit deel gaat in op een aantal cijfers rond algemene sterfte, vermijdbare sterfte, verloren potentiële jaren en foeto-infantiele sterfte. Daarnaast komen ook seksueel overdraagbare aandoeningen, AIDS en HIV-infecties aan bod.

Algemene sterfte

In 2008 stierven 57.165 inwoners van het Vlaamse Gewest. Dat zijn er 1.329 meer dan in 2007 en 1.443 meer dan in 2006. Er is dus een stijging van het brutosterftecijfer. Wanneer wordt rekening gehouden met de vergrijzing van de bevolking, de gestandaardiseerde sterfte, dan vertoonden de sterftecijfers de voorbije 15 jaar een bijna continue, geleidelijke daling, zowel bij mannen als bij vrouwen.

3.168 Belangrijkste doodsoorzaken

Belangrijkste doodsoorzaken per leeftijdsgroep in 2008, naar geslacht, absoluut aantal en relatief belang in de leeftijdsgroep.

	Mannen	Vrouwen
0 jaar	Aangeboren afwijkingen (41 / 26%)	Aangeboren afwijkingen (37 / 31%)
1-4 jaar	Niet-vervoersongevallen (5 / 16%)	Aangeboren afwijkingen (8 / 32%)
5-9 jaar	Vervoersongevallen (4 / 24%)	Kanker centraal zenuwstelsel (4 / 36%)
10-14 jaar	Vervoersongevallen (9 / 47%)	Vervoersongevallen (4 / 24%)
15-19 jaar	Vervoersongevallen (19 / 25%)	Vervoersongevallen / Suïcide (10 / 24%)
20-24 jaar	Vervoersongevallen / Suïcide (42 / 33%)	Suïcide (14 / 33%)
25-29 jaar	Vervoersongevallen (46 / 28%)	Suïcide (13 / 21%)
30-34 jaar	Suïcide (49 / 30%)	Suïcide (11 / 18%)
35-39 jaar	Suïcide (75 / 30%)	Suïcide (24 / 19%)
40-44 jaar	Suïcide (88 / 26%)	Borstkanker (39 / 17%)
45-49 jaar	Suïcide (85 / 14%)	Borstkanker (70 / 18%)
50-54 jaar	Longkanker (133 / 14%)	Borstkanker (103 / 18%)
55-59 jaar	Longkanker (240 / 18%)	Borstkanker (113 / 14%)
60-64 jaar	Longkanker (359 / 18%)	Borstkanker (153 / 15%)
65-69 jaar	Longkanker (424 / 19%)	Borstkanker (125 / 10%)
70-74 jaar	Longkanker (487 / 14%)	Ischemische hartziekten (190 / 9%)
75-79 jaar	Longkanker (593 / 12%)	Ischemische hartziekten (348 / 10%)
80-84 jaar	Ischemische hartziekten (647 / 12%)	Cerebrovasculaire aandoeningen (616 / 11%)
85+ jaar	Hartdecompensatie (748 / 12%)	Hartdecompensatie (1.869 / 15%)

Bron: WVG, Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid.

Voor de sterfte door hart- en vaatandoeningen daalde sterk in de afgelopen 10 jaar, en is daarmee verantwoordelijk voor meer dan helft van de daling van de gestandaardiseerde sterfte bij beide geslachten.

In de wintermaanden overlijden meer mensen dan in de zomer. Dit is voornamelijk te wijten aan de winterse kwalen als longontstekingen en griep. Januari kende de jongste 10 jaar gemiddeld het hoogste aantal sterfgevallen, september het laagste.

Voor zowel mannen als vrouwen is het ziekenhuis de meest voorkomende plaats van overlijden. In 2008 vonden respectievelijk 53% (mannen) en 46% (vrouwen) van alle overlijdens daar plaats. Omdat mannen vaker op jongere leeftijd overlijden, sterven zij meer in het eigen huis dan vrouwen: 27% van alle overlijdens bij mannen tegenover 19% bij vrouwen. Vrouwen sterven dan weer vaker in een bejaardentehuis dan mannen: 32% bij vrouwen tegenover 15% bij mannen.

Op de openbare weg en op het werk overlijden voornamelijk jonge mensen.

Tot de leeftijd van 39 jaar sterven mannen en vrouwen in grote lijnen door gelijkaardige oorzaken: aangeboren afwijkingen, ongevallen en zelfdoding. Vanaf de leeftijd van 40 tot en met 69 jaar sterven vrouwen in de eerste plaats aan borstkanker, mannen door zelfdoding (40 tot 49

jaar) en longkanker (50 tot 79 jaar). Daarna volgen voor zowel mannen als vrouwen hart- en vaatziekten. Vele van deze doodsoorzaken zijn gedeeltelijk vermijdbaar, zoals (vervoers)ongevallen en longkanker.

Vermijdbare sterfte

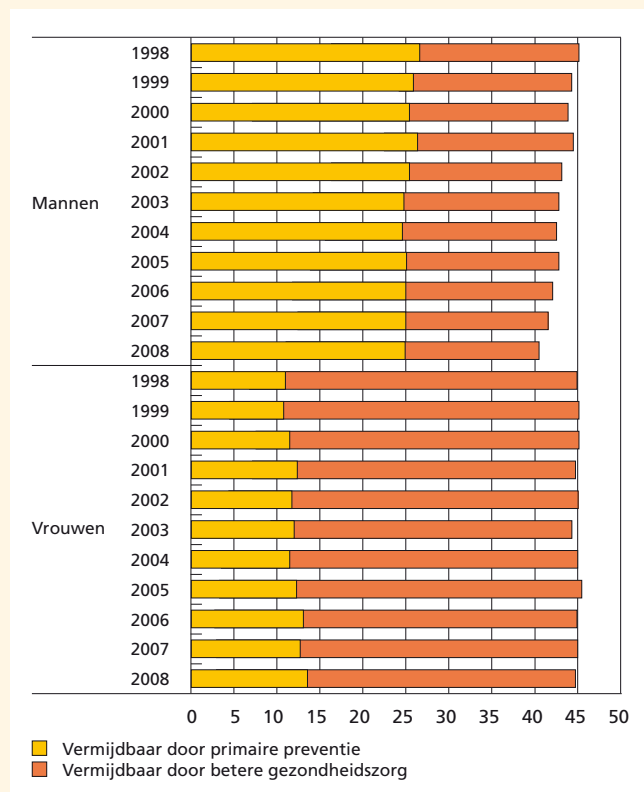
Vermijdbare sterfte betreft enerzijds doodsoorzaken die door primaire preventie zouden kunnen vermeden worden (door de bevolking goed in te lichten en te sensibiliseren voor de gevolgen van ongezonde voedings- en leefstijlfactoren) en anderzijds doodsoorzaken die zich bij een perfect georganiseerde gezondheidszorg nog amper zouden mogen voordoen (door vaccinatie, vroegtijdige opsporing of gepaste behandeling).

Bijna de helft van de overlijdens voor de leeftijd van 75 jaar zou theoretisch op één of andere manier te vermijden zijn. Bij mannen was er in 2008 40% vermijdbare sterfte. Het grootste deel hiervan was vermijdbaar door primaire preventie, met name de sterfte door ongezonde leefgewoonten (longkanker en ischemische hartziekten) of verkeersongevallen. Bij vrouwen was er 44% vermijdbare sterfte, waarvan het grootste deel te wijten was aan doodsoorzaken die sterk samenhangen met de kwaliteit van de gezondheidszorg. Hierin speelt borstkanker, verantwoordelijk voor ruim een derde van de medisch vermijdbare sterfgevallen, een belangrijke rol.

In de periode 1998-2008 was er geen duidelijke trend in de evolutie van sterfte vermijdbaar door primaire preventie: het aandeel daalde licht bij mannen en steeg licht bij vrouwen, maar geen van beide trends is significant. Het percentage sterfgevallen vermijdbaar door een optimale gezondheidszorg vertoonde een dalende trend bij mannen. Bij vrouwen was er geen duidelijke trend.

3.169 Vermijdbare sterfte

Evolutie van het percentage vermijdbare sterfte door primaire preventie en door een betere gezondheidszorg, leeftijdsgroep 0 tot 74 jaar, naar geslacht, van 1998 tot 2008.

Bron: WVG, Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid.

Verloren potentiële jaren

Er is sprake van verloren potentiële jaren (VPJ) als iemand sterft voor zijn 75ste verjaardag. Hoeveel jaren er verloren gaan hangt af van zijn of haar levensverwachting.

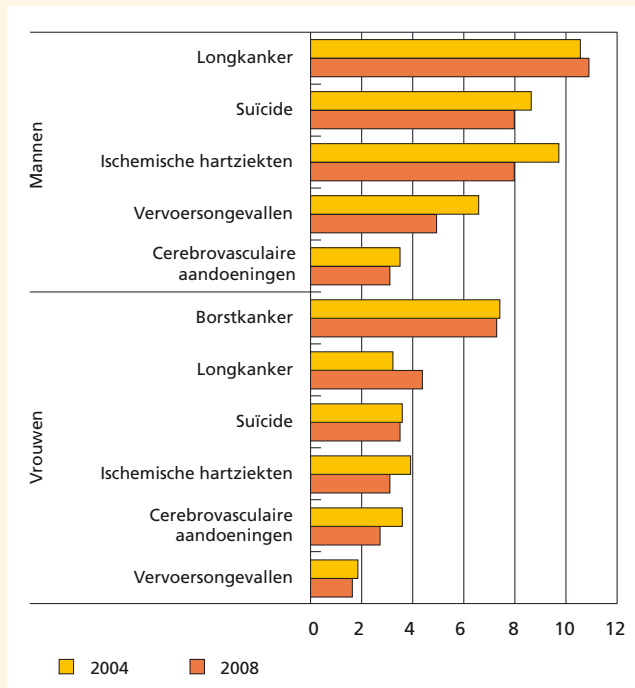
In 2008 veroorzaakten drie doodsoorzaken bij mannen een derde van de verloren potentiële jaren: longkanker, ischemische hartziekten en zelfdoding. Het totale aantal verloren potentiële jaren is bij mannen 1,5 maal groter dan bij vrouwen. Bij vrouwen bestaat de top 3 uit borstkanker (12% van het totale VPJ-cijfer), longkanker en zelfdoding. Een kwart van de verloren potentiële jaren bij vrouwen is te wijten aan deze drie doodsoorzaken.

Sommige doodsoorzaken hebben veel impact wegens sterfte op jonge leeftijd, waarbij er bij elk overlijden vele jaren verloren gaan. Andere doodsoorzaken hebben veel impact wegens het grote aantal overlijdens op latere leeftijd. Hier gaan minder jaren per overlijden verloren, maar het grote aantal overlijdens geeft de doorslag.

Zo spelen vervoersongevallen en suïcide een belangrijke rol door de sterfte op relatief jonge leeftijd en zijn kankers en (ischemische) hartziekten belangrijk omwille van het grote aantal overlijdens dat zij veroorzaken op latere leeftijd.

3.170 Verloren potentiële jaren

Verloren potentiële jaren voor enkele belangrijke doodsoorzaken in 2004 en 2008, leeftijdsgroep 1 tot 74 jaar, berekend ten opzichte van de levensverwachting, naar geslacht, per 1.000 persoonsjaren.

Bron: WVG, Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid.

Tussen 2004 en 2008 daalde het totale VPJ-cijfer wel bij mannen, maar niet bij vrouwen.

Bij de mannen is de daling vooral te danken aan de daling van de sterfte door ischemische hartziekten en vervoersongevallen te land. De VPJ-cijfers voor longkanker daarentegen stegen in de loop van deze periode.

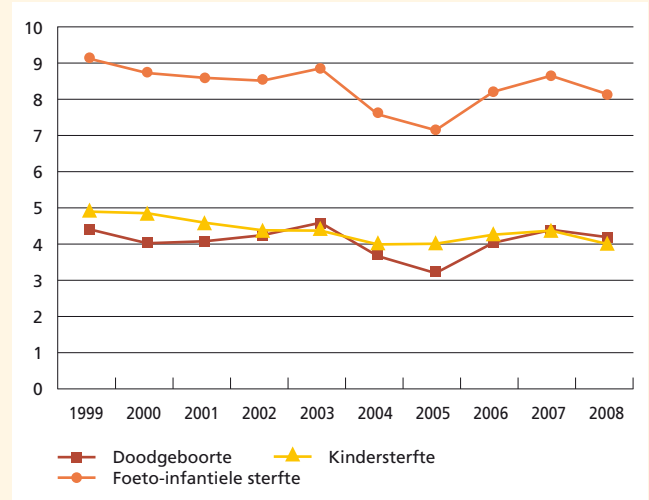
Bij de vrouwen is er wel een daling van de sterfte door cerebrovasculaire aandoeningen en ischemische hartziekten en in mindere mate door borstkanker, zelfdoding en vervoersongevallen. Maar deze daling wordt teniet gedaan door de verhoging van de VPJ-cijfers voor longkanker.

Foeto-infantiele sterfte

Het aantal foeto-infantiele overlijdens blijft schommelen rond 8 à 9 per 1.000 geboortes. In 2008 stierven 559 kinderen voor hun geboorte of tijdens hun eerste levensjaar. De kindersterfte bedroeg 3,9 per 1.000 geboortes. In de meeste EU15-landen ligt de kindersterfte lager dan 4 per 1.000. Traditioneel behoort het Vlaamse Gewest tot de slechter scorende EU15-landen wat kindersterfte betreft. Hoeveel kans een boreling maakt om het eerste jaar te overleven hangt in grote mate af van het gunstige verloop van de zwangerschap. Er is een sterk verband tussen zwangerschapsduur, geboortegewicht en overlevingskansen. Vooral tienermoeders, oudere moeders, Marokkaanse moeders en moeders zonder partner lopen een hoger risico om een kindje te verliezen.

3.171 Foeto-infantiele sterfte

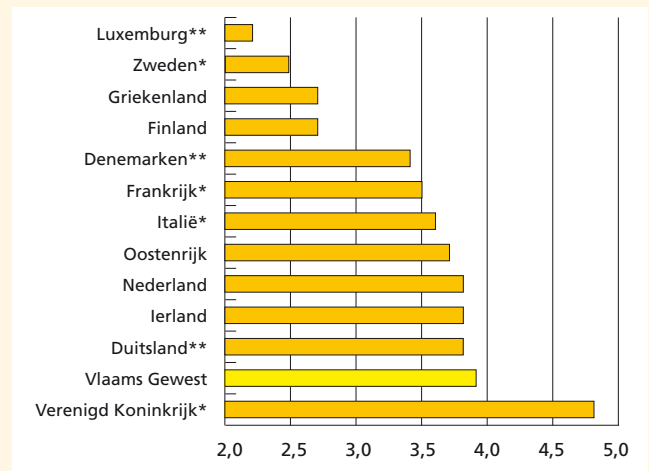
Evolutie van de foeto-infantiele sterftecijfers per 1.000 geboortes, van 1999 tot 2008.

Bron: WVG, Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.172 Europese vergelijking kindersterfte

Aantal sterfgevallen van kinderen beneden de leeftijd van 1 jaar, Vlaams Gewest en EU-landen, in 2008, per 1000 levendgeborenen.

*: cijfers 2007; **: cijfers 2006.
Bron: Kind en Gezin.

AIDS, HIV en SOA

In 2009 waren er 1.135 nieuwe diagnoses van HIV-infectie. Dit zijn 3,1 gevallen per dag. Tussen 1997 en 2009 steeg het jaarlijks aantal nieuwe gevallen met 62%. Deze toename was vooral uitgesproken tussen 1997 en 2000, daarna is de stijging meer gematigd.

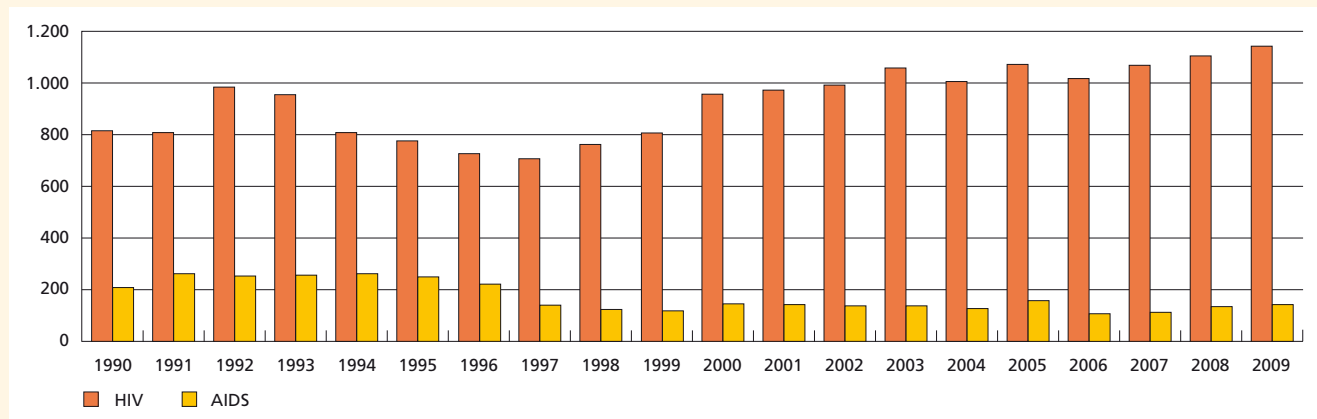
Deze toename doet zich ook voor in andere Europese landen.

Bij iets minder dan de helft (45%) van de nieuwe gevallen in 2009 ging het om personen met de Belgische nationaliteit. Bij hen bedroeg de man/vrouw-verhouding de afgelopen drie jaar 7,3. De zwaarst getroffen leeftijdsklassen zijn 30-34 jaar bij mannen en 40-44 jaar bij vrouwen.

3.173 HIV en AIDS

Evolutie van het aantal nieuwe HIV-seropositieven en AIDS-gevallen, België, van 1990 tot 2009.

Bron: WIV.

De gemiddelde leeftijd voor seropositieve personen stijgt lichtjes met de tijd. Tijdens de periode 1992-1996 bedroeg dit gemiddelde 37 jaar, de laatste drie jaar was dit 39 jaar. Driekwart van de mannen vermelden homo- of biseksuele contacten als waarschijnlijke overdrachtswijze. Sinds 2001 wordt er een stijging waargenomen voor de homo- en biseksuele overdrachtswijze. Bij vrouwen gaat het grotendeels om heteroseksuele overdracht.

Iets meer dan de helft van de nieuwe geïnficeerden hebben een andere nationaliteit. Aangezien de virusoverdracht bij hen vooral via heteroseksuele weg gebeurt, zijn er hier ongeveer evenveel mannelijke als vrouwelijke geïnficeerden. 63% van de niet-Belgische geïnficeerden in de periode 2007-2009 komt uit Subsaharisch Afrika.

In 2009 werden er 134 nieuwe AIDS-diagnoses gerapporteerd. Sinds 1983 gaat het om een totaal van 4.042 gediagnosticeerden waarvan er 1.922 overleden zijn.

Het aantal nieuwe AIDS-patiënten stabiliseerde tussen 1991 en 1995 tot gemiddeld 250 gevallen per jaar. De incidentie daalde sterk in 1996 en 1997 dankzij het gebruik van nieuwe AIDS-remmers. Sindsdien is een nieuwe stabilisatie opgetreden. Dit kan deels verklaard worden

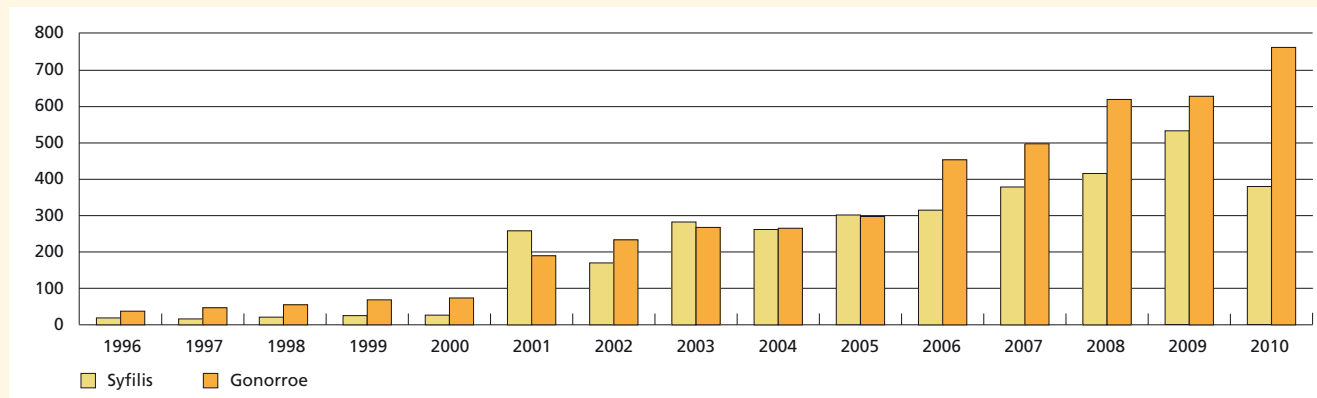
doordat een belangrijk deel van de AIDS-patiënten de diagnose van een HIV-infectie pas krijgt op het ogenblik dat AIDS doorbreekt en het dus te laat is om een behandeling met AIDS-remmers op te starten. In 1995 was deze late diagnose het geval bij 20% van de HIV-diagnoses, in 2009 bedroeg dit 36%. Deze verschuiving is te merken bij zowel homo- en biseksuele als heteroseksuele patiënten.

Het aantal sterfgevallen ten gevolge van de ziekte is gedaald. In de periode 1992-1995 waren er jaarlijks gemiddeld 176 sterfgevallen. De jongste 3 jaren zijn er 33, 25 en 7 sterfgevallen gemeld. Deze daling is het gevolg van de nieuwe therapieën bij seropositieven sinds 1996. Het gevolg is dat het aantal personen dat nog in leven is met de infectie toeneemt.

De voorbije jaren nam het aantal gevallen van syfilis en gonorrhoe fors toe en voorlopig lijkt aan deze stijging nog geen einde te komen. Die trend wordt ook in andere Europese landen vastgesteld. De oorzaak is meer onveilig vrijgedrag, zowel bij holebi's als bij hetero's. Dit heeft uiteraard ook mogelijke repercussies bij de verspreiding van HIV.

3.174 SOA

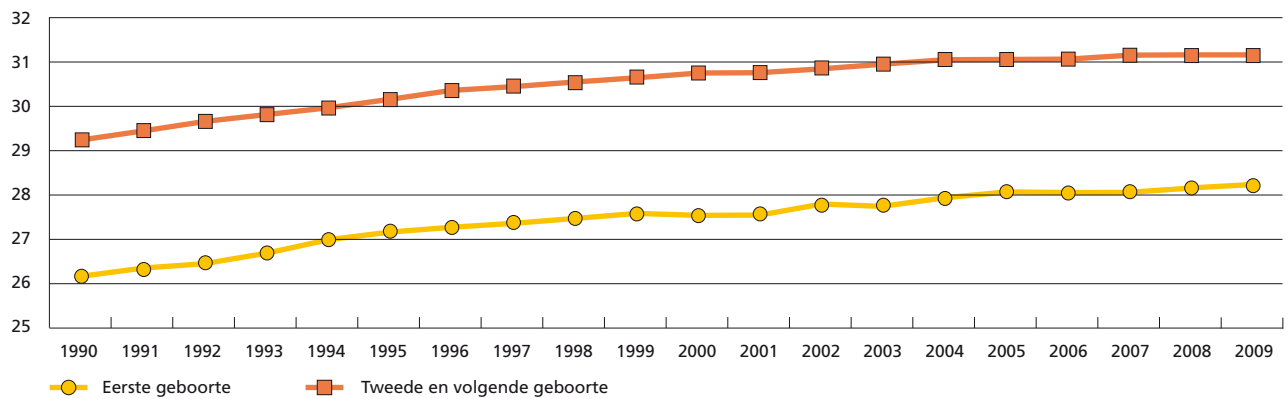
Evolutie van het aantal meldingen van syfilis en gonorrhoe, van 1996 tot 2010.

Bron: WVG, Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.175 Maternale leeftijd

Evolutie van de gemiddelde maternale leeftijd bij een eerste, een tweede en volgende geboorten, van 1990 tot 2009, in jaren.

Bron: SPE.

Het SOA-surveillancestelsel van het WIV registreerde in 2007 ongeveer evenveel mannelijke als vrouwelijke SOA-patiënten. Ruim de helft van de getroffen mannen waren homo- of biseksueel, bij de vrouwen was het overgrote deel heteroseksueel. Maar liefst de helft van de homoseksuele mannen met een SOA-episode in 2007 was HIV-positief. Dit aandeel bleef constant tussen 2005 en 2007 maar ligt onrustwekkend hoog. Chlamydia was de meest voorkomende geslachtsziekte bij vrouwen, syfilis gevolgd door gonorrhoe bij homoseksuele mannen en genitale wratten bij heteroseksuele mannen.

Zwangerschap en geboorte

2009 was met 68.774 geboorten na 2008 het vruchtbaarste jaar sinds de start van de registratie in 1991. Er trad een daling op vanaf de tweede jaarhelft, mogelijk is hier een verband met het begin van de economische crisis eind 2008. De meeste kinderen werden geboren in de provincies Antwerpen en Oost-Vlaanderen, niet toevallig de provincies met het grootste aantal allochtone vrouwen in de vruchtbare leeftijd.

De gemiddelde leeftijd van de moeder bedroeg 28,2 jaar voor een eerste bevalling. Dit is het hoogste ooit. Voor meerbarende vrouwen was de gemiddelde leeftijd 31,1 jaar. Dit cijfer blijft al 3 jaar gelijk. Het aantal bevallingen was voor het tweede opeenvolgende jaar hoger bij 40-plussers (2,1%) dan bij tieners (2,0%). Dat laatste is een goede zaak: een laag percentage tienerzwangerschappen - en Vlaanderen hoort bij de laagste van de wereld - is een uiting van een goede sociale gezondheidszorg. Bevallen boven 40 verhoogt de kans op vaak vermijdbare complicaties.

De gemiddelde leeftijd van de vrouw bij alle bevallingen (29,7 jaar in Vlaanderen) lag in alle EU15-landen boven de 29 jaar. In Duitsland en Frankrijk lag de gemiddelde leeftijd rond de 30 jaar en in Nederland bedroeg hij bijna 31 jaar.

De medisch begeleide bevruchting stagneert tegenover vorig jaar, maar blijft hoog. Bij 5,4% van alle vrouwen

werd de zwangerschap kunstmatig verwekt. Bij medisch begeleide bevruchting ontstaat zwangerschap na ofwel hormoonstimulatie van de eierstokken (39%), na in-vitro-fertilisatie (36%) of na ICSI (25%).

Het aandeel keizersnedes kwam in 2009 op 19,1%, een lichte afname tegenover 2008. Stilaan lijkt een stabilisatie ingetreden.

De inductiepercentages bleven redelijk stabiel doorheen de jaren. In 2004 was er voor het eerst een opmerkelijke daling van het aantal baringen dat kunstmatig wordt ingeleid en deze trend zet zich door.

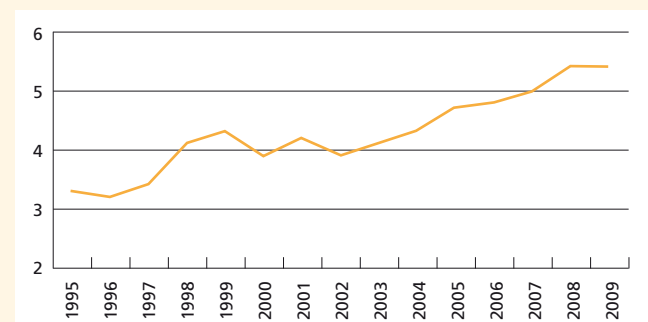
De epidurale verdoving is populairder dan ooit. In 1991 beviel een derde van de vrouwen met een epidurale, in 2009 was dat tweederde, meer dan een verdubbeling.

Zowel het aantal geboortes met een laag geboortegewicht (<2,5 kg) als vroeggeboortes (<37 weken) zijn sinds 2000 bijna ongewijzigd gebleven en hun aandelen bedragen 6,8% en 7,3% in 2009.

Vier vrouwen lieten het leven in het kraambed. Over het algemeen is de moedersterfte laag en bedraagt doorheen de jaren ongeveer één op vijftienduizend zwangerschappen.

3.176 Medisch begeleide voortplanting

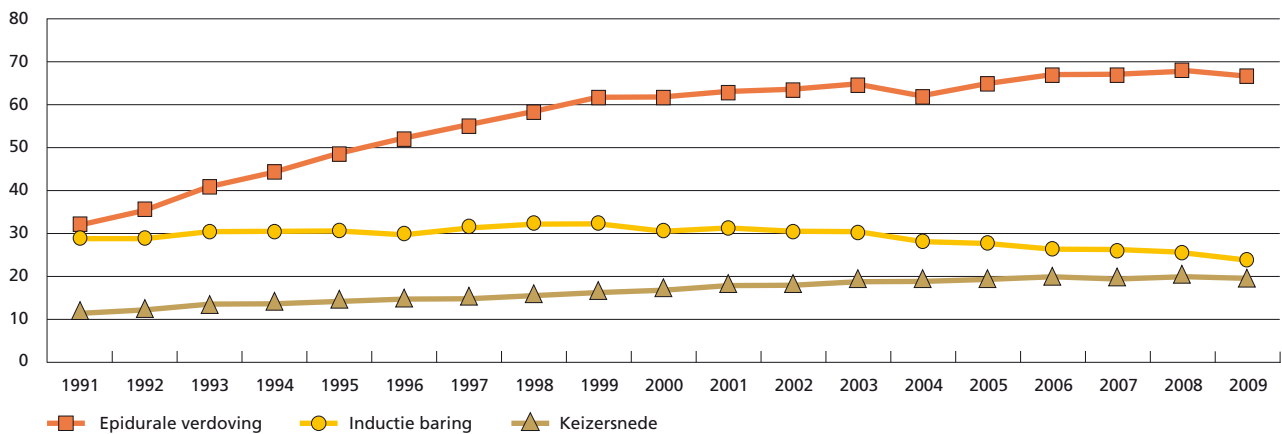
Evolutie van de medisch begeleide voortplanting, van 1995 tot 2009, in %.

Bron: SPE.

3.177 Inducties, epidurales en keizersnedes

Evolutie van het aantal inducties, epidurales en keizersnedes bij bevallingen, van 1991 tot 2009, in %.

Bron: SPE.

In 2009 kreeg bijna 67% van de pasgeboren kinderen als startvoeding uitsluitend borstvoeding, een toename van 1,8 procentpunt tegenover 2008.

Borstvoeding heeft niet alleen een grotere biologische waarde, het verteert ook beter, het beschermt tegen infecties en draagt bij tot het voorkomen van koemelkeiwitallergie.

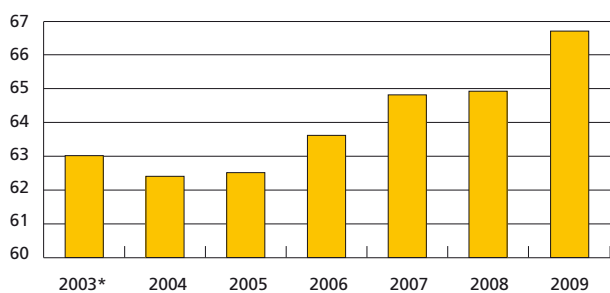
Het percentage kinderen dat uitsluitend borstvoeding als startvoeding krijgt, ligt ongeveer 2 procentpunten hoger bij eerstgeborenen dan bij de volgende kinderen.

Allochtone kinderen krijgen veel vaker borstvoeding: bij niet-Belgische gezinnen bedraagt het percentage ruim 79%. Daartegenover staan Belgische niet-kansarme gezinnen met 64% en Belgische kansarme gezinnen met slechts 39%. Het percentage borstgevoede kinderen ligt het hoogst bij moeders met een universitair diploma en bij moeders met een zeer laag opleidingsniveau. In dat laatste geval gaat het vaak om allochtone moeders.

Vlaanderen is in Europa zeker geen koploper op het vlak van borstvoeding. De percentages liggen duidelijk lager dan in de Scandinavische en de mediterrane landen, die vaak aandelen boven de 90% halen.

3.178 Borstvoeding

Evolutie van het percentage kinderen dat op dag 6 als startvoeding uitsluitend borstvoeding krijgt, van 2003 tot 2009.

*: april-december 2003
Bron: Kind en Gezin.

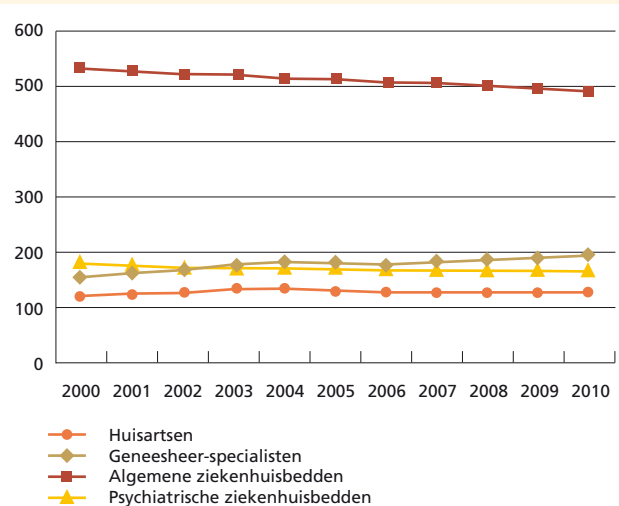
Zorgaanbod

Eind 2010 telde Vlaanderen 30.763 erkende bedden in algemene ziekenhuizen. Het voorbije decennium daalde het aantal algemene ziekenhuisbedden van 530 tot 492 per 100.000 inwoners. Ook het aantal psychiatrische ziekenhuisbedden nam licht af van 178 tot 163 per 100.000 inwoners.

Met een totaal van 666 ziekenhuisbedden per 100.000 inwoners staat Vlaanderen redelijk vooraan binnen de EU15, enkel voorafgegaan door Duitsland, Oostenrijk en Frankrijk.

3.179 Artsen en ziekenhuisbedden

Evolutie van het aantal erkende huisartsen en geneesheer-specialisten en het aantal algemene en psychiatrische ziekenhuisbedden, van 2000 tot 2010, per 100.000 inwoners.

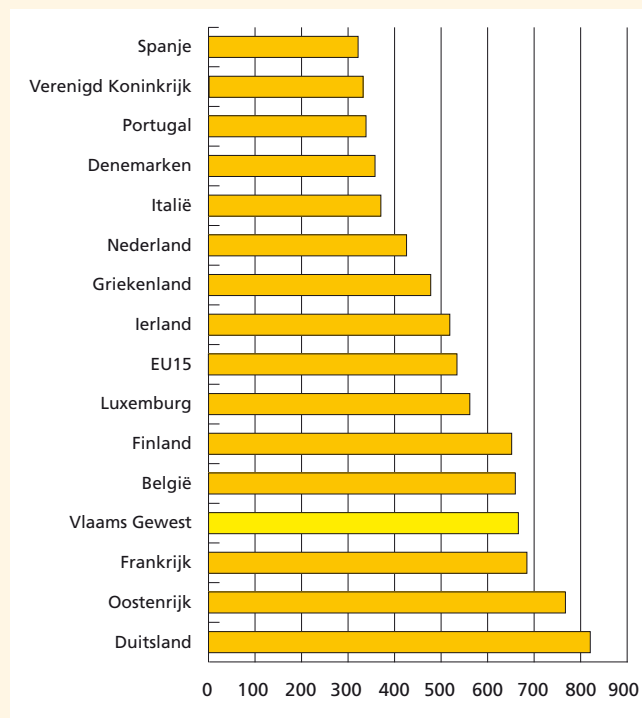
Bron: WVG, Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid.

De voorbije 10 jaar bleef het aantal erkende huisartsen constant op 120 à 130 per 100.000 inwoners. Het aantal erkende geneesheer-specialisten nam toe van 153 tot 190 per 100.000 inwoners.

Wat artsendichtheid betreft, bevindt het Vlaamse Gewest zich in de EU15 in de middengroep bij landen met in totaal 300 à 400 artsen per 100.000 inwoners.

3.180 Europese vergelijking ziekenhuisbedden

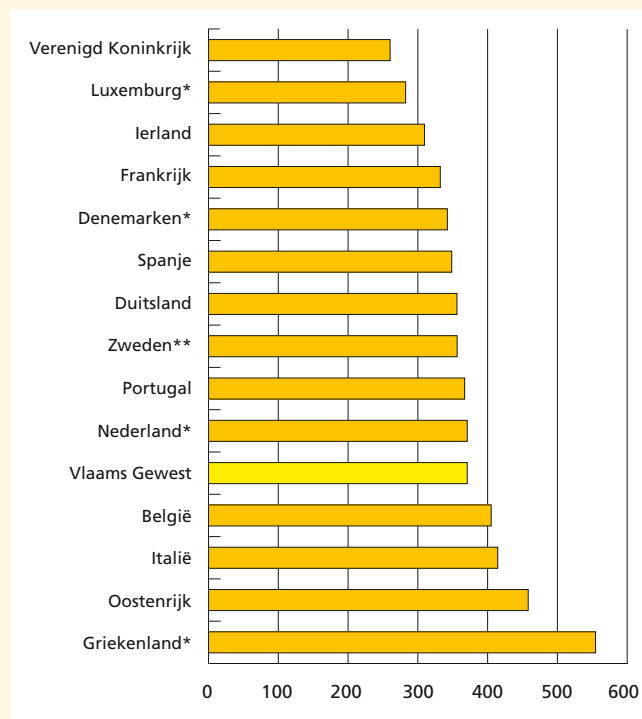
Totaal aantal ziekenhuisbedden (algemeen + psychiatrisch), Vlaams Gewest en EU15, in 2008, per 100.000 inwoners.

Bron: WVG, Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid, Eurostat.

3.181 Europese vergelijking artsen

Totaal aantal erkende artsen (huisartsen + geneesheer-specialisten), Vlaams Gewest en EU15, in 2008, per 100.000 inwoners.

* cijfers 2007, ** cijfers 2006.
Bron: Eurostat.

Publicaties en websites

- Cammu, H., Martens, G., Martens, E., Van Mol, C. & De-foort, P. (2010). *Perinatale activiteiten in Vlaanderen 2009*. Brussel: Studiecentrum voor Perinatale Epidemiologie.
- Kind & Gezin (2010). *Het kind in Vlaanderen 2009*. Brussel.
- Sasse, A., Verbrugge, R., Buziarsist, J. & Van Beckhoven, D. (2010). *Epidemiologie van AIDS en HIV-infectie in België - Toestand op 31 december 2009*. Brussel: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid.
- Defraye, A. & Sasse, A. (2008). *SOA-surveillancesysteem via een peilnetwerk van klinici in België – Jaarrapport 2007*. Brussel: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid.
- Hoppenbrouwers, K., Van Damme, P. & Depoorter, A-M. (2009). *Studie van de vaccinatiëgraad bij jonge kinderen en adolescenten in Vlaanderen in 2008*. Brussel: Departement WVG.

Vlaams Agentschap Zorg en gezondheid:

<http://www.zorg-en-gezondheid.be/Home/>

Gezondheidsenquête door middel van interview, Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid - Afdeling Epidemiologie:

<http://www.iph.fgov.be/epidemiologie/epinl/index4.htm>

Kind en Gezin: <http://www.kindengezin.be>

MVG, Welzijn, Volksgezondheid en Gezin:

<http://www.vlaanderen.be/welzingegezondheid>

Vlaams Infectieziektebulletin: <http://www.zorg-en-gezondheid.be/infectieziektebulletin.aspx>

Vereniging voor Alcohol- en andere Drugproblemen:

<http://www.vad.be/>

Directe standaardisatie Gezondheidsparameters hangen sterk samen met de leeftijd van de individuen. Daarom is het voor vergelijkingen in de tijd en in de ruimte belangrijk rekening te houden met de leeftijdsamenstelling van de bevolking. Het effect van een verschillende leeftijdsverdeling wordt uitgeschakeld door voor een populatie de sterfte te berekenen die zou bestaan indien deze leeftijdsverdeling overal gelijk zou zijn. Een direct gestandaardiseerd sterftecijfer is in die zin een theoretisch cijfer dat alleen nut heeft bij vergelijkingen in de tijd of tussen verschillende populaties. Men kan hiervoor verschillende standaardpopulaties gebruiken: van een welbepaalde bestaande populatie tot een volledig theoretische populatie (bv. de Europese Standaardbevolking).

Verloren Potentiële Jaren Het totaal aantal jaren dat in de bevolking verloren is gegaan door voortijdige sterfte, dit is sterfte voor een bepaalde leeftijd, bijvoorbeeld voor de leeftijd van 75 jaar.

Vermijdbare sterfte Onder vermijdbare doodsoorzaken worden die doodsoorzaken verstaan die hetzij door preventieve maatregelen, hetzij door medische interventies theoretisch zouden kunnen voorkomen worden. Vermijdbaar door primaire preventie: hiermee worden de doodsoorzaken bedoeld die te voorkomen zijn indien de volledige bevolking er een gezonde levenswijze op na zou houden en alle voertuigen, wegen en bestuurders 100% betrouwbaar zouden zijn. Vermijdbaar door meer volkomen gezondheidszorg: hiermee worden de doodsoorzaken bedoeld die theoretisch te voorkomen zijn door vaccinatie, vroegtijdige opsporing en/of een gepaste behandeling.

Ischemische hartziekten Ischemische hartklachten zijn klachten van het hart die ontstaan doordat de bloedtoevoer naar de hartspier zelf onvoldoende is, meestal door vernauwingen of verstoppingen van de kransslagaders.

Foeto-infantiele sterfte Foeto-infantiele sterfte betreft elk sterfgeval van een kind tijdens het eerste levensjaar, levend- of doodgeboren, en is dus in feite de som van doodgeboorte (het aantal kinderen dat als doodgeboren wordt aangegeven met een geboortegewicht van minstens 500 gram of een zwangerschapsduur van minstens 22 weken) en infantiele sterfte (sterfte die zich voordoet tussen de geboorte en het bereiken van de leeftijd van 1 jaar).

3.6 ZORG

De overheid pleit voor een warme, solidaire samenleving. Voor een samenleving die oog heeft voor de zorgzaamheid voor zwakkeren en voor de toekomst van jongeren. De zorgbehoevenden in de samenleving mogen niet aan hun lot overgelaten worden. Een van de doelstellingen van het Pact 2020 luidt dat Vlaanderen in 2020 voorziet in een toegankelijk en betaalbaar kwaliteitsvol aanbod aan hulp- en zorgverlening, dat toereikend is in het licht van de zich wijzigende maatschappelijke behoeften en sociaal-demografische ontwikkelingen.

De hulp- en zorgverlening die Vlaanderen organiseert, komt in dit hoofdstuk aan bod. Als eerste wordt het algemeen welzijnswerk besproken, het aanbod dat voor iedereen toegankelijk is. Nadien volgt de hulp- en zorgverlening voor specifieke doelgroepen, zoals kleine kinderen, jongeren met problemen, personen met een handicap en hulpbehoevende ouderen. In elk van deze sectoren wordt getracht aandacht te besteden aan de zorgbehoefte, aan het zorgaanbod en aan de zorggebruikers.

Algemeen welzijnswerk

Het algemeen welzijnswerk (AWW) onderscheidt zich van de andere welzijnssectoren door de laagdrempeligheid: iedereen die dat wenst kan met een zorgvraag bij het AWW aankloppen. De potentiële doelgroep is de gehele bevolking. Het AWW heeft dan ook tot taak in te staan voor het onthaal van alle hulpvragers en heeft een belangrijke preventieve opdracht, namelijk de instroom van hulpvragen naar de zwaardere zorgsectoren afremmen.

Tele-Onthaal

Onder het motto 'praten is de eerste stap' biedt **Tele-Onthaal** de mogelijkheid om telefonisch of via de chat over problemen te praten. De telefonische hulp is 24 uur op 24 uur bereikbaar, de chat is in uitbouw, maar nog niet permanent beschikbaar.

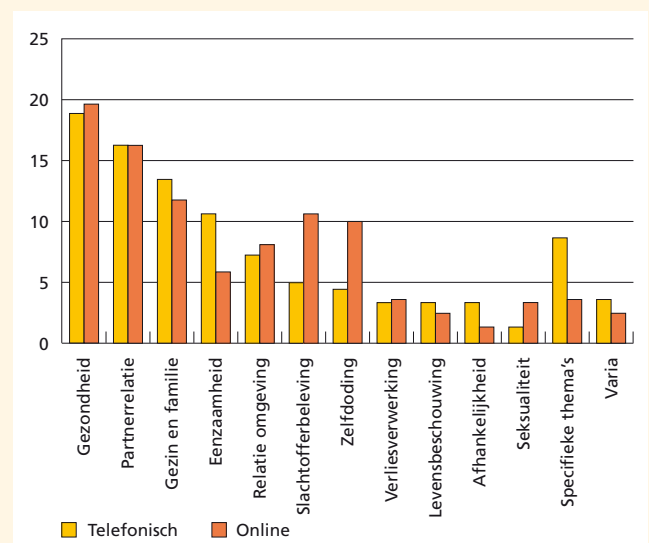
Het aantal telefonische oproepen blijft nu al vele jaren constant en op een hoog niveau. In 2010 kreeg Tele-Onthaal 122.422 oproepen, dat zijn meer dan 330 oproepen per dag. Vrouwen blijven beter de weg vinden naar Tele-Onthaal. De oproepers situeren zich vooral in de leeftijdscategorie 40 tot 59 jaar. Het aantal jongeren dat belt blijft gering. In de helft van de gesprekken is de oproeper

alleenwonend. De thema's die het meest besproken worden zijn 'relationele zorgen', 'gezondheidsproblemen' en 'eenzaamheid'.

Het aantal online-contacten blijft stijgen. Sinds 2002 biedt Tele-Onthaal ook opvang via internet-chat. In 2010 waren er 3.110 online-gesprekken, een aanzienlijke stijging in vergelijking met het vorige jaar. Het online-publiek is duidelijk jonger dan het publiek dat telefonisch contact zoekt. De helft van de online-oproepers is jonger dan 25 jaar. Oproepers boven de 50 jaar zijn uitzonderlijk. Dit heeft niet zozeer te maken met de leeftijd op zich, maar met de mate van internetgebruik en vertrouwdheid met computers. De online aangehaalde problematieken lopen grotendeels gelijk aan de telefonische. Opvallend is het grote aantal oproepen waarin slachtofferbeleving centraal staat. Het gaat hier vooral om seksueel geweld, incest en ongewenste intimiteiten. Tegenover 2009 namen deze oproepen sterk toe. Dit is waarschijnlijk te verklaren door het huidige maatschappelijke klimaat waarbij slachtoffers van misbruik steeds meer naar buiten treden. Blijkbaar geniet het internet de voorkeur van veel slachtoffers. Waar slechts in 5% van de telefoonoproepen slachtofferbeleving expliciet aan de orde is, verdubbelt dit percentage bij

3.182 Tele-Onthaal

Gespreksonderwerpen van de telefonische en online-contacten bij Tele-Onthaal, in 2010, in %.

Bron: Federatie van Tele-Onthaaldiensten.

online-contacten. Door de specifieke communicatievorm hebben mensen wellicht het gevoel minder gezichtsverlies te kunnen leiden en meer controle te hebben over de gespreksvoering. Bepaalde traumatische ervaringen kunnen mensen nog niet over de lippen krijgen, maar hierover communiceren via het internet durven ze wel. Ook over zelfdoding wordt veel frequenter gesproken online dan via de telefoon.

Tele-Onthaal is een vrijwilligersorganisatie. Het zijn de vrijwilligers die de oproepen beantwoorden. De vrijwilligers worden opgeleid en begeleid door professionele vormingswerkers, psychologen, sociaal agogen en sociaal werkers. Een enquête bij 500 vrijwilligers leert dat ze vooral vrouwelijk (70%), hoger opgeleid (70%) en ouder (46% zestigplussers) zijn. De helft van de vrijwilligers is gepensioneerd. Ongeveer 37% is voltijds of deeltijds beroepsactief. Voor de anderen is het huishouden de centrale taak. Gemiddeld werken de huidige vrijwilligers 8,5 jaar mee. 1 op de 5 vrijwilligers vermeldt dat men naast Tele-Onthaal nog ander vrijwilligerswerk doet.

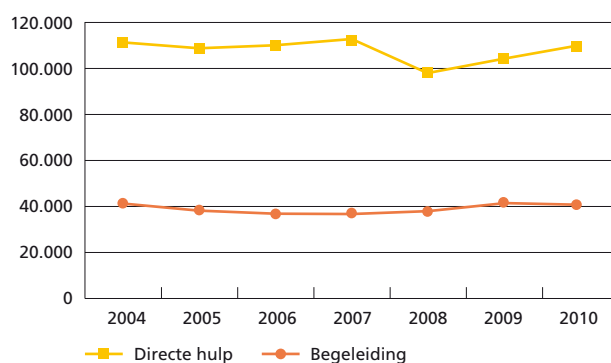
Autonome Centra Algemeen Welzijnswerk

Het aantal mensen dat hulp zoekt bij de **Centra voor Algemeen Welzijnswerk** (CAW) is al jaren hoog. De centra bieden professionele hulp voor iedereen die dat wenst, waarbij extra aandacht wordt besteed aan personen, gezinnen en bevolkingsgroepen met een verhoogd risico op verminderde welzijnkans. De hulpverlening van de CAW is opgesplitst in enerzijds directe hulp en anderzijds psychosociale begeleiding. De directe hulpverlening is kortdurend: cliënten krijgen aan het onthaal antwoord op hun vraag. Wanneer hulpverlening via begeleiding plaatsvindt, is de hulpverlening systematisch, doelgericht en meestal van langere duur. Jaarlijks helpen de centra ongeveer 100.000 cliënten direct en begeleiden ze daarnaast nog eens 40.000 cliënten.

Het cliënteel bestaat uit ongeveer evenveel mannen als vrouwen. Toch zijn er grote verschillen naar geboden hulp. Circa 66% van de hulpvragen komt van personen

3.183 Geholpen cliënten CAW

Evolutie van het aantal direct geholpen cliënten en cliënten in begeleiding bij de CAW's van 2004 tot 2010*.

* In 2008 wijzigde de registratiewijze.
Bron: Tellus 2010.

tussen 26 en 59 jaar, 10% van minderjarigen en 14% van jong volwassenen. Het aandeel ouderen dat een beroep doet op een CAW is beperkt. Ook naar leeftijd zijn er verschillen naargelang de geboden hulp. Het aandeel allochtonen bedraagt 18% en is het hoogst in de residentiële thuislozenzorg en het laagst in de slachtofferhulp.

De CAW bieden een waaier van hulpverlening. De belangrijkste problematieken van de cliënten zijn 'relationele problemen', 'psychische en persoonlijke problemen', 'materiële/financiële problemen' en 'administratief/juridische problemen'.

Het CAW biedt professionele hulp, maar realiseert dit in een nauwe samenwerkingsrelatie tussen beroepskrachten en vrijwilligers. Vrijwilligers bieden zowel kwalitatief als kwantitatief (ca. 2.200) een wezenlijke bijdrage aan de hulpverlening. De gemiddelde CAW-vrijwilliger is een gepensioneerde hooggeschoolde vrouw die samenwoont met partner, meerdere dagen per week komt werken en nog vrijwilligerswerk doet binnen andere organisaties.

3.184 Kenmerken cliënteel CAW

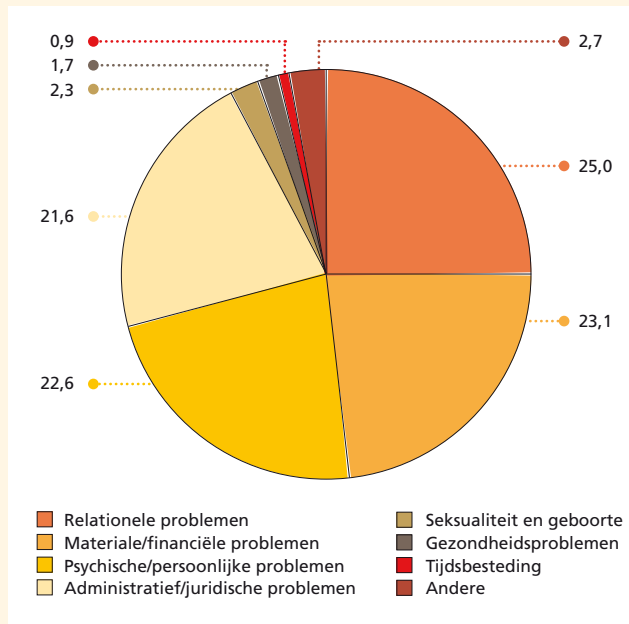
Kenmerken van cliënten in begeleiding van de CAW's naar cluster van geboden hulp in 2010, in %.

	Ambulante hulp	Financiële hulp	Thuislozenzorg	Justitieel welzijnswerk	Slachtofferhulp	Totaal
Geslacht						
Mannen	39,4	63,2	61,4	88,0	28,4	48,6
Vrouwen	60,6	36,8	38,6	12,0	71,6	51,4
Leeftijd						
0-11 jaar	5,8	0,3	12,9	0,8	7,2	6,5
12-17 jaar	4,9	1,2	3,7	0,2	7,7	4,2
18-25 jaar	10,8	18,8	21,5	11,9	8,8	14,0
25-59 jaar	70,9	71,6	54,9	78,1	55,1	67,0
60 + jaar	5,8	6,7	5,4	4,5	11,4	6,1
Allochtonen*	15,5	18,5	26,4	16,6	6,4	17,8
N	22.856	5.019	8.632	1.773	2.135	40.415

* Etnisch-culturele minderheden volgens de definitie van het Minderhedendecreet.
Bron: Tellus 2010.

3.185 Aard van de problemen CAW

Verdeling van de hulpvragen aan het onthaal van de CAW's naar problematiek, 2010, in %.

Bron: TELLUS 2010.

Kinderen en gezinnen

Het beleid heeft een aantal speerpunten ten aanzien van kinderen en gezinnen. Zo is er de uitbouw van de kinderopvang om te bewerkstelligen dat deze haar sociale, economische en pedagogische functie maximaal kan waar maken. Ook de gezondheidspreventie bij kleine kinderen dient verder uitgebouwd te worden. Verder voorziet het beleid om snel de gepaste hulp in te zetten bij opvoedingsvragen en -problemen om erger te voorkomen. Al deze doelstellingen dienen gerealiseerd te worden door een toegankelijk en betaalbaar, kwaliteitsvol aanbod aan zorg- en hulpverlening, dat toereikend is in het licht van de zich wijzigende maatschappelijke behoeften en sociaal-demografische ontwikkelingen.

3.187 Capaciteit kinderopvang

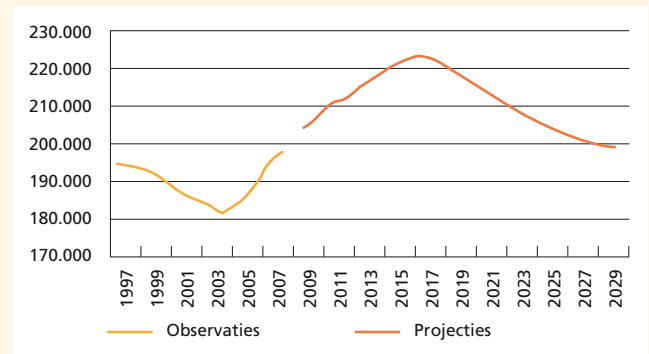
Aantal plaatsen in de voorschoolse en de buitenschoolse opvang, in de erkende en gesubsidieerde kinderopvang en in de zelfstandige opvang in het Vlaamse en in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, van 2005 tot 2010.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Kinderdagverblijven	14.815	15.164	15.438	15.915	16.661	17.152
Diensten voor opvanggezinnen	30.560	30.812	30.713	31.051	31.638	31.905
Buitenschoolse opvang in aparte lokalen van kinderdagverblijven	1.009	1.038	1.057	1.076	1.076	1.080
Initiatieven voor buitenschoolse opvang	23.575	24.615	25.804	26.714	27.256	27.657
Lokale diensten voor buurtgerichte opvang					405	537
Zelfstandige kinderdagverblijven	18.724	20.917	24.137	28.099	27.479	30.549
Zelfstandige buitenschoolse opvangvoorzieningen					3.983	4.362
Zelfstandige onthaalouders	6.846	7.009	7.068	7.246	6.998	6.671
Totaal	95.529	99.555	104.217	110.101	115.496	119.913

Bron: Kind en Gezin.

3.186 Aantal jonge kinderen

Aantal kinderen van 0 tot 3 jaar, geobserveerde waarde van 1997 tot 2008 en geprojecteerde waarde van 2009 tot 2030.

Bron: Willems & Lodewijckx, 2011.

Kinderopvang

Na een jarenlange dalende trend neemt het **aantal jonge kinderen** in Vlaanderen sinds 2003 opnieuw toe en de verwachting is dat deze groep zal blijven stijgen tot 2017. Dan verwacht men dat er ongeveer 223.000 jonge kinderen zullen zijn. De forse toename van het aantal jonge kinderen zet de preventieve gezinsondersteuning onder druk en vergroot ook de capaciteitsproblemen binnen de kinderopvangsector. Niet alleen het aantal kinderen neemt toe, ook het gebruik van formele kinderopvang, mede onder invloed van de stijgende arbeidsdeelname van vrouwen en van de daling van de grootouderopvang.

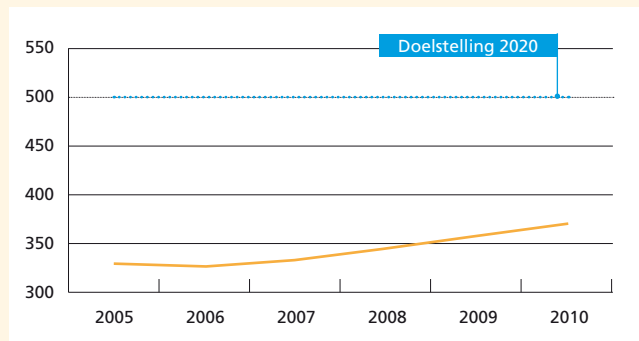
Kinderopvangplaatsen

Het aantal **kinderopvangplaatsen** en het aantal opgevangen kinderen blijft toenemen. Eind 2010 waren er in totaal 119.913 plaatsen in opvangvoorzieningen met een erkenning of met een attest van toezicht van Kind en Gezin, voor voorschoolse en buitenschoolse opvang samen. Dit is een toename met 25% sinds 2005. Vooral het aantal plaatsen in zelfstandige kinderdagverblijven nam fors toe.

3.188 Capaciteit per 1.000 kinderen

Evolutie van het aantal plaatsen* voor kinderen jonger dan 3 jaar in erkende (en gesubsidieerde) opvangvoorzieningen en in opvangvoorzieningen met attest van toezicht en de doelstelling van het Pact 2020**, per 1.000 kinderen van 0 tot 3 jaar, van 2005 tot 2010, Vlaams Gewest.

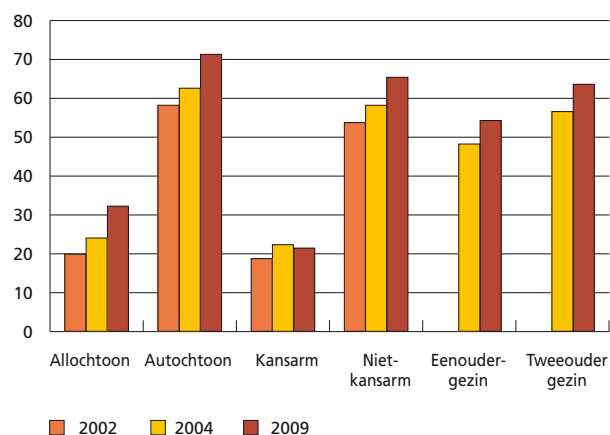

* Deze cijfers zijn enigszins een overschatting omdat ook kinderen boven de 3 jaar worden opgevangen in vermelde voorzieningen. Het is evenwel niet mogelijk om het aantal plaatsen dat voor buitenschoolse opvang gebruikt wordt te ramen. Het aantal plaatsen in voorzieningen die enkel buitenschoolse opvang aanbieden, wordt wel in mindering gebracht.

** Doelstelling: 500 plaatsen per 1.000 kinderen tussen 0 en 3 jaar. Bron: Kind en Gezin.

3.190 Kinderopvang per doelgroep

Kenmerken van de ouders met jonge kinderen die regelmatig* opgevangen worden, in 2002, 2004 en 2009, in %.

* Regelmatig gebruik is minstens een ononderbroken periode van 5 uur per week voor niet-schoolgaande kinderen en minstens een maal per week voor kinderen tussen 2,5 jaar en 3 jaar die naar de kleuterschool gaan. Bron: Kind en Gezin.

Het aanbod afgezet tegen het aantal kinderen neemt toe. Het voorschoolse aanbod in verhouding tot het totaal aantal kinderen jonger dan 3 jaar gaat al jaren in stijgende lijn: van 329 plaatsen in 2005 tot 370 plaatsen per 1.000 kinderen onder de 3 jaar in 2010. De lichte daling in 2006 was te wijten aan het feit dat de toename van de capaciteit onvoldoende was om de stijging van de geboorten te compenseren. Het Pact 2020 stelt dat tegen 2020 voor minstens de helft van de kinderen kwaliteitsvolle en formele kinderopvang aangeboden wordt. Om deze doelstelling te halen zal het huidige uitbreidingsbeleid volgehouden moeten worden.

Voor de voorschoolse kinderopvang werd op wetenschappelijke wijze geraamd voor hoeveel kinderen en bijhorend

er bijkomend een behoefte aan opvang bestaat. Om aan de behoefte te voldoen, zijn er 25.676 bijkomende plaatsen nodig tegen 2020, zodat er in totaal 101.602 plaatsen zouden moeten zijn. Indien de toename van 2010 kan worden volgehouden, dan is dit haalbaar.

Kinderopvanggebruik

Het aantal **opgevangen kinderen** blijft stijgen. Het aantal opgevangen kinderen ligt hoger dan het aantal beschikbare plaatsen doordat heel wat kinderen slechts deeltijds opgevangen worden. Daarom is het belangrijk om ook het effectief aantal opgevangen kinderen weer te geven. Begin

3.189 Kinderopvanggebruik

Evolutie aantal aanwezige kinderen, in voor- en buitenschoolse opvang, volgens soort opvang, van 2005 tot 2010, telkens in de week van 1 februari.

		2005	2006	2007	2008	2009	2010
Voorschoolse opvang	Kinderdagverblijven	18.543	18.867	19.744	20.342	20.255	21.719
	Diensten voor onthaalouders	30.281	32.364	34.918	36.049	34.120	34.644
	Zelfstandige onthaalouders	7.083	7.028	7.331	7.287	7.597	7.346
	Zelfstandige kinderdagverblijven	18.760	20.338	21.547	24.786	28.088	32.684
	Lokale diensten voor buurtgerichte opvang*	NB	NB	NB	NB	330	389
Totaal		74.667	78.597	83.540	88.464	90.390	96.782
Buitenschoolse opvang	Kinderdagverblijven	2.554	2.638	2.430	2.427	3.092	3.088
	Diensten voor onthaalouders	6.708	7.328	6.990	6.940	6.791	6.443
	Initiatieven voor buitenschoolse opvang	48.036	50.347	55.458	57.805	61.900	63.649
	Lokale diensten voor buurtgerichte opvang*	NB	NB	NB	NB	260	386
	Zelfstandige onthaalouders	1.152	1.266	1.118	1.069	969	885
	Zelfstandige kinderdagverblijven	2.532	4.228	4.145	5.209	1.254	1.386
	Zelfstandige buitenschoolse opvangvoorzieningen**					4.080	4.490
Totaal		60.982	65.807	70.141	73.450	78.346	80.327
Algemeen totaal		135.649	144.404	153.681	161.914	168.736	177.109

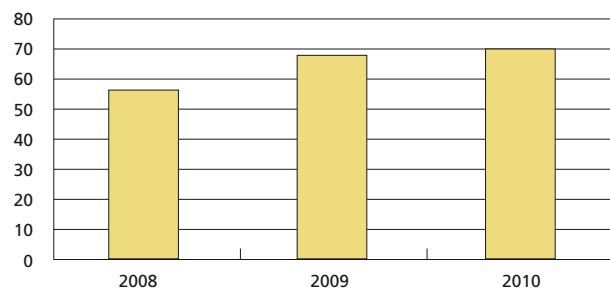
* Cijfers lokale diensten buurtgerichte opvang pas beschikbaar vanaf 2009.

** Tot en met 2008 zitten de zelfstandige buitenschoolse opvangvoorzieningen vervat bij de zelfstandige kinderdagverblijven en mini-crèches.

Bron: Kind en Gezin.

3.191 Inkomensgerelateerde opvang

Aandeel plaatsen met een inkomensgerelateerde bijdrage van de ouders op het totaal aantal plaatsen*, van 2008 tot 2010, in %.

* Voorzieningen die exclusief buitenschoolse opvang aanbieden zijn buiten beschouwing gelaten.
Bron: Kind en Gezin.

2010 zijn er bijna 100.000 kinderen in de voorschoolse opvang aanwezig en 80.000 in de buitenschoolse. Dat is een toename van 30% ten opzichte van de situatie in 2005.

Er zijn grote verschillen in gebruik van kinderopvang. 7 op de 10 autochtone kinderen worden regelmatig opgevangen, bij de allochtonen kinderen is dat slechts 3 op de 10. Kinderen uit eenoudergezinnen worden minder opgevangen dan kinderen uit tweeoudergezinnen en kinderen in kansarme gezinnen veel minder dan kinderen uit niet-kansarme gezinnen. Bij de meeste categorieën neemt het aandeel dat opgevangen wordt toe. Enkel bij de kinderen in kansarme gezinnen lijkt het te stagneren op 20%.

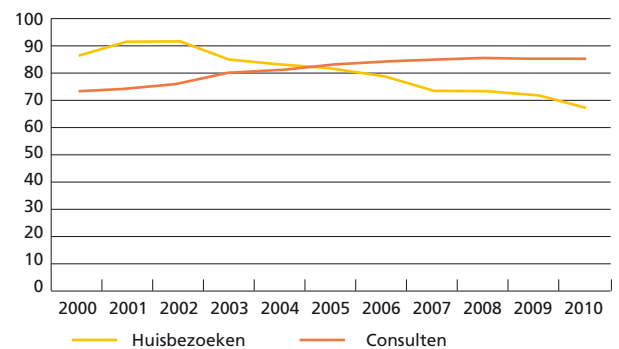
Het aandeel plaatsen waar de bijdrage afhangt van het inkomen neemt toe. De **inkomensgerelateerde kinderopvangplaatsen** houden rekening met het inkomen van het gezin van het opgevangen kind, van het aantal kinderen ten laste en van de duur van de kinderopvang. Dit aandeel is gestegen tot 70%, wat wil zeggen dat de grote meerderheid van de opvangplaatsen inkomensgerelateerde prijzen hanteert.

Adoptie

In de loop van 2010 hebben de door Kind en Gezin erkende adoptiediensten in totaal 240 kinderen geplaatst voor **adoptie**. Dit zijn er 28 minder dan in 2009. Het gaat meestal om plaatsingen van kinderen afkomstig uit het buitenland. Vooral uit Ethiopië en Kazachstan. De gemiddelde leeftijd van het geadopteerde kind bedraagt 2,5 jaar. Bij 60% van de adopties is het kind opgenomen in een kinderloos gezin. Het overgrote deel gaat over de adoptie van 1 kind (87%). De overgrote meerderheid van de adopties gebeurt door een gehuwd paar (91%), 10 adopties door gehuwde mannen, 7 door samenwonende paren (3 homoparen en 4 heteroparen, allemaal binnenlandse adopties) en 15 werden interlandelijk geadopteerd door alleenstaande vrouwen.

3.192 Preventieve gezinsondersteuning

Aandeel kinderen met minimum 2 huisbezoeken in de eerste drie levensmaanden en het aandeel kinderen met minstens 3 consulten in het eerste levensjaar, van 2000 tot 2010, in %.

Bron: Kind en Gezin.

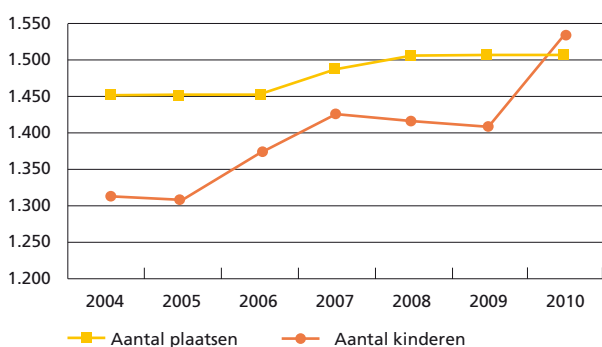
Preventieve gezinsondersteuning

De **preventieve gezinsondersteuning** bereikt veel gezinnen, maar de vooropgestelde frequentie wordt niet steeds gehaald, zeker niet bij de huisbezoeken. De gezinsondersteuning start met een bezoek door Kind en Gezin aan elke bevallen vrouw in de kraamkliniek en wordt daarna opgevolgd door minstens 2 huisbezoeken. Deze huisbezoeken worden zoveel mogelijk gebracht in de eerste weken na de geboorte. De taken van de regioverpleegkundige en de gezinsondersteuner tijdens deze bezoeken zijn gericht op het ondersteunen van de ouders op alle domeinen van de opvoeding en verzorging van jonge kinderen, het informeren over het zorgaanbod en het voorbereiden op het consult in het consultatiebureau. 2 op de 3 kinderen krijgen gedurende de eerste 3 levensmaanden minimaal 2 huisbezoeken. Het percentage kinderen dat minstens 2 huisbezoeken kreeg, daalt over de tijd. Door de stijging van het aantal geboorten komt de dienstverlening onder druk te staan en is het niet evident om steeds het vooropgestelde aantal huisbezoeken te brengen.

Naast de huisbezoeken nemen de consulten op het consultatiebureau een centrale plaats in binnen de preventieve gezinsondersteuning. De arts en de regioverpleegkundige houden afzonderlijke consulten. De arts neemt de medische aspecten op zich (medisch onderzoek, vaccineren, ...). De regioverpleegkundige volgt de psychosociale en pedagogische ontwikkeling van het kind op. Voor de totale doelgroep van de 0- tot 3-jarigen wordt voorzien in een basispakket van 10 consulten bij de arts en 10 consulten bij de verpleegkundige; 6 consulten vinden plaats in het eerste levensjaar van het kind, 2 in het tweede en 2 in het derde levensjaar. Bijna 85% van de kinderen gaat in het eerste levensjaar 3 keer of meer op consultatie. Over langere tijd is dit aandeel toegenomen. De laatste jaren is er een stagnatie rond 85%.

3.193 Centra Kinderzorg en Gezinsondersteuning

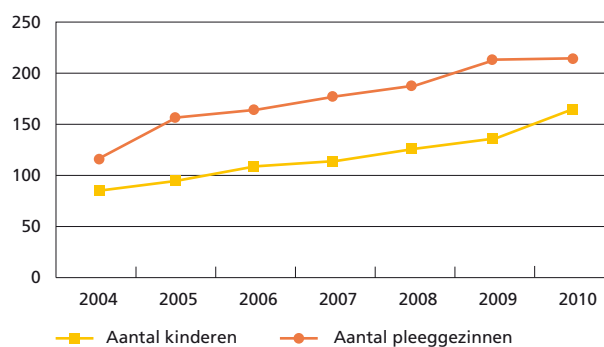
Evolutie van de capaciteit op 31 december en van het aantal begeleide kinderen door de Centra Kinderzorg en Gezinsondersteuning op de eerste werkdag van februari, van 2004 tot 2010.

Bron: Kind en Gezin.

3.194 Gezinsondersteunende Pleegzorg

Evolutie van het aantal beschikbare pleeggezinnen (op jaarbasis) en van het aantal begeleide kinderen (eerste werkdag van februari) door de Gezinsondersteunende Pleegzorg, van 2004 tot 2010.

Bron: Kind en Gezin.

Bijzondere hulpverlening voor kinderen

Bij problemen of crisissituaties met jonge kinderen kunnen ouders een beroep doen op **Centra voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning** (CKG). Deze centra bieden hulp aan gezinnen, in al hun diversiteit, met kinderen van 0 tot 12 jaar, als er zich bij de opvoeding voor ouder of kind problemen voordoen of dreigen voor te doen en als een tijdelijk hulpaanbod perspectief biedt op verbetering. Naast het aanbod van de CKG's is er voor dezelfde doelgroep ook opvang mogelijk in pleeggezinnen verbonden aan diensten voor Gezinsondersteunende Pleegzorg (GOP). Bij de **Gezinsondersteunende Pleegzorg** worden kinderen tot 12 jaar, op uitdrukkelijke vraag van de ou-

ders, in een pleeggezin opgevangen gedurende een korte periode, naar aanleiding van een opvoedingscrisis of voor onderbroken opvang over een langere periode om de bestaande zwakke draagkracht van de ouders te versterken.

Zowel voor CKG als voor de GOP geldt dat de capaciteit gelijk blijft en dat het aantal begeleide kinderen toeneemt.

Kindermishandeling

De **Vertrouwenscentra Kindermishandeling** zijn het eerste meldpunt voor iedereen, zowel professioneel als niet-professioneel, die bezorgd is over het welzijn van een kind. In 2010 noteerden de vertrouwenscentra in totaal 6.629 meldingen met 9.402 betrokken kinderen. Deze cijfers liggen hoger dan de voorgaande jaren. Meer dan de helft van de meldingen komt uit de hoek van de hulpverleners, de scholen of de opvang. Ongeveer 4 op de 10 meldingen komen uit de primaire omgeving van het kind. Slechts een zeer beperkt aantal meldingen komt uit de omgeving van de dader of gebeuren anoniem. De meldingen die binnen kwamen bij de vertrouwenscentra handelen meestal over intrafamiliaal ouderschap.

Uit de diagnosegegevens blijkt van de betrokken kinderen ruim 1 op de 3 te lijden onder een vorm van emotioneel geweld of verwaarlozing. Een ongeveer gelijk aandeel is het slachtoffer van lichamelijk geweld of verwaarlozing en een kwart is slachtoffer van seksueel misbruik.

Opvoedingsondersteuning

Opvoedingsondersteuning is uitgebouwd om opvoedings- en gedragsproblemen preventief aan te pakken. Enerzijds zijn er de **opvoedingswinkels** en anderzijds is er de **opvoedingstelefoon**. In 2010 noteren ze samen meer dan 9.000 contacten. De meeste vragen handelen over de 'aanpak van de opvoeding', gevolgd door 'opvallend gedrag' en 'sociale en emotionele ontwikkeling'.

3.195 Meldingen bij de Vertrouwenscentra Kindermishandeling

Meldingen* bij de Vertrouwenscentra Kindermishandeling, naar meldende instantie, van 2009 tot 2010, in %.

	%	
Primaire omgeving	40,8	41,5
Slachtoffer zelf	0,7	0,5
Gezins- of familielid	9,6	9,6
Buren, kennissen	8,8	8,6
Vader	6,2	6,2
Moeder	13,6	14,6
Vader en moeder	0,2	0,1
Persoon uit de omgeving van de dader	0,7	0,6
Andere persoon uit primaire omgeving van het kind	1,1	1,2
Hulpverleners	33,9	34,9
Gezondheidszorg	16,7	16,2
Welzijnsorganisaties	11,3	12,4
Bijzondere jeugdbijstand	5,9	6,3
Andere professionelen	23,7	22,4
Justitieel	1,4	1,2
Voorschoolse opvang	1,6	1,5
School	20,8	19,7
Andere, onbekend	1,6	1,1
	Aantal	
Totaal	6.435	6.629

* Een melding kan gaan over meer dan 1 kind.

Bron: Kind en Gezin.

3.196 Daderschap

Evolutie van het aantal kinderen gemeld bij de vertrouwenscentra kindermishandeling naar aard van de melding en aard van het daderschap, van 2005 tot 2010.

Aantal gemelde kinderen naar gemelde problematiek en daderschap	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Concrete problematiek van (mogelijke) kindermishandeling						
Intrafamiliaal daderschap	5.784	5.150	5.255	5.302	5.642	5.915
Extrafamiliaal daderschap	633	729	600	526	637	649
Daderschap niet bekend	137	127	100	128	124	235
Zowel intra- als extrafamiliaal daderschap	61	74	49	76	59	151
Niet van toepassing	48	37	41	40	41	49
Totaal	6.663	6.117	6.045	6.072	6.503	6.999
Risicosituatie						
Intrafamiliaal daderschap	1.067	1.343	1.338	1.345	1.220	1.393
Extrafamiliaal daderschap	43	59	63	45	58	86
Daderschap niet bekend	94	68	43	51	60	71
Zowel intra- als extrafamiliaal daderschap	11	18	7	8	17	25
Niet van toepassing	26	48	36	29	22	60
Totaal	1.241	1.536	1.487	1.478	1.377	1.635
Verwerkingsproblematiek, onduidelijke of andere problematiek						
Intrafamiliaal daderschap	594	444	445	451	541	389
Extrafamiliaal daderschap	75	87	53	55	73	42
Daderschap niet bekend	206	220	143	157	158	167
Zowel intra- als extrafamiliaal daderschap	12	5	6	3	5	6
Niet van toepassing	215	229	156	129	145	164
Totaal	1.102	985	803	795	922	768
Totaal aantal gemelde kinderen	9.006	8.638	8.335	8.345	8.802	9.402

Bron: Kind en Gezin.

Jeugdzorg

Een toegankelijk en kwaliteitsvol hulpverleningsaanbod is nodig om de jongere de hulp te kunnen bieden die aansluit bij zijn noden. In dit kader bouwt de overheid de integrale jeugdhulp uit, waarbij een intersectorale toegangspoort wordt voorzien voor alle niet rechtstreeks toegankelijke jeugdhulp. Dit deel gaat dieper in op de evolutie van de vraag naar jeugdhulp, van het aanbod en van de kenmerken van de geholpen jongeren.

Zorgbehoefte

Naar zorgbehoefte is er een lichte afname van het totaal aantal meldingen en vorderingen en is er een verschuiving van de vrijwillige naar de opgelegde hulp. Om een zicht te krijgen op de evolutie van het aantal jongeren dat zich in een situatie bevindt waardoor ze in contact kunnen komen met de Bijzondere Jeugdzorg, kijken we naar het aantal meldingen en vorderingen die jaarlijks binnenkomen. Aanmeldingen gebeuren bij de Comités Bijzondere Jeugdzorg, terwijl de vorderingen ingediend worden bij de jeugdrechtbank. Het zijn de vorderingen bij de jeugdrechtbanken die toenemen. Jongeren kunnen in

3.197 Opvoedingsondersteuning

Aantal bereikte gezinnen of aantal contacten en aard van de gestelde vragen aan de opvoedingswinkels en aan de opvoedingslijn, in %, 2009-2010.

	2009	2009	2010	2010
	Opvoedingswinkel*	Opvoedingslijn**	Opvoedingswinkel	Opvoedingslijn
Totaal aantal bereikte gezinnen	3.714 Gezinnen	1.861 contacten	6.217 gezinnen - 7.351 contacten	1.608 contacten
Aard				
Lichamelijke ontwikkeling	8,6	4,5	7,2	1,7
Verstandelijke ontwikkeling	2,2	5,4	3,5	2,9
Sociale ontwikkeling	5,4	29,5	6,5	14,6
Emotionele ontwikkeling	14,7		14,2	14,9
Spel en vrije tijd	1,8	2,0	4,0	1,4
Opvang en school	6,4		7,9	9,4
Opvallend gedrag	17,9		19,1	9,1
Aanpak opvoeding	33,2	48,1	32,3	44,0
Overige	9,8	10,6	5,4	2,0

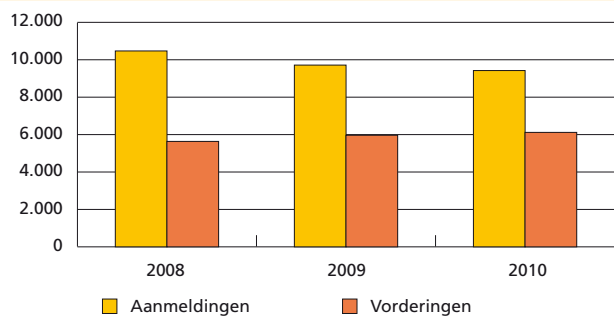
* Gegevens van 12 van de 14 winkels en van april tot december 2009.

** Aard van de contacten betreft 13 van de 14 opvoedingswinkels.

Bron: Kind en Gezin.

3.198 Behoeftte jeugdzorg

Binnengekomen meldingen bij Comité Bijzondere Jeugdzorg en vorderingen bij de sociale dienst van de jeugdrecht-bank, tijdens begeleidingsjaar, van 2008 tot 2010.

Bron: WVG, agentschap Jongerenwelzijn.

aanraking komen met de Bijzondere Jeugdbijstand wanneer ze in een problematische opvoedingssituatie (POS) verkeren of doordat ze een als misdadig omschreven feit (MOF) pleegden. Het leeuwendeel (83%) van de jongeren komt in de jeugdzorg omwille van een problematische opvoedingssituatie.

Zorgaanbod

De capaciteit van de instellingen van de **Bijzondere Jeugdbijstand** neemt toe. Op 6 jaar tijd is de erkende capaciteit van de instellingen met duizend plaatsen toegenomen. De multifunctionele centra zijn als proefproject reeds operationeel sedert medio 2007. In juli 2010 werden de multifunctionele centra verankerd in het erkennings- en subsidiëringsbesluit, waardoor jongeren sindsdien aan deze centra kunnen worden toevertrouwd. Voorheen waren diezelfde jongeren toevertrouwd aan het begeleidingstehuis, dagcentrum of thuisbegeleidingsdienst. De daling van de capaciteitscijfers in 2010 voor de begeleidingstehuizen, dagcentra en thuisbegeleidingsdiensten worden in die zin volledig gecompenseerd door de stijging binnen de categorie multifunctionele centra.

3.199 Capaciteit jeugdbijstand

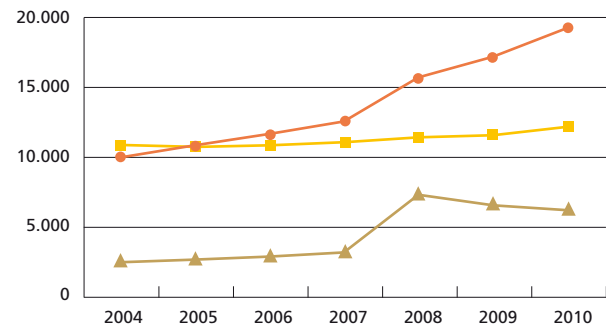
Erkende capaciteit van voorzieningen Jongerenwelzijn (incl. gemeenschapsinstellingen) telkens op 31 december van het begeleidingsjaar, van 2004 tot 2010.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Thuisbegeleidingsdiensten	1.060	1.060	1.200	1.322	1.402	1.582	1.466
Multifunctionele centra	0	0	0	0	0	0	727
Onthaal en oriëntatie	297	297	297	313	332	341	351
Gezinstehuizen	55	50	44	26	20	15	15
Diensten begeleid zelfstandig wonen	352	352	368	384	384	384	384
Dagcentra	651	651	651	661	671	671	536
Begeleidingstehuizen	2.893	2.901	2.911	2.980	2.986	3.116	2.800
Gemeenschapsinstellingen (incl. Everberg en Tongeren)	246	246	246	246	266	278	290
Totaal erkende capaciteit	5.554	5.557	5.717	5.932	6.061	6.387	6.569

Bron: WVG, agentschap Jongerenwelzijn.

3.200 Jongeren in voorzieningen

Evolutie van het aantal jongeren met maatregel in de Bijzondere Jeugdbijstand, naar soort voorziening****, van 2004 tot 2010.

* Jongeren in BJB instellingen met geprogrammeerde capaciteit *
 ** Jongeren in BJB instellingen zonder geprogrammeerde capaciteit **
 *** Jongeren in instellingen buiten BJB ***

* Begeleidingstehuizen, dagcentra, diensten begeleid zelfstandig wonen, gemeenschapsinstellingen, gezinstehuizen, onthaal en oriëntatie, thuisbegeleidingsdiensten.

** Diensten pleegzorg, projecten, begeleiding door consulent, preventieve sociale actie (vanaf 2009 ook diensten crisishulp aan huis en diensten herstelgerichte constructieve afhandeling).

*** Algemene en psychiatrische ziekenhuizen, VAPH, Kind en Gezin, opvang in schoolinternaten, CAW.

**** Wanneer een jongere in verschillende soorten voorzieningen gezeten heeft, wordt hij meerdere keren geteld. Van 2004 tot en met 2007 komen de cijfers uit het informaticasysteem BJ96. Vanaf 2008 komen de cijfers uit het systeem DOMINO (dossieropvolgingssysteem van de verwijzers).

Bron: WVG, agentschap Jongerenwelzijn

Zorggebruik

Het **aantal jongeren** met een maatregel neemt jaar na jaar toe en heel wat jongeren zitten in een instelling buiten de Bijzondere Jeugdbijstand. 4 op de 5 jongeren worden geholpen in een voorziening van de Bijzondere Jeugdbijstand. De grote toename van het aantal doorverwijzingen naar instellingen buiten de Bijzondere Jeugdbijstand lijkt gestopt, de laatste twee jaar is er zelfs een afname. Toch wijst het aantal doorverwijzingen naar instellingen buiten de Bijzondere Jeugdbijstand en het grote aantal maatregelen die lopen in de niet geprogrammeerde voorzieningen (o.a. pleegzorg) erop dat de jeugdhulpverlening nog steeds onder druk staat.

3.201 Profiel jongeren in BJB

Aantal en aandeel jongeren met maatregel in een begeleidingsjaar, naar geslacht, leeftijd en provincie, 2003 en 2010.

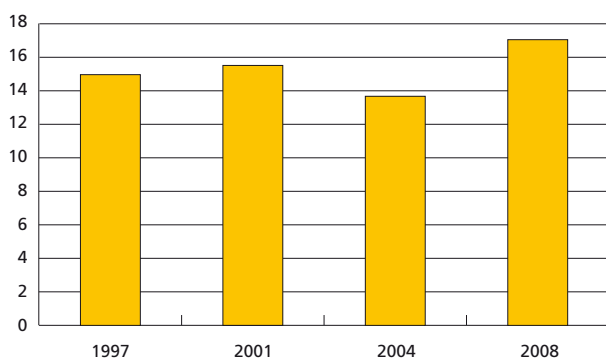
	2003		2010	
	aantal	%	aantal	%
Geslacht				
Man	9.531	56,6	14.616	55,7
Vrouw	7.316	43,4	11.617	44,3
Leeftijd				
0-4	1.474	8,7	2.621	10,0
5-9	2.963	17,6	5.130	19,6
10-14	4.420	26,2	7.067	26,9
15-18	7.155	42,4	10.121	38,6
19-21	865	5,1	1.293	4,9
Provincie				
Antwerpen	5.030	31,2	8.276	33,1
Limburg	2.177	13,5	3.805	15,2
Oost-Vlaanderen	3.475	21,5	4.881	19,5
Vlaams-Brabant	1.764	10,9	2.582	10,3
West-Vlaanderen	3.377	20,9	5.019	20,1
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	315	2,0	429	1,7

Bron: WVG, agentschap Jongerenwelzijn

De jongeren in de Bijzondere Jeugdbijstand zijn van alle leeftijden. Jongeren in de pubertijd (15-18 jaar) blijven de grootste groep. Bijna 30% van de minderjarigen in de jeugdhulpverlening is jonger dan 10 jaar. In absolute aantallen is er overal een stijgende trend. Er zitten iets meer jongens dan meisjes in de Bijzondere Jeugdbijstand. De toename bij beiden is ongeveer gelijk, zodat de onderlinge verhouding nauwelijks wijzigt. Bijna een derde van de minderjarigen in de jeugdhulpverlening woont in de provincie Antwerpen. Er is in elke provincie een toename van het aantal jongeren.

3.202 Beperkt in dagelijkse bezigheden

Aandeel van de bevolking dat aangeeft ernstig, matig of licht beperkt te zijn in dagelijkse activiteiten door langdurige ziekte, aandoeningen of handicap, Vlaams Gewest, 1997, 2001, 2004 en 2008, in %.

Bron: Gezondheidsenquête.

Personen met een handicap

De overheid wil de maatschappelijke integratie, participatie en autonomie van personen met een handicap bevorderen en de levenskwaliteit optimaliseren door passende ondersteuning te verlenen.

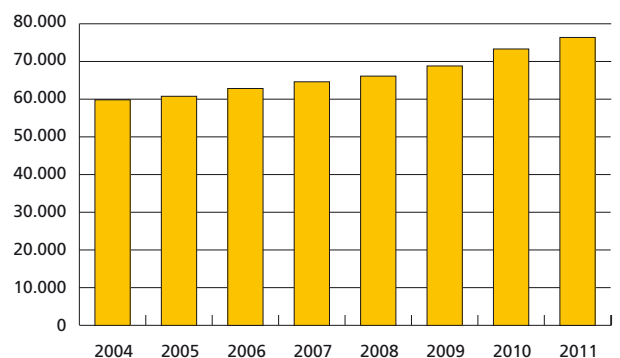
In dit deel ligt de focus op het aantal personen met een handicap, de materiële hulpverlening, het persoonlijke assistentiebudget en de voorzieningen.

De Gezondheidsenquête stelt dat een kwart van de Vlaamse bevolking aan één of meerdere langdurige ziekten, aandoeningen of handicaps lijdt. 17% van de bevolking geeft aan dat deze aandoening er voor zorgt dat ze in hun dagelijkse bezigheden worden beperkt. De overige groep (8%) bestaat uit mensen die weliswaar langdurige aandoeningen hebben, maar die erdoor niet beperkt zijn in hun dagelijkse bezigheden. Een vergelijking over de jaren heen maakt duidelijk dat de prevalentie van beperkingen vrij stabiel is. De federale overheid ondersteunt via de inkomensvervangende tegemoetkoming (IVT) en de integratietegemoetkoming (IT) personen met een handicap. Deze tegemoetkomingen vervangen of vullen het inkomen aan van de persoon met een handicap die niet in staat is, wegens zijn of haar handicap, een voldoende inkomen te verwerven, of die bijkomende lasten te dragen heeft om zich in het maatschappelijk leven in te passen. Het aantal rechthebbenden neemt toe. Belangrijke voorwaarde bij deze tegemoetkomingen is dat er een inkomensgrens geldt. De toename wijst dan ook eerder op een stijging van het aantal personen onder de inkomensgrens dan op meer personen met een handicap.

Personen met een handicap die in Vlaanderen wonen, jonger zijn dan 65 jaar en behoefte hebben aan bepaalde zorgen of hulp kunnen zich laten inschrijven bij het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap (VAPH). Zelf verwacht het VAPH een toename van het aantal personen

3.203 Federale tegemoetkomingen

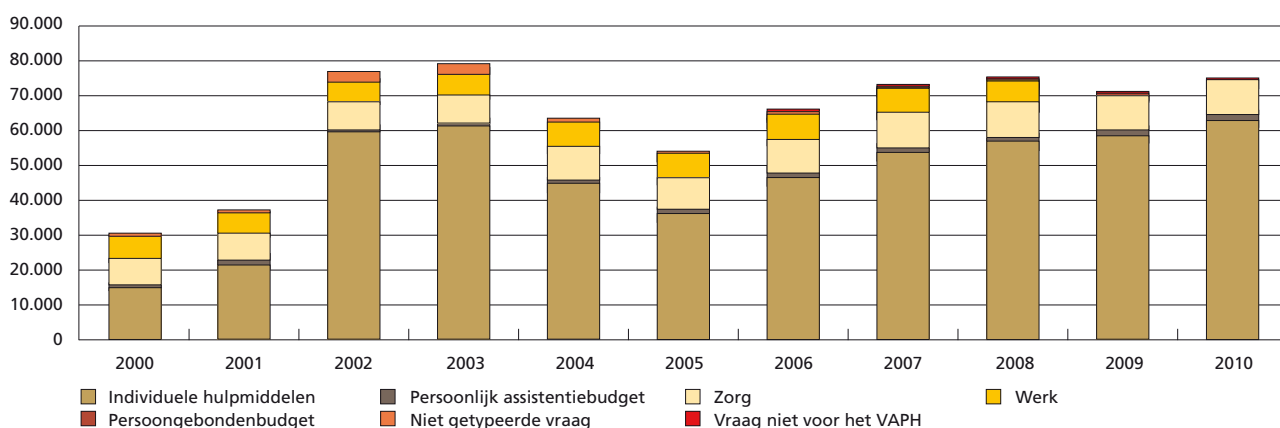
Aantal tegemoetkomingen aan personen met een handicap met inkomensvervangende tegemoetkoming (IVT) en/of integratietegemoetkoming (IT), Vlaams Gewest, telkens op 1 januari, van 2004 tot 2011.

Bron: DG Personen met een handicap.

3.204 Zorgvragen

Aantal zorgvragen door personen met een handicap bij het VAPH naar aard van de zorgvraag*, van 2000 tot 2010.

* Maatregelen betreffende tewerkstelling werden in 2008 overgedragen aan de VDAB.
Bron: VAPH.

met een handicap. De medisch diagnostische en technologische verbeteringen verhogen de levenskansen, maar gaan in een aantal gevallen ook gepaard met blijvende beperkingen van fysieke en/of mentale aard. Ook institutionele factoren zoals vernieuwing en verruiming van de interpretatie van het begrip 'handicap' spelen hierbij een rol.

In 2010 ontving het VAPH van om en bij de 30.000 mensen een vraag voor bijstand. Er zijn iets meer mannelijke zorgvragers en een kwart ervan gebeurt voor minderjarigen. De laatste jaren is het aantal zorgvragers redelijk stabiel, maar het ligt wel hoger dan begin jaren 2000.

In 2010 werden alles samen zowat 75.000 concrete zorgvragen gesteld. Wat de aard van de aanvragen betreft,

worden vooral individuele hulpmiddelen aangevraagd. Meer dan 80% van de aanvragen zijn voor tegemoetkoming in de kosten van het aankopen van hulpmiddelen en aanpassingen voor dagdagelijks gebruik. Op de tweede plaats komen aanvragen voor ambulante en residentiële zorgvoorzieningen.

Hulpmiddelen

Sinds 2003 schommelt het aantal toegekende **individuele materiële hulpmiddelen** aan personen met een handicap rond de 45.000. Het vaakst worden hulpmiddelen voor aanpassing van de woning toegekend, gevolgd door hulpmiddelen dagelijks leven en communicatiemateriaal.

3.205 Hulpmiddelen

Aantal toegekende hulpmiddelen aan personen met een handicap, exclusief De Lijn en ambtshalve verlengingen incontinentiemateriaal, van 2000 tot 2010.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Aangepaste stoelen en tafels	103	87	306	918	881	999	569	622	618	528	313
Aanvullende uitrusting bij de woning	2.790	3.017	5.709	11.737	11.989	12.939	9.184	9.400	10.050	11.443	11.453
Andere hulpmiddelen niet opgenomen in referentielijst	791	827	870	890	860	1.103	726	440	496	626	512
Anti-decubitusmateriaal	858	810	1.231	2.847	2.192	1.931	1.211	1.183	1.132	1.183	1.083
Bijhorigheden communicatietoestellen	165	192	147	5	17	1	151	231	362	334	422
Communicatie	1.297	1.037	1.428	3.532	3.592	3.328	2.922	3.194	3.543	4.255	4.502
Hulpmiddelen dagelijks leven	1.155	1.318	2.322	4.549	5.068	5.308	3.785	4.043	4.459	5.647	5.601
Incontinentiemateriaal	513	590	1.340	3.397	2.805	2.597	4.208	8.104	4.600	2.076	1.469
Mobiliteit	2.743	2.540	3.118	5.042	4.517	4.378	3.273	3.302	3.344	3.683	3.670
Onderhoud en herstellingen	104	159	714	4.712	5.731	5.826	4.676	6.073	6.491	6.935	9.880
Pedagogische hulp bij hogere studies	1	0	7	28	34	31	30	39	40	52	57
Relax/Huntington	256	281	650	1.423	1.222	702	34	17	12	21	5
Rolstoelen	0	1	469	1.521	1.212	684	703	916	920	957	976
Speciale bedden	606	614	878	1.605	1.482	861	594	1.191	1.221	1.446	1.381
Toiletstoelen/douchestoelen	347	448	977	2.240	2.062	2.337	1.822	1.996	2.178	2.422	2.294
Transferhulpmiddelen	624	675	1.077	2.186	1.761	1.402	985	1.166	1.130	1.127	1.491
Totaal aantal toegekende hulpmiddelen	12.353	12.596	21.243	46.632	45.425	44.427	34.873	41.917	40.596	42.735	45.109

Bron: VAPH.

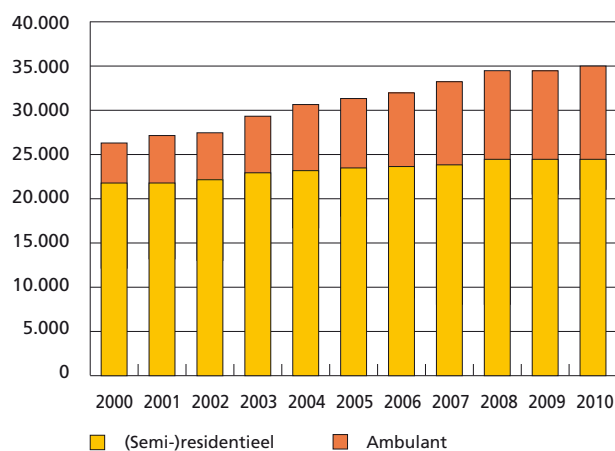
Voorzieningen

Het aantal aanvragen voor opvang, behandeling of begeleiding op residentiële basis (dag en nachtopvang), semi-residentiële basis (dagopvang) of op ambulante basis stijgt. Jaarlijks worden meer dan 10.000 aanvragen voor de **zorgsector** ingediend. Eind 2010 zijn er 35.261 erkende reguliere plaatsen voor opvang, begeleiding en behandeling van personen met een handicap. Dat is een toename van meer dan 9.000 plaatsen op 10 jaar tijd. Veruit het grootste deel van de capaciteit (24.512 plaatsen) is in residentiële of semi-residentiële opvangvormen. De tehuizen voor niet-werkenden en de internaten blijven de instellingen met de grootste capaciteit. Daarnaast zijn er ook 10.749 plaatsen in de ambulante sector. Deze kende de grootste toename. De thuisbegeleidingen verdubbelden en het aantal begeleidingen nam toe van 40.000 tot bijna 100.000.

Elke ingediende vraag naar een voorziening komt terecht in de centrale registratie. Eind 2010 zijn er 21.419 **actieve zorgvragen** geregistreerd. Twee derde van de actieve zorgvragen (15.347) zijn dringend. Deze vragen dienen binnen de 6 maanden gerealiseerd te worden. Ondanks het uitbreidingsbeleid van de voorbije jaren neemt het aantal personen op de 'wachlijst' jaar na jaar toe. Het hoge aantal dringende zorgvragen is een belangrijk signaal dat de tekorten in de zorgsector voor personen met een handicap nog bijzonder groot zijn. Dit betekent echter niet dat al de wachtenden vandaag nog niet geholpen worden: een derde (4.725) krijgt immers al één of andere vorm van ondersteuning.

3.206 Voorzieningen voor personen met een handicap

Evolutie van de erkende capaciteit van de ambulante* en de (semi-)residentiële** voorzieningen voor personen met een handicap, van 2000 tot 2010.

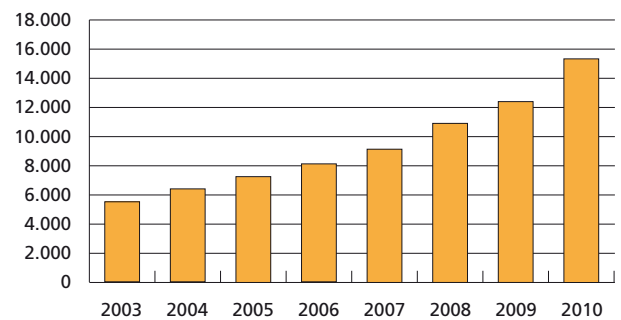
*Plaatsen in de huisbegeleiding, begeleid wonen, zelfstandig wonen, beschermd wonen en geïntegreerd wonen.

** Internaten, observatiecentra, semi-internaten, tehuizen werkenden, tehuizen niet-werkenden, tehuizen van kortverblijf, dagcentra en plaatsing in gezinnen/wonen onder begeleiding van een particulier (wop).

Bron: VAPH.

3.207 Dringende zorgvragen

Evolutie van het aantal dringende* zorgvragen van personen met een handicap, van 2003 tot 2010.

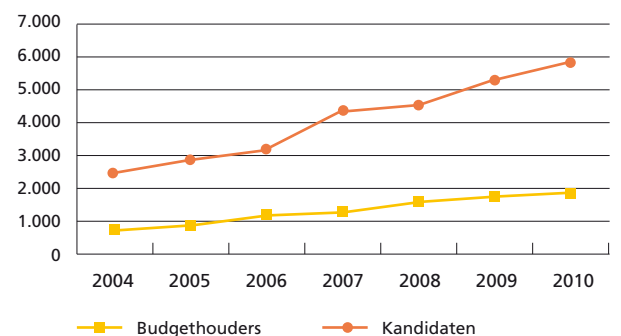
* Zorgvragen met urgentiecodes 1 en 2.
Bron: VAPH.

Persoonlijk assistentiebudget

Het aantal aanvragen voor een **persoonlijk assistentiebudget** (PAB) ligt veel hoger dan het budget toelaat. Dat heeft uiteraard een lange wachlijst tot gevolg. Met een PAB kan een persoon met een handicap iemand in dienst nemen die hem of haar thuis, op school of op het werk praktisch en organisatorisch helpt. Ieder jaar stijgt het aantal personen op de PAB-wachlijst. Het aantal actieve budgethouders neemt ook ieder jaar toe. Het aantal budgethouders is niet onbeperkt. De regering bepaalt jaarlijks hoeveel mensen maximaal een PAB kunnen activeren. Eind 2010 waren er meer dan 1.800 actieve PAB-budgethouders.

3.208 Persoonlijk assistentiebudget

Aantal effectieve PAB-gebruikers en het aantal kandidaten, telkens situatie op 31/12, van 2004 tot 2010.

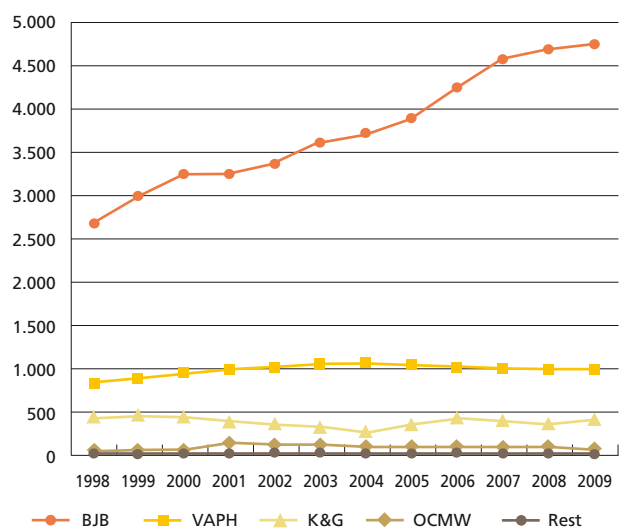

Bron: VAPH.

3.209 Pleegzorg

Evolutie van het aantal pleegzorgsituaties*, naar sector, van 1998 tot 2009.

* Niet opgenomen: Openbaar Psychiatrisch Centrum Geel en Open Thuis Volwassenen Limburg sinds 2006.
Bron: Pleegzorg Vlaanderen.

3.211 Kenmerken pleegouders

Aandeel van de pleegouders naar geslacht, leeftijdsgroep, opleidingsniveau en beroepsituatie, in 2010, in %.

Geslacht	
Man	17,0
Vrouw	83,0
Leeftijd	
20-39	15,4
40-59	61,0
60-79	22,1
80-99	1,5
Opleidingsniveau	
Geen diploma	7,6
Lager onderwijs	11,2
Lager middelbaar	22,1
Hoger middelbaar	26,5
Niet-universitair H.O.	25,0
Universitair onderwijs	7,5
Beroepsituatie	
Voltijds tewerkgesteld	21,3
Deeltijds tewerkgesteld	22,7
Werkloos	5,4
Huisvrouw/Huisman	20,5
Gepensioneerd	17,4
Landurig ziek of arbeidsongeschikt	7,1
Onthaalouder	1,7
Zelfstandige	2,2
Andere	0,7

Bron: Bronselaer & Vandesande, e.a. (2011).

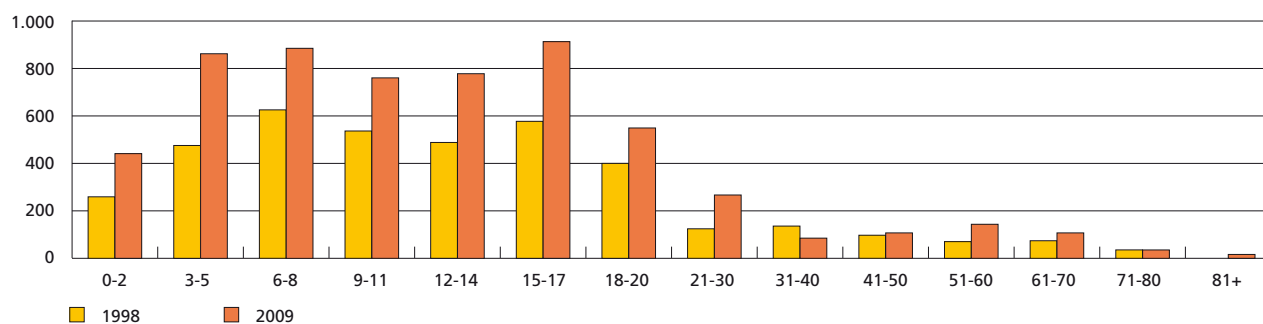
Pleegzorg

Pleegzorg kan omschreven worden als een vorm van hulpverlening, waarbij natuurlijke personen of gezinnen onder begeleiding van een dienst voor pleegzorg en tegen vergoeding, (tijdelijk) instaan voor de opname of ondersteuning van personen die daartoe in aanmerking komen. Een gezin engageert zich voor korte of lange tijd om kinderen, jongeren of volwassenen die niet in hun natuurlijke omgeving kunnen blijven de kans te geven om toch in gezinsverband opgevangen te worden. Omdat het gaat over verschillende doelgroepen is het een sector met verschillende toegangspoorten. Normaal gesproken komen jonge kinderen er terecht via Kind en Gezin, kinderen en jongeren via de Bijzondere Jeugdbijstand en volwassenen via het VAPH, maar overlap is mogelijk.

Het aantal pleegzorgsituaties stijgt jaarlijks. In 2009 waren er meer dan 6.000 pleegzorgsituaties. Dat is op 12 jaar tijd een toename met 56%. Vooral pleegzorg in de sector Bijzondere Jeugdbijstand groeit zeer sterk. Dat heeft allicht te maken met de lange wachtlijsten in die sector. Pleegzorg is immers een hulpvorm binnen de Bijzondere Jeugdbijstand die niet geprogrammeerd is. De capaciteit van pleegzorg in de zorg voor personen met een handicap is wel begrensd, waardoor de hulpvraag van een cliënt niet altijd kan worden ingevuld. De gezinsondersteunende pleegzorg erkend door Kind en Gezin wordt dan weer belemmerd door het ontbreken van een wetgevend kader, met onduidelijke financieringsvooruitzichten als gevolg.

3.210 Leeftijd pleegkinderen en -gasten

Aantal pleegkinderen en pleeggasten*, naar leeftijd, 1998 en 2009.

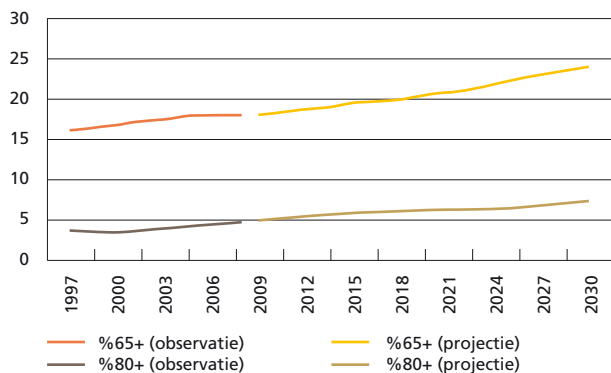
* Niet opgenomen: Openbaar Psychiatrisch Centrum Geel en Open Thuis Volwassenen Limburg sinds 2006.
Bron: Pleegzorg Vlaanderen.

Er is een toename voor alle **leeftijdsgroepen**. De leeftijdsverdeling van pleegkinderen (minderjarigen) en pleeg-gasten (meerderjarigen) is sinds 1998 niet beduidend veranderd. De grootste groepen blijven de minderjarige pleegkinderen. De verhouding aantal minderjarigen en meerderjarigen evolueert in het voordeel van de minderjarigen. Allicht komt dit door de grote toename in de Bijzondere Jeugdbijstand. Was de verhouding vroeger 3 minderjarigen op 1 meerderjarige, dan evolueert die verhouding meer naar 4 op 1.

De meerderheid van de pleegzorgers is tussen de veertig en de zestig jaar oud en vrouw. De ruime meerderheid van de pleegzorgers neemt de pleegzorg samen met een partner op. Naar beroepssituatie zijn er 4 grote categorieën: deeltijds tewerkgesteld (23%), voltijds tewerkgesteld (21%), huisvrouw/huisman (20%) en gepensioneerd (17%). Bij de pleegzorgers vinden we alle opleidingsniveaus terug.

3.212 65- en 80-plussers

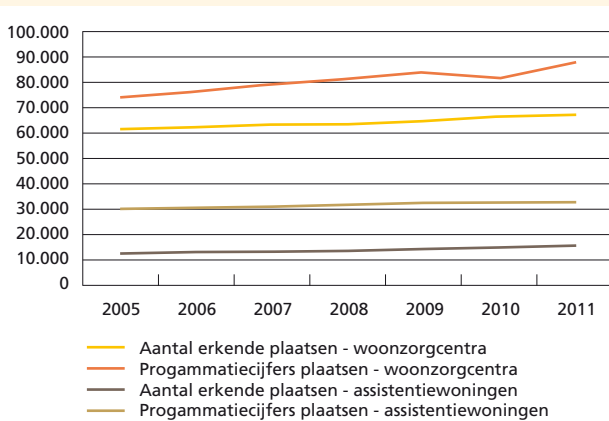
Aandeel 65-plussers en 80-plussers in de Vlaamse bevolking, Vlaams Gewest, geobserveerde waarde van 1997 tot 2008 en geprojecteerde waarde van 2009 tot 2030, in %.

Bron: Willems & Lodewijckx, 2011.

3.213 Permanente opvang

Aantal gerealiseerde en aantal geprogrammeerde plaatsen in woonzorgcentra* en assistentiewoningen**, Vlaams Gewest, telkens situatie op 1 januari, van 2005 tot 2011.

* vroegere rusthuizen en rust- en verzorgingstehuizen.

** vroegere serviceflats en woningen met dienstverlening.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

Ouderen

Het aandeel 65-plussers in de bevolking nam de voorbije decennia toe tot 18%. De verwachting is dat in 2019 de kaap van de 20% gerond zal worden en dat tegen 2030 bijna 1 op de 4 inwoners 65-plusser zal zijn. Het aandeel 80-plussers stijgt gestaag van 5% nu tot 7% in 2030. De meeste van deze ouderen zijn niet hulpbehoevend, integendeel, heel wat jonge ouderen zijn actief in het verenigingsleven, zorgen voor hun oude ouders of vangen regelmatig hun kleinkinderen op. Maar het is logisch dat het hebben van beperkingen toeneemt met de leeftijd. Zo geeft 58% van de 75-plussers aan beperkt te zijn bij het uitvoeren van huishoudelijke taken en 45% bij het uitvoeren van dagelijkse activiteiten (gezondheidsenquête). Dat de nood aan zorg zal toenemen leidt geen twijfel. Zeker als deze toename van de zorgvraag gepaard gaat met een afname van het informele zorgaanbod, zoals sommigen vrezen.

Ouderenvoorzieningen

De georganiseerde zorg voor ouderen wordt decretaal geregeld onder de noemer '**woonzorg**'. Hoofddoelstellingen van het woonzorgdecreet zijn zorg op maat aan de gebruiker en een kwaliteitsvol zorgcontinuüm creëren, door zelfzorg, mantelzorg en professionele zorg correct en individueel aangepast in te zetten, waarbij de ouderen voorzieningen zich exclusief richten tot personen van 65 jaar en ouder, terwijl thuiszorgvoorzieningen hulp verlenen aan elke zorggebruiker met een bepaald profiel, ongeacht de leeftijd.

Permanente opvang

Het aantal plaatsen in **woonzorgcentra** neemt toe, maar de achterstand op de programmatie blijft bestaan. Een woonzorgcentrum is een voorziening waar aan gebruikers van 65 jaar of ouder die er permanent verblijven huisvesting en ouderenzorg wordt aangeboden. Het aantal gerealiseerde plaatsen in woonzorgcentra neemt jaar na jaar toe. Op 6 jaar tijd kwamen er 5.300 plaatsen bij. Met het oog op een evenredige spreiding, wordt aan de hand van bevolkingsprojecties en gebruiksrisico, een programmatie opgemaakt. Door de vergrijzing neemt deze programmatie toe, de daling in 2010 is het gevolg van nieuwe programmatiecriteria. Op 6 jaar tijd nam de programmatie met meer dan 13.000 plaatsen toe. De gerealiseerde programmatie schommelt al jaren rond de 80%.

De woonzorgcentra zijn de belangrijkste residentiële voorziening voor ouderen. In totaal verblijft 7% van de 60-plussers in een collectieve woonvorm. Het aandeel neemt echter sterk toe met de leeftijd: 1 op 5 80-plussers woont in een woonzorgcentrum, van de 95-plussers al 1 op 3. Drie kwart van de bewoners zijn vrouwen, de gemiddelde leeftijd is 84 jaar en de verblijfsduur is 4,1 jaar. Mensen die naar een woonzorgcentrum verhuizen zijn bijna 80 jaar. Een kwart van de bewoners is ernstig dementerend.

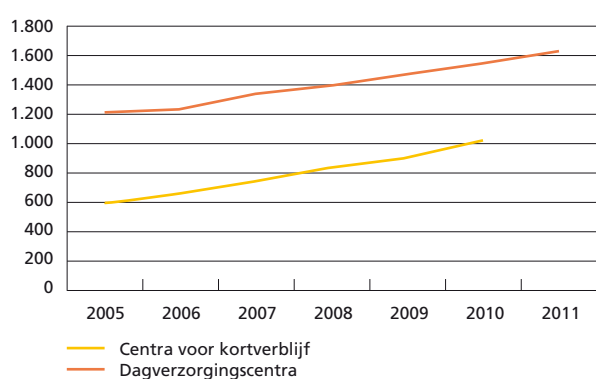
Het verhaal bij de **assistentiewoningen** is gelijkaardig. Assistentiewoningen zijn de opvolger van de serviceflats. Het is ook een voorziening waar de oudere permanent verblijft. Er is ook hulp- en zorgomkadering, maar deze is minder intensief dan in een woonzorgcentrum. De programmatie neemt toe. Het effectief aantal plaatsen neemt zelfs iets meer toe, zodat de realisatiegraad toeneemt, van 40% in 2005 tot 45% begin 2011, maar deze is nog steeds veel lager is dan de realisatiegraad van de woonzorgcentra.

Tijdelijke opvang

Het aantal plaatsen in de tijdelijke opvangvoorzieningen voor ouderen breidt jaar na jaar uit. Om de informele zorg te ondersteunen zijn 2 zogenaamde 'transmurale' voorzieningen in het leven geroepen die gebruikers hetzij overdag, hetzij voor een korte aansluitende periode opvangen. Een **dagverzorgingscentrum** biedt de 65-plusser in daartoe bestemde lokalen (niet in de eigen woning) dagverzorging, persoonsverzorging en huishoudelijke hulp. Sinds 2005 kwamen er meer dan 400 plaatsen bij, het aantal opvangplaatsen nam met een derde toe. In een **centrum voor kortverblijf** kan een 65-plusser ofwel gedurende een beperkte periode dag en nacht ofwel alleen 's nachts huisvesting en ouderzorg krijgen. Ook in deze voorziening nam het aantal plaatsen met 400 toe, wat gelijk staat aan een toename van 75%.

3.214 Tijdelijke opvang

Aantal gerealiseerde plaatsen in dagverzorgingscentra en in centra voor kortverblijf, Vlaams Gewest, 2005-2011*.

* Gegevens 2011 over centra voor kortverblijf zijn nog niet beschikbaar. Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.216 Thuiszorgvoorzieningen

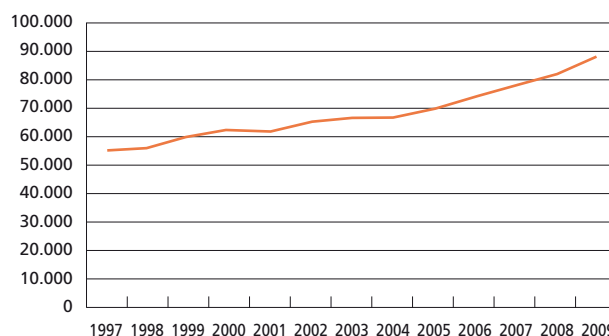
Aantal erkende en/of gesubsidieerde thuiszorgvoorzieningen, van 2000 tot 2009.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Regionale dienstencentra	53	53	51	50	50	50	51	57	59	nb.
Lokale dienstencentra	131	133	134	142	146	151	155	163	172	182
Vereniging van gebruikers en mantelzorgers	4	4	5	5	5	5	5	5	5	5
Diensten voor oppashulp	43	44	45	45	46	47	49	49	49	49

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid

3.215 Gezinszorg

Aantal gezinnen dat minimaal 4 uur gezinszorg of aanvullende thuiszorg kreeg, van 1997 tot 2009.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid

Thuiszorgvoorzieningen

De **thuiszorg** verwijst naar de zorg aan huis of de zorg die er specifiek op gericht is de gebruiker te handhaven in of te laten terugkeren naar zijn natuurlijk thuismilieu. Deze voorzieningen en diensten staan open voor alle leeftijdsgroepen. Het merendeel van de gebruikers zijn ouderen. Wanneer de zelfzorg en de informele zorg de noden niet meer kunnen ledigen, is thuiszorg de eerste schakel in de hulpverlening aan ouderen. Er is een brede waaier aan diensten en voorzieningen ontstaan. Deze worden hoofdzakelijk georganiseerd door private non-profitorganisaties, ziekenfondsen, OCMW's en andere openbare besturen.

Het aanbod van diensten voor **gezinszorg en aanvullende thuiszorg** neemt toe, alsook het aantal geholpen gezinnen. Deze diensten bieden aan gebruikers met verminderd zelfzorgvermogen persoonsverzorging, huishoudelijke hulp en aanvullende thuiszorg. In 2009 werden door alle diensten samen meer dan 15 miljoen uren gepresteerd. En kregen meer dan 85.000 gezinnen minimaal 4 uur hulp. Dit is een toename met 60% ten opzichte van 1997.

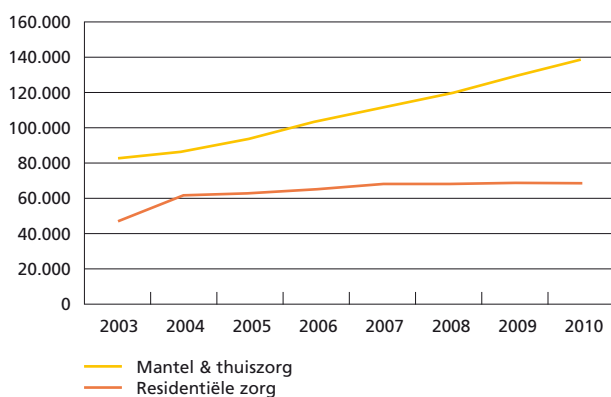
Ook de andere thuiszorgvoorzieningen nemen toe. Naast de gezins- en aanvullende thuiszorg zijn er nog heel wat diensten die ondersteuning bieden voor thuis verblijvende zorgbehoevenden. In tegenstelling tot de gezinszorg zijn er geen cijfers beschikbaar over het aantal personen of gezinnen die bereikt worden. Enkel de evolutie van het aantal erkende of gesubsidieerde diensten kan weergegeven worden. Er is voor alle diensten een toename.

Zorgverzekering

Het aantal gerechtigden op de **zorgverzekering** blijft stijgen. De zorgverzekering biedt een tegemoetkoming in de kosten voor niet-medische zorg. Iedereen ouder dan 25 jaar betaalt een verplichte bijdrage van 25 euro per jaar, personen die recht hebben op een verhoogde tegemoetkoming in de ziekteverzekering 10 euro. Bewoners van een woonzorgcentrum, een rust- en verzorgingstehuis of een psychiatrisch verzorgingstehuis ontvangen een maandelijkse uitkering van 130 euro. Zwaar zorgbehoevenden die thuis wonen krijgen na erkenning eveneens een uitkering van 130 euro per maand. De rechthebbende mag zelf beslissen waaraan het bedrag gespendeerd wordt (maaltijden, mantelzorg, woningaanpassing, poets-hulp, ...), als het maar niet gaat om medische kosten. Het

3.217 Zorgverzekering

Aantal personen die een uitkering krijgen in het kader van de zorgverzekering, naar zorgvorm, van 2003 tot 2010.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid

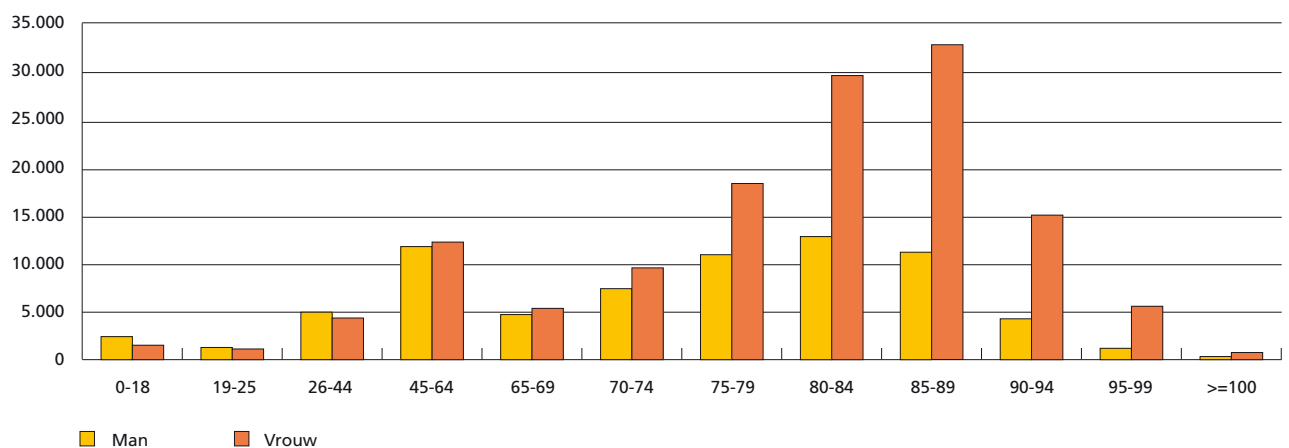
aantal personen dat een uitkering krijgt van de zorgverzekering stijgt jaar na jaar. Sinds 2003 zijn er ongeveer 80.000 rechthebbenden bijgekomen, een toename van 60%. De grootste stijging doet zich voor bij de thuiswonende zorgbehoevenden. Twee derde van de uitkeringen worden verstrekt aan vrouwen en de vrouwen van 75 en ouder maken de grootste groep uitkeringsgerechtigden uit. De belangrijkste verklaring voor deze oververtegenwoordiging is dat vrouwen langer leven dan mannen.

Investerings

Financiële ondersteuning van **infrastructuurwerken** verhoogt de capaciteit, verbetert de kwaliteit en leidt tot meer differentiatie van het zorgaanbod. Als investeringsinstrument van de overheid verleent het Vlaams Infrastructuurfonds voor Persoonsgebonden Aangelegenheden (VIPA) financiële steun aan zorg- en gezondheidsvoorzieningen die infrastructuurwerken willen uitvoeren. In 2010 werd 77 miljoen euro besteed aan de opwaardering van de ouderenvoorzieningen. Dit komt neer op de bouw en renovatie van ongeveer 1.200 plaatsen, het overgrote deel in woonzorgcentra. Voor 19 miljoen euro werden iets meer dan 500 plaatsen voor personen met een handicap gerenoveerd of gerealiseerd, het betreft voornamelijk renovatie. Er is bijna 18 miljoen euro geïnvesteerd in de vernieuwing van meer dan 700 plaatsen in crèches. Deze middelen zijn voor 40% geïnvesteerd in extra capaciteit. In de CAW's gingen de budgetten uitsluitend naar verbouwing van bestaande infrastructuur. In 2010 is er 3,7 miljoen euro geïnvesteerd in de Bijzondere Jeugdbijstand. Hiermee zijn 107 plaatsen gerealiseerd, vooral in de begeleidingstehuizen.

3.218 Kenmerken zorgverzekering

Aantal personen die een uitkering krijgen in het kader van de zorgverzekering, naar geslacht en leeftijdscategorie, 2010.

Bron: Agentschap Zorg en Gezondheid.

3.219 Investerings

Capaciteit in de verschillende zorgvoorzieningen die onder het toepassingsgebied van het VIPA vallen en het aandeel nieuwbouw en renovatie van de effectief gesubsidieerde capaciteit, per zorgvorm, in 2010.

Sector	Soort voorziening	Totale capaciteiten per voorzieningstype en volgens bouwtypologie					
		Totale erkende capaciteit van voorzieningen die een VIPA-subsidie aanvragen			Totale capaciteit die effectief gesubsidieerd wordt door VIPA, per bouwtypologie		
		Voor realisatie project	Na realisatie project	Verschil voor en na (extra capaciteit)	Totaal	% nieuwbouw	% renovatie
Algemeen welzijnswerk							
	Autonoom centrum - vte	26	26	0	26	0	100
	Autonoom centrum - resid. plaatsen	101	105	4	68	0	100
Kinderopvang							
	Crèche	629	898	269	742	52	48
Ouderen- en thuiszorgvoorzieningen							
	Woonzorgcentra	720	1.068	348	990	63	37
	Kortverblijf	8	86	78	85	45	55
	Dagverzorgingscentrum	40	113	73	113	65	35
	Lokaal dienstencentrum	1	2	1	2	50	50
Voorzieningen van de bijzondere jeugdbijstand							
	OOC	22	26	4	16	0	100
	Begeleidingstehuis	49	59	10	59	61	39
	Dienst thuisbegeleiding	32	32	0	32	100	0
Voorzieningen voor personen met een handicap							
	Internaat	202	230	28	230	43	57
	Semi-internaat	4	4	0	4	0	100
	Tehuis niet-werkenden	187	223	36	176	40	60
	Tehuis werkenden	39	39	0	39	90	10
	Tehuis kortverblijf	0	2	2	2	100	0
	Dagcentrum	127	127	0	73	0	100

Bron: VIPA.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Cautaers, A. (red.). (2011). *De vrijwilliger binnen het CAW*. Antwerpen: Steunpunt.
- Mostinkx, J. & Deven, F. (red.). (2009). *Welzijn en zorg in Vlaanderen 2009-2010*. Mechelen: Wolters Kluwer.
- Kind en Gezin (2010). *Het kind in Vlaanderen 2009*. Brussel: K&G.
- Federatie van Tele-Onthaaldiensten in Vlaanderen (2011). *Jaarverslag 2010*. Gent: FTO.
- VAPH (2010). *Jaarverslag 2009*. Brussel: VAPH.
- Steunpunt Algemeen Welzijnswerk (2010). *CAW in beeld, cijfers 2009*. Antwerpen: Steunpunt.
- Pleegzorg Vlaanderen (2010). *Pleegzorgregistratie 2009. Twaalf jaar pleegzorg geregistreerd*. Leuven: Pleegzorg Vlaanderen.
- Vlaamse Regering (2009). *Regeerakkoord 2009-2014*. Brussel: Vlaamse Regering.
- Bronselaer, J., Vandesande, V. & Verreth, K. (2011). *Profielschets van Vlaamse Pleegouders*. Brussel: Kenniscentrum WVG
- Vandeurzen, J. (2009). *Beleidsnota WVG*. Brussel: Vlaamse Regering.
- Vandeurzen, J. (2010). *Beleidsbrief WVG*. Brussel: Vlaamse Regering.
- Jongerenwelzijn (2011). *Jaarverslag 2010*. Brussel: Jongerenwelzijn.
- Willems, P., Lodewijckx, E., Pelfrene, E., Van Peer, C. (2011). *SVR-projecties van de bevolking en de huishoudens voor Vlaamse steden en gemeenten, 2009-2030*. Brussel: SVR.

Kind en Gezin: www.kindengezin.be

Vlaams Agentschap Personen met een Handicap: www.vaph.be

Steunpunt Algemeen Welzijnswerk: www.steunpunt.be
Agentschap Jongerenwelzijn:

www.wvg.vlaanderen.be/jongerenwelzijn/

Ouderenzorg:

www.zorg-en-gezondheid.be/ouderenzorg.aspx

Tele-onthaal: www.teleonthaal.be/

VIPA: www.vipa.be

Gezondheidsenquête WIV:

www.iph.fgov.be/epidemiolo/index4.htm

DEFINITIES

Ambulante hulpverlening Hulpverlening waarbij de cliënt in de eigen woon- of werkomgeving blijft.

Etnisch-culturele minderheid Vlamingen die bij de geboorte geen Belg waren of van wie minstens één van de ouders bij de geboorte geen Belg was.

Informele zorg Zorg die vrijwillig en niet-professioneel geboden wordt aan langdurig hulpbehoevende familieleden, vrienden of burens.

Residentiële hulpverlening Hulpverlening aan mensen die niet meer thuis kunnen wonen en daarom dag en nacht hulp/verzorging krijgen in een instelling.

Semiresidentiële hulpverlening Ondersteuning van cliënten gedurende een deel van de dag. Een cliënt heeft gedurende de dag (of de nacht) hulp nodig maar gaat daarna weer naar huis.

Transmurale voorziening (ouderen) Hulpverlening door een keten van verschillende hulpverleners. Hierin wordt gebruikt in het kader van de tijdelijke ondersteuning van de hulpverlening die geboden wordt door mantelzorgers.

Traumatische ervaring Is het psychische letsel dat wordt opgelopen na een afschuwelijke gebeurtenis.

3.7

DIVERSITEIT, INBURGERING EN INTEGRATIE

De Vlaamse samenleving is de jongste decennia grondig veranderd. Diversiteit is een dagelijkse realiteit geworden. De Vlaamse Regering kiest voor een maatschappijmodel waarin mensen samenleven op grond van gelijkwaardigheid, binnen een kader van normen en waarden eigen aan de Vlaamse samenleving en met respect voor ieders eigenheid. Het einddoel is een actieve participatie van allen aan de samenleving en de creatie van voldoende sociale samenhang.

Dit hoofdstuk beschrijft achtereenvolgens de omvang van de vreemde bevolking, de wijze waarop wordt samengeleefd, het Vlaamse inburgeringsbeleid en de bijzondere groep van de woonwagengebouwers.

Vreemde bevolking

Om de omvang van de vreemde bevolking te schetsen, wordt eerst ingegaan op het aantal vreemdelingen en het aantal personen van vreemde herkomst. Daarna komt de in- en uitstroom van vreemdelingen aan bod.

Aanwezigheidscijfers

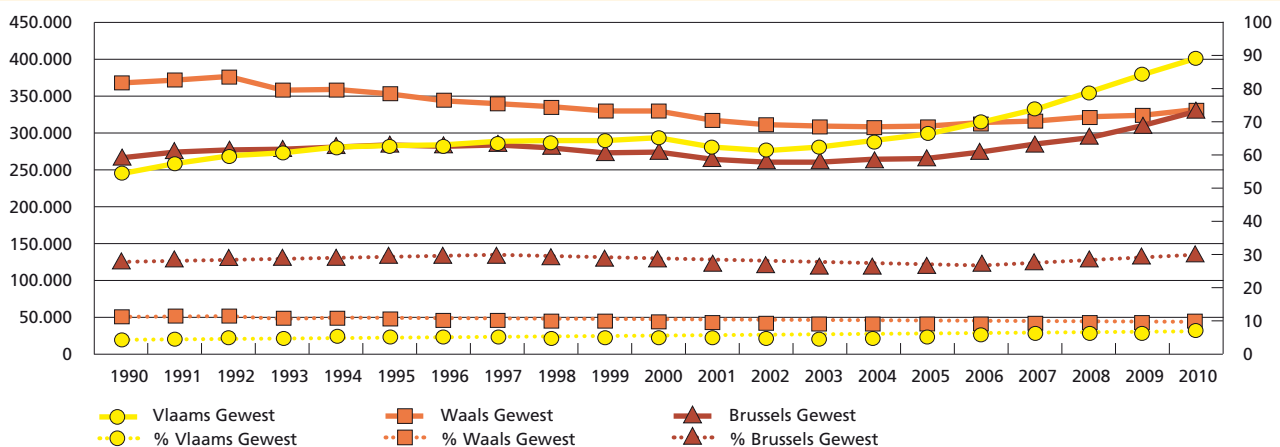
Begin 2010 woonden er in het Vlaamse Gewest 399.433 **vreemdelingen** (personen met vreemde nationaliteit), goed voor 6,4% van de bevolking. Het aantal vreemdelingen is de laatste 20 jaar bijna onafgebroken gestegen. Enkel begin jaren 2000 daalde dat aantal in beperkte mate. Vooral de voorbije jaren is de stijging van het aantal vreemdelingen telkens behoorlijk groot.

Het Vlaamse Gewest is vandaag het gewest waar in absolute aantallen het meeste vreemdelingen wonen. Het relatieve aandeel vreemdelingen ligt in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (30,0%) en het Waalse Gewest (9,5%) wel nog een pak hoger. Alles samen woonden er begin 2010 in België 1.057.666 personen met een vreemde nationaliteit of 9,8% van de totale bevolking.

De meest recente cijfers over de opdeling van de vreemdelingen naar nationaliteit dateren van 2008. Bijna 1 op de 3 vreemdelingen in het Vlaamse Gewest had in 2008 de Nederlandse nationaliteit (31%). Daarna volgen de Marokkanen (8%), de Italianen (7%), de Turken (6%) en de Fransen (5%). Terwijl het aandeel van de Nederlanders tussen 1998 en 2008 behoorlijk is toegenomen, is het aandeel van de Marokkanen en Turken aanzienlijk gedaald. Dat laatste vooral doordat een groot deel van hen in de

3.220 Vreemdelingen naar gewest

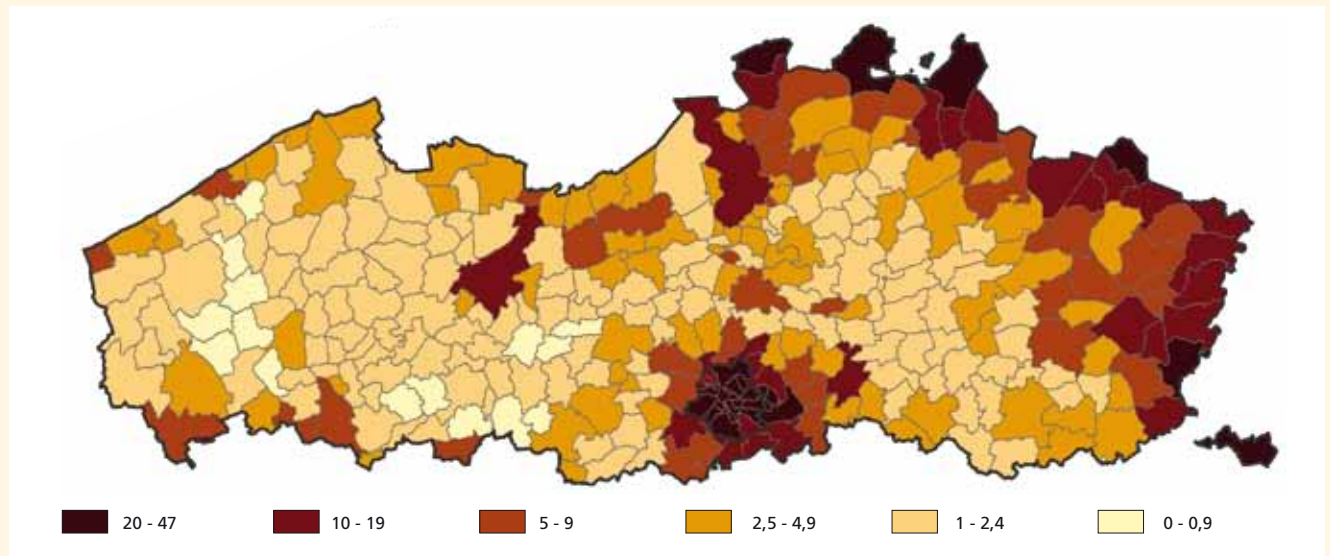
Evolutie van het aantal personen met vreemde nationaliteit in de gewesten (linker as) en aandeel personen met vreemde nationaliteit in de totale bevolking in % (rechter as), van 1990 tot 2010, telkens op 1 januari.

Bron: ADSEI.

3.221 Vreemdelingen per gemeente

Aandeel van de bevolking met vreemde nationaliteit per gemeente van het Vlaamse en het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest, op 1 januari 2010, in %.

Bron: ADSEI.

afgelopen jaren Belg is geworden. Anno 2008 had bijna 2 op de 3 vreemdelingen de nationaliteit van een lidstaat van de Europese Unie.

Opgesplitst per gemeente ligt het aandeel vreemdelingen het hoogst in de gemeenten van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest en de rand rond Brussel, in de grootsteden Antwerpen en Gent, in de grensstreek met Nederland in de provincies Antwerpen en Limburg en in Midden-Limburg. Ook de centrumsteden scoren vrij hoog. De nationaliteit van de vreemdelingen verschilt behoorlijk van regio tot regio. Aan de grens met Nederland gaat het vooral om Nederlanders, in de rand rond Brussel om EU-burgers. De niet-Europese vreemdelingen wonen hoofdzakelijk in Brussel, Antwerpen, Gent en de andere centrumsteden.

3.222 Vreemdelingen in West-Europa

Aandeel personen met vreemde nationaliteit in de totale bevolking op 1 januari 2010 (in %), aandeel EU-burgers in de totale bevolking met vreemde nationaliteit (in %) en aantal nationaliteitsverwervingen per 1.000 inwoners, in 2010.

	aandeel vreemdelingen in totale bevolking	aandeel EU-burgers in totaal aantal vreemdelingen	nationaliteitsverwervingen per 1.000 inwoners
Vlaams Gewest	6,4	63,6**	2,2
België	9,8	67,9	3,0
Frankrijk	5,8	35,0	2,1
Duitsland	8,7	35,7	1,2
Luxemburg	43,0	86,3	8,0
Nederland	3,9	47,7	1,8
Verenigd Koninkrijk	7,0	44,0	2,1*

* Cijfer voor 2009.

** Cijfer voor 2008.

Bron: Eurostat.

Vergeleken met de buurlanden ligt het aandeel vreemdelingen in Vlaanderen ongeveer op het niveau van Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk, maar duidelijk boven het niveau van Nederland en onder dat van Duitsland en Luxemburg. In Luxemburg hebben goed 4 op de 10 inwoners een vreemde nationaliteit. Het opvallend Europese karakter van de vreemde bevolking in Vlaanderen en België wordt enkel overtroffen in Luxemburg.

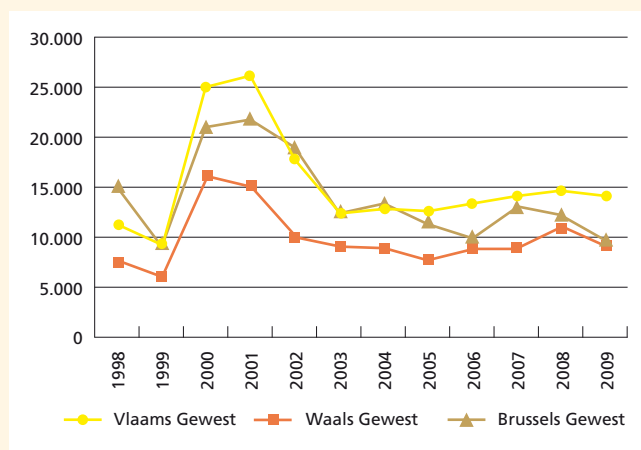
Deze cijfers slaan enkel op de personen met een vreemde nationaliteit en dus niet op alle personen van vreemde herkomst. Zo hebben heel wat vreemdelingen in de loop der jaren de Belgische nationaliteit verworven. Het aantal nationaliteitswijzigingen kende een piek in 2000 en 2001. Tussen 2005 en 2008 is het aantal in het Vlaamse Gewest weer licht gestegen en in 2009 weer licht afgenomen. Als het aantal nationaliteitsverwervingen afgezet wordt ten opzichte van de totale bevolking, zit Vlaanderen met iets meer dan 2 verwervingen per 1.000 inwoners ergens tussen de andere West-Europese landen in. België in zijn geheel scoort iets hoger. Uitschieter is Luxemburg met 8 nationaliteitsverwervingen per 1.000 inwoners.

Als bij het aandeel vreemdelingen (personen met een vreemde nationaliteit) ook de personen worden geteld die de Belgische nationaliteit hebben verkregen, komt men tot het aandeel personen dat geboren is met een andere dan de Belgische nationaliteit. Begin 2004 ging het samen om bijna 9% van de Vlaamse bevolking. Telt men daarbij ook de nog thuiswonende personen die Belg zijn vanaf hun geboorte maar een moeder hebben die zelf bij haar geboorte een vreemde nationaliteit had, komt men in 2004 in totaal aan goed 10% van de bevolking (bron: Rijksregister, bewerking SVR). Recentere cijfers zijn niet beschikbaar. Goed 1 op de 5 personen van vreemde herkomst was in 2004 afkomstig uit Nederland (21%). Daarna volgen de

3.223 Nationaliteitsverervingen

Evolutie van het aantal vreemdelingen dat de Belgische nationaliteit heeft verworven naar gewest, van 1998 tot 2009.

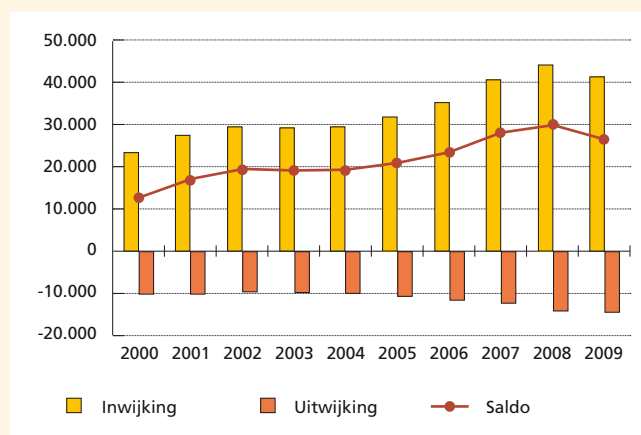
Bron: ADSEI.

personen afkomstig uit Marokko (15%), Turkije (13%), Italië (7%) en Frankrijk (5%). Net de helft van de personen van vreemde herkomst, komt uit een lidstaat van de Europese Unie.

In al deze cijfers wordt geen rekening gehouden met asielzoekers waarvan de procedure loopt en personen die onwettig in ons land verblijven. Begin 2010 lag het aantal asielzoekers waarvan de procedure loopt en die hun woonplaats in het Vlaamse Gewest hebben op goed 23.000. Over de tweede groep zijn geen Vlaamse cijfers beschikbaar. Schattingen voor geheel België spreken van 100.000 tot 110.000 personen (Van Meeteren e.a., 2008).

3.224 In- en uitwijking van vreemdelingen

Evolutie van het aantal personen met vreemde nationaliteit dat zich van buiten België in het Vlaams Gewest is komen vestigen (exclusief asielzoekers en erkende vluchtelingen), het aantal personen met vreemde nationaliteit dat vanuit het Vlaams Gewest uit België is vertrokken en het saldo van beide bewegingen, van 2000 tot 2009, telkens op 1 januari.

Bron: ADSEI.

In- en uitstroom van vreemdelingen

Vreemdelingen komen om verschillende redenen naar België: om te werken, om een gezin te vormen of er zich mee te herenigen, om te studeren of om als vluchteling asiel aan te vragen. Tegelijk verlaten ook heel wat vreemdelingen – al dan niet gedwongen – ons land.

In de loop van 2009 kwamen 40.915 vreemdelingen (personen met een vreemde nationaliteit) zich vanuit het buitenland langdurig (meer dan 3 maanden) in het Vlaamse Gewest vestigen. Tegelijk zijn er 14.649 vreemdelingen vanuit het Vlaamse Gewest naar het buitenland getrokken. Tegenover 2008 is de **externe inwijking** van vreemdelingen iets afgenomen. Het aantal inwijkingen ligt wel bijna dubbel zo hoog als 10 jaar geleden. De uitwijking is in de laatste jaren licht toegenomen.

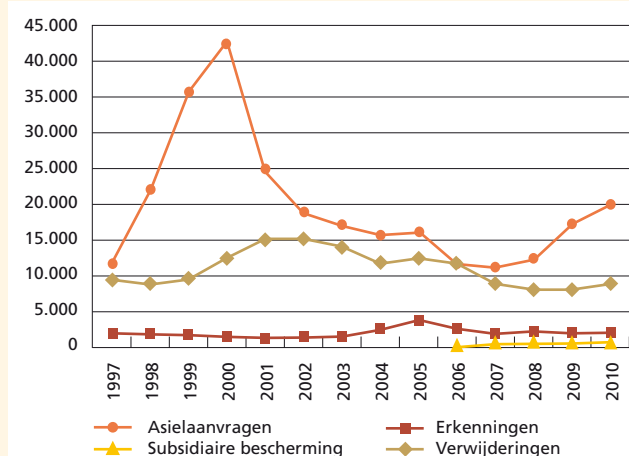
De gepresenteerde cijfers over in- en uitwijking van vreemdelingen houden geen rekening met asielzoekers en erkende vluchtelingen. In 2010 werden in België 19.941 **asielaanvragen** ingediend. Het aantal asielaanvragen zit daarmee de laatste jaren weer in stijgende lijn, maar blijft nog steeds een pak onder het niveau van de periode 1999-2000. Aangezien slechts één aanvraag per gezin wordt ingediend, ligt het aantal betrokken personen wel hoger. In 2010 ging het in totaal om 26.560 personen. De cijfers worden ook vertekend doordat eenzelfde persoon een aanvraag meerdere keren na elkaar kan indienen. Als enkel rekening wordt gehouden met nieuwe aanvragen, daalt het aantal tot 16.532 asielaanvragen.

De nationaliteit van de asielaanvragers is zeer divers. In 2010 kwamen zij vooral uit Kosovo (9%), Irak (9%), Rusland (8%), Guinee (7%) en Afghanistan (7%).

Een bijzondere groep vormen de 860 niet-begeleide min-

3.225 Asielaanvragen, erkenningen en verwijderingen

Evolutie van het aantal dossiers asielaanvragen, asielerkenningen, toekenningen van het subsidiaire beschermingsstatuut en het aantal personen dat op een door de overheid georganiseerde of begeleide manier het land heeft verlaten, België, van 1997 tot 2010.

Bron: DVZ, CGVS.

derjarige asielzoekers. Dat aantal neemt de jongste jaren behoorlijk toe. In 2010 ging het vooral om Afghanen (26%) en Guineeërs (25%).

In 2010 vroegen in België relatief gezien meer personen asiel aan dan in de buurlanden.

Slechts een minderheid van de asielzoekers wordt uiteindelijk ook als **vluchteling** erkend. In 2010 werden in België 2.107 dossiers - met in totaal 2.740 betrokken personen - positief beoordeeld. Deze personen zijn vooral afkomstig uit Guinee (13%), Irak (13%), Afghanistan (12%), China (7%) en Rusland (6%).

In 711 asioldossiers werd het sinds oktober 2006 bestaande **subsidiare beschermingsstatuut** toegekend. Het gaat om personen die geen beroep kunnen doen op de gewone asielprocedure, maar waarvan gedacht wordt dat zij bij terugkeer naar hun eigen land gevaar lopen. In tegenstelling tot de erkende vluchtelingen krijgen zij slechts een tijdelijk verblijfsrecht al wordt dat na 5 jaar verblijf in ons land omgezet in een verblijfsrecht van onbepaalde duur. Bij de personen die in 2010 dergelijk subsidair beschermingsstatuut hebben gekregen, vormen de Irakezen (53%) en de Afghanen (35%) de grootste groep. Bij de niet-begeleide minderjarige asielzoekers werden in 2010 290 personen als vluchteling erkend en kregen 123 personen een subsidair beschermingsstatuut.

Nog in 2010 werden 15.426 **regularisatiedossiers** goedgekeurd met 24.199 betrokken personen. Het geeft de betrokkenen een tijdelijk of definitief verblijfsrecht omwille van een onredelijk langdurige asielprocedure of om medische of andere humanitaire redenen. Het gaat om meer dan een verdubbeling van het aantal dossiers ten opzichte van 2009. Dat heeft vooral te maken met de regularisatiecampagne van personen met 'een duurzame lokale verankering' waarvoor aanvragen konden worden ingediend tussen september en december van 2009.

Naast de vele duizenden personen die op eigen kracht ons land verlieten, werden in 2010 in totaal 8.791 personen op een door de overheid georganiseerde of begeleide manier van het Belgische grondgebied verwijderd. Het gaat onder meer om personen wiens asielaanvraag werd afgewezen of die hun procedure voortijdig beëindigden en personen die onwettig in ons land verblijven. Het aantal **verwijderingen** blijft de jongste jaren vrij stabiel.

3.226 Asielzoekers in West-Europa

Absoluut aantal asielzoekers en aantal asielzoekers per 1.000 inwoners, in 2010.

	aantal asielzoekers	aantal asielzoekers per 1.000 inwoners
België	26.560	2,5
Frankrijk	52.725	0,8
Duitsland	48.590	0,6
Luxemburg	785	1,6
Nederland	15.100	0,9
Verenigd Koninkrijk	23.745	0,4

Bron: Eurostat.

Samenleven in diversiteit

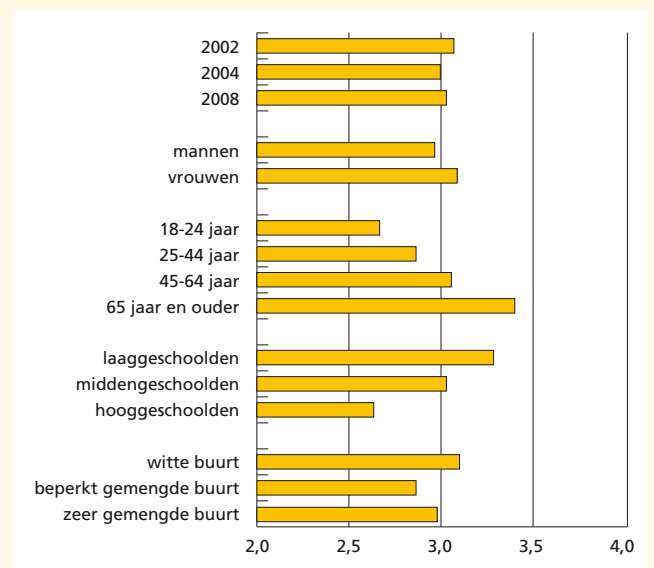
De Vlaamse Regering wil tot één samenleving komen, waarbij iedereen – autochtone en 'nieuwe' Vlamingen – met elkaar samenleeft en het burgerschap deelt. Een belangrijke voorwaarde om te komen tot een gedeeld en actief burgerschap is de aanwezigheid van contacten tussen personen van verschillende herkomst. Uit de SCV-survey blijkt dat in 2010 35% van de Vlamingen vaak in contact komt met mensen met een andere cultuur.

In het Pact 2020 engageert de Vlaamse Regering er zich toe om discriminatie tegen 2020 uit te bannen. Aangezien attitudes aan de basis liggen van discriminerend gedrag is het belangrijk om na te gaan of vooroordelen en negatieve gevoelens ten aanzien van kansengroepen toe- of afnemen. Verschillende stellingen uit de SCV-module over de houding tegenover vreemdelingen en migratie kunnen daarvoor worden samengebracht tot één samengestelde variabele. Hoe hoger de score op deze variabele, hoe negatiever de houding.

De **houding tegenover vreemdelingen** is tussen 2002 en 2008 nauwelijks gewijzigd. Naar geslacht blijkt er een klein significant verschil tussen mannen en vrouwen: vrouwen staan net iets negatiever tegenover vreemdelingen dan mannen. De verschillen naar leeftijd en opleiding zijn veel groter: de intolerantie neemt duidelijk toe met de leeftijd en neemt af naarmate men hoger opgeleid is.

3.227 Houding tegenover vreemdelingen

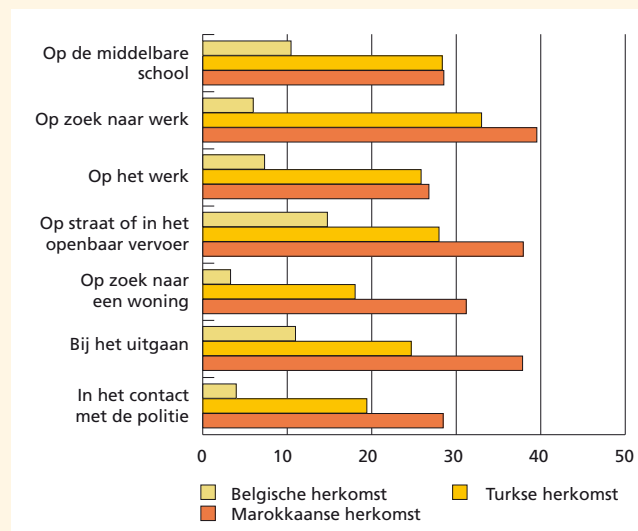
Houding tegenover vreemdelingen en migratie, gemiddelde score in 2002, 2004 en 2008 en score naar geslacht, leeftijd, opleiding en samenstelling van de buurt* in 2008, samengestelde variabele (gemiddelde score van 4 stellingen) met schaal van 1 tot 5 (hoe hoger de score, hoe negatiever de houding).

* Witte buurt: bijna niemand van vreemde herkomst of van een andere huidskleur dan de meerderheid van de Belgen; beperkt gemengde buurt: een paar personen van vreemde herkomst of van een andere huidskleur dan de meerderheid van de Belgen; zeer gemengde buurt: veel personen van vreemde herkomst of van een andere huidskleur dan de meerderheid van de Belgen.
Bron: SCV 2002-2008.

3.228 Discriminatie-ervaringen

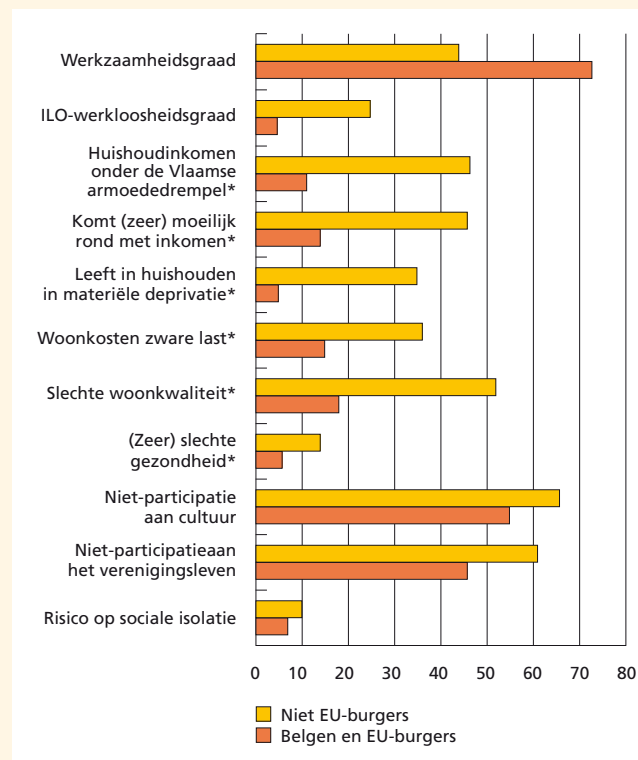
Discriminatie-ervaringen van personen van Belgische herkomst* (N=574), Turkse herkomst (N=608) en Marokkaanse herkomst (N=569) van 18 tot 35 jaar in Antwerpen en Brussel, in 2008, in %.

* Het gaat om personen uit dezelfde buurten als de bevroegde personen van Turkse en Marokkaanse herkomst.
Bron: Vandezande e.a., 2010.

3.229 Maatschappelijke positie van vreemdelingen

Positie van personen met een niet-EU-nationaliteit en van personen met Belgische of EU-nationaliteit op vlak van werk, inkomen, huisvesting, gezondheid en maatschappelijke participatie, in 2010, in %.

* Cijfers voor 2009.
Bron: ADSEI EAK 2010, ADSEI EU-SILC 2009, SCV 2010.

De houding tegenover vreemdelingen verschilt ook naar gelang de samenstelling van de buurt. Mensen die wonen in een buurt waar een beperkt aantal personen van vreemde herkomst wonen, zijn toleranter dan mensen in 'witte' buurten. Maar die meer tolerante houding verdwijnt weer in buurten met veel personen van vreemde herkomst.

In het kader van het internationale TIES-onderzoek werd in 2008 aan jongvolwassen personen van Turkse en Marokkaanse herkomst in Antwerpen en Brussel gevraagd naar hun ervaringen met **discriminatie**. Dat werd vergeleken met de discriminatie-ervaringen van autochtone jongvolwassenen uit dezelfde buurten. Uit de resultaten blijkt een groot verschil tussen de ervaringen van autochtonen en personen van vreemde herkomst. Op alle bevroegde domeinen ligt de ervaren discriminatie bij de tweede groep een pak hoger. Tegelijk blijkt er ook tussen de personen van Turkse en Marokkaanse herkomst op een aantal domeinen een verschil te bestaan, telkens in het nadeel van de personen van Marokkaanse herkomst. Daarnaast is het zo dat jongens van vreemde herkomst op de meeste domeinen meer discriminatie-ervaringen rapporteren dan meisjes van vreemde herkomst. Dat verschil naar geslacht loopt sterk op bij de discriminatie-ervaringen in het uitgaan en in de contacten met de politie. Bij de mannen van Turkse herkomst zegt 4 op de 10 gediscrimineerd te worden bij het uitgaan, bij de mannen van Marokkaanse herkomst loopt dat op tot 6 op de 10. Bij de vrouwen gaat het bij beide groepen telkens slechts om 1 op de 10 personen. Een gelijkaardig beeld bij de contacten met de politie: respectievelijk 3 op de 10 en 5 op de 10 mannen van Turkse en Marokkaanse herkomst zegt last te hebben van discriminatie door de politie, bij de vrouwen gaat het telkens om iets minder dan 1 op de 10.

Met elkaar samenleven impliceert ook dat iedereen actief en volwaardig aan de Vlaamse samenleving kan participeren. Nog steeds blijkt de maatschappelijke positie van 'nieuwe' Vlamingen op een aantal belangrijke levensdomeinen minder gunstig dan die van autochtone Vlamingen. En ook tussen vreemdelingen (= personen met een vreemde nationaliteit) onderling bestaan duidelijke verschillen: terwijl de EU-burgers veelal gelijke tred kunnen houden met de Vlamingen, hinken de niet-EU-burgers vaak (ver) achterop.

Nationaliteit speelt een belangrijke rol op de arbeidsmarkt, vooral dan voor mensen met een nationaliteit van buiten de Europese Unie. In 2010 lag de **werkzaamheidsgraad** bij deze groep 29 procentpunten lager dan bij de Belgen en personen met een nationaliteit van binnen de Europese Unie. Vooral de niet-Europese vrouwen scoren zwak. Van hen is slechts 3 op de 10 aan het werk. De nationaliteitskloof is de afgelopen jaren weliswaar kleiner geworden, maar in internationaal opzicht presteert Vlaanderen nog steeds zwak. Zowel in de buurlanden als in de meeste andere EU-landen ligt de arbeidsdeelname van deze groep veel hoger.

Als niet de nationaliteit maar het geboorteland in rekening wordt gebracht, blijkt de werkzaamheidsgraad van

personen geboren buiten de Europese Unie (53%) weliswaar hoger te liggen dan personen met een nationaliteit van buiten de EU (44%), maar nog steeds 21 procentpunten lager dan de werkzaamheidsgraad van personen geboren in België.

De mindere positie op de arbeidsmarkt van niet-EU-burgers blijkt ook uit de werkloosheidscijfers. De **werkloosheidsgraad** ligt bij deze groep 5 keer hoger dan bij Belgen en personen met een EU-nationaliteit. De hoge werkloosheidsgraad wordt bevestigd door de oververtegenwoordiging van de personen met een nationaliteit van buiten de EU in het aantal ingeschreven werkzoekenden bij de VDAB. Als niet alleen naar de huidige maar ook naar de vorige nationaliteit van de werkzoekenden gekeken wordt, bleek in 2010 iets meer dan 1 op de 5 werkzoekenden afkomstig van buiten de Europese Unie.

In tegenstelling tot op de arbeidsmarkt wijzen de algemene deelnamecijfers van vreemdelingen aan het onderwijs niet direct op achterstelling. Het aandeel leerlingen met een vreemde nationaliteit in het kleuter, lager en secundair onderwijs schommelde in het schooljaar 2009-2010 tussen 5 en 6%, wat overeenkomt met het aandeel vreemdelingen in de totale bevolking. Opgesplitst naar studierichting blijken er wel verschillen te zijn. In de 2de en 3de graad van het ASO en TSO ligt het aandeel vreemdelingen telkens tussen 3 en 4%. In het BSO ligt dat aandeel op 10% in de 2de graad en 7% in de 3de graad. In het buitengewoon secundair onderwijs gaat het om 9%. In het deeltijds beroepssecundair onderwijs ligt het aandeel vreemdelingen op 16%.

Ook andere indicatoren die dieper ingaan op de schoolloopbaan van leerlingen wijzen op achterstand. Zo hebben 41% van de niet-Belgen al één of meerdere jaren vertraging opgelopen in het laatste jaar van het gewoon lager onderwijs, bij de leerlingen met Belgische nationaliteit is dat slechts 13%. Bijna 1 op de 10 niet-Belgische leerlingen kijkt op het einde van de lagere school zelfs al aan tegen een **schoolse vertraging** van 2 jaar of meer. Bij de leerlingen met Belgische nationaliteit blijft dat aandeel beperkt tot 1 op de 100.

In het secundair onderwijs loopt de schoolse achterstand verder op. In het 2de leerjaar van de 3de graad van het gewoon secundair onderwijs heeft 74% van de leerlingen met een vreemde nationaliteit één of meerdere jaren vertraging opgelopen. Bij de Belgische leerlingen gaat het om 34%.

Daarnaast zijn de niet-EU-burgers ook op andere domeinen minder goed af dan de Belgen en de andere EU-burgers. Niet-EU-burgers moeten vaker rondkomen met een inkomen onder de **armoededrempel**, geven vaker zelf aan financiële problemen te hebben en leven vaker in een materieel gedepriveerd huishouden. Met dat laatste wordt bedoeld dat het huishouden omwille van financiële redenen bepaalde basisgoederen mist, problemen heeft met de betaling van rekeningen, het huis niet deftig kan verwarmen, niet jaarlijks op vakantie kan gaan of niet om de 2 dagen proteïnerijke voeding kan eten.

Gezien de mindere inkomenssituatie is het weinig verwonderlijk dat niet-EU-burgers vaker aangeven dat de **woonkost** zwaar doorweegt op het huishoudbudget. Bovendien zijn de huizen waarin zij wonen doorgaans van mindere kwaliteit.

Hun zwakkere socio-economische positie blijkt tegelijk uit de cijfers van Kind en Gezin over **geboortes in kansarme gezinnen**. Aan de hand van een aantal uiteenlopende criteria, wordt bij elke geboorte nagegaan of het gezin kansarm is. Op basis daarvan wordt een kansarmoedeindex berekend die aangeeft hoeveel kinderen de afgelopen 3 jaar geboren werden in een kansarm gezin. In 2010 lag deze index op 8,6%. Bij kinderen waarvan de moeder bij haar geboorte niet de Belgische nationaliteit had ligt deze index heel wat hoger dan bij kinderen met een moeder van Belgische herkomst (respectievelijk 23,4 en 4,1%). Vreemde herkomst gaat dus vaak al vanaf erg jonge leeftijd gepaard met sociale achterstelling.

Ook de gezondheidstoestand van niet-EU-burgers is minder positief dan die van Belgen en EU-burgers: niet-EU-burgers spreken vaker over een slechte **gezondheid**.

Ten slotte nemen niet-EU-burgers beduidend minder vaak deel aan culturele activiteiten en aan het verenigingsleven. Inzake **sociale contacten** blijft het verschil tussen de nationaliteitsgroepen eerder beperkt.

Inburgering als opstap naar integratie

Ook de 'nieuwe' Vlaming zelf wordt door de Vlaamse overheid aangesproken op zijn of haar individuele verantwoordelijkheid. Er wordt van hem of haar gevraagd actief deel te nemen aan de samenleving door onder meer de taal en de omgangsvormen te leren kennen en te respecteren.

Het primaire **inburgeringstraject** wordt daarbij gezien als een eerste, belangrijke opstap naar zelfredzaamheid en volwaardige deelname aan de samenleving. Dergelijk traject bestaat uit een vormingsprogramma ondersteund door individuele begeleiding vanuit het onthaalbureau (trajectbegeleiding). Het vormingsprogramma omvat lessen Nederlands (NT2), een cursus maatschappelijke oriëntatie en loopbaanoriëntatie. De concrete invulling van deze onderdelen is afhankelijk van het specifieke profiel van de inburgeraar.

Afhankelijk van het scholingsniveau varieert de omvang van het NT2-project. Een standaardcursus Nederlands bestaat uit 240 lessen voor laaggeschoolden, 120 lessen voor hogergeschoolden en maximaal 90 uur voor hooggeschoolden. Voor niet gealfabetiseerde of zeer laaggeschoolden is er een langere versie van 600 lessen.

Bij inburgeraars met een 'professioneel perspectief' is de loopbaanoriëntatie gericht op werk of zelfstandig ondernemerschap (via de VDAB). Anderen worden begeleid naar verdere studie of naar deelname aan het sociaal-culturele aanbod, vrijwilligerswerk of andere vrijetijdsbesteding. Welk traject een inburgeraar precies volgt, wordt vastgelegd in een inburgeringscontract.

3.230 Nieuwkomers

Aantal meerderjarige nieuwkomers in het Vlaams Gewest, van 2006 tot 2010.

	2006	2007	2008	2009	2010
Totaal	30.068	29.781	29.541	30.702	41.090
Profiel nieuwkomers (in %)					
Man	50,9	52,3	54,9	50,2	52,1
Vrouw	49,1	47,7	45,1	49,8	47,9
18-64 jaar	97,4	97,5	97,2	97,6	98,2
65 jaar en ouder	2,6	2,5	2,8	2,4	1,8
Nederlanders	23,4	22,3	16,4	15,5	14,6
Rest EU+*	25,0	33,0	33,1	30,2	35,4
Van buiten de EU+	51,4	44,6	50,0	53,9	48,3
Onbekend/staatsloos	0,2	0,1	0,5	0,3	1,7
Verplichte doelgroep	9,0	18,6	18,3	23,2	35,2
Rechthebbende doelgroep	62,1	53,2	43,4	50,1	54,1
Onbepaald	29,0	28,2	38,4	26,7	10,7

* EU+-landen zijn de landen van de Europese Unie, Noorwegen, IJsland, Liechtenstein en Zwitserland.
Bron: Kruispuntbank Inburgering.

Het Vlaamse inburgeringsbeleid richt zich op vreemdelingen van 18 jaar en ouder die zich langdurig (meer dan 3 maanden) of definitief in Vlaanderen of Brussel komen vestigen. Ook Belgen die in het buitenland geboren zijn en minstens één ouder hebben die ook in het buitenland geboren is, behoren tot de doelgroep van het inburgeringsbeleid. Iedereen die tot de doelgroep van inburgering behoort, heeft recht op een inburgeringstraject. Een aantal groepen zijn echter verplicht om dit te doen. Het gaat vooreerst om de zogenaamde 'nieuwkomers': personen die zich recent in ons land hebben gevestigd. Meer bepaald gaat het om personen met een vreemde nationaliteit die voor het eerst meer dan 3 maanden in ons land verblijven, Belgen die hoogstens een jaar in België wonen en asielzoekers die meer dan 4 maanden geleden hun asielaanvraag hebben ingediend. Deze laatste groep is alleen verplicht een cursus maatschappelijke oriëntatie te volgen. Van zodra de asielzoeker als vluchteling wordt erkend, wordt het volledige traject verplicht. Naast de nieuwkomers zijn ook bedienaars van de erkende erediensten verplicht om een inburgeringstraject te volgen. Een aantal groepen is vrijgesteld van de plicht tot inburgering. Het gaat om de niet-Belgische staatsburgers van een EU-lidstaat, Noorwegen, IJsland, Liechtenstein of Zwitserland (de zogenaamde 'EU+-landen') en hun familieleden, om inburgeraars die al een inburgeringsattest hebben gehaald en om arbeidsmigranten die een tijdelijk verblijfsstatuut hebben dat kan leiden tot een definitief verblijf. Ook nieuwkomers van 65 jaar en ouder of nieuwkomers die ernstig ziek zijn of een handicap hebben, zijn niet verplicht een inburgeringstraject te volgen, net zomin als diegenen die een diploma kunnen voorleggen van het Belgische of Nederlandse onderwijs of die een volledig schooljaar hebben gevolgd in het onthaalonderwijs. De inburgeringsplicht geldt ook niet voor inburgeraars in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest.

Wie inburgeringsplichtig is, moet zich binnen de 3 maanden aanmelden bij een onthaalbureau en moet met regelmaat deelnemen aan de verschillende onderdelen van het inburgeringstraject (minstens 80% van de lessen). Verplichte inburgeraars die hun plicht niet nakomen en

rechthebbende inburgeraars die hun inburgeringscontract niet naleven, kunnen een administratieve geldboete krijgen.

In 2010 zijn er 41.090 meerderjarige nieuwkomers in het Vlaamse Gewest ingestroomd. Dat aantal ligt duidelijk hoger dan in de periode 2006-2009 toen het aantal nieuwkomers telkens schommelde rond 30.000. De stijging is het gevolg van een stijgende instroom, maar is ook deels te wijten aan een betere selectie van de doelgroep uit het Rijksregister.

Naar geslacht gaat het om iets meer mannen dan vrouwen. Slechts 2% van de meerderjarige nieuwkomers is 65 jaar of ouder.

Net de helft van de meerderjarige nieuwkomers is afkomstig uit Nederland of uit een ander EU+-land. Dit aandeel is tot 2007 opvallend gestegen – onder meer door de uitbreiding van de Europese Unie –, in 2008 en 2009 weer enigszins gedaald en in 2010 weer gestegen. De grootste nationaliteitsgroep zijn de Nederlanders. In 2010 waren zij goed voor iets minder dan 15% van het aantal nieuwkomers. Het aandeel Nederlanders is sinds 2006 behoorlijk sterk verminderd.

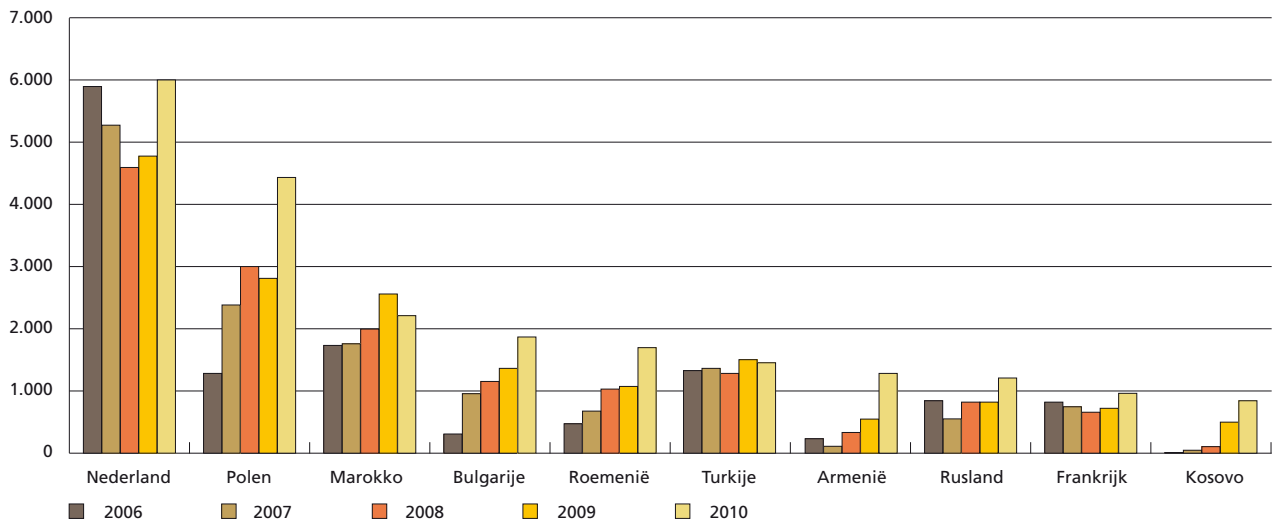
Deze cijfers slaan niet op het aantal vreemdelingen dat zich in een bepaald jaar in Vlaanderen komt vestigen (zie daarvoor de cijfers over de externe inwijking van vreemdelingen), maar om diegenen die behoren tot de doelgroep van het Vlaamse inburgeringsbeleid.

36% van de meerderjarige nieuwkomers zijn gezinsherenigers, 16% zijn arbeidsmigranten en 12% zijn geregulariseerden. 11% van de nieuwkomers hebben een asielaanvraag ingediend. Daarnaast zijn 14% van de nieuwkomers Europese onderdanen waarover geen verdere informatie beschikbaar is.

Als de nieuwkomers worden opgedeeld naar nationaliteit en de aantallen van de 10 grootste nationaliteitsgroepen in 2010 vergeleken worden met de voorgaande jaren blijkt het aantal nieuwkomers bij bijna alle nationaliteiten te zijn gestegen. Maar die stijging is niet overal even groot. Bij de Nederlanders ligt het aantal nieuwkomers in 2010 na een

3.231 Top 10 van de nationaliteiten van nieuwkomers

Aantal meerderjarige nieuwkomers van de 10 belangrijkste nationaliteiten ingestroomd in 2010 en het aantal van deze nationaliteiten in de instroom in de periode 2005-2010, in het Vlaams Gewest.

Bron: Kruispuntbank Inburgering.

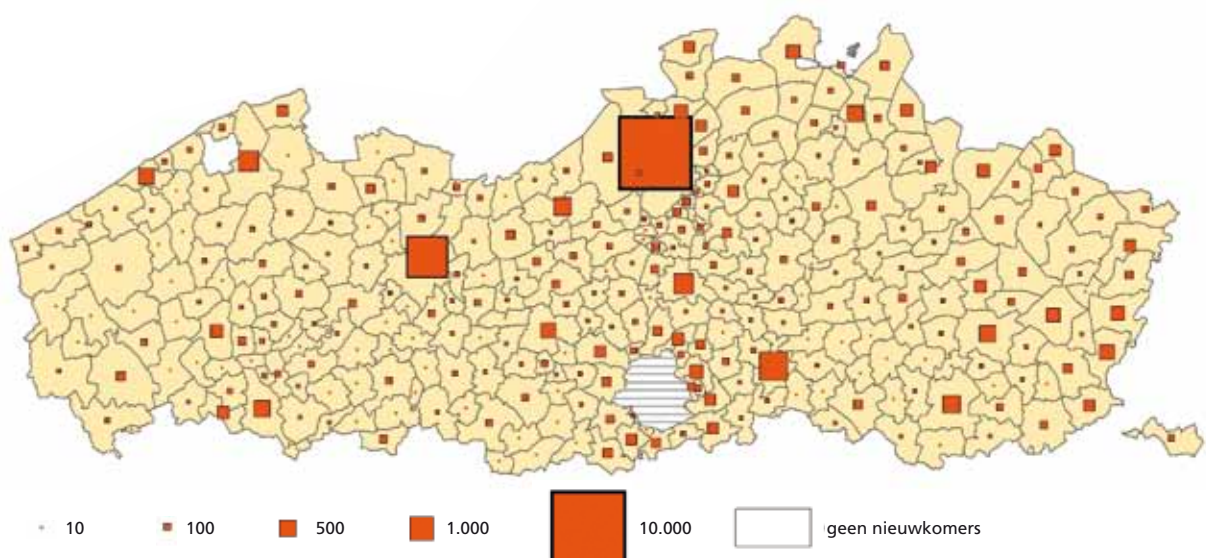
duidelijk daling vanaf 2007 weer op nagenoeg hetzelfde niveau als in 2006. Het aandeel Nederlandse nieuwkomers mag dan wel al afgenomen zijn tussen 2006 en 2010 (zie boven), het absolute aantal is dat niet. Bij de Turken is het aantal nieuwkomers tussen 2006 en 2010 met 9% gestegen, bij de Fransen met 19%, bij de Marokkanen met 27% en bij de Russen met 43%. De stijging is relatief gezien echter het grootst bij de nieuwkomers uit Oost-Europa. Bij de Polen gaat het om een stijging van 240%, bij de Roeme-

nen om 266% en bij de Bulgaren zelfs om 504%. Ook bij de nieuwkomers uit Armenië en Kosovo is er sprake van een spectaculaire toename.

De nieuwkomers wonen vooral in de steden, op de eerste plaats in Antwerpen en Gent. Ook Leuven scoort behoorlijk hoog. Daarna volgen de andere centrumsteden, de rand rond Brussel, Midden-Limburg en de grensstreek met Nederland in de provincies Antwerpen en Limburg.

3.232 Nieuwkomers per gemeente

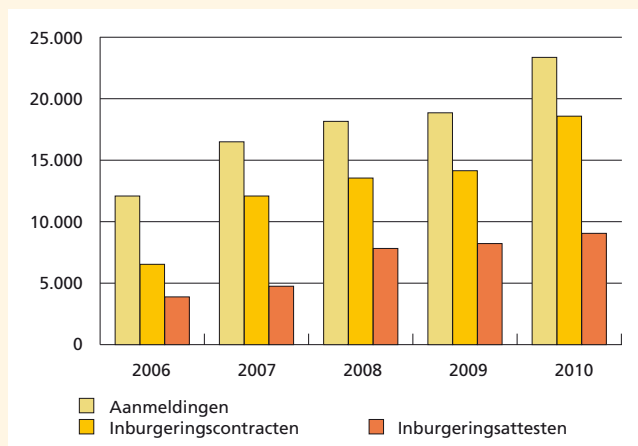
Aantal meerderjarige nieuwkomers per gemeente, in 2010.

Bron: Kruispuntbank Inburgering.

3.233 Inburgeringstrajecten

Aantal inburgeraars dat zich op een onthaalbureau heeft aangemeld, een inburgeringscontract heeft getekend en een inburgeringsattest heeft behaald, in het Vlaams en Brussels Hoofdstedelijk Gewest, van 2006 tot 2010.

Bron: Kruispuntbank Inburgering.

In 2010 was 1 op de 3 meerderjarige nieuwkomers verplicht een inburgeringstraject te volgen. Het aandeel van de verplichte doelgroep is de afgelopen jaren onder meer als gevolg van een aantal wijzigingen in de regelgeving sterk gestegen.

In 2010 hebben 23.391 inburgeraars zich voor het eerst aangemeld in een onthaalbureau in Vlaanderen of Brussel. 55% daarvan behoorde tot de verplichte doelgroep. Er werden 18.608 inburgeringscontracten afgesloten, waarvan 68% met verplichte inburgeraars. In de loop van 2010 zijn 9.060 inburgeringsattesten afgeleverd.

3.234 Top 10 van de nationaliteiten van inburgeraars

Aantal meerderjarige nieuwkomers dat instroomt in het Vlaams Gewest en aantal inburgeraars dat zich in het Vlaams en Brussels Hoofdstedelijk Gewest op een onthaalbureau heeft aangemeld, een inburgeringscontract heeft getekend en een inburgeringsattest heeft behaald, naar nationaliteit (top 10), in 2010, in %.

Instroom van nieuwkomers	Aanmeldingen	Contracten	Attesten
Nederland 14,6	Marokko 10,1	Marokko 10,9	Marokko 12,7
Polen 10,8	Rusland 5,3	Turkije 5,5	Turkije 6,7
Marokko 5,4	Turkije 5,3	Rusland 5,4	Rusland 5,8
Bulgarije 4,6	Armenië 4,9	Armenië 5,1	Polen 4,9
Roemenië 4,1	Polen 4,4	Polen 3,7	België 4,1
Turkije 3,6	Bulgarije 3,2	Kosovo 3,4	Armenië 3,5
Armenië 3,1	Kosovo 3,0	Irak 3,1	Irak 2,5
Rusland 3,0	Irak 2,7	Bulgarije 3,0	China 2,2
Frankrijk 2,3	België 2,7	Guinea 2,7	Thailand 2,1
Kosovo 2,1	Guinea 2,3	België 2,2	Bulgarije 1,9

Bron: Kruispuntbank Inburgering.

Het aantal aanmeldingen en contracten lag in 2010 duidelijk hoger dan in de voorgaande jaren. Dat heeft uiteraard te maken met het hogere aantal inburgeraars in 2010. Het aantal inburgeringsattesten is veel minder sterk gestegen. Dat aantal zal echter in 2011 verder toenemen omdat een aantal personen het inburgeringstraject op het einde van 2010 nog niet beëindigd had.

Aangezien verschillende groepen niet verplicht zijn om een inburgeringstraject te volgen, zijn er duidelijke nationaliteitsverschillen tussen de instroom van nieuwkomers, de inburgeraars (nieuwkomers en oudkomers) die zich aanmelden op een onthaalbureau, de inburgeraars die een inburgeringscontract ondertekenen en de inburgeraars die een inburgeringsattest behalen. De aandelen van de EU+-nationaliteiten liggen in de verschillende stadia van het inburgeringstraject beduidend lager dan bij de instroomcijfers. Omgekeerd ligt het aandeel van de Marokkanen, Turken, Russen en Armeniërs beduidend hoger bij de aanmeldingen, contracten en attesten dan bij de instroom van nieuwkomers.

De inburgering van minderjarige anderstalige nieuwkomers gebeurt niet door het volgen van een inburgeringstraject, maar vooral door school te lopen. In het secundair onderwijs krijgen de anderstalige nieuwkomers een jaar lang een Nederlands taalbad om daarna over te stappen naar het regulier onderwijs. In het basisonderwijs worden de anderstalige nieuwkomers deels afzonderlijk onderwezen en deels samen met de kinderen in de reguliere klas. In het schooljaar 2009-2010 zaten 2.270 leerlingen in de **onthaalklas** in het secundair onderwijs, wat iets hoger ligt dan de voorbije jaren.

Woonwagenbewoners

Een wat aparte plaats binnen het Vlaamse integratiebeleid wordt ingenomen door de **woonwagenbewoners**. Woonwagenbewoners zijn mensen met een eigen, nomadische cultuur die traditioneel in een woonwagen wonen of gewoond hebben. Een exact aantal is niet bekend. Zij kunnen zowel in een woonwagen wonen als in een huis of appartement. In die zin mag de term 'woonwagenbewoners' niet strikt geïnterpreteerd worden.

De groep is zeer heterogeen met Voyageurs (afstammelingen van de autochtone trekkende bevolking), Manoesjen en Roms. De meest recente beschikbare ramingen over het aantal woonwagenbewoners dateren van 2003. Naar schatting leefden er toen in het Vlaamse en Brusselse Hoofdstedelijke Gewest 8.000 Voyageurs, 1.200 Manoesjen en 800 Roms. De Manoesjen arriveerden in de 15de eeuw in onze streken. Ze spreken naast het Nederlands hun eigen Manoesj-taal. De Roms zijn afkomstig uit Oost-Europa. Zij zijn sinds het einde van de 19de eeuw in verschillende golven naar West-Europa gekomen, leven sterk nomadisch en spreken hun eigen Romanés met als tweede taal Frans. De Roms zijn trouwens te onderscheiden van de Roma. Deze laatste groep spreekt Romanés zoals de Roms, maar is eerder recent vanuit Oost-Europa geïmmi-

greerd waar ze in huizen of appartementen woonden, niet in woonwagens. Hun aantal in het Vlaamse en Brusselse Hoofdstedelijke Gewest wordt geraamd op zowat 20.000. Zij worden hier verder niet in rekening gebracht.

De meeste woonwagengewoners die permanent in het Vlaamse of Brusselse Hoofdstedelijk Gewest wonen, hebben de Belgische nationaliteit. De woonwagengewoning is opvallend jong, met bijna de helft jonger dan 19 jaar.

In 2011 wonen naar schatting 967 gezinnen daadwerkelijk in een woonwagen of caravan.

Woonwagengewoners leven in familieverband op **woonwagenterreinen**. In 2011 zijn er 474 standplaatsen op 26 residentiële woonwagenterreinen (ingericht voor permanente bewoning) in Vlaanderen en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Slechts de helft van de permanente woonwagengewoners kan dus terecht op een legaal woonwagenterrein. De andere gezinnen zijn aangewezen op niet-gereguleerde privé-terreinen die ze huren of kopen. Voor de ongeveer 1.000 doortrekkende gezinnen die Vlaanderen jaarlijks aandoen zijn er momenteel 5 doortreksterreinen, samen goed voor 99 standplaatsen. Daarnaast hebben enkele gemeenten wel een regeling voor de opvang van doortrekkers op pleisterplaatsen.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Agentschap voor Binnenlands Bestuur (ABB) (2010). *Binnenband. Themanummer Inburgering*. Brussel: ABB.
- Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding (CGKR) (2011). *Jaarverslag Migratie 2010*. Brussel: CGKR.
- Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en Staatlozen (CGVS) (2011). *Jaarverslag 2010*. Brussel: CGVS.
- Departement Onderwijs en Vorming (OND) (2010). *Statistisch Jaarboek van het Vlaams Onderwijs. Schooljaar 2009-2010*. Brussel: OND.
- Kind en Gezin (2011). *Het Kind in Vlaanderen 2010*. Brussel: Kind en Gezin.
- Van Meeteren, M., Van San, M. & Engbersen, G. (2007). *Irreguliere immigranten in België: inbedding, uitsluiting en criminaliteit*. Rotterdam: Risbo.
- Vandezande, V., Fleischmann, F., Baysu, G., Swyngedouw, M. & Phalet, K. (2010). *Percepties van ongelijkheid van kansen van de Turkse en Marokkaanse tweede generatie: resultaten van het TIES-onderzoek*. Antwerpen: stad Antwerpen.

Agentschap voor Binnenlands Bestuur (ABB):

<http://www.inburgering.be>

Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (ADSEI): http://statbel.fgov.be/home_nl.asp

Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen (CGVS): <http://www.belgium.be/cgvs>

Dienst Vreemdelingenzaken (DVZ):

<http://www.dofi.fgov.be/nl/1024/frame.htm>

Departement Onderwijs en Vorming (OND):

<http://www.ond.vlaanderen.be/onderwijsstatistieken>

Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Steunpunt Gelijkekansenbeleid:

<http://www.steunpuntgelijkekansen.be>

Steunpunt Werk en Sociale Economie (WSE):

<http://www.steunpuntwse.be>

Kruispunt Migratie-Integratie: <http://www.kruispuntmi.be>

Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding (VDAB): <http://www.vdab.be>

DEFINITIES

Armoededrempel Om zicht te krijgen op de armoede-situatie van een land of regio wordt onder impuls van de Europese actieplannen vaak gewerkt met het armoederisicopercentage. Het gaat om het aandeel personen dat leeft in een huishouden dat moet rondkomen met een inkomen onder de armoededrempel. In VRIND wordt gebruik gemaakt van een eigen Vlaamse regionale armoededrempel. Deze drempel is bepaald op 60 procent van het mediaan netto beschikbare gestandaardiseerde huishoudinkomen in het Vlaamse Gewest.

Materiële deprivatie Een materieel gedepriveerd huishouden mist minstens 3 van volgende 9 items omwille van financiële redenen: 1 week vakantie per jaar, een maaltijd met vis, vlees of kip om de 2 dagen, een wasmachine, een kleuren-tv, een telefoon, een auto, de rekeningen voor huur of hypotheek en nutsvoorzieningen kunnen betalen, het huis degelijk kunnen verwarmen, beperkte onverwachte financiële uitgave kunnen doen.

Nieuwkomer Een persoon is een nieuwkomer als hij een vreemde nationaliteit heeft en voor het eerst meer dan 3 maanden in België verblijft, als hij de Belgische nationaliteit heeft en hoogstens een jaar in België woont of als hij een asielzoeker is die meer dan 4 maanden geleden zijn asielaanvraag heeft ingediend. Elke nieuwkomer is in principe verplicht een inburgeringstraject te volgen, al zijn verschillende groepen van deze verplichting vrijgesteld. Het gaat dus niet om het aantal vreemdelingen dat zich in een bepaald jaar in Vlaanderen komt vestigen, maar om diegenen die behoren tot de doelgroep van het Vlaamse inburgeringsbeleid.

Risico op sociale isolatie Een persoon loopt een risico op sociale isolatie als hij minder dan wekelijks contact heeft met burens, niet-inwonende familie of vrienden/kennissen.

Vreemdeling Persoon met een vreemde (= niet-Belgische) nationaliteit.

Vreemde herkomst Een persoon is van vreemde herkomst als hij een vreemde nationaliteit heeft, als hij Belg is maar bij zijn geboorte een vreemde nationaliteit had of als hij met de Belgische nationaliteit is geboren maar één van beide ouders bij hun geboorte een vreemde nationaliteit had (= doelgroep zoals beschreven in artikel 3 van het Vlaamse Integratie-decreet van 30 april 2009). Informatie over de eigen nationaliteitshistoriek of die van de ouders is niet altijd volledig beschikbaar waardoor de concrete operationalisering van de definitie kan verschillen naar gelang het thema of naargelang de (overheids) dienst die de gegevens verzamelt.

Vluchteling/asielzoeker/subsidiaire bescherming

Een asielzoeker is een vreemdeling die in België een aanvraag indient om erkend te worden als vluchteling die voldoet aan de voorwaarden van artikel 1 van het Internationaal Vluchtelingenverdrag van 1951. Een vluchteling wordt daarin gedefinieerd als “de persoon die een gegronde vrees heeft voor vervolging om reden van zijn of haar ras, religie, nationaliteit, politieke overtuiging of het behoren tot een bepaalde sociale groep, die zich buiten zijn of haar land van herkomst bevindt en die omwille van die vrees de bescherming van dat land niet kan of wil inroepen.” Om als vluchteling erkend te worden moet een asielaanvraag worden ingediend bij de Dienst Vreemdelingenzaken. Het is het Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en Staatlozen dat de vluchtelingenstatus toekent of weigert.

Indien een asielzoeker geen vluchteling is die voldoet aan de voorwaarden van artikel 1 van het Internationaal Vluchtelingenverdrag maar toch een reëel risico op ‘ernstige schade’ loopt in geval van terugkeer naar zijn land, wordt hem het subsidiaire beschermingsstatuut toegekend. In tegenstelling tot bij erkende vluchtelingen omvat het subsidiaire beschermingsstatuut slechts een tijdelijk verblijfsrecht al wordt dat na 5 jaar verblijf in België omgezet in een verblijfsrecht van onbepaalde duur.

Werkzaamheidsgraad Aandeel werkenden in de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar).

(ILO-)Werkloosheidsgraad Aandeel werklozen in de beroepsbevolking (werkenden en werklozen).

3.8 INKOMEN, ARMOEDE EN SOCIALE UITSLUITING

De Vlaamse Regering heeft van de strijd tegen armoede een topprioriteit gemaakt. In het Pact 2020 verbindt zij er zich toe om de armoede en sociale uitsluiting tegen 2020 sterk te verminderen. Zij wil de inkomensituatie van de armste gezinnen verbeteren en ervoor zorgen dat alle Vlamingen volwaardig aan alle domeinen van de samenleving kunnen participeren. Speciale aandacht gaat daarbij naar armoede bij kinderen en ouderen. Deze doelstellingen werden verder verfijnd en in acties vertaald in het Vlaams Actieplan Armoedebestrijding 2010-2014 waarvan de realisatie jaarlijks wordt opgevolgd in een voortgangsrapport.

Armoede is meer dan een tekort aan inkomen. Het verwijst naar een geheel van onderling verbonden vormen van uitsluiting op verschillende domeinen van het individuele en sociale leven. Financiële moeilijkheden zijn tegelijk vaak oorzaak en gevolg van achterstelling op vlak van onder meer tewerkstelling, onderwijs, huisvesting, gezondheid en maatschappelijke participatie.

In een eerste deel komen de financiële aspecten van armoede aan bod en de wijze waarop het beschikbare inkomen over de bevolking is verdeeld. De mindere positie van mensen met een laag inkomen op vlak van onderwijs, arbeidsdeelname, huisvesting, gezondheid en maatschappelijke participatie komt aan bod in deel 2.

Welvaartsverdeling en armoede

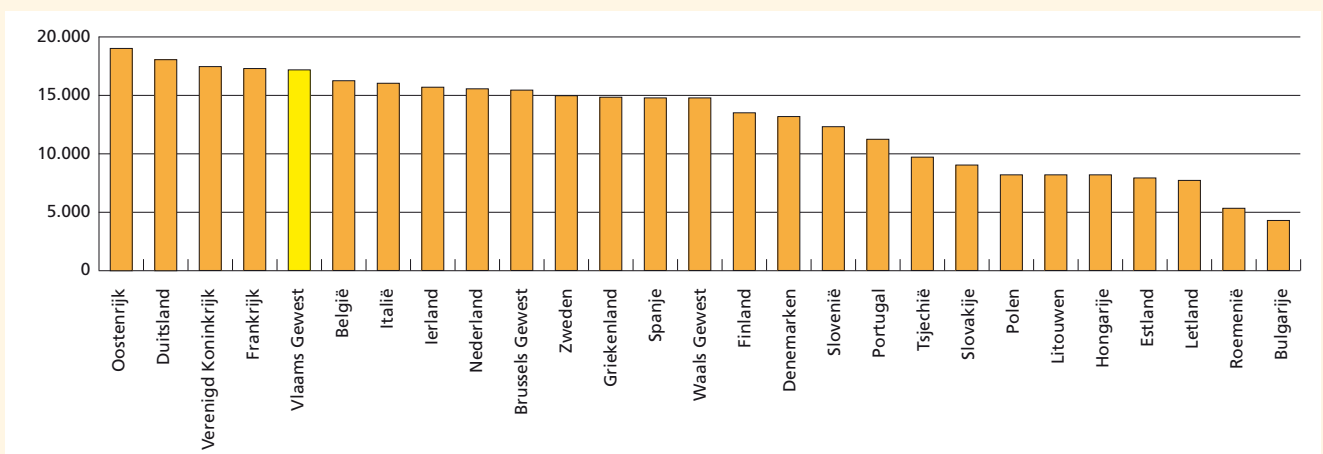
Beschikbaar inkomen

Het bruto binnenlands product (bbp) is de maatstaf bij uitstek om de geproduceerde welvaart in een land of regio te meten. Het geeft inzicht in de totale waarde van goederen en diensten die worden geproduceerd, maar is geen goede indicator voor het inkomen dat de inwoners daadwerkelijk in handen hebben. Daarvoor kijkt men best naar het **beschikbaar inkomen**. Dat bekomt men door van het geheel aan inkomsten van de inwoners (inkomsten uit economische activiteit, uit vermogen en uit sociale transfers) de door hen verschuldigde belastingen en sociale bijdragen af te trekken. Door dat inkomen uit te drukken in koopkrachtpariteiten wordt het mogelijk internationaal te vergelijken.

Het Vlaamse Gewest scoort behoorlijk hoog in Europa. De EU-lidstaten uit Oost-Europa bereiken duidelijk niet het welvaartsniveau van de EU15-lidstaten. Het gemiddelde beschikbare inkomen ligt in Vlaanderen hoger dan in Wallonië en Brussel. Opvallend is dat sinds 2005 het beschikbare inkomen er in alle 3 de gewesten in reële termen weer op vooruit is gegaan, dit in tegenstelling tot de periode tussen 2001 en 2005. Tussen 1997 en 2008 is het beschikbare inkomen in het Vlaamse Gewest met 13%

3.235 Beschikbaar inkomen

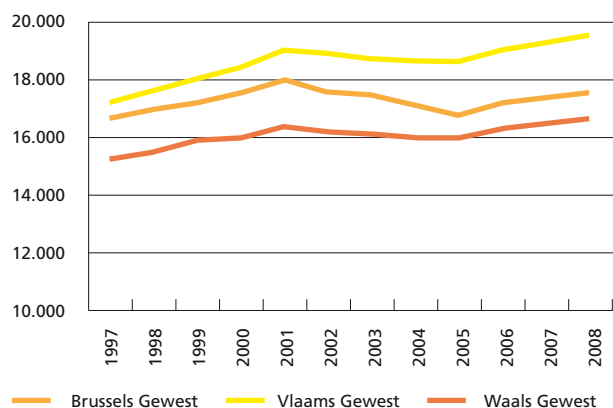
Beschikbaar inkomen per inwoner in euro koopkrachtpariteiten gebaseerd op de finale consumptie, in 2007.

Bron: Eurostat.

3.236 Evolutie beschikbaar inkomen

Evolutie van het beschikbaar inkomen per inwoner in de gewesten in euro en prijzen van 2008, van 1997 tot 2008.

Bron: INR, bewerking SVR.

toegenomen. Die stijging ligt hoger dan in het Waalse Gewest (+9%) en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (+5%). Daardoor is de voorsprong van het Vlaamse Gewest op de andere gewesten nog toegenomen.

Maar ook binnen Vlaanderen bestaan er opvallende regionale verschillen. Het beschikbare inkomen ligt het hoogst in Vlaams-Brabant. De Oost-Vlaamse arrondissementen scoren veelal rond het Vlaamse gemiddelde. In de provincie Antwerpen scoort het arrondissement Antwerpen iets onder het gemiddelde, het arrondissement Mechelen iets boven het gemiddelde. In de Limburgse en de meeste West-Vlaamse arrondissementen ligt het beschikbare inkomen duidelijk lager dan het Vlaamse gemiddelde.

Bevolking onder de armoededrempel

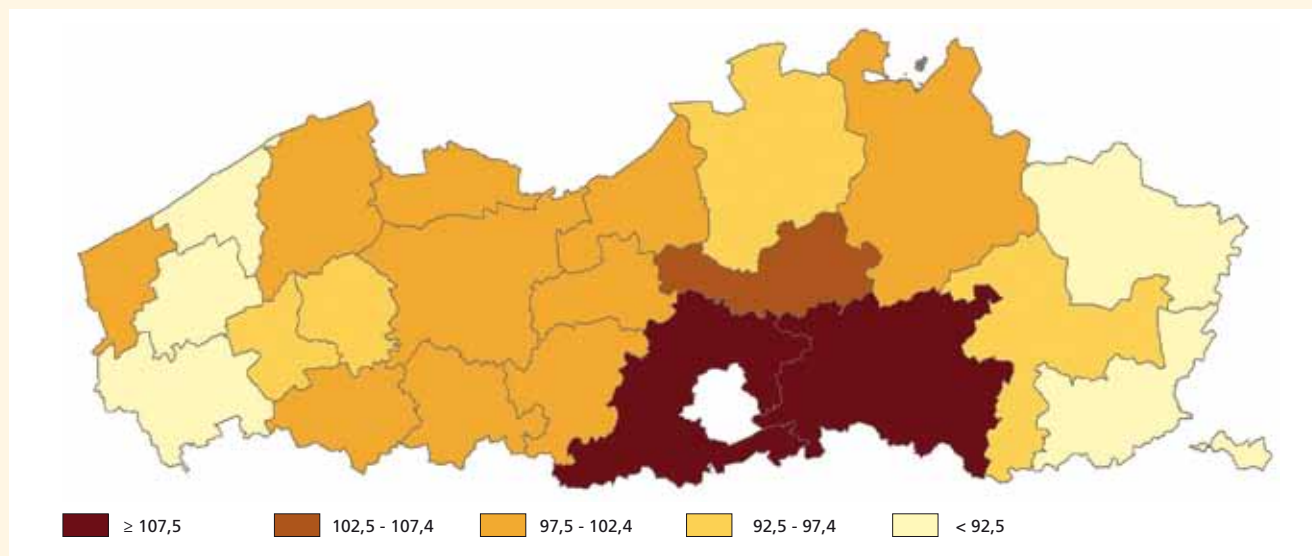
Dat het Vlaamse gemiddelde beschikbare inkomen in Europees opzicht relatief hoog ligt, zegt nog niets over de welvaartsverdeling binnen Vlaanderen. Om zicht te krijgen op de armoedesituatie van een land of regio wordt traditioneel aangegeven hoeveel mensen moeten rondkomen met een inkomen onder de **armoederisicodrempel**. Deze drempel is bepaald op 60 procent van het mediaan netto beschikbare gestandaardiseerde huishoudinkomen in een land of regio. Personen die leven in een huishouden dat moet rondkomen met een inkomen onder deze drempel lopen een verhoogd risico op armoede. Door het huishoudinkomen te standaardiseren wordt rekening gehouden met de grootte en samenstelling van het huishouden.

Hier wordt bij de berekening van het aandeel personen onder de armoederisicodrempel niet de nationale Belgische armoederisicodrempel gebruikt maar een eigen Vlaamse regionale drempel. Bij de bepaling van de nationale armoederisicodrempel worden alle Belgische inkomens in rekening gebracht. Bij de bepaling van de Vlaamse regionale armoederisicodrempel wordt enkel rekening gehouden met de inkomens in het Vlaamse Gewest. Op deze manier hebben de lagere inkomens in het Waalse en Brusselse Hoofdstedelijke Gewest geen invloed op de hoogte van de armoederisicodrempel en dus ook niet op de Vlaamse armoedecijfers. Dat is aangewezen als de armoedesituatie in Vlaanderen op zichzelf wordt bekeken los van de situatie in de andere gewesten of wordt vergeleken met de situatie in de rest van Europa.

Concreet lag de Vlaamse regionale armoederisicodrempel volgens de EU-SILC-survey van 2009 voor een alleenstaande op 12.159 euro per jaar of 1.013 euro per maand.

3.237 Beschikbaar inkomen per arrondissement

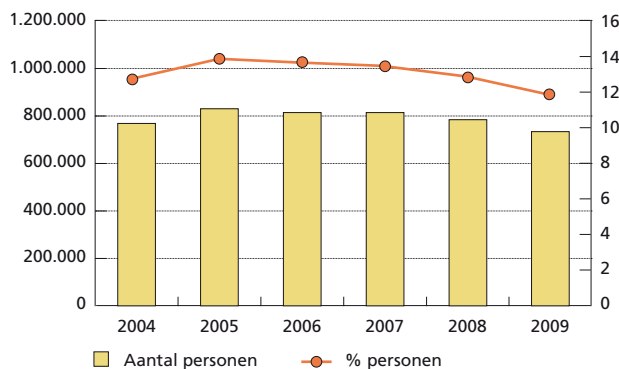
Vergelijking van het beschikbaar inkomen per inwoner per arrondissement met het Vlaamse gemiddelde, in 2008 (Vlaams Gewest=100).

Bron: INR, bewerking SVR.

3.238 Bevolking onder de armoederempel

Evolutie van de bevolking met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de Vlaamse regionale armoederisicodrempel na sociale transfers, van 2004 tot 2009, in aantal personen (linkse as) en in % (rechtse as).

Bron: EU-SILC ADSEI.

Omgerekend is dat voor een gezin met 2 volwassenen en 2 kinderen 2.128 euro per maand. Iets minder dan 1 op de 8 Vlamingen (12%) moest in 2009 zien rond te komen met een inkomen onder deze armoederempel. Dat komt overeen met ongeveer 730.000 personen. Deze indicator wordt berekend op basis van het beschikbare huishoudinkomen in het jaar voor de survey. De cijfers van de survey van 2009 hebben dus eigenlijk betrekking op het huishoudinkomen van 2008. Bij deze cijfers dient te worden opgemerkt dat bepaalde kwetsbare bevolkingsgroepen in surveyonderzoek niet of nauwelijks vertegenwoordigd zijn. De hier vermelde armoedecijfers zijn dus eerder een onderschatting van de werkelijkheid.

Tegenover 2005 is het **armoederisicopercentage** (= het aandeel personen onder de armoederisicodrempel) licht gedaald. De vergelijking maken met de periode voor 2004 is moeilijk wegens een breuk in de tijdreeks. Wel is het zo dat tussen 1994 en 1997 het armoederisicopercentage licht is gedaald, waarna het tussen 1997 en 2001 min of meer stabiel is gebleven.

3.239 Armoede per bevolkingsgroep

Bevolking met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de Vlaamse regionale armoederisicodrempel na sociale transfers (onder armoederempel), dat leeft in een huishouden dat volgens de referentiepersoon (zeer) moeilijk rondkomt (in subjectieve armoede), dat leeft in een huishouden dat minstens 3 van 9 items* mist omwille van financiële redenen (in materiële deprivatie), dat leeft in een huishouden met minstens 1 achterstallige betaling inzake hypotheek/huur, nutsvoorzieningen en leningen/aankopen op afbetaling tijdens het afgelopen jaar (met achterstallen), naar geslacht, leeftijd, huishoudtype, socio-economische positie, werkintensiteit van het huishouden, opleiding, eigendomsstatuut en inkomensniveau van het huishouden en nationaliteit, in 2009, in %.

	Onder armoederempel	In subjectieve armoede	In materiële deprivatie	Met achterstallen
Totaal	11,8	15,2	5,9	4,5
Man	11	15	6	4
Vrouw	13	16	6	5
0-17 jaar	11	19	8	8
18-24 jaar	8	17	7	6
25-49 jaar	8	13	6	5
50-64 jaar	12	14	5	2
65 jaar en ouder	23	15	3	1
Alleenstaand	21	19	11	5
Koppel zonder kinderen, beiden < 65 jaar	8	10	3	3
Koppel zonder kinderen, minstens 1 > 65 jaar	23	14	1	1
Eenoudergezin	28	32	18	17
Koppel met 1 kind	4	10	4	4
Koppel met 2 kinderen	4	7	3	3
Koppel met 3 of meer kinderen	13	20	8	7
Werkend	4	10	4	4
Werkloos	23	29	13	6
Gepensioneerd	20	14	3	1
Anders niet-actief	21	22	9	6
Gezin zonder kinderen en W=0**	26	24	10	4
0<W<1	5	12	4	3
W=1	3	7	3	4
Gezin met kinderen en W=0	72	65	39	21
0<W<0,5	45	61	23	13
0,5≤W<1	9	21	12	9
W=1	3	9	2	4
Laaggeschoold	21	20	8	5
Middengeschoold	9	15	6	5
Hooggeschoold	4	7	2	2
Eigenaar	9	11	3	3
Huurder	22	29	17	11
Laagste kwintiel	59	39	20	11
2de kwintiel	0	18	7	7
3de kwintiel	0	12	1	2
4de kwintiel	0	4	1	1
Hoogste kwintiel	0	3	1	1

* Deze 9 items zijn: 1 week vakantie per jaar, een maaltijd met vis, vlees of kip om de 2 dagen, een wasmachine, een kleuren-tv, een telefoon, een auto, de rekeningen voor huur of hypotheek en nutsvoorzieningen kunnen betalen, het huis degelijk kunnen verwarmen, beperkte onverwachte financiële uitgave kunnen doen.

** Werkintensiteit (W): het aantal werkelijk gewerkte maanden door alle volwassen leden van het huishouden ten opzichte van het aantal werkbare maanden.

Bron: EU-SILC ADSEI.

Vrouwen lopen een iets hoger risico op armoede dan mannen. Daardoor zijn vrouwen ook in de meerderheid bij het aantal personen onder de armoederisicodrempel.

Naar leeftijd scoort de middengroep het best. Kinderen, personen tussen 50 en 64 jaar en zeker personen ouder dan 65 jaar scoren duidelijk minder goed. De mindere positie van de Vlaamse ouderen blijkt tegelijk uit het feit dat een derde van het totale aantal personen onder de armoederisicodrempel 65 jaar of ouder is. Dat ouderen minder goed scoren, heeft deels te maken met het feit dat het armoederisicopercentage enkel rekening houdt met het ontvangen huishoudinkomen uit arbeid, vermogen, eigendom en sociale transfers, niet met de volledige waarde van eventueel beschikbare spaartegoeden of eigendommen of met de eventuele afwezigheid van woonuitgaven doordat de eigen woning al is afbetaald. Maar ook in Europees opzicht scoren de Vlaamse ouderen niet goed. Terwijl Vlaanderen bij de leeftijdsgroepen tot 50 jaar telkens de top haalt van de Europese rangschikking, zakt ze met een 23ste plaats bij de personen van 65 jaar en ouder ver terug in de ranglijst.

Alleenstaanden, personen in éénoudergezinnen en oudere koppels lopen een hoger risico op armoede dan personen uit andere huishoudgroepen. Van de personen in éénoudergezinnen moet 3 op de 10 zien rond te komen met een inkomen onder de armoederisicodrempel.

Werk vormt een belangrijke buffer tegen armoede. Het armoederisicopercentage ligt bij werkenden een pak lager dan bij werklozen, gepensioneerden en andere niet-actieven. Als gekeken wordt naar de werkintensiteit op gezinsniveau blijkt het risico op armoede het hoogst te liggen bij leden van gezinnen met kinderen waar niemand werkt (werkintensiteit = 0). Liefst 7 op de 10 personen in deze groep loopt een verhoogd risico op armoede. Ook bij de personen uit gezinnen met kinderen waar slechts

beperkt wordt gewerkt (werkintensiteit tussen 0 en 0,5), ligt het armoederisico nog erg hoog. Een job vormt echter geen sluitende bescherming tegen armoede. Dat blijkt uit het feit dat ongeveer 100.000 Vlamingen die werken toch moeten rondkomen met een huishoudinkomen onder de armoederisicodrempel.

Naast tewerkstelling beperkt ook scholing het armoederisico. Het armoederisicopercentage van personen met een diploma hoger onderwijs ligt 5 keer lager dan dat van personen met hoogstens een diploma lager secundair onderwijs.

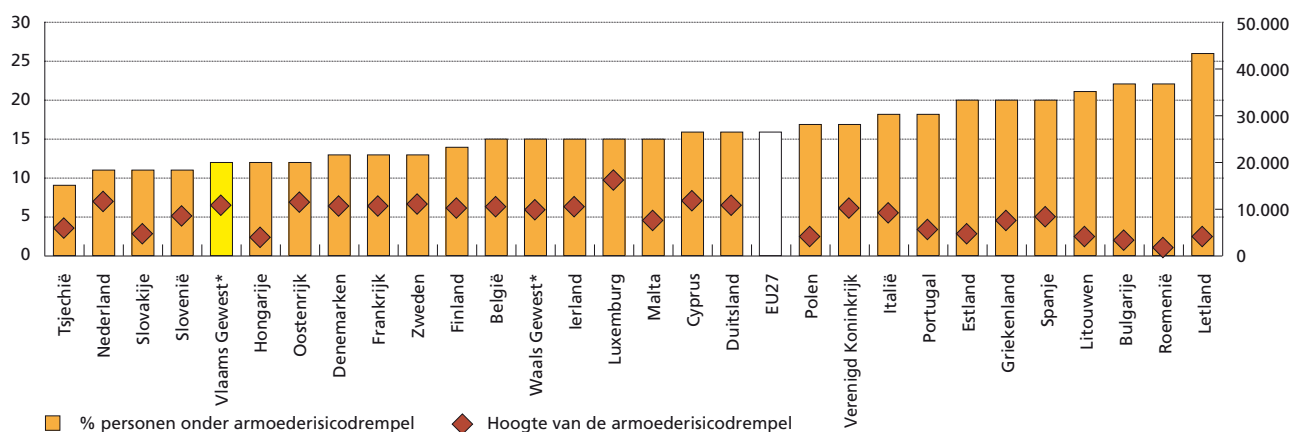
Het armoederisicopercentage ligt bij huurders meer dan dubbel zo hoog als bij eigenaars.

Ten slotte ligt het armoederisico bij niet-EU-burgers (personen die niet over de Belgische nationaliteit of de nationaliteit van een van de andere EU-lidstaten beschikken) goed 4 keer hoger dan bij EU-burgers (inclusief Belgen).

Het Vlaamse armoederisicopercentage (12%) lag in 2009 duidelijk lager dan het EU27-gemiddelde (16%). Vlaanderen haalt daarmee een 5de plaats in de EU27. Dat is beduidend beter dan de jaren daarvoor. In 2005 haalde Vlaanderen een 12de plaats, in 2006 en 2007 een 11de plaats en in 2008 een 10de plaats. Tsjechië, Nederland, Slovakije en Slovenië voeren in 2009 de rangschikking aan. Het is opvallend dat verschillende Oost- en Centraal-Europese landen niet beduidend slechter scoren dan de West- en Noord-Europese landen, terwijl de levensstandaard in die eerste groep landen toch lager ligt. Dat heeft te maken met het feit dat het hier gaat om een relatieve armoedemaat, berekend op basis van het mediaaninkomen in elk land afzonderlijk. Dat gebeurt vanuit de redenering dat een minimaal aanvaardbare levensstandaard - en dus ook de armoederisicodrempel - afhankelijk is van de specifieke sociaaleconomische situatie van het land in kwestie.

3.240 Armoede in Europa

Bevolking met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de nationale armoederisicodrempel in % (linkse as) en hoogte van de armoederisicodrempel voor een alleenstaande per jaar in euro koopkrachtpariteiten (rechtse as), in het Vlaams en Waals Gewest en in de lidstaten van de Europese Unie, in 2009.

* Gebaseerd op de Vlaamse respectievelijk de Waalse regionale armoederisicodrempel.
Bron: EU-SILC ADSEI, Eurostat, bewerking SVR.

Bij de berekening van het armoederisicopercentage wordt traditioneel gebruikt gemaakt van een armoederisicodrempel van 60%. Dat is een arbitraire keuze. Wie net boven deze 60%-drempel zit, komt hierdoor niet in beeld. Tegelijk is het zo dat wie beschikt over een inkomen dat maar net onder de armoederisicodrempel ligt, zich in een andere positie bevindt dan zij die moeten rondkomen met een inkomen dat een pak lager ligt dan de 60%-drempel. Om zicht te krijgen op de spreiding van de inkomens rond de armoederisicodrempel kan men daarom de hoogte van de drempel laten variëren. In 2009 bleek 21% van de Vlamingen te beschikken over een inkomen lager dan 70% van het regionale mediaaninkomen, 6% over een inkomen lager dan 50% van het mediaaninkomen en 3% lager dan 40% van het mediaaninkomen. Die aandelen bleven de laatste jaren vrij stabiel. In Europees opzicht scoort Vlaanderen bij de groep onder de 40%- en 50%-drempel met respectievelijk een 3de en 2de plaats in de rangschikking opvallend beter dan bij de groep onder de 70%-drempel (7de plaats). Dat betekent dat de diepte van de armoede in Vlaanderen relatief minder groot is dan in de rest van Europa.

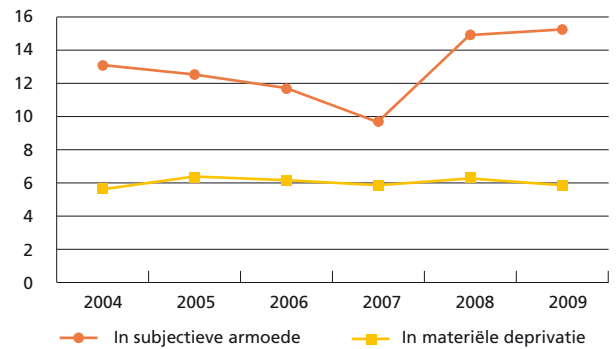
Subjectieve armoede

In bovenstaande cijfers wordt op een objectieve manier nagegaan of het inkomen waarover mensen beschikken al dan niet boven een bepaalde drempel ligt. Maar de inkomensgerelateerde verwachtingen en behoeften verschillen van mens tot mens. De objectieve vergelijking van het beschikbare inkomen met de armoederisicodrempel wordt daarom best aangevuld met een subjectieve inschatting van het inkomen door de betrokkenen zelf.

In 2009 leefde 15% van de Vlamingen in een huishouden dat zelf aangeeft (zeer) moeilijk rond te komen met het beschikbare inkomen. Dat komt overeen met ongeveer

3.241 Subjectieve armoede en materiële deprivatie

Evolutie van de bevolking dat leeft in een huishouden dat volgens de referentiepersoon (zeer) moeilijk rondkomt met het beschikbare inkomen (subjectieve armoede) en bevolking dat leeft in een huishouden dat minstens 3 van 9 items* mist omwille van financiële redenen (materiële deprivatie), van 2004 tot 2009, in %.

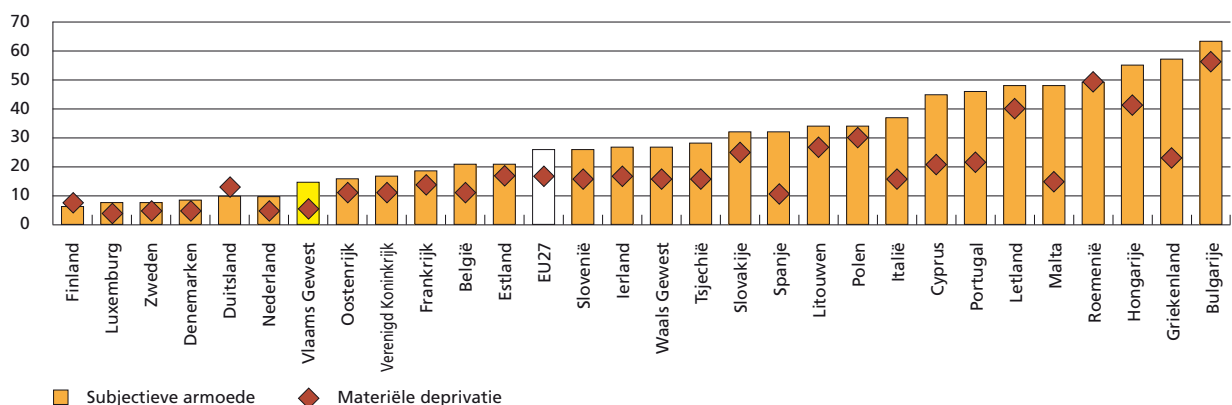
* Deze 9 items zijn: 1 week vakantie per jaar, een maaltijd met vis, vlees of kip om de 2 dagen, een wasmachine, een kleuren-tv, een telefoon, een auto, de rekeningen voor huur of hypotheek en nutsvoorzieningen kunnen betalen, het huis degelijk kunnen verwarmen, beperkte onverwachte financiële uitgave kunnen doen.
Bron: EU-SILC ADSEI.

930.000 personen. Deze cijfers zijn tussen 2007 en 2008 sterk gestegen. De evolutie op vlak van **subjectieve armoede** wijkt dus behoorlijk sterk af van de evolutie van het percentage personen met een inkomen onder de armoederisicodrempel.

Vrouwen leven iets vaker in een huishouden dat moeilijk rondkomt, al zijn de verschillen naar geslacht hier kleiner dan bij de cijfers over het percentage mannen en vrouwen onder de armoederisicodrempel.

3.242 Subjectieve armoede en materiële deprivatie in Europa

Bevolking dat leeft in een huishouden dat volgens de referentiepersoon (zeer) moeilijk rondkomt met het beschikbare inkomen (subjectieve armoede) en bevolking dat leeft in een huishouden dat minstens 3 van 9 items* mist omwille van financiële redenen (materiële deprivatie), in het Vlaams en Waals Gewest en in de lidstaten van de Europese Unie, in 2009, in %.

* Deze 9 items zijn: 1 week vakantie per jaar, een maaltijd met vis, vlees of kip om de 2 dagen, een wasmachine, een kleuren-tv, een telefoon, een auto, de rekeningen voor huur of hypotheek en nutsvoorzieningen kunnen betalen, het huis degelijk kunnen verwarmen, beperkte onverwachte financiële uitgave kunnen doen.
Bron: EU-SILC ADSEI, Eurostat.

Ook de verschillen tussen de leeftijdsgroepen zijn minder groot dan bij de armoederisicopercentages. Vooral de ouderen scoren opvallend minder slecht als hen wordt gevraagd de eigen inkomenssituatie te beoordelen.

Alleenstaanden, leden van grote gezinnen en zeker leden van éénoudergezinnen geven vaker dan andere huishoudtypes aan (zeer) moeilijk rond te komen.

Inzake socio-economische positie, opleiding en nationaliteit lopen de resultaten van deze indicator grotendeels gelijk met de resultaten van de armoederisicopercentages. Personen die niet werken en leden van gezinnen waar niet of beperkt wordt gewerkt, hebben het moeilijker om rond te komen, net als laagopgeleiden, huurders en niet-EU-burgers.

Het is weinig verwonderlijk dat het aandeel personen in subjectieve armoede afneemt naarmate het inkomensniveau stijgt. Tegelijk geven de scores per inkomenskwintiel aan dat subjectieve armoede niet beperkt blijft tot de personen onder de armoederisicodrempel (die allen in het laagste inkomenskwintiel zitten). Ook in het 2de en zelfs het 3de kwintiel geeft een relatief grote groep aan (zeer) moeilijk rond te komen. Dit onderstreept het belang van het gebruik van een subjectieve indicator naast de objectieve armoederisicopercentages om zicht te krijgen op de armoedeproblematiek in Vlaanderen.

Er zijn in Vlaanderen relatief gezien minder personen die hun inkomenssituatie negatief beoordelen dan in de meeste andere Europese landen. Het Vlaamse Gewest haalt in de Europese rangschikking een 7de plaats na de Scandinavische landen, Luxemburg, Nederland en Duitsland. De verschillen tussen de lidstaten zijn hier opvallend groter dan bij de armoederisicopercentages. In Finland leeft maar 7% van de inwoners in een huishouden dat moeite heeft om financieel rond te komen. In Bulgarije loopt dat op tot 63%. De Zuid-, Centraal- en Oost-Europese landen scoren op deze indicator duidelijk minder goed dan de West- en Noord-Europese landen.

Materiële deprivatie

Recentelijk werd op Europees niveau een armoede-indicator ontwikkeld die niet zozeer focust op het inkomen zelf, maar op het feit of men mede dankzij dit inkomen kan genieten van een minimale levensstandaard. Dat gebeurt door na te gaan hoeveel basisitems (uit een lijst van 9 items) elk gezin moet missen omwille van financiële redenen. Vervolgens wordt per land of regio het percentage individuen berekend dat leeft in een gezin dat niet beschikt over minstens 3 van de 9 items.

In 2009 leefde 6% van de Vlamingen in een materieel gedepriveerd gezin (mist minstens 3 items om financiële redenen). Dat komt overeen met ongeveer 360.000 personen. De laatste jaren blijft het aantal gedepriveerden min of meer stabiel.

Verschillende groepen die minder goed scoren bij de cijfers over het objectieve armoederisicopercentage en de subjectieve armoede, doen dat ook op vlak van **materiële deprivatie**. Het gaat om alleenstaanden en leden van grote en éénoudergezinnen, werklozen en niet-actieven (zonder gepensioneerd), gezinnen met kinderen waar niet of slechts beperkt wordt gewerkt, laagopgeleiden, huurders, de laagste inkomensgroepen en niet-EU-burgers. Toch zijn er ook opvallende verschillen. Naar leeftijd scoren kinderen en jongeren het slechtst. Ouderen doen het opvallend goed. Dat zorgt ook voor de relatief goede positie van gepensioneerd.

In Europees opzicht scoort Vlaanderen op vlak van materiële deprivatie behoorlijk goed. Het haalt een 5de plaats na Luxemburg, Zweden, Denemarken en Nederland. De hoogste deprivatiescores worden opgetekend in de EU-lidstaten uit Centraal- en Oost-Europa, ook in die lidstaten die een relatief laag armoederisicopercentage kennen.

Armoede volgens EU2020-definitie

In de loop van 2010 werd door de Europese Unie een nieuw plan naar voor geschoven om van de Unie tegen 2020 een slimme, duurzame en inclusieve economie te maken: de zogenaamde **EU2020-strategie**. Daarbij werden 5 centrale doelstellingen naar voor geschoven op 5 verschillende domeinen. Eén van die doelstellingen heeft betrekking op armoede en sociale inclusie. Bedoeling is om tegen 2020 het aantal armen of sociaal uitgesloten in de hele Unie met 20 miljoen te verminderen. Daarvoor werd ook een nieuwe armoede-indicator uitgewerkt. Deze indicator beschouwt iemand als arm of sociaal uitgesloten als hij een inkomen heeft onder de armoederisicodrempel van het land waarin hij woont, hij leeft in een huishouden dat kampt met ernstige materiële deprivatie (mist minstens 4 van 9 basisitems) en/of hij jonger is dan 60 jaar en leeft in een huishouden waar niet of nauwelijks wordt gewerkt.

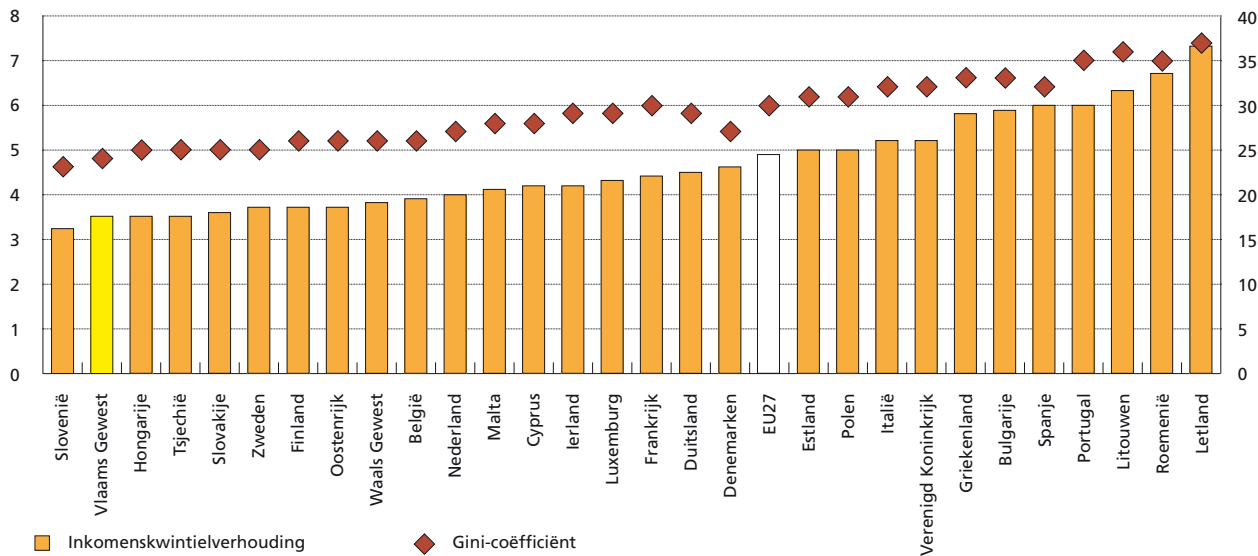
Gemeten aan de hand van deze nieuwe EU2020-indicator leefde in 2009 15% van de Vlaamse bevolking in armoede of sociale uitsluiting. Dat komt neer op ongeveer 900.000 personen. Daarmee haalt Vlaanderen een 2de plaats in de Europese rangschikking. Dat Vlaanderen op deze indicator in de Europese ranglijst nog iets beter scoort dan bij de andere armoede-indicatoren is onder meer een gevolg van het feit dat bij deze indicator gewerkt wordt met een Belgische in plaats van een Vlaamse regionale armoederisicodrempel.

Inkomensverdeling

Bovenstaande gegevens hebben vooral betrekking op de situatie van de minst gegoede groepen maar zeggen weinig over de wijze waarop het beschikbare inkomen verdeeld is over de bevolking. Een in de Europese armoedepannen vaak gebruikte maat om de inkomensverdeling in een land of regio in kaart te brengen is de **inkomens-**

3.243 Inkomensongelijkheid in Europa

Inkomenskwintielverhouding (linkse as) en gini-coëfficiënt (rechtse as), in het Vlaams en Waals Gewest en in de lidstaten van de Europese Unie, in 2009.

Bron: EU-SILC ADSEI, Eurostat.

kwintielverhouding die het aandeel van het inkomen van de 20% rijksten in het totale inkomen vergelijkt met dat van de 20% armsten. Deze verhouding lag in Vlaanderen in 2009 op 3,5. Dat betekent dat het totale inkomen van de 20% rijksten 3,5 keer hoger ligt dan het totale inkomen van de 20% armsten. Dat cijfer is nauwelijks gewijzigd sinds 2004.

Een andere maat voor de inkomensongelijkheid is de **gini-coëfficiënt**. Deze coëfficiënt kijkt niet enkel naar de inkomens van de 20% rijksten en armsten, maar brengt de inkomens van de gehele bevolking in rekening. De maat geeft een waarde tussen 0 en 100 waarbij 0 staat voor een samenleving waar iedereen een gelijk inkomen heeft en 100 voor een samenleving waar al het inkomen toekomt aan 1 persoon. Vlaanderen haalde in 2009 een waarde van 24,4. Ook dit cijfer is tussen 2004 en 2009 niet significant gestegen of gedaald.

In Europees perspectief blijft de Vlaamse inkomensongelijkheid beperkt. Vlaanderen haalt zowel op basis van de inkomenskwintielverhouding als op basis van de gini-coëfficiënt een 2de plaats in de Europese rangschikking.

Betalingsproblemen en schulden

Eind 2010 stonden 144.504 Vlamingen met afbetalingsmoeilijkheden geregistreerd bij de Centrale voor Kredieten aan Particulieren van de Nationale Bank van België. Deze Centrale registreert alle kredieten die door natuurlijke personen worden afgesloten en de eventuele wanbetalingen met betrekking tot deze kredieten. In 2008, 2009 en 2010 is het aantal personen met **betalingsachterstand** telkens licht toegenomen. In deze cijfers wordt enkel reke-

ning gehouden met kredieten voor consumptie of hypotheek, maar niet met andere schulden zoals schulden voor huur, energiefacturen, gezondheidskosten, telefoon of fiscale schulden.

In de EU-SILC-survey wordt jaarlijks gevraagd naar achterstallige betalingen voor huur of hypotheek, elektriciteit, water of gas of aankopen op afbetaling of een andere lening. In 2009 leefde bijna 5% van de Vlamingen in een gezin met minstens 1 achterstallige betaling in het afgelopen jaar. Dat komt overeen met ongeveer 270.000 personen. In tegenstelling tot de bovenstaande cijfers van de Nationale Bank wordt hier niet alleen rekening gehouden met kredieten maar ook met andere mogelijke schulden. Het percentage personen in een huishouden met achterstallen is de voorbije jaren nagenoeg onveranderd gebleven.

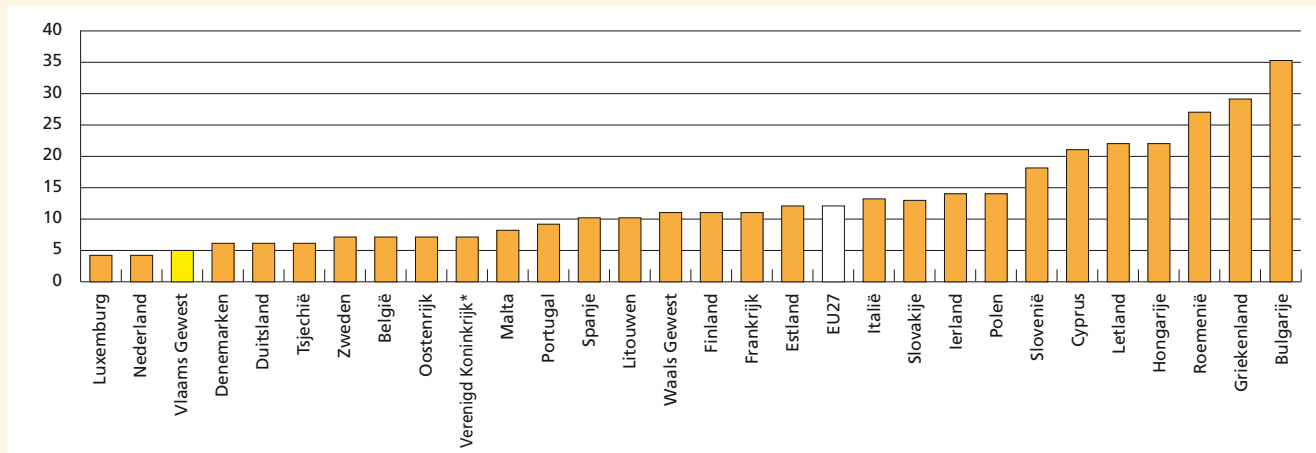
Het aandeel personen met achterstallige betalingen verschilt nauwelijks naar geslacht. Inzake leeftijd is er een opvallende afname naarmate de leeftijd stijgt. Personen in éénoudergezinnen en grote gezinnen hebben vaker achterstallige betalingen dan personen uit andere huishoudgroepen. Werklozen en niet-actieven (exclusief gepensioneerden) hebben vaker achterstallen dan gepensioneerden. Personen in gezinnen met kinderen waar niet of slechts beperkt wordt gewerkt, hebben vaker achterstallen dan personen in andere gezinnen, laagopgeleiden vaker dan hogeropgeleiden, huurders vaker dan eigenaars, de lagere inkomensgroepen vaker dan de hogere inkomensgroepen, niet-EU-burgers veel vaker dan EU-burgers.

In vergelijking met de andere Europese landen blijft het aandeel personen met betalingsproblemen in Vlaanderen vrij beperkt. Enkel Luxemburg en Nederland scoren nog iets beter dan Vlaanderen.

3.244 Achterstallen in Europa

Bevolking dat leeft in een huishouden met minstens 1 achterstallige betaling inzake hypotheek/huur, nutsvoorzieningen (gas, elektriciteit, water) en leningen (aankopen op afbetaling of andere leningen) tijdens het afgelopen jaar, in het Vlaams en Waals Gewest en in de lidstaten van de Europese Unie, in 2009, in %.

* Cijfers voor 2008.
Bron: EU-SILC ADSEI, Eurostat.

Wie geconfronteerd wordt met overmatige schuldenlast of ernstige financiële moeilijkheden kan een beroep doen op budget- en schuldhulpverlening bij één van de 331 erkende instellingen voor schuldbemiddeling in Vlaanderen. In totaal behandelden deze instellingen in de loop van 2010 15.470 dossiers budgethulpverlening (zonder schulden) en 65.659 dossiers schuldhulpverlening. Bij de budgethulpverlening steeg het aantal dossiers met bijna 500 eenheden tegenover 2009, bij de schuldhulpverlening met bijna 3.500 dossiers.

Sinds 1999 bestaat de juridische procedure van **collectieve schuldenregeling**. Deze procedure werd in het leven geroepen om mensen die hun schulden niet meer de baas kunnen, de kans te geven om in de mate van het mogelijke hun schulden te betalen en tegelijk een menswaardig leven te leiden. Eind 2010 stonden er in Vlaanderen (inclusief het gerechtelijke arrondissement Brussel-Halle-Vilvoorde) 50.909 berichten van 'toelaatbaarheid van collectieve schuldenregeling' uit. Dat aantal is de voorbije jaren telkens met ongeveer 3.000 tot 5.000 eenheden toegenomen. De cijfers kunnen gezien worden als een aanwijzing van de meest extreme vorm van overmatige schuldenlast.

Sociale zekerheid en bijstand

Sociale transfers spelen een belangrijke rol bij de bestrijding van armoede. Een gemiddeld gezin haalde in 2009 11.234 euro of 26% van zijn inkomen uit sociale uitkeringen. Met sociale uitkeringen worden zowel de klassieke **sociale zekerheidsuitkeringen** (pensioenen, werkloosheids- en arbeidsongeschiktheidsuitkeringen, ziekte- en invaliditeitsuitkeringen en kinderbijslag) als de sociale bijstandsuitkeringen bedoeld. De pensioenen zorgen voor veruit het grootste deel van het totale inkomen uit sociale uitkeringen. In 2009 ging het gemiddeld om bijna 7.000

euro pensioenuitkeringen per gezin. Op grote afstand volgen de werkloosheidsuitkeringen (bijna 1.600 euro), de kinderbijslag (1.250 euro) en de arbeidsongeschiktheids- en ziekteuitkeringen (bijna 1.300 euro). De andere sociale uitkeringen (sociale bijstand) maken slechts een beperkt deel uit van het totale inkomen uit sociale uitkeringen (goed 300 euro).

Zonder sociale uitkeringen zou 38% van de bevolking onder de Vlaamse regionale armoederisicodrempel terecht komen. Als de pensioenen gezien worden als primaire inkomens en niet als transfers, gaat het nog steeds om 23% van de bevolking.

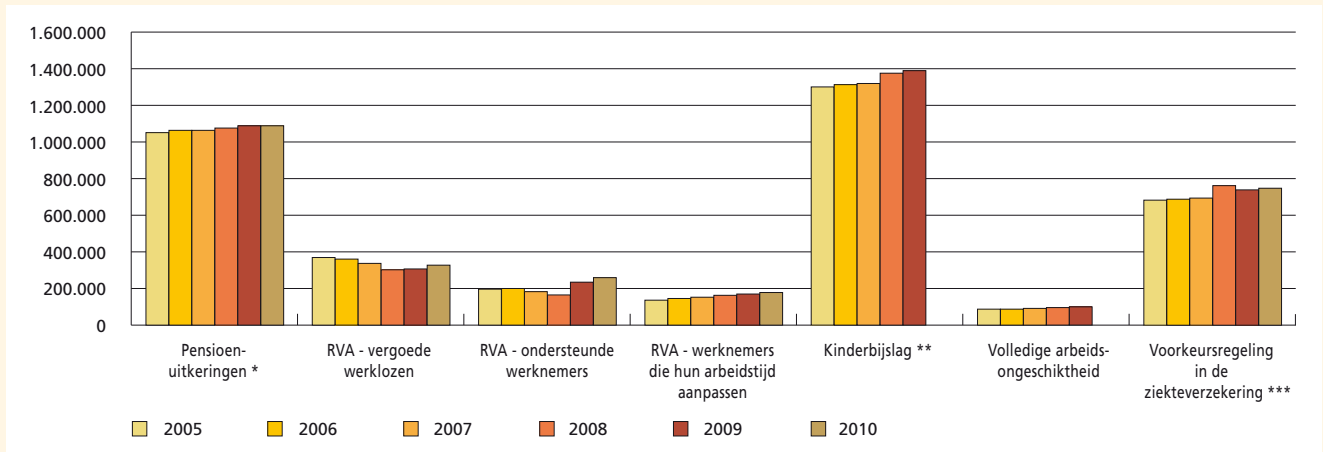
Begin 2010 ontvingen 1.089.747 Vlamingen een **pensioenuitkering**. Het is gezien de vergrijzing van de bevolking weinig verwonderlijk dat dit aantal de laatste jaren toeneemt.

Het totale aantal door de RVA betaalde uitkeringen lag begin 2010 op het hoogste peil van de afgelopen 5 jaar. De economische crisis heeft er voor gezorgd dat de gestage daling van het aantal door de RVA vergoede **werklozen** sinds 2005 stagneerde in 2009 en daarna is omgebogen in een stijging. Begin 2010 ging het om 333.929 begunstigden. Het aantal door de RVA ondersteunde werknemers bij tijdelijke werkloosheid, opleiding of deeltijdse tewerkstelling met behoud van rechten, lag begin 2010 op 267.418. Dat aantal is in 2009 en 2010 opvallend gestegen. Ook het aantal werknemers dat met steun van de RVA de werktijd aanpast via loopbaanonderbreking of tijdskrediet is verder gestegen. Begin 2010 ging het om 182.038 personen.

Het aantal kinderen dat recht geeft op **kinderbijslag** lag in 2009 op 1.380.957. Sinds 2008 is dat aantal opvallend gestegen.

3.245 Sociale zekerheid

Evolutie van het aantal begunstigden van een aantal sociale zekerheidsuitkeringen op 1 januari, van 2005 tot 2010.

* Inclusief IGO/GIB.

** Rechtgevend kinderen opgenomen in de bestanden van de RKW of het RSVZ.

*** Titularissen en personen ten laste.

Bron: KSZ, RVA.

Begin 2009 ontvingen 95.822 Vlamingen een ziekte- of invaliditeitsuitkering wegens volledige **arbeidsongeschiktheid**.

Om de toegang tot de gezondheidszorg te verzekeren, bestaat er voor bepaalde groepen een **voorkeursregeling in de ziekteverzekering**. Begin 2010 genoten 751.667 personen van dit recht. Dit statuut wordt toegekend aan weduwnaars en weduwen, personen met een handicap, gepensioneerden en wezen (de oude WIGW's), gerechtigden op sociale bijstandsuitkeringen, oudere langdurig werklozen en de personen ten laste van al deze groepen. Bijkomende voorwaarde is wel dat het beschikbare gezinsinkomen een bepaalde maximumgrens niet overschrijdt. Sinds midden 2007 werd het recht uitgebreid naar alle gezinnen met een inkomen onder een bepaalde grens (**OMNIO-statuut**). Door deze uitbreiding lag het totale aantal rechthebbenden vanaf 2008 iets hoger dan de jaren voordien. Wel is het zo dat een groot deel van de gezinnen die recht hebben op het OMNIO-statuut dit recht nog niet hebben aangevraagd of gekregen.

Naast de klassieke sociale uitkeringen probeert de overheid via de **sociale bijstandsuitkeringen** de inkomensituatie van de minst goedgee groepen te verbeteren.

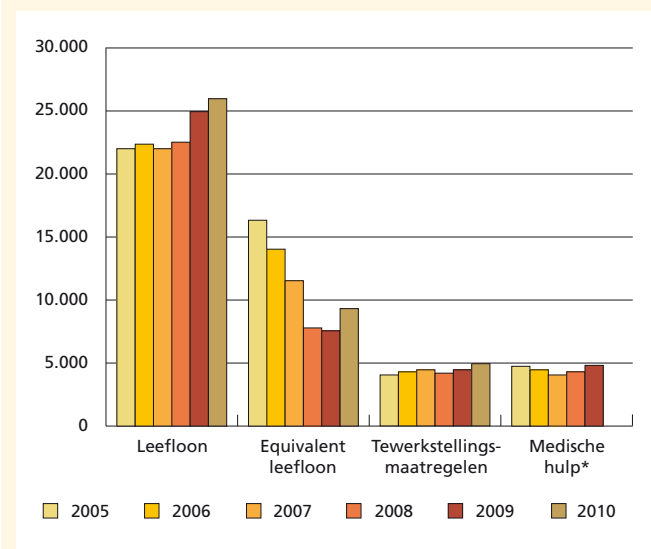
De laatste jaren ontvingen in Vlaanderen gemiddeld ongeveer 22.000 personen een **leefloon** in het kader van het **Recht op Maatschappelijke Integratie (RMI)**. In 2009 en 2010 steeg dat aantal opvallend. In 2010 ging het om gemiddeld 25.824 begunstigden per maand.

Mensen die niet in aanmerking komen voor het leefloon omdat ze niet voldoen aan bepaalde voorwaarden inzake leeftijd, nationaliteit en arbeidsbereidheid, kunnen een beroep doen op het equivalent leefloon van het **Recht op Maatschappelijke Hulp (RMH)**. In de praktijk gaat het

vooral om vreemdelingen die niet ingeschreven zijn in het bevolkingregister. In 2010 genoten per maand gemiddeld 9.296 personen een dergelijke steun, een aantal dat na een constante daling in de voorbije jaren in 2010 weer is opgelopen.

3.246 Sociale bijstand: RMI en RMH

Evolutie van het gemiddeld maandelijks aantal begunstigden van het (equivalent) leefloon, tewerkstellingsmaatregelen en medische hulp in het kader van het Recht op Maatschappelijke Integratie (RMI) of het Recht op Maatschappelijke Hulp (RMH), van 2005 tot 2010.

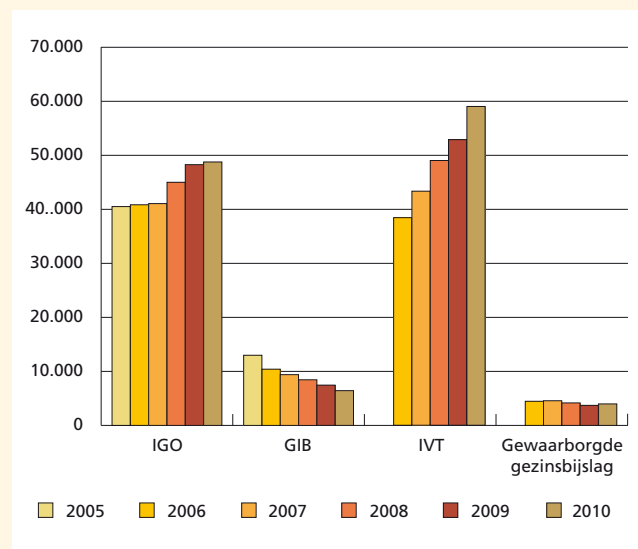

* Cijfers voor 2010 nog niet beschikbaar.

Bron: POD MI.

3.247 Sociale bijstand: ouderen, personen met een handicap en kinderen

Evolutie van het aantal begunstigden van de Inkomensgarantie voor Ouderen (IGO) en het Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden (GIB), de Inkomensvervangende Tegemoetkoming aan personen met een handicap (IVT) en het aantal rechtgevendende kinderen op gewaarborgde gezinsbijslag op 1 januari, van 2005 tot 2010.

Bron: RVP, FOD SZ, RKW.

Naast of bovenop het (equivalent) leefloon kan het RMI/RMH ook ingevuld worden via een tewerkstellingsmaatregel met tussenkomst van het OCMW. Het aantal tewerkstellingsmaatregelen vertoont de laatste jaren een licht stijgende trend.

Ten slotte kan ook sociale bijstand verleend worden in de vorm van medische hulp. Het aantal begunstigden hiervan schommelde de voorbije jaren steeds tussen 3.500 en 4.500 personen.

Slechts een beperkt aantal 65-plussers ontvangt een leefloon omdat zij aparte regelingen kennen: het **Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden** (GIB) dat sinds 2002 geleidelijk vervangen wordt door de **Inkomensgarantie voor Ouderen** (IGO). Meestal gaat het om een toeslag bovenop het pensioen, zodat men een bedrag bekomt dat vergelijkbaar is met het leefloon. Het wordt toegekend aan personen die de pensioengerechtigde leeftijd hebben bereikt maar die door omstandigheden geen of geen voldoende loopbaan hebben kunnen opbouwen. Begin 2010 ging het samen om 55.078 ouderen. Dat aantal is sinds 2008 beduidend gestegen.

Personen met een handicap kunnen een beroep doen op een **Inkomensvervangende Tegemoetkoming** (IVT) indien zij geen arbeid kunnen verrichten. Begin 2010 werden in Vlaanderen 58.748 van deze tegemoetkomingen uitgekeerd. Het aantal IVT's neemt de laatste jaren opvallend toe.

Naast deze uitkeringen die de bestaanszekerheid moeten garanderen, kunnen ouderen en personen met een handicap ook aanspraak maken op tegemoetkomingen om bijkomende kosten te dekken door verminderde zelfredzaamheid. Het gaat om de Tegemoetkoming voor Hulp aan Bejaarden en de Integratietegemoetkoming voor Personen met een Handicap (niet opgenomen in de grafieken).

De **gewaarborgde gezinsbijslag** ten slotte is bedoeld voor gezinnen die op basis van hun beroepsactiviteit geen enkel recht kunnen doen gelden op kinderbijslag, of slechts een recht genieten op een bedrag dat lager ligt dan de gewaarborgde gezinsbijslag. Begin 2010 ging het om 3.973 rechtgevendende kinderen. Dat aantal blijft de laatste jaren vrij stabiel.

Als het aantal begunstigden van de belangrijkste sociale uitkeringen gerelateerd wordt aan het bevolkingsaantal en deze cijfers vergeleken worden tussen de gewesten, blijkt het Vlaamse Gewest het hoogste aantal personen te hebben met een pensioenuitkering. Het Waalse Gewest scoort het hoogst op vlak van uitkeringen voor arbeidsongeschiktheid en de Inkomensvervangende Tegemoetkoming voor personen met een handicap (IVT). Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest heeft relatief gezien het hoogste aantal personen die een werkloosheidsuitkering of een (equivalent) leefloon trekken.

In het Vlaamse Gewest krijgen 321 op de 1.000 volwassen personen een vervangingsinkomen (werkloosheidsuitkering, pensioenuitkering of uitkering voor volledige arbeidsongeschiktheid) of een bijstandsuitkering (leefloon, equivalent leefloon of IVT). Dat aantal ligt duidelijk hoger in het Brusselse Hoofdstedelijke en het Waalse Gewest. Het verschil tussen de gewesten wordt nog groter als geen rekening wordt gehouden met de pensioenuitkeringen.

3.248 Sociale uitkeringen per 1.000 volwassenen

Het aantal begunstigden van een vervangingsinkomen of sociale bijstandsuitkering per 1.000 personen van 18 jaar en ouder, in 2010.

	Vlaams Gewest	Waals Gewest	Brussels Gewest
Pensioenuitkeringen (inclusief IGO/GIB)	217	211	165
Door RVA vergoede werklozen	66	106	120
Volledige arbeidsongeschiktheid*	19	27	20
(Equivalent) leefloon	7	18	41
IVT	12	19	14
Totaal zonder pensioenuitkeringen**	104	170	196
Totaal met pensioenuitkeringen**	321	381	361

* Cijfers voor 2009.

** Dubbeltellingen zijn mogelijk doordat personen meerdere uitkeringen cumuleren.

Bron: KSZ, RVA, POD MI, FOD SZ.

Sociale uitsluiting

Armoede uit zich niet alleen op financieel vlak maar gaat veelal gepaard met uitsluiting en achterstelling op heel wat andere domeinen. Hierna wordt achtereenvolgens ingegaan op de bestaande achterstelling van personen met een laag inkomen op vlak van onderwijs, tewerkstelling, huisvesting, gezondheid en maatschappelijke participatie.

Onderwijs

Wie laag geschoold is, loopt duidelijk meer kans op een mindere inkomenspositie dan wie hoger geschoold is. Dat bleek al herhaaldelijk uit de uiteenlopende scores van hoog- en laagopgeleiden op de verschillende armoede-indicatoren.

In dit verband is het positief dat het aandeel laaggeschoolden jaarlijks behoorlijk sterk afneemt. In 1999 lag dat aandeel bij de 25- tot 64-jarigen nog op 42%, in 2009 – 10 jaar later – is dat gezakt naar 27%. Maar tegelijk blijkt het aandeel 18- tot 24-jarigen met ten hoogste een diploma lager secundair onderwijs na een jarenlange daling weer te stijgen. In 2009 gaat het om 1 op de 10 jongeren.

Achterstelling op de arbeidsmarkt

Werk vormt ontegensprekelijk een belangrijke buffer tegen armoede. Het risico om in armoede terecht te komen ligt bij personen met een job beduidend lager.

Toch biedt werk geen sluitende bescherming tegen armoede. Dat blijkt uit het feit dat 4% van de werkende Vlamingen – bijna 100.000 personen – moet rondkomen met een huishoudinkomen onder de armoederisicodrempel. Omgekeerd betekent dat ook dat een vrij grote groep van de personen onder de armoederisicodrempel al aan het werk is.

Gezien het feit dat het armoederisicopercentage bij werklozen beduidend hoger ligt dan bij werkenden, is het verontrustend dat als gevolg van de economische crisis het aantal werklozen na een daling van 2005 tot 2008 in de loop van 2009 en 2010 weer opvallend is gestegen. Ook het aantal langdurige werklozen vertoont weer een opwaartse knik. Bovendien blijven bepaalde groepen – vooral ouderen, allochtonen en personen met een handicap – bijzonder moeilijk toegang vinden tot de arbeidsmarkt (zie hoofdstuk 2.2).

In 2010 leefde 6% van de Vlaamse kinderen, 7% van de volwassen mannen en 10% van de volwassen vrouwen in een gezin waar niemand werkt. Deze percentages zijn tegenover 2004 lichtjes afgenomen. Het aandeel personen in **jobloze huishoudens** is groter bij vrouwen dan bij mannen. Inzake jobloze huishoudens bezet Vlaanderen in de Europese rangschikking telkens een plaats tussen de best scorende landen en de middenmoot. Het is net

bij deze gezinnen waar niemand werkt dat de hoogste armoederisicopercentages worden gemeten. In 2009 beschikte maar liefst 72% van de leden van gezinnen met kinderen waar geen enkele volwassene werkt over een inkomen onder de armoederisicodrempel. Bij de jobloze gezinnen zonder kinderen gaat het om een armoederisicopercentage van 26%.

Huisvestingsproblemen

De woonsituatie van de minst gegoede gezinnen is minder goed dan die van andere gezinnen. Wie over een laag inkomen beschikt, kan moeilijker een eigen woning aankopen en is daardoor vaker aangewezen op de (private) huurmarkt. **Eigendom** vormt een belangrijke barrière tegen armoede: het aandeel personen onder de armoederisicodrempel ligt bij huurders (22%) meer dan dubbel zo hoog als bij eigenaars (9%).

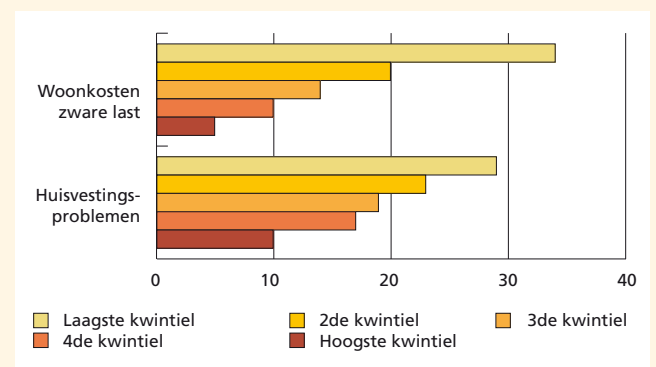
Volgens de gegevens van de EU-SILC van 2009 leeft bijna 17% van de Vlamingen – iets meer dan 1 miljoen personen – in een huishouden waar de woonkosten een zware last vormen voor het huishoudbudget. Dat aandeel is na een daling tussen 2005 en 2007 in 2008 opvallend gestegen. Bij gezinnen met een laag inkomen gaat een relatief groter aandeel van het budget op aan **woonkosten**. Het is dan ook weinig verwonderlijk dat deze gezinnen de totale woonkost vaker beschouwen als een zware last op het huishoudbudget.

In Europees perspectief blijft het probleem van zware woonkosten in Vlaanderen relatief beperkt. Vlaanderen haalt net de top 5 van landen met het minste problemen.

Dat de woonkost behoorlijk kan doorwegen op het gezinsbudget blijkt ook uit het feit dat een aanzienlijke groep gezinnen problemen heeft met het betalen van de elek-

3.249 Huisvesting

Bevolking dat leeft in een woning met huisvestingsproblemen (gebrek aan elementair comfort, met één of meer zware huisvestingsproblemen of met gebrek aan ruimte) en dat leeft in een huishouden waarvan de referentiepersoon aangeeft dat de woonkosten een zware last vormen voor het huishoudinkomen, naar inkomensniveau, in 2009, in %.

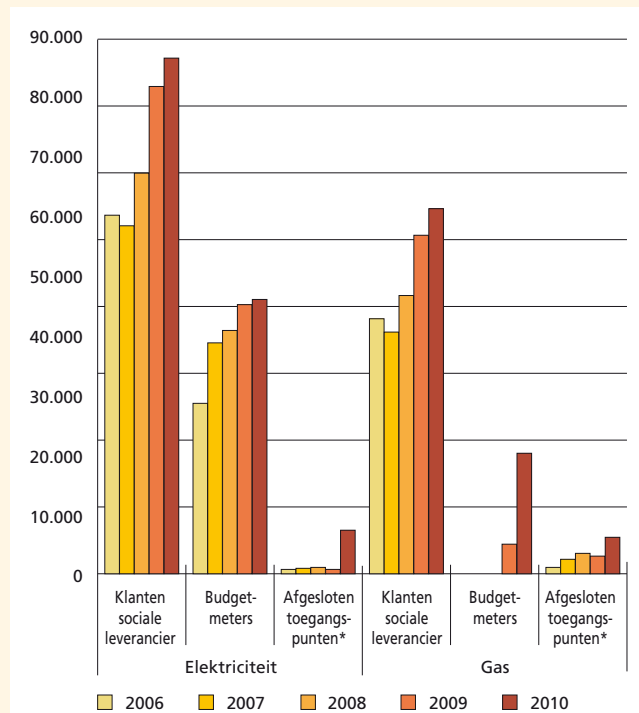

Bron: EU-SILC ADSEI.

triciteits- of gasfactuur. Een klant die zijn **energiekosten** niet tijdig betaalt, krijgt een herinneringsbrief in de bus. Wie daarop binnen een bepaalde termijn niet reageert, krijgt een aangetekende ingebrekestelling. Reageert de klant ook hier niet op of komt hij de in een afbetalingsplan gemaakte afspraken niet na, dan mag de commerciële leverancier het contract met zijn klant opzeggen. Als de klant geen nieuwe commerciële leverancier vindt, dan neemt de netbeheerder in zijn rol van sociale leverancier de levering van elektriciteit en/of gas over. Het aantal door de netbeheerders van elektriciteit en gas voorziene gezinnen nam na een kleine afname in 2007 behoorlijk sterk toe in de periode 2008-2010. Eind 2010 ging het om 77.324 gezinnen voor elektriciteit en 54.701 voor gas. Bij wanbetaling bij de sociale leverancier plaatst de netbeheerder een budgetmeter die de klant verplicht om vooraf te betalen voor de levering van elektriciteit en/of gas. Indien de klant niet vooraf betaalt, valt de stroomlevering terug op een minimale levering van 10 ampère. Het wordt dan moeilijk om meerdere toestellen tegelijk te gebruiken. Bij gas wordt in het geval van niet-betaling via de budgetmeter de levering helemaal afgesloten. Pas in 2009 werd gestart met het plaatsen van budgetmeters voor gas. Ook het aantal budgetmeters nam de laatste jaren sterk toe.

3.250 Energiearmoede

Evolutie van het aantal klanten van wie het leveringscontract werd opgezegd door de commerciële leverancier omwille van wanbetaling en dat verder wordt beleverd door de netbeheerder in hun rol van sociale leverancier, het aantal ingeschakelde budgetmeters en het aantal afgesloten huishoudelijke afnemers, van 2006 tot 2010, telkens op 31 december.

* Vanaf 2010 worden ook afsluitingen als gevolg van een verhuis in de cijfers opgenomen.
Bron: VREG.

Eind 2010 verbruikten 41.200 gezinnen elektriciteit en 18.190 gezinnen gas via een budgetmeter. Bij blijvende wanbetaling kan een vraag tot volledige afsluiting voorgelegd worden aan de Lokale Adviescommissie (LAC) van de gemeente. In de wintermaanden worden in dergelijke situatie elektriciteit en gas niet afgesloten. Het aantal afgesloten toegangspunten voor elektriciteit steeg het laatste jaar zeer sterk tot 6.573 afgesloten punten eind 2010. Dat heeft deels te maken met het feit dat vanaf 2010 ook afsluitingen als gevolg van een verhuis in de cijfers worden opgenomen. Ook het aantal afgesloten toegangspunten voor gas steeg sterk tot 5.611 afgesloten toegangspunten op het einde van 2010.

Huishoudens met een laag inkomen wonen ten slotte vaker in huizen van mindere kwaliteit. Het gaat om huizen zonder elementair comfort, met kwalitatieve gebreken of met een gebrek aan ruimte.

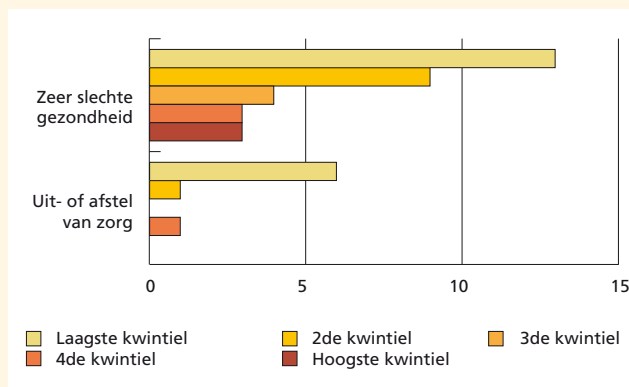
Armoede en gezondheid

Ook op vlak van gezondheid bestaan er nog steeds opvallende sociale ongelijkheden. Mensen met een laag inkomen geven beduidend vaker aan over een (zeer) slechte **gezondheid** te beschikken. Het geeft aan dat de gezondheidssituatie van een individu samenhangt met diens sociaaleconomische situatie.

Daarbij komt dat er voor een beperkt deel van de bevolking nog steeds een probleem is van toegang tot de **gezondheidszorg**. In 2009 leefde 2% van de Vlamingen in een gezin dat in het voorgaande jaar minstens 1 keer een bezoek aan de arts of tandarts heeft moeten uitstellen omwille van financiële redenen. Dat komt overeen met ongeveer 110.000 personen. Ook hier scoren de personen uit de laagste inkomensgroep opvallend minder goed.

3.251 Gezondheid

Bevolking van 16 jaar en ouder dat de eigen gezondheidstoestand als (zeer) slecht omschrijft en bevolking dat leeft in een huishouden waar één van de leden het voorbije jaar een bezoek aan de (tand)arts heeft moeten uit- of afstellen om financiële redenen, naar inkomensniveau, in 2009, in %.

Bron: EU-SILC ADSEI.

Achterstelling en maatschappelijke participatie

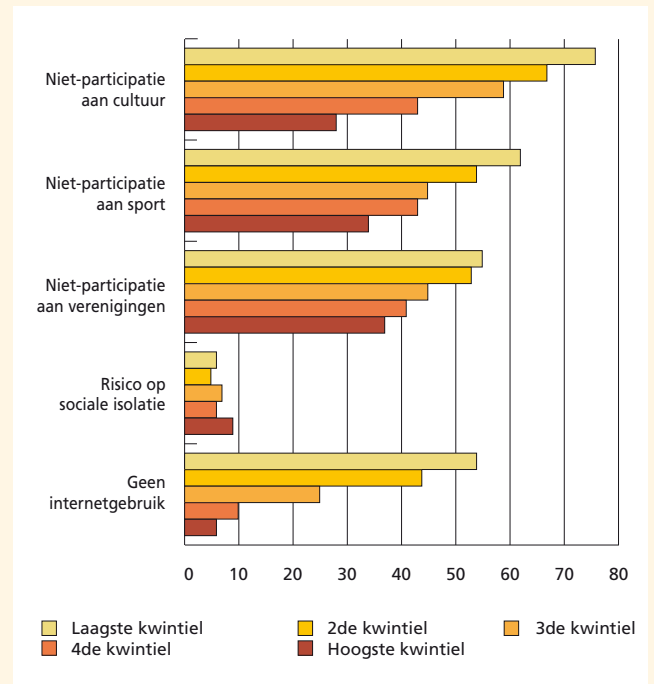
Armoede en bestaansonzekerheid gaan ten slotte ook gepaard met achterstelling op vlak van maatschappelijke integratie en **participatie**. Lage inkomensgroepen blijken duidelijk minder te participeren aan cultuur, minder aan sport te doen, minder actief deel te nemen aan het verenigingsleven en minder gebruik te maken van internet. De verschillen tussen de inkomensgroepen zijn minder uitgesproken als het gaat om de intensiteit van de **sociale contacten** met burens, familie en vrienden. Toch lijkt ook hier sprake van een iets hoger risico op sociaal isolement (zelden of nooit contact met anderen) naarmate het inkomen lager ligt.

Benadering Kind en Gezin

Een alternatieve indicator die verschillende van de hierboven behandelde aspecten van armoede en sociale uitsluiting tegelijk in rekening tracht te brengen, werd begin jaren 1990 ontwikkeld door Kind en Gezin. Aan de hand van het maandinkomen van het gezin, de opleiding en de arbeidssituatie van de ouders, de ontwikkeling van de kinderen, de huisvesting en de gezondheidssituatie van het gezin, wordt een kansarmoede-index berekend die aangeeft hoeveel kinderen geboren worden in kansarme gezinnen. Een gezin wordt als kansarm beschouwd als het op minstens 3 van de voorgenoemde criteria zwak scoort. In 2010 was dat bij 8,6% van het totale aantal geboorten het geval. Het aandeel **geboorten in kansarme gezinnen** is na een aantal jaren min of meer stabiel te zijn gebleven, sinds 2005 sterk toegenomen.

3.252 Maatschappelijke participatie

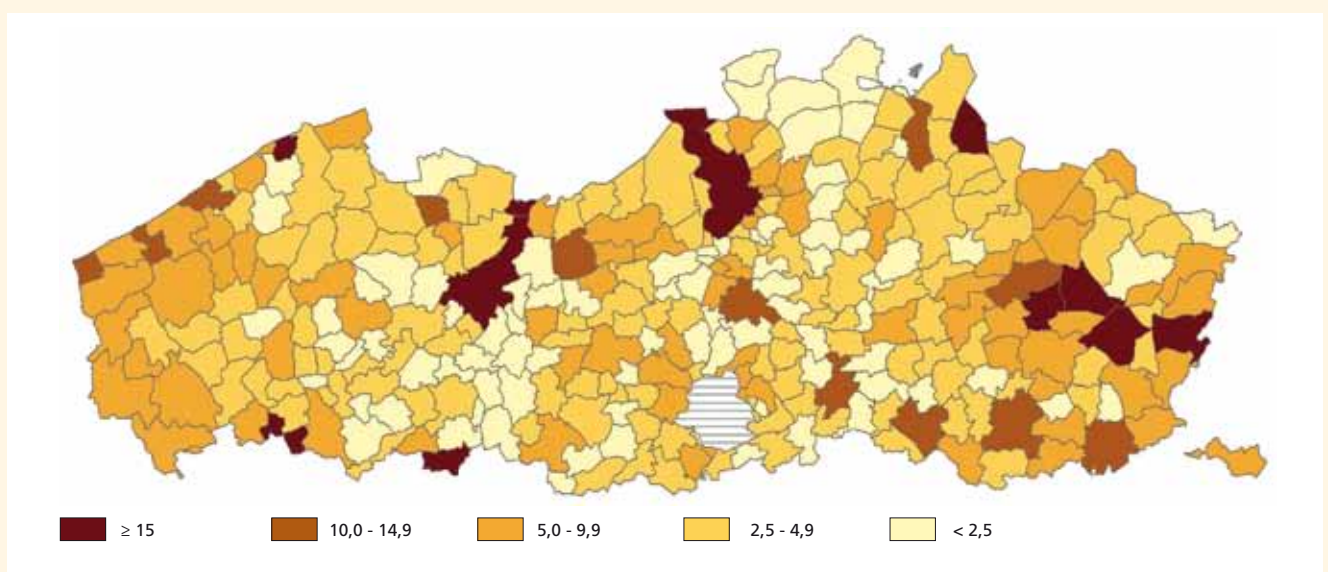
Bevolking van 18 jaar en ouder dat het afgelopen jaar niet of slechts incidenteel geparticipeerd heeft aan cultuur, dat niet aan sport doet (inclusief wandelen of fietsen), dat van geen enkele vereniging actief lid is, dat minder dan wekelijks contact heeft met burens, niet-inwonende familie en vrienden of kennissen, dat tijdens de laatste 3 maanden geen internet heeft gebruikt, naar inkomensniveau, in 2010, in %.

Bron: SCV 2010.

3.253 Kansarmoede-index per gemeente

Het aandeel geboorten in kansarme gezinnen in het totale aantal geboorten per gemeente, in 2009 (voortschrijdend gemiddelde van voorbije 3 jaar), in %.

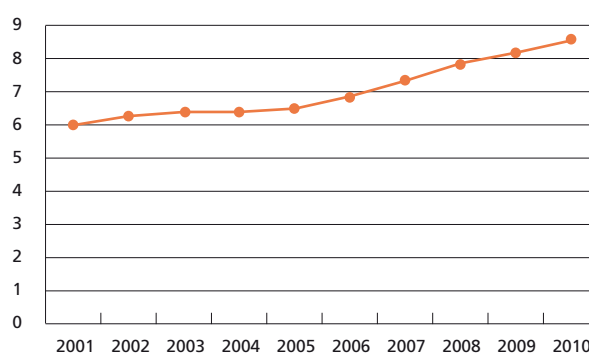
Bron: Kind en Gezin.

Deze kansarme gezinnen hebben veelal te kampen met een complex geheel van problemen. Een lage opleiding van minstens één van beide ouders, een laag maandinkomen en een zwakke arbeidssituatie van de ouders, komt bij goed 7 op de 10 gezinnen voor. Bijna de helft van deze gezinnen is slecht gehuisvest. Bijna 4 op de 10 kinderen geboren in een kansarm gezin woont in de grootsteden Antwerpen en Gent. Van bijna 6 op de 10 kinderen geboren in een kansarm gezin beschikte de moeder bij haar geboorte niet over de Belgische nationaliteit.

Het aandeel geboorten in kansarme gezinnen verschilt sterk van gemeente tot gemeente. In Antwerpen gaat het om bijna 1 op de 4 geboorten. In Bierbeek gaat het om amper 0,3% van de geboorten. De slechtst scorende gemeenten zijn de grootsteden Antwerpen en Gent, de Limburgse gemeenten Heusden-Zolder, Genk, Houthalen-Helchteren en Maasmechelen, de gemeenten Menen, Ronse, Zelzate, Blankenberge en Arendonk.

3.254 Kansarmoede-index

Evolutie van het aandeel geboorten in kansarme gezinnen in het totale aantal geboorten, van 2001 tot 2009, in % (voortschrijdend gemiddelde van voorbije 3 jaar).

Bron: Kind en Gezin.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Instituut voor Nationale Rekeningen & Nationale Bank van België (2010). *Regionale rekeningen 2000-2009*. Brussel.
- Kind en Gezin (2011). *Het Kind in Vlaanderen 2010*. Brussel.
- Vlaams Centrum Schuldbemiddeling (2011). *Cijfermateriaal basisregistratie 2007-2010*. Brussel.
- VREG (2011). *Statistieken 2010 met betrekking tot huishoudelijke afnemers in het kader van de besluiten op de sociale openbaardienstverplichtingen*. Brussel.
- Studiedienst van de Vlaamse Regering (SVR) (2011). *Vlaamse Armoedemonitor*. Brussel: SVR.

Algemene Directie Statistiek:

- Enquête naar de arbeidskrachten (EAK): <http://statbel.fgov.be/lfs>
- Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC): <http://statbel.fgov.be/silc>
- Huishoudbudgetonderzoek (HBO): <http://statbel.fgov.be/hbs>
- Eurostat: <http://www.ec.europa.eu/eurostat>
- Federale Overheidsdienst Sociale Zekerheid (FOD SZ): <http://www.socialsecurity.fgov.be/>
- Instituut voor Nationale Rekeningen (INR): <http://inr-icn.fgov.be/>
- Kind en Gezin: <http://www.kindengezin.be>
- Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid (KSZ): <http://ksz-bcss.fgov.be>
- Nationale Bank van België (NBB): <http://www.nbb.be>
- POD Maatschappelijke Integratie (POD MI): http://www.mi-is.be/be_nl/index.html
- Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening (RVA): <http://www.rva.be>
- Rijksdienst voor Pensioenen (RVP): <http://www.onprvp.fgov.be>
- Vlaamse Reguleringsinstantie voor de Elektriciteit- en Gasmarkt (VREG): <http://www.vreg.be>

DEFINITIES

Armoederisicodrempel De armoederisicodrempel wordt bepaald op 60% van het mediaan gestandaardiseerde netto beschikbaar huishoudinkomen van een land of regio.

Armoederisicopercentage Het aandeel personen dat leeft in een huishouden dat moet rondkomen met een gestandaardiseerd netto beschikbaar huishoudinkomen onder de armoederisicodrempel.

EU-SILC-survey De 'European Union Statistics on Income and Living Conditions' (EU-SILC) is een enquête naar inkomens en andere levensomstandigheden, met als voornaamste doel het opstellen van vergelijkbare indicatoren in het kader van armoede en sociale insluiting binnen de Europese Unie. De uitvoering van de EU-SILC is sinds 2004 bij Europese verordening verplicht voor alle lidstaten. De SILC wordt gecoördineerd door Eurostat en voor België uitgevoerd door de Algemene Directie Statistiek (ADSEI) van de FOD Economie (<http://statbel.fgov.be/silc>).

Het betreft een enquête die wordt afgenomen bij een steekproef van private huishoudens uit het Rijksregister, waarbij de referentiepersoon van het huishouden wordt geïnterviewd evenals elk huishoudlid van 16 jaar en ouder. Deze aanpak resulteert in een dataset op huishoud- en individueel niveau. Vanaf 2004 is de SILC opgebouwd als een 4 jaar durend roterend panel. Dat betekent dat elk jaar een kwart van de huishoudens vervangen wordt door een nieuwe steekproef van huishoudens.

In de EU-SILC-survey van 2009 werden in het Vlaamse Gewest in totaal via de huishoud- en individuele vragenlijst gegevens verzameld voor 7.855 personen. In het Waalse Gewest ging het om 4.983 personen, in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest om 1.882 personen. Omwille van de beperkte steekproefomvang zijn in deze VRIND geen EU-SILC-resultaten voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest opgenomen.

Gestandaardiseerd huishoudinkomen Om het mogelijk te maken het inkomen van huishoudens van verschillende grootte en samenstelling met elkaar te vergelijken, wordt het totale huishoudinkomen gestandaardiseerd. Dat gebeurt door het totale huishoudinkomen te delen door een equivalentiefactor. Het eerste huishoudlid krijgt een gewicht van 1. Voor elke bijkomende persoon van 14 jaar en ouder in het huishouden wordt die factor verhoogd met 0,5, voor elk kind jonger dan 14 jaar met een factor 0,3. Vervolgens wordt aan elk lid van het gezin een gelijk deel van het huishoudinkomen toegewezen, met name het totale huishoudinkomen gedeeld door de equivalentiefactor.

Inkomenskwintielverhouding De verhouding van het aandeel van de 20% van de bevolking met het hoogste inkomen in het totale inkomen, tot het aandeel van de 20% van de bevolking met het laagste inkomen in het totale inkomen. Het gaat telkens om het gestandaardiseerde netto beschikbare huishoudinkomen.

Mediaan inkomen Het middelste inkomen wanneer de inkomens van laag naar hoog worden gerangschikt.

Koopkrachtpariteit Geeft de verhouding weer tussen de hoeveelheid van de eigen munt en de hoeveelheid van een vreemde munt die nodig zijn om eenzelfde korf van goederen en diensten te kopen. In Europa worden de koopkrachtpariteiten vastgesteld door Eurostat in nauwe samenwerking met de OESO.

Kwintiel Wanneer de inkomens van laag naar hoog worden gerangschikt, kunnen zij worden opgedeeld in 5 gelijke groepen of kwintielen. Het laagste kwintiel omvat dan de 20% laagste inkomens, het hoogste kwintiel de 20% hoogste inkomens.

4 GROEN EN DYNAMISCH STEDENGEWEST

De Vlaamse Regering wil van Vlaanderen een groene en milieuvriendelijke regio maken, waar het aangenaam wonen is. De verstedelijking zet zich vandaag sterk door, wat maakt dat er een toenemende druk ontstaat op de open ruimte, op het platteland en op het leefmilieu.

De open ruimte en het platteland verkleinen en versnipperen, vandaar het belang om erg zorgvuldig om te springen met de resterende open ruimte en de **ruimtelijke ontwikkelingen** zo goed mogelijk te sturen zodat zowel de aantrekkelijkheid van als de leefbaarheid in de steden en op het platteland worden bevorderd. Ook investeringen in de restauratie van onroerend erfgoed dragen in deze een steentje bij. De ruimtelijke ordening moet de diverse maatschappelijke activiteiten gelijktijdig tegen elkaar afwegen. Inzetten op ruimte voor natuur- en landschapsbeleving moet daarom hand in hand gaan met inzetten op voldoende en goed gelokaliseerde ruimte voor bedrijfsontwikkeling.

Blikvangers

- Sinds 2008 is er opnieuw een daling van de gemiddelde oppervlakte van het bouwperceel tot 860 m² in 2010. Met een prijsstijging van 5,4% ten opzichte van 2009, diende anno 2010 gemiddeld 155 euro per m² bouwgrond betaald te worden (*figuur 4.11, 4.23*).
- In 2010 werden bijna 35.000 nieuwbouwwoningen vergund, hetgeen een belangrijke verhoging is ten aanzien van 2009. De appartementsbouw neemt daarbij een steeds prominentere plaats in (*figuur 4.12, 4.21*).
- De voorbije 2 jaar is er terug een sterke toename in het aantal beschermde monumenten tot een totaal van 10.680 eind 2010 (*figuur 4.16, 4.17*).

Betaalbaar en kwalitatief **wonen** zijn expliciete doelstellingen van de Vlaamse Regering. Daarbij zal blijvend ingezet worden op eigendomsverwerving maar ook op de huurmarkt. Om de kwaliteit van de woningen te verhogen zal op allerhande manieren gewerkt worden om de renovatie van bestaande woningen te bevorderen waarbij bijzon-

dere aandacht zal gaan naar maatregelen voor duurzaamheid en energiezuinigheid. De Vlaamse overheid streeft immers naar duurzaam bouwen, duurzaam wonen en duurzaam leven.

Blikvangers

- In 2010 herstelde de vastgoedmarkt zich na de crisis en werden er 9% meer verkopen geteld (*figuur 4.22*).
- 2010 was ook een topjaar in aantal verstrekte hypothecaire kredieten: er werden 276.000 kredietovereenkomsten gesloten voor een totaalbedrag van 26 miljard euro (*figuur 4.25*).
- Steeds meer Vlamingen doen aan renovatie. In 2009 ontvingen bijna 29.000 begunstigden een verbeterings-, aanpassings- of renovatiepremie en dat voor een totaalbedrag van bijna 136 miljoen euro (*figuur 4.29, 4.30*).
- De inhaalbeweging in de nieuwbouw van sociale woningen - beslist in 2009 ingevolge het Grond- en Pandendecreet - komt langzaam op gang. In 2010 werden 2.200 nieuwbouwwoningen opgeleverd (*figuur 4.31*).
- Energiebesparende maatregelen zijn aan een opmars bezig. Het aandeel woningen met dak-, zolder- en vloerisolatie stijgt jaarlijks en bedraagt in 2009 respectievelijk 73%, 58% en 37%. Ook de aanwezigheid van dubbelglas neemt jaar na jaar toe zodat in 2008 89% van de Vlaamse woningen dubbelglas had (*figuur 4.38*).

Leefbaarheid en duurzaamheid staat voor iedereen centraal, zowel in de **stad als op het platteland**. Dit uit zich in de aandacht die het Vlaamse beleid schenkt aan plattelands- en stedelijke ontwikkelingen.

Blikvangers

- De demografische ontwikkelingen in de grootsteden, en in mindere mate in de centrumsteden, lopen anders dan elders in Vlaanderen: minder inwijking vanuit het binnenland maar des te meer vanuit het buitenland en een grotere natuurlijke aangroei,

zorgen voor een toename van de bevolking (figuur 4.65). Men kan ook spreken van een babyboom: meer dan 20.000 baby's en kleuters worden in deze steden verwacht tegen 2018, waarvan zo'n 15.000 baby's en kleuters in de grootsteden (figuur 4.52).

- Plattelandsbewoners zijn uitermate tevreden over hun woning en buurt. Vooral in de grootsteden is de tevredenheid minder hoog (figuur 4.57).
- Armoede en achterstelling komen vooral in de grootsteden samen (figuur 4.75, 4.76, 4.77, 4.78).
- Stedelingen hebben evenveel sociale contacten als niet-stedelingen. Bovendien hebben grootstedelingen meer contact met personen met andere opvattingen, een andere cultuur of uit een ander sociaal milieu (figuur 4.79).
- Toenemende verstedelijking zorgt voor een lagere betrokkenheid bij het verenigingsleven. Vrijwilligerswerk en het verlenen van informele hulp komen echter niet minder voor in meer verstedelijkte gebieden (figuur 4.80).

De toenemende verstedelijking brengt ook extra druk op het leefmilieu mee. Vlaanderen wil in 2020 op vlak van water- en luchtkwaliteit, bodembescherming, geluidshinder en biodiversiteit even goed scoren als andere economische topregio's. Daarenboven streeft men naar een 'groene economie', die naast de hierboven genoemde milieukwaliteitsmaatregelen nog tal van acties vereist op verschillende vlakken. Zo moet de grondstoffenconsumptie en afvalproductie verder omlaag. Ook rationeel watergebruik en een verdere daling van de broeikasgasuitstoot staan centraal om te spreken van een groene economie.

Blikvangers

- Tussen 1990 en 2009 zijn de verzurende emissies met ruim 62% afgenomen. Ondanks de dalende trend blijven de emissies in Vlaanderen hoog in vergelijking met andere regio's en lidstaten (figuur 4.94, 4.95).
- De broeikasgasemissies zijn tussen 1990 en 2009 met 7,7% gedaald. Vlaanderen zit momenteel op schema om aan haar Kyoto-doelstelling te voldoen (figuur 4.97).
- Er is nog heel wat werk met betrekking tot het afbakenen van natuur, bos en groen. De afbakening van het VEN (Vlaams Ecologisch Netwerk) werd in 2010 voor 71% gerealiseerd, de afbakening van het IVON en het IVON (Integraal Verwevings- en Ondersteunend Netwerk) werd slechts voor 4% gehaald. De 38.000 ha extra natuur en reservaat werd voor 38% bereikt, de 10.000 ha extra bos werd voor 22% bereikt (figuur 4.100, 4.102).
- Verbranding van huishoudelijk restafval gebeurde in 2009 volledig in verbrandingsinstallaties met energierecuperatie. De gestorte hoeveelheid restafval is door het stortverbod zeer sterk afgenomen tot 3,5% van de totale hoeveelheid ingezameld restafval in 2009 (figuur 4.108).

In een groen en dynamisch stedengewest is ook een duurzaam energiebeleid noodzakelijk. Een daling van het energieverbruik en een stijging van de energieproductie op basis van hernieuwbare bronnen en warmtekrachtkoppeling zijn daarbij de belangrijkste doelstellingen van de Vlaamse overheid. Daarnaast wil de overheid een goed werkende elektriciteits- en gasmarkt met een goede dienstverlening en concurrentiële prijzen. Die concurrentiële prijzen mogen er echter niet voor zorgen dat armoede aanleiding geeft tot mensonwaardige levensomstandigheden door gebrek aan energie.

Blikvangers

- In 2010 steeg het bruto binnenlands energieverbruik met 10% tegenover 2009, dit door de strengere winter en het heropleven van de economie (figuur 4.124).
- In 2010 haalde groene stroom een aandeel van 5,5% en elektriciteit uit warmtekrachtkoppeling bereikte een aandeel van 19% van het bruto binnenlands elektriciteitsverbruik (figuur 4.129).
- Het aantal huishoudens dat gas en elektriciteit afneemt bij een sociale leverancier stijgt jaarlijks. In 2010 waren er meer dan 77.000 klanten bij een sociale leverancier voor elektriciteit en bijna 55.000 voor gas (figuur 4.132).

Er moet ook aandacht besteed worden aan de sector **landbouw**, die bijna de helft van de totale grondoppervlakte inneemt. Vlaanderen staat vandaag aan de top in Europa wat landbouw betreft. Om deze positie te behouden of waar mogelijk te verbeteren, dient de Vlaamse overheid een beleid te voeren waar zowel aandacht gaat naar de economische, sociale en milieuaspecten van de landbouwsector.

Blikvangers

- In 2010 steeg de netto toegevoegde waarde, als indicator voor het globale inkomen van de land- en tuinbouwactiviteit, met 24% en herstelde zich zo gedeeltelijk na twee jaren met zeer zwakke cijfers (figuur 4.139).
- Van diegenen die in 2010 een land- of tuinbouwbedrijf begonnen, had 28% een diploma hoger niet-universitair of universitair onderwijs (figuur 4.150).
- Sinds 2000 neemt de eco-efficiëntie van de landbouw duidelijk toe, dit door schaalvergroting, milieugerichte maatregelen en de dalende veestapel (figuur 4.151).
- In 2010 nemen de consumentenbestedingen in bioproducten met 20% toe tegenover 2009 en bereikten 421 miljoen euro, of een marktaandeel van 1,8%.

4.1

RUIMTELIJKE ONTWIKKELINGEN

De verstedelijking neemt verder toe. In het eerste deel van dit hoofdstuk tonen de cijfers over het ruimtegebruik dit aan. Vooral de woonoppervlakte kent een belangrijke toename. Daarom wordt aandacht besteed aan de indicatoren die dit ruimtegebruik bepalen. Het Vlaams regeerakkoord stelt voorop dat de resterende open ruimte dient beschermd en versterkt te worden. De aantrekkelijkheid en leefbaarheid van onze steden en het platteland moet worden gewaarborgd. Dit houdt ook in dat er wordt gezorgd voor voldoende en goed gelokaliseerde ruimte voor bedrijfsontwikkeling. Er blijft verder nood aan een verbeterde natuur- en landschapsbeleving en het bewaren van het cultuurhistorisch en agrarisch erfgoed.

In het tweede gedeelte van dit hoofdstuk wordt ingegaan op indicatoren vanuit de ruimtelijke planning, waarbij de uitvoering van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) de strategische doelstelling is. In het derde deel komen vervolgens de indicatoren aan bod die verband houden met het vrijwaren en versterken van het onroerend erfgoed als structurerende component in onze leefomgeving.

Ruimtegebruik

Ruimtegebruik volgens de kadastrale statistiek

Net zoals de voorgaande jaren nam de bebouwing verder toe. In 2009 kwam er opnieuw 25 km² bebouwd terrein bij. Het is vooral de woonfunctie die steeds meer oppervlakte inneemt. Sinds 2000 breidde de woonoppervlakte uit met 13%. De oppervlakte aan woonpercelen groeide in 2009 aan met 16 km². Dat is minder dan de voorgaande jaren (19 km² in 2008) en de kleinste toename van de afgelopen vijf jaar. Deze verstedelijking gaat voornamelijk ten koste van de landbouwgronden.

Als de bebouwde oppervlakte wordt uitgezet ten opzichte van de totale oppervlakte blijkt dat het Vlaamse Gewest in 2010 een **bebouwingsgraad** van 26% heeft.

Hoge bebouwingsgraden worden genoteerd in de grootsteden Antwerpen en Gent en in sommige van hun rand-

4.1 Evolutie bodembezetting

Evolutie in de bodembezetting, van 2000 tot 2010, toestand op 1 januari, in km².

	2000	2005	2008	2009	2010	index basisjaar 2000=100	evolutie 2009 - 2010	evolutie 2005 - 2010
Totale oppervlakte in km²	13.522,25	13.522,25	13.522,25	13.522,25	13.522,25	100,0		
Niet-bebouwde gronden	10.218,56	10.082,88	10.003,22	9.976,09	9.951,49	97,4	-24,60	-131,39
Bebouwde gronden en aanverwante terreinen (1)	3.303,69	3.439,37	3.519,03	3.546,16	3.570,76	108,1	24,60	131,39
Woongebied	1.385,67	1.476,25	1.530,53	1.549,42	1.565,60	113,0	16,18	89,35
Nijverheidsgebouwen en -terreinen (andere dan * hieronder)	347,64	364,51	373,13	376,38	380,67	109,5	4,29	16,16
Steengroeven, putten, mijnen, enz. *	14,81	14,31	14,45	14,48	14,48	97,8	0,00	0,17
Handelsgebouwen en -terreinen	88,60	90,79	90,97	91,41	91,49	103,3	0,08	0,70
Openbare gebouwen en terreinen behalve vervoer-, telecommunicatie- en technische voorzieningen	121,12	124,29	126,26	126,40	126,56	104,5	0,16	2,27
Terreinen voor gemengd gebruik	63,10	63,05	64,62	65,03	64,77	102,6	-0,26	1,72
Terreinen voor vervoer en telecommunicatie (2)	1.029,88	1.046,83	1.052,40	1.054,43	1.055,85	102,5	1,42	9,02
Terreinen voor technische voorzieningen	15,43	17,33	18,90	18,58	19,25	124,8	0,67	1,92
Recreatiegebied en andere open ruimte	237,44	242,00	247,77	249,93	252,09	106,2	2,16	10,09

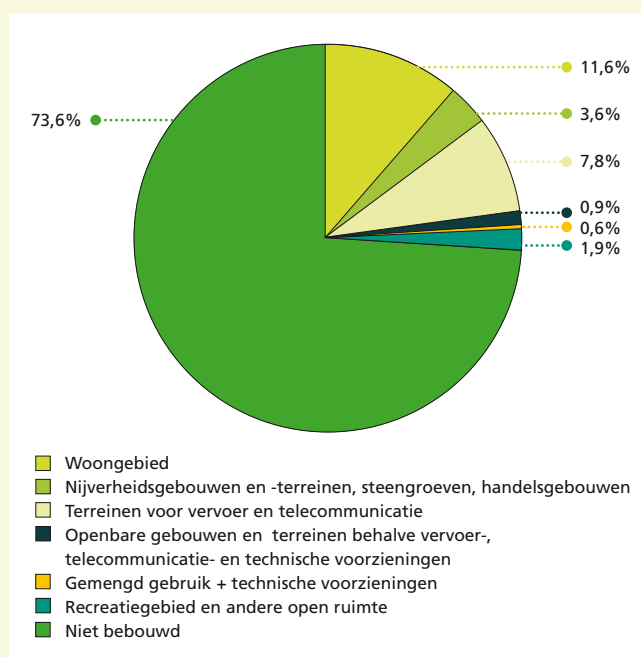
1) behalve verspreide landbouwgebouwen

2) inbegrepen een gedeelte van de waterlopen

Bron: ADSEI en gegevens van de FOD Financiën (kadaster).

4.2 Bodembezetting

Bodembezetting op 1 januari 2010, naar ruimtegebruik, in %.

Bron: ADSEI en FOD Financiën (kadaster).

gemeenten, alsook in enkele gemeenten in de rand rond Brussel. Ook enkele centrumsteden hebben een hogere bebouwingsgraad. Dit is bijvoorbeeld het geval in Leuven, Oostende, Genk, Roeselare en Kortrijk. De regio rond Kortrijk is opvallend dichter bebouwd dan de Westhoek. Ook in Oost-Brabant en Zuid-Limburg zijn er wat minder dichtbebouwde gemeenten.

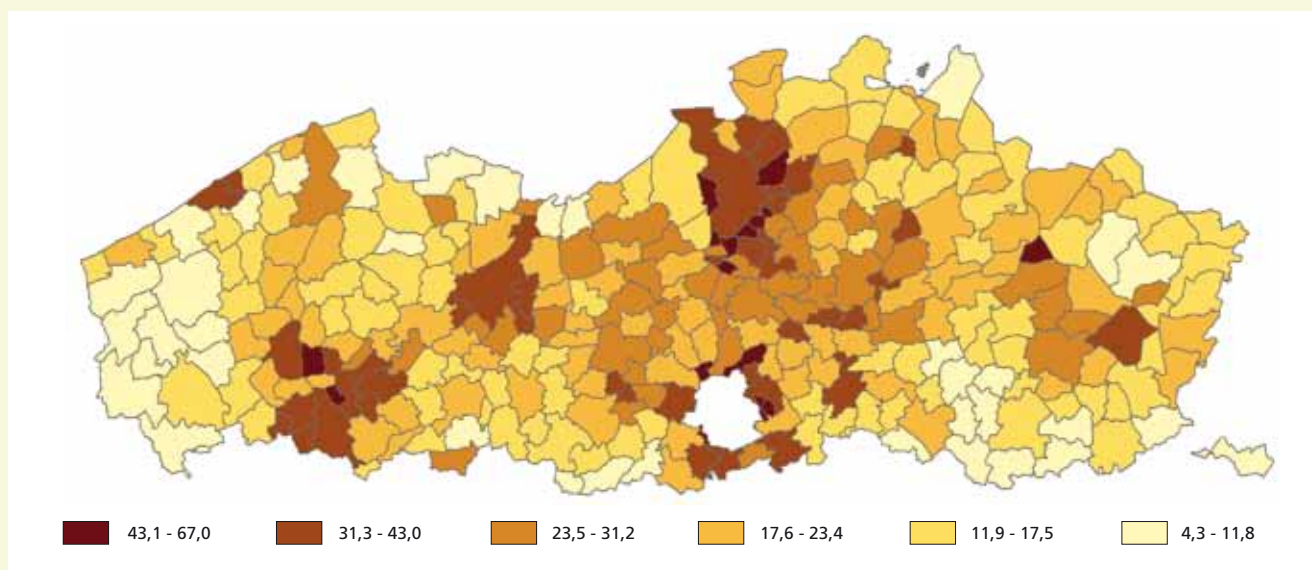
Naast de oppervlakte voor wonen zijn terreinen voor telecommunicatie en voor het vervullen van de vervoersfunctie de tweede grootste ruimtegebruiker. Ook deze oppervlakte neemt nog jaarlijks lichtjes toe (+2,5% in de laatste 10 jaar). De dichtheid van de wegeninfrastructuur hangt nauw samen met de spreiding van de bewoning. De grootsteden, maar ook een aantal centrumsteden zoals Leuven en Oostende, hebben veel wegen op hun grondgebied. Hier is er per km² ook een weg van ongeveer 10 km lengte. Dit is eveneens het geval voor een aantal gemeenten uit de oostrand van Brussel.

Ruimtegebruik via digitale kaartanalyse

Uit digitale kaartanalyse blijkt dat de bebouwingsgraad van Vlaanderen lager ligt dan bij aanwending van de statistiek van het kadaster. Volgens de cijfers van het kadaster is een bebouwd perceel een terrein ingenomen door bijvoorbeeld woningen, wegen, mijnen en steengroeven, alsook alle andere inrichtingen, inclusief aangrenzende ruimtes, gebruikt voor het uitoefenen van menselijke activiteiten. Ook bepaalde types van open (onbebouwde) terreinen die met die activiteiten eng verbonden zijn, zoals stortplaatsen, verlaten terreinen in bebouwde gebieden, wrakkenopslagplaatsen, stadsparken en tuinen, enzovoort moeten hier meegerekend worden. Wanneer deze gegevens worden gerelateerd aan de totale oppervlakte, wordt de werkelijke bebouwingsgraad wel overschat. Niet elk bebouwd perceel is immers voor 100% met gebouwen bezet. De particuliere tuinen en de kleinere groenvoorzieningen die hoofdzakelijk gebruikt worden door de bewoners van de gebouwen waarbij ze horen, worden immers ook tot woonterrein gerekend, evenals de parkeerplaatsen en de kleinere, in principe aan de omwonenden gereserveerde speelplaatsen.

4.3 Bebouwde oppervlakte

Totale oppervlakte bebouwde percelen in verhouding tot de totale gekadastreerde oppervlakte, per gemeente, 1 januari 2010, in %.

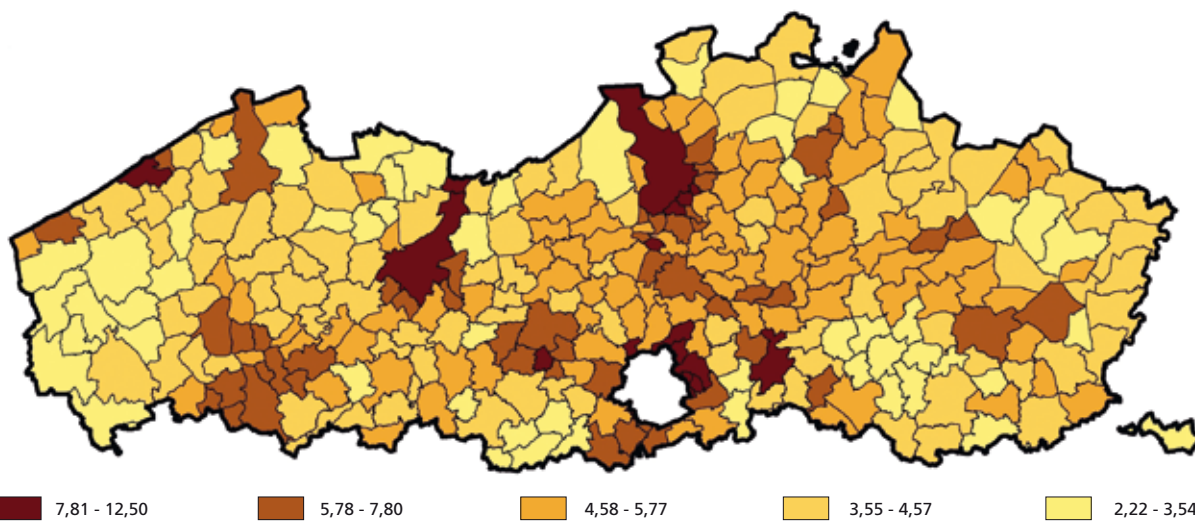

(gemiddelde Vlaams Gewest = 19,6%, niet gekadastreerd = 7%).

Bron: ADSEI en FOD Financiën (kadaster), bewerking SVR.

4.4 Dichtheid wegeninfrastructuur

Aantal km wegen per km², per gemeente, 2006.

(gemiddelde Vlaams Gewest: 4,61).

Bron: Steunpunt Ruimte en Wonen, Ruimtemonitor.

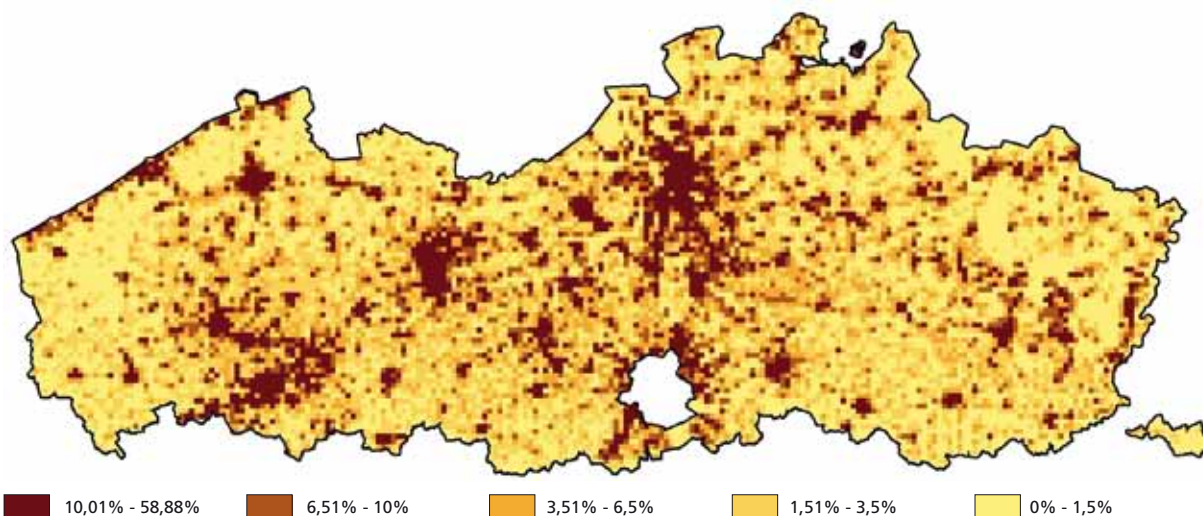
De indicator van de **bebouwendichtheid**, die de dichtheid aan gebouwoppervlakte weergeeft, biedt een zicht op de werkelijke graad van bebouwing. Een gedetailleerd beeld van de bebouwendichtheid wordt bekomen wanneer via digitale kaartanalyse de som van de bebouwing wordt uitgezet ten opzichte van een referentie-eenheid. Indien bijvoorbeeld een 1km X 1km-rooster wordt gelegd bovenop de kadastrale gebouwenkaart van het Vlaamse Gewest, blijkt dat de bebouwendichtheid gesommeerd voor het gewest 4,5% is maar plaatselijk – per roostercel van 1 km op 1 km - kan oplopen tot haast 59%.

Woondichtheid

Drie kwart van de bebouwde oppervlakte is ingenomen voor wonen en vervoer. Daarbij is de woondichtheid, uitgedrukt in aantal woningen per ha, niet overal dezelfde. Antwerpen en de kustgemeenten hebben – berekend op de totale oppervlakte van de gemeente - een woondichtheid van meer dan 30 woningen per gekadastrerde ha bebouwde oppervlakte. Zij worden echter op de voet gevolgd door de steden Leuven, Gent en Mechelen. Ook

4.5 Bebouwendichtheid per roostercel (1 km x 1 km)

Totale oppervlakte bebouwing afgeleid uit de digitale kadastrale kaart in verhouding tot de totale oppervlakte per km², 1 januari 2009, in %.

(gemiddelde Vlaams Gewest: 4,46%).

Bron: Steunpunt Ruimte en Wonen, Ruimtemonitor op basis van Kadvec gebouwenkaart AGIV.

een aantal gemeenten rond Antwerpen en Brussel laten hogere woondichtheden zien dan elders. Dit heeft uiteraard te maken met de grote aanwezigheid van appartementsgebouwen in de steden.

Het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV, zie verder) bepaalt woondichtheden voor nieuwe woningen. Deze minimale dichtheid verschilt: 25 woningen per ha voor het stedelijk gebied en 15 woningen per ha voor het buitengebied. Exacte data om de uitvoering van deze richtcijfers te evalueren, ontbreken, bijvoorbeeld over de grondoppervlakte van nieuwe woonprojecten. Daarbij blijkt ook het kadaster geen nauwkeurige bron te zijn voor het exact aantal woningen. Volgens een evaluerend onderzoek uitgevoerd in 2010, zijn er toch aanwijzingen dat er door de komst van het RSV vandaag kleiner wordt verkaveld en er gedeeltelijk werd overgeschakeld naar compactere woontypologieën. Ook is het zo dat binnen de nieuwe woningen het aandeel van appartementen steeds groter is geworden, wat dus eveneens leidt naar een stijgende woondichtheid.

Ruimtelijke planning

Voor ruimtelijke ordening is een beleid op lange termijn van groot belang. Het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) is sinds 1997 een belangrijk fundament van het ruimtelijk beleid. De Vlaamse Regering heeft op 17 december 2010 een tweede herziening van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen definitief vastgesteld. De bindende bepalingen werden op 16 februari 2011 bekrachtigd door het Vlaams Parlement. Het gaat voornamelijk om een actualisering van het cijfermateriaal. Er worden ook enkele knelpunten aangepakt.

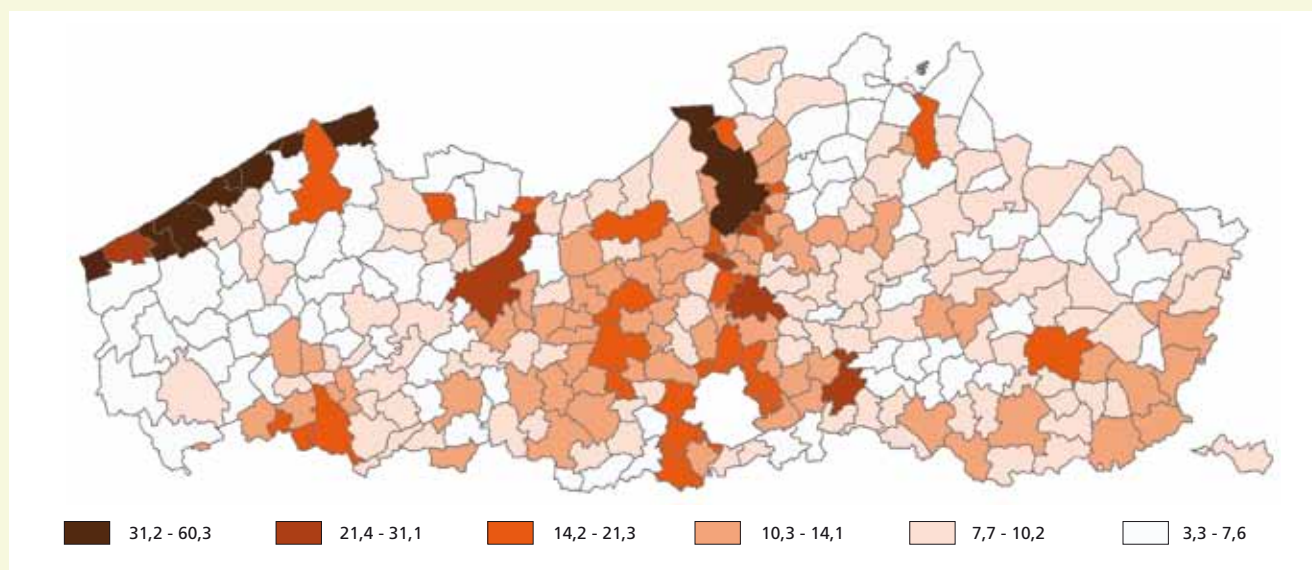
Het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen wil de open ruimte vrijwaren tegen verdere verstedelijking door de stedelijke structuur te versterken en het buitengebied open houden. In wat volgt wordt aandacht besteed aan de manier waarop de herbesteding van het ruimtegebruik gemeten wordt, met name de ruimteboekhouding. Daarna wordt nader in gegaan op de indicatoren die hiermee verband houden: ruimte voor wonen en ruimte voor werken. Voor bestemmingswijzigingen voor natuur en bos wordt verwezen naar het stuk 'milieu en natuur' verder in deze cluster.

Ruimteboekhouding

Eén van de beleidsbepalingen uit het RSV is dat er kwantitatieve keuzes worden gemaakt met betrekking tot de door het beleid voorziene oppervlakten voor wonen, werken, recreatie, natuur, bos, en landbouw. Uit de bestemmingscategorieën die voor de betrokken functie momenteel van toepassing zijn, vloeit een begroting van te bestemmen ruimte voort. De ruimteboekhouding is het instrument

4.6 Woondichtheid

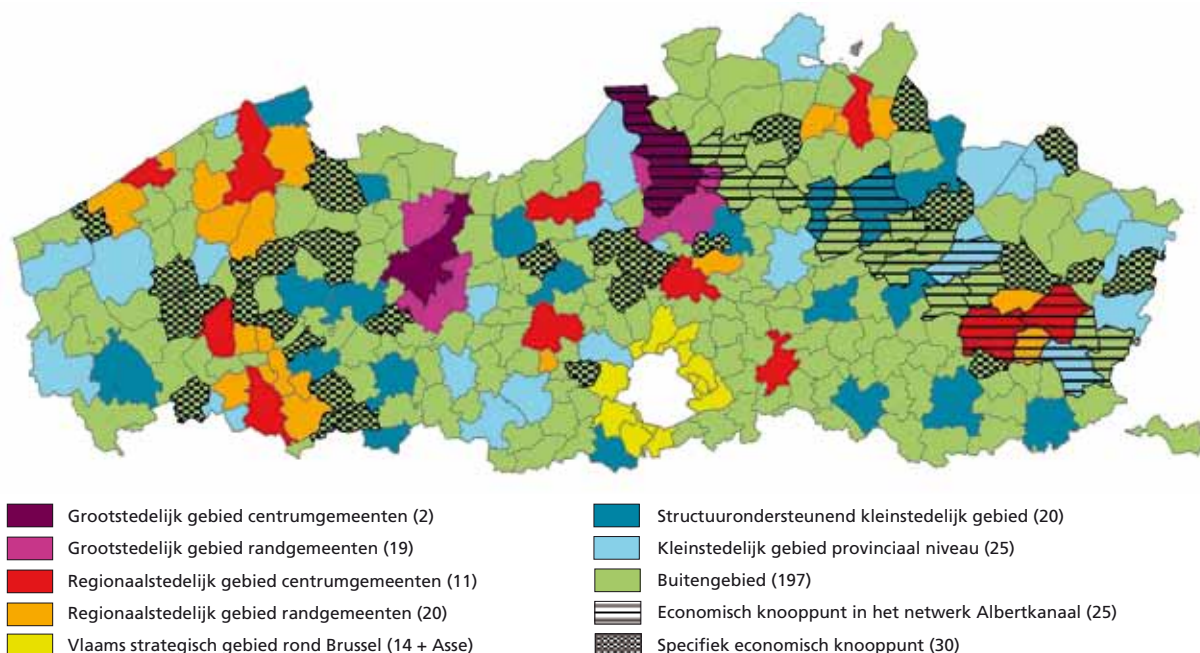
Aantal woningen per hectare gekadastreerde bebouwde oppervlakte, per gemeente, 1 januari 2010.

(gemiddelde Vlaams Gewest: 12,0).
Bron: ADSEI, bewerking SVR.

4.7 Indeling gemeenten

Indeling van de gemeenten op basis van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV).

Bron: departement RWO, bewerking SVR.

waarmee de opvolging van deze streefcijfers met betrekking tot bestemmingscategorieën berekend wordt.

Bestemmingen komen niet noodzakelijk overeen met het effectieve ruimtegebruik. Het gaat om het geplande ruimtegebruik zoals vastgelegd in ruimtelijk verordenende plannen (gewestplan, APA, BPA, RUP). Daarbij worden enkel herbestemmingen ten gevolge van volledig afgeronde planningsprocessen (definitief goedgekeurde plannen) opgenomen. Daarnaast zegt de ruimteboekhouding ook niets over de beleidsmatige bedoeling achter de herbestemming. Zo kan het gaan om bijkomend aanbod maar ook om regularisatie van een bestaande toestand.

Het RSV vertrekt van de toestand in 1994 als nulmeting. Deze toestand is een schatting van de oppervlaktes. Ondertussen zijn er door de digitalisering van de meeste plannen, correctere cijfers beschikbaar die aantonen dat de totale oppervlakte van de plannen van het Vlaamse Gewest bij de opmaak van het RSV werd onderschat (1.352.000 ha in plaats van 1.358.600 ha). De uitbreiding op zee van de zeehaven van Zeebrugge heeft daarnaast ook geleid tot een toename van de oppervlakte die op de ruimtelijk verordenende plannen van Vlaanderen voorkomen met ongeveer 900 ha ten opzichte van het referentiejaar 1994. De streefcijfers werden gedeeltelijk bijgesteld door de tweede herziening van het RSV.

4.8 Ruimteboekhouding RSV

Evolutie van de ruimteboekhouding RSV, gebaseerd op volledig afgeronde planningsprocessen, stand van zaken op 1 januari 2011, in ha).

Bestemmingscategorie	Streefcijfers RSV	Totaal op 1/1/1994	Totaal op 1/1/2011	1/1/1994-1/1/2011	Evolutie 1994-2011*
Wonen	227.500	227.500	227.700	200	n.v.t.
Recreatie	21.000	18.300	19.800	1.500	55%
Reservaat en Natuur	150.000	111.100	125.700	14.600	37%
Overig groen	34.000	35.300	34.100	-1.200	n.v.t.
Bosbouw	53.000	42.300	44.500	2.200	20%
Landbouw	750.000	807.600	789.000	-18.600	32%
Industrie - buiten poorten	66.000	39.100	44.000	4.900	50%
Industrie - binnen poorten		17.200	17.100	-100	
Overige bestemmingen	58.000	60.200	57.600	-2.600	n.v.t.
Totaal	1.359.500	1.358.600	1.359.500	900	n.v.t.

Afronding tot op honderdtallen om de foutmarge op te vangen.

* % geeft de voortgang van de taakstelling richting streefcijfers weer.

Bron: Departement RWO, afdeling Ruimtelijke Planning.

In het kader van de afstemming met de ruimtebalans voor bedrijventerreinen, gebeurt er binnen de categorie 'industrie' een opdeling naargelang de gebieden binnen of buiten de poorten (zeehavens) liggen.

De foutenmarge op de berekening wordt opgevangen door de totaalcijfers af te ronden tot op honderdtallen.

Ruimte voor wonen

Het RSV wil de open ruimte vrijwaren. De woonfunctie blijft evenwel een grote ruimtegebruiker. De nood aan nieuwbouwwoningen is afhankelijk van de toekomstige demografische evolutie en de mate waarin bestaande en leegstaande woningen verder zullen worden gerenoveerd en/of vervangen door (meergezins)woningen. Belangrijk hierin is de gezinsverdunding die nog steeds doorgaat. Dit leidt tot een bijkomende vraag naar woongelegenheden, al dan niet nieuwbouw. Ook de vergrijzing speelt een rol. De groei van de bevolking ouder dan 80 jaar zal bijdragen tot het potentieel vrijkomen van private woningen, maar roept ook een nieuwe vraag op naar extra woongelegenheden afgestemd op de behoeften van ouderen.

De ruimte voor wonen wordt meer in detail besproken aan de hand van de volgende indicatoren: de beschikbaarheid van bouwpercelen, de grootte van de bouwpercelen en de afgeleverde nieuwbouwvergunningen.

Beschikbaarheid van bouwpercelen

Volgens een actualisering van de gegevens in januari 2011, zijn er nog 334.727 onbebouwde percelen beschikbaar met een gewestplanbestemming die bebouwing

4.9 Potentieel woonaanbod

Aanbod aan onbebouwde percelen, per provincie, januari 2011.

Provincie	Aantal percelen	Oppervlakte (ha)
Antwerpen	83.678	10.741
Vlaams-Brabant	63.420	7.759
West-Vlaanderen	40.569	5.463
Oost-Vlaanderen	78.254	10.462
Limburg	68.806	9.126
Vlaams Gewest	334.727	43.552

Bron: Departement RWO.

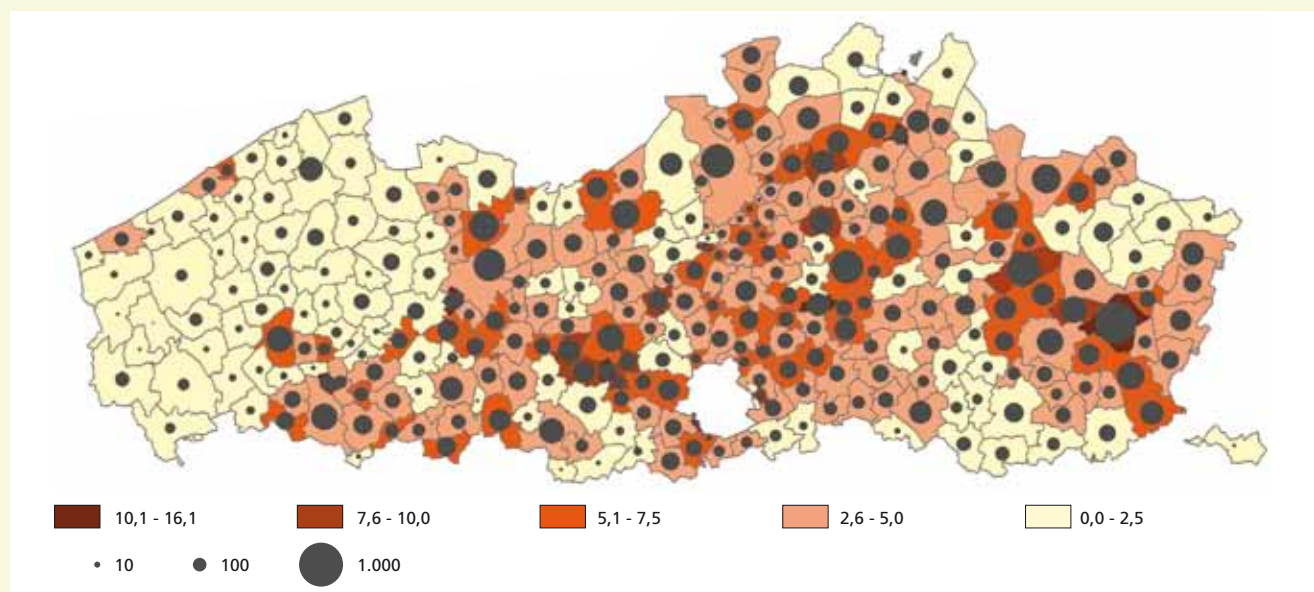
toelaat. Het gaat hierbij om een totale oppervlakte van 43.552 ha. In deze cijfers zijn de 11.100 ha woonuitbreidingsgebieden begrepen. De voorwaarden om deze reservegebieden aan te snijden, zijn strenger dan die voor andere woongebieden.

Het aantal bouwmogelijkheden hangt af van de manier waarop de percelen verder worden verkaveld en de ligging van de gronden (in stedelijk gebied of buitengebied). Het toekomstig ruimtegebruik voor wonen is uiteraard afhankelijk van de keuze en de typologie van de woongelegenheden (eengezinswoningen, meergezinswoningen, zorgwoningen, seniorenflats,...) die gebouwd worden op de beschikbare kavels.

In het hierboven omschreven potentiële woonaanbod gaat het om een voorraad aan bouwgronden: de onbebouwde percelen staan niet allemaal te koop. Van deze voorraad wezen eerdere tellingen uit dat het overgrote deel in het bezit is van particulieren (84%). Uit een eerste analyse van de databank bleek ook dat vele eigenaars

4.10 Voorraad bouwgronden

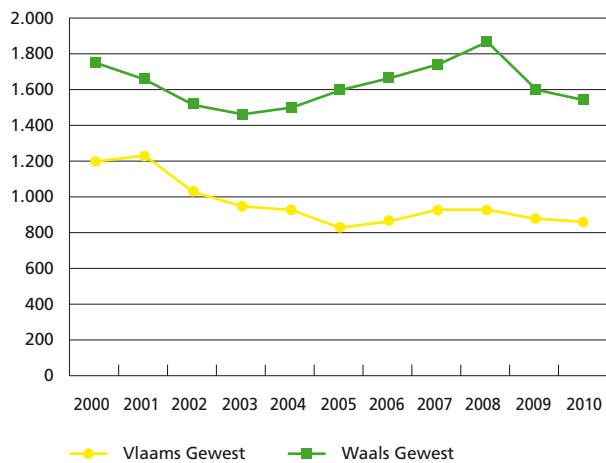
Voorraad bouwgronden, per gemeente, januari 2011, in ha en in % t.o.v. de totale oppervlakte.

(gemiddelde Vlaams Gewest: 3,2%).
Bron: Departement RWO, bewerking SVR.

4.11 Grootte bouwpercelen

Evolutie van de gemiddelde oppervlakte per verkocht bouwperceel, in het Vlaams en het Waals Gewest, van 2000 tot 2010, in m².

Bron: ADSEI.

slechts één perceel bezaten (77%). Waarschijnlijk wordt het aantal eigenaars dat meerdere bouwpercelen bezit hierbij wel wat onderschat. Dit omdat alleen rekening werd gehouden met de eigenaar die als eerste in de leggers van het kadaster vermeld staat. In de praktijk zijn veel eigendommen gezamenlijk bezit (broer, zus, echtgenoten...).

Met het nieuwe grond- en pandendecreet, dat inging op 1 september 2009, wil de overheid bouwgronden sneller op de markt brengen. Dit wordt mogelijk door een belasting op particuliere onbebouwde percelen (de activeringsheffing) en door gronden in overheidsbezit te gebruiken voor het bereiken van de doelstellingen van het 'bindend sociaal objectief' (te realiseren sociaal woonaanbod per gemeente).

Grootte bouwperceel

De bouwpercelen die gedurende het voorbije decennium werden verkocht, zijn gemiddeld een vierde kleiner geworden. De verkleining van het bouwperceel deed zich

vooral voor in de periode 2001-2005. Sinds 2008 is er opnieuw jaarlijks een daling te zien zodat de gemiddelde oppervlakte van een bouwperceel in 2010 864 m² bedroeg. In Wallonië zijn de bouwpercelen nog steeds groter. De prijs van een m² bouwgrond blijft gestadig verder stijgen. Met een prijsstijging van 5,4% ten opzichte van 2009, diende anno 2010 gemiddeld 155 euro per m² betaald te worden (zie ook 'wonen' verder in deze cluster).

Bouwvergunningen

In 2010 werden 22.713 bouwvergunningen toegekend voor nieuwe gebouwen. Vier vijfde van deze bouwvergunningen ging naar residentiële nieuwbouw. De stijging ten opzichte van 2009 was ook groter in de woningbouw dan bij de niet-residentiële nieuwbouw. In totaal werd de nieuwbouw van bijna 35.000 woningen vergund.

Nog steeds ligt de nadruk in de residentiële nieuwbouw op de eengezinswoningen (woonhuizen), doch de appartementsbouw neemt een steeds prominenter plaats in. Sinds 2002 worden er meer bouwvergunningen afgeleverd voor nieuwe flats dan voor nieuwe woonhuizen. Vanaf dat jaar daalde de gemiddelde bewoonbare oppervlakte per woning dan ook. In 2010 is dit nog 107 m² per woning.

Ofschoon de bouwsector zich herpakte in 2010 na een terugval in 2009, bleef het aantal bouwvergunningen toch sterk onder het niveau van 2005 en 2006. In deze topjaren voor de bouw en de vastgoedsector werden meer dan 42.000 nieuwe woningen per jaar gerealiseerd.

Ruimte voor werken

Hoewel het zeker geen voldoende voorwaarde is, heeft het ondernemerschap baat bij kwaliteitsvolle ruimte. In mei 2011 telde het Vlaamse Gewest 46.493 ha bedrijventerreinen (exclusief havenzones) en het bezettingspercentage bedroeg 79,3%. De provincie Limburg heeft nog de grootste oppervlakte beschikbaar.

Het RSV wil nieuwe economische activiteiten laten aansluiten bij de reeds bestaande economische infrastructuur. Men zoekt daarom actief naar geschikte locaties voor bedrijven in de stedelijke gebieden, de poorten (zeehavens, luchthavens), de strook langs het Albertkanaal en in een beperkt aantal economisch sterk ontwikkelde gemeenten.

4.12 Evolutie bouwvergunningen nieuwbouw

Evolutie van het aantal bouwvergunningen voor nieuwbouw, van 2000 tot 2010.

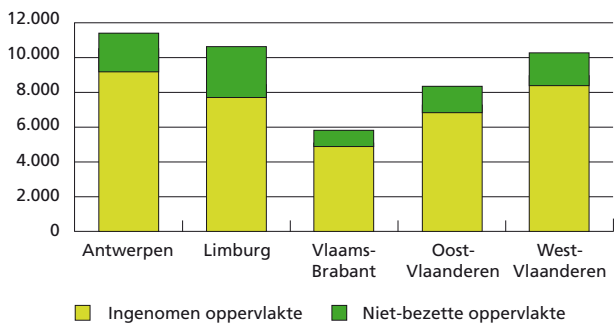
Nieuwbouw - aantal gebouwen	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*
Eengezinswoningen	15.984	14.988	14.397	15.122	17.194	19.212	17.454	15.683	15.845	14.542	16.803
Appartementsgebouwen	1.569	1.696	1.780	2.052	2.446	2.860	3.052	2.642	2.353	1.930	2.042
Niet-residentiële nieuwbouw	3.883	3.575	3.067	2.895	3.321	3.274	3.464	3.593	3.824	3.562	3.868
Nieuwbouw - aantal woningen (eengezinswoningen + appartementen)	29.100	28.284	30.006	31.566	37.225	42.007	42.398	36.444	35.178	30.243	34.837

* 2010: voorlopige cijfers.

Bron: ADSEI, april 2011.

4.13 Economisch aanbod bedrijventerreinen

Oppervlakte van de Vlaamse bedrijventerreinen (exclusief haventerreinen), per provincie, mei 2011, in ha.

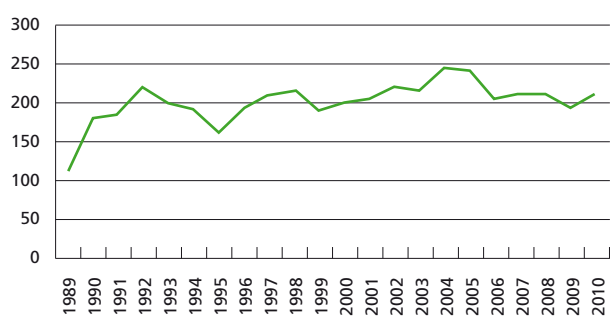
Bron: Agentschap Ondernemen, verwerking SVR.

Op Vlaams niveau gebeurt dat in eerste instantie binnen de afbakeningsprocessen van groot- en regionaalstedelijke gebieden en via de uitwerking van het Economisch Netwerk Albertkanaal (ENA). De focus ligt zowel op het beter benutten van bestaande bedrijventerreinen als op het zoeken naar nieuwe geschikte terreinen.

Sinds de goedkeuring van de tweede herziening van het RSV geldt een streefcijfer voor bedrijventerreinen van in totaal 66.000 ha. De stijging wordt geheel toegedeeld aan de oppervlakte bedrijventerreinen buiten de zeehavens. Fluctuaties in de oppervlakte bedrijventerrein binnen de zeehavens worden geacht stabiel te blijven rondom een totaal van ongeveer 17.100 ha. Bij deze raming werd rekening gehouden met herbestemmingen die plaatsgrijpen, maar die niet leiden tot een verandering in het effectieve aanbod aan bedrijventerreinen. Het gaat hierbij om enerzijds herbestemmingen die dienen voor het zone-eigen maken en uitbreiden van verweven bedrijven (voornamelijk in plannen voor zonevreemde bedrijvigheid), en anderzijds herbestemmingen met als doel onbruikbare industriële bestemmingen om te zetten naar een andere bestemming (voornamelijk wonen).

4.14 Open Monumentendag

Aantal deelnemende gemeenten aan de Open Monumentendag Vlaanderen, van 1989 tot 2010.

Bron: Coördinatiecentrum Open Monumentendag Vlaanderen

Onroerend erfgoed

De Vlaming heeft belangstelling voor het onroerend erfgoed. Uit de cijfers in het deel cultuurparticipatie (zie figuur 3.47) blijkt dat in 2010 de helft van de Vlamingen zegt een monument te hebben bezocht. In 2010 namen 211 gemeenten deel aan de Open Monumentendag met als thema “de vier elementen”. In het programma waren 510 monumenten en 560 activiteiten opgenomen.

Duurzaam behoud en beheer van het onroerend erfgoed is een wezenlijk element in de ruimtelijke ontwikkeling om spontane degradatie en vernietiging door mens en natuur te voorkomen. De meest waardevolle en uitzonderlijke erfgoedwaarden worden veilig gesteld door ze te beschermen. De voorbije jaren zijn beschermingsinstrumenten ontwikkeld die complementair zijn aan de klassieke beschermingen. Deze alternatieve instrumenten streven een vorm van bescherming na door een ruimtelijke verankering via de RUP's. De methodologie van ankerplaatsen en erfgoedlandschappen, die afgestemd zijn met de ruimtelijke planning, zag in deze context het licht. Tijdens de volgende jaren wordt een geïntegreerd onroerend erfgoedbeleid beoogd waarbij onderzoek, inventarisatie, bescherming en beheer op elkaar worden afgestemd. In wat volgt wordt dieper ingegaan op inventariseren en beschermen.

Inventariseren

Verschillende vormen van erfgoed worden geïnventariseerd. Hierna komen vier vormen aan bod: het bouwkundig erfgoed, het landschappelijk erfgoed (onder de titel landschapsatlas), het archeologisch erfgoed en het maritieme erfgoed.

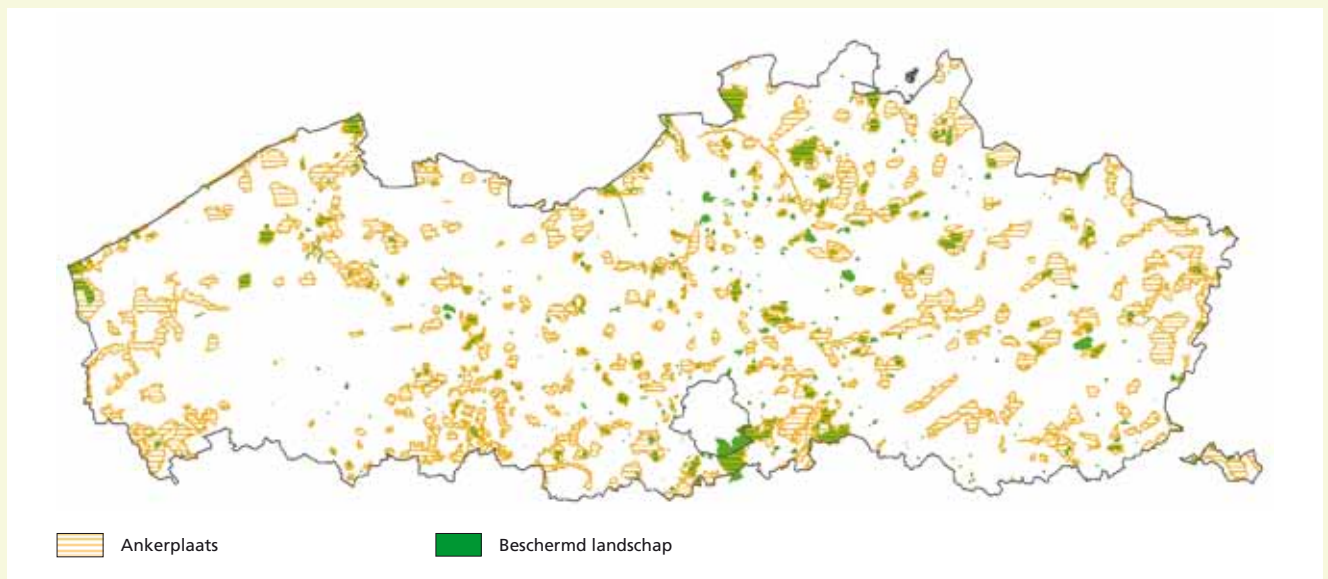
Bouwkundig erfgoed

De online **Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed**, is voor het publiek beschikbaar sinds mei 2009. In 2010 werden 9 inventarissen van Vlaamse gemeenten op de website beschikbaar gemaakt. Zo werden Ardoorie, Dendermonde, Koekelare, Laarne, Waregem, Wetteren en Zedelgem voor het eerst geïnventariseerd, en werden Kraainem en Leuven geherinventariseerd. Daardoor komt het aantal opgenomen relicten ondertussen op 78.000; het aantal opgenomen bouwkundige gehelen op 138. Daarnaast werd ook sterk ingezet op de aanvulling van de databank met foto's: op iets meer dan een jaar tijd evolueerde dit van ca. 45.000 (bij lancering databank op 27 mei 2009) naar ca. 70.000 foto's eind 2010.

De inventariswebsite kende een toenemend bezoekersaantal in 2010. Sinds oktober 2010 wordt de inventariswebsite maandelijks meer dan 60.000 keer bezocht, gemiddeld dus 2.000 keer per dag. Het feit dat aan de opname in de vastgestelde inventaris rechtsgevolgen gekoppeld zijn, is daar niet vreemd aan. Sinds september

4.15 Ankerplaatsen en beschermingen

Afbakening ankerplaatsen en beschermde landschappen.

Bron: vectoriële versie van de Ankerplaatsen en vectoriële versie van de Beschermd Landschappen, Stads- en Dorpsgezichten, Vlaamse Overheid, Monumenten en Landschappen (GIS-Vlaanderen), bewerking SVR.

2009 wordt immers jaarlijks de Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed vastgesteld. Voor alle gebouwen op deze vastgestelde lijst gelden rechtsgevolgen, die zorgen voor een betere vrijwaring van hun erfgoedwaarden in de toekomst.

Landschapsatlas

In 2001 werd de landschapsatlas voorgesteld, de eerste inventaris van waardevolle landschappen in Vlaanderen. De atlas bevatte toen 381 **ankerplaatsen** (gebieden met een hoge concentratie aan erfgoedwaarde) en 515 **relictzones**. De ankerplaatsen beslaan ruim 16% van het grondgebied, de relictzones bijna 39%. Vanaf 2009 wordt gewerkt aan een inhoudelijke actualisatie van de gegevens, met name de aanvulling en verbetering van de ankerplaatsen. Hiervoor worden wijzigingen doorgevoerd, zoals uitbreidingen, en worden nieuwe ankerplaatsen toegevoegd. Op deze manier wordt nieuwe informatie geïntegreerd in de atlas.

Archeologisch erfgoed

Specialisten gaan ervan uit dat slechts een gering aandeel van het totale archeologische patrimonium gekend is. De gekende informatie is opgenomen in de **Centrale Archeologische Inventaris (CAI)**. Deze databank werd in november 2000 opgestart en bevat informatie van alle vindplaatsen die door literatuur, prospectie of opgravingen gelokaliseerd zijn.

Eind 2010 waren in de CAI gegevens over ongeveer 26.000 vindplaatsen beschikbaar. De CAI wordt voortdurend aangevuld en geactualiseerd, onder andere op basis

van vondstmeldingen, en in samenwerking met archeologen van universiteiten, provincies, steden en gemeenten, erfgoedverenigingen, vrijetijdsarcheologen.

Het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE) bakent momenteel ook archeologische zones af. Dit zijn gebieden waar volgens de huidige kennis archeologisch erfgoed aanwezig en bewaard is. Op basis van de CAI en op basis van andere aanwijzingen zoals bodemgesteldheid, erosie, recente verstoringen van de ondergrond, de ligging in het landschap, de gekende sites in de buurt, historische aanwijzingen als plaatsnamen en oude kaarten enzovoort, kunnen onderzoekers een inschatting maken van het archeologische potentieel van een terrein.

Maritieme archeologie en varend erfgoed

Voor de maritieme archeologie werd, in opvolging van een samenwerkingsakkoord met de federale overheid uit 2004, de interactieve databank met betrekking tot het maritiem erfgoed in de Noordzee verder aangevuld. Verschillende van de gekende 337 items, meestal wraksites, in de territoriale zee en het Belgisch continentaal plat werden nader gedocumenteerd en onderzocht. Dit gebeurde in het kader van de internationale projecten 'Machu' en 'archeologische atlas van de 2 zeeën' en via samenwerking met buitenlandse specialisten.

De inventarisatie van het varend erfgoed werd in de tweede helft van 2010 terug op gang getrokken. Er werd aanvang gemaakt met de inventarisatie van beroepschepen uit de binnenvaart. Prioritair worden de vaarwegen uitgebaat door NV De Scheepvaart geprospecteerd.

Beschermen

Eind 2010 telde het Vlaamse Gewest in totaal 12.227 definitief en 146 voorlopig **beschermde monumenten, stads- en dorpsgezichten**. Dat zijn er 257 meer definitief beschermd dan het jaar voordien. De toename is iets minder sterk dan het jaar voordien, toen nog 367 monumenten, stads- en dorpsgezichten definitief werden beschermd, maar toch nog bijna dubbel zo groot als in 2008.

Beschermingsprocedures worden in de mate van het mogelijke afgestemd op afgeronde en lopende onderzoeksprojecten, zoals het project *Groote Oorlog* en het (her) inventarisatieproces. Deze geïntegreerde aanpak wordt stelselmatig in de praktijk gebracht. Zo vloeiden in 2010 een aantal beschermingsprocedures voort uit de inventarisatie van de gemeenten Assenede en Wichelen, en werd in het kader van het project *Groote Oorlog* werk gemaakt van de bescherming van oorlogsgedenktekens.

In 2010 zijn ook **ankerplaatsen** aangeduid op basis van de landschapsatlas. Omdat de finaliteit van een aanduiding als ankerplaats de omzetting is naar een erfgoed-landschap via een ruimtelijk uitvoeringsplan, worden de aanduidingen zoveel mogelijk afgestemd op de lopende planningsprocessen.

Het afgelopen jaar werden de landschapsbeheersplannen voor de Oude boomkwekerij, de Pierpont in Herk-de-Stad en het Nachtegalenpark in Antwerpen goedgekeurd. Zo'n plan is bedoeld om het duurzaam en coherent beheer van een beschermd landschap te ondersteunen en verzekeren. Het bestaan van een landschapsbeheersplan resulteert immers onder meer in een gunstig financieel regime voor de landschapsbeheerder. De herwaarderingsplannen voor stads- en dorpsgezichten situeren zich binnen dezelfde filosofie. In 2010 werden opnieuw twee herwaarderingsplannen goedgekeurd: de Dumontwijk in De Panne en het kasteel van Moerkerke en zijn onmiddellijke omgeving in Damme. In 2010 werd eveneens het eerste beheersprogramma varend erfgoed goedgekeurd

4.16 Beschermingen

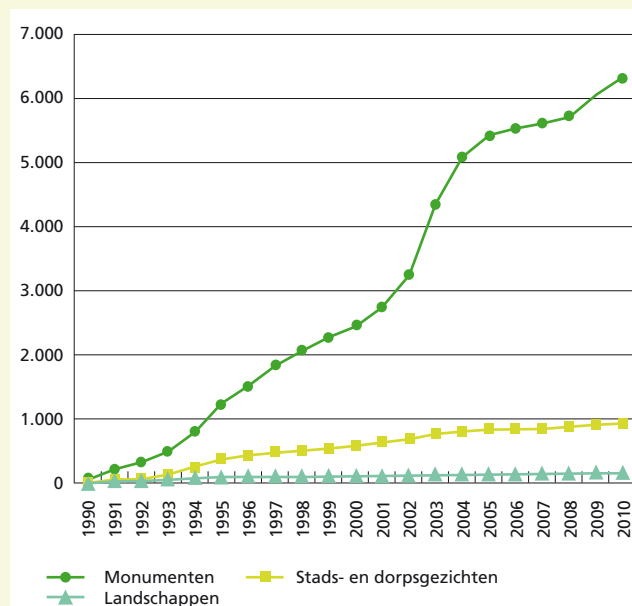
Totaal aantal definitief en voorlopig beschermde monumenten, dorps- en stadsgezichten, landschappen, archeologische monumenten en varend erfgoed, op 31 december 2010.

	31 december 2010	
	Definitief beschermd	Voorlopig beschermd 2010
Monumenten	10.680	143
Stadsgezichten	343	2
Dorpsgezichten	1.204	1
Landschappen	679	0
Archeologische zones	8	0
Varend erfgoed	6	4
Ankerplaatsen	29	9
Totaal	12.949	159

Bron: Agentschap Ruimte en Erfgoed.

4.17 Evolutie beschermingen

Evolutie van het aantal definitief beschermde monumenten, dorps- en stadsgezichten en landschappen, van 1990 tot 2010.

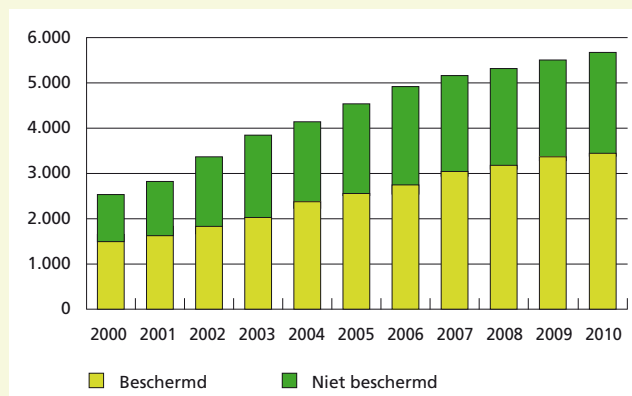
Bron: Agentschap Ruimte en Erfgoed.

voor de Crangon, één van de zeldzame overblijvende houten garnaalvisserij in Vlaanderen.

In functie van de preventieve aanpak ondersteunt de Vlaamse overheid de werking van de in 1991 opgerichte vzw **Monumentenwacht**. De provinciaal georganiseerde monumentenwachtverenigingen voeren op vraag van de eigenaars van beschermd historisch waardevolle gebouwen inspecties uit aan zowel het exterieur als het interieur. Op basis van hun bevindingen maken zij een

4.18 Monumentenwacht Vlaanderen

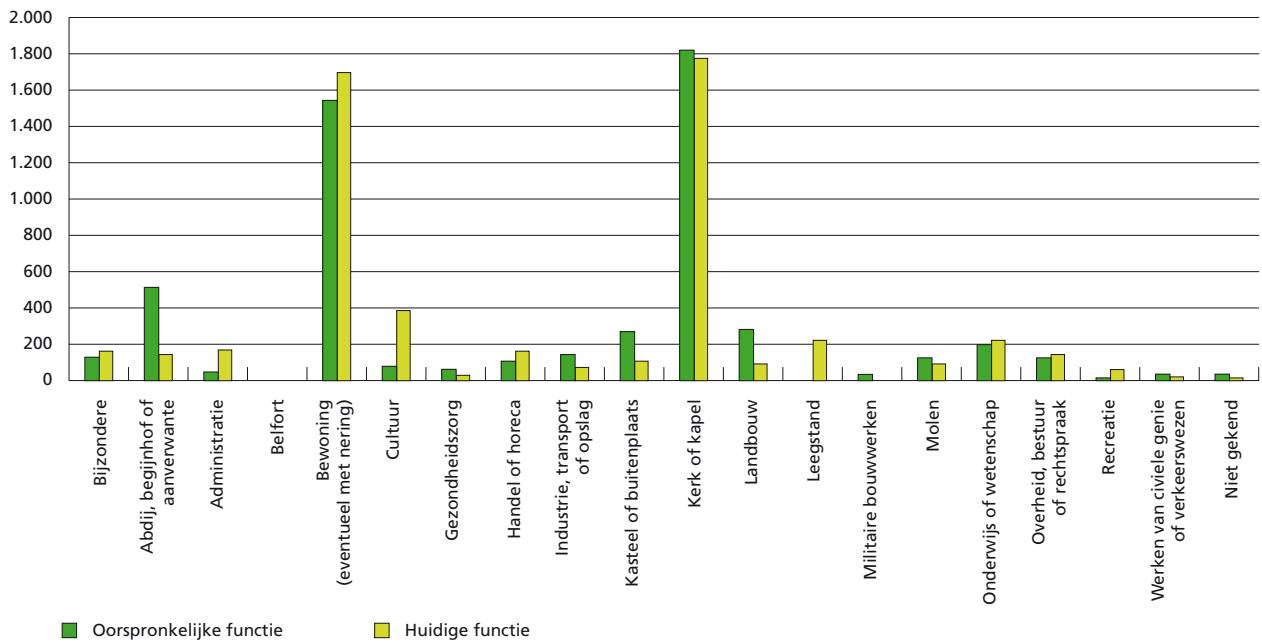
Evolutie van het aantal beschermd (gedeeltelijk of volledig) en niet beschermd objecten in het bestand van Monumentenwacht Vlaanderen, van 2000 tot 2010, op 31 december.

Bron: Monumentenwacht Vlaanderen.

4.19 Monumentenwacht Vlaanderen – te inspecteren gehelen per functie

Functie aantal te inspecteren gehelen per oorspronkelijke en huidige functie, 31 december 2010.

Bron: Monumentenwacht Vlaanderen.

toestandsrapport op met concrete aanbevelingen over het onderhoud en herstel op zeer korte, middellange en lange termijn.

In 2008 werd een dienstverlening uitgebouwd voor het varend erfgoed.

Eind 2010 telde het bestand van de vzw Monumentenwacht 5.689 objecten. Eén object wordt in bepaalde gevallen opgesplitst in enkele inspecteerbare gehelen die als deelobjecten worden aangeduid. Zo worden bijvoorbeeld de gebouwen van een kasteeldomein onderverdeeld in één hoofdobject (het volledige domein) en meerdere deelobjecten (het kasteel, de hoeve, de bijgebouwen, een molen, ...). Het objectenbestand groeide netto aan met 212 objecten in 2010, in 2009 waren dat er 197. Het aantal niet-beschermde waardevolle objecten blijft op 39% van het totale ledenbestand. 61% van de nieuwe aanmeldingen zijn beschermde monumenten.

Wat het aantal abonnees betreft blijft de privé-eigenaar (particulier, vennootschap of vereniging) in 2010 de grootste groep: ze maken 46% uit van het aantal abonnees en bezitten 39% van de aangesloten gebouwen. De openbare besturen (11% van de abonnees) zijn eigenaar van 32% van de gebouwen. Het aantal aangesloten kerkraden ligt op 39% van de abonnees en deze groep heeft een aandeel van 26% van het aangesloten gebouwenbestand. De verhoudingen blijven min of meer dezelfde ten opzichte van de afgelopen drie jaar. Kerken en kapellen maken 31% van het totale bestand uit; ze blijven de grootste groep. De tweede grootste groep zijn de woonhuizen met 29%. De cijfers zijn zo goed als dezelfde als in 2008 en 2009.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

De Vlaamse Regering 2009-2014 (2009). *Een daadkrachtig Vlaanderen in beslissende tijden. Voor een vernieuwende, duurzame en warme samenleving*. Brussel: Vlaamse overheid.

Bourgeois, G. (2009). *Beleidsnota Onroerend Erfgoed 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.

Instituut voor de Overheid – K.U.Leuven, SumResearch, Departement Architectuur Sint-lucas (Hogeschool W&K), Nijmegen School of Management - Radboud Universiteit Nijmegen (2010). *Evaluerend onderzoek naar de effectiviteit van de uitvoering van het ruimtelijk beleid in Vlaanderen*. Leuven: Instituut voor de Overheid.

Loris I., (2009). Particulier bezit meeste bouwgrond. In: *Ruimte*, 50-53.

Muyters, P. (2009). *Beleidsnota Ruimtelijke ordening 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.

Algemene Directie Statistiek: <http://statbel.fgov.be>

Ruimtelijke Ordening Vlaanderen:

<http://www.ruimtelijkeordening.be/>

Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen:

<http://rsv.vlaanderen.be/web/nl/>

Register van onbebouwde percelen: <http://www2.vlaanderen.be/ruimtelijk/wugatlas/index.html>

Landschapsatlas: <http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/landschapsatlas/>

Inventaris bouwkundig erfgoed: <http://inventaris.vioe.be>

Beschermde erfgoed: <http://www.onroenderfgoed.be/>

Databank voorlopig en definitief beschermde onroerend erfgoed: <http://onroenderfgoed.ruimte-erfgoed.be/Default.aspx?tabid=14603&language=nl-NL>

Monumentenwacht Vlaanderen:

<http://www.monumentenwacht.be/>

Bedrijventerreinen: <http://geo-vlaanderen.agiv.be/geo-vlaanderen/bedrijventerreinen/>

DEFINITIES

Ankerplaatsen De meest landschappelijke waardevolle gebieden van Vlaanderen. In deze gebieden is de samenhang van de erfgoedwaarden het grootst. Ze zijn ofwel uitzonderlijk gaaf gebleven ofwel zeer herkenbaar voor een bepaalde tijdsperiode of ze zijn op Vlaams niveau uniek. Hun waarde kan ook liggen in een combinatie van gaafheid, herkenbaarheid en uniciteit. Voorbeelden van een ankerplaats zijn de Abdij van Westmalle, en de Uitkerkse Polder.

Relictzones Gebieden met een sterk wisselende oppervlakte waarvan de landschappelijke waarde door de eeuwen heen goed bewaard is gebleven. De erfgoedwaarde is er hoog. De verschillende landschapselecties die er voorkomen hebben nog een duidelijke samenhang: ze zijn nog relatief weinig aangetast door grootschalige ingrepen die het gevolg waren van de Industriële Revolutie. Het landschap van voor de Industriële Revolutie is er nog herkenbaar. Voorbeelden van een relictzone zijn het hollewegenlandschap in Hoegaarden, en de Moervaartdepressie in Wachtebeke.

Ruimtelijk Uitvoeringsplan Een ruimtelijk uitvoeringsplan is een plan waarmee de overheid in een bepaald gebied de bodembestemming vastlegt. Ruimtelijke uitvoeringsplannen of 'RUP's' vervangen de huidige gewestplannen. Voor alle percelen in een bepaald gebied wordt zo heel duidelijk wat er kan en wat niet. Op basis van de stedenbouwkundige voorschriften die zijn opgenomen in het RUP, kunnen - eens het RUP is goedgekeurd - stedenbouwkundige vergunningen afgeleverd worden.

4.2 WONEN

Plannen, bouwen, renoveren, kopen, het neemt vaak meerdere jaren in beslag. Toch blijkt uit het eerste deel van dit hoofdstuk waarin de evolutie van de nieuwbouw en de vastgoedmarkt wordt beschreven, dat in 2010 weer heel wat Vlamingen zich hieraan waagden.

De betaalbaarheid van het wonen bevorderen staat hoog op de agenda in het woonbeleid. In het tweede deel van dit hoofdstuk komt de betaalbaarheid van het wonen aan bod.

Het derde deel behandelt de ondersteuning van de eigendomsverwerving. Door het stelsel van sociale leningen en het aanbod aan sociale koopwoningen en kavels, kan door bepaalde doelgroepen voordelig gebouwd en aangekocht worden. Daarnaast worden er ook premies verleend om renovatie en verbeteringswerken te stimuleren.

Ondersteuning van de huurmarkt komt aan bod in het vierde deel door in te zoomen op het aanbod van de sociale huurwoningen en de woningen verhuurd via de sociale verhuurkantoren, de prijzen op de huurmarkt en de huursubsidie.

In het Pact 2020 wordt dit opgenomen in de doelstelling door creatie van minstens 43.000 bijkomende sociale huurwoningen zoals bepaald in het decreet Grond- en Pandenbeleid.

De Vlaamse overheid hecht heel wat belang aan duurzaam en kwaliteitsvol (ver)bouwen en de woonkwaliteit. Ook wordt het beleidskader voor woningkwaliteitsbewaking geoptimaliseerd via een integrale aanpak van stimulerende en sanctionerende maatregelen. Aspecten van de kwaliteit van de woning en de woningkwaliteitsbewaking zijn opgenomen in deel vijf.

Krachtens de Vlaamse Wooncode zijn de gemeenten de regisseurs van het lokale woonbeleid. Zij zijn verantwoordelijk voor het woonbeleid op hun grondgebied. Het hoofdstuk wordt dan ook afgesloten met een korte toelichting bij de versterking van de lokale woonregie.

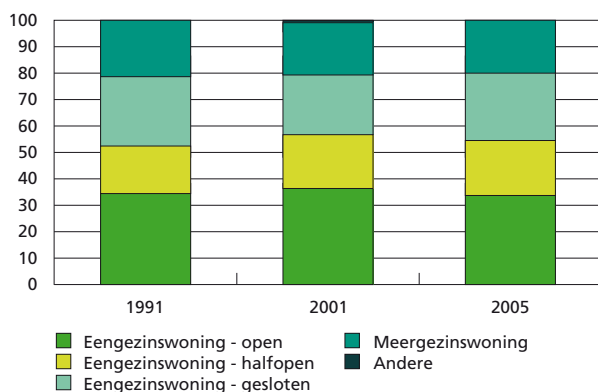
Nieuwbouw en vastgoedmarkt

Vier vijfden van de woningen in Vlaanderen zijn eengezinswoningen (Woonsurvey 2005). Nog steeds een meerderheid van deze woningen zijn vrijstaand, maar hun aandeel slinkt ten voordele van de rijwoningen.

Volgens de SILC-enquête woont anno 2009 slechts 15% van de bevolking in Vlaanderen in een appartement, tegenover 43% in een woning in open bebouwing en 42% in halfopen bebouwing. In het Waalse Gewest wonen nog

4.20 Woningtype

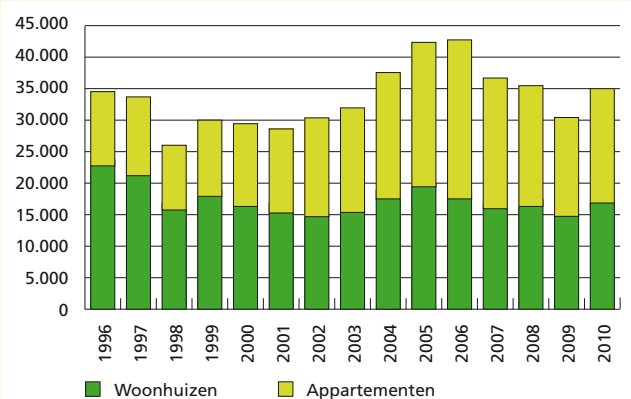
Evolutie van het type van de woning, in 1991, 2001 en 2005, in %.

Bron: Volkstelling 1991, SEE2001, Woningschouwing 2005.

4.21 Nieuwbouw woonhuizen en appartementen

Evolutie van het aantal bouwvergunningen voor woonhuizen en appartementen, van 1996 tot 2010.

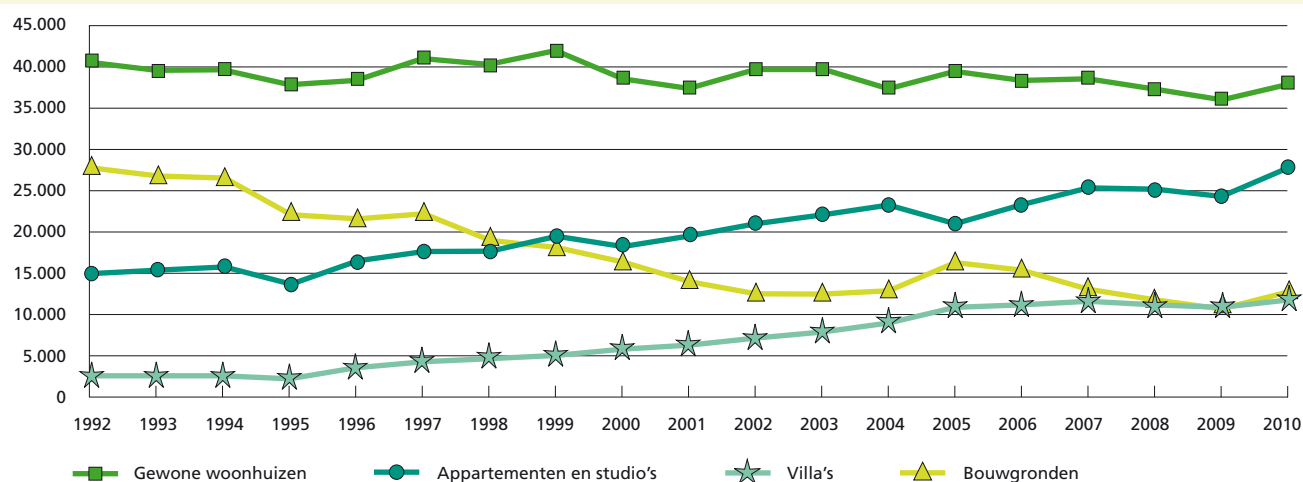

Bron: ADSEI.

4.22 Verkoop vastgoed

Evolutie het aantal verkochte percelen bouwgrond, woonhuizen, villa's en appartementen, van 1992 tot 2010.

Bron: ADSEI.

minder mensen in appartementen (12%). In Europees verband woont alleen in Ierland en het Verenigd Koninkrijk een kleiner aandeel van de bevolking in een appartement (Winters & Elsinga, 2011).

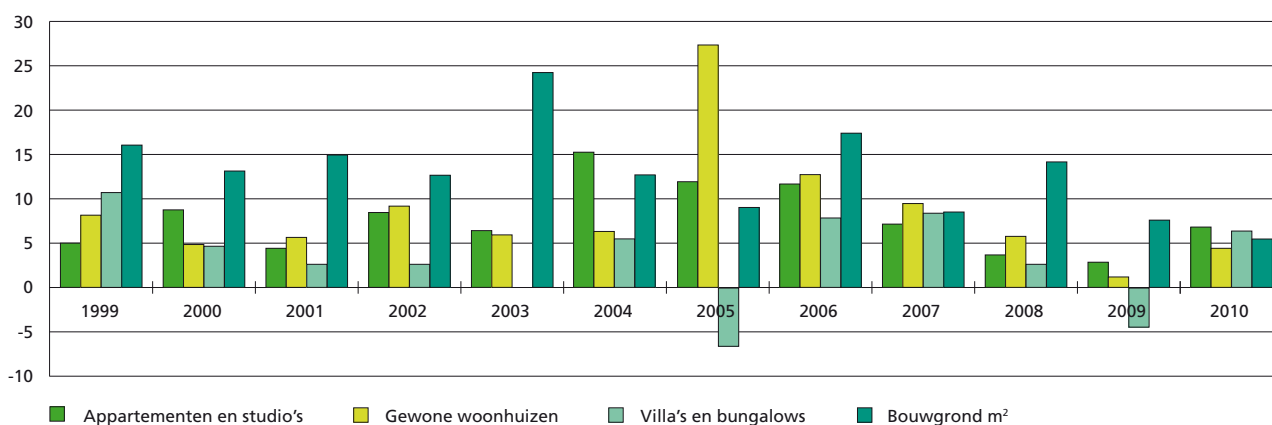
2005 en 2006 waren topjaren voor de bouw. Jaarlijks werden **bouwvergunningen** verstrekt voor iets meer dan 42.000 nieuwe woningen. In 2010 werd er nog voor bijna 35.000 nieuwe woningen een bouwvergunning afgeleverd. Na de dip van 2009 trok de bouw in 2010 weer aan. Het ging daarbij om een stijging van 14,4% in het aantal afgeleverde bouwvergunningen voor nieuwe woongebouwen en 5,6% in vergunningen voor renovatie van woongebouwen. Sinds 2002 worden er meer bouwvergunningen afgeleverd voor nieuwe flats dan voor nieuwe woonhuizen.

In 2009 werd een dalende verkoop genoteerd in alle marktsegmenten van het **vastgoed**. Daar waar de verkoop van het aantal appartementen in 2008 nog constant bleef, werd in 2009 7% minder appartementen verkocht. De piek in de woningenverkoop die geconstateerd werd in het jaar 2007, leek duidelijk voorbij. 2010 bracht evenwel kentering: er werden 9% meer verkopen geteld en zo'n 65.400 woonhuizen, appartementen en studio's verwisselden van eigenaar. Ook de villaverkoop – nog eens goed voor ruim 11.600 eenheden – ging terug sterk vooruit.

In 2010 stegen de prijzen van huizen en appartementen in het Vlaamse Gewest met respectievelijk 4,4% en 6,8% ten opzichte van het jaar voordien. Bouwgronden, waarvan de prijzen ook tijdens de crisis niet daalden, werden op-

4.23 Vastgoedprijzen

Evolutie van de jaarlijkse stijging (t.o.v. het jaar voordien) van de gemiddelde vastgoedprijzen, van 1999 tot 2010, in %.

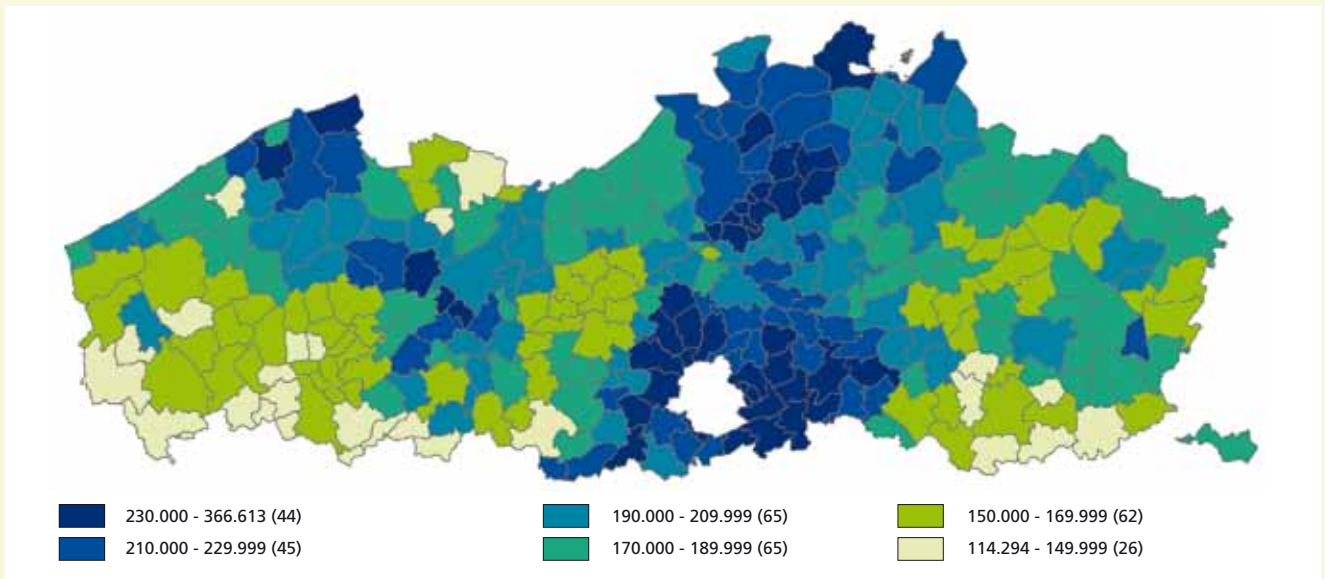

Noot: in 2005 andere classificatiemethode in de woningprijzen.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

4.24 Prijs woonhuis

Gemiddelde verkoopprijs voor een gewoon woonhuis per gemeente, 2010.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

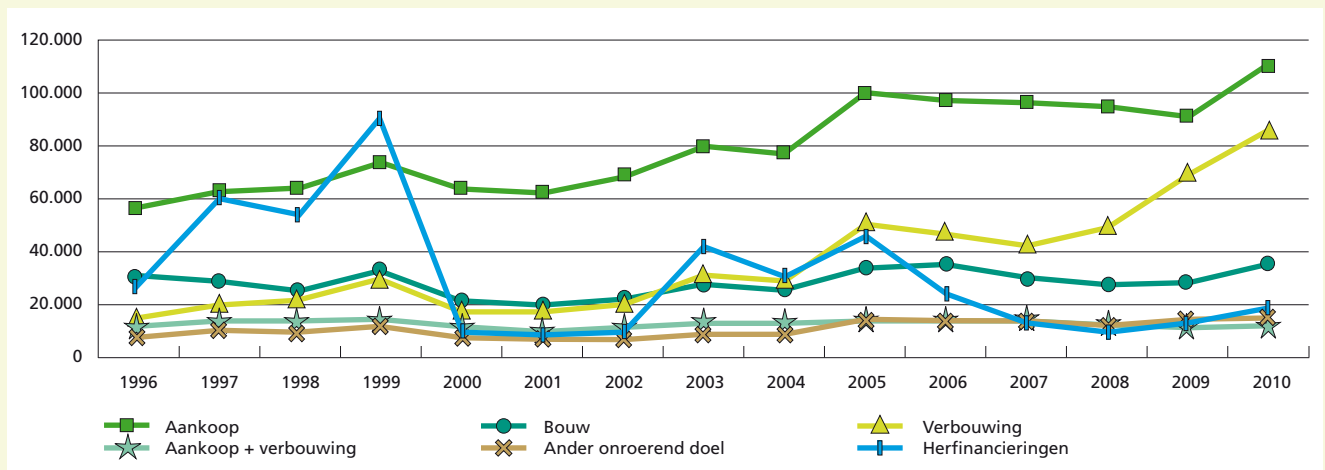
nieuw 5,4% duurder (per m²), wat minder is dan de prijsstijging in 2009. Toch dient er Vlaanderen nu gemiddeld ruim 155 euro per m² bouwgrond betaald te worden. In het Vlaamse Gewest werd in 2010 voor een woonhuis gemiddeld 192.179 euro betaald. De goedkoopste provincie was Limburg, waar gemiddeld 171.632 euro werd betaald. Vlaams-Brabant is dan weer de duurste provincie (gemiddeld 222.922 euro). Alhoewel internationale vergelijkingen moeilijk te maken zijn, blijkt toch dat woningen in Vlaanderen minder duur zijn dan in een aantal Europese landen zoals Spanje, Nederland, VK, Ierland en Denemarken. Daarnaast lopen de woningprijzen redelijk in de pas met de prijsevolutie in

andere landen. De woningmarkt in Vlaanderen is vrij stabiel gebleken, ook in de periode van crisis op de Europese vastgoedmarkt (Winters & Elsinga, 2011).

2010 was een topjaar op het gebied van het verstrekken van **hypothecaire kredieten** in België. Nooit eerder is er zoveel hypothecair krediet verstrekt, zelfs niet in het topjaar 2005. In totaal zijn er in 2010 bijna 276.000 hypothecaire kredietovereenkomsten afgesloten voor een bedrag van ruim 26 miljard euro. Dit betekent ten opzichte van 2009 een stijging van 21,4% in aantal en van 23,7% in bedrag. De hypothecaire kredieten kenden vanaf medio 2009 reeds een sterke stijging na een minder gunstig jaar 2008.

4.25 Hypothecaire kredieten

Evolutie van het aantal hypothecaire kredieten naar bestemming, van 1996 tot 2010.

Noot : vanaf 2005 bevat de rubriek "herfinancieringen" alleen nog de "externe" herfinancieringen
Bron: Beroepsvereniging van het Krediet.

In 2008 groeide - ten opzichte van 2007 - immers enkel de sector van de renovatie en kenden de qua omvang van het kredietbedrag belangrijkste sectoren zoals de aankoop en de nieuwbouw, een daling.

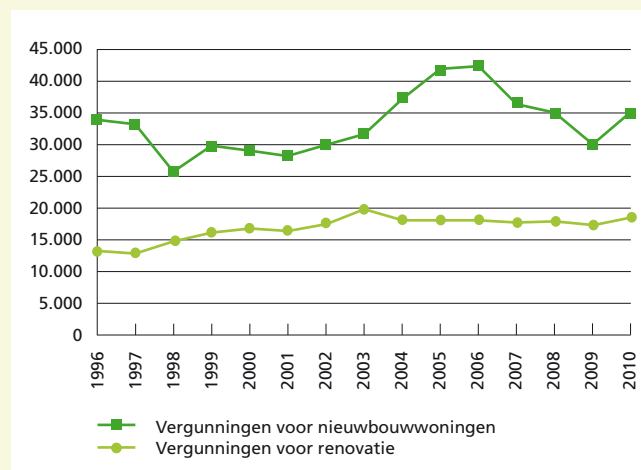
Het gemiddeld ontleend bedrag voor de aankoop van een huis ligt in 2010 op ongeveer 130.000 euro, het jaar voordien was dit nog 125.496 euro. Het gemiddeld ontleend bedrag in de rubriek 'aankoop + verbouwing' stijgt sterker, namelijk tot 149.462 euro (131.141 euro in 2009). Het gemiddeld bouwkrediet bedraagt ongeveer 115.000 euro en voor renovatiewerken wordt gemiddeld ongeveer 31.000 euro geleend. Toch daalden de gemiddelde bedragen die ontleend werden voor nieuwbouw en voor renovatie met respectievelijk 5,8% en 9,2% ten opzichte van 2009.

Bijna 55% van de verleende kredieten zijn bestemd voor de aankoop terwijl er sinds enkele jaren, wat het aantal betreft, meer kredietnemers zijn voor een verbouwing dan voor een nieuwbouw. Het aantal kredieten voor een verbouwing is in tien jaar bijna vervijfvoudigd.

Eind 2009 bedroeg het percentage nieuwe kredieten met een vaste rentevoet nauwelijks meer dan 40%. Door de kloof tussen de jaarlijks veranderlijke en de vaste rentevoet opteerden de kredietnemers vooral voor de veranderlijke rentevoet. In 2010 is de formule met de vaste rentevoet weer helemaal terug. In het vierde trimester van 2010 werden drie op de vier kredieten verstrekt met vaste rentevoet. Minder dan één op de zeven kredieten werd in deze periode nog tegen een jaarlijks veranderlijke rentevoet gesloten.

4.26 Bouwvergunningen renovatie en nieuwbouw

Evolutie van het aantal bouwvergunningen voor renovatie en nieuwbouwwoningen, van 1996 tot 2010.

Bron: ADSEI.

Betaalbaarheid van het wonen

Uit de resultaten van de SILC bevraging 2009 blijkt dat bijna 17% van de Vlamingen de woonkost als een zware last beschouwt op het huishoudbudget. In Europees perspectief blijft het probleem van zware woonkosten in Vlaanderen relatief beperkt. Vlaanderen staat onderaan in de rangschikking van landen uit de EU-27 en laat enkel Denemarken, Zweden, Nederland en Oostenrijk achter zich (armoedemonitor 2009). Toch blijkt dat zware woonkosten relatief vaker voorkomen bij personen uit de jongste leeftijdsgroepen, leden van eenoudergezinnen en grote gezinnen, werklozen, leden van gezinnen met kinderen en lage werkintensiteit, laaggeschoolden, huurders, de laagste inkomensgroepen en niet-EU-burgers.

Om na te gaan of de woonuitgaven 'betaalbaar' zijn, hanteert Eurostat een woonquote van 40% als maximum. In de definitie van Eurostat is de woonquote de verhouding tussen de totale woonuitgaven (na aftrek van tegemoetkomingen voor wonen) en het totaal beschikbare huishoudinkomen (na aftrek van tegemoetkomingen voor wonen). Bij de woonuitgaven worden hier ook de bijkomende uitgaven zoals voor verwarming, elektriciteit, onderhoud van gezamenlijke delen mee in rekening genomen. De mediaan woonquote was in 2009 in het Vlaamse Gewest 14%. Dit aandeel ligt lager voor eigenaars (bijna 12%), huurders kijken aan tegen een mediaan woonquote van 27%.

Volgens definitie van Eurostat leeft in het Vlaamse Gewest 6% van de bevolking in 2009 in een gezin waarvoor wonen onbetaalbaar wordt geacht, wat significant lager is dan in het Waalse Gewest (10%) en aanzienlijk minder dan in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (21%). Dit is voor het Vlaamse Gewest binnen Europa een relatief laag aandeel. Het gemiddelde voor alle EU-landen bedraagt 12%. Uitschieters in negatieve zin zijn in Europa het Verenigd Koninkrijk, Griekenland, Duitsland en Denemarken. Frankrijk valt op met het op Cyprus na laagste cijfer (3%) (Winters & Elsinga, 2011).

4.27 Mediaan woonquote

Mediaan woonquote (in %), gegevens voor personen*, België en de gewesten, 2009.

	Vlaams Gewest	Waals Gewest	Brussels Gewest	België
Totaal	13,9	16,8	23,2	15,6
Eigenaars	11,6	14,1	14,0	12,4
Zonder afbetaling	10,8	13,3	12,0	11,6
Met afbetaling	12,1	14,7	15,2	13,1
Huurders	27,4	30,3	32,4	29,1
Private huurders	29,0	32,9	34,1	30,5
Sociale huurders	24,9	25,8	28,1	25,9
N	7.840	4.978	1.864	14.682

*: woonquote berekend voor het huishouden en vervolgens toegekend aan elk lid van het huishouden.

Bron: Winters S. & Elsinga M. (2011).

Ondersteuning eigendomsverwerving

Volgens de gegevens van de SILC-enquête is het aandeel personen dat leeft in een huis dat eigendom is van iemand van het huishouden in 2009 opgeklimmen tot 77%.

Het huiseigenaarschap is in Vlaanderen heel wat groter dan in de ons omringende landen. In Nederland en Frankrijk was in 2009 ongeveer 60% huiseigenaar; in Duitsland was dit niet eens de helft. Slechts in enkele landen uit Zuid- en Oost-Europa werden hogere cijfers genoteerd.

De overheid heeft het bezit van een eigen woning steeds gestimuleerd. De ondersteunende maatregelen bij eigendomsverwerving die hierna achtereenvolgens worden besproken zijn: de sociale leningen, de premies en het aanbod in de sector van de sociale huisvesting.

Sociale leningen

Indien wordt voldaan aan bepaalde criteria inzake inkomen en/of waarde van de woning, kan een lening worden afgesloten aan een goedkoper tarief dan wat op de private markt gehanteerd wordt. Er zijn verschillende soorten sociale leningen. Het Vlaams Woningfonds (VWF) en de Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen (VMSW) zorgen voor goedkope leningen en ontvangen voor de uitvoering van hun opdracht subsidies van de overheid. Daarenboven kunnen erkende kredietmaatschappijen leningen verstrekken aan gezinnen of alleenstaanden zonder startkapitaal, dankzij de gewestwaarborg die op een gedeelte van de lening wordt verleend.

De sociale leningensector kende in 2010 een lichte daling in aantal verstrekte leningen en in volume. De daling die wordt vastgesteld in de gewaarborgde sociale leningen die door **Erkende Kredietmaatschappijen** (EKM) worden verstrekt, is voornamelijk het gevolg van de zwakke productie tijdens de eerste helft van 2010, toen de hypothecaire rentevoeten van de private banken op een historisch dieptepunt stonden, wat de vraag naar sociaal woonkrediet licht deed afnemen.

De gesubsidieerde sociale leningen die door de **Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen** (VMSW) worden verstrekt, kenden daarnaast een lichte stijging. Deze stijging is het gevolg van de verhoogde machtiging die aan de VMSW werd verleend naar aanleiding van het decreet Grond- en Pandenbeleid, dat o.a. bijkomende sociale koopwoningen beoogt tegen 2020, waarvoor een gesubsidieerde sociale lening dient te worden voorzien.

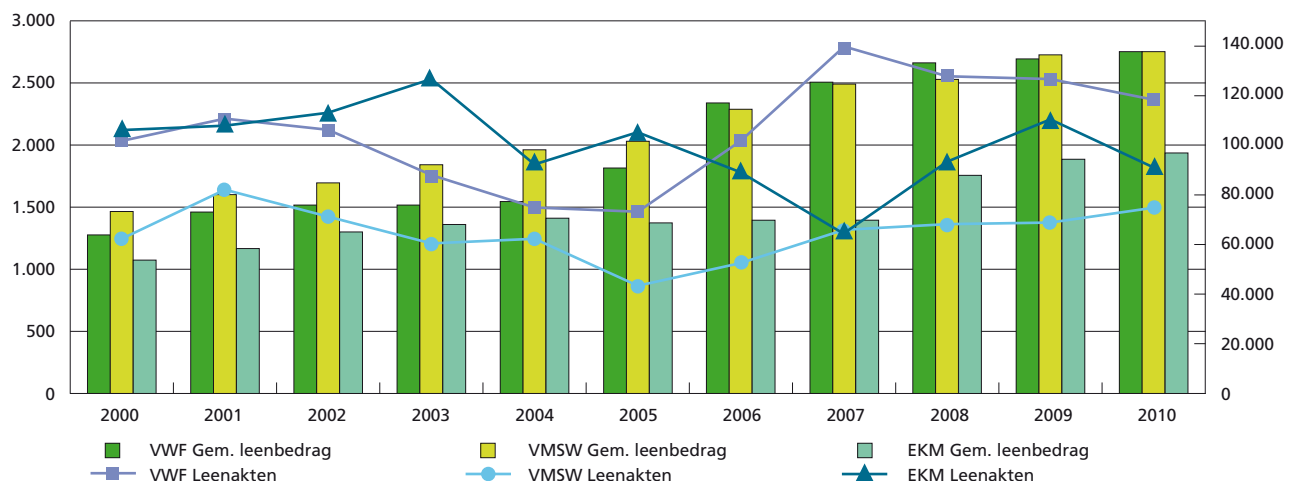
De hoofdactiviteit van het **Vlaams Woningfonds** omvat het toekennen van sociale hypothecaire leningen aan gezinnen met minstens één kind en een bescheiden inkomen. Tot december 2005 konden enkel gezinnen met minimum twee kinderen een beroep doen op het Vlaams Woningfonds.

De uitbreiding van de doelgroep resulteerde in een verhoging van het aantal leningsaanvragen in de daarop volgende jaren. In 2010 werden 2.346 leningen vereffend. Dit is ten opzichte van het jaar voordien een daling van 6,6%. Het gemiddeld ontleend bedrag is opnieuw gestegen met 2%, namelijk tot 137.416 euro in 2010. De gemiddelde rentevoet bedroeg bij het Vlaams Woningfonds 1,97% in 2010.

Het doel van de lening is vergelijkbaar bij VMSW en VWF. Bij VWF wordt de sociale lening voornamelijk gebruikt voor de aankoop van een woning al dan niet ge-

4.28 Sociale leningen

Evolutie van het aantal sociale leningen (linkeras) en het gemiddelde leningsbedrag (rechteras) van het Vlaams Woningfonds, de Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen en de Erkende Kredietmaatschappijen, van 2000 tot 2010.

Bron: RWO, Woonbeleid.

combineerd met werken (85% in 2010) en in mindere mate nieuwbouw (6%) of enkel verbeteringswerken (9%). Ook bij VMSW heeft 80% van de leningen als doel de aankoop van een huis met al dan niet renovatie. Slechts 3% heeft nieuwbouw en 8% renovatie als doel. In de private sector gaat 13% van het aantal verstrekte hypothecaire kredieten naar nieuwbouw en 31% naar renovatie.

Inzake het profiel van de sociale ontleners bij VWF, valt op dat het aandeel van de ontlenersgezinnen met 1 kind ten laste licht is gedaald, namelijk van 31,5 % in 2009 naar 30 % in 2010. Er werden tevens 874 eenoudergezinnen genoteerd, zijnde 37% van het totaal. 26 % van het totaal aantal leningen werd aan gezinnen met vreemde nationaliteit toegekend. Dit is een stijging tegenover het dienstjaar 2009 toen het nog ging om 22 % van het totaal.

Premies

Wie wil bouwen of verbouwen en aan de gestelde voorwaarden voldoet, kan bij de Vlaamse overheid een beroep doen op een verbeterings- en aanpassingspremie, een renovatiepremie en/of een verzekering gewaarborgd wonen bij een hypothecaire lening.

In de periode 1996-2009 kregen 162.444 personen een tegemoetkoming voor renovatie en aanpassing van de woning, voor in totaal een bedrag van 485.360.045 euro.

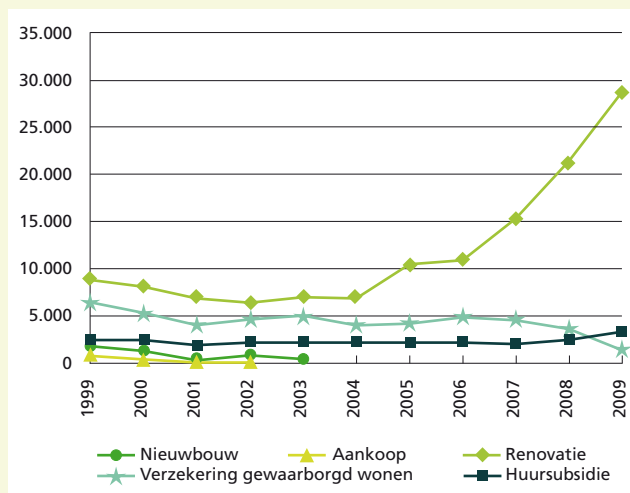
De **verbeterings- en aanpassingspremie** geeft premies voor enerzijds verbeteringswerken aan de woning voor personen met een bescheiden inkomen en anderzijds aanpassingswerken om de woning meer geschikt te maken voor bejaarden en gehandicapten. De premie varieert naargelang van het type van de uitgevoerde werken. In 2009 ontvingen 9.589 personen een tegemoetkoming voor een totaalbedrag van 10.055.210 euro. Gemiddeld werd per aanvraag een premie van 1.049 euro uitgekeerd.

In maart 2007 werd een nieuwe **renovatiepremie** ingevoerd. De premie dient voor structurele of bouwfysische werken die de toestand van de woning fundamenteel kunnen verbeteren. De premie moedigt de grondige renovatie en algemene opwaardering van de woning aan. Eind 2009 werden de toekenningsvoorwaarden bijgestuurd om de premie doelmatiger in te zetten. Enerzijds werd de premie sterker gericht op werken aan de basiskwaliteit en werden afwerkingswerkzaamheden geschrapt, anderzijds werd de hoogte van de betoelaging inkomens gerelateerd gemaakt. In 2009 ontvingen 19.258 personen een renovatiepremie voor een totaalbedrag van 125.878.418 euro. De renovatiepremie bedroeg gemiddeld 6.536 euro.

Wie een woning bouwt, koopt of renoveert, kan zich onder bepaalde voorwaarden gratis laten verzekeren tegen inkomensverlies. Als men tijdens de eerste tien jaar na het afsluiten van een hypothecaire lening onvrijwillig werkloos of arbeidsongeschikt wordt, neemt de Vlaamse overheid een deel van de afbetaling op zich. De in 1998 ingevoerde 'verzekering tegen inkomensverlies' werd

4.29 Begunstigden Vlaams huisvestingsbeleid

Evolutie van het aantal begunstigden dat geniet van een tegemoetkoming, per stelsel, van 1999 tot 2009.

Noot: Nieuwbouw en aankoop zijn afgelopen stelsels.
Bron: Agentschap Wonen Vlaanderen.

eind 2003 herwerkt tot de '**verzekering gewaarborgd wonen**'. De tegemoetkoming wordt maximaal drie jaar toegekend en bedraagt ten hoogste 600 euro per maand. In de periode 1998-2009 werden in totaal 49.658 polissen afgesloten, voor een totaalbedrag van 11.767.022 euro aan verzekeringspremies gefinancierd door de Vlaamse Overheid.

Aanbod sociale huisvesting

De sociale huisvestingsmaatschappijen verhuren niet alleen, maar bieden ook **sociale woningen en kavels** te koop aan. Om te kunnen kopen moet aan bepaalde voorwaarden worden voldaan met betrekking tot inkomen en eigendom. In 2009 werd met 475 koopwoningen en 161 huurwoningen de kleinste verkoop in recente jaren gerealiseerd. In 2010 zijn 608 sociale koopwoningen, 233 sociale huurwoningen en 57 sociale kavels effectief verkocht. Voor de woningverkoop is dit een sterke stijging tegenover het jaar voordien. Het decreet Grond- en Pandenbeleid dat in 2009 werd goedgekeurd, wil dit aantal ook gevoelig laten stijgen.

Ingevolge kooprecht van de zittende huurder werden in 2010 60 huurwoningen verkocht aan een gemiddelde verkoopprijs van 125.500 euro.

Een kavel kost gemiddeld 42.730 euro, een sociale koopwoning 167.066 euro. De gemiddelde verkoopprijzen variëren evenwel van 184.493 euro per koopwoning in Vlaams-Brabant tot 154.177 euro in Limburg.

Eind 2009 hadden de VMSW en de sociale huisvestingsmaatschappijen (SHM's) nog 1.538 ha bouwgrond beschikbaar. Deze oppervlakte omvat gronden gelegen in zowel woongebieden als woonuitbreidingsgebieden. In

4.30 Subsidies Vlaams huisvestingsbeleid

Evolutie van de betalingen van tegemoetkomingen in het Vlaams huisvestingsbeleid, in euro, van 1996 tot 2009.

Jaar	Huursubsidie	Nieuwbouw	Aankoop	Renovatie	Verzekering gewaARBorgd wonen	Totaal
1996	2.873.935	5.507.254	2.263.458	24.216.658		34.861.305
1997	4.140.957	10.577.911	3.949.449	28.418.441		47.086.758
1998	5.375.798	11.338.861	3.793.788	28.871.842	416.720	49.797.009
1999	6.754.542	7.486.034	3.111.955	19.017.264	1.408.393	37.778.188
2000	7.671.120	4.816.776	2.048.186	15.584.464	1.149.032	31.269.578
2001	7.163.373	4.432.934	1.757.445	17.152.683	873.544	31.379.979
2002	7.959.788	7.587.729	695.031	14.146.093	1.004.314	31.392.955
2003	8.731.367	3.985.509	390.241	11.256.681	1.104.789	25.468.587
2004	8.941.274	11.476	2.678	9.101.195	868.967	18.925.590
2005	9.102.258	0	0	14.639.437	891.851	24.633.547
2006	8.892.048	0	0	15.840.300	1.046.814	25.779.162
2007	9.142.905	0	0	58.804.980	981.211	68.929.096
2008	15.397.761	0	0	92.376.380	767.620	108.541.761
2009	14.751.581	0	0	135.933.628	1.253.768	151.938.977
Totaal 1996-2008	116.898.707	55.744.485	18.012.230	485.360.045	11.767.022	687.782.491

Bron: Agentschap Wonen Vlaanderen.

2010 zijn de **grondreserves** van de sociale huisvestingsmaatschappijen gedaald tot 1.211 ha. Dit is te wijten aan de sterke afnamepiek die in het eerste kwartaal van 2010 werd genoteerd.

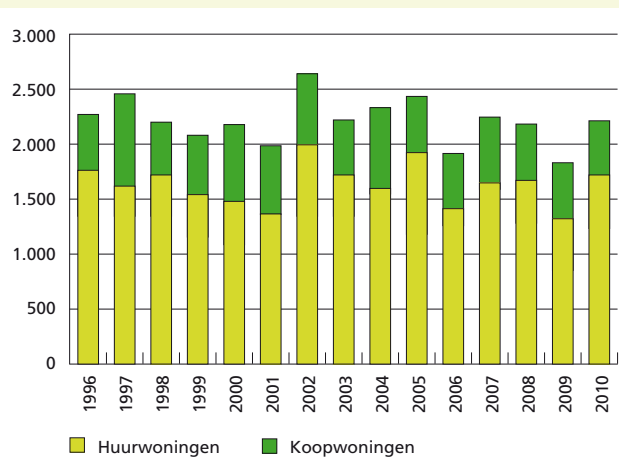
De oppervlakten aan grondreserves blijken niet gelijkmatig verdeeld te zijn over de SHM's. Terwijl sommige SHM's over een voldoende ruime grondreserve beschikken om daarop op middellange en zelfs lange termijn projecten te realiseren, hebben andere SHM's geen (noemenswaardige) grondreserve ter beschikking.

De grondreserves blijken wel nagenoeg gelijkmatig verdeeld te zijn over de Vlaamse provincies. Gemiddeld gaat het om 242 ha. Enige uitzondering is de provincie Vlaams-Brabant, waar de SHM's een minder dan gemiddelde oppervlakte aan grondreserve in eigendom hebben, namelijk 139 ha.

Op deze gronden wordt **nieuwbouw** gerealiseerd. Sinds 1996 worden jaarlijks gemiddeld ongeveer 2.200 woningen opgeleverd, waarvan één vierde koopwoningen.

4.31 Nieuwbouw VMSW

Evolutie van het totale aantal opgeleverde nieuwbouwwoningen (huur- en koopwoningen), van 1996 tot 2010.

Bron: VMSW.

Ondersteuning huurmarkt

In het Vlaamse Gewest woont volgens de SILC-enquête 77% van de bevolking in eigendomswoningen (42% met een lopende hypotheeklening en 35% zonder afbetaling), 15% in private huurwoningen, 8% personen in woningen met een huurprijs beneden de marktprijs. Met 8% blijft het Vlaamse Gewest echter ver beneden het EU27-gemiddelde van 14%. (Winters & Elsinga, 2011).

Drie segmenten worden onderscheiden op de private huurmarkt, die elk ongeveer één derde van de huurders vertegenwoordigen. Eén segment bevat jonge huurders in een overgangssituatie. Daarnaast is er nog een segment van oudere huurders in woningen van gemiddeld goede kwaliteit en een segment van lage inkomensgezinnen in de slechtere woningen (Le Roy e.a. 2008).

Om de huurmarkt in beeld te brengen wordt eerst ingegaan op het sociaal huurpatrimonium. In Vlaanderen zijn er drie aanbieders van sociale huurwoningen: de VMSW en SHM's, de SVK's en het VWF. De bespreking concentreert zich op het patrimonium van de SHM's en de SVK's. Nadien wordt ingegaan op de huurprijzen en de ondersteuning van huurders onder de vorm van het toekennen van een huursubsidie.

Sociaal huurpatrimonium

VMSW en SHM's

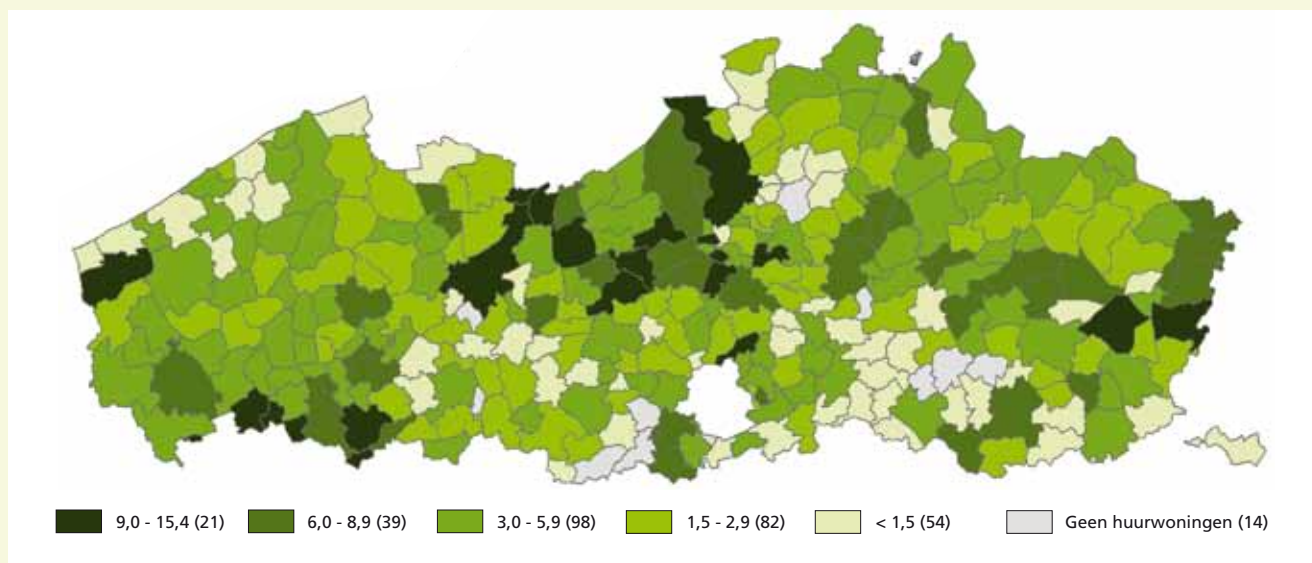
Eind 2010 zijn 142.970 **sociale woongelegenheden** verhuurd (of in renovatie) door de VMSW en de 93 SHM's. Als ook de woningen die verhuurd worden buiten het sociaal huurstelsel door gemeenten, CAW's en OCMW's en dergelijke in rekening worden gebracht, telt het patrimonium 144.008 woningen. Iets meer dan de helft hiervan is een appartement, voor het overige gaat het om woonhuizen.

Hoewel er sinds 1996 jaarlijks gemiddeld 2.200 nieuwe woningen worden opgeleverd, waarvan drie vierde huurwoningen, voldoet het aanbod niet aan de vraag. Eind 2009 waren er 81.457 unieke kandidaat-huurders ingeschreven op de wachtlijsten van de sociale huisvestingsmaatschappijen in Vlaanderen. Vermits een kandidaat-huurder zich bij meerdere SHM's kan inschrijven, wordt er om de twee jaar een controle op de wachtlijsten doorgevoerd. Ten opzichte van de voorgaande controle van de wachtlijsten - midden 2007 - is het aantal kandidaten gestegen met 7,6%.

Uit de analyse van de wachtlijsten blijkt dat een relatief jongere groep zich inschrijft om in aanmerking te komen voor een sociale woning. Daar waar midden 2007 de leeftijdsgroep van 40 tot 49 jaar nog de grootste groep kandidaat-huurders vormde, is dit eind 2009 de groep van 30 tot 39-jarigen geworden (22,5%). Het aandeel kandidaat-huurders van 55 jaar of meer stijgt ook licht-

4.32 Huurpatrimonium VMSW

Aandeel sociale huurwoningen VMSW ten opzichte van het totaal aantal woningen, per gemeente, situatie 31 december 2010, in %.

Noot: Sociale huurwoningen verhuurd door gemeenten, sociale verhuurkantoren,... zijn niet opgenomen.
Bron: VMSW en ADSEI (kadaster), bewerking SVR.

4.33 Wachtlijsten

Aantal personen dat zich bij een sociale huisvestingsmaatschappij als kandidaat heeft ingeschreven voor een sociale huurwoning, volgens provincie van oorsprong, en de verhouding van het aantal kandidaat huurders tot het aantal sociale huurwoningen, per provincie, situatie eind 2009.

	kandidaat-huurders	aantal kandidaat-huurders per sociale woning
Provincie Antwerpen	26.409	0,57
Provincie Limburg	10.804	0,59
Provincie Oost-Vlaanderen	19.010	0,55
Provincie Vlaams-Brabant	9.539	0,60
Provincie West-Vlaanderen	15.333	0,55
Totaal Vlaams Gewest	81.095	0,57
Totaal Brussels Gewest	585	
Totaal Waals Gewest	143	
Totaal onbekend	215	
Totaal (*)	81.457	

(*) Noot: aantal unieke kandidaten: Wie ingeschreven is in 2 of meer provincies, is bij beide provincies opgenomen, maar wordt op niveau Vlaams Gewest slechts één keer meegeteld.
Bron: VMSW.

jes, namelijk van 27,7% midden 2007 naar 28,4% eind 2009. Verder blijkt ook 45% alleenstaand te zijn. Als men kijkt naar de provincie van oorsprong, is 32,6% van de potentiële huurders woonachtig in Antwerpen. Onderaan de lijst staat Vlaams-Brabant met 11,8%.

Kandidaat-huurders zijn er in aantal - maar ook relatief ten opzichte van bevolkingsomvang van de gemeente - vooral in de groot- en centrumsteden en de gemeenten van de vroegere mijnstreek in Limburg.

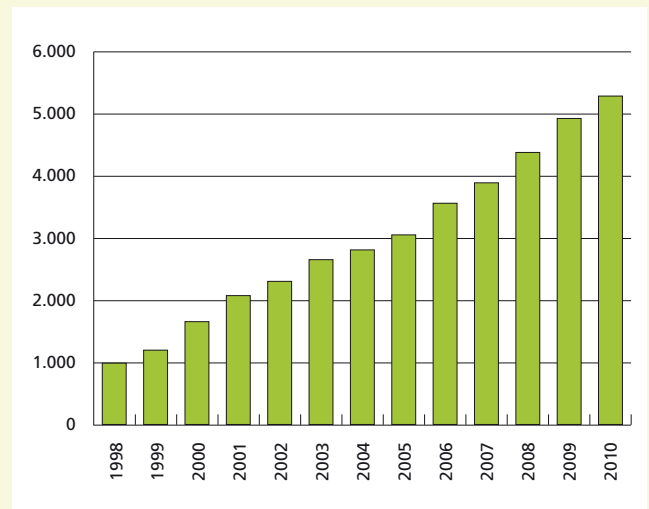
Per 100 woningen die midden 2009 werden verhuurd door al de sociale huisvestingsmaatschappijen samen, stonden zo'n 57 kandidaten op de wachtlijst. Er moet in deze cijfers rekening worden gehouden met het feit dat een aantal kandidaat-huurders op de wachtlijst staan voor een andere sociale woning dan deze die zij op dat ogenblik huren. Als voor de wachtlijst VMSW het aantal unieke kandidaat-huurders wordt geteld dat nog geen sociale huurder is en waarbij tevens dossiers ouder dan 10 jaar worden geëlimineerd omwille van de specifieke voorkeur van de kandidaat-huurder, komt men op een sociale woningbehoefte in Vlaanderen van 62.253 aanvragen; wat een stijging is van 8,4% op 2 jaar tijd (referentiedatum 30/9/2009).

Sociale verhuurkantoren

De sociale verhuurkantoren (SVK's) huren zelf **woningen** en verhuren ze door aan kansarmen en kwetsbare bewoners. De erkende SVK's beheerden eind 2010 samen 5.295 woningen, 8% meer dan eind 2009. Dit aantal is het voorbije decennium jaarlijks fors gestegen. De stijging was in 2010 wel minder dan de voorgaande jaren.

4.34 SVK-woningen

Evolutie van het aantal woningen in het beheer van de erkende en gesubsidieerde verhuurkantoren, van 1998 tot 2010.

Bron: Vlaams Overleg Bewonersbelangen.

Het hoogste aandeel van SVK-woningen bevindt zich in de provincie West-Vlaanderen (34,6% van het totale SVK-woningaanbod). Vlaams-Brabant (11,1%) heeft het laagste aanbod.

Eind 2010 zijn er 50 erkende SVK's actief in 243 gemeenten, wat staat voor een gebiedsdekking van 79% van de gemeenten.

Het percentage woningen dat de SVK's in eigendom hebben of huren van een SHM, een lokaal bestuur of de provincie, daalt jaar na jaar. In 2008 waren nog bijna 10% van de woningen op die manier in beheer, in 2009 is dit verder gedaald tot minder dan 8% en in 2010 verschrompelde het verder tot minder dan 7%. De SVK's richten zich meer en meer op de private huurmarkt.

In de loop van 2010 werden in de SVK's 10.781 nieuwe woningzoekenden ingeschreven (alleenstaanden of gezinnen), dat is 216 inschrijvingen per SVK. Dit aantal stijgt elk werkjaar en het zijn er heel wat meer dan in 2009.

In totaal staan er 19.499 **kandidaat-huurders** op de wachtlijsten bij de SVK's. Gemiddeld zijn er 3,7 wachtden per SVK-woning, in de provincie Antwerpen zelfs 5. Deze gemiddelden lagen in 2009 ook lager, vermoedelijk omwille van de verplichte actualisatie van de wachtlijst enerzijds en de groei van het aantal woningen anderzijds dat een lager aandeel wachtden per SVK oplevert.

In de profielschets van de nieuwe huurders zijn er geen grote wijzigingen ten opzichte van de vorige jaren: de grootste groep blijven de alleenstaanden die bijna de helft van de toewijzingen voor hun rekening nemen. Ook het aantal alleenstaanden met kinderen blijft meer dan 1/3de van de nieuwe huurders (33,6%) uitmaken. SVK's

wijzen vooral toe aan eenverdieners (ruim 80%). Van de nieuwe huurders heeft bijna 70% een vervangingsinkomen (leefloon, werkloosheids- of invaliditeitsuitkering), slechts een kleine 15% heeft een inkomen uit arbeid. In tegenstelling tot de SHM's wijzen de SVK's hun woningen niet toe volgens de chronologie van de wachtlijst maar volgens een puntensysteem in functie van woonneed. Bijgevolg is het profiel van de SVK-huurder zeer zwak.

Huurprijs

Niet alleen de woningprijzen, maar ook de huurprijzen op de private markt zijn in Vlaanderen eerder laag in vergelijking met de landen waarvoor er gegevens beschikbaar zijn. We zien dat in landen als het Verenigd Koninkrijk en Ierland, maar ook in Spanje en Italië er een enorm prijsverschil is tussen de vrije en de gereguleerde markt, die zowel de sociale huur als de woningen verhuurd door gemeenten bevat (Winters & Elsinga, 2011). Ook in Vlaanderen zien we een groot verschil.

De gemiddelde **huurprijs voor een sociale woning** bij een SHM bedroeg eind 2010 bijna 245 euro per maand, wat neerkomt op een lichte stijging tegenover 2009 (237 euro). Dit ligt nog altijd fiks onder de huurprijzen op de private huurmarkt. De huurprijzen variëren per gemeente.

Bij het Vlaams Woningfonds huurden 740 gezinnen in 2010 een sociale woning aan een gemiddelde huurprijs van 255 euro per maand.

Bij de sociale verhuurkantoren vielen de ingehuurde woningen in 2010 voor 56% in de huurprijs categorie tussen de 375 en 500 euro. Toch slagen de SVK's erin om een belangrijk aandeel woningen (24%) te bekomen met een huurprijs lager dan 375 euro, dit vooral in West-Vlaanderen.

Huursubsidie

Huursubsidie wordt toegekend op de private huurmarkt aan huurders met een laag inkomen, gecombineerd met een specifieke woonbehoefte. Het betreft bejaarden en gehandicapten die verhuizen van een woning die niet is aangepast aan hun aan hun fysieke gesteldheid naar een woning die hiervoor wel geschikt is. Ook kunnen personen die verhuizen van een ongeschikt of onbewoonbaar verklaarde woning of van een overbewoonde woning naar een volwaardige gezonde woning met een minimumoppervlakte, een huursubsidie ontvangen. Voor de verhuiskosten wordt een eenmalige installatiepremie uitgekeerd. Het huursubsidiestelsel bestaat sinds 1992 en werd in mei 2007 geactualiseerd. Sindsdien wordt onder bepaalde voorwaarden eveneens een huursubsidie toegekend aan (nieuwe) huurders van een woning verhuurd door een sociaal verhuurkantoor.

In 2009 werd aan 3.346 nieuwe begunstigden een huursubsidie en/of installatiepremie toegekend (zie figuur 4.29). In totaal werd in 2009 aan 9.818 begunstigden een huursubsidie toegekend.

In de periode 1996 – 2009 werd in totaal aan 30.970 nieuwe begunstigden een huursubsidie en/of installatiepremie toegekend, voor een totaalbedrag van 116.898.707 euro.

Woningkwaliteit

De kwaliteit van de woning heeft verschillende aspecten: de bouwfysische kwaliteit, het comfort, de bezettingsgraad van de woning en de duurzaamheid van de woning. Hieronder wordt in een eerste deel ingegaan op deze kwaliteitsaspecten.

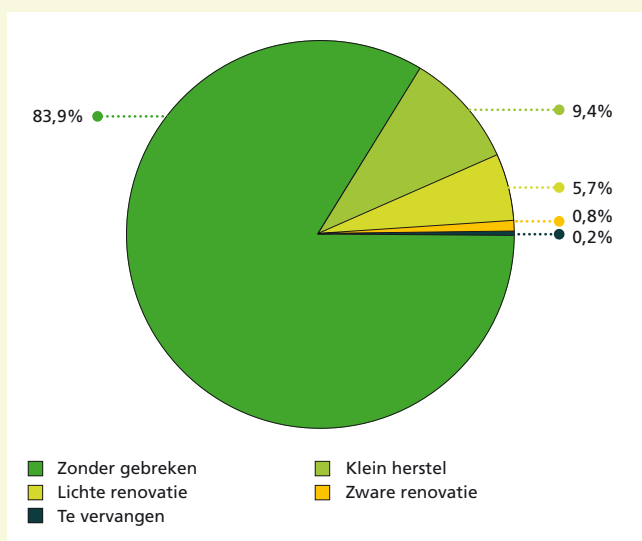
Om de woningkwaliteit te bevorderen werd de renovatiepremie ingevoerd. Daarnaast heeft de Vlaamse overheid kwaliteitsnormen vastgelegd waaraan iedere woning moet voldoen. De Vlaamse Wooncode voorziet instrumenten om effectief over deze woningkwaliteit te waken. Het tweede deel handelt over de controle op de woningkwaliteit.

Aspecten woningkwaliteit

De resultaten van de woningschouwing van 2005 wijzen op een zeer duidelijke kwaliteitverbetering van de woning indien deze worden vergeleken met de technische schouwing uitgevoerd in 1994-1995. **Bouwtechnisch** zijn ruim negen op de tien woningen van goede kwaliteit. Voor bijna 6% van de woningen is een lichte renovatie vereist en 1% van de woningen vraagt een zware renovatie of is rijp voor de sloop. Het gaat hierbij om cijfers van domiciliewoningen; leegstaande woningen en tweede verblijven zijn niet inbegrepen. Dit betekent dat het aandeel slechte woningen in het totale woningpatrimonium onderschat is. Private huurwoningen zijn er wat slechter aan toe dan andere woningen, evenals woningen gebouwd vóór 1946. In Oost- en West-Vlaanderen is er een lagere woningkwaliteit, in Antwerpen en Limburg is de kwaliteit over het algemeen hoger.

4.35 Uitwendige bouwtechnische kwaliteit

Eindoordeel over de uitwendige kwaliteit van de domiciliewoningen op basis van de bouwtechnische opname, 2005, in %.

Bron: Woningschouwing 2005.

Over de inwendige staat van de woning zijn enkel gegevens beschikbaar via bevraging van de bewoners. Op basis van de SEE 2001 werd het aandeel woningen van slechte of zeer slechte kwaliteit geschat op 13,3%, ofwel 312.287 woningen. In 2005 werd dezelfde berekening overgedaan op basis van de Woonsurvey 2005. Dit leidde tot de conclusie dat 9,2% van de woningen van slechte of zeer slechte kwaliteit zijn, wat overeenkomt met een geraamd aantal van 230.933 woningen. Ook uit deze index kan dus worden afgeleid dat de bouwfysische staat van de woningen is verbeterd (Winters S. & De Decker P., 2009).

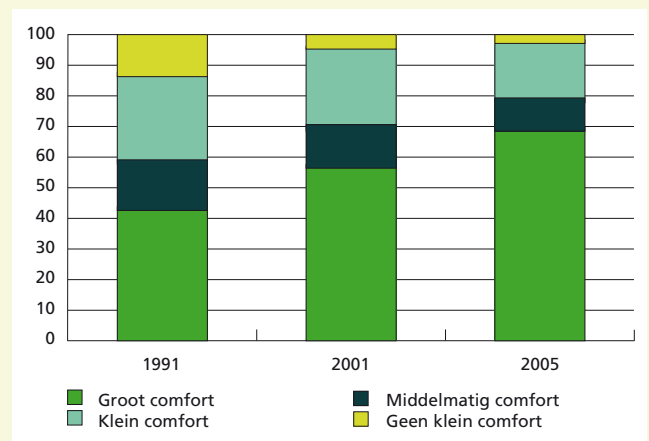
De gegevens van de SILC-enquête 2009 wijzen toch op een probleem. Zo zou het percentage Vlamingen dat leeft in een woning met een vochtprobleem (lekkend dak, vochtige muur of rottend raamwerk) 13% bedragen. Toch is dit aandeel is in Europees perspectief aan de lage kant. Het Waalse en Brusselse Hoofdstedelijke Gewest liggen met een aandeel van respectievelijk 22% en 17% boven het EU-gemiddelde van 16% (Winters & Elsinga, 2011).

Het **comfortniveau** is er tussen 1991 en 2005 (laatste Woonsurvey-gegevens) sterk op vooruit gegaan. In 1991 had 14% geen klein comfort, in 2005 was dit nog slechts 3%. Het aandeel woningen met groot comfort is toegenomen naar 69% in 2005. Klein comfort houdt in dat de woning beschikt over stromend water, een toilet en een bad of douche. Woningen met 'klein comfort' en centrale verwarming behoren tot de categorie 'middelmatig comfort'. Is er daarnaast ook nog een keuken van minstens 4m², een telefoonaansluiting en heeft het gezin een auto, dan krijgt de woning het label 'groot comfort'.

In vier op vijf woningen is centrale verwarming aanwezig, en bij woningen gebouwd na 1970 loopt dit op tot 90%. Huurwoningen zijn minder vaak uitgerust met centrale verwarming dan eigendomswoningen. Het zijn vooral de alleenstaanden en de ouderen die het vaakst niet over centrale verwarming beschikken.

4.36 Comfort

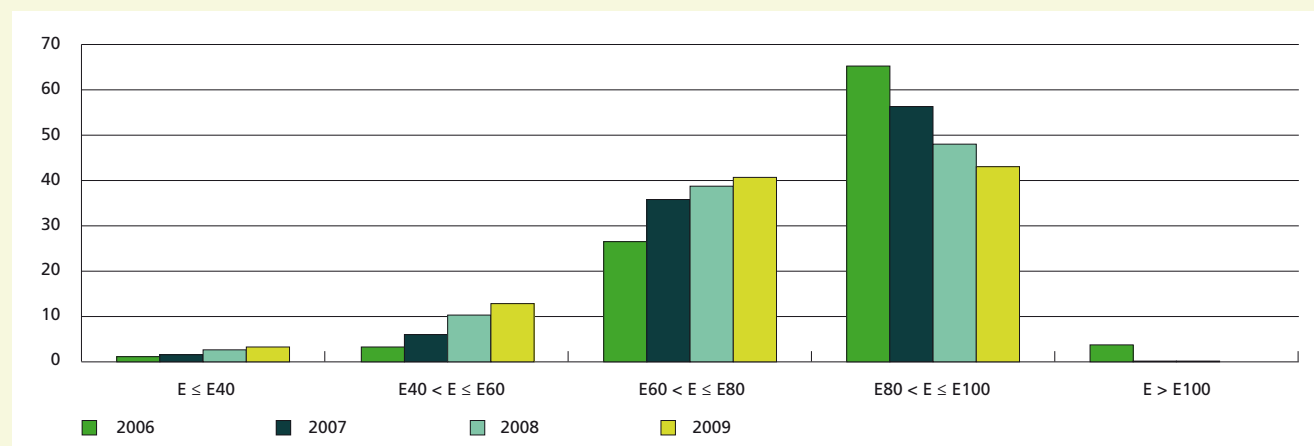
Evolutie van het comfortniveau van de woningen, in 1991, 2001 en 2005, in %.

Bron: Vanneste e.a. (2007), Woonsurvey 2005.

4.37 Energieprestatiepeil

Evolutie E-peil in EPB-aangiften, van 2006 tot 2009, in % van het totaal aantal EPB-aangiften.

Bron: Vlaams Energieagentschap.

De **bezettingsgraad** van een woning refereert naar de verhouding tussen de woninggrootte en de grootte van het huishouden. Volgens de SILC-enquête 2009 gaven 4% van de bevroegden aan te leven in een huis met gebrek aan ruimte, waarbij onder gebrek aan ruimte wordt verstaan dat het aantal beschikbare kamers (zonder badkamers, toilet, gang...) gedeeld door het aantal leden van het huishouden kleiner is dan 1. Dit cijfer lag de laatste jaren tussen 4% en 5%.

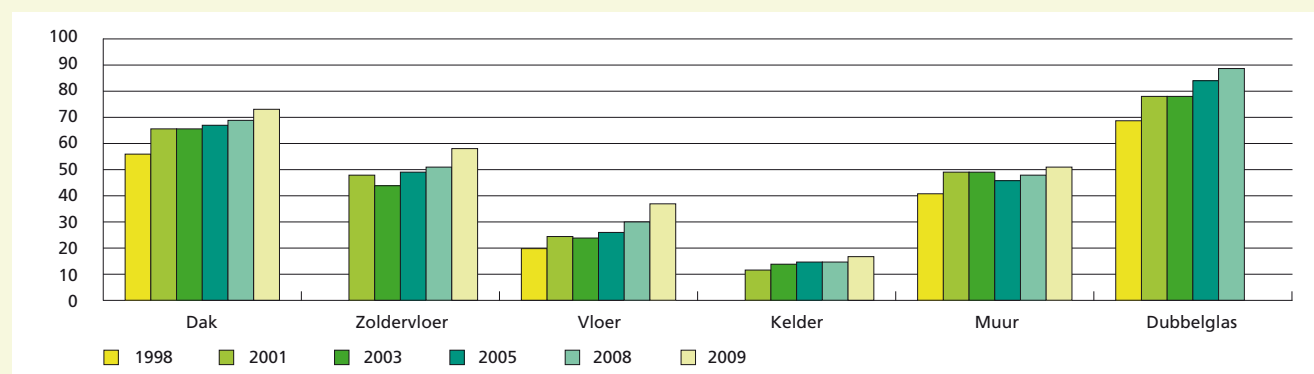
Analyse van de recentste volkstellingen geeft aan dat er tussen 1991 en 2001 een toename was van het aantal overbezette woningen. In 2001 bedroeg het aandeel woningen dat als 'klein' werd aangeduid 6%, wat een verdubbeling betekent ten opzichte van de meting in 1991. Anderzijds was er ook een lichte toename van de 'onderbezette woningen': het aandeel van de woningen die als 'ruim' werden beoordeeld, steeg van 32% in 1991 naar 34% in 2001 (Vanneste e.a., 2007). Onderbezetting van woningen komt vooral voor bij oudere leeftijdsgroepen (Pauwels, K. & Vanden Boer, L., 2004).

Duurzaam wonen en bouwen is een begrip dat verschillende deelaspecten omvat en waarbij het gebruik van energie uiteraard een belangrijke rol speelt. In Vlaanderen is sinds 1 januari 2006 de energieprestatieregelgeving van kracht. Cijfers van het Vlaams Energieagentschap (VEA) tonen aan dat het gemiddelde **energieprestatiepeil** (uitgedrukt in E-peil) van een nieuwbouwwoning de laatste jaren sterk is verbeterd. Het aandeel nieuwbouwwoningen met een E-peil groter dan E80 daalt van 69% in 2006 tot 43% in 2009. Pas sinds 2010 is E80 de verplichte maximumnorm maar in 2009 voldeed al 57% van de bouwers aan die norm. De groep bouwers die een lage-energie woning bouwen, met een E-peil tussen E40 en E60 of nog lager dan E40, neemt overigens jaar na jaar toe.

Om het energieverbruik terug te dringen is een goede isolatie van de woning van essentieel belang. Dak-, zolder- en vloerisolatie stegen in 2009 ten opzichte van 2008. In de Vlaamse woningen is doorgaans gewoon dubbelglas aanwezig, al wint het verbeterd dubbelglas sterk aan belang. Van de woningen uitgerust met dubbelglas, heeft 22% hoogrendementsglas. Ook dit hoogrendementsglas

4.38 Isolatie

Evolutie isolatie van woningen, tweejaarlijks van 1998 tot 2009, in %.

Bron: Vlaams Energieagentschap, Ipsos-enquête 2009.

kent de laatste jaren een sterke opmars. Van de woningen jonger dan 5 jaar die uitgerust zijn met dubbelglas, heeft 57% hoogrendementsglas. In 2010 werden in de Vlaamse Wooncode minimale energetische prestaties toegevoegd aan de eisen waaraan een woning moet voldoen.

Woonkwaliteitsbewaking

De woonkwaliteitsbewaking stoelt op de administratieve procedure ongeschikt- en/of onbewoonbaarverklaring van woningen enerzijds en de strafrechtelijke handhaving anderzijds.

Heffing op leegstand en verkrotting

De heffing op leegstand en verkrotting van het Vlaamse Gewest bestaat sinds 1996. De heffing is gericht op het tegengaan van de verkrotting van woningen en de verloering van buurten. De heffing op leegstand en verkrotting wordt geheven op 3 soorten probleempanen: leegstaande, verwaarloosde, ongeschikt en/of onbewoonbaar verklaarde woningen.

Een woning wordt als **leegstaand** beschouwd wanneer ze meer dan een jaar niet meer effectief gebruikt is geweest. In totaal zijn voor de periode 1996 tot eind 2010 ooit 34.991 woningen op de lijst gezet. Daarvan is ondertussen 93% geschrapt. Eind 2010 staan er in totaal 2.483 woningen op de inventaris leegstand. Vanaf 2004 daalt het aantal nieuw geïnventariseerde woningen doordat sindsdien leegstand op een andere wijze geïnventariseerd wordt. Met de inwerkingtreding van het Grond- en Pandendecreet wordt de leegstand sinds 2010 niet meer door Vlaanderen geïnventariseerd en werd de Vlaamse heffing afgeschaft, waarbij er slechts onder een aantal voorwaarden nog een uitzonderlijke gewestelijke heffing kan worden ingevoerd in bepaalde gemeenten.

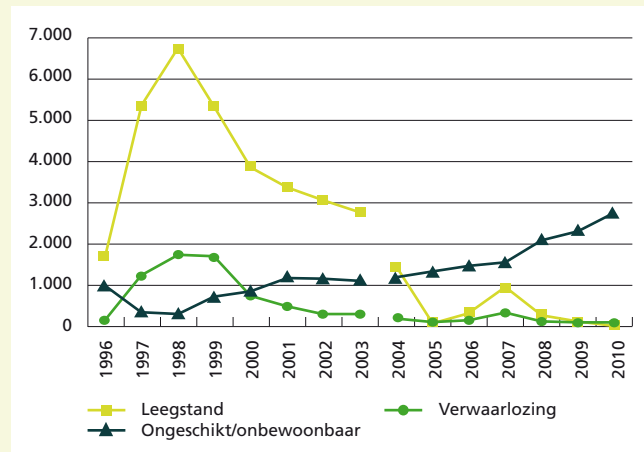
Een woning is **verwaarloosd** indien de buitenkant ernstige gebreken vertoont. De verwaarlozing wordt aan de hand van een uitwendig onderzoek van de woning vastgesteld. In totaal werd voor de periode 1996 tot eind 2010 ooit 7.470 panden geïnventariseerd. Ondertussen werd 73% geschrapt. Eind 2010 staan er nog 822 woningen op de inventaris verwaarlozing. Vanaf 2004 daalt ook het aantal nieuw geïnventariseerde woningen omwille van de nieuwe inventarisatiemethode.

Indien een huurwoning niet aan de minimumkwaliteitsnormen voldoet, kan ze ongeschikt verklaard worden. Worden er bovendien ernstige veiligheids- of gezondheidsrisico's vastgesteld, dan kan ze **onbewoonbaar** worden verklaard. Het aantal woningen dat ooit op de inventaris werd geplaatst, komt eind 2010 op 18.852. De schrappinggraad bedraagt 70%. Eind 2010 stonden er in totaal 6.042 woningen op de inventaris ongeschikt/onbewoonbaar.

Het aantal nieuw geïnventariseerde woningen bleef in de jaren 2001-2003 stabiel op ongeveer 1.300 woningen per

4.39 Leegstand en verkrotting

Evolutie van het aantal nieuw geïnventariseerde panden per jaar, van 1996 tot 2010.

Noot: wijziging in de registratiemethode tussen 2003 en 2004.
Bron: Agentschap Wonen Vlaanderen, op 9/4/2010.

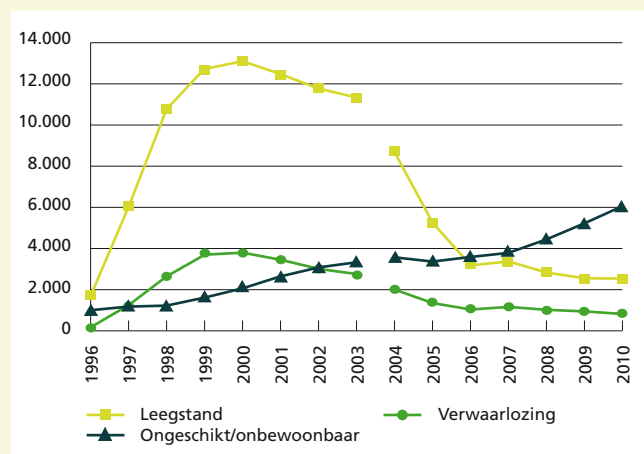
jaar. Nadien ging het aantal nieuw geïnventariseerde woningen terug in stijgende lijn door de inwerkingtreding van de Wooninspectie.

Strafrechtelijke handhaving

De Wooninspectie, die instaat voor de strafrechtelijke handhaving, treedt vooral op bij panden in zeer slechte staat en bij verhuurders die meerdere verkrotte panden verhuren. In het negende werkjaar, dat liep tot 31 december 2010 werden 732 panden geverbaliseerd, goed voor 2.219 woonentiteiten (kamers, studio's, appartementen, eengezinswoningen). Dat zijn er minder dan het vorige werkjaar doch dat telde toen 15 maanden. In 2009 werd

4.40 Evolutie leegstand en verkrotting

Evolutie van het aantal panden dat op de inventaris staat op het einde van het jaar, van 1996 tot 2010.

Noot: wijziging in de registratiemethode vanaf 2003.
Bron: Agentschap Wonen Vlaanderen, op 9/4/2010.

overgegaan naar een rapportering per kalenderjaar in de plaats van het werkingsjaar dat vroeger overeenkwam met het academiejaar. Relatief gezien - op jaarbasis - zijn de cijfers in 2010 opnieuw gestegen.

Er werd opgetreden in 123 gemeenten. Deze PV's worden overgemaakt aan het parket, dat instaat voor de strafrechtelijke vervolging van de verhuurders.

In totaal kreeg drie vierde van de onderzochte en geverbaliseerde woonentiteiten de kwalificatie ongeschikt voor bewoning. De grootste problemen doen zich voor bij de elektrische installaties met open elektrische geleiders (62% van de geverbaliseerde woonentiteiten), slecht aangesloten stopcontacten en lichtsakelaars. Ook vocht (34%) en problemen met de gas- of stookolie-installatie waaruit een gevaar voor ontploffing of brand voortvloeit (33%) staan hoog op de lijst van vastgestelde gebreken. De aard van de vastgestelde gebreken blijft al een aantal jaren stabiel.

43% van de geverbaliseerde woonentiteiten waren kamers. De gemiddelde kwaliteit van de onderzochte kamers blijkt steeds slechter te zijn dan de gemiddelde kwaliteit van de onderzochte woningen. Nochtans noteerde de Wooninspectie hierbij ook dat voor deze kamers gemiddeld een huurprijs van 255 euro per maand werd gevraagd.

Sinds september 2007 kreeg de Wooninspectie ook de bevoegdheid om het herstel van de verkrotte woning of kamer te vorderen voor de rechtbank. Dit is de zogenaamde herstellvordering. 326 herstellvorderingen werden in 2010 ingeleid wat betrekking had op 1.085 woonentiteiten. In 2010 werd via een wijziging van diverse decreten met betrekking tot wonen, het instrumentarium van woonkwaliteitsbewaking versterkt. Zo werd de strafbaarstelling uitgebreid naar tehuurstelling, wordt een gerechtelijk bevolen herstelmaatregel verplicht overgenomen door een nieuwe eigenaar, e.a.

Lokaal woonbeleid

De gemeentebesturen krijgen in de Vlaamse Wooncode een belangrijke rol toegemeten. De gemeente is – als regisseur van het lokaal woonbeleid – verantwoordelijk voor het uitwerken van haar woonbeleid waarbij aandacht dient te gaan naar het stimuleren van sociale woonprojecten, het ondersteunen van woonbehoeftige gezinnen en alleenstaanden en het bewaken van de kwaliteit van het woningpatrimonium en de woonomgeving.

De Vlaamse Regering wil de gemeenten stimuleren, begeleiden en ondersteunen om de taak als regisseur van het lokaal woonbeleid echt op te nemen met alle publieke en private woonactoren. Daarbij wordt prioriteit gegeven aan het stimuleren van intergemeentelijke samenwerkingsverbanden.

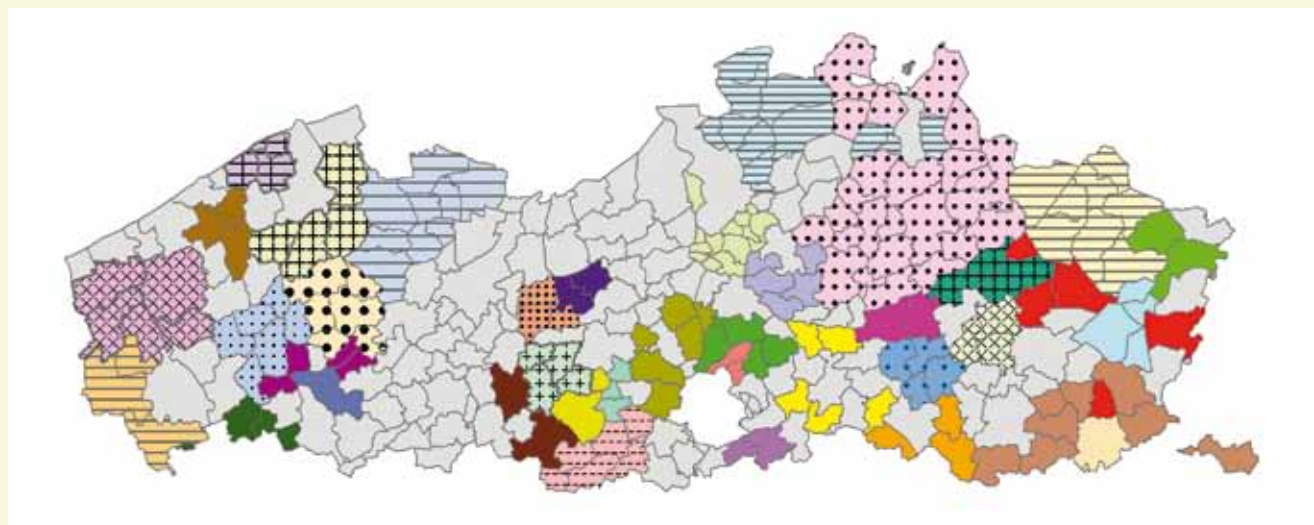
Om in aanmerking te komen voor een subsidie moeten de projecten uitgevoerd worden met het oog op de realisatie van elk van de volgende doelstellingen:

- 1 het ontwikkelen van een gemeentelijke beleidsvisie op het vlak van wonen;
- 2 het organiseren van het lokaal woonoverleg;
- 3 het uitbouwen van een klantgerichte dienstverlening aan de burger;
- 4 het verbeteren van de kwaliteit van het woningpatrimonium en de woonomgeving.

In 2010 werd aan 9 bijkomende projecten een subsidie toegekend waarin 43 gemeenten participeren. Dit brengt het totaal aantal gesubsidieerde intergemeentelijke projecten lokaal woonbeleid in Vlaanderen op 39. Hieraan participeren in totaal 193 gemeenten.

4.41 Lokaal Woonbeleid

Goedgekeurde subsidieaanvragen projecten lokaal woonbeleid, situatie oktober 2010.

Noot: elke kleur staat voor een apart project
Bron: Agentschap Wonen Vlaanderen.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- De Vlaamse Regering 2009-2014. Een daadkrachtig Vlaanderen in beslissende tijden. Voor een vernieuwende, duurzame en warme samenleving.
- Freya Van den Bossche Beleidsnota Wonen 2009-2014, Vlaams minister van Energie, Wonen, Steden en Sociale Economie, oktober 2009, Vlaams Parlement.
- Heylen K. e.a. (2007). *Wonen in Vlaanderen. De resultaten van de Woonurvey 2005 en de Uitwendige Woning-schouwing 2005*, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement RWO, Afdeling Woonbeleid.
- Le Roy M. & Vandekerckhove B. (2007). *Verder onderzoek naar de evolutie van de kwaliteit van woningen in Vlaanderen*. Steunpunt Ruimte en Wonen.
- Le Roy M. e.a. (2008). *Onderzoek naar woningmarktsegmenten*. Steunpunt Ruimte en Wonen.
- Heylen K. & Winters S. (2009). *Woningbezit in Vlaanderen: een cohortebenadering*. Steunpunt Ruimte en Wonen.
- Pauwels, K. & Vanden Boer, L. (2004). Huisvesting. In: Jacobs, T. e.a. (red.). *Op latere leeftijd. De leefsituatie van de 55-plussers in Vlaanderen*. Antwerpen: Garant, 276-299.
- Winters S. & De Decker P. (2009). *Wonen in Vlaanderen. Over kwaliteit, betaalbaarheid en woonzekerheid*. In: Vanderleyden L. e.a. (red.). *De sociale staat van Vlaanderen 2009*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, 199-234.
- Winters S. & Elsinga M. (2011). *Wonen in Vlaanderen in internationaal perspectief*. In: Noppe J. e.a. (red.). *De sociale staat van Vlaanderen 2011*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, 217-256.
- Vanneste, D. e.a. (2007). *Woning en woonomgeving in België. Sociaal-Economische Enquête 2001. Monografieën nr. 2*. Brussel: Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie.
- Studiedienst van de Vlaamse Regering (2011). *Vlaamse armoedemonitor*. Brussel: SVR.
- Vlaams Overleg Bewonersbelangen. SVK - Jaarrapport 2010.
- Vlaamse Wooninspectie. *Jaarverslag 2010*.
- Vlaams Woningfonds. *Jaarverslag 2010*.
- Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen (2010). *Statistisch bulletin kandidaat-huurders*. Editie 2009. Versie 1.0.
- Algemene Directie Statistiek: <http://statbel.fgov.be>
- Departement RWO, Agentschap Wonen Vlaanderen: <http://www.bouwenenwonen.be/>
- Steunpunt Ruimte en Wonen: <http://www4.asro.kuleuven.be/steunpuntruimteewonen/cms/>
- Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen: <http://www.vmsw.be>
- Vlaams Woningfonds: <http://www.vlaamswoningfonds.be>
- Sociale woonkredieten: <http://www.sociaal-woonkrediet.be>
- Vlaams Overleg Bewonersbelangen: <http://www.vob-vzw.be>
- Beroepsvereniging van het Krediet: <http://www.upc-bvk.be/>

DEFINITIES

Comfortniveau

Klein comfort Stromend water binnen de woning + wc met waterspoeling + badkamer of stortbad

Middelmatig comfort Klein comfort + centrale verwarming

Groot comfort Middelmatig comfort + keuken (ten minste 4m²) + telefoonaansluiting + ten minste één auto

EU-SILC-survey De 'European Union Statistics on Income and Living Conditions' (EU-SILC) is een enquête naar inkomens en andere levensomstandigheden, met als voornaamste doel het opstellen van vergelijkbare indicatoren in het kader van armoede en sociale insluiting binnen de Europese Unie. De uitvoering van de EU-SILC is sinds 2004 bij Europese verordening verplicht voor alle lidstaten. De SILC wordt gecoördineerd door Eurostat en voor België uitgevoerd door de Algemene Directie Statistiek (ADSEI) van de FOD Economie (<http://statbel.fgov.be/silc>). Het betreft een enquête die wordt afgenomen bij een steekproef van private huishoudens uit het Rijksregister, waarbij de referentiepersoon van het huishouden wordt geïnterviewd evenals elk huishoudlid van 16 jaar en ouder. Deze aanpak resulteert in een dataset op huishoud- en individueel niveau. Vanaf 2004 is de SILC opgebouwd als een 4 jaar durend roterend panel. Dat betekent dat elk jaar een kwart van de huishoudens vervangen wordt door een nieuwe steekproef van huishoudens.

In de EU-SILC-survey van 2009 werden in het Vlaamse Gewest in totaal via de huishoud- en individuele vragenlijst gegevens verzameld voor 7.855 personen. In het Waalse Gewest ging het om 4.983 personen, in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest om 1.882 personen. Omwille van de beperkte steekproefomvang zijn in deze VRIND geen EU-SILC-resultaten voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest opgenomen.

De cijfers die in dit hoofdstuk gebruikt worden hebben vrijwel uitsluitend betrekking op personen en niet direct op huishoudens. Voor het vergelijken van deze resultaten met andere survey's zoals de Woon-survey 2005 die op huishoudens slaat, is het belangrijk daarmee rekening te houden.

Leegstaande woning Een woning wordt als leegstaand beschouwd wanneer zij gedurende tenminste twaalf opeenvolgende maanden niet effectief gebruikt wordt in overeenstemming met de woonfunctie.

Ongeschikt of onbewoonbaar verklaarde woning

Een woning wordt ongeschikt verklaard indien aan bepaalde technische eisen en comfortvereisten niet wordt voldaan. Van het bouwgedeelte wordt de stabiliteit en de bouwfysica van dak, muren en draagvloeren beoordeeld. Voor het woongedeelte wordt gekeken naar de comfortvereisten inzake elektriciteit, water en verwarming, de veiligheids- en gezondheidsvereisten (trappen, overlopen, balustrades, verluchtingsmogelijkheid), de afwerking (eventuele sleet aan dekvloer, plafond, ramen en deuren) en vochtproblemen. Indien de woning ook nog door een aantal zware gebreken een aantoonbaar risico inhoudt voor de veiligheid of gezondheid van de bewoners, is zij onbewoonbaar.

Verwaarloosde woning Een woning is verwaarloosd wanneer het ernstige zichtbare en storende gebreken of tekenen van verval vertoont aan buitenmuren, voegwerk, schoorstenen, dakbedekking, dakgebinte, buitenschrijnwerk, kroonlijst of dakgoten.

Verzekering Gewaarborgd Wonen De verzekering gewaarborgd wonen wil het grote financiële risico beperken bij het aangaan van een hypothecaire lening. De verzekering loopt over een periode van 10 jaar. Als men tijdens deze verzekeringsperiode onvrijwillig werkloos of arbeidsongeschikt wordt, kan men na een wachttijd van 3 maanden gedurende maximaal 3 jaar een tegemoetkoming ontvangen in de aflossing van de hypothecaire lening.

Vlaamse Wooncode Decreet van 15 juli 1997, zoals gewijzigd; geeft het kader aan voor het woonbeleid in Vlaanderen. Het centrale uitgangspunt van de Vlaamse Wooncode is het recht op een behoorlijke huisvesting voor iedere burger. Het uiteindelijke doel is de verwezenlijking van dit recht door het bevorderen van de beschikbaarheid van aangepaste woningen, van goede kwaliteit, in een behoorlijke woonomgeving, tegen een betaalbare prijs en met woonzekerheid.

4.3 STAD EN PLATTELAND

De verstedelijking zet zich in Vlaanderen steeds verder door. Verstedelijking heeft een ruimtelijke, fysieke component die zich uit in een toenemend beslag op de open ruimte en druk op het leefmilieu. Anderzijds heeft verstedelijking ook te maken met veranderingen in het leefpatroon van de bevolking, in waarden en opvattingen. Voor de Vlaamse overheid is verstedelijking zowel een uitdaging als een opportuniteit. Het is zoeken naar een duurzaam evenwicht zowel ruimtelijk, sociaaleconomisch, ecologisch als sociaal.

Dit komt sterk tot uiting in het Vlaamse regeerakkoord, de beleidsnota's en beleidsbrieven waarin aandacht gaat naar plattelands- en stedelijke ontwikkelingen. Daarin wordt een pleidooi gehouden voor een verdere versterking van aantrekkelijke, duurzame, leefbare steden en plattelandsgemeenten.

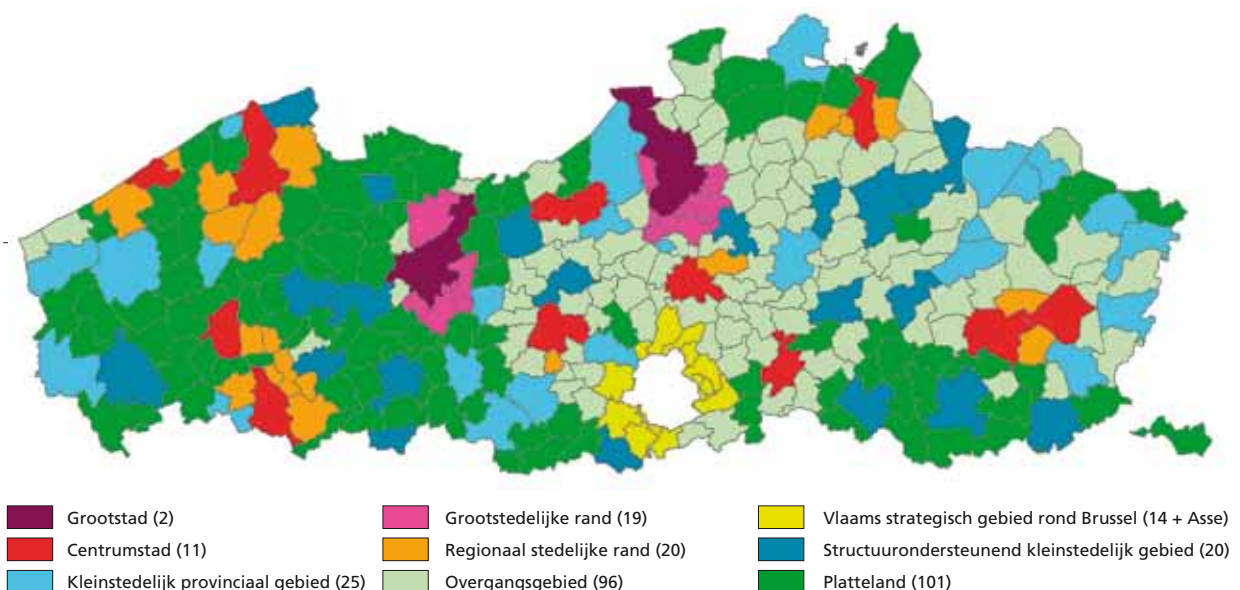
De leefbaarheids- of duurzaamheidsaspecten vormen dan ook de leidraad van de indicatorenset. Eerst komen een

aantal demografische ontwikkelingen aan bod. Vervolgens de ruimtelijke ontwikkeling, waarna aandacht gaat naar het wonen en werken in een kwaliteitsvolle omgeving. Mogelijke ruimtelijke concentraties van economische activiteit worden dan gekoppeld aan arbeidsmarktgegevens. In het sociale luik wordt gekeken naar aspecten van sociale samenhang, cultuur en vrije tijd, armoede en achterstelling en sociale voorzieningen. Tot slot komen enkele institutionele aspecten met het accent op de relatie tussen bevolking en bestuur aan bod.

De verstedelijking wordt hier in beeld gebracht aan de hand van een classificatie van gemeenten en steden. Deze is gebaseerd op de indeling van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen waarbij de gemeenten die in het buitengebied liggen werden opgesplitst naar plattelandsgemeenten en overgangsgemeenten. Naast het cijfer voor het Vlaamse Gewest wordt waar mogelijk ook de positie van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest meegegeven.

4.42 Gebiedsindeling RSV +SPRE

Gebiedsindeling van de gemeenten op basis van de indeling van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) en het Strategisch Plan Ruimtelijke Economie (SPRE).

Bron: RSV, SPRE, bewerking SVR.

4.43 Indeling gemeenten

Gebiedsindeling van de gemeenten, aantal inwoners op 1 januari 2010, oppervlakte in km².

RSV	SPRE	Aantal gemeenten	Aantal inwoners	%	Oppervlakte (km ²)	%
Grootsteden		2	726.871	11,6	360,7	2,7
Grootstedelijke rand		19	282.453	4,5	315,8	2,3
Vlaams strategisch gebied rond Brussel		13	265.526	4,2	273,1	2,0
Centrumsteden		11	824.987	13,2	845,8	6,3
Regionaal stedelijke rand		20	365.101	5,8	790,1	5,8
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied		21	672.975	10,8	1406,4	10,4
Kleinstedelijk provinciaal gebied		25	646.013	10,3	1726,1	12,8
Buitengebied	Platteland	101	990.508	15,8	4364,2	32,3
	Overgangsgebied	96	1.477.549	23,6	3439,9	25,4
Vlaams Gewest		308	6.251.983	100,0	13522,3	100,0
Brussels Gewest		19	1.089.538		161	

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

Demografische ontwikkelingen

Vlaanderen telt momenteel bijna 6,3 miljoen inwoners. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest meer dan 1 miljoen inwoners. In wat volgt worden een aantal demografische ontwikkelingen volgens verstedelijkingsgraad geschetst. Vooreerst worden de componenten van de bevolkingsgroei onder de loep genomen. Vervolgens wordt dieper ingegaan op enkele belangrijke sociaal demografische parameters.

Bevolking

Meer dan 1,5 miljoen mensen wonen in een grootstad of in een centrumstad. Dit is bijna een kwart van de Vlaamse bevolking.

Vier op tien inwoners wonen op het platteland of in het overgangsgebied.

Binnen Vlaanderen is de bevolkingsdichtheid het hoogst in de zogenaamde Vlaamse ruit, het kerngebied tussen Ant-

werpen, Leuven, Brussel en Gent. Naarmate de graad van verstedelijking afneemt, daalt het aantal inwoners per km².

In de grootsteden, het kleinstedelijk provinciaal gebied en het Vlaams strategisch gebied rond Brussel is de bevolkingsomvang de afgelopen jaren sterker toegenomen dan elders.

De bevolkingsgroei is het resultaat van twee deelprocessen. Enerzijds is er de **natuurlijke groei**. Dit is het verschil tussen het aantal geboorten en het aantal overlijdens.

Anderzijds is er de invloed van in- en uitgaande verhuisbewegingen, die weerspiegeld worden in het totale **migratiesaldo**.

Het effect van het migratiesaldo op de totale groei van de bevolking in Vlaanderen is een pak groter dan het effect van de natuurlijke aangroei. Vlaanderen wint per 10.000 inwoners, 18 inwoners door natuurlijke aangroei en 54 inwoners door migratie. In Brussel zijn dit 80 inwoners door natuurlijke aangroei en 120 inwoners door migratie. Figuur 4.46 leert bovendien dat dit effect de afgelopen jaren is versterkt, met uitzondering van het platteland waar de aangroei door migratie ongewijzigd blijft.

De grootsteden en de centrumsteden zien het gewicht van het migratiesaldo ten opzichte van 2007 het sterkst toenemen. Per 10.000 grootstedelingen kwamen er in 2009 bijna 80 bij door migratie, in 2007 waren er dit slechtst 20. In de centrumsteden kwamen er gemiddeld 56 inwoners bij door migratie, tegenover 16 in 2007.

De natuurlijke aangroei speelt in de grootsteden eveneens een belangrijke rol. Per 10.000 inwoners kwamen er 50 boorlingen bij. In de centrumsteden was er een toename van 16 borelingen.

In figuur 4.46 wordt de dynamiek van de bevolking samengevat in een demografische balansvergelijking voor de periode 2008-2009. De balansvergelijking geeft de totale aangroei van de bevolking weer in volumes (rechteras), opgesplitst in de verschillende demografische componenten (linkeras).

Kenmerkend voor de groot- en centrumsteden is een intern negatief migratievolume dat gecompenseerd wordt

4.44 Bevolkingsevolutie

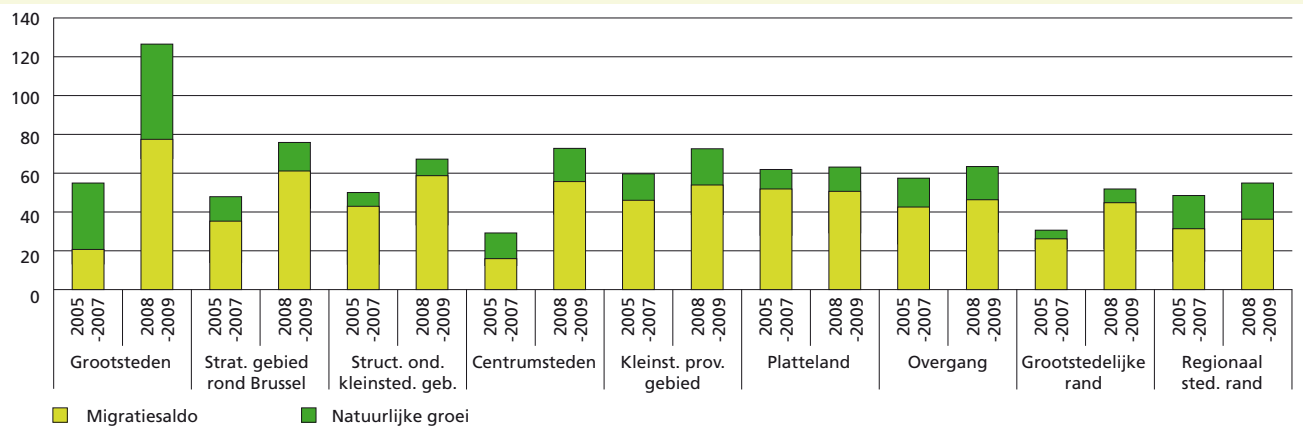
Bevolkingsaantallen 2010, evolutie van 1999 tot 2010 (in %), bevolkingsdichtheid (inw/km²).

	2010	Evolutie 1999-2010	Inwoners/km ²
Centrumsteden	824.987	4,5	975,4
Grootstedelijke rand	282.453	3,3	894,4
Grootsteden	726.871	8,2	2.015,2
Kleinstedelijk provinciaal gebied	646.013	6,3	374,3
Overgangsgebied	1.477.549	5,3	429,5
Platteland	990.508	5,0	227,0
Regionaal stedelijke rand	365.101	4,2	462,1
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	265.526	6,4	972,3
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	672.975	5,3	478,5
Vlaams Gewest	6.251.983	5,5	462,3
Brussel Gewest	1.089.538	14,2	6.751,3

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

4.45 Migratiesaldo en natuurlijke groei

Migratiesaldo en natuurlijke groei, gemiddelde 2005-2007 en 2008-2009 per 10.000 inwoners.

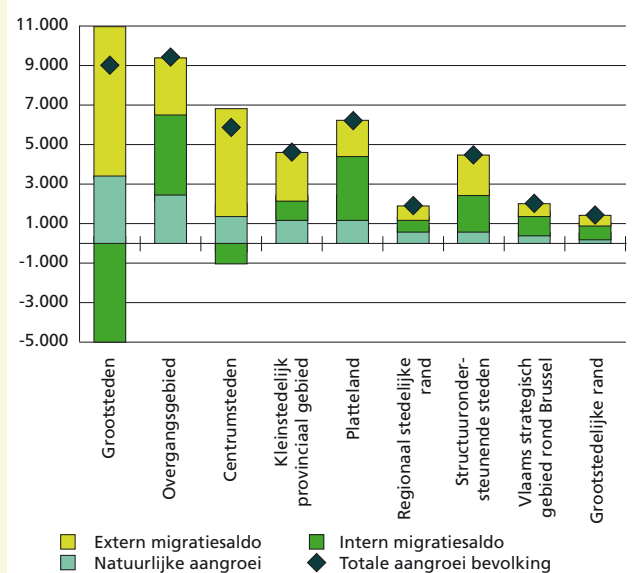
Bron: ADSEI, bewerking SVR.

met een positief extern migratievolume: in de grootsteden wijken zo'n 5.000 inwoners uit naar andere Belgische gemeenten en stromen 10.500 inwoners in uit het buitenland. Bovendien zorgt de natuurlijke aangroei van ongeveer 3.500 inwoners voor een totale bevolkingsaangroei van 9.000 inwoners. In de centrumsteden wijken er ongeveer een 1.000-tal inwoners uit en stromen er ongeveer 5.500 in uit het buitenland. Dit in combinatie met een natuurlijke aangroei van 1.350 inwoners, zorgt voor een totale toename van bijna 6.000 inwoners. De grootste bevolkingsaangroei in Vlaanderen doet zich voor op amper een tiende van de Vlaamse oppervlakte. Het platteland en het overgangsgebied zijn goed voor een aangroei van 15.500 inwoners. Hiervoor zorgt een natuurlijke aangroei van 3.500 borelingen, in combinatie met een positief intern migratiesaldo van 7.300 inwoners en een positief extern migratiesaldo van 4.500 inwoners.

Een **huishouden** in Vlaanderen bestaat gemiddeld uit 2,4 personen. De gemiddelde omvang van een huishouden is in de groot- en centrumsteden kleiner dan gemiddeld in Vlaanderen. Op het platteland en in het overgangsgebied bestaat een huishouden gemiddeld uit 2,5 personen.

4.46 Demografische balansvergelijking

Extern, intern migratiesaldo, natuurlijke aangroei en totale aangroei bevolking, 2008-2009, in volumes.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

4.47 Huishoudens en alleenstaanden

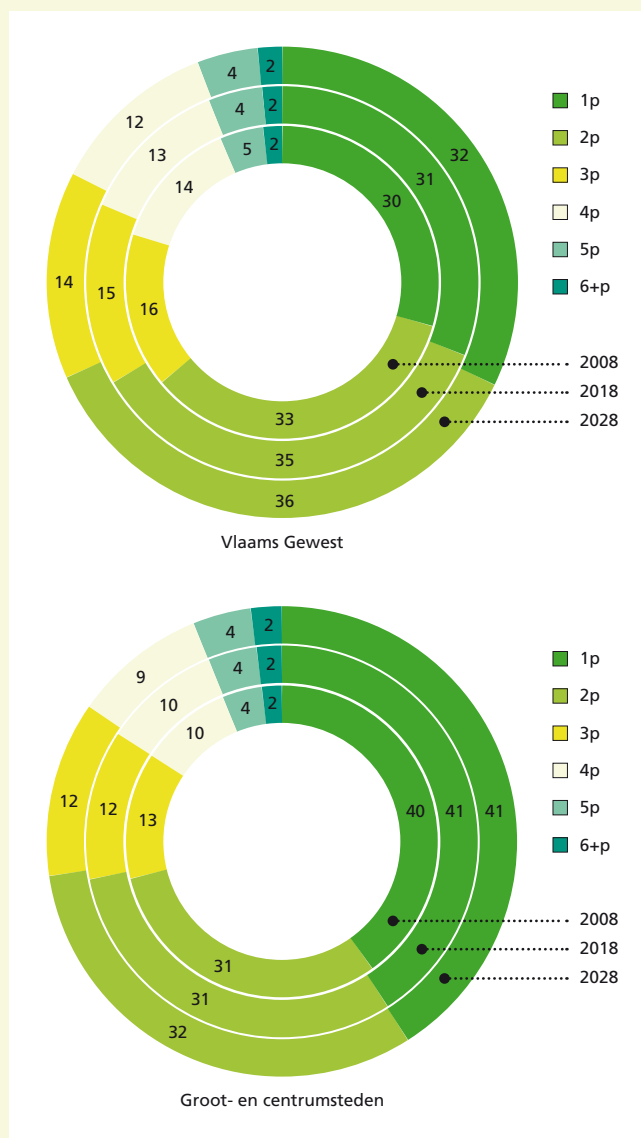
Evolutie van het aantal huishoudens en het aantal alleenstaanden, van 1999 tot 2008.

	Aantal huishoudens	Huishoudens		Aandeel alleenstaande HH
		Gemiddeld aantal personen	Groei 1999-2008	%
Centrumsteden	361.064	2,3	7,6	35,8
Grootstedelijke rand	114.055	2,5	7,6	26,5
Grootsteden	338.317	2,1	5,0	45,1
Kleinstedelijk provinciaal gebied	260.450	2,4	10,7	26,9
Overgangsgebied	582.593	2,5	9,7	24,3
Platteland	386.904	2,5	9,7	23,7
Regionaal stedelijke rand	145.985	2,5	9,6	24,7
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	105.709	2,5	7,4	28,3
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	281.897	2,4	8,6	30,3
Vlaams Gewest	2.576.974	2,4	8,6	29,8
Brussels Gewest	507.455	2,1	8,2	49,5

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

4.48 Huishoudsprojecties

Evolutie aandeel huishoudens, in %, naar grootte, Vlaanderen - groot- en centrumsteden, in 2008, 2018 en 2028.

Bron: Willems & Lodewijckx, 2011.

Op het platteland en in het overgangsgebied wonen in verhouding minder **alleenstaande huishoudens** dan in de rest van Vlaanderen. Vooral in de grootsteden en in de centrumsteden wonen veel alleenstaanden. In de grootsteden (Antwerpen en Gent) en in Brussel gaat het om bijna 1 op 2 huishoudens, in de centrumsteden is 1 op de 3 huishoudens alleenstaand.

Volgens de huishoudprojecties wordt er een verdere stijging verwacht van het aantal één- en tweepersons-huishoudens. In de groot- en centrumsteden, waar bijna 1 op de 3 huishoudens woont, zal de gezinsverdunding zich eveneens verder manifesteren. In 2008 bestaat 40,4% van de huishoudens in de groot- en centrumsteden uit één persoon en 31% uit twee personen. In Vlaanderen is dit aandeel respectievelijk 29,8% en 34,1%. Tegen 2018 komen er ongeveer 102.000 alleenwonenden bij in Vlaan-

deren tegenover 2008, waarvan 1 op 4 in de groot- en de centrumsteden. Tegen 2018 komen er in Vlaanderen ook 103.000 tweepersonshuishoudens bij, waarvan 1 op 5 in de groot- en centrumsteden. Het aantal grote huishoudens met zes en meer leden zal licht stijgen in de groot- en centrumsteden, maar hun aandeel is klein. In 2008 bestaat 2,23% van de huishoudens uit 6 en meer personen; in 2018 stijgt dit aandeel tot 2,31%.

Sociaaldemografische parameters

Typisch voor de leeftijdsopbouw in Vlaanderen, is de steeds kleinere basis van jongeren in combinatie met een steeds breder wordende bovenlaag van oudere leeftijdsgroepen. Vlaanderen vergrijsd. Komende jaren zal de **vergrijzing** zich steeds sterker manifesteren. Het aandeel min 20-jarigen (**ontgroening**) is de afgelopen jaren enkel in de grootsteden, het strategisch gebied rond Brussel en in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest groter geworden. In het overgangsgebied en op het platteland is de daling van het aandeel min 20-jarigen het sterkst. Het aandeel 60-plussers daarentegen neemt overal sterk toe, met uitzondering van de grootsteden en Brussel. Het aandeel 60-plussers is in Vlaanderen overal groter dan het aandeel jongeren. Enkel in het strategisch gebied rond Brussel en in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest is het aandeel jongeren groter.

De 'veroudering binnen de veroudering' of **interne vergrijzing** (80+/60+) is een indicatie van de mate van zorgbehoefendheid van de oude bevolking, vermits de vraag naar zorgvoorzieningen toeneemt met de leeftijd. De interne vergrijzing is momenteel het sterkst aanwezig in de Vlaamse groot- en centrumsteden en in Brussel.

De **familiale zorgindex** geeft de verhouding weer tussen het aantal 80-plussers en het aantal 50- tot 59-jarigen. 80-plussers worden gezien als een groep die potentieel zeer hulpbehoevend is. De groep 50-plussers zijn mogelijke mantelzorgers. In 2010 zijn er in Vlaanderen 36 hoogbejaarden voor 100 vijftigers. In de grootsteden en in de centrumsteden loopt dit aantal op tot boven de 40. In de plattelandsgemeenten benadert de familiale zorgindex het Vlaamse gemiddelde. In het overgangsgebied ligt het relatieve gewicht van ouderen op zorgbehoevende leeftijd een stuk lager, terwijl het relatieve gewicht in Brussel een stuk hoger ligt.

De **afhankelijkheidsratio** is een maatstaf van de potentiële draagkracht van de bevolking. Een hoge afhankelijkheidsratio duidt erop dat een steeds groter wordende groep inwoners op niet-beroepsactieve leeftijd zich verhouden tot een steeds kleiner wordende groep inwoners op beroepsactieve leeftijd. Op het platteland ligt de ratio iets hoger dan gemiddeld in Vlaanderen. In de grootstedelijke rand en in het Vlaams strategisch gebied rond Brussel ligt het cijfer een stuk hoger. In Brussel daarentegen is het probleem veel minder acuut. Met een afhankelijkheidsratio van 62% doen ze het aanzienlijk beter dan het Vlaamse Gewest (67%).

4.49 Demografische indices

Ontgroening, vergrijzing, interne vergrijzing, familiale zorgindex en afhankelijkheidsratio, op 1 januari 2010, in %.

	Ontgroening	Vergrijzing	Interne vergrijzing	Familiale zorgindex	Afhankelijkheidsratio
Centrumsteden	20,8	25,1	22,2	41,2	67,0
Grootstedelijke rand	22,2	24,8	21,1	37,0	69,1
Grootsteden	22,5	22,8	23,9	45,9	67,0
Kleinstedelijk provinciaal gebied	21,9	23,9	19,4	33,0	66,0
Overgangsgebied	22,1	23,9	18,8	30,9	65,7
Platteland	22,5	23,8	20,8	36,0	67,7
Regionaal stedelijke rand	22,1	24,5	18,6	32,8	67,5
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	24,4	23,7	21,3	36,6	73,5
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	21,2	25,2	21,0	37,9	67,4
Vlaams Gewest	22,0	24,1	20,6	36,2	67,1
Brussels Gewest	24,4	18,4	24,8	41,6	62,2

Ontgroening: aandeel -20-jarigen in de totale bevolking, in %.

Vergrijzing: aandeel +60-jarigen in de totale bevolking, in %.

Interne vergrijzing: verhouding tussen het aantal +80-jarigen en het aantal +60-jarigen, in %.

Familiale zorgindex: verhouding tussen het aantal +80-jarigen en het aantal 50- tot 59-jarigen, in %.

Afhankelijkheidsratio: verhouding tussen het aantal 0- tot 19-jarigen plus het aantal +65-jarigen, en de actieve bevolking (20- tot 64-jarigen), in %.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

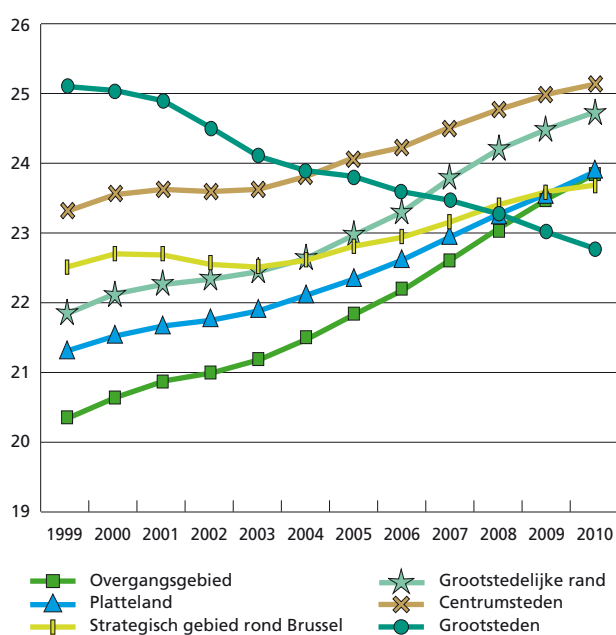
Het aantal 65-plussers in het Vlaamse Gewest zal naar verwachting toenemen, van 1,1 miljoen in 2008 tot 1,3 miljoen in 2018. Dit betekent een toename van bijna 200.000 65-plussers of een stijging van 18%. In de 13 centrumsteden (inclusief de grootsteden) zullen er naar schatting 24.000 65-plussers bijkomen tegen 2018; dit is een stijging met 8%. Dit reflecteert zich ook in de afhankelijkheidsratio. Voor het Vlaamse Gewest loopt de afhankelijkheidsratio op van 67 naar 71 op 100 tegen 2018. Voor de groot- en centrumsteden loopt deze op tot 70 op 100 tegen 2018. Steeds meer mensen worden afhankelijk van steeds minder werkenden.

Het is geen nieuws dat de bevolking ouder wordt, met aldus een sterke krimp van de beroepsbevolking tot gevolg. Wat de bevolkingsprognoses ook blootleggen is dat tegen 2018 in Vlaanderen een toename met 13% verwacht wordt van het aantal 0-4-jarigen, goed voor 43.000 baby's en kleuters. De groot- en centrumsteden nemen hiervan de helft voor hun rekening, met een toename van meer dan 20.000 baby's en kleuters, een stijging met 23%.

Bijgevolg wordt een paar jaar later een toename van de lagere schoolbevolking verwacht. In lijn met de verwachte evolutie van het aantal peuters zal het aantal 5-9-jarigen

4.50 Evolutie vergrijzing

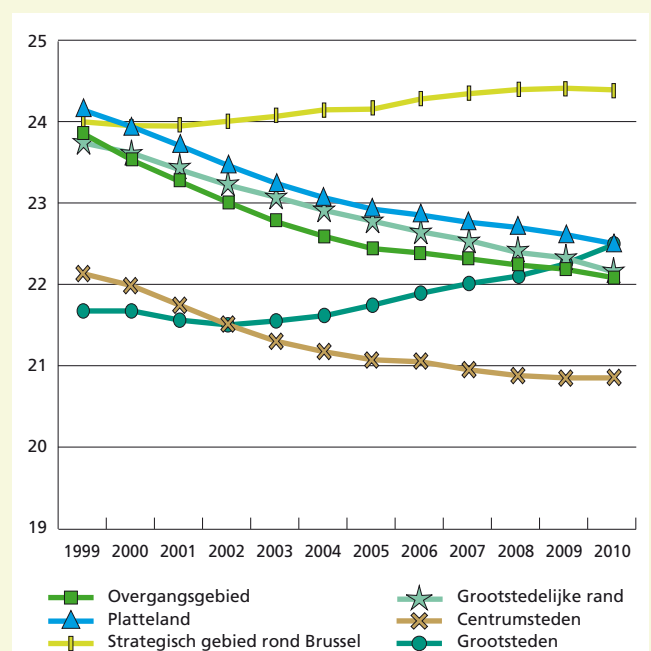
Evolutie vergrijzing, van 1999 tot 2010, in %.

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

4.51 Evolutie ontgroening

Evolutie ontgroening, van 1999 tot 2010, in %.

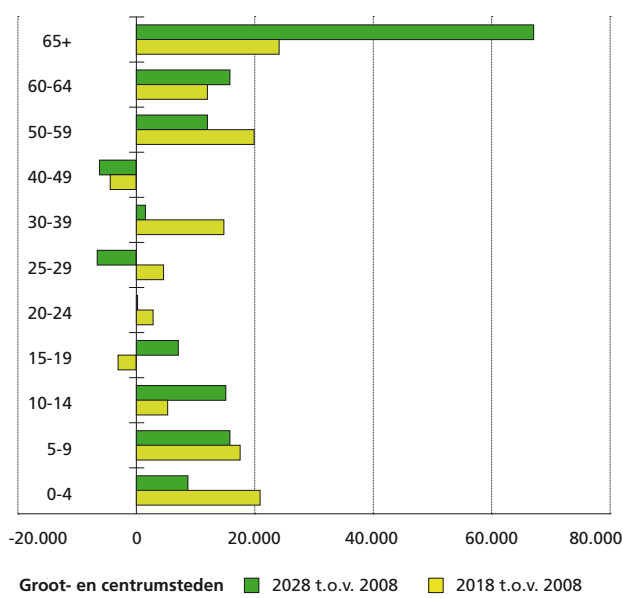
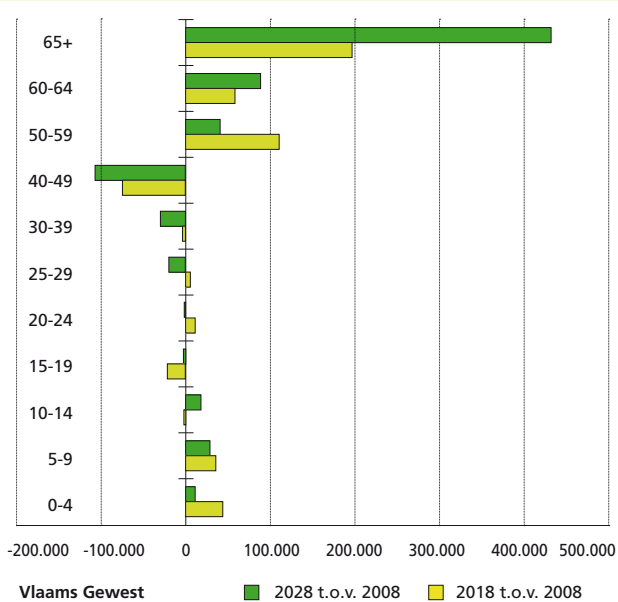

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

tegen 2018 toenemen met 10%, dit is een toename van 35.000 5-9-jarigen tegenover 2008. Opnieuw zullen de groot- en centrumsteden hier een sterkere groei kennen dan elders in Vlaanderen: maar liefst 17.000 5-9-jarigen worden bijkomend verwacht tegen 2018; een stijging van 22% ten opzichte van 2008.

4.52 Prognoses naar leeftijd

Evolutie aantal inwoners naar leeftijdsklasse in Vlaanderen en in de groot- en centrumsteden, in 2018 en 2028.

Bron: Willems & Lodewijckx, 2011.

Ruimtelijke ontwikkelingen

Vlaanderen kent een aanhoudende suburbanisatiedruk met een toenemende verstedelijking van het platteland als gevolg. Dit uit zich in een steeds kleiner wordende open ruimte.

Het valt op dat de geconcentreerde bebouwing in grote steden gecompenseerd wordt met meer deconcentratie in de randgemeenten (suburbaan wonen). Lintbebouwing en verkavelingen zijn de voornaamste oorzaak van versnippering van het buitengebied.

Het Vlaams regeerakkoord stelt dat de resterende open ruimte dient beschermd en versterkt te worden. De landbouw is de grootste gebruiker van de open ruimte en speelt een belangrijke rol in de instandhouding en het beheer van de open ruimte. Het plattelandsbeleid beoogt dan ook een duurzame ontwikkeling van de landelijke gebieden in Vlaanderen.

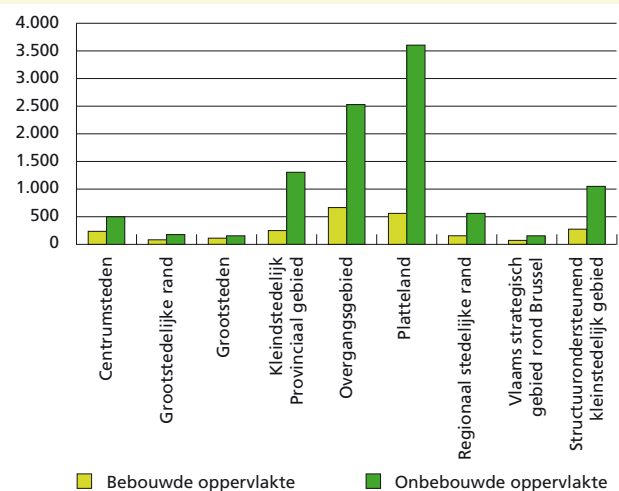
In wat volgt wordt het ruimtegebruik en de ruimtelijke ontwikkelingen volgens verstedelijkingsgraad onder de loep genomen: eerst komt de onbebouwde en bebouwde oppervlakte aan bod, daarna is er aandacht voor ruimte voor wonen en economie.

Onbebouwde en bebouwde oppervlakte

De bebouwing in Vlaanderen neemt jaar na jaar toe. In 2009 kwam er 25 km² bebouwd terrein bij. Vooral het woongebied breidt uit. De oppervlakte aan woonpercelen breidde in 2009 uit met 16 km². Deze verstedelijking gaat voornamelijk ten koste van landbouwgronden. 26% van de totale oppervlakte in Vlaanderen is momenteel bebouwd (zie ook hoofdstuk 4.1).

4.53 Bebouwd versus onbebouwd

Bebouwde - onbebouwde oppervlakte in 2010, in km² (enkel gekadastreerde oppervlakte).

Bron: Kadaster, bewerking SVR.

4.54 Onbebouwd

Evolutie onbebouwde oppervlakte, in km².

	Evolutie onbebouwde oppervlakte (2000-2010) in km ²	Evolutie onbebouwde oppervlakte (2005-2010) in km ²
Centrumsteden	-19,3	-9,9
Grootstedelijke rand	-8,5	-3,5
Grootsteden	-5,4	-2,8
Kleinstedelijk provinciaal gebied	-36,1	-19,4
Overgangsgebied	-71,3	-34,0
Platteland	-71,7	-37,4
Regionaal stedelijke rand	-14,7	-6,9
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	-7,2	-3,4
Structuurondersteunend kleinstedelijk	-32,2	-16,0
Vlaams Gewest	-266,2	-133,3

Bron: Kadaster, bewerking SVR.

De afname van de **onbebouwde oppervlakte** is het grootst in de landelijke gebieden. Hoe dichterbij de stedelijke centra, hoe kleiner de toename van bebouwde oppervlakte is, deels omdat er daar al heel wat bebouwing is. Niettegenstaande deze ontwikkeling is de landbouw nog steeds de grootste gebruiker van de open ruimte. Landbouw speelt dus een belangrijke rol in de instandhouding ervan. Een derde van de totale onbebouwde ruimte bevindt zich op het platteland, een kwart in het overgangsgebied.

Oppervlakte voor wonen, economie, welzijn en recreatie

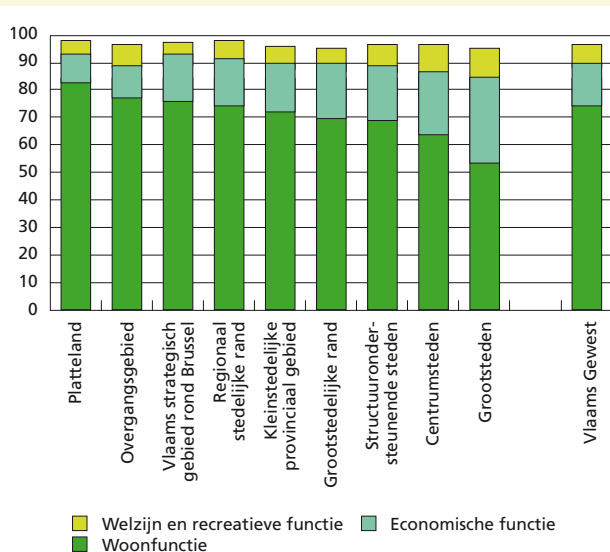
De woonfunctie gebruikt een aanzienlijk deel van de beschikbare ruimte in Vlaanderen. Wonen neemt in alle gebieden een fors deel van de bebouwde oppervlakte in: van bijna 83% op het platteland tot 64% in de centrumsteden en 53% in de grootsteden. Het aandeel gebruikt voor economische functies is het grootst in de grootsteden (31%), gevolgd door de centrumsteden (23%). De bebouwde oppervlakte voor welzijn en recreatieve functie bedraagt in de groot- en centrumsteden respectievelijk 10% en 9,6%.

Het zijn vooral de meer landelijke en kleinstedelijke gebieden die de afgelopen jaren zowel een uitbreiding kenden in toename van de oppervlakte voor woonfunctie als voor economische functie. De toename van de oppervlakte voor woonfunctie is het grootst in de landelijke gebieden.

1,5% van de onbebouwde oppervlakte in de groot- en centrumsteden zijn recreatieterreinen. Het grootste aandeel bossen en boomgaarden is terug te vinden in het overgangsgebied en het strategisch gebied rond Brussel met 20% van de onbebouwde oppervlakte. Wat tuinen en parken betreft scoren de grootsteden en het strategisch gebied rond Brussel het best, met een aandeel van meer dan 6%. De grootstedelijke rand en de centrumsteden volgen met een aandeel van respectievelijk 4,3% en 3,4%. Meer dan 80% van de onbebouwde oppervlakte op het platteland is akker- en grasland. In de grootsteden is akker- en grasland ook nog goed voor een aandeel van 36%.

4.55 Bebouwde oppervlakte

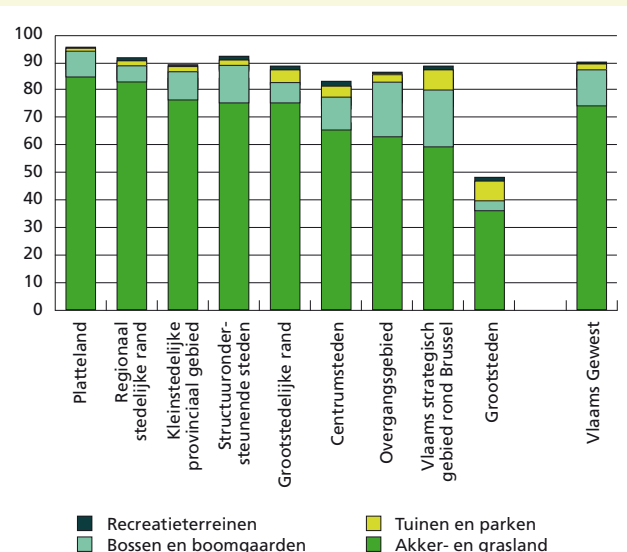
Aandeel bebouwde oppervlakte voor woonfunctie, economische functie en welzijn en recreatieve functie, in 2010, in %.

Bron: Kadaster, bewerking SVR.

4.56 Onbebouwde oppervlakte

Aandeel onbebouwde oppervlakte: akker- en grasland, bossen en boomgaarden, tuinen en parken, recreatieterreinen, in 2010, in %.

Bron: Kadaster, bewerking SVR.

Wonen

Wonen is een wezenlijk onderdeel van het Stedenbeleid en het Plattelandsbeleid. Voor de groot- en centrumsteden zijn kwaliteitsvolle en betaalbare woningen, een (verkeers-)veilige en aangename woonomgeving beleidsprioriteiten en een belangrijke graadmeter voor de leefbaarheid en duurzaamheid van de stad. Voor de plattelandsgemeenten ligt de nadruk op de combinatie van een kwalitatieve woon- en leefruimte.

In wat volgt komt de tevredenheid over woning en buurt, woningbouw, vastgoedprijzen en betaalbaarheid aan bod.

Tevredenheid woning en buurt

Gemiddeld negen op tien inwoners zijn tevreden over hun **woning**. De tevredenheid is het grootst op het platteland en minder groot in de grootsteden (80%). Tussen de overige gebieden zijn de verschillen minimaal.

Op het platteland is zo goed als iedereen tevreden over de **buurt**, in de grootsteden is het aandeel tevredenen minder groot.

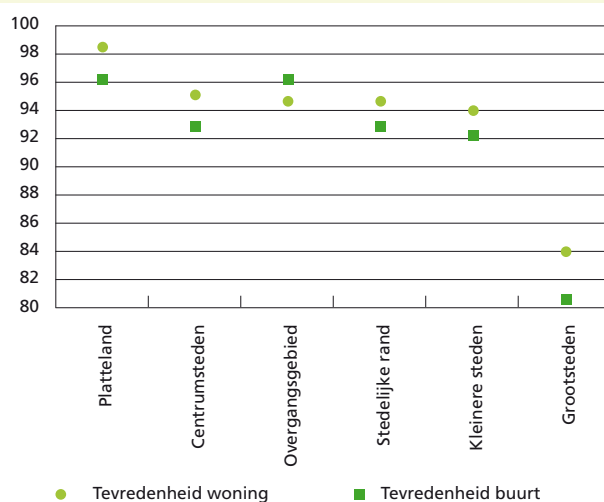
Woningbouw

In 2010 werden in totaal 44.292 **bouwvergunningen** verleend in het Vlaamse Gewest. Gemiddeld waren iets meer dan 4 op 5 bouwvergunningen van **residentiële** aard. Dit aantal neemt toe terwijl dat van de niet-residentiële afneemt.

Vergeleken met het Vlaamse gemiddelde heeft een groter deel van de bouwvergunningen op het platteland een **niet-residentiële** karakter. Wel nemen ook daar de residentiële vergunningen de afgelopen jaren toe.

4.57 Tevredenheid woning en buurt

Aandeel inwoners dat tevreden is over woning en buurt, in 2010, in %.

Bron: SCV-survey 2010.

Residentiële nieuwbouw is het minst uitgesproken in de grootsteden en komt het meest voor in de landelijke gemeenten. Renovatie komt dan ook meer voor in de stedelijke gebieden.

Afgelopen jaren zijn het aantal vergunningen voor residentiële renovatie fors toegenomen, zowel in de stedelijke als in de landelijke gebieden.

De verhouding binnen de residentiële nieuwbouw tussen het aantal **flats** en het aantal **eengezinswoningen** vertoont grote verschillen naargelang de verstedelijkingsgraad. In de centrumsteden, de grootsteden en in het structuurondersteunend kleinstedelijk gebied domineren de nieuwbouwflats. Op het platteland slaan nieuwbouwvergunningen voor meer dan de helft op nieuwbouw van eengezinswoningen.

4.58 Stedenbouwkundige vergunningen

Aandeel vergunningen: residentiële, niet-residentiële, in 2010, in %.

2010	Residentiële bouwvergunningen	Niet-Residentiële bouwvergunningen	Residentiële nieuwbouw	Residentiële renovatie	Nieuwbouw flats	Nieuwbouw 1 woning
Centrumsteden	84,2	15,8	43,0	57,0	67,7	32,3
Grootstedelijke rand	86,4	13,6	47,8	52,2	53,3	46,7
Grootsteden	83,9	16,1	26,3	73,7	81,6	18,4
Kleinstedelijke provinciaal gebied	81,5	18,5	57,9	42,1	47,9	52,1
Overgangsgebied	86,5	13,5	54,3	45,7	43,7	56,3
Platteland	78,8	21,2	55,3	44,7	37,9	62,1
Regionaal stedelijke rand	84,8	15,2	55,0	45,0	50,3	49,7
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	90,5	9,5	39,3	60,7	48,5	51,5
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	83,1	16,9	52,9	47,1	54,6	45,4
Vlaams Gewest	83,4	16,6	50,9	49,1	51,7	48,3

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

Vastgoedprijzen

De gemiddelde prijs van **bouwgrond** bedraagt in 2010 155 euro/m². Wie op zoek is naar minder dure bouwgronden kan terecht in het provinciaal kleinstedelijk gebied. De duurste bouwgronden worden aangetroffen in de grootsteden, het Vlaams strategisch gebied rond Brussel en in Brussel. Uit de evolutie van de grondprijzen blijkt dat de groei zich in de grootstedelijke rand en op het platteland het sterkst heeft doorgezet.

Wonen in het kleinstedelijk, regionaalstedelijk gebied en op het platteland blijft minder duur dan elders in Vlaanderen. Zo ligt de prijs van **woonhuizen** er het laagst en bovendien is de prijs er in de periode 1999-2010 minder sterk toegenomen dan elders in Vlaanderen. Uitschieter is het Vlaams strategisch gebied rond Brussel en Brussel zelf, waar men een pak meer betaalt voor de aankoop van een woonhuis. In de centrumsteden komt de kost van een woonhuis overeen met de gemiddelde kostprijs in Vlaanderen. De prijzen van **appartementen** liggen het hoogst in het structuurondersteunend kleinstedelijk gebied. In de grootsteden is de aankoop minder duur. Op het platte-

4.59 Bouwgrondprijs

Bouwgrondprijs per m² in 2010 (in euro) en groei bouwgrondprijzen van 1999 tot 2010 (in %).

	Bouwgrondprijs (euro)	Groei 1999-2010 (in %)
Centrumsteden	150	294
Grootstedelijke rand	203	351
Grootsteden	246	331
Kleinstedelijk provinciaal gebied	140	352
Overgangsgebied	160	334
Platteland	151	387
Regionaal stedelijke rand	143	305
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	219	273
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	138	287
Vlaams Gewest	155	324
Brussels Gewest	365	174

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

land is de kostprijs bijna gelijk aan het gemiddelde in het Vlaamse Gewest. Wie op zoek is naar een villa, betaalt het minst op het platteland. Ten opzichte van vorig jaar zijn het vooral de prijzen van villa's die gedaald zijn.

4.60 Woningprijzen

Gemiddelde prijs voor woonhuizen, appartementen en villa's, in 2010, in euro.

	Gemiddelde verkoopprijs		
	Woonhuis	Villa, bungalow, landhuis	Appartement, flat, studio
Centrumsteden	191.525	344.538	189.821
Grootstedelijke rand	222.420	363.109	194.920
Grootsteden	208.880	403.184	166.754
Kleinstedelijk provinciaal gebied	169.749	278.352	180.815
Overgangsgebied	200.021	349.895	198.821
Platteland	178.139	290.495	191.192
Regionaal stedelijke rand	175.356	312.059	180.313
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	256.637	473.309	209.275
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	173.805	391.840	265.446
Vlaams Gewest	192.175	340.546	195.005
Brussels Gewest	336.070	847.953	201.243

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

4.61 Evolutie woningprijzen

Evolutie van de woningprijzen, van 1999 tot 2010, in %.

	Evolutie 1999-2010 (in %)			Evolutie 2009-2010 (in %)		
	Woonhuis	Villa, bungalow, landhuis	Appartement, flat, studio	Woonhuis	Villa, bungalow, landhuis	Appartement, flat, studio
Centrumsteden	142,9	38,9	141,4	5,3	7,6	8,2
Grootstedelijke rand	153,6	56,0	147,7	6,1	9,4	6,1
Grootsteden	197,7	48,5	127,5	5,4	9,9	5,7
Kleinstedelijk provinciaal gebied	124,2	36,5	121,4	5,1	-2,7	3,1
Overgangsgebied	126,3	34,1	120,8	3,9	8,0	4,7
Platteland	118,4	34,5	125,6	4,4	4,2	7,6
Regionaal stedelijke rand	115,1	23,3	143,9	5,0	4,7	7,4
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	131,4	64,2	145,0	5,8	8,8	7,3
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	131,3	20,0	110,1	2,9	7,5	9,9
Vlaams Gewest	137,5	32,4	128,5	4,5	6,4	6,8
Brussels Gewest	198,6	109,8	140,6	7,9	2,5	7,9

Bron: ADSEI, bewerking SVR.

Door gebruik te maken van de 'price to income' ratio kunnen de woningprijzen in verband gebracht worden met het inkomenspeil van de inwoners. Deze ratio wordt gebruikt als een benaderende indicatie voor betaalbaarheid. Uit de cijfers blijkt dat ondanks de aanhoudende druk op de vastgoedprijzen woningen op het platteland en in het kleinstedelijk gebied nog steeds een meer gunstige ratio hebben in vergelijking met de meer verstedelijkte gebieden. De prijs van een woonhuis op het platteland bedraagt 11 keer het gemiddelde inkomen per inwoner. In het gehele Vlaamse Gewest is de gemiddelde ratio eveneens 11. In het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest bedraagt deze meer dan het dubbele (24).

Ook de 'price to income' ratio van appartementen bedraagt gemiddeld 11. Er zijn slechts kleine schommelingen naar verstedelijkingsgraad met uitzondering van het structuurondersteunend kleinstedelijk gebied. Daar bedraagt de prijs van een appartement meer dan 15 maal het gemiddelde jaarinkomen.

Economie en tewerkstelling

De grootsteden en de centrumsteden onderscheiden zich niet alleen op het vlak van demografie en woningbouw van andere steden en gemeenten, maar oefenen ook een centrumfunctie uit op de ruimere omgeving op het vlak van economische bedrijvigheid en tewerkstelling. De economische bedrijvigheid en tewerkstelling is echter geen exclusief stedelijk gegeven. Ook elders in Vlaanderen is er sprake van economische ontwikkeling en ondernemerschap.

De demografie van de ondernemingen vormt hiervoor een belangrijke graadmeter en wordt hieronder toegelicht. Daarnaast wordt de ondernemersgraad, jobratio en vestigingsratio in beeld gebracht. Tevens wordt ingegaan op de pendel. Tot slot komt ook de arbeidsmarktsituatie aan bod.

Demografie van de ondernemingen

De **oprichtingsratio**, die het aantal oprichtingen weergeeft in verhouding tot het aantal actieve ondernemingen, is het grootst in de grootsteden, de grootstedelijke rand en de centrumsteden, namelijk 7%. Het platteland kent de kleinste oprichtingsratio met 6%. Brussel scoort beter dan het Vlaamse gemiddelde.

Het aantal opgerichte ondernemingen geeft een indicatie van het ondernemingsklimaat, maar misschien is de **overlevingsgraad** van starters nog interessanter. Gemiddeld in Vlaanderen is 72% van de in 2005 opgestarte bedrijven 5 jaar later nog steeds actief. Er zijn geen noemenswaardige verschillen volgens verstedelijkingsgraad.

De **uittredingsratio** geeft het aantal stopzettingen en faillissementen weer in verhouding tot het aantal actieve ondernemingen. Ook hier dezelfde tendens als bij de oprichtingsratio. De hoogste score in de groot- en centrumsteden en een lagere score in de plattelandsgemeenten.

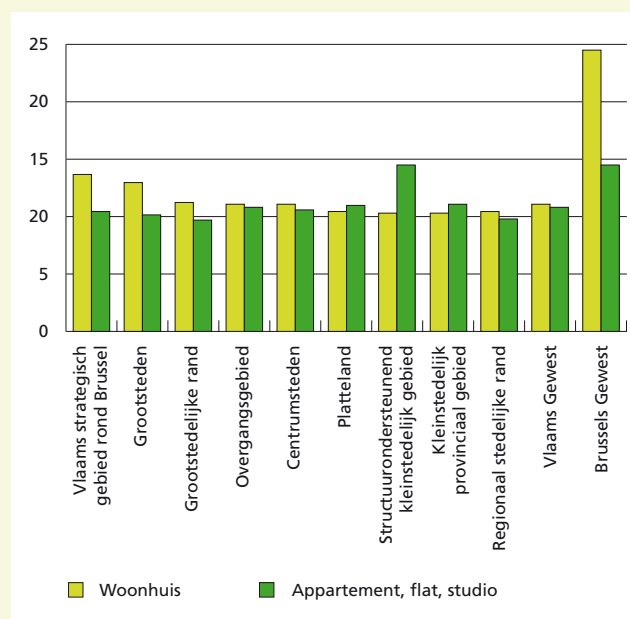
De **netto-groeiratio**, die gedefinieerd wordt als het saldo tussen de oprichtings- en uittredingsratio, is het hoogst in de grootstedelijke rand, de groot- en centrumsteden en in het overgangsgebied. Op het platteland ligt de netto-groei onder het Vlaamse gemiddelde. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest doet het iets beter dan gemiddeld in Vlaanderen.

Ondernemersgraad, jobratio & vestigingsratio

De **ondernemersgraad** drukt het aantal zelfstandigen en helpers uit ten opzichte van de gehele bevolking. De ondernemersgraad geeft aldus een zicht op de mate waarin de werkenden met een statuut als zelfstandige of helper vertegenwoordigd zijn in de bevolking op arbeidsleeftijd. Plattelandsgemeenten hebben met een ondernemersgraad van 12,7% de grootste ondernemerszin. De onder-

4.62 'Price to income' ratio

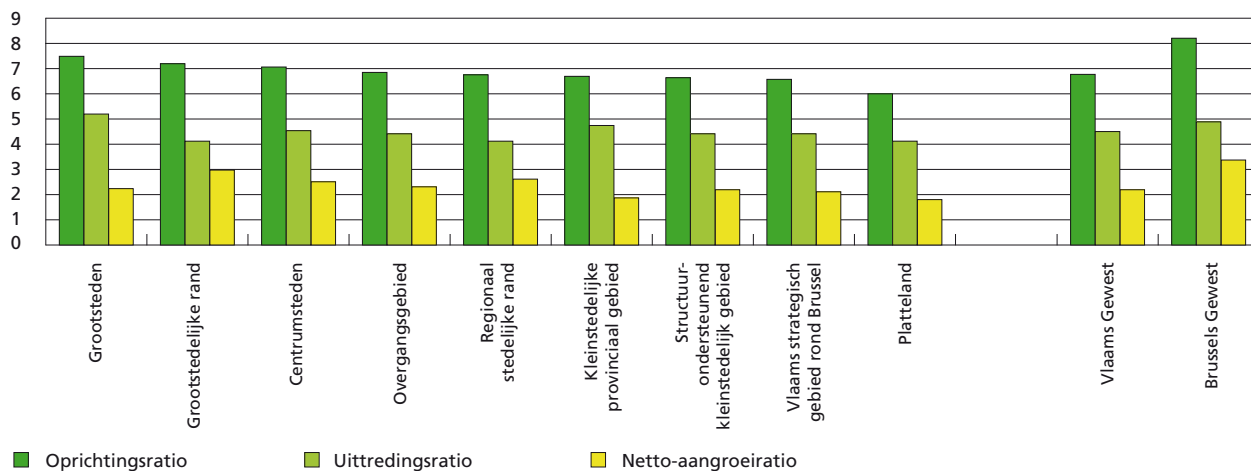
De 'price to income'* ratio naar verstedelijkingsgraad in 2008.

* 'Price to income' ratio: de verhouding van de gemiddelde verkoopprijs van vastgoed tot het gemiddeld jaarlijks netto inkomen per inwoner. Bron: ADSEI, bewerking SVR.

4.63 Demografie ondernemingen

Oprichtingsratio, uittredingsratio, netto-groeiratio, in 2010, in %.

Bron: Verrijkte Kruispuntbank Ondernemingen, bewerking SVR.

nemersgraad in de grotere steden en de grootstedelijke rand ligt lager dan het Vlaamse gemiddelde (10,4%).

Met de **jobratio**, dit is het aantal jobs ten opzichte van het aantal inwoners op arbeidsleeftijd, onderscheiden de grootsteden en de centrumsteden zich het sterkst van de overige gebieden. De hoeveelheid jobs loopt op tot meer dan een derde van het totaal aantal jobs in Vlaanderen. Uitgedrukt in een jobratio, bedraagt dit voor de grootsteden 97 jobs en voor de centrumsteden 96 jobs per 100 inwoners op arbeidsleeftijd. Enkel het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest scoort eveneens goed met een jobratio van 97. In het Vlaamse Gewest daarentegen tellen we slechts 67 jobs per 100 Vlamingen op arbeidsleeftijd.

De **vestigingsratio** geeft een aanduiding van het aantal vestigingen per 100 inwoners op arbeidsleeftijd. Ook hier

scoren Brussel en de Vlaamse groot- en centrumsteden het best. Over de groot- en centrumsteden heen zijn er meer dan 47.500 vestigingen. Er zijn bijgevolg ongeveer 5 vestigingen op 100 inwoners tussen 15- en 64 jaar. Dit is meer dan gemiddeld in het Vlaamse Gewest.

Pendel

De grootsteden en de centrumsteden onderscheiden zich het sterkst van de overige gebieden inzake jobaanbod. In wat volgt wordt in beeld gebracht in welke mate het jobaanbod wordt ingevuld door eigen inwoners van de gemeente, of door inkomende pendelaars. Of omgekeerd, in welke mate de inwoners van de centrumsteden uitwijken naar andere gemeenten om hun job uit te oefenen.

Hiervoor wordt gebruik gemaakt van de inkomende en uitgaande pendelintensiteit.

Van alle Vlaamse gemeenten heeft Antwerpen het grootste aantal werknemers die een job uitoefenen: in totaal worden 222.891 personen geteld (vanaf 15 jaar) met een job in Antwerpen. Hiervan wonen er 80.933 in de stad zelf en pendelen er 141.958 werknemers vanuit andere gemeenten naar de stad om hun job uit te oefenen. Dit komt neer op een inkomende pendelintensiteit van 63,7%. Gent volgt als tweede: er zijn 135.249 personen aan het werk waarvan 68% buiten de stad woont.

De centrumsteden met de hoogste inkomende pendel zijn Mechelen, waar bijna driekwart van de werkende personen elders woont (78%), Hasselt (76%), Leuven, Turnhout en Kortrijk (75%) en Genk (73%). De laagste inkomende pendelpercentages vinden we doorgaans in de kleinere centrumsteden, op uitzondering van Antwerpen, net de grootste centrumstad. In Oostende is de inkomende pendelintensiteit het laagst: van alle personen die een job uitoefenen; woont slechts 62% in een andere gemeente.

4.64 Ondernemersgraad, Jobratio & vestigingsratio

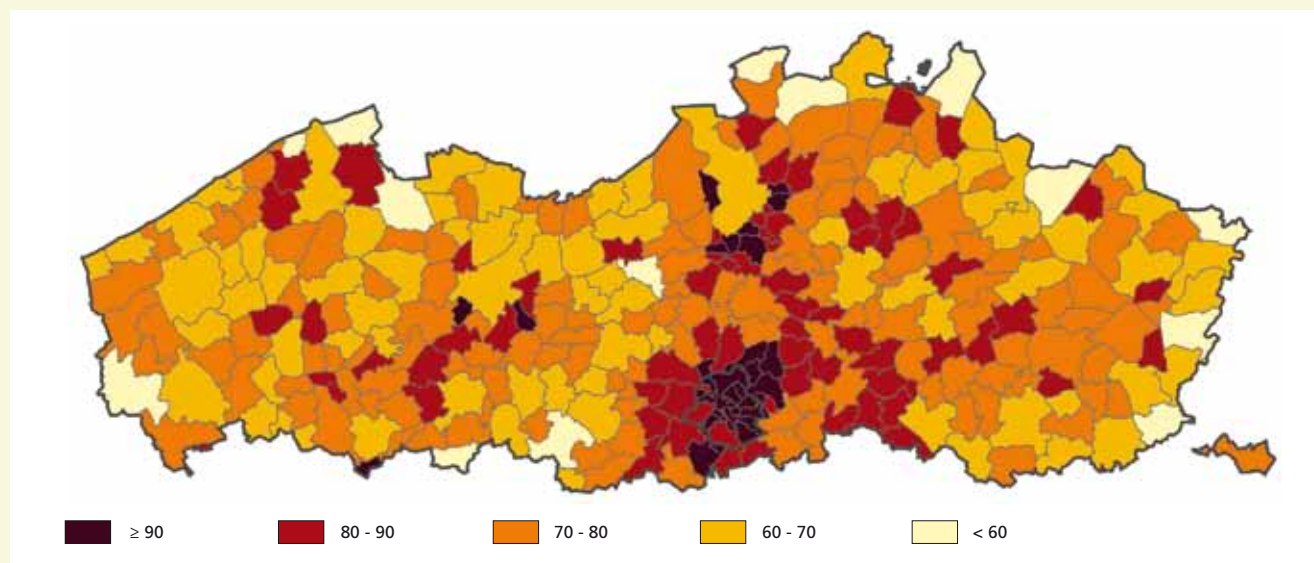
Ondernemersgraad in 2009 (in %), vestigingsratio in 2009 (in %) en jobratio in 2008 (in %).

	Ondernemersgraad	Vestigingsratio	Jobratio
Centrumsteden	9,1	4,8	96,4
Grootstedelijke rand	9,7	3,7	66,1
Grootsteden	8,6	4,7	97,4
Kleinstedelijk provinciaal gebied	10,1	3,7	59,0
Overgangsgebied	10,4	3,2	48,7
Platteland	12,7	3,4	47,1
Regionaal stedelijke rand	11,1	3,7	56,4
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	11,0	3,5	84,0
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	10,1	4,4	79,2
Vlaams Gewest	10,4	3,9	67,3
Brussels Gewest	9,3	4,8	97,1

Bron: Vlaamse Arbeidsrekening Steunpunt WSE/Departement WSE.

4.65 Inkomende pendelintensiteit

Aandeel inkomende pendel, 2009, in %.

Bron: ADSEI.

In Brugge bedraagt de pendelintensiteit 62% en in Sint-Niklaas 67%.

Ver boven alle Vlaamse centrum- en andere steden steekt Brussel uit met een zeer hoge inkomende pendelintensiteit: maar liefst 94% van alle personen die een job uitoefenen in Brussel-stad woont in een andere gemeente. De gemeenten rond de hoofdstad scoren eveneens hoog.

De uitgebouwde centrumfunctie, speelt een belangrijke rol inzake uitgaande pendelintensiteit: in de groot- en centrumsteden ligt deze een pak lager dan gemiddeld in Vlaanderen (75%). In Antwerpen werken de inwoners

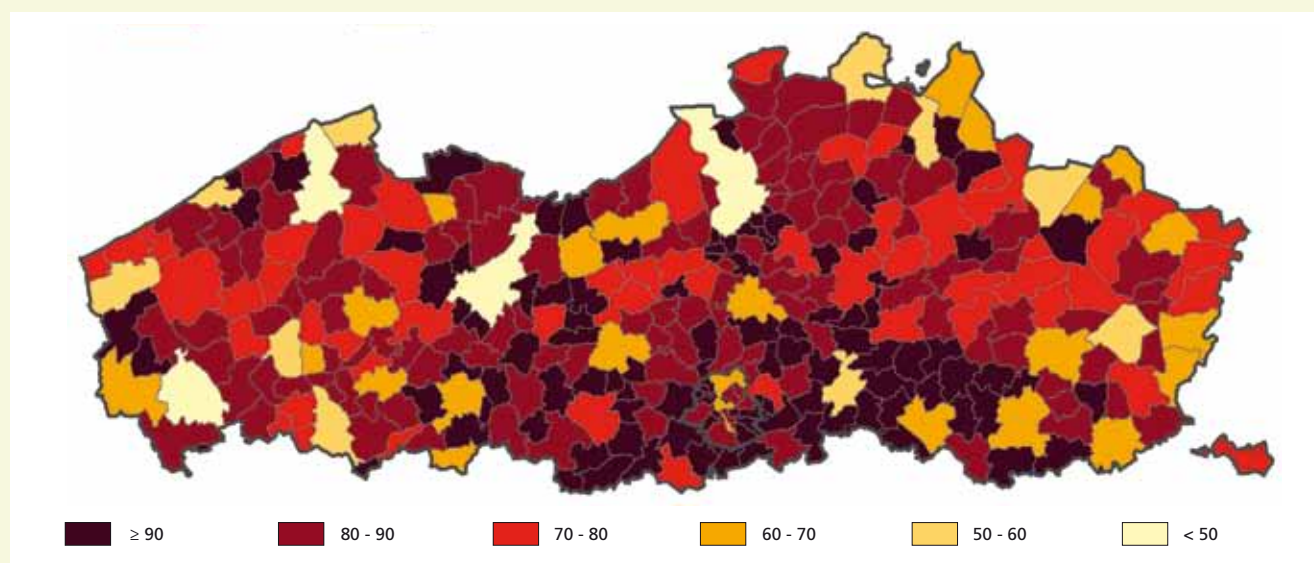
verhoudingsgewijs het vaakst in eigen stad.

Antwerpen heeft het laagste aandeel uitgaande pendel (43%). De overige 57% woont én werkt dus in de stad zelf. Dit aandeel uitgaande pendel is tevens het laagste van alle Vlaamse centrumsteden, van alle Vlaamse gemeenten en Brussel. In Brugge en Gent werkt eveneens minder dan de helft van de loontrekkende bevolking buiten de eigen stad. Mechelen (68%) en Aalst (69%) zijn de steden met de hoogst uitgaande pendelintensiteit.

De aantrekkingskracht van de ontwikkelde economische activiteiten weerspiegelt zich ook in een hoge uitgaande pendel in eerder residentiële gemeenten rond meer stedelijke gebieden.

4.66 Uitgaande pendelintensiteit

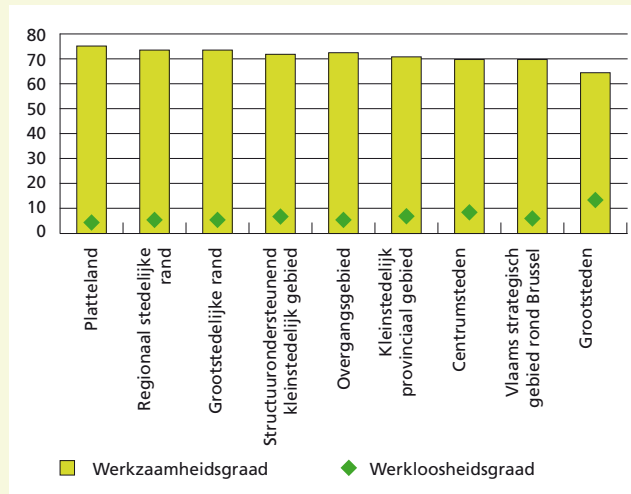
Aandeel uitgaande pendel, 2009, in %.

Bron: ADSEI.

4.67 Werkloosheidsgraad en werkzaamheidsgraad

Werkloosheidsgraad en werkzaamheidsgraad (18-64 jaar), in 2009, in %.

Bron: RSZ, Vlaamse Arbeidsrekening Steunpunt WSE/Departement WSE, bewerking SVR.

Arbeidsmarktsituatie

Van de bijna 4 miljoen Vlamingen op arbeidsleeftijd zijn er 2,6 miljoen ook effectief aan het werk. Dit komt neer op een werkzaamheidsgraad van 69,4%.

Het platteland combineert een hoge **werkzaamheid** met een lage **werkloosheid**. Voor beide arbeidsmarktindicatoren behoren de scores van de plattelandsgemeenten tot de betere van het Vlaamse Gewest. 73% van de inwoners op beroepsactieve leeftijd (18-64 jaar) is er werkzaam als loontrekkende, zelfstandige of helper. De werkloosheidsgraad (18-64 jaar) op het platteland bedraagt 4% en ligt hiermee bijna 2 procentpunten onder het Vlaamse cijfer.

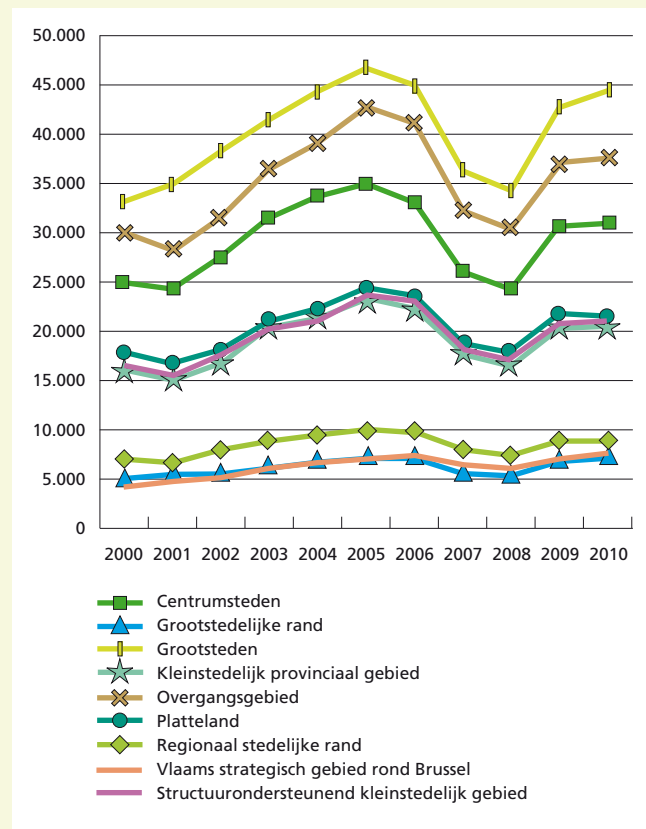
In de grootsteden en de centrumsteden daalt de werkzaamheidsgraad naar respectievelijk gemiddeld 62% en 67%. Een lagere werkzaamheidsgraad gaat doorgaans samen met een hogere werkloosheidsgraad. Zo worden in de grootsteden de hoogste werkloosheidsgraden genoteerd (13,1%). Ook de centrumsteden kennen een hoge werkloosheidsgraad (8,3%). Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest combineert een hoge werkloosheidsgraad (22%) met een lage werkzaamheidsgraad (52%).

Onder invloed van de economische crisis groeide in 2009 het aantal nieuwe werklozen aan, gemiddeld met een kwart, ongeacht verstedelijkingsgraad. In 2010 telde Vlaanderen bijna 200.000 niet-werkende werkzoekenden (NWWZ). Dit is een stijging van 1,6 procentpunt ten opzichte van vorig jaar. In het strategisch gebied rond Brussel, de grootsteden is de stijging het grootst.

De werkzaamheidsgraad bij jongeren ligt in 2009 gemiddeld op 45% in Vlaanderen. In Brussel bedraagt deze slechts 28%. De werkloosheidsgraad ligt op 36%. In

4.68 Niet-werkende werkzoekenden

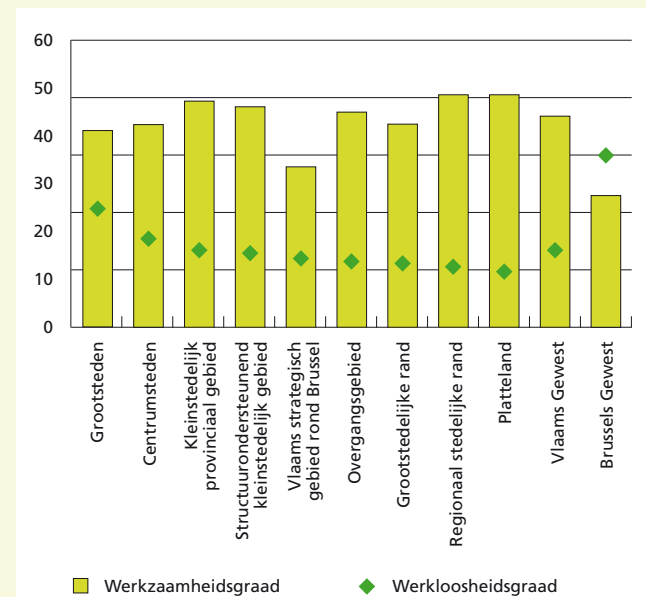
Aantal NWWZ, van 2007 tot 2010, jaargemiddelde, in absolute aantallen.

Bron: VDAB Arvastat.

4.69 Werkloosheidsgraad en werkzaamheidsgraad jongeren

Werkloosheidsgraad en werkzaamheidsgraad (18-24 jaar), in 2009, in %.

Bron: Vlaamse Arbeidsrekening Steunpunt WSE/Departement WSE.

Vlaanderen bedraagt de jongerenwerkloosheidsgraad 16%. Uitschieters op Vlaamse bodem zijn de grootsteden met een werkloosheidsgraad van 25%. In de centrumsteden bedraagt deze 18%.

De combinatie van een hogere werkloosheidsgraad en een hogere jobratio, vooral in meer stedelijke gebieden, wijst op de minder optimale afstemming tussen vraag en aanbod op de lokale arbeidsmarkt.

Milieu

Het MINA-plan 4 beschouwt meer maatschappelijke zorg voor milieu als een milieu-uitdaging op lange termijn. Het milieubewustzijn moet versterken en het maatschappelijk draagvlak voor het milieubeleid moet vergroten. In wat volgt komt het milieubewustzijn van de Vlamingen en de productie en inzameling van afval aan bod.

Milieubewustzijn

De SCV survey peilt onder meer in welke mate milieusparende maatregelen worden toegepast. De inwoners van de plattelandsgemeenten zijn iets minder strikt als het gaat om de fiets te nemen voor korte ritjes. Het gebruik van regenwater scoort dan weer best in de plattelandsgemeenten. De scores voor de overige milieusparende maatregelen liggen op het platteland rond of boven het Vlaamse gemiddelde.

Het milieubewustzijn wordt sterk bepaald door de mate waarin men zelf geconfronteerd wordt met **milieuproble-**

men. In 2010 ondervond de Vlaamse bevolking het meeste hinder van zwerfvuil, lawaai van het wegverkeer en stank van agrarische activiteiten. Zes op tien Vlamingen werd zeer veel of veel gehinderd door ten minste één van de genoemde vormen van milieuhinder. Smog, schuimvorming op waterlopen en zwerfvuil zijn eerder problematisch in stedelijke gebieden. Stank door agrarische activiteiten is logischer wijs gekoppeld aan eerder landelijke gemeenten. Lawaai door wegverkeer en lawaaihinder 's nachts komen eerder voor in stedelijke gebieden.

Afval

Het platteland produceert, net als het overgangsgedebied minder dan 140 kg **restafval** per inwoner per jaar. Het objectief van het MINA-plan 3+ om slechts 150 kg restafval per inwoner te hebben, wordt in deze gebieden, de grootstedelijke rand en de kleinstedelijke gebieden gehaald. Ook het Vlaamse gemiddelde, goed voor 149 kg, duikt voor het eerst onder deze norm met 1 kg per persoon. Grootsteden blijven de grootste afvalproducenten. De inwoners van de grootsteden produceren op jaarbasis gemiddeld meer dan 200 kg restafval per persoon.

Een andere milieudoelstelling is de **selectieve inzameling** van minstens 75% van de huishoudelijke afvalstoffen. Met uitzondering van het platteland en het overgangsgedebied voldoet geen enkel gebied aan deze norm. In de plattelandsgemeenten wordt 76% van het huishoudelijk afval selectief ingezameld. Het Vlaamse gemiddelde bevindt zich 3 procentpunten lager. Samen met de inwoners van het overgangsgedebied behoren de inwoners van het platteland dus tot de beste sorteerders van het Vlaamse Gewest.

4.70 Milieusparende maatregelen

Frequentie regelmatig milieusparende maatregelen, in 2010, in %.

	Grootsteden	Centrumsteden	Stedelijke rand	Kleinere steden	Overgangsgedebied	Platteland	Totaal
Gebruik regenwater	9,7	37,2	41,6	35,3	33,5	62,4	36,7
Fiets nemen voor korte ritjes	75,0	75,7	67,5	58,2	56,0	61,0	63,6
Eigen boodschappentas	87,3	88,9	81,9	84,9	84,9	88,1	85,9
Oprapen afval van anderen	17,4	28,6	15,7	20,5	17,8	25,2	20,6
Protesteren als iem afval op straat gooit	24,7	24,3	23,5	20,9	23,7	27,2	23,9

Bron: SCV-survey 2010.

4.71 Milieuvervuiling

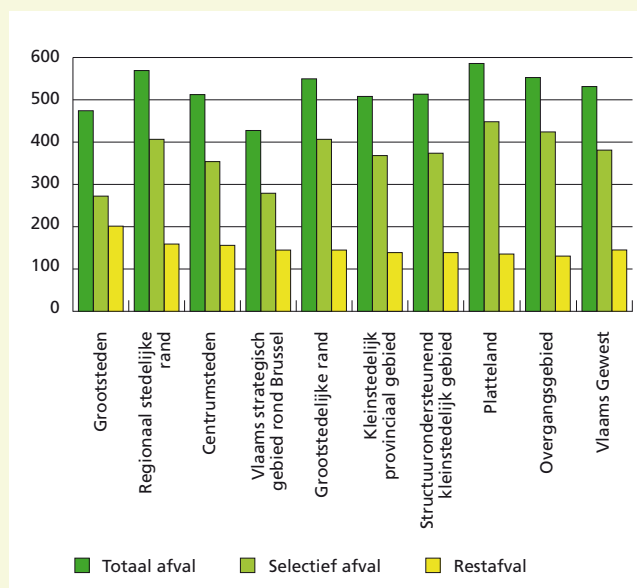
Confrontatie veel milieuhinder, in 2010, in %.

	Grootsteden	Centrumsteden	Stedelijke rand	Kleinere steden	Overgangsgedebied	Platteland	Totaal
Smog	20,6	12,4	12,8	5,5	8,1	5,2	9,8
Schuimvorming waterloop	5,6	5,2	6,3	2	2,5	2,1	3,6
Stank door agrarisch activiteiten	6,9	10,7	14,1	14,7	16	20,9	14,5
Zwerfvuil	52,4	30,6	22,7	18	26,5	19,6	27,1
Lawaai wegverkeer	40,7	31,3	17,1	19,5	18,2	18,7	22,9
Lawaaihinder 's nachts	18,6	10,8	3,8	5,9	6,8	4,5	7,9

Bron: SCV-survey 2010.

4.72 Huishoudelijk afval

Totaal ingezameld huishoudelijk afval, selectief ingezameld, restafval, in 2010, in kg/inwoner.

Bron: OVAM.

Sociale aspecten

Ook de sociale aspecten van stedelijkheid krijgen in dit hoofdstuk de nodige aandacht. Achtereenvolgens komen sociale voorzieningen, armoede en achterstelling, sociale samenhang en cultuur en vrije tijd aan bod.

Sociale voorzieningen

Steden hebben een centrumfunctie. Dit veronderstelt dat een aantal voorzieningen in de steden beter uitgebouwd zijn dan in de omliggende regio. Daarbij gaat de aandacht naar zorgvoorzieningen die op de oudere bevolking groe-

4.74 Sociale woningen

Sociale woningen in 2010, absoluut aantal en proportioneel aandeel.

	Absoluut aantal	Aandeel
Centrumsteden	23.565	17,5
Grootstedelijke rand	3.235	2,4
Grootsteden	32.135	23,8
Kleinstedelijke provinciaal gebied	15.409	11,4
Overgangsgebied	21.358	15,8
Platteland	12.650	9,4
Regionaal stedelijke rand	6.100	4,5
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	3.813	2,8
Structuurondersteunend kleinstedelijk	16.686	12,4
Vlaams Gewest	134.951	100,0

Bron: VMSW.

pen zijn gericht zoals de residentiële voorzieningen, de gezinszorg en de zorgverzekering. De gezondheidsvoorzieningen komen in beeld door te kijken naar de spreiding van ziekenhuisbedden, huisartsen en specialisten. Daarnaast komt de kinderopvang en de spreiding van de sociale huisvesting aan bod.

De **zorgvoorzieningen** zijn niet gelijkmatig over de Vlaamse gemeenten verspreid. Proportioneel zijn er het meeste rusthuisbedden in woonzorgcentra te vinden in de grootstedelijke rand rond Antwerpen en Gent. Ook plattelandsgemeenten zijn iets beter voorzien dan gemiddeld. Serviceflats zitten meer geconcentreerd in de grotere steden. Ouderen in de provinciale steden en de kleinere steden hebben een lager residentieel aanbod. Wat het aandeel ziekenhuisbedden betreft zijn de centrumsteden en de grotere provinciale steden beter voorzien dan de grootsteden. Voor huisartsen en specialisten is men het best af in de grootstedelijke rand. Wie kinderopvang zoekt, is het minst goed af in Antwerpen en Gent en de kleinere provinciale steden. Wat beschikbare zorg- en gezondheidsvoorzieningen betreft is de rand rond Brus-

4.73 Voorzieningen

Proportionele aanwezigheid van diverse sociale voorzieningen.

Eenheid	Woonzorgcentra	Serviceflats	Ziekenhuisbedden	Specialisten	Huisartsen	Gezinszorg	Zorgverzekering	Kinderopvang
	% 65+	% 65+	Per 1.000 inwoners					% 0-8 jaar
Jaar	2010	2010	2010	2010	2010	2010	2008	2009
Centrumsteden	5,98	1,62	14,2	2,7	1,31	18,51	2.448,50	41,0
Grootstedelijke rand	6,87	1,23	6,6	2,8	1,45	16	6.102,20	47,2
Grootsteden	6,46	1,62	10,3	2	1,14	15,03	776,8	27,3
Kleinstedelijke provinciaal gebied	5,5	1	4,7	1,11	1,02	20,5	2.065,30	31,7
Overgangsgebied	5,18	1,14	4,1	1,86	1,29	18,71	2.112,30	36,0
Platteland	6,66	1,16	0,8	1,09	1,21	20,55	2.752,50	38,9
Regionaal stedelijke rand	5,28	1,22	1,3	1,18	1,13	17,89	2.263,20	42,2
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	5,29	0,61	1,3	4,1	1,58	10,82	955,7	34,6
Structuurondersteunend kleinstedelijk	5,71	1,04	12,5	2,01	1,23	19,06	2.687,00	36,7
Vlaams Gewest	5,85	1,23	6,6	1,9	1,24	18,26	2.325,80	35,8

Bron: www.lokaalstatistieken.be .

sel - op het aanbod aan artsen specialisten na - duidelijk minder uitgerust dan andere gebieden.

De **sociale huisvesting** is het best uitgebouwd in de groot- en centrumsteden: zowel naar absoluut aantal als naar aandeel zijn ze het best uitgerust.

Armoede en achterstelling

Steden zorgen voor contrasterende beelden en werkelijkheden. Het zijn plekken waar mensen en activiteiten geconcentreerd voorkomen en zorgen voor dynamiek en leven. In steden komt ook armoede en achterstelling samen. De cijfers geven aan dat dit duale karakter vooral een grootstedelijk fenomeen is en zich voordoet in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, Antwerpen en Gent. In de centrumsteden speelt dit iets minder, al maskeert het gemiddelde voor de centrumsteden grote onderlinge verschillen.

Het gemiddelde **fiscaal inkomen** per aangifte ligt in de grootsteden Antwerpen en Gent beduidend lager dan in de rest van Vlaanderen. Het zijn ook de grootsteden die het hoogste percentage lage fiscale aangiftes tellen. De situatie in deze steden contrasteert fel met deze in

de grootstedelijke rand. Daar ligt het gemiddelde inkomen een vijfde hoger en telt men bijna dubbel zoveel hoge inkomens. Ten opzichte van het gemiddelde in het Vlaamse Gewest zijn de grootsteden er de voorbije jaren nog lichtjes op achteruit gegaan. Naast de grootstedelijke rand liggen ook de inkomens in het overgangsgebied en de rand rond Brussel merkelijk boven het Vlaamse gemiddelde. De centrumsteden worden iets meer met lagere inkomens geconfronteerd. In de Brusselse rand zitten de grootste contrasten: proportioneel meer lagere inkomens en tegelijkertijd het hoogste aandeel hogere inkomens. De contrasten in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest zijn echter nog groter. Het hoofdstedelijk gebied doet het trouwens wat fiscale inkomens betreft heel wat slechter dan de grootsteden Antwerpen en Gent.

Lage fiscale aangiftes en **kansarmoede** gaan samen. Het verwondert dan ook niet dat het aantal kinderen dat geboren wordt in een kansarm gezin in de grootsteden merkelijk hoger ligt dan in de andere steden en gemeenten. In de grootsteden Antwerpen en Gent groeit ondertussen 1 op de 5 kinderen op in een kansarm gezin, gemeten volgens de methode van Kind & Gezin (zie ook hoofdstuk 3.8). Het jongste decennium is het aantal kinderen dat geboren wordt in een kansarm gezin in deze steden met circa 5 procentpunten toegenomen. Dit contrasteert fel

4.75 Fiscaliteit

Gemiddeld fiscaal inkomen per aangifte in euro in 2009, en aandeel lage (<10.000 euro) en hoge (>50.000 euro) inkomens, indices voor lage en hoge inkomens voor 2005 en 2009 (Vlaams Gewest=100).

	Per aangifte			Lage inkomens (>10.000 euro)			Hoge inkomens (>50.000 euro)		
	in euro	index Vlaams Gewest=100		%	index Vlaams Gewest=100	%	index Vlaams Gewest=100		
	2009	2009	2005	2009	2009	2005	2009	2009	2005
Centrumsteden	26.875	95,9	96,6	16,5	104,0	103,4	11,7	90,8	92,5
Grootsteden	24.821	88,6	89,5	18,1	114,1	113,4	9,2	71,4	72,5
Grootstedelijke rand	31.199	111,3	111,9	15,6	98,5	91,7	16,5	128,7	133,9
Kleinstedelijk provinciaal gebied	26.642	95,1	95,9	15,4	97,2	95,5	11,3	88,1	86,5
Overgangsgebied	29.888	106,7	105,4	15,1	94,9	95,0	14,8	115,4	115,2
Platteland	27.706	98,9	98,3	15,5	97,5	100,7	12,8	99,7	94,9
Regionaal stedelijke rand	27.871	99,5	99,7	15,2	96,0	97,3	12,9	100,5	98,5
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	33.077	118,0	119,7	17,1	107,9	100,5	17,8	138,3	149,9
Structuurondersteunende steden	27.453	98,0	97,5	15,4	96,8	99,7	12,1	94,1	93,0
Vlaams Gewest	28.022	100,0	100,0	15,9	100,0	100,0	12,8	100,0	100,0
Brussel	23.972	85,5	88,6	22,6	142,5	132,0	8,8	68,4	74,1

Bron: ADSEI.

4.76 Kansarmoede-index

Evolutie aantal geboortes in kansarme gezinnen, van 2001 tot 2010, driejaarlijkse voortschrijdende gemiddelden, index 1999=100.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	evolutie 2010-2001
Centrumsteden	7,81	7,52	7,72	7,44	7,27	7,75	8,38	9,25	10,00	11,00	3,19
Grootsteden	15,47	17,17	17,61	17,87	18,69	19,88	20,92	20,88	20,47	20,45	4,98
Grootstedelijke rand	2,99	3,20	2,96	2,73	2,71	2,70	2,76	3,07	3,17	3,66	0,68
Kleinstedelijk provinciaal gebied	5,83	5,89	6,10	5,91	5,76	5,69	6,20	7,05	7,82	8,60	2,77
Overgangsgebied	3,25	3,44	3,53	3,51	3,57	3,75	4,17	4,75	4,90	5,20	1,95
Platteland	2,94	3,03	2,90	2,76	2,67	2,91	3,11	3,34	3,60	4,07	1,13
Regionaal stedelijke rand	3,58	3,45	3,11	2,98	2,68	2,64	3,02	3,40	3,49	4,14	0,56
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	1,94	1,87	2,09	2,21	2,23	2,59	3,10	3,91	4,46	4,83	2,90
Structuurondersteunende steden	6,51	6,45	6,15	6,08	6,20	6,71	7,35	7,51	7,50	7,13	0,62
Vlaams Gewest	6,04	6,33	6,41	6,39	6,49	6,89	7,42	7,88	8,16	8,59	2,55

Bron: Kind & Gezin.

met de grootstedelijke rand waar het aantal kinderen geboren in een kansarm gezin het laagst ligt en het jongste decennium vrijwel niet is toegenomen. Centrumsteden kennen relatief ook hoge en stijgende kinderarmoede.

De grootsteden Antwerpen en Gent tellen in verhouding het meeste **leefloners**, bijna het tienvoudige in vergelijking met plattelandsgemeenten, waar het aandeel het laagst ligt. Het aantal leefloners is de jongste jaren – waarschijnlijk onder invloed van de crisis – toegenomen. In de steden maken in verhouding ook meer mensen gebruik van de voorkeursregeling in de ziekteverzekering en hebben meer bejaarden recht op een inkomensgarantie. In de grootstedelijke rand en de rand rond Brussel wordt minder beroep gedaan op tegemoetkomingen.

In vergelijking met Antwerpen en Gent doen in Brussel bijna drie maal zoveel mensen een beroep op een leefloon. Dit geeft aan dat de armoedeproblematiek in dit stedelijk gewest nog heel wat nijpender is.

Schoolse vertraging op zich is geen vorm van achterstelling. Het geeft een beeld van hoeveel achterstand een leerling in zijn schoolloopbaan heeft opgelopen. Het wijst wel op een hoger risico om de schoolcarrière niet te voltooien en om een lagere eindkwalificatie en bijgevolg een maatschappelijk zwakkere positie als volwassene te bereiken. Deze indicator geeft aan dat onderwijskansen niet gelijk verdeeld zijn.

De jongste jaren neemt de **schoolse vertraging** lichtjes toe. 1 op de 7 leerlingen verlaat het lager onderwijs met minstens 1 jaar vertraging in vergelijking met zijn leeftijdsgenoten, in het secundair loopt dit op tot meer dan 1 op de 3. In de grootsteden heeft een kwart achterstand opgelopen in het lager onderwijs en bijna de helft van de leerlingen minstens een jaar vertraging in het secundair onderwijs. De verschillen tussen de onderwijsvormen zijn zeer groot: in het beroepsonderwijs bedraagt de schoolse vertraging meer dan het viervoudige van het ASO. Niet enkel de onderwijsvorm speelt een rol, stedelijkheid laat zich hier ook gelden: 60% van de BSO-leerlingen zit minstens een jaar achterop.

4.77 Tegemoetkomingen

Leefloon, voorkeursregeling in de ziekteverzekering en inkomensgarantie voor ouderen (IGO) per 1.000 inwoners, situatie 2010.

	Leefloon	Voorkeursregeling	IGO
Grootsteden	12,9	175,3	9,9
Centrumsteden	6,4	141	9
Structuurondersteunende steden	8,4	126,6	8,8
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	3,1	73,3	3,6
Kleinstedelijke provinciaal	3,1	124,9	8
Grootstedelijke rand	2,7	81,2	4,7
Regionaal stedelijke rand	2,3	111,9	9
Overgangsg gebied	1,9	97,6	5,5
Platteland	1,7	115,6	9,3
Vlaams Gewest	4,1	120,2	7,8
Brussel	35,6	198,1	11,8

Bron: POD maatschappelijke integratie.

In Antwerpen en Gent loopt dit op tot 76% en in het Brussels Nederlandstalig onderwijs zelfs tot meer dan 85%.

Sociale samenhang

Zowel in de beleidsnota Stedenbeleid als in deze voor Landbouw en Plattelandsbeleid is er aandacht voor de sociale samenhang of sociale cohesie. Op het platteland wordt sociale cohesie gekoppeld aan het bevorderen van het samenhorighedsgevoel dat daar leeft. In de steden wordt ingezet op het versterken van de maatschappelijke integratie van burgers. Verstedelijking zorgt niet voor het wegvallen van sociale contacten, noch voor minder inzet voor de anderen en de samenleving. De betrokkenheid van stedelingen is van een andere aard. Zo hebben ze meer contact met andere culturen en opvattingen. Dit beïnvloedt hun houdingen en opvattingen.

4.78 Schoolse vertraging

Schoolse vertraging op het einde van het lager en het secundair onderwijs, schooljaar 2008-2009 en 2009-2010, in %.

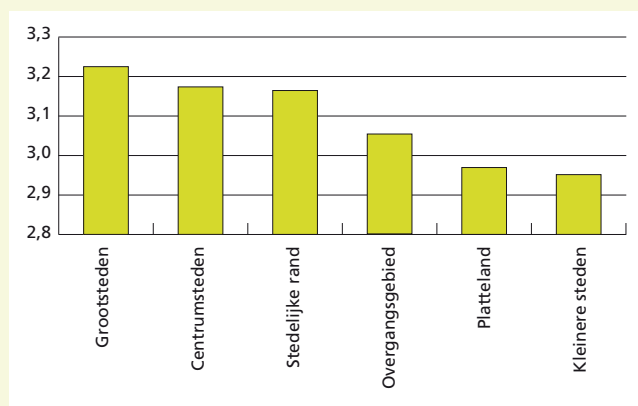
	Lager onderwijs		Secundair totaal		Secundair 2009-2010			
	2008-2009	2009-2010	2008-2009	2009-2010	ASO	BSO	KSO	TSO
Centrumsteden	15,6	16,5	36,8	37,7	15,1	61,3	44,8	45,6
Grootstedelijke rand	14,1	14	31,9	33,6	13	70,7	0	47,9
Grootsteden	24,6	25,3	46,2	47,2	22,6	76,5	49,2	59,7
Kleinstedelijk provinciaal gebied	13,2	13,4	30,9	33,3	12,4	55,6	55,6	37,2
Overgangsg gebied	11,1	11,1	30,9	30,7	13	53,4	22,2	39,8
Platteland	10,8	10,2	23,6	22,2	7,9	46,6	0	26,2
Regionaal stedelijke rand	13,2	13,4	21,9	22,4	9,8	45,7	0	31,7
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	13,6	16,1	36,6	36,8	16,2	64,5	0	50,3
Structuurondersteunende steden	15	14,7	29,7	30	11,4	53,8	48,7	33,2
Brussels Gewest*	24	25,9	45,1	48,1	28,3	85,4	55,5	71
Vlaanderen	14,3	14,5	34,3	35,1	14,8	59,7	47,4	42

* Enkel voor Nederlandstalig gewoon onderwijs in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest.
Bron: O&V.

4.79 Bridging

Gemiddelde score (minimum 1, maximum 5) op het bridging kapitaal (contacten met personen die men minder goed kent, die andere politieke opvattingen aanhangen, tot een andere cultuur of een ander sociaal milieu behoren).

Bemerking: bij gebruik van survey data horen bij de grootsteden ook de Brusselse respondenten (beperkt in aantal); de provinciale en de structuurondersteunende steden vormen hier samen 'kleinere steden'.
Bron: SCV-survey 2010.

Stedelingen hebben evenveel **sociale contacten** dan niet-stedelingen. In de grootsteden praat men iets minder met zijn burens en heeft men iets minder contact met niet-inwonende familie. Contact met burens en familie komt meer voor op het platteland. (Groot)stedelingen hebben meer contact met vrienden. In hoofdstuk 1.1 wordt aangegeven bij wie mensen terecht kunnen als ze problemen hebben met hun partner, het opknappen van een karwei, om iets te ontlenen, samen op uitstap te gaan of gewoon voor een gezellige babbel. Verstedelijking maakt bij dit alles niet zoveel uit. Wel worden een aantal algemene vaststellingen bevestigd. Zo kunnen grootstedelingen iets gemakkelijker terecht bij een vriend wanneer ze een probleem hebben met hun partner of gewoon voor een losse babbel. Losse babbels met burens komen er echter heel wat minder voor. 16% van de bevolking geeft aan noch met een probleem, noch voor een babbel bij iemand terecht te kunnen. In de grootsteden maar ook op het platteland loopt dit percentage op tot 18% en meer.

Mensen hebben de meeste sociale contacten met personen uit hetzelfde sociale milieu, met dezelfde interesses

en levensstijl. Interculturele contacten en contacten met personen uit een ander sociaal milieu komen minder voor. Om het onderscheid tussen beide soorten contacten aan te geven wordt gesproken over bonding en bridging kapitaal (zie ook hoofdstuk 1.1). In het eerste geval gaat het over contacten met personen waarmee men gemeenschappelijke zaken deelt (interesses, levensstijl, zelfde sociaal milieu, kledingstijl), het bridging kapitaal slaat op contacten met personen die men minder goed kent, die andere politieke opvattingen aanhangen, tot een andere cultuur of een ander sociaal milieu behoren. Wat bonding kapitaal betreft maakt verstedelijking geen verschil. Voor bridging is er wel een verschil: zoals te verwachten hebben grootstedelingen meer contact met personen met andere opvattingen, een andere cultuur of uit een ander sociaal milieu.

Actief lid of bestuurslid zijn van een vereniging, **vrijwilligerswerk** doen en zich belangeloos inzetten voor anderen wordt door de overheid als belangrijk aanzien voor de sociale samenhang. Meer dan de helft van de Vlamingen is minstens actief lid in een vereniging (zie ook hoofdstuk 3.1). Verstedelijking heeft duidelijk een effect op actief **lidmaatschap**. Terwijl op het platteland 60% van de bevolking actief betrokken is in het verenigingsleven, loopt dit in de grootsteden terug tot iets meer dan 40%. Toeneemende verstedelijking zorgt voor een lagere betrokkenheid in het verenigingsleven. Dit is minder het geval voor het vrijwilligerswerk en het verlenen van informele hulp. Stedelingen verzorgen niet minder dan niet-stedelingen zieke, gehandicapte of bejaarde personen. Ook de informele opvang van kinderen ligt er niet significant lager.

Cultuur en vrije tijd

Hoewel het stimuleren van de participatie aan het culturele en vrijetijdsleven voor gans Vlaanderen geldt, verwacht de Vlaamse overheid in eerste instantie dat vooral de steden hiervoor een uitgebreid aanbod uitbouwen. Steden zijn altijd plaatsen en aantrekkingspolen geweest van bruisende activiteit en creativiteit.

De Uit-databank, een landelijk netwerk van gemeenten, steden, regio's en provincies, in samenwerking met tal van media- en andere partners, registreerde in 2010 bijna 66.000 activiteiten in het Vlaamse Gewest of iets meer

4.80 Lidmaatschap en vrijwilligerswerk

Mate waarin de bevolking betrokken is bij het verenigingsleven en regelmatig onbetaald vrijwilligerswerk verricht, in 2010, in %.

	Grootsteden	Centrumsteden	Stedelijke rand	Kleinere steden	Overgangsgebied	Platteland	Vlaams Gewest
Geen lid	8,4	6,3	12	5,4	5,9	3	6,5
Vroeger lid	18	16,4	15	16,7	12,1	16,9	15,4
Passieflid	30,5	26,5	19,2	26,8	24	20,4	24,6
Actieflid	35,3	38,1	43,7	43,6	45,2	48,8	43,1
Bestuurslid	7,8	12,7	10,2	7,4	12,7	10,9	10,5
Onbetaald vrijwilligerswerk	19,9	21,7	19,2	16,7	22,2	22,3	20,4

Bemerking: bij gebruik van survey data horen bij de grootsteden ook de Brusselse respondenten (beperkt in aantal); de provinciale en de structuurondersteunende steden vormen hier samen 'kleinere steden'.
Bron: SCV-survey 2010.

4.81 Cultuur- en vrijetijdsaanbod

Cultuur- en vrijetijdsaanbod naar stedelijkheid in 2009, in aantal activiteiten en per 1.000 inwoners.

	Aanbod 2009	Aanbod/1000 inwoners
Centrumsteden	17.533	21,3
Grootsteden	14.108	19,4
Grootstedelijke rand	1.879	6,7
Kleinstedelijk provinciaal gebied	5.717	8,8
Overgangsgebied	9.426	6,4
Platteland	5.378	5,4
Regionaal stedelijke rand	2.705	7,4
Vlaams strategisch gebied rond Brussel	1.555	5,9
Structuurondersteunende steden	8.129	12,1
Vlaams Gewest	66.430	10,6
Brussels Gewest	20.317	67,7

Bron: Uitdatabank.

dan 10 activiteiten per 1.000 inwoners. Dit is iets minder dan in 2009. Uitgaande van de Brusselnorm, die stelt dat Vlaanderen in Brussel circa 300.000 inwoners wil bereiken, blijkt Brussel de stad bij uitstek om cultureel te participeren. Het aanbod ligt daar - op basis van deze norm - meer dan driemaal hoger dan in grote Vlaamse steden. Het aanbod in de steden ligt dan weer dubbel zo hoog dan het gemiddelde voor het Vlaamse Gewest.

Het culturele en vrijetijdsaanbod concentreert zich in de steden, maar het richt zich uiteraard niet alleen tot stedelingen. Het wonen in de stad zorgt er wel voor dat actiever kan worden ingespeeld op het ruime culturele aanbod. Grootstedelingen gaan proportioneel meer naar dansvoorstellingen, musea en concerten. Hun bibliotheekbezoek ligt ook hoger. Niet alle grootstedelingen gaan echter in op het aanbod. Naast hoge **participatiecijfers** worden de grootsteden ook met de hoogste niet-participatie geconfronteerd. Een kwart van de bevolking gaat nooit naar een culturele activiteit. Andermaal een beeld van de duale stad. Het effect van stedelijkheid speelt niet mee in de centrumsteden. Het participatiepatroon in deze steden sluit nauwer aan bij het Vlaamse gemiddelde. Wat sportieve activiteiten betreft doet verstedelijking er niet toe. Iets meer dan de helft van de Vlamingen zegt een sport te beoefenen. In de steden ligt dit niet opvallend hoger of lager dan in de rest van Vlaanderen.

4.82 Cultuur- en sportparticipatie

Participatie aan cultuur en sport, in 2010, in %.

	Grootsteden	Centrumsteden	Stedelijke rand	Kleinere steden	Overgangsgebied	Platteland	Vlaams Gewest
Culturele participatiegraad*							
- kernpubliek	12	5	3	5	3	5	5
- belangstellend participant	49	46	34	29	46	32	39
- incidenteel participant	16	32	40	43	35	41	36
- non-participant	24	17	22	23	16	22	20
Sportactief	50	52	46	55	52	53	52

* Participatiegraad: voor meer info zie hoofdstuk 3.1, figuur 3.1.
Bron: SCV-survey 2010.

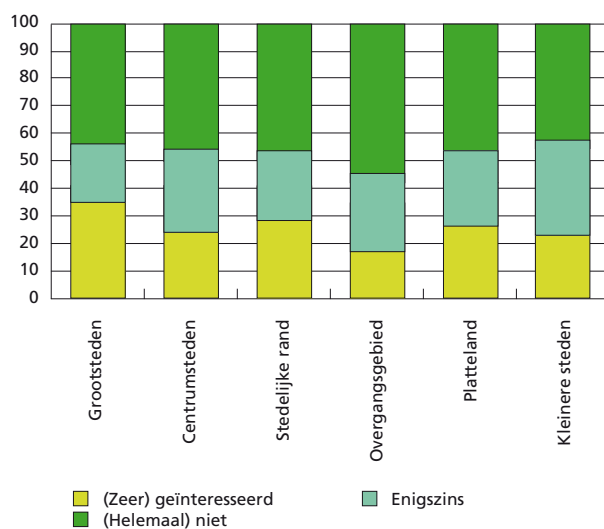
Stedelijkheid en overheid

Meer dan een derde van de grootstedelingen zegt geïnteresseerd te zijn in **politiek**. Dit is beduidend meer dan in andere gebieden. Ook de desinteresse ligt in de grootsteden iets lager. In kleinere steden is men het minst geïnteresseerd. De mate van politieke interesse hangt nauw samen met het gevoel van politieke onmacht. Dit gevoel leeft in de grootsteden duidelijk minder dan in de kleinere steden.

Het **wantrouwen** van de bevolking tegenover de overheid is groter dan het vertrouwen (zie hoofdstuk 1.1). Gevraagd naar het vertrouwen in de overheid in het algemeen, blijkt dat inwoners van plattelandsgemeenten het minst een vertrouwen uitspreken. Wanneer naar lokale overheidsinstanties wordt gepeild is het beeld totaal anders. Dan geven ze juist aan meer vertrouwen te hebben zowel in de gemeenteraad, de burgemeester, de gemeentelijke administratie als de politie. Op lokaal vlak zijn de grootstedelingen het meest kritisch.

4.83 Interesse in politiek

Mate van politieke interesse, in 2010, in %.

Bron: SCV-survey 2010.

4.84 Vertrouwen in overheid

Veel tot zeer veel vertrouwen in de overheid, in 2010, in %.

	Grootsteden	Centrumsteden	Stedelijke rand	Kleinere steden	Overgangsgebied	Platteland	Totaal
Overheid in het algemeen	16,2	16,9	16,3	14	13,9	12,3	14,7
Gemeenteraad	26,9	29,5	30,1	21,3	28,1	36,6	28,4
Burgemeester	32,3	38,9	36,7	32,2	35,1	44,8	36,4
Gemeentelijke administratie	31,3	37	35,3	34,1	38,4	51,5	38,1
Politie	26,9	17,5	22,6	22,8	21,1	18,7	21,5

Bron: SCV-survey 2010.

4.85 Tevredenheid beleid

Tevreden tot zeer tevreden over het beleid van het college van Burgemeester en Schepenen, in 2007 en 2010, in %.

	Grootsteden	Centrumsteden	Stedelijke rand	Kleinere steden	Overgangsgebied	Platteland	Totaal
2007	56,3	58,8	54,3	48	56,2	69,4	57
2010	39,8	51,6	44	42,2	45,2	60,6	47

Bron: SCV-survey 2010.

De tevredenheid van de bevolking over het beleid van de overheden en diverse voorzieningen is in 2010 fors teruggelopen (zie ook hoofdstuk 1.1, figuur 1.24). Hoewel bijna de helft van de bevolking tevreden tot zeer tevreden is over het beleid dat het college van burgemeesters en schepenen voeren, is ook deze tevredenheid op enkele jaren met 10 procentpunten gedaald. De grootste terugval doet zich voor in de grootsteden, in de centrumsteden is de terugval iets minder groot. Na de plattelandsgemeenten is de tevredenheid daar trouwens het hoogst.

Hoewel het **voorzieningsaanbod** in de grootsteden proportioneel beter is uitgebouwd, weerspiegelt zich dat niet in de tevredenheid van de bevolking. Niettegenstaande het grote aanbod zijn grootstedelingen minder tevreden over de culturele en onderwijsvoorzieningen.

Dat de bejaardenvoorzieningen en de kinderopvang minder scoren, hangt samen met een relatief lager aanbod. Er is ook meer ongenoegen over de huisvuilvoorzieningen, de begeleiding van werklozen, het openbaar groen en de staat van voetpaden en fietsen. Ook in de stedelijke rand is er heel wat meer ongenoegen over een aantal van deze voorzieningen. Kleinere steden kennen de laagste tevredenheidsscore voor de staat van de wegen terwijl in de kleinere gemeenten vooral geklaagd wordt over het gebrek aan culturele voorzieningen en openbaar vervoer. De tevredenheidsindex met de voorzieningen geeft aan dat de inwoners van de centrumsteden over de ganse lijn iets meer tevreden zijn dan inwoners van andere gebieden. Grootstedelingen zijn het meest kritisch. De vergelijking met de vorige meting laat zien dat de terugval het grootste is op het platteland en in de stedelijke rand.

4.86 Tevredenheid voorzieningen

Tevreden tot zeer tevreden met de voorzieningen, in 2010 en 2007, in %.

	Grootsteden	Centrumsteden	Stedelijke rand	Kleinere steden	Overgangsgebied	Platteland	Totaal
Huisvuilvoorzieningen	79,5	90,4	83,2	86	83,5	88,2	85,1
Culturele voorzieningen	76	86,3	79,5	81,3	77,1	75,7	79,1
Onderwijs	65,3	76,7	71,3	76	73,4	75,9	73,5
Gezondheidsvoorzieningen	75,3	76,7	68,7	71,4	70,3	72,3	72,1
Openbaar groen	69,9	77,2	68,7	68,1	71,8	74,9	71,7
Sportvoorzieningen	68,1	68,9	67,9	70,9	73,3	71,4	70,7
Openbaar vervoer	56,6	68,8	53,6	57,6	48,3	43,8	53,9
Jongerenvoorzieningen	50	56,1	44,3	50,6	52,2	57,9	52
Bejaardenvoorzieningen	42,8	53,7	48,2	56,8	48,6	57,9	51,5
Kinderopvang	42,9	48,7	43,1	47,3	52,2	53,7	48,8
Begeleiding werklozen	29,9	45,3	27,5	29,5	27,6	30,9	31,1
Staat fiets- en voetpaden	21,6	30,7	28,1	24,4	32,3	25,6	27,8
Opvang en begeleiding armen	21,7	21,7	22,2	19,4	17,6	22,7	20,3
Opvang en begeleiding vreemdelingen	20	25,9	16,9	18,9	16,8	24,6	20
Staat van de wegen	18,1	18,9	16,8	10,9	17,1	21,2	16,8
Tevredenheids-index 2010*	3,29	3,48	3,3	3,34	3,33	3,38	3,35
Tevredenheids-index 2007*	3,39	3,55	3,46	3,48	3,4	3,56	3,47

*Tevredenheidsindex: gemiddelde score (minimum 1, maximum 5) op de 15 voorzieningen.
Bron: SCV-survey 2007 en 2010.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Willems, P. & Lodewijkdx, E. (red.) (2011). *SVR - Projecties van de bevolking en de huishoudens van Vlaamse steden en gemeenten, 2009-2030*. SVR - Studie 2011/2 (in druk). Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.

Beleidsnota Steden 2009-2014:

<http://www.binnenland.vlaanderen.be/publicaties/beleidsnota%27s/beleidsnotastedenVR23102009.pdf>

Beleidsnota Landbouw, visserij en plattelandsbeleid

2009-2014: <http://jsp.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2009-2010/g196-1.pdf>

Lokale statistieken: <http://www.lokaalstatistieken.be>

Stadsmonitor: <http://www.thuisindestad.be>

4.4 MILIEU EN NATUUR

Milieubeleid richt zich op het beheren en beschermen van het milieu en de natuur, het voorkomen van milieuhinder en het bevorderen van de biodiversiteit. De doelstellingen die het milieubeleid sturen, zijn onder meer vastgelegd in het milieubeleidsplan (MINA-plan). De realisatie van deze doelstellingen wordt opgevolgd aan de hand van indicatoren. Verschillende ervan worden in dit hoofdstuk besproken aan de hand van de volgende invalshoeken: water, bodem, lucht, biodiversiteit, afval- en materialenbeleid, vermisting, gezondheid en als laatste houding en gedrag. Voor de verschillende onderdelen zullen de belangrijkste doelstellingen en trends aangegeven worden.

Water

Een watersysteem is een samenhangend geheel van oppervlaktewater, grondwater, waterbodems en oevers. Ook de daarin voorkomende levensgemeenschappen, alle bijhorende fysische, chemische en biologische processen en de eraan gekoppelde technische infrastructuur maken deel uit van het watersysteem. Een watersysteem vervult verschillende functies. Zo zorgt het voor wateraanvoer, -afvoer en -berging en vormt het een habitat voor heel wat planten en dieren. Naast een recreatieve waarde heeft het ook belangrijke economische functies (transport, drinkwater, koelwater...). Daarom is een goede toestand van het watersysteem van belang. Maar de draagkracht van het watersysteem heeft evenwel zijn grenzen. De Europese kaderrichtlijn Water vraagt tegen eind 2015, met uitstel mogelijkheden tot 2021 of 2027, een 'goede toestand' van het oppervlaktewater en grondwater. Goede toestand impliceert dat het oppervlaktewater zowel ecologisch als voor chemische parameters goed scoort. Voor grondwater zijn de chemische en kwantitatieve aspecten bepalend. Hiertoe werden in 2010 nieuwe milieukwaliteitsnormen in VLAREM vastgelegd. Bestaande normen voor bijvoorbeeld zuurstof, nutriënten en gevaarlijke stoffen werden geactualiseerd. Naast de grondwaterstand komen de waterkwaliteit, de waterzuivering en het watergebruik aan bod.

Grondwaterstand

In de periode 1999-2009 werd er in 41% van de meetpunten een statistisch significante daling van de **grondwaterstand** gevonden. Dit toont aan dat er op bepaalde plaatsen nog steeds te veel grondwater wordt opgepompt.

Ongeveer 40% van de meetreeksen vertoonde geen significante trend en 19% kende een stijging van het grondwaterpeil. Het MINA-plan 4 stelt dat er in de periode 2010-2015 een toename moet zijn van het aandeel grondwaterlichamen met een goede kwantitatieve toestand.

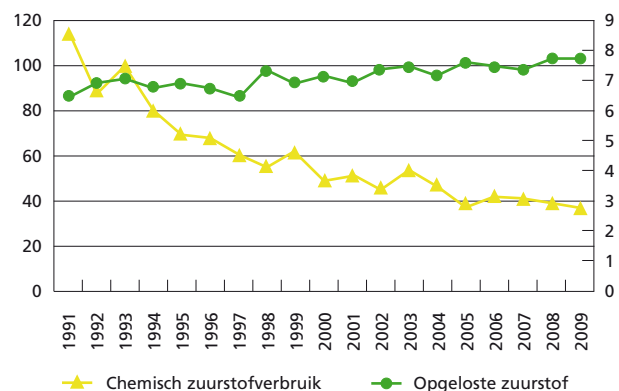
Waterkwaliteit

De **kwaliteit van het oppervlaktewater** verbeterde vooral in de eerste helft van de jaren negentig. De verbetering zette zich daarna trager door voor bijvoorbeeld de zuurstofhuishouding of vertoonde de voorbije jaren geen duidelijke trend, zoals dat het geval is voor nitraat. De kwaliteit wordt in kaart gebracht via het 'meetnet oppervlaktewater' van de Vlaamse Milieumaatschappij (VMM). Dit meetnet onderzoekt zowel de fysisch-chemische kwaliteit als de biologische kwaliteit.

Opgeloste zuurstof is van groot belang voor het leven in het water en speelt een rol in de zelfzuiverende processen van een waterloop. De gemiddelde zuurstofconcentratie in het oppervlaktewater steeg sinds 1990 zeer langzaam. In 2009 voldeed slechts 40% van de meetplaatsen aan de wettelijke norm. Weerkundige factoren kunnen de waterkwaliteitsproblemen mee versterken. Zuurstofproblemen komen vooral voor tijdens warme zomers met weinig regen. Het **chemisch zuurstofverbruik** is de hoeveelheid zuur-

4.87 Opgeloste zuurstof

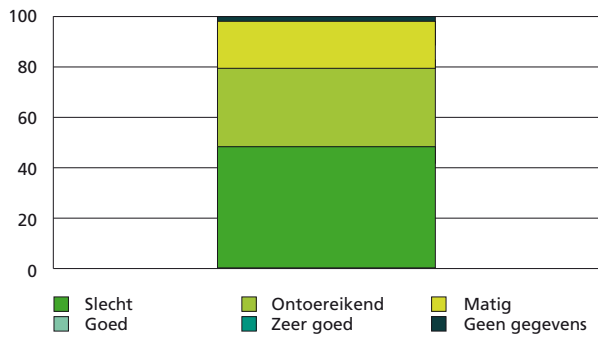
Evolutie van de gemiddelde concentratie aan opgeloste zuurstof in oppervlaktewater in mg/l (rechteras) en chemisch zuurstofverbruik in mg/l (linkeras), van 1991 tot 2009.

Bron: VMM-MIRA.

4.88 Ecologische waterkwaliteit

Toestand van de ecologische waterkwaliteit, periode 2005-2007, in %.

Bron: VMM-MIRA.

stof die per liter verontreinigd water nodig is om de organische vervuiling via een chemische reactie af te breken. Het chemisch zuurstofverbruik is op tien jaar tijd sterk gedaald. Toch werd de basiskwaliteitsnorm in 2009 slechts op 25% van de meetplaatsen gehaald.

Het Pact 2020 stelt dat de meeste waterlopen tegen 2020 een goede ecologische toestand bereikt moeten hebben zodat de kwaliteitsvereisten van de Kaderrichtlijn Water in 2021 effectief voldaan zijn. Het MINA-plan 4 nam dit engagement over. In de periode 2005-2007 verkeerde geen enkel van de 202 waterlichamen in een goede ecologische toestand (of potentieel voor sterk veranderde en kunstmatige waterlichamen) en nog geen 20% haalde een matige ecologische toestand.

Waterzuivering

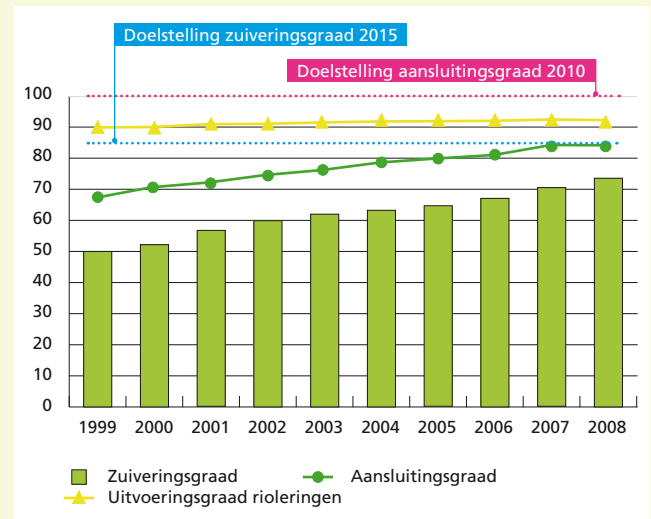
Voor huishoudelijk afvalwater streeft de Vlaamse overheid naar een maximale zuivering via openbare rioolwaterzuiveringsinstallaties (RWZI). Waar dat niet mogelijk is, dient er gebruik gemaakt te worden van individuele behandelingsinstallaties.

De **zuiveringsgraad** is het percentage inwoners waarvan het afvalwater gezuiverd wordt in een RWZI. Eind 2008 bedroeg de zuiveringsgraad 73,3%, tegenover 52% in 2000. Het eerste maatregelenprogramma van de kaderrichtlijn Water stelt tegen 2015 een zuiveringsgraad van 84% voorop. In het MINA-Plan 4 werd de doelstelling geformuleerd als percentage inwoners aangesloten op een RWZI t.o.v. het totaal aantal inwoners dat volgens de zoneringsplannen zal aangesloten worden op een RWZI (nl. 98% van de Vlaamse bevolking). De doelstelling voor 2015 in deze berekening bedraagt 86%.

De aansluitingsgraad is de procentuele verhouding van het aantal inwoners waarvan het afvalwater gezuiverd wordt in een RWZI tot het aantal inwoners waarvoor het gewest een aansluiting heeft voorzien via bovengemeentelijke investeringen. Eind 2008 bedroeg de aansluitingsgraad 84%. Om de gemeentelijke inspanningen inzake riolering op te volgen, wordt de **uitvoeringsgraad** gebruikt. De uitvoeringsgraad omvat het aantal inwoners dat momenteel is

4.89 Waterzuivering

Evolutie van de zuiveringsgraad, aansluitingsgraad en uitvoeringsgraad van de riolering, van 1999 tot 2008, in %.

Bron: VMM-MIRA.

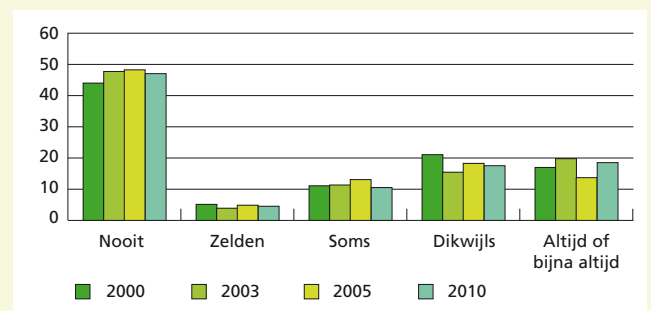
aangesloten op de riolering ten opzichte van het aantal inwoners dat door de gemeente voorzien werd om aangesloten te worden. Eind 2008 bedroeg de uitvoeringsgraad 92%.

Watergebruik

Hoogwaardig water, zoals drinkwater of grondwater dat voldoet aan de drinkwaternorm, moet zo efficiënt mogelijk gebruikt worden. Waar die hoge kwaliteit niet nodig is, bijvoorbeeld voor toiletspoeling, kan het vervangen worden door **regenwater**. Het MINA-plan 4 stelt dat tegen 2015 het hemelwatergebruik door huishoudens moet toenemen ten opzichte van 2010. In 2010 gebruikte bijna 19% van de Vlamingen altijd of bijna altijd regenwater. 47,4% gebruikte nooit regenwater. Regenwater wordt vooral gebruikt om de tuin te besproeien (45% van de Vlamingen), kamerplanten water te geven (39%) en de auto te wassen (35%). Tussen 2005 en 2010 was er een toename van het gebruik van regenwater om toiletten door te spoelen, van 16 naar 22,5%.

4.90 Regenwater

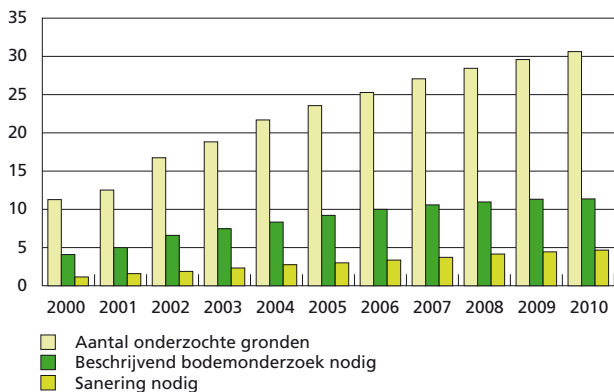
Evolutie in het gebruik van regenwater bij huishoudens, van 2000 tot 2010, in %.

Bron: SCV-survey.

4.91 Verontreinigde gronden

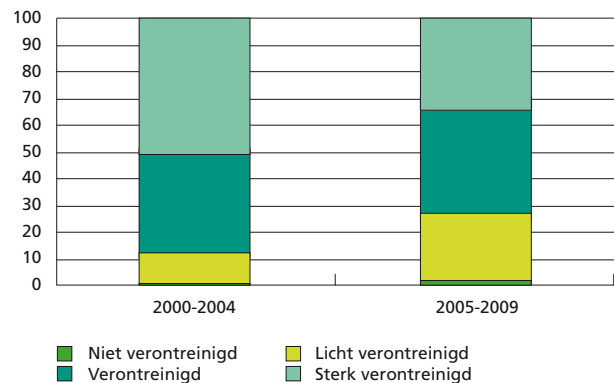
Evolutie van het aantal onderzochte gronden en het aantal gronden waar sanering nodig is, x 1.000, van 2000 tot 2010.

Bron: OVAM.

4.92 Kwaliteit waterbodems

Evolutie van de triadekwaliteitsbeoordeling van waterbodems, van 2000 tot 2009, in%.

Bron: VMM-MIRA.

Bodem

De bodem in Vlaanderen wordt door allerlei menselijke activiteiten verontreinigd met milieugevaarlijke stoffen zoals zware metalen, organische pollutanten en bestrijdingsmiddelen. De bodemkwaliteit wordt echter ook bedreigd door andere aantastingsprocessen zoals erosie, grondverschuivingen, verlies aan organische stof en verdichting. Daarnaast wordt de bodem ook geëxploiteerd voor het ontginnen van oppervlaktedelfstoffen. De volgende indicatoren krijgen hierna meer uitleg: de inventarisatie van verontreinigde gronden, de sanering van historisch verontreinigde gronden, de problematiek rond waterbodems en erosie.

Bodemverontreiniging

Op naar schatting 76.200 gronden werden of worden activiteiten uitgevoerd die mogelijk bodemverontreiniging kunnen veroorzaken, de zogenaamde **risicogronden**. Voor 40% van deze risicogronden werd een oriënterend bodemonderzoek uitgevoerd. Hiermee werd de 37%-doelstelling voor 2010 uit het MINA-plan 3+ gehaald.

Het Bodemdecreet omschrijft bodemverontreiniging als de aanwezigheid van stoffen of organismen, veroorzaakt door menselijke activiteiten, op of in de bodem die de kwaliteit van de bodem nadelig beïnvloedt of kan beïnvloeden. In het kader van het bodemdecreet maakt de OVAM een inventaris op met alle gekende gegevens over een grond, zijn verontreiniging en de saneringsfasen. Op 1 januari 2011 bevatte het **grondeninformatieregister** informatie over 45.478 gronden.

Op basis van het oriënterend bodemonderzoek dienden voor 38% van de onderzochte gronden (11.502) verdere maatregelen uitgevoerd te worden, zijnde het uitvoeren van een beschrijvend bodemonderzoek. Een beschrijvend bodemonderzoek onderzoekt de risico's van de bodemverontreiniging en bepaalt de saneringsnoodzaak. Voor 8.815 gronden werd reeds een beschrijvend bodemonderzoek uitgevoerd. In 47% van de gevallen waren geen

verdere maatregelen noodzakelijk. Dit betekent dat de overige 53% gronden te saneren zijn. Deze gronden zijn voornamelijk gelokaliseerd in historische industriezones, havenregio's, rond de as Antwerpen-Brussel, rond het Albertkanaal en de E313.

De belangrijkste verontreinigende stoffen zijn minerale olie (7.592 ha verontreinigde grond waar bodemsanering nodig is) en zware metalen (5.872 ha).

Sanering

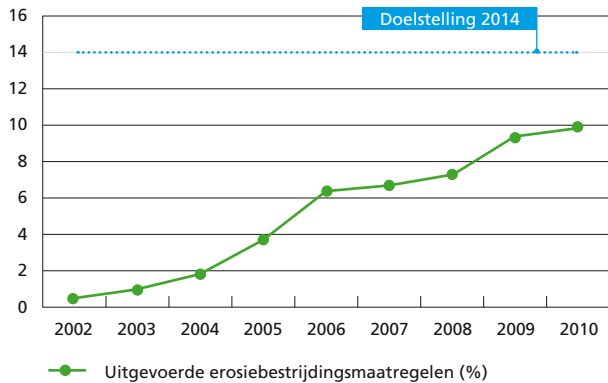
Eind 2010 is de **bodemsanering** opgestart van 3.712 gronden, ongeveer een derde van het aantal saneringen dat verwacht wordt. De doelstelling van het MINA-plan 3+ voor 2010, namelijk minstens de opstart van de saneringsprocedure voor 31% gronden, is daarmee bereikt. Het MINA-plan 4 vraagt een opstart van de saneringsprocedure voor 40% van de gronden tegen 2015 en voor alle gronden tegen 2036. Een bodemsanering start wanneer een bodemsaneringsproject conform wordt verklaard bij de OVAM. Na goedkeuring kunnen de saneringswerken uitgevoerd worden. Eind 2010 is voor 1.707 gronden de sanering volledig afgerond.

Waterbodems

Bij de triadekwaliteitsbeoordeling van een **waterbodem** wordt simultaan de chemische, de ecotoxicologische en de biologische beoordeling bekeken. In de periode 2006-2009 zijn 35% van de onderzochte waterbodems sterk verontreinigd, bijna 64 % is licht verontreinigd tot verontreinigd. Slechts 1% van de waterbodems is niet verontreinigd. Uit een vergelijking van waterbodems, die zowel in de periode 2000-2004 als in 2005-2009 werden bemonsterd, blijkt dat er een langzame verbetering merkbaar is: er is minder sterke verontreiniging en meer lichte verontreiniging. Een aantal PCB's en de zware metalen koper en zink geven het vaakst aanleiding tot normoverschrijdingen, met name in 40 à 50 % van de meetplaatsen.

4.93 Erosiemaatregelen

Uitvoering van erosiebestrijdingsmaatregelen, van 2002 tot 2010, in %.

Bron: LNE, afdeling Land en Bodembescherming, Ondergrond, Natuurlijke Rijkdommen.

Erosie

Jaarlijks gaat er ongeveer 2 miljoen ton bodemmateriaal verloren door watererosie. Daarvan komt ongeveer 0,4 miljoen ton terecht in de waterlopen. De erosiegevoeligheid van het landgebruik nam met 7% toe in de periode 2000-2009. In de strijd tegen **bodemerosie** kent het Vlaamse Gewest subsidies toe aan gemeenten voor de opmaak van een erosiebestrijdingsplan en voor de aanleg van kleinschalige erosiebestrijdingswerken in uitvoering van dat plan. Daarnaast kan de landbouwer een beheerovereenkomst erosiebestrijding afsluiten. In 2010 zijn 9,6% van de belangrijkste bodemerrosieproblemen opgelost. Het doel is 14% in 2014.

Lucht

Luchtverontreiniging heeft een belangrijke impact op de volksgezondheid en de natuur. De Europese Kaderrichtlijn Lucht en haar dochterrichtlijnen vormen de basis voor het luchtkwaliteitsbeleid. Ook de Europese Richtlijn over Nationale Emissiemaxima legt belangrijke emissiereducties op. Aan de hand van de emissie van een aantal verontreinigende stoffen wordt een inzicht gegeven in de druk die ze veroorzaken op het leefmilieu. De indicatoren die aan bod komen zijn: potentieel verzurende emissies en zware metalen. Finaal wordt aan de hand van de luchtkwaliteitsindex een beeld gegeven van de luchtkwaliteit.

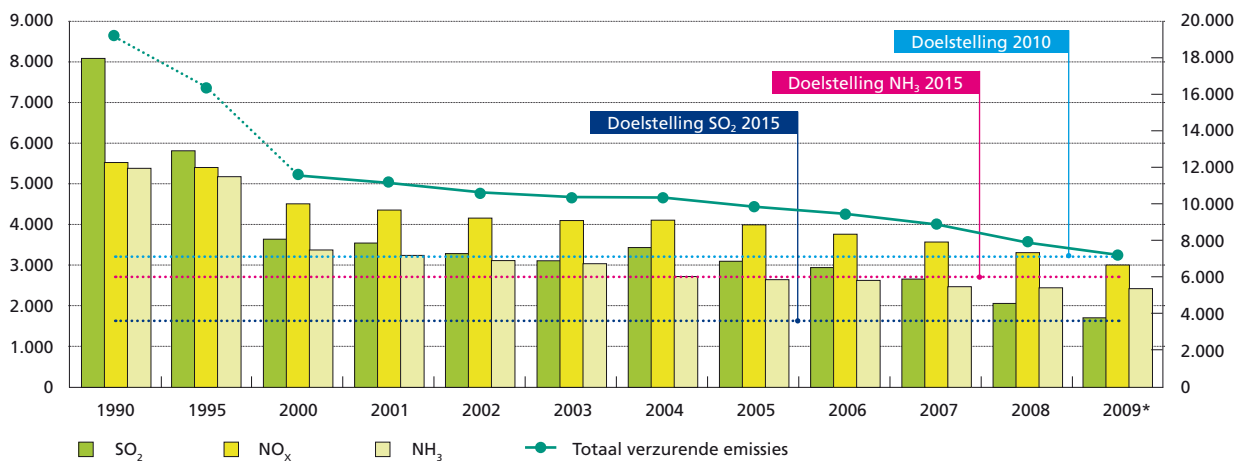
Verzuring

Tussen 1990 en 2009 verminderden de totale **potentieel verzurende emissies** met ruim 62%. Verzuring wordt veroorzaakt door zwaveldioxide (SO₂), stikstofoxiden (NO_x, uitgedrukt als NO₂) en ammoniak (NH₃). Deze verzuring heeft een invloed op ecosystemen, materialen, monumenten en de economie. De emissies van de verzurende stoffen worden opgeteld en uitgedrukt in zuur-equivalenten (Zeq), waarbij men rekening houdt met het zuurvormende vermogen van elke stof.

De Europese Richtlijn rond Nationale Emissiemaxima legt nationale emissieplafonds op voor verzurende pollutanten. Vlaanderen moest tegen 2010 terugvallen tot 6.937 miljoen Zeq. Deze doelstelling werd bijna gehaald in 2009. Het MINA-plan 4 vraagt tegen 2015 een verdere afname van de uitstoot van verzurende stoffen, in het bijzonder van de NO_x-emissie van het verkeer. Tegen 2015 moet de SO₂-emissie met 43% gedaald zijn t.o.v. 2007 en mag de NH₃-emissie nog maximaal 45 kton bedragen.

4.94 Verzurende emissies

Evolutie van de potentieel verzurende emissies, per pollutant (linkeras), totale emissies en doelstellingen (rechteras), van 1990 tot 2009, in miljoen Zeq.

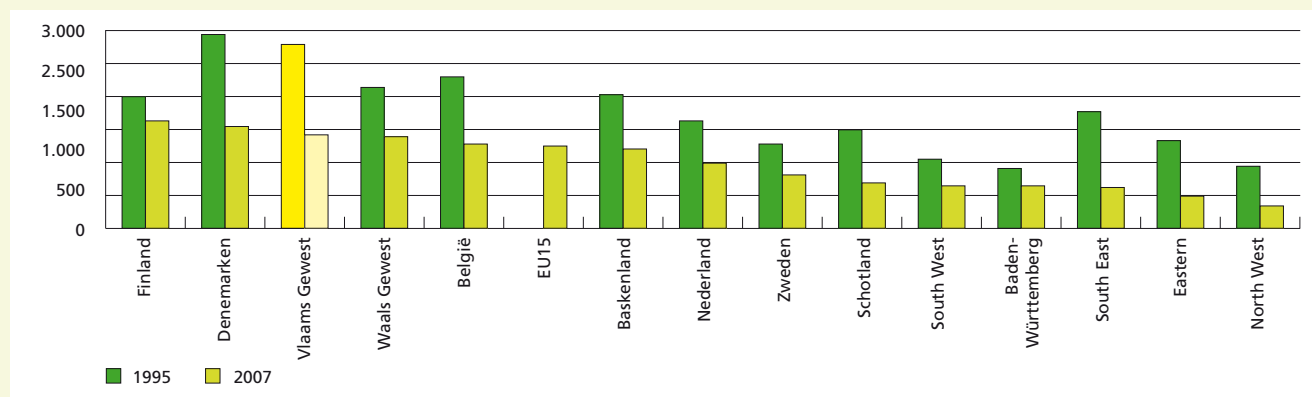

* Voorlopige cijfers.
Bron: VMM-MIRA.

4.95 Verzurening in Europa

Evolutie van de verzurende emissies in Europese economische topregio's, in 1995 en 2007, in Zeq per inwoner.

Bron: LNE, VMM-MIRA.

Voor elk van deze verzurende pollutanten blijft de emissie ook in 2009 dalen. De belangrijkste bron van verzurende emissies in 2009 was de landbouw, goed voor 39 %. Ook transport (22%), energieproductie (17%) en industrie (14%) hadden een belangrijk aandeel. De daling van de verzurende emissie is vooral te danken aan de daling van de SO₂-emissie, o.a. door het lager zwavelgehalte in de diverse brandstoffen. De NH₃-emissie neemt sinds 2000 af o.a. door de afbouw van de veestapel en de emissie-arme aanwending van dierlijke mest. De NO_x-emissie is minder sterk gedaald, ondanks een aantal maatregelen in de sectoren transport en energie. In 1990 had SO₂ veruit het grootste aandeel in de verzurende emissie maar vanaf 2000 is NO_x de belangrijkste component.

Het Pact 2020 stelt dat Vlaanderen o.a. voor luchtkwaliteit even goed moet scoren als de Europese economische topregio's. Ondanks de dalende trend zijn de verzurende emissies in Vlaanderen met 1.431 Zeq per inwoner in 2007 hoog in vergelijking met andere regio's en lidstaten.

Zware metalen

De emissies naar de lucht van de meeste **zware metalen** vertonen een dalende trend. Ze moeten in 2010 met 70% gedaald zijn t.o.v. 1995. Voor cadmium, nikkel en lood wordt de doelstelling in 2009 al gehaald. Voor arseen, chroom en kwik komen we in de buurt van de doelstelling. Voor zink en koper is de doelafstand nog groot. Het MINA-plan 4 wil tegen 2015 een verdere reductie van de emissies van milieugevaarlijke stoffen.

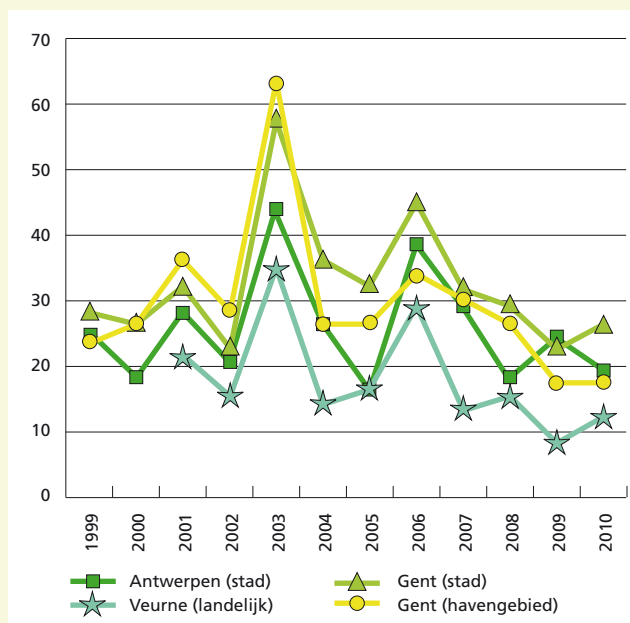
Luchtkwaliteitsindex

Tot 2000 was er een dalende trend in het aantal dagen met een ondermaatse luchtkwaliteitsindex. Daarna volgde een periode met wisselende luchtkwaliteit, waarbij vooral de sterke stijging in 2003 en 2006 opvalt. Tussen 2007 en 2010 verbeterde de luchtkwaliteit weer. De **luchtkwaliteitsindex** combineert de gehalten van vier verontreinigende

stoffen (zwaveldioxide, stikstofdioxide, ozon en fijn stof) in de omgevingslucht tot een indexwaarde tussen 1 en 10, waarbij 1 een zeer goede kwaliteit voorstelt en 10 een zeer slechte kwaliteit. Het verloop van de luchtkwaliteitsindex wordt gedomineerd door het verloop van de subindex voor PM₁₀ (stofdeeltjes). De slechte luchtkwaliteit in 2003 en 2006 was eerder het gevolg van het warme en droge weer. Hierdoor werden hogere ozonconcentraties en ook hogere PM₁₀-concentraties gemeten.

4.96 Luchtkwaliteitsindex

Evolutie van het aantal dagen met een ondermaatse luchtkwaliteit (>= 7), in Antwerpen, Gent en Veurne, van 1999 tot 2010.

Bron: VMM-MIRA, IRCEL.

Klimaatverandering

Bij de verdeling van de Belgische Kyotodoelstelling werd afgesproken dat Vlaanderen zijn jaarlijkse emissie in de periode 2008-2012 met 5,2% moet terugdringen ten opzichte van het basisjaar. Het basisjaar is 1990 voor CO₂, CH₄ en N₂O, en 1995 voor de F-gassen (HFK's, PFK's en SF6). De Vlaamse uitstoot van **broeikasgassen** daalde van bijna 87 Mton CO₂-eq in het basisjaar tot 80,2 Mton CO₂-eq in 2009, een daling met 7,7%. Hiermee zit Vlaanderen momenteel op schema om aan haar Kyotodoelstelling te voldoen.

Voor een deel is de verdere daling in 2009 een gevolg van de financieel-economische crisis, maar het toont ook aan dat het Vlaamse klimaatbeleid zoals uitgetekend in het Klimaatbeleidsplan 2006-2012 zijn vruchten begint af te werpen.

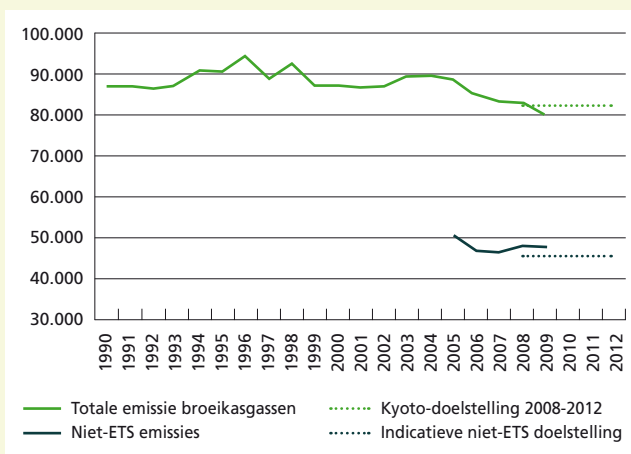
De aanpak van de mondiale klimaatverandering vereist meer doorgedreven emissiereducties na 2012. Daartoe keurden het Europese Parlement en de Raad eind 2008 het EU klimaat- en energiepakket goed. Daarin verbindt de EU zich er onder andere toe om haar totale uitstoot van broeikasgassen met minstens 20% te verminderen in de periode 1990-2020.

Het gros van de CO₂-uitstoot in de industrie en energiesector wordt gereguleerd via een systeem van Europese emissiehandel (ETS). In de EU moeten de ETS broeikasgasemissies tegen 2020 21% lager liggen dan in 2005. De doelstelling die Europa aan de lidstaten oplegt tegen 2020 heeft enkel nog betrekking op het niet-ETS gedeelte (met name de niet-ETS industrie, transport, gebouwen en landbouw).

Voor deze niet-ETS sectoren is voor België een emissiereductie opgelegd van 15% in 2020 ten opzichte van 2005. Deze doelstelling moet nog verder verdeeld worden tussen de Federale overheid en de gewesten.

4.97 Emissies van broeikasgassen

Evolutie van de totale emissie en de niet-ETS emissie van broeikasgassen, van 1990 tot 2009, in kton CO₂-equivalenten.

Bron: LNE afdeling Lucht, Hinder, Risicobeheer, Milieu & Gezondheid.

Biodiversiteit

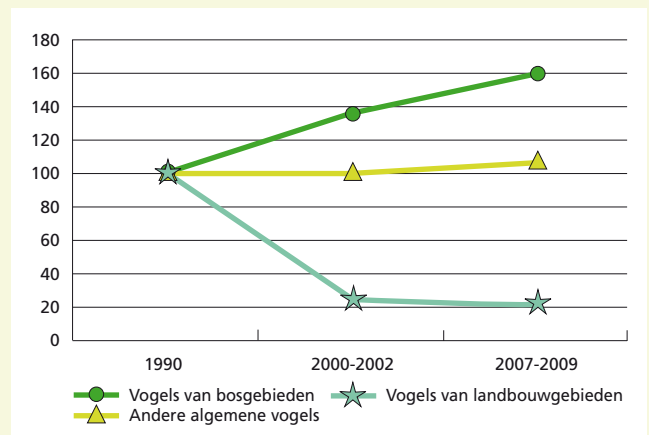
Biodiversiteit staat voor de biologische verscheidenheid van alle levensvormen: van soorten tot ecosystemen. Biodiversiteit levert ons een brede waaier aan producten (voedsel, energiebronnen, geneesmiddelen...) en diensten (zuiveren van water, aanmaken van zuurstof, beperken van overstromingen...). Bijna alle landen ter wereld ondertekenden het Biodiversiteitsverdrag. Dit verdrag beoogt het behoud van de biodiversiteit, het duurzaam gebruik van de bestanddelen en de eerlijke verdeling van de opbrengsten ervan. Op pan-Europees niveau werd overeengekomen om tegen 2010 het verlies van biodiversiteit te stoppen. De nieuwe biodiversiteitsdoelstelling beoogt om tegen 2020 het verlies aan biodiversiteit en de achteruitgang van ecosysteemdiensten stop te zetten en waar mogelijk te herstellen. Het Vlaamse Regeerakkoord (2009-2014) pleit eveneens voor het behoud, het herstel en de versterking van de biologische diversiteit. Tegen 2020 wil Vlaanderen op het vlak van biodiversiteit de vergelijking met andere economische topregio's kunnen doorstaan. De indicatoren die aan bod komen behandelen soorten, milieudruk op natuur, natuurverwerving en -beheer, bosgezondheid en draagvlak voor natuur.

Soorten

Om het verlies van biodiversiteit tegen 2010 te stoppen moeten alle soorten stabiel blijven of een positieve trend vertonen. Hier worden de **broedvogels** van nabij bekeken. Het MINA-plan 4 wil tegen 2015 een toename van de broedvogelindex met 10% ten opzichte van 2007-2008. De vogels van landbouwgebieden kenden in Vlaanderen tussen 1990 en 2000-2002 een sterke daling. Deze daling zette zich minder sterk verder tot 2007-2009. In de EU-27 ging de populatie van landbouwvogels tussen 1990 en 2008 met

4.98 Broedvogelindex

Evolutie van de populatie-index voor vogels van landbouwgebieden, bosgebieden en andere algemene vogels, van 1990 tot 2007-2009, index 1990=100.

Bron: INBO-NARA.

17,4% achteruit. De toestand van de bosvogels ging er in Vlaanderen op vooruit. In de EU-27 ging de populatie van vogels van bosgebieden met 14,5% achteruit tussen 1990 en 2008. De 'andere' vogels uit verschillende leefgebieden bleven nagenoeg stabiel met een lichte stijging tussen 2000-2002 en 2007-2009. In de EU-27 gingen de algemene soorten tussen 1990 en 2008 met 8,4% achteruit.

In uitvoering van de EU Habitatrictlijn dienden tegen eind 2010 **instandhoudingsdoelstellingen** vastgelegd te worden voor Europese relevante habitats en soorten. Op Vlaams niveau is bepaald dat tegen eind 2012 de aanwijzingsbesluiten en de instandhoudingsdoelstellingen moeten goedgekeurd zijn. Het Pact 2020 stelt dat in 2020 voldoende habitat ingericht, herbestemd, verbeterd of afgebakend moet zijn om 70% van de instandhoudingsdoelstellingen te realiseren.

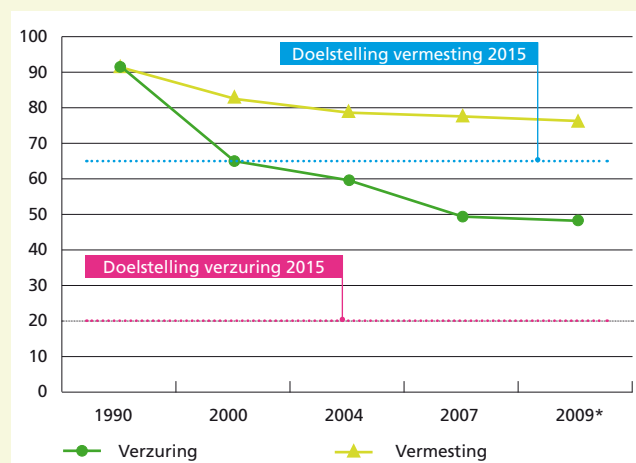
In 2010 werden de gewestelijke doelstellingen goedgekeurd. In de loop van 2011 kunnen voor de eerste 16 speciale beschermingszones de instandhoudingsdoelstellingen principieel goedgekeurd worden.

Milieudruk

Bepaalde ecosystemen zijn zeer gevoelig voor verzuring en vermisting. De **kritische last** is de maximaal toelaatbare stikstofdepositie waarbij geen schadelijke effecten in het ecosysteem optreden op lange termijn. In 2009 werd op 76% van het areaal kwetsbare natuur de kritische last voor vermisting overschreden. Tegen 2015 mag nog slechts 65% van het areaal kwetsbare natuur de kritische last voor vermisting overschrijden. Voor verzuring was er in 2009 bij 48% van de oppervlakte kwetsbare natuur een overschrijding van de kritische last. Tegen 2015 mag dit nog slechts 20% zijn. Er wordt meer vooruitgang geboekt voor verzuring dan voor vermisting.

4.99 Kritische lasten

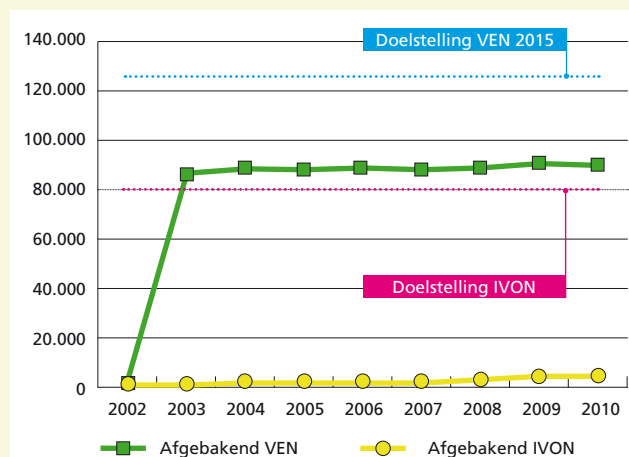
Evolutie van het aandeel natuur met overschrijding van de kritische last voor verzuring en vermisting, van 1990 tot 2009, in %.

*: berekend op basis van emissies 2007 en meteorologische gegevens 2009.
Bron: VMM-MIRA.

4.100 VEN en IVON

Evolutie van de oppervlakte VEN en IVON dat afgebakend is, van 2002 tot 2010, in ha.

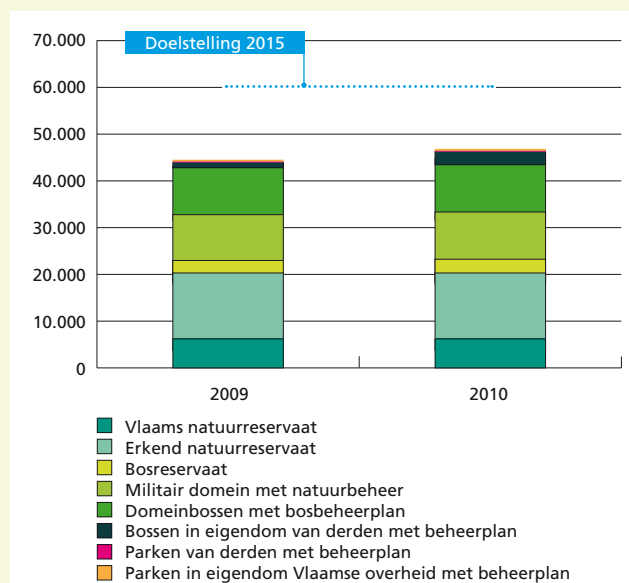
Bron: INBO.

Natuurverwerking en -beheer

Het gebiedsgericht beleid wil ecologisch waardevolle gebieden planologisch beschermen en duurzaam beheren. Een van de belangrijkste gebiedsgerichte maatregelen is de ontwikkeling van het VEN (Vlaams Ecologisch Netwerk) en het IVON (Integraal Verwevings- en Ondersteunend Netwerk). Het MINA-plan 4 stelt dat tegen eind 2015 125.000 ha VEN moet afgebakend zijn. Volgens het Natuurdecreet en het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen

4.101 Effectief natuurbeheer

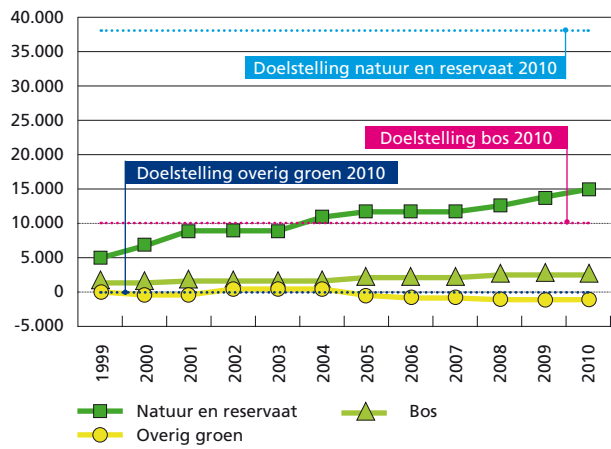
Oppervlakte met effectief natuurbeheer, in 2009 en 2010, in ha.

Bron: ANB, INBO.

4.102 Extra planologisch groengebied

Evolutie van de oppervlakte natuur, bos en overig groen op gewestplannen en ruimtelijke uitvoeringsplannen ten opzichte van 1994, van 1999 tot 2010, in ha.

Bron: INBO.

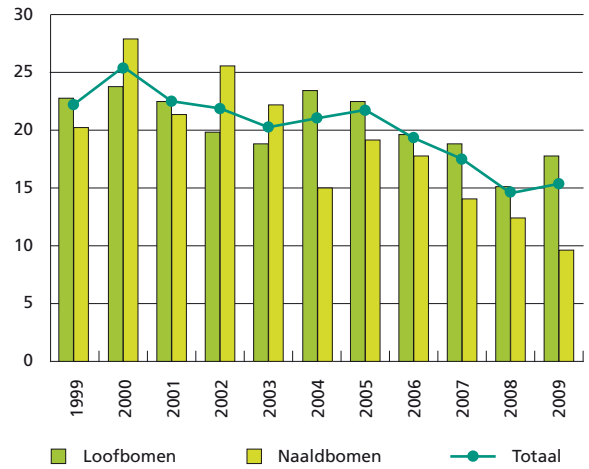
had dit al tegen 2003, respectievelijk 2007 gebeurd moeten zijn. In 2009 was er een merkbare toename van het VEN met 1.159 ha en in 2010 was er een netto toename met 300 ha. Eind 2010 was de doelstelling voor afbakening van het VEN voor 71% gehaald. De doelstelling voor het IVON (80.000 ha) werd slechts voor 4% gehaald. Het MINA-plan 4 vraagt 60.000 ha onder effectief natuurbeheer tegen 2015. Eind 2010 was daarvan 46.556 ha of 77,5% gerealiseerd. Volgens het MINA-plan 3+ moest er tegen 2010 38.000 ha natuur en reservaat en 10.000 ha bos extra afgebakend zijn ten opzichte van 1994. De oppervlakte overig groen mocht niet gewijzigd zijn. In 2010 was de doelstelling voor natuur en reservaat voor 38% bereikt, de doelstelling voor bos was voor 22% bereikt en er moest nog 1.200 ha overig groen afgebakend worden.

Bosgezondheid

De bosvitaliteit wordt beïnvloed door zowel biotische (zoals schimmels en insecten) als abiotische (zoals weersomstandigheden en luchtverontreiniging) factoren. Luchtverontreiniging kan de gezondheidstoestand van bossen negatief beïnvloeden door direct contact met de bladeren of door verstoring van het bodemevenwicht. Het belangrijkste criterium bij het meten van de bosgezondheid is het **bladverlies**. Bomen met meer dan een kwart bladverlies worden als beschadigd beschouwd. Het aandeel beschadigde bomen neemt in 2009 voor het eerst sinds 2005 weer toe als gevolg van een stijging van het aandeel beschadigde loofbomen. Het aandeel beschadigde naaldbomen blijft wel dalen. Op langere termijn (na 1995-1996) is er nog steeds sprake van een verbeterende trend van de kroontoestand. Het aandeel beschadigde bomen bedroeg 15,1% in 2009, en was groter bij de loofbomen (17,8%) dan bij de naaldbomen (9,7%). Ongeveer

4.103 Bosvitaliteit

Evolutie van het aandeel matig tot zwaar beschadigde of dode bomen, van 1999 tot 2009, in %.

Bron: INBO.

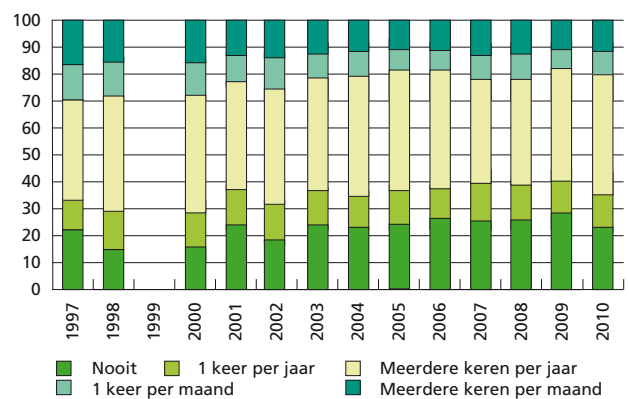
een vijfde van de bomen wordt als gezond beschouwd. Het hoogste aandeel beschadigde bomen wordt in populierenproefvlakken waargenomen (36,7%). In Europa bedroeg het aandeel beschadigde bomen 20,2% in 2009.

Draagvlak voor natuur

De frequentie van bezoeken aan bossen en natuurgebieden is één van de draagvlakindicatoren voor natuur. De Vlaamse overheid mikt op het verhogen van de natuur- en landschapsbeleving. In 2010 waren er meer Vlamingen die zeiden frequenter bossen en natuurgebieden te bezoeken dan in 2009. Het aandeel dat beweerde nooit bossen

4.104 Bezoek aan bossen en natuurgebieden

Evolutie van het bezoek aan bossen en natuurgebieden, van 1997 tot 2010, in %.

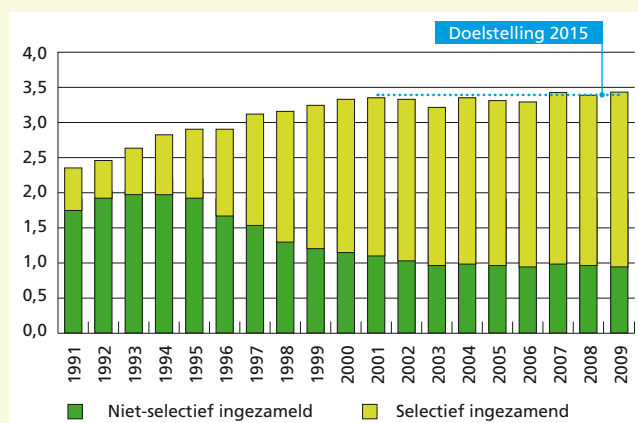
Opmerking: De gegevens van het jaar 1999 werden niet gebruikt omwille van sterk verschillende antwoordcategorieën.
Bron: SCV-survey.

of natuurgebieden te bezoeken, nam af met 17 procentpunten.

Het regeerakkoord stelt dat alle Vlamingen moeten kunnen beschikken over een basisnatuurkwaliteit in hun directe omgeving. Op 5 december 2008 werd een besluit goedgekeurd dat uitvoering geeft aan de **toegankelijkheidsregelingen** voor de Vlaamse bossen en natuurreservaten. De toegankelijkheidsregeling 'nieuwe stijl' moet bezoekers duidelijk maken wat wel en niet toegelaten is in bossen en natuurreservaten. Tegen 2015 moet 60% van de toegankelijke bossen en natuurreservaten een toegankelijkheidsregeling nieuwe stijl hebben. In mei 2011 beschikte Vlaanderen over 25 dergelijke toegankelijkheidsregelingen, goed voor 2.073 ha natuur- en bosgebied.

4.105 Aanbod huishoudelijk afval

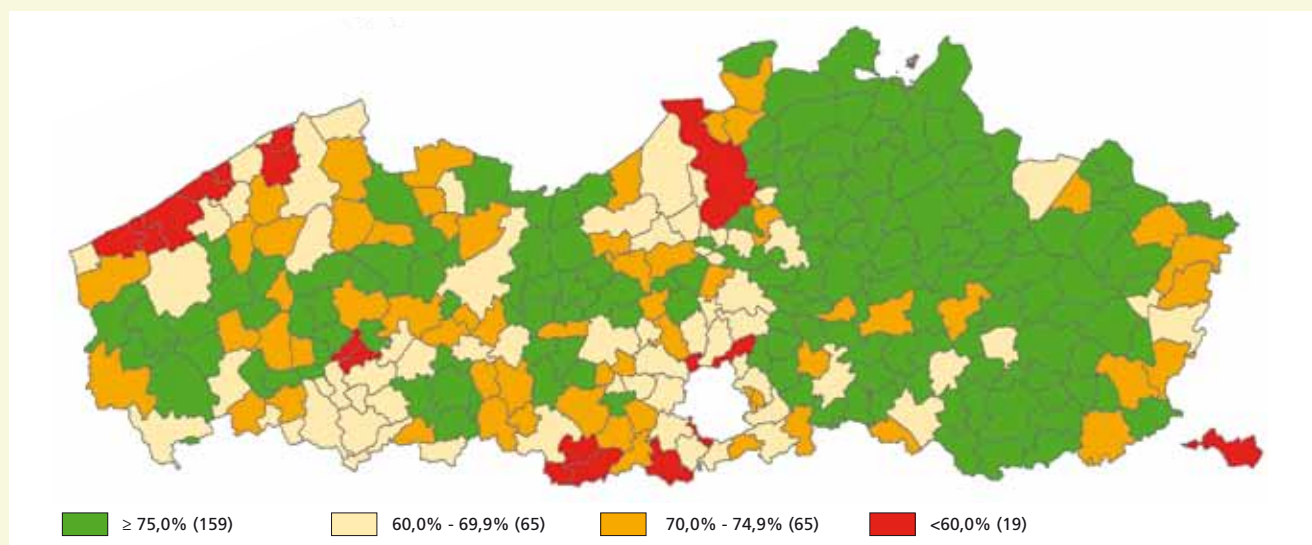
Evolutie van het aanbod huishoudelijk afval, volgens inzamelingswijze, van 1991 tot 2009, in miljoen ton.

Bron: OVAM.

4.106 Selectieve inzameling

Aandeel selectief ingezameld huishoudelijk afval per gemeente, in 2009, in %.

Bron: OVAM.

Afval- en materialenbeleid

Afvalstoffen en het verwerken ervan kunnen emissies naar lucht, bodem en water veroorzaken, evenals een verlies van grondstoffen, energie en ruimtebeslag. De hoeveelheid, de eigenschappen, het transport, de verwerkingsprocessen en het beheer van afvalstoffen bepalen samen de omvang van de milieuproblemen die ze kunnen veroorzaken.

Volgens de zogenaamde "Ladder van Lansink" moet afval bij voorkeur voorkomen worden, met daarna in dalende volgorde van voorkeur: hergebruik, recyclage en composteren, verbranden met energierecuperatie, verbranden zonder energierecuperatie en storten als allerlaatste uitweg. Het terugdringen van de totale hoeveelheid afval en het restafval in het bijzonder blijft één van de doelstellingen van het afvalbeleid. Wat volgt is een bespreking van de indicatoren huishoudelijk afval, bedrijfsafval en materiaalstromen.

Huishoudelijk afval

De huishoudens zorgen voor een tiende van alle afval. In 2009 werd er 2% meer afval ingezameld dan in 2008. Er werd 550 kg per inwoner ingezameld. Het MINA-plan 4 stelt dat tegen 2015 de totale hoeveelheid huishoudelijk afval minstens gelijk moet blijven of moet verminderen t.o.v. 2000. Tussen 2000 en 2009 is er een ont koppeling tussen de groei van de bevolking en het bbp enerzijds en de totale hoeveelheid huishoudelijk afval anderzijds.

Van het huishoudelijk afval wordt in 2009 73% selectief ingezameld met het oog op hergebruik, recyclage of composteren. In het uitvoeringsplan 'milieuverantwoord beheer van huishoudelijke afvalstoffen' staat dat tegen

2010 75% van het huishoudelijk afval selectief ingezameld moet worden. In 159 gemeenten wordt deze doelstelling al bereikt. De drie grootste selectief ingezamelde fracties zijn organisch-biologisch afval, bouw- en sloopafval en papier- en kartonafval. Deze afvalstromen worden groten-deels gerecupereerd.

Per inwoner werd in 2009 149 kg restafval ingezameld. In de periode 1999-2009 daalde de hoeveelheid restafval met bijna 53 kg per inwoner. In het MINA-plan 4 wordt tegen 2015 een doelstelling van 150 kg restafval per inwoner gehanteerd. In 2009 behaalden al 204 gemeenten deze streefnorm.

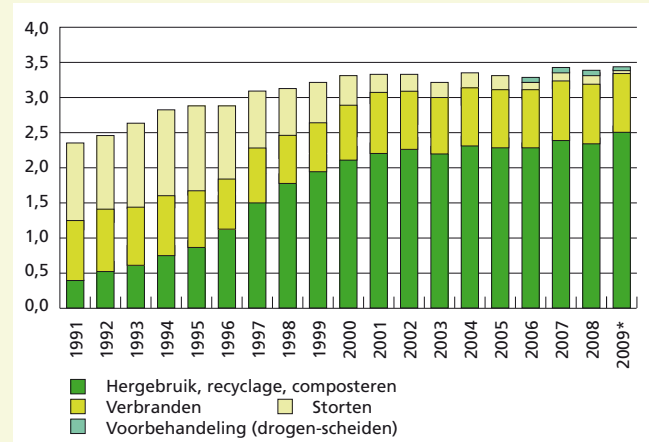
Verbranding van restafval gebeurde in 2009 volledig in verbrandingsinstallaties met energierecuperatie. Sinds 2006 geldt er een absoluut stortverbod voor brandbaar huishoudelijk restafval. Hierdoor is de gestorte hoeveelheid restafval zeer sterk afgenomen tot 3,5% van de totale hoeveelheid ingezameld restafval in 2009. Er werd nog nooit zo weinig huishoudelijk restafval gestort. In vergelijking met andere lidstaten behoort Vlaanderen op het vlak van selectieve inzameling en reductie van restafval tot de beste van Europa.

Bedrijfsafval

In 2008 werd 32 miljoen ton bedrijfsafval geproduceerd. Hiervan is 69% **primair afval** of afval dat ontstaat op het moment dat een product voor het eerst afval wordt (bij de eerste producent dus). De overige 31% is **secundair afval**, afkomstig van de afvalverwerkende bedrijven, die primair bedrijfsafval en huishoudelijk afval verwerken. Zowel de hoeveelheid primair als secundair bedrijfsafval daalde t.o.v. voorgaande jaren. Het primair bedrijfsafval bestaat vooral uit bouw- en sloopafval (28%) en afval uit de waterzuivering (11%). Het secundair bedrijfsafval be-

4.108 Verwerking huishoudelijk afval

Evolutie van de verwerking van het huishoudelijk afval, volgens type, van 1991 tot 2009, in miljoen ton.

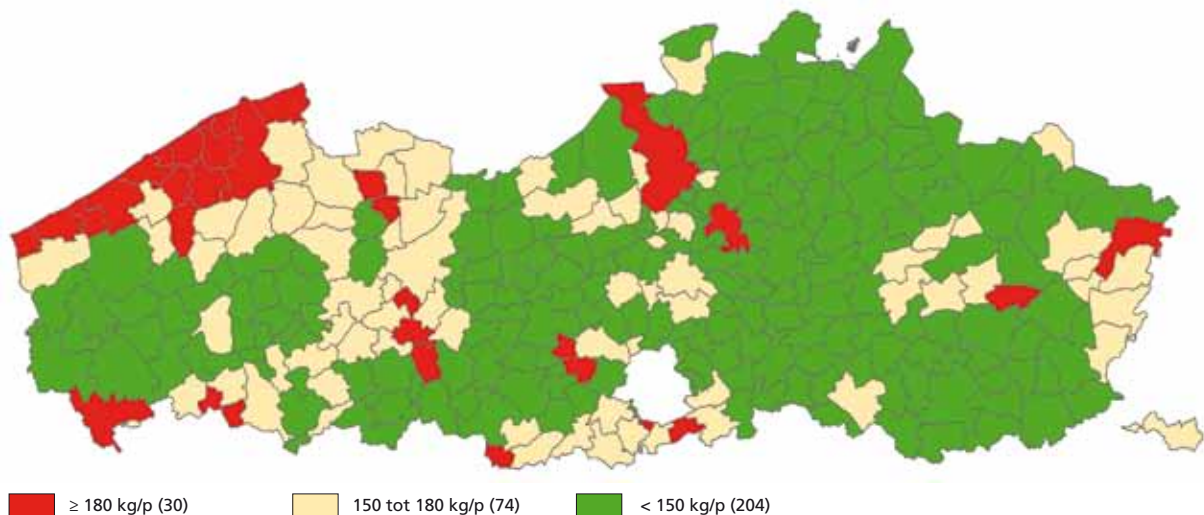
Opmerking: Deze cijfers bevatten niet de verwerking van Klein Gevaarlijk Afval (KGA) tot 2003. * Voorlopige cijfers. Bron: OVAM.

staat vooral uit metaalafval (27%), papier- en kartonafval (12%) en afval afkomstig van de verwerking van afvalstoffen (9%). Het MINA-plan 3+ stelde dat tegen 2010 de hoeveelheid primaire bedrijfsafvalstoffen moest verminderen t.o.v. 2002. Tussen 2002 en 2008 is het primair bedrijfsafval echter met 19% toegenomen. Het MINA-plan 4 stelt dat tegen 2015 de hoeveelheid primaire bedrijfsafvalstoffen (exclusief bouw- en sloopafval, grond en slib) moet afnemen t.o.v. de periode 2005-2007.

In 2008 werd 44% van de totale hoeveelheid bedrijfsafval voorbehandeld (geconditioneerd) vooraleer het verder verwerkt werd. 43% van het bedrijfsafval werd gerecycled of gebruikt als secundaire grondstof.

4.107 Restafval

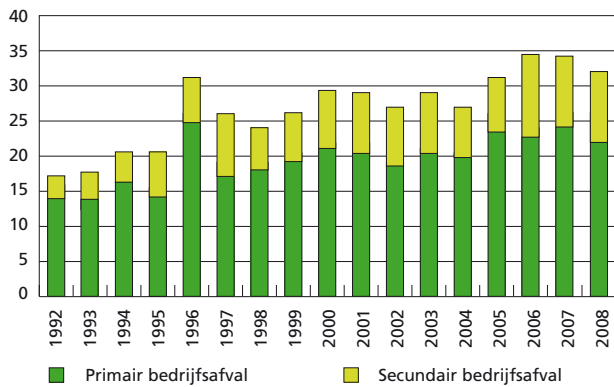
Hoeveelheid restafval per gemeente, in 2009, in kg/persoon.

Bron: OVAM.

4.109 Aanbod bedrijfsafval

Evolutie van de hoeveelheid primair en secundair bedrijfsafval, van 1992 tot 2008, in miljoen ton.

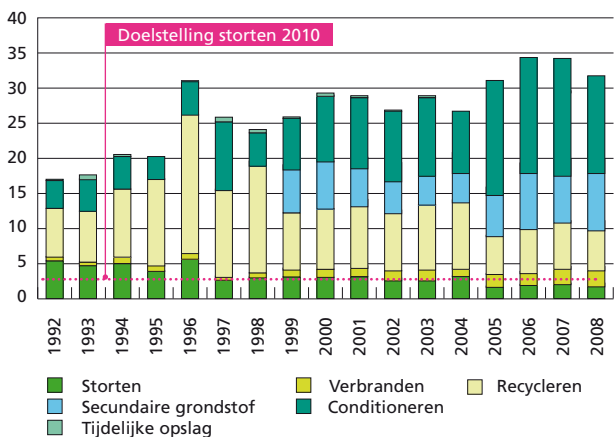

Opmerking: Vanaf 2000 zijn er gegevens van nieuwe, voornamelijk tertiaire sectoren beschikbaar en mee opgenomen in de grafiek.
Bron: OVAM.

Er werd iets meer bedrijfsafval verbrand (7,1%) dan dat er gestort werd (5,3%). Tegen 2010 moet de hoeveelheid gestort bedrijfsafval minstens 20% lager liggen dan in 2000 (MINA-plan 3+). Deze doelstelling werd gehaald. Volgens het MINA-plan 4 moet de hoeveelheid gestorte niet-brandbare bedrijfsafvalstoffen tegen 2015 afnemen t.o.v. de periode 2007-2009. De totale hoeveelheid niet-selectief aangeboden bedrijfsafval moet afnemen t.o.v. de periode 2005-2007.

4.110 Verwerking bedrijfsafval

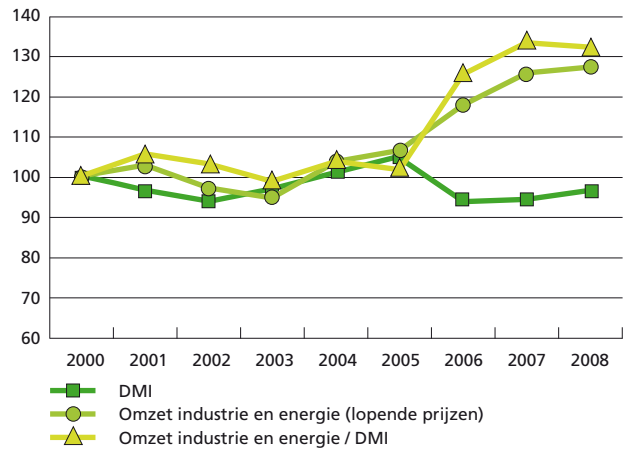
Evolutie van de verwerking van bedrijfsafval, volgens type, van 1992 tot 2008, in miljoen ton.

Opmerking: Vanaf 2000 zijn er gegevens van nieuwe, voornamelijk tertiaire sectoren beschikbaar en mee opgenomen in de grafiek.
Bron: OVAM.

4.111 Materiaalproductiviteit

Evolutie van de materiaalproductiviteit, van 2000 tot 2008, index 2000=100.

Bron: VMM-MIRA, NBB.

Materiaalstromen

Het Pact 2020 stelt dat in 2020 een verdere ont koppeling van economische groei en het geheel van emissies en afvalproductie gerealiseerd moet zijn door een gestaag stijgende materiaal- en energie-efficiëntie in de verschillende maatschappelijke sectoren. **Materiaalproductiviteit** is een maat voor de eco-efficiëntie. Het is de hoeveelheid economische welvaart die wordt gecreëerd per eenheid grondstoffen die wordt ingezet in de economie. Als indicator gebruiken we de verhouding tussen de omzet van de industrie en de Directe Materialen Input (DMI). Tussen 2000 en 2005 hadden de DMI en de omzet van de industrie zowat hetzelfde verloop waardoor de materiaalproductiviteit van de industrie vrij constant bleef. In 2006 en 2007 is de omzet van de industrie sterker gestegen dan de DMI. In die periode kunnen we spreken van een ont koppeling. In 2008 nam de DMI sterker toe dan de omzet waardoor de ont koppeling werd tenietgedaan.

Vermesting

Vermesting is de ophoping en verspreiding van nutriënten in het milieu, als gevolg van menselijke activiteiten in landbouw, huishoudens, transport en industrie. De belangrijkste nutriënten bij vermisting zijn stikstof (N) en fosfor (P). Eerst wordt de mestbalans behandeld om vervolgens de nitraatconcentraties in het oppervlakte- en grondwater te bespreken. Tenslotte bespreken we het nitraatresidu.

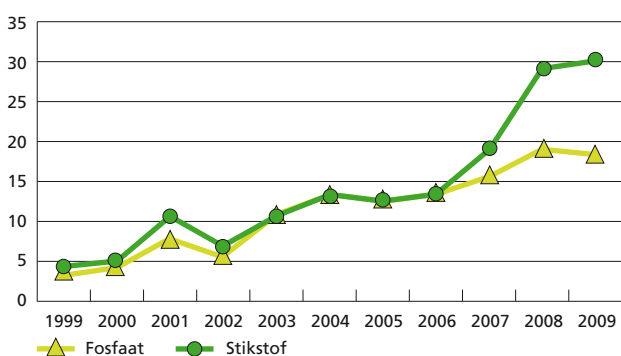
Mestbalans

Vlaanderen is sinds 2007 volledig aangeduid als kwetsbare zone water. Hierdoor geldt een maximale bemestingsnorm van 170 kg stikstof uit dierlijke mest per ha en per jaar. Hierop is een afwijking (de zogenaamde derogatie) toegestaan voor bepaalde gewassen met een lange groeiperiode en een hoge stikstofopname. Onder strikte voorwaarden kan meer dierlijke mest toegediend worden. Het Europese Nitraatcomité verleende deze derogatie aan Vlaanderen gedurende de periode 2007-2010. In het kader van de Nitraatrichtlijn werkte Vlaanderen een nieuw actieprogramma voor de periode 2011-2014 uit. Ook het derogatieverzoek voor de periode 2011-2014 werd onder tusschen goedgekeurd.

Het aanbod van dierlijke mest bedroeg 44,7 miljoen kg P_2O_5 (fosfaat) en 99,7 miljoen kg N (stikstof) in 2009. Het vooropgestelde doel werd in 2009 al gehaald voor stikstof, maar niet voor fosfaat. Het MINA-plan 4 stelt dat tegen 2015 nog maximaal 40 miljoen kg P_2O_5 op de landbouwbodem opgebracht mag worden. Er kan respectievelijk 48,5 en 105 miljoen kg op een oordeelkundige manier afgezet worden, rekening houdend met de bemestingsnorm van 170 kg stikstof per ha en per jaar, het bemestingsgedrag van de landbouwers en de derogatie. In 2009 was de Vlaamse **mestbalans** dus opnieuw in evenwicht.

4.112 Mestverwerking

Evolutie van de hoeveelheid verwerkte en geëxporteerde nutriënten, van 1999 tot 2009, in miljoen kg.

Opmerking: Vanaf 2003 wordt ook de mest meegeteld waarvoor geen transportdocumenten beschikbaar waren.
Bron: Mestbank, VLM.

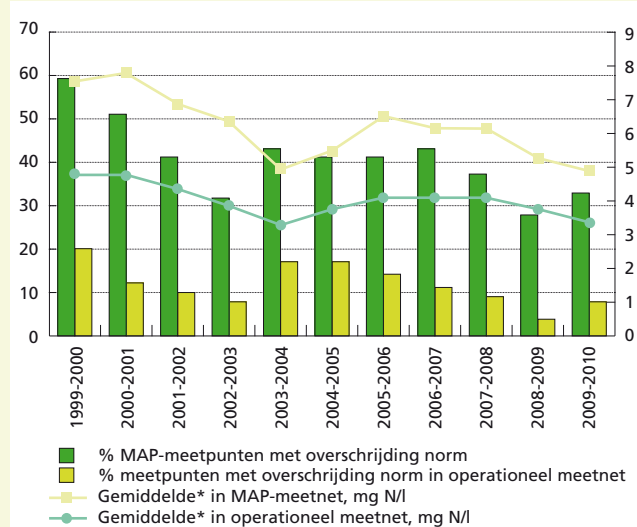
De **mestverwerkingsplicht** is in voege sinds 2000. De mest die niet kan afgezet worden op de Vlaamse landbouwbodems moet verwerkt of geëxporteerd worden. In 2009 werd er 18,1 miljoen kg fosfaat en 29,9 miljoen kg stikstof verwerkt en/of geëxporteerd. In het nieuwe mestbeleid wordt gesteld dat alle mestoverschotten weggevoerd moeten worden. Mestverwerking is daarbij nog steeds een van de belangrijkste middelen.

Nitraat in oppervlakte- en grondwater

De finale toetssteen voor een geslaagd mestbeleid is de waterkwaliteit. Hiervoor meet de Vlaamse Milieumaatschappij (VMM) de kwaliteit van het oppervlaktewater in een algemeen meetnet en een specifiek naar de landbouw gericht mestactieplan- of MAP-meetnet. De gemiddelde nitraatconcentratie in landbouwgebied (4,8 mg N/l) ligt hoger dan deze in geheel Vlaanderen (3,3 mg N/l). Ook de gemiddelde fosfaatconcentratie in landbouwgebied (0,5 mg P/l) ligt boven de basiskwaliteitsnorm. Globaal genomen is er sprake van een duidelijke verbetering van de toestand van het oppervlaktewater in landbouwgebied. Het percentage meetpunten met een overschrijding van de nitraatnorm is op 10 jaar tijd bijna gehalveerd. Tussen juli 2009 en juni 2010 werd op 33% van de MAP-meetpunten een overschrijding van de **nitraatnorm** (50 mg NO_3/l) vastgesteld. Het nieuwe mestdecreet stelt dat tegen 2014 minstens 84% van de MAP-meetpunten moet voldoen aan de nitraatnorm en tegen 2018 moet dit aandeel verder toenemen tot minstens 95%.

4.113 Nitraat in oppervlaktewater

Jaargemiddelde nitraatconcentratie in het MAP-meetnet en het operationeel meetnet oppervlaktewater, in mg N/l (rechteras) en MAP-meetpunten en operationele meetpunten met minstens 1 overschrijding van de nitraatnorm, in % (linkeras), van 1999 tot 2010.

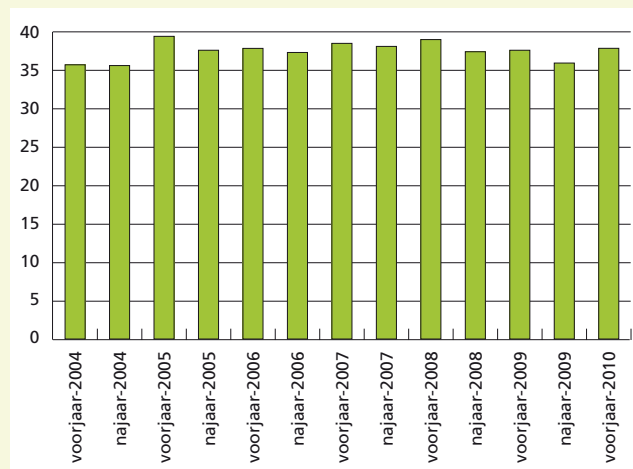

* de gemiddelde concentraties worden gegeven per kalenderjaar en niet per winterjaar.
Bron: VMM-MIRA.

4.114 Nitraat in grondwater

Aandeel meetpunten van het grondwatermeetnet met minstens 1 overschrijding van de nitraatnorm, van 2004 tot 2010, in %.

Bron: VMM.

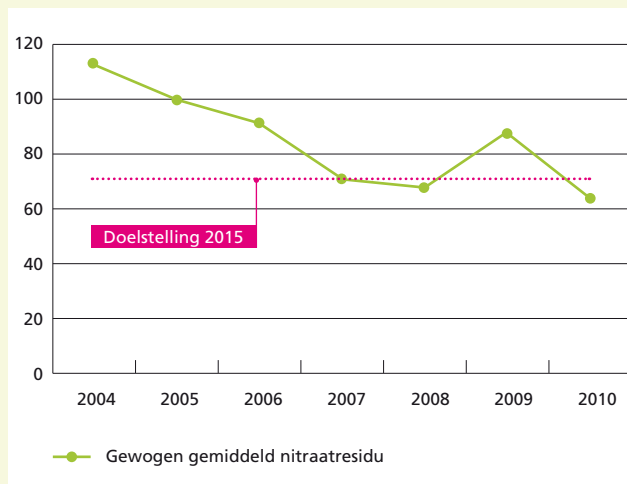
De kwaliteit van het grondwater wordt opgevolgd met het in 2004 opgestarte grondwatermeetnet van de VMM. Het monitoringprogramma in het kader van het Mestdecreet maakt specifiek gebruik van ongeveer 2.100 putten van dit meetnet die uitsluitend in landbouwgebied gelegen zijn. Tijdens de voorjaarscampagne van 2010 werd op 38% van de meetlocaties een overschrijding van de nitraatnorm voor grondwater vastgesteld. Sinds 2008 is er een lichte daling van het percentage normoverschrijdingen, die door toekomstige meetcampagnes moet worden bevestigd. Desondanks toont nog altijd meer dan een derde van de putten een normoverschrijding voor nitraat.

Nitraatresidu

Het **nitraatresidu** is de hoeveelheid reststikstof die in het najaar onder de vorm van nitraat achterblijft in de bodem. Het is een geschikte indicator om de bemestingsstrategie op een perceel te beoordelen. Hoe lager het nitraatresidu, hoe kleiner het risico is op uitspoeling van nitraten naar oppervlakte- en grondwater. Met het oog op het realiseren van een goede waterkwaliteit is de nitraatresiduwaarde vastgelegd op maximaal 90 kg/ha nitraatstikstof in 2007 en 2008. Het MINA-plan 4 vraagt tegen 2015 een gewogen gemiddeld nitraatresidu van 70 kg N/ha. Het gewogen gemiddeld nitraatresidu, gewogen naar de arealen van de gewassen in Vlaanderen, brengt het nitraatresidu van ongeveer 80% van het landbouwareaal in beeld. Het gewogen gemiddeld nitraatresidu is gedaald tussen 2004 en 2008, om opnieuw te stijgen in 2009. Deze toename had deels te maken met de specifieke weersomstandigheden in de zomer en het najaar van 2009. In 2010 nam de nitraatresiduwaarde opnieuw af tot 64 kg nitraatstikstof per hectare.

4.115 Nitraatresidu

Gewogen gemiddeld nitraatresidu, van 2004 tot 2010, in kg/ha nitraatstikstof.

Bron: VLM.

Gezondheid

Activiteiten die afval, geluid, straling en verontreiniging van lucht, water en bodem veroorzaken, oefenen een grote druk uit op het milieu. De gevolgen op de gezondheid zijn niet altijd direct zichtbaar omdat de gezondheidstoestand ook samenhangt met erfelijke factoren, voeding, levensstijl en sociaaleconomische status. Toch eist de milieudruk zijn tol. Fijn stof blijft een van de belangrijkste schadelijke stoffen voor de volksgezondheid. Ook is er een duidelijk verband tussen de ozonconcentraties en het sterftecijfer. In dit deel worden de parameters fijn stof (zowel PM₁₀ als PM_{2,5}) en ozon uitvoerig besproken.

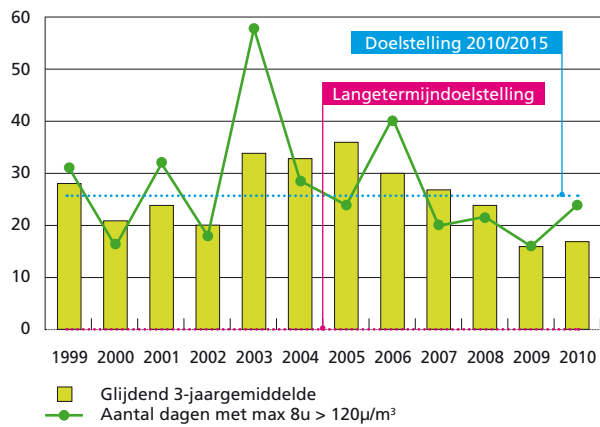
Ozon in de omgevingslucht

Ozon (O₃) is een vervuilend gas in de omgevingslucht dat ernstige risico's inhoudt voor de gezondheid. Vooral mensen met ademhalingsmoeilijkheden, bejaarden en jonge kinderen ondervinden hinder van hoge ozonconcentraties. De Europese Richtlijn luchtkwaliteit legt als norm voor de bescherming van de volksgezondheid een 8-uurs-gemiddelde concentratie op van maximum 120 µg/m³. De middellangetermijndoelstelling stelt dat vanaf 2010, en gemiddeld over drie jaar, deze maximumconcentratie slechts 25 dagen per kalenderjaar mag overschreden worden. In het MINA-plan 4 wordt de doelstelling doorgetrokken tot 2015. Op lange termijn mag deze concentratie op geen enkele dag meer overschreden worden.

De gemodelleerde **overschrijdingsindicator** bereikte in 2003 zijn hoogste waarde ooit. De warme zomer was daar niet vreemd aan. Ook 2006 kende veel overschrijdingsdagen. Sindsdien is het 3-jaargemiddelde van het aantal dagen met overschrijdingen sterk gedaald tot 17 in 2010. Om de doelstellingen te halen, zijn wellicht bijkomende

4.116 Ozon

Evolutie van de (gemodelleerde) overschrijdingsindicator (het aantal dagen waarop het hoogste 8-uursgemiddelde groter is dan $120 \mu\text{g}/\text{m}^3$), van 1999 tot 2010.

Bron: VMM-MIRA, IRCEL.

reductiemaatregelen noodzakelijk. Het aantal en de grootte van de ozonpieken tijdens de zomersmogperiodes mogen dan wel dalen, verontrustend is nu de niet dalende ozonachtergrondconcentratie.

Fijn stof

Zwevend stof is een mengsel van afzonderlijke deeltjes met uiteenlopende samenstellingen en afmetingen. Een belangrijke fractie is PM_{10} . Deze deeltjes zijn kleiner dan $10 \mu\text{m}$ (micrometer). Het grootste deel van het fijn stof (31%) bestaat uit secundaire anorganische componenten (NO , NO_2 , SO_2 en NH_3). Op de tweede plaats (20%) komt de organische massa en op de derde plaats (13%) het bodemstof. Daarna volgen nog zeezout en roet. Blootstelling aan fijn stof verhoogt het risico op longkanker en hart- en luchtwegaandoeningen. De jaargemiddelde PM_{10} -concentratie geeft een beeld van de langdurige blootstelling aan PM_{10} .

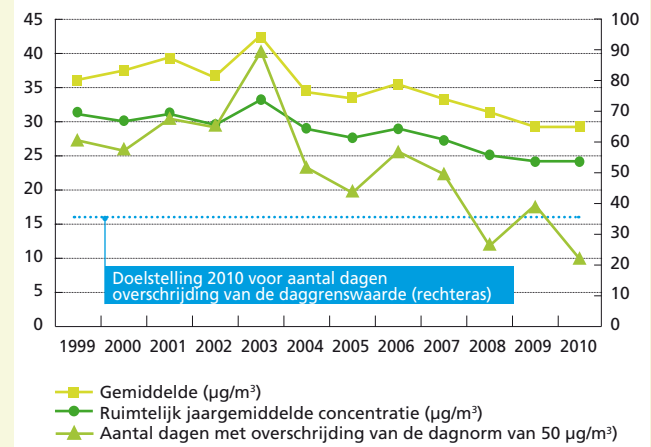
Volgens de Europese docterrichtlijn Lucht mogen er vanaf 2005 geen overschrijdingen meer voorkomen van de jaargemiddelde concentratie van $40 \mu\text{g}/\text{m}^3$. Deze doelstelling werd gehaald wat betreft de gemiddelde waarde voor Vlaanderen. Het Pact 2020 stelt dat de jaargemiddelde PM_{10} -concentratie tegen 2020 met 25% moet verminderen t.o.v. 2007.

De Europese dagnorm voor fijn stof houdt in dat de daggemiddelde waarde van $50 \mu\text{g}/\text{m}^3$ slechts 35 keer mag overschreden worden. In 2010 werd gedurende 22 dagen de daggrenswaarde overschreden. 1% van de Vlaamse bevolking werd meer dan 35 dagen blootgesteld aan de daggrenswaarde. Volgens het MINA-plan 4 mag er tegen 2015 niemand nog meer dan 35 dagen blootgesteld worden aan een daggrenswaarde van meer dan $50 \mu\text{g}/\text{m}^3$.

Het Pact 2020 vraagt dat Vlaanderen in 2020 voor o.a. luchtkwaliteit even goed scoort als de Europese economi-

4.117 PM_{10}

Evolutie van de jaargemiddelde PM_{10} -concentratie (linkeras, in $\mu\text{g}/\text{m}^3$) en het aantal dagen waarop de daggemiddelde PM_{10} -concentratie groter is dan $50 \mu\text{g}/\text{m}^3$ (rechteras), van 1999 tot 2010.

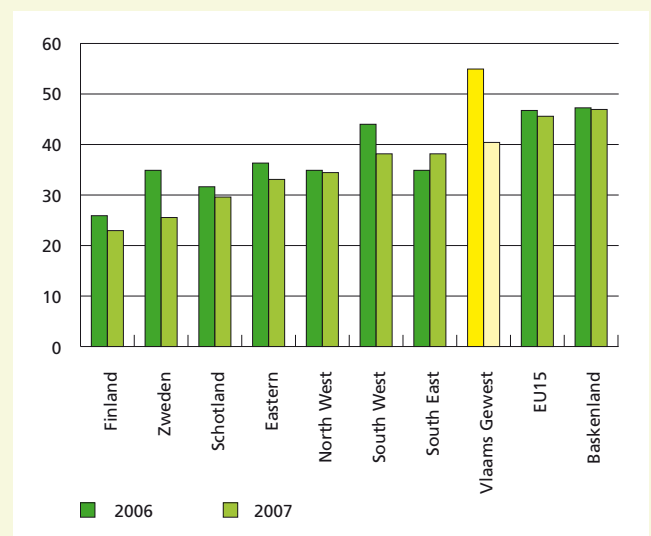
Bron: VMM.

sche topregio's. De 36e hoogste daggemiddelde concentratie bedroeg in Vlaanderen $40,5 \mu\text{g}/\text{m}^3$ in 2007. Dat is hoger dan in de meeste andere economische topregio's. Dit heeft o.a. te maken met het grote aandeel dieselveertuigen in Vlaanderen.

In de recente Europese Richtlijn betreffende de luchtkwaliteit en schonere lucht voor Europa is eveneens een normering voor $\text{PM}_{2,5}$ opgenomen. Vanaf 1 januari 2010 geldt als streefwaarde een jaargemiddelde concentratie van $25 \mu\text{g}/\text{m}^3$, die vanaf 1 januari 2015 ook geldt als grenswaarde. Volgens het MINA-plan 4 mag er vanaf 2015

4.118 PM_{10} in Europa

36e hoogste daggemiddelde concentratie PM_{10} van 2006 tot 2007, in $\mu\text{g}/\text{m}^3$.

Bron: Europees Milieuagentschap.

4.119 PM_{2,5}

Evolutie van de PM_{2,5}-concentratie, van 2003 tot 2010, in µg/m³.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Jaargemiddelde concentratie	onvoldoende stations om een jaargemiddelde te berekenen						19	20
Maximum	28	27	26	26	24	23	20	21
Minimum	25	19	21	21	20	19	17	18
Aantal meetpunten	2	5	5	4	5	5	9	8
Doelstelling 2015 (jaargemiddelde concentratie)	25	25	25	25	25	25	25	25
Aantal meetpunten met overschrijding jaargemiddelde van 25µg/m ³	6	5	1	2	0	0	0	0

Bron: VMM.

niemand meer blootgesteld worden aan een jaargemiddelde concentratie van meer dan 25 µg/m³. In 2010 was de jaargemiddelde PM_{2,5}-concentratie 20 µg/m³.

Houding en gedrag

Het MINA-plan 4 beschouwt meer maatschappelijke zorg voor milieu als een milieu-uitdaging op lange termijn. Het milieubewustzijn moet versterken en het maatschappelijk draagvlak voor het milieubeleid moet vergroten. Het milieuverantwoord gedrag bij burgers en het bedrijfsleven moet significant toenemen.

Het **milieubesef** is sterk afgenomen tussen 2000 en 2005. Tijdens de laatste peiling in 2010 is het milieubesef terug toegenomen.

De financiële bereidheid is toegenomen tussen 1996 en 2010. Ook de bereidheid om zuinig om te gaan met water, elektriciteit en brandstof is sterk gestegen in die periode. Waarschijnlijk spelen de stijgende prijzen voor water en

4.120 Milieubesef

Evolutie van het milieubesef, in % respondenten dat het (helemaal) eens is met de stelling, van 1996 tot 2010.

	1996	2000	2005	2010
Al dat praten over milieuvervuiling in Vlaanderen maakt de mensen ongeruster dan nodig.	35,9	36	42,9	35,2

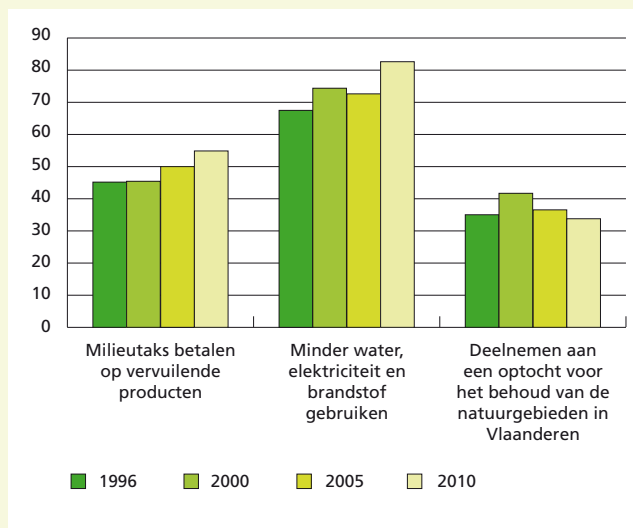
Bron: SCV-survey.

energie hierbij een rol. De bereidheid om actie te ondernemen ten bate van het milieu is veel lager en schommelt rond de 35%.

Van verschillende milieuvriendelijke gedragingen kon enkel **consumptiegedrag** verklaard worden door milieubesef. Het milieuvriendelijk consumptiegedrag is licht toegenomen tussen 2005 en 2010. In 2010 zegt 36% van de Vlamingen (bijna) altijd of dikwijls milieuvriendelijke producten te kopen.

4.121 Gedragsintenties

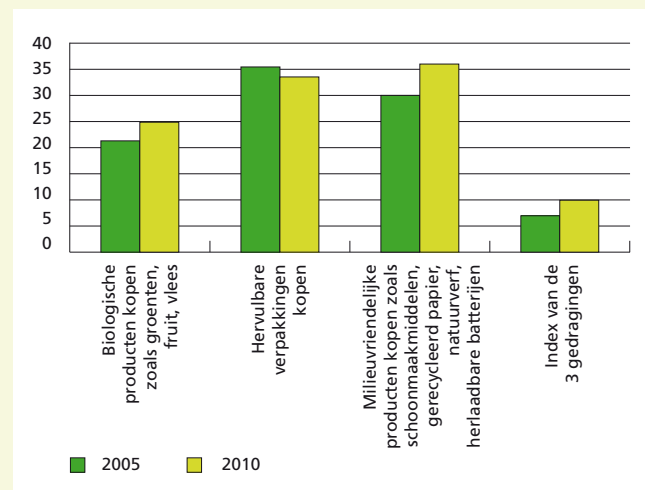
Evolutie van de financiële bereidheid, zuinigheidsbereidheid en actiebereidheid, van 1996 tot 2010, in %.

Bron: SCV-survey.

4.122 Consumptiegedrag

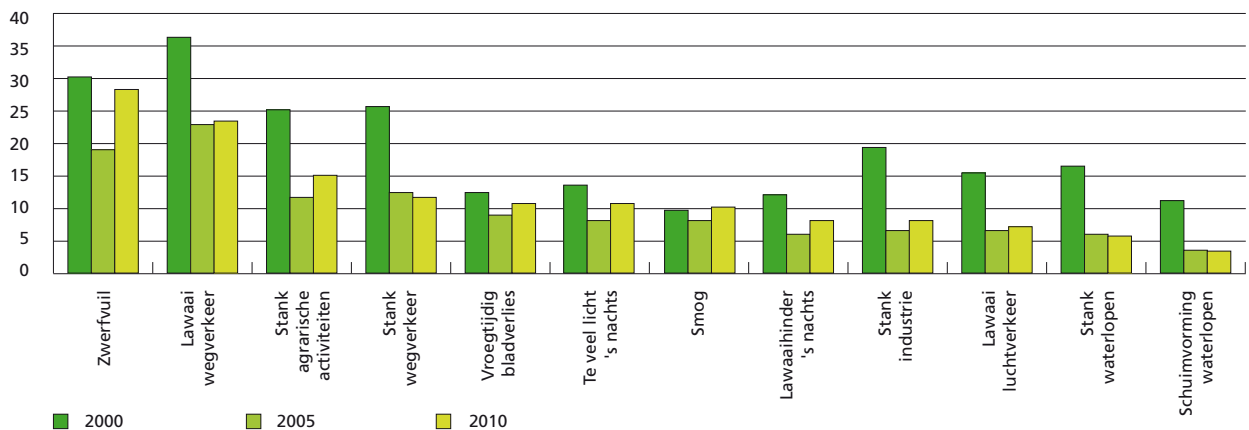
Evolutie van het milieuvriendelijk consumptiegedrag, in % respondenten dat (bijna) altijd of dikwijls het gedrag uitvoert, van 2005 tot 2010.

Bron: SCV-survey.

4.123 Milieuhinder

Evolutie van de confrontatie met verschillende vormen van milieuhinder, van 2000 tot 2010, in %.

Opmerking: in 2005 werd 'stank fabrieken' vervangen door 'stank industrie' en 'vroeger geel worden van de bladeren' werd vervangen door 'vroegtijdig bladverlies'. Bron: SCV-survey.

Het milieubewustzijn wordt sterk bepaald door de mate waarin men zelf geconfronteerd wordt met milieuproblemen. In 2010 ondervond de Vlaming het meeste hinder van zwerfvuul, lawaai van het wegverkeer en stank van agrarische activiteiten. De top 3 is daarmee wat gewijzigd t.o.v. 2000 en 2005 toen lawaai van het wegverkeer, zwerfvuul en stank van het wegverkeer de belangrijkste vormen van milieuhinder waren. Bijna alle vormen van milieuhin-

der namen in belang toe t.o.v. 2005. Bijna 59% van de Vlamingen werd zeer veel of veel gehinderd door ten minste 1 van de genoemde vormen van milieuhinder. 64% van de Vlamingen zegt dat een mentaliteitswijziging en/of gedragswijziging bij de mensen de belangrijkste oplossing is voor de milieuproblemen. 18,5% gelooft eerder in technologische ontwikkelingen terwijl 17,5% voorstander is van beleidsmaatregelen.

DEFINITIES

Biochemisch zuurstofverbruik Hoeveelheid zuurstof per liter verontreinigd water die micro-organismen nodig hebben om de afbreekbare organische stoffen af te breken.

Biotisch Uit levende organismen bestaand.

Abiotische factor Factor die te maken heeft met de niet-levende natuur.

Depositie Hoeveelheid van een stof of een groep van stoffen die uit de atmosfeer neerkomen in een gebied.

Ecosysteem Dynamisch (veranderend) complex van levensgemeenschappen van planten, dieren en micro-organismen en hun niet-levende omgeving, die in een onderlinge wisselwerking een functionele eenheid vormen, zoals bossen, heides en soortenrijke graslanden.

Natuurverwevingsgebieden Het beleid in natuurverwevingsgebieden is gericht op de handhaving en ontwikkeling van bepaalde natuurwaarden, waarbij andere functies dan natuur (zoals landbouw, bosbouw, militair domein en drinkwaterwinning) nevensgeschikt zijn.

Habitat Land- of waterzone met bijzondere geografische, abiotische of biotische kenmerken, die zowel natuurlijk als halfnatuurlijk kan zijn, waarin een bepaalde soort leeft.

Kritische last Maximaal toelaatbare depositie per eenheid van oppervlakte voor een bepaald ecosysteem zonder dat er op lange termijn schadelijke effecten optreden.

Effectief natuurbeheer De erkende, Vlaamse of bosreservaten, de militaire domeinen met natuurbeschermerij en de bossen en parken met een goedgekeurd beheerplan.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Beyst, V. (2006). *Handelen naar geweten, Een analyse van het verband tussen milieubesef en milieuvriendelijk gedrag in Vlaanderen*, Stativaria 39, Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Bruers S. & Verbeeck B. (2010). *De berekening van de ecologische voetafdruk van Vlaanderen*, studie uitgevoerd in opdracht van de Vlaamse Milieumaatschappij, MIRA, MIRA/2010/01, Ecolife.
- De Groof, M., Princen, Y. (2010). *Inventarisatie huishoudelijke afvalstoffen 2009*, OVAM, Mechelen. D/2010/5024/80.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, *Actualisatie Milieubeleidsplan 2003-2007 voor de periode 2008-2010*.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (2011). *Definitief ontwerp MINA-plan 4*.
- MIRA Indicatorrapport 2010 (2010) Marleen Van Steertegem (eindred.), Milieurapport Vlaanderen, Vlaamse Milieumaatschappij.
- Schauvliege, J. (2010). *Beleidsbrief Leefmilieu en Natuur 2010-2011*, Vlaams Parlement.
- Schauvliege, J. (2009). *Beleidsnota Leefmilieu en Natuur 2009-2014*, Vlaams Parlement.
- Sioen, G., Roskams, P., Coenen, S. (2010). *Bosvitaliteitsinventaris 2009. Resultaten van de kroonbeoordelingen in het bosvitaliteitsmeetnet*. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2010 (35). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Studiedienst van de Vlaamse Regering (2011). *Pact 2020. Kernindicatoren*.
- Vandecruys, J., Rossi, E., Smeets, K. (2010). *Bedrijfsafvalstoffen productiejaar 2008*, OVAM.
- Vlaamse Milieumaatschappij (2010). *Jaarrapport Water 2009. Water- en waterbodemkwaliteit – Lozingen door bedrijven – Evaluatie saneringsinfrastructuur*.
- Vlaamse Milieumaatschappij (2010). *Lozingen in de lucht 1990-2009*.
- Vlaamse Milieumaatschappij (2010). *Luchtkwaliteit in het Vlaamse Gewest. Jaarverslag Immissiemeetnetten Kalenderjaar 2009*.
- De Vlaamse Regering 2009-2014. *Een daadkrachtig Vlaanderen in beslissende tijden. Voor een vernieuwende, duurzame en warme samenleving*.
- Vlaams Parlement (2011). *Voorstel van decreet houdende wijziging van het Mestdecreet van 22 december 2006, stuk 1038 (2010-2011) Nr. 1*.
- VLM, *Nitraatresidurapport 2010*.
- VLM (2011). *Voortgangrapport mestbank 2010, Betreffende het mestbeleid in Vlaanderen*.
- Vlaamse Milieumaatschappij (VMM): <http://www.vmm.be>
- Milieurapport Vlaanderen (MIRA): <http://www.milieurapport.be>
- Milieu- en Natuurverkenning 2030: <http://www.milieuverkenning.be>
- Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij (OVAM): <http://www.ovam.be>
- Instituut voor natuur- en bosonderzoek (INBO): <http://www.inbo.be>
- Natuurindicatoren (INBO/NARA): <http://www.natuurindicatoren.be>
- Intergewestelijke cel voor het Leefmilieu (IRCEL/CELINE): <http://www.irceline.be>
- Vlaamse Landmaatschappij (VLM): <http://www.vlm.be>
- Milieubeleidsplan: <http://www.milieubeleidsplan.be>
- Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>
- Databank Ondergrond Vlaanderen (DOV): <http://dov.vlaanderen.be>
- European Environment Agency (EEA): <http://www.eea.europa.eu/>

4.5 ENERGIE

Het Vlaamse energiebeleid is de komende jaren gericht op een daling van het energiegebruik; een toename van hernieuwbare energieproductie en kwalitatieve warmtekrachtkoppeling; aandacht voor energiearmoede; een goed werkende elektriciteits- en gasmarkt en een performant en modern elektriciteits- en gasnet.

Deze doelstellingen van de beleidsnota Energie 2009-2014 vormen de leidraad voor dit hoofdstuk.

Efficiënt energiegebruik

Het bevorderen van efficiënt energiegebruik is een eerste doelstelling. Daarnaast is er sinds 2006 een Europese richtlijn over energie-efficiëntie. Deze legt aan de lidstaten een energiebesparing van 9% op tegen 2016 bij de eindsectoren die niet onder de richtlijn verhandelbare emissierechten vallen (voornamelijk de energie-intensieve industrie). In dit kader streeft het eerste Vlaamse Actieplan Energie-Efficiëntie naar een energiebesparing van 9% in 2016 tegenover het gemiddelde finale binnenlandse energiegebruik over de periode 2001-2005.

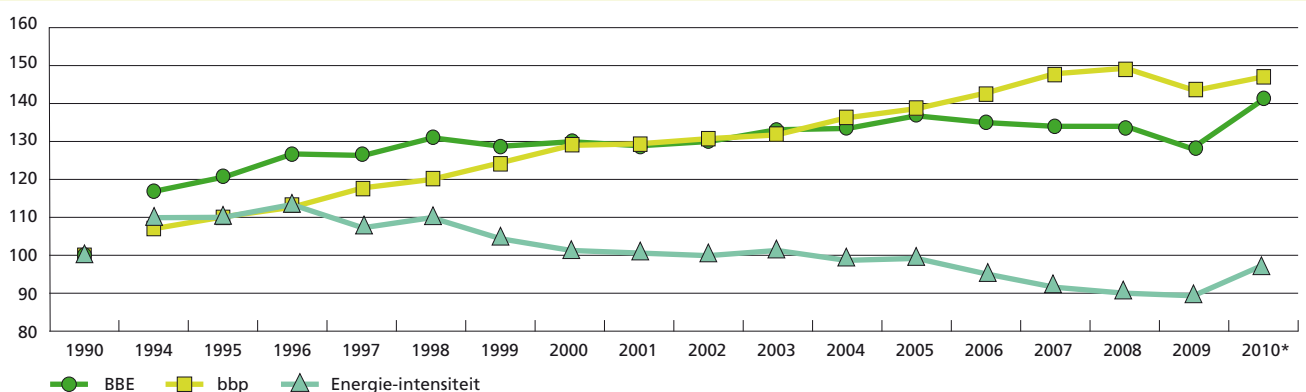
De volgende indicatoren gaan in op de energie-intensiteit en het energiegebruik (per sector), met daarbij specifieke aandacht voor het energiegebruik van het gebouwenpark.

Het **bruto binnenlands energiegebruik** bedroeg 1.693 PetaJoule in 2010. Dit is een toename met 40% ten opzichte van 1990 en met 10% tegenover 2009. Voornaamste reden is de heropleving van de economie na het crisisjaar 2009 met een sterk toegenomen energiegebruik in de industrie. Bovendien was 2010 een koud jaar waardoor sectoren met een energiegebruik afhankelijk van het buitenklimaat (voornamelijk de huishoudens, de tertiaire en landbouwsector) een hoger energiegebruik vertonen.

De **energie-intensiteit** geeft een goed beeld van de energieafhankelijkheid van de economie. De energie-intensiteit vergelijkt het bruto binnenlands energiegebruik (BBE) met het bruto binnenlands product (bbp). Tussen 2005 en 2009 was er in Vlaanderen een ontkoppeling tussen economische groei en energiegebruik. In 2009 lag de energie-intensiteit 11% lager dan in 1990. Dit was zowel het gevolg van structurele effecten (verschuivingen van het belang van sectoren in de Vlaamse economie) als van een toegenomen energie-efficiëntie (verminderd energiegebruik per eenheid product of dienst). Vooral in een aantal industriële sectoren en de elektriciteitssector nam de energie-efficiëntie de voorbije jaren toe. Doordat het energiegebruik in 2010 sterker toenam dan het bbp, veerde de energie-intensiteit op om zo slechts 4,5% lager uit te komen dan in 1990.

4.124 Energie-intensiteit

Evolutie van de energie-intensiteit van de economie, van 1990 tot 2010, index 1990 = 100.

* Voorlopig cijfer 2010: voor het energiegebruik in de transportsector is nog geen nieuw cijfer beschikbaar en werd het cijfer van 2009 genomen, terwijl verwacht wordt dat het transportverbruik in 2010 zal toegenomen zijn door de heropleving van de economie.

Noot: bbp in kettingeuros, referentiejaar 2000 (berekening juni 2011).

Bron: Energiebalans VITO, bewerking SVR.

Het Vlaamse Gewest had in 2009, samen met Finland, de hoogste energie-intensiteit van de EU15. Een belangrijke oorzaak voor dit hoge cijfer is de Vlaamse energie-intensieve industrie zoals de chemie, de ijzer- en staalsector en de voedings- en drankensector. Een belangrijk deel van haar productie wordt geëxporteerd, het energiegebruik en de samenhangende uitstoot worden echter toegerekend aan het Vlaamse Gewest.

De Vlaamse overheid wil in het bijzonder het **energiegebruik van het gebouwenpark** doen dalen, door voor nieuwe gebouwen strengere energienormen te hanteren en in het bestaande gebouwenpark maatregelen ter verbetering van de energie-efficiëntie te nemen. Dit door het stimuleren van de plaatsing van dak- of zoldervloerisolatie en de vervanging van enkel glas en inefficiënte verwarmingsinstallaties.

Concreet gaat het dan om het energiegebruik van de huishoudens (16% van het BBE) en de dienstensector (7% van het BBE). Het energieverbruik van de huishoudens volgde tussen 2003 en 2007 een neerwaartse lijn, in hoofdzaak het gevolg van warmere jaren.

2008, 2009 en vooral 2010 kenden relatief koude wintermaanden met een hogere verwarmingsbehoefte. Daardoor steeg het energiegebruik van de huishoudens en de dienstensector, die vooral energie gebruiken om gebouwen te verwarmen, met 22% en 12% sinds 2007.

De industrie en de transformatiesector (elektriciteitscentrales, raffinaderijen en cokesfabrieken) nemen 24% en 22% van het energiegebruik voor hun rekening. Door de crisis de voorbije jaren daalde het energiegebruik in alle

industriële deelsectoren. In 2010 is er echter een forse toename waardoor het energiegebruik terug op het niveau van 2006 zit.

18% van het bruto binnenlands energieverbruik wordt niet-energetisch aangewend als grondstof, solvent of smeermiddel. Eveneens gepaard gaande met de economische heropleving kent dit niet-energetisch verbruik een sterke stijging in 2010.

De transportsector (11% van het BBE) liet in 2009 voor het eerst een uitgesproken daling van het energiegebruik optekenen. Deze daling kwam vooral voort uit een daling van het goedertransport. Voor 2010 is nog geen nieuw cijfer beschikbaar en werd het cijfer van 2009 overgenomen, maar gezien de heropleving van de economie mag een toename verwacht worden.

De landbouw- en visserijsector maakt ongeveer 2% van het BBE uit. Ook hier valt de jongste 2 jaren een toename te noteren.

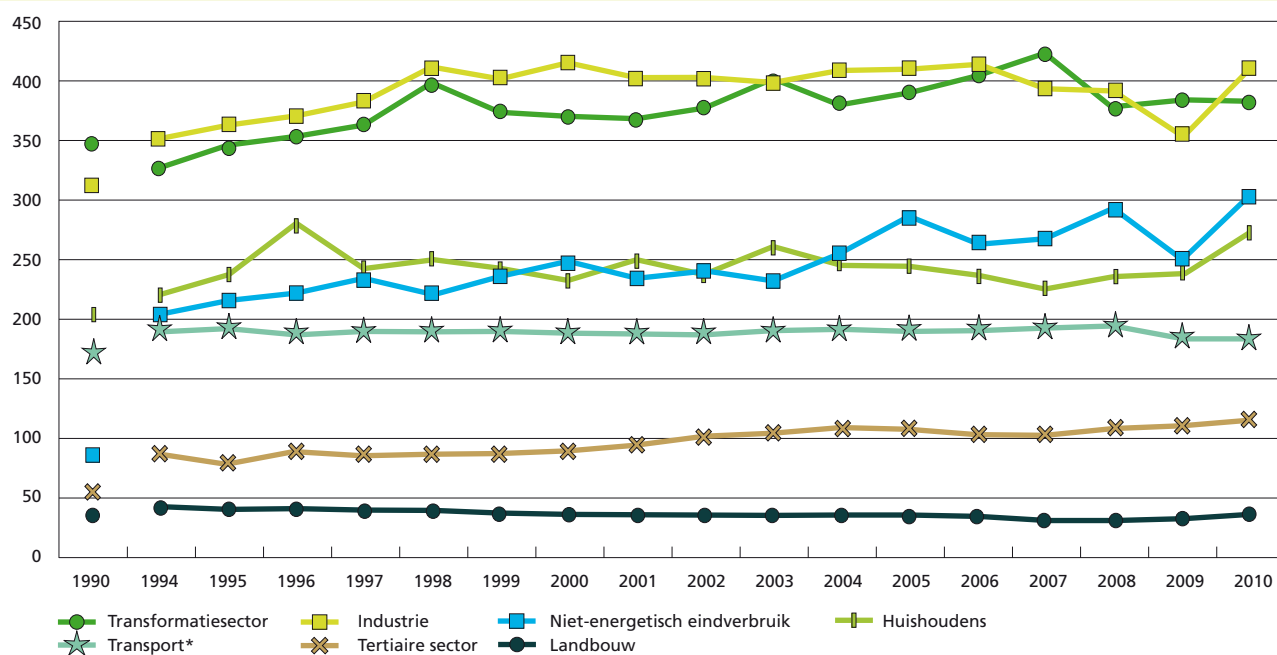
Energieopwekking

Het verhogen van de milieuvriendelijke energieopwekking uit hernieuwbare energiebronnen en warmtekrachtkoppeling is een volgende doelstelling.

In dit deel komt eerst de elektriciteitsproductie en de invoer van elektriciteit aan bod. Dan volgen indicatoren over het aandeel van elektriciteit uit hernieuwbare bronnen en warmtekrachtkoppeling, groene warmte, biobrandstoffen en het totaal aandeel hernieuwbare energie. Tot slot komt de eco-efficiëntie van de energiesector aan bod.

4.125 Energieverbruik per sector

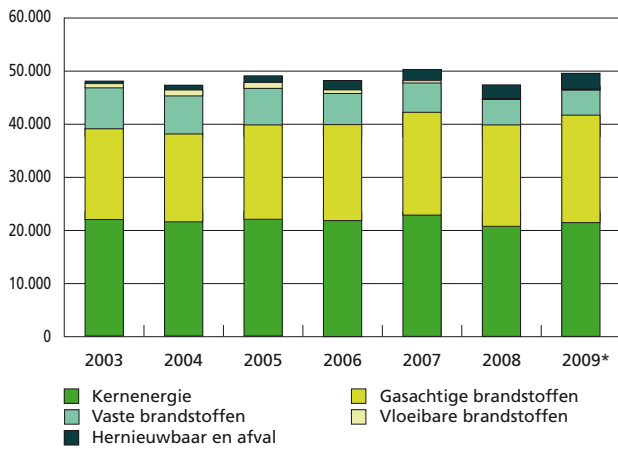
Evolutie van het energieverbruik per sector, van 1990 tot 2010, in PJ.

* Voorlopig cijfer 2010: voor het energiegebruik in de transportsector is nog geen nieuw cijfer beschikbaar en werd het cijfer van 2009 genomen, terwijl verwacht wordt dat het transportverbruik in 2010 zal toegenomen zijn door de heropleving van de economie.
Bron: Energiebalans VITO.

4.126 Elektriciteitsproductie

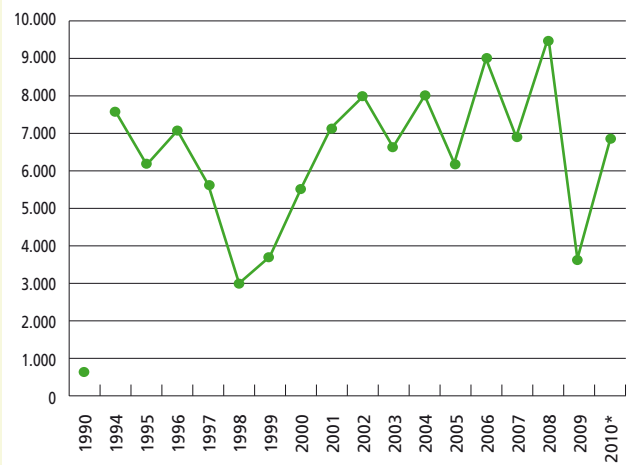
Aandeel van de energiedragers in de netto elektriciteitsproductie, van 2003 tot 2009, in GWh.

* Voorlopige cijfers; Publieke en autonome productie (dus zonder de zelfproducenten) maar wel inclusief de totale productie uit wind, water en PV. Bron: VITO.

4.127 Netto-invoer elektriciteit

Evolutie van de netto-invoer van elektriciteit, van 1990 tot 2010, in GWh.

* Voorlopige cijfers. Bron: Energiebalans VITO.

Bij de elektriciteitsproductie blijft kernenergie met een aandeel van 43% de belangrijkste energiebron, gevolgd door aardgas (41%) en steenkool (9%). Het aandeel van afval en hernieuwbare energiebronnen kende sinds 2004 een forse stijging en komt in 2009 uit op 6%. In 2010 ligt de **netto elektriciteitsproductie** 37% hoger dan in 1990, tegenover 2009 nam de productie toe met 1,6% (+0,3% niet-nucleaire productie, +3,4% nucleaire productie).

Om voor Vlaanderen aan de elektriciteitsvraag te voldoen is er nood aan **invoer van elektriciteit** vanuit de andere gewesten of het buitenland. In 2009 daalde de netto import sterk door een combinatie van een verhoogde elektriciteitsproductie in Vlaanderen en een dalend verbruik. Door een sterke toename van het verbruik en een minder sterke stijging van de elektriciteitsproductie gebeurde in 2010 het omgekeerde. Het aandeel van deze invoer in de totale elektriciteitsconsumptie in Vlaanderen schommelde de voorbije jaren doorgaans tussen de 10 en 15%.

De recente Europese richtlijn ter bevordering van het gebruik van energie uit hernieuwbare bronnen legt België op om tegen 2020 13% van het bruto finaal energiegebruik te halen uit hernieuwbare energiebronnen. België – dat deze doelstelling nog niet heeft vertaald naar doelstellingen voor de gewesten en de federale overheid – kan zelf bepalen hoe deze doelstelling verder wordt gespecificeerd naar groene stroom, groene warmte en hernieuwbare energie in transport.

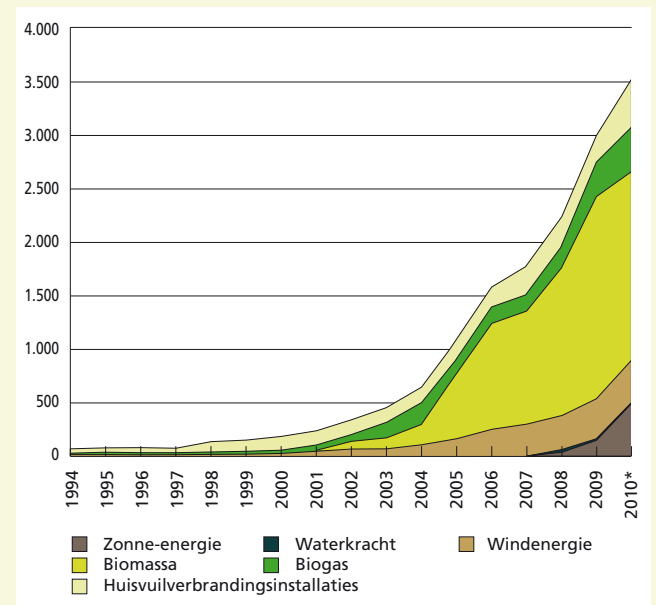
Daarnaast wilde de vorige Vlaamse regering dat hernieuwbare energiebronnen en warmtekrachtkoppeling tegen 2010 een kwart van onze elektriciteit opleveren: 6% uit groene stroom en 19% uit warmtekrachtkoppeling. De huidige regering heeft dit overgenomen als een indicatief beleidsvoornemen. Per decreet van 8 mei 2009 kregen de

elektriciteitsleveranciers de verplichting opgelegd om het aandeel groene stroom in de leveringen in het Vlaamse Gewest te verhogen van 6% in 2010 naar 13% in 2020.

In 2010 werd 3.509 GWh **groene stroom** geproduceerd. Dit komt overeen met 5,5% van het bruto elektriciteitsverbruik in Vlaanderen.

4.128 Productie groene stroom

Evolutie van de productie van groene stroom, van 1994 tot 2010, in GWh.

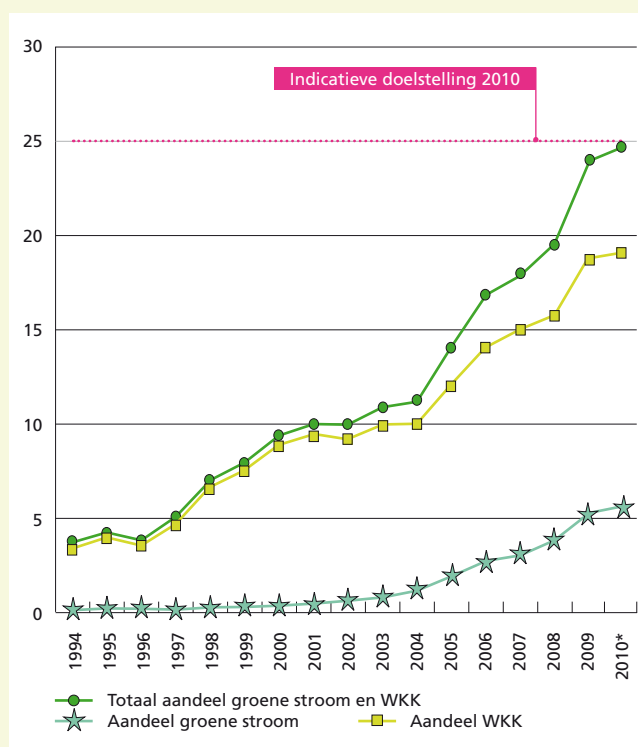

* Voorlopig cijfer op basis van de groenestroomcertificaten toegekend door de VREG in 2010. Bron: VREG.

4.129 Milieuvriendelijke elektriciteit

Evolutie van het aandeel elektriciteit uit hernieuwbare energiebronnen en WKK, van 1994 tot 2010, in %.

* Voorlopige cijfers.
Bron: VREG, VITO.

Groene stroom is elektriciteit uit hernieuwbare energiebronnen. Sinds de invoering van het groenestroomcertificatensysteem in 2002 kent de groenestroomproductie in Vlaanderen een sterke groei. Productie op basis van biologisch materiaal – biomassa, biogas en de organische fractie van het huisvuil – blijft de productie van groene stroom domineren. Het grote aandeel van biomassa is vooral toe te schrijven aan de co-verbranding van biomassa in klassieke elektriciteitscentrales. Het grootschalige karakter van deze elektriciteitscentrales bevordert deze vorm van groenestroomproductie sterker dan eerder kleinschalige

zonnepanelen. Toch deed de installatie van nieuwe zonnepanelen en windturbines het aandeel zonne- en windenergie oplopen tot 25% in 2010.

Een WKK produceert zowel warmte als elektriciteit. In vergelijking met de gescheiden opwekking van elektriciteit en van warmte levert dit een energiebesparing op. Een kwalitatieve WKK bespaart op die manier minstens 10% energie.

In 2010 was er in Vlaanderen in totaal 2.086 MW^{elektrisch+mechanisch} aan warmtekrachtkoppelingen (WKK's) opgesteld, 128 MW of 6,5% meer dan in 2009. Alle WKK-installaties samen produceerden in 2010 voor 12,1 TWh elektriciteit of 19,1% van het bruto binnenlands elektriciteitsverbruik, een stijging met 11% ten opzichte van 2009. Het WKK-certificatensysteem trad vanaf 2005 in werking en heeft een duidelijke impuls aan de WKK-elektriciteitsproductie gegeven. De impuls was zelfs zo groot dat er vandaag een overschot is aan WKK-certificaten ten opzichte van de quotaverplichtingen.

Het bruto finaal verbruik van hernieuwbare energie voor verwarming en koeling bedroeg in 2010 15,5 PJ. Dit was 2,5% van het bruto finaal energieverbruik voor verwarming en koeling. Het gros daarvan was afkomstig uit biomassa.

38% van de **groene warmte** kwam uit WKK-installaties die werken op biomassa, biogas of biobrandstoffen en die naast groene warmte ook groene stroom produceren. Hierbij hoort ook de warmterecuperatie uit de hernieuwbare fractie van afval in verbrandingsovens.

58% van de groene warmte was afkomstig van gewone verbrandingsinstallaties die werken op biomassa. Dit zijn installaties die uitsluitend warmte produceren, voornamelijk uit verschillende vormen van hout (pellets, stookhout, houtafval, houtkrullen, houtstof, houtzaagsel) in de industrie en voor het verwarmen van gebouwen.

Warmtepompen, warmtepompboilers en zonneboilers die warmte onttrekken aan de bodem, de lucht of de zonnestraling leverden in 2010 4% van de groene warmte. Voor groene warmte zijn er momenteel geen specifieke Europese of Vlaamse doelstellingen geformuleerd.

4.130 Hernieuwbare energie bij verwarming, koeling en vervoer

Evolutie van het aandeel energie uit hernieuwbare bronnen in het finaal gebruik voor verwarming, koeling en transport, van 2005 tot 2010.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010*
Verwarming en koeling						
Bruto finaal verbruik van hernieuwbare energie voor verwarming en koeling (PJ)	9,8	10,1	11,5	11,9	12,8	15,5
Bruto finaal energieverbruik voor verwarming en koeling (PJ)	599	582	555	563	541	620
% groene warmte	1,6%	1,7%	2,1%	2,1%	2,4%	2,5%
Vervoer						
Finaal verbruik van energie uit hernieuwbare bronnen in vervoer (PJ)	0,0	0,0	2,0	2,3	5,3	
Finaal energieverbruik van vervoer (PJ)	179	179	182	183	173	
% groen transport	0,0%	0,0%	1,1%	1,2%	3,0%	

* Voorlopige cijfers.
Bron: VITO.

De richtlijn hernieuwbare energie van 2009 legt elke EU-lidstaat op tegen 2020 minstens 10% hernieuwbare energie in te zetten in het weg- en spoorvervoer.

Het aandeel **energie uit hernieuwbare bronnen in het vervoer** (biobrandstoffen, groene stroom en waterstof gewonnen uit hernieuwbare energiebronnen) ten opzichte van het finale energieverbruik in het vervoer bedroeg 3% in 2009.

Momenteel gaat het hierbij vooral om biobrandstoffen. De inzet van biobrandstoffen was in 2005 en 2006 nog verwaarloosbaar. Vanaf 2007 kon men biodiesel in bijgemengde vorm tanken bij enkele verdelers. In 2010 lag het biodieselgebruik op 7,1 PJ. Bio-ethanol is pas sinds 2008 op de markt in Vlaanderen. In 2010 is er 0,9 PJ van gebruikt.

Er is een duidelijk effect merkbaar van de invoering van accijnsvrije productiequota (eind 2006) en van de verplichting om 4% biobrandstoffen bij te mengen in benzine en diesel (sinds juli 2009).

Biobrandstoffen worden gewonnen uit natuurlijke hernieuwbare bronnen. Bij biobrandstoffen van de eerste generatie gaat het dan meestal om voedselgewassen zoals koolzaad, maïs, graan en suikerbiet. Biobrandstoffen die niet aan voedsel gerelateerd zijn, worden meestal de tweede generatie genoemd. Deze worden gemaakt uit speciaal daarvoor geteelde energiegewassen, oneetbare gedeelten van voedselgewassen, houtsnippers, stro of afval.

De **eco-efficiëntie** vergelijkt de milieudruk van de energiesector met de hoeveelheid geproduceerde energie bruikbaar voor de eindgebruikers. Ontkoppeling treedt op wanneer de groeisnelheid van een drukindicator lager is dan de groeisnelheid van de activiteitsindicator. De ont koppeling is absoluut als de groei van de drukindicator nul of negatief is.

De energetische output van de energiesector – de som van de energie-inhoud van zijn eindproducten zoals motorbrandstoffen of elektriciteit – vertoont tussen 2002 en 2009 een daling. Het eigen energiegebruik en de energieverliezen bij de transformatie, het transport en de distributie nemen nog toe. Dit duidt op een rendementsverlies. Petroleumraffinaderijen hebben het belangrijkste aandeel in de energetische output (87%), en het verloop van zowel de output-curve als die van het eigen energiegebruik en energieverliezen worden dan ook vooral bepaald door die raffinaderijen.

Ten opzichte van 2000 is er in 2009 een absolute ont koppeling voor de emissies van verzurende stoffen (-54%), ozonprecursoren (-55%) en fijn stof (-79%). Deze emissies zijn sterk afhankelijk van het steenkoolgebruik in elektriciteitscentrales.

De emissie van broeikasgassen bevindt zich 4% onder het niveau van 2000.

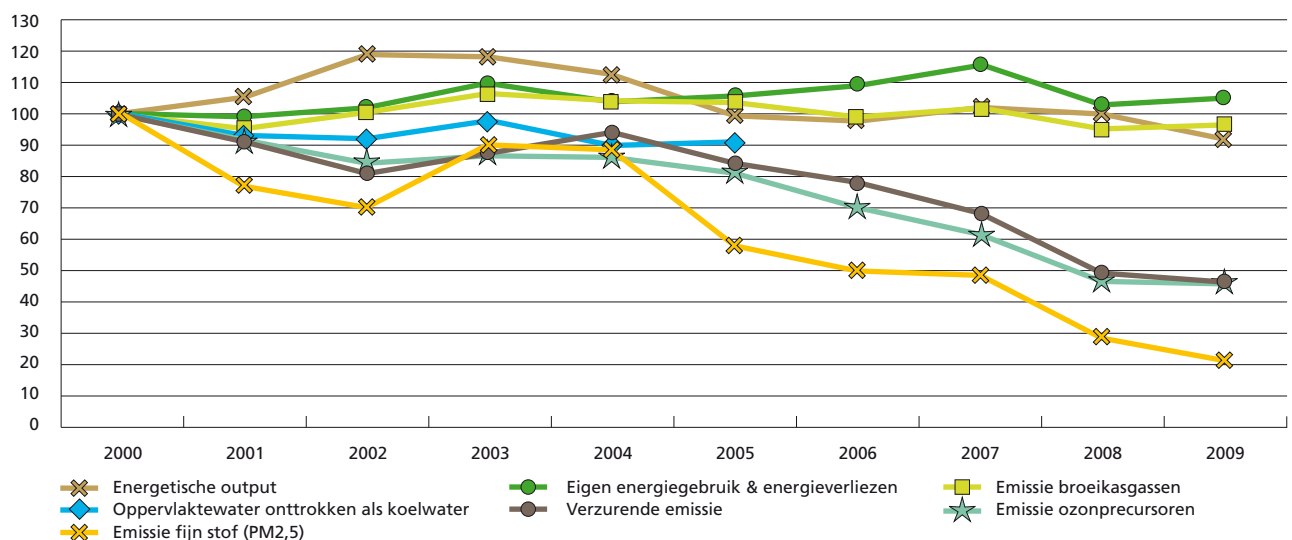
Energiearmoede

Het Vlaamse regeerakkoord en de beleidsnota Energie 2009-2014 stellen dat energie een basisbehoefte en een basisrecht is. Armoede mag geen aanleiding geven tot menonwaardige levensomstandigheden door een gebrek aan warm water, verwarming of elektriciteit. Daarom mogen, bij gebrek aan een sociaal onderzoek, geen gezinnen afgesloten worden van elektriciteit of aardgas.

Het aantal huishoudens dat bij een **sociale leverancier** gas en elektriciteit afneemt, stijgt jaarlijks. Nadat de commerciële leverancier het leveringscontract met een klant heeft opgezegd wegens wanbetaling, is het de netbeheerder die deze klanten zoals wettelijk bepaald verder bele-

4.131 Eco-efficiëntie energiesector

Evolutie van de eco-efficiëntie van de energiesector, van 2000 tot 2009, index 2000 = 100.

Bron: VMM, MIRA.

vert in zijn rol als sociale leverancier. Eind 2010 ging het om 77.324 huishoudens voor elektriciteit en 54.701 voor aardgas. Dit komt overeen met 2,9% en 3,4% van de huishoudelijke elektriciteits- en gasafnemers.

Bij iets meer dan de helft van de door de sociale leverancier van elektriciteit beleverde huishoudens (53%) werd een **budgetmeter** geplaatst. Tot 2006 vereiste de regelgeving dat bij klanten van de sociale leverancier dadelijk een budgetmeter werd geïnstalleerd. Vanaf 2007 geldt dit enkel bij afnemers die hun facturen ook bij de sociale leverancier niet correct betalen. Eind 2010 verbruikte 1,6% van alle elektriciteitsafnemers stroom via een budgetmeter. Het aantal budgetmeters is de voorbije jaren jaar na jaar toegenomen. Sommige gezinnen verkiezen immers niet terug te keren naar de commerciële markt uit vrees opnieuw schulden op te bouwen. Via hun budgetmeter willen ze hun energiekost in toom houden.

Op hetzelfde moment verbruikten 2.790 gezinnen elektriciteit via een **stroombegrenzer**. Het verbruik wordt daarvoor begrensd tot een vermogen van 10 ampère. Enkel waar technisch niet mogelijk, bijvoorbeeld door plaatsgebrek, worden nog stroombegrenzers geplaatst. Het aantal stroombegrenzers steeg het laatste jaar lichtjes.

Het aantal aardgasbudgetmeters is sterk gestegen tegenover 2009. Eandis startte vanaf het tweede semester 2009 met het plaatsen van aardgasbudgetmeters en Infrac pas in 2010, na de winterperiode.

Bij wanbetaling bij de sociale leverancier moet een vraag tot **afsluiting** van een klant voorgelegd worden aan de lokale adviescommissie van de gemeente, behalve ingeval van fraude, bij onveiligheid, bij leegstand of wanneer de klant weigert om een contract te tekenen na verhuis. Het aantal afgesloten toegangspunten voor elektriciteit is in 2010 toegenomen. Voor aardgas waren er minder afge-

sloten toegangspunten. De verklaring hiervoor ligt bij de aardgasbudgetmeter waarvan de plaatsing pas in 2010 goed op gang kwam. Deze budgetmeter biedt een alternatief voor afsluiting. Er wordt gesproken over afgesloten toegangspunten en niet over huishoudens omdat niet geweten is of de toegangspunten ook effectief bewoond zijn.

Elektriciteits- en gasmarkt

De Vlaamse overheid wil een goed werkende elektriciteits- en gasmarkt met een goede dienstverlening en concurrentiële prijzen. Concurrentiële prijzen zijn enkel mogelijk mits een onafhankelijk netbeheer, een niet-discriminatoire toegang tot het net en een gelijk speelveld tussen de leveranciers.

De **Herfindahl-Hirschman index** (HHI) is een vaak gebruikte maatstaf voor de concentratiegraad in een bedrijfstak. De berekening is gebaseerd op de verdeling van de markt onder verschillende aanbieders. De uitkomst van de berekening ligt steeds tussen 0 (volledige mededinging) en 10.000 (monopolie). In het algemeen is een HHI onder de 1.800 aangewezen. Een HHI boven de 2.500 wijst op zware risico's voor de marktwerking.

De maximale waarden voor de HHI van 2.500 worden zowel voor elektriciteit als voor aardgas in ruime mate overschreden. De aardgasmarkt is nog sterker geconcentreerd dan de elektriciteitsmarkt. De Vlaamse energiemarkt is dan ook te vergelijken met een markt met slechts twee gelijkwaardige aanbieders. Dit is te wijten aan het belangrijke marktaandeel van de standaardleveranciers en aan de fusies en participaties tussen de verschillende spelers.

4.132 Energiearmoede

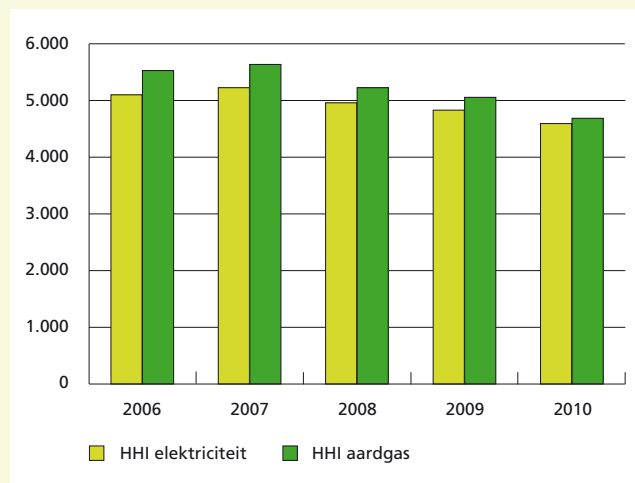
Evolutie van het aantal klanten van de sociale leverancier, het aantal geplaatste budgetmeters en stroombegrenzers en het aantal afgesloten afnemers, van 2005 tot 2010.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Klanten sociale leverancier elektriciteit	35.994	53.645	52.170	60.026	72.978	77.324
Budgetmeters elektriciteit	15.901	25.405	34.300	36.059	40.341	41.200
Stroombegrenzers	3.292	3.743	3.424	2.728	2.509	2.790
Afgesloten toegangspunten elektriciteit*	nr	nr	nr	nr	5.211	6.573
Klanten sociale leverancier aardgas	24.702	37.948	36.127	41.521	50.721	54.701
Budgetmeters aardgas	0	0	0	0	4.488	18.190
Afgesloten toegangspunten aardgas*	nr	nr	nr	nr	5.848	5.611

* vanaf 2010 zijn ook afsluitingen ingevolge verhuis opgenomen, dus cijfers van voorgaande jaren zijn niet meer vergelijkbaar, cijfers 2009 zijn de cijfers op 1/1/2010.
Bron: VREG.

4.133 Marktwerking

Evolutie van de Herfindahl-Hirschman index voor de elektriciteits- en aardgasmarkt uitgedrukt in termen van aantal afnemers, van 2006 tot 2010, index tussen 0 (volledige mededinging) en 10.000 (monopolie).

Bron: VREG.

4.134 Stroom- en gasonderbrekingen

Evolutie van de frequentie en de duur van de stroom- en gasonderbrekingen op het distributienet, van 2005 tot 2010.

		2005	2006	2007	2008	2009	2010
Laagspanning	Frequentie onderbrekingen				0,06	0,05	0,06
	Duur onbeschikbaarheid				0:06:23	0:05:35	0:07:04
Middenspanning	Frequentie onderbrekingen	0,69	0,68	0,56	0,55	0,51	0,51
	Duur onbeschikbaarheid	0:36:19	00:28:22	0:22:19	0:22:07	0:21:30	0:20:06
Aardgas	Duur onbeschikbaarheid		0:06:00	0:06:00	0:05:00	0:05:00	0:05:30

Bron: VREG.

Elektriciteits- en gasnetwerk

Uit internationale vergelijkingen blijkt dat de betrouwbaarheid van de elektriciteits- en gasvoorziening in het Vlaamse Gewest zeer hoog is. Het aantal en de duur van de **stroom- en gasonderbrekingen** zijn beperkt. De Vlaamse overheid wil dit zo houden.

In het algemeen blijft de betrouwbaarheid van de middenspanningsdistributienetten op een hoog peil gehandhaafd. Gemiddeld werd de stroomvoorziening van een afnemer in 2010 0,51 keer onderbroken door incidenten op het middenspanningsnet en 0,06 keer door een onderbreking op het laagspanningsnet. Beide samen veroorzaken bij de laagspannings-distributienetgebruiker een gemiddelde spanningsonderbreking in 2010 van 27 minuten en 10 seconden. De onbeschikbaarheid is voornamelijk het gevolg van defecten op middenspannings- en hoogspanningskabels. Deze kunnen al dan niet veroorzaakt zijn door derden. De netbeheerders kunnen hier enerzijds via hun investeringspolitiek en anderzijds via het verstrekken van de ligginggegevens invloed op uitoefenen. Om kabelbreuken door derden in de toekomst zoveel mogelijk te vermijden hebben de netbeheerders de ligginggegevens van hun kabels recent samengebracht in het Kabel en Leiding Informatie Portaal (KLIP). Zo wordt graafschade aan kabels voorkomen.

De gemiddelde onbeschikbaarheid van de toegang tot het aardgasnet werd per afnemer geschat op 5 minuten en 30 seconden in 2010. In 2008 en 2009 lag dit cijfer op 5 minuten. Deze onbeschikbaarheid is nagenoeg volledig toe te schrijven aan geplande werken. Dit heeft meestal geen al te grote impact op het gebruikerscomfort aangezien geplande werken op voorhand moeten aangekondigd worden of in overleg gebeuren met de getroffen eindafnemers.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Aernouts, K., Jespers, K. & Vangeel, S. (juli 2011). *Voorlopige energiebalans Vlaanderen 2010*. Mol: VITO.
- Jespers, K., Aernouts, K. & Vangeel, S. (juli 2011). *Voorlopige inventaris duurzame energie in Vlaanderen 2010*. Mol: VITO.
- Van den Bossche, F. (2009). *Beleidsnota Energie 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.
- VREG (2011). *Marktrapport 2010*. Brussel.
- VREG (2011). *Statistieken 2010 met betrekking tot huishoudelijke afnemers in het kader van de besluiten op de sociale openbaardienstverplichtingen*. Brussel: VREG.
- VREG (2011). *De kwaliteit van de dienstverlening van de elektriciteitsdistributienetbeheerders in het Vlaamse Gewest in 2010*. Brussel: VREG.
- VREG (2011). *De kwaliteit van de dienstverlening van de aardgasnetbeheerders in het Vlaamse Gewest in 2010*. Brussel.
- Van Steertegem, M. (2010). *MIRA-T 2010 Indicatorrapport*. Mechelen: Vlaamse Milieumaatschappij.

Vlaamse Milieumaatschappij (VMM):

<http://www.vmm.be>

Milieu- en natuurrapport (MIRA):

<http://www.milieurapport.be>

Milieubeleidsplan: <http://www.milieubeleidsplan.be>

Het energie- en milieu-informatiesysteem van het Vlaamse Gewest (EMIS): <http://www.emis.vito.be>

Vlaams Energieagentschap: <http://www.energiesparen.be>

Vlaamse Reguleringsinstantie voor de elektriciteits- en gasmarkt: <http://www.vreg.be>

Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek (VITO):

<http://www.vito.be>

Pact 2020, Kernindicatoren Meting voorjaar 2011:

<http://www4.vlaanderen.be/dar/svr/publicaties/Publicaties/pvv/eenmeting-Pact-2020.pdf>

Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

DEFINITIES

Bruto binnenlands energieverbruik Primair energieverbruik, verminderd met de internationale scheepvaart- en luchtvaartbunkers (geleverde hoeveelheden energiedragers (hoofdzakelijk brandstof) aan zeeschepen of vliegtuigen die naar buitenlandse havens varen of op buitenlandse luchthavens vliegen).

Primair energieverbruik Hoeveelheid energie die een geografische entiteit nodig heeft om gedurende de bestudeerde periode aan de vraag naar energie te kunnen voldoen. Het primair energieverbruik is gelijk aan de som van de primaire energieproductie en de netto invoer van energie.

Bruto elektriciteitsverbruik Verbruik inclusief zelfproductie verbruikt on site + netverliezen + eigenverbruik centrales.

Energie-intensiteit Het bruto binnenlands energieverbruik (in kilogram olie-equivalenten) gedeeld door het bruto binnenlands product (in 1.000 euro, kettingeuro's met als referentiejaar 2000).

4.6 LANDBOUW

Op het vlak van landbouw is Vlaanderen binnen Europa een van de topregio's. Dankzij een voortdurend streven naar kwaliteit behoren onze producten tot de Europese top. Op Nederland en Denemarken na heeft de Belgische land- en tuinbouw in de EU de hoogste netto toegevoegde waarde per voltijdse arbeidskracht. Maar ook voor internationale handel van landbouwproducten scoort Vlaanderen goed. Op wereldvlak is België zelfs de zesde grootste exporteur van landbouwproducten. Vlaanderen neemt circa 80% van de nationale landbouwexport voor zijn rekening.

Het is die toppositie die Vlaanderen wil handhaven en waar mogelijk verbeteren. Een performante landbouw heeft daarbij niet alleen aandacht voor de economische aspecten maar ook voor sociale en milieuaspecten. Dat alles gekaderd binnen het Europese landbouwbeleid, dat het gemeenschappelijk kader vormt waarbinnen lidstaten hun eigen accenten kunnen leggen.

Het eerste deel van dit hoofdstuk schetst de structuur van de Vlaamse landbouw en zijn bedrijven. Vervolgens worden de economische, sociale en milieuaspecten besproken. Een volgend deel biedt een inzicht in een aantal instrumenten die voorhanden zijn om het landbouwbeleid uit te werken. Tot slot komt de visserijsector aan bod die lokaal een belangrijke rol speelt, maar die het economisch moeilijk heeft.

Landbouwstructuur

In dit deel komen het landbouwareaal, de veestapel en de landbouwbedrijven aan bod.

Landbouwareaal

In 2010 telt Vlaanderen 616.866 ha landbouwareaal. Het voorbije decennium is de **oppervlakte cultuurgrond** met 3% afgenomen. Deze daling heeft zich vooral doorgezet bij weiden, grasland en voedergewassen. De landbouw beslaat 46% van de totale Vlaamse grondoppervlakte. In de EU27 is gemiddeld 41% van de oppervlakte bestemd voor de landbouw. Dit aandeel varieert van 7% in Finland en Zweden tot 63% in Denemarken en 73% in het Verenigd Koninkrijk. Het Vlaamse aandeel is iets lager dan dat van de buurlanden Nederland (51%), Duitsland (47%) en Frankrijk (54%).

Weiden, grasland en voedergewassen (vooral maïs) nemen met 60% het grootste deel van het landbouwareaal voor hun rekening. Dit illustreert het grote belang van de rundveehouderij: op ongeveer de helft van de Vlaamse landbouwbedrijven worden runderen gehouden. De **akkerbouw** is goed voor 32% van het landbouwareaal. In de akkerbouw is de graanteelt het belangrijkste, aardappelen en suikerbieten komen op de tweede en derde plaats. Het akkerbouwareaal is tussen 2000 en 2007 licht toegenomen vooral als gevolg van een meer dan verdrievoudiging van het areaal korrelmaïs. De toename van

4.135 Landbouwareaal

Evolutie van het landbouwareaal, in 2000 en van 2005 tot 2010, in ha en %.

		2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Totale oppervlakte cultuurgrond	ha	636.876	629.684	625.207	623.786	623.698	620.161	616.866
Weiden, grasland en voedergewassen	ha	383.600	369.881	364.618	362.745	373.161	372.494	367.122
Akkerbouw waarvan	ha	197.511	202.700	202.858	204.798	197.867	194.825	196.601
granen voor de korrel	%	54,4	57,2	58,7	59,1	65,5	62,5	61,5
aardappelen	%	21,5	19,2	20,1	20,0	18,6	21,0	22,8
suikerbieten	%	17,2	16,2	15,3	15,3	11,2	11,1	10,6
Tuinbouw waarvan	ha	47.901	49.072	50.255	49.599	49.154	49.657	49.989
groenten	%	54,0	54,8	56,3	56,1	55,6	55,7	55,6
fruit	%	33,4	32,7	31,4	31,6	32,3	32,2	32,2
andere	%	12,6	12,4	12,3	12,4	12,1	12,1	12,1
Overige *	ha	7.864	8.031	7.475	6.644	3.516	3.184	3.153

* Bijna uitsluitend braakland.
Bron: AMS op basis van ADSEI.

4.136 Veestapel

Evolutie van de veestapel, in 2000 en van 2005 tot 2010, in aantal dieren en %.

		2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Runderen waarvan	N	1.558.075	1.350.304	1.332.923	1.318.654	1.295.449	1.296.510	1.303.865
melkkoeien	%	22,0	22,9	22,5	22,3	22,4	22,9	22,8
zoogkoeien	%	13,0	15,2	15,5	15,9	15,8	15,7	15,6
Varkens waarvan	N	7.051.094	5.952.518	5.924.171	5.897.632	5.884.555	5.933.238	6.037.133
biggen	%	28,7	27,0	26,9	26,9	26,8	27,1	26,8
mestvarkens (vanaf 50 kg)	%	37,1	43,0	43,2	43,2	43,6	43,4	44,0
zeugen	%	9,8	9,5	9,4	9,3	8,8	8,7	8,4
Pluimvee waarvan	N	36.663.318	30.385.744	28.144.820	27.529.203	27.193.472	27.941.404	29.125.264
vleeskippen	%	59,0	58,0	59,0	60,3	60,7	60,8	62,9
hennen	%	38,7	38,2	38,7	37,4	36,3	36,7	34,2

Bron: ADSEI.

het akkerbouwareaal werd vanaf 2008 ongedaan gemaakt door de sterke terugloop van de suikerbietenteelt. Dat was het gevolg van het inleveren van Belgisch suikerquotum in het kader van de Europese herstructurering van de suikersector.

De **tuinbouw** ten slotte neemt slechts 8% in van het areaal, maar staat wel voor bijna een derde van de Vlaamse landbouwomzet. Ruim de helft van dit areaal wordt gebruikt voor de groententeelt, de fruitteelt neemt een derde in en de resterende oppervlakte wordt gebruikt voor de sierteelt.

Veestapel

Het aantal **runderen** daalt in 2010 met 16% ten opzichte van 2000. De daling doet zich vooral voor bij de melkkoeien door een combinatie van melkquota en de toename van de melkgift per koe. Na een continue daling tot 2008 neemt het aantal melkkoeien in 2009 en 2010 weer toe door een verruiming van het melkquotum. Het aantal koeien voor de vleesproductie breidde tot 2007 uit om daarna, ondanks premies van de overheid, opnieuw te dalen naar het niveau van 2000. De laatste jaren kampt de rundvleessector dan ook met lage rentabiliteitscijfers. Het aantal **varkens** nam de voorbije 10 jaar af met 14%. De inkrimping voltrok zich tussen 1999 en 2004. Sinds 2005 is het aantal varkens gestabiliseerd en in 2009 en 2010 is een lichte toename te zien. De afname werd gestimuleerd door de Vlaamse overheid via de opkoopregeling waarbij landbouwers die vrijwillig stopten met de productie van varkensmest, op een vergoeding konden rekenen. Ook de **pluimveestapel** vertoont een sterk dalende tendens (-21%). De daling trof zowel de leg- als de vleessector. De jongste 2 jaar is er evenwel opnieuw een lichte toename, vooral dan bij de vleeskippen.

Landbouwbedrijven

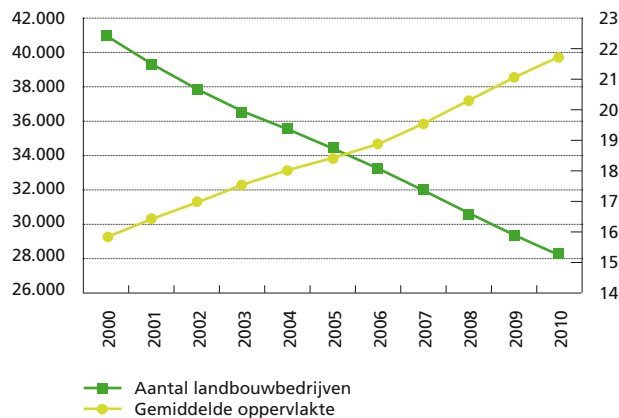
Het **aantal landbouwbedrijven** is tussen 2000 en 2010 met 31% teruggelopen. Daarnaast treedt er een voortdurende schaalvergroting op. Ten opzichte van 2000 is de gemiddelde bedrijfsoppervlakte met 40% toegenomen tot bijna 22 ha. In 2007 bedroeg de **gemiddelde bedrijfsop-**

pervlakte 25 ha in Nederland, 46 ha in Duitsland en 52 ha in Frankrijk.

Samenhangend met deze schaalvergroting is er een continue toename van de gemiddelde veebezetting per gespecialiseerd veebedrijf. Ook worden er steeds meer vennootschappen opgericht. In 2010 heeft bijna 11% van alle landbouwbedrijven een rechtspersoon als bedrijfshoofd. Dat is meer dan een verdubbeling ten opzichte van 2000.

4.137 Land- en tuinbouwbedrijven

Evolutie van het aantal landbouwbedrijven (linkeras) en de gemiddelde oppervlakte in ha van de landbouwbedrijven (rechteras), van 2000 tot 2010.

Bron: AMS op basis van ADSEI.

4.138 Gemiddelde veebezetting

Evolutie van de gemiddelde veebezetting per gespecialiseerd rundvee-, varkens- en pluimveebedrijf op basis van standaard output, van 2005 tot 2010.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Aantal runderen per rundveebedrijf	88	91	95	96	100	106
Aantal varkens per varkensbedrijf	1.332	1.364	1.412	1.473	1.533	1.604
Aantal kippen per pluimveebedrijf	32.622	33.927	34.901	35.312	36.272	37.728

Bron: AMS op basis van ADSEI.

4.139 Waardecreatie land- en tuinbouw

Evolutie van de eindproductiewaarde, intermediair verbruik en netto toegevoegde waarde in lopende prijzen, in 2000 en van 2005 tot 2010, in miljoenen euro.

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010*
Totale eindproductiewaarde	4.689	4.493	4.682	4.951	4.945	4.560	5.069
waarvan akkerbouw	386	413	432	505	437	385	582
waarvan tuinbouw	1.389	1.449	1.532	1.571	1.510	1.455	1.588
waarvan veeteelt	2.913	2.632	2.718	2.875	2.998	2.720	2.899
Intermediair verbruik (veevoeders, meststoffen, energie, ...)	2.945	2.964	3.050	3.322	3.779	3.395	3.649
Netto toegevoegde waarde	1.518	1.333	1.464	1.454	991	973	1.203

* Voorlopige cijfers.
Bron: AMS.

Economische aspecten

Als economische aspecten van landbouw bespreekt dit deel de omzet en de toegevoegde waarde, de evolutie van de landbouwconjunctuurindex en de buitenlandse handel in landbouwproducten.

Omzet en toegevoegde waarde

In 2010 wordt de **eindproductiewaarde** van de land- en tuinbouwsector geraamd op 5,1 miljard euro of een stijging van 11% tegenover 2009. De opwaartse tendens is merkbaar bij alle sectoren, maar is procentueel het grootst bij de akkerbouw.

De waarde van de akkerbouwproducten neemt met 51% toe ten opzichte van de zeer lage waarde van 2009. De akkerbouw is met een aandeel van bijna 12% in de totale eindproductiewaarde een kleinere sector. Granen, aardappelen en suikerbieten zijn de voornaamste akkerbouwproducten. De productiewaarde van de tuinbouwproducten neemt toe met 9%. De tuinbouw neemt 31% van de totale productiewaarde voor zijn rekening met groenten als grootste sector.

De veeteelt is in Vlaanderen de belangrijkste subsector (57% van de totale eindproductiewaarde) met als drie voornaamste producten varkensvlees, melk en rundvlees. In 2010 bedraagt de globale waarde van de veeteeltproducten 2,9 miljard euro of een stijging van 7% ten opzichte van 2009.

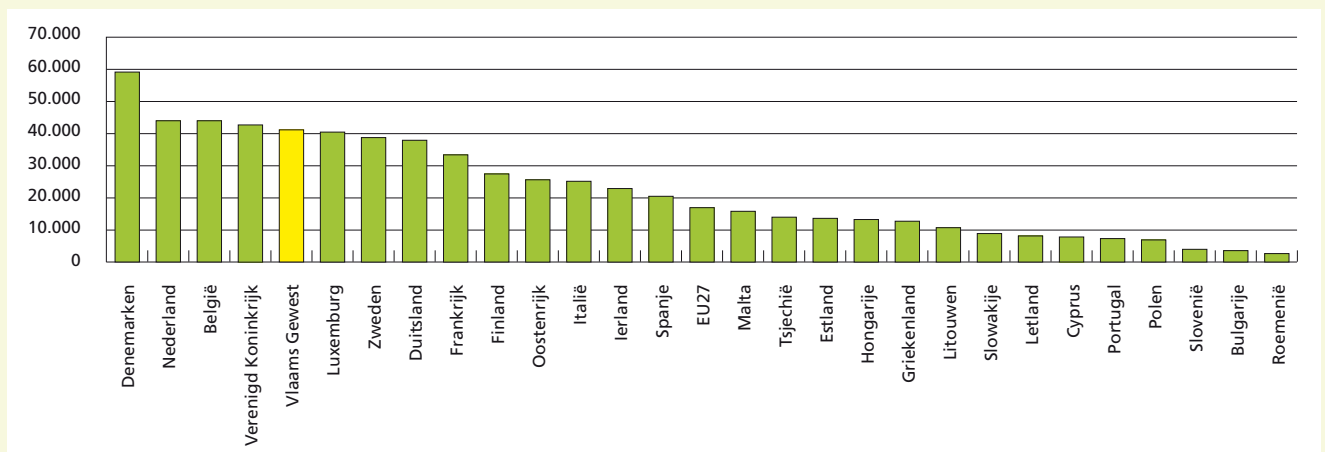
De kosten nemen ook toe, maar in mindere mate. Volgens een eerste raming zou het **intermediair verbruik** toenemen met 7% en 3,6 miljard euro bedragen. Het intermediair verbruik blijft daarmee op een hoog niveau. Opvallend hierin is de stijging van de kosten voor veevoeders en energie. De prijsstijging van de veevoeders hangt samen met stijgende graan- en energieprijzen.

De **netto toegevoegde waarde** wordt geraamd op 1,2 miljard euro of een stijging met 24% ten opzichte van 2009. De netto toegevoegde waarde, als indicator voor het globale inkomen van de land- en tuinbouwactiviteit, herstelt zich dus gedeeltelijk na twee jaren met zeer zwakke inkomenscijfers.

De intensieve productie van de Vlaamse landbouw leidt tot hoge opbrengsten per voltijdse arbeidskracht. De **netto toegevoegde waarde per voltijdse arbeidskracht** geeft

4.140 Netto toegevoegde waarde per voltijdse arbeidskracht

Netto toegevoegde waarde per voltijdse arbeidskracht in 2007, in euro.

Bron: AMS.

een idee over het inkomen in de landbouwsector. In 2007 kwam Vlaanderen, na Denemarken, Nederland, België en het Verenigd Koninkrijk, op plaats 5. Gemiddeld scoorde de EU15 op deze parameter 3,2 maal hoger dan de EU10 (nieuwe lidstaten).

Landbouwconjunctuurindex

De halfjaarlijkse landbouwconjunctuurbarometer werd ontwikkeld om inzicht te krijgen in de economische schommelingen, het ondernemersvertrouwen en de geplande investeringen in de land- en tuinbouwsector. De enquêtes gebeuren bij de 750 bedrijven die deel uitmaken van het Vlaams Landbouwmonitoringsnetwerk.

In de eerste helft van 2011 is de **landbouwconjunctuurindex** gestabiliseerd tot net boven het nulpunt (+2). De opwaartse trend na de crisis is daarmee stilgevallen. Bij de landbouwsectoren zijn de melkvee- en de akkerbouwsector het meest positief. De bedrijfsleiders uit de varkenssector zijn eerder negatief gestemd. Bij de tuinbouwsectoren is de fruitteelt in open lucht zeer positief. De bedrijfsleiders van de groente- en sierteeltsector en de bedrijven met fruit onder glas zijn het meest pessimistisch.

De index daalt het sterkst voor de grote bedrijven in de steekproef. De middelgrote bedrijven blijven het meest positief.

Bekeken naar leeftijd van de bedrijfsleider zijn het de jongere landbouwers die de index positief beïnvloeden.

Buitenlandse handel

De Belgische **handel in landbouwproducten** laat in 2009 een positief saldo optekenen van 3,4 miljard euro. Toch neemt het handelsoverschot in vergelijking met 2008 af met 3,6% en kent zowel de in- als uitvoer van landbouwproducten een opvallende daling. In 2009 is de uitvoer goed voor 30,6 miljard euro (-11,4%), terwijl de invoer op 27,2 miljard euro (-12,5%) afklokt.

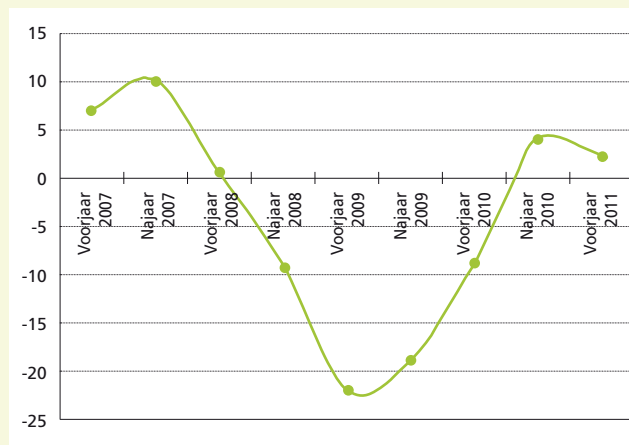
Het aandeel van in- en uitvoer van landbouwproducten in de totale Belgische handel is toegenomen en bedraagt 10,8% en 11,6%, wat wijst op het belang van de agrosector voor de Belgische handel. Vlaanderen is verantwoordelijk voor 80% van zowel de nationale in- als uitvoer van landbouwproducten.

Akkerbouwproducten vertegenwoordigen in 2009 veruit de hoogste in- en uitvoerwaarde. België voert voor 9,8 miljard euro aan akkerbouwproducten in en voor 10,2 miljard euro uit. Producten als koolzaad, soja, koffie, cacao en oliehoudende bijproducten worden massaal ingevoerd uit niet-EU-landen. Graanproducten zijn het belangrijkste exportproduct.

België boekt vooral een handelsoverschot bij de **dierlijke en de agro-industriële producten**. Zuivelproducten vertegenwoordigen 45% van de invoerwaarde en 36%

4.141 Landbouwconjunctuurindex

De evolutie van de Vlaamse Landbouwconjunctuurindex, van het voorjaar 2007 tot het voorjaar 2011.

De berekening gebeurt op basis van vragen over omzet, productie, personeel en prijzen. De antwoorden worden geëxtrapoleerd naar de totale Vlaamse landbouwpopulatie. De index varieert tussen -100 (landbouwers unaniem negatief) en +100 (landbouwers unaniem positief).
Bron: AMS.

van de uitvoerwaarde van dierlijke producten. Het belangrijkste dierlijke exportproduct is vers varkensvlees. Landbouwmaterieel vormt het belangrijkste product bij de invoer en bestrijdingsmiddelen bij de uitvoer van agro-industriële producten. Daarnaast is België ook een belangrijk in- en uitvoerder van meststoffen.

Het handelsoverschot bij **tuinbouwproducten** is grotendeels te danken aan de uitvoer van diepvriesgroenten, fruitsappen, tomaten en appels. Zuidvruchten (onder andere bananen, ananassen, vijgen, dadels en kiwi's) worden op grote schaal ingevoerd uit landen buiten de EU.

Enkel bij **andere landbouw- en visserijproducten** heeft België een handelstekort. Dit tekort heeft voornamelijk te maken met het negatieve saldo met Frankrijk en Nederland. Uit Frankrijk worden grote hoeveelheden wijn, alcohol, frisdrank en water geïmporteerd. Uit Nederland voert België heel wat diervoeder en schaal- en weekdieren in.

4.142 Agrarische handel

Buitenlandse handel in landbouwproducten per productcategorie in 2009, België, in miljard euro.

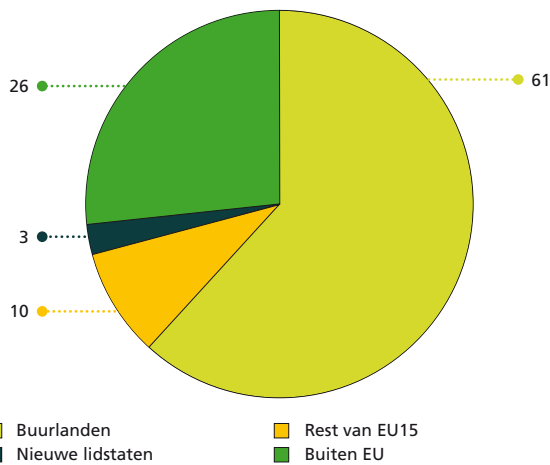
	Invoer	Uitvoer	Saldo
Belgische handel landbouwproducten	27,2	30,6	3,4
Akkerbouwproducten	9,8	10,2	0,4
Dierlijke producten	4,9	6,8	1,9
Tuinbouwproducten	5,6	5,9	0,3
Agro-industriële producten*	2,3	3,5	1,2
Andere landbouw- en visserijproducten**	4,6	4,2	-0,4
Totale Belgische handel	252,3	265,1	12,8

* Agro-industriële producten: meststoffen, bestrijdingsmiddelen en landbouwmaterieel; ** Andere landbouw- en visserijproducten: vis en andere zeeproducten, oliën, vetten, veevoeders en dranken.

Bron: AMS op basis van Eurostat.

4.143 Invoer landbouwproducten

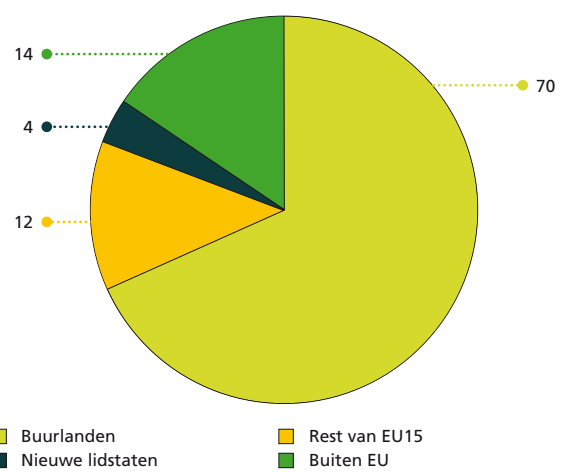
Aandeel van de buurlanden, de overige EU-landen en de niet-EU-landen in de totale invoer van landbouwproducten in 2009, in %.

Bron: AMS op basis van Eurostat.

4.144 Uitvoer landbouwproducten

Aandeel van de buurlanden, de overige EU-landen en de niet-EU-landen in de totale uitvoer van landbouwproducten in 2009, in %.

Bron: AMS op basis van Eurostat.

De EU-lidstaten zijn de belangrijkste partners in de landbouwhandel. 74% van de **ingevoerde landbouwproducten** is uit de EU afkomstig en 86% van de **uitgevoerde landbouwproducten** gaat naar EU-lidstaten. Binnen de EU zijn vooral de buurlanden van groot belang. 61% van de landbouwimport komt uit Nederland, Duitsland, Luxemburg, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk. Dat vijftal is met 70% ook de grootste afzetmarkt voor de Belgische landbouwproducten. De twaalf nieuwe EU-lidstaten nemen aan belang toe, al blijft hun aandeel in invoer (2,9%) en uitvoer (4,3%) beperkt.

Duitsland en het Verenigd Koninkrijk dragen het meest bij tot het Belgische handelsoverschot met een positief saldo van 1,8 en 1,7 miljard euro. Polen is met een overschot van 249 miljoen euro de belangrijkste handelspartner in Oost-Europa.

Een handelstekort is er in de EU enkel met Nederland (-233 miljoen euro), Litouwen (-71 miljoen euro) en Bulgarije (-36 miljoen euro).

Sociale aspecten van de landbouw

In dit deel komt de tewerkstelling en het inkomen in de landbouwsector aan bod en wordt binnen de sector gekeken naar de leeftijd van de bedrijfsleiders, het al dan niet hebben van opvolgers en de opleiding van de starters.

Tewerkstelling

Het aantal **tewerkgestelde personen** in de landbouwsector is sinds 2001 met 21% gedaald. In 2010 zijn dit nog 56.575 personen. Een derde van hen zijn vrouwen, een aandeel dat constant blijft in de tijd. Omgerekend naar **voltijdse arbeidskrachten** en rekening houdend met de niet-regelmatig tewerkgestelden komt dit neer op 44.058 voltijdse arbeidskrachten. Een derde daarvan (34%) was in 2010 tewerkgesteld op gespecialiseerde tuinbouwbedrijven. Met 80% van de arbeidskrachten die tot de eigen familie behoren, behoudt de landbouw zijn uitgesproken familiale karakter. Toch daalt ook dit percentage, in 2001 bedroeg dit aandeel nog 89%.

4.145 Tewerkstelling

Evolutie van de tewerkstelling in de landbouwsector, in 2001 en van 2005 tot 2010, in aantal personen.

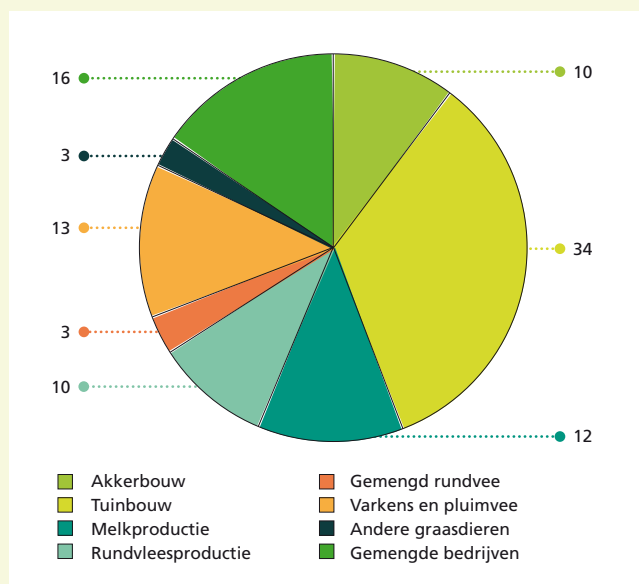
		2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Regelmatig tewerkgestelde personen	N	72.066	66.950	64.983	62.511	60.563	58.635	56.575
	mannen	% 65,5	64,6	64,6	64,6	64,6	64,7	65,0
	vrouwen	% 34,5	35,4	35,4	35,4	35,3	35,3	35,0
Voltijdse arbeidskrachten *	N	53.107	49.717	48.114	46.783	46.000	44.590	44.058

* Minstens 38 uur per week of 20 dagen per maand.

Bron: ADSEI.

4.146 Tewerkstelling naar productierichting

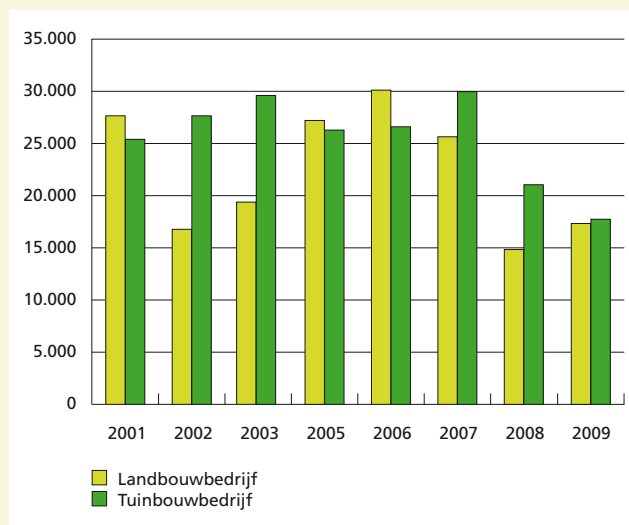
Indeling van de voltijdse arbeidskrachten naar productierichting op basis van standaard output in 2010, in %.

Bron: AMS op basis van ADSEI.

4.147 Arbeidsinkomen

Evolutie van het familiale arbeidsinkomen voor landbouwbedrijven, in euro per familiale arbeidskracht, en het arbeidsinkomen voor tuinbouwbedrijven, in euro per volwaardige arbeidskracht, van 2001 tot 2009.

Bron: AMS.

Inkomen

Uit de boekhoudgegevens van een 700-tal land- en tuinbouwbedrijven die deel uitmaken van het Landbouwmonitoringsnetwerk, blijkt dat de gemiddelde rentabiliteit van de landbouwbedrijven in 2009 met 17% gestegen is ten opzichte van 2008. Het **arbeidsinkomen per familiale arbeidskracht** bedraagt ongeveer 17.000 euro, wat 43% van het vergelijkbaar inkomen inhoudt (het gemiddelde bruto salaris van een voltijds tewerkgestelde loontrekende). Dat heeft vooral te maken met de gestegen inkomens in de varkens- en de vleesveesector, dankzij lagere voederkosten. Toch is het landbouwincome nog steeds laag in vergelijking met de periode vóór 2008. Vooral de melkveesector had het in 2009 hard te verduren gezien de uitzonderlijk lage melkprijs. Denk maar aan de beelden van de boeren die uit protest miljoenen liters melk uitreden op een akker in Ciney.

Bij de tuinbouwbedrijven daalt de rentabiliteit in 2009 tegenover 2008. Het **arbeidsinkomen per volwaardige arbeidskracht** bedraagt ongeveer 17.500 euro of 44% van het vergelijkbaar inkomen. 2009 was vooral voor de glasgroenten en de fruitsector een moeilijk jaar met lage prijzen. De inkomsten voor groenten in openlucht en sierteelt kenden beterschap, hoewel dat schommelde van teelt tot teelt.

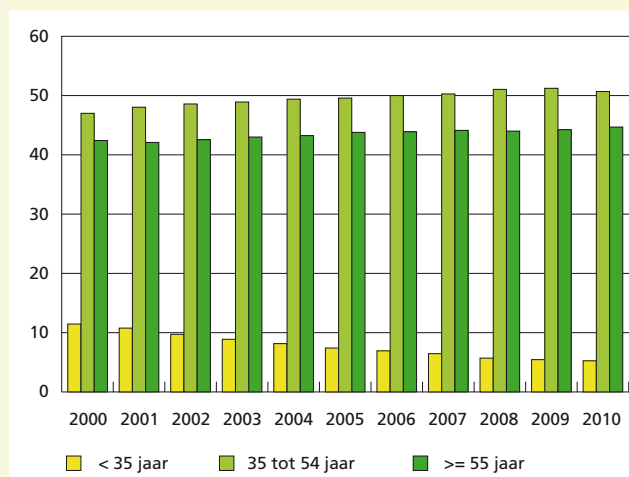
Leeftijd bedrijfsleider

De gemiddelde **leeftijd van een bedrijfsleider** bedraagt bijna 50 jaar en is de afgelopen jaren voortdurend gestegen. In 2010 heeft slechts 5% van de bedrijven een bedrijfsleider jonger dan 35 jaar, terwijl ruim 44% ouder is dan 55 jaar.

Het aandeel bedrijfsleiders ouder dan 55 jaar neemt de jongste jaren lichtjes toe. Tegelijk kent het aandeel jonger dan 35 jaar een halvering sinds 2000.

4.148 Leeftijd bedrijfsleider

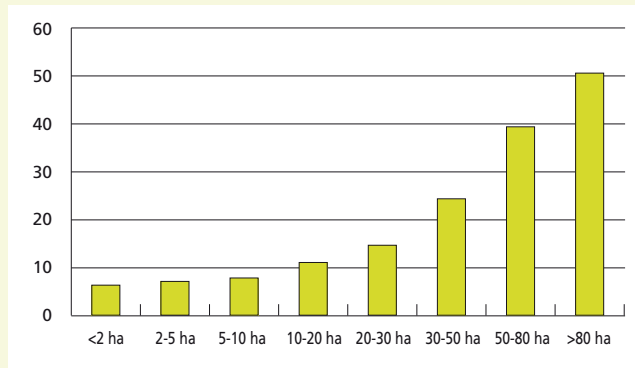
Evolutie van het aandeel van de bedrijfsleiders van landbouwbedrijven volgens leeftijdsklasse, van 2000 tot 2010, in % van het totaal aantal bedrijfsleiders.

Bron: ADSEI.

4.149 Opvolging

Aandeel bedrijfsleiders ouder dan 50 met vermoedelijke opvolger volgens bedrijfsgrootte in 2010, in %.

Bron: ADSEL.

Opvolging

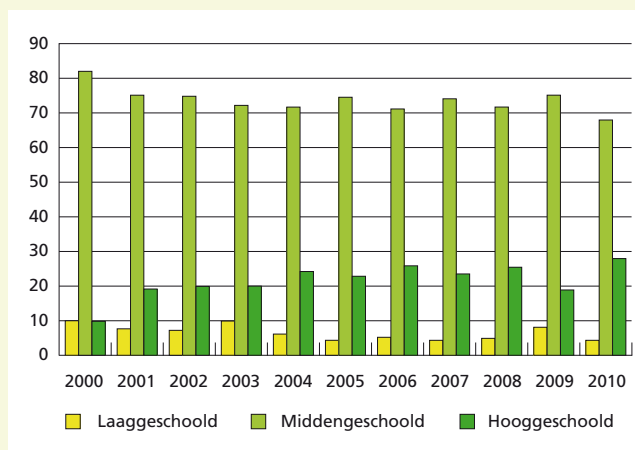
Slechts 13% van de bedrijfsleiders ouder dan 50 beschikt over een **vermoedelijke opvolger**. De opvolging stelt vooral problemen bij de kleinere bedrijven. Hoe groter de bedrijven, hoe groter het aandeel dat beschikt over een vermoedelijke opvolger.

Opleiding starters

Van diegenen die een land- of tuinbouwbedrijf begonnen en in 2010 steun ontvingen van het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds, is twee derde middengespoold. Het aandeel hoger niet-universitair of universitair onderwijs schommelde het voorbije decennium rond 20% en bedraagt in 2010 28%. Daarnaast is 4% van de starters laaggeschoold.

4.150 Opleiding starters

Evolutie van de opleiding van starters in de land- en tuinbouw die steun gekregen hebben van het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds, van 2000 tot 2010, in % van het totaal aantal starters.

Bron: VLIF.

Landbouw en milieu

De vergelijking van de milieudruk van de landbouw met de omvang van de landbouwactiviteiten geeft een aanwijzing voor de **eco-efficiëntie** van de sector. Wanneer het niveau van de milieudruk onder het niveau van de activiteit blijft, is er sprake van ont koppeling. Een dalende milieudruk duidt op een absolute ont koppeling.

De milieudruk van de landbouw en de omvang van de activiteiten, uitgedrukt als eindproductiewaarde, namen af tussen 2000 en 2008. Schaalvergroting, milieugerichte maatregelen en de sinds 2000 dalende veestapel bepalen de dalende trend van de emissies. De eco-efficiëntie, uitzonderd de erosiegevoeligheid, nam dus toe. Cijfers voor 2009 tonen echter een lichte toename van de milieudruk, gedreven door een stijgende veestapel en de uitbreiding van WKK's in de glastuinbouw.

Daarnaast blijft de **erosiegevoeligheid** stijgen (7% tussen 2000 en 2009) door de toename van meer erosiegevoelige gewassen zoals maïs en aardappelen en een voortdurende afname van het areaal grasland.

De belangrijkste bron van de verzurende emissie in Vlaanderen is de landbouw, met een aandeel van 36% in 2008. Dat is hoofdzakelijk te wijten aan de ammoniakemissie van de veestapel. Door een krimpende veestapel daalden de **verzurende en vermestende emissies**, respectievelijk met 26% en 67% sinds 2000. Drijvende krachten achter deze daling zijn het gevoerde mestbeleid en de conjunctuur.

De krimpende veestapel verklaart eveneens de afname van de **broeikasgasemissie** (-10% sinds 2000). Het aandeel van de landbouw in de totale Vlaamse broeikasgasemissie bedraagt 12%. Dat relatief grote aandeel is te wijten aan het feit dat 56% van de Vlaamse lachgasemissie (N₂O) en 77% van de Vlaamse methaanemissie (CH₄) uit de landbouw komt. Aangezien lachgas (uit de bodem) en methaan (van de veeteelt) een veel zwaarder broeikas effect hebben dan CO₂ komt de landbouw aan een groter aandeel in de totale broeikasgasemissie dan de economische grootte en het energiegebruik van de sector doen vermoeden.

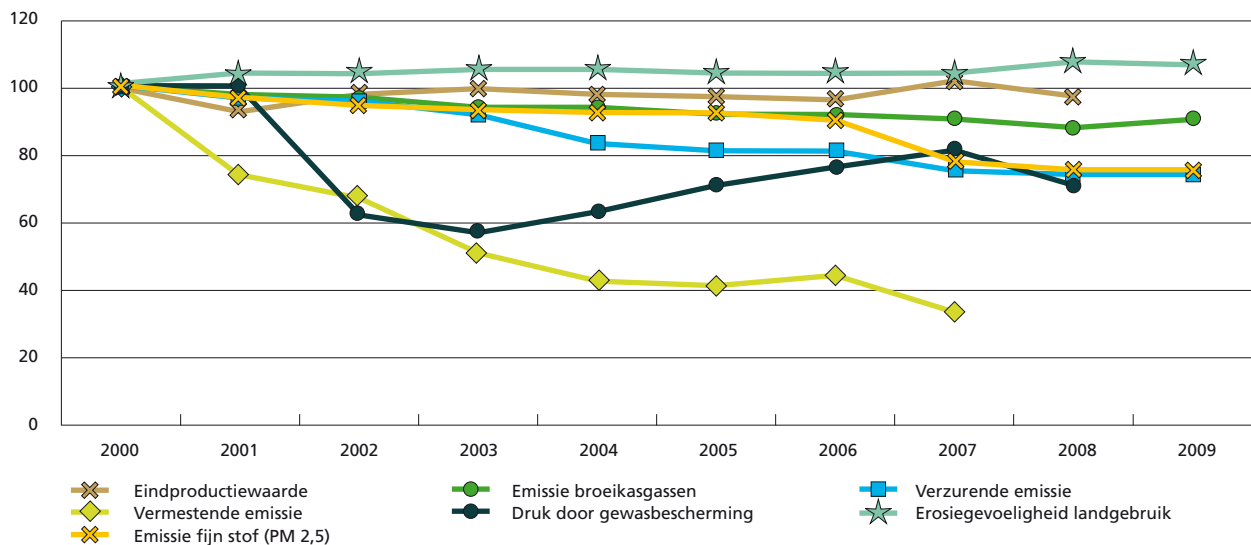
Fijn stof ontstaat bij elke verbranding en is bijgevolg een probleem van serreverwarming en landbouwmotoren. Daarnaast ontstaat fijn stof in stallen en bij bewerking van landbouwgronden.

In 2009 bedraagt het aandeel van de landbouw in de totale Vlaamse PM_{2,5}-emissie 19%. De landbouwuistoot is sinds 2000 gedaald met 25%. Deze daling hangt samen met het dalende energiegebruik in de landbouw en met de omschakeling naar aardgas in de glastuinbouw. Aangezien de veeteelt een aandeel van 65% heeft in de productie van PM_{2,5} speelt ook hier de krimpende veestapel een rol.

De **druk op het waterleven door gewasbescherming** schommelt al enkele jaren rond een reductie met 30%.

4.151 Eco-efficiëntie

Evolutie van de eco-efficiëntie van de landbouw, van 2000 tot 2009, index 2000 = 100.

Bron: VMM, MIRA.

Deze schommeling is het gevolg van een aantal factoren. Zo doet een kleine areaaluitbreiding van een intensief bespoten teelt, bijvoorbeeld peren, de gebruikte hoeveelheid actieve stof sterk stijgen. Ook de weersomstandigheden spelen een rol. Veel neerslag verhoogt de ziektedruk en bijgevolg de nood aan bestrijdingsmiddelen, voornamelijk fungiciden. De meest persistente en toxische producten werden bij wet verboden, maar vaak worden ze vervangen door minder toxische alternatieven met een hogere hoeveelheid actieve stof. Toch doen landbouwers heel wat inspanningen om het gebruik te optimaliseren, onder meer door variëteitkeuze, teeltrotatie en verbeterde spuit-technieken. Gemiddeld gaf een landbouwbedrijf in 2008 ongeveer 200 euro per hectare uit aan gewasbeschermingsmiddelen. Voor aardappelen loopt de rekening op tot ruim 600 euro en voor fruit en sierteelt zelfs tot 1.300 euro per hectare.

Ondanks de verbeterde eco-efficiëntie en de dalende milieudruk zijn de doelstellingen waterkwaliteit nog niet bereikt. Bijkomende inspanningen in mest- en bestrijdingsmiddelenbeleid zijn nodig.

Landbouw- en plattelandsontwikkelingsbeleid

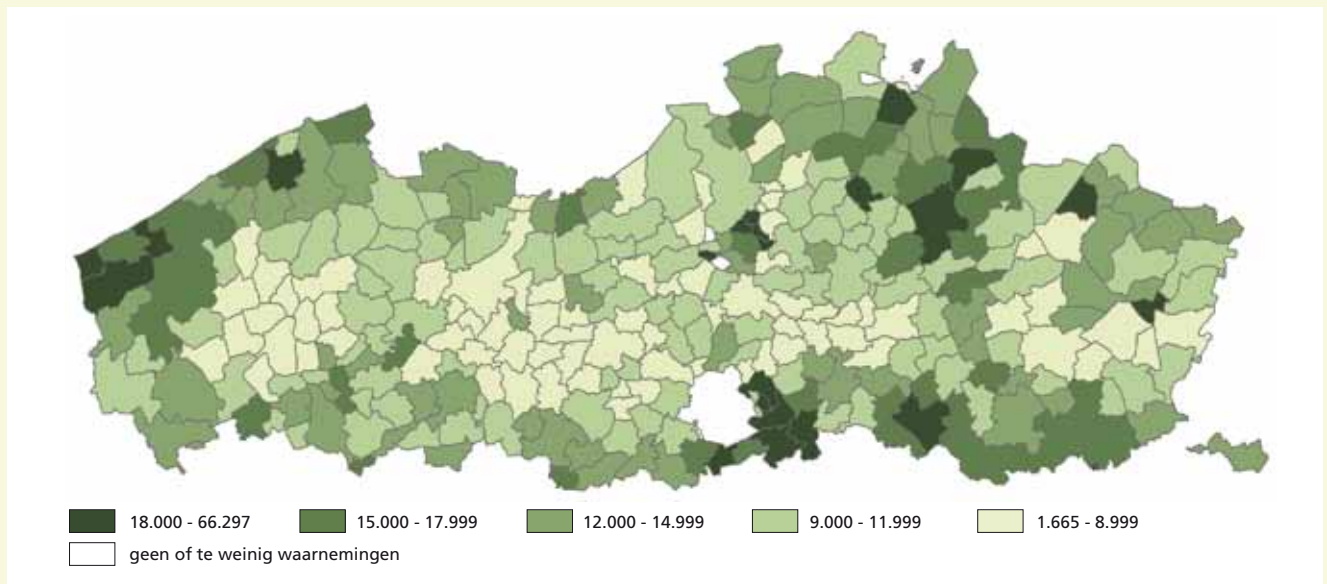
Het landbouwbeleid in Vlaanderen wordt grotendeels bepaald door het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) van de Europese Unie. Momenteel kunnen binnen het GLB twee pijlers onderscheiden worden. De traditionele markt- en prijssteun en de rechtstreekse steun (waaronder de bedrijfstoelage) vormen de eerste pijler. Het plattelandsbeleid vormt de tweede pijler.

Het GLB vloeide voort uit het Verdrag van Rome van 1957. De belangrijkste beleidsdoelstellingen bestonden erin om de landbouwproductiviteit te verhogen, de consumenten van genoeg en betaalbaar voedsel te voorzien, de producenten een redelijk landbouwincome te verzekeren en de markten te stabiliseren. De klemtoon van het GLB lag de eerste dertig jaar bijna uitsluitend op markt- en prijssteun. Het inkomen van de landbouwers werd ondersteund via marktmechanismen (interventieaankopen, importtarieven en exportsubsidies) die de prijzen van de landbouwproducten en dus indirect het landbouwincome op een gewenst niveau hielden.

Rechtstreekse steun bestond ook van in het begin, maar was ondergeschikt aan marktsteun. Door de MacSharry-hervorming in 1992 en Agenda 2000 in 1999 veranderde de balans ten voordele van rechtstreekse steun en zag het plattelandsbeleid in 1999 als tweede pijler het levenslicht. Het GLB onderging in 2003 een nieuwe hervorming, ook bekend als de MidTerm Review (MTR). Door de introductie van de bedrijfstoelage in 2005 leidde de MTR (grotendeels) tot de ontkoppeling van de rechtstreekse steun met de productie. Vóór 2005 bestond de rechtstreekse steun uit productiegerelateerde (gekoppelde) steun per hectare

4.152 Rechtstreekse inkomenssteun

Gemiddelde rechtstreekse steun uit Pijler I per landbouwer in 2009, in euro/landbouwer.

Bron: AMS op basis van Agentschap voor Landbouw en Visserij.

en per dier. De lossere band tussen productie en premies maakt dat de landbouwers in de EU meer kunnen concurreren en marktgericht handelen.

De MTR leidde eveneens tot een grotere aandacht voor het plattelandsbeleid.

Naast de rechtstreekse inkomenssteun worden in dit deel ook de plattelandsontwikkeling en de biolandbouw nader bekeken.

Rechtstreekse inkomenssteun

Sleutelement in het vernieuwde Europese landbouwbeleid is de ont koppeling van de rechtstreekse steun. Ontkoppelen betekent dat de steun niet langer gerelateerd is aan het productieniveau (per hectare of per dier) maar daarentegen in de vorm van een bedrijfstoelage wordt uitgekeerd. Die bedrijfstoelage staat dus los van de productie. Op die manier is er geen aansporing meer om te veel te produceren en worden landbouwers ertoe aanzet hun productie af te stemmen op de markt.

In 2009 werd in Vlaanderen bijna 269 miljoen euro aan **rechtstreekse steun** uitgekeerd aan de landbouwers, of gemiddeld 11.449 euro per bedrijf. De toeslagrechten (dus ontkoppelde steun) hebben daarin het grootste aandeel (bijna 87%). Nog wel gekoppeld zijn de zoekgoeienpremie en de slachtpremie voor kalveren, goed voor 11% en 2% van het totaal. De overige gekoppelde premies (voor zaaizaad, noten en energie- en eiwithoudende gewassen) hebben slechts een miniem aandeel.

De regio's met een hoge gemiddelde steun per landbouwer komen min of meer overeen met de traditionele

akkerbouwgebieden en gebieden met een belangrijke activiteit in melk- en vleesrundvee. De gemiddelde steun is lager in gebieden waar tuinbouw en varkenshouderij belangrijk zijn.

Plattelandsontwikkeling

Het Vlaams Programma voor Plattelandsontwikkeling voor de periode 2007-2013 (PDPO II) kadert binnen de tweede pijler van het GLB van de EU.

Waar de eerste pijler inkomenssteun verleent aan landbouwers, is de tweede pijler meer gericht op het multifunctionele karakter van de landbouw en de bredere maatschappelijke context waarbinnen de sector functioneert. Naast de verdere professionalisering van de landbouw, gaat het over de omschakeling naar duurzame landbouw, het gebruik van hernieuwbare grondstoffen, een maximale instandhouding van het milieu en de biodiversiteit en de leefbaarheid en samenhang op het platteland.

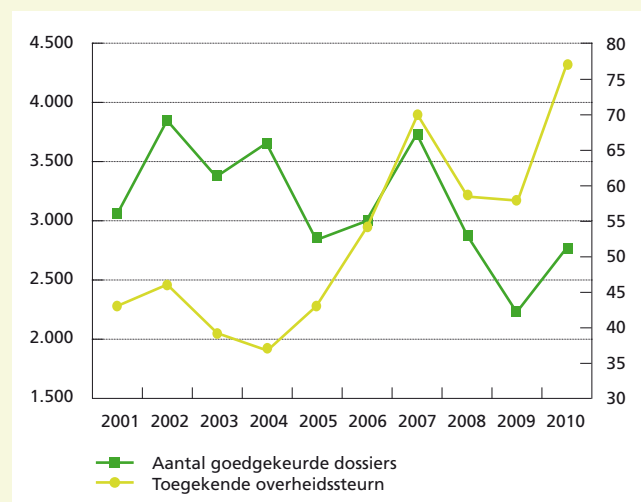
Het Vlaamse programma voor Plattelandsontwikkeling steunt op de 4 assen die in het Europese kader zijn gedefinieerd:

- As 1: verbetering van het concurrentievermogen van de land- en bosbouwsector;
- As 2: verbetering van het milieu en het platteland;
- As 3: de leefkwaliteit op het platteland en de diversificatie van de plattelandseconomie;
- As 4: methodologische as gewijd aan de Leaderbenadering.

De totale overheidssteun voor het PDPO II bedraagt 754,4 miljoen euro. Daarvan wordt 66% gedragen door Vlaanderen, de rest door Europa. De verdeling van dit budget over de verschillende assen is als volgt: 62% gaat naar As 1, 23% naar As 2, 9% naar As 3 en 5% naar As 4.

4.153 Investeringssteun

Aantal goedgekeurde dossiers (linkeras) en toegekende overheidssteun in miljoen euro (rechteras) voor investeringssteun inclusief diversificatie, van 2001 tot 2010.

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij.

Een van de onderdelen van het PDPO betreft de investeringen in de landbouwbedrijven. Een hele reeks investeringen komen in aanmerking voor subsidie waarbij de meeste steun wordt toegekend aan innovatieve, duurzame of minder milieubelastende investeringen. De **investeringssteun** heeft de vorm van een kapitaalpremie en/of rentesubsidie en wordt verleend door het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds (VLIF).

De toegekende overheidssteun is in 2010 verdubbeld tegenover 2004. Het jaarlijks aantal goedgekeurde dossiers schommelt rond 3.000. Het grootste deel van de toegekende steun gaat naar tuinbouwbedrijven en gemengde bedrijven.

Een kwart van het PDPO-budget gaat naar milieudoelinden, waarvan de **agromilieumaatregelen** het grootste deel voor hun rekening nemen. Sommige maatregelen spelen in op de vermindering van het gebruik van meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen, andere zorgen voor de bescherming van de flora en de fauna op percelen in landbouwgebruik. Er zijn ook maatregelen die focussen op het bestrijden van erosie. Voor de agromilieumaatregelen wordt ingetekend voor een periode van 5 jaar.

Er zijn 16 agromilieumaatregelen waarvan 5 een uitdovend karakter hebben, namelijk groenbedekking, beheersovereenkomst botanisch beheer, beheersovereenkomst natuur, biozeughouderijen en geïntegreerd pitfruit.

In 2010 bedraagt het totale areaal agromilieumaatregelen 68.626 ha. Dit betekent een afname met 43% tegenover 2008. Dat is deels te wijten aan de uitdovende maatregel groenbedekking. Wordt enkel het areaal beschouwd waarvoor wel nog nieuwe contracten kunnen worden afgesloten, dan is er een toename met 14% sinds 2008.

Een deel van het PDPO-budget gaat naar gebiedsgerichte projecten die de leefkwaliteit op het platteland en de diversificatie van de plattelandseconomie ondersteunen. Deze gebiedsgerichte aanpak wordt ondersteund door de provincies en gedeeltelijk vormgegeven via de zoge-

4.154 Agromilieumaatregelen

Evolutie van het areaal agromilieumaatregelen in het kader van het programma voor plattelandontwikkeling, in 2000 en van 2005 tot 2010, in ha.

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Groenbedekking	5.655	72.103	78.031	75.958	71.339	16.096	12.811
Mechanische onkruidbestrijding	151	5.973	6.207	6.191	5.969	4.616	3.931
Sierteelt	375	748	1.102	920	965	1.133	1.232
Beheersovereenkomst soortenbescherming	165	816	961	732	728	774	601
Beheersovereenkomst perceelsrandenbeheer	35	530	1.222	1.204	1.280	1.395	1.266
Beheersovereenkomst kleine landschapselementen*	426	7.158	7.392	4.634	0	0	124
Beheersovereenkomst botanisch beheer	0	81	203	201	197	197	156
Beheersovereenkomst natuur	1.372	2.628	1.397	1.403	1.216	987	869
Beheersovereenkomst water	17.526	27.800	29.300	29.384	26.999	29.944	27.496
Subsidie hoogstammige fruitbomen	0	232	388	482	567	649	646
Steun biozeughouderijen	0	6	6	6	0	0	0
Hectaresteen biolandbouw	1.350	2.689	2.645	2.704	2.674	2.795	3.273
Hectaresteen geïntegreerd pitfruit	5.157	4.941	888	396	0	0	0
Vlinderbloemigen	0	3.018	4.766	5.751	6.472	5.902	5.364
Beheersovereenkomst erosie	0	920	1.736	2.091	2.270	3.321	3.370
Verwarringstechniek pitfruitteelt	0	0	0	0	0	0	7.487
TOTAAL AREAAL	32.212	129.643	136.244	132.057	120.676	67.809	68.626
RAMING UNIEK AREAAL	29.554	118.945	125.001	121.513	119.555	64.834	60.085

* tot 2007 de oppervlakte van het volledige landbouwperceel dat bij dit kleine landschapselement hoort, vanaf 2008 de oppervlakte van het kleine landschapselement zelf.

Bron: Beleidsdomein Landbouw en Visserij en VLM.

4.155 Bijdrage steun in bedrijfsinkomen

Bijdrage van de rechtstreekse steun Pijler I en Pijler II in het bedrijfsinkomen per bedrijfstype in 2008, in %.

	Aandeel Pijler I-steun	Aandeel Pijler II-steun
Akkerbouw	37	12
Glastuinbouw groenten en sierteelt	0	11
Fruit en groenten openlucht	2	6
Melkvee	33	7
Vleesvee	90	10
Gemengd rundvee	41	9
Varkens en pluimvee	10	13
Gemengde bedrijven	29	10
Totaal land- en tuinbouw	25	9

Bron: AMS op basis van Agentschap Landbouw en Visserij.

naamde Leadermethodiek. Vlaanderen telt tien Leadergebieden (onder andere Westhoek, Vlaamse Ardennen, Pajottenland, Haspengouw, ...) waarin lokale besturen en andere lokale actoren samen instaan voor het opstellen en uitwerken van een integrale ontwikkelingsvisie. Zowel de provincies als de Leadergebieden kunnen projecten subsidiëren binnen volgende vijf thema's: toerisme, ruraal erfgoed, basisvoorzieningen voor de plattelandbevolking, dorpskernvernieuwing en ruraal ondernemerschap. In 2010 werd zo 11,1 miljoen euro overheidssteun toegekend, waarvan 30% door de Europese Unie, 36% door Vlaanderen en 34% door de provincies werd betaald.

Voor de totale land- en tuinbouwsector bedraagt het **aandeel van de rechtstreekse steun** uit Pijler I in het **bedrijfsinkomen** gemiddeld 25%. Pijler II is goed voor

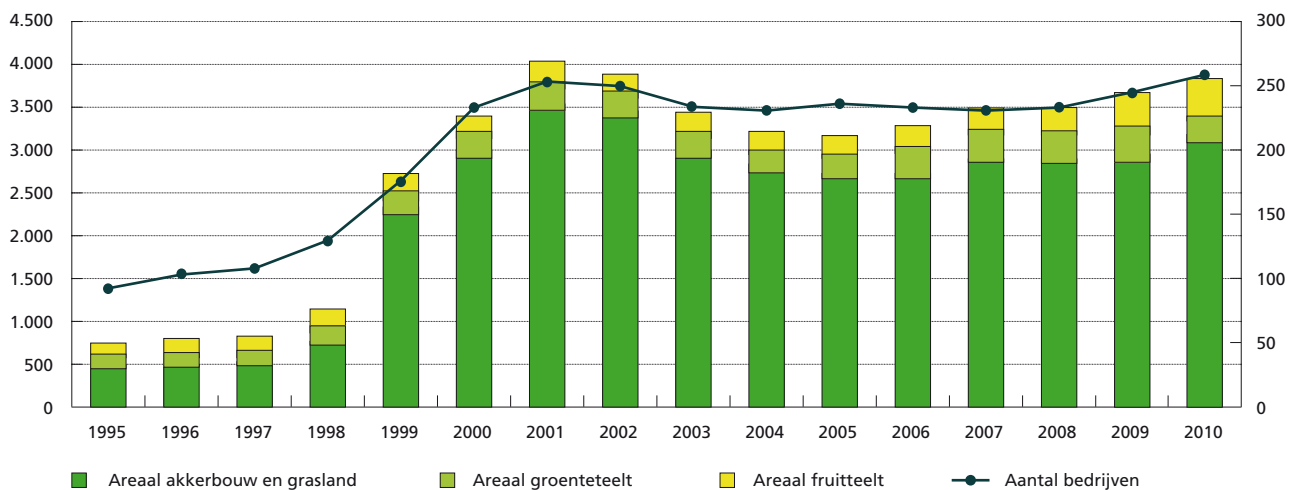
gemiddeld 9% van het bedrijfsinkomen. Het aandeel van de steun uit Pijler I in het bedrijfsinkomen is in het algemeen hoog voor bedrijfstypes met rundvee en akkerbouw. De bedrijfstypes varkenshouderij en vooral tuinbouw ontvangen weinig of geen rechtstreekse steun uit Pijler I. Met name de glastuinbouw groenten en sierteelt krijgen geen rechtstreekse steun. Pijler II-steun daarentegen is er voor alle bedrijfstypes, ook voor de varkenshouderij en tuinbouw. De steun is in absolute termen het laagst voor de bedrijfstypes vlees- en melkvee. Maar omdat het bedrijfsinkomen van vleesveebedrijven zo laag is, is het aandeel van de steun in het bedrijfsinkomen met 10% relatief hoog.

Biologische landbouw

Het **biologisch areaal** neemt met 4% toe en bedraagt 3.822 hectare in 2010. Dat is 0,6% van het totale Vlaamse landbouwareaal. Het aantal bioboeren komt op 256 te staan, een netto-toename van 14 eenheden. Het areaal in omschakeling stijgt met 28% en bedraagt 766 ha (20% van het totale biologisch areaal). Vlaanderen kent de laatste drie jaar een beperkte uitstroom, wat erop wijst dat de producenten verder professionaliseren. De toename van het areaal gebeurde vooral bij de beboste percelen, bodembedekkers (grasklaver) en percelen onder natuurbeheer. 55% van het biologisch areaal bestaat uit grasland en bodembedekkers. Fruit en groenten hebben samen een aandeel van 19% in het totale biologische areaal. Zo stijgt vooral het areaal appelen en bedraagt 221 ha. Dat is de helft van het totale fruitareaal. Het groenteareaal neemt echter af met 24%. De biologische veestapel stijgt in 2010, net als in 2009, uitsluitend in de pluimveesector, terwijl dalingen waarneembaar zijn bij het aantal biologische varkens, paarden en

4.156 Biologische landbouw

Evolutie van het aantal bedrijven (rechters) en areaal in ha (linkers) met biologische landbouw, van 1995 tot 2010.

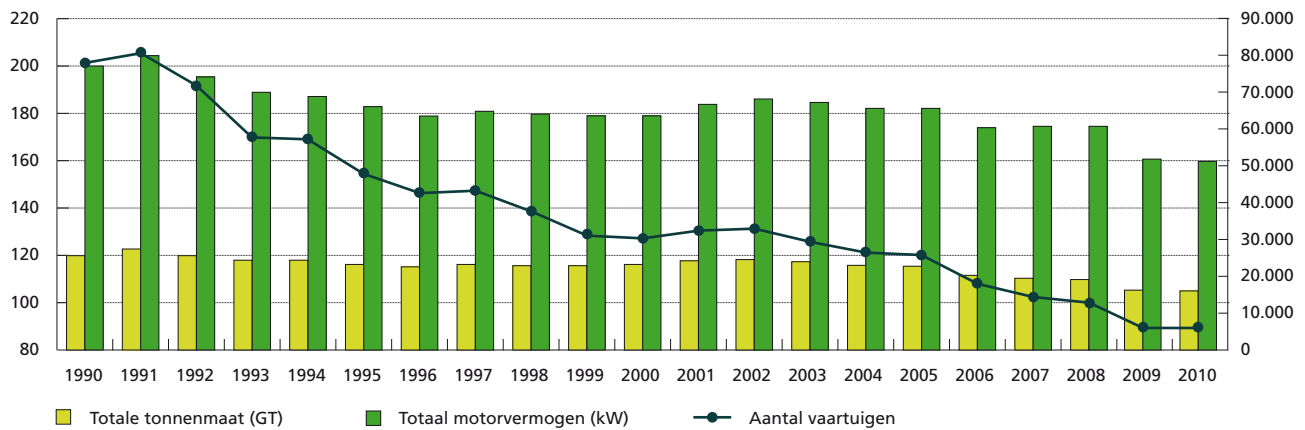

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van Integra en Certisys.

4.157 vissersvloot

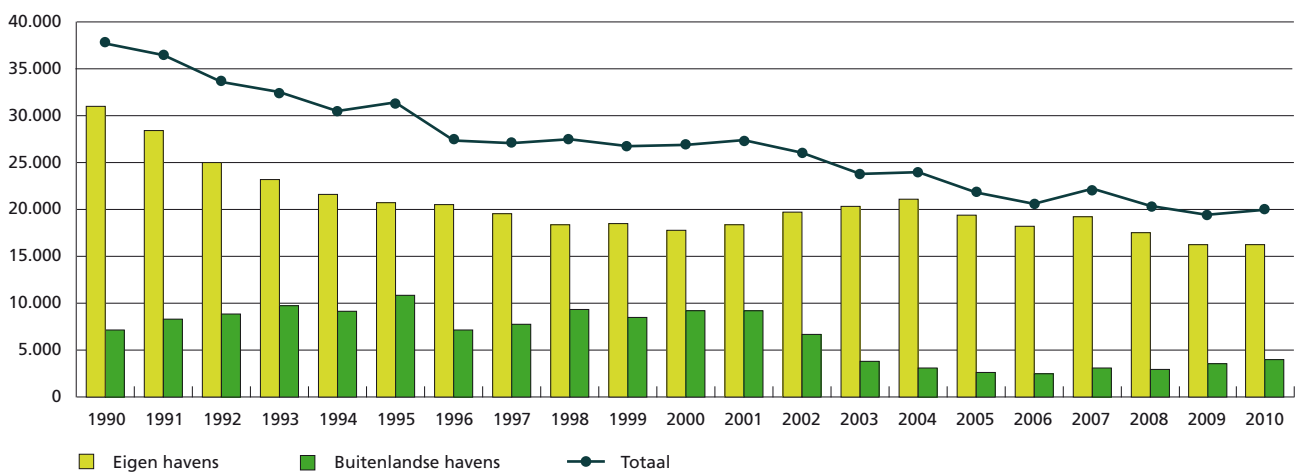
Evolutie van het aantal vissersvaartuigen (linkeras) en de totale capaciteit van de vloot in GT en kW (rechteras), van 1990 tot 2010.

Bron: Departement Landbouw en Visserij.

4.158 Aanvoer vissersvloot

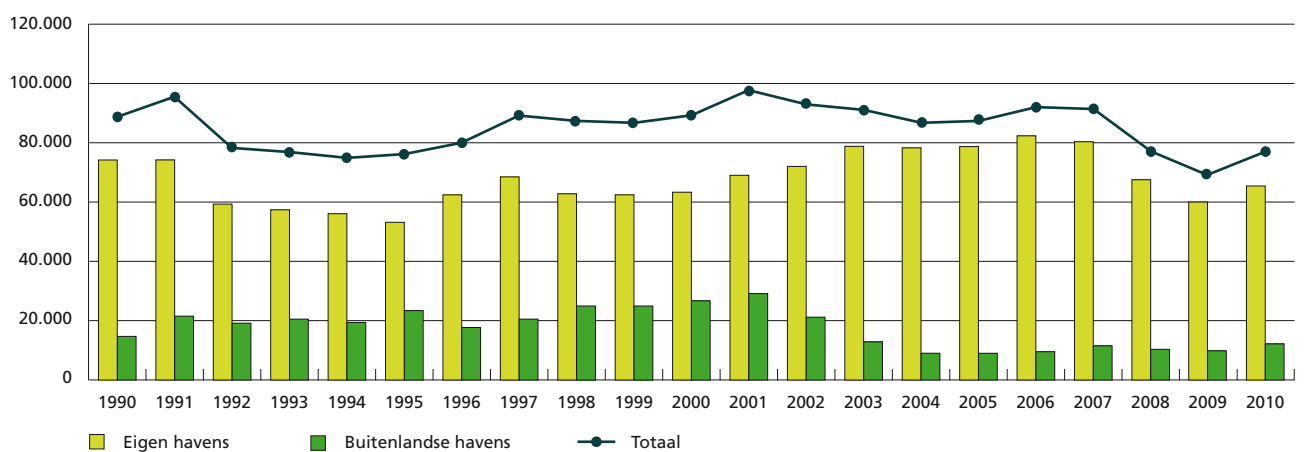
Evolutie van de jaarlijkse aanvoer in eigen en vreemde havens, van 1990 tot 2010, in ton.

Bron: Departement Landbouw en Visserij.

4.159 Aanvoerwaarde vissersvloot

Evolutie van de jaarlijkse aanvoerwaarde in eigen en vreemde havens, van 1990 tot 2010, in 1.000 euro.

Bron: Departement Landbouw en Visserij.

herten. Bij het melkvee steeg wel het aantal dieren onder controle, wat neerkomt op een extra productie van ongeveer 390.000 liter biomelk. De biologische melkproductie bedraagt 6,3 miljoen liter in Vlaanderen.

De consumentenbestedingen van bioproducten namen met 20% toe en bereikten 421 miljoen euro in 2010. Welgestelde gezinnen met kinderen en gepensioneerden zijn de grootste kopersgroep. Het **marktaandeel van bioproducten** nam hiermee toe tot 1,8%. Biologische vleesvervangers (21%) en biogroenten (4,8%) blijven het goed doen. Biologisch vlees neemt het laagste marktaandeel in (0,6%). De supermarkt blijft met 61,5% het belangrijkste distributiekanaal. Verkoop via korte keten kende een stagnatie. Biologische producten zijn gemiddeld 33% duurder dan gewone producten.

De **overheidsuitgaven** voor de biologische sector kwamen op 3,7 miljoen euro in 2010, een toename van 8% ten opzichte van 2009. Deze uitgaven gaan onder meer naar onderzoek (38%), naar promotiecampagnes en het creëren van draagvlak (14%) en naar keten- en marktontwikkeling (20%). Ruim een kwart van de steun (28%) gaat rechtstreeks naar de producent als hectaresteen, investeringssteun en enkele kleinere maatregelen.

Visserij

De zeevisserijvloot bestond eind 2010 uit 89 vaartuigen. Zowel het **aantal vaartuigen** als de totale tonnenmaat en het totale motorvermogen bleven quasi onveranderd tegenover 2009.

De **aanvoer van vis** daalt sinds het begin van de jaren '90 nagenoeg onafgebroken en bedraagt in 2010 nog ongeveer de helft van 20 jaar geleden. In 2010 blijft de aanvoer in de eigen havens nagenoeg onveranderd tegenover 2009, de aanvoer in vreemde havens stijgt met 17%. De totale aanvoer neemt zo toe met 3% tot bijna 20 kton, toch een verbetering na het absolute dieptepunt in 2009.

In Zeebrugge wordt 55% van de aanvoer in de eigen havens afgezet, in Oostende 42,5% en in Nieuwpoort 2,5%. Het aandeel van de aanvoer in vreemde havens bedraagt 19%, in 2000 was dit nog 34%. Het overgrote deel van de aanvoer in buitenlandse havens (88%) vindt plaats in Nederland.

De omzet in eigen havens en buitenlandse havens stijgt in 2010 met respectievelijk 10% en 23% ten opzichte van 2009. De globale **aanvoerwaarde** komt uit op 76,2 miljoen euro, een toename met 12% tegenover 2009.

Tong is veruit de belangrijkste vissoort naar omzet met 39 miljoen euro. Schol komt op de tweede plaats met 6,5 miljoen euro omzet. Samen zijn zij goed voor 60% van de totale aanvoerwaarde. Dat bewijst de allesoverheersende positie van tong en schol voor de vissersvloot. Tarbot en garnaal nemen elk ongeveer 5% van de omzet voor hun rekening, zeeduivel en tongschar elk 4% en kabeljauw en griet elk 3%.

Publicaties en websites

- Platteau, J., Van Gijseghe, D. & Van Bogaert, T. (reds.) (2010). *Landbouwrapport 2010*. Brussel: Departement Landbouw en Visserij.
- Bernaerts, E., Demuynck, E. & Platteau, J. (2010). *Productierekening van de Vlaamse land- en tuinbouw 2010*. Brussel: Beleidsdomein Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.
- Coulier, T., Bernaerts, E. & Van Gijseghe, D. (2011). *De Vlaamse Landbouwconjunctuurindex - Resultaten enquête voorjaar 2011*. Brussel: Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.
- Oeyen, A. & Tacquenier, B. (2011). *Rentabiliteitsrapport Land- en tuinbouw 2009*. Brussel: Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.
- Samborski, V. & Van Bellegem, L. (2011). *De biologische landbouw in 2010*. Brussel: Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.
- Bergen, D. & Tacquenier, B. (2011). *EU-benchmarking (2006-2007) en vergelijking van enkele bedrijfseconomische indicatoren voor de belangrijkste bedrijfstypes in Vlaanderen (2005-2008)*. Brussel: Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.
- Samborski, V., Janssens, J. & Platteau, J. (2010). *Agrohandelsrapport 2009*. Brussel: Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie.
- Departement Landbouw en Visserij, Afdeling Landbouw- en Visserijbeleid (2011). *De Belgische Zeevisserij - Aanvoer en Besomming 2010*. Brussel.

Beleidsdomein Landbouw & Visserij:

<http://www.vlaanderen.be/landbouw>

ADSEI - Landbouw: <http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/economie/landbouw/index.jsp>

Arbeidsinkomen Het familiale arbeidsinkomen wordt verkregen door van de totale opbrengsten alle kosten, behalve het toegerekend loon van de familiale arbeidskrachten, in mindering te brengen. Het is de vergoeding van alle familiale arbeid vermeerderd met het netto bedrijfsresultaat. Het wordt uitgedrukt per aantal niet-betaalde (meestal familiale) volwaardige arbeidskrachten (FAK). Het totaal arbeidsinkomen is het familiale arbeidsinkomen vermeerderd met de betaalde lonen. Dit inkomen wordt uitgedrukt per volwaardige arbeidskracht (VAK).

Volwaardige arbeidskrachten (VAK) Het aantal betaalde en niet-betaalde regelmatig en niet-regelmatig tewerkgestelde personen die omgerekend worden tot volwaardige arbeidskrachten. Eén VAK vertegenwoordigt dan een persoon van 21 tot 65 jaar die voltijds op het landbouwbedrijf werkzaam is.

Familiale arbeidskrachten (FAK) Het aantal niet-betaalde regelmatig en niet-regelmatig tewerkgestelde personen die omgerekend worden tot volwaardige arbeidskrachten.

Vergelijkbaar inkomen Het gemiddelde bruto salaris van een voltijds tewerkgestelde loontrekkende.

5 SLIMME DRAAISCHIJF VAN EUROPA

De Mobiliteit beheersen en duurzamer maken is voor het dichtbevolkte Vlaanderen een enorme uitdaging. De toename van het personenvervoer en het goederenvervoer doet files aangroeien en vergroot het risico op verkeersongevallen. Het vervoer over water en spoor kan de groei van het goederenvervoer nog niet helemaal opvangen. Ons mobiliteitssysteem moet verbeterd worden om de effecten op onze economie, onze gezondheid en ons milieu te beperken en tegelijk onze logistieke positie in West-Europa te versterken. De Vlaamse overheid streeft hierbij naar comodaliteit.

Het **personenvervoer** neemt een groot aandeel van het verkeer in. De Vlaamse overheid streeft hierbij naar comodaliteit en baseert zich voor haar investeringen op het STOP-principe: eerst stappen en trappen, dan openbaar vervoer en tenslotte privé-vervoer. Daarenboven krijgt het openbaar vervoer de prioritaire opdracht om tegen aanvaardbare kosten een echt alternatief aan te bieden voor het woon-werkverkeer en de schoolverplaatsingen.

Blikvangers

- Stijging van het aantal personenkilometer met personenwagens tot 62 miljard pkm na trendbreuk in crisisjaar 2008 (*figuur 5.1*).
- Het aantal personenkilometers met autobussen en -cars herstelde zich in 2009 ook tot 9,1 miljard pkm na de lichte achteruitgang in 2008 (*figuur 5.2*).
- Ook op het spoor blijft het aantal personenkilometers verder stijgen. In 2009 werden in Vlaanderen 6,1 miljard pkm afgelegd, goed voor een nieuw record (*figuur 5.4*).

Door haar centrale ligging in Europa en door de dichte uitbouw van het netwerk van transportinfrastructuur is Vlaanderen op **logistiek** vlak een topregio in Europa. Om deze positie te behouden en waar mogelijk te versterken moet blijvend ingezet worden op de multimodale ontsluiting van de economische poorten.

Blikvangers

- Het aantal tonkilometer bij vrachtwagens en het spoorvervoer daalde in 2009 verder tot respectievelijk 34 miljard tkm en 3 miljard tkm (*figuur 5.15, 5.17*).
- De trafiek in lucht- en zeehavens kende in 2010 opnieuw een groei, net als het aantal tonkilometer bij de binnenvaart dat opliep tot ruim 4 miljard tkm (*figuur 5.18, 5.20, 5.22*).

De toename van het personen- en goederenvervoer maakt dat de files aangroeien en het **vlot verkeer** steeds vaker onder druk komt te staan. Het uitbouwen van een multi-modaal verkeers- en vervoersmanagement kan er voor zorgen dat de bestaande infrastructuur optimaal wordt benut. Maar het beter inschakelen van het bestaande wegennet zal niet volstaan om het verkeer vlot de economische knooppunten te laten bereiken. Om de bereikbaarheid van een aantal regio's te optimaliseren wil de overheid de missing links in het infrastructuurnetwerk zo snel mogelijk wegwerken.

Blikvangers

- De filezwaarte op het hoofdwegennet is tussen 2007 en 2010 met 10 à 20% toegenomen. Eind 2010 is de filezwaarte in de Antwerpse regio groter dan die in de Brusselse regio terwijl dit voorheen net omgekeerd was (*figuur 5.30*).

De steeds groeiende vraag naar mobiliteit vergroot het risico op verkeersongevallen. Vandaar dat **verkeersveiligheid** één van de belangrijke prioriteiten is in het Vlaamse beleid. De overheid legt zichzelf strenge verkeersveiligheidsnormen op, investeert verder in oplossingen om deze verkeersveiligheid te verbeteren en wil haar inspanningen voor een betere opvang en begeleiding van verkeersslachtoffers verder doorzetten.

Blikvangers

- Vlaanderen scoort slecht voor verkeersveiligheid in vergelijking met negen Europese economische top-regio's. In Vlaanderen zijn er 77 verkeersdoden per miljoen inwoners in 2009, het hoogste aantal in deze groep van regio's. Het EU-gemiddelde bedraagt 70 verkeersdoden per miljoen inwoners (*figuur 5.40*).

Tenslotte moeten ook de **milieu-aspecten** van mobiliteit mee in beeld worden gebracht. De overheid wil de impact van het verkeer op de mens en op het milieu immers beperken, zonder de sociale en economische functie van mobiliteit te ondermijnen. Daartoe ontwikkelt de overheid onder andere actieplannen om geluidshinder en luchtverontreiniging te verminderen en wordt groen vervoer gestimuleerd.

Blikvangers

- Hybride voertuigen zijn aan een opmars bezig. In 2009 waren er 25 exemplaren in het personenwagenpark. In 2010 zijn dat er al 1.533.
- Zowel voor het personen- als het goederenvervoer was er in 2009 een ontkoppeling tussen de transportstromen en de emissies (*figuur 5.49, 5.50*).

Het Vlaams mobiliteitsbeleid streeft naar een verkeers- en vervoerssysteem dat tot de performantste van Europa behoort. Hiervoor wordt co-modaliteit, ondersteund door een gericht locatiebeleid en door het STOP-principe (Stappen, Trappen, Openbaar en Privé vervoer) als hoeksteen van het Vlaams mobiliteitsbeleid toegepast. Dat betekent dat de meest optimale modus wordt ingezet vanuit economisch, ecologisch en logistiek oogpunt. Daarbij streeft de overheid naar een kwaliteitsvol, volledig, (kosten)efficiënt en geïntegreerd openbaar vervoeraanbod en naar een uitgebreid fietspadennetwerk.

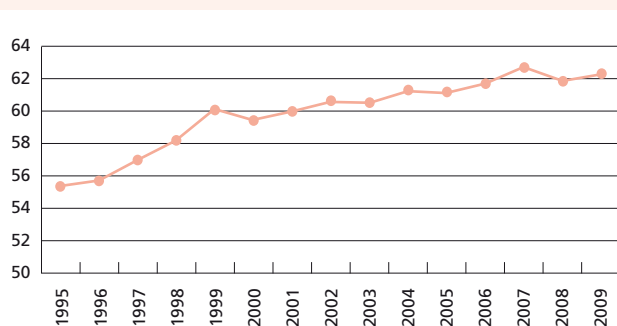
In het toekomstproject Vlaanderen in Actie en het bijhorend Pact 2020 wordt de 'slimme draaischijf van Europa' als doorbraak geformuleerd met bijhorende doelstellingen. De economische poorten zijn vlot bereikbaar via de verschillende transportmodi, zodat logistiek Vlaanderen zijn rol als slimme draaischijf van Europa verder kan uitspelen. Om de logistieke activiteiten maximaal te valoriseren worden logistieke spelers aangetrokken die ten volle toegevoegde waarde en werkgelegenheid creëren.

Vlot verkeer voor alle transportmodi is daarbij uiterst belangrijk. Het bestaande transportnetwerk wordt ten volle benut, en de ontbrekende schakels in het netwerk worden weggewerkt.

De overheid legt zichzelf bij de uitbouw van het performante vervoerssysteem strenge verkeersveiligheidsnormen op. De gehele vervoerssector mag bovendien maar een beperkte impact hebben op mens en milieu. Daarbij gaat specifiek aandacht naar de Europese milieudoelstellingen.

5.1 Personenkilometer personenwagens

Evolutie van het aantal personenkilometer afgelegd met personenwagens en bestelwagens met passagier, ongeacht land van registratie, van 1995 tot 2009, in miljard personenkilometer.

Bron: FOD MV.

Dit hoofdstuk wil de mobiliteit in al haar aspecten bespreken. Een eerste deel beschrijft de evolutie van het personenvervoer. Daarna volgt een beschrijving van de logistieke sector. Een derde deel behandelt de mate waarin het verkeer zich vlot kan bewegen. Het vierde deel focust op verkeersveiligheid. Het laatste deel behandelt tenslotte de milieu-aspecten van mobiliteit.

Personenvervoer

Dit deel beschrijft de evolutie van het personenvervoer. Een eerste focus ligt op de veranderingen per modus. Een tweede deel beschrijft het verplaatsingsgedrag van de Vlaming. De keuze van vervoerswijze voor bepaalde soorten verplaatsingen staat hierbij centraal.

Transportmodus

Hieronder komen de veranderingen in het personenvervoer naar modus aan bod. Het individueel en collectief vervoer over de weg, het spoorvervoer en de luchtvaart worden daarbij onder de loep genomen.

Personenwagen

Het aantal personenkilometer met personenwagens kende een neerwaartse knik in 2008. De hoge benzineprijzen in de eerste helft van 2008 en het begin van de economische crisis op het einde van 2008 zijn hierbij verklarende factoren. In 2009 ging het aantal personenkilometer terug omhoog, maar bleef wel onder het recordcijfer van 2007. Het aantal personenkilometer steeg tussen 1995 en 2009 met 13%.

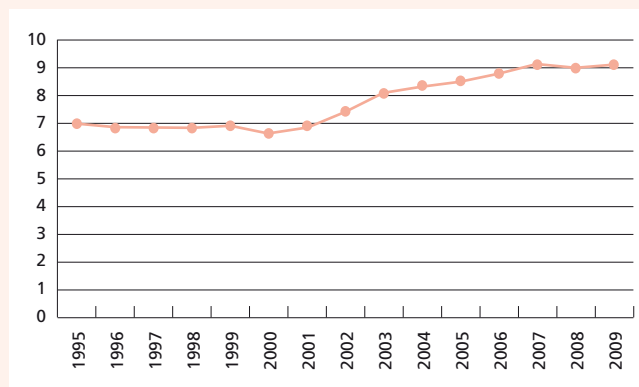
Collectief vervoer via de weg

Het aantal personenkilometer met autobussen en -cars herstelde zich in 2009 na de lichte achteruitgang in 2008. Dit collectief vervoer over de weg steeg tussen 2000 en 2009 met bijna een derde. De toename is vooral te danken aan de uitbreiding van het aanbod en voordelige abonnementen bij De Lijn in de jaren na de eeuwwisseling.

In 2010 brak De Lijn voor de twaalfde keer op rij het record van het aantal vervoerde passagiers. De vervoersmaatschappij noteerde 551 miljoen **reizigersritten**. Deze groei is vooral te danken aan de toename van de voordelige netabonnements. Daarnaast zorgde de uitwerking van de basismobiliteit en het netmanagement voor nieuwe lijnen, nieuwe haltes en verhoogde frequenties. Voor het eerst sinds 1996 daalde het aantal afgelegde voertuigkilometer. Voorheen verliep de groei ook al trager dan de groei van het aantal reizigersritten, wat wijst op

5.2 Personenkilometer autobussen en -cars

Evolutie van het aantal personenkilometer afgelegd met autobussen en -cars, ongeacht land van registratie, van 1995 tot 2009, in miljard personenkilometer.

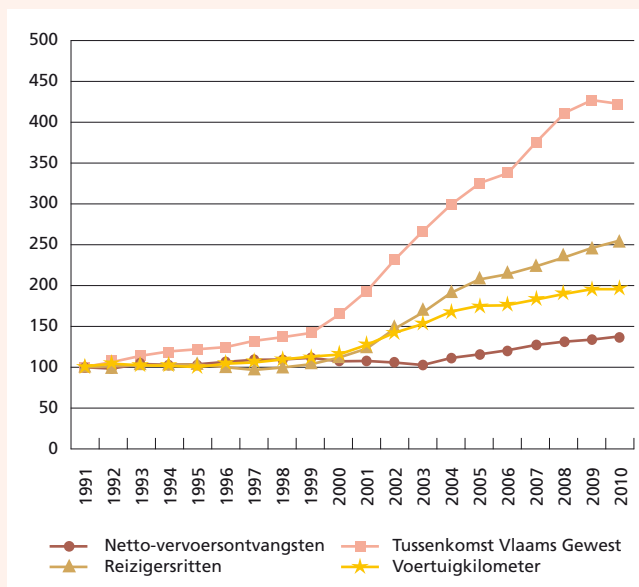
Bron: FOD MV.

een betere benutting van de capaciteit van de bussen en trams van De Lijn.

De financiering van de openbare vervoersmaatschappij bestaat deels uit eigen inkomsten en deels uit subsidies en toelagen. De overheid koos rond de eeuwwisseling voor een beleid van lage tarieven en een verhoogd aanbod. Dat weerspiegelt zich in een sterke toename van het aandeel subsidies. De eigen inkomsten stegen de laatste jaren ook, maar niet in dezelfde mate als de subsidies en financieringen. In 2010 is er een lichte daling van de subsidies en een stijging van de netto-vervoersinkomsten.

5.3 De Lijn

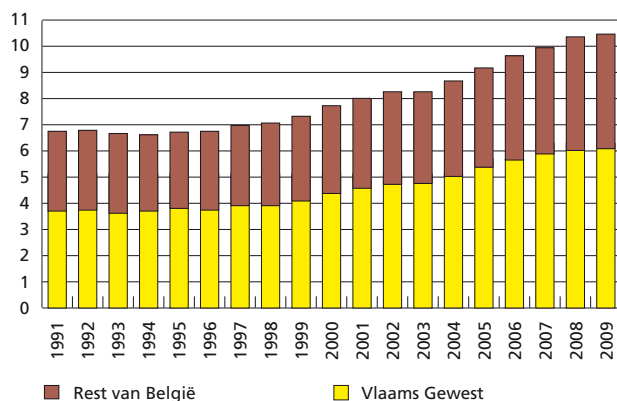
Aantal reizigersritten en voertuigkilometer De Lijn, netto-vervoersontvangsten De Lijn en tussenkomst Vlaams Gewest De Lijn, van 1991 tot 2010, index 1991 = 100.

Bron: VVM De Lijn.

5.4 Personenkilometer NMBS

Evolutie van het aantal personenkilometer, Vlaams Gewest en België, van 1991 tot 2009, x 1 miljard.

Bron: NMBS.

Spoor

De NMBS boekte in 2009 voor het dertiende opeenvolgende jaar een groei van het aantal reizigersritten. In totaal maakten 220 miljoen reizigers gebruik van de NMBS voor nationaal en internationaal vervoer. Binnen België werd in 2009 204 miljoen keer de trein genomen, een stijging met ruim de helft in vergelijking met 1990. Ook het aantal personenkilometer blijft stijgen. In 2009 werden in Vlaanderen 6,1 miljard personenkilometer afgelegd, goed voor een nieuw record.

5.5 Luchthavens passagiers EU

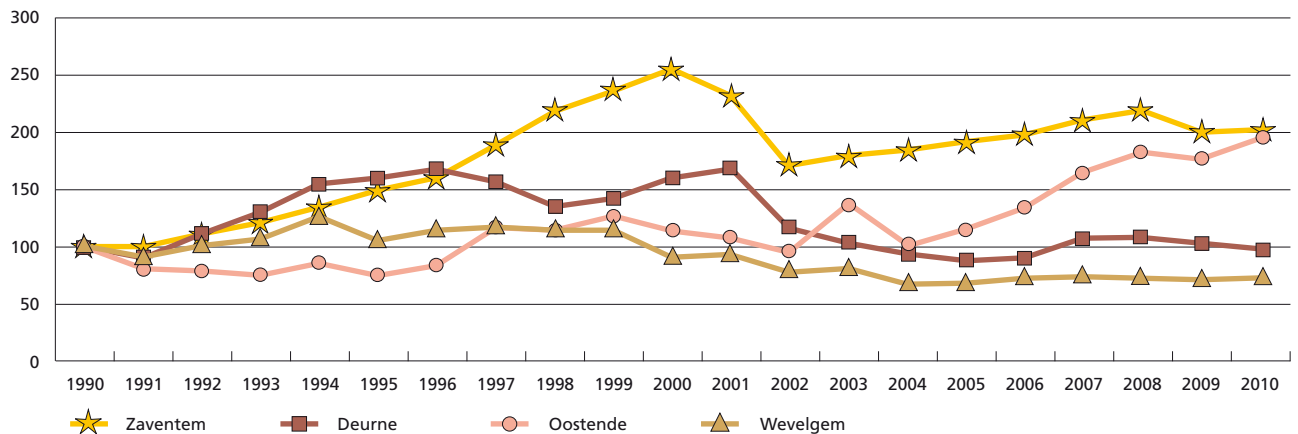
Evolutie van de trafiek in de twintig belangrijkste luchthavens van EU27 in 2000 en 2009, aantal vervoerde passagiers, x 1 miljoen.

Luchthavens	2000	2009
Londen Heathrow	64,3	65,9
Parijs Ch. de Gaulle	49,7	57,7
Frankfurt Rhein-Main	49,0	50,6
Madrid Barajas	32,7	47,9
Amsterdam Schiphol	39,3	43,5
Rome Fiumicino	25,9	33,4
Munchen	22,9	32,6
Londen Gatwick	32,0	32,4
Barcelona	19,4	27,3
Parijs Orly	25,4	25,1
Palma de Mallorca	19,3	21,2
Dublin	13,7	20,5
Londen Stansted	11,9	19,9
Kopenhagen Kastrup	18,1	19,6
Manchester	18,3	18,6
Wenen	11,9	18,1
Dusseldorf	15,9	17,7
Milaan Malpensa	20,6	17,4
Zaventem	21,6	17,0
Athene Eleftherios	13,4	16,1

Noot: passagiers = aankomsten + vertrek + transit
Bron: EC DG Mobility & Transport.

5.6 Luchthavens passagiers

Evolutie van het aantal passagiers op de luchthavens, van 1990 tot 2010, index 1990 = 100.

Noot: passagiers = aankomsten + vertrek + transit
Bron: luchthavenautoriteiten.

Luchtvaart

Hieronder volgt eerst een kort overzicht van de evolutie van de Europese luchtvaart. Dan volgt een beschrijving van de situatie op de vier Vlaamse luchthavens.

In 2010 steeg het aantal passagiers op Europese luchthavens met 4%. De luchtvaart kende in 2001 en 2002 moeilijke tijden. De toenmalige economische crisis, de aanslagen van 11 september 2001, de SARS-epidemie, ... lieten hun sporen na. In beide jaren ging de passagiersluchtvaart in de EU25 licht achteruit. Sinds 2003 was er opnieuw groei, tot de economische crisis eind 2008 toesloeg. Sinds 2010 loopt het passagiersaantal weer op.

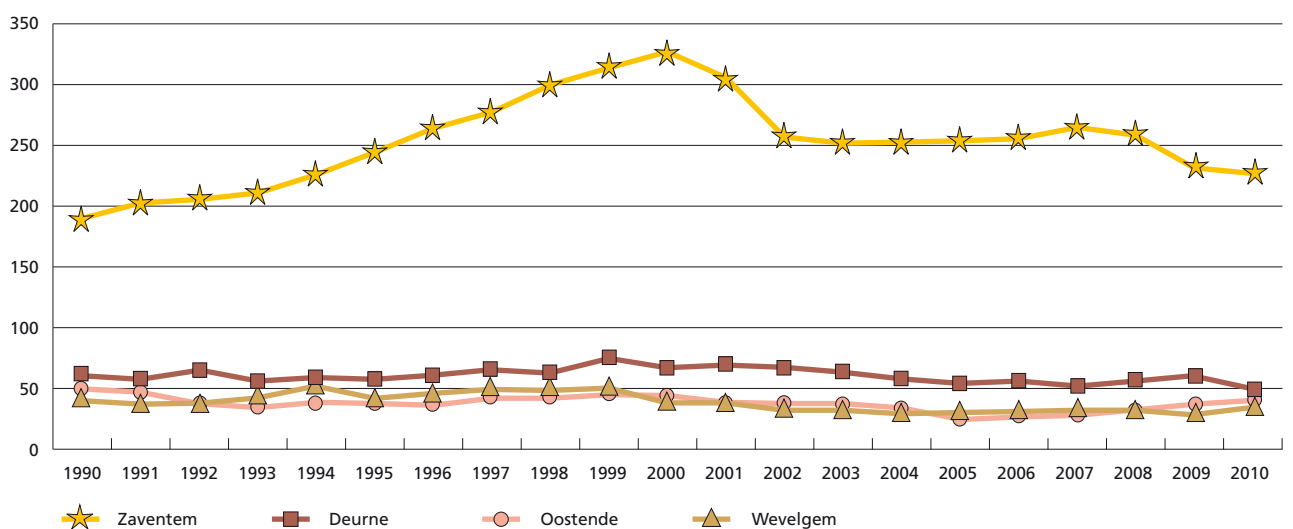
2010 was een jaar in het teken van voorzichtig herstel voor de Vlaamse luchtvaart. Het aantal **vliegbewegingen** ging wel nog met 3% achteruit, maar het aantal **passagiers** steeg met 1%.

Zaventem – Brussel Nationaal

Zaventem is goed voor bijna twee derde van de vliegtuigbewegingen, 88% van de verscheepte tonnage en zelfs 97% van het aantal passagiers binnen het Vlaamse Gewest. In de Europese Unie was Zaventem in 2008 de negentiende passagiersluchthaven. In 2010 steeg het passagiersaantal met 1% tot ruim 17 miljoen reizigers. Het aantal bewegingen liep met 3% terug. De bezettingsgraad van de vliegtuigen ging licht vooruit. In 2010 verwelkomde de luchthaven

5.7 Vliegbewegingen

Evolutie van de bewegingen op de luchthavens, van 1990 tot 2010, x 1.000.

Noot: passagiers = aankomsten + vertrek + transit
Bron: luchthavenautoriteiten.

ven zeven nieuwe luchtvaartmaatschappijen, voegde zestien nieuwe bestemmingen toe aan het aanbod, maar zag ook zes maatschappijen haar activiteiten stopzetten op de luchthaven en negen bestemmingen verdwijnen.

Het aantal lokale passagiers, die hun vliegreis beginnen of eindigen in Brussel, daalde met 2% tot net geen 15 miljoen. Het aantal transferpassagiers ging fors vooruit met 29%, maar blijft echter ruim achterop met 2,1 miljoen passagiers.

Als passagiersluchthaven is Zaventem vooral intra-Europees gericht.

Oostende – Brugge

De Oostendse trafiek schommelt voortdurend. Het merendeel bestaat uit ad-hoc vluchten met de hele wereld als bestemming. Het belang van Oostende ligt vooral in het vrachtverkeer en chartervluchten voor passagiers.

Het aantal vliegbewegingen steeg in 2010 met 1%. Het aantal passagiers groeide met 11% tot 214.000. Deze stijging is grotendeels te danken aan de nieuwe bestemming Malaga van Jetairfly. Ook was er in 2010 een betere bezetting van de vliegtuigen. Eind december 2010 noteerde de luchthaven een uitzonderlijke stijging van de passagierstrafiek door de afhandeling van afgeleide vluchten uit Luik, Brussel en Charleroi. Die luchthavens waren toen tijdelijk gesloten door hevige sneeuwval.

Deurne – Antwerpen

Deurne profileert zich als binnen-Europese regionale zakenluchthaven. In 2010 verwerkte de luchthaven 163.000 passagiers, een daling van 4%. De lijnvluchten van thuismaatschappij CityJet naar Londen of Manchester boekten een stijging in passagiers, terwijl de lokale en trainingsvluchten achteruit gingen. Het aantal vliegbewegingen daalde met 14%.

Kortrijk – Wevelgem

De luchthaven Kortrijk-Wevelgem wordt noch door de Vlaamse, noch door de federale overheid uitgebaut, maar door de West-Vlaamse Intercommunale Vliegveld Wevelgem-Bissegem. Wevelgem speelt op dit moment vooral een rol in de 'general aviation', de kleinere privé-luchtvaart en scholingsvluchten. Wevelgem tracht zich te ontwikkelen als regionale zakenluchthaven. Het aantal vliegbewegingen ging in 2010 met 2% achteruit, maar het aantal passagiers steeg met 1% tot 66.000. Het aantal zakenpassagiers steeg met 3%, een licht herstel na een zwaar verlies in 2009.

Verplaatsingsgedrag

De auto blijft het meest populaire vervoermiddel. Een verschuiving naar andere transportmiddelen biedt nochtans interessante perspectieven. Het kan het aantal files op de weg verminderen, de milieuschade beperken en de kans

op verkeersongevallen doen dalen. De overheid houdt vast aan het STOP-principe: ze geeft in het beleid voorrang aan Stappers, dan Trappers, dan Openbaar vervoer en tenslotte Privé vervoer.

Bij het **personenvervoer** treedt een status quo op bij de modale verdeling. De aandelen van personenwagens, het collectieve vervoer per bus en trein bleven stabiel in 2009. Het aantal personenkilometer steeg voor elk van de drie modi in gelijke mate ten opzichte van het jaar voordien.

In 2009 nam binnen het personenvervoer de wagen 80,4% van de personenkilometer voor zijn rekening. Dit Vlaamse cijfer zit daarmee 3,5 procentpunten onder het EU27-gemiddelde en zelfs 3,9 procentpunten onder het EU15-gemiddelde. Het aandeel van vervoer per trein benadert het EU-gemiddelde. Het aandeel van busvervoer ligt dan weer boven dat gemiddelde.

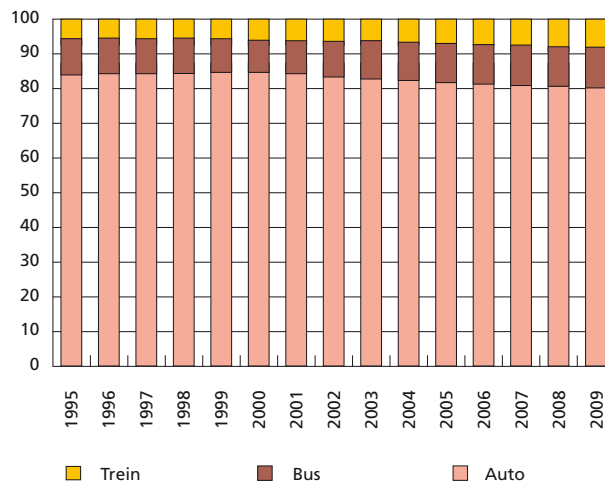
In het regeerakkoord 2009-2014 wordt geijverd om meer woon-werkverplaatsingen met het openbaar vervoer te laten verlopen. De belangrijkste hoofdvervoerswijze voor het woon-werkverkeer is nog steeds de auto met een aandeel van 71% (bestuurder en passagier) in 2009-2010. 12% van de woon-werkverplaatsingen gebeurde met de fiets en 10,7% met het openbaar vervoer.

Voor het woon-schoolverkeer wordt de fiets als hoofdvervoerswijze (32%) het meest gebruikt, gevolgd door de auto (28,5%) en het openbaar vervoer (25%).

In 2010 maakten de Vlamingen gemiddeld 2,88 verplaatsingen per persoon per dag. Het grootste aandeel van de verplaatsingen (22,5%) zijn werkgerelateerd, direct gevolgd door winkelen (21,5%). Functionele verplaatsin-

5.8 Modale verdeling personenvervoer

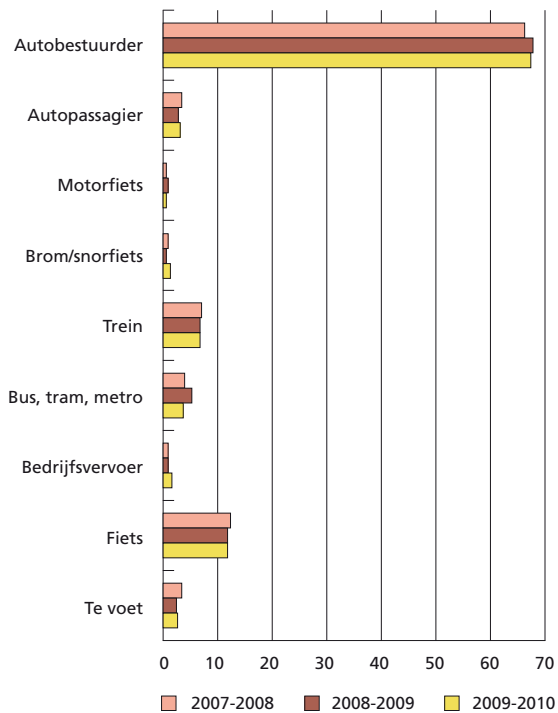
Evolutie van de modale verdeling van het personenvervoer volgens personenkilometer voor de voornaamste vervoerswijzen (personenwagens, bussen-autocars, treinen), ongeacht het land van registratie, van 1995 tot 2009, in %.

Bron: FOD MV, ADSEI, NMBS.

5.9 Modale verdeling van het woon-werkverkeer

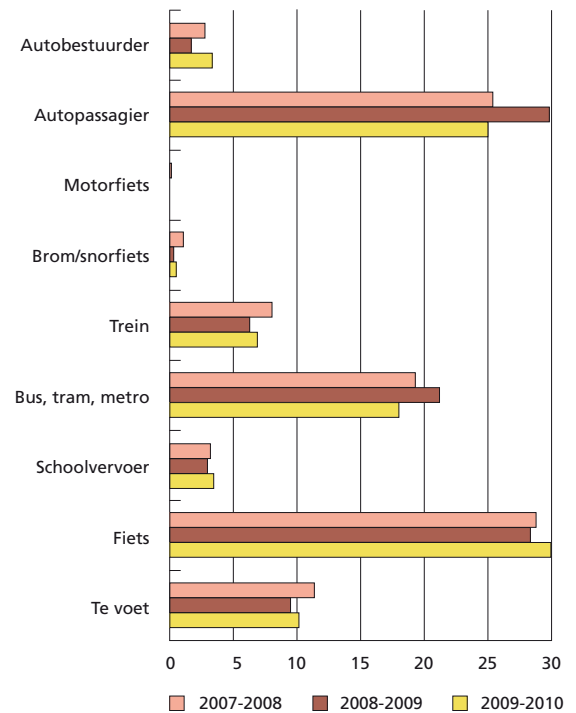
Evolutie van de modale verdeling (hoofdvervoerswijze) van het woon-werkverkeer, van 2007-2008 tot 2009-2010, in %.

Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, MOW afdeling Beleid Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

5.10 Modale verdeling van het woon-schoolverkeer

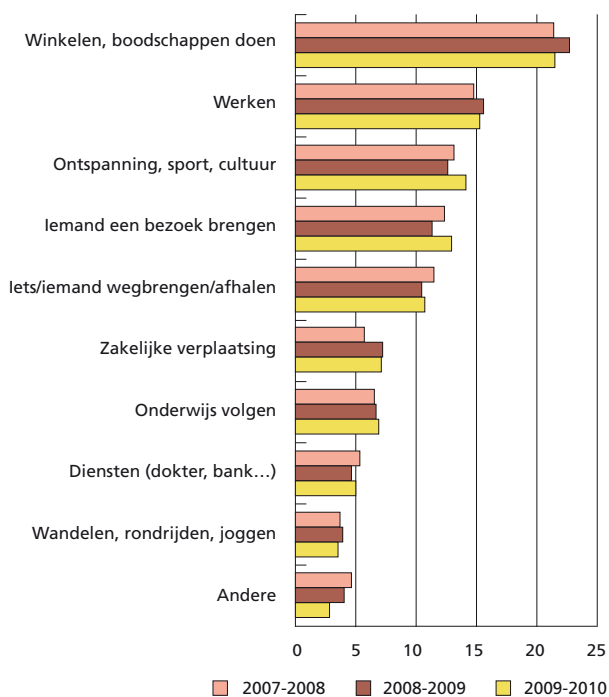
Evolutie van de modale verdeling (hoofdvervoerswijze) van het woon-schoolverkeer, van 2007-2008 tot 2009-2010, in %.

Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, MOW, afdeling Beleid, Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

5.11 Motief van de verplaatsing

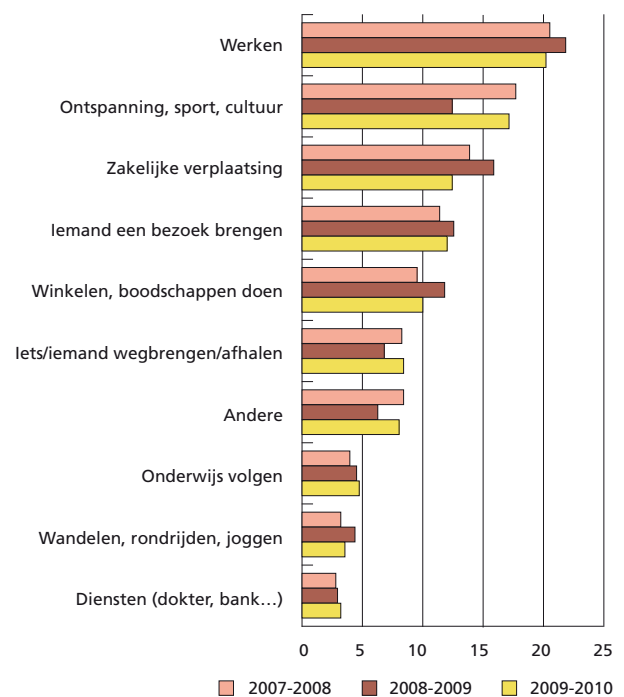
Evolutie van de verdeling van het gemiddeld aantal verplaatsingen per persoon per dag volgens motief, van 2007-2008 tot 2009-2010, in %.

Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, MOW, afdeling Beleid, Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

5.12 Motief van de afgelegde afstand

Evolutie van de verdeling van de gemiddelde afgelegde afstand per persoon per dag volgens motief, van 2007-2008 tot 2009-2010, in %.

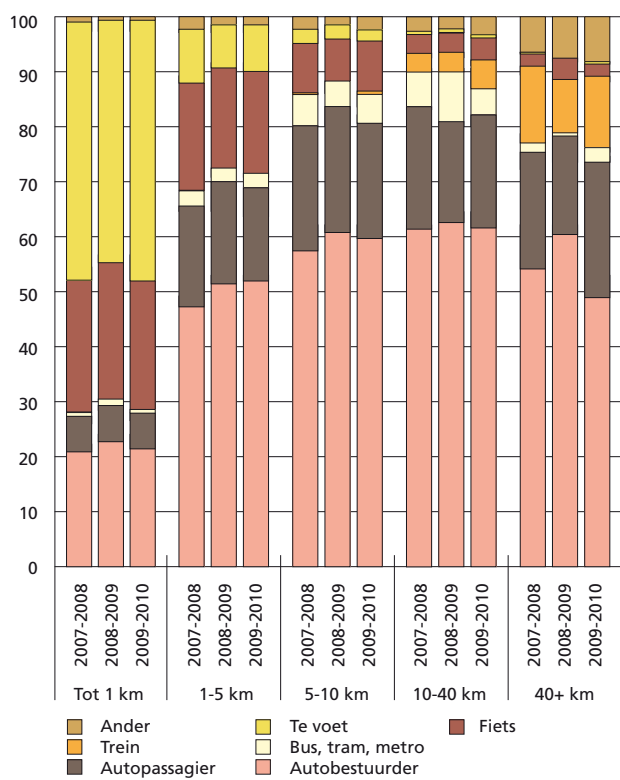
Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, MOW, afdeling Beleid, Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

gen (werken, school en zakelijke verplaatsingen) maakten 29,3% uit, recreatieve verplaatsingen (bezoekje brengen, wandelen/rondrijden/joggen, ontspanning/sport/cultuur) 30,5%. Als we kijken naar de gemiddeld afgelegde afstand per persoon per dag, dan zijn de werkgerelateerde verplaatsingen het belangrijkste met een aandeel van 32,7%, gevolgd door vrije tijdsactiviteiten. Het laatste jaar is het belang van de vrije tijdsactiviteiten wel toegenomen, zowel in aantal verplaatsingen als in afstand. Niet iedereen kan of hoeft zich te verplaatsen. 20,5% gaf aan geen verplaatsing te maken op een welbepaalde dag. 54% van de niet-verplaatsers zegt daar geen behoefte toe gehad te hebben. Een vijfde van de niet-verplaatsers geeft als reden 'ziekte of handicap' op.

Bijna een vijfde van alle verplaatsingen heeft een afstand korter dan 1 kilometer. Deze verplaatsingen gebeuren voornamelijk te voet of per fiets, maar de wagen heeft hier al een aandeel van 28%. Bij verplaatsingen tussen 1 en 5 kilometer (goed voor een derde van alle verplaatsingen) heeft de auto reeds een aandeel van 69%, terwijl het aandeel van te voet en per fiets snel afneemt naarmate de afstand groter wordt. Tram, bus en metro hebben een aanzienlijk aandeel bij de middellange verplaatsingen, de trein vooral bij de lange afstanden. De verplaatsingen van meer dan 40 kilometer zijn goed voor 6,3% van alle verplaatsingen.

5.14 Modale verdeling naar afstand

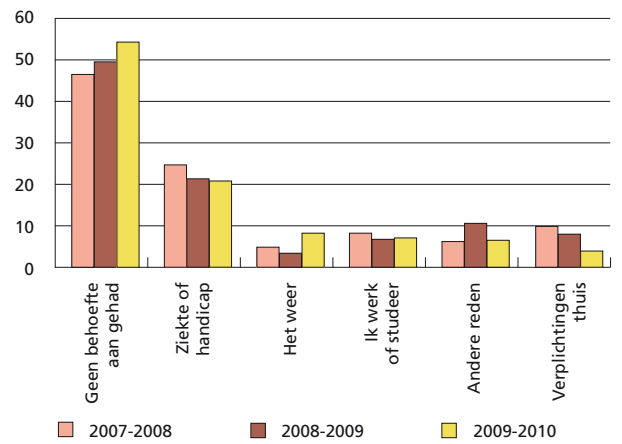
Modale verdeling (hoofdvervoerswijze) naar afgelegde afstand, van 2007-2008 tot 2009-2010, in %.

Opmerking: andere omvat o.a. bromfiets en motor.
Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, MOW afdeling Beleid Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

5.13 Motief van niet-verplaatsers

Evolutie van de verdeling van niet-verplaatsers volgens motief, van 2007-2008 tot 2009-2010, in %.

Bron: Onderzoek Verplaatsingsgedrag, MOW, afdeling Beleid, Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

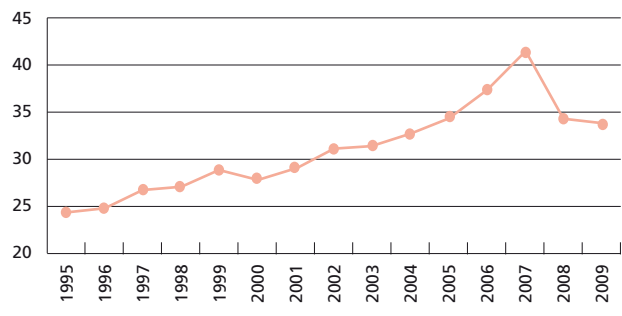
Logistiek

Vlaanderen heeft een centrale ligging binnen Europa. Het heeft ook een zeer dicht netwerk van transportinfrastructuur. Zowel voor wegen, spoorwegen als binnenvaart bekleedt het een toppositie binnen Europa. Hiermee heeft het Vlaams Gewest sterke troeven in handen en is het op logistiek vlak een topregio in Europa. Het beleid wil deze positie verder verbeteren door te blijven inzetten op slimme, duurzame en hoogwaardige logistieke activiteiten met een hoge toegevoegde waarde en werkgelegenheid.

Dit deel focust zich op het goederenvervoer. In een eerste deel volgt een beschrijving van de evolutie van het goederenvervoer per transportmodus. Een tweede deel bekijkt de modale verdeling van het vrachtvervoer. Het laatste deel gaat dieper in op het economisch belang van de logistieke sector, met aandacht voor de tewerkstelling en de toegevoegde waarde.

5.15 Tonkilometer vrachtwagens

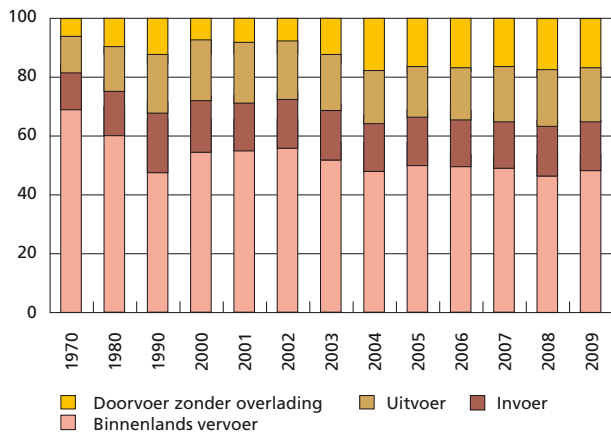
Evolutie van het aantal afgelegde tonkilometer met vrachtwagens, ongeacht land van registratie, van 1995 tot 2009, in miljard tonkilometer.

Bron: FOD MV.

5.16 Goederenvervoer over de weg

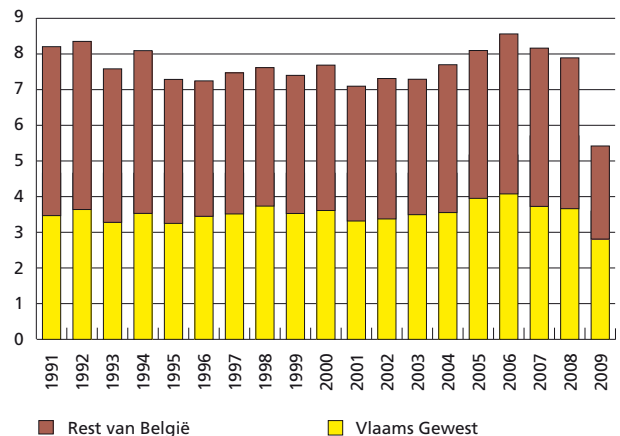
Evolutie van het goederenvervoer over de weg naar bestemmingstype, in België, 1970-2009, in %.

Bron: Pauwels, Tom, 'modellering van het goederenvervoer in België', 2007; ADSEI.

5.17 Tonkilometer NMBS

Evolutie van het aantal tonkm van de NMBS, Vlaams Gewest en België, van 1991 tot 2009, x 1 miljard.

Noot: cijfers vanaf 2007 gebaseerd op vrachtopvolgingsysteem.
Bron: NMBS.

Transportmodus

Hieronder volgt een beschrijving van de evolutie van het goederenvervoer per transportmodus. Daarbij gaat achtereenvolgens aandacht naar vervoer via vrachtwagens, spoor, binnenvaart, zeevaart, luchtvaart en ten slotte pijpleidingen.

Vrachtwagen

Het vrachtverkeer over de weg kende door de economische crisis – na een jarenlange groei – een forse daling in 2008. Een jaar later is er nog geen teken van heropleving. Het aantal tonkilometer zakte zelfs nog iets verder terug.

Het vrachtvervoer kan in 4 categorieën worden ingedeeld volgens laad- en lospunt: binnenlands vervoer, invoer, uitvoer en doorvoer. Bij het vrachtvervoer over de weg valt op dat het aandeel binnenlands vervoer afneemt in de loop der jaren. Sinds 2004 is minder dan de helft van de door vrachtwagens gereden tonkilometer voor transport binnen België. In 2009 verminderde door de economische crisis het aantal gereden tonkilometer voor vrachtvervoer over de weg. Het internationale transport had hieronder zwaarder te lijden dan het nationale. Daardoor daalde het relatieve aandeel voor import en export, net zoals het aandeel voor transit-verkeer, waarbij België enkel dient als doorvoerland en er dus geen goederen worden geladen of gelost. Omdat alle andere aandelen daalden, steeg in 2009 het aandeel binnenlands vervoer een beetje.

Spoor

Het Vlaamse **spoorwegennetwerk** is het dichtste van de Europese Unie. Enkel Tsjechië komt in de buurt. In 2009 kende het **goederenvervoer** per spoor een sterke

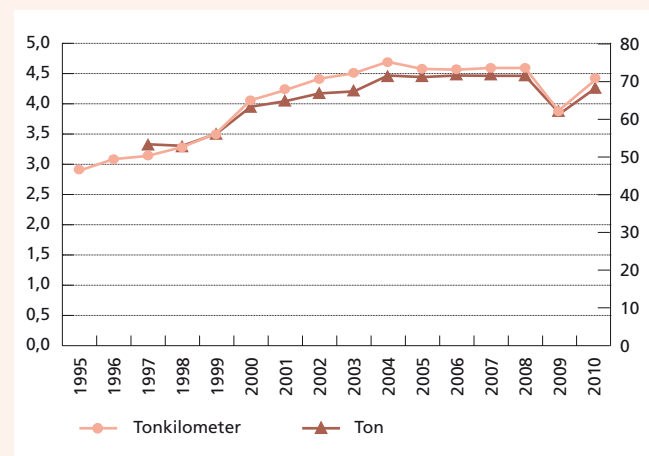
achteruitgang. Er werd in België 38 miljoen ton vervoerd door NMBS-dochter B-Cargo. Het aantal tonkilometer afgelegd in het Vlaamse Gewest daalde met 22% tot 2,9 miljard. Sinds de gedeeltelijke vrijmaking van het spoorverkeer zijn er voor het goederenvervoer ook enkele kleinere private operatoren op Belgisch grondgebied actief.

Binnenvaart

Het Vlaamse **binnenwaterennetwerk** is, na het vlakke en waterrijke Nederland, het dichtste van de Europese Unie. Door de economische crisis was 2009 een slecht jaar voor

5.18 Binnenvaart

Evolutie van de goederentrafiek in de binnenvaart, van 1995 tot 2010, in miljoen ton (rechters) en miljard tonkilometer (linkers).

Bron: PBV, Waterwegen en Zeekanaal NV, NV De Scheepvaart, Dataroom MOW.

de Vlaamse binnenvaart. Een jaar later ligt het aantal vervoerde tonkilometer bijna opnieuw op het niveau van voor de crisis.

Langs Vlaamse waterwegen werd in 2010 8% meer ton gelost dan het jaar voordien. Het aantal geladen ton steeg met 12%. In de Vlaamse havens nam het binnenvaartvervoer met 17% toe in 2010, tot een overslag van 112 miljoen ton.

De binnenvaart kent een toenemende containerisatie: de tien containerterminals langs de binnenwateren kwamen uit op een trafiek van 497.000 TEU. Ook hier is sprake van een heropleving tot quasi het niveau van voor de economische crisis. In 2010 ging de containerbinnenvaart met 11% vooruit.

Sinds 1995 nemen de binnenschepen in aantal af. Het zijn vooral de kleinere schepen die uit de vaart verdwijnen en worden vervangen door schepen met een groter laadvermogen.

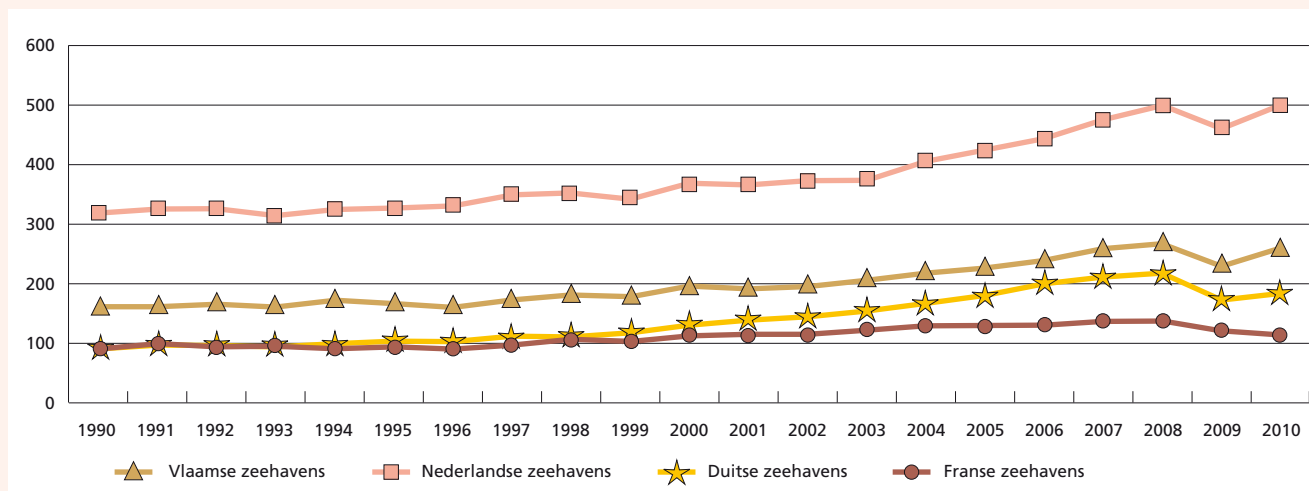
Zeevaart

Hieronder volgt eerst een korte beschrijving van de Le Havre-Hamburg range, daarna komt de situatie in de vier Vlaamse zeehavens meer uitgebreid aan bod.

De Le Havre-Hamburg range omvat de belangrijkste zeehavens tussen deze twee steden. Hierbinnen vallen Antwerpen, Gent, Zeebrugge, Oostende, Rotterdam, Amsterdam, Hamburg, Bremen, Duinkerke en Le Havre.

5.19 Haventrafiek Le Havre – Hamburg

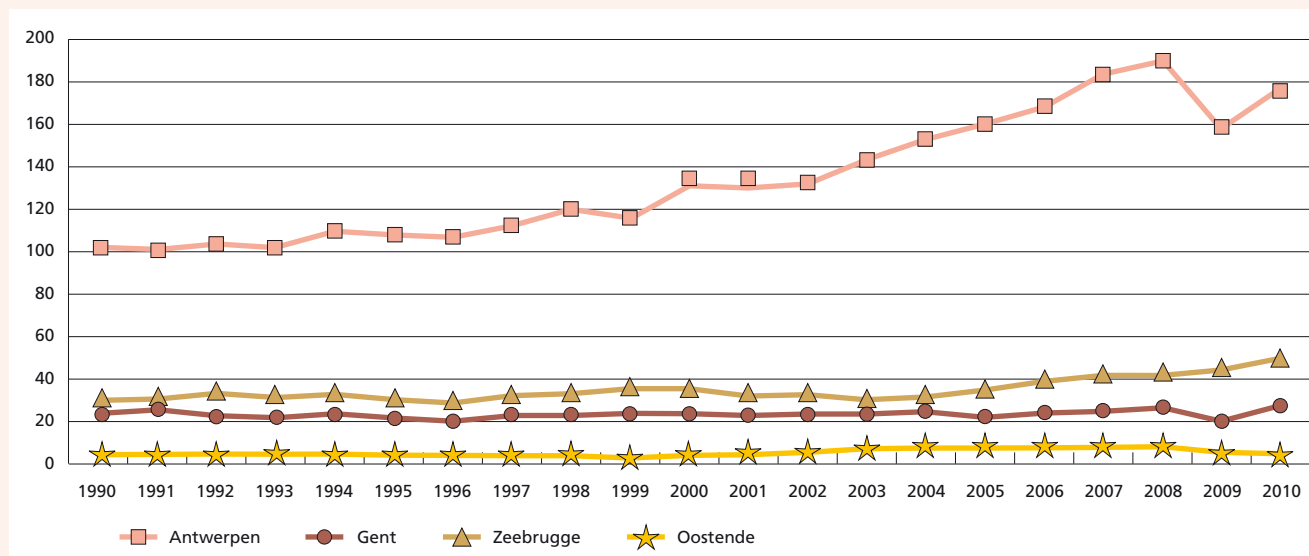
Evolutie van de trafiek in de havens van de Le Havre – Hamburg range, van 1990 tot 2010, in miljoen ton.

Bron: VHC.

5.20 Goederentrafiek zeehavens

Evolutie van de goederentrafiek in de zeehavens, van 1990 tot 2010, in miljoen ton.

Bron: VHC.

Deze havens realiseerden in 2010 een overslag van 1.064 miljoen ton, een stijging van 8%. Hiermee wordt een groot deel van het verlies uit 2009, ten gevolge van de economische crisis, goedgemaakt. In de Vlaamse havens was het herstel nog iets groter. Hun aandeel in de range steeg naar 24%.

De **goederentrafiek** kende in 2010 ook in de Vlaamse zeehavens een sterke heropleving na de economische crisis. Ze klokte af op 260 miljoen verscheepte ton, goed voor een stijging van bijna 14%. De binnenvaarttrafiek binnen de zeehavens ging met 17% vooruit. In de kusthavens Oostende en Zeebrugge is de binnenvaart minimaal. De shortsea-trafiek steeg met 14% tot 135 miljoen ton. Het aantal **passagiers** in de Vlaamse zeehavens nam in 2010 met 9% toe tot 808.910. Tien jaar geleden waren er nog bijna dubbel zoveel.

De Vlaamse zeehavens zijn ook belangrijke economische spelers. Samen waren ze in 2008 goed voor een directe **toegevoegde waarde** van 14,8 miljard euro (8,1% van de bruto toegevoegde waarde in het Vlaamse Gewest wordt gerealiseerd op de terreinen van de Vlaamse zeehavens), 107.939 directe banen en 4,4 miljard euro directe investeringen. De **werkgelegenheid** bereikte in 2008 het hoogste peil sinds 1997, en ook de investeringen gingen vooruit. De toegevoegde waarde liep licht terug. Daarnaast staan de Vlaamse havens ook nog in voor een indirecte toegevoegde waarde van 12,7 miljard euro en een indirecte werkgelegenheid van 137.255 voltijdse equivalenten.

In 2009 investeerde het Vlaamse Gewest 364 miljoen euro in de vier zeehavens en hun maritieme toegankelijkheid.

Antwerpen

In 2010 was Antwerpen de Europese nummer twee voor goederentrafiek, na de afgescheiden koploper Rotterdam. Antwerpen beheerst 69% van de Vlaamse markt, met een marktaandeel van 17% in de Le Havre-Hamburg range. Voor het containerverkeer komt Antwerpen wereldwijd op de veertiende plaats. In Europa behandelt alleen Rotterdam meer containers.

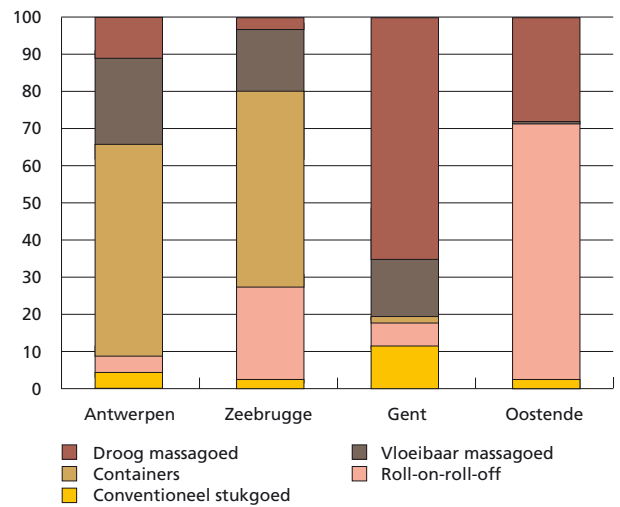
De goederen die in de haven van Antwerpen aankomen zijn voor 38% uit Europa afkomstig. Daarna volgen Azië, Zuid-Amerika, Noord-Amerika en Afrika. Ruim een derde van de goederen die de Antwerpse haven per zeeschip verlaten varen naar Azië. Daarna volgen Europa, Noord-Amerika en Afrika.

In 2010 realiseerde Antwerpen een goederenoverslag van ruim 178 miljoen ton, een stijging met 13%. Dat is een gedeeltelijk herstel na de klap uit 2009 als gevolg van de economische crisis. Het containerverkeer steeg met 18% naar 103 miljoen ton en vormt het grootste pakket binnen het Antwerpse goederenverkeer. Ook het roll-on-roll-off-verkeer (+16%), het droge massagoed (+14%), de vloeibare massagoederen (+4%) en het niet-gecontaineriseerd stukgoed (+3%) noteerden positieve groeicijfers.

Deze laatste categorie herstelt zich het moeizaamst van de crisis. Staalproducten, houtcellulose en pa-

5.21 Goederentrafiek naar soort

Goederentrafiek in de zeehavens in 2010, naar soort, in %.

Bron: VHC.

pier kregen in 2009 zware klappen en geraken er in 2010 maar moeilijk bovenop.

Het aantal zeeschepen dat in Antwerpen voor anker ging steeg met 6%, de bruto tonnenmaat steeg eveneens met 9% naar 290 miljoen ton.

Ook de binnenvaart van en naar de Antwerpse haven is in 2010 gestegen met 14% tot 90 miljoen ton. De shortsea-trafiek ging met 12% omhoog. Het aandeel van de shortsea-trafiek op de totale trafiek in de Antwerpse haven lag iets onder de 50%.

De toegevoegde waarde van de Antwerpse haven steeg in 2008 met 2% tot 10 miljard euro. Dat is goed voor een aandeel van twee derde binnen het Vlaamse havenlandschap. De investeringen gingen eveneens met 2% vooruit tot 3,3 miljard euro. De werkgelegenheid daalde zeer licht tot 64.004 voltijdse equivalenten.

Zeebrugge

Zeebrugge richt zich vooral op Europese trafiek. Het is de belangrijkste Europese haven voor het rollend vrachtverkeer en het transport van nieuwe personenwagens. Voor Zeebrugge zelf maakt niettemin het containerverkeer het grootste deel van de trafiek uit. Zeebrugge realiseerde in 2010 een overslag van bijna 50 miljoen ton, een toename van 11% ten opzichte van het jaar voordien. Het totale containervolume groeide met 6% tot ruim 26 miljoen ton. Het roll-on-roll-off-verkeer ging met 30% vooruit tot 12,4 miljoen ton en het transport van nieuwe personenwagens steeg met maar liefst 25% tot 1,6 miljoen stuks. De vloeibare bulk bleef nagenoeg stabiel, terwijl de vaste bulk met 6% steeg.

Zeebrugge neemt bijna een vijfde van de verscheepte tonnage in de Vlaamse havens voor zijn rekening. Het

aantal passagiers (617.000 personen) nam toe met 10% en daarmee is Zeebrugge voor het negende jaar op rij de grootste Vlaamse passagiershaven. De shortsea-trafiek steeg in 2010 met 17%. Het aandeel van deze trafiek op de totale trafiek in de haven lag iets boven de 60%.

Zeebrugge heeft een kleiner aandeel in de toegevoegde waarde, werkgelegenheid en investeringen dan de trafiekcijfers zouden laten vermoeden. De haven was in 2008 goed voor 11.029 voltijdse equivalenten, een toename van 3%. Het investeringsbedrag daalde met een vijfde tot 248 miljoen euro. De toegevoegde waarde steeg met 5% tot 961 miljoen euro.

Gent

Gent zorgt voor 10% van de Vlaamse tonoverslag. Drie kwart van de behandelde tonnage bestaat uit aanvoer. Die aanvoer komt uit de hele wereld, met Europa en Zuid-Amerika als voornaamste herkomstgebieden. De afvoer gaat voor 78% naar Europa. Droge massagoederen, vooral van en naar het staalbedrijf ArcelorMittal Gent (voorheen Sidmar), maken twee derde uit van de maritieme trafiek.

De Gentse haven herstelde van de zware dip ten gevolge van de economische crisis en liet nieuwe recordcijfers optekenen. De trafiek steeg in 2010 met 31%. Alle goederencategorieën wonnen terrein. De binnenvaart ging met 25% vooruit tot 21 miljoen ton. De shortsea-trafiek steeg met ruim een kwart. Het aandeel van deze trafiek op de totale trafiek in de haven ligt daarmee iets onder 60%.

Zeker in verhouding tot haar trafiek creëert de haven van Gent een belangrijke toegevoegde waarde, die in 2008 goed was voor 3,4 miljard euro, wat wel een daling van 13% betekent. De werkgelegenheid steeg licht tot 28.042 voltijdse equivalenten. De investeringen stegen met 2%.

Oostende

Oostende is de kleinste van de vier Vlaamse zeehavens, met een marktaandeel van 2%. In 2010 maakte het roll-on-roll-off-verkeer ruim twee derde van de maritieme aan- en afvoer uit. Bijna de volledige trafiek is intra-Europees, vooral van en naar Groot-Brittannië.

Met een trafiekdaling van 8% is de Oostendse haven de enige Vlaamse haven die geen positieve eindbalans kan voorleggen voor het jaar 2010. Een daling van het roll-on-roll-off-verkeer zorgde voor de rode cijfers. Het aantal passagiers steeg met 7% naar 189.000 personen. De volledige trafiek in de Oostendse haven bestaat uit shortsea-trafiek.

De toegevoegde waarde in de haven van Oostende bedroeg in 2008 479 miljoen euro. Dat is een stijging van 9%. De werkgelegenheid in de haven ging met 4.864 voltijdse equivalenten 4% vooruit.

Luchtvaart

Hieronder volgt eerst een korte beschrijving van de Europese luchthavens, daarna komt de situatie in de Vlaamse luchthavens aan bod.

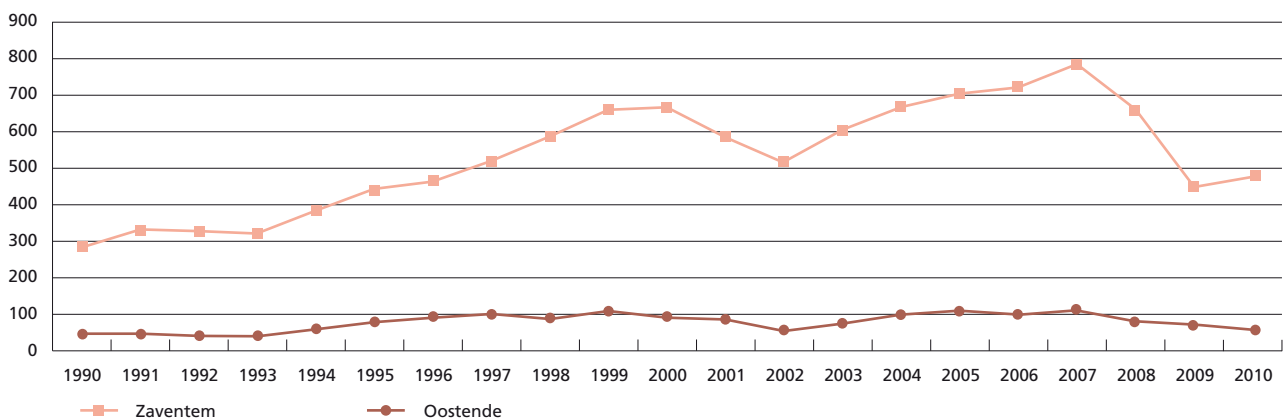
In de vrachtluchtvaart zien we min of meer hetzelfde fenomeen als bij de passagiersluchtvaart: een scherpe daling in 2001 en een herneming vanaf 2003. In 2009 sloeg de economische crisis hard toe. Een jaar later veerde de trafiek in de Europese vrachtluchthavens op en steeg met 19%.

De **goederentrafiek** op de Vlaamse luchthavens steeg met 3% naar 544.000 ton.

In 2010 ging het vrachtvervoer op de nationale luchthaven met 6% omhoog. Voor vrachtvervoer bekleedde Zaventem in 2009 de negende positie onder de Europese luchthavens. Het Verre Oosten is het belangrijkste eind- of

5.22 Luchthavens vracht

Evolutie van de vervoerde vracht op de luchthavens van Zaventem en Oostende, van 1990 tot 2010, in 1.000 ton.

Bron: luchthavenautoriteiten.

5.23 Vrachtluchthavens EU

Evolutie van de trafiek in de twintig belangrijkste luchthavens van EU 27 in 2000 en 2009, hoeveelheid vervoerde vracht, x 1.000 ton.

Luchthavens	2000	2009
Frankfurt Rhein/Main	1.703	1.883
Londen Heathrow	1.307	1.349
Amsterdam	1.223	1.317
Parijs Ch. de Gaulle	1.067	1.202
Luxemburg	501	627
Keulen/Bonn	438	549
Leipzig	14	509
Luik	270	482
Zaventem	667	449
Milaan Malpensa	296	344
Madrid	305	330
East Midlands	179	287
Munchen	148	234
Londen Stansted	168	213
Wenen Schwechat	66	198
Kopenhagen Kastrup	419	152
Rome Fiumicino	153	139
Helsinki	96	122
Frankfurt Hahn	75	105
Manchester	117	103

Bron: EC DG Mobility & Transport.

vertrekkpunt, gevolgd door Europa, het Midden-Oosten, Noord-Amerika en Afrika.

De luchthaven van Oostende kende een minder succesvol jaar met een daling van 14%. Het faillissement van de belangrijkste klant van de luchthaven (MK Airlines) speelde hierbij een grote rol. Op de andere twee Vlaamse luchthavens (Antwerpen-Deurne en Kortrijk-Wevelgem) is het vrachtvervoer heel beperkt.

Pijpleiding

Een overzicht van de kerncijfers over het goederenvervoer is onvolledig zonder een blik op het transport via **pijpleidingen**. Er zijn pijpleidingen voor het transport van aardgas en voor het transport van olie.

Het pijpleidingennetwerk voor aardgastransport is in België het vierde dichtste van de hele Europese Unie met 126 kilometer per 1.000 km².

Het Belgische netwerk voor olie is met 294 kilometer een stuk beperkter, al scoren we met een dichtheid van 9,7 kilometer per 1.000 km² boven het Europese gemiddelde.

In 2009 werd in België 1,4 miljard tonkilometer aardolie vervoerd, in de Europese Unie (EU27) 120,2 miljard.

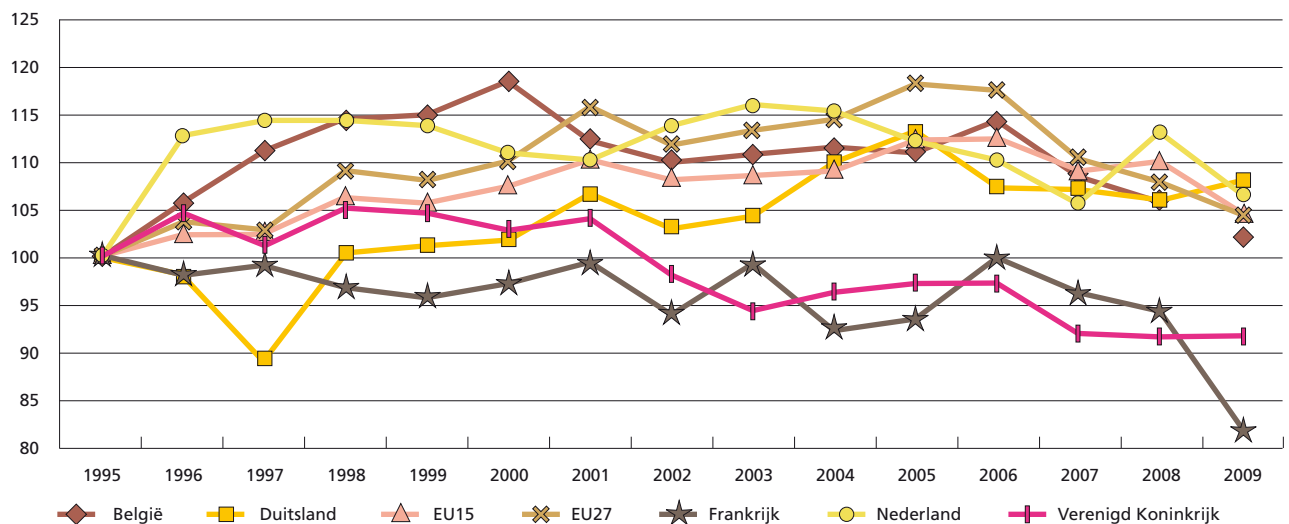
Modale verdeling

Vlaanderen wil zich verder ontwikkelen als slimme draaischijf van Europa. Daartoe moeten de logistieke ketens geoptimaliseerd worden en moeten de logistieke stromen gebundeld worden tot grotere stromen, die beter in aanmerking komen voor vervoer via de alternatieve modi (binnenvaart, spoor).

Bij het **goederenvervoer** was er in 2009 een daling in tonkilometer bij de drie modi voor vrachtvervoer. De daling was echter veel sterker bij het vervoer via spoor en binnenvaart, dan bij het vrachtvervoer over de weg. Hierdoor nam het relatief aandeel van vrachtwagens in de modale verdeling toe met enkele procentpunten. Wel dient opgemerkt te worden dat zowel het spoor als het binnenwater onderschat worden in de cijfergegevens. Bij het spoor zijn er momenteel geen gegevens bekend over de concurrenten van de NMBS. Bij vrachtvervoer via

5.24 Oliepijpleidingen

Evolutie van het aantal tonkm, afgelegd via oliepijpleidingen, België, buurlanden, EU15 en EU25, van 1995 tot 2009, index 1995 = 100.

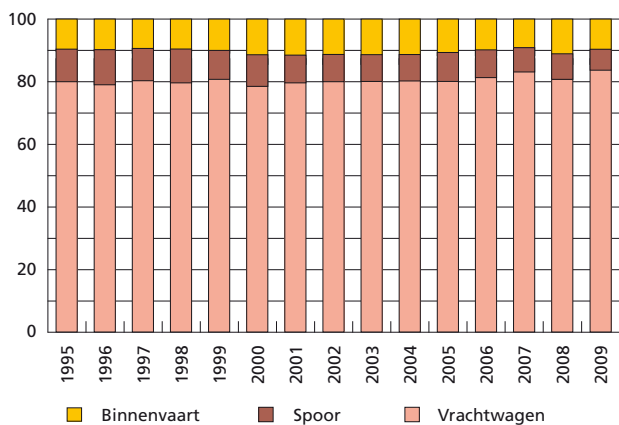

Bron: EC DG Mobility & Transport.

5.25 Modale verdeling goederenvervoer

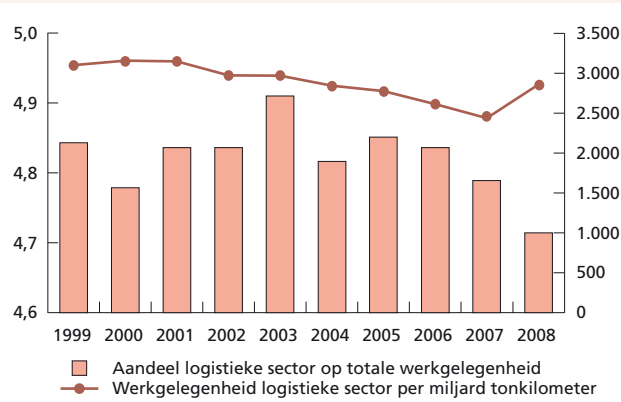
Evolutie van de modale verdeling goederenvervoer volgens tonkilometer voor de voornaamste vervoerswijzen (weg, spoor, binnenvaart), van 1995 tot 2009, in %.

Bron: FOD MV, ADSEI, NMBS

5.27 Logistiek – werkgelegenheid

Evolutie van het aandeel van de logistieke sector in de werkgelegenheid, in % (linkeras) en evolutie van de werkgelegenheid in de logistieke sector, per miljard tonkilometer (rechteras), van 1999 tot 2008.

Bron: raming SVR op basis bronnenmateriaal INR, en gebaseerd op studie NBB.

binnenwater is er onderregistratie op de Zeeschelde en tijgebonden waterwegen.

Europees vergelijken is niet zo eenvoudig wegens definitieverschillen. Bij de Europese meting wordt bij het vrachtvervoer over de weg namelijk geen rekening gehouden met de tonkilometer gereden door buitenlandse vrachtwagens. In Vlaanderen is er echter een trend dat steeds meer buitenlandse vrachtwagens er goederen vervoeren. Om deze reden wordt een benchmark niet langer opgenomen in dit hoofdstuk. Wel kan gezegd worden dat in Vlaanderen aanzienlijk meer dan in de Europese Unie gebruik wordt gemaakt van vrachtvervoer via binnenvaart en minder van vrachtvervoer via het spoor.

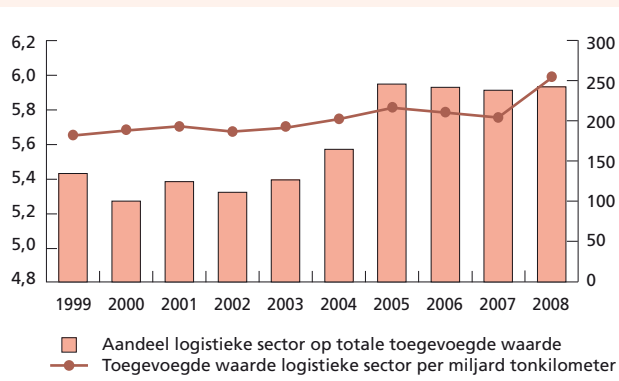
Economisch belang

Het aandeel van de logistiek in de bruto toegevoegde waarde ligt net onder 6%, en kent de laatste jaren een heropleving. Het aandeel van de logistieke sector in de werkgelegenheid ligt met 4,7% iets lager en toont een matig dalende trend.

Het afzetten van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid op het aantal tonkilometer door vrachtvervoer geeft een soort verhouding tussen de lusten en de lasten van logistiek. Het beleid streeft hierbij naar meer toegevoegde waarde en werkgelegenheid in de logistieke sector. Voor de toegevoegde waarde is er een stijgende trend waar te nemen. Bij de werkgelegenheid is de evolutie echter minder positief, al is er het laatste jaar wel een positieve knik. Deze is echter het gevolg van een sterk teruglopend aantal tonkilometer ten gevolge van de economische crisis, en de werkgelegenheid in de sector daalt blijkbaar minder snel dan de hoeveelheid vervoerde vracht.

5.26 Logistiek - toegevoegde waarde

Evolutie van het aandeel van de logistieke sector binnen de totale (directe) toegevoegde waarde, in % (linkeras) en evolutie van toegevoegde waarde van de logistieke sector, in miljoen euro per miljard tonkilometer (rechteras), van 1999 tot 2008.

Bron: raming SVR op basis bronnenmateriaal INR, en gebaseerd op studie NBB.

Vlot verkeer

Vlaanderen beschikt over een dicht wegennet. Toch ontstaan geregeld files ten gevolge van piekbelastingen, ongevallen en wegenwerken. Deze files zorgen voor verliesuren met economische schade en bijkomende emissies tot gevolg. Het is dus belangrijk het wegennet zo optimaal mogelijk te benutten en het verkeer zo vlot mogelijk te laten verlopen.

In een eerste deel ligt de focus op de evolutie van het verkeersvolume in Vlaanderen. Files krijgen de aandacht in het tweede deel. Afsluitend volgt een deel over de aanpak van ontbrekende stukken in het infrastructuurnetwerk, opdat het verkeer ook in de toekomst vlot kan verlopen.

Verkeersvolume

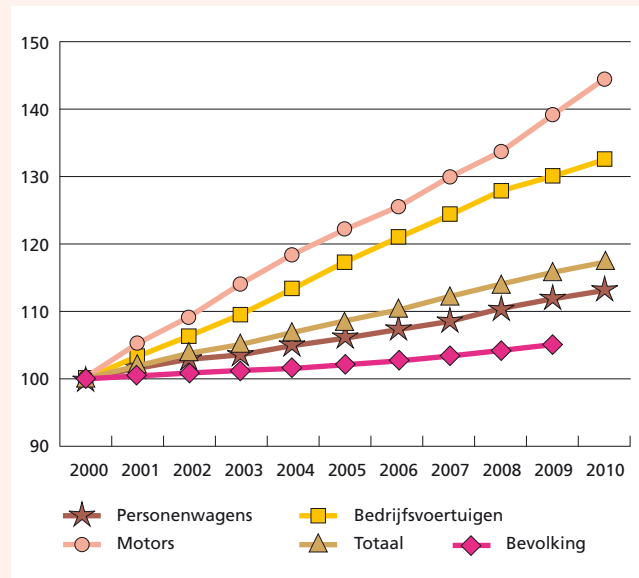
Het Vlaamse **autosnelwegennetwerk** is, na het Nederlandse, het dichtste van de Europese Unie.

In 2010 waren 3,975 miljoen **motorvoertuigen** ingeschreven, waaronder meer dan 3 miljoen personenwagens. Sinds 2000 steeg het aantal personenwagens met 13%. Het bedrijfsvoertuigenpark is in die periode met 32% toegenomen. Het vrachtwagenpark bestaat voor 84% uit lichte vrachtwagens (<3,5 ton). In 2009 waren er 494 personenwagens per 1.000 inwoners en dat is boven het Europese gemiddelde van 473. Het aantal motoren (zonder bromfietsen) steeg met 44% sinds 2000. Het totale voertuigenpark steeg sneller (17%) dan de bevolking (5%).

Het **wegverkeer** op de Vlaamse wegen nam in 2009 opnieuw toe na de daling van 2008, maar bleef met 56 miljard voertuigkilometer nog net onder het recordcijfer van

5.28 Wagenpark

Evolutie van het wagenpark, naar type voertuig, van 2000 tot 2010, index 2000=100.

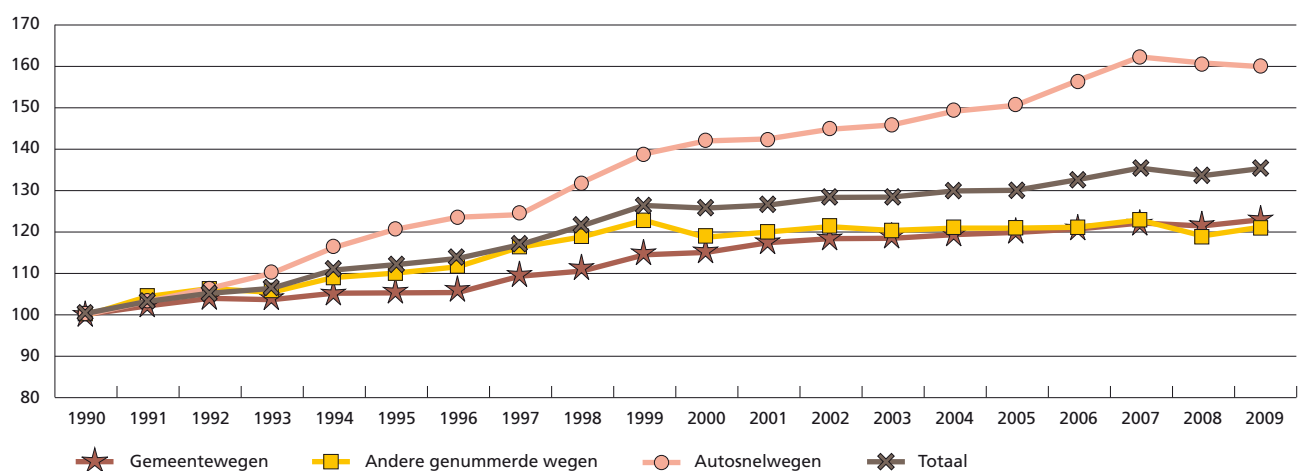
De categorie bedrijfsvoertuigen bestaat uit vrachtwagens, vrachtwagen-trekkers, landbouwvoertuigen en speciale voertuigen.
Bron: ADSEI, SVR.

2007. Sinds 1990 nam de hoeveelheid verkeer wel met een derde toe. Vooral de verkeersintensiteit op de autosnelwegen kende de voorbije decennia een sterke groei.

De bezettingsgraad van personenwagens bepaalt in grote mate mee het verkeersvolume. Minder personen per wagen betekent meer wagens op de weg. De bezettingsgraad daalde vrij sterk voor de eeuwwisseling, maar blijft sindsdien vrij stabiel, met in 2009 een gemiddelde bezettingsgraad van 1,35 personen per personenwagen.

5.29 Wegverkeer

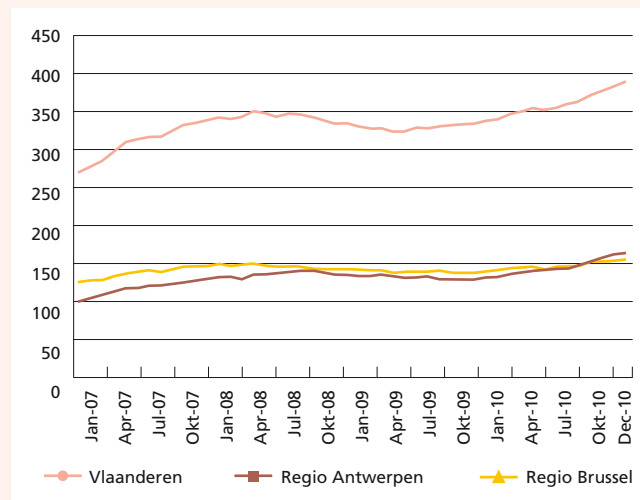
Evolutie van het wegverkeer in voertuigkilometer, naar type weg, van 1990 tot 2009, index 1990 = 100.

Bron: ADSEI.

5.30 Filezwaarte

Evolutie van de filezwaarte op het hoofdwegennet, van 2007 tot 2010, in kilometeruren per dag (voortschrijdend jaargemiddelde).

Bron: MOW, afdeling Vlaams Verkeerscentrum.

een daling die wellicht kan toegeschreven worden aan de economische crisis. In 2010 vertoonde de filezwaarte weer een stijgende trend. Ten opzichte van 2007 is de filezwaarte met 10 à 20% toegenomen in 2010. Vóór 2010 was de filezwaarte het grootst in de regio Brussel, na 2010 overstijgt de filezwaarte in de regio Antwerpen deze in de Brusselse regio.

Missing links

Het beter inschakelen van het bestaande wegennet zal niet volstaan om het verkeer vlot de economische knooppunten te laten bereiken. Omwille van ontbrekende schakels in het wegennet is de bereikbaarheid van een aantal regio's niet optimaal. Daarom wil men dat aan het einde van deze legislatuur de werken voor het wegwerken van 6 **missing links** uit het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) aanbesteed of afgerond zijn. Ook de andere projecten worden verder ingepland en gerealiseerd.

Wat betreft het openbaar vervoer worden missing links gedeuid in de Mobiliteitsvisie 2020 van De Lijn.

Het Infrastructuurmasterplan Horizon 2014 van de Vlaamse waterwegbeheerders vormt het uitgangspunt om missing links, bottlenecks en tekortkomingen in het waterwegennet weg te werken. In april 2011 zijn 2 projecten uitgevoerd: de tweede Scheldebrug te Temse en de sluis te Evergem.

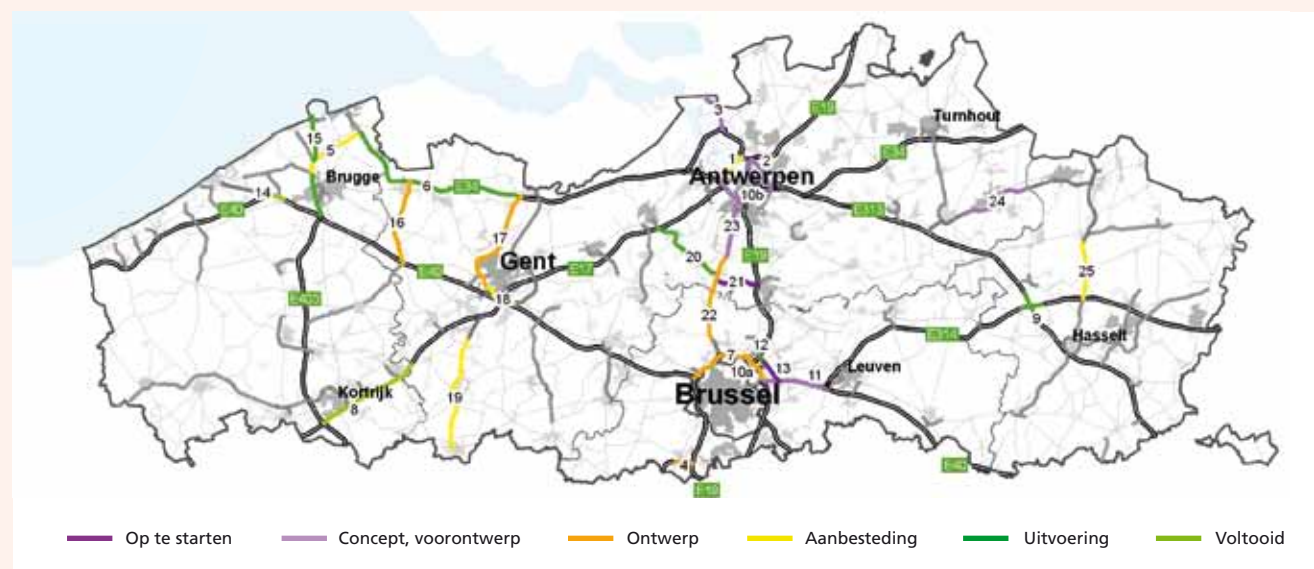
Het **Bovenlokaal Functioneel Fietsroutenetwerk** is een van de instrumenten om meer en veiliger fietsgebruik

Files

De indicator **filezwaarte** houdt rekening met de lengte en de duur van de file maar niet met de snelheid tijdens de file of met het aantal voertuigen betrokken in de file. De filezwaarte vertoonde een sterk stijgende trend in 2007. Van midden 2008 tot midden 2009 is er sprake van

5.31 Missing links wegennet

Stand van zaken van de aanpak van de missing links uit het RSV en het Mobiliteitsplan Vlaanderen, medio 2011.

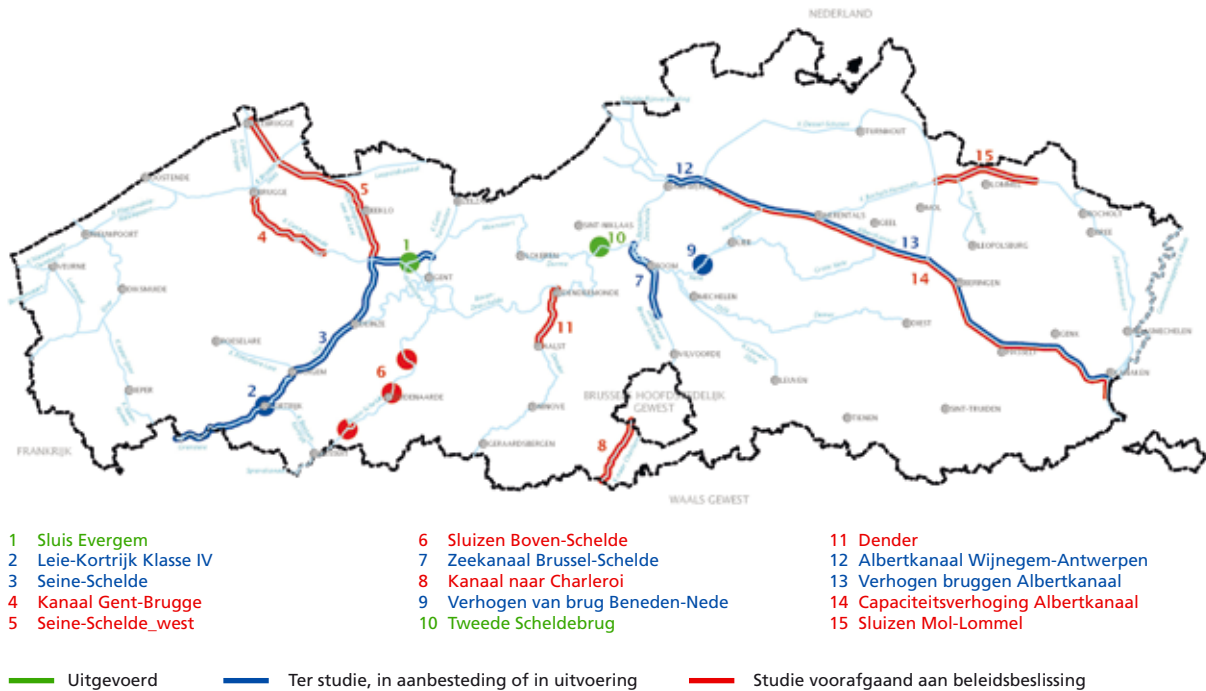

Opmerking: voor een correcte interpretatie van de kaart wordt verwezen naar bijkomende legende en uitleg op <http://www.wegen.vlaanderen.be/wegen/missinglinks/overzicht.php>.

Bron: MOW, Agentschap Wegen en Verkeer.

5.32 Missing links waterwegen

Stand van zaken van de aanpak van de missing links voor de Vlaamse waterwegen, april 2011.

Bron: Waterwegen en Zeekanaal NV, NV De Scheepvaart.

te realiseren. Het is in de eerste plaats bedoeld voor de afwikkeling van woon-werk, woon-school en woon-winkelverkeer. In 2010 was het Bovenlokaal Functioneel Fietsroutenetwerk 11.928 km lang. 28% daarvan voldeed aan de normen uit het vademecum fietsvoorzieningen.

5.33 Fietsroutenetwerk

Evolutie van het Bovenlokaal Functioneel Fietsroutenetwerk, van 2005 tot 2010.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Lengte (km)	11733			11793	11898	11928
Aandeel dat voldoet aan vademecum fietsvoorzieningen (%)	19			23	26	28

Bron: MOW, afdeling Beleid Mobiliteit en Verkeersveiligheid.

Veilig verkeer

Belangrijke stappen dienen gezet te worden om de vooropgestelde ambities inzake verkeersveiligheid te realiseren. Op kortere termijn wil men de achterstand met de Europese koplopers gehalveerd zien.

Concreet werden volgende maxima in het Mobiliteitsplan vooropgesteld tegen het jaar 2010:

- 375 doden en dodelijk gewonden;
- 3.250 zwaargewonden;
- 55 doden en dodelijk gewonden jonger dan 26 jaar per miljoen jongeren;
- 57 lichtgewonden per 100 miljoen voertuigkilometer (afgelegd door het totale wegverkeer in Vlaanderen).

Op 14 november 2007 werd het Vlaamse Verkeersveiligheidsplan goedgekeurd. Daarmee worden de doelstellingen nog verder verscherpt. Tegen 2015 mogen er nog maximaal 250 doden en dodelijk gewonden en 2.000 zwaargewonde slachtoffers vallen op de Vlaamse wegen. Volgens het Pact 2020 dient het jaarlijks aantal doden op minder dan 200 en het aantal zwaargewonden op minder dan 1.500 gebracht te worden tegen 2020. Tijdens deze legislatuur worden middelen vrijgemaakt om de resterende gevaarlijke punten weg te werken. Eind 2010 was bijna 75% van de projecten in uitvoering of uitgevoerd.

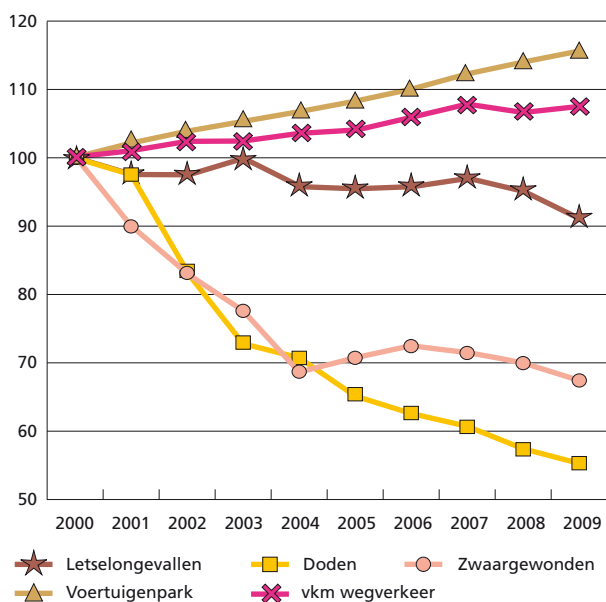
In een eerste deel ligt de focus op de verkeersveiligheids cijfers in het Vlaamse Gewest. Dan volgt een vergelijking met andere Europese lidstaten en regio's.

Vlaams Gewest

In 2009 is het aantal **letselongevallen** terug gedaald tot 30.024. Er vielen zowel minder lichtgewonden (-4,7%), als minder zwaargewonden (-3,4%) en doden (-3,2%) ten opzichte van 2008. In 2009 vielen er 479 verkeersdoden te betreuren op de Vlaamse wegen. Sinds 2000 is het aantal doden met 45% afgenomen en het aantal zwaargewonden met bijna 33%. In 2010 waren er 374 doden ter plaatse en wordt het aantal doden en dodelijk gewonden geschat op 440 (BIVV, Verkeersveiligheidsbarometer).

5.34 Evolutie verkeersveiligheid

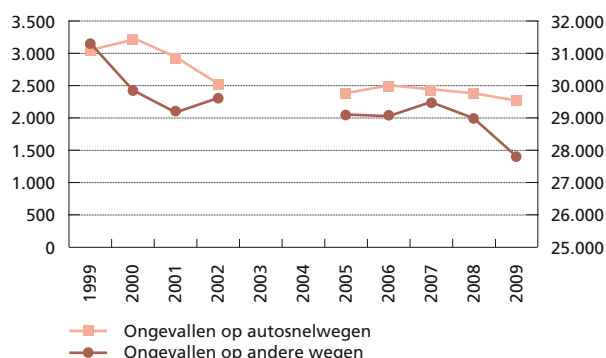
Evolutie van het aantal letselongevallen, het aantal doden en zwaargewonden, het totale voertuigenpark en de afgelegde voertuigkilometers van het wegverkeer (excl. (brom)fietsen), van 2000 tot 2009, index: 2000=100.

Bron: ADSEI, FOD MV.

5.35 Ongevallen naar wegtype

Evolutie van het aantal ongevallen op autosnelwegen (lin-keras) en andere wegen (rechteras), van 1999 tot 2009.

Bron: ADSEI.

Het aantal letselongevallen neemt de laatste 2 jaren af, hoewel het aantal voertuigkilometers en het voertuigenpark alsmaar toeneemt. Minder dan 10% van de ongevallen gebeurt op autosnelwegen. Ongeveer de helft van de ongevallen gebeurt binnen de bebouwde kom maar de ongevallen zijn minder ernstig dan deze buiten de bebouwde kom. 22,3% van de verkeersdoden en 36,5% van de zwaargewonden valt binnen de bebouwde kom. 71% van de dodelijke slachtoffers valt buiten de bebouwde kom.

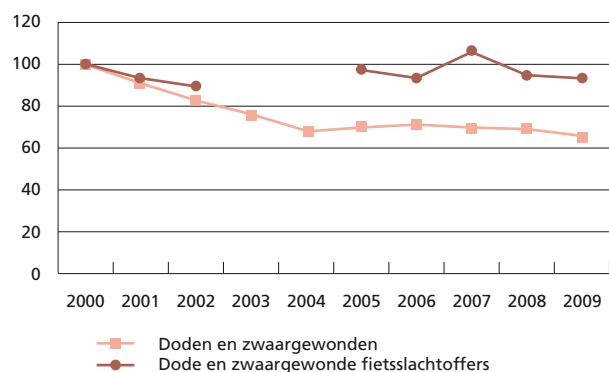
Uit onderzoek blijkt dat het risico op een dodelijk ongeval voor fietsers 4 keer hoger is dan voor automobilisten. Het promoten van deze modus moet dan ook gepaard gaan met het verbeteren van de verkeersveiligheid en de infrastructuur. Er vielen in 2009 nog 889 dode en zwaargewonde fietsslachtoffers. Het totaal aantal doden en zwaargewonden daalde tussen 2000 en 2009 veel sterker.

Het Mobiliteitsplan Vlaanderen, het Vlaamse Verkeersveiligheidsplan en het Pact 2020 beschrijven verkeersveiligheidsdoelstellingen tegen 2010, 2015 en 2020. De doelstellingen voor 2010 werden in 2009 nog niet gehaald. Een nieuw mobiliteitsplan is momenteel in opmaak.

Naast de objectieve verkeersongevallencijfers is er ook een subjectief aspect van de verkeersveiligheid. Dit wordt gemeten door enquêtes bij burgers. De maatregelen die volgens de Vlamingen het meest helpen om veiliger te rijden, zijn meer politiecontroles en een veiliger weginrichting. Deze maatregelen winnen zelfs nog aan belang in 2009. De volgorde waarin men de maatregelen belangrijk vindt voor de verkeersveiligheid blijft in 2009 hetzelfde als in 2006. Minstens de helft van de Vlamingen vindt dat de verkeersregels m.b.t. snelheid, alcohol, gordeldracht en drugs onvoldoende worden gehandhaafd. Voor alle aspecten is er in 2009 een stijging t.o.v. 2006. Er blijkt dus voor deze thema's een groot maatschappelijk draagvlak te bestaan voor een verdere intensivering van de handhaving.

5.36 Fietsslachtoffers

Evolutie van het aantal dode en zwaargewonde fietsslachtoffers en het totaal aantal doden en zwaargewonden, van 2000 tot 2009, index 2000=100.

Bron: ADSEI.

5.37 Doelstellingen verkeersveiligheid

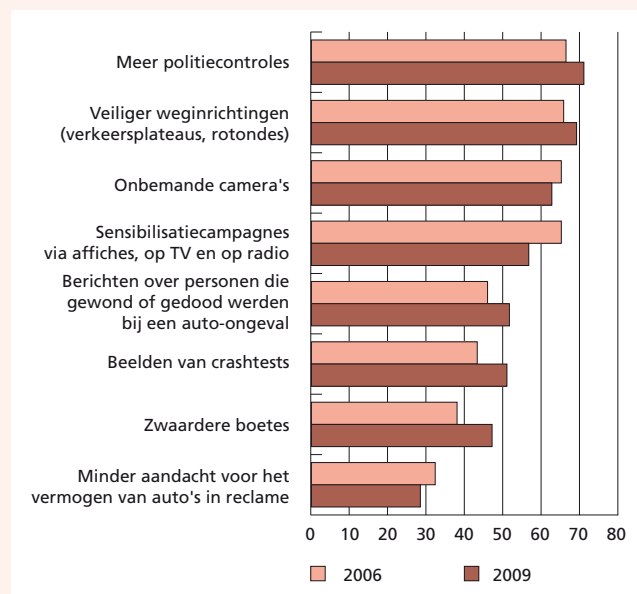
Evolutie in het bereiken van de Vlaamse verkeersveiligheidsdoelstellingen, van 1999 tot 2009.

	1999	2009	evolutie	2010 streefgetal	doelstelling bereikt in 2009 in %	2015	doelstelling bereikt in 2009 in %	2020	doelstelling bereikt in 2009 in %
	vertrekgetal	aantal			streefgetal	streefgetal	doelstelling Pact		
Doden en dodelijk gewonden	806	479	-40,6	375	75,9	250	58,8	200	54,0
Zwaar gewonden	6.714	4267	-36,4	3.250	70,6	2000	51,9	1500	46,9
Doden en dodelijk gewonden onder 26 jaar per miljoen jongeren onder 26 jaar*	133	60,9	-54,2	55	92,4				
Lichtgewonden per 100 miljoen voertuigkilometer	76,3	61,9	-18,9	57	74,5				

*: voor 2009: doden en dodelijk gewonden tot en met 24 jaar per miljoen jongeren tot en met 24 jaar.
Bron: ADSEI, MOW afdeling Beleid Mobiliteit en Verkeersveiligheid, SVR.

5.38 Evaluatie maatregelen

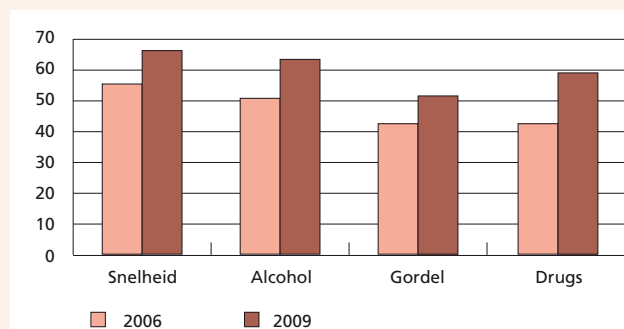
Aantal respondenten dat (helemaal) akkoord gaat met de verkeersveiligheidsmaatregel, van 2006 tot 2009, in %.

Bron: BIVV.

5.39 Perceptie handhaving

Aantal respondenten dat aangeeft dat de verkeersregels onvoldoende worden gehandhaafd, van 2006 tot 2009, in %.

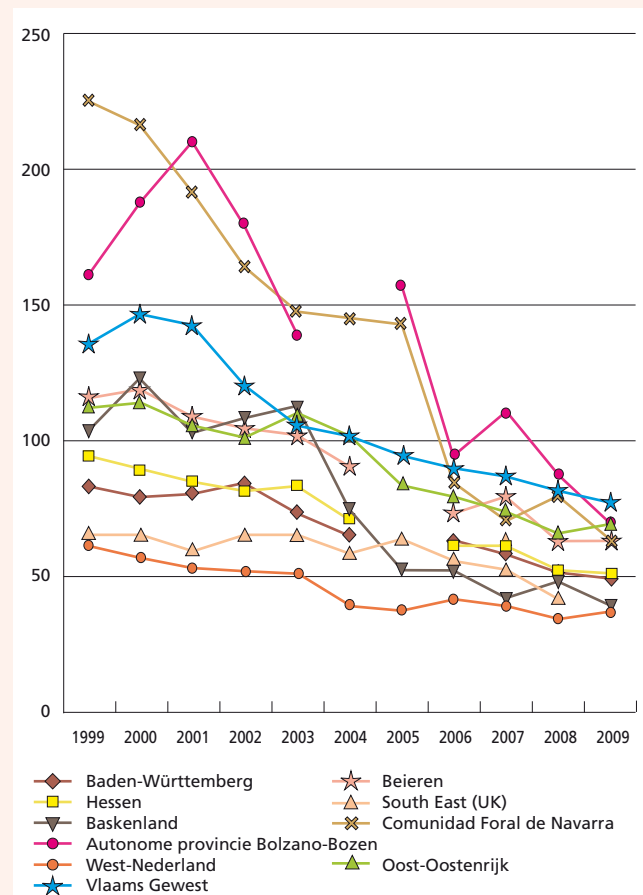
Bron: BIVV.

Europese Unie

Tegen 2020 wil Vlaanderen één van de beste Europese regio's zijn op het gebied van verkeersveiligheid, zowel uitgedrukt in functie van het aantal doden en zwaargewonde verkeersslachtoffers per miljoen afgelegde kilometers als per miljoen inwoners.

5.40 Verkeersveiligheid regio's

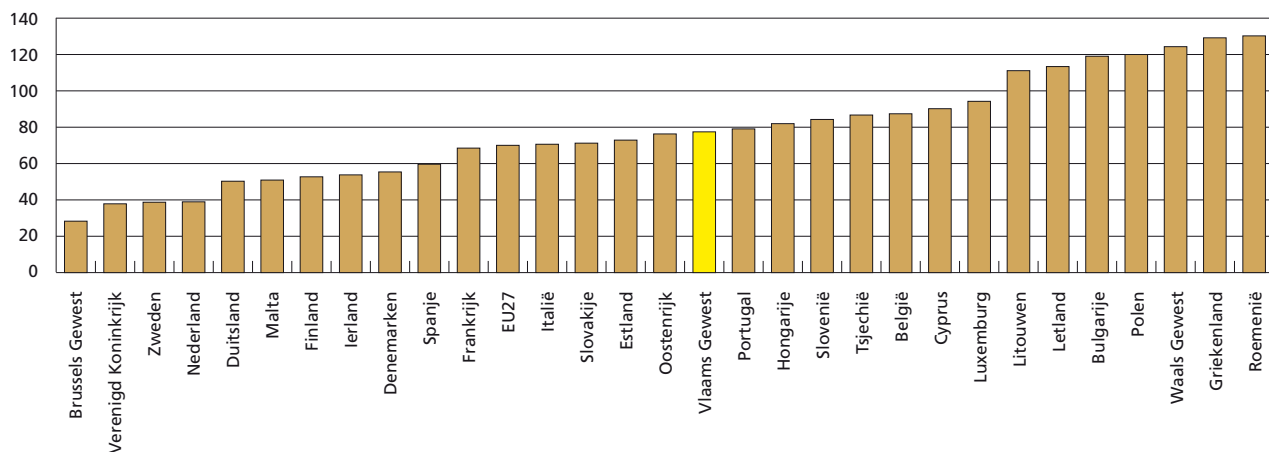
Evolutie van het aantal verkeersdoden per miljoen inwoners, van 1999 tot 2009.

Bron: Eurostat, ADSEI, bewerking SVR.

5.41 Verkeersveiligheid lidstaten

Aantal verkeersdoden per miljoen inwoners in 2009, Europese lidstaten.

*: cijfer van 2008.

Bron: EC DG Mobility & Transport, ADSEI, bewerking SVR.

In vergelijking met een aantal Europese economische topregio's scoort Vlaanderen slecht met het hoogste aantal verkeersdoden per miljoen inwoners in 2009. Wat de evolutie van het aantal dodelijke slachtoffers per miljoen inwoners betreft, doet Vlaanderen het wel goed met een daling van 47,5% tussen 2000 en 2009.

In de EU27 vielen 70 verkeersdoden per miljoen inwoners in 2009. Vlaanderen bevindt zich met een score van 77 niet ver van het EU-gemiddelde. Ook in verhouding tot het aantal personenkilometer en het aantal personenwagens scoort het Vlaamse Gewest rond het EU-gemiddelde.

Milieuvriendelijke mobiliteit

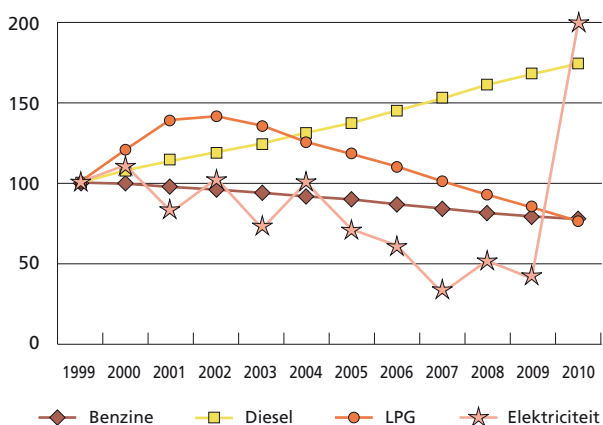
De overheid wil de impact van het verkeer op mens en milieu beperken. Zowel de verkeersinfrastructuur als het gebruik van gemotoriseerde vervoermiddelen zetten de leefkwaliteit onder druk. Luchtverontreiniging en gezondheidseffecten, geluid en trillingen, geurhinder en gebrekkige belevingswaarde komen over het hele grondgebied voor. Ook moeilijk oversteekbare plaatsen, parkeeroverlast en het gebrek aan ruimte voor voetgangers komen in mindere of meerdere mate voor.

De steeds groeiende vraag naar mobiliteit moet gecombineerd worden met aandacht voor het leefmilieu, zonder de sociale en economische functie van mobiliteit te ondermijnen. In deze context zijn de huidige transportsystemen niet milieuduurzaam genoeg: de emissies liggen te hoog en de fossiele brandstoffen zijn niet onuitputtelijk.

In het eerste deel ligt de focus op de beschrijving van het personenwagenpark. In het tweede deel ligt de nadruk op de milieu-impact van mobiliteit, met aandacht voor het energieverbruik, de aan het verkeer gelinkte emissies en de eco-efficiëntie van de transportmiddelen.

5.42 Personenwagenpark

Evolutie van het aantal personenwagens naar brandstoftype, van 1999 tot 2010, index 1999=100.

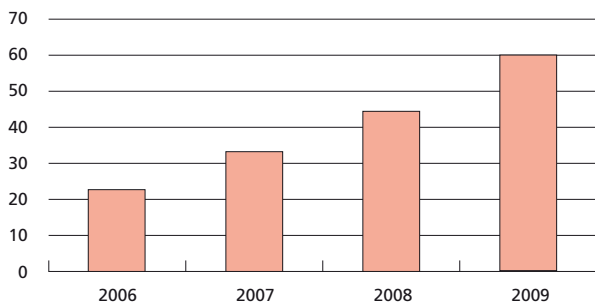
Bron: ADSEI.

Beschrijving van het personenwagenpark

De **verdiepselijking** van het personenwagenpark gaat nog steeds verder met 60% dieselveertuigen in het wagenpark in 2010. Bij de nieuw ingeschreven voertuigen was zelfs 73% uitgerust met een dieselmotor. In 2010 is het aantal elektrische voertuigen verdubbeld ten opzichte van 1999. In absolute aantallen gaat het wel maar om 20 voertuigen. De hybride voertuigen zijn aan een opmars bezig. In 2009

5.43 Roetfilters

Evolutie van het aandeel nieuw-ingeschreven dieselloertuigen met een roetfilter, van 2006 tot en met 2009, in %.

Opmerking: Er wordt vanuit gegaan dat een voertuig over een roetfilter beschikt wanneer het voertuig minder dan 11 mg fijn stof per kilometer uitstoot. Bron: VUB.

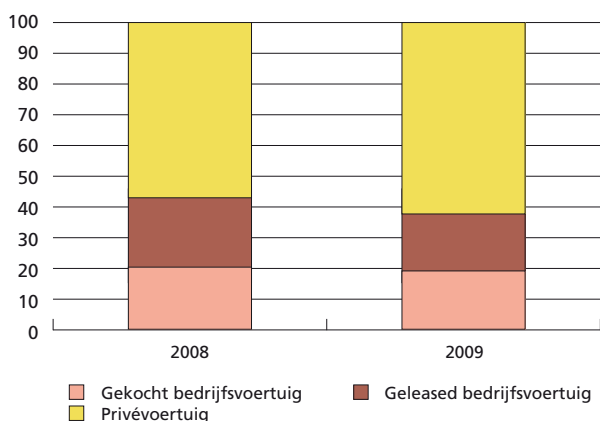
waren er 25 exemplaren in het personenwagenpark, in 2010 was dat al opgelopen tot 1.533.

Het aandeel nieuwe dieselloertuigen met een **roetfilter** is de laatste jaren sterk toegenomen. De grootste toename gebeurde sinds 2008, ten gevolge van de introductie van de Euro 5 standaard in de loop van 2009. Alle dieselloertuigen hebben sindsdien een roetfilter nodig om te voldoen aan de strenge uitstootnormen voor fijn stof.

Ruim 15% van het Vlaamse personenwagenpark bestond in 2009 uit **bedrijfsvoertuigen**. Van de nieuw ingeschreven personenwagens was zelfs 38% een bedrijfsvoertuig. Deze bedrijfsvoertuigen onderscheiden zich van de privévoertuigen door een nog groter aandeel dieselloertuigen, een grotere cilinderinhoud, gewicht, vermogen en CO₂-uitstoot. Bedrijfsvoertuigen hebben wel een hogere Euro standaard dan privévoertuigen en een groter aandeel voertuigen met roetfilter.

5.44 Voertuigeigenaar

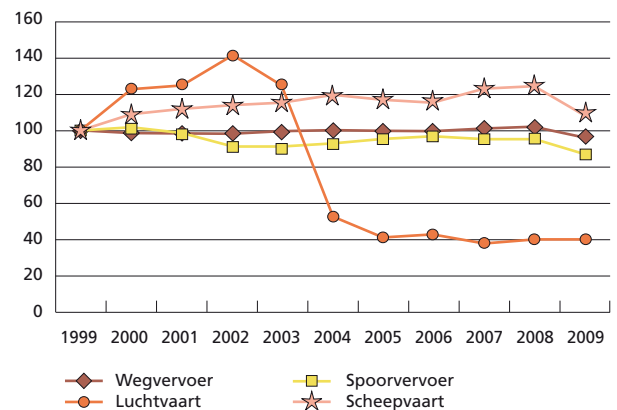
Verdeling van de nieuw ingeschreven personenwagens naar eigenaar, van 2008 tot en met 2009, in %.

Bron: VUB.

5.45 Energieverbruik

Evolutie van het energieverbruik door het verkeer, van 1999 tot 2009, index 1999 = 100.

Bron: Energiebalans, VITO.

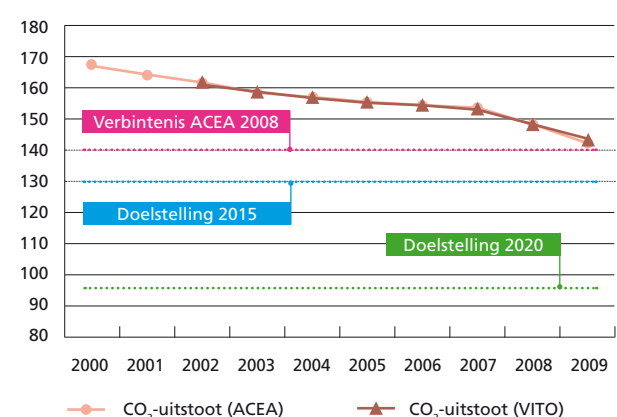
Milieu-impact

Het verkeer verbruikte in 2009 179,1 PJ **energie** of 11,6% van het Bruto Binnenlands Energieverbruik. Het verbruik daalde met bijna 6% tussen 2008 en 2009. Het goederenverkeer heeft geleden onder de economische crisis en dat is merkbaar aan het energieverbruik. In de scheepvaart daalde het verbruik het sterkst, namelijk met 13,4%. Het energieverbruik wordt voor 95% verklaard door het wegvervoer.

De **CO₂-emissies** van het wegverkeer zijn tussen 1990 en 2009 met bijna 4% gestegen. De Europese Commissie sloot een vrijwillige overeenkomst af met de Europese, Japanse en Koreaanse automobielsector om tegen 2008 (2009 voor deze laatste twee) de gemiddelde CO₂-emissies

5.46 CO₂-uitstoot

Evolutie van de gemiddelde CO₂-uitstoot van nieuw verkochte wagens in België, van 2000 tot 2009, in g/km.

Bron: VMM-MIRA, ACEA, Eurostat.

5.47 Hernieuwbare energie

Evolutie van het hernieuwbare energieverbruik in vervoer ten opzichte van het finale energieverbruik van vervoer, van 2005 tot en met 2009, in %.

	2005	2006	2007	2008	2009
Eindverbruik van energie uit hernieuwbare bronnen in vervoer (TJ)	22	32	2.044	2.250	5.275
Finaal energieverbruik van vervoer (TJ)	178.804	179.019	181.835	183.480	173.390
% groen transport	0,0%	0,0%	1,1%	1,2%	3,0%

Bron: Inventaris duurzame energie, VITO.

van nieuw verkochte personenwagens te laten dalen tot 140 g/km. De doelstelling werd niet gehaald. In 2008 bedroeg de gemiddelde CO₂-uitstoot van de nieuw verkochte personenwagens in België nog 148 g/km.

De Europese Commissie heeft een voorstel tot verordening aangenomen om de CO₂-emissies door nieuwe personenwagens te verlagen tot gemiddeld 130 g/km in 2015 en 95 g/km in 2020. In 2009 bedroeg de gemiddelde CO₂-uitstoot van alle nieuw verkochte personenwagens (ook niet-Europese) 142,7 g/km.

De **broeikasgasemissies**, uitgestoten door de totale transportsector, bedroegen in 2009 15.579 kton CO₂-equivalenten. Het MINA-plan 3+ stelde tegen 2010 een uitstoot voorop van maximaal 15.300 kton. Het verkeer levert een belangrijke bijdrage aan de totale broeikasgasemissies. Het aandeel van de transportsector bedroeg in 2009 19,4%. De broeikasgasemissies van het verkeer daalden in 2009 mede als gevolg van de financieel-economische crisis. De Kyoto-doelstelling legt Vlaanderen op om gemiddeld over de periode 2008-2012 5,2% minder broeikasgasen uit te stoten ten opzichte van 1990. De transportsector heeft een belangrijke uitdaging om zijn steentje hiertoe bij te dragen.

Naast het ontwikkelen en ondersteunen van zuinige en milieuvriendelijke voertuigen kan ook ingezet worden op milieuvriendelijke brandstoffen. Het aandeel **biobrandstoffen** ten opzichte van de totale hoeveelheid transportbrandstoffen voor vervoer in Vlaanderen bedroeg 3% in 2009. In absolute cijfers uitgedrukt betekent dit dat er in Vlaanderen 5,27 PJ biobrandstof verbruikt werd in 2009. Er is een duidelijk effect merkbaar van de invoering van accijnsvrije productiequota (eind 2006) en van de verplichting om 4% biobrandstoffen bij te mengen in benzine en diesel (sinds juli 2009). Volgens het klimaatplan van de Europese Commissie moet het aandeel hernieuwbare energie voor het verbruik in de transportsector in België tegen 2020 10% bedragen. Onder hernieuwbare energie vallen naast biobrandstof ook elektrische energie en waterstofgas, voor zover deze uit hernieuwbare bronnen gewonnen worden.

Tijdens de winter worden er regelmatig **smeltmiddelen** gestrooid op het wegennet. Deze smeltmiddelen kunnen schadelijk zijn voor het milieu. Tegenwoordig wordt het agressieve calciumchloride nog zelden gebruikt en wordt meer gebruik gemaakt van het milieuvriendelijkere pekellooien (vloeibaar zout). Tijdens de winterperiode 2009-2010 werd er 84.711 ton zout gestrooid. Het was de strengste winter in 30 jaar tijd.

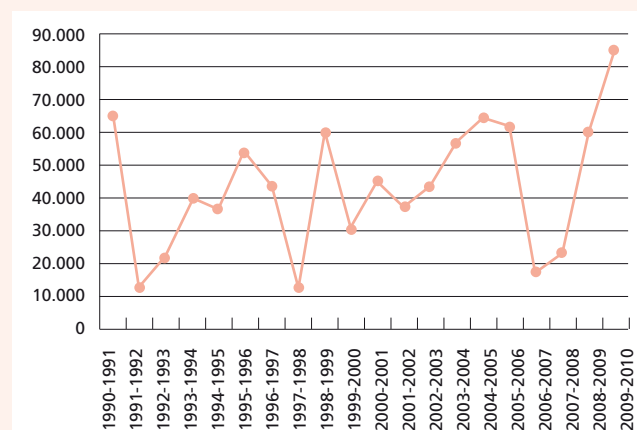
De **eco-efficiëntie** van de transportsector vergelijkt de milieudruk van de sector (emissies en brongebruik) met de activiteiten (personen- en tonkilometers). Er is een absolute ont koppeling als de milieudruk daalt terwijl de activiteiten toenemen. Relatieve ont koppeling treedt op als de milieudruk minder sterk stijgt dan de activiteiten.

De financieel-economische crisis had een groter effect op het goederenvervoer dan op het personenvervoer. Het aantal tonkilometers daalde in 2009 verder en zorgde ervoor dat de stijgende trend in broeikasgasemissies gekeerd werd. In tegenstelling tot vorige jaren waar slechts een relatieve ont koppeling optrad, was er in 2009 een absolute ont koppeling met de tonkilometers. Ook voor de andere emissies was er een absolute ont koppeling met de tonkilometers.

De daling van de broeikasgasemissies bij het personenverkeer is te danken aan de verdieselijking van het wagenpark, de verhoogde beschikbaarheid en aankoop van zuinigere wagens en het gebruik van biobrandstoffen.

5.48 Strooizout

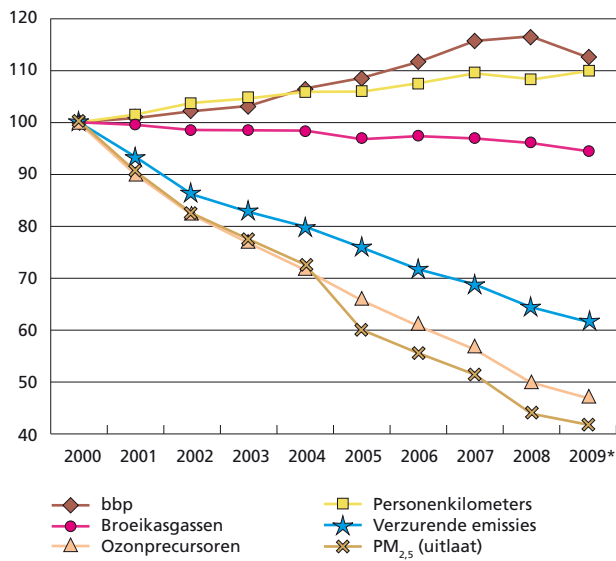
Evolutie van de hoeveelheid gebruikt strooizout, van 1990 tot 2010, in ton.

Bron: AWV, Dataroom MOW.

5.49 Eco-efficiëntie personenvervoer

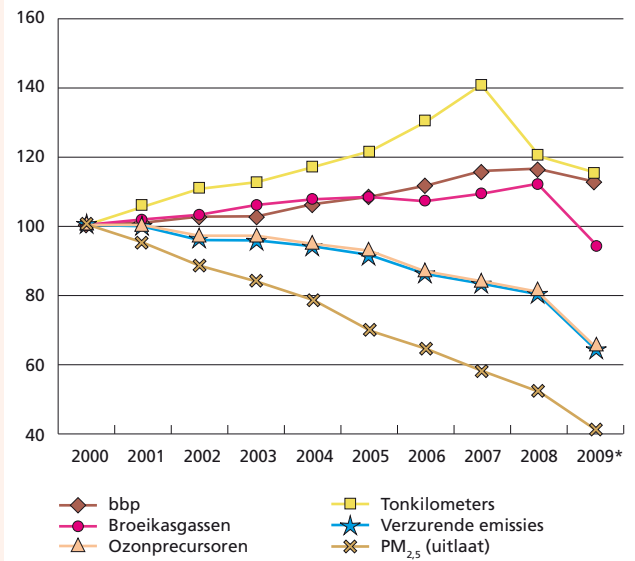
Evolutie van de eco-efficiëntie van het personenvervoer, van 2000 tot 2009, index 2000=100.

*: voorlopige cijfers.
Bron: VMM-MIRA.

5.50 Eco-efficiëntie goederenvervoer

Evolutie van de eco-efficiëntie van het goederenvervoer, van 2000 tot 2009, index 2000=100.

*: voorlopige cijfers.
Bron: VMM-MIRA.

In de periode 2000-2009 was er voor het personenvervoer een absolute ontkoppeling tussen de emissies en de transportstromen. De fijn stofemissies zijn met 58% afgenomen, de verzurende emissies met 39%. Voor de verzurende emissies en de emissies van ozonprecursoren en fijn stof is de reductie het resultaat van het verstrengen van de Europese emissienormen voor nieuwe voertuigen en brandstoffen.

De ecoscore laat toe om de milieuprestaties van een personenwagen in te schatten door rekening te houden met de belangrijkste milieu-impacten (emissies van broeikasgassen, fijn stof, stikstofoxiden, SO₂, CO, koolwaterstoffen en geluidsproductie) die het voertuig veroorzaakt. De ecoscore gaat van 0 tot 100. Een voertuig met een ecoscore lager dan 50 kan als zeer milieuvriendelijk worden beschouwd. Voertuigen met een ecoscore van meer dan 70 zijn dan weer milieuvriendelijke wagens.

In 2009 bedroeg de gemiddelde ecoscore voor het totale personenwagenpark op benzine 54,9. Voor het totale personenwagenpark op diesel bedroeg de ecoscore 53,1. Het MINA-plan 4 stelt tegen 2015 een gemiddelde ecoscore van 61 voor het Vlaamse voertuigenpark voorop. De nieuw ingeschreven personenwagens op benzine behaalden in 2009 een gemiddelde ecoscore van 66,4, dieselvoertuigen haalden een gemiddelde ecoscore van 63,5. De elektrische voertuigen haalden een ecoscore van 82.

De openbaar vervoermaatschappij De Lijn liet haar **ecologische voetafdruk** berekenen. Deze bedroeg 111.231 ha in 2009 of 0,3% van de ecologische voetafdruk van heel

Vlaanderen. Per busreiziger en per kilometer komt dit neer op een voetafdruk van 0,37 m². Voor een auto draagt de voetafdruk bijna het dubbele (0,64 m²).

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

- Aernouts, K., Jespers, K., Vangeel, S. (2010). *Energiebalans Vlaanderen 2009: voorlopige schatting*, VITO.
- Aernouts, K., Jespers, K., Vangeel, S. (2011). *Energiebalans Vlaanderen 2010 (voorlopig)*, VITO.
- Boulanger, A. *Attitudemeting Verkeersveiligheid 2009, evoluties sinds 2003 en 2006*, BIVV.
- Cools, M., Declercq, K., Janssens, D., Wets, G. (2010). *Onderzoek verplaatsingsgedrag Vlaanderen 4.1 (2008-2009)*, Tabellenrapport, Instituut voor mobiliteit.
- Cools, M., Declercq, K., Janssens, D., Wets, G. (2011). *Onderzoek verplaatsingsgedrag Vlaanderen 4.2 (2009-2010)*, Tabellenrapport, Instituut voor mobiliteit.
- Crevits, H. (2010). *Beleidsbrief Mobiliteit en Openbare Werken 2010-2011*, Vlaams Parlement.
- Crevits, H. (2009). *Beleidsnota Mobiliteit en Openbare Werken 2009-2014*, Vlaams Parlement.
- Hoornaert, S. (2011). *Verkeersindicatoren hoofdwegennet Vlaanderen 2010*, Vlaams Verkeerscentrum.
- Janssens, D., Moons, E., Nuyts, E., Wets, G. (2009). *Onderzoek Verplaatsingsgedrag Vlaanderen 3 (2007-2008)*, Instituut voor mobiliteit.
- Jespers, K., Aernouts, K., Vangeel, S., Cornelis, E. (2011). *Inventaris duurzame energie in Vlaanderen 2009 Deel 1*, VITO.
- Koning Winter getemd, in *MOW magazine*, januari 2011.
- Langneaux, F. (2008). *Economic importance of Belgian Transport Logistics*, working paper 125, Nationale Bank van België.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (2011). *Definitief ontwerp MINA-plan 4*.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (2011). *Ontwerp Mobiliteitsplan Vlaanderen*.
- MIRA Indicatorrapport 2010 (2010) Marleen Van Steertegem (eindred.), Milieurapport Vlaanderen, Vlaamse Milieumaatschappij.
- Pauwels, T. (2007). *Modellering van het goederenvervoer in België*.
- Sergeant, N., Messagie, M., Van Mierlo, J. (2010). *Indicators of the new and second hand vehicle fleet in Belgium and the different regions*, VUB.
- Studiedienst van de Vlaamse Regering, (2011). *Pact 2020. Kernindicatoren*.
- Vernaillen, S., Denys, T. (2010). *Analysis of the Belgian car fleet 2009*, VITO, 2010/TEM/R/286.
- Vlaamse Milieumaatschappij (2010). *Lozingen in de lucht 1990-2009*.
- Vlaamse Overheid, Departement Mobiliteit en Openbare Werken (2008). *Verkeersveiligheidsplan Vlaanderen*.
- De Vlaamse Regering 2009-2014. *Een daadkrachtig Vlaanderen in beslissende tijden. Voor een vernieuwende, duurzame en warme samenleving*.
- Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie: <http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/index.jsp>
- Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>
- Belgisch Instituut voor de Verkeersveiligheid (BIVV): <http://www.bivv.be/index.jsp>
- Europese Commissie, themasite "Transport": http://ec.europa.eu/transport/index_en.htm
- Mobiel Vlaanderen: <http://www.mobielvlaanderen.be/index.php>
- Federale Overheidsdienst Mobiliteit en Vervoer: <http://www.mobilit.fgov.be/nl/index.htm>
- Vlaams Verkeerscentrum: <http://www.verkeerscentrum.be/verkeersinfo/startpagina>
- Febiac: <http://www.febiac.be/public/home.aspx>
- Milieu- en natuurrapport (MIRA): <http://www.milieurapport.be>
- Agentschap Wegen en Verkeer (AWV): <http://www.wegenenverkeer.be>
- De Lijn: <http://www.delijn.be>
- EUROGAS: <http://www.eurogas.org>
- Haven Antwerpen: <http://www.portofantwerp.be>
- Haven Gent: <http://www.havengent.be>
- Haven Oostende: <http://www.portofoostende.be>
- Haven Zeebrugge: <http://www.zeebruggeport.be>
- Luchthaven Deurne: <http://www.antwerpairport.be>
- Luchthaven Oostende: <http://www.ost.aero>
- Luchthaven Zaventem: <http://www.brusselsairport.be>
- Luchthaven Wevelgem: <http://www.kortrijkairport.be>
- NMBS: <http://www.b-rail.be/corp/N>
- Promotie Binnenvaart Vlaanderen: <http://www.binnenvaart.be>
- SERV - Vlaamse Havencommissie: <http://www.vlaamshavencommissie.be/>
- SERV – Luchthavencommissie: <http://www.luchthavencommissie.be/>
- BIVV, Observatorium voor de verkeersveiligheid: http://bivvweb.ipower.be/observ/observatorium_nl.htm
- EMIS, Energie- en milieu-informatiesysteem voor het Vlaams Gewest: <http://www.emis.vito.be/>
- NV De Scheepvaart: <http://www.descheepvaart.be>
- Waterwegen en Zeekanaal NV: <http://www.wenz.be>

DEFINITIES

Beweging op de luchthaven Elke landing of opstijging van een vliegtuig is een beweging. Lokale vluchten worden dubbel geteld.

Ecologische voetafdruk Geïntegreerde indicator die het gebruik van biomassa, het gebruik van land voor infrastructuur en recreatievoorzieningen en de CO₂-emissies ten gevolge van het gebruik van fossiele brandstoffen integreert tot een kwantitatieve grootte die te vergelijken is met de beschikbare biologisch productieve oppervlakte op aarde.

Economische knooppunten Een economisch knooppunt is een gebied met een hoog aandeel aan werkgelegenheid. De economische knooppunten vormen samen met de poorten de bestaande ruimtelijk-economische structuur van Vlaanderen. Het zijn de plaatsen waar het wenselijk is economische activiteiten te concentreren. Economisch knooppunt is aldus een beleidsmatig begrip.

Verkeersslachtoffers

- **Doden 30 dagen** Elke persoon die overlijdt binnen de dertig dagen na het ongeval.
- **Zwaargewonden** Elke persoon die in een verkeersongeval gewond wordt en waarbij een opname van meer dan 24 uur in een ziekenhuis noodzakelijk is.
- **Lichtgewonden** Elke persoon die in een verkeersongeval gewond wordt en op wie de bepaling van dodelijk of ernstig gewond niet van toepassing is.

Biodiversiteit Variabiliteit onder levende organismen van allerlei herkomst, met inbegrip van o.a. terrestrische, mariene en andere aquatische ecosystemen en de ecologische complexen, waarvan zij deel uitmaken. Dit omvat de diversiteit binnen soorten, tussen soorten en van ecosystemen.

Ozonprecursor Voorloperstof, stof waaruit ozon ontstaat door inwerking van zonlicht. Stikstofdioxide en niet-methaan vluchtige organische stoffen (NMVOS) zijn de belangrijkste ozonprecursoren.

6 EEN SLAGKRACHTIGE OVERHEID

Volgens het Vlaamse regeerakkoord is goed overheidsbestuur essentieel voor een duurzame ontwikkeling van de economische welvaart en van het sociale en ecologische welzijn. Van de overheden in Vlaanderen wordt verwacht dat ze doeltreffend en efficiënt functioneren om een slagkrachtige hefboom te vormen voor het regeringsbeleid gericht op een sociaal, ondernemend, innovatief en duurzaam Vlaanderen. Samenwerking en partnerschap tussen de verschillende overheidsniveaus moet hiertoe bijdragen en dit ten dienste van de burgers en de bedrijven.

Een performante overheid vormt een sterke schakel in het scheppen van toegevoegde economische en maatschappelijke waarde. In de huidige economische context is het werken aan een meer performante en kwalitatieve dienstverlening meer dan ooit prioritair. Daarvoor zijn in eerste instantie gezonde overheidsfinanciën van belang. Daarnaast streeft de **Vlaamse overheid** er ook naar om meer te doen met minder personeel. Hierbij wordt het streven naar gelijke kansen en diversiteit niet uit het oog verloren. De Vlaamse overheid zet ook fors in op overheidscommunicatie om zo goed mogelijk in contact te komen met de bevolking en de bedrijfswereld.

Blikvangers

- De ontvangsten 2010 zijn opnieuw gestegen (+4%), na een daling in het crisisjaar 2009 (*figuur 6.1*). Ook de gewestbelastingen stijgen in 2010, nadat ze in 2009 waren gedaald (*figuur 6.3*).
- De Vlaamse overheid kan in 2011 een begroting in evenwicht voorleggen, dankzij de besparingen in 2010 en 2011 (*figuur 6.4*).
- De personeelsbeschikbaarheid neemt niet meer toe, de "geen groei"-doelstelling bij de Vlaamse overheid wordt volgehouden in 2010 (*figuur 6.9*).
- Er is een grote vergrijzing bij het personeel van de Vlaamse overheid; op korte termijn is een sterke natuurlijke uitstroom te verwachten (*figuur 6.10*).
- In 2010 is er een daling van het budget centrale media-aankoop overheids campagnes; daarmee wordt het laagste bedrag in 10 jaar bereikt (*figuur 6.13*).
- Er is opnieuw een duidelijke afname van de administratieve lasten met 10 miljoen euro in 2010 (*figuur 6.23*).

De **lokale en provinciale besturen**, die het dichtst bij de burgers en de ondernemingen staan en het eerste contact- en aanspreekpunt vormen, werken aan hun efficiëntie om met minder middelen een beter bestuur tot stand te brengen.

Blikvangers

- In de groot- en centrumsteden stegen de lokale belastingen het jongste decennium minder sterk dan in de andere gemeenten waardoor de belastingkloof afneemt.
- Het aandeel van de fondsen in de gewone uitgaven is in de grootsteden met 40% bijna dubbel zo hoog als het gemiddelde van alle gemeenten (22%) (*figuur 6.25*).
- De gewone gemeente-uitgaven groeiden zowel in 2008 (+3%) als in 2009 (+5%) aanzienlijk (*figuur 6.30*).
- Het aandeel van de schulduitgaven (interessen en aflossingen) in de gewone gemeente-uitgaven daalt: dat aandeel bedroeg 11,5% in 2009, tegen 17% in 2000 (*figuur 6.30*).
- Het overschot op de gewone dienst nam, volgens de gemeenterekeningen, na een daling in 2007 en 2008, in 2009 opnieuw toe (*figuur 6.40*).

Vlaanderen behoort tot de meest open regio's van de wereld met een sterke interactie tussen het binnenlands beleid en de Europese en internationale beleidsontwikkelingen. Daarbij wil de Vlaamse overheid investeren in een actief en coherent buitenlands beleid met een proactieve opvolging van de belangen van de regio. **Internationaal Vlaanderen** wil ook een solidaire regio zijn en de inspanningen voor globale armoedebestrijding opdrijven.

Blikvangers

- Niettegenstaande dat de steun de voorbije jaren daalt, blijft bijna 70% van de Vlaamse bevolking in 2010 achter de Europese Unie staan (*figuur 6.55*).
- Vlaanderen draagt in belangrijke mate bij tot een daling van het Belgische omzettingsdeficit inzake Europese richtlijnen tot 0,8% (*figuur 6.59*).
- Na een stijgend verloop tijdens de afgelopen legislatuur kent de Vlaamse officiële ontwikkelingshulp in 2010 een afname (-2,9%), mee onder invloed van de crisis (*figuur 6.63*).
- Tussen 2004 en 2009 is de kennis van de Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling significant toegenomen; dit zowel in Vlaanderen als in alle landen van de EU27 (*figuur 6.66*).

6.1 VLAAMSE OVERHEID

Een performante overheid vormt een sterke schakel in het scheppen van toegevoegde economische en maatschappelijke waarde. In de huidige economische context is het werken aan een meer performante en kwalitatieve dienstverlening meer dan ooit een prioriteit. Een efficiënte en effectieve overheid moet door haar werking een hefboom zijn voor het realiseren van het regeringsbeleid en mee Vlaanderen als topregio in Europa op de kaart helpen plaatsen. Zo'n overheid staat in de eerste plaats ten dienste van de burgers en de bedrijven.

In dit hoofdstuk komen 3 aspecten van de slagkrachtige en efficiënte overheid aan bod. Als eerste zijn de financiën aan de beurt. Dit onderdeel behandelt uitgaven, ontvangsten, vorderingensaldo, schuld en prestatiegericht begroten van de Vlaamse overheid. Vlaanderen zal niet langer overschotten boeken om tekorten van andere federale en regionale overheden te compenseren. Maar ondanks de gedaalde inkomsten als gevolg van de crisis wil de Vlaamse Regering wel dat de financiën in de toekomst gezond blijven. Daarom heeft ze de begroting 2011 met een evenwicht ingediend. Om dit te bereiken zijn de uitgaven in 2010 en 2011 teruggedrongen. Ook de komende jaren zullen de uitgaven onder controle worden gehouden. De regering streeft een structureel begrotingsevenwicht na, dat wil zeggen een evenwicht, gezuiverd voor conjuncturele invloeden. Dat betekent dat er in slechtere tijden tekorten mogelijk zijn, zolang die gecompenseerd worden door overschotten in betere tijden. Wat de ontvangsten betreft, is de manoeuvreerruimte beperkt, omdat het federale niveau bijna driekwart van de ontvangsten vastlegt, al kunnen de gewesten wel kortingen op de ontvangsten toekennen zoals de Vlaamse jobkorting. De crisis verplichtte Vlaanderen vorig jaar om de jobkorting te beperken. Dit jaar besliste de Vlaamse Regering om de jobkorting volledig af te schaffen. Aan de uitgavenzijde valt het kleine aandeel van de kapitaaluitgaven (investeringen) op. De belangrijkste uitgavendomeinen zijn onderwijs, economische zaken (inclusief mobiliteit en openbare werken) en welzijn.

Een belangrijke evolutie binnen het overheidsmanagement is de sterke gerichtheid op performantie. De overheid wenst effectief en efficiënt te zijn. De Vlaamse administratie krijgt de ruimte om binnen de bestaande kredieten aan optimalisatie te doen, en het totaal aantal ambtenaren mag niet meer aangroeien. Daarnaast dient ook gestreefd naar een evenredige vertegenwoordiging

van kansengroepen binnen het personeelskader. De overheid informeert burgers en bedrijven over haar beleid, dienstverlening en regelgeving. Ze doet dat met eigen kanalen en via de media (persvoorlichting, campagnes), en richt zich daarbij zowel naar het grote publiek als naar heel specifieke doelgroepen. Campagnes worden beperkt en weloverwogen ingeschakeld wegens hun hoge kostprijs. Daarnaast moet de burger ook, onafhankelijk van het loket waarop hij een beroep doet, identieke informatie krijgen. Dit één-loketprincipe wordt gecoördineerd door het Contactpunt Vlaamse Infolijn. Het Contactpunt bundelt actuele, uniforme informatie van verschillende overheden en stelt die ter beschikking via verschillende kanalen. De communicatie verloopt hierbij vraaggestuurd en de toegang tot de informatie moet laagdrempelig zijn. Nieuwe technologieën bieden de mogelijkheid om de informatie ook buiten de kantooruren toegankelijk te maken. Deze nieuwe technologieën mogen echter geen bron van uitsluiting worden. Een digitale overheid is een meer efficiënte en effectieve overheid. Dit geldt voor de interne, maar ook voor de externe werking. Wel moet de overheid er zich van bewust zijn dat nog niet iedereen toegang heeft tot internet en dat bepaalde doelgroepen de vaardigheden ontbreken om optimaal gebruik te maken van de digitale mogelijkheden. De overheid luistert ook naar klachten over haar werking. De Vlaamse Ombudsdienst dient daarbij als ultiem meldpunt. De Vlaamse overheid tracht doordacht te reguleren. Daarbij streeft ze naar duidelijke regels die gegoten worden in zo eenvoudig mogelijke procedures, die waar mogelijk elektronisch kunnen afgewerkt worden. Het verlagen van de administratieve lasten is een streefdoel.

Het vertrouwen van de burgers in de overheid en de tevredenheid met de voorzieningen komen uitvoerig aan bod in de sociaal-culturele context en in het hoofdstuk 4.3. stad en platteland.

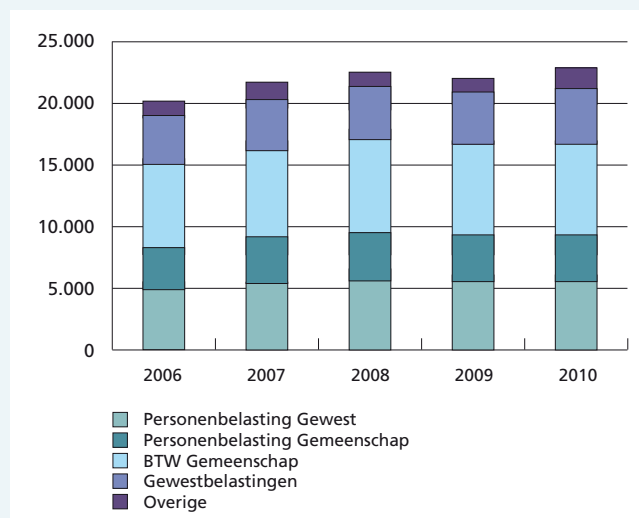
Financiën

Deze sectie behandelt achtereenvolgens de ontvangsten, de uitgaven, het vorderingensaldo (verschil van beide) en de schuld van de Vlaamse overheid. Zoals de voorgaande VRIND-editie vermeldt deze uitgave de werkelijke ontvangsten of realisaties in plaats van de begrotingcijfers, die voordien werden gebruikt.

6.1 Ontvangsten

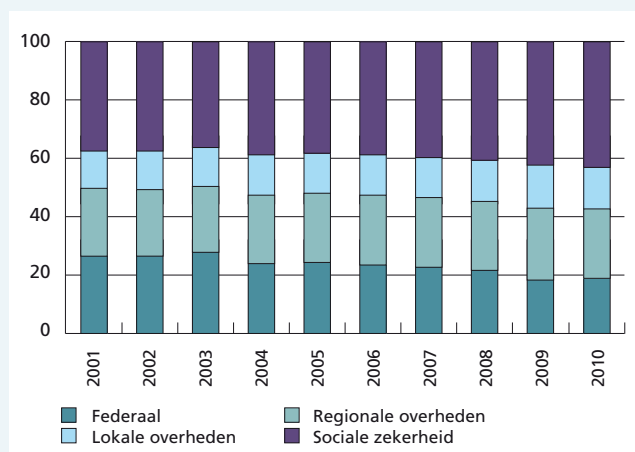
Evolutie van de algemene middelen, naar oorsprong, in realisaties, in miljoenen euro, van 2006 tot 2010.

Bron: FB, afdeling Jaarrekening en Certificering.

6.2 Ontvangsten gezamenlijke overheid

Evolutie van de ontvangsten van de Belgische overheden, naar niveau, van 2001 tot 2010, in % van het totaal.

De overdrachten vanwege andere Belgische overheden zijn hierin inbegrepen. Anderzijds zijn de cijfers verminderd met de overdrachten naar andere Belgische overheden.
Bron: INR.

Ontvangsten

De **ontvangsten** zijn in 2010 opnieuw gestegen na de daling als gevolg van de crisis in 2009. De stijging in 2010 is wel kleiner dan de jaren voor de crisis. De inkomsten van de regionale overheden zijn sinds 2006 belangrijker dan die van de federale overheid. Ze zijn bovendien minder conjunctuurgevoelig en blijven als aandeel in de gezamenlijke overheidsinkomsten stabiel. Binnen de ontvangsten overheersen de door het federale niveau vastgestelde personenbelasting en BTW, die samen 73% uitmaken van de Vlaamse inkomsten, wat iets minder is dan in de jaren 2008-2009. De gewestbelastingen, waarvoor de gewesten vrijwel volledig bevoegd zijn, hebben een aandeel van 19%. De opbrengsten daarvan stijgen duidelijk sterker dan de overige ontvangsten.

De Vlaamse ontvangsten bedragen in 2010 22,9 miljard euro of bijna 3.700 euro per inwoner van het Vlaamse Gewest. Dit is nominaal 3,9% meer dan in 2009. In 2009 daalden de ontvangsten als gevolg van de crisis met 2,6%. De ontvangsten in 2010 hebben het niveau van 2008 overschreden, al blijven ze in reële termen daar nog wel onder. Dat wil zeggen dat een gelijk bedrag in 2010 minder koopkracht heeft dan in 2008.

Sinds 2004 is het aandeel van de regio's in de gezamenlijke overheidsontvangsten hoger dan dat van de federale overheid. Het aandeel van de regio's blijft stabiel door de jaren. Het federale aandeel in de totale ontvangsten gaat achteruit, hoewel het in 2010 steeg. In dat jaar bedraagt het aandeel van de gewesten en gemeenschappen 24%, dat van de federale overheid 19%. In 2005 bedroeg zowel het regionale als het federale aandeel 24%. De regionale overheden zijn bovendien veel minder gevoelig voor conjunctuurbewegingen dan het federale niveau. Ze ont-

vingen per inwoner in 2009 1% minder dan in 2008, de federale overheid liefst 19% minder. In 2010 stijgen de regionale ontvangsten weer met 2%, de federale schieten echter met 8% omhoog. Die regionale ontvangsten zijn immers grotendeels vastgelegd in de Financieringwet (zie verder), die in beperkte mate rekening houdt met de conjunctuur bij de verdeling van de middelen. Vandaar dat het federale niveau minder overhoudt bij het doorstorten van het veel stabielere deel van de regio's. De cijfers bevatten niet de ontvangsten die de overheidssector in kwestie aan een andere doorstort. Deze doorstortingen worden toegerekend aan de uiteindelijke begunstigde.

Ook de aandelen van de lokale overheden en de sociale zekerheid vertonen een stijgende trend. Beide worden tot de gezamenlijke overheid gerekend en moeten als zodanig hun bijdrage tot de gezondmaking van de openbare financiën leveren. In het totaal van de overheidsontvangsten neemt de sociale zekerheid de belangrijkste plaats in. Haar aandeel bedraagt in 2010 43%. De lokale overheden hebben een aandeel van 14%.

Samengevoegde en gedeelde belastingen (personenbelasting en BTW)

De doorstortingen van de **personenbelasting (PB)** en de **BTW** (vanwege de federale diensten) maken het gros van de regionale ontvangsten uit. Ze zijn in 2010 goed voor 73% van de ontvangsten of 16,7 miljard euro. Dit aandeel ligt iets lager dan in de crisisjaren 2008-2009. In tegenstelling tot de globale ontvangsten is hier nog wel een daling tegenover 2009 (-0,4%) vast te stellen. De PB en BTW zijn de zogenaamde **samengevoegde en gedeelde belastingen**. Ondanks dit belang zijn de regio's nauwelijks bevoegd om deze belastingen aan te passen. De personenbelasting wordt grotendeels verdeeld volgens de op-

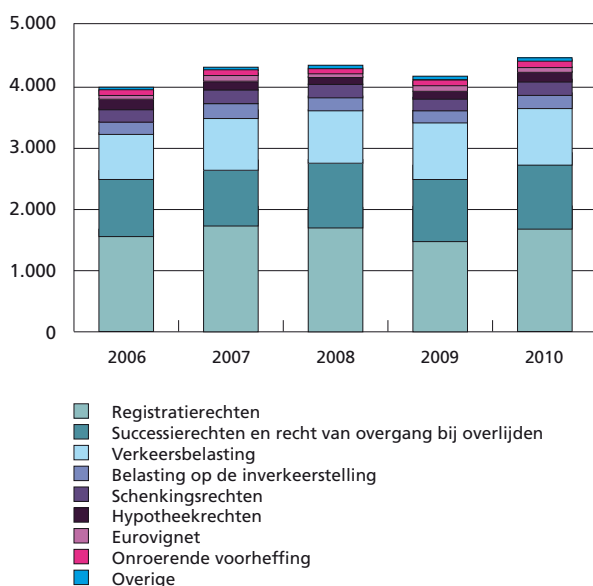
brengstaandelen in de PB van de gewesten. De BTW volgt een verdeelsleutel van het aantal leerlingen.

Het federale niveau int deze belastingen en stort ze gedeeltelijk door aan de gewesten (PB) en de gemeenschappen (PB en BTW). Dit niveau bepaalt ook de belastingtarieven en legt in de Financieringswet vast welk gedeelte aan de gewesten en gemeenschappen wordt doorgestort en hoe dit onder de regio's wordt verdeeld. De Financieringswet geeft de gewesten een beperkte beslissingsbevoegdheid over deze belastingen. Sinds het Lambermontakkoord (2002) kunnen die kortingen toekennen op de personenbelasting. Het bekendste voorbeeld is de recente Vlaamse jobkorting, die echter vanaf 2011 is afgeschaft.

De Financieringswet verdeelt de personenbelasting volgens het opbrengstaandeel in elke regio. Toch zijn er 2 delen van de overgedragen personenbelasting niet onderworpen aan deze verdeelsleutel. Enerzijds ontvangen de gewesten aanvullende middelen voor de aan hen overgedragen bevoegdheden. Anderzijds komen de aan de bevoegdheid van de gewesten overgedragen belastingen sinds 2002 in mindering van de toegewezen personenbelasting. Dit is de zogenaamde gewestaf trek of negatieve term, die gebaseerd is op de gemiddelde opbrengst van deze belastingen in het verleden. De verdeling van de BTW onder de gemeenschappen is voorlopig slechts in beperkte mate gebaseerd op de plaats waar deze werd betaald. De verdeelsleutel is in hoofdzaak gebaseerd op de verhouding van het aantal leerlingen van 6 tot en met 17 jaar in de Vlaamse en Franse Gemeenschap. Vanaf 2012 zullen ze volledig worden verdeeld volgens de opbrengst van de personenbelasting in beide landsdelen, tenzij ondertussen federaal andere afspraken worden gemaakt.

6.3 Gewestbelastingen

Evolutie van de gewestbelastingen, van 2006 tot 2010, realites, in miljoenen euro.

Bron: FB, afdeling Jaarrekening en Certifiëring.

Gewestbelastingen

In 2010 stijgt de opbrengst van de **gewestbelastingen** met 7,4% in vergelijking met 2009, na een daling met 4,5% in 2009. Ze ondergaan dus veel sterker dan de overgedragen PB en BTW de gevolgen van de conjunctuur. De PB en BTW dalen trouwens nog licht in 2010. Voor de gewestbelastingen zijn de gewesten vrijwel volledig bevoegd, al worden de meeste nog door de federale fiscus geïnd. De enige uitzondering is de **onroerende voorheffing** en sinds dit jaar de **verkeersbelasting**, de **belasting op de inverkeerstelling** en het **eurovignet**. Die belastingen worden geïnd door de Vlaamse Belastingdienst (VLABEL). Deze dienst stelt een online 'Belastingportaal Vlaanderen' ter beschikking, waarop de belastingplichtige zijn fiscaal dossier kan raadplegen en ook online een bezwaarschrift kan indienen. De gewestbelastingen nemen 19% van de ontvangsten voor hun rekening. In 2010 bedragen de Vlaamse gewestbelastingen 4,4 miljard euro of 710 euro per inwoner.

In principe zijn de gewesten bevoegd om de tarieven, de grondslagen waarop de belastingen worden berekend en de vrijstellingen van gewestbelastingen te bepalen. Toch legt de Financieringswet een aantal uitzonderingen op. Zo bepaalt het federale niveau het kadastraal inkomen, de basis van de **onroerende voorheffing**. De **verkeersbelasting** op vennootschappen kan alleen gewijzigd worden na akkoord van de andere gewesten.

Drie gewestbelastingen nemen het leeuwendeel van de ontvangsten voor hun rekening: de **registratierechten** (37%), de **successierechten** (24%) en de **verkeersbelasting** (20,5%). De **onroerende voorheffing** (OV) gaat grotendeels naar de gemeenten en de provincies, die zelf beslissen welk tarief (de **opcentiemen** op de OV) ze voor hun aandeel toepassen. Die opcentiemen zijn in feite een percentage op het gewestaandeel van de OV. Het gewestaandeel zelf is minder belangrijk (slechts 2% van de gewestbelastingen). De gemeenten krijgen ook een wettelijk vastgesteld gedeelte van de verkeersbelasting, namelijk een tiende van het gewestaandeel en kunnen ook op sommige andere belastingen opcentiemen heffen.

De **registratierechten** blijven met 37% van de opbrengsten in 2010 de belangrijkste gewestbelasting. Na een daling van 12% in 2009 zijn ze in 2010 met 13,5% opnieuw fors gestegen. Ze zijn dus duidelijk conjunctuurgevoeliger dan het geheel van de gewestbelastingen, wat gezien hun band met de verkoop van onroerende goederen niet hoeft te verbazen. Nieuw vanaf 2011 is de vrijstelling van registratierechten voor gronden, die horen bij gebouwen die samen worden overgedragen en waarop voor beide BTW wordt betaald. Vanaf 2011 dient in zulke gevallen zowel op de gronden als de gebouwen BTW te worden betaald, maar geen registratierechten. De Vlaamse overheid wil zo voorkomen dat de burger zowel BTW als registratierechten op de gronden betaalt.

De **successierechten** zijn goed voor 24% van de gewestbelastingen en daarmee de tweede in omvang. Ze dalen met 6% in 2009 om in 2010 met 5% te stijgen.

De **verkeersbelasting** bekleedt met een aandeel van 20,5% de derde plaats onder de gewestbelastingen. De opbrengsten ervan stijgen in 2009, ondanks de crisis, met 7%, maar zijn in 2010 nog amper toegenomen. De Vlaamse Regering kondigt in haar regeerakkoord de invoering aan van een **kilometerheffing** voor vrachtwagens, in overleg met de overige gewesten. Ook bepaalt het regeerakkoord een vergroening van de autofiscaliteit, die rekening zal houden met de milieukeurmerken van de auto's. De **belasting op de inverkeerstelling (BIV)** voor personenwagens zal in eerste instantie worden 'vergroend'. Bij aankoop van een milieuvriendelijke auto zal minder BIV moeten worden betaald dan bij aankoop van een meer vervuilende wagen. Nu wordt de BIV alleen op de PK of het vermogen van de wagen berekend.

Overige middelen

De overige middelen zijn in 2010 goed voor 1,8 miljard euro of 8% van de totale ontvangsten. Deze overige middelen stijgen in 2010 met 53%.

Ter compensatie van de overheveling van het kijk- en luistergeld naar de gewesten ontvangen de gemeenschappen sinds 2002 een speciale **dotatie** vanwege de federale overheid. Er is tevens een belangrijke federale dotatie voor tewerkstellingsprogramma's.

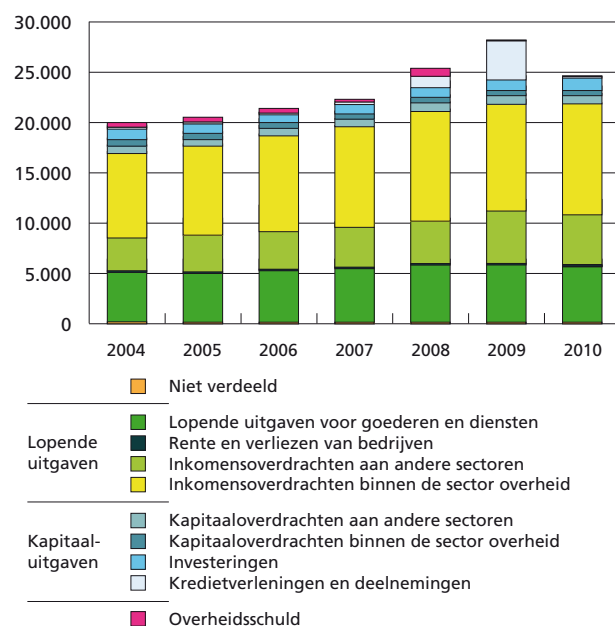
Naast de bovenvermelde gewestbelastingen (krachtens de Financieringswet) beschikt de regionale overheid over een andere fiscale bevoegdheid, ditmaal rechtstreeks ingesteld door de grondwet. Ze kan namelijk binnen haar bevoegdheidsdomeinen autonoom belastingen heffen, voor zover de federale overheid op deze materies geen belastingen vordert. Deze bevoegdheid wordt vooral door de verzelfstandigde agentschappen van de Vlaamse overheid uitgeoefend. Dit zijn de **milieuheffingen** (waterheffingen, afvalheffing en de mestheffing), alsook de **leegstandsheffing** (bedrijfsruimten) en de **heffing op ongeschikte en/of onbewoonbare woningen**. De **leegstandsheffing** op woningen is vanaf 2010 overgeheveld van het gewestelijk naar het gemeentelijk niveau. Het gewest blijft evenwel bevoegd voor de leegstandsheffing op bedrijfsgebouwen.

Uitgaven

De uitgaven van de Vlaamse overheid bedragen 24,6 miljard euro (geconsolideerd) in 2010. Dit is een daling van 13% tegenover 2009. In 2009 stegen de uitgaven nog met 11%. De crisis vertaalt zich dus in 2009 in een forse expansie van de uitgaven, die in 2010 door het beleid is omgebogen tot een uitgavendaling. De regering wilde immers een begrotingsevenwicht in 2011 bereiken. De stijging in 2010 heeft vooral te maken met een toename in

6.4 Uitgaven

Evolutie van de uitgaven naar hoofdgroepen (ESR-codes 1 positie), geconsolideerd, in miljoenen euro, van 2004 tot 2010.

Lopende uitgaven zijn in groentinten weergegeven, kapitaaluitgaven in blauwtinten en schuldutgaven in het paars.

Bron: FB, afdeling Jaarrekening en Certificering.

kredietverleningen en participaties in het kader van de reddingsoperaties in de financiële sector. Toch blijft het uitgavenpeil van 2010 onder het niveau van 2008.

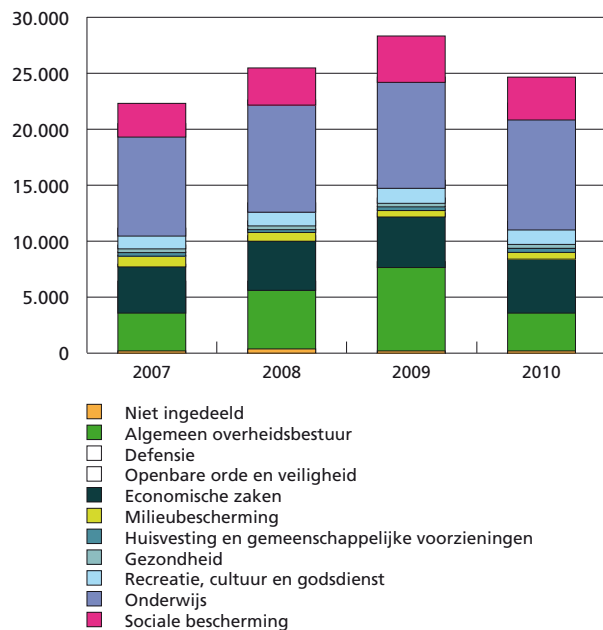
De uitgaven kunnen opgesplitst worden volgens de economische hoofdgroepen en volgens de functionele **COFOG-indeling**. De economische hoofdgroepen vallen uiteen in drie grotere delen: **lopende uitgaven**, **kapitaaluitgaven** en **schuldutgaven**. Zowel de economische als de functionele classificatie worden hierna besproken.

Opmerkelijk voor de Vlaamse uitgaven is het grote overwicht van de **lopende uitgaven**. Lopende uitgaven zijn uitgaven voor personeel en werkingskosten, personeels- en werkingsubsidies, premies, uitkeringen en andere inkomensoverdrachten. Deze uitgaven zijn in 2010 goed voor 89% van het totaal. De lopende uitgaven vallen uiteen in lopende **uitgaven voor goederen en diensten** (23% van de totale uitgaven), **inkomensoverdrachten** aan overige overheidsinstellingen (45%) en inkomensoverdrachten aan andere begunstigden (20%).

De **kapitaaluitgaven** zijn goed voor 11% van de uitgaven. Deze categorie werd in 2009 opgeblazen door de reddingsoperaties in de financiële sector (**kredietverleningen en deelnemingen**), waardoor de kapitaaluitgaven een aandeel bereikten van 23% van de totale uitgaven. In 2010 zijn kredietverleningen en deelnemingen vrijwel tot nul herleid. De kapitaaluitgaven bestaan uit **kapitaaloverdrachten**, **investeringen** (telkens 5% van de totale uitgaven) en 'kredietverleningen en deelnemingen' (1%). De **schuldutgaven** ten slotte zijn vrijwel verwaarloosbaar.

6.5 Uitgaven naar functie

Evolutie van de uitgaven volgens de functionele COFOG-classificatie, geconsolideerd, in miljoenen euro, van 2007 tot 2010.

Bron: FB, afdeling Jaarrekening en Certificering.

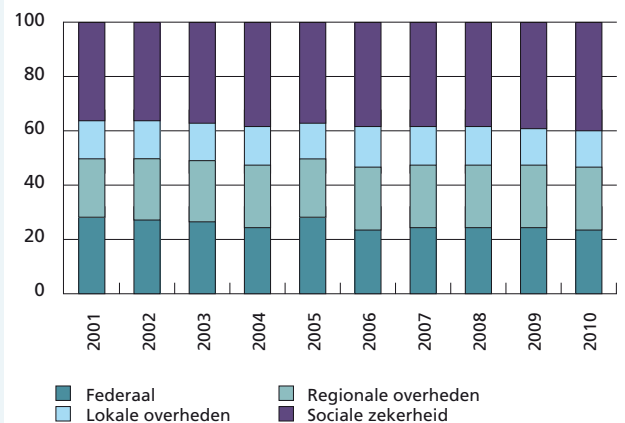
Als we de volatiele kredietverleningen en deelnemingen buiten beschouwing laten, blijft het aandeel van de lopende uitgaven sinds 2007 rond de 90% schommelen en dat van de kapitaaluitgaven rond de 10%. Voordien was het aandeel van de lopende uitgaven iets lager.

De **functionele** opdeling van de uitgaven volgens beleidsdomeinen op basis van de internationale **COFOG-indeling** wordt opgevolgd door het Pact 2020 van de Vlaamse Regering. De uitgaven geven een duidelijk overwicht van onderwijs te zien. Dat is goed voor 40% van de totale uitgaven in 2010. Op de tweede plaats komt economische zaken (19%, inclusief mobiliteit en openbare werken), gevolgd door sociale bescherming (16%) en algemeen overheidsbestuur (14%). Daarachter komen 'recreatie, cultuur en godsdienst' (5%) en milieu (3%). In 2008 en 2009 kwam algemeen overheidsbestuur op plaats twee (respectievelijk 21% en 26%). Dit hoge cijfer was vooral toe te schrijven aan de reddingsoperaties voor de financiële instellingen en aan de Vlaamse jobkorting. De jobkorting werd in 2010 alleen nog aan de laagste inkomens toegekend en is vanaf 2011 afgeschaft omdat Vlaanderen een procedure riskeerde bij het Europees Hof van Justitie omdat de jobkorting discriminerend werkte.

Het uitgavenaandeel van het regionale niveau is sinds 2006 gelijk gebleven, net als zijn ontvangstenaandeel. Het federale aandeel is dalende (met 2010 als enige uitzondering). De uitgaven van de regionale overheden in België bedragen in 2010 44 miljard euro of 4.100 euro per inwoner. Dit komt overeen met 24% van de totale overheidsuitgaven (met inbegrip van de sociale zekerheid). De federale

6.6 Uitgaven gezamenlijke overheid

Evolutie van de uitgaven van de Belgische overheden, naar niveau, van 2001 tot 2010, in % van de gezamenlijke overheid.

De cijfers zijn verminderd met de overdrachten naar andere Belgische overheden.
Bron: INR.

overheid neemt 23% voor haar rekening. De regionale uitgaven hebben in 2010 voor het eerst de federale ingehaald. De regionale uitgaven stijgen in 2010 dan ook nog met 2%, terwijl de federale met 2% achteruitgaan. De sociale zekerheid zag haar aandeel stijgen. Zij is in 2010 goed voor 40% van de overheidsuitgaven en dus groter dan zowel het regionale als het federale niveau. De lokale overheden blijven stabiel op 13%.

Vorderingsaldo

De belangrijkste beleidsdoelstelling is de begroting in 2011 weer in evenwicht te brengen. Dit evenwicht wordt bereikt.

Om de gezondheid van de overheidsfinanciën binnen de lidstaten van de Europese Unie te garanderen, werd op Europees niveau het **Stabiliteitspact** afgesloten. Dit beperkt de tekorten van de overheden tot 3% van het bbp (**Maastrichtnorm**). Voor de toepassing van dit Stabiliteitspact worden alle overheden van een lidstaat als een geheel beschouwd. Alle overheidsniveaus moeten dus een bijdrage leveren om de norm te halen. In het verleden spraken de regionale overheden van België onderling begrotingsnormen af: ieder diende zijn begroting met een vooraf afgesproken bedrag af te sluiten. Vlaanderen deed veelal de grootste inspanningen. Die aanpak wordt nu verlaten. Vlaanderen zal autonoom een norm vaststellen, namelijk een **structurele begrotingsnorm**. Die zal het mogelijk maken in zwakke conjunctuur tekorten te boeken en in economisch betere jaren overschotten. Structureel, dus gezuiverd voor de conjunctuur, moet er wel steeds een evenwicht zijn. Structurele overschotten zullen niet meer nagestreefd worden. Wel zal het tekort nooit meer mogen bedragen dan het Vlaamse aandeel in de door Europa voorgeschreven norm van 3% van het bbp.

De Vlaamse overheid leverde in het verleden grote inspanningen om het gezamenlijke tekort van de overheden in België te reduceren. Door de crisis ging het Vlaamse vorderingensaldo echter, net zoals dat van de overige regionale overheden, in 2008 en 2009 in het rood. Alleen de Franse Gemeenschap had in 2008 nog een klein positief saldo. Het Vlaamse tekort bedroeg in 2008 48 miljoen euro, in 2009 diepte het uit tot 1,1 miljard euro. In 2007 boekte Vlaanderen nog een ruim overschot van een miljard euro. Het Waalse Gewest boekte in 2009 een tekort van 900 miljoen euro, het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest een tekort van 350 miljoen euro. De Franse Gemeenschap had een tekort van bijna 300 miljoen euro.

Ondanks de tekorten op regionaal niveau, blijft het verschil met de federale overheid groot. De gewesten en gemeenschappen boeken in 2009 en 2010 een tekort van 2,6 miljard euro, tegenover 100 miljoen euro in 2008. In 2010 is een kleine verbetering tegenover 2009 merkbaar. De federale overheid sluit 2009 af met een tekort van 14,5 miljard euro. In 2010 is dit reeds verbeterd tot een deficit van 11,3 miljard euro. Ook de sociale zekerheid en de lokale overheden kunnen in 2009 en 2010 geen overschot voorleggen. De sociale zekerheid gaat in 2010 300 miljoen euro in het rood, de lokale overheden 600 miljoen euro. Als geheel boekten de overheden in 2009 en 2010 een tekort van 5,9% en 4,1% van het bbp. In 2008 was er een tekort van 1,3% van het bbp.

Schuld

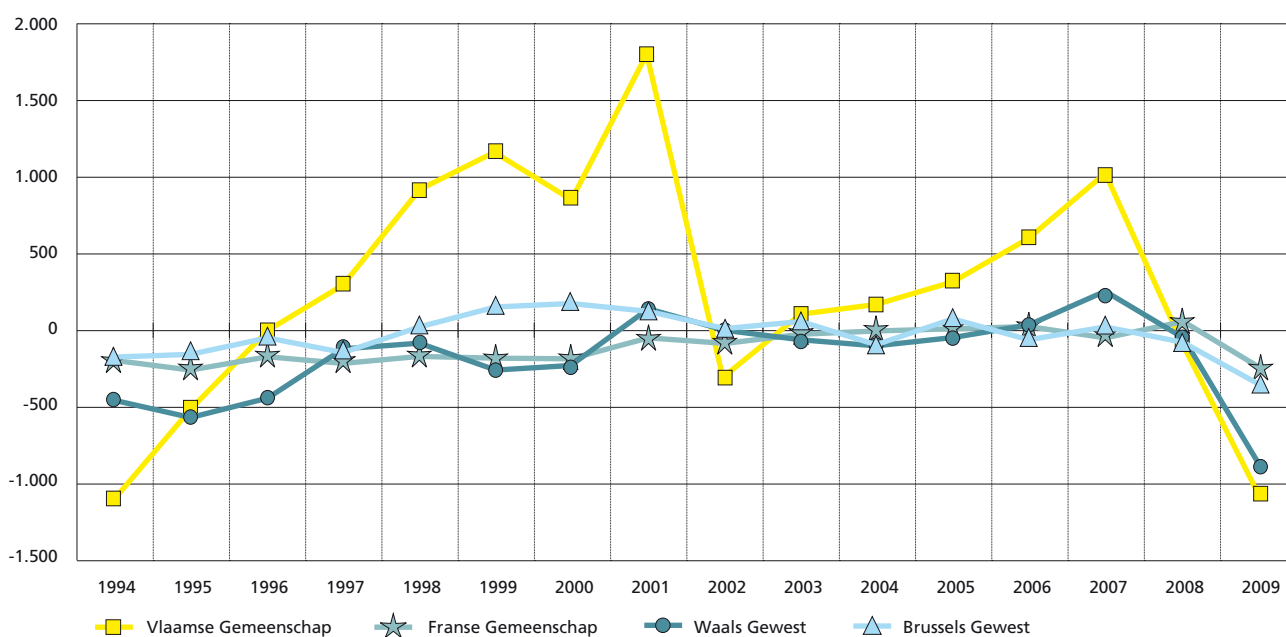
De **geconsolideerde brutoschuld** is een kernindicator van het Pact 2020 van de Vlaamse Regering. Zij streeft ernaar de schuld tot nul te laten dalen. Die is, na jarenlange daling, door de crisis fors toegenomen.

De geconsolideerde brutoschuld van de Vlaamse overheid bedroeg eind 2009 7 miljard euro. Vlaanderen, dat in 2008 de laagste schuld had van de grote regionale overheden, heeft eind 2009, op het Waalse Gewest na, de hoogste schuld. De Vlaamse schuld is in 2009 met bijna 500% toegenomen, veel sterker dan de overige regionale overheden. Het Waalse Gewest heeft eind 2009 7,1 miljard euro schuld, de Franse Gemeenschap 4,3 miljard euro en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest 2,6 miljard euro. Zoals gezegd is de Vlaamse schuld vooral toegenomen als gevolg van de reddingsoperaties aan de financiële sector.

De federale overheid neemt het overgrote deel van de gezamenlijke overheidsschuld voor haar rekening. Zij heeft eind 2010 een geconsolideerde brutoschuld opgebouwd van 311 miljard euro, of 91% van de totale overheidsschuld. Toch is de federale schuld minder snel toegenomen dan die van de regionale overheden. De federale schuld nam tussen 2007 en 2010 toe met 17%, die van de gewesten en gemeenschappen met 86%. Zoals bekend zijn de gewesten en gemeenschappen schuldvrij van start gegaan. Eind 2010 hadden ze een schuld van 23 miljard euro of 7% van de overheidsschuld. In 2007 was dat nog 4%. De schuld van de lokale overheden, die enkele jaren hoger was dan die van de regionale overheden, bedraagt

6.7 Vorderingensaldo regionale overheden

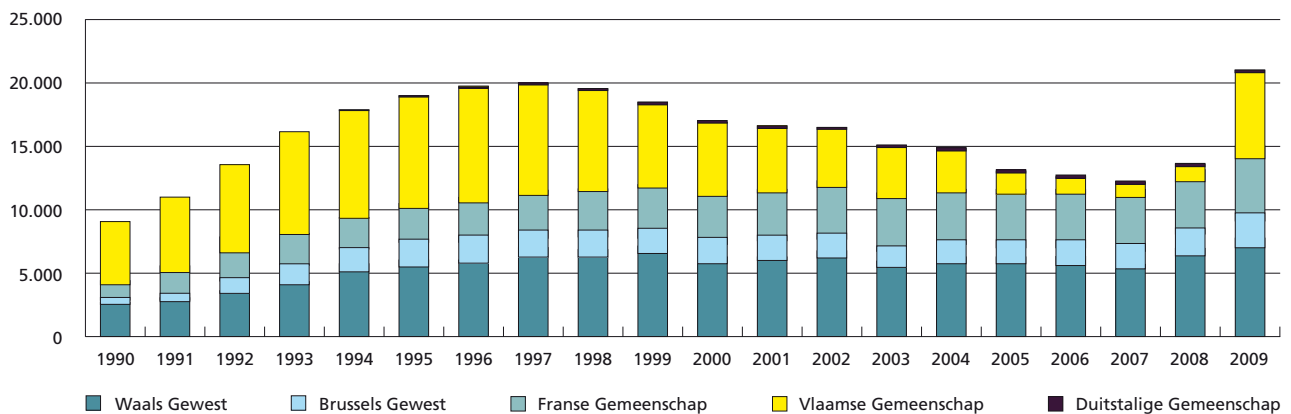
Evolutie van het vorderingensaldo van de afzonderlijke regionale overheden, in miljoen euro, van 1994 tot 2009.

Bron: INR, NBB.

6.8 Schuld regionale overheden

Evolutie van de geconsolideerde brutoschuld van de afzonderlijke regionale overheden, van 1990 tot 2009, in miljoenen euro. De schulden van de regionale overheden zijn niet geconsolideerd met die van de overige overheidssectoren, maar slechts intern.

Bron: INR.

18 miljard euro of 5% van het totaal. Die schuld is tussen 2007 en 2010 minder snel gestegen dan de federale en regionale overheden, namelijk met 6%. De sociale zekerheid tot slot heeft een schuld van 1,6 miljard euro. Gezamenlijk hebben alle Belgische overheden eind 2010 een schuld van 341 miljard euro, of 97% van het bbp. Die totale schuld is in de periode 2007-2010 met 21% gestegen.

Prestatiegericht begroten

De Vlaamse overheid wil bij het toekennen van financiële middelen een duidelijker zicht krijgen op de **outputs** of **prestaties (performance)** die de begrotingsmiddelen tot stand brengen. De finale doelstelling is de middelen efficiënter te kunnen aanwenden. De output van de overheid is het geheel van de aangeboden en geleverde diensten. Het belang dat de regering aan deze doelstelling hecht wordt onderstreept door ze te laten opvolgen in het Pact 2020.

De vorderingen op dit vlak worden gemeten aan de hand van de scores op een internationaal aanvaarde vragenlijst van de OESO. Deze evalueert de gebruikte soorten performance-informatie, het proces inzake het stellen van prestatiedoelstellingen, de opvolging ervan en de mate waarin deze informatie wordt benut tijdens het begrotingsproces. Op basis van deze vragenlijst haalt Vlaanderen in 2010 een score van 18% op een schaal van 0% (geen prestatiegericht begroting) tot 100% (uitgebreid en diepgaand prestatiegericht begroten). Het doet het daarmee weliswaar beter dan België, maar aanmerkelijk minder goed dan de buurlanden. Finland heeft binnen de OESO-landen de beste score met 58% (2007). Vlaanderen dient na de invoering van het Rekendecreet van 2012 nog belangrijke stappen te zetten om tegen 2020 bij de best scorenden de behoren.

Vlaams overheidsperoneel

In de huidige economische context is het werken aan een meer performante en kwalitatieve dienstverlening actueler dan ooit. Een efficiënte en effectieve overheid moet door haar werking een hefboom zijn voor het realiseren van het regeringsbeleid en mee Vlaanderen als topregio in Europa op de kaart helpen plaatsen. Het regeerakkoord bepaalt dat de Vlaamse administratie de ruimte krijgt om binnen de bestaande kredieten aan optimalisatie te doen en dat het totale aantal ambtenaren niet meer mag aangroeien.

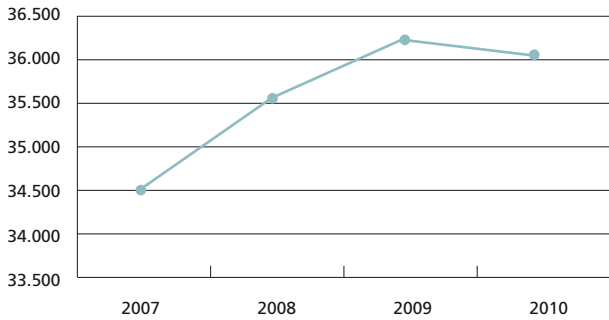
In dit deel wordt ingegaan op enkele aspecten over het Vlaamse overheidsperoneel. Zo komen onder meer het precieze aantal ambtenaren aanbod, de vergrijzing binnen het personeelsbestand en de mate van diversiteit van het personeelsbestand.

Aantal

De personeelsbeschikbaarheid neemt niet meer toe, de "geen groei"-doelstelling wordt volgehouden. Het Vlaams regeerakkoord bepaalt dat in deze regeerperiode het totaal aantal ambtenaren niet meer zal aangroeien. Volgens het rapport van de OESO (2007), heeft België in vergelijking met andere landen te veel ambtenaren. Naast het feit dat niet alle landen het aantal ambtenaren op dezelfde wijze berekenen (reële aantallen of voltijds equivalenten), zijn er ook andere verklaringen waarom België zo hoog scoort: de complexe staatsstructuur die een hoge bestuurlijke drukte met zich mee brengt, het feit dat we in ons land relatief minder diensten outsourcen, en ten slotte ook bepaalde beleidskeuzes en een bepaald niveau van dienstverlening die met zich meebrengen dat meer personeel wordt ingezet (bijvoorbeeld openbaar vervoer, onderwijs, ...). Dit neemt niet weg dat de Vlaamse regering de conclusie dat er in België in verhouding veel ambtenaren zijn, ter harte neemt en initiatieven neemt om op dit vlak 'meer

6.9 Personeel

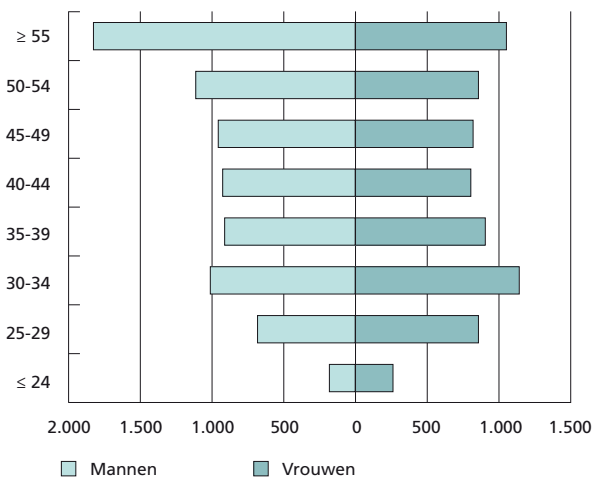
Evolutie van het aantal voltijds equivalenten bij de Vlaamse overheid*, telkens eind juni, van 2007 tot 2010.

* Vlaamse overheid volgens ESR-toepassingsgebied.
Bron: Bestuurszaken.

6.10 Vergrijzing

Aantal personeelsleden bij de Vlaamse overheid* in 2010, naar leeftijdsklassen en naar geslacht.

* 13 ministeries (N=14.345).
Bron: Bestuurszaken.

6.11 Kenmerken

Evolutie aandeel personeelsleden bij de Vlaamse overheid* in 2010, naar statuut, niveau en arbeidsregime, in %.

	2006	2007	2008	2009	2010
Statutair	61,6	61,0	61,0	62,5	62,8
Contractueel	38,4	39,0	39,0	37,5	37,2
A	29,0	26,5	27,2	28,1	28,5
B	21,4	23,3	23,9	24,3	25,0
C	23,2	24,3	24,0	24,1	23,8
D	26,4	26,0	24,9	23,4	22,6
Voltijds	85,7	85,4	84,9	84,6	82,4
Deeltijds	14,3	14,6	15,1	15,4	17,6

* 13 ministeries (N=14.345).
Bron: Bestuurszaken.

en beter met minder' te doen. De "geen groei"-doelstelling is bepaald op basis van voltijdse equivalenten (juni 2009) en houdt in dat nieuwe activiteiten en diensten dienen ingevuld met het bestaand personeelsquotum.

Vergrijzing

Er is een grote vergrijzing bij het personeel van de Vlaamse overheid. 1 personeelslid op 5 is 55 jaar of ouder en slechts 1 op 7 is jonger dan 30 jaar. Vooral bij mannen is de groep 55-plussers heel groot, bijna een kwart van alle mannelijke werknemers is 55 jaar of ouder. De meeste personeelsleden treden uit dienst op de leeftijd van 60 jaar - de laatste jaren is de pensioenuitrededeleeftijd bij de overheid wel aan het stijgen. Er is dus op korte termijn een sterke natuurlijke uitstroom te verwachten. Enerzijds is dit bedreigend, omdat een grote hoeveelheid ervaring op korte tijd uit de organisatie verdwijnt. Aan de andere kant creëert deze grote natuurlijke uitstroom kansen om de nodige optimalisaties door te voeren om de "geen groei"-doelstelling te realiseren.

Andere kenmerken

Het aandeel statutair personeel neemt licht toe, dat van de laaggeschoolden neemt verder af en het deeltijds werk wordt steeds populairder. De lichte stijging van het aandeel statutair benoemd personeel is het gevolg van een nieuwe ronde generieke proeven, de toegangspoort tot een statutaire functie. Tegelijkertijd plant de regering ook om de verschillen in rechtspositie tussen statutair en contractueel personeel weg te werken. De overheidsdiensten kennen, naast een toenemende informatisering en digitalisering, ook een verschuiving van beleidsuitvoerende naar beleidsvoorbereidende taken waardoor het aandeel lager opgeleiden (niveau D) steeds verder afneemt. Net als op de gehele arbeidsmarkt neemt ook het aandeel deeltijds werknemers binnen de overheid toe.

Vorming

74,5% van de personeelsleden (DVO, N=28.533) hebben in 2010 deelgenomen aan ten minste één leeractiviteit. In de Vlaamse overheid bedraagt de kost van al deze leeractiviteiten 2,5% van de totale bruto loonmassa. Voor alle werknemers ligt het percentage dat een vorming, training of opleiding in de onderneming volgde rond de 30%, voor personeel van grote bedrijven ligt dat aandeel een stuk hoger (48,1%). De Vlaamse overheid doet het behoorlijk goed, ook indien ze vergeleken worden met de grote bedrijven. De deelname aan een vormingsactiviteit wordt voor de overheid vanaf 2010 opnieuw in kaart gebracht, evoluties over de jaren heen zijn nog niet mogelijk.

Diversiteit

De Vlaamse overheid wordt steeds diverser. De overheid gelooft in de meerwaarde van diversiteit voor haar wer-

6.12 Diversiteit

Evolutie van het aandeel van verschillende kansengroepen en de doelstelling te halen tegen 2015 in de Vlaamse overheid*, van 2005 tot 2010, in %.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Doelstelling 2015
Vrouwen in topfuncties	11,0	17,0	17,0	21,0	25,0	24,0	33,0
Vrouwen in middenkaderfuncties	24,0	27,0	26,0	27,0	26,0	29,0	33,0
Personen met een arbeidshandicap	0,7	0,7	0,8	0,9	1,1	1,2	4,5
Personen van allochtone afkomst	0,4	1,1	1,6	1,8	2,0	2,7	4,0

* Decretaal vastgelegde toepassingsgebied van gelijke kansen en diversiteitsbeleid (N=43.955).
Bron: Bestuurszaken.

king. Ze ziet het als haar plicht om alle burgers, ongeacht hun geslacht, afkomst, handicap, ... gelijke (start) kansen te bieden. Daarbij wordt gestreefd naar een evenredige vertegenwoordiging van kansengroepen binnen het personeelskader. De streefdoelen voor vrouwen in topfuncties (33%), voor allochtone personeelsleden (4%) en voor personen met een arbeidshandicap (4,5%) zijn te realiseren tegen 2015. Er is op alle domeinen duidelijk vooruitgang geboekt, maar extra inspanningen blijven nodig om de streefcijfers te halen.

Overheidscommunicatie & reguleringsmanagement

In dit deel wordt achtereenvolgens dieper ingegaan op overheids campagnes, Contactpunt Vlaamse Infolijn, e-government, klachtenbehandeling en reguleringsmanagement.

Overheids campagnes

De overheid communiceert zeker niet alleen via campagnes in de media. De meeste overheidscommunicatie verloopt via nieuwsbrieven, websites, folders, publicaties, infosessies, ... Een overzicht van de communicatie-inspanningen van 2010 staat in het Communicatiejaarverslag van de Vlaamse Regering. (www.vlaanderen.be/communicatiejaarverslag).

In 2010 kozen de Vlaamse overheidsdiensten opvallend minder voor mediacampagnes. Het budget uitgetrokken voor de aankoop van mediaruimte via centrale media-aankoop (cma) ging in 2010 opnieuw achteruit en bereikte het laagste bedrag in 10 jaar. Bij de keuze voor het medium waarin de overheids campagnes bekend worden gemaakt, verloren de printmedia en de radio wat marktaandeel ten voordele van de televisie en affichage.

De centrale media-aankoop levert korting op bij de aankoop van mediaruimte. Dat resulteert in 2010 in een gemiddelde korting van 33 % op de normale commerciële tarieven, een besparing van 2,4 miljoen euro. In het verleden werden nog hogere besparingen gerealiseerd. De gedaalde kortingen zijn echter het gevolg van de gedaalde volumes.

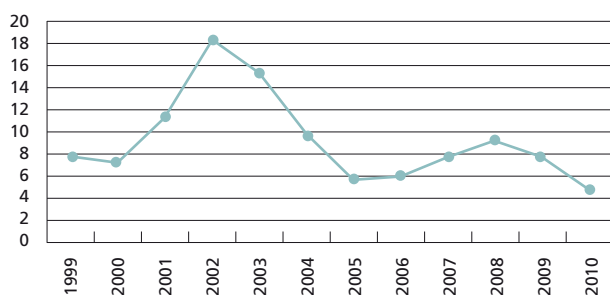
Er wordt ook nog mediaruimte aangekocht buiten de cma-formule. In 2010 werd voor 6 miljoen euro aankopen buiten cma geregistreerd.

Contactpunt Vlaamse Infolijn

Het Contactpunt Vlaamse Infolijn groeit jaar na jaar verder uit tot het centrale punt waar burgers en bedrijven terecht kunnen voor alle informatie van de Vlaamse overheid. In 2010 stijgt het aantal contacten met 1% tot ruim 1,7 miljoen.

6.13 Overheids campagnes

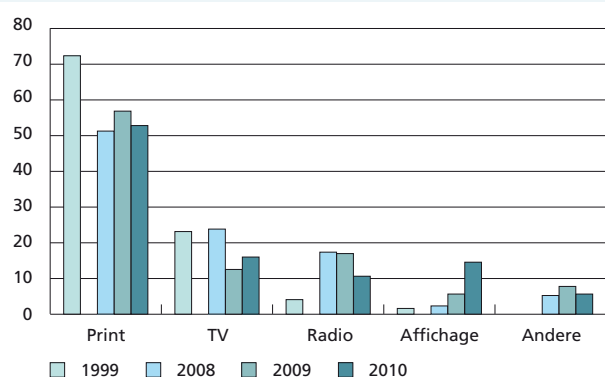
Evolutie centrale media-aankoop, van 1999 tot 2010, in miljoen euro.

Bron: DAR, afdeling Communicatie.

6.14 Spreiding media-aankoop

Evolutie van de bestedingen aan overheids campagnes, naar medium, van 1999 tot 2010, in %.

Bron: DAR, afdeling Communicatie.

Op 10 maart 1999 liepen de eerste oproepen binnen bij het gratis nummer van de Vlaamse Infolijn. Sindsdien is die ene infolijn uitgegroeid tot een multikanaal informatieloket waar burgers en bedrijven terecht kunnen voor alle informatie van de Vlaamse overheid. Vandaag is het gratis infonummer 1700 niet meer weg te denken uit de communicatie van de Vlaamse overheid. 1700 biedt ook beperkte informatie aan over andere overheidsniveaus. De voorlichters verwijzen daarbij door naar de juiste federale of lokale overheid.

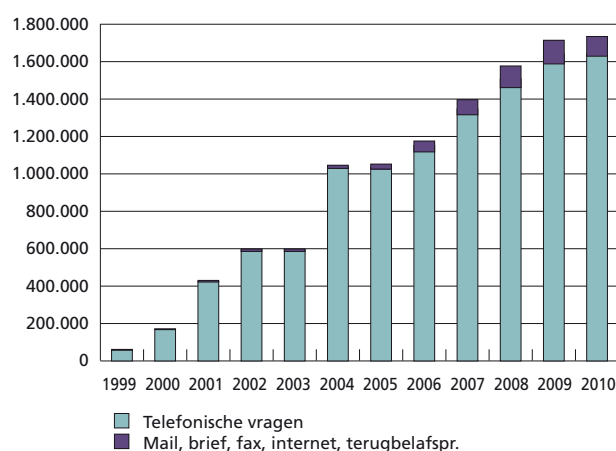
Gaandeweg heeft het Contactpunt ook meer en meer thematische infolijnen van de Vlaamse overheid ondersteund. Eind 2010 heeft het Contactpunt, naast 1700, 8 lijnen in beheer: De LijnInfo en Slimweg, de Kind en Gezin-lijn, de Taaltelefoon, Teletolk en de infolijnen voor het Vlaams Zorgfonds, de Vlaamse Zorgkas en Wonen in Brussel. De infolijnen voor Studietoelagen, de VREG, de kmo-portefeuille en onroerende voorheffing werden in 2009 en 2010 geïntegreerd onder het algemeen nummer 1700.

De telefoon blijft het primaire communicatiekanaal van het klantencontactcentrum, maar andere kanalen zoals e-mail, chat, de portaalsite www.vlaanderen.be (1,7 miljoen bezoekers in 2010), interactieve digitale televisie en teletekst vergroten de bereikbaarheid van de informatie, ook buiten de kantooruren. Door de informatie van 1700 via verschillende kanalen toegankelijk te maken, wordt de Vlaamse overheid meer bereikbaar.

In 2010 steeg het aantal contacten tot ruim 1,7 miljoen. Vier op tien contacten lopen binnen bij 1700. Een groot deel van de vragen aan 1700 hebben school- en studietoelagen als onderwerp. Ook over de Vlaamse aanmoedigingspremies voor tijdskrediet en de renovatiepremie komen veel vragen binnen. De LijnInfo is goed voor een kwart van alle contacten. Ook de Kind en Gezin-lijn krijgt veel oproepen en e-mails te verwerken.

6.15 Contactpunt Vlaamse Infolijn

Evolutie van het aantal oproepen Contactpunt Vlaamse Infolijn, van 1999 tot 2010.

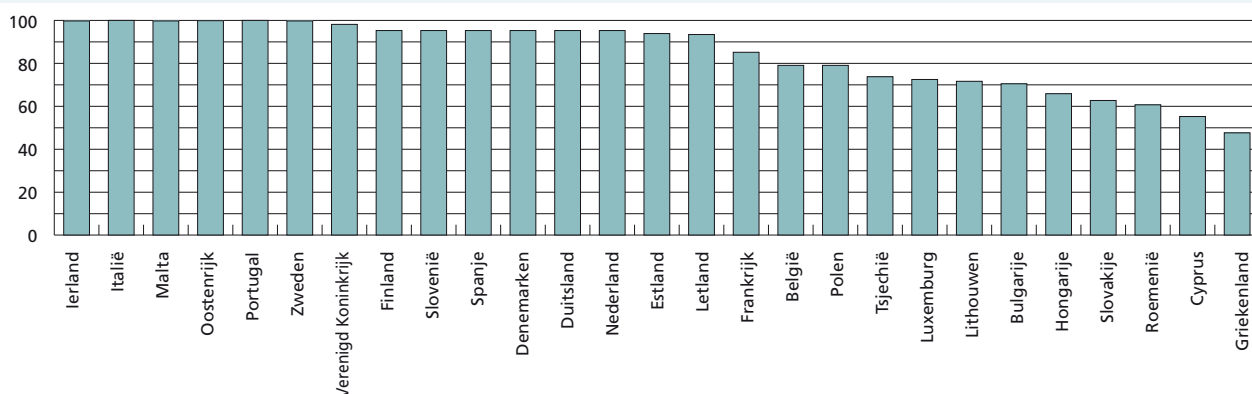
De aantallen van 1999 hebben slechts betrekking op 10 maanden (in maart 1999 is de Vlaamse Infolijn van start gegaan).
Bron: Contactpunt Vlaamse Infolijn.

E-government

De Europese Commissie meet het aanbod van openbare diensten op het internet. Binnen elke lidstaat van de unie worden twintig basisdiensten van de openbare sector onderzocht. België haalde eind 2010 een globale score van 79%, net onder het Europese gemiddelde. Voor 14 van de 20 individuele basisdiensten krijgt België de maximumscore. Dit is onder meer zo voor het zoeken van een job en het aanvragen van een studiebeurs, diensten aangeboden door de regionale overheidsinstellingen.

6.16 Online overheid

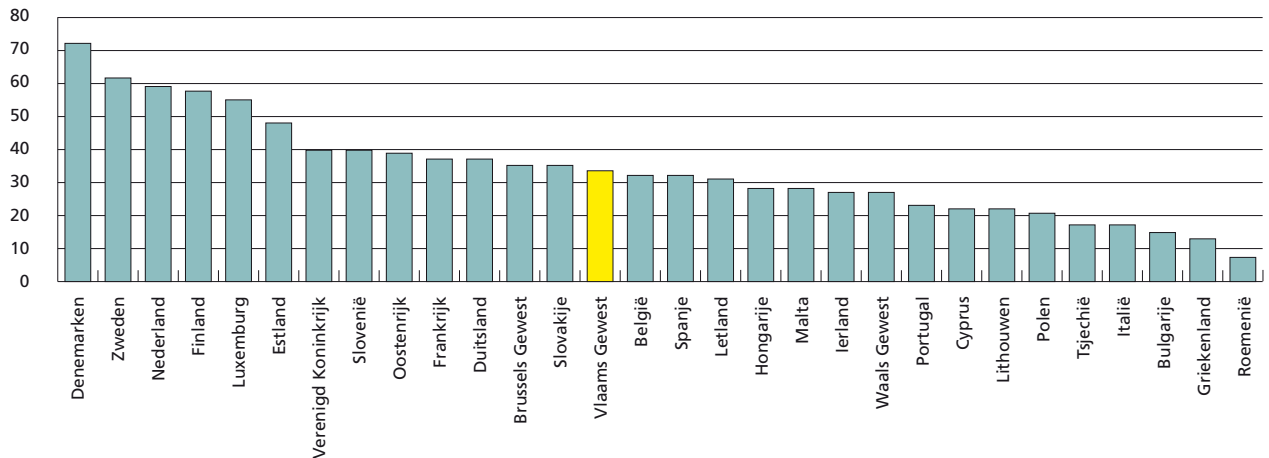
Internationale vergelijking van de online beschikbaarheid van de openbare dienstverlening, december 2010. Index van online beschikbaarheid met de gemiddelde scores voor 20 basisdiensten*, waarvan 12 voor burgers en 8 voor ondernemingen.

* Basisdiensten voor de burger zijn onder andere de belastingaangifte, de aanvraag van een bouwvergunning, een aangifte aan de politie en het doorgeven van een adreswijziging. Bij de basisdiensten voor ondernemingen horen onder andere de aangifte van vennootschapsbelasting, de sociale bijdragen voor personeel en het aanvragen van milieuvergunningen. De score hangt af van de mogelijkheden die de gebruiker krijgt op het internet, gaande van informatie opvragen tot een volledig interactieve afhandeling van de dossiers.
Bron: Europese Commissie.

6.17 E-government: burgers

Europese vergelijking van het aantal internetgebruikers (inwoners tussen 16 en 74 jaar) die internet gebruiken* voor interactie** met de overheid in 2010, in %.

* Internet gebruikt in de voorbije 3 maand. ** Interactie met de overheid omvat minstens één van deze activiteiten: informatie verkrijgen van een officiële overheidswebsite, downloaden van formulieren van overheidswebsite of ingevulde formulieren verzenden via een overheidswebsite.
Bron: Eurostat.

Op Vlaams niveau werd tijdens de voorbije jaren vooral gefocust op de integratie van 'front- en backoffices'. De Vlaamse overheid evolueert zo verder van een omgeving met eilandjes van gegevens naar een omgeving waar gegevens ontsloten worden uit authentieke gegevensbronnen en waarbij deze informatie onderling uitgewisseld wordt. Daardoor moeten burgers en bedrijven steeds minder lastig gevallen worden met vragen om gegevens die al bekend zijn.

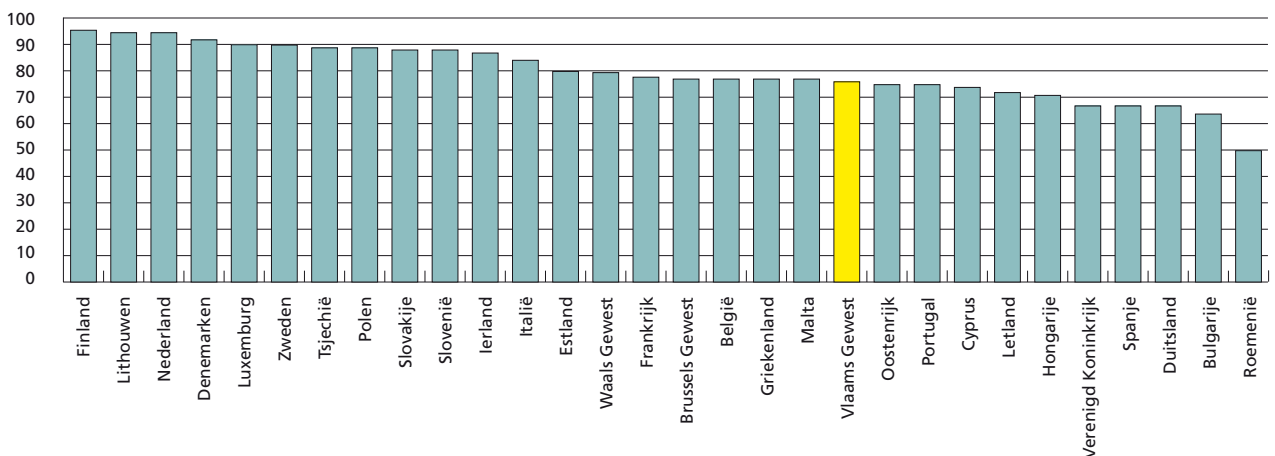
Het platform dat al deze eilandjes van informatie integreert, kent reeds tientallen toepassingen zoals het online

aanvragen van studietoelagen, het vergelijken van elektriciteitsprijzen, de premiezoeker bouwen en wonen, het e-loket voor landbouw, ...

Aan de gebruikerszijde kennen de e-governmenttoepassingen nog niet zo een overweldigend succes. Uit de SCV-survey blijkt dat ruim 3 op 4 Vlamingen al internet heeft gebruikt. Van deze groep gebruikte ruim een derde nog nooit het internet om met de overheid in contact te komen (informatie opzoeken, formulieren online invullen, ...). Bijna de helft maakt slechts sporadisch gebruik van deze mogelijkheid. 20% van de Vlamingen, die al met internet

6.18 E-government: bedrijven

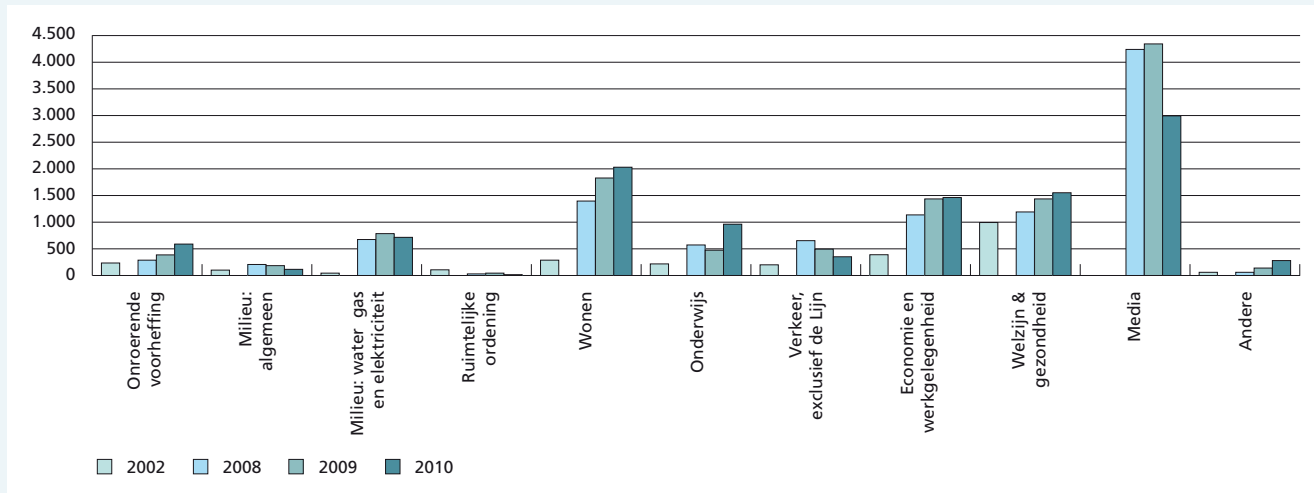
Europese vergelijking van het aandeel bedrijven (met minimum 10 werknemers) dat internet gebruikt voor interactie* met de overheid in 2010, in %.

* Interactie met de overheid omvat minstens één van volgende activiteiten: informatie verkrijgen, formulieren downloaden, invullen van web-formulieren, full electronic case handling.
Bron: Eurostat.

6.19 Ontvankelijke eerstelijnsklachten

Evolutie ontvankelijke eerstelijnsklachten, naar domein, van 2002 tot 2010.

Het aantal klachten voor het thema Verkeer, infrastructuur en mobiliteit is exclusief klachten van De Lijn. De door hen gerapporteerde klachten bleken ook meldingen en gewone klantenreacties te bevatten en werden daarom niet opgenomen.
Bron: Vlaamse Ombudsdienst.

werkten, beweren minstens één keer per maand online in contact te komen met de overheid. Hoger opgeleiden maken vaker gebruik van de mogelijkheden tot online contact met de overheid dan lager opgeleiden.

Een Europees vergelijkend onderzoek geeft een iets positiever resultaat. In 2010 treedt een derde van de Vlamingen op elektronische wijze in interactie met de overheid. Hiermee zit Vlaanderen iets boven het Europese gemiddelde.

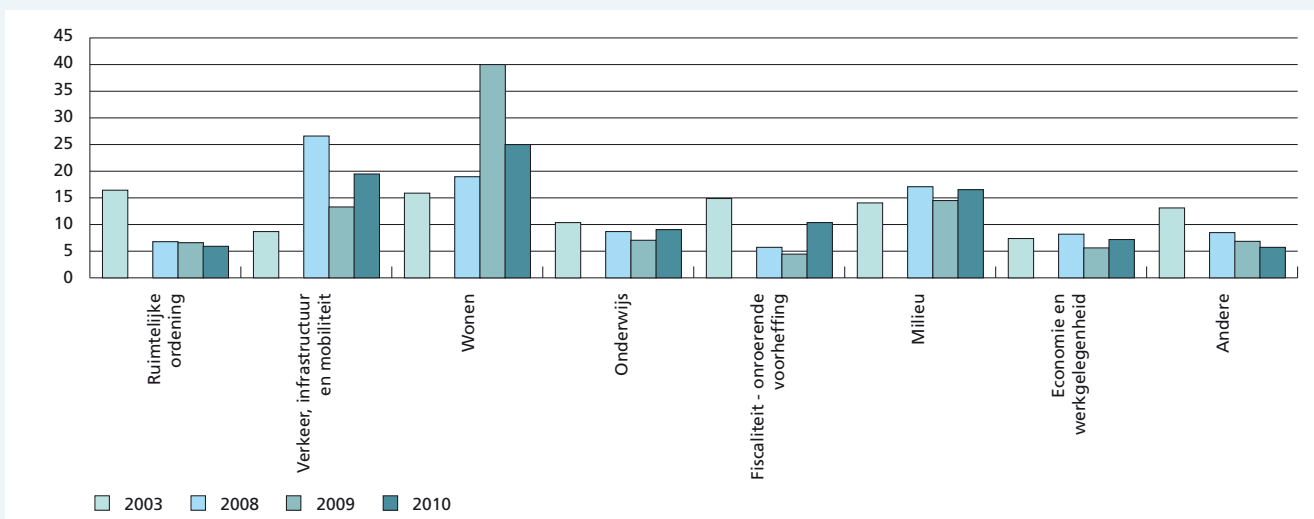
Bedrijven gebruiken het internet vaker dan individuen voor interactie met de overheid. Van de Vlaamse bedrijven gebruiken 4 op 5 e-governmentdiensten. Dat is net boven het Europese gemiddelde.

Klachtenbehandeling

Een behoorlijke dienstverlening veronderstelt een goed uitgebouwd systeem van klachtenbehandeling. Binnen de Vlaamse overheid is die georganiseerd op twee niveaus. Wanneer iemand zich onterecht behandeld voelt door de Vlaamse overheid, stapt hij eerst naar de klachtendienst van de betrokken instantie. Dit noemt men eerstelijnsklachtenbehandeling. Pas wanneer de klager vindt dat hij onvoldoende gehoor krijgt, kan hij terecht bij de Vlaamse Ombudsdienst. Deze Ombudsdienst, een aan het Vlaams Parlement verbonden maar onafhankelijke instelling, treedt op als tweedelijnsklachtenbehandeling.

6.20 Ontvankelijke klachten

Evolutie klachtendossiers Vlaamse Ombudsdienst, van 2003 tot 2010, naar thema, in %.

Bron: Vlaamse Ombudsdienst.

Eerstelijjn

In 2010 liepen 11.121 ontvankelijke klachten binnen, een daling van 4% ten opzichte van het jaar voordien. Variatie in het aantal klachten betekent niet noodzakelijk dat de diensten beter of slechter presteren dan voorheen, maar kan ook te wijten zijn aan een betere en meer toegankelijke klachtenregistratie. Zo worden klachten voor wonen sinds medio 2006 geregistreerd door de sociale huisvestingsmaatschappijen in plaats van de voormalige Vlaamse Huisvestingsmaatschappij (VHM). Enkele van die huisvestingsmaatschappijen doen hun werk zeer grondig en noteren ook de klachten over onderhouds- en herstellingswerkzaamheden, wat voorheen niet gebeurde. Ook bij de categorie media is er sinds 2006 plots een piek in het aantal eerstelijnsklachten. Het verschil in vergelijking met de voorgaande jaren zit bij de VRT, waar de directie Televisie een – succesvol- proefproject voor een klantendienst startte.

Tweedelijjn

In 2010 behandelde de Vlaamse Ombudsdienst 6.634 verzoeken. Acht op tien van de verzoeken is onontvankelijk. Meestal hebben deze geen betrekking op een Vlaamse overheidsdienst, zijn het louter vragen om informatie of had de verzoeker zich niet eerst tot de klachtendienst van de betrokken overheidsinstantie gewend. De ombudsdienst kwam in 2010 voor 1.171 dossiers tot een beoordeling. Bij iets meer dan helft ervan is een ombudsnorm geschonden of een te verhelpen misverstand gesignaleerd.

De vaakst geschonden ombudsnormen zijn de goede uitvoeringspraktijk/administratieve nauwkeurigheid en de redelijke behandeltermijn.

Reguleringsmanagement

De Vlaamse overheid plaatst kwaliteitsvolle regelgeving hoog op de agenda. In samenwerking met de dienst Wetsmatiging streeft ze naar goede regels, eenvoudige procedures en minder administratieve lasten.

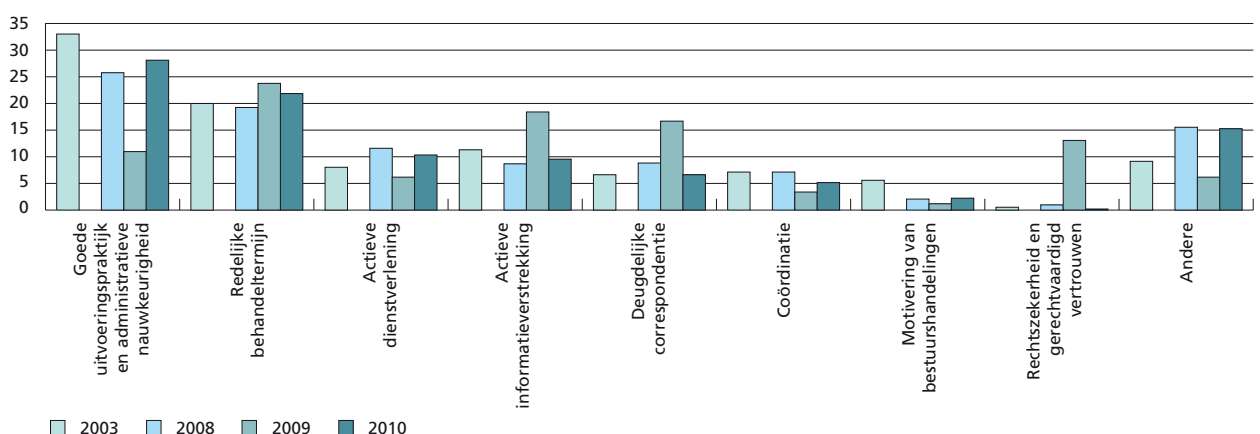
Onnodige administratieve lasten zetten een rem op de economische groei. Ze vormen een aantasting van de rechtszekerheid en het vertrouwen in de overheid. Een optimaal reguleringsklimaat daarentegen, biedt ruimte voor initiatief aan zowel burgers, ondernemingen als organisaties.

De dienst Wetsmatiging hanteert 8 kenmerken van goede regelgeving:

- is regelgeving die noodzakelijk is en doeltreffend is voor het bereiken van het beoogde doel. Overheidstussenkomst is noodzakelijk en doeltreffend en regelgeving is het beste instrument.
- draagt bij tot maatschappelijke welvaart en welzijn. Ze realiseert het beoogde doel tegen de laagst mogelijke maatschappelijke kosten en minimaliseert ongewenste neveneffecten.
- houdt waarborgen in dat er in de praktijk gevolg aan wordt gegeven. Ze moet uitvoerbaar en afdwingbaar zijn.
- respecteert de eisen en grenzen die het recht aan de wetgeving stelt en komt tegemoet aan democratische bekommernissen.
- is samenhangend. Ze vertoont op zich of geplaatst naast andere regelgeving geen overlappingen en tegenstrijdigheden en maakt deel uit van een coherent geheel.
- is goed begrijpbaar, concreet en vlot toegankelijk voor iedereen voor wie ze van belang kan zijn.
- is zorgvuldig voorbereid. Ze is gebaseerd op alle

6.21 Geschonden ombudsnorm

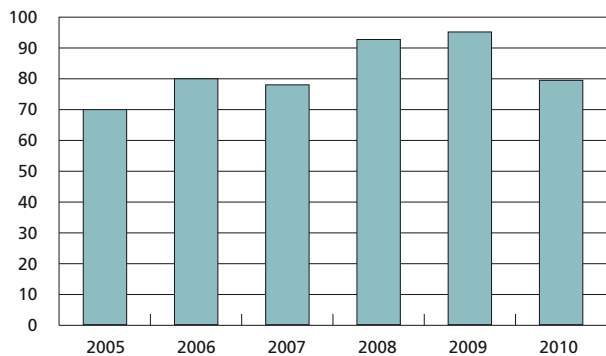
Geschonden ombudsnormen in de dossiers* beoordeeld door de Vlaamse Ombudsdienst, van 2003 tot 2010, naar geschonden norm, in %.

* Bij de beoordeling van een dossier kan meer dan één norm gehanteerd worden.
Bron: Vlaamse Ombudsdienst.

6.22 Kwaliteitsvolle regelgeving

Evolutie van het aandeel gunstig beoordeelde regelgevingdossiers, van 2005 tot 2010, in %.

Bron: Dienst Wetsmatiging.

nuttige wetenschappelijke en empirische informatie die redelijkerwijze beschikbaar is. Over de doelstellingen, alternatieven, inhoud en effecten ervan is ruim ambtelijk, maatschappelijk en politiek overleg gepleegd.

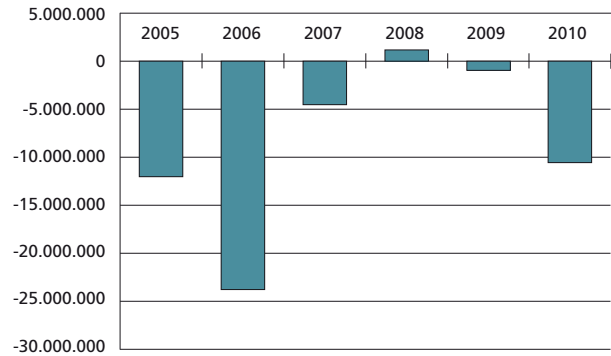
- verzekert dat de beoogde doelen blijvend doelmatig en doeltreffend worden bereikt.

De dienst Wetsmatiging maakt gebruik van verschillende instrumenten in het streven naar kwaliteitsvolle regelgeving en administratieve lastenverlaging. De reguleringssimpactanalyse (RIA) analyseert doelstellingen en verwachte impact van een voorgenomen regelgeving in vergelijking met de alternatieven. De regelgevingsagenda biedt een overzicht van geplande nieuwe regelgeving of aanpassingen aan bestaande regelgeving en wordt regelmatig geactualiseerd. Deze publieke agenda waarborgt coördinatie, planning en transparantie bij de opmaak van regelgeving. Binnen elk beleidsdomein is er tevens een cel Wetskwaliteit actief die de regelgevingskwaliteit binnen de eigen administratie bewaakt. In 2010 voldoen 79% van de nieuwe regelgevingdossiers aan de vooropgestelde kwaliteitsvereisten. De compensatieregel tenslotte bewaakt het administratieve lasten saldo binnen de Vlaamse overheid en stelt dat elke lastenstijging door nieuwe of wijzigende regelgeving gecompenseerd moet worden door een daling van de bestaande administratieve lasten. Via de compensatieregel werd in 2010 een daling van de administratieve lasten met ruim 10 miljoen euro becijferd.

Een overzichtelijk aanbod van vlot te interpreteren overheidsformulieren vermindert ook de zoek- en invullasten van burgers en bedrijven. Sinds oktober 2006 staat de Vlaamse formulierensite www.vlaanderen.be/formulieren online. Via deze website zijn de formulieren die bij de Vlaamse overheid in gebruik zijn, vlot toegankelijk. De formulieren zijn gecategoriseerd volgens voor de gebruiker herkenbare thema's en doelgroepen (burgers, bedrijven, non-profitorganisaties, andere overheden) en kunnen ook door middel van zoektermen opgezocht worden.

6.23 Administratieve lasten

Evolutie van het saldo van de administratieve lasten, van 2005 tot 2010, in euro.

Bron: Dienst Wetsmatiging.

De kwaliteit van formulieren wordt verbeterd aan de hand van de formulierenleidraad, de checklist formulieren en het formulierensjabloon. De formulierenleidraad en de checklist formulieren zijn respectievelijk initiatieven van de dienst Taaladvies en de dienst Wetsmatiging. Aan de hand van een evaluatie-instrument worden formulieren getoetst aan een aantal criteria. Aan kwaliteitsvolle formulieren wordt het kwaliteitslabel 'eenvoudig formulier' toegekend. Eind 2010 voldeden 903 van de 1.326 aangeboden formulieren aan de kwaliteitseisen.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Jaarlijkse publicaties van de Sociaal-Economische raad van Vlaanderen (SERV): Evaluatierapport Begroting (januari) en Advies Begrotingsadvies (juli)

<http://www.serv.be>

Middelenbegroting, Uitgavenbegroting en Algemene Toelichting: <http://fin.vlaanderen.be/nlapps/docs/default.asp?fid=72>

Vlaamse Regering (2009). *Regeerakkoord 2009-2014*. Brussel. Bourgeois, G. (2009). *Beleidsnota Bestuurszaken 2009-2014*. Brussel: Vlaams Parlement.

Bourgeois, G. (2010). *Beleidsbrief Bestuurszaken 2010-2011*. Brussel: Vlaams Parlement.

Communicatieverslag van de Vlaamse Regering

Jaarverslag Vlaamse Infolijn

Jaarverslag Vlaamse Ombudsdienst

Jaarverslag Dienst Wetsmatiging

Dienst Emancipatiezaken:

<http://emancipatiezaken.vlaanderen.be>

Vlaamse Infolijn: <http://www.vlaamseinfolijn.be/>

Vlaamse Ombudsdienst:

<http://www.vlaamseombudsdienst/>

Dienst wetsmatiging: <http://www.wetsmatiging.be/>

E-government Vlaamse overheid:

<http://www.vlaanderen.be/egovernment>

Eurostat: <http://ec.europa.eu/eurostat/>

Vlaamse overheidscommunicatie: <http://www.vlaanderen.be/communicatie>

DEFINITIES

Geconsolideerde brutoschuld Schuld verminderd met schuld van andere overheden die de beschouwde overheid bezit. De consolidatie houdt in dat binnen een bepaalde kring van verwante overheidsinstellingen de onderlinge vorderingen en schulden worden weggelaten bij de berekening van de totale som van de kring van instellingen, dit om dubbelstellingen te voorkomen.

Gedeelde belastingen Federale belastingen die op uniforme wijze over het gehele grondgebied van België worden geheven en waarvan de opbrengst geheel of gedeeltelijk aan de gemeenschappen wordt toegewezen, overeenkomstig de financieringswet.

Kapitaaluitgaven Kapitaaluitgaven omvatten: kapitaaloverdrachten aan andere sectoren (ESR-hoofdgroep 5), kapitaaloverdrachten binnen de sector overheid (ESR-hoofdgroep 6), investeringen (ESR-hoofdgroep 7) en kredietverleningen en deelnemingen (ESR-hoofdgroep 8)

Lopende uitgaven Lopende uitgaven omvatten: inkomensoverdrachten binnen de sector overheid (ESR-hoofdgroep 4), lopende uitgaven voor goederen en diensten (ESR-hoofdgroep 1), inkomensoverdrachten aan andere sectoren (ESR-hoofdgroep 3) en rente en verliezen van bedrijven (ESR-hoofdgroep 2)

Samengevoegde belastingen Federale belastingen die op uniforme wijze over het gehele grondgebied van België worden geheven, waarvan de opbrengst geheel of gedeeltelijk aan de gewesten wordt toegewezen, overeenkomstig de financieringswet, en waarop de gewesten autonoom opcentiemen of kortingen, belastingverminderingen of –vermeerderingen kunnen toepassen.

Vorderingensaldo Het vorderingensaldo (of financieringssaldo) wordt uniform over de EU berekend volgens de regels van de “procedure inzake buitensporige overheidstekorten” (excessive deficit procedure of EDP) uit het Verdrag van Maastricht. Dit maakt dus interregionale of internationale vergelijkingen mogelijk. Een belangrijk verschilpunt met het begrotingsaldo is dat het vorderingensaldo niet alleen voor het ministeries van de Vlaamse overheid wordt berekend, maar voor een veel ruimere kring van Vlaamse overheidsinstellingen en verzelfstandigde agentschappen. Anderzijds worden onder andere kredietverleningen en deelnemingen en aflossingen van de schuld, in tegenstelling tot het begrotingssaldo, niet meegenomen in de berekening van het vorderingensaldo.

Personeelscapaciteit Een indicatie van hoeveel personeelsleden bezoldigd worden binnen een bepaald jaar, na aftrek van de onbetaalde verlofstelsels zoals loopbaanonderbreking en deeltijdse afwezigheden. Het wordt uitgedrukt in bruto vte en berekend over het volledige kalenderjaar.

Vte Alle bezoldigde tewerkstelling wordt binnen een bepaald jaar herrekend naar voltijdse jobs. Onbetaalde verlofstelsels, zoals loopbaanonderbreking en deeltijdse afwezigheden, worden herrekend.

Persoon van allochtone afkomst Persoon met een nationaliteit van een land buiten de Europese Unie (EU-15 lidstaten) of een persoon van wie minstens één ouder of twee grootouders een nationaliteit hebben van een land buiten de Europese Unie.

Persoon met een arbeidshandicap Persoon met een aantasting van zijn/haar mentale, psychische, lichamelijke of zintuiglijke mogelijkheden, voor wie het uitzicht op het verwerven en behouden van een arbeidsplaats en op vooruitgang op die plaats, langdurig en in belangrijke mate beperkt is.

6.2

LOKALE EN PROVINCIALE BESTUREN

Vlaanderen heeft nood aan sterke en bestuurskrachtige lokale overheden. De lokale overheid staat het dichtst bij de burger en is zijn eerste contact- en aanspreekpunt. De gemeente is de basisschakel in het overheidsbestuur. Toch ontsnapt ook dit bestuursniveau niet aan de gevolgen van de economische crisis en teruglopende ontvangsten. De komende jaren heeft Vlaanderen geen beleidsruimte voor belangrijke financiële stimuli. Het beleid benadrukt dat de lokale besturen zullen zelf moeten werken aan hun efficiëntie om met minder middelen toch een beter bestuur tot stand te brengen. Ook op Vlaams niveau wordt gewerkt om de efficiëntie van de lokale en provinciale besturen te verhogen. Het beleid zal tijdens de lopende regeerperiode een interne staatshervorming op de rails zetten. Dit betekent onder meer dat de klemtoon bij de gemeenten en het Vlaamse niveau zal liggen, dat er maximaal twee bestuursniveaus per beleidsproces betrokken zullen zijn en dat de provinciebesturen de klemtoon leggen op grondgebonden bevoegdheden. Om dit in beeld te brengen wordt eerst een overzicht van de financiële ontwikkelingen van de lokale en provinciale besturen gegeven en daarna van de personeelsevolutie en -kenmerken.

Heel wat informatie over de lokale besturen is ook te vinden in het hoofdstuk 4.3 Stad en platteland.

Financiën

Deze sectie behandelt de financiën van de diverse lokale overheden: gemeenten en steden, OCMW's, politiezones en provincies. Binnen elke overheid komen de ontvangsten, de uitgaven en het saldo van beide aan bod.

Gemeenten

In dit onderdeel komt de begrotingsrekening, of kortweg de rekening, van de gemeenten aan bod. De begrotingsrekening is een onderdeel van de jaarrekening en vloeit voort uit de gevoerde budgettaire boekhouding. De jaarrekening vormt de financiële weerslag van het gevoerde beleid gedurende het afgelopen jaar. Belangrijke opmerking is dat de rekening en het budget vaak een zeer uiteenlopend beeld geven. Het budget is immers een prognose voor aanvang van het jaar, terwijl de rekening na afloop van het jaar de reële ontvangsten en uitgaven weergeeft. In 2008 en 2009 bijvoorbeeld gaan de begrotingen

van de gemeenten in het rood, terwijl uit de rekeningen blijkt dat in die jaren een overschot werd geboekt.

Kenmerkend voor de gemeentelijke begroting en begrotingsrekening is de opsplitsing tussen de **gewone en de buitengewone dienst**. Elke kasstroom wordt in slechts één dienst geboekt.

De gewone dienst omvat 'alle ontvangsten en uitgaven die ten minste één maal per financieel dienstjaar voorkomen en die de gemeente regelmatige inkomsten en een regelmatige werking waarborgen, met inbegrip van de periodieke aflossing van de schuld'. De buitengewone begroting is een overzicht van 'alle ontvangsten en uitgaven die rechtstreeks en op een duurzame wijze invloed hebben op de omvang, de waarde of de instandhouding van het patrimonium van de gemeente, uitgezonderd de normale onderhoudswerken; de term omvat eveneens de voor hetzelfde doel toegestane toelagen en leningen, die deelnemingen en beleggingen op meer dan één jaar, alsmede de vervroegde terugbetalingen van de schuld.'

De ontvangsten en uitgaven van de gewone en de buitengewone dienst worden ingedeeld in zogenaamde economische groepen, die gelijksoortige ontvangsten en uitgaven bevatten (classificatie naar de aard), en in functionele groepen, die aangeven over welk beleidsdomein of welke sector het gaat (classificatie naar de toewijzing of bestemming). De functionele indeling is dezelfde in de gewone en de buitengewone dienst, maar in de economische indeling zijn er verschillen.

Bij de bespreking worden de gemeenten ingedeeld volgens de zogenaamde VRIND typologie, waarbij gemeenten geordend worden volgens graad van verstedelijking. In hoofdstuk 4.7 Stad en platteland (figuur 4.1), wordt de verdeling van de gemeenten volgens deze typologie weergegeven.

Ontvangsten

De ontvangsten (gewone dienst) zijn, na een vertraging in 2008, in 2009 opnieuw fors gestegen. De crisis deed zich dus vooral in 2008 voelen en minder in 2009. In 2009 ontvingen de gemeenten per inwoner 1.440 euro, een stijging van 7% tegenover 2008. In 2008 stegen de ontvangsten met amper 1%. Toch wil dit niet zeggen dat alle proble-

men van de baan zijn. Met name de aanvullende belasting op de personenbelasting volgt de inkohierungen (afrekeningen); die pas het jaar na het inkomstenjaar worden geïnd en doorgestort aan de gemeentens. Tussen 2006 en 2009 stegen de nominale ontvangsten jaarlijks met 3%. In de periode 2001-2006 stegen ze jaarlijks met 5%. In 2008 bedroegen de totale ontvangsten gewone dienst 8,3 miljard euro, in 2009 8,6 miljard euro. Voor 2009 ontbreken echter, op het ogenblik van het opstellen van dit rapport, nog 5% van de gemeenterekeningen, zodat dat laatste bedrag nog een onderschatting is.

Gemeenten die talrijke centrumfuncties vervullen, hebben extra ontvangsten nodig omdat deze functies extra-uitgaven met zich meebrengen. De ontvangsten per inwoner stijgen dan ook naarmate de 'stedelijkheid' toeneemt. De Vlaamse overheid komt de verstedelijkte gemeenten daarom tegemoet door verhoogde bijdragen uit het Gemeente- en het Stedenfonds (zie verder). De grootsteden Antwerpen en Gent hebben de hoogste ontvangsten per inwoner: in 2009 lagen de ontvangsten dubbel zo hoog als het Vlaamse gemiddelde. Ook de ontvangsten van de 11 centrumsteden liggen met 17% duidelijk boven dit gemiddelde. De plattelandsgemeenten en het overgangsgebied ontvingen per inwoner het minst.

Sinds 2006 stegen de ontvangsten het sterkst in de centrumsteden en de grootstedelijke rand (gemiddeld met 4% per jaar).

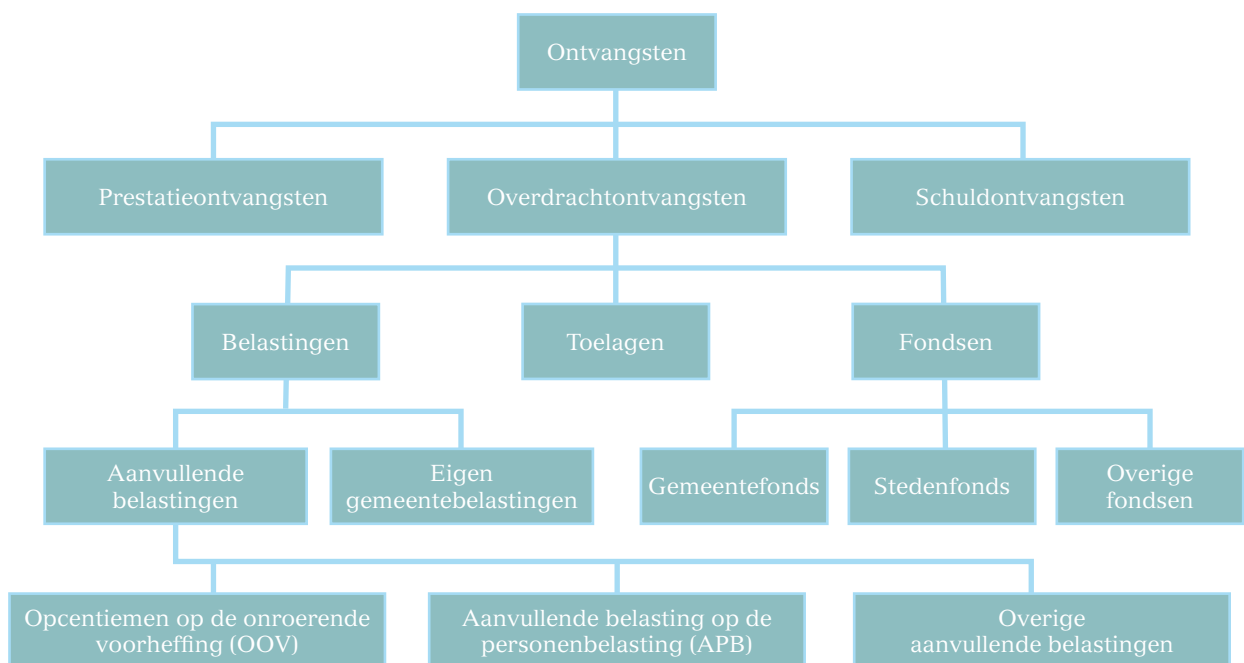
Figuur 6.24 geeft de structuur van de gemeenteontvangsten (gewone dienst) weer. De ontvangsten gewone dienst worden ingedeeld in drie economische groepen: prestatie-, schuld- en overdrachtontvangsten. Prestatieontvangsten zijn de vergoedingen die de gemeenten krijgen voor geleverde prestaties. Schuldontvangsten zijn inkomsten uit het financiële vermogen van de gemeenten, vooral dividenden uit participaties en intresten op beleggingen. De overdrachtontvangsten zijn de belangrijkste ontvangsten. Het zijn vooral de ontvangsten uit belastingen en uit algemene en specifieke subsidies van andere overheden. De volgende paragrafen behandelen deze drie hoofdgroepen en hun onderverdelingen.

Prestatie- en schuldontvangsten

In 2009 maakten de **prestatieontvangsten** 6% uit van de totale ontvangsten gewone dienst. Dit aandeel neemt licht toe.

De **schuldontvangsten** bleven in 2008 nagenoeg constant, om in 2009 met 5% af te nemen. In 2009 maakten de schuldontvangsten 8% uit van de ontvangsten gewone dienst. Dat is duidelijk minder dan het gemiddelde van 11% in de jaren 2000-2005. In 2006 vond immers een verkoop van Electrabel-aandelen aan Suez plaats, waardoor de dividendeninkomsten voor de gemeenten sterk zijn afgenomen. Die verkoop kaderde in de verdere liberalisering van de gas- en elektriciteitsmarkt.

6.24 Structuur van de gemeenteontvangsten gewone dienst

Bron: SVR.

Overdrachtontvangsten

De **overdrachtontvangsten**, in 2009 goed voor 87% van de ontvangsten, bepalen de trend van de ontvangsten als geheel. Na een stagnatie in 2008 zijn ze in 2009 met 8,5% gestegen. Ook hier betreft het zowel een stijging in euro per inwoner als een stijging in aandeel. Over de vorige bestuursperiode (2001-2006) lag het gemiddelde aandeel met 84,5% iets lager. Binnen de drie subgroepen zijn de belastingen (54%) het belangrijkste, gevolgd door de fondsen (26%) en de toelagen (20%).

Belastingen

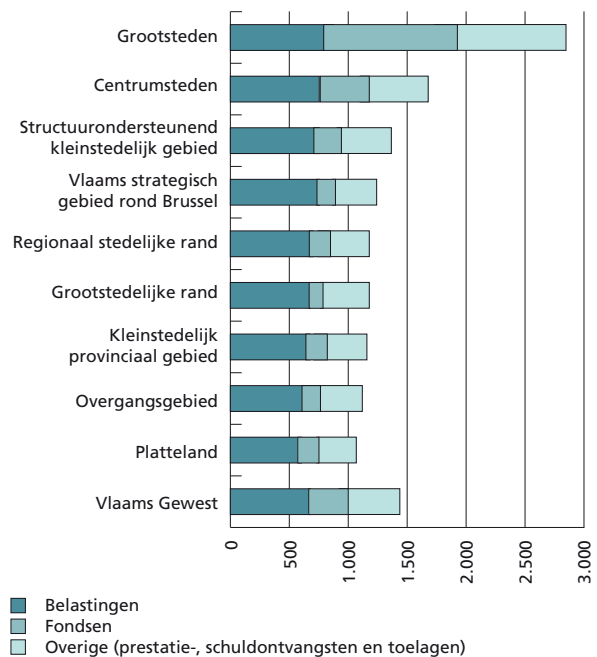
De belastingen vormen het belangrijkste deel van de overdrachten. In het geheel van de ontvangsten bedraagt het belastingaandeel 47% (2009). De belastingen volgen de forse stijging van de ontvangsten in 2009. Toch past de opmerking dat de ontvangst van de belangrijkste belasting, de aanvullende personenbelasting (APB), op de conjunctuur een jaar achterloopt. De ontvangsten 2010 van deze belasting zullen dus slechter zijn dan die van 2009, omdat eerstgenoemde de weerslag van het crisisjaar 2009 zullen ondergaan. De APB loopt achter op de conjunctuur omdat de doorstorting aan de gemeenten pas gebeuren drie maand na de inkohieringen, die ten vroegste een jaar na het jaar van de inkomsten worden gevestigd. In 2008 waren de globale belastingopbrengsten met 2% gedaald. In 2009 daarentegen stegen ze met 11%. De bewoners van de grootsteden en centrumsteden betaalden het meest belastingen.

De belastingen waren goed voor 47% van de ontvangsten gewone dienst. Dit komt overeen met het gemiddelde aandeel in de periode 2000-2006. In 2009 betaalde elke Vlaming 680 euro gemeentebelastingen. Dat is 11% meer dan in 2008. In 2008 waren de belastingopbrengsten evenwel met 2% gedaald. De belastingen stijgen sinds 2006 jaarlijks met 5%. In de vorige periode (2001-2006) bedroeg de jaarlijkse stijging 4%.

In het kader van het Lokaal Pact met de vorige Vlaamse Regering verbonden alle gemeenten zich ertoe om hun belastingen voor 2009 niet te verhogen. Dat wil niet zeggen dat de belastingopbrengst wordt bevroren, zoals duidelijk blijkt uit de cijfers. Het betekent alleen dat de gemeenten de aanslagvoeten (tarieven) niet verhogen en geen nieuwe belastingen invoeren. Bovendien moeten zij de kantoorbelastingen en belastingen op personeel afschaffen. Deze belastingen zijn in 2009 inderdaad afgeschaft. Zij mogen ook geen nieuwe forfaitaire gezinsbelastingen invoeren vóór 2013. Het aanvankelijke beleidsvoornemen om de forfaitaire huisvuilbelasting af te schaffen werd nadien afgezwakt tot het afbouwen van het forfaitaire (vaste) gedeelte van de belasting tot maximaal 55 euro per jaar tegen het einde van 2010. In ruil nam het Vlaamse Gewest voor 615 miljoen euro schulden over van gemeenten en OCMW's,

6.25 Ontvangsten

Gemeenteontvangsten (nominale cijfers, gewone dienst, rekeningen), volgens VRIND-typologie, naar belastingen, fondsen, overige, in euro per inwoner, in 2009.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

verhoogde het de Elia-compensatie die in het Vlaams Gemeentefonds sinds 2008 was geïntegreerd (zie verder onder fondsen) en zal het gewestelijke ingrepen in de onroerende voorheffing voor de lokale besturen volledig compenseren. Bovendien zal het gewest een groter aandeel van de kosten verbonden aan nog uit te voeren rioleringsinvesteringen dragen.

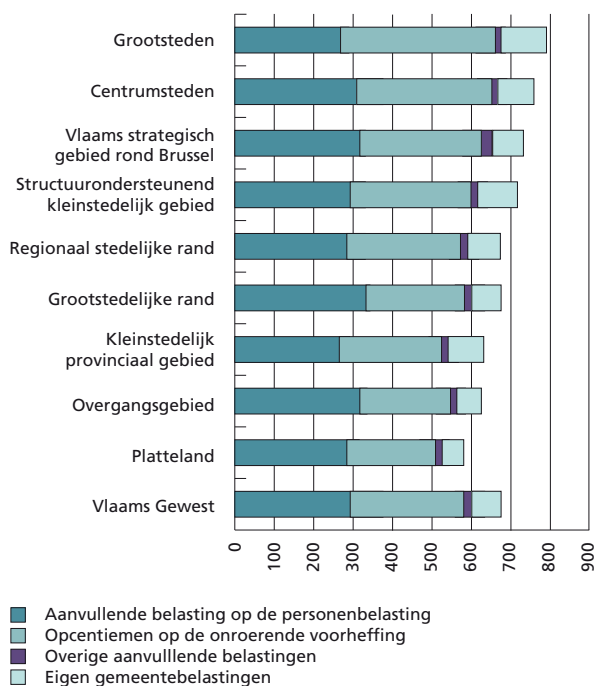
In 2009 betaalde elke Vlaming 680 euro gemeentebelastingen. De grootsteden en centrumsteden spannen de kroon met 790 en 760 euro per inwoner. De minste gemeentebelastingen worden betaald op het platteland (590 euro per inwoner).

Dankzij de fondsen hoeven de groot- en centrumsteden hun belastingen niet in verhouding tot hun uitgaven te verhogen. Het Vlaamse niveau heeft de fondsen (onder meer) opgericht om de lasten voor de stedelijke dienstverlening niet alleen door de inwoners van de centrumsteden te laten dragen. Door de centrumfunctie komt die dienstverlening immers een veel bredere kring ten goede. De belastingen liggen - in vergelijking met het Vlaamse Gewest - 17% hoger in de grootsteden en 12% in de centrumsteden. De totale uitgaven liggen echter 105% en 20% hoger.

In de groot- en centrumsteden evolueren de belastingen bovendien in de richting van het Vlaamse gemiddelde. Sinds 2000 stegen de belastingen per

6.26 Belastingen

Gemeentebelastingen, naar de belangrijkste belastingen (nominale cijfers, rekeningen), volgens VRIND-typologie, in euro per inwoner, in 2009.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

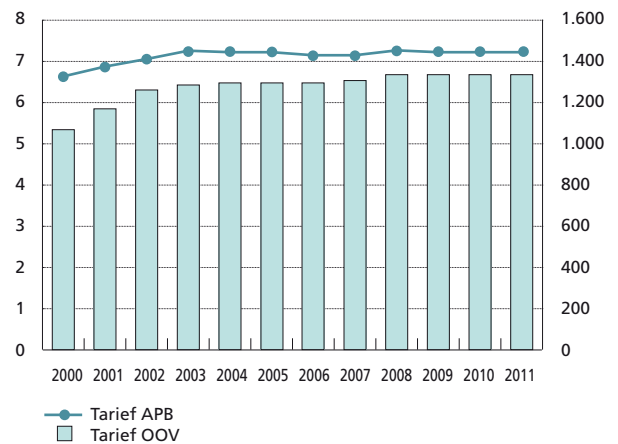
inwoner in het Vlaamse Gewest nominaal met 4% per jaar, tegenover 2% in de grootsteden en 3% in de centrumsteden.

In 2009 werd 70% van de belastingen gedragen door de burgers, 21% door de bedrijven en 8% zowel door burgers als ondernemingen. Een voorbeeld van die laatste categorie is de algemene milieubelasting, die zowel aan burgers als ondernemingen wordt opgelegd. Uiteraard hangt die verdeling af van de economische activiteit in de gemeenten. In de grootsteden is het aandeel van de bedrijven 39%, terwijl dit in het overgangsgebied en het platteland slechts 13% en 12% bedraagt.

De belastingen vallen uiteen in twee groepen: de **eigen belastingen** en de **aanvullende belastingen**. Eigen belastingen worden autonoom vastgesteld en geïnd door de gemeente. Aanvullende belastingen worden berekend bovenop een belasting van een hogere overheid en geheven via hetzelfde aanslagbiljet. De hogere overheid stort dan de aanvullende belasting door aan de gemeente. De gemeente beslist over het belastingtarief. De belangrijkste aanvullende belastingen zijn de **aanvullende personenbelasting (APB)** en de **opcentiemen op de onroerende voorheffing (OOV)**. De APB en de OOV waren in 2009 goed voor 44% en 42% van de totale belastingen. Daarnaast waren er de aanvullende belastingen op de

6.27 Tarieven APB en OOV

Evolutie van de tarieven aanvullende personenbelasting (APB, linkeras, in %) en opcentiemen onroerende voorheffing (OOV, rechteras, in opcentiemen), van 2000 tot 2011.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

verkeersbelasting, op de milieuheffing (OVAM) en de opcentiemen op de gewestbelasting op leegstand en verkrotting. Samen hadden ze een aandeel van 2%.

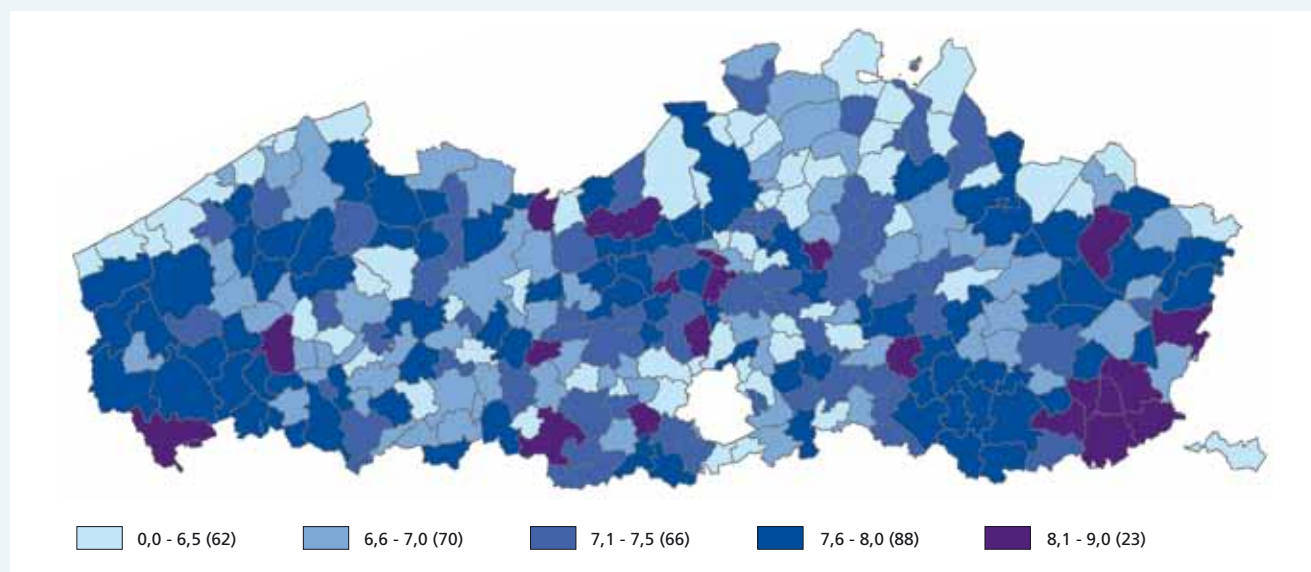
De eigen gemeentebelastingen hadden in 2009 een aandeel van 12% in de totale belastingen. Het betreft een zeer groot aantal heffingen. Geen enkele haalde een aandeel van 3% in de totale belastingen. De belangrijkste zijn: de belasting op drijfkracht (2,2%), de belasting op tweede verblijven (1,4%), de belasting op afgifte van huisvuilzakken (1,2%) en de algemene gemeentebelasting (1,1%).

De APB was in 2009, met een aandeel van 44%, de belangrijkste gemeentebelasting. De ontvangsten van de APB lopen op de conjunctuur een jaar achter. De ontvangsten 2010 van deze belasting zullen dus slechter zijn dan die van 2009, omdat eerstgenoemde de weerslag van het crisisjaar 2009 zullen ondergaan. Dit komt omdat de doorstorting aan de gemeenten pas gebeuren drie maand na de inkomingen, die ten vroegste een jaar na het jaar van de inkomsten worden gevestigd. In 2009 verdrong de APB de OOV van de eerste plaats onder de belastingen. In 2008 daalde de opbrengst van de APB met 10%, om in 2009 met 27% te stijgen. De forse toename in 2009 komt vooral door de versnelde inkomingen vanaf dat jaar. Per inwoner bracht de APB in 2009 300 euro op.

De variatie tussen de gemeenten is minder groot dan bij de OOV. De grootstedelijke rand, het strategisch gebied rond Brussel en het overgangsgebied genoten de hoogste opbrengsten per inwoner. De laagste opbrengst per inwoner was voor het kleinstedelijk provinciaal gebied en de grootsteden.

6.28 Aanvullende personenbelasting

Tarieven aanvullende personenbelasting (APB), in 2011, in %.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur.

De APB wordt berekend op de federale personenbelasting en gaat naar de gemeente waar de belastingplichtige woont. Een APB-tarief van 7% betekent dat voor de gemeente aanvullend 7% van het federale aandeel wordt geheven.

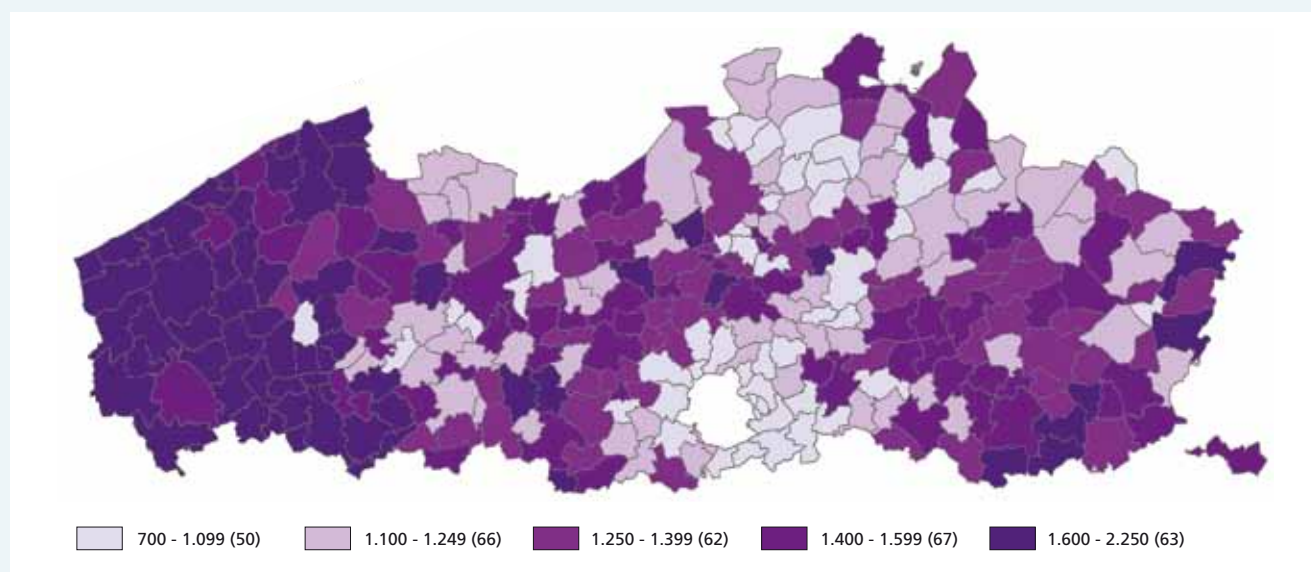
In 2011 bedraagt het gemiddelde tarief 7,2%, hetzelfde als in 2009. Sinds 2003 is het gemiddelde tarief vrijwel constant gebleven. Ook tussen de verschillende soorten gemeenten is het vrij gelijk. De centrumsteden en de grootsteden (7,5%) hebben de hoogste

tarieven, de grootstedelijke rand en het strategisch gebied rond Brussel (6,6%) de laagste.

De OOV waren in 2009 de tweede voornaamste belasting met een aandeel van 42%. Ze brachten 280 euro per inwoner op. Zoals reeds aangehaald had de crisis veel minder effect op de OOV dan op de APB en de belastingen als geheel. Zelfs in 2008 groeide de OOV-opbrengst nog met 5%, terwijl vooral de APB fors daalde. De belastingbasis van de OOV, het kadastraal inkomen, is dan ook relatief conjunc-

6.29 Opcentiemen onroerende voorheffing

Tarieven opcentiemen onroerende voorheffing (OOV), in 2011, in opcentiemen.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur.

tuurongevoelig. In 2009 was de OOV-groei met 2% matig. In de grootsteden was de opbrengst per inwoner 40% hoger dan het Vlaamse gemiddelde, in de centrumsteden 23%. De opbrengst per inwoner lag het laagst in het overgangsgebied en het platteland, waar ze 18% en 22% onder het niveau van het Vlaamse Gewest lagen.

De onroerende voorheffing (OV) wordt berekend op het **kadastraal inkomen** van onroerende goederen. Ze wordt verdeeld onder het Vlaamse Gewest, de gemeenten en de provincies. Het aantal opcentiemen, dat wil zeggen het belastingtarief, stellen de provincies en gemeenten autonoom vast.

Een opcentiem is gelijk aan één honderdste van het gewestaandeel. Om de ontvangsten OV van een provincie of een gemeente te berekenen wordt het gewestaandeel vermenigvuldigd met het aantal opcentiemen van het bestuur in kwestie.

voorbeeld:

Als het gewestaandeel 150 euro bedraagt en de gemeente heft 1.000 opcentiemen en de provincie 300 opcentiemen, dan betaalt de belastingplichtige :

Gewestaandeel + gemeenteaandeel + provincieaandeel =
 Gewestaandeel +
 aantal gemeentelijke opc. x gewestaandeel/100 +
 aantal provinciale opc. x gewestaandeel/100 =
 $150 \text{ euro} + 1000 \times \frac{150 \text{ euro}}{100} + 300 \times \frac{150 \text{ euro}}{100} = 2.100 \text{ euro.}$

Het gemiddelde van het gemeentelijke OOV-tarief bedraagt 1.340 opcentiemen in 2011. Dit tarief is in vergelijking met 2010 nagenoeg onveranderd gebleven. De jongste jaren was er nog sprake van een licht stijgende tendens. De tarieven in de centrumsteden, de regionaal stedelijke rand, het kleinstedelijk provinciaal gebied en het platteland zijn het hoogst en liggen dus boven die van de grootsteden, die de meeste opbrengsten halen.

Wijzigingen in het gewestaandeel treffen ook de opbrengst voor de gemeenten (en provincies). In het kader van het Lokaal Pact verbond de Vlaamse overheid zich ertoe om de minderopbrengsten voor de gemeenten ten gevolge van de vrijstellingen van de onroerende voorheffing voor nieuw **materieel en outillage** (bedrijfsinvesteringen) en de verlaging van onroerende voorheffing voor **lage-energiewoningen**, te compenseren.

Fondsen

Naast de belastingen bestaat een belangrijk deel van de overdrachtontvangsten uit fondsen, goed voor 22% van de ontvangsten gewone dienst in 2009. Deze fondsen worden opgebracht door de hogere, vooral Vlaamse, overheid. Zij verschaffen onder meer bijkomende inkomsten aan gemeenten die hogere uitgaven dragen door hun centrumfunctie en vaak een hoger armoedepercentage hebben. De

centrumfunctie houdt precies in dat de diensten van deze gemeenten niet alleen de gemeentebestuurders ten goede komen. Vandaar dat de fondsen ervoor zorgen dat niet alleen de bevolking van de centrumsteden deze uitgaven moet dragen. Op die manier kunnen de belastingen in de centrumgemeenten op een aanvaardbaar peil worden gehouden.

Binnen de fondsen overheersen het Gemeente- en het Stedenfonds. Deze fondsen worden gefinancierd uit de Vlaamse begroting. Het **Gemeentefonds** is een algemene financieringsbron voor alle gemeenten, maar geeft per inwoner meer uit aan de grootsteden (Antwerpen en Gent) en de elf centrumsteden (Aalst, Brugge, Genk, Hasselt, Kortrijk, Leuven, Mechelen, Oostende, Roeselare, Sint-Niklaas en Turnhout), uiteraard omdat daar de centrumfuncties geconcentreerd zijn. Het **Stedenfonds** richt zich exclusief tot dezelfde dertien steden en ook de Vlaamse Gemeenschapscommissie in Brussel. Dit fonds streeft ernaar de leefbaarheid van de steden te verbeteren. De Vlaamse begroting 2011 wijst 2 miljard euro toe aan het Gemeentefonds en 132 miljoen aan het Stedenfonds. Decretaal is een jaarlijkse groei van 3,5% bepaald.

De vrijmaking van de elektriciteitsmarkt veroorzaakte een daling van de dividenden die de elektriciteitsintercommunales aan de gemeenten uitkeerden. Om dit inkomstenverlies gedeeltelijk te compenseren voerde de federale overheid, vanaf 2004, de zogenaamde Eliaheffing of Eliataks in.

De **Eliaheffing** was een heffing op de elektriciteitsdistributie via Elia, de beheerder van het hoogspanningsnetwerk, en belastte het elektriciteitsverbruik van bedrijven en gezinnen. De Vlaamse Regering besliste in november 2007 om deze heffing vervroegd af te schaffen, vanaf 1 januari 2008. In de plaats daarvan werd aan het Gemeentefonds vanaf 2008 een aanvullende dotatie toegevoegd. Die bedroeg 83 miljoen euro in 2008 en 85 miljoen euro in 2009 en 2010. In 2011 werd ze opnieuw verlaagd tot 83 miljoen. Deze dotatie wordt ook na 2011 toegekend. Bovendien kende de Vlaamse Regering, ditmaal in het kader van het Lokaal Pact, een tweede aanvullende dotatie toe. Die bedroeg 25 miljoen euro in 2008, 42 miljoen euro in 2009 en 39 miljoen euro in 2010. Vanaf 2011 wordt de compensatie in het kader van het Lokaal Pact niet meer toegekend.

De fondsen kwamen op 320 euro per inwoner in 2009. Het aandeel van de fondsen in de totale ontvangsten gewone dienst bedroeg in 2009 22% en blijft nagenoeg constant. Vóór 2003, toen het huidige Gemeente- en Stedenfonds in werking traden, bedroeg dit aandeel 20%. De grootsteden (1.135 euro) en centrumsteden (420 euro) ontvingen per inwoner het meest. Ook het aandeel in de totale ontvangsten is aanzienlijk groter in de grootsteden (40%) en in mindere mate in de centrumsteden (25%). De groot-

stedelijke rand, het strategisch gebied rond Brussel (11%), het overgangsgebied en de regionaal stedelijke rand (14%) ontvingen de minste inkomsten uit de fondsen. Dat heeft vooral te maken met de hogere inkomens van de bevolking in deze randgemeenten. Het Gemeentefonds biedt namelijk, naast de compensatie voor de centrumfunctie, ook een belangrijke compensatie voor fiscaalarme gemeenten. Fiscaal draagkrachtige gemeenten krijgen daarentegen minder uit het Gemeentefonds.

Uitgaven

In tegenstelling tot de ontvangsten, die in 2008 stagneerden, groeiden de **uitgaven gewone dienst** in 2008 met een 3%. In 2009 was de ontvangstengroei (+7%) groter dan de uitgavengroei (+5%). De jaarlijkse uitgavengroei in deze en vorige gemeentelidstatuur bedraagt gemiddeld 3,5%. De grootsteden en centrumsteden geven per inwoner het meest uit. Zij dragen vooral meer over aan andere overheden (politiezones, OCMW's). Opvallend is dat het aandeel van de aflossingen en intresten afneemt. Deze schulduitgaven zijn in de grootsteden trouwens lager dan in andere gemeenten. De meeste uitgaven gaan in de gewone dienst naar de domeinen welzijn, cultuur, jeugd en sport en onderwijs. In de buitengewone dienst volgen de uitgaven een stijgende trend tijdens de bestuursperiode om bij het begin van een nieuwe legislatuur weer te dalen. In 2008 zijn de uitgaven hoger dan in 2007, maar lager dan in 2006. Opvallend is het grote overwicht van de grootsteden. Vervuit de belangrijkste groep vormen de investeringen (71%). De tweede grootste groep is de schulduitgaven, vooral bestaande uit participaties. Die zijn door de tijd zeer variabel, en lagen in 2008 duidelijk lager dan het gemiddelde in de vorige legislatuur. De belangrijkste uitgavendomeinen zijn verkeer en waterstaat en cultuur, jeugd en sport.

In deze sectie komen achtereenvolgens de algemene tijdstendens, de indeling in economische hoofdgroepen en de indeling naar functionele domeinen aan bod. Telkens worden de gewone en de buitengewone dienst besproken.

Evolutie

In 2009 was de uitgavengroei met 5% lager dan de ontvangstengroei van 7%. In dat jaar bedroegen de uitgaven gewone dienst 1.330 euro per inwoner, tegenover 1.270 euro in 2008. De uitgaven in de gewone dienst groeiden in 2008 met 3%. Het jaar 2008 kende wel een zeer hoge inflatie van 4,5%, zodat in dat jaar de uitgaven reëel daalden. Toch was deze groei een stuk hoger dan de ontvangstengroei van slechts 0,5%. De jaarlijkse groei sinds 2006 is met 3,4% vrijwel gelijk aan de groei in de vorige bestuursperiode 2001-2006. De totale uitgaven gewone dienst bedroegen in 2009 8 miljard euro. Voor 2009 ontbreken echter nog 5% van de gemeenterekeningen, zodat dat bedrag een onderschatting is.

Naast de gewone dienst staat de **buitengewone dienst**. Die omvat alle uitgaven voor duurzame kapitaalgoederen. Concreet gaat het vooral om investeringen door de gemeenten zelf, overdrachten (subsidies) voor investeringen en participaties in andere overheden en ondernemingen (schulduitgaven buitengewone dienst). De intresten en aflossingen van leningen om deze uitgaven te doen, vallen onder de schulduitgaven van de gewone dienst.

De uitgaven buitengewone dienst volgen duidelijk de cyclus van de opeenvolgende zesjarige bestuursperiodes. Aan het begin van de bestuursperiode moeten de investeringen gepland, goedgekeurd, aanbesteed,... worden voordat ze effectief kunnen worden uitgevoerd. Daarom laten de buitengewone uitgaven en de investeringen in het bijzonder over de bestuursperiode een stijgende trend zien, om na afloop ervan weer te dalen. In 2007, het eerste jaar van de nieuwe bestuursperiode, daalden de buitengewone uitgaven met 29%. In 2008 liggen de buitengewone uitgaven 12% hoger dan in 2007. In 2009 stegen de buitengewone uitgaven met 26%.

Economische indeling

Hieronder volgt een bespreking van de uitgaven van de gewone en de buitengewone dienst, naar **economische indeling**.

Gewone dienst

De schulduitgaven van de gewone dienst (aflossingen en intresten) zagen hun aandeel de jongste jaren duidelijk dalen. De overige uitgavengroepen bleven stabiel. **Personeels- en werkingskosten** nemen in 2009 42% en 17,5% van de gewone uitgaven in beslag. Tussen 2001 en 2002 vond, als gevolg van de

6.30 Uitgaven gewone dienst (economische indeling)

Evolutie van de gemeente-uitgaven gewone dienst (nominale cijfers, rekeningen), van 1998 tot 2009, ingedeeld volgens economische groep, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

politiehervorming, een laatste ingrijpende verandering plaats. De lokale politie verhuisde toen van de gemeenten naar de nieuwe politiezones. De personeels- en werkingskosten van de gemeentepolitie verhuisden daardoor naar de groep overdrachten (als dotatie aan de politiekezone). Sindsdien is ook het aandeel van de **overdrachtuitgaven** nauwelijks veranderd. Het bedroeg 29% in 2009. Naast de dotatie aan de politiekezone omvat deze groep ook de dotatie aan het OCMW, premies en subsidies. Het aandeel van de **schulduitgaven** neemt duidelijk af. Het bedroeg 11,5% in 2009, tegenover 17% in 2000. Dat is voor een deel het gevolg van het Lokaal Pact, waarbij de Vlaamse overheid een gedeelte van de gemeenteleningen overnam.

Gemeenten die talrijke centrumfuncties vervullen hebben extra-uitgaven. De uitgaven per inwoner stijgen dan ook, net zoals de ontvangsten, naarmate de 'stedelijkheid' toeneemt.

Alleen de overdracht- en schulduitgaven vertonen grotere verschillen wat hun aandeel in de uitgaven gewone dienst betreft. Het aandeel van de overdrachtuitgaven ligt het hoogst in de grootsteden (35%) en het laagst in het platteland, het overgangsgebied en de regionaal stedelijke rand (25-26%). De schulduitgaven volgen dat patroon echter niet. De hoogste aandelen zijn te vinden in de regionaal stedelijke rand en het strategisch gebied rond Brussel (13-14%) en het platteland (15%). De grootsteden hebben de laagste schulduitgaven in verhouding tot de uitgaven gewone dienst (9%).

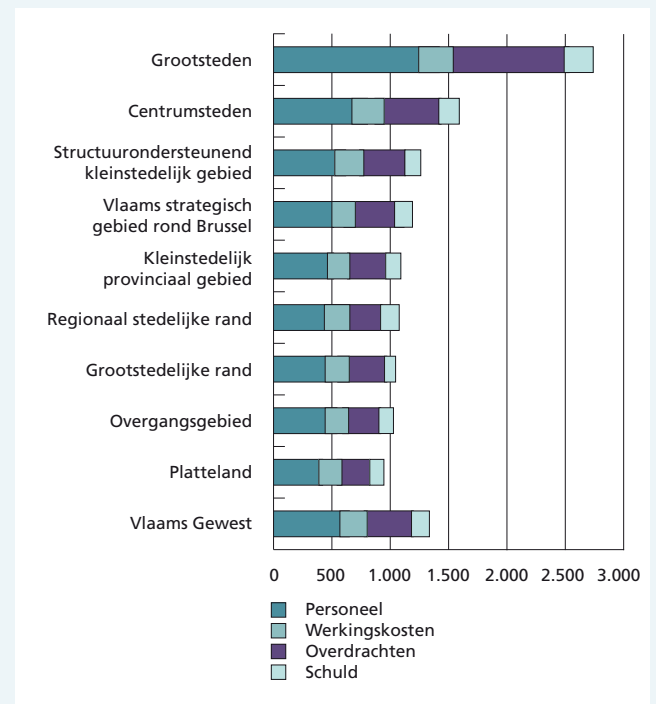
Buitengewone dienst

De uitgaven buitengewone dienst kunnen, zoals de gewone dienst, opgesplitst worden volgens de functionele en de economische indeling. De belangrijkste economische groep zijn de **investeringen**, die in 2009 goed waren voor 61% van de buitengewone uitgaven. Dat aandeel is lager dan het gemiddelde in de vorige bestuursperiode (67%). De investeringen groeiden in 2008 met 3% en in 2009 met 8%. Ook hier lijkt de crisis dus te zijn verteerd. De schulduitgaven staan op de tweede plaats. Deze omvatten voornamelijk de aan derden toegestane leningen, de participaties in intercommunales en de beleggingen op lange termijn. In 2009 bedroeg hun aandeel 30%. Dat aandeel is door de tijd zeer variabel, afhankelijk van (grote) kapitaaloperaties, vooral in de elektriciteits- en gasintercommunales. Het aandeel in 2009 lag hoger dan het gemiddelde. De buitengewone overdrachtuitgaven bestaan vooral uit investerings-subsidies. In 2009 hadden ze een aandeel van 10%.

In 2009 deden de grootsteden met 640 euro per inwoner de helft meer buitengewone uitgaven dan het Vlaamse gemiddelde. Daarna komen de centrumsteden waarvan de buitengewone uitgaven 23% hoger liggen dan het Vlaamse gemiddelde. De

6.31 Uitgaven gewone dienst

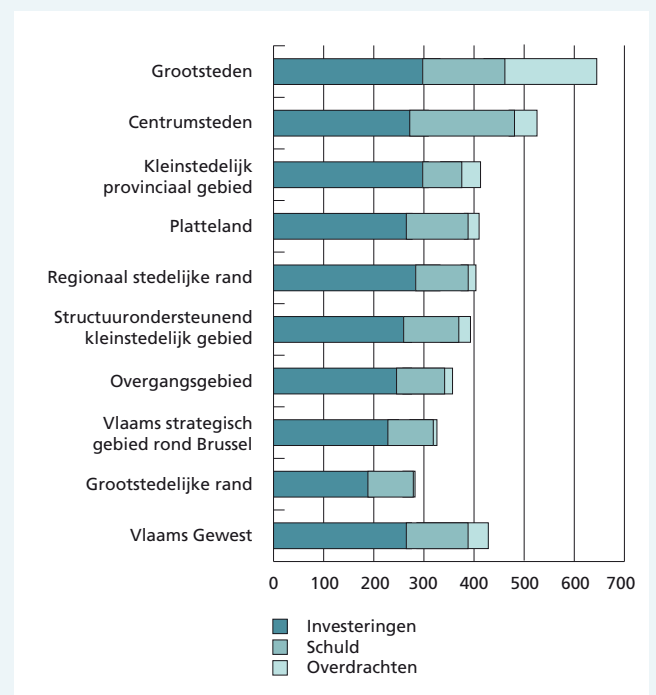
Gemeente-uitgaven gewone dienst (nominale cijfers, rekeningen), in 2009, volgens VRIND-typologie, ingedeeld volgens economische groep, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

6.32 Uitgangsgroepen buitengewone dienst

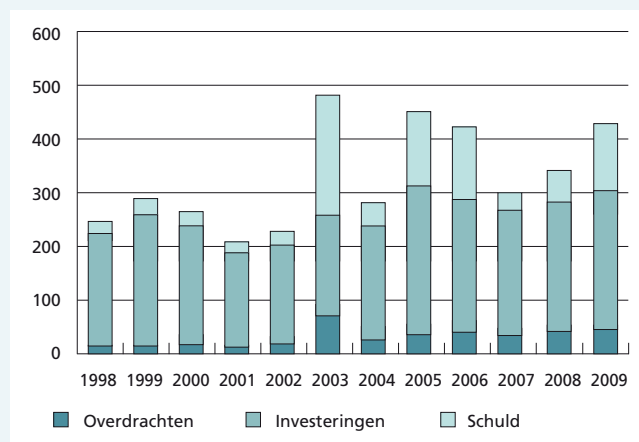
Gemeente-uitgaven buitengewone dienst (nominale cijfers, rekeningen), in 2009, volgens VRIND-typologie, ingedeeld volgens economische groep, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur.

6.33 Uitgaven buitengewone dienst

Evolutie van de gemeente-uitgaven buitengewone dienst (nominale cijfers, rekeningen), van 1998 tot 2009, ingedeeld volgens economische groep, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

laagste uitgaven per inwoner zijn te vinden in de grootstedelijke randgebieden en het overgangsgedebied. De investeringen vertonen ongeveer hetzelfde patroon. Per inwoner lagen ze in de grootsteden (en het kleinstedelijk provinciaal gebied) 13% hoger dan het gemiddelde. De investeringen in de centrumsteden liggen zeer dicht bij het Vlaamse gemiddelde. De grootstedelijke randgebieden kennen de laagste investeringen. Dit patroon is veel duidelijker aanwezig bij de overdrachten en schulduitgaven. De over-

drachten geven de dotaties en subsidies weer voor investeringsprojecten. In de grootsteden zijn deze overdrachten per inwoner vier keer zo groot als het Vlaamse gemiddelde, de schulduitgaven 36%. Ook in de centrumsteden zijn de schulduitgaven veel (70%) hoger dan gemiddeld. Het laagst liggen de schulduitgaven in het kleinstedelijk provinciaal gebied (64%) en de grootstedelijke randgebieden (71-72%).

Functionele indeling

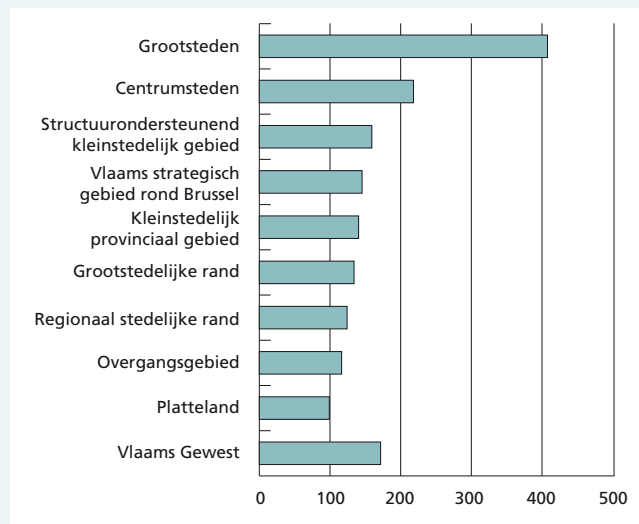
De uitgaven gewone dienst kunnen – naast een opsplitsing volgens de economische indeling - ook opgesplitst worden volgens de **functionele indeling**, die de uitgaven weergeeft per beleidsdomein (welzijn, onderwijs,...). In de gewone dienst gaat het over de lopende uitgaven, dat wil zeggen alle uitgaven behalve de investeringen en participaties. Die laatste behoren tot de buitengewone dienst.

De meeste uitgaven gewone dienst gaan naar **welzijn** en **cultuur, jeugd** en **sport** (beide 13%). Ze worden gevolgd door **onderwijs, algemeen bestuur** (12%) en **openbare schuld** (10%, kapitaalaflossingen en rentebetalingen)

De sterkste stijgers sinds 2006 (onder de 10 belangrijkste categorieën) zijn: algemene diensten (8% per jaar), algemeen bestuur en welzijn (beide 5%). De wijziging was het laagst bij openbare schuld (-3%), verkeer en waterstaat en ontsmetting-reiniging (beide+3%). We bespreken hierna de belangrijkste functionele uitgavengroepen van de gewone dienst en hun belang in de diverse soorten gemeenten.

6.34 Uitgaven welzijn

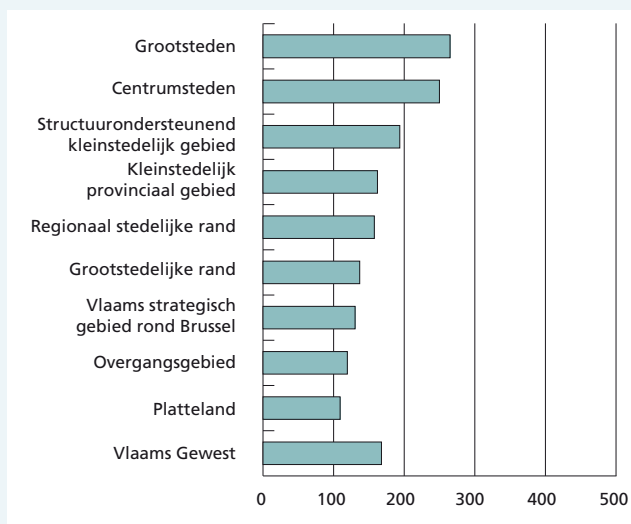
Gemeente-uitgaven gewone dienst welzijn (sociale zekerheid en bijstand + sociale hulp en gezinsvoorzieningen) (nominale cijfers, rekeningen), in 2009; volgens VRIND-typologie, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

6.35 Uitgaven cultuur, jeugd en sport

Gemeente-uitgaven gewone dienst cultuur, jeugd en sport (openbare bibliotheken + jeugd, volksontwikkeling en kunst) (nominale cijfers, rekeningen), in 2009, volgens VRIND-typologie, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

‘Welzijn’ (waaronder de tussenkomsten in de tekorten van de OCMW’s) is de belangrijkste functie. In alle gebieden komt deze functie voor in de vijf grootste uitgavengroepen. In de groot- en centrumsteden, alsook in het structuurondersteunend gebied, komt ze in 2009 op de tweede plaats. In deze gemeenten wordt ook het meest per inwoner uitgegeven.

De functie ‘Cultuur, Jeugd en Sport’ bekleedt de tweede plaats. Het is het belangrijkste domein in de centrumsteden, de kleine steden (het structuurondersteunend en kleinstedelijk provinciaal gebied) en de regionaal stedelijke rand. In de grootsteden komt ze pas op de vijfde plaats. In de groot- en centrumsteden en het structuurondersteunend gebied wordt er per inwoner wel het meest aan uitgegeven.

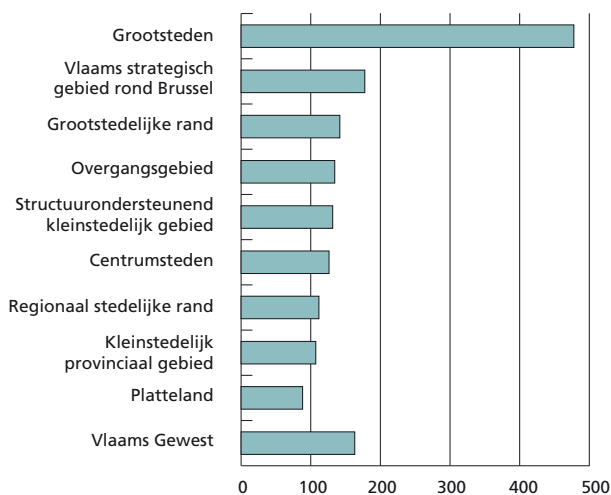
‘Gemeentelijk onderwijs’ weegt door in de grootsteden en het strategisch gebied rond Brussel, waar het de belangrijkste uitgavenpost is. De grootsteden geven hieraan bijna driemaal zoveel uit als gemiddeld. In de grootstedelijke rand en het overgangsgebied komt onderwijs op de tweede plaats. In voornoemde vier gebieden wordt eraan per inwoner ook het meest uitgegeven.

‘Algemeen bestuur’ is het op drie na belangrijkste beleidsdomein. Het komt op de eerste plaats in het overgangsgebied, het platteland en de grootstedelijke rand. In de groot- en centrumsteden en het platteland wordt er echter per inwoner het meest aan uitgegeven.

‘Openbare schuld’ (intresten en aflossingen) is het vijfde uitgavendomein 1. Het overweegt in het strategisch gebied rond Brussel (plaats 2), het platteland en het overgangsgebied (beide plaats 3). In de grootsteden is het niet

6.36 Uitgaven onderwijs

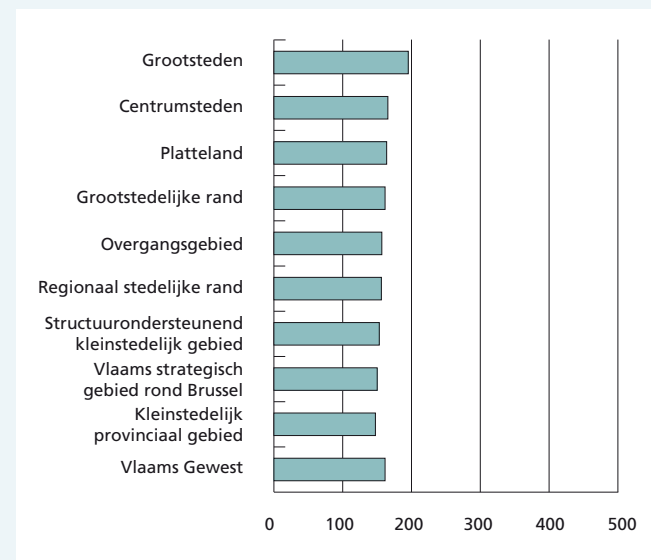
Gemeente-uitgaven gewone dienst onderwijs (primair, secundair, wetenschappelijk onderwijs+ onderwijs aan gehandicapten) (nominale cijfers, rekeningen), in 2009, volgens VRIND-typologie, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

6.37 Uitgaven algemeen bestuur

Gemeentelijke uitgaven gewone dienst algemeen bestuur (nominale cijfers, rekeningen), in 2009, volgens VRIND-typologie, in euro per inwoner.

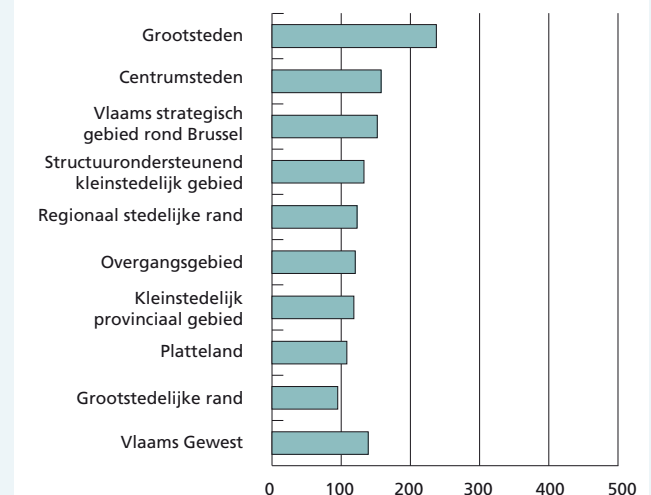
Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

meer bij de belangrijkste domeinen terug te vinden. Toch geven ze er per inwoner, vóór de centrumsteden en het strategisch gebied rond Brussel, het meest aan uit.

In de buitengewone dienst ziet de functionele verdeling er duidelijk anders uit. De belangrijkste uitgavendomeinen waren hier ‘Verkeer en Waterstaat’, ‘Afvalwater (rioleringen)’, ‘Cultuur, Jeugd en Sport’ en ‘Privaat Patrimonium’

6.38 Uitgaven openbare schuld

Gemeentelijke uitgaven gewone dienst openbare schuld (nominale cijfers, rekeningen), in 2009, volgens VRIND-typologie, in euro per inwoner.

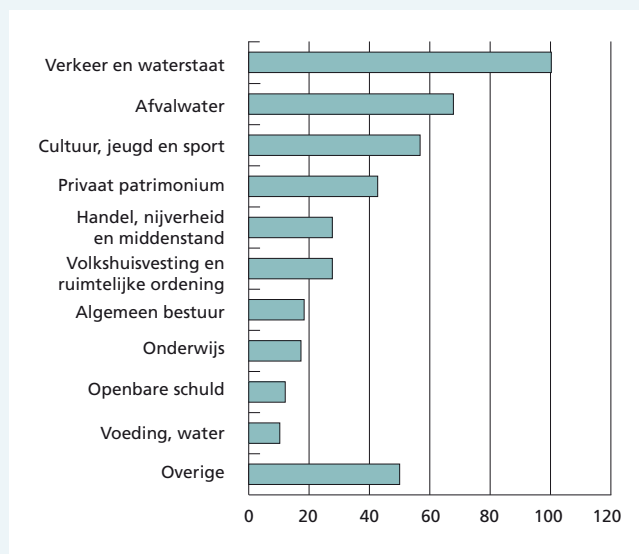

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

6.39 Uitgaven buitengewone dienst per functie

Gemeentelijke uitgaven buitengewone dienst (nominale cijfers, rekeningen), in 2009, naar functionele groep, in euro per inwoner.

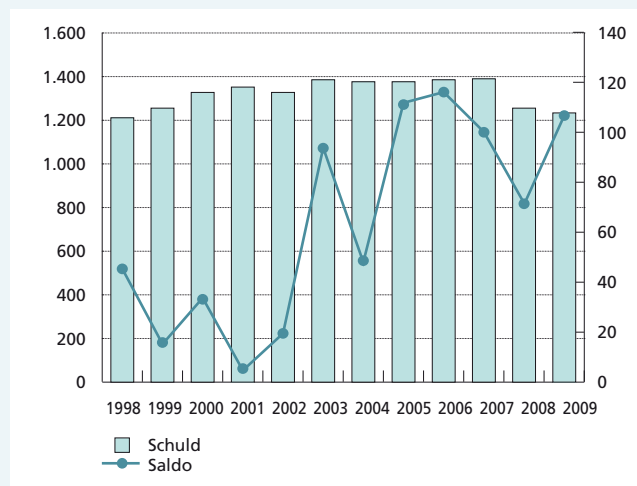

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

met 100, 67, 56 en 42 euro per inwoner in 2009. De overige domeinen zijn duidelijk minder belangrijk. 'Welzijn', het belangrijkste domein bij de gewone dienst, ontbreekt hierin, aangezien de investeringen voor welzijn veelal geboekt worden door de OCMW's of autonome gemeentebedrijven. Opvallend is de forse toename van het belang van de uitgaven voor afvalwater, dat in 2008 nog slechts goed was voor 28 euro per inwoner, of het op drie na belangrijkste domein.

6.40 Saldo en schuld gemeenten

Evolutie van de schuld (linkeras) (leningen ten laste van de gemeente + leasingschulden + diverse schulden op meer dan een jaar + aflossingen van leningen) en het saldo (rechtas) (nominale cijfers, eigen dienstjaar, gewone dienst, rekeningen), van 1998 tot 2009, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

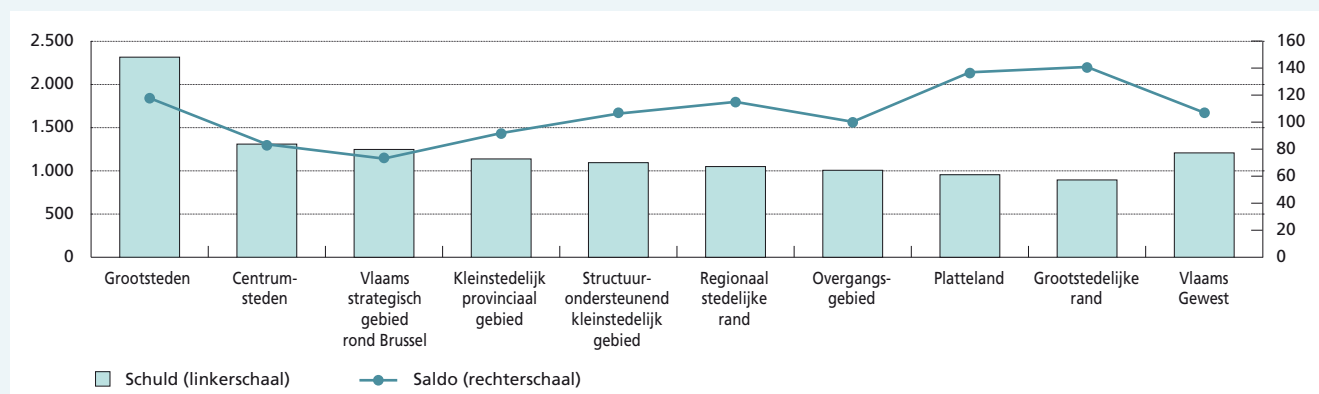
Saldo en schuld

Het overschot op de gewone dienst, dat in 2007 en 2008 was gedaald, nam in 2009 opnieuw toe. Toch is het niveau van 2006 nog niet bereikt. In 2006 bedroeg het overschot 115 euro per inwoner, in 2008 nog 70 euro, om in 2009 te stijgen tot 105 euro.

Alle soorten gemeenten boekten in 2009 een overschot. Per inwoner is dit overschot het grootst in de grootstedelijke rand (140 euro) en het platteland (135 euro) en het regionaalstedelijke gebied (110 euro). Ook de grootsteden

6.41 Saldo en schuld

Schuld (linkerschaal) (leningen ten laste van de gemeente + leasingschulden + diverse schulden op meer dan een jaar + aflossingen van leningen) en saldo (rechterschaal) (nominale cijfers, eigen dienstjaar, gewone dienst, rekeningen), in 2009, volgens VRIND-typologie, in euro per inwoner.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

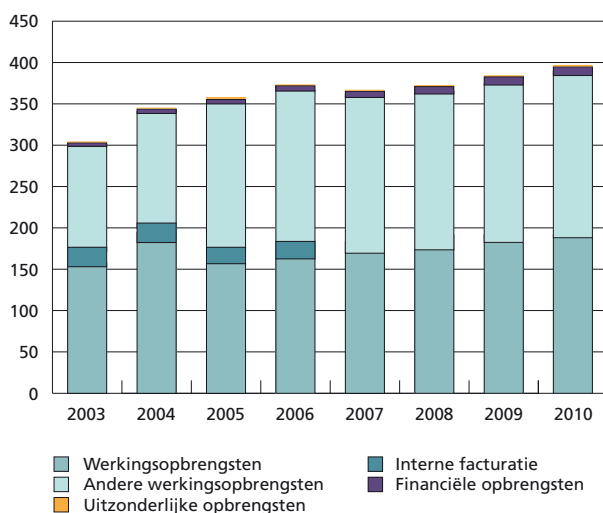
(120 euro) boekten een overschot dat groter is dan het Vlaamse gemiddelde. Het strategisch gebied rond Brussel, de centrumsteden en het kleinstedelijk provinciaal gebied boekten het kleinste surplus.

Een belangrijke maatregel was de schuldovername door de Vlaamse overheid in het kader van het Lokaal Pact. Vlaanderen nam in 2008 de schulden van alle gemeenten over, ten belope van maximaal 100 euro per inwoner. Dat kwam neer op een totaal bedrag van 630 miljoen euro. Toch was de impact van deze schuldovername vrij beperkt. In 2007 bedroeg de **schuld** van de gemeenten 1.390 euro per inwoner. Onder meer dankzij de schuldovername daalde dit in 2008 tot 1.250 euro. In 2009 daalde de schuld lichtjes tot 1.240 euro. De grootsteden (2.300 euro per inwoner), de centrumsteden (1.300 euro) en het strategisch gebied rond Brussel (1.250 euro) dragen de zwaarste schuldenlast. De grootstedelijke rand en het platteland hebben de minste schulden per inwoner.

In de categorie grootsteden is er een groot verschil tussen Gent en Antwerpen. In 2009 was de schuld per inwoner in Antwerpen (2.650 euro per inwoner) veel hoger dan in Gent (1.700 euro). Tussen 2000 en 2009 is de schuld jaarlijks met 1,2% afgenomen. Het sterkst daalde ze in de grootsteden (3,1%) en de structuurondersteunende steden (2,1%). Alleen in het kleinstedelijk provinciaal gebied (0,8%) en de centrumsteden (0,6%) was er een kleine stijging.

6.42 Opbrengsten OCMW's

Evolutie van de opbrengsten van de OCMW's (geconsolideerd exploitatiebudget), van 2003 tot 2010*, naar rubrieken, in nominale euro per inwoner.

* Voor 2010 bevat de steekproef 218 van de 308 OCMW's. Het investeringsbudget wordt buiten beschouwing gelaten.
Bron: Dexia.

OCMW's

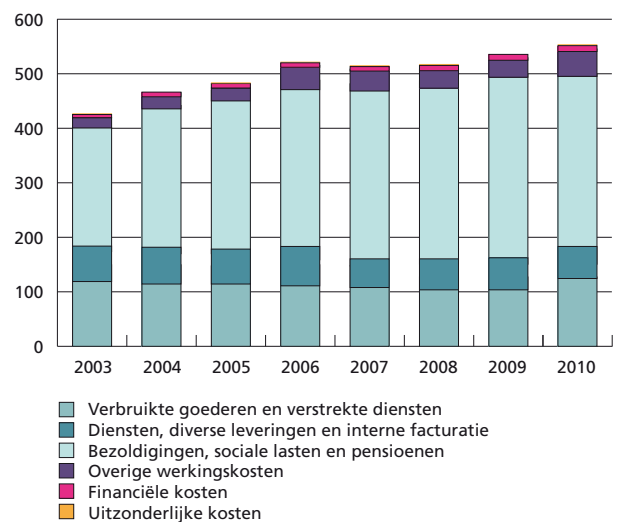
De opbrengsten van de **OCMW's** komen op 400 euro per inwoner in 2010. In 2009 bedroegen ze 380 euro, of 3% meer dan in 2009. De cijfers hebben betrekking op de OCMW-begrotingen, die slechts een schatting bevatten van de ontvangsten en uitgaven bij het begin van het begrotingsjaar. Bij de gemeenten ging het over de definitieve begrotingsrekeningen.

De opbrengsten bestaan uit een tweetal belangrijke categorieën. De eerste categorie omvat de betalingen voor goederen en diensten die door de OCMW's worden geleverd (de werkingsopbrengsten sensu stricto). De andere categorie bestaat uit overdrachten van andere overheden en omvat onder meer de dotatie uit het Gemeentefonds en de federale subsidie voor het leefloon. Deze categorie wordt 'overige werkingsopbrengsten' genoemd. Het aandeel van de eerste categorie in de totale opbrengsten bedraagt 47% in 2010. Dit aandeel is sinds 2003 licht gedaald. Omgekeerd zijn de 'overige werkingsopbrengsten' toegenomen in belang: ze nemen in 2010 de helft van de opbrengsten voor hun rekening. Daarnaast is de gemeente wettelijk verplicht het tekort van het OCMW (grotendeels) bij te passen, maar deze bijdrage wordt niet bij de opbrengsten gerekend.

De kosten van de OCMW's bedragen met 550 euro per inwoner aanzienlijk meer dan de opbrengsten. Dit is 3% meer dan in 2009. Tussen 2003 en 2010 zijn de kosten met 4% per jaar gestegen. De opbrengsten van het OCMW (400 euro, zonder de gemeentelijke bijdrage) volstaan dus absoluut niet om de kosten te dekken.

6.43 Kosten OCMW's

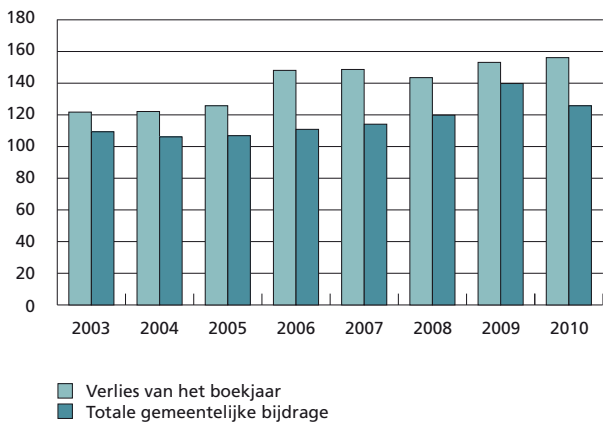
Evolutie van de kosten van de OCMW's (geconsolideerd exploitatiebudget), van 2003 tot 2010*, naar rubrieken, in nominale cijfers, euro per inwoner.

* Voor 2010 bevat de steekproef 218 van de 308 OCMW's. Het investeringsbudget wordt buiten beschouwing gelaten.
Bron: Dexia.

6.44 Financiële toestand OCMW's

Evolutie van het verlies van het boekjaar en gemeentelijke bijdrage (geconsolideerd exploitatiebudget), van 2003 tot 2010*, nominale cijfers, in euro per inwoner.

* Voor 2010 bevat de steekproef 218 van de 308 OCMW's. Het investeringsbudget wordt buiten beschouwing gelaten.
Bron: Dexia.

Er bestaan drie grote kostencategorieën. Als eerste zijn er de bezoldigingen, sociale lasten en pensioenen; samen goed voor 57% van de kosten. De tweede categorie beslaat de kosten om de specifieke opdracht van het OCMW te vervullen. Ze komen dus rechtstreeks ten goede aan de 'OCMW-klienten'. Hun aandeel is 19%. De derde categorie is die van de 'Diensten, diverse leveringen en interne facturatie'. Ze heeft een aandeel van 10%.

Alle OCMW's sluiten af met een verlies, dat gemiddeld zo'n 155 euro per inwoner bedraagt. Daarmee bevindt het verlies zich in 2010 boven het niveau van de voorgaande jaren. Het grootste deel van deze verliezen wordt door de gemeente bijgepast. Wat overblijft, moet door de OCMW's uit hun eigen vermogen betaald worden.

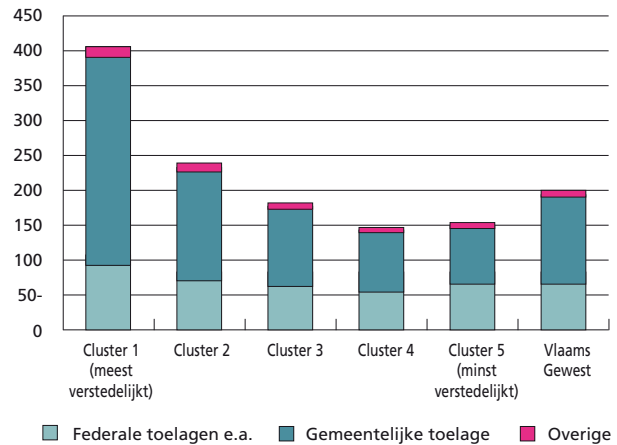
Politiezones

De ontvangsten van de politiezones kwamen volgens de begrotingen 2010 op 200 euro per inwoner, net zoals in 2009. De ontvangsten bestaan nagenoeg volledig uit overdrachten vanwege de federale en de gemeentelijke overheden. De **federale dotatie** is vastgelegd op basis van objectieve criteria. Dat is niet het geval voor de **gemeentelijke toelage**. Die is in feite het sluitstuk van de begroting. De wet bepaalt immers dat de gemeenten ervoor moeten zorgen dat de gewone begroting van de politiezones in evenwicht is. De gemeenten moeten dus het eventuele tekort bijpassen. De federale overheid verstrekke in 2010 32% van de ontvangsten, de gemeenten 63%. De verhouding federaal/gemeentelijk aandeel is door de tijd vrijwel gelijk gebleven.

De politiezones worden ingedeeld in 'clusters' volgens de graad van verstedelijking. Naarmate de verstedelijking

6.45 Ontvangsten politiezones

Ontvangsten van de politiezones (gewone begrotingen), in 2010, naar cluster, volgens economische groep, nominale cijfers, in euro per inwoner.

Bron: Dexia.

toeneemt, stijgen de ontvangsten (en de uitgaven). De minst verstedelijkte zones vormen daarop een uitzondering. Zij ontvangen dus iets meer dan de zones in de volgende cluster. De federale toelage volgt dit patroon. De meest verstedelijkte zones (Antwerpen en Gent) hebben 405 euro per inwoner totale ontvangsten. Ook het aandeel van de gemeentelijke toelage neemt toe met de verstedelijkingsgraad. Antwerpen en Gent betalen dus het meest aan hun politiezones (74% van de ontvangsten van de zones). De minst verstedelijkte gemeenten dragen het minst bij (53%).

De uitgaven door politiezones bedragen 205 euro per inwoner in 2010. Ze bestaan nagenoeg volledig uit personeels- en werkingskosten. De **personeelskosten** namen 81% van de uitgaven voor hun rekening. De **werkingskosten** nemen 12% van het totaal in.

Provincies

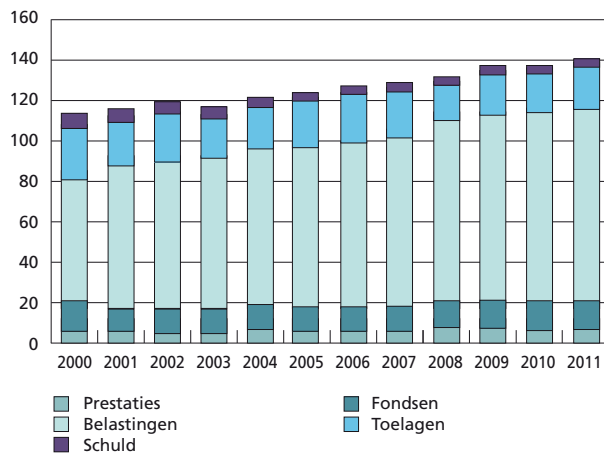
Uit de provinciebegrotingen blijkt dat de provincieontvangsten, na een stagnatie in 2010, in 2011 opnieuw zijn gestegen. De ontvangsten gewone dienst bedragen in 2011 880 miljoen euro of 140 euro per inwoner, tegenover 138 euro per inwoner in 2009 en 2010. Dat is een stijging van 2%.

De ontvangsten vallen, zoals bij de gemeenten, uiteen in **prestatie-, overdracht-, en schuldontvangsten**. Niet minder dan 93% komt in 2011 voort uit overdrachten, die op hun beurt worden ingedeeld in **belastingen, fondsen en toelagen**.

De belastingen nemen twee derde van de ontvangsten gewone dienst voor hun rekening. Ze bestaan uit één **aan-**

6.46 Ontvangsten provincies

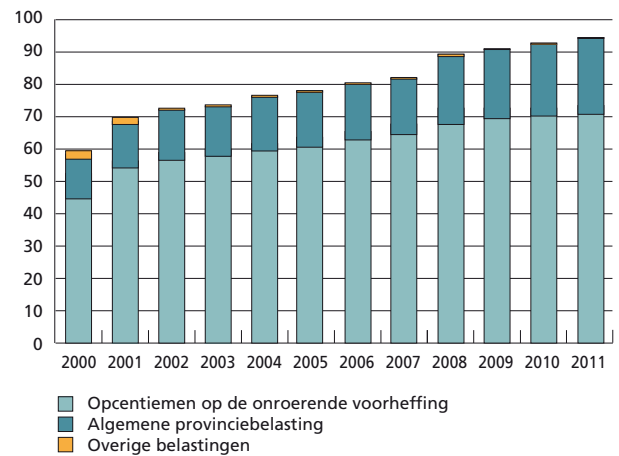
Evolutie van de ontvangsten van de provincies (gewone begrotingen), van 2000 tot 2011*, volgens economische groep, nominale cijfers, in euro per inwoner.

* Voor 2011 wordt de bevolking 2010 gebruikt.
Bron: Dexia, BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

6.47 Belastingen provincies

Evolutie van de provinciebelastingen (gewone begrotingen), van 2000 tot 2011*, naar soort, per inwoner, nominale cijfers, in euro per inwoner.

* Voor 2011 wordt de bevolking 2010 gebruikt.
Bron: Dexia, BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

vullende belasting, de opcentiemen op de onroerende voorheffing (OOV) en eigen belastingen. Daarvan is de algemene provinciebelasting veruit de belangrijkste.

De opbrengsten uit de OOV zijn goed voor 75% van de belastingontvangsten. Het gemiddeld provinciaal tarief bedraagt 334 opcentiemen. Tegenover 2009 en 2010 zijn de tarieven van de provincies onveranderd gebleven.

De eigen belastingen worden volledig gedomineerd door de algemene provinciebelasting, die zowel burgers als bedrijven treft. Binnen de belastingen heeft de algemene provinciebelasting een aandeel van 25%. Vlaams-Brabant heeft deze belasting nooit ingevoerd.

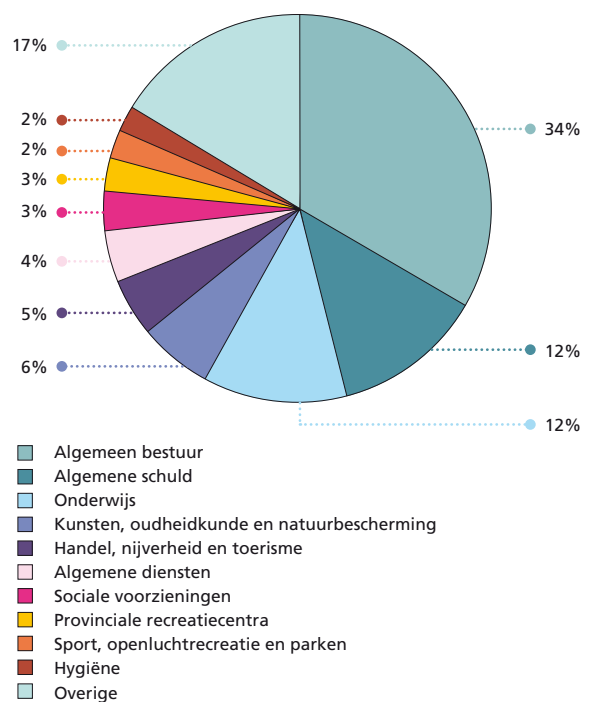
De fondsen, in feite het Provinciefonds, vertegenwoordigen 10% van de ontvangsten van de gewone dienst. Het Provinciefonds wordt gestijfd door de Vlaamse begroting, zoals ook het Steden- en Gemeentefonds. Het Provinciefonds heeft sinds 2007 decretaal dezelfde groeivoet als de gemeentelijke fondsen, dat wil zeggen 3,5% per jaar.

De uitgaven gewone dienst komen in 2011 op 920 miljoen euro of 150 euro per inwoner. Tegenover 2010 is dit een stijging van 2,6%, na een achteruitgang van 0,7% in 2009. De belangrijkste uitgavencategorieën zijn: algemene administratie (33,5%), gevolgd door algemene schuld (intresten en aflossingen, 12,5%) en onderwijs (12%).

Vier van de vijf provinciebegrotingen vertonen in 2011 een tekort. Alleen West-Vlaanderen boekt een klein overschot. De vijf provincies samen hadden een tekort van 40 miljoen euro.

6.48 Uitgaven provincies

Uitgaven van de provincies (gewone begrotingen), in 2011, volgens functiegroep, in %.

Bron: BZ, Agentschap voor Binnenlands Bestuur, bewerking SVR.

Personeel

De gemeente is de basisschakel in het overheidsbestuur. Daarom is er nood aan sterke en bestuurskrachtige lokale overheden. Onder andere vanwege de economische crisis zullen ze zelf moeten werken aan hun efficiëntie om met minder middelen een beter bestuur tot stand te brengen. Personeel is hierbij een belangrijk deel van het verhaal. Hierna komen zowel het aantal personeelsleden binnen de lokale overheden als hun kenmerken aan bod.

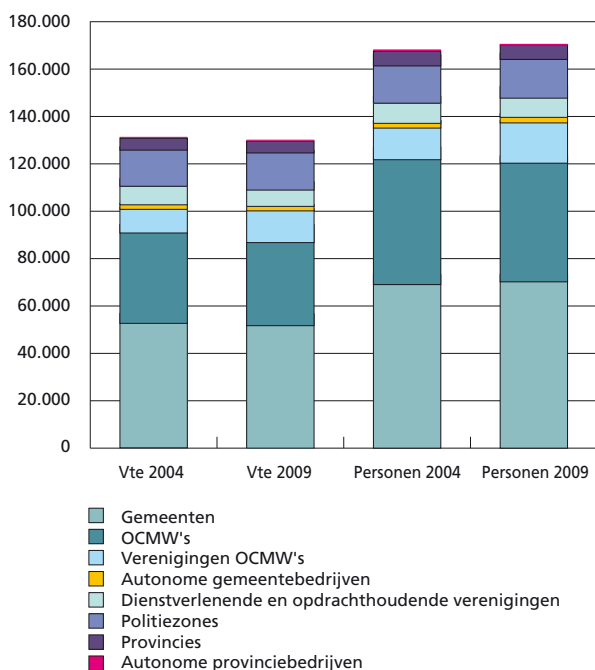
Aantal

Alle lokale besturen samen bieden werk aan circa 170.000 mensen. Omgerekend naar voltijdse jobs geeft dat 130.000 voltijdse equivalenten (vte). De sector van de lokale besturen omvat een brede waaier van overheidsbesturen. De gemeenten en de OCMW's zijn veruit de grootste werkgevers. De autonome gemeente- en provinciebedrijven stellen het minste mensen te werk.

Het aantal voltijdse betrekkingen stijgt niet, het deeltijds werken neemt wel toe. Bij alle lokale besturen samen bleef het aantal vte constant terwijl het aantal **personeelsleden** toenam. Daaruit kan afgeleid worden dat heel wat werknemers deeltijds beginnen werken zijn. Bij de politiezones en de autonome gemeente- en provinciebedrijven nam de voorbije 5 jaar de tewerkstelling toe, wat wijst op het toenemend belang van deze 'nieuwe' bedrijven.

6.49 Personeel bij de lokale overheid

Evolutie van het personeel bij de lokale besturen, van 2004 tot 2009, in vte en in personen.

Bron: RSZPPO.

Naargelang de stedelijkheid bestaat een grote verscheidenheid in de **omvang** van het gemeentepersoneel (opgelet: enkel gemeentepersoneel). De grootsteden tellen gemiddeld 14 vte per 1.000 inwoners, de plattelandsgemeenten slechts 6. Heel wat gemeentelijke taken zijn grondgebonden, daarom is het ook interessant om het aantal vte af te zetten tegenover de oppervlakte van de gemeenten. Ook dan zijn er grote verschillen tussen gemeenten. De grootsteden hebben meer dan 25 vte per 1.000 km², terwijl het platteland slechts 1 vte telt voor dezelfde oppervlakte. Dit verschil is toe te schrijven aan de centrumfunctie van de grotere steden, waarbij een uitgebreidere dienstverlening wordt aangeboden en waar ook de inwoners van de omliggende gemeenten gebruik van maken.

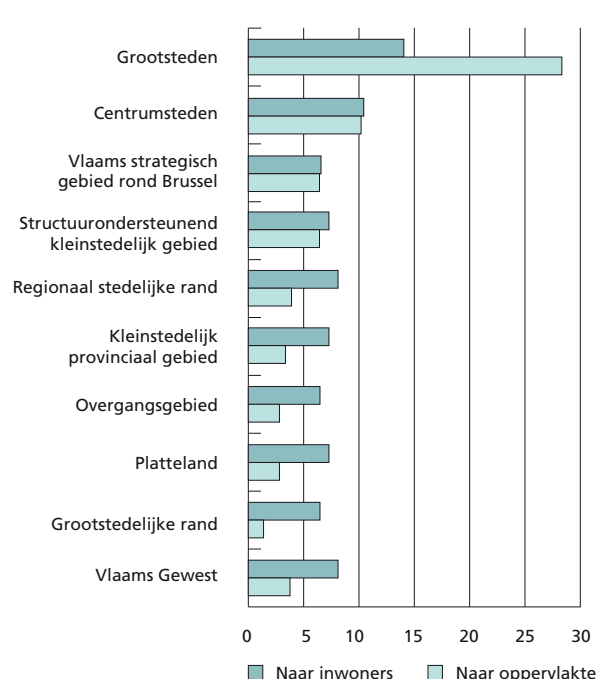
Kenmerken

Iets meer dan de helft van het personeel bij de lokale besturen is **vrouwelijk**. Maar er zijn grote verschillen tussen de verschillende lokale besturen. Bij de OCMW's is 4 op de 5 vrouw, terwijl bij de politiezones en de autonome gemeentebedrijven slechts 1 op de 4 vrouwelijk is.

Het geslacht speelt een belangrijke rol bij het **statuut** en bij het **arbeidsregime**. Bij mannen tewerkgesteld bij de lokale besturen is de meerderheid vastbenoemd, terwijl de vrouwen eerder contractueel aan de slag zijn. Deeltijds werken bij de lokale besturen is vrouwelijk. De verdeling tussen voltijds en deeltijds is bij vrouwen fifty-fifty, terwijl de deeltijds werkende man nog altijd een grote uitzondering is.

6.50 Gemeentepersoneel naar gemeentetype

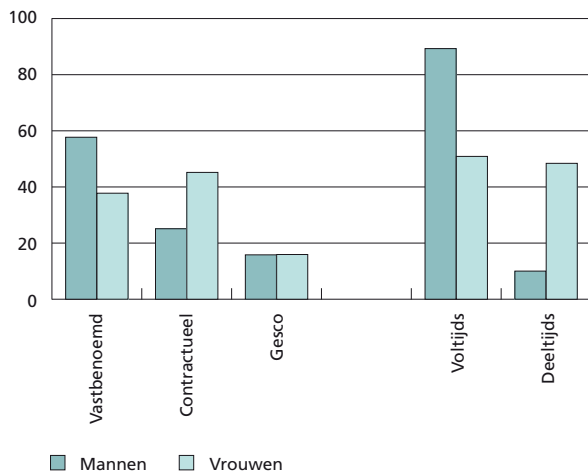
Gemeentepersoneel per 1.000 inwoners en per 1.000 km², volgens VRIND-typologie, 2de kwartaal 2009, in vte.

Bron: RSZPPO.

6.51 Kenmerken lokaal personeel

Personeel van de lokale besturen naar contracttype en arbeidsregime, naar geslacht, 2de kwartaal 2009, in vte.

Bron: RSZPPO.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Agentschap Binnenlands Bestuur *BinnenBand*, de tweemaandelijks publicatie van de administratie, downloadbaar via <http://www.binnenland.vlaanderen.be/binnenband/index.htm>

Bourgeois, G. (2009). Beleidsnota Binnenlands Bestuur 2009-2014. Brussel.

Dexia (verschillende jaren). *Jaarlijkse studies over lokale financiën*. Geeft een beeld van de financiën van de diverse lokale besturen in België. Downloadbaar via <http://www.dexia.be/Nl/smallsites/research/Public-Finance/>

RSZPPO (2009). Activiteitenverslag 2008. Statistieken. Brussel.

Vereniging Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG) *Lokaal*. Het tweewekelijks blad van de Vereniging voor Vlaamse Steden en Gemeenten.

Agentschap Binnenlands Bestuur:

<http://www.binnenland.vlaanderen.be>

Algemene Directie Statistiek:

<http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/index.jsp>

Eurostat: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Portaal Lokale Statistieken:

<http://www.lokalestatistieken.be>

Rijksdienst voor Sociale Zekerheid van de Provinciale en Plaatselijke Overheidsdiensten (RSZPPO):

www.rszppo.fgov.be

Vereniging van Vlaamse Provincies (VVP):

<http://www.vlaamseprovincies.be/>

Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG):

<http://www.vvsg.be/Pages/default.aspx>

DEFINITIES

Aanvullende belastingen Bij aanvullende belastingen wordt de grondslag (de belastbare materie) bepaald door een hogere overheid (Vlaamse Gemeenschap of federale overheid), die ook de inning op zich neemt. De gemeente beslist echter over het belastingtarief.

Begrotingsrekening Vanaf het financieel boekjaar 2011 werken sommige pilootgemeenten en -OCMW's volgens de nieuwe beleids- en beheerscyclus. Dit omvat o.a. een nieuwe boekhouding. Vanaf het boekjaar 2014 moeten alle gemeenten, OCMW's en provincies deze regelgeving volgen. Het jaar 2010 zal dus het laatste jaar zijn om een globaal gemeentelijk overzicht weer te geven volgens de oude budgettaire boekhouding. Meer info vindt u via deze link: <http://binnenland.vlaanderen.be/bbc>.

Cluster De FOD Binnenlandse Zaken deelt de 196 zones van het land (118 in het Vlaamse Gewest) in vijf groepen of 'clusters', die gekenmerkt worden door een dalende verstedelijkingsgraad. Cluster 1 komt overeen met de zones van de vijf grote steden van het land (Antwerpen en Gent in het Vlaamse Gewest), terwijl cluster 5 uit de meest landelijke gemeenten bestaat.

Eigen gemeentebelastingen Belastingen die autonoom vastgesteld en geïnd worden door de gemeente.

Overdrachten (ontvangsten) Bestaan uit belastingontvangsten en ontvangsten uit algemene en specifieke subsidies.

Overdrachten (uitgaven) Bedragen die vanuit de gemeente naar derden gaan zonder directe tegenprestatie, zoals subsidies aan verenigingen, dotaties aan het OCMW, aan de politiezone, allerhande premies aan gezinnen... Voorwaarde is wel dat ze dienen voor de ondersteuning van de gewone werking van de begunstigde instellingen of organisaties.

Personeelsuitgaven Deze uitgaven omvatten onder andere de bezoldigingen, de pensioenlasten, de werkgeversbijdragen, de verplaatsingskosten van en naar het werk van gemeentepersoneel. Onder personeel wordt zowel het vastbenoemde personeel als de contractanten, de gesubsidieerde contractuelen, de tijdelijken en de mandatarissen verstaan.

Prestatieontvangsten Vergoedingen die de gemeenten krijgen voor geleverde prestaties, vb. inkomgelden, huuropbrengsten van roerende en onroerende goederen, concessies,...

Schuld Leningen ten laste van de gemeente + leasing-schulden + diverse schulden op meer dan één jaar + aflossingen van leningen.

Schuldontvangsten Inkomsten uit het financiële vermogen van gemeenten, zoals de dividenden als aandeelhouder in intercommunales, intresten op beleggingen en intresten en aflossingen van leningen die de gemeente aan derden heeft toegestaan.

Schulduitgaven (gewone dienst) Omvat vooral de met de gemeenteschulden rechtstreeks verbonden uitgaven, namelijk de interesten en aflossingen van leningen.

Schulduitgaven (buitengewone dienst) Omvat vooral de aan derden toegestane leningen, de participaties in intercommunales en de beleggingen op lange termijn. Verder vinden we hieronder ook de vervroegde aflossing van gemeentelijke leningen (de normale aflossingen behoren tot de gewone uitgaven).

Vte Alle bezoldigde tewerkstelling wordt binnen een bepaald jaar herrekend naar voltijdse jobs. Onbetaalde verlofstelsels, zoals loopbaanonderbreking en deeltijdse afwezigheden, worden herrekend.

VRIND-typologie Kijk bij hoofdstuk X. Stad en platteland

Werkingskosten Deze groep omvat voornamelijk de aankoop van niet-duurzame goederen en diensten en de uitgaven voor het onderhoud van wegen en waterlopen.

6.3

INTERNATIONAAL
VLAANDEREN

Vlaanderen behoort tot de meest open regio's van de wereld met een sterke interactie tussen binnenlands beleid en de Europese en internationale ontwikkelingen. Een sterke Europese Unie wordt gezien als een essentieel antwoord op de vele uitdagingen waarvoor de geglobaliseerde wereld ons stelt. De Vlaamse Regering wil dan ook verder investeren in een proactieve opvolging van het Europese beleid en de regelgeving. Daarnaast is Vlaanderen ook een solidaire deelstaat die actief inzet op internationale samenwerking. Beide aspecten komen hierna in beeld.

Buitenlands beleid

Vooreerst komt de mening van de bevolking aan bod over wat globalisering met zich meebrengt. Vervolgens wordt er stilgestaan bij de steun aan het EU-lidmaatschap waarbij er wordt gekeken naar de twee meest gangbare metingen hiervoor. Tot slot wordt er ingegaan op de bijdrage van de Vlaamse overheid aan een competitievere Europese Unie door een betere en snellere omzetting van de EU-regelgeving.

Globalisering

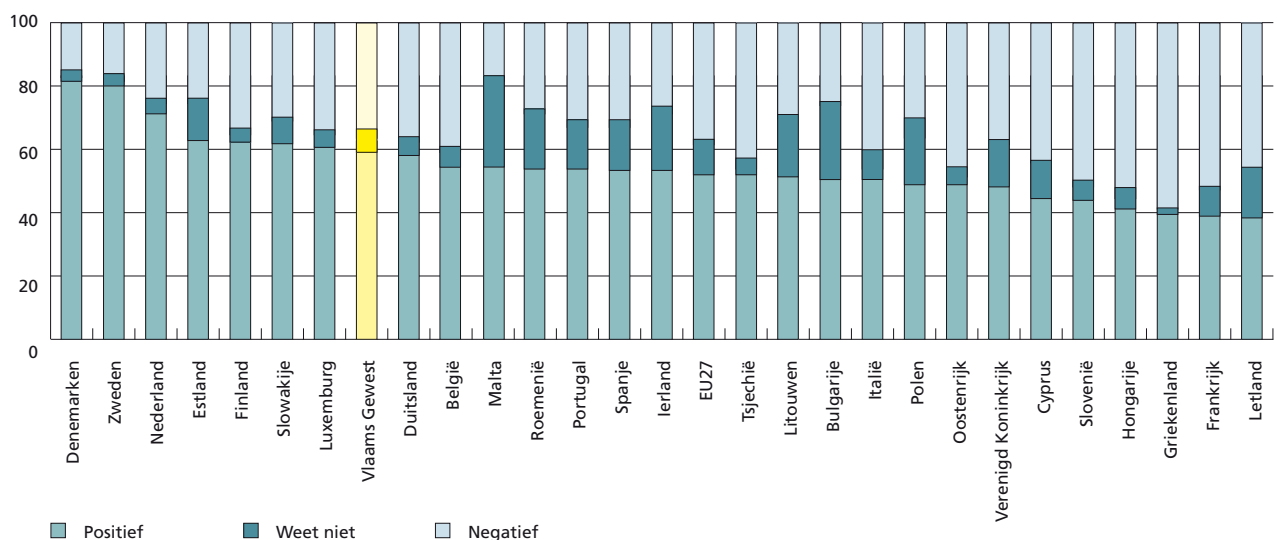
De oprukkende **globalisering** of mondialisering is een transnationaal proces dat onder andere leidt tot toenevende handels-, kapitaal-, informatie- en migratiestromen. Het is een fenomeen met meerdere dimensies dat ook de bevolking niet onberoerd laat.

Zes op de tien Vlamingen gaven in de herfst 2009 te kennen dat globalisering in het algemeen een positief gevoel teweegbrengt. Bij één op de drie heerst er een negatief beeld.

In de EU27 roept globalisering bij circa de helft van de inwoners een positief gevoel op en bij ruim een derde overheerst een negatief beeld. Tussen de bevolking in de lidstaten is er wel wat verschil in aanvoelen. In de Scandinavische landen en Nederland brengt de globalisering bij een groot deel van de bevolking een positief gevoel teweeg. In landen zoals Letland, Frankrijk, Griekenland, Hongarije en Slovenië zijn diegenen die een negatief gevoel hebben bij dit verschijnsel in de meerderheid.

6.52 Beeld globalisering

Algemeen beeld dat globalisering oproept in (herfst) 2009, internationale vergelijking, in % positief/negatief/weet niet*.

* De antwoordcategorieën 'heel positief' en 'eerder positief' werden samengenomen, evenals de categorieën 'eerder negatief' en 'heel negatief'.
Bron: Eurobarometer 72.4 (herfst 2009).

6.53 Sociaaleconomische aspecten globalisering

Stellingen sociaaleconomische aspecten globalisering in (lente) 2010, internationale vergelijking, in % eens/niet eens*.

		Vlaams Gewest	EU27
De globalisering is een kans voor economische groei	Eens	69,8	56,3
	Niet eens	24,7	26,8
De globalisatie is alleen gunstig voor de grote bedrijven en niet voor de burgers	Eens	63,1	62,6
	Niet eens	32,5	22,8
De globalisering brengt meer buitenlandse investeringen naar België	Eens	50,8	56,2
	Niet eens	42,3	26,6
De globalisering beschermt ons tegen prijsverhogingen	Eens	33,4	26,4
	Niet eens	60,6	56,1
De globalisering draagt bij tot de ontwikkeling van de armste landen	Eens	46,7	45,0
	Niet eens	47,7	39,1
De globalisering vergroot de sociale ongelijkheid	Eens	62,7	60,2
	Niet eens	30,5	22,9

* Antwoordcategorie 'weet niet' werd niet mee opgenomen.
Bron: Eurobarometer 73.4 (lente 2010).

Anno 2010 menen de Vlamingen en de Europeanen dat er aan de globalisering zowel positieve als negatieve economische aspecten verbonden zijn. De sociale impact van de globalisatie wordt eerder negatief ervaren.

Het merendeel ziet de mondialisering als een kans om de economische groei te stimuleren en de buitenlandse investeringen op te krikken. Het zouden vooral de grote ondernemingen en niet de burgers zijn die baat hebben bij de globalisering. Voor een groot deel van de bevolking vormt de globalisatie ook geen probaat middel tegen inflatie.

Volgens een kleine meerderheid van de Vlamingen draagt de globalisering niet bij tot de ontwikkeling van de armste landen. In de Europese Unie denkt men er gemiddeld anders over. Globalisering zou de sociale ongelijkheid vergroten. Vlaanderen en de EU27 zijn het hierover eens.

6.54 Culturele aspecten globalisering

Stellingen culturele aspecten globalisering in (herfst) 2009, internationale vergelijking, in % eens/niet eens*.

		Vlaams Gewest	EU27
De globalisering maakt het de mensen mogelijk om meer open te staan voor andere culturen	Eens	73,0	66,4
	Niet eens	21,2	22,6
De globalisering vormt een bedreiging voor de nationale cultuur	Eens	39,1	41,3
	Niet eens	52,8	47,1
De globalisering draagt bij tot de vrede in de wereld	Eens	56,2	49,8
	Niet eens	36,5	37,3

* Antwoordcategorie 'weet niet' werd niet mee opgenomen.
Bron: Eurobarometer 72.4 (herfst 2009).

De culturele aspecten van de globalisering worden overwegend positief ingeschat. Een ruime meerderheid van de Vlamingen ervaart globalisering in 2009 als een mogelijkheid om meer open te staan voor andere culturen. Ongeveer de helft denkt dat dit kan gebeuren zonder gevaar voor de eigen cultuur, maar er is eveneens een sterke minderheid die wel een bedreiging ziet. De voor- en tegenstanders van deze laatste stelling liggen in de EU27 nog dichter bij elkaar.

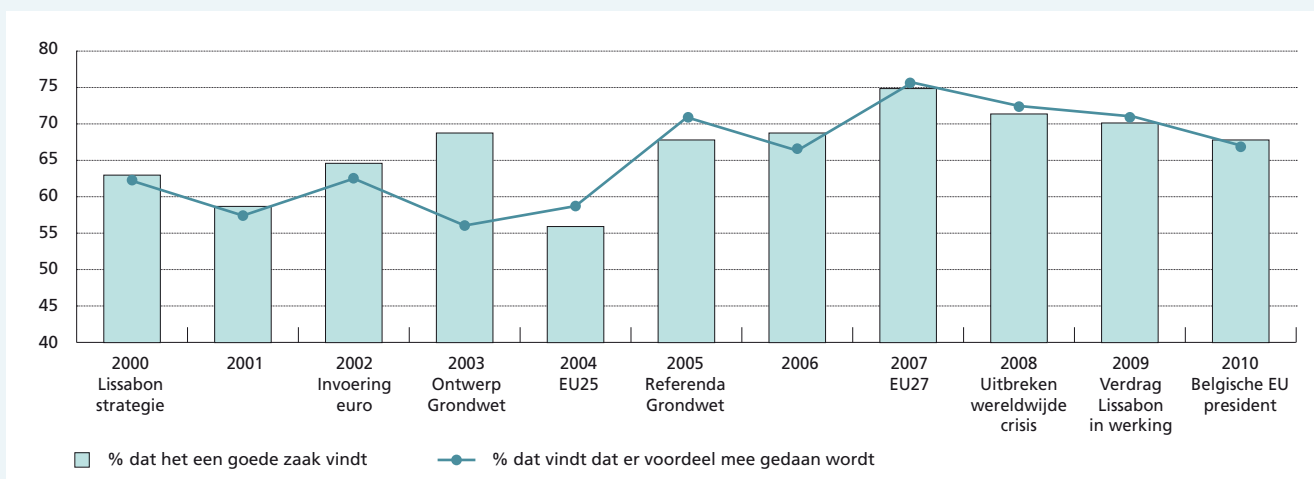
Volgens een meerderheid van de Vlaamse inwoners en quasi de helft van de EU-bevolking vaart de wereldvrede wel bij de toenemende mondialisering.

Steun aan de EU

De Europese Unie kan ook in de lente van 2010 nog op heel wat steun rekenen van de Vlaamse bevolking. Bijna zeven op de tien vindt het **EU-lidmaatschap** een goede zaak. De laatste jaren is de steun wel wat aan het afkalven: in 2007 waren nog driekwart van de Vlamingen overtuigd

6.55 Steun EU-lidmaatschap

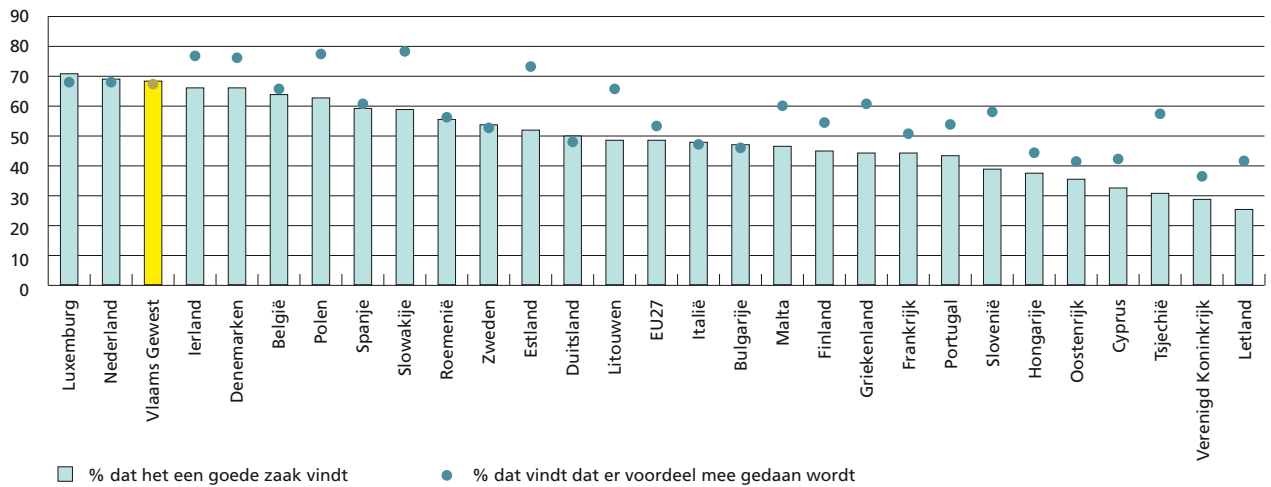
Evolutie in de steun aan het EU-lidmaatschap, van 2000 tot 2010, telkens lente, % van de Vlaamse bevolking die het een goede zaak vindt en % die vindt dat er voordeel wordt gedaan.

Bron: Eurobarometer 53 – 73.4 (lente 2000 – lente 2010).

6.56 Steun EU-lidmaatschap internationaal

Steun aan het EU-lidmaatschap in (lente) 2010, internationale vergelijking, % die het een goede zaak vindt en % die vindt dat er voordeel wordt gedaan.

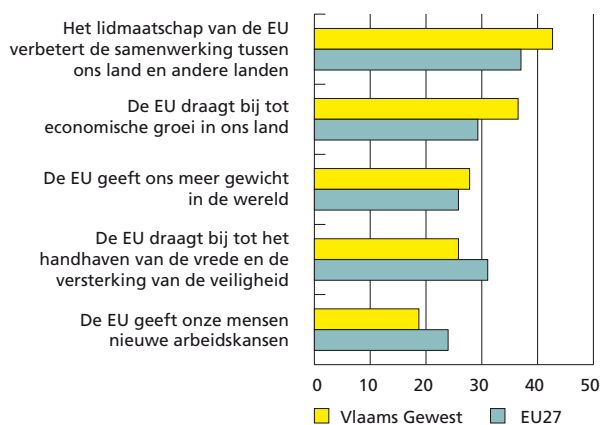
Bron: Eurobarometer 73.4 (lente 2010).

dat deel uitmaken van de EU een goede zaak is. Wellicht spelen factoren als de stabiliteit van de euro, de begrotingsperikelen in Griekenland en de mogelijke angst dat deze crisis naar andere landen zou overslaan ook een rol. De Vlaamse inwoners zijn meer dan de gemiddelde Europeaan van mening dat het een goede zaak is dat hun land lid is van de Europese Unie. Tussen de leden onderling zijn er grote verschillen. Circa zeven op de tien van de Luxemburgers denkt dat het EU-lidmaatschap een goede zaak is; bij de Letten zijn er dat ongeveer één op de vier.

De voorbije jaren, na de laatste grote uitbreiding van de EU en het toeslaan van de wereldwijde crisis, brokkelt de perceptie wel wat af dat ons land voordeel doet bij het EU-lidmaatschap. Toch menen nog ruim twee op de drie Vlaamse respondenten in 2010 dat ons land voordeel heeft gehaald uit het lidmaatschap van de EU. Het belangrijkste argument om hiervan overtuigd te zijn, is de verbeterde samenwerking tussen ons land en de andere lidstaten. Een minderheid van Vlamingen oordeelt dat ons land geen voordeel heeft gehaald uit het EU-lidmaatschap. De voornaamste reden om dit te denken, is dat ons land te weinig invloed heeft op de beslissingen die op Europees

6.57 Voordeel EU-lidmaatschap

Top 5 van belangrijkste redenen* waarom men denkt dat land voordeel heeft gehaald uit EU-lidmaatschap in (lente) 2010, internationale vergelijking, in %.

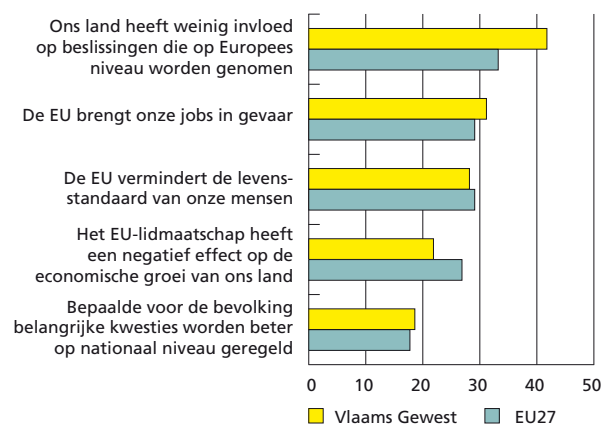

* Maximaal drie antwoorden.

Bron: Eurobarometer 73.4 (lente 2010).

6.58 Geen voordeel EU-lidmaatschap

Top 5 van belangrijkste redenen* waarom men denkt dat land geen voordeel heeft gehaald uit EU-lidmaatschap in (lente) 2010, internationale vergelijking, in %.

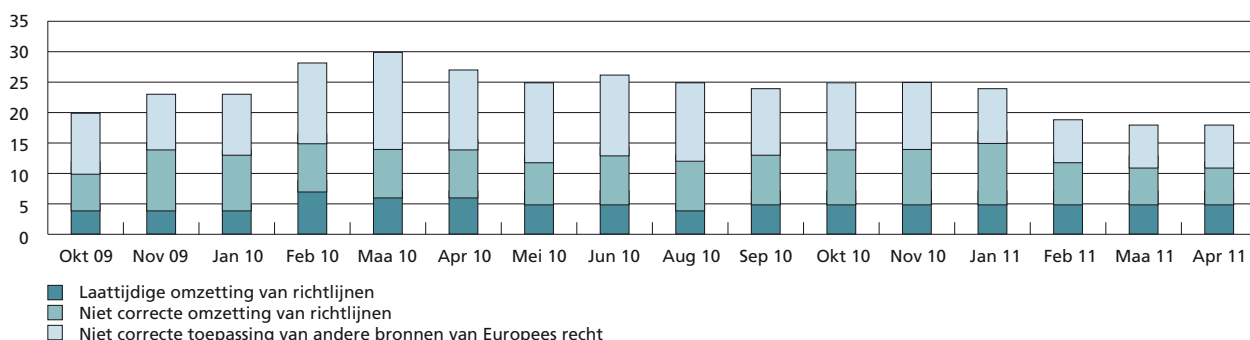

* Maximaal drie antwoorden.

Bron: Eurobarometer 73.4 (lente 2010).

6.59 Omzetting Europese regelgeving

Evolutie van het aantal inbreukdossiers wegens laattijdige en niet correcte omzetting van Europese richtlijnen, van oktober 2009 tot april 2011*.

* Geen cijfers beschikbaar voor juli 2010 en december 2009 en 2010.
Bron: Eurocoördinator, Departement internationaal Vlaanderen.

niveau genomen worden.

De Vlaamse bevolking is meer dan de gemiddelde EU27-burger van mening dat er voordeel gedaan wordt met het EU-lidmaatschap. Er vallen wel wat verschillen te noteren tussen de inwoners uit de verscheidene lidstaten. Ongeveer vier op de vijf Slowaken delen de opinie dat hun land voordeel doet met lidmaatschap van de EU; in het Verenigd Koninkrijk zijn er dat nog geen twee op de vijf.

Europese regelgeving

De slagkracht van de EU in de wereld hangt niet alleen samen met een efficiëntere besluitvormingscapaciteit, maar even goed met de performantie en internationale competitiviteit van de Europese economie. In dat opzicht is, onder meer, de effectieve uitvoering van de Europese regelgeving door de lidstaten cruciaal. Het regeerakkoord 2009-2014 benadrukt het streven van de Vlaamse overheid naar een snelle en correcte omzetting van de Europese naar de Vlaamse regelgeving.

In België zijn, naast de federale overheid, ook de deelstaten verantwoordelijk voor een correcte en tijdige **omzetting van Europese richtlijnen**, voor zover deze op hun interne bevoegdheden betrekking hebben. Vlaanderen is betrokken bij de omzetting van ongeveer 15% van de Europese richtlijnen die jaarlijks worden aangenomen.

De Europese Commissie publiceert regelmatig een overzicht van de omzettingsprestaties van de 27 lidstaten, met inbegrip van België. Volgens dit scorebord was het omzettingsdeficit in België gedaald tot 0,8%, zodat het Europese streefdoel van minder dan 1% gehaald werd. Vlaanderen droeg in belangrijke mate bij tot dit resultaat.

De Vlaamse overheid is in april 2011 partij in 18 inbreukdossiers, waarvan 5 wegens laattijdige omzetting van richtlijnen, 6 wegens niet correcte omzetting van richtlijnen en 7 wegens niet correcte toepassing van andere bronnen van Europees recht (Verdragen, Verordeningen, Beschikkingen, enz.).

Internationale samenwerking

In wat volgt wordt er in eerste instantie even stilgestaan bij het kader voor de Vlaamse internationale samenwerking en wordt er vervolgens gekeken naar de hulpafhankelijkheid van de Vlaamse partnerlanden. Daarnaast komt ook de plaats van Vlaanderen op de donorrangking in deze landen aan bod. Nadien wordt de officiële ontwikkelingshulp belicht. Tot slot worden enkele aspecten van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking bij de bevolking Europees vergeleken.

Vlaamse partnerlanden internationale samenwerking

Tal van mondiale problemen en bedreigingen vinden hun oorzaak in structurele armoede en ongelijkheid: honger, ziekte, ... Deze problemen kunnen niet effectief aangepakt worden zonder ook deze structurele armoede te bestrijden en de vicieuze cirkel van onderontwikkeling te doorbreken. De Vlaamse Regering wil een actieve bijdrage

6.60 Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling

Overzicht van de 8 Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling.

MDG 1	vóór 2015 extreme armoede en honger halveren t.o.v. 1990
MDG 2	vóór 2015 basisonderwijs voor alle kinderen
MDG 3	vóór 2015 gendergelijkheid (in basis en secundair onderwijs tegen 2005)
MDG 4	vóór 2015 kindersterfte met tweederde verminderen t.o.v. 1990
MDG 5	vóór 2015 moedersterfte met drievierde verminderen t.o.v. 1990
MDG 6	vóór 2015 HIV/AIDS, malaria en andere ziekten een halt toeroepen
MDG 7	een duurzame leefomgeving waarborgen
MDG 8	werken aan een mondiaal partnerschap voor ontwikkeling

Bron: UN MDG database online.

6.61 Hulpafhankelijkheid

Evolutie van de hulpafhankelijkheid van de partnerlanden van de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking, van 2006 tot 2009, in %.

	2006	2007	2008	2009
Malawi				
ODA (miljoen US dollars)	2.894	1.734	914	751
bbp in werkelijke prijzen (miljoen US dollars)	3.099	3.458	4.073	4.723
hulpafhankelijkheid (ODA/bbp, in %)	93	50	22	16
Mozambique				
ODA (miljoen US dollars)	3.180	1.698	1.942	2.000
bbp in werkelijke prijzen (miljoen US dollars)	7.215	8.121	9.919	9.831
hulpafhankelijkheid (ODA/bbp, in %)	44	21	20	20
Zuid-Afrika				
ODA (miljoen US dollars)	786	984	1.136	1.106
bbp in werkelijke prijzen (miljoen US dollars)	261.175	285.935	276.770	287.219
hulpafhankelijkheid (ODA/bbp, in %)	0,30	0,34	0,41	0,39

Bron: CRS OESO, World Economic Outlook Database IMF.

leveren aan de armoedebestrijding in de wereld en tot het bereiken van de **Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling** (MDG's) van de Verenigde Naties. Deze internationaal aanvaarde doelstellingen lopen als een leidraad doorheen het Vlaamse ontwikkelingsbeleid.

Internationale ontwikkelingshulp is maar een aspect in de strijd tegen armoede naast onder andere economische ontwikkeling, handel, buitenlandse investeringen,... Om een zo groot mogelijke impact te hebben, wil Vlaanderen als kleine donor de ontwikkelingshulp zo efficiënt mogelijk inzetten. Daartoe wordt onder meer de directe samenwerking op drie landen in zuidelijk Afrika geconcentreerd: Malawi, Mozambique en Zuid-Afrika.

De **hulpafhankelijkheid**, die de verhouding tussen de ontvangen **officiële ontwikkelingshulp** of ODA (Official Development Assistance) en het bruto binnenlands product (bbp) weergeeft, is in deze Vlaamse partnerlanden verschillend. Tussen 2006 en 2009 daalde de erg hoge hulpafhankelijkheid van Malawi aanzienlijk. In Mozam-

bique verminderde de hulpafhankelijkheid behoorlijk in 2007 om op dat niveau te blijven hangen in de daaropvolgende jaren. In Zuid-Afrika, waar de hulp minder dan een 0,5% van het bbp uitmaakt, is de afhankelijkheid lichtjes toegenomen.

De bijdrage van de Vlaamse bilaterale ODA kan binnen de partnerlanden van de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking vergeleken worden met die van andere donoren. In Malawi stond Vlaanderen anno 2009 op de 9de plaats in de **donorranking**, goed voor 1,48% van de officiële ontwikkelingshulp via het kanaal van de bilaterale samenwerking met donoren aan dat land. Het Verenigd Koninkrijk en de VSA leiden het klassement. Voor Mozambique gaat het om een 19de plaats op de ranglijst, goed voor 0,49% van de totale bilaterale ODA die dat land ontvangt. De grootste donoren daar zijn de VSA en Duitsland in 2009. In Zuid-Afrika staat Vlaanderen op de 12de stek in het klassement van bilaterale donoren, goed voor 0,54% van de totale bilaterale ODA aan dit partnerland. Ook daar voeren de VSA en Duitsland de donorranglijst aan.

6.62 Vlaamse ODA partnerlanden

Evolutie Vlaamse ODA (in euro), plaats donorranking en aandeel van de Vlaamse ODA in de totale bilaterale ODA dat partnerland ontvangt (in %), van 2004 tot 2009.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Malawi						
Vlaamse ODA (in miljoen euro)	-	-	0,75	1,64	0,71	5,57
plaats donorranking	-	-	18	13	16	9
% van de totale bilaterale ODA	-	-	0,21	0,34	0,18	1,48
Mozambique						
Vlaamse ODA (in miljoen euro)	1,29	4,79	2,82	5,57	7,00	5,33
plaats donorranking	21	18	19	19	19	19
% van de totale bilaterale ODA	0,20	0,69	0,33	0,60	0,68	0,49
Zuid-Afrika						
Vlaamse ODA (in miljoen euro)	6,29	4,47	6,50	3,36	4,51	4,03
plaats donorranking	13	15	14	15	15	12
% van de totale bilaterale ODA	1,47	0,98	1,10	0,51	0,60	0,54

Bron: Departement internationaal Vlaanderen, DGOS, CRS OESO.

6.63 ODA

Evolutie van de ODA van de Vlaamse overheid, van de Vlaamse gemeenten en provincies en van België, van 2001 tot 2010*, in 1.000 euro.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Vlaanderen (Vlaamse overheid)	22.654,8	21.453,1	26.856,8	28.901,4	30.241,1	32.043,0	40.619,8	43.400,3	49.544,2	48.117,3
Vlaanderen (gemeenten en provincies)*	7.416,2	6.057,9	8.167,4	8.157,3	9.421,1	7.523,1	7.655,8	8.136,8	8.966,0	10.430,0
België*	935.838,9	1.066.846,8	1.591.269,5	1.176.011,9	1.573.973,0	1.575.720,3	1.426.542,9	1.654.255,8	1.873.953,9	2.265.000,0
% aandeel Vlaamse ODA in totale Belgische ODA*	3,2	2,6	2,2	3,2	2,5	2,5	3,4	3,1	3,1	2,6

* Voorlopig cijfer voor 2010.

Bron: Departement internationaal Vlaanderen, DGOS.

Officiële ontwikkelingshulp

Vlaanderen wil een solidaire samenleving zijn. Daarom engageerde de Vlaamse Regering zich ondermeer via het Pact 2020 tot een sterke toename van de middelen voor ontwikkelingssamenwerking. Daartoe werden twee doelstellingen geformuleerd waarin gesteld wordt dat Vlaanderen de totale officiële ontwikkelingshulp of ODA zal verdubbelen en samen met andere decentrale entiteiten 7% van de totale Belgische ODA zal leveren.

De ODA van de Vlaamse overheid, de uitgaven die voldoen aan de internationale criteria voor ontwikkelingssamenwerking, kende de afgelopen legislatuur een stijgend verloop: tussen 2004 en 2009 was er een toename met 70%. Anno 2010, mee onder invloed van de financieel-economische crisis, bleef de Vlaamse ODA hangen op 48,1 miljoen euro. Dit is 2,9% minder dan in 2009 en ook minder dan de gemiddelde jaarlijkse stijging die nodig is

om een verdubbeling van de reële uitgaven aan ontwikkelingssamenwerking te realiseren tegen 2020.

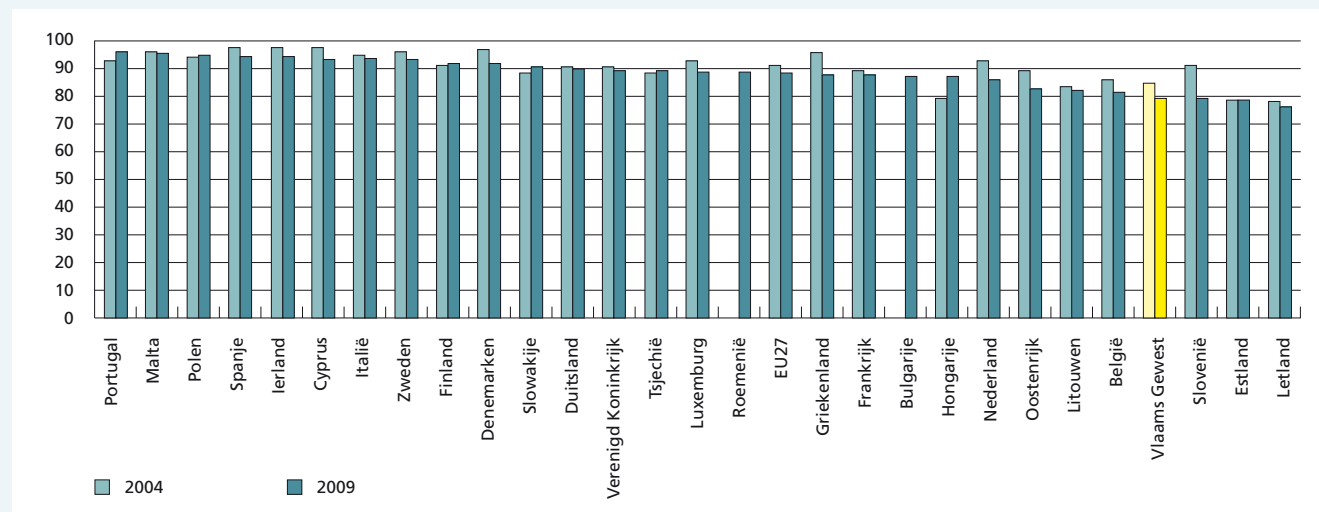
In 2010 gaven de Vlaamse gemeenten en provincies ongeveer 10,4 miljoen euro (voorlopig cijfer) uit aan ontwikkelingssamenwerking. Samen met de ODA van de Vlaamse overheid kan de totale Vlaamse ODA daarmee op 58,5 miljoen euro of 2,6% van de officiële ontwikkelingssamenwerking van België (streefwaarde 7%) geraamd worden. Dit percentage kende de voorbije jaren een schommelend verloop.

Draagvlak ontwikkelingsamenwerking

Internationale samenwerking gaat verder dan het verlenen van ontwikkelingshulp. Een beter inzicht in de ontwikkelingsproblematiek en een ruimere kennis van de hedendaagse vraagstukken aangaande internationale samenwerking bij de bevolking zijn noodzakelijke fundamenten voor een breed gedragen Vlaams ontwikkelingsbeleid.

6.64 Belangrijkheid ontwikkelingshulp

Mening over belangrijkheid van hulp aan mensen in ontwikkelingslanden, herfst 2004 en lente 2009, internationale vergelijking, % die het belangrijk vinden.

Bron: Eurobarometer 62.2 (herfst) en 71.2 (lente).

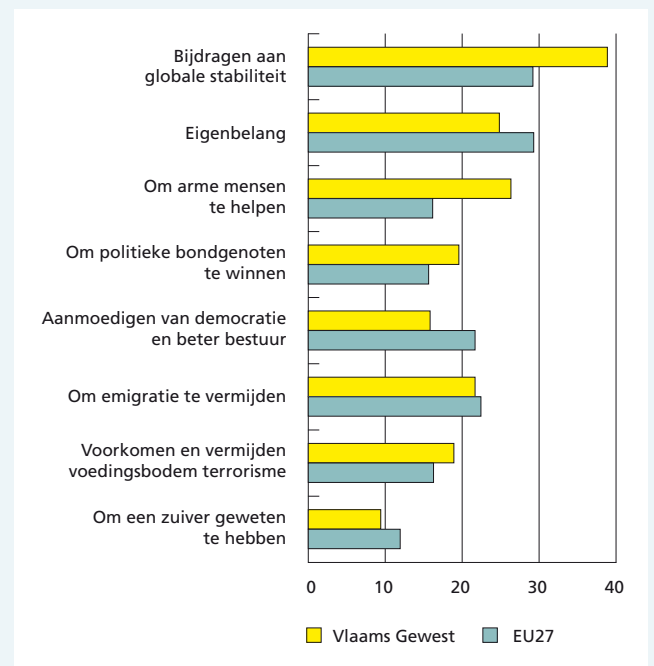
In het crisisjaar 2009 geven acht op de tien Vlamingen aan ontwikkelingshulp **belangrijk** te vinden, wat er op wijst dat er bij de bevolking (nog) een basis is voor ontwikkelingssamenwerking. Toch zijn er dit significant minder dan in 2004.

De gemiddelde Europeaan hecht meer belang aan ontwikkelingshulp: bijna negen op de tien vindt dat mensen in arme landen moeten geholpen worden. Tussen de EU-landen onderling vallen er verschillen te noteren. In de meeste lidstaten is het belang dat aan ontwikkelingshulp gehecht wordt wel significant afgenomen in vergelijking met 2004. De slechte economische situatie zit hier ongetwijfeld voor iets tussen. Dat is bijvoorbeeld merkbaar in de Baltische staten, die aanzienlijk onder de economische crisis lijden. Zij vertonen een lagere dan gemiddelde globale steun voor ontwikkelingshulp. Ook de hoogte van de officiële ontwikkelingshulp lijkt een rol te spelen. Zo blijkt de overtuiging dat mensen in ontwikkelingslanden moeten geholpen worden, meer dan gemiddeld te leven bij de inwoners uit Scandinavische landen; niet toevallig lidstaten waarvan de bijdragen aan ontwikkelingssamenwerking traditiegetrouw vrij hoog liggen. Toch is ook niet alles tot de economische toestand en het peil van de ODA terug te brengen. Ook de bevolking in Ierland, dat erg onder de crisis gebukt gaat, is een meer dan gemiddelde aanhanger om mensen in ontwikkelingslanden te helpen.

Er komt een breed scala aan overwegingen aan bod als men bij de respondenten peilt naar de belangrijkste **motivaties** voor het verlenen van hulp door rijkere landen aan armere landen. Bij de Vlaamse bevolking steekt er in 2009 één reden met kop en schouder bovenuit en dat is 'bijdragen aan de globale stabiliteit'. Bijna twee op de vijf Vlamingen haalt deze drijfveer aan; twee jaar voordien waren er dat nog meer dan twee op de vijf. 'Om arme mensen te helpen' staat op een tweede plaats in 2009 en

6.65 Motivaties ontwikkelingshulp

Evolutie van de twee belangrijkste motivaties* van rijkere landen om armere landen te helpen in lente 2009, internationale vergelijking, in %.

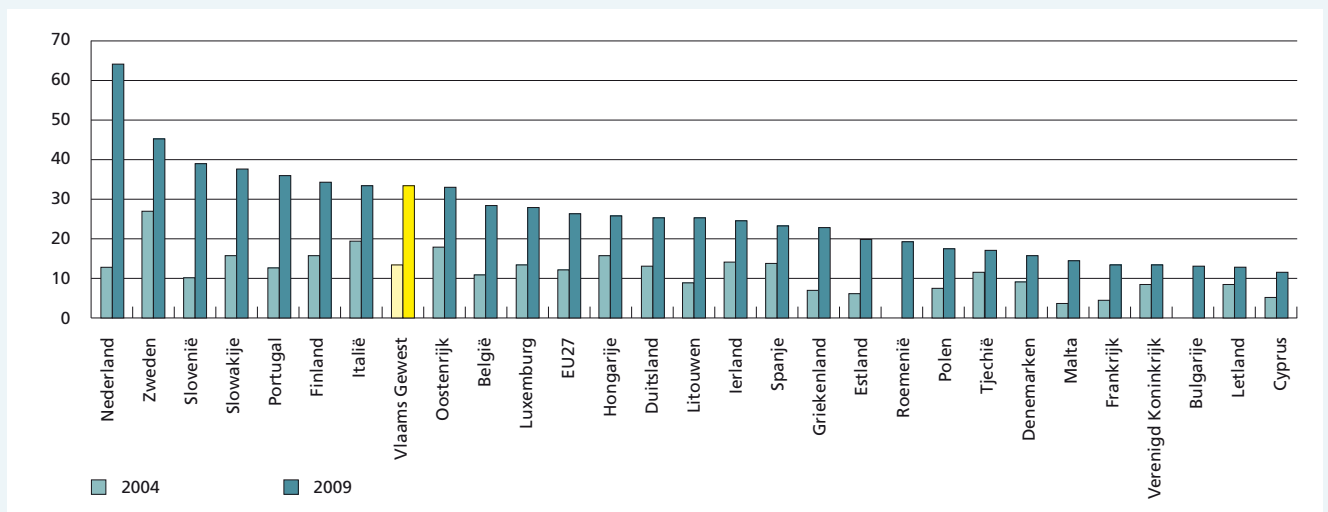
* Maximaal twee antwoorden.

Bron: Eurobarometer 71.2 (lente).

krijgt een kwart van de Vlaamse inwoners achter zich. Voor de gemiddelde Europeaan prijkt 'eigenbelang' opvallend aan de top van motivaties in 2009, nagenoeg op gelijke hoogte met 'bijdragen aan de globale stabiliteit'. In 2007 stonden beide ook bovenaan, maar was de volgorde omgekeerd.

6.66 Kennis MDG's

Evolutie kennis Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling, herfst 2004 en lente 2009, internationale vergelijking, % positieve antwoorden* op de vraag of men reeds gehoord (of gelezen) heeft over de MDG's.

* Omvat twee antwoordcategorieën in 2009: 'ja, en je weet wat het is' en 'ja, maar je weet niet echt wat het is'.

Bron: Eurobarometer 62.2 (herfst) en 71.2 (lente).

De Vlamingen en de Europeanen lijken niet altijd goed op de hoogte te zijn van de doelstellingen die de overheden naar voor schuiven om de problemen in de ontwikkelingslanden mee aan te pakken. Zo werd er in de lente van 2009, en ook in de herfst van 2004, aan de respondenten gevraagd of zij de Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling kennen.

In alle landen van de Europese Unie is de kennis van de MDG's tussen 2004 en 2009 significant gestegen. Tussen de EU-lidstaten onderling vallen er wel aanzienlijke verschillen op te tekenen. Dat kan wellicht voor een stuk verklaard worden door de verschillende mate waarin over de MDG's informatiecampagnes gevoerd worden. In een aantal landen waar de officiële ontwikkelingshulp hoger ligt, lijkt de kennis over de Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling ook groter te zijn. In Nederland en Zweden bijvoorbeeld zegt respectievelijk 64% en 45% van de ondervraagden te weten wat de MDG's zijn. Langs de andere kant van het spectrum zitten Cyprus en Letland, waar maar goed één op tien de MDG's kan plaatsen.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties en websites

Departement internationaal Vlaanderen:

<http://iv.vlaanderen.be>

Millennium Ontwikkelingsdoelstellingen:

<http://www.un.org/millenniumgoals/>

Omzetting van EU-richtlijnen en rapportering aan de Vlaamse Regering:

<http://iv.vlaanderen.be/nlapps/docs/default.asp?fid=457>

<http://iv.vlaanderen.be/nlapps/docs/default.asp?id=853>

Scorebord Europese Commissie omzetting richtlijnen door lidstaten: http://ec.europa.eu/internal_market/score/index_en.htm

Vlaamse ontwikkelingssamenwerking: <http://www.vlaanderen.be/ontwikkelingssamenwerking>

7 FOCUS VRIJWILLIGERSWERK

2011 is het Europees jaar van het vrijwilligerswerk. Dat vrijwilligerswerk door Europa naar voor geschoven wordt, is niet zonder betekenis. Naast het onderstrepen van de waarde die aan het vrijwilligerswerk wordt gehecht, geeft het ook aan dat zich op dit terrein heel wat ontwikkelingen voordoen die de aandacht van het beleid verdienen. Er beweegt veel in het vrijwilligerslandschap. Er wordt gesproken over een nieuw type vrijwilliger binnen andersoortige organisaties en met andere vormen van inzet (Gijssels, 2008; Dekker, 2007; Hustinx, 2009; GHK, 2010). Het engagement zou andere vormen hebben aangenomen. De vrijwilligersinzet zou meer occasioneel en individualistisch van aard zijn. Niet langer de lange engagementen in vertrouwde organisaties maar korte termijninzet in wisselende vormen en soorten. Vanuit de organisaties komen dan ook signalen dat het moeilijker wordt om vrijwilligers te rekruteren maar vooral om ze te houden. Anderen wijzen dan weer op de toenemende vaardigheden die van vrijwilligers gevraagd worden en het belang van hun vorming en begeleiding. Dat dit tot spanningen kan leiden is dit jaar nog gebleken in de discussie tussen de Vlaamse Liga tegen Kanker en haar vrijwilligers over wie moet instaan voor vrijwilligers in de ziekenhuizen (zie onder andere Kankerliga breekt met vrijwilligers in De Standaard van 4 maart 2011).

In deze focus ligt de nadruk op het profiel van de vrijwilliger. Wie zijn vandaag de vrijwilligers? Waarvoor zetten ze zich in? Is er minder of een andere inzet dan in het verleden? Scoort Vlaanderen Europees goed op het vlak van vrijwilligerswerk? Vele vragen waarop in deze focus aanzetten voor een antwoord worden gegeven. Daarbij wordt overwegend gebruik gemaakt van survey-data. Voor Vlaanderen zijn via de SCV-survey reeksen voor de jongste 15 jaar beschikbaar. Europese vergelijking is mogelijk op basis van o.a. de European Value Studies (EVS) die het mogelijk maken in ruwe lijnen de voorbije decennia in beeld te brengen. Het gaat vrijwel uitsluitend over kwantitatief materiaal dat moeilijk toelaat de ontwikkelingen zelf goed in te schatten. Daarom werd – in samenwerking met het Vlaams Steunpunt voor Vrijwilligerswerk – een webenquête opgezet zowel bij vrijwilligers als be-

roepkrachten in vrijwilligersorganisaties. Aan hen werd gevraagd in welke mate de hierboven geschetste trends al dan niet herkenbaar zijn in de eigen organisatie of in het vrijwilligerswerk als dusdanig.

Het Europese jaar volgt juist 10 jaar na het door de VN uitgeroepen Internationaal Jaar van de Vrijwilliger in 2001. Dit resulteerde in ons land in wetgeving (wet 3 juli 2005 betreffende de rechten van de vrijwilliger) waarin naast een duidelijke afbakening van wat onder vrijwilligerswerk moet worden verstaan, vooral de rechten en plichten van de vrijwilliger en de betrokken organisaties worden vastgelegd. De regelgeving zorgde voor een uitklaring van de vele onduidelijkheden waarmee zowel de vrijwilliger als de organisatie waarin of waarvoor hij actief is, werden geconfronteerd. Het accent lag daarbij vooral op fiscale en sociaaljuridische aspecten (kostenvergoeding, toegankelijkheid uitkeringstrekkers, verzekeringsaspecten).

Vrijwilligers zijn vooral actief in persoonsgebonden domeinen zoals de welzijns-, gezondheids-, sport- en brede sociale en culturele sector. Het is dan ook niet verwonderlijk dat vooral de gemeenschappen de ontwikkelingen in de sector op de voet volgen. Het belang van het vrijwilligerswerk in Vlaanderen blijkt niet alleen uit de diverse ondersteuningsmaatregelen maar ook uit de decretale initiatieven die wijzen op het belang van het vrijwilligerswerk voor de Vlaamse overheid. Wel gaat het over een overwegend sectorale invulling. Zo is er een decreet op vrijwilligerswerk in het beleidsdomein Welzijn, Volksgezondheid en Gezin (1 april 2009) dat bepaalt aan welke verplichtingen een organisatie moet voldoen als zij met vrijwilligers werkt en wil gesubsidieerd worden. Daarnaast regelt het decreet de rechtspositie van de vrijwilliger door het opleggen van een aantal verplichtingen voor de organisaties (afsprakennota, verzekeringsplicht e.d.). In de culturele, jeugd- en sportsectoren is er geen specifieke regeling voor vrijwilligers. Het participatiedecreet (2008) heeft wel aandacht voor het betrekken van doelgroepen en voorziet in een ondersteuning van het Vlaams Steunpunt voor Vrijwilligerswerk. Een specifieke regeling

voor de vrijwilligers en hun organisaties is in deze sectoren niet voorzien.

In het Pact 2020 geven de Vlaamse overheid, de sociale partners en de middenveldorganisaties aan dat Vlaanderen op het vlak van vrijwilligerswerk tot de top van Europa wenst te behoren. Meer nog dan van lidmaatschap van een vereniging worden van vrijwilligersinzet positieve effecten verwacht en dit zowel voor het individu als voor de samenleving. Zo wordt er van uitgegaan dat wie vrijwilligerswerk doet sociaal kapitaal verwerft waarmee hij zijn persoonlijk positie in de samenleving kan versterken. Op maatschappelijk niveau zorgen vrijwilligers er mee voor dat het vertrouwen en de verbondenheid onder de bevolking toeneemt en de sociale cohesie maar ook de democratie daardoor versterkt worden.

De **profielschets** van de Vlaamse vrijwilliger en het vrijwilligerswerk komt in het eerste luik aan bod. Gezien de hoge verwachtingen in het vrijwilligerswerk, wordt in het tweede luik nagegaan in welke mate vrijwilligers er al dan niet andere waarden en opvattingen op nahouden dan niet vrijwilligers. In het derde luik wordt Vlaanderen gepositioneerd ten opzichte van andere Europese landen. Of de bij aanvang geschetste ontwikkelingen en trends al dan niet binnen vrijwilligersorganisaties herkend worden, komt aan bod in een afsluitend luik.

Profiel van de vrijwilliger

Algemeen profiel

Het decreet omschrijft vrijwilligerswerk als 'een activiteit die onbezoldigd en onverplicht wordt verricht voor één of meerdere andere personen, voor een groep, organisatie of de samenleving als geheel en dit buiten het familie- of privéverband en niet in het kader van een arbeidsovereenkomst, een dienstencontract of statutaire aanstelling' (art.3§1). Zoals de definitie aangeeft speelt het merendeel van het vrijwilligerswerk zich af binnen een verenigingsverband. Mensen nemen binnen een vereniging verantwoordelijkheden op en zetten samen activiteiten op. Bij sommige organisaties ligt daarbij de focus op de eigen leden, bij andere richt men zich juist op derden of op de omgeving waarbinnen de vereniging actief is. Dit kan zowel betrekking hebben op de vrije tijd (sport, cultuur, ontspanning,...) als op allerlei vormen van ondersteuning

7.1 Sociaal profiel vrijwilliger

Aandeel in % en inzet in het vrijwilligerswerk naar een aantal achtergrondkenmerken.

	% vrijwilligers	Tijdsbesteding
Totaal	20,4	4u16
Geslacht		
Man	21,7	4u47
Vrouw	19,1	3u42
Leeftijd		
18-24j	18,2	3u29
25-34j	16,6	3u41
35-44j	22,4	2u32
45-54j	26,1	4u12
55-64j	24,7	5u20
65-74j	17,9	5u42
75+	12,6	5u37
Opleidingsniveau		
Geen/lager onderwijs	10,7	4u22
Lager secundair	19,0	3u43
Hoger secundair	19,3	4u52
Hogeschool korte type/prof bachelor	26,2	3u45
Universitair niveau / master	32,0	4u09
Gezinstype		
Woont bij ouders	19,0	3u25
Woont alleen	15,7	5u35
Alleenstaande ouder	16,1	3u28
Woont met partner	19,1	5u09
Woont met partner en kind(eren)	25,0	3u25
Levensbeschouwing		
Ongelovig	21,8	2u49
Vrijzinnig	27,7	4u17
Protestant	16,7	2u00
Christelijk	26,2	5u37
Katholiek	17,0	4u07
Andere	14,9	4u19
Deelname erediensten		
Nooit	17,9	4u29
Zelden	21,0	4u08
Regelmatig	32,4	4u10
Dikwijls	25,8	3u54
Arbeidssituatie		
Betaald werk	23,0	3u31
Niet meer	18,5	5u54
Nooit	14,1	3u36

Bron: SCV-survey 2010.

(hulpverlening, verzorging, begeleiding, ...). Daarnaast zijn er meer actiegerichte vormen van vrijwilligerswerk waarbij maatschappelijke veranderingen worden nagestreefd en getracht wordt het beleid te beïnvloeden (lokale actiegroepen, milieu, internationale solidariteit, ...).

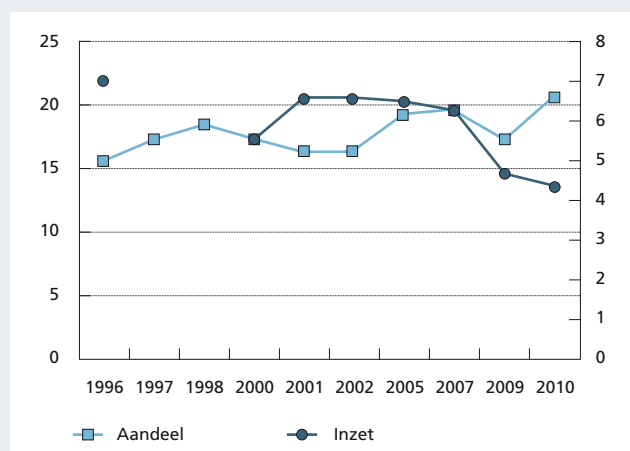
Het verenigingsleven vormt het belangrijkste reservoir om vrijwilligers aan te trekken. Als je weet dat in 2010 amper 6% van de Vlamingen nooit lid is geweest van een vereniging, is duidelijk dat ook vandaag dit reservoir nog veel potentieel bevat. Een kwart is passief lid, meer dan 4 op 10 is actief lid en neemt minstens aan activiteiten van een vereniging deel. 10% van de Vlamingen neemt een bestuursfunctie op binnen een vereniging. Dit aandeel is het jongste decennium vrij stabiel (voor meer informatie zie hoofdstuk 3.1). Van bestuursleden kan gezegd worden dat ze als vrijwilliger in een vereniging actief zijn. Omgezet naar de Vlaams bevolking gaat dit om een klein half miljoen Vlamingen.

Als mensen gevraagd wordt of ze al dan niet onbetaald vrijwilligerswerk doen, zegt 1 op de 5 in 2010 dit regelmatig te doen. Zij staan voor circa 1 miljoen van de volwassen Vlamingen. Mannen mogen dan al meer bestuursfuncties opnemen in het verenigingsleven, voor het vrijwilligerswerk is het verschil tussen mannen en vrouwen niet langer significant. De 45-54-jarigen zijn het meest actief. De 25-34-jarigen scoren het laagst. Met de scholing neemt ook het vrijwilligerswerk toe. Wie samenwoont met partner en kinderen, doet ook meer vrijwilligerswerk dan wie alleen woont of alleenstaande ouder is. Wie van zichzelf zegt vrijzinnig te zijn of christelijk maar niet katholiek, doet blijkbaar ook meer vrijwilligerswerk. Het bijwonen van godsdienstige erediensten speelt nog, maar dan eerder bij diegenen die regelmatig (maandelijks of meermaals per maand) een eredienst bijwonen. Bij hen ligt het vrijwilligerswerk het hoogst. In het begin van de eeuw was dit nog weggelegd voor trouwe kerkelijke katholieken die minstens wekelijks religieuze diensten bijwoonden. Werken heeft geen nadelig effect op het al dan niet verrichten van vrijwilligerswerk, integendeel werkenden doen meer aan vrijwilligerswerk dan niet werkenden. Bedienden en kaderpersoneel scoren daarbij hoger dan arbeiders.

Na controle voor andere variabelen blijven er significante verschillen voor het opleidingsniveau, het al dan niet gelovig zijn en het bijwonen van godsdienstige erediensten.

7.2 Vrijwilligerswerk: aandeel en inzet

Aandeel van de bevolking dat vrijwilligerswerk verricht, in % (linkeras) en inzet van vrijwilligers gemeten aan het gemiddeld aantal uren dat men per week vrijwilligerswerk doet (rechteras), van 1996 tot 2010.

Bron: SCV-survey

De jongste 15 jaar is het aandeel vrijwilligers in de bevolking zeker niet verminderd. De cijfers schommelen maar over de ganse periode mag men stellen dat ca. 18 % van de volwassenen (18+) beweert regelmatig onbetaald vrijwilligerswerk te doen.

Een vrijwilliger besteedt in 2010 gemiddeld 4u16' per week aan vrijwilligerswerk. Enkel voor leeftijd en arbeids-situatie zijn er significante verschillen. Ouderen en zeker gepensioneerden besteden er veel meer tijd aan. De jongste jaren is de inzet iets teruggelopen. Uit deze cijfers besluiten dat het engagement van vrijwilligers minder intens is dan in het verleden, lijkt echter voorbarig.

Mensen kunnen zich inzetten in verschillende **soorten organisaties**. Voor de analyse worden volgende types onderscheiden: verenigingen waarbij het accent ligt op ontspanning en vrije tijd (sport, cultuur, jeugd, hobby,...), verenigingen die zich vooral toeleggen op hulpverlening en verenigingen die meer actiegerichte vormen van vrijwilligerswerk stimuleren (actiegroep, beroepsorganisatie, milieu, internationaal, ...). De politieke en godsdienstige

7.3 Type vrijwilligersorganisatie

Mate waarin verschillende organisatietypes vrijwilligers aantrekken, van 2001 tot 2009, in %.

	Hulpverlening	Ontspanning en vrije tijd	Actiegericht	Politiek	Godsdienstig	Andere
2001	53,1	53,5	35,9	8,2	15,9	17,7
2002	61,5	57,0	37,3	4,2	18,1	17,6
2005	52,5	49,6	31,1	3,6	15,9	13,4
2007	55,0	59,2	24,2	5,2	15,8	10,2
2009	49,8	54,1	29,5	3,1	11,5	19,6

Bron: SCV-survey

organisaties worden afzonderlijk vermeld. Vele vrijwilligers combineren verschillende vormen van vrijwilligerswerk. Minder dan de helft is als vrijwilliger actief op 1 terrein, een kwart verdeelt zijn vrijwilligerswerk over minstens 2 terreinen terwijl 3 op 10 dit doet op minstens 3 terreinen. Als we dit opsplitsen naar type van organisatie of terrein dan blijken vrijwilligers vooral actief in hulpverlening en verenigingen voor ontspanning, cultuur en vrije tijd. Het jongste decennium doen zich nogal wat schommelingen voor wat het type organisatie betreft, een duidelijke trend valt daar echter moeilijk uit af te leiden. Wel neemt het aantal vrijwilligers dat zich niet kan onderbrengen in de aangeboden organisatievormen toe. Het kan wijzen op nieuwe vormen van engagement die niet tot de klassieke indelingen terug te brengen zijn.

Wat doen vrijwilligers? Welke **taken** nemen ze op zich? In analyses van het vrijwilligerswerk wordt aangegeven dat het moeilijker is om nog mensen te vinden die bestuursfuncties willen opnemen. De voorkeur zou gaan naar activiteiten die nauw aansluiten bij persoonlijke interesses, vaardigheden waarover men beschikt en een inzet waar men persoonlijk ook iets aan heeft. Op basis van de SCV-survey valt geen drastische verschuiving van activiteiten van vrijwilligers te bespeuren. Het aantal administratieve taken is lichtjes teruggevallen maar laat zeker geen trendbreuk zien. Ook het opnemen van bestuursfuncties (vergaderen, besluitvormen) blijft stabiel. Enkel het organiseren van allerhande activiteiten en het geven van voordrachten is fors toegenomen.

Genderverschillen blijven grotendeels overeind: mannen bezetten nog steeds de meeste bestuursfuncties; hulpverlening en verzorging blijven vooral een vrouwelijke aangelegenheid. De oudere leeftijdsgroepen en de laaggeschoolden zijn actiever in de hulpverlening en verzorging. De jongste leeftijdsgroepen en de hoger geschoolden zijn de organisatoren van activiteiten terwijl de middengroep en de hoger geschoolden meer dan andere bestuurstaken op zich nemen.

7.4 Activiteiten

Activiteiten die vrijwilligers doen naar geslacht, in 2001 en 2009, in %.

	Man	Vrouw	2009	Man	Vrouw	2001
Administratie	6,6	8,2	7,3	9,6	9,7	9,6
Hulpverlening, verzorging, ondersteuning	17,6	33,6	24,8	15,7	38,1	26,8
Klusjes opknappen	12,5	9,1	11,0	15,7	8,0	11,8
Vergaderen en besluitvormen	16,9	7,3	12,6	13,0	8,8	11,0
Organisatie van activiteiten	33,1	31,8	32,5	26,1	16,8	21,5
Voordrachten en/of lesgeven	6,6	4,5	5,7	0,9	1,8	1,3
Andere*	6,6	5,5	6,1	19,1	16,8	18,0
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* In 2009 werd zoveel mogelijk gehercodeerd naar andere categorieën, in 2001 is dit niet gebeurd vandaar het grote verschil en de moeilijkheid om verschuivingen te interpreteren.

Bron: SCV-survey 2001 en 2009.

Specifieke profielen

Naast een algemeen profiel van de vrijwilliger kunnen, op basis van enquêtes of registraties, profielen geschetst worden van vrijwilligerswerk binnen specifieke organisaties.

Het jongste jeugdbewegingsonderzoek (De Pauw e.a., 2011) geeft een duidelijk beeld van de **leiding** in de grote Vlaamse **jeugdbewegingen** (Chiro, Scouts & Gidsen Vlaanderen, KSJ,-KSA-VKSJ, KLJ en FOS). In 2009 telden ze samen circa 230.000 leden waaronder 40.000 jongeren in leiding. Jeugdbewegingen kleuren tot op vandaag mee het verenigingsleven. Er is niet alleen hun blijvend succes bij kinderen en jongeren maar ook de vaststelling dat bijna de helft van de bevolking zegt lid te zijn of geweest te zijn van een jeugdbeweging. Hoe ziet het profiel van de leider er vandaag uit? Alhoewel er verschillen zijn tussen de bewegingen onderling zijn er globaal vrijwel evenveel leiders dan leidsters. Gemiddeld zijn ze 21 jaar. Ze zijn niet jonger dan 20 jaar geleden, integendeel. Vandaag is 33% van de leiding jonger dan 20 jaar, eind jaren 1980 was dit 58%. Van kortlopende engagementen is in de jeugdbewegingen geen sprake. Vooraleer in leiding te stappen, hebben de meesten reeds een lange carrière in de jeugdbeweging achter de rug. Gemiddeld is men op 8 à 9 jarige leeftijd lid geworden om tussen 17 en 18 jaar in leiding te stappen. Ook hier de vaststelling dat men twintig jaar geleden vroeger de stap naar leiding zette dan vandaag. 1 op de 10 was toen jonger dan 16 jaar, vandaag is dit amper 3%. De doorsnee leider plant om rond de leeftijd van 23 jaar uit de leiding te stappen. Dus na een leidingsloopbaan van circa 5 à 6 jaar. Velen blijven daarna nog in en rond hun beweging hangen. Gemiddeld besteedt de leiding circa 35 uren per maand aan de beweging. Bijna 2 op de 3 neemt buiten het leiderschap ook nog andere verantwoordelijkheden en functies in de groep op. 15% is niet alleen lokaal actief maar ook in de structuren van de beweging. Dit aandeel is de jongste decennia met 5% gedaald. 82% van de leiding studeert nog. 3 op de 4 zit in het hoger onderwijs, 1 op de 4 in het middelbaar. Twintig jaar terug was de verhouding omgekeerd. 2 op de 3 leid(st)ers komt uit een gezin met hoogopgeleide ouders, met minder ouders die werkloos zijn of het financieel moeilijk hebben. De gezinnen waaruit leiding gerekruteerd wordt zijn doorgaans iets groter en uit de echt gescheiden ouders komen meer voor dan twintig jaar terug, al ligt het aantal scheidingen bij ouders van leiding fors lager dan bij leeftijdsgenoten. Een engagement in de jeugdbeweging is blijkbaar 'erfelijk'. 80% van de ouders zijn ook actief geweest of nog actief in het jeugdwerk, amper 3% is nooit lid geweest van een vereniging. De helft van de ouders is zelf als vrijwilliger actief in het verenigingsleven. Hetzelfde geldt voor broers en zussen waarvan 2 op de 3 ook in leiding staat/ stond en 1 op de 4 vrijwilligerswerk doet in een andere vereniging.

Over het **sociaal-cultureel volwassenenwerk** in Vlaanderen is in 2010 een profiel van de deelnemers geschetst (zie ook hoofdstuk 3.1). Over de tewerkstelling in deze

sector is heel wat te vinden, een profiel van de bestuursleden/vrijwilligers is niet beschikbaar. Wel kan iets gezegd worden over het aantal vrijwilligers in de landelijk erkende verenigingen (Davidsfonds, Amnesty International, KAV, Landelijke Gilden, Markant, VELT, migrantenverenigingen, ...). De 54 erkende verenigingen hebben in 2009 samen circa 2,3 miljoen leden en 13.970 afdelingen. Ze kunnen rekenen op 173.621 vrijwilligers. Dit is gemiddeld 12 vrijwilligers per afdeling. Het merendeel (78%) van de vrijwilligers neemt een verantwoordelijkheid op als bestuurslid. Bestuursleden vergaderen in hun afdeling gemiddeld 6 keer per jaar (Boekstaven, 2010).

Iets minder dan 30% van de vrijwilligers in Vlaanderen is actief in een sportvereniging (zie hoofdstuk 3.2). Na extrapolatie wordt het aantal **sportvrijwilligers** geschat op 418.800 personen of 8,1% van de bevolking van vijftien jaar en ouder. Met sportvrijwilliger worden vrijwilligers bedoeld die een bestuursfunctie, een sporttechnische functie (o.a. trainer) en/of een parasportieve functie (scheidsrechter, onderhoud, kantine,... in een sportclub uitvoeren (Scheerder e.a., 2010a). 77% van deze mensen zou geen enkele vergoeding ontvangen, 1 op de 8 een vrijwilligersvergoeding en 1 op de 10 een vergoeding op basis van onkostennota's. 4% ontvangt een uurvergoeding. Uit een panelonderzoek bij voorzitters en secretarissen van sportclubs blijkt in een sportclub gemiddeld 5,6 bestuursleden actief te zijn. Sportbesturen blijven een mannenaangelegenheid: 4 op de 5 bestuursfuncties wordt ingenomen door een man. De gemiddelde leeftijd van sportbestuurders bedraagt 49 jaar. Voorzitters zijn gemiddeld wat ouder. Bestuursleden besteden gemiddeld 16 uur per maand aan hun bestuurstaak. Bij de secretarissen loopt dit op tot 20 uur gemiddeld. In 60% van de clubs zijn de bestuurders minimaal 6 jaar actief in het clubbestuur. In 1 op de 3 loopt dit op tot meer dan 11 jaar (Scheerder e.a., 2010b).

Een ander type van vrijwilligerswerk is te vinden in het **algemeen welzijnswerk** (zie hoofdstuk 3.6.1 voor een globaal beeld van de sector). Uit een bevraging in 20 Centra

voor Algemeen Welzijnswerk in 2009 bleek dat deze centra naast de beroepskrachten 1.828 vrijwilligers kunnen inzetten, waarvan 13% een bestuurstaak opnemen. Zonder rekening te houden met deze bestuurstaaken gaat het om 10% van de gepresteerde uren binnen deze centra. Dit geeft aan dat het vrijwilligerswerk een belangrijke pijler is binnen het algemeen welzijnswerk en inherent is aan de manier waarop de hulp- en dienstverlening gebeurt. In tegenstelling tot de sportsector is het vrijwilligerswerk in het algemeen welzijnswerk een overwegend vrouwelijke aangelegenheid. 63% van de vrijwilligers zijn vrouwen. Men rekruteert uit alle leeftijdsgroepen maar meer bij de ouderen dan bij de jongeren: bijna de helft is ouder dan 55 jaar. Het gaat in de meeste gevallen om personen die samenwonen met een partner zonder kinderen of om alleenwonenden. 1 op de 3 van deze vrijwilligers is gepensioneerd, een kwart werkt en 1 op de 10 is huisman/-vrouw. Doorgaans hebben de vrijwilligers een diploma secundair (28%) of hoger onderwijs (46%). Gemiddeld presteren de vrijwilligers 106 uren per jaar. Het merendeel verricht tussen 1 en 3 uren vrijwilligerswerk per week. Vrouwen besteden meer tijd dan mannen. Engagement in het algemeen welzijnswerk wordt door bijna de helft van de vrijwilligers gecombineerd met andere vormen van vrijwilligerswerk. Op basis van het soort opdrachten die verricht worden, typeert het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk deze vrijwilliger als een 'dienstverlenend vrijwilliger': iemand die op een zichtbare manier goed werk verricht binnen een veilige, niet uitdagende context en dit voor anderen en samen met andere mensen met duidelijk afgebakende taken en beperkte eindverantwoordelijkheid (Steunpunt Algemeen Welzijnswerk, 2011).

De waarden van de vrijwilliger

Het belang van de vrijwilliger wordt gekoppeld aan de meerwaarde die vrijwilligers voor de samenleving betekenen. Via hun onbaatzuchtige inzet voor anderen zorgen ze er voor dat de sociale samenhang binnen groepen van

7.5 Utilitair Individualisme

De mate waarin men het eens of helemaal eens is met de verschillende stellingen die het utilitair individualisme meten, in 2010, in %.

	Vrijwilliger	Niet vrijwilliger	Totaal
De mensheid, onze naasten, solidariteit, ... wat een onzin allemaal, iedereen moet eerst voor zichzelf zorgen.	22,9	29,6	28,2
Men moet steeds zijn eigenbelang nastreven en zich niet te veel van anderen aantrekken.	14,7	28,5	25,7
Wat telt zijn geld en macht, al de rest zijn praatjes.	11,8	20,1	18,4
Men voelt zich pas gelukkig als men regelmatig iets voor anderen kan doen zonder iets terug te verwachten.**	85,0	81,8	82,5
U voelt zich pas echt goed als u zich kan inzetten voor een gemeenschappelijk doel.**	79,6	55,7	60,6
Een mens kan zich maar echt gelukkig voelen als zijn medemens ook gelukkig is.**	83,5	82,8	83,0
Het nastreven van persoonlijk succes is belangrijker dan te zorgen voor een goede verstandhouding met anderen.	7,9	18,0	15,9
In de samenleving kan men maar beter eerst voor zich zelf zorgen.	25,2	40,4	37,3
Het is belangrijk om in de eerste plaats te streven naar een vooraanstaande positie voor zichzelf.	23,4	33,9	31,7
Wie veel kan, mag dit hoofdzakelijk gebruiken om er zelf beter van te worden.	31,4	47,0	43,8
In de samenleving komt het erop aan om te vechten voor uw eigen positie, de rest volgt wel.	32,1	50,3	46,6
Index individualisme*	2,34	2,67	2,6

* Index: minimumscore 1, maximumscore 5.

** Inverse waarden voor berekenen index.

Bron: SCV-survey 2010.

7.6 Houdingen en opvattingen

Scores op een schaal van 1 tot 100 voor diverse houdingen en opvattingen, in 2010.

Aspect	Vrijwilliger	Niet vrijwilliger	Totaal
Tevreden met leven	77,9	75,6	76,1
Vertrouwen medemens	54,8	49,3	50,4
Individualisme	46,8	53,4	52,1
Bridging	65,9	60,3	61,5
Tolerantie vreemdelingen*	61,5	57,4	58,3
Politieke interesse	61,9	49,4	51,9
Politiek machteloos	65,4	71,0	69,8
Politiek actief	71,2	37,2	44,2
Vertrouwen instellingen	59,4	56,4	57,0
Tevredenheid lokaal beleid	70,3	65,7	66,6
Tevredenheid Vlaams beleid	66,9	61,8	62,8
Tevredenheid federaal beleid	54,6	53,0	53,3
Tevredenheid Europese beleid	62,4	58,8	59,5
Tevredenheid voorzieningen	67,7	66,9	67,0

Bron: SCV-survey 2008* en 2010.

mensen en in de samenleving bevorderd wordt. Op de vraag of de waarden, gedragingen en normen van vrijwilligers al dan niet door het vrijwilligerswerk (mede) bepaald worden, wordt hier niet ingegaan. Wel wordt nagegaan in welke mate deze waarden en normen verschillen van niet vrijwilligers. Volgende aspecten komen daarbij aan bod: globale houding tegenover het leven, omgang en houding ten opzichte van anderen en houding tegenover politieke instellingen en het beleid (zie voor algemeen beeld hoofdstuk 1.1).

Vrijwilligers staan positiever en meer tevreden tegenover het leven in het algemeen. Dit wil niet zeggen dat ze zich minder zorgen maken. Hun verwachtingen en twijfels over de toekomst verschillen vrijwel niet van die van anderen. Het waardepatroon van vrijwilligers wijkt wel af van de doorsnee Vlaming en zeker van de niet vrijwilliger. Dit blijkt o.a. uit de reacties op de individualismeschaal. Deze geeft aan dat vrijwilligers minder utilitaristisch in het leven staan: eigenbelang en persoonlijke positie staan bij hen niet centraal. Omdat vrijwilligers minder geneigd zijn eerst aan zichzelf te denken en meer op anderen zijn gericht, kan men verwachten dat ze meer vertrouwen hebben in hun medemens. Dit wordt bevestigd in een hogere vertrouwensindex. Dit vertrouwen kan beïnvloed zijn door de vele contacten die vrijwilligers met anderen hebben. In vergelijking met niet vrijwilligers hebben ze vrijwel evenveel contacten met mensen met eenzelfde levensstijl en opvattingen (bonding) en daarenboven meer contacten met mensen met een andere levensstijl of andere cultuur (bridging). Contact met anderen bevordert de verdraagzaamheid. Dit kan een mogelijke verklaring zijn voor de hogere tolerantie van vrijwilligers ten aanzien van andere volkeren en culturen.

De politieke interesse mag dan in Vlaanderen al niet hoog liggen, vrijwilligers zijn iets meer geïnteresseerd in politiek dan de niet vrijwilliger. Ze voelen zich ook minder

politiek onmachtig. Gezien de hogere interesse en het lagere gevoel van onmacht, verwondert het niet dat vrijwilligers zich politiek veel meer engageren. Een samenhang met vertrouwen in instellingen valt daar niet uit af te leiden, al ligt dit globaal toch lichtjes hoger. Dit heeft vooral te maken met het minder wantrouwen dat vrijwilligers hebben in de lokale (zowel ambtelijk als politiek) en in mindere mate in de Vlaamse instellingen. Vertrouwen en tevredenheid over het gevoerde beleid gaan niet altijd samen. Toch liggen de tevredenheidsscores zowel op lokaal, Vlaams als Europees vlak hoger bij de vrijwilligers. Dit gaat niet op voor de federale overheid. Vrijwilligers zijn niet kritischer als het over de tevredenheid van de kwaliteit van de overheidsvoorzieningen gaat. Hier liggen hun scores op dezelfde hoogte als bij de niet vrijwilligers.

Ook bij controle voor andere variabelen (gender, leeftijd, opleiding, al dan niet werken, gezinstype, godsdienst en bijwonen eredienst) blijkt telkens een uniek effect van het vrijwilliger zijn.

In het jeugdbewegingsonderzoek (De Pauw e.a., 2011) worden deze vaststellingen bevestigd. In vergelijking met hun leeftijdsgenoten zijn jongeren in leiding minder utilitair individualistisch ingesteld, staan ze toleranter tegenover vreemdelingen en zijn ze meer geïnteresseerd in politiek.

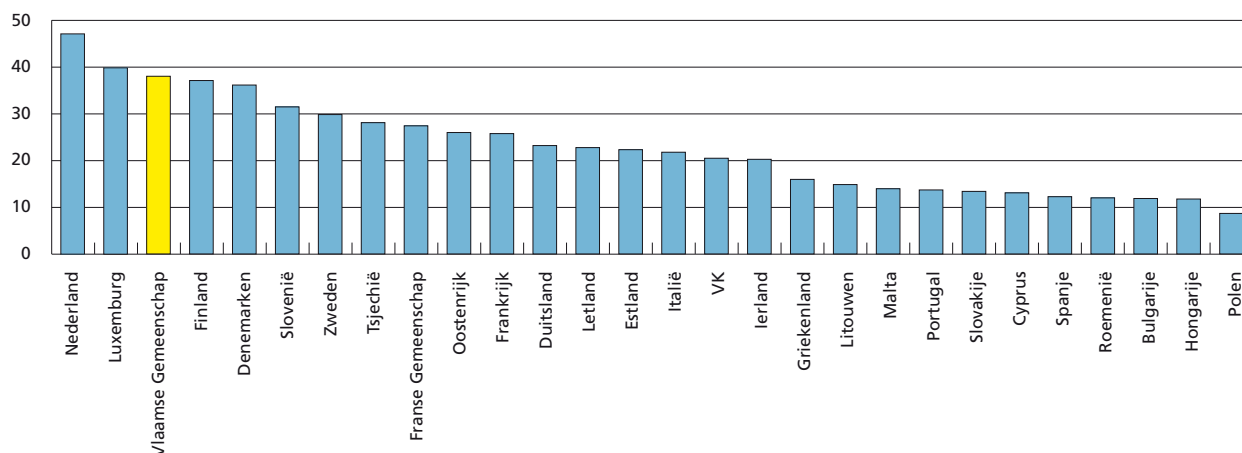
Vlaanderen in Europees perspectief

Vlaanderen wil bij de top behoren inzake **sociaal kapitaal**. Vermits vrijwilligerswerk aanzien wordt als een vorm van sociaal kapitaal wordt verwacht dat Vlaanderen ook op dit vlak hoog scoort. Dit blijkt onder meer uit de jongste resultaten van de European Value Studies (EVS). In de EVS wordt aan de respondenten van 18 jaar en ouder gevraagd of ze al dan niet onbetaald vrijwilligerswerk doen. Een reeks van 16 organisaties wordt daarbij aangeboden. Aan de editie van 2008 hebben alle EU27-landen deelgenomen. Gemiddeld geeft 1 op de 5 van de inwoners van de EU-landen aan vrijwilligerswerk in verenigingsverband te verrichten. Met 38% vrijwilligers scoort Vlaanderen op het niveau van de best presterende landen van de Europese Unie: enkel Nederland en Luxemburg scoren nog hoger. Wat opvalt zijn de grote verschillen tussen de landen. De Scandinavische en kleinere West-Europese landen halen de hoogste scores, de Zuid- en Oost-Europese landen de laagste. De goede score voor Vlaanderen wordt bevestigd in de European Social Survey (ESS) 2008. Enkel Finland telt volgens dit onderzoek meer vrijwilligers dan Vlaanderen.

Sinds de jaren 1990 is in Europa het vrijwilligerswerk globaal genomen teruggevallen met bijna 3 procentpunten. Vlaanderen ontsnapt met enkele andere landen aan deze dalende trend en is daardoor de voorbije decennia opgeklimmen in de EU-rangschikking: van de 7de plaats in 1990 naar een 3de plaats in 2008. De toename in Vlaanderen doet zich voornamelijk voor in de jaren 1990, daarna stagneert het aandeel vrijwilligers. De stagnatie tussen 1999 en 2008 wordt bevestigd in de SCV-data.

7.7 Vrijwilligerswerk Europees vergeleken

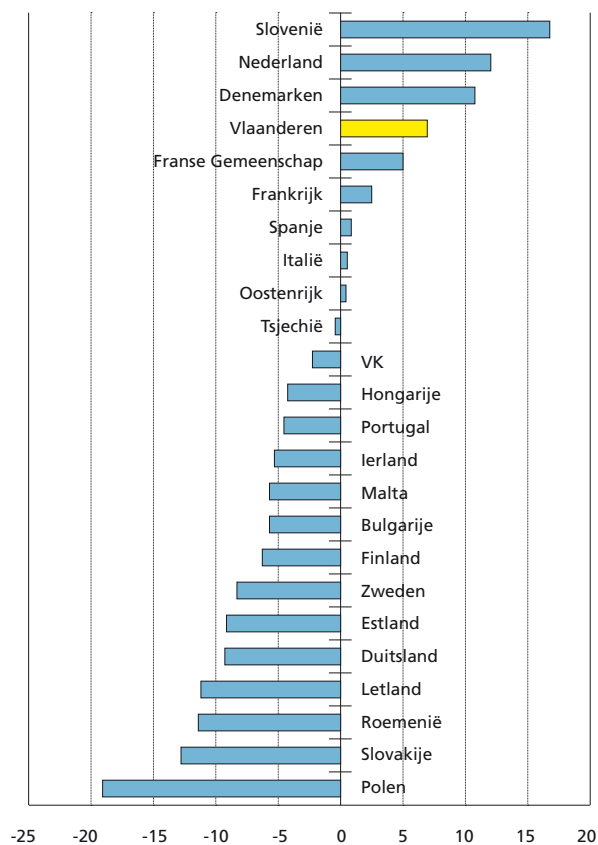
Aandeel van de bevolking van 18 jaar en ouder dat vrijwilligerswerk doet in minstens 1 vereniging, in %, EU27-landen en Vlaamse/Franse Gemeenschap, 2008.

Bron: EVS 2008.

7.8 Evolutie vrijwilligerswerk in Europa

Verskil in procentpunten tussen 2008 en 1990 van het aandeel van de bevolking van 18 jaar en ouder dat vrijwilliger is in een vereniging, 23 EU-landen en Vlaamse/Franse Gemeenschap.

Bron: EVS 2008.

Het aantal organisaties waarin of waarvoor men vrijwilligerswerk doet, geeft een aanduiding van de omvang van het sociale netwerk waarover mensen beschikken. In Vlaanderen nam dit in de jaren 1990 toe maar de jongste jaren is er een terugval. Europees gezien scoren de Scandinavische landen, Nederland en Vlaanderen het hoogst.

Inschatting trends binnen het vrijwilligerswerk

Naar aanleiding van deze focus werd in samenwerking met het Vlaams Steunpunt voor Vrijwilligerswerk (<http://www.vrijwilligersweb.be/>) een webenquête opgezet bij vrijwilligers en beroepskrachten in vrijwilligersverenigingen. De webenquête peilt naar de mate waarin de gesignaleerde trends al dan niet herkenbaar zijn in de eigen organisatie of als een globale trend in het vrijwilligerswerk worden ervaren. De bevraging liep 1 maand (van begin mei tot begin juni 2011) en leverde 1.045 reacties op waarvan voor de meeste vragen circa 60% kon worden gebruikt. Van de respondenten is 52% enkel op lokaal niveau actief en 60% vrijwilliger. De reacties kwamen voor 40% van vrijwilligers en beroepskrachten uit vrijetijd- en ontspanningsverenigingen (sport, cultureel, hobby, jeugdwerk, ...) en circa eenzelfde aantal uit verenigingen die vooral hulp- en dienstverlening bieden (ziekenbezoek, Rode Kruis, ...). 14% is actief in een meer op maatschappelijke verandering of actiegerichte organisatie (politiek, vakbeweging, internationale solidariteit, milieubeweging, ...). De overige organisaties zijn moeilijk onder 1 noemer te plaatsen. Dit is uiteraard geen representatief staal van vrijwilligers en beroepskrachten in het Vlaamse vrijwilligerswerk. Wel geeft het een inschatting van de opinies die in de sector leven.

7.9 Inschatting evolutie

Inschatting van de evolutie van het aantal bestuursleden (vrijwilligers en beroepskrachten), stafmedewerkers en vrijwilligers de jongste jaren in de eigen organisatie, in 2011, in %.

	Aantal bestuursleden		Aantal stafmedewerkers	Aantal vrijwilligers
	Vrijwilligers	Beroepskrachten		
Afname	17,7	8,3	10,1	18,2
Stagnatie	58,2	69,1	58,1	37,8
Toename	24,2	22,6	31,8	44,0

N=797.

Bron: SVR-webenquête, 2011.

7.10 Evolutie naar type organisatie

Inschatting van de evolutie van het aantal vrijwilligers in de eigen organisatie naar type van organisatie, in 2011, in %.

	Vrije tijd en ontspanning	Hulp en dienstverlening	Actiegericht	Andere	Totaal
Afname	24,4	12,0	16,9	17,9	18,2
Stagnatie	44,0	34,8	26,8	35,7	37,8
Toename	31,6	53,2	56,3	46,4	44,0

N=797.

Bron: SVR-webenquête 2011.

Inschatten evolutie

Survey-data over vrijwilligerswerk geven aan dat de vrijwillige inzet de jongste jaren niet is afgenomen en eerder stabiel is. In de vrijwilligersorganisaties wordt de **evolutie** van het aantal vrijwilligers en bestuursleden over het algemeen positief ingeschat. Minder dan 20% geeft aan dat het aantal vrijwilligers terugvalt, iets meer dan een derde wijst op een stagnatie van het aantal vrijwilligers maar meer dan 4 op de 10 signaleert een toename. Een meerderheid geeft wel aan dat het aantal bestuursleden en het aantal stafmedewerkers stagneert. Beroepskrachten schatten de evolutie van het aantal vrijwilligers positiever in (54% toename) dan de vrijwilligers zelf (40% toename). In vrijetijds- en ontspanningsverenigingen wordt de evolutie minder rooskleurig ingeschat dan in hulp- en actiegerichtes organisaties.

Engagementen

De jongste jaren is ook heel wat te doen over het engagement dat van vrijwilligers gevraagd wordt. De gangbare opvatting is dat vrijwilligers minder gewonnen zijn voor **langdurige engagementen** en eerder opteren voor occasionele inzet. Bij navraag bij vrijwilligers en beroepskrachten over wat ze van vrijwilligers in de eigen organisatie verwachten, maken geen van beide een duidelijke keuze tussen langdurige en **occasionele inzet**. Bij andere engagementen zijn er wel verschillen. Zo leggen beroepskrachten meer nadruk op het ondertekenen van een engagementsverklaring terwijl vrijwilligers meer nadruk

leggen op lidmaatschap en deelname aan nevenactiviteiten. Dit laatste hangt ook samen met het type organisatie: hulporganisaties en actiegerichte organisaties leggen hier beduidend minder nadruk op. Bij hulporganisaties ligt het accent meer op vorming en het ondertekenen van een engagementsverklaring. Dit hoeft niet te verwonderen vermits het decreet op het vrijwilligerswerk (art.5), dat van toepassing is in de welzijnssector, beide elementen expliciet vermeldt. Wie lokaal actief is, schat vorming minder belangrijk in dan wie minstens op regionaal niveau binnen een organisatie werkzaam is.

Wat engagementen van de verenigingen ten opzichte van vrijwilligers betreft valt op dat vrijwilligers die actief zijn in de welzijnssector meer kansen maken op diverse vormen van ondersteuning: onkosten- en vergoedingen, vorming, competentieontwikkeling, klachtenprocedure en een persoonlijk aanspreekpunt. Ook hier kan verondersteld worden dat de decretale verplichtingen in de welzijnssector het aantal ondersteuningsvormen bevordert. Vrijwilligers in vrijetijds- en ontspanningsverenigingen scoren wel iets hoger op inspraakmogelijkheden binnen de organisaties. Beroepskrachten geven meer dan vrijwilligers aan dat in hun organisatie onkostenvergoedingen voorzien zijn, aan competenties gewerkt wordt, vrijwilligers terecht kunnen met klachten en een aanspreekpunt voorzien is.

Herkenbare trends binnen eigen organisatie

Wat de inschatting van trends in de eigen organisatie betreft is vrijwel iedereen het er over eens dat vrijwilligers zelf ook iets willen hebben aan hun inzet voor anderen. Dit hangt samen met de vaststelling dat een grote meerderheid **persoonlijke interesse** vandaag belangrijker vindt dan **altruïstische inzet**. Beroepskrachten zijn het daar meer mee eens dan de vrijwilligers zelf. Vrijwilligers ervaren binnen de eigen organisatie dan weer iets meer dat de tijdsdruk er voor zorgt dat mensen zich minder snel inzetten als vrijwilliger.

Een aantal andere gesignaleerde trends worden door het merendeel onderschreven zoals de vaststelling dat vrijwilligers minder geneigd zijn om bestuursfuncties op te nemen, dat kortlopende projecten meer succes hebben dan langdurige inzet, de waaier aan vrijetijdsinitiatieven het vrijwilligerswerk minder aantrekkelijk maken en vrijwilligers veeleisender worden. Dit laatste ondervinden beroepskrachten meer dan de vrijwilligers zelf.

2 op de 3 ervaart druk van de overheid om extra aandacht te geven aan een aantal maatschappelijke problemen die ze als overheid zelf niet onder controle heeft of krijgt. Dat van vrijwilligers steeds meer vaardigheden worden verwacht, de professionalisering de drempel naar het vrijwilligerswerk verhoogt en vrijwilligers zich minder onvoorwaardelijke inzetten, wordt iets meer onderschreven door de beroepskrachten. Over de stelling dat het wettelijk kader een belemmering zou zijn

7.11 Trends binnen eigen organisatie

Mate waarin vrijwilligers en beroepskrachten het eens of helemaal eens zijn* met een aantal trends die ze binnen de eigen organisatie herkennen, in 2011, in %.

	Vrijwilliger	Beroepskracht	Totaal
Vrijwilligers willen aan hun inzet voor anderen zelf ook wat hebben.	80,5	94,1	85,6
Tijdsdruk zorgt er voor dat mensen zich minder snel inzetten als vrijwilliger.	84,8	77,8	82,2
Meer en meer worden de vaardigheden die vrijwilligers opdoen, erkend.	76,6	80,8	78,2
Persoonlijke interesse en belang is vandaag belangrijker dan altruïstische inzet.	73,3	79,8	75,8
Vrijwilligers zijn minder geneigd bestuursopdrachten binnen organisaties op te nemen.	77,1	70,1	74,6
Vrijwilligers zijn veeleisender geworden ten aanzien van organisaties.	68,7	79,7	72,9
Kortlopende projecten hebben meer succes dan langlopende engagements.	70,3	64,2	68,0
De waaier aan vrijetijdsalternatieven zorgt er voor dat vrijwilligerswerk minder aantrekkelijk wordt.	69,0	64,7	67,4
De overheid gebruikt vrijwilligerswerk steeds meer als een instrument om problemen aan te pakken die de overheid zelf niet meer aankan	65,4	62,0	64,1
Vrijwilligers moeten over steeds meer vaardigheden beschikken.	54,8	60,4	56,9
De inzet van vrijwilligers is minder onvoorwaardelijk dan in het verleden.	50,0	63,9	55,2
De professionalisering van het vrijwilligerswerk verhoogt de drempel tot deelname voor bepaalde bevolkingsgroepen.	51,6	59,3	54,5
Het wettelijk kader zorgt voor inperking van de mogelijkheden van vrijwilligers.	56,5	50,2	54,1
Vrijwilligers kennen een minder sterke band met de organisatie als in het verleden.	50,3	48,6	49,7
Het imago van vrijwilligerswerk is oubollig.	32,4	36,4	33,9
Vrijwilligers worden steeds meer vervangen door professionele krachten.	28,7	17,1	24,3
Vrijwilligers worden concurrenten van reguliere arbeidsplaatsen.	13,6	13,6	13,6

N=582.

* 4-puntschaal: enkel wie het helemaal eens of eens is met de stelling is opgenomen. De anderen waren het helemaal oneens of oneens.

Bron: SVR-webenquête, 2011.

en vrijwilligers een minder sterke band hebben met de organisatie waarin ze actief zijn, is men het duidelijk niet eens. Een derde vindt het imago van het vrijwilligerswerk oubollig. 1 op de 4 ervaart dat vrijwilligers door professionelen worden vervangen en slechts weinigen vinden dat vrijwilligers concurrenten zijn voor reguliere arbeidsplaatsen.

Het type organisatie waarin vrijwilligers of beroepskrachten actief zijn, zorgt voor weinig verschillen. Dat kortlopende engagements beter liggen wordt minder ervaren in zorg- en hulporganisaties. Zij beweren ook iets minder last te hebben van het effect van tijdsdruk en van concurrentie van allerhande vrijetijdsinitiatieven.

Globale trends

Naast het herkennen van een aantal trends binnen de eigen organisatie, werden ook globale trends in het vrijwilligerswerk getoetst. Stellingen die door heel wat beroepskrachten en vrijwilligers worden onderschreven, hebben te maken met de **leeftijdsstructuur** van het vrijwilligerswerk. Bijna 3 op de 4 deelt de mening dat vrijwilligersorganisaties het steeds moeilijker hebben om jongeren aan te trekken. Voor velen hangt dit samen met de vaststelling dat de vergrijzing van vrijwilligers een bedreiging vormt voor het voortbestaan van het vrijwilligerswerk. Vrijwilligers zijn het hier meer mee eens dan beroepskrachten en in ontspanningsverenigingen wordt dit meer herkend dan in andere verenigingen. Dat er een kloof is gegroeid tussen de noden van de organisaties en

de verwachtingen van nieuwe generaties vrijwilligers en het vooral de landelijke ledenorganisaties zijn die moeite hebben om te rekruteren, wordt door de helft onderschreven.

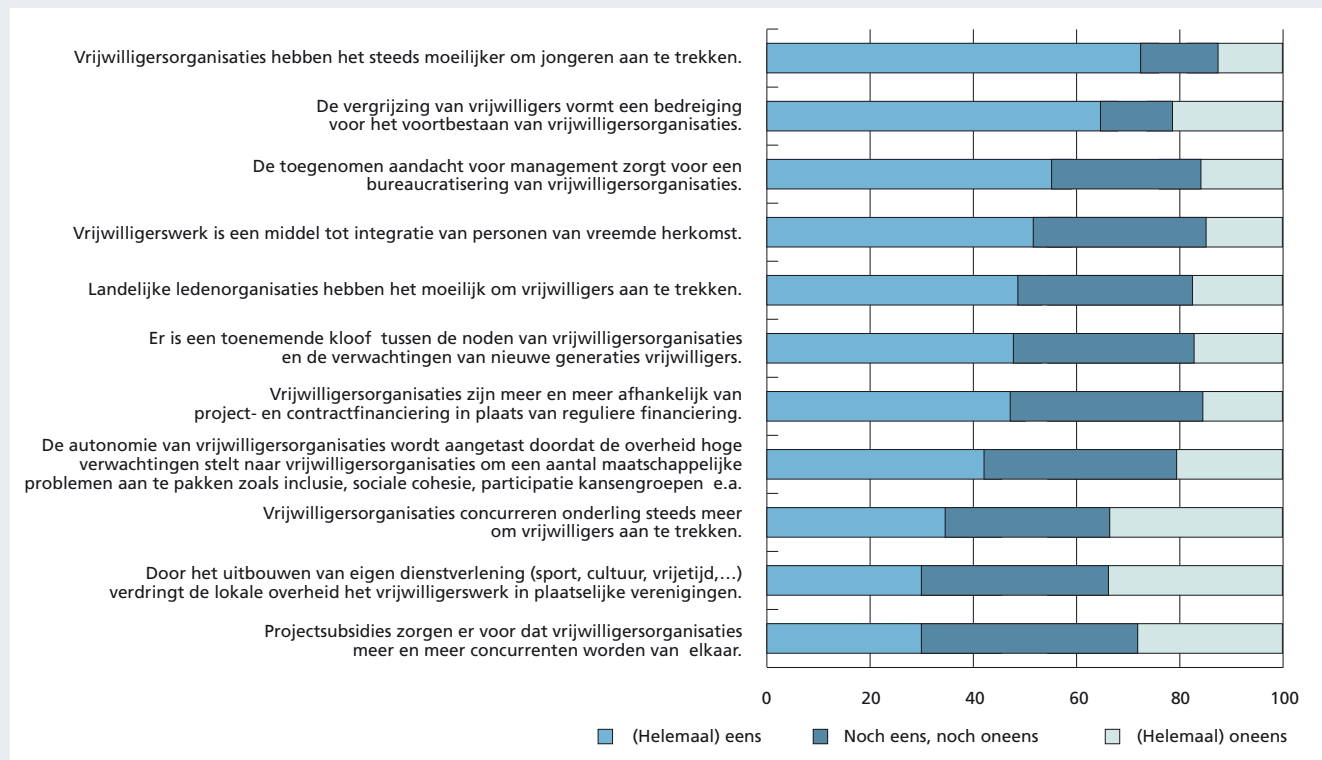
Wat het **functioneren van vrijwilligersorganisaties** betreft, vindt de helft van de respondenten dat de toegenomen aandacht voor management zorgt voor een bureaucratisering van vrijwilligersorganisaties. Deze opvatting leeft veel meer bij vrijwilligers dan bij beroepskrachten. Zij zijn er ook meer van overtuigd dat vrijwilligersorganisaties afhankelijker zijn van project- en contractfinanciering in plaats van reguliere financiering. Een minderheid geeft aan dat dit tot meer onderlinge concurrentie leidt. Beroepskrachten zijn hier iets meer van overtuigd dan vrijwilligers.

Dat vrijwilligersorganisaties een functie kunnen vervullen bij de **integratie** van personen van vreemde herkomst wordt door een kleine minderheid niet onderkend. Beroepskrachten en wie op regionaal en landelijk niveau actief is, zijn hier meer van overtuigd. 4 op de 10 van de respondenten vindt wel dat de **autonomie van vrijwilligersorganisaties** wordt aangetast doordat de overheid hoge verwachtingen stelt naar vrijwilligersorganisaties om een aantal maatschappelijke problemen aan te pakken zoals inclusie, sociale cohesie, participatie kansengroepen e.a.. Dat de lokale overheid door het uitbouwen van eigen dienstverlening het vrijwilligerswerk in plaatselijke verenigingen zou verdringen, lokt verdeelde reacties uit. Deze opvatting leeft iets meer bij vrijwilligers en in ontspanningsverenigingen.

7.12 Globale trends

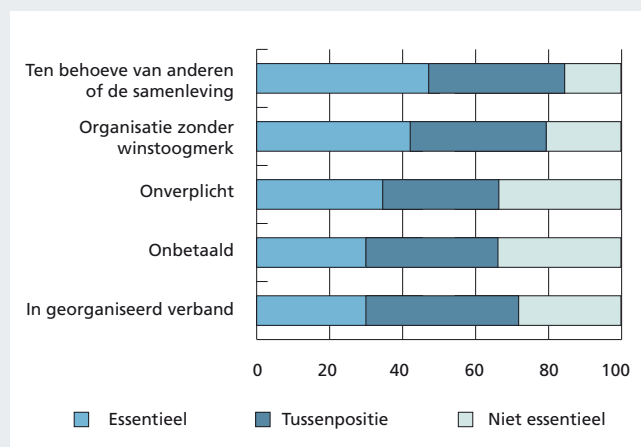
Mate van instemming met een aantal gesignaleerde globale trends in het vrijwilligerswerk, in 2011, in %.

N=582.
Bron: SVR-webenquête, 2011.

7.13 Kenmerken vrijwilligerswerk

Inschatting van het belang van de kenmerken van vrijwilligerswerk op een schaal van 0 tot 5: 0-1 (niet essentieel); 2-3 (tussenpositie); 4-5 (essentieel of zonder dit kenmerk kan er geen sprake zijn van vrijwilligerswerk), in 2011, in %.

N=592.
Bron: SVR-webenquête, 2011.

De wet en het decreet bakenen vrijwilligerswerk duidelijk af. De jongste jaren ontstaan nieuwe vormen van engagement waarbij zich de vraag opdringt of aan de definitie niet dient gesleuteld te worden. Zo worden meer en meer signalen opgevangen dat werknemers zich in hun bedrijf inzetten voor allerlei initiatieven zowel voor collega's als voor derden of het goede doel en worden jongeren in schoolverband gevraagd zich gedurende een periode in te zetten voor anderen. Hier is sprake van vormen van wat 'geleid vrijwilligerswerk' wordt genoemd (Hustinx, e.a. 2007) waarbij het de vraag is hoe onverplicht deze activiteiten wel gebeuren. Er zijn ook de vele mantelzorgers die voor familie, burens of vrienden bijspringen. Hun inzet is een louter persoonlijk initiatief en gebeurt niet vanuit of via een organisatie. Toch stelt zich ook hier de vraag waarom dit niet als vrijwilligerswerk aanzien wordt. Zowel de vrijwilligers als de beroepskrachten die deelnemen aan de webenquête onderschrijven vrij expliciet de wettelijke en decretale invulling van het vrijwilligerswerk. Dat het om een maatschappelijke inzet moet gaan, wordt vrijwel door iedereen hoog ingeschat. Dat het binnen een organisatie zonder winstoogmerk dient te gebeuren en in georganiseerd verband, scoort hoger bij de vrijwilligers dan bij de beroepskrachten. Deze zijn dan weer iets minder overtuigd van het onbetaald karakter, al blijven ook van hen nog 6 op de 10 dit zeer hoog inschatten. Globaal genomen roept de strikte definitie van vrijwilligerswerk slechts bij een beperkte groep vragen op. Beroepskrachten zijn daarbij iets minder strak dan vrijwilligers.

Ter afronding

Op basis van de beschikbare kwantitatieve gegevens is er geen enkele reden om pessimistisch te zijn over de vrijwillige inzet. Vlaanderen scoort bij de top van Europa en waar in veel landen een terugval wordt vastgesteld, is dit in Vlaanderen geenszins het geval. Wel is er sprake van een stagnatie het jongste decennium.

Het profiel van 'de vrijwilliger' bestaat niet. Elk type van organisatie trekt een eigen publiek aan. Zo engageren nog steeds meer mannen zich in een sportvereniging, terwijl vrouwen meer terug te vinden zijn in een hulporganisatie. Hulporganisaties trekken ook gemakkelijker ouderen aan. Jongeren blijven sterk aangesproken worden door een engagement in het jeugdwerk, oudere leeftijdsgroepen zijn meer terug te vinden in ontspannings-, culturele en recreatieve organisaties. De jongvolwassenen (tussen 25 en 35 jaar) zorgen voor een kloof. Uiteindelijk zijn echter opleidingsniveau en kerkelijkheid nog steeds de beste voorspellers voor het al dan niet opnemen van vrijwilligerswerk.

Vrijwilligers onderscheiden zich naar waarden en opvattingen duidelijk van niet vrijwilligers. Ze stellen meer vertrouwen in hun medemens, zijn minder utilitair individualistisch ingesteld, staan opener voor andere culturen, zijn politiek actiever en staan iets positiever tegenover het beleid. Kortom ze zorgen voor meer sociaal kapitaal en sociale cohesie in de samenleving en beantwoorden daarmee aan wat de samenleving van hen verwacht.

Is er dan niets aan de hand met het vrijwilligerswerk? Is er geen sprake van een nieuw type vrijwilliger binnen een andersoortige organisatie? De SCV-survey laat niet toe hierover uitspraken te doen. Het materiaal is te ruw om verschuivingen duidelijk in beeld te brengen. Veel vergelijkend onderzoek is trouwens niet beschikbaar. Het jeugdbewegingsonderzoek geeft wel aan dat het engagement van jongeren zeker niet lager ligt dan 20 jaar terug. Ook naar profiel en houdingen en opvattingen werden weinig grote verschillen vastgesteld.

Dit neemt niet weg dat een aantal trends door vrijwilligers en beroepskrachten in de verenigingen wel worden herkend. Vaststelling is dat dit bij de beroepskrachten iets meer het geval is dan bij de vrijwilligers zelf. Zowel beroepskrachten als vrijwilligers wijzen op moeilijkheden bij de rekrutering van jongeren. Dit gekoppeld aan de vergrijzing in vele verenigingen, roept vragen op over de continuïteit binnen vrijwilligersorganisaties. Kortlopende engagementen doen het beter dan langlopende. Persoonlijke interesse weegt zwaarder door dan altruïsme. Vrijwilligers willen ook persoonlijk iets aan hun inzet hebben. Een erkenning van hun opgedane vaardigheden kan daar zeker in meespelen. Het zijn elementen die erop wijzen dat vrijwilligers invloeden van het individualiseringsproces ondergaan. Stellen dat ze meer uit zijn op eigenbelang kan daar niet uit worden afgeleid. In vergelijking met niet vrijwilligers zijn ze dat zeker niet. Uit de reacties op

de webenquête kan niet geconcludeerd worden dat er minder onvoorwaardelijke inzet is en de binding met de organisatie minder sterk is dan in het verleden. Lidmaatschap en betrokkenheid bij de organisatie blijft voor een meerderheid zeker belangrijk.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties

- Bral, L., Carton, A., Noppe, J., Pauwels, G., Pickery, J. & Verlet, D. (2011). Sociale, maatschappelijke en politieke participatie in Vlaanderen en Europa.. In: Noppe, J., Vanderleyden, L., Callens, M. (red.). *De sociale staat van Vlaanderen 2011*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, 257-310.
- Dekker, P., de Hart, J., Faulk, L. (2007). *Toekomstverkenning vrijwillige inzet 2015*. Den Haag: SCP.
- Dekker, P., de Hart, J. (red.) (2009). *Vrijwilligerswerk in meervoud*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- De Pauw, P., Vermeersch, H., Coussée, F., Vettenburg, N. & Van Houtte, M. (2011). *Jeugdbewegingen in Vlaanderen. Een onderzoek bij groepen, leiding en leden*. Brussel: Vlaamse overheid.
- FOV (2010). *Boekstaven 2010. De staat van het sociaal-cultureel volwassenenwerk*. Brussel: FOV.
- GHK (2010). *Volunteering in the European Union. Final Report*. Brussel: Educational, Audiovisual & Cultural Executive Agency (EAC-EA), Directorate General Education and Culture (DG EAC).
- Hustinx, L. (2009). De individualisering van het vrijwillig engagement. In: Buys, G., Dekker, P. & Hooghe, M. (red.). *Civil society. Tussen oud en nieuw*. Amsterdam: Aksant, 21-42.
- Hustinx, L., Meijs, L., Ten Hoorn, E. (2007). *Geleid Vrijwilligerswerk. Over het vrijwilligerspotentieel in de Nederlandse samenleving in 2015*. Den Haag: SCP.
- Scheerder, J., Breesch, D., Pabian, S. & Vos, S. (2010a). Balanceren in een grijze zone. Een verkennende studie van de semi-agorale arbeid in de sport. In: *Beleid & Management in sport 5*. Leuven: KULeuven/Afdeling Sociale Kinesiologie & Sportmanagement.
- Scheerder, J., Breesch, D., Kesenne, S., Van Hoecke, J. & Van Reusel, B. (2010b). Sportclubs in beeld. Basisrapportering over het Vlaamse Sportclub Panel 2009. In: *Beleid & Management in sport 4*. Leuven: KULeuven/Afdeling Sociale Kinesiologie & Sportmanagement.
- Steunpunt Algemeen Welzijnswerk (2011). *De vrijwilliger binnen het CAW*. Berchem: Steunpunt Algemeen Welzijnswerk.
- Vermeersch, L. & Vandenbroucke, A. (2010). *Het deelnemers en participatieprofiel van participanten aan sociaal-cultureel werk*. Brussel: Socius.

AFKORTINGEN

µm micrometer

ABB Agentschap voor Binnenlands Bestuur
ACEA Association des Constructeurs Européens d'Automobiles
ADSEI Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie
AES Adult Education Survey
AGIV Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen
AIDS Acquired Immune Deficiency Syndrome
AMS afdeling Monitoring en Studie, Departement Landbouw en Visserij
APB aanvullende belasting op de personenbelasting
ASEAN Brunei, Cambodja, Filippijnen, Indonesië, Laos, Maleisië, Myanmar, Singapore, Thailand en Vietnam
ASO Algemeen Secundair Onderwijs

BAMA Bachelor Master
BBE Bruto Binnenlands Energieverbruik
bbp bruto binnenlands product
BERD Business Expenditure on R&D
BIV belasting op de inverkeerstelling
BIVV Belgisch Instituut voor de Verkeersveiligheid
BJB bijzondere jeugdbijstand
BLOSO Commissariaat-generaal voor de Bevordering van de Lichamelijke Ontwikkeling, de Sport en de Openlucht-recreatie
BRIC Brazilië, Rusland, India en China
BSO Beroeps Secundair Onderwijs
BTW belasting over de toegevoegde waarde
BUOO Bruto Binnenlandse Uitgaven voor O&O
BZ het Vlaamse Departement Bestuurszaken

CAI Centrale Archeologische Inventaris
CAO Collectieve arbeidsovereenkomst
CAW Centrum Algemeen Welzijnswerk
CBE Centrum voor Basiseducatie
CBO Centrum voor beroepsopleiding of omscholing voor personen met een handicap
CDO Centrum voor Deeltijds Onderwijs
CDV Centrum voor Deeltijdse Vorming
CGKR Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding
CGVS Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen
CIG centrum voor integrale gezinszorg
CIM Centrum voor Informatie over de Media
CIS Community Innovation Survey
CJSM Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media
Ckg centrum voor kindzorg en gezinsondersteuning
CLB Centrum voor Leerlingenbegeleiding
CO koolstofmonoxide

CO₂ koolstofdioxide
COFOG Classification of the Functions of Government
CRS Creditor-Reporting-System
CVO Centrum voor Volwassenenonderwijs

DAB Digital Audio Broadcasting
DAC Derde Arbeidscircuit
DBSO Deeltijds Beroeps Secundair Onderwijs
DGOS Directie-Generaal Ontwikkelingssamenwerking
DMI directe materialen input
DOMINO Dossier Minderjarigen Opvolgingssysteem
DVO diensten Vlaamse overheid
DVZ Dienst Vreemdelingenzaken

EAK Enquête naar de Arbeidskrachten
EB Eurobarometer
EC DG TREN European Commission, Directorate-General for Energy and Transport
ECB Europese Centrale Bank
ECM Etnisch-culturele minderheden
ECOOM Expertisecentrum O&O Monitoring
EMA Europees Milieuagentschap
ENA Economisch Netwerk Albertkanaal
EPB Energieprestatie en Binnenklimaat
ESR Europees Systeem van Nationale en Regionale Rekeningen
ETNIC Entreprise des Technologies Nouvelles de l'Information et de la Communication (Communauté française)
ETS Emission Trading Scheme
EU Europese Unie
EU12 Polen, Hongarije, Estland, Letland, Litouwen, Tsjechoë, Slowakije, Slovenië, Cyprus, Malta, Roemenië en Bulgarije
EU15 België, Nederland, Luxemburg, Italië, Frankrijk, Duitsland, Denemarken, Verenigd Koninkrijk, Ierland, Griekenland, Spanje, Portugal, Oostenrijk, Zweden en Finland
EU-SILC European Union Statistics on Income and Living Conditions
EVCA European Venture Capital Association

FB Departement Financiën en Begroting
FEBIAC Belgische Federatie van de Automobiel- en Tweewielerindustrie
FFEU Financieringsfonds voor Schuldafbouw en Eenmalige Investeringsuitgaven
FOD MV Federale Overheidsdienst Mobiliteit en Vervoer
FOD SZ Federale Overheidsdienst Sociale Zekerheid
FOD Federale Overheidsdienst
FOS Federatie voor Open Scoutisme
FPB Federaal Planbureau
FSMA Autoriteit voor Financiële Diensten en Markten

GBAORD Government Budget Appropriations or Outlays on R&D

GEM Global Entrepreneurship Monitor

GERD Gross Expenditure on Research & Development

GESCO Gesubsidieerde Contractuelen

GIB Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden

GLB Gemeenschappelijk landbouwbeleid (EU)

GLI Grübel-Lloyd index

GON Geïntegreerd Onderwijs

GOVERD Government Expenditures on R&D

GPB Getuigschrift Pedagogische Bekwaamheid

GT gigaton

GWh Gigawattuur

HBO Hoger Beroeps Onderwijs

HBO Huishoudbudgetonderzoek

HBPWP Horizontaal Begrotingsprogramma Wetenschapsbeleid

HCI geharmoniseerde competitiviteitsindicator

HDTV hoge definitie televisie

HERD Higher Education Expenditures on R&D

HHI Herfindahl-Hirschman index

HIV Human Immunodeficiency Virus

HOKT SP Hoger Onderwijs van het Korte Type Sociale Promotie

IBO Individuele Beroepsopleiding in de Onderneming

ICSI IntraCytoplasmatische Sperma-Injectie

iDTV interactieve digitale televisie

IGO Inkomensgarantie voor Ouderen

ILO International Labour Organization (Internationale Arbeidsorganisatie)

IMD Institute for Management Development

IMF Internationaal Monetair Fonds

INBO Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek

INR Instituut voor de Nationale Rekeningen

IRCEL intergewestelijke cel voor het leefmilieu

IVON Integraal Verwevings- en Ondersteunend Netwerk

JINT Jeugd Internationaal

JIP Jongereninformatiepunt

KLIP Kabel en Leiding Informatie Portaal

KLJ Katholieke Landelijke Jeugd

KSA Katholieke Studenten Aktie

KSO Kunst Secundair Onderwijs

KSZ Kruispuntbank van de Sociale Zekerheid

kW kilowatt

kWh kilowattuur

LAC Lokale Adviescommissie

LFS Labour Force Survey

LMN Landbouwmonitoringsnetwerk

LNE Departement Leefmilieu, Natuur en Energie

LPG Liquified Petroleum Gas

MAP Mestactieplan

MDG Millenniumdoelstelling voor ontwikkeling

MIRA Milieurapport Vlaanderen

MOW Departement Mobiliteit en Openbare Werken

MWe Megawatt elektrisch vermogen

N11 Next 11: Bangladesh, Egypte, Indonesië, Iran, Zuid-Korea, Mexico, Nigeria, Filippijnen, Pakistan, Turkije en Vietnam

NARA Natuurrapport

NBB Nationale Bank van België

NEC Normaal Economisch Circuit

NMBS Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen

NWWZ niet-werkende werkzoekenden

NUTS Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques

O&O Onderzoek en Ontwikkeling

O&V Departement Onderwijs en Vorming

OCMW Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn

ODA Official Development Assistance

OESO Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling

OOOC onthaal-, oriëntatie- en observatiecentrum

OOV opcentiemen op de onroerende voorheffing

OVAM Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij

PAB persoonlijk assistentiebudget

PB personenbelasting

PBV Promotie Binnenvaart Vlaanderen

PCB polychloorbifenyln

PDPO Programmeringsdocument Plattelandsontwikkeling

PGB persoonsgebonden budget

PIGS Portugal, Ierland, Griekenland en Spanje

PISA Programme for International Student Assessment

PJ petajoules (1.015 joules)

PM₁₀ Particulate matter (stofdeeltjes) met een diameter kleiner dan 10 µm

PM_{2,5} Particulate matter (stofdeeltjes) met een diameter kleiner dan 2,5 µm

PMAH personen met een arbeidshandicap

PNP Not for profit Organisations Expenditures on R&D

POD MI Programmatorische Federale Overheidsdienst Maatschappelijke Integratie

PV Proces-Verbaal

RKW Rijksdienst voor Kinderbijslag voor Werknemers

RMH Recht op Maatschappelijke Hulp

RMI Recht op Maatschappelijke Integratie

RSV Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen

RSVZ Rijksinstituut voor de Sociale Verzekeringen der Zelfstandigen

RSZ Rijksdienst voor Sociale Zekerheid

RSZPPO Rijksdienst voor Sociale Zekerheid van de Provinciale en Plaatselijke Overheidsdiensten

RUP Ruimtelijk Uitvoeringsplan

RVA Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening

RVP Rijksdienst voor Pensioenen

RWZI rioolwaterzuiveringsinstallatie

SCV Sociaal-Culturele Verschuivingen Survey
SEE2001 Socio-economische Enquête 2001
SERV Sociaal-economische Raad van Vlaanderen
SHM Sociale Huisvestingsmaatschappij
SILC Statistics on Income and Living Conditions
SO₂ zwaveldioxide
SOA Seksueel Overdraagbare Aandoeningen
SPE Studiecentrum voor Perinatale Epidemiologie
SPRE Strategisch Plan Ruimtelijke Economie
SVK Sociaal Verhuurkantoor
SVR Studiedienst van de Vlaamse Regering
SVS Stichting Vlaamse Schoolsport
SWAP SuperWijze Activiteitenpas

TBS Terbeschikkingstelling
TEA Total entrepreneurial Activity Rate
TEU Twenty-foot Equivalent Unit
TIES The Integration of the European Second Generation
TINA Transformatie en Innovatie Acceleratie
TJ terrajoule (1.012 joules)
TSO Technisch Secundair Onderwijs
TVC Totaal Vruchtbaarheidscijfer

VAD Vereniging voor Alcohol- en andere Drugproblemen
VAPH Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap
VDAB Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding
VEA Vlaams Energieagentschap
VEN Vlaams Ecologisch Netwerk
VGC Vlaamse Gemeenschapscommissie
VHC Vlaamse Havencommissie
ViA Vlaanderen in Actie
Vinnof Vlaams Innovatiefonds
VIOE Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed
VIP Jeugd Vlaams Informatiepunt Jeugd
VIP Vlaamse Inschakelingspremie
VIPA Vlaams Infrastructuurfonds voor Persoonsgebonden Aangelegenheden
VITO Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek
VKBO Verrijkte Kruispuntbank Ondernemingen
VLAREM Vlaams Reglement betreffende de Milieu-vergunning
VLIF Vlaams Landbouwinvesteringsfonds
VLM Vlaamse landmaatschappij
VMM Vlaamse Milieumaatschappij
VMMa Vlaamse Media Maatschappij
VMSW Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen
VNJ Vlaams Nationaal Jeugdverbond
VOD Video-On-Demand
VOP Vlaamse Ondersteuningspremie
VPJ Verloren Potentiële Jaren
VREG Vlaamse Reguleringsinstantie voor de Elektriciteits- en Gasmarkt
VRIND Vlaamse Regionale Indicatoren
VRM Vlaamse Regulator voor de Media
VSAWSE Vlaams Subsidieagentschap voor Werk en Sociale Economie
VSDO Vlaamse Strategie Duurzame Ontwikkeling
vte voltijdse equivalenten
VTI Vlaams Theater Instituut

VTS Vlaamse trainersschool
VVJ Vereniging Vlaamse Jeugddiensten en -consulenten vzw
VVKSM Vlaams Verbond van Katholieke Scouts en Meisjes-gidsen
VWF Vlaams Woningfonds

WCS World Competitiveness Scoreboard
WEP-plus Werkervaringsplan
WIGW Weduwen, Invaliden, Gepensioneerden en Wezen
WIV Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid
WKK Warmtekachtkoppeling
WSE Departement Werk en Sociale Economie
WVG Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin
W&T wetenschappelijke en technologische dienstverlening

LIJST VAN FIGUREN

DWARSDOORSNEDE

Omgevingsindicatoren duurzame ontwikkeling	16
Duurzaamheidsindex	17
Genderverschillen	18
Personen met een handicap	20
Opvolging Vlaams regeerakkoord 2008-2011 in vogelvlucht	21 23

CLUSTER 1

ALGEMEEN REFERENTIEKADER

Sociaal-culturele context

1.1	Globale tevredenheid	25
1.2	Tevredenheid levensaspecten	25
1.3	Levenstevredenheid: Europese vergelijking	26
1.4	Tijdsdruk	26
1.5	Tijdsdruk naar gezinstype	27
1.6	Vrije tijd in de week	27
1.7	Combinatie arbeid en gezin	27
1.8	Zorgen	28
1.9	Vrees om werk	28
1.10	Contacten met burens, vrienden en familie	28
1.11	Contactpersonen	28
1.12	Toekomstverwachtingen	29
1.13	Maatschappelijke problemen	29
1.14	Maatschappelijke problemen naar geslacht en opleiding	30
1.15	Persoonlijke en maatschappelijke problemen: Europese vergelijking	30
1.16	Politieke interesse	31
1.17	Politieke interesse Europees vergeleken	31
1.18	Politiek actief	31
1.19	Politieke onmacht	31
1.20	Vertrouwen in de overheid	32
1.21	Vertrouwen in instellingen	32
1.22	Vertrouwen in instellingen: Europese vergelijking	32
1.23	Werking democratie	33
1.24	Tevredenheid voorzieningen	34
1.25	Kwaliteit voorzieningen: Europese vergelijking	34

Macro-economische context

1.26	Bbp en arbeidsproductiviteit	36
1.27	Werkgelegenheidsgraad	37
1.28	Bevolking 15-64 jaar	38
1.29	Conjunctuur	38
1.30a	Groeiboekhouding nu	39
1.30b	Groeiboekhouding verleden	39
1.31	Overheidsschuld	39

1.32	Begrotingstekort	39
1.33	Renteverschillen	40
1.34a	Belgrafiek secundaire sector	41
1.34b	Belgrafiek tertiaire sector	41
1.35	Shift & share	42
1.36	Bruto toegevoegde waarde en werkgelegenheid	42
1.37	Competitiviteitsranking	43

Demografische context

1.38	Bevolking	45
1.39	Bevolkingsdichtheid per gemeente	45
1.40	Bevolkingsgroei per gewest	46
1.41	Bevolkingsgroei per gemeente	46
1.42	Bevolkingsgroei binnen het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest	46
1.43	Aandeel buitenlandse bevolking per gewest	47
1.44	Aandeel buitenlandse bevolking per gemeente	47
1.45	Leeftijdspiramide	48
1.46	Vergrijzing	48
1.47	Grijze druk	48
1.48	80-plussers	49
1.49	Geboorten	49
1.50	Totaal vruchtbaarheidscijfer	49
1.51	Natuurlijke aangroei	50
1.52	Levensverwachting	50
1.53	Buitenlands migratiesaldo per gemeente	50
1.54	Buitenlandse migratie	51
1.55	Binnenlands migratiesaldo per gemeente	51
1.56	Huwelijken en echtscheidingen	52
1.57	Huwelijksjubilea	52
1.58	Verklaringen en stopzettingen van wettelijke samenwoning	53
1.59	Bevolkingsprojectie	53
1.60	Huishoudensprojectie	54

CLUSTER 2

TALENT, WERK, ONDERNEMEN EN INNOVATIE

De lerende Vlaming

2.1	Schoolbevolking basis- en secundair onderwijs	60
2.2	Leerlingen secundair onderwijs	60
2.3	Leerlingen buitengewoon onderwijs	60
2.4	GON	61
2.5	Leerlingen in de onthaalklas	61
2.6	Brussel - gewoon onderwijs	61
2.7	Brussel - Nederlandstalig onderwijs	61
2.8	Brussel - kleuteronderwijs	62
2.9	Brussel - lager onderwijs	62

2.10	Brussel – secundair onderwijs	62	2.64	Werkzaamheidsgraad internationaal	88
2.11	Studenten hoger onderwijs	63	2.65	Uittredeleeftijd	88
2.12	Hogescholenonderwijs naar studiegebied	63	2.66	Deeltijdarbeid	89
2.13	Universitair onderwijs naar studiegebied	63	2.67	Tijdelijke arbeid	89
2.14	Personeel	64	2.68	Atypische arbeid	89
2.15	Scholingsgraad	65	2.69	Werkbaarheidsgraad	90
2.16	Evolutie scholingsgraad	66	2.70	Werkbaarheidsindicatoren	90
2.17	Aandeel kortgeschoolden	66	2.71	ILO-werkloosheidsgraad globaal	90
2.18	Kleuterparticipatie	67	2.72	Werkloosheidskloven	91
2.19	Gemiddeld schoolprofiel – basisonderwijs	67	2.73	ILO-werkloosheidsgraad internationaal	91
2.20	Gemiddeld schoolprofiel – secundair onderwijs	68	2.74	Langdurige werkloosheid	92
2.21	Sociale mix - basisonderwijs	68	2.75	VDAB-werkloosheidsgraad	92
2.22	Sociale mix - secundair onderwijs	68	2.76	Niet-werkende werkzoekenden totaal	93
2.23	Resultaten PISA 2009	69	2.77	Niet-werkende werkzoekenden naar kenmerken	93
2.24	Schoolse vertraging gewoon onderwijs	70	2.78	Openstaande vacatures	94
2.25	Schoolse vertraging naar onderwijsvorm	70	2.79	Spanningsindicator	94
2.26	Problematische afwezigheden	70	2.80	Werkzaamheidsgraad naar gezinssamenstelling	95
2.27	Vroegtijdige schoolverlaters	71	2.81	Deeltijdarbeid naar gezinssamenstelling	95
2.28	Ongekwalificeerde 22-jarigen	71	2.82	Beroepsinactieve bevolking	95
2.29	School- en studietoelagen	71	2.83	VDAB-trajectwerking	96
2.30	Diploma hoger onderwijs	72	2.84	VDAB-trajectwerking kansengroepen	96
2.31	Diploma hoger onderwijs - internationaal	72	2.85	Uitstroom VDAB-trajectwerking	96
2.32	Diploma hoger onderwijs naar scholingsgraad moeder	72	2.86	Niet-navolingspercentage	97
2.33	Levenslang leren	73	2.87	Activering langdurig werklozen	97
2.34	Volwassenenonderwijs	73	2.88	IBO	98
2.35	Deeltijds kunstonderwijs	74	2.89	Werkervaringsprojecten	98
2.36	Deelname examencommissie	74	2.90	Tewerkstellingspremie 50-plus	99
2.37	Ervaringsbewijzen	75	2.91	Opleidingscheques werknemers	99
2.38	Opleidingenparticipatie werknemers	75	2.92	Tewerkstellingscellen	100
2.39	Opleidingsinvesteringen	75	2.93	Loopbaanonderbreking en tijdskrediet	100
2.40	Leerlingen deeltijds onderwijs	76	2.94	Vlaamse aanmoedigingspremies	100
2.41	Leerovereenkomsten Syntra	76	2.95	Bereik sociale economie	102
2.42	Deelnemers ondernemersopleiding	76	2.96	Kansengroepen in de sociale economie	102
2.43	Erasmusstudenten	77			
2.44a	Studentenmobiliteit inkomend	78	De open ondernemer		
2.44b	Studentenmobiliteit uitgaand	78	2.97	Dynamiek ondernemen	106
2.45	Vreemde talen – lager onderwijs	78	2.98	Overlevingsgraad	106
2.46	Vreemde talen – secundair onderwijs	78	2.99	Ondernemerschap	106
2.47	Uitgaven in % bbp	79	2.100	Doelgroepen ondernemen	107
2.48	Uitgaven per kleuter	79	2.101	Investeringsratio	107
2.49	Uitgaven per leerling lager onderwijs	79	2.102	Vraag en capaciteitsbezetting	108
2.50	Uitgaven per leerling secundair onderwijs	80	2.103	Kennisintensieve sectoren	109
2.51	Uitgaven per student hoger onderwijs	80	2.104	Creativiteit	109
2.52	Leerling-leerkracht-ratio kleuteronderwijs	80	2.105	Innovatieve bedrijven	110
2.53	Leerling-leerkracht-ratio lager onderwijs	80	2.106	Technologische industrie / Bruto toegevoegde waarde	110
2.54	Leerling-leerkracht-ratio secundair onderwijs	81	2.107	Technologische industrie / Werkgelegenheid	110
2.55	Student-docent-ratio hoger onderwijs	81	2.108	Kennisintensieve diensten / Bruto toegevoegde waarde	111
2.56	Salarissen lager onderwijs	81	2.109	Kennisintensieve diensten / Werkgelegenheid	111
2.57	Salarissen lager secundair onderwijs	82	2.110	Gezondheidszorg en logistiek	112
2.58	Salarissen hoger secundair onderwijs	83	2.111	In- en uitvoer	112
Werk en sociale economie			2.112	Buitenlandse orderpositie	113
2.59	Bevolking op arbeidsleeftijd	85	2.113	Competitiviteit en dollar	113
2.60	Prognose bevolking op arbeidsleeftijd	86	2.114	Competitiviteit internationaal	113
2.61	Werkzaamheidsgraad globaal	87	2.115	Opkomende handelsblokken	114
2.62	Werkzaamheidsgraad ouderen	87	2.116	Invoer	114
2.63	Werkzaamheidskloven	87	2.117	Uit- en invoerpakket	115

2.118	Concurrentiële handel	115	3.28	Aanbod cultuurcentra	144
2.119	Marktaandelen	116	3.29	Aanbod vzw “deRand”	144
2.120	Buitenlandse directe investeringen	117	3.30	Aanbod VGC	144
Innovatiecentrum Vlaanderen			3.31	Afdelingen jeugdbewegingen	145
2.121	O&O-intensiteit in Vlaanderen	121	3.32	Jeugdverblijfcentra	145
2.122	Internationale vergelijking	121	3.33	Jeugdhuizen	145
2.123	O&O-uitgaven – BERD	121	3.34	Jongereninformatiepunten	146
2.124	Privaat gefinancierd deel binnen het hoger onderwijs	122	3.35	Deelname podiumkunsten	146
2.125	O&O-uitgaven – non-BERD	122	3.36	Podiumkunsten	147
2.126	Wetenschapsbudget	123	3.37	Drempels musea	147
2.127	Gericht versus niet-gericht onderzoek	123	3.38	Hoogopgeleide deelnemers per laagopgeleide	147
2.128	Overheidsbudget internationaal	123	3.39	Deelnemers podiumkunsten in cultuurcentra	148
2.129	O&O personeel	124	3.40	Bioscoopbezoek	148
2.130	Belangstelling exacte en toegepaste wetenschappen	124	3.41	Toeschouwers bioscopen	148
2.131	Relatie doctoraten-tweedecyclusediploma’s	125	3.42	Toeschouwersaantallen Vlaamse films	149
2.132	Mobiliteit van onderzoekers	125	3.43	Lezen	149
2.133	Mobiliteit van toponderzoekers	125	3.44	Bezoekersaantallen	149
2.134	Publicatieoutput	126	3.45	Museumbezoek naar opleiding	149
2.135	Publicatieprofiel (specialisatie)	126	3.46	Drempels theater	150
2.136	Octrooiaanvragen	127	3.47	Erfgoedactiviteiten	150
2.137	Europese octrooikaart	127	3.48	Deelname erfgoedactiviteiten	150
2.138	Regionale octrooikaart (Vlaanderen)	128	3.49	Kunstenaanbod	151
CLUSTER 3			3.50	Podiumkunsten in Cultuurcentra	151
INZETTEN OP EEN WARME SAMENLEVING			3.51	Bioscoopaanbod	151
Cultuur			3.52	Arthouse-bioscopen	151
3.1	Cultuurparticipatie	133	3.53	Boekenverkoop	152
3.2	Actief lidmaatschap	134	3.54	Culturele erfgoedorganisaties	152
3.3	Lidmaatschap naar opleiding	134	3.55	Erfgoed	152
3.4	Verenigingsleven internationaal	134	3.56	Evolutie erkende musea en erfgoedconvenants	153
3.5	Cultuuraanbod	135	3.57	Aandeel bbp	154
3.6	Sociaal-cultureel werk en gender	136	3.58	Tewerkstelling culturele sector	154
3.7	Deelname sociaal-culturele verenigingen	136	3.59	Bedrijven cultuursector	155
3.8	Amateurkunsten	136	3.60	Uitgaven aan cultuur	155
3.9	Amateurkunsten naar discipline	137	Sport		
3.10	Leners	137	3.61	Sportbeoefening	158
3.11	Leners per gemeente	137	3.62	Hindernissen actief zijn	159
3.12	Ontleningen	138	3.63	Typologie 55-plussers	159
3.13	Bibliotheekbezoek	138	3.64	Sportfrequentie	159
3.14	Cultuurcentra deelnemers	138	3.65	Sportdiversiteit	159
3.15	Gemeenschapscentra vzw “deRand”	139	3.66	Top 10 sporten	160
3.16	Gemeenschapscentra in Brussel	139	3.67	Sportparticipatie in Europa	160
3.17	Leden jeugdbewegingen	139	3.68	Leden erkende sportclubs	160
3.18	Diversiteit in de jeugdbeweging	140	3.69	Jonge leden erkende sportclubs	161
3.19	Aanwezigheid	140	3.70	Nederlandstalige leden	161
3.20	Lidmaatschap	140	3.71	Actief lidmaatschap	161
3.21	Sociaal-cultureel werk	141	3.72	Bijwonen sportwedstrijd	161
3.22	Aanbod sociaal-cultureel werk	141	3.73	Schoolsportactiviteiten	162
3.23	Sociaal-culturele verenigingen	141	3.74	Schoolsportevenementen	162
3.24	Amateurkunsten	142	3.75	Sportaanbod	162
3.25	Gedrukte materialen	142	3.76	Vrijwilligers in sportclubs	163
3.26	Audiovisuele materialen	143	3.77	Sportvrijwilliger	163
3.27	Cultuurcentra	143	3.78	Voornaamste sportaccommodaties	163
			3.79	Sporthallen	164
			3.80	Zwembaden	164
			3.81	Cursisten Vlaamse Trainersschool	165
			3.82	Diploma’s Vlaamse Trainersschool	165
			3.83	Professionalisering sportclubs	165

3.84	Professionalisering sportfederaties	165
3.85	Sportkampen	166
3.86	Sportklassen	166
3.87	Topsportscholen	167
3.88	Ondersteuning topsporters (BLOSO)	167
3.89	Tewerkstellingscontracten	167
3.90	Medailles en finaleplaatsen	168
3.91	Dopingovertreders	169
3.92	Dopinggebruik	169
3.93	Tewerkstelling	169
3.94	Sportondernemingen	170

Toerisme

3.95	Omzet en investeringen	171
3.96	Werkgelegenheid	171
3.97	Omzet horeca	172
3.98	Werkgelegenheid horeca	172
3.99	Overnachtingen	173
3.100	Groeiratio overnachtingen	173
3.101	Spreiding overnachtingen	173
3.102	Overnachtingen naar macroproduct	174
3.103	Logiescapaciteit	174
3.104	Verblijfsmotief	174
3.105	Binnenlandse overnachtingen	175
3.106	Buitenlandse overnachtingen	175
3.107	Overnachtingen naar herkomstland	175
3.108	Aankomsten naar aantal inwoners	176
3.109	Attracties	176
3.110	Vakantieparticipatie	177
3.111	Vakantie-armoede	177
3.112	Steunpunt Vakantieparticipatie	177

Media

3.113	Marktaandeel radio's	179
3.114	Televisiediensten	179
3.115	Marktaandeel tv-zenders	180
3.116	Kranten	180
3.117	On- versus offline kranten	181
3.118	Mediaconcentratie	182
3.119	Reclamedruk	183
3.120	Inkomsten VRT	183
3.121	Europese publieke omroepen	184
3.122	Vertrouwen in de media	184
3.123	Raad voor de Journalistiek	185
3.124	Vlaamse Regulator voor de Media	185
3.125	Nieuwsinhoud:criminaliteit en cultuur	185
3.126	Binnen- en buitenlandse nieuwsitems	186
3.127	Programma-aanbod VRT-televisie	186
3.128	VRT-aanbod en waardering	187
3.129	Programma-aanbod KETNET	188
3.130	Vlaamse identiteit op de VRT	188
3.131	Televisiebereik naar sociale groep	189
3.132	Radiobereik naar sociale groep	189
3.133	Wesitebereik naar sociale groep	189
3.134	Mediabezit	190
3.135	Reden geen internettoegang	190
3.136	Algemeen mediagebruik	191
3.137	Mediabezit versus -gebruik	191

3.138	Computer en internetvaardigheden	192
3.139	Breedte mediagebruik	192
3.140	Nieuwsconsumptie	192
3.141	ICT-toepassingen	193
3.142	Breed mediagebruik	194
3.143	Ondertiteling VRT	194
3.144	Ondertiteling vtm	194

Gezondheid

3.145	Vaccinatiegraad volwassenen	197
3.146	Vaccinatiegraad jonge kinderen	197
3.147	Evolutie borstkankerscreening	198
3.148	Borstkankerscreening per gemeente	198
3.149	Mammografie	199
3.150	Roken	199
3.151	Rookgedrag jongeren	200
3.152	Evolutie rookgedrag jongeren	200
3.153	Overconsumptie alcohol	200
3.154	Alcoholgebruik jongeren	200
3.155	Evolutie alcoholgebruik jongeren	201
3.156	Cannabisgebruik	201
3.157	Cannabisgebruik jongeren	201
3.158	Evolutie cannabisgebruik jongeren	201
3.159	Ongevallensterfte	202
3.160	Europese vergelijking ongevallensterfte	202
3.161	Fysieke activiteit	203
3.162	Consumptie groenten en fruit	203
3.163	Overgewicht	203
3.164	Zelfdoding	204
3.165	Europese vergelijking zelfdoding	204
3.166	Zelfgerapporteerde depressie	204
3.167	Diagnose CGG	205
3.168	Belangrijkste doodsoorzaken	205
3.169	Vermijdbare sterfte	206
3.170	Verloren potentiële jaren	207
3.171	Foeto-infantiele sterfte	207
3.172	Europese vergelijking kindersterfte	207
3.173	HIV en AIDS	208
3.174	SOA	208
3.175	Maternale leeftijd	209
3.176	Medisch begeleide voortplanting	209
3.177	Inducties, epidurales en keizersnedes	210
3.178	Borstvoeding	210
3.179	Artsen en ziekenhuisbedden	210
3.180	Europese vergelijking ziekenhuisbedden	211
3.181	Europese vergelijking artsen	211

Zorg

3.182	Tele-Onthaal	213
3.183	Geholpen cliënten CAW	214
3.184	Kenmerken cliënteel CAW	214
3.185	Aard van de problemen CAW	215
3.186	Aantal jonge kinderen	215
3.187	Capaciteit kinderopvang	215
3.188	Capaciteit per 1.000 kinderen	216
3.189	Kinderopvanggebruik	216
3.190	Kinderopvang per doelgroep	216
3.191	Inkomensgerelateerde opvang	217

4.38	Isolatie	282	4.91	Verontreinigde gronden	310
4.39	Leegstand en verkrotting	283	4.92	Kwaliteit waterbodems	310
4.40	Evolutie leegstand en verkrotting	283	4.93	Erosiemaatregelen	311
4.41	Lokaal woonbeleid	284	4.94	Verzurende emissies	311
Stedelijkheid			4.95	Verzuring in Europa	312
4.42	Gebiedsindeling RSV + SPRE	287	4.96	Luchtkwaliteitsindex	312
4.43	Indeling gemeenten	288	4.97	Emissies van broeikasgassen	313
4.44	Bevolkingsevolutie	288	4.98	Broedvogelindex	313
4.45	Migratiesaldo en natuurlijke groei	289	4.99	Kritische lasten	314
4.46	Demografische balansvergelijking	289	4.100	VEN en IVON	314
4.47	Huishoudens en alleenstaanden	289	4.101	Effectief natuurbeheer	314
4.48	Huishoudprojecties	290	4.102	Extra planologische groengebied	315
4.49	Demografische indices	291	4.103	Bosvitaliteit	315
4.50	Evolutie vergrijzing	291	4.104	Bezoek aan bossen en natuurgebieden	315
4.51	Evolutie ontgroening	291	4.105	Aanbod huishoudelijk afval	316
4.52	Prognoses naar leeftijd	292	4.106	Selectieve inzameling	316
4.53	Bebouwd versus onbebouwd	292	4.107	Restafval	317
4.54	Onbebouwd	293	4.108	Verwerking huishoudelijk afval	317
4.55	Bebouwde oppervlakte	293	4.109	Aanbod bedrijfsafval	318
4.56	Onbebouwde oppervlakte	293	4.110	Verwerking bedrijfsafval	318
4.57	Tevredenheid woning en buurt	294	4.111	Materiaalproductiviteit	318
4.58	Stedenbouwkundige vergunningen	294	4.112	Mestverwerking	319
4.59	Bouwgrondprijs	295	4.113	Nitraat in oppervlaktewater	319
4.60	Woningprijzen	295	4.114	Nitraat in grondwater	320
4.61	Evolutie woningprijzen	295	4.115	Nitraatresidu	320
4.62	'Price to income' ratio	296	4.116	Ozon	321
4.63	Demografie ondernemingen	297	4.117	PM10	321
4.64	Ondernemingsgraad, jobratio en vestigingsratio	297	4.118	PM10 in Europa	321
4.65	Inkomende pendelintensiteit	298	4.119	PM2,5	322
4.66	Uitgaande pendelintensiteit	298	4.120	Milieubesef	322
4.67	Werkloosheidsgraad en werkzaamheidsgraad	299	4.121	Gedragsintenties	322
4.68	Niet-werkende werkzoekenden	299	4.122	Consumptiegedrag	322
4.69	Werkloosheidsgraad en werkzaamheidsgraad jongeren	299	4.123	Milieuhinder	323
4.70	Milieubesparende maatregelen	300	Energie		
4.71	Milieuvervuiling	300	4.124	Energie-intensiteit	325
4.72	Huishoudelijk afval	301	4.125	Energieverbruik per sector	326
4.73	Voorzieningen	301	4.126	Elektriciteitsproductie	327
4.74	Sociale woningen	301	4.127	Netto-invoer van elektriciteit	327
4.75	Fiscaliteit	302	4.128	Productie groene stroom	327
4.76	Kansarmoede-index	302	4.129	Milieuvriendelijke elektriciteit	328
4.77	Tegemoetkomingen	303	4.130	Hernieuwbare energie bij verwarming, koeling en vervoer	328
4.78	Schoolse vertraging	303	4.131	Eco-efficiëntie energiesector	329
4.79	Bridging	304	4.132	Energiearmoede	330
4.80	Lidmaatschap en vrijwilligerswerk	304	4.133	Marktwerving	330
4.81	Cultuur- en vrijetijdsaanbod	305	4.134	Stroom- en gasonderbrekingen	331
4.82	Cultuur- en sportparticipatie	305	Landbouw		
4.83	Interesse in politiek	305	4.135	Landbouwareaal	333
4.84	Vertrouwen in de overheid	306	4.136	Veestapel	334
4.85	Tevredenheid beleid	306	4.137	Land- en tuinbouwbedrijven	334
4.86	Tevredenheid voorzieningen	306	4.138	Gemiddelde veebezetting	334
Milieu en natuur			4.139	Waardecreatie land- en tuinbouw	335
4.87	Opgeloste zuurstof	308	4.140	Netto toegevoegde waarde per voltijdse arbeidskracht	335
4.88	Ecologische waterkwaliteit	309	4.141	Landbouwconjunctuurindex	336
4.89	Waterzuivering	309	4.142	Agrarische handel	336
4.90	Regenwater	309			

4.143	Invoer landbouwproducten	337
4.144	Uitvoer landbouwproducten	337
4.145	Tewerkstelling	337
4.146	Twerkstelling naar productierichting	338
4.147	Arbeidsinkomen	338
4.148	Leeftijd bedrijfsleider	338
4.149	Opvolging	339
4.150	Opleiding starters	339
4.151	Eco-efficiëntie	340
4.152	Rechtstreekse inkomenssteun	341
4.153	Investeringssteun	342
4.154	Agromilieumaatregelen	342
4.155	Bijdrage steun in bedrijfsinkomen	343
4.156	Biologische landbouw	343
4.157	Vissersvloot	344
4.158	Aanvoer vissersvloot	344
4.159	Aanvoerwaarde vissersvloot	344

CLUSTER 5 SLIMME DRAAISCHIJF EUROPA

5.1	Personenkilometer personenwagens	349
5.2	Personenkilometer autobussen en –cars	350
5.3	De Lijn	350
5.4	Personenkilometer NMBS	350
5.5	Luchthavens passagiers EU	350
5.6	Luchthavens passagiers	351
5.7	Vliegbewegingen	351
5.8	Modale verdeling personenvervoer	352
5.9	Modale verdeling van het woon-werkverkeer	353
5.10	Modale verdeling van het woon-schoolverkeer	353
5.11	Motief van de verplaatsing	353
5.12	Motief van de afgelegde afstand	353
5.13	Motief van niet-verplaatsers	354
5.14	Modale verdeling naar afstand	354
5.15	Tonkilometers vrachtwagens	354
5.16	Goederenvervoer over de weg	355
5.17	Tonkilometer NMBS	355
5.18	Binnenvaart	355
5.19	Haventrafiek Le Havre – Hamburg	356
5.20	Goederentrafiek zeehavens	356
5.21	Goederentrafiek naar soort	357
5.22	Luchthavens vracht	358
5.23	Vrachtluchthavens EU	359
5.24	Oliepijpleidingen	359
5.25	Modale verdeling goederenvervoer	360
5.26	Logistiek – toegevoegde waarde	360
5.27	Logistiek – werkgelegenheid	360
5.28	Wagenpark	361
5.29	Wegverkeer	361
5.30	Filezwaarte	362
5.31	Missing links wegennet	362
5.32	Missing links waterwegen	363
5.33	Fietrouten netwerk	363
5.34	Evolutie verkeersveiligheid	364
5.35	Ongevallen naar wegtype	364
5.36	Fietsslachtoffers	364

5.37	Doelstellingen verkeersveiligheid	365
5.38	Evaluatie maatregelen	365
5.39	Perceptie handhaving	365
5.40	Verkeersveiligheid regio's	365
5.41	Verkeersveiligheid lidstaten	366
5.42	Personenwagenpark	366
5.43	Roetfilters	367
5.44	Voertuigeigenaar	367
5.45	Energieverbruik	367
5.46	CO2-uitstoot	367
5.47	Hernieuwbare energie	368
5.48	Strooizout	368
5.49	Eco-efficiëntie personenvervoer	369
5.50	Eco-efficiëntie goederenvervoer	369

CLUSTER 6 EEN SLAGKRACHTIGE OVERHEID

Vlaamse overheid

6.1	Ontvangsten	376
6.2	Ontvangsten gezamenlijke overheid	376
6.3	Gewestbelastingen	377
6.4	Uitgaven	378
6.5	Uitgaven naar functie	379
6.6	Uitgaven gezamenlijke overheid	379
6.7	Vorderingensaldo regionale overheden	380
6.8	Schuld regionale overheden	381
6.9	Personeel	382
6.10	Vergrijzing	382
6.11	Kenmerken	382
6.12	Diversiteit	383
6.13	Overheidscampagnes	383
6.14	Spreiding media-aankoop	383
6.15	Contactpunt Vlaamse infolijn	384
6.16	Online overheid	384
6.17	E-government: burgers	385
6.18	E-government: bedrijven	385
6.19	Ontvankelijke eerstelijnsklachten	386
6.20	Ontvankelijke klachten	386
6.21	Geschonden ombudsnorm	387
6.22	Kwaliteitsvolle regelgeving	388
6.23	Administratieve lasten	388

Lokale en provinciale besturen

6.24	Structuur van de gemeenteontvangsten gewone dienst	391
6.25	Ontvangsten	392
6.26	Belastingen	393
6.27	Tarieven APB en OOV	393
6.28	Aanvullende personenbelasting	394
6.29	Opcentiemen onroerende voorheffing	394
6.30	Uitgaven gewone dienst (economische indeling)	396
6.31	Uitgaven gewone dienst	397
6.32	Uitgavengroepen buitengewone dienst	397
6.33	Uitgaven buitengewone dienst	398
6.34	Uitgaven welzijn	398
6.35	Uitgaven cultuur, jeugd en sport	398

6.36	Uitgaven onderwijs	399
6.37	Uitgaven algemeen bestuur	399
6.38	Uitgaven openbare schuld	399
6.39	Uitgaven buitengewone dienst per functie	400
6.40	Saldo en schuld gemeenten	400
6.41	Saldo en schuld	400
6.42	Opbrengsten OCMW's	401
6.43	Kosten OCMW's	401
6.44	Financiële toestand OCMW's	402
6.45	Ontvangsten politiezones	402
6.46	Ontvangsten provincies	403
6.47	Belastingen provincies	403
6.48	Uitgaven provincies	403
6.49	Personeel bij de lokale overheid	404
6.50	Gmeentepersoneel naar gemeentetype	404
6.51	Kenmerken lokaal personeel	405

Internationaal Vlaanderen

6.52	Beeld globalisering	407
6.53	Sociaaleconomische aspecten globalisering	408
6.54	Culturele aspecten globalisering	408
6.55	Steun EU-lidmaatschap	408
6.56	Steun EU-lidmaatschap internationaal	409
6.57	Voordeel EU-lidmaatschap	409
6.58	Geen voordeel EU-lidmaatschap	409
6.59	Omzetting Europese regelgeving	410
6.60	Millenniumdoelstellingen voor ontwikkeling	410
6.61	Hulpafhankelijkheid	411
6.62	Vlaamse ODA partnerlanden	411
6.63	ODA	412
6.64	Belangrijkheid ontwikkelingshulp	412
6.65	Motivaties ontwikkelingshulp	413
6.66	Kennis MDG's	413

FOCUS

VRIJWILLIGERSWERK

7.1	Sociaal profiel vrijwilliger	416
7.2	Vrijwilligerswerk: aandeel en inzet	417
7.3	Type vrijwilligersorganisatie	417
7.4	Activiteiten	418
7.5	Utilitair individualisme	419
7.6	Houdingen en opvattingen	420
7.7	Vrijwilligerswerk Europees vergeleken	421
7.8	Evolutie vrijwilligerswerk in Europa	421
7.9	Inschatting evolutie	422
7.10	Evolutie naar type organisatie	422
7.11	Trends binnen eigen organisatie	423
7.12	Globale trends	424
7.13	Kenmerken vrijwilligerswerk	424

